

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı
Türk Halk Bilimi Bilim Dalı**

**GARİP ADINA BAĞLI TÜRKMEN DESTANLARI İLE
TÜRKMEN OĞUZNAME'SİNİN
KAYNAK VE MOTİF OLARAK
KARŞILAŞTIRILMASI**

DOKTORA TEZİ

Baki Bora HANÇA

**Danışman:
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN**

İZMİR-2009

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum **“Garip Adına Bağlı Türkmen Destanları ile Türkmen Oğuznamesi’nin Kaynak ve Motif Olarak Karşılaştırılması”** adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Baki Bora HANÇA

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 13/05/2009 tarih ve 19/07 sayılı kararı ile oluşturulan jüri **Türk Halk Bilimi** anabilim dalı doktora öğrencisi **Baki Bora HANÇA**'nın aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve aday 13/05/2009 günü saat 13.00'de 90 dakika süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerektiği olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BASKAN
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Danışman)

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE
Prof. Dr. Metin EKİCİ

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE
Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE
Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : "Garip Adına Bağlı Türkmen Destanları ile Türkmen Oğuznamesi'nin Kaynak ve Motif Olarak Karşılaştırılması"

Tezin İngilizce Başlığı : "The Comparison of Turkmen Epics Regarding Garip Name and Turkmen Oguzname in Terms of Source and Motif"

1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) bilgisayarda doldurulmalıdır
3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.
4. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin üniversite dışından olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV

GİRİŞ

ÂŞIK GARİP VE ANDALİP OĞUZNAMEİ ÜZERİNE TÜRKİYE VE TÜRKMENİSTAN'DA YAPILAN ÇALIŞMALAR

A. Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	1
1. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar.....	1
2. Türkmenistan’da Yapılan Çalışmalar.....	11
B. Andalip Oğuznamesi Üzerine Yapılan Çalışmalar	13
1. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar.....	14
2. Türkmenistan’da Yapılan Çalışmalar.....	15
C. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi Hakkında	19

I.BÖLÜM

HALK HİKÂYESİ VE DESTAN KAVRAMLARI ÜZERİNE

I.1. Halk Hikâyesinin Tanımlanması Meselesi.....	21
I.2. Halk Hikâyesi Üzerine Yapılan Tasnifler ve Türkmen Halk Hikâyelerinin Sınıflandırılması.....	25
I. 2. 1. Türkiye’de Yapılan Tasnifler.....	25
I. 2. 2. Türkmenistan’da Yapılan Tasnifler.....	33
I.3. Destan Türünün Teşekkülü, Tanımı ve Tasnifi Meselesi.....	37
I.4. Halk Hikâyesinin Sözlü Kültür Ortamı ve Anlatmaya Dayalı Türlerle İlişkisi.....	44

II. BÖLÜM

ŞAHSENEM GARİP HİKÂYESİNİN YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

II.1. Şahsenem Garip Hikâyesinin Epizot Yapısı.....	52
II.1.1. Kahramanın Ailesi ve Sosyal Durumunun Tanıtımı.....	52
II.1.2.Kahramanların Doğumu ve Eğitimi.....	60
II.1.3.Kahramanların Âşık Olmaları.....	61
II.1.4.Kahramanın Evlenmesinin Engellenmesi.....	62
II.1.5.Garip'in Gurbete İlk Çıkışı.....	64
II.1.6. İlk Buluşma.....	64
II.1.7. Garip'in Gurbete İkinci Çıkışı.....	64
II.1.8.İkinci Buluşma.....	66
II.1.9.Garip'in Gurbete Üçüncü Çıkışı.....	67
II.1.10.Üçüncü Buluşma.....	68
II.1.11.Garip'in Gurbete Dördüncü Çıkışı.....	69
II.1.12.Dördüncü Buluşma.....	70
II.1.13. Garip'in Gurbete Beşinci Çıkışı.....	71
II.1.14.Beşinci Buluşma ve Sonuç.....	75
II.2. Şahsenem Garip Hikâyesinin Motif Yapısı.....	76
II.2.1. Birinci Epizoda Bağlı Motifler.....	78
II.2.2.İkinci Epizoda Bağlı Motifler.....	79
II.2.3.Üçüncü Epizoda Bağlı Motifler.....	82
II.2.4.Dördüncü Epizoda Bağlı Motifler.....	83
II.2.5.Beşinci Epizoda Bağlı Motifler.....	84
II.2.6.Altıncı Epizoda Bağlı Motifler.....	85
II.2.7.Yedinci Epizoda Bağlı Motifler.....	85
II.2.8.Sekizinci Epizoda Bağlı Motifler.....	86
II.2.9.Dokuzuncu Epizoda Bağlı Motifler.....	86
II.2.10.Onuncu Epizoda Bağlı Motifler.....	87
II.2.11.On birinci Epizoda Bağlı Motifler.....	87

II.2.12.On ikinci Epizoda Bağlı Motifler.....	88
II.2.13.On üçüncü Epizoda Bağlı Motifler.....	88
II.2.14. On Dördüncü Sonuç Epizoduna Bağlı Motifler.....	92
II.2.15 Formelistik Sayılar.....	93
II.3. Şahsenem Garip Hikâyesindeki Şiirlerin Şekil, Üslup ve Söz Sanatları Bakımından İncelenmesi.....	102
II.4.Şahsenem Garip Hikâyesinin Andalip Oğuznamesi ile Kaynak ve Motif Bakımından Karşılaştırılması.....	131

III. BÖLÜM

METİNLER

Metnin Latin Alfabesine Transkripsiyonu.....	143
Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı.....	406
SONUÇ	659
KAYNAKÇA	662

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını ve özerkliğini elde eden Türk toplulukları, yıllarca birbirinden koparılmaya çalışılan büyük bir milletin boylarıdır. Bu boyların bağımsızlıklarını ilan etmeleri, aynı kültürü, dili ve millî ruhu taşıyan toplulukların kucaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Orta Asya coğrafyasında bu siyasî değişimlerin sonucunda ortaya çıkan tablo, bir kaynaktan beslenen ancak coğrafi bölgelere ve sosyal yapıya bağlı olarak zamanla küçük değişimlere uğramış Türk kültürünün daha kapsamlı araştırılması ve incelenmesine imkan sağlamıştır.

Türk Dünyasının doğusu ile batısı arasında bulunan, ticaretin ve sanatın geçiş güzergahında olan Türkmenistan toprakları, Türkmenlerin erken dönemde yerleşik hayata geçmeleri nedeniyle sözlü edebiyatın yanı sıra zengin bir yazılı edebiyata sahiptir. Yaşadıkları coğrafyanın merkezi bir konumda olması nedeniyle Türkmen Türkleri'nin sözlü kültür yaratmaları, Türk kültürünün zengin kaynaklarını içinde barındırmaktadır.

Türkmenistan sahası, Türk halk hikâyeciliği geleneği içinde önemli bir yere sahiptir. Türk boyları arasında yaygın olarak anlatılmakta olan birçok halk hikâyesinin bu bölgede teşekkül ettiği çeşitli araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir. Bu bağlamda Türkmenistan halk hikâyeciliği ve halk hikâyeleri üzerine yapılacak çalışmalar, gerek bu geleneğin ortaya çıktığı sosyo-kültürel yapının gerekse yayılma sahasının tespit ve tahlilinde büyük katkılar sağlayacaktır. Ayrıca bu konudaki çalışmaların, Türk Dünyası sözlü kültür ürünlerinin -özellikle de halk hikâyelerinin- mukayeseli olarak değerlendirilmesinde önemli bir rol oynayacağı kanaatindeyiz.

Çalışmanın “*Âşık Garip ve Andalip Oğuznamesi Üzerine Türkiye ve Türkmenistan’da Yapılan Çalışmalar*” adlı *Giriş* kısmında, Türkiye’de ve Türkmenistan’da yapılan çalışmalardan tespit edilenler, kronolojik olarak kısaca tanıtılıp değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışma, *Giriş* bölümü dışında üç bölümden meydana gelmektedir. “*Halk Hikâyesi ve Destan Kavramları Üzerine*” adlı *I. Bölüm*’de, destan ve halk hikâyesi türlerinin tanım ve tasnifleri üzerine yapılan çalışmalar eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiş olup, halk hikâyesinin sözlü kültür ortamı ve anlatmaya dayalı mit,

masal, destan ve efsane gibi türlerle ilişkisi incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde yaratım ve aktarım, şekil, içerik ve işlev özelliklerini göz önünde bulundurarak halk hikâyesi türünün tanımını yapmaya çalıştık.

Çalışmanın *II. Bölüm*'ü, “*Şahsenem Garip Hikâyesinin Yapı Bakımından İncelenmesi*” adını taşımaktadır. Bu bölümde ilk olarak Şahsenem Garip hikâyesinin epizot yapısı tespit edilerek hikâyenin epizot yapısı içerisinde özeti de verilmiştir. Daha sonra Şahsenem Garip hikâyesinin motif yapısı, epizotlara bağlı olarak Stith Thompson’un “The Motif Index of Folk Literature (Halk Edebiyatının Motif İndeksi)” adlı çalışması temel alınarak tespit edilip incelenmiştir.

Çalışmanın *II. Bölüm*'ü içerisinde son olarak “*Şahsenem Garip Hikâyesindeki Şiirlerin Şekil, Üslup ve Söz Sanatları Bakımından İncelenmesi*” adını taşıyan alt başlıkta, Şahsenem Garip hikâyesindeki şiirler, şekil ve içerik özellikleri bakımından tahlil edilmiştir. Ayrıca, Şahsenem Garip hikâyesi ile Türkmen Oğuznamesi kaynak ve motifleri açısından mukayeseli olarak değerlendirilmiştir.

“*Metinler*” ismini taşıyan *III. Bölüm*'de, Türkmenistan'dan temin ettiğimiz “Şahsenem Garip” adlı kitaptaki hikâye metninin ilk önce Latin alfabesine transkripsiyonu, ardından da Türkiye Türkçesine aktarmalarına yer verilmiştir.

“*Sonuç*” kısmında, çalışmanın diğer bölümlerinde yaptığımız tespitler ve elde ettiğimiz bulgular ve sonuçlar toplu olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonunda ise, kullandığımız kaynakların yazarların soyadına göre sıralandığı “*Kaynakça*” yer almaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanması için beni teşvik eden, kütüphanesi ve şahsî fikirleriyle her zaman destek olan danışmanım ve saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN'e şükranlarımı sunarım.

Ayrıca çalışmalarımın başından sonuna kadar yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve görüşlerini benimle paylaşan değerli hocalarım Prof. Dr. Metin EKİCİ'ye ve Prof. Dr. Alimcan İNAYET'e teşekkürü bir borç bilirim.

Baki Bora HANÇA

İzmir, 2009

GİRİŞ

ÂŞIK GARİP VE ANDALİP OĞUZNAME Sİ ÜZERİNE TÜRKİYE VE TÜRKMENİSTAN'DA YAPILAN ÇALIŞMALAR

A. Âşık Garip ve Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

1. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Fikret Türkmen'in "Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma"¹ adlı çalışması Türkiye'de Âşık Garip hikâyesi üzerinde yapılan en kapsamlı çalışmadır. Kitabın Giriş kısmında halk hikâyeleri hakkında yapılan metin tespitleri ve ilmî tetkikler üzerinde o güne kadar yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca Âşık Garip'le ilgili yapılan metin tespit çalışmaları ve ilmî çalışmalar da değerlendirilmiştir. Eserin I. Bölümü'nde Âşık Garip'le ilgili problemler üzerinde durulmuştur. Bu bölüm, konunun mahiyeti ve hikâyenin teşekkülü başlıkları altında incelenmiştir. Araştırmacı, konu üzerine daha önce öne sürülen çeşitli araştırmacıların da görüşlerini vererek, kendi tespitlerine ulaşmıştır. Netice olarak, Âşık Garip'in itibarî bir şahsiyet olduğu, hikâyenin geçtiği mekânın da itibarî mekân olduğu ve teşekkül zamanının XVI. yüzyılın ikinci yarısı olduğu kanaatine varmıştır.

Çalışmanın II. Bölümü, Âşık Garip Hikâyesinin Yapı Bakımından Tahlili ve Varyantlarının Mukayesesi adını taşımaktadır. Bu bölümde hikâyenin varyantları yapısal olarak incelenirken, epizotların varyantlara göre ayrıntılı olarak benzerlikler ve farklılıkları göz önünde bulundurularak mukayesesi yapılmıştır. III. Bölüm'de Âşık Garip Hikâyesindeki şiirler, yine varyantlar arasında mukayeseli olarak verilmiştir. IV. Bölüm'de Âşık Garip Hikâyesinin Tesirleri adını taşımaktadır. Bu bölümde Âşık Garip'in Türkiye ve Türkiye dışındaki etkileri tartışılmıştır. Türkiye'deki tesirleri; halk arasında, halk hikâyelerinde ve saz şairlerinin eserlerinde ve aydınlar arasında Âşık Garip'in tesirleri örnekleriyle anlatılmıştır. Eserin V. Bölümü üç sözlü iki yazılı olmak üzere toplam beş varyantın metinlerinden oluşmaktadır. Eserin sonunda Sözlük, Bibliyografya ve Şahıs Adları Dizini bulunmaktadır.

¹ Fikret Türkmen. *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995, 313 s.

Türkiye’de Âşık Garip hikâyesi üzerine mukayeseli çalışmalardan biri Ahmet Gökçimen tarafından yazılan “Şahsenem Garip ile Helelay Garip Hikâyelerinin Epizotlarına Göre Bir Mukayesesi.”² isimli makaledir. Araştırmacı bu makalede, ilk olarak Âşık Garip hikâyesi ile Helelay Garip hikâyesi üzerine genel bilgilere yer verdiği giriş kısmından sonra, her iki hikâyenin de özetlerini vermiştir. Ardından hikâyelerin epizot yapılarını mukayeseli bir şekilde tabloda vererek hikâyeler arasındaki ortak ve farklı yönleri maddeler halinde sıralamıştır. İki hikâye arasındaki benzerliği yedi maddede açıklarken, farklılıkları on bir madde de sıralamıştır. Sonuç bölümünde de farklılıkların fazlalığına dikkat çekmiştir.

Âşık Garip hikâyesi üzerine bir başka çalışma Malik Aksel tarafından yazılan “Hikâye-i Âşık Garip.”³ isimli makaledir. Araştırmacı, yazısında Âşık Garip hikâyesinin özetini verdikten sonra, Âşık Garip’in halk arasında ne kadar çok sevildiğinden bahseder. Resimlerle süslediği yazısında, Âşık Garip hikâyesinin tesiriyle halk arasında oluşmuş deyimlerden ve çeşitli inanışlardan örnekler vererek söz eder.

Eğlence-halk hikâyesi ilişkisi üzerine Cemil Cahit Güzelbey tarafından kaleme alınan “Gaziantep Eğlence Yaşantısında Hikâye ve Halk Hikâyecileri.”⁴ adlı makalede, araştırmacı, Gaziantep’te 55-60 yıl önce ve daha önceleri halkın eğlence anlayışında önemli bir yer tutan hikâye dinleme geleneğinden söz ettiği çalışmada, yer verdiği hikâye örnekleri içerisinde Âşık Garip hikâyesinden de söz eder. Bu hikâyelerin nasıl anlatıldığı konusunda geniş bilgi veren araştırmacı, bölgedeki hikâyeci anlatıcılarını da geniş bir şekilde tanıtmıştır.

Âşık Garip hikâyesi üzerine bibliyografik çalışmalardan biri Rıza Mollov tarafından yapılmıştır. “Âşık Garip Üzerine Tetkiklerin Bugünkü Durumu.”⁵ isimli bu makalede araştırmacı, geçmişten günümüze Âşık Garip anlatması ile ilgilenmiş, şu veya bu şekilde bu konuya temas etmiş bütün çalışmaları kısaca tanıtip değerlendirmiştir.

² Ahmet Gökçimen. “Şahsenem Garip ile Helelay Garip Hikâyelerinin Epizotlarına Göre Bir Mukayesesi.” *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 32, Erzurum: 2007, ss. 127-136.

³ Malik Aksel. “Hikâye-i Âşık Garip.” *Folklor*. S. 3, İstanbul: Türk Folklor Kurumu Yayınları, 1969, ss. 3-6.

⁴ Cemil Cahit Güzelbey. “Gaziantep Eğlence Yaşantısında Hikâye ve Halk Hikâyecileri.” *Folklor*, S. 31, İstanbul: Türk Folklor Kurumu Yayınları, 1984, ss. 53-56.

⁵ Rıza Mollov. “Âşık Garip Üzerine Tetkiklerin Bugünkü Durumu.” *Folklor Doğru*, S. 43, İstanbul: 1975, ss. 3-22.

Âşık Garip anlatmasına yer veren çalışmaları “Türk Varyantları Üzerine” ve “Sovyetler Birliği Halkları Varyantları Üzerine” şeklinde iki başlık altında değerlendirmiştir. Bu çalışma Âşık Garip hakkında Türk dünyasında yapılan çalışmaları toplu olarak vermesi nedeniyle, bu konuda çalışma yapan araştırmacılara büyük kolaylık sağlayacaktır.

Âşık Garip hikâyesi, sadece Türk dünyasında değil, Türklere komşu ve onların ilişki içinde olduğu milletler arasında da anlatılmaktadır. Bu konuda önemli çalışmalara yapan araştırmacılardan biri Fikret Türkmen’dir. Türkmen’in “Ermeniler Arasında Türk Halk Hikâyeleri”⁶ adlı makalesi, adından da anlaşılacağı üzere, Türk halk hikâyelerinin tesiriyle oluşmuş Ermeni hikâyelerini konu almaktadır. Türk men, bu tesirleri üç başlık altında değerlendirmiştir. Bunlar; “1. Türk halk hikâyelerinin tesiri ile “Aşug”ların yarattığı orijinal hikâyeler. 2. Türk halk hikâyelerinin adaptasyonu ile meydana getirilen Ermeni hikâyeler. 3. Türk halk hikâyelerinin aynen alınması sonucu ortaya çıkan hikâyeler” şeklindedir. Âşık Garip hikâyesi Ermeni hikâyelerine olan tesiri ile bunlardan 2. grupta yer alır. Yani söz konusu hikâyenin adaptasyonu ile meydana getirilmiş Ermeni hikâyeleri söz konusudur. İnceleme gereği Âşık Garip hikâyesinden de sıkça bahsedilmiştir.

Saim Sakaoğlu’nun yazdığı “Asuman ile Zeycan Hikâyesi. Giriş-Kaynaklar-Metin”⁷ adlı makale, esas itibarıyla Türk halk hikâyelerinden Asuman ile Zeycan hikâyesini konu alan yazıda, yer yer Âşık Garip hikâyesine de göndermeler yapılmıştır. Özellikle, yazının Giriş bölümünde Âşık Garip hikâyesinin yaygınlığından ve tanınmışlığından bahsedilmiştir. Ayrıca araştırmacı, görme fırsatı yakaladığı eski bir cönkte Âşık Garip hikâyesinin varlığından da haber verir.

Âşık Garip hikâyesinin Ermeni edebiyatına tesiri üzerine Fikret Türkmen’in kaleme aldığı “Türk-Ermeni Âşık Edebiyatı İlişkileri.”⁸ isimli makalede, Türk ve Ermeni edebiyatı arasındaki benzerlikler üzerinde duran araştırmacı, halk hikâyesi meselesine de değinir. Türk halk hikâyelerini “tercüme”, “adaptasyon” ve “yeniden yapma” şekillerinde Ermeniceye aktardıklarını belirten Türkmen, Âşık Garip ve benzeri

⁶ Fikret Türkmen. “Ermeniler Arasında Türk Halk Hikâyeleri.” **Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, S. 7, Erzurum: 1976, ss. 17-23.

⁷ Saim Sakaoğlu. “Asuman ile Zeycan Hikâyesi. Giriş-Kaynaklar-Metin.” **Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, S. 5, Erzurum: 1972, ss. 51-81.

⁸ Fikret Türkmen. “Türk-Ermeni Âşık Edebiyatı İlişkileri.” **Osmanlı Araştırmaları III**. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982, ss. 13-20.

Türk halk hikâyelerini bu duruma örnek gösterir ve burada kısaca Âşık Garip hikâyesi üzerine açıklama yapar.

Âşık Garip hikâyesi Türk dünyasının geniş bir coğrafyada anlatılan hikâyelerden biridir. Irak Türkmenlerinin halk edebiyatı üzerine çalışma yapan Cengiz Ketene isimli araştırmacının “Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler”⁹ adlı eseri, bu konuda yapılan önemli çalışmalardan biridir. “Hikâyeler”, “Masallar”, “Maniler”, “Hoyratlar”, “Ağıtlar”, “Ninniler”, “Bilmeceler” ve “Atasözleri” isimli bölümlerden oluşan bu çalışmanın ilk bölümü hikâyelere (ss. 1-18) ayrılmıştır. Bu bölümde esas olarak Arzu ile Kamber hikâyesi verilmişse de Âşık Garip ve Şahsenem hikâyesi hakkında da bilgiler yer almaktadır. Araştırmacı, o bölgede anlatılan hikâyeleri bir dörtlülle şöyle özetler:

“Hurşid öz Mahı’nın izine yattı,
Gamber Arzu’sunun dizine yattı,
Dünyada Şah Senem Murad’a yetti,
Âşık Garip gibi gülen olmadı.” (s. 4)

Türk boylarının anlatıları üzerine çalışan Karl Reichl’in “Türk Boylarının Destanları (Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı)”¹⁰ isimli çalışmasının 5. Bölüm’ünde yer alan “Aşk Hikâyesi” ve “Kahramanlık Şiiri ve Kahramanlık Masalı” başlıklı kısımlarda, Âşık Garip hikâyesinden de bahsedilir. Eserin bütününde de aşk konulu anlatmalara ve dolayısıyla Âşık Garip hikâyesine göndermeler yapılmıştır.

Şükrü Elçin, halk edebiyatının nazım ve nesir türleri hakkında bilgi veren “Halk Edebiyatına Giriş”¹¹ isimli eserinde, “Nesir-Anlatım Türleri” bölümünde yer alan “Hikâye” kısmında (s. 444), Âşık Garip hikâyesini “Türk kaynağından gelenler” maddesi altında değerlendirmiştir. Daha sonra araştırmacı “döşeme örnekleri” bölümünde Fikret Türkmen’in “Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma” isimli çalışmasından aldığı örnek parçaları vermiştir. Eserinde, diğer halk hikâyeleri ile birlikte Âşık Garip hikâyesinden de pek çok yerde bahsetmiş, anlattığı mevzuaya örnek göstermiştir.

⁹ Cengiz Ketene. **Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, 143 s.

¹⁰ Karl Reichl. **Türk Boylarının Destanları (Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı)**. Çev. Metin Ekici, Ankara, TDK Yayınları, 2002 441 s.

¹¹ Şükrü Elçin. **Halk Edebiyatına Giriş**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1981, 759 s.

Ahmet Talat Onay, halk şiiri üzerine hazırladığı “Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i”¹² isimli eserinde Âşık Garip hikâyesi hakkında görüşlerine yer vermiştir. “Halk şiiri” türlerinden bahsettiği bölümde araştırmacı, “Hikâye” başlığı altında Âşık Garip’ten de söz eder (s. 305). Âşık Garip hikâyesini yarı mensur-yarı manzum yaratmalar arasında değerlendirmiştir.

Pek çok araştırmacının birlikte hazırladığı “Türk Halk Edebiyatı El Kitabı”¹³ adlı çalışmada, “Ananonin Halk Edebiyatı” bölümünü hazırlayan Mehmet Aça, Âşık Garip hikâyesinin yapılan tasniflerde nerede yer aldığını (ss. 135-141) göstermiştir. Ayrıca aynı eserde, Dilaver Düzgün, özellikle Fikret Türkmen’in Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma” adlı çalışmasından alıntılar yaparak Âşık Garip hikâyesi hakkında bilgi verir (s. 197)

Harid Fedai tarafından yazılan “Yazma Bir Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Notlar”¹⁴ isimli makalede, söz konusu yazmayı tanıtan araştırmacı “Sunuş”, “Ayrımlar” ve “Bazı Dil ve Anlatım Özellikleri” başlığı altında yazma hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. “Sunuş” bölümünde yazmanın sayfa sayısı, boyutu gibi bilgiler verildikten sonra, bu nüshanın iki yayın ile karşılaştırılacağı söylenir. Bu yayınlar, Fikret Türkmen’in yayımladığı H. 1246 (M. 1830) tarihli Destan-ı Hikâyet-i Maksud (124 varak) ve H. 1341 (M. 1922) tarihli, matbu ve resimli Âşık Garip Hikâye-i Meşhuresi’dir (63 s.). “Ayrımlar” bölümünde söz konusu yazmanın farklılıkları anlatılırken, “Dil ve Anlatım Özellikleri” bölümünde, yazmadaki temel gramatik yapılar üzerinde durulur. Araştırmacı daha sonra “Âşık Garip Hikâyesi” başlığı ile baştan beş sayfa eksik olarak nüshayı verir.

Mustafa Cemiloğlu, “Halk Hikâyelerinde Kahramanları Eğitimi”¹⁵ isimli çalışmasında, “A. Mektepte Tahsil”, “B. Yer Altında Bir Mektep” ve “C. Sanat Öğrenme” genel başlıkları altında, hem erkek hem de kadın kahramanların eğitimi hakkında bilgi verir. Pek çok halk hikâyesi kahramanının eğitiminden örnekler vererek

¹² Ahmet Talat Onay. **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1996, 417 s.

¹³ **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**. Editör: M. Öcal Oğuz, Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2005, 422 s.

¹⁴ Harid Fedai. “Yazma Bir Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Notlar.” **III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni** (Sempozyumu)-Bildiriler. Adana: 1999, ss. 286-343.

¹⁵ Mustafa Cemiloğlu. “Halk Hikâyelerinde Kahramanları Eğitimi.” **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri I**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 121-137.

hazırladığı yazısında, Âşık Garip adlı kahramanımızın adı daha çok “sanat öğrenme” başlığı altında geçmektedir.

Ali Duymaz, “Türk Halk Hikâyelerinde Ortak ve Benzer Şiirler ile Bunların Kaynakları Meselesi”¹⁶ adlı çalışmasında, “Epizotlarla İlişkisi Bakımından Benzer Şiirler” ve “Muhteva ve Şekil Bakımından Benzer Şiirler” şeklinde iki başlık altında halk hikâyelerinin manzum kısımlarından örnekler verilmiştir. Örnekler daha çok “Arzu ile Kamber”, “Âşık Garip” ve “Kan Turalı” hikâyelerinden alınmış olup, bu şiirlerde yer alan benzerlikler üzerinde durulmuştur.

Nerin Köse’nin hazırladığı “Türk Halk Hikâyelerinde Gurbet”¹⁷ adlı yedi bölümden oluşan çalışmasında, “Aşığa Göre Gurbet Neresidir” isimli bölümde, Âşık Garip’in gurbeti üzerinde durulmuştur. İncelemeye tabi tutulan eserler içinde Âşık Garip hikâyesi de yer almaktadır.

Nerin Köse’nin âşık edebiyatı üzerine yaptığı bir başka çalışması “Araştırmalar I”¹⁸ isimli eserdir. Bu çalışmada, Türk halk hikâyelerinin tasnifi, yapısı, âşıkların haberleşme meselesi gibi konular üzerinde duran araştırmacı, Âşık Garip hikâyesine de sıkça göndermeler yapmış ve hikâyede yer alan konu ile ilgili örnekleri göstermiştir.

Ensar Aslan, “Türk Halk Edebiyatı”¹⁹ isimli çalışmasının 260–270. sayfaları arasını halk hikâyeleri konusuna ayırmıştır. Çalışmanın bu bölümünde hikâyelerin türküleri, konuları, kaynakları, yapısı, anlatım tekniği ve Türk halk hikâyeleri üzerine yapılan çalışmalar değerlendirilmiş ve Âşık Garip Hikâyesi’ne de sıkça göndermeler yapılarak hikâyeden örnekler verilmiştir.

Âşık Garip hikâyesine, diğer halk hikâyeleri üzerine yapılan pek çok çalışmada da yer verilmiştir. Fikret Türkmen’in “Tahir ile Zühre (İnceleme-Metin)”²⁰ isimli çalışmasının Âşık Garip hikâyesi ile olan ilişkisi, Âşık Garip hikâyesine pek çok yerde gönderme yapılmış olmasıdır. Örneğin; şiirlerle ilgili bölümde Âşık Garip’ten de

¹⁶ Ali Duymaz. “Türk Halk Hikâyelerinde Ortak ve Benzer Şiirler ile Bunların Kaynakları Meselesi.” **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri I**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 211-223.

¹⁷ Nerin Köse. **Türk Halk Hikâyelerinde Gurbet**. İzmir: Milli Folklor Yayınları, 1997, 192 s.

¹⁸ Nerin Köse. **Araştırmalar I**. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 1996, 192 s.

¹⁹ Ensar Aslan. **Türk Halk Edebiyatı**. Ankara: Maya Akademi, 2008, 372 s.

²⁰ Fikret Türkmen. **Tahir ile Zühre (İnceleme-Metin)**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998, 288 s.

örnekler sunulduğu görülür. Tahir ile Zühre hikâyesinin Âşık Garip hikâyesi ile benzer ve farklı noktalarına yer yer değinilmiştir.

Âşık Garip hikâyesine yer veren çalışmalardan biri de Muhan Bali'nin hazırladığı “Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi”²¹ isimli eserdir. Bu eserde de yine pek çok yerde Âşık Garip hikâyesine göndermeler yapılmış olup, özellikle halk hikâyeleri üzerine yapılan çalışmaları verirken Âşık Garip üzerine yapılan çalışmaları da değerlendirmiştir.

İlhan Başgöz, “Biyografik Türk Halk Hikâyeleri” isimli doktora tezinin “Giriş” bölümünde, biyografik Türk halk hikâyeleri ile Arap, Fransız ve İngiliz halk hikâyeleri arasında mukayeseli bir çalışma denemesi yapmıştır. Ayrıca;

A. Araplarda türkölü biyografik halk hikâyeleri

B. Fransız ve İngiliz Ortaçağında halk hikâyeleri üzerinde durmuştur.

6 bölüm olan çalışma;

“I. Bölüm: Hikâye kahramanı aşıklar için biyografi denemeleri (Âşık Garip, Ercişli Emrah vb.)

II. Bölüm: Biyografik hikâyelerde aşıkların reel hayatına ait izler.

III. Bölüm: Biyografik hikâyelerdeki şiirlerin saz şairlerinin eserleriyle münasebeti.

IV. Bölüm: Biyografik halk hikâyelerinin teşekkülü

V. Bölüm: Ek-Metinler

VI. Bölüm: Notlar” şeklindedir.

Esma Şimşek, “Halk Hikâyelerinde Kullanılan ‘Epizot’ Terimi ve Türkçe Karşılığı Üzerine”²² isimli makalesinde, epizot terimi üzerinde durarak, bu terimin çeşitli sözlük ve kaynaklardaki anlam karşılığını verdikten sonra, araştırmacıların bu terimi ne karşılığında ve nasıl kullandıklarını açıklamıştır. Masal, efsane ve halk hikâyesi incelemelerinde, bu terimin “özet” ve “bölüm” manalarında kullanıldığını belirtmiş, Fikret Türkmen’in Âşık Garip hikâyesi üzerine yaptığı çalışmada, terimin ne şekilde kullanıldığını söyleyerek bu hikâyedeki epizotları sıralar. Araştırmacı, sadece Âşık Garip

²¹ Muhan Bali. **Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973, 302 s.

²² Esma Şimşek. “Halk Hikâyelerinde Kullanılan ‘Epizot’ Terimi ve Türkçe Karşılığı Üzerine.” **Uluslar arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri** 26-28 Mayıs 2000. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 657-664.

hikâyesini değil, pek çok hikâyeyi örnek göstererek terimin kullanılış şeklini açıklamaya çalışır.

Fikret Türkmen'in "Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri"²³ isimli çalışmasında, yer yer Âşık Garip hikâyesine gönderme yapılırken özellikle "Ermeniler Arasında Türk Halk Hikâyeleri" bölümünde, Âşık Garip hikâyesinde bulunan motiflerin meşhur Ermeni hikâyesi "Sasonlu Davit" hikâyesindeki varlığından bahsedilerek, Âşık Garip hikâyesinin Ermeni hikâyelerine tesiri üzerinde durulur.

Âşık Garip hikâyesine yer veren çalışmalardan biri de Ergun Sav'ın "Halk Hikâyeleri"²⁴ isimli eseridir. İçinde otuz halk hikâyesi metni yer alan bu çalışmada "Âşık Garip" hikâyesine (ss. 133–145) de yer verilmiştir.

Ali Duymaz'ın "Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma"²⁵ isimli altı bölümden oluşan çalışmasında, Âşık Garip hikâyesine de yer yer değinilmiştir.

Rıza Filizok tarafından hazırlanan "Ziya Gökalp'in Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma"²⁶ isimli çalışmada Âşık Garip hikâyesine de yer verilmiştir. Ziya Gökalp'in halk edebiyatı ile ilgili fikirleri ile onun masalları ve şiirleri üzerinde duran araştırmacı, halk hikâyeleri ile ilgili görüşlerini verdiği bölümde meddah hikâyeleri ile Âşık Garip ve Tahir ile Zühre gibi halk hikâyelerinin farkı üzerinde durur. Ziya Gökalp'in yapmış olduğu Türk Halk Klasikleri tasnifini verirken, yazarın Âşık Garip, Köroğlu gibi hikâyeleri "gayrı muayyen bir kimse tarafından yazılmış ve sonradan basılmış" eserler arasında değerlendirdiğini belirtir.

Mehmet Tuğrul tarafından hazırlanan "Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra)"²⁷ isimli çalışmada araştırmacı, hikâyeler bölümünde Âşık Garip'ten de bahseder. Esasen örnek metin olarak Arzu ile Kamber ve Şah İsmail hikâyelerini veren Tuğrul, bölgede Âşık Garip, Kerem ile Aslı gibi hikâyelere "Acem

²³ Fikret Türkmen. **Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri**. İzmir: Akademi Kitabevi, 1992, 88 s.

²⁴ Ergun Sav. **Halk Hikâyeleri**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1974, 437 s.

²⁵ Ali Duymaz. **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, 413 s.

²⁶ Rıza Filizok. **Ziya Gökalp'in Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, 318 s.

²⁷ Mehmet Tuğrul. **Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra)**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, 372 s.

Düzmesi” denildiğini belirtir. Bu anlayışın ise, bu tarz hikâyelerin kaynağının daha çok Doğu illeri olmasından kaynaklandığını söyler. Anlatıcıları ve dinleyicileri açısından bunların masaldan hiçbir farkı olmadığını, şahıslarının da olaylarının da tamamen uydurma olduğunu ileri sürer.

Ahmet Tacemen tarafından hazırlanan “Halk Edebiyatı Verileri Zemininde Türk Kimliği II”²⁸ isimli çalışmada pek çok halk edebiyatı ürünü üzerinde duran araştırmacı, “Aşk Konulu Destanımsı Hikâyelerimizden Âşık Garip” başlıklı bölümde (ss. 298-300) elinde “Âşık Garip” adına bağlı üç destanımsı hikâyenin olduğunu (İstanbul baskısı, 1947-Bakü baskısı, 1987-Aşgabat baskısı, 1959) söyleyerek bu hikâye kahramanının bu üç Türk sahasında nasıl tanındığı üzerinde durur. Türk boyları arasında Âşık Garip’in nasıl tanındığı konusunda bilgi verdikten sonra çalışmasında Türkmen varyantını kullanacağını söyler. Araştırmacı, Türkmen Âşık Garip hikâyesinin bir özetini verdikten sonra Garip’in dış görünüşü ve karakteri hakkında bilgi verir ve hikâyenin gerçekçiliği üzerinde durur.

Hasan Köksal tarafından hazırlanan “Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı-Metinler, Açıklamalar ve Biyografiler”²⁹ isimli çalışmasında destan, atasözleri, bilmece, tekerlemeler, masal ve halk hikâyeleri gibi pek çok sözlü kültür ürünleri üzerinde duran araştırmacı, çalışmasının VII. Bölümünde Âşık Garip hikâyesine de yer verir. Şiir kısımlarının yoğun olarak verildiği Âşık Garip hikâyesinden başka bu bölümde altı hikâye daha yer almaktadır.

Pertev Naili Boratav tarafından hazırlanan “Folklor ve Edebiyat II”³⁰ isimli çalışması Önsöz ve beş bölümden oluşmaktadır. Araştırmacı, “Halk Hikâyeleri” başlığını taşıyan bölümde (ss. 33-38) Âşık Garip hikâyesine de yer verir. Boratav, Âşık Garip, Tahir ile Zühre gibi kitapları okumayan cahil kimselerin kahvehanelerdeki dinleyici kitlesini oluşturduğunu, az buçuk okuyanlar için ise hikâyecinin aktör karakterinin kitaptan daha cazip geleceğinden söz ederek anlatıcı, dinleyici, sosyal şartlar ve çevre, yaratım bağlamı gibi konular üzerinde durur.

²⁸ Ahmet Tacemen. **Halk Edebiyatı Verileri Zemininde Türk Kimliği II**. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları, 1998, 836 s.

²⁹ Hasan Köksal. **Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı-Metinler, Açıklamalar ve Biyografiler**. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985, 336 s.

³⁰ Pertev Naili Boratav. **Folklor ve Edebiyat II**. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, 1945, 181 s.

Pertev Naili Boratav tarafından hazırlanmış “Folklor ve Edebiyat I”³¹ isimli eser, pek çok makalenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir eserdir. Araştırmacı, “Folklor, Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatı” başlığını taşıyan bölümde Âşık Garip hikâyesine de temas eder. Âşık Garip ve Şah İsmail gibi hikâyelerin bazı mahalli veya tarihi mevzuları alıp işlemiş olan profesyonel hikâyecilerin ferdi eserleri olduğunu, bunların tespit edilip kitaba geçirildiğini söyler. Edebiyat tarihinde buna benzer hikâyeler yazarak şöhret kazanmış sanatkarların isimlerinin kaydedildiğini belirtir.

Ehliman Ahundov tarafından hazırlanan “Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri”³² isimli çalışmada Azerbaycan Türkleri arasında yaşayan koşuklar, maniler, atasözleri, masallar, öyküler ve bilmece gibi sözlü kültür ürünleri ile gelenek görenek ve oyun gibi halk bilgisi yaratmalarının konu edildiği çalışmada “Öyküler (Dastanlar)” başlığı altında Âşık Garip hikâyesine yer verilmiştir. “Aşık Gerib” başlığını taşıyan anlatmanın yarı manzum- yarı mensur bir şekilde metni verilmiştir (ss. 325-358).

Türkiye’de Şahsenem ve Garip hikâyesi üzerine yapılan çalışmalardan biri Gülhan Atnur’un “Kazan Tatarlarında ‘Şahsenem ve Garip’ Hikâyesi”³³ isimli makaledir. Araştırmacı, makalede ilk olarak Âşık Garip ile ilgili kısaca bilgi vermiş ve Kazan Tatarları arasında anlatılan hikâyenin muhteva ve şekil özelliklerini incelemiştir. Daha sonra hikâyenin epizot ve motiflerini tespit ederek Fikret Türkmen’in çalışmasına esas aldığı varyantlarla mukayeseli olarak değerlendirmiştir. Çalışmanın sonunda hikâyenin anlatıldığı coğrafya, epizotları ve motifleriyle ilgili görüşlerini maddeler halinde sıralamıştır.

Türkiye’de halk hikâyelerinin motif yapısı üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri Ali Berat Alptekin tarafından hazırlanan “Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı”³⁴ isimli eserdir. Araştırmacı çalışmada, yetmiş halk hikâyesinin olay örgüsünü vererek, bütün hikâyelerdeki motifleri sıralamıştır. Bu hikâyeler arasında epizot ve motif yapısı incelenen hikâyelerden biri de Âşık Garip Hikâyesidir. Bu bölümde Fikret Türkmen’in Âşık Garip üzerinde yaptığı çalışma esas alınmıştır.

³¹ Pertev Naili Boratav. **Folklor ve Edebiyat I**. İstanbul: Adam Yayıncılık, 1982, 467 s.

³² Ehliman Ahundov. **Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri**. Akt: Semih Tezcan, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978, 554 s.

³³ Gülhan Atnur. “Kazan Tatarlarında ‘Şahsenem ve Garip’ Hikâyesi.” **Millî Folklor**, S. 76, Ankara: 2007, ss. 149-156.

³⁴ Ali Berat Alptekin. **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

Âşık Garip hikâyesinin metin neşri olarak yayımlandığı diğer bazı çalışmalar şunlardır:

Muharrem Zeki Korgunan. Âşık Garip Hikâyesi. İstanbul: Bozkurt Kitabevi, 1958, 48 s.

Âşık Garip. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1930, 61 s.

Âşık Garip. İstanbul: İkbâl Kitabevi, 1932, 80 s.

Âşık Garip ile Şahsenem. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, 1943, 64 s.

Eflatun Cem Güney. Âşık Garip. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1950, 48 s.

Eflatun Cem Güney. Âşık Garip. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1958, 159 s.

Daniş Remzi Korok. Âşık Garip. İstanbul: Tğrk Neşriyat Yurdu, 1937, 16 s.

Daniş Remzi Korok. Tam ve Hakiki Âşık Garip. İstanbul: 1971, 110 s.

Selami Münir Yurdatap. Âşık Garip. İstanbul: Yusuf Ziya Kitabevi, 1936, 76 s.

Selami Münir Yurdatap. Büyük-Resimli Âşık Garip Hikâyesi. İstanbul: 1966, 64 s.

Vasfî Mahir Kocatürk. Hikâye Defteri. Dede Korkut'tan Bugüne Kadar Türk Edebiyatından Seçilmiş En Güzel Hikâyeler. Ankara: Buluş Yayınevi, 1958, 339 s.

2. Türkmenistan'da Yapılan Çalışmalar

Türkmenistan'da Âşık Garip üzerine yapılan metin neşirlerinden biri “Şasenem-Garip” adını taşımaktadır. Bu eser, Bayrammemmet Ahundov tarafından yazılan “Önsöz” ve metin neşrinden oluşmaktadır.³⁵

Âşık Garip üzerine 1979 yılında yapılan bir diğer çalışma, A. Allanazarov tarafından yayıma hazırlanan “Şasenem-Garip” isimli eserdir. Bu çalışma metin neşrinden ibarettir.³⁶

Âşık Garip hikâyesine yer veren çalışmalardan biri de “Türkmen Halk Dessanları”³⁷ adlı eserdir. Eserde beş Türkmen destan metni yer almaktadır. Bunlar; ‘Nazdepe (ss. 5-40)’, ‘Melike Dilaram (ss. 44-73)’, ‘Ray Çini (ss. 76-122)’, ‘Helalay

³⁵ **Şasenem-Garip.** Redaktör: G. Gurbansahedov. Aşgabat: Türkmen dövlet neşir, 1957, 157 s.

³⁶ **Şasenem-Garip.** Redaktör: A. Allanazarov. Aşgabat: Türkmenistan Neşiriyatı, 1979, 160 s.

³⁷ **Türkmen Halk Dessanları.** (Yayına Hazırlayanlar: Amangül Garriyeva, Kakalı Berkeliyev, Kakabay Seyitmıradov). Aşgabat: Türkmenistan Neşiriyatı, 1993, 232 s.

Garip (ss. 124-165)' ve 'Kasım Oglan (ss. 165-228)' destanlarıdır. Bunlardan Helalay Garip anlatması, Şahsenem Garip hikâyesinin içerisinde yer alan Helalay Garip bölümüdür.

Çalışmamızda hikâye metni olarak esas aldığımız eser Ata Rahmanov tarafından yayıma hazırlanan Şasenem-Garip isimli eserdir. Çalışmamıza bu eseri kaynak olarak almamızın ilk sebebi, Garip adına bağlanan halk hikâyelerinin daha önceki neşirlerde olmaması, diğer bir ifadeyle Aysenem-Garip, Helalay Garip, Ay Peri, Baysenem Garip, Handan Gız, Uzuk Gız adlı bölümlerin eksik olmasıdır. Ayrıca incelediğimiz bu eser, diğer varyantlarda bulunmayan ve dipnotlarda belirtilen bazı şiirleri ve bu şiirlere bağlı olayları kapsamaktadır.

Rahmanov'un yayıma hazırladığı bu eser, "Şasenem-Garip (s. 3-79)", "Aysenem-Garip (80-128)", "Helalay Garip (129-198)" Ay Peri (199-226), Baysenem Garip (227-264)", "Handan Gız (Handan Peri) (s. 265-292), "Uzuk Gız (Uz Peri) (s. 293-327) ve Sözsonı (s. 328-347) kısımlarından oluşmaktadır.³⁸

"İlaman Bağşı Hem-de Onun Edebi Folklor Mirası"³⁹ adlı eserde, Filoloji ilminin önde gelen isimlerinden Amanbay Miradov tarafından Türkmenlerin meşhur bahşılarında biri olan İlaman Annayev'den derlenen destanlar, şarkılar, rivayetler yer almıştır. Ayrıca, İlaman Annayev'in hayat hikâyesi ve bahşılık sanatı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bunların dışında, "Harmandalı" destanı, "Yusup Ahmet" destanından Yusup ile Ahmedin esir alınması, Yusup ile Ahmedin yurda dönmesi, Düşmandan intikam alma epizotları, rivayetler, fıkralar, ustalar ve çıraklar ile ilgili bölümler yer almıştır. Eserde, Türkmen âşıklık geleneği çerçevesinde ozanlar hakkında bilgi verilirken Şahsenem Garip hikâyesinden de bahsedilmektedir.

"Şahsenem Garip" destanı ile ilgili yapılan çalışmalardan birisi de N. Hocayev'in "Şasenem Garip" adlı kitabıdır⁴⁰. Kitap 1940 senesinde basılmış ve eski Latin harflerinde, kiril alfabesine geçilmeden önce yazılmıştır. Eserde herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Kitabın önsöz kısmı ünlü Türkolog M. Kösayev tarafından

³⁸ **Şahsenem Garip**. Yay. Haz. Ata Rahmanov, Aşgabat 1992, 348 s.

³⁹ Amanbay Miradov. **İlaman Bağşı Hem-de Onun Edebi Folklor Mirası**. Aşgabat: Magarır Neşiriyatı, 1992, 216 s.

⁴⁰ N. Hocayev **Şasenem Garip**. Aşgabat: Türkmen Devlet Neşir Yayınları, 1940.

kaleme alınmıştır. Önsoz sonrasında N. Hocayev tarafından hazırlanan “Şahsenem ve Garip” hikâyesinin transkripsiyon metni verilmiştir. Kitap 263 sayfadan oluşmaktadır.

Şahsenem Garip hikâyesi hakkında Türkmenistan’da yapılan bir başka çalışma, B. Ahundov’un yayıma hazırladığı “Şasenem-Garip”⁴¹ adlı kitaptır. Kitap, önsöz ve metin kısımlarından oluşmaktadır. Bu eser 1940 yılında N. Hocayev tarafından latin alfabesiyle yayımlanmıştır. Ahundov’un yayımladığı bu kitap ise Hocayev’in çalışmasının kiril alfabesiyle yapılan altıncı baskısıdır. Önsözde Şahsenem Garip hikâyesi hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Kitap 182 sayfadan oluşmaktadır.

N. Hocayev’in 1940 yılında Latin alfabesiyle yayımladığı Şahsenem Garip hikâyesi metni, Arap harfleriyle 1940 yılında İran Türkmenleri için Mahmud Ahundov tarafından neşredilmiştir. M. Ahundov’un yazdığı önsözle birlikte metin neşrinin bulunduğu bu çalışma toplam 196 sayfadan oluşmaktadır. “Şasenem-Garip”⁴² adıyla neşredilen bu kitap, nüfusunu Türkmenlerin meydana getirdiği İran’ın Kum Bedi şehrinde yayımlanmıştır.

B. Andalip Oğuznamesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Oğuzname üzerine Türkiye’de ve Türk Dünyasında birçok çalışma yapılmıştır. Biz bu kısımda tezimizde ele alacağımız Türkmen Oğuznamesi (Andalip Oğuznamesi) üzerine Türkiye’de ve Türkmenistan’da yapılan çalışmaları kısaca tanıtip değerlendireceğiz.

Oğuz Kağan Destanı’nın birçok nüshası bulunmaktadır:

1.Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı.

2.Reşideddin Fazlullah’ın Camiü’t- Tevarih adlı eserinde yer alan Tarih-Oğuzân ve Türkân bölümü.

3.Ebu’l Gazi Bahadır Han’ın Şecere-i Terakime adlı eserinde yer alan Oğuz Kağan Destanı.

⁴¹ B. Ahundov. **Şasenem-Garip**. Aşkabat: Türkmenistan Dövlət Neşriyatı, 1959.

⁴² Mahmud Ahundov. **Şahsenem-Garib**. Kum Bedi: Kabus Neşriyat, 1940.

- 4.Cüveynî'nin Tarih-i Cihan-güşâ adlı eserinin Cengiz Han ile ilgili kısmı.
- 5.Yazıcıoğlu Ali'nin Tevârih-i Âl-i Selçuk adlı eserinde yer alan Oğuzname.
- 6.Uzunköprü nüshası olarak bilinen manzum Oğuzname.
- 7.Kazan'da bulunan Oğuzname nüshası.
- 8.Andalip'in Oğuznamesi.

Bu nüshalardan bizim çalışma konumuzun temelini teşkil eden Andalip Oğuznamesidir, bu nedenle sadece Andalip Oğuznamesi üzerine yapılan çalışmaları tanıtıp değerlendireceğiz.

1. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar:

Andalip Oğuznamesi üzerine Türkiye'de yapılan en kapsamlı çalışma Mustafa Aça'ya aittir. Araştırmacı, "Oğuznamecilik Geleneği ve Andalip Oğuznamesi"⁴³ adlı eserin Giriş kısmında destan terimi, destanların teşekkülü, Oğuz Kağan Destanının ortaya çıkışı ve yayılması, Türk Destanlarının tasnifi, Oğuzlar ve Türkmenler üzerinde durulmuştur. Eserin birinci bölümünde, Andalip'in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında geniş bilgi verilmiştir. Eserin ikinci bölümünde Oğuz Kağan Destanı'nın nüshaları ve bu nüshalar üzerinde yapılan çalışmalar kısaca tanıtılıp değerlendirilmiştir. Eserin üçüncü bölümünde Andalip'in Oğuznamesi ile diğer Oğuzname nüshaları epizot ve motif yönünden mukayeseli olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonunda Andalip Oğuznamesi metni önce Türkmen Türkçesi ile, daha sonra Türkiye Türkçesi ile verilmiştir.

Oğuznamelere yer veren çalışmalardan biri de Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz'ın birlikte hazırladığı "İslâmiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler-Metinler)"⁴⁴ isimli eserdir. Eserin Birinci Bölümünde Türk destanları ve destancılık geleneği üzerine kaleme alınan on sekiz makale yer almaktadır. İkinci bölümde ise çeşitli Türk boylarına ait destan metinleri yer almaktadır. Eserde, Türk Dünyasından çeşitli Oğuzname metinlerinden (ss. 202-250) parçalara yer verilmiştir.

Oğuznameler üzerine yapılan önemli çalışmalardan biri de Fuzuli Bayat'a aittir. Araştırmacı "Oğuz Destan Dünyası (Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve

⁴³ Mustafa Aça. **Oğuznamecilik Geleneği ve Andalip Oğuznamesi**. İstanbul: IQ Yayıncılık, 2003, 304 s.

⁴⁴ Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz. **İslâmiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler-Metinler)**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.

Teşekkülü)⁴⁵ isimli çalışmasında Oğuznamelerin teşekkülü ve yayılması konusunda önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca çalışmada, Oğuz Kağan Destanı'ndaki tarihi ve mitolojik motifler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Türk destanlarının sınıflandırılması, arkaik unsurlar taşınması, kahramanların fiziksel ve sosyolojik yapıları gibi unsurların da tartışıldığı eserin sonunda, Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur varyantına yer verilmiştir.

Andalip Oğuznamesi'ne metin olarak yer veren diğer bir çalışma Fikret Türkmen ve Gurbandurdi Geldiev tarafından hazırlanan "Türkmen Şiiri Antolojisi"⁴⁶ adlı eserdir. Çalışmada yirmi klasik Türkmen şairi hakkında bilgi verilerek onların eserlerinden örnekler verilmiştir. Bu klasik Türkmen şairleri arasında ilk olarak Andalip'e yer verilmiş, Türkmen Edebiyatı içerisindeki yerinden bahsedilerek Oğuzname adlı eseri transkripsiyon ve aktarılmış metin olarak verilmiştir.

Himmet Biray tarafından yazılmış "Andalip ve Oğuznamesi I-II-III"⁴⁷ adlı makalelerde, Oğuznamecilik geleneğinin araştırılması ile ilgili daha önce Türkmenistan'da yapılan çalışmalardan kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra Andalip'in yaşadığı dönem hakkında bilgi verilmiştir. Makalelerin diğer sayılardaki devamında Oğuzname'nin kısa bir incelemesi yapılmıştır.

2. Türkmenistan'da Yapılan Çalışmalar:

Andalip Oğuznamesi üzerine Türkmenistan'da yapılan çalışmalardan en önemlisi, Ahmet Bekmıradov'un "Andalip ve Oğuznamacılık Debi"⁴⁸ isimli çalışmasıdır. Bu çalışmanın giriş bölümünde araştırmacı, Nurmuhammed Andalip hakkında bilgiler vermekte, Andalip Oğuznamesi üzerine daha önce yapılan çalışmaların yeterli olmadığından ve bilimsel olarak ele alınmadığından bahsetmektedir. Bu kısımda ayrıca, Nurmuhammed Andalip'in edebî şahsiyeti ve onun Türkmen Edebiyatına kazandırdığı eserlerden, namecilik geleneğinin ortaya çıkışından ve yetersiz

⁴⁵ Fuzuli Bayat. **Oğuz Destan Dünyası (Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü)**. İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006.

⁴⁶ Fikret Türkmen, Gurbandurdi Geldiev. **Türkmen Şiiri Antolojisi**. Ankara: Türksoy Yayınları, 1995.

⁴⁷ Himmet Biray. "Andalip ve Oğuznamesi I-II-III". **Milli Folklor**, Ankara: Aralık 1989, S.4, s.12-13; **Milli Folklor**, Ankara: Mart 1990, S.5, s.23-25; **Milli Folklor**, Ankara: Haziran 1990, S.6, s.21-25.

⁴⁸ Ahmet Bekmıradov. **Andalip ve Oğuznamacılık Debi** (Andalip ve Oğuznamecilik Geleneği). Aşgabat: İlim Neşriyat, 1987.

de olsa daha önce konu ile ilgili yapılan çalışmalardan kısaca bahsedilmektedir. Araştırmacı, Andalip'in bu eserinin sadece edebi incelemeyi değil; tarihsel, etnografik, dil bilimsel açıdan da araştırılması gerektiğini söyler ve giriş kısmını şu cümlelerle sonlandırır: "...genel olarak, Oğuznamecilik geleneği üzerine düşündüğümüz zaman bazı durumlarda ve çoğu yerde bu veya o şekilde diğer dalları ilgilendiren konulara da girdik ve öngörülerde bulunduk. Bu da çalışmanın belirli oranda tartışmalı esasta yazıldığını göstermektedir. Bu öngörüler, teoriler henüz kesin bir şekilde ispat edilmemiş olabilir veya onların tartışmalı olduğu söylenebilir. Kısacası, "İlimde tartışmasız iki iki dört eder" dendiği gibi, çalışmamızda tartışmalı dediğimiz kısımların, hipotezlerin gelecekte kitabın yazarı, başka alimler tarafından su yüzüne çıkartılır, daha derinlemesine araştırmalardan sonra ispat edilir, belki de bunlar yeni bilimsel yenilikleri, buluşları beraberinde getirir diye ümit ediyoruz. Buna göre, bu gibi düşüncelere, hipotezlere dayanan meseleler gene de açıklığa kavuşacaktır." Bekmiradov, çalışmasının giriş kısmından sonra birinci bölümde Andalip'in yaşadığı yüzyıl itibariyle dönemin sosyal, siyasî, iktisadî ve edebî ortamını ve bu etkenlerden dolayı edebî ürünler açısından bir suskunluğun olduğunu söyler. Bu döneme kadar var olan üç edebiyat akımını şöyle sıralar: 1. Eskiden beri süregelen sözlü edebiyat, 2. Eski Oğuzları şairlik geleneği, 3. Yazılı destancılık geleneği. Yazar, Andalip'in üçüncü akıma dahil olduğunu belirtmektedir. Yazar, Andalip Oğuznamesi'nde yer alan Kanlı, Kıpçak, Karluk, Halaç gibi Oğuz boylarından bahsederek dönemin geleneği hakkında görüşlerini aktarmıştır. Ayrıca kitabın ikinci kısmında daha önce yazıya geçirilmiş olan ve tarihî belge niteliği taşıyan kaynaklarla Oğuzname'nin ortak noktaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Kitabın üçüncü bölümünde Oğuz boylarına ait çeşitli damgalar tablolar halinde verilmiştir. Dördüncü bölümde Andalip'in dil ve üslubu değerlendirilmiştir. Eserin sonuç kısmında araştırmacı tespitlerini beş ana başlık altında toplamıştır: 1. Andalip'in yaşadığı dönemde bu eserin yazılması sadece manevî bir gereklilik değil, aynı zamanda tarihî bir zarurîyettir, 2. Oğuz Han şahsiyetinde dönemin adaleti, cömertliği, eşitliği örnek alınarak ideal yöneticilik vasıfları ortaya çıkmaktadır, 3. Andalip, döneminin sosyal, siyasî, tarihî ortamını on sekizinci yüzyıl Türkmen Edebiyatı'nın edebî özellikleriyle yansıtmıştır, 4. Oğuzname ve Oğuznamecilik geleneği günümüzde de önemini korumaktadır, 5. Tarihin araştırılması gereken yönlerinin açığa

çıkmasında Andalıp Oğuznamesi kaynak olarak önemini korumaktadır. Bekmıradov kitabın sonunda Andalıp Oğuznamesi'nin tamamını metin olarak yayımlamıştır.

Türkmenistan'da Oğuzname üzerine kaleme alınan makalelerden biri Ata Rahmanov'a aittir. Rahmanov, "Ovuz Hanın Döreyşi (Oğuz Hanın Ortaya Çıkışı)"⁴⁹ adlı makalesinde ilk olarak Oğuz Kağan'ın doğumu ve buna bağlı motifler üzerinde durmuştur. Burada anlatıldığına göre Oğuz Kağan doğduğunda annesi Aycan Gelin ona yedi gün süt verememiş, bu yedi gün boyunca yeni doğurmuş bir sığırın sütünü vermiş. Araştırmacı, eski Türklerde çocuğun ad alması için on beş on altı yaşına kadar isim verilmeme geleneğini anlatmıştır. Buna göre ata binme, ok atma, kılıç kalkan kullanma, pehlivanlık ve kahramanlık gösterme gibi özelliklere göre ad verildiğini söyler. Ramanov, Gurbangılıç Çakanoğlu'ndan derlenen Oğuz Kağan destanını ayrıntılı olarak nakletmiştir. Oğuz Kağan'ın doğumu, ad alması, avcılığı, düşmanlarla savaşması gibi epizotlarla devam eden makalenin ikinci bölümünde ise Oğuz Han'ın Tahta Çıkması ve Hanlar Hanı olması anlatılmaktadır.

Ahmet Bekmıradov, "Gadım Türkmen Eposı, Oguznama (Eski Türkmen Eposu, Oğuzname)"⁵⁰ adlı makalesinde, Türkmen şairi Dana Ata'nın Oğuznamesi ve onun epizotları hakkında bilgi vermiştir. Bu epizotlar şunlardır: 1. Kahramanın Doğumu, 2. Kahramanın İlk Sınavını Vermesi, 3. Kahramanın Evlenmesi, 4. Kahramanın Yola Çıkması, 5. Kahraman ve O'nun Atı, 6. Kahramanın Dönüşü ve Düğünün Gerçekleştirilmesi. Bekmıradov, Oğuzname'nin bu epizot yapısının, destanların genel yapısı içinde değerlendirildiğinde büyük benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir.

Ata Rahmanov, "Gorkut Ata, Eposının Döremegine Tasir Eden Çeşmeler (Dede Korkut Destanı'nın Ortaya Çıkmasında Etkisi Olan Kaynaklar)"⁵¹ adlı makalesinde, Dede Korkut eposunun aslında Türkmenlerde daha eskiden var olan "Gülsuv-Hesel ve Bürgüt Ozan" eserinden etkilendiğini ve kaynaklarından birinin bu eser olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca araştırmacı bu makalesinde, daha önceden yaptığı çalışmaları anlatırken, Gurbangılıç Çakanoğlu'ndan derlenen 'Gorkut Ata' destanının

⁴⁹ Ata Rahmanov. "Ovuz Hanıñ Döreyşi (Oğuz Han'ın Doğuşu)". **Yaşlık**. S. 67, Aşgabat: 1992, ss. 19-50.

⁵⁰ Ahmet Bekmıradov. "Gadımı Türkmen Eposı 'Oguznama' (Eski Türkmen Destanı 'Oğuzname')." **Sovet Edebiyatı**. S. 3, Aşgabat: 1987, ss. 184-192.

⁵¹ Ata Rahmanov. "Gorkut Ata, Eposının Döremegine Tasir Eden Çeşmeler (Dede Korkut Destanı'nın Ortaya Çıkmasında Etkisi Olan Kaynaklar)." **Garagum**. S. 3, Aşgabat: 2004, ss. 185-190.

önsözünü ve on altı bölümünü, ‘Göroğlu’ destanının yirmi beş epizodunu, ‘Şasenem Garip’ destanını Şahsenem Garip, Aysenem Garip, Helalay Garip, Ay Peri, Baysenem Garip, Handan Peri, Uz Peri bölümleriyle birlikte düzenleyip neşrettiğini söylemektedir.

Ata Rahmanov’un “Gorkut Ata, Eposunun Döremegine Tasir Eden Çeşmeler (Dede Korkut, Eposunun Ortaya Çıkmasında Etkisi Olan Kaynaklar)”⁵² adlı makalesinde, Dede Korkut destanının aslında Türkmenlerde daha eskiden var olan “Gülsuv-Hesel ve Bürgüt Ozan” eserinden etkilendiğini ve bu eseri kaynak olarak aldığını göstermeye çalışmakta ve bu iddiasını derginin bir önceki sayısında kaldığı yerden devam ettirmektedir. Daha sonra Dede Korkut destanına kaynak olarak gösterilebilecek destanlardan birinin de ‘Gül ve Şuv Şa’ olduğunu söylemektedir. Burada araştırmacı, destanın yapısal çözümlemesini yapmış ve yirmi bir epizoda ayırarak bu epizot yapısının destancılık geleneğindeki yapıya uygunluğunu göstermeye çalışmıştır. Rahmanov, ‘Gül ve Şuv Şa’ anlatmasındaki Şuv ismini Oğuz Kağan’a dayandırmaktadır.

Ata Rahmanov, Garagum dergisinin aynı yılda yayımlanan yedinci sayısında, “Gorkut Ata, Eposunun Döremegine Tasir Eden Çeşmeler (Dede Korkut, Eposunun Ortaya Çıkmasında Etkisi Olan Kaynaklar)”⁵³ adlı makalesinin aynı isimle devamını yazmıştır. Bu makalede Dede Korkut destanının kaynakları arasında gösterilebilecek diğer bir destanın, “Gül Perihar ve Kaşgar Han” destanı olabileceğini savunmuştur. Rahmanov, adı geçen destanı otuz iki epizoda ayırarak yapısal olarak incelemiştir. Bu epizotlardan her birinin Dede Korkut’un epizotlarıyla büyük benzerlik gösterdiğini öne sürmüştür. Araştırmacı bu görüşünü desteklemek için ‘Basat’ın Tepegöz’ü öldürmesi’ ile ‘Kaşgar’ın tek başına koca ejderhayı öldürmesi’ örneğini vermiştir. Rahmanov, seri olarak kaleme aldığı bu makaleler neticesinde sözlü anlatmaların temelde aynı kaynaklardan beslendiğini ve yapısal olarak benzer epizot ve motiflerden meydana geldiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

⁵² Ata Rahmanov. “Gorkut Ata, Eposunun Döremegine Tasir Eden Çeşmeler (Dede Korkut Destanı’nın Ortaya Çıkmasında Etkisi Olan Kaynaklar).” **Garagum**. S. 4, Aşgabat: 2004, ss. 121-134.

⁵³ Ata Rahmanov. “Gorkut Ata, Eposunun Döremegine Tasir Eden Çeşmeler (Dede Korkut Destanı’nın Ortaya Çıkmasında Etkisi Olan Kaynaklar).” **Garagum**. S. 7, Aşgabat: 2004, ss. 115-132.

C. Çalışmanın Konusu, Amacı Ve Yöntemi Hakkında

Araştırma konusu, Türkmen Türklerinin sözlü gelenekten derlenip yazıya geçirilmiş olan Şahsenem Garip adlı halk hikâyesinin incelenmesine dayanmaktadır. Çalışmamızda esas aldığımız halk hikâyesi metni ise, Ata Rahmanov tarafından yayıma hazırlanan ve 1992 yılında Aşgabat'ta neşredilen “Şahsenem Garip” adlı halk hikâyesidir.

Çalışmanın amacı, ilk olarak halk hikâyesi ve destan türünün genel problemleri ve bu konuda çözüme yönelik çalışmaların değerlendirilmesi, bu konuda neler yapılabileceğinin belirlenmeye çalışılmasıdır. İkinci amaç ise, Türk dünyasında geniş bir coğrafyada çeşitli varyantları oluşmuş Şahsenem Garip hikâyesinin Türkmen varyantının epizot ve motiflerini inceleyerek, bu hikâyenin Türkmen destancılık geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan Andalıp Oğuznamesi ile kaynak ve motif bakımından ortak yönlerini tespit ve tahlil etmektir.

Sözlü kültür ürünlerinin araştırılması ve incelenmesi yönündeki çalışmaların başlangıç noktası, kaynaklara, dolayısıyla yaratma ve anlatmalara ulaşmaktır. Folklor araştırmalarının ilk basamağı olarak görülen saha araştırma uygulamaları bugüne kadar çeşitli yöntemler kullanılarak yapılmış ve derlenen metinler arşivlenmiştir. Metin merkezli inceleme metodu ise kayıt altına alınmış çeşitli sözlü kültür ürünlerinin farklı açılardan incelenmesini içerir. Bu tarz çalışmalarda ele alınan tür; yapı, içerik ve işlev yönünden değerlendirilir. Elbette bağlam merkezli çalışmalar, metnin yaratım ve aktarım özelliklerinin de incelenmesine imkân vererek çok daha kapsamlı olacaktır. Ancak halk hikâyelerinin icra ortamları kaybolmaya başladığı ve Türkmenistan'da sözlü kaynaklardan derleme yapmanın pek de mümkün olmadığı için, çalışmamızda, yazılı kaynaklardan tespit ve temin ettiğimiz hikâye metinlerinin incelenmesinde metin merkezli çalışma yöntemini kullandık.

Bu çalışma yöntemi doğrultusunda, ele aldığımız halk hikâyesini yaratım ve aktarım, yapı, içerik ve işlev özellikleri bakımından inceledik. Çalışmamızda metin merkezli Halk Bilimi Kuramları'ndan Tarihi-Coğrafi Yöntemi esas alarak halk hikâyesi metninin epizot ve motif yapısını ortaya koyarak, motifleri Stith Thompson'un “Motif-Index of Folk Literature” adlı eserindeki numaralarıyla birlikte verdik. Daha sonra

hikâye metninde yer alan şiirleri şekil, içerik ve işlev bakımından değerlendirdik. Türkmenistan’da yayımlanan “Şahsenem Garip” isimli hikâye metnini ilk önce transkripsiyonunu yapıp, Türkiye Türkçesine aktardık.

Hikâyenin epizot, motif ve şiirlerini yapısal olarak inceledikten sonra Andalıp Oğuznamesi’yle kaynak ve motifleri açısından genel olarak değerlendirdik.

I. BÖLÜM

HALK HİKÂYESİ VE DESTAN KAVRAMLARI ÜZERİNE

I. 1.Halk Hikâyesinin Tanımlanması Meselesi

Sözlü kültür ortamında yaratılan ve anlatmaya dayalı bir tür olan halk hikâyesi başta Batılı araştırmacılar olmak üzere, Türk bilim adamları tarafından üzerinde en çok çalışılan türlerden biridir. Ancak üzerinde bu kadar çok çalışılmasına rağmen türün bütün özelliklerini kapsayan bir tanımın yapılmadığı görülmektedir. Bu kısımda ilk olarak araştırmacıların halk hikâyesini tanımlamaya yönelik çalışmaları üzerinde bilgi verecek, daha sonra da Batı’da ve Türkiye’de yapılan çalışmalardan hareketle bu türün özellikleri tespit edilerek yaratım ve aktarım, içerik ve işlev, şekil ve yapı özelliklerini ihtiva eden bir tanım yapmaya çalışacağız.

Pertev Naili Boratav, halk hikâyesini tanımlamak yerine onu destanla mukayese etmiş ve halk hikâyelerinin teşekkülü ile ilgili görüşlerini şöyle belirtmiştir: “...Yeni ve orijinal bir nev’i karakteri alarak meydana gelen halk hikâyeleri, yerini tuttuğu destanın birçok vasıflarını hâlâ taşımaktadır. Fakat bunlar onun asıl karakterini verenler değildir. Süratle yeni bir nev’e gidiş vakı’ası karşısında bulunuyoruz. Destanî an’ane gittikçe zayıflıyor, çünkü destanın eski karakterini tayin eden sosyal şartlar gittikçe ortadan kayboluyor.”⁵⁴

Boratav’ın halk hikâyesiyle ilgili, “çevre ve sosyal şartlara bağlı olarak destandan sonra ortaya çıkan ve onun birçok özelliğini taşıyan yeni bir tür olduğuna” vurgu yapmaktadır. Çalışmanın muhtelif bölümlerinde, türün muhteva, şekil, yaratım ve aktarım gibi genel özellikleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur, ancak türün tanımı içerisinde bu özelliklere yer verilmemiştir.

Şükrü Elçin, hikâye terimini şöyle açıklar: “Arap dilinde başlangıçta ‘kıssa’ ve ‘rivayet’ olarak düşünülen, sonraları ‘eğlendirmek’ maksadı ile ‘taklid’ manasında kullanılan ‘hikâye’ deyiimi, gerçek veya hayâli birtakım vakaların, maceraların hususî

⁵⁴ Pertev Naili Boratav. **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. İstanbul: Adam Yayınları, 1988, s. 63.

bir üslupla, sözle nakil ve tekrarı demektir. Bu tarif, az bir farkla bugün anladığımız ‘halk’ ve ‘modern’ hikâye türü için de kabul edilebilir.”⁵⁵

Elçin, halk hikâyelerinin içerik ve işlev özelliklerine vurgu yaparak, onu şöyle tanımlar: “Türk Halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde ‘efsane, masal, menkıbe, destan, vb.’ mahsullerle beslenerek, dinî, içtimaî hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir.”⁵⁶

Yukarıdaki tanım, halk hikâyesinin yaratım ve işlevi üzerinde durulmuş, ancak yapı, şekil ve içerik özelliklerine yer verilmemiştir.

Halk hikâyeleri üzerine çalışma yapan bir başka araştırmacı olan Ali Berat Alptekin, halk hikâyesini şöyle tanımlamaktadır: “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır.”⁵⁷

Halk hikâyesinin tanımları içerisinde yukarıdaki tanım, türün birçok özelliğini içermesi bakımından oldukça kapsamlıdır. Bu tanım, türün; teşekkül ettiği dönem, konusu, beslendiği kaynaklar, kısmen yaratım, aktarım ve şekil özellikleri belirtilmiştir. Bunlar türü tanımlamada temel ölçütlerdir ancak işlev özelliklerine yer verilmemiştir.

Kazak destanları ve destancılık geleneği üzerine çalışmalarıyla tanınan Mehmet Aça ise, halk hikâyesi kavramını; “kahramanlık destanlarından sonra teşekkül eden ve nazım nesir karışımı bir yapı sergileyen, destanlara nazaran daha kısa ve gerçekçi, yerleşik hayat/düzen mahsulü metinleri karşılamak amacıyla kullanılmaktadır.”⁵⁸ şeklinde tanımlamıştır.

Bu tanım, halk hikâyelerinin icra edildiği ortam ve içerik özellikleri dışında türün özelliklerine yer vermiştir.

⁵⁵ Şükrü Elçin. **Halk Edebiyatına Giriş**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 444.

⁵⁶ Şükrü Elçin. *age.* s. 444.

⁵⁷ Ali Berat Alptekin. **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**. Ankara: Akça Yayınları, 1997, s. 7.

⁵⁸ Mehmet Aça. **Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**. Konya: (Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1998, s.3.

Eflatun Cem Güney, halk hikâyesini, “Halkın gönül dünyasını dile getiren ölmez hikâyelerdir” şeklinde tanımlarken; Otto Spies, “Bir sevgiliyi elde etme yolundaki maceraları anlatan masal” olarak tanımlamaktadır.⁵⁹

Bu iki tanımda ise halk hikâyelerinin birer özelliğine yer verilmiştir.

Yukarıdaki tanımlar ve halk hikâyesi üzerine yapılan çalışmalar dikkate alındığında bu türün şekil ve yapı, içerik, işlev, yaratım ve aktarım özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Halk Hikâyelerinin Şekil Özellikleri:

1. Halk Hikâyeleri, nazım-nesir karışımı bir yapıya sahiptir.
2. Halk hikâyelerinde çoğunlukla giriş ve sonuç formelleri yer alır.
3. Halk hikâyelerinin sözlü varyantlarında sade ve anlaşılır bir dil kullanılırken, yazma nüshalarında dil işlenerek ağırlştırılır.
4. Sözlü varyantlarda, yazılı nüshalara göre şiirler daha az ve daha kısadır.
5. Halk hikâyesi, masal, efsane, fıkra, dua, beddua, atasözü, deyim gibi sözlü kültür ortamında yaratılan diğer türlerden örnekler barındırır.
6. Halk hikâyeleri sanatsal şekilde formüle edilmiştir. Bu nedenle tasvirlerle, şiirlere, kalıp ifadelerle yer verir.

Halk Hikâyelerinin İçerik Özellikleri:

1. Halk hikâyelerinin konusu temelde bir aşk ya da kahramanlıktır. Bazı hikâyeler bu iki konuyu birlikte işler.
2. Halk hikâyeleri, ortaya çıktığı dönemdeki tarihi olayları da konu olarak alabilir. Bu durum, hikâye gerçekliği içinde işlenir.
3. Halk hikâyelerinde, kahramanların doğumu destanlardaki kadar olağanüstü unsurlar içermemekle birlikte, çocuksuzluk sonrasında çeşitli dinî ve büyüsel işlemlere başvurarak dünyaya geldikleri görülmektedir. Bu durum uzun mesafelerin kısa zamanda, olağanüstü bir şekilde aşılmasında da söz konusudur.
4. Hikâyelerde pir, derviş, Hızır gibi tabiatüstü güçlere sahip kişiler kahramanın doğumu ya da diğer epizotlarda yardımcı unsur olarak yer alır.
5. Hikâyelerde, kahramanlar veya yardımcı şahıslar, çeşitli tabiat varlıklarıyla veya hayvanlarla konuşup dertleşirler ve bazen onlarla sevdiklerine haber gönderirler.

⁵⁹ Ali Berat Alptekin. **age.** s.7.

6. Hikâyelerde dua ve beddualar önemli bir yer tutar.
7. Halk hikâyeleri, yerleşik hayata geçtikten sonra teşekkül etseler de göçebe hayatının bazı unsurlarını içlerinde barındırırlar.

Halk Hikâyelerinin Yaratım ve Aktarım Özellikleri:

1. Türklerin göçebe-bozkır hayatından, yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte cemiyet içi çatışmalar başlamış ve ferдин kendi problemleri ortaya çıkmıştır. Halk hikâyeleri, bu dönemde yaratılmaya başlamıştır.
2. Halk hikâyeleri, belli bir zamanda ve belli bir yerde, çoğunlukla bir müzik aleti eşliğinde, profesyonel anlatıcılar tarafından icra edilir ve bu anlatıcılar, usta-çırak ilişkisi içinde yetişmektedir. Sonraki dönemlerde meddahlar tarafından anlatılan hikâyelerde müzik aleti kullanılmamaktadır.
3. Halk hikâyeleri yerleşik hayata geçtikten sonra ortaya çıkan bir türdür. Bu nedenle hikâyelerde olayların geçtiği mekanlar çoğunlukla bellidir.

Halk Hikâyelerinin İşlev Özellikleri:

1. Halk hikâyelerinin temelde, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme amacıyla anlatıldığını söyleyebiliriz. Toplu eğlence imkânlarının sınırlı olduğu dönemde özellikle akşamları belirli bir yaş grubu üzerindeki insanların eğlence ihtiyaçlarını karşılamışlardır.
2. Halk hikâyeleri, bilgilendirme ve eğitme işlevlerini üstlenirler. Hikâyelerde geçen belirli yer adları, tarihi şahıs ve mekânlar gibi konular hakkında dinleyicilerin bilgilenmesini sağlamaktadır.
3. Halk hikâyeleri, yaşanan birtakım sosyal olaylardan ve toplum içerisindeki ilişkilerden hareketle, gelecek nesillere kıssadan hisse çıkarma mahiyetinde davranış kalıplarını naklederler. Hikâyelerde sabır ve sadakat gösterenlerin muratlarına ermeleri, iyilerin mükafatlandırılıp, kötülerin cezalandırılması, yalan ve hilenin kötülüğü, sevginin “hak aşığı” şeklinde yüceltilerek verilmesi gibi hususlar bu duruma verilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Türün özelliklerine ilişkin yukarıdaki tespitlerimizden hareketle halk hikâyesini şöyle tanımlamak mümkündür:

“Belli bir zamanda ve mekanda, genellikle profesyonel anlatıcılar tarafından bir müzik aleti eşliğinde icra edilen; kahramanlık, aşk veya her iki konuyu birlikte işleyen,

tarihî, dinî, sosyal hayat ve geleneklerle ilgili unsurları da içeren, sonuçları bakımından bireyi ilgilendiren; sözlü kültür ortamında, nazım ve nesir karışık olarak yaratılan, uzun soluklu ve sanatsal bir biçimde formüle edilmiş; halkın temelde hoşça vakit geçirme ve eğlenmesi amacıyla anlatılmakla birlikte, bilgilenme ve ders çıkarma işlevlerini de üstlenen bir türdür.”

I. 2. Halk Hikâyesi Üzerine Yapılan Tasnifler ve Türkmen Halk Hikâyelerinin Sınıflandırılması

I. 2. 1. Türkiye’de Yapılan Tasnifler

Halkbilimi çalışmalarında iki temel sorun vardır. Bunlardan birincisi türün tanımlanması; ikincisi ise bu bölümde üzerinde duracağımız türün tasnifi meselesidir. Araştırmacılar, halkbilimi çalışmalarının başladığı erken dönemin ve yirminci yüzyıl başlarına kadar devam eden çalışmaların temel karakteristiğini oluşturan özelliklerden birinin de sınıflama olduğunu ifade etmektedirler. Bu durumu Richard Bauman, “*tür ve tasnif, folklor derlemede ve derlenen malzemeyi arşivleme ile halkbiliminin öğretilip bilimsel çalışma yapmada halkbilimi çalışmalarının merkezini oluşturmuştur.*” şeklinde özetleyip değerlendirmektedir.⁶⁰ Bu bağlamda erken dönem halk bilimi çalışmalarından bu yana sahip oldukları özellikler dikkate alınarak çeşitli sınıflandırmalara konu olmuştur. Halk hikâyesi araştırmaları, destan çalışmalarıyla birlikte başlamış ve halk hikâyeleri başlangıçta müstakil bir tür olarak değerlendirilmeyip, destanların bir alt sınıfı olarak tasnif edilmiştir. Yapılan ilk tasnifler, metod ve kullanılabilir olma bakımından yetersiz olmakla birlikte, sınıflandırma çalışmaları tarihinin ilkleri olma bakımından önemli kabul edilmektedir. Türk halk hikâyelerinin sınıflandırılmasıyla ilgili ilk çalışmalardan biri Ignace Kunos’a aittir. Araştırmacı, “*Türkische Volksromane in Klein- Asien*” başlıklı yazısında halk hikâyelerini şöyle tasnif eder:

- a) Kahramanlık romanı
- b) Saz şairlerinin romanı

⁶⁰ Özkul Çobanoğlu. **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 13.

c) Saz şairlerinin kahramanlık romanı⁶¹

Boratav, Otto Spies'in Kunos'un bu tasnifini beğenmeyerek tenkit ettiğini; fakat halk hikâyesi ile çalışmalarında bu tasnife bağlı kaldığını belirtir.⁶²

Kunos'un tasnifinde yukarıda görüldüğü gibi halk hikâyesi modern edebiyat türlerinden biri olan roman içinde ele alınmaktadır. Bu durum başlangıçta halk hikâyesinin müstakil bir tür olarak ele alınmayıp konusu ve icracılarına göre roman türüyle birlikte değerlendirildiğini göstermektedir. Halk hikâyelerinin roman terimiyle ifade edilmesi halk bilgisi yaratmalarının adlandırılmasında terminoloji probleminin olduğunu da ortaya koymaktadır. Bütün bunlara rağmen Kunos'un tasnifi sonraki araştırmacılar tarafından türün sınıflandırılmasında esas alınmıştır.

Nihat Sami Somyarkın (Banarlı), halk hikâyelerini tasnif ederken destan ve masalları da bu grubun içerisinde değerlendirir:

- a) Menkıbevî kahramanlık hikâyeleri
- b) Aşk Hikâyeleri
- c) Klâsik edebiyattan doğan hikâyeler⁶³

Somyarkın (Banarlı), ayrı bir grup olarak 'Çok yayılmamış küçük, yerli hikâyeleri' de eklediği bu tasnifte bu hikâyenin konusunu, çıkış yerini ve yayılma sahasını birlikte değerlendirmiştir.⁶⁴

İsmail Habip Sevük, halk hikâyelerini hacimleri yönünden şu şekilde tasnif etmiştir:

- a) Büyük halk hikâyeleri
- b) Bozlaklar⁶⁵

Araştırmacı, halk hikâyelerini konuları bakımından da şöyle tasnif eder:

- a) Dede Korkut hikâyeleri
- b) Destanî halk hikâyeleri
- c) Hamasî halk hikâyeleri
- d) Aşklı hikâyeler⁶⁶

⁶¹ Pertev Naili Boratav. **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. İstanbul: Adam Yayınları, 1988, s. 33.

⁶² Pertev Naili Boratav. **age**. s. 33.

⁶³ **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C. 2, Ankara: AKM Yayınları, 2002, s. 354.

⁶⁴ **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**. C. 2, s. 354.

⁶⁵ İsmail Habip Sevük. **Edebiyat Bilgileri**. İstanbul: 1943, s. 150.

⁶⁶ İsmail Habip Sevük. **age**. s. 297.

Edmond Saussey, halk hikâyelerini üç başlık altında inceler:

- a) Menşeleri anlatan menkabeler
- b) İslâmi menkabeler
- c) Gezici şairlere, âşıklara dair hikâyeler.⁶⁷

Halk hikâyeleri üzerine ilk ve önemli çalışmalar yapan Pertev Naili Boratav ise, halk hikâyelerinin sözlü gelenekteki özelliklerini de göz önünde bulundurarak konularına göre şöyle tasnif etmiştir:

1.Kahramanlık hikâyeleri

A) Köroğlu kolları

İlk Kol

Kasab-ı Cömert veya Ayvaz Kolu

Kösenin Kolu

Koca Bey Kolu

Mamaç Bezirgan veya Tekelti Kolu

Demircioğlu veya Telli Nigar Erzurum Kolu

Kiziroğlu Mustafa Bey Kolu

Bağdat Turna Teli Kolu

Hasan Paşa Silistre Kolu

Bolu Bey Kolu

Halep Kolu

Dağıstan Kolu

Gürcistan Kolu

Deli Kara Kolu

Hasan Bey-Dağıstan Kolu

Kaymaz Kolu

Kiziroğlu Mustafa Bey Kırım Kolu

Kenan Kolu

Kayseri Kolu

Köroğlu'nun Oğlu Haydar Bey Kolu

⁶⁷ Pertev Naili Boratav. **age.** s. 34.

Son Kol

B) Diğer Kahramanlık hikâyeleri

a) Köroğlu dairesine bağlı olanlar

1. Celâli Bey ve Mehmet Bey
2. Kirmanşah

b) Diğer hikâyeler

Eşref Bey
Salman Bey
Lâtif Şah
Cihan ve Abdullah
Arslan Bey
Mustafa Bey
Ahmet Han
Şah İsmail
Bey Böyrek
Haydar Bey
Hurşit Bey
Yaralı Mahmut

2. Aşk hikâyeleri

A) Kahramanları muhayyel olanlar

Mirza-yı Mahmut
Ülfetin
Derdiyok ile Zülfü Siyah
Elif ile Mahmut

B) Âşık şairlerin romanlaşmış hayatları

a) Yaşadıkları rivayet olunan âşıklar

Ercişli Emrah ile Selvi Han
Âşık Garip
Tufarganlı Abbas
Âşık Kerem
Kurbanî

Tahir Mirza

b) Yaşadıkları muhakkak olanlar

Âşık Ali İzzet

Sümmanî

Gökçeli Ali Esger

Hasta Hasan

Dikmetaşlı Dede Kasım

Kara Gelin (Posoflu Fakirî'nin Maceraları)

Karacaoğlan

Vüdat-ı Hasta

3.Bu kategorilere tamamıyla girmeyen hikâyeler

A) Aşk maceraları

Ali Şir Hikâyesi

Gündeşlioğlu

Hasan ile Mihrican

Erzurumlu Hoca Fenayi'nin Oğlu Mahzunî

Yahudi Kızı

Namuslu Kız

Kamber'in Beyşehir'deki Macerası

Âşık Ömer'in Şair olması

Abdullah Çavuş

Furkanî

B) Meşhur kaçaklara (eşkıyalara) ve kabadayılara ait hikâyeler

Deli Yusuf Bey

Kerem Bey

Kazar

Mihrali Bey

Kaçak Nebi⁶⁸

Boratav, yukarıdaki tasnifte halk hikâyelerinin konusunu esas almıştır. Ancak halk hikâyelerinin sınıflandırılmasında temel problemlerden birisi hem aşk hem

⁶⁸ Pertev Naili Boratav. **age.** ss. 34-36.

kahramanlık konularını birlikte ele alan hikâyelerin oldukça çok olmasıdır. Boratav da bu sınıflandırmada her iki konuyu ele alan hikâyeleri göz ardı etmiştir.

Pertev Naili Boratav'ın, destan ve hikâye türlerini birlikte değerlendirerek yaptığı bir başka tasnifi daha vardır. Burada, hikâye ve destanları konu bakımından üçe ayırmıştır:

- a) Mitolojik temalar
- b) Tarihî destanlar
- c) Lirik destanlar (hikâye)⁶⁹

Eflâatun Cem Güney, halk hikâyelerini hacimleri ve konuları bakımından sınıflandırmıştır. Hacimlerine göre:

- a) Koca hikâyeler
- b) Kara hikâyeler

Konularına göre:

- a) Konusunu bir yerde geçen yürekler acısı bir vâkıadan alanlar (gerçek hikâyeler).
- b) Özünü babayiğitlik maceralarından alanlar (kahramanlık hikâyeleri)
- c) Mayasını halk şairlerinin hayatından alanlar (âşık hikâyeleri)⁷⁰

İnci Enginün ve Mustafa Kutlu halk hikâyelerini şöyle tasnif etmişlerdir:

A. Musanniflerine göre:

1. Musannifi belli olan hikâyeler: Doğu Anadolu hikâyeciler, bu hikâyeleri tasnif etmiş veya derlemiş; yahut da belirli manzum parçaları ilâve etmişlerdir. Dikmetaşlı Dede Kasım, Posoflu Fakirî, Ali Esger, Erivanlı Necef, Çıldırlı Âşık Şenlik, Ardanuçlu Efkârî, Arpaçaylı Mehmet Kasım, Posoflu Müdamî, vb.
2. Musannifi belli olmayan hikâyeler: Bu hikâyeler büyük ölçüde âşıkların hayatı etrafında teşekkül etmiştir. Âşık Garip, Kerem ile Ashı, Ercişli Emrah, vb.

B. Konularına göre:

1. Seveda hikâyeleri: Âşıklık geleneğinin özelliklerini en iyi gösteren hikâyelerdir. Bu tür hikâyelerin bazılarının kahramanı âşıklardır. Kerem, Garip, vb.

⁶⁹ **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi.** C. 2, s. 358.

⁷⁰ Eflâatun Cem Güney. **Folklor ve Halk Edebiyatı.** İstanbul: 1971, ss. 41-62.

Bazılarının kahramanları ise çeşitli kesimlerden seçilmiştir. Elif ile Mahmut, Tahir ile Zühre, vb.

2. Kahramanlık hikâyeleri: Köroğlu Kolları, Kirmanşah, vb.⁷¹

Ali Berat Alptekin “Âşıkların Hayatı Etrafında Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri” isimli çalışmasında halk hikâyelerini üç grupta sınıflandırmıştır:

- a) Sadece Türkiye’de tanınan âşıkların hayatları etrafında teşekkül eden halk hikâyeleri
- b) Sadece Azerbaycan’da tanınan âşıkların hayatları etrafında teşekkül eden halk hikâyeleri
- c) Anadolu, Azerbaycan ve diğer Türk boyları arasında tanınan âşıkların hayatları etrafında teşekkül eden halk hikâyeleri.⁷²

Ali Öztürk halk hikâyelerini şöyle sınıflandırmıştır:

1. Mistik aşk hikâyeleri
2. Romantik aşk hikâyeleri
 - a) Nesir ve nazımın birlikte, yan yana oluşturduğu hikâyeler
Yaralı Mahmut Hikâyesi
Necip ile Telli
Ali Şir ile Güllü Hikâyesi
Celâli Bey ve Oğlu Mehmet Bey Hikâyesi
Sürmeli Bey Hikâyesi
Zülâl Şah Oğlu İbrahim Hikâyesi
Letif Şah Hikâyesi
Hasan Bey (Kolu) Hikâyesi vb.
 - b) Sadece nesirle şekil alan hikâyeler
Kalyaponi Hikâyesi
Dal Boylu Dal Yusuf Hikâyesi
Ahmedî Dürre

⁷¹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler-İsimler-Eserler-Terimler.** İstanbul: 1981, ss. 58-59.

⁷² Ali Berat Alptekin. **age.** s. 51.

- Mehmet Şah
Şehzade Sencer
Hint Padişahı'nın Kızı
Balıkçı Güzeli (Sultan Çenesi) vb.
3. Didaktik Eğitici ve Öğretici Hikâyeler
4. Realist-Gerçekçi Hikâyeler⁷³

Ali Duymaz, halk hikâyelerini konuları ve coğrafi yayılışları bakımından iki farklı şekilde tasnif eder:

- A) Konuları Bakımından Halk Hikâyeleri:
- a) Aşk hikâyeleri: Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, vb.
 - b) Kahramanlık hikâyeleri: Köroğlu Kolları
 - c) Aşk ve Kahramanlık hikâyeleri: Şah İsmail, Elif ile Mahmut, vb.
- B) Coğrafi yayılışları bakımından halk hikâyeleri:
- a) Anadolu'da bilinen halk hikâyeleri: Kozanoğlu, Sümmanî ile Gülperi, vb.
 - b) Türk dünyasının bir bölümünde bilinen halk hikâyeleri: Çora Batır, Kozi Körpeş ile Bayan Sulu, vb.
 - c) Türk dünyasının genelinde bilinen halk hikâyeleri: Köroğlu, Tahir ile Zühre, vb.⁷⁴

Nerin Köse halk hikâyelerini çeşitli özelliklerine göre ayrı ayrı tasnif etmiştir.

Şekil Bakımından:

1. Türkölü halk hikâyeleri
- A. Klâsik halk hikâyeleri
 - B. B. Kaside (serküşte)
 - C. Bozlaklar
2. Türkölüz hikâyeleri:
- A. Karavelliler
 - B. Kara hikâyeler

⁷³ Ali Öztürk. **Türk Anonim Edebiyatı**. İstanbul: 1985, ss. 61-85.

⁷⁴ Ali Duymaz. **Nevruz Bey Hikâyesi (İnceleme-Metinler)**. Aydın: Milli Folklor Yayınları, 1996, s. 47; Ali Duymaz. **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 186.

Hacim Bakımından:

- 1.Uzun halk hikâyeleri
- 2.Kısa halk hikâyeleri

Konu Bakımından:

- 1.Aşk hikâyeleri
 - A. Kahramanları muhayyel olan hikâyeler
 - B. Âşık-Saz şairlerinin hayat hikâyeleri
- 2.Kahramanlık hikâyeleri
 - A. Köroğlu Kolları
 - B. Diğer kahramanlık hikâyeleri
- 3.Realist hikâyeler⁷⁵

Sonuç olarak Türkiye’de halk hikâyelerini sınıflandırma çalışmalarında farklı yöntemler uygulanmıştır. Bu uygulamaların üç temel ölçüte göre yapıldığını görmekteyiz:

- 1.Konularına göre yapılan tasnifler,
- 2.Hacim esasına göre yapılan tasnifler,
- 3.Hikâyelerin anlatıldığı coğrafi alanların genişliği-darlığına göre yapılan tasniflerdir.

I. 2. 2. Türkmenistan’da Yapılan Tasnifler

Türkmenistan’da yapılan halk hikâyesi çalışmalarında, temel problemlerden biri kullanılan terminolojidir. Türkmen Türkleri halk hikâyesinin karşılığı olarak “dessan” kavramını kullanmakta ve yapılan çalışmalarda da bu isim yer almaktadır.

Türkmenistan’da halk hikâyelerinin sınıflandırılmasına yönelik en kapsamlı çalışma Seyit Garriyev’e aittir. Bu nedenle ona ait tasnife ayrıntılı olarak yer vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Garriyev, halk hikâyelerini konularını esas alarak şu şekilde sınıflandırmıştır:

- A. Yaşanmış Aşkları Konu Edinen Destanlar
- B. Olağanüstü Aşkları Konu Edinen Destanlar
- C. Kahramanlığı Konu Edinen Destanlar
 - C. 1. Aşk ve Kahramanlığı Konu Edinen Destanlar

⁷⁵ Nerin Köse. **Araştırmalar I**. Ankara: 1996, ss. 12-16.

- C. 2. Savaşı Konu Edinen Destanlar
- D. Gerçekçi Olayları Konu Edinen Destanlar
 - D. 1. Tarihi Kahramanlığı Konu Edinen Destanlar
 - D. 2. Biyografik destanlar
 - D. 3. Toplumsal aşkı içeren destanlar
- E. Dini Konu Edinen Destanlar
 - E. 1. Dini Konu Edinen Aşk Destanları
 - E. 2. Din Adamlarını Konu Edinen Destanlar
- F. Çeviri Destanlar

Garriyev, halk hikâyeleri üzerine yaptığı tasnifi şu şekilde açıklamıştır:

A. Yaşanmış Aşkları Konu Edinen Destanlar:

Adından da anlaşıldığı gibi, bu türdeki destanlar aşk üzerine oluşturulmuş eserlerdir. Bu tür hikâyelerin merkezinde gerçek insan karakterleri, gerçek yaşam vakaları veya bu vakalara yakın olaylar, genel olarak gerçek aşk bulunmaktadır. Mollanepes'in "Zöhre-Tahir", Andalıp'ın "Leyli-Mecnun" destanları bu kategori içinde değerlendirilen hikâyelerdir.⁷⁶

B. Olağanüstü Aşkları Konu Edinen Destanlar:

İçeriğine bakıldığında bu tür hikâyeler, yaşanmış aşkları konu alan hikâyelere benzemektedir. Çünkü her iki tür hikâyede de aşk konusu temel konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki tür hikâyede de olayların başlangıcı bir yiğidin güzel bir kıza âşık olmasıyla başlar; fakat yaşanmış aşkları konu edinen hikâyelerde yiğit ve kız küçüklükten birbirlerini tanır, aynı yaşta olup beraber büyürler. Birbirleri ile dostlukları olur ve hatta aynı okulda okurlar. Çocukluk devri bitince, aralarındaki ilişki aşka dönüşür. Böylece yaşanmış aşkları konu edinen destanlarda aşk aynı zamanda iki taraflı gelişir. Fakat olağanüstü aşkları konu edinen destanlarda aşkın gelişimi biraz farklılaşır. Bu tür destanlarda, aşkın ilk basamağı sadece yiğitte başlar. Yiğit kıızı tanımaz ve bilmez. Sadece bir gün rüyasında görerek veya onun resmini görerek veya onun ününü duyarak âşık olur. Kıza kavuşma hayaliyle yola çıkar ve yolda masallarda karşılaştığımız birtakım fantastik vakaları başından geçirir. Bu tür hikâyelere ise

⁷⁶Seyit Ataliyevîç Garriyev. **Türkmen Eposu, Dessanları ve Gündogar Halklarının Epiki Dörediciliği.** Aşgabat: İlim Neşiriyatı, 1982, ss. 42-45.

Magrupı'nın "Seypelmelek-Methalcemal" ve Şeydayı'nın "Gül-Senuber" isimli hikâyelerini örnek gösterebiliriz.⁷⁷

C. Kahramanlığı Konu Edinen Destanlar:

Türkmen klasik edebiyatında en zengin hikâye türü olup, ikiye ayrılmaktadır. Bunlar:

C. 1. Aşk ve Kahramanlığı Konu Edinen Destanlar:

Bu tür destanlar, kahramanın sevdiği kız için yola çıkması bakımından olağanüstü aşkları konu edinen destanlara yakın durmaktadır, ancak devamında gelişen savaşlar, kahramanlıklar ve cesurluklar, hatta adaletsizce yapılmış savaşlardan dolayı bu tür eserler olağanüstü aşkları konu edinen destanlar içinde yer almaz. Böyle savaşların merkezinde yapılan mücadele ve savaş bulunmaktadır. Destanın baş kahramanı yakın arkadaşlarıyla beraber çeşitli savaşlara katılıyorlar ve galip gelerek istedikleri arzularına ulaşıyorlar. Bu tür destanlara Şabende'nin "Gül-Bilbil" eserini gösterebiliriz.

C. 2. Savaşı Konu Edinen Destanlar:

Bu tür destanların merkezinde ise en çok savaşlar ve mücadeleler yatmaktadır. Aşk veya buna benzer konular bu tür destanlarda son sırada yer alır. Fakat bu tür destanların içeriğinde, İslam dininin ideolojisi ve farklı dinlere mensup halklara düşman gözüyle bakmak, mutlu ve sakin hayat sürdüren halkların topraklarını işgal etmek gibi fikirler yer almaktadır. Büyük zaferlerle sonuçlanan bu savaşlar, aslında adaletli savaşlar olmayıp, temelinde çeşitli bahanelerle farklı yurtları işgal etmek amacını taşımaktadır. Bu tür destanlara, "Yusup-Ahmet", "Alıbeg-Balıbeg" ve "Hocamberdi Han" destanları girmektedir.⁷⁸

D. Gerçekçi Olayları Konu Edinen Destanlar:

İçeriği gerçeğe daha yakın olan destanlar eski, geleneksel veya masal temelinde yazılmış eserler değil de, şairlerin biyografisi, hayatı, onun çevresinde cereyan eden vakalar, savaşlarla ilgili olarak oluşturulmuş destanlardır. Bu tür destanlar sanatsal özelliklerine göre daha önce bahsedilen destanlardan ayrılmaktadır. İçeriğine göre gerçekçi destanların birkaç türü vardır. Bunların başlıcaları aşağıda belirtilmiştir.

D. 1. Tarihi Kahramanlığı Konu Edinen Destanlar:

⁷⁷Seyit A. Garriyev. **age.** ss. 45-48.

⁷⁸Seyit A. Garriyev. **age.** ss. 48-49.

Bu tür destanlara Magrupı'nın "Dövletyar", Misgingılıç'ın "Batır Nepes" destanı örnek gösterilebilir.

B)Biyografik destanlar:

Bu tür destanlarda, şairlerin kendi başlarından geçirdikleri vakalar ele alınmıştır. Buna Seydi'nin "Goşa Pudagım", Bahrı'nın "Dervüş Bahrı", Talıbı'nın "Talıbı ve Sahıpjemal" destanlarını örnek gösterebiliriz.

D. 2. Toplumsal aşkı içeren destanlar:

Bu tür destanlara Mollamurt'un "Emir-Zerli" adlı eserini örnek gösterebiliriz.⁷⁹

E. Dini Konu Edinen Destanlar:

Dini konu edinen destanlara, konusunu dini kitaplardan veya dini rivayetlerden alan eserler girmektedir. Böyle eserlerin konularına Kuran'da ve diğer dini kitaplarda rastlamak mümkündür. Fakat dini konulu destanların tümü kendi içeriği ve fikrine göre aynı değildir. Bunlar ikiye ayrılır:

E.1. Dini Konu Edinen Aşk Destanları:

Bu tür destanlar, konularını dini kitaplardan alsa da, onlarda aşk, sosyal ilişkiler, şöhret yolunda mücadele etmek, anne babaya, kardeşlere, dostlara vefalılık ve vefasızlık, adaletlilik ve adaletsizlik meseleleri ele alınır ve bazı derecede kendi çözümünü bulur. Bu tür destanlara Andalıp'ın "Yusup-Züleyha" destanını örnek gösterebiliriz. Bu destanda, muhafazakar bir aile içinde yaşanan çeşitli olaylar, çeşitli insan davranışları ele alınmıştır.

E. 2. Din Adamlarını Konu Edinen Destanlar:

Bu tür destanların içeriği dini ve amaçları dini olan öğretileri yaymaktır. Konuları dini kitaplardan alınmıştır. Bu grupta Andalıp'ın "Babarövşen", "Zeynelarap", "İbrahim Edhem" adlı eserleri yer alır.⁸⁰

F. Çeviri Destanlar:

Türkmen destancılık geleneğinde, farklı dillerde yazılmış destanları çevirmek geleneği de vardır. Türkmen Türkçesine çevrildiğinde, gerçek konu korunarak, Türkmen Türkçesinde verilmeye çalışılmaktadır. Bu tür destanlara, Andalıp'ın Farsça

⁷⁹ Seyit A. Garriyev. **age**. ss. 50-53.

⁸⁰ Seyit A. Garriyev. **age**. ss. 53-54.

ve Tacikçe'den Türkmen Türkçesine çevirdiği “Mürze Herdem” destanı örnek gösterilebilir.⁸¹

Bir başka Türkmen araştırmacı H. Koroglu ise halk hikâyelerini kaynaklarını esas alarak şu şekilde sınıflandırır:

1. Türk-Oğuz kaynaklı konular: Şasenem-Garıp, Aslı-Kerem, Zöhre-Tahir, Görogli, Sayatlı-Hemra.
2. Fars Edebiyatından alınan konular: Şabehram, Melike-Dılamam, Gül-Senuber, Leyli-Mecnun, Yusup-Züleyha, Hüyrlukga Hemra, Gül-Bilbil.⁸²

I. 3. Destan Türünün Teşekkülü, Tanımı ve Tasnifi Meselesi

Türk halk bilimi çalışmalarında, türlerin adlandırılması, tanımlanması ve sınıflandırılması ile ilgili birçok problemin olduğu bilinmektedir. Özellikle Türk boyları arasında aynı türdeki eserlerin farklı şekillerde adlandırılması, terminolojinin kullanılması bakımından önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Konumuzla ilgili olarak Anadolu sahasında “halk hikâyesi” şeklinde adlandırılan tür, Azerbaycan Türkleri arasında “mehebbet destanları”, Türkmen Türkleri arasında ise “dessan” kavramıyla karşılanmaktadır.

Burada kullanılan terimlerin anlamlarını ve kapsamını tam olarak ortaya koyabilmek için önceki bölümde halk hikâyesinin genel özellikleri ve tanımlarına yer vermiştik. Çalışmamızın bu kısmında da “destan” kavramının özellikleri, teşekkülü ve tasnifi konusunda bilgi vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Şükrü Elçin, destan türünü şöyle tanımlamaktadır:

“Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekan içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan “Kahraman-Bilge” şahsiyetlerin menkabevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir. Tarihe bağlı olmakla beraber, tarih sayılmayan; ozanların kopuzlarla terennüm ettiği; cemiyetin ortak hayat görüşü ile ülkülerini aksettiren bu eserlerin teşekkülü için bir

⁸¹ Seyit A. Garriyev. *age.* s. 54.

⁸² **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi.** C. 2, ss. 373-374.

“yaratma zemini” ile savaş, din değiştirme, g, kuraklık vb. gibi bk hadiselerin millet vicdanında birtakım sarsıntılara sebep olması lazımdır.”⁸³

M. Fuad Köprülü destanı; “Destanlar, milletin maneviyatından, ruhundan, tarih ve estetik varlığından kendi kendine doğmuş ortak verimlerdir”⁸⁴ şeklinde tanımlamaktadır.

Zeki Velidi Togan, destanların teşekkülünde tarihi bir olayın temel alındığını vurgulayarak, “Tarih olayları tasviriden çok, milletin yüksek mill duygularını aksettiren halk edebiyatı eserleri olan destanlar, tamamıyla veya az-çok tarihe dayanan bir ideal lemi yansıtır.”⁸⁵ demektedir.

Nihat Sami Banarlı, destan türünü “Destanlar, milletlerin din, fazilet ve mill kahramanlık maceralarının manzum hikyeleridir.”⁸⁶ şeklinde tanımlamaktadır.

P. Naili Boratav, destanların teşekkülü ve konusunu şu şekilde açıklamaktadır. “Destan, toplumla ferdin kaynaştığı, fertle toplum arasındaki tezatların konu oluşturacak kadar kuvvetlenmediği dönemlerde toplumun arzularını sembolleştirerek etkili unsur haline gelen kahramanın, ait olduğu toplumun dışındaki kuvvetlerle, mesela ilahlarla, tabiatla, afetlerle veya başka milletlerin kahramanlarıyla mücadelesinin romanıdır”⁸⁷

Faruk Kadri Timurtaş ise destanı şöyle tanımlar: “Destanlar, tarihten önce veya tarihin başlangıcı sırasında oluşurlar ve bir milletin geçirdiği maceraları, yetiştirdiği kahramanları, tabiat, dünya ve toplum hdiseleri hakkında düşüncelerini, bunlar karşısında aldığı durumları anlatırlar. Konuları din ve kahramanlıktır.”⁸⁸

Yukarıdaki tanımda, destanların teşekkül dönemi “tarih öncesi dönem veya tarihin başlangıcı” olarak belirtilmektedir. Konuları ise “din ve kahramanlık” olarak sınırlandırılmıştır.

“Destanlar, eski zamanlardan beri milletlerin başından geçen hadiselerin, halk dilinde edeb bir şekil almasıyla oluşan türlerdir.”⁸⁹

⁸³ şükrü Elçin. **Halk Edebiyatına Giriş**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 72.

⁸⁴ M. Fuad Köprülü. **Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: 1981, s. 41.

⁸⁵ Zeki Velid Togan. “*Türk Destanlarının Tasnifi I*”. **Atsız Mecmua**, S.1, İstanbul: 1931, s. 4.

⁸⁶ Nihat Sami Banarlı. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**. C.I, İstanbul: 1971, s. 1.

⁸⁷ Pertev Naili Boratav. **Folklor ve Edebiyat II**. Ankara: Recep Ulusğlu Basımevi, 1945, s.73.

⁸⁸ Faruk Kadri Timurtaş. **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**. İstanbul: 1981, s. 3.

⁸⁹ Nihal Atsız, **Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1997, s.9

Türk destanları üzerine çalışmalarıyla tanınan Emine Gürsoy Naskali, Türk destanlarının içerik özelliklerine ve yayılma sahalarına göre farklı isimlerle adlandırılabilceğini belirterek, bireysel ve fiziksel başarıya dayalı olarak anlatılan ve tarihi gerçeklere dayanma gibi bir iddiası olmayan destanları, kahramanlık destanları; olağanüstü güçlerle mücadeleleri konu alan destanları Şamanizm kökenli destan, metafizik destanları, tabiat ötesi destanları ve eski destanlar şeklinde adlandırmıştır.⁹⁰

Fikret Türkmen, destanların icracıları, konusu, şekil ve işlev özellikleri gibi hususları dikkate alarak bu türü şu şekilde tarif eder:

“Destanlar, milletlerin tarihinde derin iz bırakmış önemli olayları harikuladeliklerle süsleyerek anlatan uzun, manzum ve millî eserlerdir. Destan anlatıcısı ozan (akın veya bakşı) onu bir kopuz eşliğinde söyler. Bir takım mimik, jest ve taklitlerle anlatımı kuvvetlendirmeye çalışır.”⁹¹

Türkmen, destanların konusunun yanı sıra diğer özelliklerine de vurgu yaparak, önceki tanımlara göre daha kapsamlı bir tanım ortaya koymuştur. Özellikle destanların icrasında bir müzik aletinin kullanımı ve icra eden kişinin anlatılan olayları vücut diliyle canlandırması ve destanın sunumu bu noktada dikkat çeken hususlardır.

Destan araştırma ve incelemede kullanılan terimleri eleştirel bir bakış açısıyla ayrıntılı olarak ele alan ve destan türünün bütün özelliklerini kapsayan bir tanıma yer veren Metin Ekici, destanı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir millet veya toplumun hayatında derin bir iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından, bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde ya da bir melodiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlardan bazıları yazıya geçirilmiş; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde veya okunduğunda milli değerleri, şahsî değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebi yaratmalardır.”⁹²

⁹⁰ Bu konuda geniş bilgi için bk. Emine Gürsoy Naskali. “**Destanın Tarifi.**” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1992. Ankara: 1995, ss. 2-8.

⁹¹ Fikret Türkmen. **Âşık Garip Hikâyesi (İnceleme-Metin)**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995, s. XI.

⁹² Metin Ekici. “*Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II.*” **Millî Folklor**, S. 54, 2002, s. 18.

Mehmet Aça ve A. Müge Ercan, önceki çalışmalardan da yararlanarak, destan türünü kapsamlı bir şekilde şöyle tanımlamışlardır:

“İster boy, ister ulus bazında olsun, ister dar bir alanda, ister geniş bir alanda yaşanmış olsun, ister dışa, ister içe yönelik olsun, toplumun (kabilenin, ulusun) bütün bireylerini doğrudan ilgilendiren ya da etkileyen herhangi bir olayı, ister dar bir alanın, ister çok geniş bir alanın bahadırı olsun belli bir tip (“alp tipi”) etrafında toplayarak anlatan, “destancı” adı verilen ve uzun bir süre “edebiyatçı” ve “tarihçi” görevini yerine getiren, atlı göçebe yaşam tarzının sanatkâr tipi olan sanatkârlar (ozan, cırav, vd.) tarafından kendine özgü bir forma kavuşturulup müzik âleti eşliğinde ya da değil, ezgili ve kendine has bir akış ve üslup ile nakledilen, sanat ve estetik kaygıları taşıyan, tarihteki bölgesel ya da ulusal bazdaki olayları tam anlamıyla gerçekçi bir şekilde değil de, efsane ya da tevatür boyutuyla nakleden, teşekkülü için uzun bir süreyi gerektiren, sözlü kültür ortamında teşekkül etmesi ve sözlü iletişim vasıtasıyla nakledilmesi nedenleriyle değişime uğrayabilen, toplumun geçtiği kültürel süreçleri ve yazıya geçirildikleri dönemin özelliklerini yansıtan, atlı göçebe yaşam tarzının ürünü olarak çoklukla manzum olarak ortaya konan; fakat, zaman zaman mensur ya da manzum-mensur bir yapı sergileyebilen kahramanlık konulu metinlere destan denir.”⁹³

Araştırmacılar, destanların teşekkülü hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Fuat Köprülü, destanın oluşması için bazı şartların gerekli olduğunu ileri sürerek bu durumu şöyle açıklar: “Bir kavmin medeniyet bakımından epey aşağı bir seviyede olması ve hayatının birtakım büyük sarsıntılara uğraması, çok büyük hadiselerle karşılaşmış olması lazımdır. O zaman bu kavmin içinden yetişen halk şairleri, bu vakaları ayrı ayrı ‘parça episode’ler halinde terennüm ederler. Göçler, sonra meydana çıkan bazı hadiseler, bütün mazisini şairlerin şifahi rivayetlerinden öğrenen bu halk arasında yeni birtakım parçaların daha meydana gelmesine yahut bu gibi muhtelif menkıbeleri bir kahraman etrafında toplayan yeni daireler ortaya konulmasına sebep olur. Sonraları bu kavmin medeni seviyesi yükselerek, muhtelif amiller tesiriyle, siyasî ve içtimaî bir birlik ihtiyacı da meydana çıktığı zaman destanî bir ruha malik bir halk

⁹³ Mehmet Aça – A. Müge Ercan. “Anonim Halk Edebiyatı.” **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**. Editör: M. Öcal Oğuz, Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004, s. 131.

şairi bu dağınık parçaları daireler halinde toplar; bu daireleri de birbirine bağlayarak umumî millî destanı vücuda getirebilir.”⁹⁴

Destanların teşekkülü için gerekli olan aşamaları Zeki Velidi Togan ise şu şekilde açıklamaktadır: “Öncelikle destanın oluşmasına tabi olarak meyilli bir millet veya boy, çeşitli devirlerde zihinleri meşgul eden olaylar, maceralı bir toplum hayatı veya heyecan verici dinî ve fikrî hayat gelenekleri yaşar ve bütün bunlar, o toplumun halk şairleri tarafından ufaklı büyüklü destan parçaları halinde dile getirilir. Daha sonraki devrelerde millet ciddi medeni etkilere kapılmamış ve bütün milleti ilgilendiren yeni büyük sarsıntılar geçirmiş ise, bu son büyük olayın etrafında eski destan hatıraları toplanmaya başlar. Üçüncü safhada toplumun bir bölümü yüksek bir medeniyet seviyesine yükselir. Bu devirde aydın bir halk şairi, millet fertlerinin zihinlerinde bir bütün şeklini almaya meyillenen millî destanın belirli bir plan dahilinde tertip ve tanzim ederek ona yazılı bir şekil verir.”⁹⁵

Nihat Sami Banarlı, bir milli destanın oluşması için gerekli şartları şu şekilde sıralamıştır:

“1.Millet, halk hayalinin efsaneler yaratmaya elverişli bulunduğu en eski ve iptidaî devirlerde yaşamış olmalıdır.

2.O milletin tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, istilalar, yeni coğrafyalarda vatan kuruluşlar gibi halk hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hadiseler bulunmalıdır.”⁹⁶

Türk destanlarının oluşması ve coğrafi sahalara yayılması konusunda Metin Ergun’un görüşleri ise şöyledir:

“Esas itibarıyla destanların teşekkülü ve tabakalaşması çok uzun bir süreyi gerektirir. Tarihi bir hadisenin tam bir destan olabilmesi ve tabakalaşabilmesi için o olayın ağızdan ağza, nesilden nesile yüzyıllarca aktarılması yeni tarihi hadiselerin ve coğrafi mekânların ona ilave edilmesi gerekir. Nesiller arasındaki kültür ve dinî telakki değişikliklerinin de olayın örgüsünde, şekillenmesinde yer alması gerekir. Bütün folklor eserlerinde olduğu gibi destanlarda da hatırası zayıflayan şahıs veya yer isimleriyle, hatırası zayıflayan olaylar, yerlerini daha yakın dönemde olan taze isimlere ve olaylara

⁹⁴ M. Fuat Köprülü. **age.** s. 41.

⁹⁵ Zeki Velidi Togan. **agm.** s. 4.

⁹⁶ Nihat Sami Banarlı. **age.** s. 7.

bırakırlar. Bir destanın oluşmasındaki çekirdek olay, sonraki dönemlerde yaşanan ve milleti derinden etkileyen yeni olayların etkisiyle destan içinde ikinci plana itilebilir. Zamanla bu çekirdek olay, sadece destanın girişinde arkaik bir epizot durumuna gelebilir. Destanın teşekkülüne sebep olan ilk olay, kısa tarihi manzume haliyle veya destanlaşmış bir halde değişik milletlere veya bir milletin farklı coğrafyalarda yaşayan boylarına yayılmış ise yeni coğrafyasında hafızasında yaşadığı milletin veya boyun sonraki tarihi maceralarına göre de tabakalaşabilir.”⁹⁷

Destanların oluşması ve günümüze gelebilmesi için çeşitli safhalardan geçmesi gerektiği fikrini savunan M. Öcal Oğuz, destanların oluşumu için gereken bu safhaları özetle şöyle sıralamıştır:

“1.İlk olarak destanı yaratan topluluğun ‘destan devri’ diye adlandırabileceğimiz bir dönemde yaşaması gerekir.

2.Destanı yaratan topluluğun ‘sözlü gelenek’e sahip olması gerekmektedir. Sözlü gelenek ortamının bulunması, destanın gelişimini sürdürmesini sağlayacaktır.

3.Destanın teşekkülüne ilham veren bir çekirdek ‘vak’a’nın olması gerekmektedir.

4.Bu vak’a bir ‘ozan’ tarafından edebî bir metin haline getirilmelidir.

5.Toplum ‘destan devri’ diye adlandırdığımız zamanı tamamlamadan sözlü gelenekte yaşayan bu metin ‘tespit’ edilmelidir. Destan devrini tamamlayan toplumlarda tespit edilen yani yazıya geçirilen metinlerin, toplumun içinde bulunduğu devrin ürünü olacağını kabul etmek gerekmektedir.”⁹⁸

Fuad Köprülü, Türk destanlarının Alp Er Tonga ya da Oğuz Kağan adı çevresinde teşekkül etmiş olabileceğini belirtir. Araştırmacı, Oğuz Kağan destanında yer alan motifler ve içinde barındırdığı mitolojik unsurlar nedeniyle en eski Türk destanı olarak kabul etmenin yanlış olmayacağını belirtir.⁹⁹ Köprülü, Oğuz Kağan destanını, M.Ö. 201-126 yılları arasında tarih sahnesinde bulunan Hiyung-Nu (Hun)’larla ilişkilendirmiştir. Araştırmacı, destanda Göktürk ve Türgiş hanlarıyla Karluk hakanlarının izlerine, Kayı boyuna mensup olan Oğuz hakanlarından izlere ve kısmen de olsa

⁹⁷ Metin Ergun. **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı- Alp Manaş**. Konya: 1997, s.73.

⁹⁸ M. Öcal Oğuz. “Destandan Hikâyeye, Bozkır Medeniyetinden Yerleşik Medeniyetine Geçiş Açısından Manas.” **Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı**. Ankara: 1998, ss. 133-134.

⁹⁹ M. Fuad Köprülü. **age**. s. 41.

Gazneliler, Selçuklular ve Harzemşahlar dönemine ait izlere rastlandığını ifade etmiştir.¹⁰⁰

Oğuz Kağan destanının teşekkül dönemiyle ilgili olarak Köprülü'nün fikirlerine karşı çıkan Zeki Velidi Togan, Oğuz Kağan destanına konu olan olayların, M.Ö. 7. yüzyılda İskit-Sakalarla, Asurlular, Babilliler ve Medler arasında gerçekleşen savaşıardan meydana geldiğini söylemektedir.¹⁰¹

Oğuz Kağan destanının tarihi derinliği ve coğrafi yayılma sahası konusunda Fuzuli Bayat şunları söylemektedir: “Oğuz Destanı'nın bütün mevcut varyantları ve bazı Orta Çağ tarihî ve coğrafi eserlerinde korunan bilgiler, halkın hafızasında saklanmış efsane, rivayet, masal türünden anlatılar Oğuzların hakim bir millet gibi Alp Er Tunga (M.Ö. 7. yüzyıl) zamanından Hazar Denizi'nin her iki sahilinde, ayrıca uzak Sibirya'da M.Ö. 4-3. yüzyılda, Ön Asya ve Kafkaslarda M.Ö. 2. yüzyılda yerleştiklerini ve zamanla büyük ve küçük devletler kurduğunu onaylar durumdadır. Oğuz Destanı'nda mitolojik Oğuz Devleti'nin, Bayındır İli'nin, Oğuz Yabgu Devleti'nin (9-11. yüzyıl) Selçukluların, Osmanlıların, Akkoyunluların, Karakoyunluların, Karamanoğulları Beyliği'nin, Ahlat Beyliği'nin, Safevî Devleti'nin, vb. Oğuz Devletlerinin tarihî izlerini bulmak mümkündür. O bakımdan Oğuznameler, Türklerin dünya görüşü, tarihi, devletçiliği, yönetim sistemi hakkında kıymetli bedii kaynaktır.”¹⁰²

Yukarıda destan türünün teşekkülü, tanımı ve tasnifine yönelik çeşitli araştırmacıların görüşlerini özetleyerek ortaya koymaya çalıştık. Bu noktada araştırmacıların destanın teşekkülü konusunda ortak görüşleridir:

Destanlar, sözlü kültür ortamında yaratılan, tarih öncesi ve tarihin başlangıcında yaratılmaya başlayan, tarihi veya doğal bir olayın üzerine inşa edilen, oluşumunda belli aşamalardan geçen, zaman içinde coğrafi yayılmaya ve içinde yaratıldığı sosyo-kültürel yapıya bağlı olarak eş metinler oluşturan bir türdür.

Destan türünün tanımlanması noktasında, başlangıçta türün konusu dikkate alınarak tanımlar yapılırken, son dönemde destan türünün yaratım ve aktarım, içerik,

¹⁰⁰ M. Fuad Köprülü, *age.* s. 54.

¹⁰¹ A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili)*. İstanbul: 1982, s. 124.

¹⁰² Fuzuli Bayat, *Oğuz Destan Dünyası (Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü)*. İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006, s. 15.

şekil ve işlev özelliklerinin dikkate alınarak daha kapsamlı ve türün bütün özelliklerini ortaya koyan tanımların yapıldığı görülmektedir. Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri de sözlü kültür ortamında yaratılan destan ile diğer türlerin birbirleriyle ilişkisidir. Özellikle çalışma konumuzun temelini teşkil eden destan-halk hikâyesi türlerinin benzer ve farklı yönlerinin ortaya konulması gerekmektedir.

I. 4. Halk Hikâyesinin Sözlü Kültür Ortamı ve Anlatmaya Dayalı Türlerle İlişkisi

Bir toplumun hayat tarzı, toplumun fertleri tarafından öğrenilen unsurların tamamı şeklinde tarif edilmeye başlayan kültür, insanın öğrenerek zihnine yerleştirdiklerinin ötesinde, dış dünyada yapıp ettiği her şeyi karşılayacak biçimde kullanılmaya başlamıştır. Günümüzde, “sosyal ilimlerde kültür denilince, bir topluluğun kendi hayati problemlerini çözmek üzere denediği ve uzun yıllar içinde standart hale getirdiği usuller ve vasıtalar anlaşılır. Şu halde bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsemiş bulunduğu hayat tarzı bütün maddi ve manevi unsurlarıyla birlikte onun kültürünü teşkil etmektedir.”¹⁰³ Şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle kültürün, “insanların biyolojik kalıtımlarının dışındaki ihtiyaçlar, doyumlar ve doyumsuzlukların şekillendirdiği ve insanların öğrenme yoluyla kazandığı, edindiği, inşa ettiği maddi-manevi birikimi, değerleri, yönelimleri, duygu ve düşünce dünyalarını, sosyal davranışları, teknolojileri ve sanatlarının tamamını ifade eden, doğaya eklenmiş yaratmalar, donatmalar bütünü”¹⁰⁴ olduğu söylenmektedir.

Kültürün toplumlar için ne kadar önemli olduğunun günümüzde daha iyi anlaşılması neticesinde, kültür ürünlerinin korunması ve yaşatılması üzerine çeşitli teoriler, çalışma ve uygulamalar hız kazanmıştır. Kültür kavramına olan bu ilginin artmasında küreselleşme önemli bir etken olarak gözükmemektedir. “Küreselleşmeyle birlikte mahalli kültürlerin adeta yeniden keşfi ve kimliklendirilmesi, kültürel ürünlerin korunması ve yayılması, evrensel pazarlara sunumu noktasındaki arayışlar, insanları kültür konusunda yeniden ve farklı düşünceler üretmeye yöneltmiş ve kültür daha çok

¹⁰³ Erol Güngör. **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004, s. 68.

¹⁰⁴ Özkul Çobanoğlu. **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, s. 2.

bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmeye başlanmıştır.”¹⁰⁵ Öncelikli olarak halk kavramı ve halk kültürü ürünleri üzerinde yeni tanımlar ortaya konulmuştur.

İnsanların toplumsal yaşantılarını belirleyen temel öğelerden biri, bu insanların içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı algılama şekilleridir. Bu bağlamda her insan, kendi toplumunun içindeki diğer kişilerle ve özellikle yakın olduğu gruplarla bir *toplum haritasını* paylaşır. Bu toplum içindeki insanlar, böyle bir temel haritadan hareket ettikleri için anlaşabilirler ve içinde yaşadıkları toplumun gereklerini yerine getirebilirler. Belleğimizde taşıdığımız bu haritanın taşıdığı anlamlar esnektir ve değişme –az veya- çok açık bir simge dağarcığı yoluyla toplumdan insana, kuşaktan kuşağa geçer.¹⁰⁶ En genel anlamda kültür denilen bu *simge sisteminin* önemli yapı taşlarından olan halk hikâyesi ve destan üzerine yapılacak bir çalışmada, üzerinde durulması gereken unsurlardan belki de ilki “sözlü kültür ortamı”dır.

Günümüzde hem sözlü hem de yazılı kültür ortamında yaşamakta olan halk hikâyeleri üzerine yapılan bir incelemede, hem halk hikâyesinin yaratıldığı ve yaşatıldığı ortamı belirlemek hem de halk hikâyesinin kültür içindeki yerini ve işlevini tam anlamıyla ortaya koyabilmek için, öncelikle sözlü kültür ortamının özelliklerini ve bu ortamda yaratılan türlerin birbirleriyle ilişkisini tespit etmek gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın bu kısmında öncelikle sözlü kültür ortamı hakkında kısaca bilgi verecek ve sözlü kültür ortamının halk hikâyesi türüne etkileri üzerinde duracağız. Daha sonra da halk hikâyesinin sözlü kültür ortamı ve anlatmaya dayalı mit, destan ve masal gibi türlerle benzerlikleri ve farklılıklarını şekil, yapı, kaynak, içerik, icra geleneği ve işlev yönünden ele alıp değerlendireceğiz.

Walter Ong’un tespitine göre; insanoğlunun dünya üzerindeki varlığı 30.000-50.0000 yıl öncesine aittir. Buna karşılık ilk yazı 6000 yıl öncesine aittir. Bu çerçevede insanlık tarihinin binlerce yıllık bilgi, deneyim ve tecrübesinin sözlü gelenek vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığı söylenebilir. Sözlü kültür, toplumun ortak malı olan hazır kalıpların deneyimleri pekiştirecek şekilde biçimlendirilmesiyle oluşur ve metinden yoksun olduğu için de toplum belleğinde yüzyıllarca gelişerek varlığını halkın bilincine

¹⁰⁵ Mustafa Arslan. **Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar / İnceleme-Metinler**. Denizli: Zirve Yayınları, 2008, ss. 21-22.

¹⁰⁶ Özkul Çobanoğlu. “*Türk Mitolojisi*.” **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**. C. 1, Ankara: AKM Yayınları, 2001, s. 7.

yerleştirerek sürdürür. Sözle biçimlenen düşünce zaman içinde geliştikçe hazır deyişlerin kullanımı da ince bir ustalık kazanır.¹⁰⁷

Günümüz kültür bilimcileri arasındaki yaygın bir görüşe göre, kültürün görevi iletişimi sağlamaktır. Kültür varlığının önemli bir bölümünü oluşturan sözlü kültür ise, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze gelmiş bir değerler bütünüdür. Toplumun üyeleri değer, inanç, ölçü ve dünya görüşlerini sözlü gelenek yoluyla dile getirirler ve bunlar fertlerin gönüllü ve ortak kabulleriyle oluşurlar. Toplumun kültürel birikimini söz aracılığıyla gelecek kuşaklara aktaran sözlü kültür, Dursun Yıldırım tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “Sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile, kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan; ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurları yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun sözlü kültürün kapsamına girmektedir. Bunların her biri oluştukları sözlü ortam toplumunun “ortak” kabulleri olarak, kendilerine mahsus birer gelenek yaratmışlardır. Her unsurun nitelikleri bu gelenek içinde kendini korur, geliştirir veya değiştirir. Her unsur, kavram ve kapsamını bu gelenek içinde ifade etme imkânı kazanır. Gelenek, kendini ortak kabul sahibi olan topluluğun ‘teoride en az iki kişi’ veya milleti meydana getiren fertlerin ihtiyaçlarına cevap verdiği ölçüde yaşatır.”¹⁰⁸

Bir toplumun inançlarını, dünya görüşünü, edebi ve estetik zevkini, tasarım gücünü, algılama, yorumlama ve yargılama yeteneğini ortaya koyan sözlü kültür ürünleri, sözlü kültür ortamında yaratılır, aktarılır ve yaşatılır. Sözlü kültürün yaratıldığı ve yaşatıldığı, “yazı öncesi, toplum hayatının, etkinliklerin olduğu, bilgi, teknoloji, tecrübe ve işin aktarıldığı, ilişkilerin ve kurumların belirginleştiği, düzenin işlediği, iletişim dilinde sabit anlatım biçimlerinin ortaya çıktığı ve kendilerine özgü içerik kazandıkları, estetik anlayışın ve bunun yansımalarının, bilinmeyen ile ilgili açıklamaların, inanç ve ahlak normlarının oluşturduğu ortam”¹⁰⁹ ise sözlü kültür ortamı olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle sözlü kültür ortamı, “insanların yazı, matbaa ve elektronik cihazlar gibi ses ve sözü mekâna bağlayan teknolojiler

¹⁰⁷ Ruhi Ersoy. “Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler.” *Millî Folklor*, S. 61, 2004, s. 102 -103.

¹⁰⁸ Dursun Yıldırım. *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998, s. 39.

¹⁰⁹ Dursun Yıldırım. *age*. s. 95.

kullanmaksızın yüz yüze ve sese dayanarak iletişim kurduğu ortam”¹¹⁰ olarak tanımlanmaktadır.

Sözlü kültür ortamında yaratılan ve aktarılan halk bilgisi ürünlerinden biri de halk hikâyeleridir. Bu nedenle sözlü kültür ortamına ait bütün özellikler halk hikâyelerini de etkilemektedir. Diğer sözlü kültür ürünleri gibi halk hikâyelerinin de sözlü olarak yaratılmaları ve kuşaktan kuşağa aktarılmaları söz konusudur. Sözlü kültürden beslenen ve tarihi bir derinliği olan halk hikâyeleri, bağlı bulunduğu kültüre ait gelenekleri ve eğlence anlayışlarını ortaya koymaktadır.

“Sözlü kültür ürünleri”, “sözlü edebiyat geleneği” veya “halk bilgisi yaratmaları” şeklinde farklı terimlerle adlandırılan ve halk biliminin çalışma alanının bir kısmını oluşturan söze dayalı türler, sözlü şiir ve sözlü nesir şeklinde iki temel bölüme ayrılmaktadır. Özkul Çobanoğlu, bunlardan çalışma konumuz olan halk hikâyesinin de içinde yer aldığı “halk nesri”ni “Sözlü edebiyat geleneği temsilcilerinin konuşma dilinde, şiir haricinde geleneksel tahkiye etme, teknik ve üsluplarını kullanarak meydana getirdiği, yüz yüze iletişim ortamlarında, anlatıcının, dinleyicinin tepkilerini de göz önünde bulundurarak teatral bir biçimde icra ettiği ürünlerin tamamı”¹¹¹ şeklinde tanımlamaktadır.

Çobanoğlu, sözlü kültür ortamında oluşturulan nesrin günlük hayatın gereği gündelik alelade olmayan bir konuşma olayına dayalı olduğunu belirterek “Bu, anlatılacak olanların temalarına göre mit, hikâye, fıkra, masal, memorat, efsane gibi belli kurallara sahip söz veya duygu ve düşüncüyü taşıyıp aktaran geleneksel sözel teknolojik araç kimliğindeki kalıplaşmış ‘sunum’ veya ‘söylem’lere sahip türlerle yapılan teatral bir anlatım, bir iletişim biçimidir. Dahası, söz konusu türlerin her birisinin kendine has dış ve iç yapı özelliklerinin dışında anlatılacağı sosyo-kültürel bağlamı, dolayısıyla ‘konuşma grubu’nu, ‘konuşma olay’ ve ‘durumlarını’ bile belirleyen bir dizi kurallara yahut icra töresine sahip disiplinli ve gelenekli sözel sanatsal bir iletişim biçimi”¹¹² olduğunu dile getirir.

¹¹⁰ Özkul Çobanoğlu. “*Türk Mitolojisi*.” **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**. C. 1, Ankara: AKM Yayınları, 2001, s. 11.

¹¹¹ Özkul Çobanoğlu. **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 22.

¹¹² Özkul Çobanoğlu, **age**. s. 22.

Sözlü kültür ortamında oluşan anlatıya dayalı türlerin epizod, motif hatta genel tema bazında ortak noktaları bulunmaktadır. Bu kısımda, halk hikâyesinin mit, destan ve masal gibi türlerle ilişkisi şekil, yapı, kaynak, icra geleneği, içerik ve işlev yönünden ele alınarak incelenecektir.

Halk hikâyeleri, içerik bakımından bazı mitolojik unsurları ihtiva etmektedir. Burada ilk sözlü yaratma olarak kabul edilen mitik anlatımların sadece halk hikâyesi değil, diğer bütün sözlü kültür yaratımlarında da etkilerinin olduğu kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Halk hikâyelerinde de yer yer dağ, ağaç, su kültü gibi mitik inanış ve düşünüş sistemlerinin yansımaları görülür.

Halk hikâyesi, diğer sözlü kültür yaratımlarından destan ile motifleri, kahramanları ve anlatıcıları yönünden benzerlikler göstermektedir. Destanlar, yapı bakımından çoğunlukla nazım, bazen nazım-nesir karışık, bazen de nesir olan anlatımlardır. Fikret Türkmen destanı şöyle tanımlamaktadır: “Destanlar, milletlerin tarihinde derin iz bırakmış önemli olayları harikuladeliyle süsleyerek anlatan uzun, manzum ve millî eserlerdir. Destan anlatıcısı ozan (akın veya bakşı) onu bir kopuz eşliğinde söyler. Bir takım mimik, jest ve taklitlerle anlatımı kuvvetlendirmeye çalışır.

»¹¹³

Fikret Türkmen, halk hikâyelerinde de bu anlatım geleneğinin devam ettiğine dikkat çekerek, halk hikâyesinin destandan ayrılan özelliklerini maddeleyerek şöyle sıralar:

“a.Tarihî bir olayın olması şart değildir.

b.Nazım-nesir karışıktır. Zamanla nesir, nazma üstünlük kazanmıştır.

c.Şahısların ve olayların anlatılmasında realist çizgilere daha çok yer verilmiştir.

d.Kahramanlıktan çok aşk maceralar konunun ağırlığını teşkil etmektedir.”¹¹⁴

Türkmen, destanların belli bir daire teşkil ettiğini, buna mukabil halk hikâyelerinde böyle bir dairenin söz konusu olmadığını belirtmiştir.¹¹⁵

Pertev Naili Boratav, halk hikâyesi-destan ilişkisini şöyle açıklamaktadır: “...Yeni ve orijinal bir nev’i karakteri alarak meydana gelen halk hikâyeleri, yerini tuttuğu destanın birçok vasıflarını hâlâ taşımaktadır. Fakat bunlar onun asıl karakterini

¹¹³ Fikret Türkmen. **Âşık Garip Hikâyesi (İnceleme-Metin)**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995, s. XI.

¹¹⁴ Fikret Türkmen. **age**. s. XI.

¹¹⁵ Bu konu hakkında geniş bilgi için bak. Fikret Türkmen. **age**. s. XI.

verenler değildir. Süratle yeni bir nev'e gidiş vakı'ası karşısında bulunuyoruz. Destanî an'ane gittikçe zayıflıyor, çünkü destanın eski karakterini tayin eden sosyal şartlar gittikçe ortadan kayboluyor.”¹¹⁶

Metin Ekici ise destan araştırma ve incelemelerinde kullanılan terimleri tartıştığı çalışmasında, destanı şekil, yapı, içerik, işlev, yaratım ve aktarım bağlamlarını da dikkate alarak şöyle tanımlamıştır:

“Bir millet veya toplumun hayatında derin bir iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından, bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde ya da bir melodiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlardan bazıları yazıya geçirilmiş; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde veya okunduğunda milli değerleri, şahsî değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebi yaratmalardır.”¹¹⁷

Yukarıdaki tanımlı dikkatle incelediğimizde, halk hikâyesinin destanla yaratım ve aktarım, şekil bakımından ortak özelliklere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Halk hikâyeleri, destandan sonraki dönemde teşekkül etmekle birlikte, anlatıldığı ortam ve icra edenler yönünden benzerdir. Destanlar şekil ve yapı bakımından genellikle manzum, bazen de manzum-mensur karışıktır. Halk hikâyeleri de nazım ve nesir karışık bir şekilde yaratıldığı için destanla bu yönden benzerlik gösterir.

Destanlar kahramanlık konusu etrafında anlatılmaktadır. Halk hikâyelerinde ise konu aşktır. Kahramanlık konusunu işleyen halk hikâyeleri de vardır; ancak burada kahramanlığın kazandırdıkları, toplumdan ziyade ferdi ilgilendirmektedir. Ayrıca destanlar, milli değerleri ön plana çıkarırken halk hikâyesi için böyle bir durum söz konusu değildir. Destanların, milletin tarihinde önemli izler bırakmış olaylara dayalı olmalarına karşılık halk hikâyelerinde bu olayların yaşanması şart değildir. Destanlarda uzak ve hayali bir geçmiş yer alırken, halk hikâyelerinde şahısların, zamanın, mekanın ve olayların gerçeğe daha yakın olduğu görülür.

¹¹⁶ Pertev Naili Boratav. **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. İstanbul: Adam Yayınları, 1988, s. 63.

¹¹⁷ Metin Ekici. “*Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II.*” **Millî Folklor**, S. 54, 2002, s. 18.

Destan-halk hikâyesi arasındaki ilişkiye farklı açıdan yaklaşan araştırmacılar arasında biri de Metin Ekici'dir. Sözlü kültür ürünlerinden mit, masal, destan, efsane, hikâye ve fıkra türlerini art zamanlı (diyakronik) ve eş zamanlı (senkronik) bakış açısından değerlendiren araştırmacı, çalışmasında ilk olarak bu türlerin belirleyici unsurlarından birinin anlatıcı olduğuna dikkat çekerek, anlatı türleriyle bu türlerin anlatıcıları arasındaki ilişkiyi ele alırken; mit, destan, hikâye ve meddah hikâyelerinin belli tipte bir anlatıcısı olduğunu, buna mukabil masal, efsane ve fıkraların belli tipte bir anlatıcısı olmadığını belirtir. İkinci olarak ise sözlü anlatımları kronolojik açıdan değerlendirmiş ve mittten sonra masal, hikâye, efsane ve fıkra türlerinin aynı anda oluştuğunu belirtmiştir.¹¹⁸

Halk hikâyesinin masal ile pek çok benzer yönü bulunmaktadır. Kahramanlar (tek evlat olma, sihirli elma ile doğma, güzellik ve eğitim tarzı), çevre unsurları (İstanbul, Bağdat, Mısır, Yemen, Hint), olağanüstü olaylar (fal, büyü, münecimlerin gelecekte haber vermesi, rüyada gelecek olayları görme, vb.), olağanüstü varlıklar (sihirli elma, uçan atlar, mesafeyi kısa zamanda alan atlar, vb.) ve hayvan kahramanlar (Garip'in hayvanlarla konuşması) gibi ortak yönleri bulunmaktadır. Ayrıca halk hikâyesi ile masal, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevleri yönünden de benzetilmektedir.

Buna karşılık halk hikâyeleri, masallara göre uzundur ve nazım-nesir karışıktır. Konu bakımından ise halk hikâyesi, aşk ve kahramanlıkla sınırlı iken masalda muhtelif konular işlenir. Halk hikâyeleri, zaman, mekan ve kahramanları yönünden realist çizgide olup, masallarda zaman, mekan ve kahramanlar kurmacadır. Masal, herkes tarafından anlatılabilirken, halk hikâyeleri profesyonel anlatıcılar tarafından icra edilir.

Halk hikâyesi hem manzum hem mensur bir şekil özelliğine sahip olduğu için halk şiiri ile derin bir münasebeti vardır. Halk hikâyelerinde lirik unsurlar, karşılıklı konuşma ve atışmalar şiirler vasıtasıyla verilmektedir. Hatta bazı hikâyeler bir şiir veya

¹¹⁸ Bu konuda geniş bilgi için bak. Metin Ekici. “*Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatımlar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış.*” **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**. İzmir: 2005, ss. 225-229.

türkü etrafında teşekkül etmektedir. Kuzeydoğu Anadolu’da sık karşılaşılan bu tarz hikâyelere “serküşte” veya “kaside” adı verilmektedir.¹¹⁹

Hikâyenin nazım kısmı lirik unsuru olduğu gibi, aynı zamanda hikâyeyi müzikli bir temsil haline getirmektedir. Hikâyeci, kahramanlarının maceralarını anlatırken, türkülere gelince derhal bir an için hikâyecilik işini bir yana bıraktığını, yeni bir sanat hüneri göstermek üzere olduğunu tebarüz ettirmek ister gibi vaziyetini değiştirir. Nesirden nazma bu geçişler, türkü ile söylenecek şeyler, heyecanın, infialin, sevincin ve hüznün ifade edildiği yerlerdir. Buralarda kahraman telle söylemeyi dille söylemeye tercih eder ve nazma büyük bir önem izafe edilir.¹²⁰

Halk hikâyeleriyle münasebeti olan bir başka tür efsanedir. Halk hikâyesi hacimli bir anlatma olduğu için sözlü anlatma geleneği içinde yer alan bazı kısa türleri de ihtiva edebilmektedir. Örneğin, çalışma konumuz olan Şahsenem Garip hikâyesinde bazı yer ve kişi adlarının, bazı inanışların ortaya çıkışını konu alan efsaneler yer almaktadır. Kırk Kız adı ile ilgili efsane buna bir örnektir. Bu efsane özetle şöyledir:

Ayperî Garip’i bulamayınca insanlar onun acısını paylaşıp ağlarlar. Hayvanlar da sessiz sakin dururlar. Etrafında toplanan insanlar ona; “bahtın, önün, yolun açılsın, şanlı, meşhur ol” diye dua ederler. Sonunda Ayperi, Garip’le evlenemezse hiç kimseyle evlenmemeye dair kendi kendine söz verir. Kendisiyle beraber kırk cariyesine erkek elbiseleri giydirip ellerine silah ve at verir. Bunlar ata binmede, ok, mızrak, kılıç, kalkan kullanmada, avlanmada çok ustalaşıp savaştı olurlar, yurtlarını düşmandan korurlar. Halk onlara “Kırk Kız” adını verir.

Sonuç olarak, sözlü kültür ortamında yaratılan anlatıya dayalı türler arasında içerik, anlatıcı, icra bağlamı ve işlev bakımından çeşitli benzerlikler bulunmaktadır. Çalışma konumuz olan halk hikâyesinin, başta mitler olmak üzere destan, efsane ve masal gibi türlerle benzer ve farklı yönlerini yukarıda ortaya koymaya çalıştık. Bu farklılıklar halk hikâyesini ayrı bir tür haline getirmektedir.

¹¹⁹ Bu konuda geniş bilgi için bak. Ali Berat Alptekin. **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997, s. 38.

¹²⁰ Halk şiirinin hikâye içindeki önemi hakkında geniş bilgi için bak. Pertev Naili Boratav. **age**. s. 95.

II.BÖLÜM

ŞAHSENEM GARİP HİKÂYESİNİN YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

II. 1. Şahsenem Hikâyesinin Epizot Yapısı

II.1.1. Epizot: Kahramanın Ailesi ve Sosyal Durumunun Tanıtımı

Hikâyenin hazırlık bölümü olarak da değerlendirebileceğimiz bu epizot “Zaman ve Mekan” ve “Ailenin Tanıtımı” başlıkları altında incelenecektir.

A.Zaman ve mekan

Hikâyede herhangi bir tarih belirgin olarak verilmemiş, daha çok masallarda görülen belirsiz zaman formeli kullanılmıştır. Halk hikâyelerinde sıklıkla karşılaşılan bu belirsiz zaman, bir nevi başlangıç formeli olarak, “zaman-ı evailde...”, “eski zamanda...”, “günlerin bir gününde, eski zamanlarda Allah sizi de şad etsin öyle rivayet ederler ki...”, şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Şahsenem Garip Hikâyesi de “Haberi nereden alalım? Haberi Diyarbekir denilen yurttan alalım...” ifadesiyle, zamanı muğlak bırakarak, mekanı belirgin kılmaktadır. Ancak hemen ardından “oranın şahına Şaapbas derlerdi” şeklinde bir ifadeyle hikâyenin teşekkül zamanı olarak bir dönemi işaret etmektedir. Burada bahsi geçen şahsın Safevî hükümdarı I. Şah Abbas olduğu varsayılırsa, hikâyenin yaratım dönemi 16. yüzyılın sonlarına dayandırılabilir. Zira tarihî bilgilere göre I. Şah Abbas’ın Safevî hükümdarlığı 1587-1628 yılları arasına rastlamaktadır.¹²¹ Daha önce yapılan ilmî çalışmalarda da, hikâyenin teşekkülü ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmış ve neticede 16. yüzyılda teşekkül ettiği kanaatine ulaşılmıştır.¹²²

Şahsenem Garip’in incelediğimiz metninde geçen şehir isimlerinden birkaçı Diyarbekir, Şavezir, Halepşirvan, Şamahşirvan ve Bağdat’tır. Bunlardan Diyarbekir, hem Şah Abbas’ın hüküm sürdüğü yurdun ismi, hem de bu yurdun bir şehrinin ismi olarak geçmektedir. Bu durum bize iki seçenek sunmaktadır. Diyarbekir ya bir devletin

¹²¹ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, 9. C., s.539.

¹²² Âşık Garip Hikâyesi’nin teşekkülü ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. Fikret Türkmen, Âşık Garip Hikâyesi (İnceleme-Metin), 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 1995, s.7-12.

başkentidir ve Şah Abbas devletin hükümdarı olduğu için başşehirde yaşamaktadır ya da bir ülkenin Diyarbekir ilinin valisi olarak orada yaşamaktadır.

Şehir isimleri, Âşık Garip'in farklı Türk coğrafyalarında ve bu farklı bölgelerin içerisinde anlatılan farklı varyantlarında değişiklik gösterebilmektedir. Mesela, Anadolu sahasındaki Âşık Garip Hikâyesi'nin çeşitli varyantlarında kahramanın doğum yeri Tebriz, Tiflis ve Mısır olarak değişiklik göstermektedir. Uygur Türklerinin Garip ile Senem hikâyesinde Diyarbekri, Kazan Tatarlarındaki Şahsenem ve Garip hikâyesinde Bekirabad (Diyarbakir)¹²³ ve bizim elimizdeki Türkmen varyantında Diyarbakir kahramanın doğduğu şehir olarak geçmektedir.

Kahramanın doğum yeri olarak ismi geçen Diyarbekri şehrinin Uygur Türklerinin Garip ile Senem hikâyesinde itibari mekan olarak düşünülmesi olağandır.¹²⁴ Ancak Türkmen Şahsenem Garip hikâyesinde Diyarbakir de dahil olmak üzere ismi geçen şehirler Şah Abbas dolayısıyla ilişkilendirdiğimiz Safevî Devleti ile ilgili tarihi belgelere dayandırılarak reel mekanlar olarak düşünülebilir. Safevî Devletinin kuruluşundaki önemli etkenlerden biri Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden İran'a olan büyük Türk göçleri olarak düşünülmektedir. Bu göçler Moğolların Diyarbakir valisinin 1336'da İlhanlılar üzerine yürümesi ile başlamış ve Safevî Devleti'nin kuruluşu, idaresi ve kültürünün şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.¹²⁵ Buradaki Diyarbakir şehri Güneydoğu Anadolu'daki Diyarbakır'dır; ancak Şahsenem Garip hikâyesinde kahramanın Diyarbakir, Halepşirvan, Şamahşirvan, Şavezir ve Bağdat şehirlerinde dolaşması olağanüstü bir zaman ifadesiyle tasavvur edilmemiştir. Dolayısıyla bu şehirlerin birbirinden uzak olmaması gerekir. Hikâyede derleyen notu olarak Halapşirvan ve Daşoğuz vilayetinin Lenin ilçesinin 82 km. batısındaki Diyarbakir'e 25 km. uzaklıktaki eski bir şehir adı olarak açıklanmaktadır. Diğer taraftan Şavezir şehri de, Agzalan bölgesindeki Diyarbakir'e 57 km. uzaklıkta olup, SSCB döneminde Şahsenem şehri adını taşımaktadır. Bu da bize gösteriyor ki, Garip'in doğum

¹²³ Yrd. Doç. Dr. Gülhan Atnur. *Kazan Tatarlarında Şahsenem ve Garip Hikâyesi*, **Milli Folklor**, S.76, Kış/2007, s.152.

¹²⁴ Alimcan İneyet, **Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler** (Doktora Tezi), İzmir, 1995, s.23

¹²⁵ Prof. Dr. Faruk Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, 1992, s.4-6.

yerinden adı geçen şehirlere gitmesi, zaman zaman da Diyarbekir’e gelmesi, olağanüstü zamanlarla ifade edilemeyecek kadar mantıki bir çerçevede anlatılıyor.

Şahsenem Garip hikâyesini yayıma hazırlayan Ata Rahmanov, bu hikâyede geçen mekanlar hakkında şu tespitlerde bulunur¹²⁶:

“Şimdi de bu destandaki olayların geçtiği yerler ve mekânlar üzerinde duralım. “Şahsenem ile Garip” destanının yine aynı adla anılan birinci bölümündeki olaylar, Türkmenistan’ın Vas denilen yerinde gerçekleşiyor. Vas denilen bölge, Daşoğuz ilinin Aktepe ilçesinin batısında ve S. Türkmenbaşı ilçesinin de güney kısmındadır. Vas’ın kuzey tarafında Sarıkamış ve güneyinde de Uzboy vadisi yer alıyor. Onun güney batısını Karakum çölü kaplıyor. Belirtmeye çalıştığımız bu Vas bölgesinde eskiden Türkmenler oturmuşlardır. O zamanlar buraları tarıma çok elverişli ve güzel mekânlar idi. Bununla ilgili “Türkmenistan’ın Tarihi” adlı kitapta şu bilgilere rastlıyoruz: ‘O devirlerde buralarda sulama teknikleri daha da geliştirilmiş bir şekilde Çermenıap ve Köne Vas kanalları kullanılıyordu.’ O devirlerde tarımın gelişmesiyle birlikte eski Vas bölgesinde çok sayıda şehirler ortaya çıkmıştır. Bu şehirlerde o devre göre ticaret, kültür ve sanat gelişmiştir. Bu geçmişle ilgili olarak “Türkmenistan’ın Tarihi” adlı kitapta, “O devirin en gelişmiş ve belirgin şehri Köne (Eski) Vas’tır.” şeklinde bilgiler yer alıyor.

Eski Vas’ta yer alan gelişmiş şehirlerden biri de Diyarbekir’dir. Diyarbekir şehri harabeleri ve onun kalesi Daşoğuz ilinin Aktepe ilçesinin merkezinden, takriben, 82 km uzaklıkta güney batı tarafında yer alıyor. Bu Diyarbekir şehrinde de “Şahsenem ve Garip” destanının olayları başlıyor. Eserde: “Haberi nereden al? Diyarbekir denen yurttan al. Bu memleketin şehrine de Diyarbekir derlerdi” diye başlıyor.

O zamanın geleneğine göre padişahlar kendi kızları için ayrı bir yerde saray yaptırıp, hizmetine de kırk tane keniz, hizmetçi verirlerdi. Kızlarını güzel bahçeli binalarda terbiye ederlerdi. Şah Abbas da o zamanın geleneği gereği, Şavezir denen şehirde bir saray yaptırıp, etrafını da bahçelerle, güllerle süsletmiş. Şahsenem bu köşkte kırk keniziyle yaşamış. Garip çobanlıktan ayrılıp, okuduğu mektebe geri döner. Okul arkadaşlarından Şahsenem’i sorar. Oğlanlar Garip’e “Şah Abbas, Şavezir şehrinde Erembağı’nı yaptırmış. Şahsenem’i de bu saraya kırk keniziyle beraber

¹²⁶ **Şahsenem Garip.** Yay. Haz. Ata Rahmanov, Aşgabat 1992, s. 328-347.

yerleştirmiş. şahsenem şimdi orada kırk keniziyle birlikte yaşıyor” derler. Adı geçen şavezir şehri harabeleri Diyarbekir şehrine 57 km uzaklıkta güneyde yer alıyor. Halen orada şahsenem sarayı bulunuyor. “Türkmenistan’ın Tarihi” adlı eserde, bu şehir şahsenem diye geçiyor. “ermen yap kanalının doğuya ayrılan kolunun hemen yanında şahsenem denen eski bir şehir meydana geliyor.” diye yazıyor.

“şahsenem ve Garip” destanının aynı adla anılan birinci bölümü olayları genellikle yukarıda saydığımız Diyarbekir, şavezir (şahsenem), bir de Akcagelin kalesinde gerçekleşiyor. Bunlar hakkında “Türkmenistan’ın Tarihi” adlı eserde, “Halk arasında yayılan destanların birisi de “şahsenem ve Garip”tir. Bu destan tarihi yönüyle, bir ihtimal, Deryalık’ın, Vezir kenarında Türkmenlerin yerleşim meknlarının ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Destanda adı geçen çoğu yerlerin ve kalelerin adları orada bulunan harabelerin ve yerlerin adları şeklinde günümüze kadar gelmiştir.” diye yazılıyor.

“şahsenem ve Garip” destanının “Aysenem ve Garip” adlı ikinci bölümünün olayları şamahşirvan şehrinde gerçekleşiyor. Bölümde beyan edildiğine ve Türkmen halkının söylediğine göre, bu şehrin harabesi S. Türkmenbaşı ilçesinin batı tarafındadır. Garip, Diyarbekir yurdundan şah Abbas’ın araması sonucunda kaçıp, şamahşirvan şehrine doğru gider. Yolda giderken, şamahşirvan ulusunun sultanı Erali han ile karşılaşır. Erali han Garip’i kendi meknına getirir. Bölümde: “şimdi haberi kimden al? şamahşirvan ulusunun sultanı Erali handan al. Erali han kendi askerleriyle avdan geliyordu. Onların yolu Garip’in üzerinde oturduğu tepenin üstüne gelir” diye beyan ediliyor.

Kurbankılı ozanın söylediğine göre, şamahşirvan şehrinin sultanı Erali han daha sonra, Köneürgenç (Kunyargen, Eski Ürgenç) şehrinde saray yaptırır ve oraya yerleşir. O “Yusuf ve Ahmet” destanının başkahramanlarından Er Ali Han’dır. Eğer bunlar doğruysa, bu bizim “şahsenem ve Garip”te geçen olayların hangi devirde gerçekleştiğini bilmemize yardımcı olur. Belirttiğimiz bu Erali Han’ın türbesi Köneürgenç’te Sultan Ali adıyla meşhurdur. Türkmenler bu binaya Erali Han’ın türbesi derler. Ona bu adın verilmesi Kurbankılı ozanın söylediklerini onaylıyor. Bu konuda en güvenilir kaynak “Yusuf ve Ahmet” destanıdır. Destanın kahramanları Yusuf ile Ahmet’i Gzel şah hileyle esir alır. şah Yusuf’a şöyle der: “Eğer sen Gökçek’i atışmada

yenersen, özgürsün, aksi takdirde de dara astırırım.” Yusuf bunu kabul eder. Yusuf Gökçek ile atışmaya başlar. O zaman Yusuf:

Gözel şahın iki kolunu bağladıp,
Serkerdesini tutup, kanlar ağladıp,
Büyük toplar taşıyıp, gönül çağladıp,
Erali han geldiğinde gör temaşe.

diye, Gökçek’e cevap verir. Erali Han Garip ile saraya geldiğinde hizmetçilerine onu Alem bahçesindeki köşke götürmelerini söylüyor. Bununla ilgili olarak bölümde: “Gulamlarına Erali Han Garip’i alem bahçesindeki saraya götürün, orada yaşayıversin.” der. Hizmetçiler de Garip’e alem bahçesindeki saraydan bir yer ayırırlar. Garip bundan sonra orada yaşayıverir” diye beyan edilir. Erali Han’ın birkaç kızı vardı. Aysenem Peri onların en küçüğüdü. Erali han kızı Aysenem Peri için alem bahçesinin yakınında Gülşen bahçesini yaptırır. Orada güzel bir köşk yaptırır. Aysenem kırk keniziyle beraber bu köşkte yaşar. Bölümde: “Şimdi haberi kimden al? Şamahşirvan şehrinin sultanı Erali hanın kızı Aysenem’den al. Aysenem’in Alem bahçesi yakınında Gülşen adında bir bahçesi vardı. Erali han orada en küçük kızı için büyük ve güzel bir saray yaptırır. Bu köşkte de Aysenem kırk kızıyla beraber yaşar.” diye yazıyor. Bölümde beyan edildiğine göre Aysenem Garip’e âşık olur; fakat Garip onu almaz.

“Şahsenem ve Garip” destanının üçüncü “Helalay ve Garip” bölümü olayları Izmıkşir şehrinde gerçekleşir. Bu şehrin harabeleri, kalesi Tagta ilçesinin batısında yer alır. Bu bölümde beyan edildiğine göre, Garip Şah Abbas’ın zulmünden kaçıp, Bağdat yurduna, orasının başkenti Izmıkşir şehrine varır. Söz konusu bölüme bakacak olursak Izmıkşir şehri Türkmenistan’ın eski Bağdat yurdunun başkentidir. Bu memlekete ait tüm köylere, yerleşim birimleri ve şehirlere hepsine birden de Bağdat derlermiş. Bu yurdun Bağdat adını alışı da ilginçtir. Bu konuyla ilgili olarak elimizdeki versiyonun son bölümü olan “Uz Peri”de genişçe bilgilere rastlamaktayız. Belirtmeye çalıştığımız tarihi bilgiler hakkında bölümde: “Şimdi haberi nereden al? Bağdat vilayetinden al. Burasının hükümdarına Izmıkşir derlerdi. O çok adaletli birisiydi. Bu nedenle herkes ona Adil şah diye hitab ederdi. Pulcebir, Hanka, Hazarasıp, Şaabat, Hive, Hangan, Kengan, Bedirkent ve daha birçok kale Bağdat yurdu sınırları içindeydi. Bağdat

memleketi çok büyüktü. Şahı olan Izmıkşir de çok kuvvetliydi. O Çin' ve Maçin'den Hitay, Hotan'dan ve daha birçok yerlerden mal ve haraç alıyordu” diye beyan ediliyor. “Türkmenistan'ın Tarihi” adlı eserde, “O zamanlarda burada birçok yeni yerleşim birimleri oluşuyor: Izmıkşir, Günsaykale, Gaverskale, Devkesen, Bötendağ kale gibi” bilgiler yer almaktadır.

Bölümde geçtiğine göre, Hilalay Peri Izmıkşir şahın kızıdır. O Garip'e âşık olur. Fakat Garip oralı değildir ve onu kendine yar edinmez. Dediği olmadığından Hilalay Peri Garip'i zindana attırır. Ona her türlü zulmü uygulatır. Ne yapsa etse de Garip sözünden dönmez. Hilalay Peri'nin söylediklerine aldırmaz etmez.

“Şahsenem ve Garip” destanının “Ay Peri” adlı dördüncü bölümü olayları Halepşirvan şehrinde gerçekleşir. Halepşirvan şehrinin harabeleri eski Vas bölgesindeki Diyarbekir harabelerine takriben 25 km uzaklıkta, tam güneyinde Mang kırımın üstünde yerleşir. Bu şehrin harabelerine Türkmenler halen Halepşirvan adını vermektedirler. Belirttiğimiz Diyarbekir şehrinin harabelerine aşağı yukarı 12 kilometre uzaklıkta, güney batısında Tuz kırımın Akcagelin şehrinin harabeleri yerleşir. Halen Türkmenler oraya Akca Gelin kalesi derler. Akca Gelin (Gülnahal) “Şahsenem ve Garip” destanının başkahramanlarından. Bu şehirler hakkında “Türkmenistan'ın Tarihi” adlı eserde, “Dovdan'ın doğal kollarında: Gandım kale, Mangır kale, Toprak kale, Amuderya'nın sol kenarında Akca Gelin eski kalesi meydana geliyor. ” şeklinde bilgilere rastlıyoruz.”

Bilindiği gibi sözlü anlatı ürünlerinde genellikle zaman belirsiz ve mekan itibaridir. Bazı halk hikâyelerinde bu durumun realist bir anlayışa doğru kaydığını görüyoruz. Şahsenem Garip'te de performans aşamasında, dinleyici kitlesi üzerinde inanılrlığı artırma ve dikkati devamlı tutma kaygısıyla gerçek şehir isimleri kullanıldığı ihtimali üzerinde durulabilir. Nitekim hikâye içerisindeki bir şiirde Garip:

...

Keşfedip, her yana gidip, birçok sahrayı gezip,
Gemiler ile yüzüp, birçok deryayı gezip,
Bir yanı Ürgenç yine Gürlen Hive'yi gezip,
Vas, Şirvan, Bağdat'ı, şehri Buhara'yı gezip,
Aydınlık alemini gezip, görmedim onun gibi peri.

Çok vilayeti gezdim ben, vardım Amul, Andıcan,
Uğrayıp, hem Çarcev'e vardım yine Marucahan,
Saragt, Anev, ben geldim yine hem Nusaycan,
Şehr-i Parav'dan geçip, vardım yine yürüyüp Balkan,
Ben bu dünyayı gezip, hiç görmedim bunun gibi peri.

Çin-Maçın'a gidip gördüm, Hata ile Hotan,
Bütün Türkistan'ı gezdim, hem yine şehri Kokan,
Yarkent, Daşkent yine vardım çok vilayet-i hakan,
Meşrebi divane gibi gezdim Hirad'ı şehr-i han,
İşbu alem gezip, görmedim Senem gibi peri.

...

birçok yer ismi saymakta, buraları dolaştığını ve Şahsenem gibi bir yâr görmediğini söylemektedir. Burada ismi geçen şehirler oldukça geniş bir coğrafyayı kapsar. İşte bu noktada reel yer adları kullanılıp, dönemin koşullarında dolaşılması mümkün olmayan bir coğrafi alanla dinleyicinin muhayyilesi genişletilmektedir.

Sözlü anlatı ürünlerinin, özellikle halk hikâyelerinin bir özelliği olarak belirsiz zamanın olağanüstü ifadelerle kullanılması örneklerini Şahsenem Garip'te de görüyoruz. Halk hikâyelerinde genellikle kahramanın zaman engelini aşmasına, uzun mesafeleri çok kısa bir zaman içerisinde geçmesine imkan veren bu olağanüstülük Şahsenem Garip hikâyesinde bir ata yüklenmiştir. Uz Peri'nin at sürüsünün içinde yıldırım kadar hızlı, kırk aylık mesafeyi kırk günde, üç aylık yolu üç günde geçen ve tulpar cinsi olarak adlandırılan bir at vardır. Hikâyede anlatıldığına göre, tulpar türünde bir ata rastlamak, at sürüsünün sayısı bine ulaşırsa ancak mümkün olabilirmiş.

Hikâyede kahramanın şehirler arasındaki mesafeyi bu ata binerek yıldırım hızında geçmesi, dolayısıyla zaman engelini olağanüstü bir motif aracılığıyla aşması, halk hikâyelerindeki zaman anlayışının bazı durumlarda ne kadar mütehavvil (kararsız) olabildiğini gösteren bir örneğidir. Yukarıda belirttiğimiz halk hikâyelerinde zamanın ve mekanın kurgulanışındaki realist anlayışa doğru kayma seyri ile sözlü anlatı

geleneğinin genel yapısı içinde olağanüstü motiflerin kullanımıyla sürdürülen, hayal gücünün sınırlarını zorlayan yaklaşımı bu kararsız ve değişken yapının göstergesidir.

B. Ailenin tanıtımı:

Garip'in ailesinin sosyal durumu varyantlara göre farklılık göstermektedir. Anadolu sahasındaki muhtelif varyantlarda ailesi zengin ve fakir olarak iki farklı sosyal konumda gösterilmektedir.¹²⁷ Türk Dünyasının çeşitli bölgelerindeki varyantlarda kahramanın babasının vezir olması da sık görülen bir durumdur.

İncelediğimiz bu varyantta, Şahsenem'in babası Diyarbekir yurdunun padişahı Şah Abbas, Garip'in babası Şah Abbas'ın veziri Hazan Vezir'dir. Hikâyenin başında, padişah ile vezirin çok iyi dost oldukları, birlikte ava çıktıkları anlatılır. Ailenin tanıtımı ile daha ayrıntılı bilgileri ise hikâyenin sonlarına doğru anlatıcının geri dönüş tekniğini kullanarak verdiğini görüyoruz. Bağdat şehrinden gelen bir dilencinin, Garip'e eski bir olayı anlatması şeklinde verilen bölümde, kahramanın babasının doğumu, büyümesi, kahramanın annesi ile tanışıp aile kurması, Şah Abbas ile karşılaşması ve onun tarafından vezir olarak atanması ayrıntılarına rastlanmaktadır. Böylece hikâyenin hazırlık epizodunda, ailenin tanıtımı ile ilgili bölümde olması beklenen bilgilere sonuç epizodunda ulaşılabilir.

Anlatılan bu olaya göre çok eski zamanlarda bir fakir oduncu yaşamış. Bir gün büyük bir kütüğün dibini eşelerken yedi testi altın bulmuş. Bulduğu bu altınları ne yapacağını bilemediğinden yoldan geçen iki atlıya göstermiş. Onlar bu altınları almak için fakiri öldürmeye niyet etmişler. Niyetlerini anlayan fakir oduncu, onlara bir vasiyette bulunmuş. Hamile olan karısına ulaşmalarını, bir çocuğu olursa adını Dat, ikizi olursa isimlerini Dat ve Bidat koymasını vasiyet ettiğini söyler. Atlılar adamı öldürürler, vasiyetini de eşine iletirler. Kadının biri kız, biri oğlan iki çocuğu olur ve kıza Dat, oğlana Bidat ismini verir. Çocuklar 4-5 yaşlarına geldiğinde bir gün yurdun şahı Zemahşir, ordusuyla şehrin içinden geçerken kadın çocukları ezilmesin diye isimleriyle seslenirken şah bunu duyar ve Dat-Bidat diye sesleneni merak ederek huzuruna getirtir. Burada kadına ölen kocasının vasiyetini getirenlerin şahın veziri ile vekili olduğu, yani fakiri öldürenlerin de onlar olduğu anlaşılır, şah onlardan, fakirin

¹²⁷ Kahramanın ailesinin sosyal durumunun varyantlar arasındaki mukayesesini ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi (İnceleme-Metin)*, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 1995, s.16.

altınlarını üç gün içinde kadına vermelerini ister. İkisi emri yerine getirirler. Bu olaydan sonra Şah oğlanın Bidat olan ismini Bağdat olarak değiştirir. Çocuklar büyür, Bağdat'ın kız kardeşi Bat da evlenir ve onun ismi de Aypara olarak değişir. Bu arada Bağdat zeki ve uslu biri olarak ünlenir. Şahın veziri ile vekili ondan kurtulmak için Şah'ın tahtında gözü olduğu iftirasını atarlar. Bağdat'ın zekice konuşmaları ile Şah bu durumun farkına varır ve cellatlarına ikisini öldürtür. Bu olaylar neticesinde Şah Bağdat'ı çok sever, kızı Abadan Peri ile evlendirip baş veziri yapar. Şah öldükten sonra da Bağdat onun tahtına oturur ve yurdun şahı olur. Hüküm sürdüğü yerler Bağdat ismi ile anılmaya başlar. Bağdat Şah'ın ve Abadan Peri'nin çocukları olmayınca, tahtı Izmıkşir Şah'a bırakarak Kâbe'yi ziyarete giderler. Kâbe'den dönüşte Diyarbekir yurduna gelirler, buranın padişahı Şah Abbas'a misafir olurlar. Şah Abbas Bağdat'ı çok sever, baş veziri yapar. Bağdat'ın ismini değiştirir, ona ölen eski vezirinin adı olan Hasan ismini verir ve ona danışmadan hiçbir iş yapmaz.

II.1.2. Epizot: Kahramanların Doğumu ve Eğitimi

Şahsenem Garip'in incelediğimiz bu varyantının hemen başında Şah ve vezirinin birlikte ava çıktıklarını görüyoruz. Bu av esnasında Şah Abbas'ın karşısına gebe bir tavşan çıkar (önceki varyantlarda gebe geyik) ve hanımı hamile olduğu aklına geldiği için tavşanı vurmaz. Ardından aynı gebe tavşan Hasan Vezir'in de karşısına çıkar ve o da hamile eşini düşünerek tavşanı vurmaz. Olayı birbirlerine anlattıklarında Şah Abbas kalplerinin bir olduğunu söyleyerek her ikisinin de oğlu olursa çocukların dost olacaklarını, birinin kızı, birinin oğlu olursa evlendirmeleri gerektiğini söyler. Buna Hasan Vezir de razı olunca sözleşme yazıp mühür basar ve vezire verir. Böylece Garip ve Şahsenem'e ikisi de henüz ana karnındayken söz kesilmiş olur.

Hikâyenin bu epizodunda çocuksuzluk motifi ve bu motife bağlı olarak çare arama, mucizevî doğum gibi motiflere rastlamıyoruz. Ancak ailenin tanıtımı ile ilgili olan bölümde bahsettiğimiz sonuç epizodunda yer alan geriye dönük anlatma tekniğiyle ortaya çıkan olayda Hasan Vezir henüz Bağdat Han iken, yani Şah Abbas'ın veziri olmadan önce çocuğunun olmadığını, buna çare bulmak için hanımıyla birlikte Kâbe'ye ziyarete gittiklerini görüyoruz. Bu noktada Hasan Vezir'in başından geçen;

-fakir bir ailenin yetim kalmış oğlu iken padişahın kızı ile evlenip vezir olması,

- padişah ölünce yerine geçip şah olması,
- çocuğunun olmaması,
- çocuksuzluğa çare bulmak için padişahlıktan bile vazgeçerek Kâbe'ye gitmesi,
- kendi yurduna dönmeyip Diyarbekir'de kalması ve burada vezir olması,
- hanımının hamile kalması,
- Şah Abbas ile çıktıkları avda gebe tavşanı vurmaması

olaylarını kahramanın doğumunu hazırlayan olaylar olarak sıralayabiliriz. Bütün bu olaylar neticesinde ayı, günü dolduğunda, Şahsenem ve Garip doğar.

Şah Abbas ve Hasan Vezir'in çocuklarının doğması üzerine büyük bir toy düzenlenir. Toya gelen halk Şah Abbas'ın kızına Şahsenem adını koyar. Hasan Vezir bu yurda garip olarak geldiğini, bu yüzden oğlunun isminin Garip olmasını istediğini söyler, halk bunu makul görür ve kahramana Garip ismini verir. Garip adının verilmesi, hikâyenin devamında kahramanın babasının kısa sürede ölüp yetim kalacağı ve yaşayacağı güçlükler düşünüldüğünde oldukça manidardır.

Garip ve Şahsenem adları konduktan sonra ikisi bir bakıcıya verilirler. Bu iki çocuk aynı yerde büyürler. Aralarındaki yakınlık aynı yerde büyümelerinden dolayı sevgiye dönüşür.

Aynı bakıcı elinde, aynı yerde büyüyen çocuklar yedi yaşına geldiklerinde aynı okula verilirler ve on dört yaşına kadar aynı okulda eğitim alırlar. Okula beraber gidip gelirler, bu dönemde birbirlerine duygularını anlatırlar. Okula biri gelmediğinde diğerinin gözü yollarda kalır.

II.1.3. Epizot: Kahramanların Âşık Olmaları:

Kahramanların birbirlerine âşık olmaları onların eğitim dönemlerine rastlamaktadır. Aynı bakıcı tarafından büyütüldükleri ve aynı okula gittikleri süreçte aralarındaki sevgi kardeşçe bir sevgidir. Garip, babasından sözlü olduklarını öğrendiğinde bunu Şahsenem'e anlatır ve o güne kadar kardeşi gibi sevdiğini ancak artık sözlüsü olduğunu öğrendiğini söyler. Bu sözler Şahsenem'in de hoşuna gider.

Şahsenem ile Garip, sözlü olduklarını öğrendikten sonra okula geç gelenin diğerine üç buse vermesi hususunda sözleşirler. Garip sabaha kadar uyuyamadığı için okula Şahsenem'den daha geç gelir ve vaat edilen üç buseyi verir. Daha sonra sözleşmedeki cezayı dokuz buseye çıkarırlar ve Garip bu defa unutmamak için

parmağını kesip tuz basmayı düşünür. Ablası buna engel olur, onu kendisinin erken uyandıracağını söyler.

Aynı gece hem Garip hem de Şahsenem rüyalarında kırk çiltlenleri (kırk erenleri, kırk evliyalari) görürler. Kırk erenler her birine kırk bâde vererek, “Siz ikiniz birbirinize münasipsiniz. Siz Hak âşıklarısınız. Her türlü ceza verseler bile bu yolunuzdan dönmeyin. Garip’in elinde anlaşma vardır. Bu anlaşma doğrudur. İkiniz de o anlaşmayı okuyun. İkiniz de bunu bilin ve sahip çıkın” diyerek kayıplara karışırlar. O sabah Garip okula Şahsenem’den erken gelerek vaat edilen dokuz buseyi alır. İki birbirlerine rüyayı anlatırlar ve babalarının yazdığı anlaşmayı okurlar.

Eğitim hayatı süresince bu epizodun yapısını oluşturan olay örgüsü şöyle sıralanabilir:

- Garip’in okul döneminde babasının ölüm döşeginde onu çağırarak nasihatlerde bulunması ve Şahsenem’in onun sözlüsü olduğunu söylemesi,
- Garip’in babasından öğrendiklerini Şahsenem’e anlatması,
- okula geç kalanın diğerine önce üç buse daha sonra dokuz buse vermesi konusunda anlaşmaları,
- İkisinin de rüyalarına kırk erenlerin girmeleri, her birine kırk bâde vererek hak âşıkları olduklarını söylemeleri.

II.1.4. Epizot: Kahramanın Evlenmesinin Engellenmesi

A.Sevgilinin okuldan alınması:

Bir zaman sonra annesi Gülşirin Peri Şah Abbas’a, Şahsenem’in büyüdüğünü ve kızlarının artık okuldan alınması gerektiğini söyler. Şah Abbas da buna razı olur.

B.Sözleşmenin Bozulması:

Şah Abbas ve veziri Hasan Vezir tarafından yapılan yazılı antlaşma bir süre sonra sosyal statünün bozulması gerekçesiyle bozulur. Şah Abbas, karısı Gülşirin Peri’ye, Şahsenem’in aralarındaki yazılı sözleşmeden dolayı Hasan Vezir’in oğlu Garip ile evlenmesi gerektiğini söyler. Bu durum Şahsenem’in annesinin hoşuna gitmez çünkü Garip her ne kadar bir vezir oğlu olsa da babası ölmüştür ve o bir gariptir. Gülşirin Peri,

Şah Abbas'ı ikna etmek için, “ey Şahım, sen çok zatlar bilirsın, çok yurtlar gördün, nice rivayetleri, söylentileri dinledin, büyük şahların kendi emri altındakilere kızını verdiğini gördün mü ya da duydun mu? Sen ona kızını verirsen, neslini küçültürsün, millete maskara olursun. Senin bu düşüncen büyük kabahattir” der. Bunun üzerine Şah Abbas ikna olur ve Şahsenem'i Garip'e vermeyeceğini, sabah okula göndermemesini söyler. Annesi de bunun üzerine sabah okula gitmeye hazırlanan Şahsenem'e, artık büyüdüğünü, okul çağının geçtiğini, evde oturup halı dokuması, nakış işlemesi gerektiğini söyler. Şahsenem yalvarsa da okula göndermez ama Şahsenem gizlice okula gider.

C.Mollanın yardımcı olması:

Şahsenem annesinden gizli olarak okula gelir ve kapıdan içeri bakar. Bu arada Garip Şahsenem okula gelmediği için üzgündür, aklı onda kaldığı için derslerini bilemez. Bu durum Molla'nın dikkatini çekmiştir. Şahsenem'in dışarıdan okuduğu türküyü de duyunca Molla, Garip ile Şahsenem arasındaki aşkı anlar. Bunun üzerine diğer öğrencileri çıkarayım da bu ikisini görüştüreyim diye düşünüp mektepteki tüm talebeleri çıkartır ancak Garip'e sen dersini okuduktan sonra çık diyerek onu çıkartmaz. Okulda Garip'ten başka kimse kalmadığında Şahsenem'e gizlice içeri girmesini işaret eder ve onları yalnız bırakmak için oradan uzaklaşır. Şahsenem Garip'e annesi ve babasının düşüncelerini anlatır. Garip'e vaat ettiği buseleri verir, bunlar ayrılık öpücüğü olur ve oradan ayrılırlar.

D.Engellemenin şekli:

Halk Hikâyelerinde sevgililerin evlenmelerine engel olarak en sık karşılaşılan motif kahramanın sürgüne gönderilmesidir. Şahsenem Garip hikâyesinde de kahramanın sürgüne gönderildiğini görüyoruz:

Garip'in annesi Abadan Peri, Şah Abbas'a onun Hasan Vezir'le yaptığı sözleşmeyi gösterir. Şah Abbas bunu inkar ederek anlaşmayı Hasan Vezir'in yazıp mührünü gizlice bastığı iftirasını atar ve Garip'i ailesiyle beraber şehirden kovar.

II.1.5. Epizot: Garip'in Gurbete İlk Çıkışı

Kahramanın macerasının başladığı epizottur. Bu epizotta kahramanın sevgilisine kavuşma mücadelesini başlatan gurbete çıkması anlatılmaktadır.

Şah Abbas tarafından ailesiyle birlikte şehirden kovulan yani sürgüne gönderilen Garip, ilk olarak babasının yaşarken ava çıktığında dinlenmek için şehir dışında yaptırdığı eve gelir. Daha sonra buranın tehlikeli olduğunu düşünen arkadaşları tarafından ailesinden ayrılarak uzak bir çöle götürülür. Orada bir çobana dönüşür. Beş yıl çobanlık yaptıktan sonra Şahsenem'i özlediği için oradan ayrılmak ister. Ancak mal sahibi bırakmaz, o da bir çoban arkadaşının tavsiyesiyle her gün bir-iki hayvanı çölde bırakarak kendini kovdurur.

Garip kendini çobanlıktan kovdurunca Şahsenem'e kavuşturması için Allah'a dua eder ve gizlice Diyarbekir'e döner. Okuldaki arkadaşlarından Şahsenem'e babasının Şavezir şehrinde bir köşk yaptırdığını ve Şahsenem'in kırk yardımcısıyla orada yaşadığını öğrenir.

II.1.6. Epizot: İlk Buluşma

Garip Şavezir şehrine gider. Şahsenem'in kırk kölesinden birinin öldüğünü ve pazara yenisini almaya geleceğini öğrenir. Burada yaşlı bir kadına misafir olur. Kadına, kendisini köle kılığına sokup pazara götürmesini, Şahsenem fiyatını sorduğunda bin gümüş demesini söyler. Pazarda Şahsenem fiyatının neden bu kadar yüksek olduğunu sorduğunda yaşlı kadın bu kölenin âşık, ozan olduğunu söyler. Şahsenem Garip'e dutarla birkaç türkü söyleterek âşıklığını sınar ve Garip olduğunu anlayarak onu satın alır. Garip'i diğer kölelerin arasına koyar. Ancak Şahsenem'in onu kölelerin arasına koymasına bozulan Garip oradan ayrılır.

II.1.7. Epizot: Garip'in Gurbete İkinci Çıkışı

A.Usta Âşığın yanına çırak olması ve ondan dua alması:

Şahsenem'in köşkünden haber vermeden ayrılan Garip, ailesinin yanına gider ve başından geçenleri anlatır. Annesi, Âşık Aydın Pir'in yanına gitmesini söyler. Âşık Aydın Pir'le yaptığı atışmaların ardından kalfalığa yükselir, onun duasını alır ve bu usta âşık ona, “bu dutar senin kendine, nesline her zaman gerçek dost olsun” diyerek kırk

kerametli kara dutarından birini verir. Dutarı alan Garip, annesi ve kardeşinin yanına döner.

B.Fala baktırma:

Garip aşık kemiği oynarken bir yaşlı kadına rastlar. Yaşlı kadın Garip'in falına bakar ve gelecekte haber verir. Garip'e, Şahsenem'in ihtiyar bahçıvanına oğul olmasını ve her gün ona bir gül demeti göndermesini söyler.

C.Yardımcı kişiler:

Akca: Diyarbekir şehrinin dışında yaşayan Mansur Bey'in kızıdır. Asıl adı Gülnahal olmasına rağmen ak yüzlü olduğu için halk ona Akca ismini takmıştır. Şah Abbas Akca'yı görüp çok beğenir ve görücü gönderip Mansur Bey'den ister. Mansur Bey; "Emreli Emreliden, Iba Iba'dan, Çovdur Çovdur'dan, İğdır İğdır'dan, Yazır Yazır'dan, Bayat Bayat'tan, Kıpçak Kıpçak'tan, Halaç Halaç'tan, Duydurga Duydurga'dan, Avşar Avşar'dan, Gızık Gızık'tan, Salur Salur'dan, Eymür Eymür'den, Bayındır Bayındır'dan, Çepçi Çepçi'den, Yapagılı Yapagılı'dan, Bekdili Bekdili'den, Karkın Karkın'dan, Kayı Kayı'dan, Kınık Kınık'tan, Düveci Düveci'den, Yasır Yasır'dan, ata atadan, Gökleñ Gökleñ'den, hoca hocadan, padişah padişah'tan, zengin zenginden, fakir fakirden kız alır. Bizim kızımız padişaha münasip değildir. Bu gelenek Türkmenlerde atalardan babalardan gelen baki adettir. Bunu hiç kimse bozamaz. Bu geleneğe şah da, fukara da razıdır" diyerek kızını vermeyi reddeder. Burada devrin önemli Türk boylarının isimleri zikredilmektedir.

Ezber Hoca: Halepşirvan'lı bir tüccardır. Yiğit, yardımsever, herkesçe sevilen bir adamdır. Bir gün yolu Diyarbekir'e düşer. Akca'nın su almaya gönderdiği cariyesi havuzdaki suda bir ışık görür, ışık havuzdan taşmaktadır. Baktığında bu ışığın Ezber Hoca'nın yüzünden geldiğini görür. Akca'ya olanları anlatınca o da merak eder ve yüzünü görür görmez Ezber Hoca'ya âşık olur. Halkın ve aksakallıların da desteğiyle Mansur Bey ikisini evlendirir.

Akca'dan vazgeçmeyen Şah Abbas, Taymaz hilekar isimli casusunu Ezber Hoca'nın yanına göndererek hile ile Akca'yı onun elinden alır. Akca yalvarınca ilk defa birine merhamet göstererek onunla evlenmez ve kızı olarak kabul eder. Akca'yı Şahsenem'in yanına gönderir. Akca burada Şahsenem'e hem yarenlik hem kardeşlik hem de Garip'le olan ilişkisinde bir nevi danışmanlık yapar.

Daha önceden yaşlı kadının baktığı falda çıkanlar doğrultusunda Garip, Şahsenem'in bahçıvanına gidip ona evlatlık olur.

Garip, Şahsenem için demet hazırlayan bahçıvana yardım eder. Şahsenem onun bağladığı çiçek öbeklerini görünce bunları Garip'in hazırladığını hisseder. Bunu bahçıvandan duyan Garip, bağladığı öbeklerin içine mektup koyar. Mektubu gören Şahsenem, bahçıvana ertesi gün bahçeyi temizlemesini, gezintiye çıkacağını söyler. Garip bunu duyunca çok sevinir ve hayvanlarla sırdaşlık edip onlara name söyler.

II.1.8. Epizot: İkinci Buluşma

Garip havuzun yanındaki ağacın üstüne çıkar, Şahsenem havuza bakınca suda Garip'in aksini görür. Akca ve Şahsenem'in konuşmalarını duyunca Şahsenem'in kendisini çok sevdiğini anlar. Daha sonra Garip ağaçtan iner ve sarılıp hasret giderirler.

Garip'i saklar ve Şahsenem'e babasından bağı istemesini, böylece yabancıların bağa girmesini engelleyerek Garip'in gizli kalması konusunda yol gösterip yardımcı olur. Şahsenem, Akca'yı Şah Abbas'a gönderir ve babasının bağı kendisine bağışlamasını sağlar.

Şahsenem'in cariyelerinden Sucu yardımcı Garip'i görüp âşık olur ve ona sarılıp öpmek ister. Garip ona tokat atınca kız tehdit ederek oradan kaçıp gider. Onun Şah Abbas'a olanları anlatacağını tahmin ederler. Akca ve Yasmık ninenin yardımıyla Garip sandığa saklanır. Şah Abbas'ın gönderdiği adamlar onu bulamayıp geri dönerler.

Şah Abbas Garip'in yerini öğrenmek için müneccimlerine fala baktırır. Onlar Garip'in bir sandıkta gizlenmiş olduğunu bilirler. Şah, adamlarını tekrar gönderir. Yasmık nine, müneccimlerin Garip'in saklandığı yeri falda görebileceklerini düşünerek onu farklı bir yere sakladığı için adamlar yine bulamazlar. Şah Abbas bunun üzerine Sucu yardımcısı, müneccimleri, falcıları idam ettirir.

Şahsenem ve Garip bağda mutlu yaşarlarken Şah Abbas, Abdilla Vezir'e kırk askerle bağın etrafında casusluk yapmasını, yabancı birine rastlarsa tutup getirmesini söyler. Askerlerden biri Garip'i görüp Abdilla Vezir'e söyler. Vezir, Şahsenem'e onun kim olduğunu sormaya karar verir. Şahsenem misafiri olduğunu söyler ve babasına söylememesi için Abdilla Vezir ile askerlerine kırk tas altın verir. Onlar da bir süre daha

casusluk yapıyormuş gibi yapıp Şah Abbas'ın yanına giderek kimseyi görmediklerini söylerler.

II.1.9. Epizot: Garip'in Gurbete Üçüncü Çıkışı

Şahsenem Abdilla Vezir'in veya askerlerinden birinin babasına olanları söyleme ihtimaline karşı Garip'ten gitmesini ister. Garip sonunda ölüm de olsa gitmeyeceğini, sevdiğini terk etmenin âşığa yakışmayacağını söyler. Bunun üzerine Şahsenem Garip'in öldürüleceğinden korktuğu için ona kötü davranır. Garip de buna bozulur ve önce Diyarbekir'deki bir arkadaşına, oradan Âşık Aydın Pir'e ve en son olarak annesinin yanına gider. Annesi onun geleceğini rüyasında görür.

Garip, annesinin ve kardeşinin evinde dutar çalıp destanlar, gazeller söylerken bütün halk onu dinlemeye gelir. Bunların arasında Şah Abbas'ın adamlarından Taymaz Ayyar denilen hilekar da vardır ve gördüklerini Şah'a anlatır. Şah'ın sarayında çalışan Yaylım Usta diye iyi bir kişi durumdan haberdar etmek için atına binip cellatlardan önce Garip'in yanına gider. Onu da alıp Şamahşirvan'a doğru atını sürer. Şah Abbas'ın cellatları eve gittiklerinde annesi ve kardeşi Garip'i yedi yıldır görmediklerini söylerler, onu bulamadıkları için Şah, Taymaz Ayyar'ı öldürtür. Yaylım Usta Garip'i yolda bırakır, Garip Şamahşirvan'a doğru yürür.

AYSENEM GARİP

Garip, Şamahşirvan şehrine giderken çölleri aşar, yüksek bir tepede uyuyakalır. Burada bir kervan tarafından bulunur. Onlarla beraber Şamahşirvan'a girer. Orada yüksekçe bir tepenin üzerinde dinlenirken avdan dönmekte olan oranın sultanı Erali Han onu görür, tanışır ve Garip'i Âlem bağındaki köşküne yerleştirir. Bu bahçenin yakınındaki Gülşen bağında da Erali Han'ın en küçük kızı Aysenem Peri kırk cariyesiyle yaşamaktadır. Bir gün bahçıvanının kızı Maral, bahçede Garip yüzünü yıkarken nikapsız (örtüsüz) olarak görür. Yüzünü görür görmez kendinden geçer. Aysenem, Maral'ı gördüğünde onun rengini solduran, tir tir titreten adamın kim olduğunu merak eder ve baş cariyesi Aycahan'ı Âlem bağını gezmek için izin almaya Erali Han'a gönderir. Babası izin verir ve orada Diyarbekir'li bir gencin yaşadığını

söyler. Aysenem bahçede dolaşsa da Garip'i bulamaz ve yemeden içmeden kesilir. Aycahan Peri onu Garip'le buluşturmak için üç günlük mühlet ister. Üç günün sonunda Garip'in odasının önünde gizlendiği yerde onu dutar çalıp gazel söylerken duyar ve kendinden geçer. Sonunda onu Aysenem'in köşküne çalıp söylemesi için davet etmeyi planlar. Bu planı Aysenem de uygun bulur ve tüm cariyelerine gül renginde, kırmızı giysiler giydirip Garip'i çağırır. Garip dutar çalıp gazel söyler ama yüzünde örtü olduğu için Aysenem yüzünü yine göremez. Yüzünü görmek için ertesi gün bahçeyi gezmeye çıkmayı teklif eder. Burada gezerlerken rüzgâr örtüyü kaldırır ve Garip'in yüzünü görür görmez bayılır.

Şahsenem kimseye haber vermeden köşkten çıkar, bilinçsizce dolaşmaya, Garip'i aramaya başlar. Yüksek dağların üzerine çıkıp gazeller söyler, esen yellere Garip'e ulaştırmaları için gazeller söyler, çobanlara onun nerede olduğunu sorar. Şahsenem bu şekilde epey dolaştıktan sonra Akca onu bulur ve eve dönüp hazırlık yaptıktan sonra Garip'i aramaya çıkacağını söyleyip dönmeye ikna eder. Bu arada iki atlı ile karşılaşır. Bunlar bey oğullarıdır, iki kızı da çok beğenirler ve karşılıklı gazel atışırlar. Şahsenem'in birini sevdiğini anlayıp bırakırlar.

Aysenem, Garip'in yüzünü gördüğü anda kendinden geçer ve ona âşık olur. Aycahan Peri ile babasına, Garip'in yaşadığı bağı kendisine bağışlamasını istediği bir mektup yollar. Böylece Garip'in sahibinin de kendisi olacağını düşünür. Babası Garip'in orada yaşadığını unutup bağı kızına bağışlar. Aysenem, Aycahan ile Garip'in yanına giderler. Garip onlara söylediği gazellerle sevdiğinin olduğunu anlatır. Aysenem kendi yüzünü gösterdiğinde Garip'in âşık olacağını düşünür ama Garip bundan etkilenmez. Garip yüzünü açtığında ikisi yine düşüp bayılırlar.

II.1.10. Epizot: Üçüncü Buluşma

Şahsenem Garip'in Şamahşirvan'da olduğunu duyar. Akca'yı onu almaya göndermek ister. Akca tanınmamak için derviş sıfatına girip Garip'i almaya gider. Garip önce istemese de Akca Şahsenem'in zayıfladığını, ölmek üzere olduğunu, onu çok sevdiğini söyleyip dönmeye ikna eder. İkisi Eralı Han'dan izin almaya girerler. Bu sırada Aysenem de babasından Garip'le evlenmek için izin istemektedir. Babası

evlenmesine razı olur ama derviş kılığındaki Akca ile Garip'in gitmek istediklerini öğrenince onlara izin verir. Aysenem de çaresiz kabullenir.

Yolda Akca Garip'e âşık olmuş gibi davranıp onu imtihan eder. Ama Garip sinirlenince onu sınıadığını gerçekten Şahsenem'e âşık olduğunu anladığını söyler. Garip Şahsenem'in yanına döner. Bir süre mutlu yaşarlar. Bir gün şeytan Şahsenem'in gönlüne bir vesvese salar. Akca ile Garip'in yolda yakınlaşmış olabileceğini düşünür. Onları gizlice imtihan eder, önce şüpheye düşse de sonra Garip'e inanır.

Günlerden bir gün Şah Abbas'ın sarayındaki müneccimlerden Telbe fal açar ve falda Garip'i Şahsenem'in yanında görür. Bunu Şah Abbas'a söyler. Şah cellatları gönderir. Yasmık nine de aynı gün fala bakıp cellatların geldiğini görür ve Garip'i saklarlar. Cellatlar Garip'i bulamaz, Şah müneccimi zindana attırır. Ama içine bir şüphe düştüğü için casus gönderir. Casustan önce Taymaz Han zamanının veziri, Hasan Vezir'in de arkadaşı Annak, Garip'in yanına giderek ona haber verir. Şahsenem'le Garip oradan kaçarlara ama yolun yarısında Garip zorluklara dayanamayacağı için Şahsenem'i geri gönderir. Annesinin yanına gider. Annesi, çok akrabalarının olduğu Bağdat yurduna gitmesini tavsiye eder.

II.1.11.Epizot: Garip'in Gurbete Dördüncü Çıkışı

HELALAY GARİP

Bağdat yurdunun Izmıkşir adlı bir padişahı vardır. Çok adaletli ve gücü Çin'e kadar uzanan bir padişaktır. Bu dünyada her şeyi olmasına rağmen çocuğu olmadığı için çok dertlidir. Bir gün Aypara isimli hanımı hamile kalır ve ayı, günü dolduktan sonra çocuğu olur. Kırk gün kırk gece süren bir toy düzenlenir. Toydan sonra ad koyma şöleni tertip edilir. Müneccimler güneşin, ayın, yıldızların hareketlerini hesap ederler ve ayın on dördüne benzetip Helalay ismini uygun bulurlar. Halka danışirlar, halk da bunu kabul eder. Kız sütannenin yanında büyür. Yedi yaşında okula gider. Büyüyünce Izmıkşir Şah ona bir saray yaptırır ve kırk cariyesiyle orada yaşar.

Garip Bağdat yurduna gelir ve babası eskiden, Şah Abbas'a vezir olmadan önce buranın padişahlığını yaptığı için saraya gidip Izmıkşir Şah'la görüşür. Tanışıp konuştuktan, karşılıklı söyledikleri gazellerden sonra Izmıkşir Şah Garip'i hanımı Aypara ile görüştürür. Uzun konuşmalar ve atışmalar sonucunda Aypara, Garip'in, kardeşi Bağdat Han'ın (Hasan Vezir) oğlu olduğunu anlar. Izmıkşir Şah ona bir bahçe

bağışlayarak oraya yerleştirir. Şah ve hanımı Aypara Garip'i kızları ile evlendirmeyi düşünürler.

Helalay Peri bir gün ava gitmek ister. Bunun için baş cariyesi Gül Peri'yi babasına gönderir. Babasından “kırk at, kırk çadır, kırk erkek giyimi, kırk nikap, kırk kalkan, kırk kılıç, kırk yay ve kırk ok” göndermesini ister. Gül Peri İzmikşir Şah'ın sarayında Garip diye bir yiğitten bahsedildiğini duyar ve bu duyduklarını Helalay Peri'ye söyler. Helalay Peri Garip'i çok merak eder, onu görmek için cariyesini görevlendirir. Burada da Garip'in yüzünü her görenin kendinden geçtiğini, bayılıp düştüğünü, her Cuma Garip halası Aypara'nın yanına giderken insanların yollarda onun geçişini beklediğini görüyoruz. Helalay Peri de görür görmez bayılır ve âşık olur. Garip'i elde etmek için mücadele etse de başaramaz. Sonunda Garip'i dövdürür (Garip kırk yerden dayak yer) ve gizlice zindana attırır. Garip zindana girerken sadece dutarını ister.

Garip zindanda dutarıyla çalıp söylerken zindanın etrafına insanlar, hayvanlar, kuşlar, böcekler doluşup onu dinlemeye başlar. Bunu gören Helalay Peri pişman olup onu zindandan çıkartır, bağışlaması için yalvarır, kıyamete kadar kardeş olacaklarını söyler, Garip de onu bağışlar. Kardeşlik toyu yapmayı planlarlar. Onları bu yakınlaşmış halde uzaktan gören Gül Peri, bunu yanlış anlar ve İzmikşir Şah'a âşık oldukları haberini verir. Şah sevinir ve düğün hazırlıklarına başlar. Ancak bunun kardeşlik toyu olduğunu öğrendiğinde düğün toyu hazırlıklarını, oğul toyuna çevirir.

Garip ile Helalay Peri kardeş olmaya karar verince İzmikşir Şah Garip'i oğlu olarak kabul edip onun için oğul toyu düzenler. Bu toya şehirlerden insanlar gelir. Ozanlar destan anlatırlar, âşıklar atışmalar yaparlar, keçe keçe (yüzük) oyunu oynanır, horoz, boğa, koç dövüşleri düzenlenir, at koşturulur, ok atılır. Bu toyu yedi gün sürer.

II.1.12.Epizot: Dördüncü Buluşma

Şahsenem bir gün rüyasında yaşlı, beyaz elbiseli, aksakallı birini görür. Bu zat Garip'in eliyle onun elini birbirine tutuşturur. Uyandığında bu rüyayı Akca'ya anlatır ve onu erkek kılığına sokarak Bağdat'a, Garip'in hâlini öğrenmeye gönderir. Garip, Akca'dan rüyayı duyunca Diyarbekir'e dönmeye karar verir. İzmikşir Garip'in gitmesine engel olmak için asker gönderip Şahsenem'i zorla getirtmeyi teklif etse de o

kan dökülmesin diye kabul etmez. Sonunda Akca ile Garip Şahsenem'in yanına gelirler. Bir süre mesut yaşarlar.

AYPERİ

Geçici bir süre için tekrar kavuşan âşıklar birlikte mesut yaşarlarken Şahsenem'in içine babasının haberi olacak diye tekrar bir korku düşer ve Halapşirvan'a kaçmaya karar verirler. Şahsenem cariyelerine gittiğini kırk gün kimseye haber vermemelerini tembih eder ve yola çıkarlar. Üç gün yol gidip dinlenirler, tekrar yola devam ederler. Sonunda Şahsenem yol şartlarına dayanamayıp yorgun düşer ve ayrılmak zorunda kalırlar. Ayrılmaları köklü bir ağacın yerden sökülmesi kadar zor olur ve yedi yıllığına vedalaşırlar.

II.1.13.Epizot: Garip'in Gurbete Beşinci Çıkışı

Kaçma denemeleri başarısız olduğunda Şahsenem Garip'i uğurlayıp bir tepenin üstünde tek başına kalır ve gazeller söylemeye başlar. Bu arada askerleriyle ava çıkan babası Şah Abbas'ın karşısına bir yaban eşiği çıkar. Bunun uğursuzluğuna inanan Şah, yaban eşiğinin canlı tutulması gerektiğini, kimin üzerinden atlar ve atladığı kişi onu kaçıtır, yakalayamazsa başının ölümlü, malının talanlı olacağını söyler. Kendisinin üzerinden atlayıp kaçınca da kalanın peşine takılır ve Şahsenem'in Garip'ten ayrılıp tek başına kaldığı tepeye gelir. Şahsenem babasını görünce bir gazelle Allah'a yalvarıp kendisini görenin âşık olmasını diler:

...

Yüzüme yetir Vamık'ın yüzünü,
Dilime getir Uzra'nın sözünü,
Gözüme de ver Leyla'nın gözünü,
Görenin bağrını kebab eyleyim.

...

Şahsenem'in duası kabul olur ve babası kızını tanımadan, görür görmez âşık olur, bayılıp düşer. Şahsenem de babasının atına binip köşke döner. Şah sarayına döndüğünde kendine ne olduğunu anlamak için falcıları, münecimleri çağırır. Onlar falda görseler de Şah'ın kızına âşık olduğunu söyleyemezler. Ancak Şah'ın akıllı bir veziri ona sevenleri ayırdığı için Allah'ın bir ceza olarak kızına âşık ettiğini söylemesi üzerine Şah, Garip'le kızını evlendirmeye karar verir.

Garip Halepşirvan'ın şahı Atlı Sultan'ın kızı Ayperi ile karşılaşır. Onun fakir bir adam olduğunu düşünen kız, ona bir tas altın verir. Garip bu altınları oradaki fakirlere dağıtınca Ayperi onun âşık olduğunu anlar. Rüzgâr esip Garip'in yüzündeki örtüyü kaldırıncı Ayperi kendinden geçip bayılır ve ona âşık olur.

Garip Halepşirvan'da Ayperi'nin yanından ayrıldığında yolda yaşlı bir oduncu kadına rastlar. Odunları taşımasında ona yardım eder. Sona ismindeki bu yaşlı kadın da onu evine evlatlık olarak alır.

Ayperi Garip'e âşık olduğunu babası Atlı Sultan'a söyler. Atlı Sultan Garip'i bulmaları için bütün adamlarını seferber etse de bulamaz. Çünkü evlatlık olduğu yaşlı kadın onun kılığını değiştirir. Başına işkembe takar, yüzüne karalar sürüp eski elbiseler giydirebilir. Atlı Sultan Garip'i bulmak için sarayındaki falcılara fala baktırsa da onu kirli, etrafında sinekler uçuşan kel bir adam olarak gördükleri için bulamazlar.

Ayperi Garip'i bulamayınca insanlar onun acısını paylaşp ağlarlar. Hayvanlar da sessiz sakin dururlar. Etrafında toplanan insanlar ona; "bahtın, önün, yolun açılsın, şanlı, meşhur ol" diye dua ederler. Sonunda Ayperi, Garip'le evlenemezse hiç kimseyle evlenmemeye dair kendi kendine söz verir. Kendisiyle beraber kırk cariyesine erkek elbiseleri giydirip ellerine silah ve at verir. Bunlar ata binmede, ok, mızrak, kılıç, kalkan kullanmada, avlanmada çok ustalaşıp savaşçı olurlar, yurtlarını düşmandan korurlar. Halk onlara "Kırk Kız" adını verir.

BAYSENEM VE GARİP

Garip, yaşlı kadının yanında evlatlık olarak yaşarken bir işte çalışmak ister. Yaşlı kadın da onu Babaniyaz ismindeki değirmencinin ve Kumru ismindeki karısının yanına gönderir. Onların çocuğu olmadığı için yanlarında yaşamaya başlar.

Diyarbakir'de yaşayan zengin bir adamın çocuğu olmaz. Karısı kırk yaşına geldiğinde hamile kalır. Ayı, günü, vakti dolduğunda bir oğlu olur. Bu oğlan için yedi gün toy düzenlenir. Toya gelenlerden biri hediye olarak bir köle getirir. Doğan çocuğa hediye olarak köle getirilmesi daha önce görülmemiş bir olay olduğu için bu çocuğa köle sahibi anlamına gelen Kullu ismi verilir. Kullu büyüyünce Şah Abbas'ın ordusuna katılır. Ordunun kırk atlı grubunun askeridir. Bu atlıların başındaki adam onun âşık olduğu Cihan Peri adlı kızı almak isteyince halk beddua eder ve kızı alamaz. Sonunda

Kullu ile kız düğünden bir gün önce Halepşirvan'a kaçarlar. Bunların Baysenem isminde çok güzel, akıllı bir kızları olur.

Baysenem'in babası fırıncı olduğu için Garip'in yaşadığı değirmene gelirler. Kız da burada yaşamaya başlar. Garip bir gün kafasındaki işkembeyi çıkarıp yüzünü yıkarken Baysenem onu görür görmez âşık olur ve düşüp bayılır. Zaman geçtikçe aşkıdan hastalanır. Nazar için tütsü yakarlar, ilaçlar verirler, bir faydası olmaz. Bir gün Garip'le baş başa kaldıklarında Garip ona kim olduğunu, neler yaşadığını anlatır. Baysenem, Şahsenem yerine kendisiyle evlenmesini ister. Garip kabul etmeyince Baysenem, onun kendisine saldırmış gibi yapıp iftira atmakla, bunu bütün halka anlatmakla tehdit eder. Garip, yedi yıl mühlet vermesini, bu süre içinde oradan gitmezse onunla evleneceğini söyler.

Şahsenem'e Garip'in öldüğü haberi gelir. Şaman od bayramı gecesi onu rüyasında görünce ölmediğini düşünür. Gelen kervanlara, tüccarlara sorar. Bunlar da onun öldüğünü söylerler. Bunun üzerine Şahsenem Garip'in ailesinin yanına gidip onlarla yas tutar, ağıtlar yakıp yüzlerini yırtarlar. Sonra Şahsenem, Garip'in kabrini ziyaret etmek için yola çıkmaya karar verir. Babasına kırk günlük ava gideceğini söyleyip izin alır. Babahan Şatır isimli biriyle yola çıkar. Bu adam yolda Şahsenem'e karşı niyetini bozar, onu Halepşirvan yerine başka şehre götürür. Niyetini söyleyince Şahsenem ondan kurtulmak için kırk defa şehre gidip kırk çeşit yemek getirmesini böylelikle onu kabul edeceğini söyler. O şehre gittiğinde Şahsenem havuza zehir atar, kırkıncı defa şehre gidip geldiğinde havuzda yıkanmasını ister. Babahan Şatır havuza girince kurbağa gibi donup kalır. Ondan kurtulduktan sonra Şahsenem erkek kılığına girip şehre girer. Orada yabancı bir adamdan korkup bir evin üstüne çıkar. Bekçiler onu yakalayıp zindana atarlar. Sonunda gazellerine dayanamayıp bırakırlar. Şehrin sultanı da onu yanına birini vererek evine geri gönderir.

HANDAN KIZ

Handan Kız, Mankışlak adlı şehirde yaşayan Oraş adlı bir fakirin kızıdır. Oraş, Gozgan adlı zengin bir adamın hizmetinde çalışmaktadır. Gozgan, Handan Kız'ı serseri oğluna almak ister ve üç günlük mühlet verir. Bu adamla evlenmek istemeyen Handan Kız, kırk gün mühlet vermelerini ister ve gizlice Halepşirvan'a kaçar. Orada ormanda yaşamaya başlar. Bir gün Garip bu ormana gelir ve başındaki işkembeyi çıkarıp yüzünü

yıkayınca orman aydınlanır. Handan Kız bu aydınlığa doğru gidip Garip'i görür ve kendinden geçer. Ayıldığında ikisi birbirlerine başlarından geçenleri anlatırlar. Garip Handan Kız'ı, daha önce kendisini de evlatlık alan Sona adlı yaşlı kadının evine getirir. Yaşlı kadın Handan Kız'ı da evlatlık alır.

Şahsenem'in babası ve annesi kızlarını kendi ordularının başındaki Şavelet isimli komutana vermek isterler. Şahsenem bunu duyunca zamanı uzatmak için yedi ay kutlama yapmasını şart koşar. Çünkü Garip'le son ayrılıklarında birbirlerine verdikleri yedi yıllık mühletin dolmasına yedi ay kalmıştır. Şahsenem, yedi ay gece gündüz sürecek olan toyun yedi aylık yola kadar haberinin ulaşabileceğini, eğer Garip hayattaysa evlenmeden yetişeceğini düşünür. Şavelet, Şahsenem'in söylediklerini kabul eder. Yedi ay sürecek düğüne başlar. Bu düğüne Diyarbekir'in türkücüleri, müzisyenleri, halk ozanları, çalgıcılar, seyisçiler, pehlivanlar, keskin nişancılar, torramcılar¹²⁸, temaşacılar gelirler. Destanlar dinlenir, at koşturulur, ok atılır, koç, boğa, horoz dövüşleri yapılır, keçe keçe oyunu oynanır, güreş yapılır. Düğünü Akca'nın evlenip, Şah Abbas'ın ayırdığı yârî Ezber Hoca da duyar. Onun altmış günlük yolu üç günde geçen bir yolmayası vardır. Diyarbekir'e, kervanlarını altmış gün önce yollayıp, varmalarına üç gün kala yolmayaya binip o da gelir. Dönüşte Akca'yı götürmek ister. Şahsenem, eğer Garip'i bulup getirirse Akca'yı o zaman vereceğini söyler. Ona altın verir ve Halepşirvan'da büyük bir toy düzenlemesini, oraya Garip gelirse yanında getirmesini ister. Garip'e işaret olarak göstermesi için mendilini, yüzüğünü ve bıçağını verir.

Ezber Hoca Halepşirvan'a gider, toyu düzenler, planladıkları gibi oraya gelenler içinde en kederli duranın Garip olduğunu anlayıp kendisini Şahsenem'in gönderdiğini yanında götürdüğü eşyaların yardımıyla anlatır. Garip'e Şahsenem'in evlendirilmek üzere olduğunu, onunla dönmesi gerektiğini söyler. Garip Halepşirvandakilere veda etmek ister. Ezber Hoca'ya da kendisi veda için dolaşırken Sultan Tövriz'e dua etmesini söyler. Sonunda ikisi Diyarbekir'e doğru yola çıkarlar.

Nalaç Baba Ozan, Şamahşirvan'lı, çok ünlü bir ozandır. Garip'in şöhreti ona kadar gelince, onunla karşılıklı çalıp söylemek, atışma yapmak ister. Garip'in

¹²⁸ Torram: Karşı karşıya oturarak atışma yapmak. Atışmaya iki erkek veya iki kadın ya da bir erkek bir kadın katılır. Bunun belirli bir tertibi yoktur, şiirler doğaçlama yapılır ve söylenir. Bazen olumsuz ifadeler de kullanılır.

Diyarbakir'e doğru gittiğini duyunca onun geçeceği yollarda beklemeye başlar. Sonunda Garip'i yolda bulur ve ikisi atışırlar. Garip'e, bugüne kadar kendisini âşıklıkta ilk yenenin o olduğunu söyler. Ona nasihatler verir, köle kılığına girmesini, Diyarbakir'e tek başına gitmesinin daha iyi olacağını anlatır. Garip de onun öğütlerine uyup, Ezber Hoca'yla vedalaşıp yola yalnız devam eder.

UZUK KIZ

Halepşirvan'ın şahı Atlı Sultan'ın ikiz kardeşi, Uzboy (nehir) kenarında yaşayan halkın Atsız Sultan diye bilinen bir şahı vardır. Atlı Sultan'ın kızı Ayperi doğduğunda Atsız Sultan'ın da bir kızı olur. Ona yaşadıkları ovoidan dolayı Uruk Kız adını verirler. Bir gün Uruk Kız, kırk arkadaşıyla birlikte erkek kıyafetleri giyip ava çıkar. Bu av esnasında köle kılığında Diyarbakir'e dönmekte olan Garip'e rastlar ve onu atının üzerine alıp köşküne götürür. Köle kılığında da olsa Garip'in bir sırrı olduğunu hisseder. Garip Şahsenem'den bahsedince önce inanmayıp gülseler de, kılığını değiştirdiğinde, Uruk Kız'ın arkadaşlarından vezirin kızı, Garip'in güzelliğinden bayılıp düşer. Garip de tekrar başına aynı şeylerin geleceğinden, oradakilerin âşık olacağından korkar. Uruk Kız'a her şeyi anlatır, vadenin dolmasına yedi gün kaldığını söyler. Uruk Kız ona merak etmemesini, yardım edeceğini ve Şahsenem evlenmeden yetiştireceğini söyleyip onu rahatlatır. Orada bir toy düzenler. Garip çalar gelen misafirler dinleyip kendilerinden geçerler. Uruk Kız Tulpar cinsi denilen, kırk aylık mesafeyi kırk günde, üç aylık mesafeyi üç günde geçen atını Garip'e verir. Garip buna çok sevinir, ikisi kıyamete kadar kardeş olmaya karar verirler. Uruk Kız, yardım için arkasından yetişeceğini söyleyip Garip'i uğurlar.

14.Epizot: Beşinci Buluşma Ve Sonuç

Garip dönüş yolunda, babası Hasan Vezir'in Allam Tabip isimli eski bir arkadaşına rastlar. Alam Tabip, yanındakilerle birlikte Şah Abbas'ın zulmünden kaçtığını söyler. Bu kişinin hastalıklara çare bulan, şifa veren özelliğini görüyoruz. Garip'e, annesi ve kız kardeşi Gülcemal'in ağlamaktan gözlerinin kör olduğunu söyler. Ona bir tutam ot verir ve gözlerinin açılması için onların gözlerine sürmesini tavsiye eder.

Garip Sultan Tövriz'in (Tebrizî) türbesini ziyaret ettikten sonra Âşık Aydın Pir'in evine gider. (Rivayete göre Âşık Aydın Pir, insanlar bu türbeyi ziyaret ettikten sonra evime gelsin demiş) Onun evinde Uruk Kız'ın verdiği güzel kıyafetleri çıkarıp eski kıyafetler giyer. Oradan annesi ve kardeşinin yanına gider. Onlar göremediği için tanıyamazlar, Garip de onlardan kim olduğunu gizler. Evden çıktıktan sonra düğüne doğru giderken kalender dilenciyle karşılaşır. O kalender, ailenin tanıtımı ile ilgili epizotta bahsettiğimiz, Hasan Vezir'in doğumundan Garip'in doğumuna kadar olan olayları Garip'e anlatır. Garip de bahsi geçen kişinin kendisi olduğunu söyler. Bu kişi daha sonra düğüne gidip, Garip'ten şifalı otları alarak annesi ve kız kardeşinin gözlerini tedavi eder.

Şahsenem'in düğününe Uz Peri, Ay Peri, Izmıkşır Şah, Eralı Han, Ezber Hoca, Garip'in kıyametlik annesi Sona Ana, kıyametlik kız kardeşi Handan Peri, pîri Âşık Aydın, Nâlâç Baba Ozan da gelmiştir. Şaapbas, Uz Peri'ye, Ay Peri'ye, Izmıkşır Şah'a, Eralı Han'a hürmet gösterip sağ tarafında yer vermiştir. Garip de düğüne gelir gazeller, nameler okur. Onu dinleyen kız tarafının eminleri (düğünde hediye dağıtımını işini kontrol eden dürüst kişiler), namelerini beğendikleri için bin altın cüppe entari hediye ederler. Buna erkek tarafı eminleri kızıp kavga ederler.

Şah Abbas ve Şahveled adamlarına Garip'i öldürtmek isterler. Ancak Uz Peri buna engel olur. Sonuç olarak Şah Abbas ikisini evlendirmeye razı olur. Şaveled'le de Garip'in kız kardeşi Gülcemal'i evlendirirler. Ezber Hoca ile Akca'nın düğünlerini de Garip ile Şahsenem yaparlar. Böylece hikâye, mutlu sonla biter.

II. 2. ŞAHSENEM GARİP HİKÂYESİNİN MOTİF YAPISI

Sözlü kültür ortamında yaratılan ve anlatmaya dayalı halk edebiyatı türlerinin incelenmesi meselesinde karşımıza çıkan “motif” kavramı üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Max Luthi, Arthur Christiansen, Stith Thompson, Veselovski, V. Propp gibi pek çok yabancı araştırmacı motif kavramı üzerinde tarif ve inceleme yapmışlardır. Bu konuda en kapsamlı araştırma yapanların başında S. Thompson gelir. Thompson,

“The Motif Index of Folk Literature (Halk Edebiyatının Motif İndeksi)”¹²⁹ adlı eserinde motifi; “motif, bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur, görülmemişlik ve çarpıcılık özelliklerine sahip bulunmak zorundadır.”¹³⁰ şeklinde tanımlar. Thompson motif kavramını bir örnekle şöyle açıklamıştır: “Masalda bir anne olmak bir anne olmak bir motif değildir. Hain üvey anne ise bir motif olabilir, çünkü o en azından görülmemiş bir şey olarak düşünülmüştür. Hayatın gelişigüzel olayları motif değildir. ‘John giyindi ve kasabaya doğru yürüdü’ demek hatırlamaya değer bir tek motif bile ihtiva etmez, fakat ‘kahraman kendisini görünmez yapan şapkasını giydi; büyülü uçan halısına oturdu ve güneşin doğusundaki, ayın batısındaki ülkeye gitti’^demek en azından dört motifi yani şapkayı, halıyı, şahane ülkeyi ve büyülü hava yolculuğundan oluşan motifleri ihtiva eder.”¹³¹

Rus yapısalcı Vladimir Propp, sözlü yaratmaların hemen hepsinde motiften daha küçük birimlerin olduğunu ileri sürer. Propp’un bu konudaki görüşü şu şekildedir: “Motiflerin bölünmez halde olmaları elbette çok iyi olurdu. ‘Ejderha kralın kızını kaçırr’ motifini aldığımızda, herbiri diğerinden bağımsız olarak gelişmeye meyilli dört ayrı unsura bölündüğünü görürüz. Bu bakımdan Veselovskiy ne derse desin, motifin bir bütün olmadığını ve her zaman bölünmesinin mümkün olduğunu görmek gerekir.”¹³²

Motif kavramı üzerinde duran Max Luthi, motifi “hikâye etmenin en küçük unsuru” olarak kabul etmiş ve “bu unsurun geleneksel olarak hikâye etme şeklinde muhafaza edilen bir gücü olduğu” fikrini ileri sürmüştür.

Arthur Christiansen ise motifi şöyle tanımlar: “Canlılıklarıyla kendini kabul ettiren, tarifi güç bir psikolojik kanuna göre, dinleyiciyi avuç içine alabilen ve iptidai

¹²⁹ Stith Thompson. **The Motif Index of Folk Literature**. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1955-1958.

¹³⁰ Metin Ekici. “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi.” **Millî Folklor**, S.39, Ankara: 1998, ss. 25-34.

¹³¹ Metin Ekici. “Araştırma Yöntemleri.” **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**. Editör: M. Öcal Oğuz, Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004, ss. 94-95.

¹³² Vladimir Propp. **Masalların Yapısı ve İncelenmesi**. Çeviren: Hüseyin Gümüş, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s.26.

fikir silsilelerinden yeni terkiplere girmek için, az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlardır.”¹³³

A. N. Veselowsky, motifin anlatmanın bölünemeyen en küçük unsuru olduğunu savunur ve motifin özelliklerini şöyle sıralar:

“1.Motif olarak, ilk basamakta tabiatın örtülü olaylarına cevap arayan bir formülü ve gerçeğin en çarpıcı, en önemli olarak görünen veya sık sık tekrarlanan izlenimini anlıyorum.

2.Motif kavramı olarak, ilkel zihnin ve hayat şartlarının izlenimlerine canlı bir şekilde cevap arayan basit anlatı birimini anlamaktayım.

3.Motifin en önemli özelliği, onun basit mitoloji ve masallarda yer alan bölünmeyen unsur olarak bulunmasıdır.

4.En basit motif a-b formülü ile ifade edilebilmektedir.

5.Motifler, farklı çevrelerin benzerliklerinin oluşumunu, hayat standartlarının ortaklığı ve onlardaki psikolojik süreçlerin oluşumlarıyla şekillenmektedir.”¹³⁴

Biz de çalışmamızda halk hikâyelerinde motif çalışması yapmanın, yani metni en küçük unsurları açısından değerlendirmenin gerekli olduğu fikrinden hareketle, Şahsenem Garip hikâyesinin motif yapısını incelemeye çalışacağız. Tespit ettiğimiz motifleri, diğer bazı halk hikâyelerindeki benzerleriyle mukayese ederek Şahsenem Garip hikâyesinin Türk halk hikâyeleri içindeki yerini belirlemeye çalışacağız. Ayrıca tespit ettiğimiz motiflerin Stith Thompson’un “Motif-Index of Folk Literature” isimli çalışmasındaki motiflerin benzerlerini arayıp motif numarasını vereceğiz. Böylece Şahsenem Garip hikâyesinin motif açısından dünya halk anlatımları içindeki yeri hakkında da bilgi sahibi olunmasını amaçlamaktayız. Motifleri tespit ederken önceki bölümde verdiğimiz epizot sırasını takip edeceğiz.

II.2.1. Birinci Epizoda Bağlı Motifler:

Garip’in dedesi fakir bir oduncu iken öldürülür ve öldükten sonra iki çocuğu olur. Çocuklardan birine Dat, diğerine Bidat isimleri, onun ölmeden önceki vasiyeti üzerine verilir. (T596 “Çocuğa Ad Verme”)

¹³³ Saim Sakaoğlu. **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980, s. 24.

¹³⁴ Aygerim Dişkanbaeva. **Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metin)**. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.127.

Yurdun şahı Zemahşir, Bidat olan ismi Bağdat olarak değiştirir. Şah'ın veziri tarafından, Bağdat'ın tahtta gözü olduğu iftirası atılır. (K2110 “İftira Etmek”)

Halk hikâyelerinin hemen hepsinde gördüğümüz yaşlı ve çocuksuz kimseler motifi, çalışma konumuz olan hikâyede de yer almaktadır. Bu motif daha sonra kahramanın olağanüstü doğumunu hazırlayıcı bir motiftir. Hikâyede Garip'in babası “çocuk sahibi olamayan kahramanlar” (N825.1) motifine uygun düşmektedir. Garip'in babasının Bağdat olan ismi, daha sonra Hasan Vezir olarak değişir.

Hikâyemizin kahramanı Garip'in doğumu Kabe'yi ziyaretle gerçekleşmektedir. Türk destan ve hikâyelerinde genellikle kahramanın doğumu olağanüstüdür ki bu durumu Bahaeddin Ögel, kahramanın ileride büyük işler başaracağına dair bir işaret olarak gösterir.¹³⁵ Çalışma konumuz olan hikâyede de Garip'in anne ve babası tacını ve tahtını bırakarak çocuk sahibi olmak için Kabe'ye gidip dua ederler. (T526 “Dua ile Çocuk Sahibi Olma”, V113 “Türebeler”) Destan ve halk hikâyelerinde görülen olağanüstü doğum motifi ve buna bağlı unsurlardaki değişimi Şakir İbraev şu şekilde açıklamaktadır: “Kahramanlık destanlarında kahraman olağan üstü güçlüdür. Ama onun da bazen zor duruma düştüğü durumlar olur. İşte bu durumlarda arkaik destanlarda sihirli-büyülü güçler veya Dağ Kaldıran, Göl Yutan, Yel Ayak (Hızlı Koşan) vb. gibi olağanüstü tipler, en eski destanlarda totemik ilk ata-babalar önemli işler gerçekleştirse, kahramanlık destanlarında Baba Tükti Şaştı Aziz, Hıdır, Kırklar, Yedi kamil Pirler, Arslanbab vb. yardıma gelmektedir. Şüphesiz yardımcı/koruyucu-kollayıcılar arkaik devirlerden beri var olan tipler. Oysa, kahramanlık destanlarında onlar İslâm dininin etkisine maruz kalıp, Müslüman evliyalarının gerçekleştirdikleri hizmete uygun olarak onlara yakınlaşmışlardır”¹³⁶

II.2.2. İkinci Epizoda Bağlı Motifler

Şahsenem Garip hikâyesinin Türkmen varyantlarında Şahsenem'in babası padişah, Garip'in babası onun veziri olarak yer almaktadır. (P10 “Krallar”, P110 “Kralın Veziri”). Kahramanların babaları arasında görülen bu yakınlık, onların birlikte

¹³⁵ Bahaeddin Ögel. **Türk Mitolojisi II**. Ankara: TDK Yayınları, 1995, s. 2.

¹³⁶ Şakir İbraev. **Epos Alemi**. Almatı: Gılım Basımevi, 1993, s. 77-78.

doğumlarına ve sözlenmelerine de vesile olur. Hikâyenin başında çok iyi iki dost olan padişah ve vezir, birlikte ava çıkarlar. (P414 “Avcılık”)

Kahramanların doğumu motifinden önce gelen motiflerden biri de söz kesmedir. Garip ve Şahsenem’in babası av sırasında çocukları henüz doğmadan, onların doğup büyüyünce birbirleriyle evlenmeleri konusunda söz keserler. Kahramanların kaderlerinin önceden belirlenmesi anlamına gelen bu motif, Dede Kokut hikâyelerinden Bamsı Beyrek’in yanı sıra, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Şah İsmail, Asuman ile Zeycan, Gül ile Sitemkâr, Kozı Körpeş ile Bayan Sulu gibi hikâyelerde de yer almaktadır. “Söz Kesme” motifi, İndeks’te (T61.5.3) numara ile kayıtlıdır.

Şah Abbas ve Hasan Vezir’in çocukları aynı günde doğmaktadır. Bu motif Tahir ile Zühre, Boz Yiğit ile Arkadaşı Kimen hikâyelerinde de görülmektedir. Kahramanların aynı gün doğmaları, İndeks’te (T589.7.1 “aynı zamanda doğma”) şeklinde kayıtlıdır. Kahramanın doğumu, Türk sözlü kültür yaratmalarında büyük önem arz etmektedir.¹³⁷

Türk destan ve halk hikâyelerinde kahramanın hızlı bir şekilde büyüdüğü görülür. Vladimir Propp bu durumu, kahramanın doğumu motifi ile bağdaştırarak açıklamaktadır. Ona göre toplum, ihtiyacı olan kurtarıcısı olarak gördüğü kahramanın büyümesini bekleyemeyeceğinden kahraman olan çocuk çok hızlı bir şekilde büyümektedir. Kahramanın yetişkin bir şekilde doğduğunu ve onun öbür dünyadan gönderildiğine dair yaygın bir inancın bütün Türklerde kabul gördüğünü belirtmektedir.¹³⁸

Şah Abbas ve Hasan Vezir’in çocuklarının doğması üzerine büyük bir toy düzenlenir. Toya gelen halk Şah Abbas’ın kızına Şahsenem adını koyar. Hasan Vezir bu yurda garip olarak geldiğini, bu yüzden oğlunun isminin Garip olmasını istediğini söyler, halk bunu makul görür ve kahramana Garip ismini verir. (T596 “Çocuğa Ad Verme”)

“Ad Verme” motifiyle iç içe bulunan diğer bir motif de “sembolik isim”dir. İndeks’te (Z183 “Sembolik İsim”) kayıtlı olan bu motif, Şahsenem ile Garip

¹³⁷ Aile kurumu, bu kurum içindeki çocuğun ve onun doğumunun halk hikâyelerindeki yansımaları üzerinde etraflı bir inceleme için bk. Mustafa Cemiloğlu. **Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi**, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa 1999.

¹³⁸ V.Y. Propp. **Motiv Çudesnogo Rozjdeniya-Uçenie Zapiski LGU, Seriya Filologičeskaya**, L. 1941, s. 97.

hikâyesinde olduğu gibi, Tahir ile Zühre, Kemerşah ile Şemsi Canan hikâyelerinde de söz konusudur.

Ad verme motifi, Anadolu sahası halk hikâyelerinde de sık karşılaşılan motifler arasındadır. Halk hikâyelerinde “ad verme” işini genellikle derviş yapmaktadır. Bey Böyrek, Eşref Bey, Şah İsmail, Elif ile Mahmut, Tahir ile Zühre, Varaka ile Gülşah, Kirmanşah ve Latif Şah gibi hikâyeler bu duruma örnektir.¹³⁹ Ad verme motifi konusunda Fikret Türkmen, Oğuzname de dahil olmak üzere pek çok sözlü kültür yaratmasında kurumlaşmış bir töre olduğunu söylemektedir.¹⁴⁰ Metin Ekici ise, çeşitli halk hikâyelerini inceleyerek ad vermeyi üç bölüm halinde tasnif etmiştir. Bunlar :

1. Cemiyet hayatında mevcut geleneğe göre çocuğun gösterdiği başarıya uygun olarak, nüfuzlu bir kişinin ad vermesi – “Dede Korkut” hikâyelerindeki gibi.

2. Çocuğun doğumunda olağanüstü tesiri bulunan veya çocuğun doğumunu sağlayan kutsal bir kişinin ad vermesi – “Bey Böyrek”, “Şah Yusuf”, “Tahir ve Zühre”, “Melik Şah ile Güllü Han” hikâyelerinde olduğu gibi .

3. Hiç bir geleneğe bağlı olmaksızın, çocuk doğar doğmaz ebeveynlerinin ad vermesi. – “Gül ile Sitemkar”, “Hüyrlük Hemra” hikâyelerinde olduğu gibi ⁸⁷.

“Türk geleneğinde ad insanın ruhu olarak da tasavvur edildiği için¹⁴¹ çocuğa adını şaman verir. Şaman zamanla yerini Hızır, pir, evliya, Aksakal, Nuranî Pir gibi İslamî tiplere bırakmıştır. Bununla birlikte Şamanist inanca sahip Türk topluluklarının destanlarında kahramana adını hâla Şaman vermektedir. Yakut, Tuva, Hakas destan metinlerinde bu konuda pek çok örnek bulunmaktadır. Altay ve Hakas Türklerinde anlatılmakta olan Altın Tayçı destanının eş metinlerinde kahramanın ad alması şöyledir: Ak-Han’ın yetmiş yaşından sonra bir oğlu olur. Oğlan daha doğumunun üzerinden bir ay geçtikten sonra babasından kendisine bir ad verilmesini ister. Bunun üzerine Ak Han, büyük bir toy düzenler ve bütün halkı, beyleri davet edip oğluna uygun bir ad

¹³⁹ Bu konuda geniş bilgi için bak. Ali Berat Alptekin. “*Halk Hikâyelerinde Kahramanlara Nasıl Ad Verilmektedir*”. **3. Millî Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi Tebliğ Özetleri**, Konya, 1989, s.15; Orhan Şaik Gökyay. **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul: 1973, s. CCCLXXXVI.

¹⁴⁰ Bu konuda geniş bilgi için bk. Fikret Türkmen. “*Manas Destanı ve Anadolu Halk Hikâyeleri*.”, **Manas 1000 Bişkek Bildirileri**, AKM Yayınları, 122, Ankara: 1997, s. 241-251.

⁸⁷ Metin Ekici; “*Halk Hikâyeleri’nde Ad Verme*”, **Palandöken**, İzmir, Sayı : 4, s.12,13-18.

¹⁴¹ Bk. Orhan Şaik Gökyay; **Dedem Korkudun Kitabı**, s. CCCLXXXVI.

koymalarını söyler. Fakat hiç kimse oğluna uygun bir ad bulamaz. Halk dağıldıktan sonra obaya aksakallı bir ihtiyar gelir ve şöyle der:¹⁴²

“Ak –Han’ın oğluna, Ak kır atlı Altın Taycı desinler!

Ak_Kır atın koştuğu bozkırlarda, sular eksik olmasın.

Altın Taycı’nın sürdüğü yerlerde, elgün eksik olmasın!

Güçlüler seni alt edemesin!

Alpler seni yenemesin!”

Bu sabah Tanrı Ak-Kır atını göndermiş olsun!

Giyisilerle silahlarını Tanrı versin!”

Aksakallı ihtiyar bu sözleri söyledikten sonra gözden kaybolur.

Ad verme motifi Dede Korkut hikâyelerinde biraz farklı bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut’ta geçen “Ol zamanda bir oğlan baş kesme kan dökmese ad koymazlar idi” sözleriyle ad vermeyi toplumun bir değer yargısına bağladığını, dolayısıyla bir çocuğun ad almasının gösterdiği kahramanlık doğrultusunda gerçekleşip yiğidin bu adla toplumdaki varlığının tescillendiğini görmekteyiz.¹⁴³

II.2.3. Üçüncüepizoda Bağlı Motifler:

Halk hikâyelerinde kahramanların âşık olmaları dört şekilde gerçekleşmektedir.

a. Rüyada bade içerek, b. Aynı evde büyüyen kahramanlar kardeş olmadıklarını öğrenince, c. Resme bakarak âşık olma, d. İlk görüşte âşık olma.¹⁴⁴ Şahsenem Garip’te,

¹⁴² Metin Ergun; “*Manas Üçlemesinde Ad Verme Geleneği ve Bu Gelenegin Türk Kültürü içindeki Yeri*”, **Manas 1000 Bişkek Bildirileri**, AKM Yay. 122, Ankara 1997, s. 93-94.

¹⁴³ Naciye Yıldız. **Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller**. Ankara: TDK Yayınları, 1995, s. 256; Ad Verme Geleneği için ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Metin Ergun. “*Manas Üçlemesinde Ad Verme Geleneği ve Bu Gelenegin Türk Kültürü içindeki Yeri*”, **Manas 1000 Bişkek Bildirileri**, AKM Yay. 122, Ankara 1997, s. 94-98.

¹⁴⁴ **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**. Editör: M. Öcal Oğuz, Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004, s. 138; Mustafa Cemiloğlu, 120 hikâye ve bu hikâyelerin 250’ye yakın benzer metni üzerinde yaptığı çalışma sonucu hikâyelerdeki âşık olma motifinin belli başlı birkaç yapıda teşekkül ettiğini söylemektedir. Bunlar: a. Rüyada (Bade içerek) Âşık olma b. Yıldırım Âşkı c. Âşka Dönüşen Mektep Arkadaşlığı (Buna, aynı ortamda yetişen gençlerin birbirine âşık olması da denilebilir.) d. Resme Âşık olma’dır. Mustafa Cemiloğlu. “*Azerbaycan ve Anadolu Halk Hikâyelerinde Kahramanların Âşık Olması ile İlgili Motifler ve Bunların Yapısı*”, **TDK Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 3, Ankara 1997, s. 62-91. Rüyada âşık olma ve saz çalıp şiir yeteneğinin birbirine bağlı motifler olarak karşımıza çıkması ile ilgili bk. Fikret Türkmen, **Âşık Garip Hikâyesi-İnceleme Metin**. Akçağ Yayınları, 1995 Ankara, s. 17. Ayrıca bk. Metin

aynı bakıcı elinde, aynı yerde büyüyen Garip ile Şahsenem yedi yaşına geldiklerinde aynı okula verilirler ve on dört yaşına kadar aynı okulda eğitim alırlar. (Z71.5 “Formelistik sayı: 7”) Okul döneminde babası, ölüm döşeğindeyken Garip’i yanına çağırarak ona nasihatlerde bulunur. (J154.0.1 “Babanın nasihatleri”)

Şahsenem ile Garip, okula beraber gidip gelirler, bu dönemde birbirlerine duygularını anlatırlar. Okula gidip gelirlerken birbirlerini sevmeye başlarlar. Garip ile Şahsenem’in rüyalarına aynı gece kırk erenler girer ve onların elinden kırk bade içerek birbirlerine âşık olurlar. (T11.23 “Rüyada Âşık Olma”) Rüyada âşık olma, halk hikâyelerinde yaygın olarak görülen motiflerden biridir. Umay Günay, rüyaları sınıflandırmış ve rüyada âşık olma motifini “asıl tip rüyalar” başlığı altında incelemiştir.¹⁴⁵

II.2.4. Dördüncü Epizoda Bağlı Motifler:

Halk hikâyelerinde kahramanlar, âşık olduktan sonra çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. “Kahramanların evlenmelerinin engellenmesi” adı verilen bu motif, hikâyelerde genellikle iki şekilde görülmektedir. Birincisi sosyal statü farklılığı nedeniyle olan engellemeler, ikincisi coğrafi engellerdir. Hikâyemizde bu sebeplerden ilkinin görmekteyiz. İndeks’te “S” harfi altında sınıflandırılan bu motif, hikâyelerde kahramanların çeşitli maceralara atılmalarına neden olmaktadır.

Şahsenem ailesi tarafından okuldan alınır. Ama gizlice okula gidip Garip’i görmeye çalışır. Burada molla onların görüşmelerine yardımcı olur. (N820 “Yardımcı İnsanlar”)

Garip’in annesi oğlunun âşık olduğunu öğrenince Şah Abbas’a dünürlüğe gider. (T376 “Dünür Olma”) Şah Abbas, sözleşmedeki mührün Vezir tarafından hileyle vurulduğunu söyleyerek iftira atar ve kızı vermeyeceğini söyler. (K2110 “İftira Etmek”, T97 “Babasının Kızının Evlenmesine Karşı Çıkması”)

Sevgililerin evlenmelerini engelleme ile ilgili olan bu epizotta, engelleme motifine bağlı olarak yer alan diğer bir motif de “sürgüne gönderilme” veya “gurbete

Ekici. **Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri.** AKM Yayınları S. 101, Ankara 1995, s. 22-25.

¹⁴⁵ Umay Günay. “*Aşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili.*” **Mehmet Kaplan’a Armağan.** İstanbul: 1984, ss. 153-173.

çıkma” motifleridir. Hikâyemizde Garip ve ailesi Şah tarafından sürgüne gönderilir ve böylece gurbete çıkmış olur. (LIII “Gurbete Çıkma”, L134.3 “Sürgüne Gönderilme”).

Gurbete çıkma ve çeşitli engellerle karşılaşma Türk sözlü anlatma geleneğinde sıklıkla karşılaştığımız motiflerden biridir. Destan ve halk hikâyesinde görülen bu ortak motif konusunda Ali Duymaz, engellerin toplumun geçirdiği merhalelere göre değiştiğini belirtir ve bu durumu şöyle açıklar: “Avcı göçebe toplumun ilk dönemlerinde “sosyal ve reel” bir tehlike arz eden vahşi bir hayvanın öldürülmesi son derece fonksiyonel ve gerçekçidir. Buna en tipik örnek Oğuz Han’ın toplumu ve toplumun geçim kaynağı sürüleri tehdit eden “canavarı” öldürmesidir. Dede Korkut’ta ise “hayvanlarla mücadelenin” bir takım değişiklikler gösterdiğini görüyoruz. Artık vahşi ve ehli olanların azgını sayılabilecek hayvanla, toplum için, toplumun geçim kaynağı at, koyun ve deve sürüleri için gerçek bir tehlike değildir. Ancak bir Oğuz gencinin ergen ve alp olabilmesi için hafızalarda hâlâ yaşayan taze bir vasıttır. Bu itibarla hayvanla mücadele motifi, Dede Korkut’ta fonksiyonellikten uzaklaşıp estetik ve sembolik bir mana yüklenmeye başlanmıştır....Kan Turalı hikâyesinde geçen ve Selcen Hatun için ifade edilen “Ol kızuñ üç canavar kalınlığı kaftanlığı vardı sözleri, ergenlerin evlenmek için yerine getirmek zorunda oldukları bir şartı da sosyal ve kültürel aşamalarıyla birlikte bize sunuyor. Kan Turalı’nın başlık yani olarak üç canavarı öldürmesi icap etmektedir. Kemal Abdullah’ın da çok güzel ifade ettiği gibi bu engel ilk aşamada “üç canavar”, daha sonra ise bu üç canavar gibi kalınlık yerine geçen kaftandır. Eğer bu engelin devamı ne olabilir diye düşünürsek sosyal değişmeye paralel en son şekli de Kerem ile Aslı’nın kavuşmasına engel olan “40” düğmeli sihirli gömlektir. Yani engel önce fonksiyonel, daha sonra estetik ve sembolik, en sonunda da mistik bir mahiyet kazanmaktadır. Bu da elbette ki toplumun geçirdiği merhalelerle ilgilidir.”¹⁴⁶

II.2.5. Beşinci Epizoda Bağlı Motifler:

Kahramanın macerasının başladığı epizottur. Bu epizot, kahramanın sevgilisine kavuşma mücadelesinin ilk adımını oluşturur. Gurbete çıkma, halk hikâyelerinden

¹⁴⁶ Ali Duymaz. **Derlemeler ve İncelemeler II, Destan ve Halk Hikâyesi Yazıları**, Balıkesir: 2001, s. 35-36.

özellikle aşk konusunu işleyenlerde sık yer alan motiflerden biridir. Hikâyemizde de Garip, Şah Abbas tarafından Şahsenem'den uzaklaştırılmak için şehirden kovulur.

Garip, uzak bir çöle sürgün gider. Böylece ilk gurbetine çıkmış olur. (J34.3 “Gurbete Çıkma”) Orada beş yıl çobanlık yapar ve bir başka çoban ona yardımcı olur. (N841 “Yardımcı Çoban”)

Garip, çobanın tavsiyesiyle kendini çobanlıktan kovdurunca Şahsenem'e kavuşmak için Allah'a dua eder ve Diyarbekir'e döner. (V50 “Dua”) Burada eski okul arkadaşlarından Şahsenem hakkında bilgiler alır. (P310 “Arkadaşlık”)

II.2.6. Altıncı Epizoda Bağlı Motifler:

Garip Şahsenem'in Şavezir şehrinde yaşadığını öğrenince oraya gider. Şahsenem'in kırk kölesinden birinin öldüğünü ve pazara yenisini almaya geleceğini öğrenir. Burada yaşlı bir kadına misafir olur. (P320 “Misafirler ve Evsahipleri”) Kadına, kendisini köle kılığına sokup pazara götürmesini söyler. Kadın söylediklerini yaparak ona yardımcı olur. (N825.3 “yardımcı ihtiyar kadın”)

Şahsenem'e kavuşmak için köle kılığına girerek Şahsenem'in kendisini satın almasını sağlar. (K1839 “Kıyafet Değiştirme”) Garip burada Şahsenem'in onu diğer kölelerin arasına koymasına bozularak habersizce ayrılır.

II.2.7. Yedinci Epizoda Bağlı Motifler:

Şahsenem'in köşkünden haber vermeden ayrılan Garip, ailesinin yanına gider ve başından geçenleri anlatır. (H11.1 “Baştan Geçeni Hikâye Etme”) Annesi, Âşık Aydın Pir'in yanına gitmesini söyler. Âşık Aydın Pir'le yaptığı atışmaların ardından kalfalığa yükselir, onun duasını alır ve bu usta âşık ona, “bu dutar senin kendine, nesline her zaman gerçek dost olsun” diyerek kırk kerametli kara dutarından birini verir. (V50 “Dua”) Dutarı alan Garip, annesi ve kardeşinin yanına döner.

Bu epizoda bağlı olarak, yardımcı kişilerden Şahsenem'in baş cariyesi Akca ve Halepşirvan'lı Ezber Hoca'nın tanıtıldığını görüyoruz. Ezber Hoca yiğit, iyiliksever bir tüccardır. (P431 “Tüccar-Bezirgan”). Akca da yüzünün beyazlığından dolayı Akca adını almış bey kızı bir güzeldir. (T596 “Çocuğa Ad Verme”, Z183 “Sembolik İsim”) Akca, Ezber Hoca'nın yüzünden ışık saçıldığını, bu ışığın havuzu doldurduğunu ve oradan taşıdığını görerek ona âşık olur. (T15 “İlk Görüşte Aşk”, V222.1 “Mucizevî Işıklar”). İki aksakallıların yardımıyla evlenirler. (N825.2 “Yardımcı İhtiyar Adam”) Ancak

Akca'ya âşık olan Şah Abbas, hile ile Ezber Hoca'nın elinden onu alır. (K850 “Hileli Oyunlar”) Şah Abbas pişman olarak Akca ile evlenmez ve onu Şahsenem'in cariyesi yapar.

Garip bahçıvan tarafından evlatlık alınır. Burada Şahsenem'e yolladığı çiçeklerin arasında mektup gönderir. Garip bahçede yaşarken hayvanlarla sırdaşlık edip onlara gazeller söyler. (B300-599 “Dost Hayvanlar”)

II.2.8. Sekizinci Epizoda Bağlı Motifler:

Garip Şahsenem'e yakın olmak için onun bahçıvanına evlatlık olur. Bahçıvanın Şahsenem'e götüreceği demetin içine mektup koyar. (T41 “Sevgililerin haberleşmeleri”) Şahsenem onun orada olduğunu anlar ve bahçede gezinir. O, bahçede gezerken, Garip havuzun yanındaki ağacın üstüne çıkar, Şahsenem havuza bakınca suda Garip'in aksini görür. Akca ve Şahsenem'in konuşmalarını duyunca Şahsenem'in kendisini çok sevdiğini anlar. Daha sonra Garip ağaçtan iner ve sarılıp hasret giderirler.

Şahsenem'in cariyelerinden Sucu yardımcı Garip'i görüp âşık olur ve ona sarılıp öpmek ister. (T15 “İlk Görüşte Aşk”) Garip ona tokat atınca kız tehdit ederek oradan kaçıp gider. Onun Şah Abbas'a olanları anlatacağını tahmin ederler. Akca ve Yasmık ninenin yardımıyla Garip sandığa saklanır. (N825.3 “yardımcı ihtiyar kadın”) Şah Abbas'ın gönderdiği adamlar onu bulamayıp geri dönerler.

II.2.9. Dokuzuncu Epizoda Bağlı Motifler:

Garip Şahsenem'in yanından üçüncü defa ayrıldığında annesinin yanına gider. O gitmeden önce annesi geleceğini bir gece önceden rüyasında görmüştür. (F1068 “Realist Rüya”) Rüya motifinin kökü Şamanizm'e kadar uzanan ve halk anlatmalarında oldukça yaygın bir motif olması yönünden dikkat çekicidir. Bu motif Oğuz Kağan Destanı'nda, Dede Korkut Kitabında, Köroğlu'nda, Tahir ile Zühre, Ercişli Emrah ile Selvihan, Asuman ile Zeycan, Arzu ile Kamber ve Şirvanşah ile Şemail Banu hikâyelerinde de yer almaktadır.

Garip, üçüncü gurbete çıkışında bir kervandaki tüccarlarla beraber Şamahşirvan şehrine gider. (P431 “Tüccar-Bezîrgân”) Orada avdan dönmekte olan şehrin şahı Erali Han ile karşılaşır (P414 “Avcılık”). Şah onu bir bağa yerleştirir. (N836 “Yardımcı Kral-

Paşa”) Burada bahçıvanın kızı, bir cariye, Eralı Han’ın kızı Aysenem onun yüzünü gördükleri anda bayılırlar ve âşık olurlar. (T15 “İlk Görüşte Aşk”)

Aysenem ayıldığında Garip’i bulamaz ve ona olan aşkından dolayı yemeden içmeden kesilir. (T424.1 “Aşk Hastalığı”)

Şahsenem Garip’i aramaya çıkar. Burada Şahsenem esen rüzgarlara gazeller söyler ve bunu Garip’e ulaştırmalarını ister. (D906 “Sihirli Rüzgâr”)

II.2.10. Onuncu Epizoda Bağlı Motifler:

Şahsenem, Akca’yı Garip’i aramaya gönderir. Akca derviş kılığına girerek Garip’i bulmaya gider. (K1812 “Kıyafet Değiştirerek Seyahate Çıkma”)

Akca, Garip’i bulup birlikte geri dönerlerken, ona âşık olduğunu söyler, Garip kızınca onu imtihan ettiğini, Şahsenem’e olan sadakatini ölçtüğünü söyler. (H1556 “sadakat imtihanı”)

Garip Şahsenem’in yanına döner. Bir süre mutlu yaşarlar. Bir gün şeytan Şahsenem’in gönlüne bir vesvese salar. Akca ile Garip’in yolda yakınlaşmış olabileceğini düşünür. Onları gizlice imtihan eder, önce şüpheyi düşse de sonra Garip’e inanır. (H1556 “sadakat imtihanı”)

Günlerden bir gün Şah Abbas’ın sarayındaki müneccimlerden Telbe fal açar ve falda Garip’i Şahsenem’in yanında görür. Bunu Şah Abbas’a söyler. Şah cellâtları gönderir. Yasmık nine de aynı gün fala bakıp cellâtların geldiğini görür ve Garip’i saklarlar. (N825.3 “yardımcı ihtiyar kadın”) Cellâtlar Garip’i bulamaz, Şah müneccimi zindana attırır. (R41 “Kale, Hisar veya Zindana Hapsetme”) Ama içine bir şüphe düştüğü için casus gönderir. Casustan önce Taymaz Han zamanının veziri, Hasan Vezir’in de arkadaşı Annak, Garip’in yanına giderek ona haber verir. (N820 “Yardımcı İnsanlar”) Şahsenem’le Garip oradan kaçarlar ama yolun yarısında Garip zorluklara dayanamayacağı için Şahsenem’i geri gönderir. Annesinin yanına gider. Annesi, çok akrabalarının olduğu Bağdat yurduna gitmesini tavsiye eder.

II.2.11. On Birinci Epizoda Bağlı Motifler:

Bağdat yurdunun Izmıkşir adlı bir padişahı vardır. (P10 “Krallar”) Bu dünyada her şeyi olmasına rağmen çocuğu olmadığı için çok dertlidir. (N825.1 “çocuk sahibi olamayan kahramanlar”) Bir gün Aypara isimli hanımı hamile kalır ve ayı, günü dolduktan sonra çocuğu olur. Kırk gün kırk gece süren bir toy düzenlenir. Toydan sonra

ad koyma şöleni tertip edilir. (T596 “Çocuğa Ad Verme”) Münecimler güneşin, ayın, yıldızların hareketlerini hesap ederler ve ayın on dördüne benzetip Helalay ismini uygun bulurlar. (Z183 “Sembolik İsim”) Halka danışır, halk da bunu kabul eder. Kız sütannenin yanında büyür. Yedi yaşında okula gider. Büyüyünce İzmıkşır Şah ona bir saray yaptırır ve kırk cariyesiyle orada yaşar.

Garip Bağdat yurduna gelir ve babası eskiden, Şah Abbas’a vezir olmadan önce buranın padişahlığını yaptığı için saraya gidip İzmıkşır Şah’la görüşür. Tanışıp konuştuktan, karşılıklı söyledikleri gazellerden sonra İzmıkşır Şah Garip’i hanımı Aypara ile görüştürür. Uzun konuşmalar ve atışmalar sonucunda Aypara, Garip’in, kardeşi Bağdat Han’ın (Hasan Vezir) oğlu olduğunu anlar. (H11.1 “Baştan Geçeni Hikâye Etme”) İzmıkşır Şah ona bir bahçe bağışlayarak oraya yerleştirir. (N836 “Yardımcı Kral-Paşa”) Şah ve hanımı Aypara Garip’i kızları ile evlendirmeyi düşünürler.

Helalay Peri bir gün ava gitmek ister. (P414 “Avcılık”) Bunun için baş cariyesi Gül Peri’yi babasına gönderir. Gül Peri İzmıkşır Şah’ın sarayında Garip diye bir yiğitten bahsedildiğini duyar ve bu duyduklarını Helalay Peri’ye söyler. Helalay Peri Garip’i çok merak eder, onu görmek için cariyesini görevlendirir. Burada Helalay Peri de görür görmez bayılır ve âşık olur. (T15 “İlk Görüşte Aşk”) Garip’i elde etmek için mücadele etse de başaramaz. Sonunda Garip’i dövdürür ve gizlice zindana attırır. (R41 “Kale, Hisar ve Zindana Hapsetme”)

II.2.12. On İkinci Epizoda Bağlı Motifler:

Şahsenem bir gün rüyasında yaşlı, beyaz elbiseli, aksakallı birini görür. Bu zat Garip’in eliyle onun elini birbirine tutuşturur. (F1068 “Realist Rüya”, N825.2 “Yardımcı İhtiyar Adam”) Uyandığında bu rüyayı Akca’ya anlatır ve onu erkek kılığına sokarak Bağdat’a, Garip’in hâlini öğrenmeye gönderir. (K1839 “Kıyafet Değiştirme”) Garip, Akca’dan rüyayı duyunca Diyarbekir’e dönmeye karar verir ve geri dönerek bir süre mesut yaşarlar.

II.2.13. On Üçüncü Epizoda Bağlı Motifler:

Geçici bir süre için tekrar kavuşan âşıklar birlikte mesut yaşarlarken Şahsenem’in içine babasının haberi olacak diye tekrar bir korku düşer ve Halapşirvan’a kaçmaya karar verirler. Şahsenem cariyelerine gittiğini kırk gün kimseye haber

vermemelerini tembih eder ve yola çıkarlar. Üç gün yol gidip dinlenirler, tekrar yola devam ederler. Sonunda Şahsenem yol şartlarına dayanamayıp yorgun düşer ve ayrılmak zorunda kalarak yedi yıllığına vedalaşırlar.

Kaçma denemeleri başarısız olduğunda Şahsenem Garip'i uğurlayıp bir tepenin üstünde tek başına kalır ve gazeller söylemeye başlar. Bu arada askerleriyle ava çıkan babası Şah Abbas'ı görür (P414 "Avcılık") ve babasının kaçtığını anlayacağından korkarak, kendisini görenin âşık olması için Allah'a dua eder. (V50 "Dua") Şahsenem'in duası kabul olur ve babası kızını tanımadan, görür görmez âşık olur, bayılıp düşer. (T15 "İlk Görüşte Aşk")

Garip Halepşirvan'ın şahı Atlı Sultan'ın kızı Ayperi ile karşılaşır. Ayperi Garip'i görür görmez kendinden geçip âşık olur. (T15 "İlk Görüşte Aşk") Garip, Halepşirvan'da Ayperi'nin yanından ayrıldığında yolda yaşlı bir oduncu kadına rastlar. Odunları taşımasında ona yardım eder. Sona ismindeki bu yaşlı kadın da onu evine evlatlık olarak alır. (N825.3 "Yardımcı İhtiyar Kadın")

Ayperi Garip'e âşık olduğunu babası Atlı Sultan'a söyler. Atlı Sultan Garip'i bulmaları için bütün adamlarını seferber etse de bulamaz. Çünkü evlatlık olduğu yaşlı kadın onun kılığını değiştirir. Başına işkembe takar, yüzüne karalar sürüp eski elbiseler giydirir. (K1839 "Kıyafet Değiştirme")

Ayperi Garip'i bulamayınca insanlar onun acısını paylaşıp ağlarlar. Hayvanlar da sessiz sakin dururlar. Etrafında toplanan insanlar ona; "bahtın, önün, yolun açılsın, şanlı, meşhur ol" diye dua ederler. (V50 "Dua") Sonunda Ayperi, Garip'le evlenemezse hiç kimseyle evlenmemeye dair kendi kendine söz verir. Kendisiyle beraber kırk cariyesine erkek elbiseleri giydirip ellerine silah ve at verir (K1839 "Kıyafet Değiştirme"). Bunlar ata binmede, ok, mızrak, kılıç, kalkan kullanmada, avlanmada çok ustalaşıp savaşçı olurlar, yurtlarını düşmandan korurlar. Halk onlara "Kırk Kız" adını verir.

Garip, yaşlı kadının yanında evlatlık olarak yaşarken bir işte çalışmak ister. Yaşlı kadın da onu Babaniyaz ismindeki değirmencinin ve Kumru ismindeki karısının yanına gönderir. Onların çocuğu olmadığı için yanlarında yaşamaya başlar. (P320 "Misafirler ve Evsahipleri")

Diyarbakir’de yaşayan zengin bir adamın çocuğu olmaz. (N825.1 “Çocuk Sahibi Olamayan İnsanlar”) Karısı kırk yaşına geldiğinde hamile kalır. Ayı, günü, vakti dolduğunda bir oğlu olur. Bu oğlan için yedi gün toy düzenlenir. Toya gelenlerden biri hediye olarak bir köle getirir. Doğan çocuğa hediye olarak köle getirilmesi daha önce görülmemiş bir olay olduğu için bu çocuğa köle sahibi anlamına gelen Kullu ismi verilir. (T596 “Çocuğa Ad Verme”, Z183 “Sembolik İsim”) Kullu büyüyünce Şah Abbas’ın ordusuna katılır. Ordunun kırk atlı grubunun askeridir. Bu atlıların başındaki adam onun âşık olduğu Cihan Peri adlı kızı almak isteyince halk beddua eder ve kızı alamaz. (M411 “Bedduanın Yerine Getirilmesi”) Sonunda Kullu ile kız düğünden bir gün önce Halepşirvan’a kaçarlar. Bunların Baysenem isminde çok güzel, akıllı bir kızları olur.

Baysenem’in babası fırıncı olduğu için Garip’in yaşadığı değirmene gelirler. Kız da burada yaşamaya başlar. Garip bir gün kafasındaki işkembeyi çıkarıp yüzünü yıkarken Baysenem onu görür görmez âşık olur ve düşüp bayılır. (T15 “İlk Görüşte Aşk”) Zaman geçtikçe aşkıdan hastalanır. Nazar için tütsü yakarlar, ilaçlar verirler, bir faydası olmaz. (T424.1 “Aşk Hastalığı”) Bu motif halk hikâyelerinde sıklıkla yer alan motiflerden biridir. Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Kemersah ile Şemsi Canan gibi hikâyelerde de yer almaktadır.

Baysenem, Şahsenem yerine kendisiyle evlenmesini ister. Garip kabul etmeyince Baysenem, onun kendisine saldırmış gibi yapıp iftira atacağını söyler. (K2110 “İftira Etmek”) Bunu bütün halka anlatmakla tehdit ederek korkutmaya çalışır. (H1400 “Korku Testi”)

Şahsenem’e Garip’in öldüğü haberi gelir. Şaman od bayramı gecesini onu rüyasında görünce ölmediğini düşünür. (F1068 “Realist Rüya”) Gelen kervanlara, tüccarlara sorar. (P431 “Tüccar-Bezirgan”) Bunlar da onun öldüğünü söylerler. Bunun üzerine Şahsenem Garip’in ailesinin yanına gidip onlarla yas tutar, ağıtlar yakıp yüzlerini yırtarlar. Sonra Şahsenem, Garip’in kabrini ziyaret etmek için yola çıkmaya karar verir. Babasına kırk günlük ava gideceğini söyleyip izin alır. (P414 “Avcılık”) Babahan Şatır isimli biriyle yola çıkar. Bu adam yolda Şahsenem’e karşı niyetini bozar, onu Halepşirvan yerine başka şehre götürür. Niyetini söyleyince Şahsenem ondan kurtulmak için kırk defa şehre gidip kırk çeşit yemek getirmesini böylelikle onu kabul

edeceğini söyler. O şehre gittiğinde Şahsenem havuza zehir atar, kırkinci defa şehre gidip geldiğinde havuzda yıkanmasını ister. Babahan Şatır havuza girince **kurbağa** gibi donup kalır. Ondan kurtulduktan sonra Şahsenem **erkek kılığına girip** şehre girer. (K1839 “Kıyafet Değiştirme”) Orada yabancı bir adamdan korkup bir evin üstüne çıkar. Bekçiler onu yakalayıp zindana atarlar. (R41 “Kale, Hisar ve Zindana Hapsetme”) Sonunda gazellerine dayanamayıp bırakırlar. Şehrin sultanı da onu yanına birini vererek evine geri gönderir. (N836 “Yardımcı Kral-Paşa”)

Handan Kız, Mankışlak adlı şehirde yaşayan Oraş adlı bir fakirin kızıdır. Oraş, Gozgan adlı zengin bir adamın hizmetinde çalışmaktadır. Gozgan, Handan Kız’ı serseri oğluna almak ister ve üç günlük mühlet verir. Bu adamla evlenmek istemeyen Handan Kız, kırk gün mühlet vermelerini ister ve gizlice Halepşirvan’a kaçar. (Z71.12.03 “Kırk Gün Mühlet İsteme”) Orada ormanda yaşamaya başlar. Bir gün Garip bu ormana gelir ve başındaki işkembeyi çıkarıp yüzünü yıkayınca orman aydınlanır. (V222.1 “Mucizevî Işıklar”) Handan Kız bu aydınlığa doğru gidip Garip’i görür ve kendinden geçer. (T15 “İlk Görüşte Aşk”) Ayıldığında ikisi birbirlerine başlarından geçenleri anlatırlar. (H11.1 “Baştan Geçeni Hikâye Etme”) Garip Handan Kız’ı, daha önce kendisini de evlatlık alan Sona adlı yaşlı kadının evine getirir. Yaşlı kadın Handan Kız’ı da evlatlık alır.

Şahsenem babası tarafından Şavelet ile evlendirilmek ister. Şahsenem evlenmek için yedi ay gece gündüz sürecektir bir düğün yapılmasını ister. Şavelet buna razı olur ve düğün hazırlıkları yapar. (T132 “Evlilik İçin Hazırlık”) Yedi ay sürecektir düğün eğlencesi başlar. (T136.3 “Düğün Eğlencesi”)

Şahsenem, Garip’i getirmesi için Ezber Hoca’yı gönderir. Garip’in tanınması için işaret olarak mendilini, yüzüğünü ve bıçağını ona verir. Garip bu işaretlerden onu Şahsenem’in gönderdiğini anlar. (M113 “Mendille Tanıma”, T41 “Sevgililerin Haberleşmeleri”, H80 “İşaretle Tanıma”)

Garip memlekete dönmeden önce Ezber Hoca’ya, kendisi oradakilerle vedalaşırken, Sultan Tövriz’i ziyaret etmesini ve dua etmesini söyler. (V50 “Dua”)

Nalaç Baba Ozan Şamahşirvan’lı, çok ünlü bir ozandır. Garip’in şöhreti ona kadar gelince, onunla karşılıklı çalıp söylemek, atışma yapmak ister. Garip’in Diyarbekir’e doğru gittiğini duyunca onun geçeceği yollarda beklemeye başlar. Sonunda Garip’i yolda bulur ve ikisi atışırlar. Garip’e, bugüne kadar kendisini âşıklıkta

ilk yenenin o olduğunu söyler. Ona nasihatler verir, köle kılığına girmesini, Diyarbekir’e tek başına gitmesinin daha iyi olacağını anlatır. Garip de onun öğütlerine uyup, kılık değiştirerek Ezber Hoca’yla vedalaşıp yola yalnız devam eder. (K1839 “Kıyafet Değiştirme”)

Halepşirvan’ın şahı Atlı Sultan’ın ikiz kardeşi, Uzboy (nehir) kenarında yaşayan halkın Atsız Sultan diye bilinen bir şahı vardır. (P10 “Krallar”) Atlı Sultan’ın kızı Ayperi doğduğunda Atsız Sultan’ın da bir kızı olur. Ona yaşadıkları oviden dolayı Uruk Kız adını verirler. (T596 “Çocuğa Ad Koyma”, Z183 “Sembolik İsimler”) Bir gün Uruk Kız, kırk arkadaşıyla birlikte erkek kıyafetleri giyip ava çıkar. (K1839 “Kıyafet Değiştirme”, P414 “Avcılık”) Bu av esnasında köle kılığında Diyarbekir’e dönmekte olan Garip’e rastlar ve onu atının üzerine alıp köşküne götürür. (N820 “Yardımcı İnsanlar”) Köle kılığında da olsa Garip’in bir sırrı olduğunu hisseder. Garip Şahsenem’den bahsedince önce inanmayıp gülseler de, kılığını değiştirdiğinde, Uruk Kız’ın arkadaşlarından vezirin kızı, Garip’in güzelliğinden bayılıp düşer. Garip de tekrar başına aynı şeylerin geleceğinden, oradakilerin âşık olacağından korkar. Uruk Kız’a her şeyi anlatır, vadenin dolmasına yedi gün kaldığını söyler. (H11.1 “Baştan Geçeni Hikâye Etme”) Uruk Kız ona merak etmemesini, yardım edeceğini ve Şahsenem evlenmeden yetiştireceğini söyleyip onu rahatlatır. Orada bir toy düzenler. Garip çalar gelen misafirler dinleyip kendilerinden geçerler. Uruk Kız Tulpar cinsi denilen, kırk aylık mesafeyi kırk günde, üç aylık mesafeyi üç günde geçen atını Garip’e verir. (B401 “Yardımcı At”, H1109 “Mucizevî Sürat Gerektiren İşler”) Garip buna çok sevinir, ikisi kıyamete kadar kardeş olmaya karar verirler. Uruk Kız, yardım için arkasından yetişeceğini söyleyip Garip’i uğurlar.

II.2.14. On Dördüncü Sonuç Epizotuna Bağlı Motifler

Garip dönüş yolunda, babası Hasan Vezir’in Allam Tabip isimli eski bir arkadaşına rastlar. Alam Tabip, yanındakilerle birlikte Şah Abbas’ın zulmünden kaçtığını söyler. Bu kişinin hastalıklara çare bulan, şifa veren özelliğini görüyoruz. Garip’e, annesi ve kız kardeşi Gülcemal’in ağlamaktan gözlerinin kör olduğunu söyler. Ona bir tutam ot verir ve gözlerinin açılması için onların gözlerine sürmesini tavsiye eder. Bu ot sayesinde Garip’in annesi ve kardeşinin gözleri açılır. (D1505 “Kör Olan Gözlerin Açılması”, D1240 “Sihirli İlaç”) Kör olan gözlerin açılması halk hikâyelerinde

bazen “toprak” (D1500.128 “Sihirli toprak”), bazen “ab-ı hayat” (D1242 “Sihirli Su”), bazen de hikâyemizde olduğu gibi “ot” ya da “bir ağacın yaprağı” vasıtasıyla sağlanmaktadır.

Garip Şahsenem’in düğününe giderken yolda dilenciyle karşılaşır. Dilenci ona Hasan Vezir’in doğumundan Garip’in doğumuna kadar olan bütün olayları anlatır. (H11.1 “Baştan Geçeni Hikâye Etme”)

Şahsenem’in düğününe Uz Peri, Ay Peri, Izmıkşır Şah, Eralı Han, Ezber Hoca, Garip’in kıyametlik annesi Sona Ana, kıyametlik kız kardeşi Handan Peri, pîri Âşık Aydın, Nâlâç Baba Ozan da gelmiştir. Şaapbas, Uz Peri’ye, Ay Peri’ye, Izmıkşır Şah’a, Eralı Han’a hürmet gösterip sağ tarafında yer vermiştir.

Garip Şahsenem’in düğününe son günde yetişir. “Sevgilinin düğününe son günde yetişme” motifi halk hikâyelerimizde sıkça görülen bir motiftir. Dede Korkut kitabında Bamsı Beyrek sözlüsünün düğününe son günde yetişmektedir. Asuman ile Zeycan hikâyesinde de Asuman, Zeycan’ın düğününe son günde yetişir.

Şah Abbas ve Şahveled adamlarına Garip’i öldürtmek isterler. Ancak Uz Peri buna engel olur. Sonuç olarak Şah Abbas ikisini evlendirmeye razı olur. Şaveled’le de Garip’in kız kardeşi Gülcemal’i evlendirirler. Ezber Hoca ile Akca’nın düğünlerini de Garip ile Şahsenem yaparlar. Böylece hikâye, mutlu sonla biter. (Z293 “Kahramanın Dönüşü”, T135 “Düğün Merasimi”, H1553 “Sabrın Mükâfatlandırılması”)

II.2.15. Formelistik Sayılar

İncelediğimiz hikâyenin bütün epizotlarında yer yer formel sayılar yer almaktadır. Bu formel sayıları ve onların hikâyede ne şekilde geçtiğini bu kısımda örneklerle vermenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Z71 “FORMELİSTİK SAYI: 3”

Garip, Şahsenem’e hangimiz okula geç kalırsa diğerine üç buse versin, der.

Şahsenem, Garip okula geç kaldığı için ondan vaat edilen üç buseyi alır.

Taymaz hilekar, Ezber Hoca’nın eşiğinde bekler. Bu durum üç gün tekrarlanır.

Aycahan Peri, Aysenem Peri’den, Garip’i getirmenin bir yolunu bulabilmek için üç günlük mühlet ister.

Garip ile Şahsenem üç gün yol gidip dinlenirler ve tekrar yola devam ederler.

Üç yıl olmuş geleli, şehri Bağdada,
Üzeri elbisesiz, yalın ayak yaya,
Mihman olup düşmüş “Bağumurada”,
O konuğu size layık görmüşler.

Üç yıl geçti, ayrım ben,
Yar yolunda gedâyım ben,
Yâre feda, vefayım ben,
Benim kendi sevdalım var.

Üç yıl ağlayıp gezdim, geçti takatim,
Bu ülkede kime diyeyim feryadım,
Gidem desem, yoktur benim kanadım,
Çok perim olmazsa, ben uçamam.

Üç yaşında oynap gülmeyi,
Dört yaşında kadir bilmeyi,
Birbiriyle kaynaşmayı,
Senden Şahsenem mi olur?

Izmıkşir Şah’ın ulağı üç gün içinde düğünün başlayacağını insanlara duyurur.
Garip, Izmıkşir şah ile zevcesi Aypara’yı üç yıl boyunca ziyarete gelir.

Eğer ölsem, olmaz idi sualım,
Senden başkalara demem gereğim,

Üç günden sonra, dayanmadı ayağım,
Gideyim desem, canım azap eyledi.

Gozgan Bey, Oraş fakire kızını kendisine vermeyi düşünmesi için üç gün mühlet verir.
Ezber hocanın yolmayası altmış günlük yolu, üç günde geçer.

Kuşluk vakti geldim Halepten bunda,
Altmış günlük yolu geçtim üç günde,
Yâr sorusun buldum Senem köşkünde,
Yarımın adına Gülnahal derler.

Ezber Hoca, “Kim Şahsenem’i seviyorsa eğer, bu şarabı içsin” der ve yüksek sesle üç kere tekrarlar.

Tulpar cinsi at, kırk aylık mesafeyi kırk günde, üç aylık yolu üç günde geçerdi.

Padişah, üç gün içerisinde yedi küp altını fakirin karısına getirmelerini ve vermelerini emir buyurur.

Şahsenem ile Garip, misafirler için üç gece üç gündüz düğün yapar.

Z71.5 “FORMELİSTİK SAYI: 7”

Şahsenem ile Garip, yedi yaşına gelince, ikisini de aynı okula verirler.

Şimdi vasfını söyleyip gezsem illerde,
Beni sorsam yakın uzak yollarda,
Mecnun gibi yedi yıllık çöllerde,
Yürüyünce dönerim belki de gelemem.

Garip’in annesi ve kız kardeşi gelen cellâtlara: "Biz yedi senedir Garip'i görmüyoruz. Onun nerede olduğunu da bilmiyoruz" der.

Helalay Peri yedi yaşında okula gitmeye başlar.

Izmıkşir şah, kızı yedi yaşına geldiğinde “Bağmurat” bahçesinin yakınlarında onun için bir saray yaptırır.

Yedi yaşta bağ gezmeyen,
Bir maksada mektup yazmayan,
Garip’ten ümit kesmeyen,
Senden Şahsenem mi olur?

Ey, Şahsenem, dünyada hiç görmedim sen gibi Peri,
Ben seni rüyamda gördüm, yedi yaşımdan beri,

Izmıkşır Şah'ın evlat töreni yedi gün sürer. Yedi gün sonra, törene katılanların hepsi
Izmıkşır Şah'ın oğlunu kutlamak için sarayın önündeki alanda toplanırlar.

Hiç kurtulamadım bahtı karadan,
Bize takdir etti böyle yaradan,
Yedi yıl geçer mi acaba aradan,
Dolaşıverem natüvan sarıya.

Yedi yıldır dediğim mühlet benim,
Nasıl geçer burda ahvalin senin,
Kaygı hasret yer bedenin tenin,
Kaygılı hasrete bizim sarıya.

Sensiz bu ömrüm benim yansın kül olsun,
Ayrılık mühleti yedi yıl olsun,
İkimizin kararı şu olsun,
Unutmayı ahdi peyman sarıya.

Şahsenem ile Garip, yedi yıllığına vedalaşırlar.

Burda gitsen, senin izin izlerim,
Kesip kesip, ciğerimi dağlarım,
Yedi yılın vedasını ararım,
Git, Garip'im, sağlık ile dön sen.

O orda sağ olsun – Şaapbas kızı,
Kimseye demesin bu pinhan sözü,
Yedi yıldan önce sormasın bizi,

Benim ile ikrar etti deyin siz.

O orda sağ olsun, ben bu mekânda,
Başım yolundadır, varsam her yanda,
Yedi yıl mekânım Halepşirvan'da
Ahdi peyman ile söyledi deyin siz.

Garip'i sormasın başka diyardan,
Yedi yıl terk gitti Bekir diyardan,
Haberin göndersin gelen varandan,
Kesin kesin dedi deyin siz.

Kullu fırıncı doğduğunda babası yedi gün yedi gece toy düzenler.
Garip, Baysenem'e yedi yıl içinde oradan ayrılmazsa onunla evleneceğini söyleyerek
onu kandırır. O bundan sonra, yedi yılını doldurmak için beklemeye başlar.

Yedi yıldır sungur kuşumu uçurdum,
Gören var mı, bilen var mı yaranlar,
Kaygı-hasret ile ömrüm bitirdim,
Gören var mı, bilen var mı yaranlar?
Şahsenem, Şahvelet'le evlenmemek için yedi ay boyunca gece gündüz düğün yapmasını
şart koşar.
Şahsenem, “yedi ay gece gündüz yapılan düğünün haberi dağlar aşar. Yedi aylık yola
yeter. Garip de hayattaysa eğer, bu düğünden haberi olur” diye düşünerek bu şartı öne
sürer.
Akca Şahsenem'e bakar ve “Şahsenem, sen yârdan ayrılalı yedi yıl oluyor, benim ise on
yıl oldu” der.
Garip, “Şahsenem adlı bir kız benim yârımdır. Ona vermiş olduğum söz yedi günde
dolar. Ondan önce varmazsam Şavelet Şahsenem'i alır” der.
Vaadim yedi yılda, yedi gün kaldı,
Ona kadar gelmesem, Şahveled aldı,

Bahçemde ter gülüm o gün soldu,
Bana artık izin vermenin günüdür.

Fakir bir oduncu, ormanda ağaç köklerden yedi küp altın bulur.
Hikâyenin sonunda, yedi gün yedi gece düğün, eğlence ve kutlama yapılır.

Z71.6 “FORMELİSTİK SAYI: 9”

Garip ile Şahsenem, kim okula geç gelirse dokuz buse versin, diye anlaşılır.
Garip Şahsenem’den dokuz buse alır.

Ayrılık dediğin Huda kısmeti,
Niçin boynun burup, melül olursun?
Dokuz yıldır ben de çektim mihneti,
Niçin boynun burup, melül olursun?

“Hoca” diye baş koydum başta gerdine,
Şaapbas deyip babam yerine,
Dokuz yıldır bu naçarın serine,
Şiddetli sevdalar düştü deyiver sen.

Dokuz ay, on gün taşıyan,
Bakıp kemale erdiren,
Küllü mihnetten geçiren,
Canım anam, hoşça kalın.

Z71.12 “FORMELİSTİK SAYI: 40”

Şahsenem ile Garip’in rüyasına kırk erenler girer.
Kırk erenler, Şahsenem ile Garip’in her birine kırkar bade verirler.
Şahsenem, Garip’e: “Kırk erenlerin söylediği anlaşma nerde?” der.

“Garip-Garip” diye gördüm düşümde,
Gören hallerim benim başımda,
Mektup verdiler kırk çiltinin huzurunda,
Garib canım al oku mektubunu.

Şahsenem, köşkte kırk yardımcısı ile yaşar.
Şahsenem’in kırk kölesi vardır.
Âşık Aydın Pîr’in kırk kerametli kara dutarı vardır.
Şahsenem kırk yardımcısı ve Akca’yı yanına alarak bağa gezintiye çıkar.

Akca ile gezdin bu zaman,
Kırk arkadaşın elinde sürsün devran,
Dön fikrinden, canımdır kurban,
Ölmek yeğdir senden ayrı kalmaktan.

Şah, vezirine kırk asker verir.
Şaapbas, Abdilla veziri kırk askeriyle Şahsenem’in köşkünün, bağının etrafına casus olarak yollar.
Şahsenem, Abdilla vezir ile askerlerine kırk tas altın verir.

Aysenem Peri, köşkte kırk cariyesi ile birlikte hayat sürer.

Her biri tavus misali
Bilmem kimdir onun aslı
Kırk kenizi rengârenk
Yüreğim oldu, sekipare.

Kırk gün oldu gitti Şirvan-Şamaha,
Beni bıraktı sonsuz bir mekâna,
Gülüm geçmez, bu gün bir dinar, para,
Bahçıvanıma haber versen, ne oldu?

Izmıkşir Şah, bir kızının olmasına çok sevinir ve kırk gün kırk gece toy düzenler.

Helalay Peri, kırk cariyesiyle sarayda yaşamaya başlar.

Hilalay Peri Gül Peri'yi yanına çağırır ve ona: “Ben yarın şikara gideceğim. Kırk at, kırk çadır, kırk erkek giyimi, kırk nikap, kırk kalkan, kırk kılıç ve kırk yay ve okunu babam bize göndersin” der.

Garip, kırk kişiden dayak yer.

Şahsenem Akca'ya bakar ve “Bizim gittiğimizi kırk güne kadar kimse bilmesin, kenizlere ise, Şahsenem kırk gün boyunca eğlenmeye çıktı, siz de kendi rahatınıza bakın diye söyle!” der.

Ay Peri, kırk kenizine erkek elbisesi giydirir. Bunlara halk, “Kırk kız” adını verir.

Aman devin zevcesi kırk yaşına geldiğinde hamile kalır.

Kullu, Şah Abbas'ın kırk atlısının, süvarisinin içine katılır.

Şahsenem babasından kırk günlük ava çıkmak için izin ister.

Şahsenem Babahan Şatır'ın eline kırk para tutuşturur ve ona şehre kırk kere gitmesini, ve her seferinde farklı yemek getirmesini söyler.

Şatır öldürdüm, kırk kez koşturup,

Soğuk suya attım, perdesini yırtıp,

Kendim zindana düştüm, nasibim tartıp,

Hayatım boyunca böyle mihnet görmedim.

Handan Peri, düğün hazırlığı için kırk gün mühlet ister.

Uz Peri, kırk arkadaşıyla erkek elbisesi giyerek ava çıkar.

Tulpar cinsi at, kırk aylık mesafeyi kırk günde, üç aylık yolu üç günde geçirdi.

Z71 “FORMELİSTİK SAYI: 60”

Ezber Hoca'nın yolmayası altmış günlük yolu, üç günde geçer.

Kuşluk vakti geldim Halep'ten bunda,

Altmış günlük yolu geçtim üç günde,

Yâr sorusun buldum Senem köşkünde,
Yarımın adına Gülnahal derler.

Z71 “FORMELİSTİK SAYI: 360”

Şahsenem kaldı küçülüp,
Yüzün yırtıp, saçın yayıp,
Üç yüz altmış kendi gaip,
Garip’imi size ısmarladım.

Ne ağaçtır on iki budağı,
Üç yüz altmış olur onun parmağı,
İçinde görünen o bir budağı,
Bu ağaç bir yıldır, hem on iki aydır,

Üç yüz Altmış gündür, parmağı budur,
Görünen budaktaki ramazan ayıdır,
Bizi üstat bilersen haber böyledir.
Üstat isen ondan bize haber ver.

Buraya kadar epizotlara bağlı olarak incelediğimiz motifler ve formel sayılar, masal, destan, efsane gibi sözlü kültür ortamında yaratılan anlatmaya dayalı pek çok türde karşımıza çıkan hususlardır. İncelememizde tespit ettiğimiz motiflerin diğer halk anlatmalarında da yer alması, sözlü kültür ortamında yaratılan türlerin aynı kaynaklardan beslendiğini ve ortak epizot ve motiflere sahip olduğunu göstermektedir.

II.3. Şahsenem Garip Hikâyesindeki Şiirlerin Şekil, Üslup Ve Söz Sanatları Bakımından İncelenmesi

Şahsenem Garip, manzum ve mensur olarak anlatılmış bir halk hikâyesidir. Hikâyede toplam 282 şiir bulunmaktadır. Şiirler genellikle semai ve koşma türündedir. Bu şiirlerin farklılık arz eden birkaçı dışında koşma ve semai olarak söylendiği görülmektedir.

Bilindiği gibi koşma, edebiyatımızda on bir heceli mısralar ve dörtlüklerden oluşan, özel bir kafiye ölçüsü olan bir türdür. Türk halk şiirinin en yaygın türüdür. Hece ölçüsünün 6+5=11 ya da 4+4+3=11’li kalıbı kullanılır. Kafiye şeması olarak abab cccb şemasına sadık kalınmıştır.

E-şit me-niñ ar-zım, / hor-mat-lı, e-ne, (a)

E-ne, men dert-li-ni / yan-dır-ma bey-le, (b)

Ak süy-düñ em-mi-şem, / men gana gana, (a)

Ene, men dert-li-ni / yan-dır-ma bey-le. (b)

Hatara çekilen yükdür, ner degil, (c)

Meydanda dökülen lâşdır, ser degil, (c)

Hamısın tutmagan kişi är degil, (c)

Ene, men dertlini yandırma beyle. (b)

E-lim-de pi-ya-la / ga-nım-ga dol-sun, (d)

Iş-gın-da gül meñ-zim / sa-ra-lıp sol-sun, (d)

Ya-nıp kö-yüp / is-ti-ha-nım / kül bol-sun, (d)

E-ne, men dert-li-ni / yan-dır-ma bey-le. (b)

Aynı şekilde semai türünde yazılan şiirlerde sekizli hece ölçüsü kullanılmış olup 4+4 duraklıdır. Semai türündeki şiirlerde çok büyük oranda hece ölçüsüne ve duraklarına sadık kalındığı görülmektedir. Duraklarda bazen 4+4 kalıbına riayet edilmediği görülmektedir.

Ey, Şa-ap-bas, / sö-züm diñ-le,	(a)
İm-di äh-diñ-den ha-bar - ber.	(b)
Ga-lat sö-züñ / diy-diñ so-ñla,	(a)
İm-di äh-diñ-den ha-bar ber.	(b)
Bag-dat bi-len / aş-na bol-duñ,	(c)
Ve-zir e-dip, / o-nı al-diñ,	(c)
“Ha-san ve-zir” / di-ye gel-diñ,	(c)
İm-di äh-diñ-den ha-bar - ber.	(b)
Av-da, köşk-de / bi-le bo-lup,	(d)
Gar-şı-la-diñ / o-nı gü-lüp,	(d)
Bu dost-lu-gı-ñız / i-le do-lup,	(d)
İm-di äh-diñ-den ha-bar ber.	(b)
A-dag-la-diñ / baş-da gı-zıñ	(e)
Ha-sa-na diy-diñ berk sö-züñ,	(e)
Na-ma ber-diñ / ya-zıp ö-züñ,	(e)
İmdi ähdiñden habar ber.	(b)

Örnekte de gördüğümüz gibi 8’li hece ölçüsüyle semai türündeki bu şiirde, hece sayısında sadece son dördlüğün 3. mısarasında ölçüye uyulmadığı görülmektedir. Şiirlerde hece ölçüsünde bu tür problemlere az da olsa rastlanmaktadır. Şahsenem Garip hikâyesindeki şiirlerde 4+4 olması gereken duraklara örnekte de gösterdiğimiz gibi birçok mısra da dikkat edilmediği göze çarpmaktadır.

Şiirlerin genelini göz önüne aldığımızda, halk hikâyelerinin işlevsel özelliğinden kaynaklanan, halk şiirindeki koşma ve semai şekillerinin özelliklerine sadık kalınmayan örnekleri de görmekteyiz. Semai türü için yapılan tanımlamalarda genellikle en az üç en fazla beş dörtlükten oluştuğu ifade edilirken, yukarıda belirttiğimiz sebepten, yani halk hikâyesinin işlevsel özelliğinden kaynaklanan farklı dörtlük sayılarına da

rastlamaktayız. Şahsenem Garip hikâyesinde mesela 27. şiirde bu kuralın çok dışına çıkıldığı 10 dörtlükten oluştuğu görülmektedir.

Şiirlerde atışma örneklerinin çokluğu da dikkat çekmektedir. Şahsenem ile Garip'in birçok atışmasının yanı sıra, yine Garip ve Şahsenemin diğer kahramanlarla yaptığı atışma örnekleri bulunmaktadır.

Şiirlerde gözlemlediğimiz en çok kullanılan kafiye şeması abab cccb dddb şeklinde sıralanan şemadır. Bilindiği gibi bu kafiye örgüsü halk şiirlerinde kullanılan en yaygın kafiye örgüsüdür.

Şahsenem Garip halk hikâyesindeki şiirlerde hemen hemen tüm kafiye şekillerini görmek mümkündür. Şiirlerde en çok kullanılan kafiye türünün tam kafiye olduğunu söyleyebiliriz. Örneklendirecek olursak:

Geler men diyip vada etdi,
Geler vadasından ötdi,
Bu gün günüm çâşge yetdi,
Ne boldı, yarım gelmedi.

Görüldüğü gibi *etdi*, *ötdi*, *yetdi* kelimelerindeki *t* ve *d* sesleri ile kafiye oluşturulmaktadır..

Şiirlerde kafiye oluşturmada özellikle rediflerin de sıkça kullanıldığı görülmektedir.

...Hatara çekilen yükdür, *ner degil*,
Meydanda dökülen lâşdır, *ser degil*,
Hamısın tutmagan kişi *är degil*,
Ene, men dertlini yandırma beyle...

Verdiğimiz örnekte *-er* sesleriyle kafiye yapılmış, *degil* kelimesiyle redif oluşturulmuştur. Başka bir şiirde *oldu* kelimesi ile redif oluşturulmaktadır:

Bu dertler niçik dert *oldı*?
Yandı yüregim, zert *oldı*,
Gözüm yolunda dört *oldı*,
Ne boldı, yarım gelmedi.

Yukarıda vermiş olduğumuz örnekte oldu redifinden önce *dert*, *zert*, *dört* kelimelerindeki *r* ve *t* sesleriyle tam kafiye ile desteklendiği görülmektedir.

Şiirlerde karşılaştığımız şekil özelliklerinden biri de mısra başı kafiyeleştirmenin sıkça kullanılmasıdır. Bilindiği gibi halk şiirinde ve özellikle de Türk destanlarında sıkça kullanılan mısra başı kafiyeleştirme, Şahsenem Garip halk hikâyesinde de sıkça kullanılmıştır. Şiirlerde mısra başı kafiyeleştirmede en çok **g** sesi ile başlatılan şiirlere rastlamaktayız.

...Gamdan **g**utulmayan **g**aygılı başım,
Gayta başdan **g**am öñünde bar oldum.
Garıp idi **g**ice-**g**ündiz yoldaşım,
İmdi yüzün bir **g**örmäge zar oldum...

Yukarıdaki dördlükte gördüğümüz gibi *g* sesi başlanarak mısra başı kafiye oluşturulmuş ses ahengi yine *g* seslerinin tekrarı ile aliterasyon oluşturularak tamamlanmıştır. Başka bir örnekte ise;

Garıp aydar, şeyle bizler,
Geñeş beriñ imdi sizler,
Galmadı diymäge sözler,
Ayra düşdüm, men yarımndan.

Cümle başı kafiyeinin yanı sıra mısra içlerinde tekrarlanan *g* sesleri ve (*ñ*)ler ile ses ahengi ve kafiye tamamlanmıştır.

Yar cepasın çekip çıkdım çöllere,
Yar haysıdır, yaran haysı bilmedim?
Yarım gözlöp, yürüş etdim yollara,
Yolum haysı, ızım haysı bilmedim?

Yukarıdaki örnekte *y* sesi ile mısra başı kafiyeleştirmenin yanısıra yine mısraların içinde *haysı* kelimelerinin tekrar edilmesi ile aliterasyon oluşturulmuştur. Aşağıdaki örnekte ise;

Bir-birevge lebiz-vadamız **b**erdik,
Bile **b**olup, yagşı-yamanın gördük,
Bag seylinde gülni **b**ileläp tirdik,

Senem deyin **bivepanı** görmedim.

b sesi kullanılarak aliterasyon oluşturulmuştur. Bunun yanında kendisi de dudak ünsüzü olan *b* sesinin yanısıra diğer dudak ünsüzleri *p*, *v* ve *m* kullanılarak kafiye güçlendirilmiş ve ses ahengi oluşturulmuştur. *B* sesi ile birçok dörtlükte mısra başı kafiye oluşturulduğu dikkat çekmektedir.

Bu gün şunda **b**aga geldi,

Başdan hekayatlar kıldı,

Bagban babamın şägirdi,

Men seni **bagban** edeyin.

Görüldüğü gibi *b* sesi ile mısra başı kafiyenin yanında mısra içlerindeki *bag*, *baba* ve *bagban* kelimeleri ile aliterasyon yapılmış, ses ahengi tamamlanmıştır. Mısra başı kafiyelelendirmelere;

Şaapbas gızdır şirindir sözi,

Sıyadan garadır, gara gözleri,

Şugla salyar, ay dek hoşroy yüzleri,

Şasenem diyerler, meniñ yarıma.

ş sesi ile yapılmış bu dörtlüğü de örnek olarak verebiliriz. Mısra içlerinde kullanılmış olan yine *ş* ve *s* ünsüzleri ile söyleyişin desteklendiğini görmekteyiz. Şahsenem Garip halk hikâyesinde yukarıdaki örneklerin dışında farklı seslerle oluşturulmuş mısra başı kafiye örnekleri karşımıza çıkmaktadır.

Şahsenem Garip halk şiiri içinde karşımıza çıkan önemli şekil özelliklerinden bir tanesi de yukarıda mısra başı kafiye incelememizde de sıkça karşılaştığımız aliterasyonlarla şiirlere akıcı bir özellik kazandırılmış olmasıdır. Bilindiği gibi Türk halk şiiri kafiye oluşturma sistemleri içerisinde, özellikle de âşık tarzı söyleyişlerde seslerin mısraların başında, ortasında ve sonunda sıkça tekrar edilmesiyle bir ses ahengi, söyleyiş güzelliği kazandırılmaktadır. Bunlar Türk halk şiirlerinin ilk örneklerinde görüldüğü gibi, halk şiirlerinin temelini oluşturan Türk destanlarında da karşımıza sıkça çıkmaktadır.

Şahsenem Garip halk hikâyesindeki şiirlerde de oldukça güçlü aliterasyonlara rastlamaktayız. Ünsüzlerin ustalıkla kullanılarak söyleyiş güzelliğine erişildiği şiirler okunduğunda anlaşılmaktadır. Mesela aşağıdaki dörtlükte;

Bizge **bar**ça âlem yağı,
Kimgе diyeyin **bu** dağı,
Hazan ursun **bu** çar**ba**ğı,
Bu sö**h**beti**ñ** berarı yok.

b ünsüzü ile aliterasyon yapıldığını görmekteyiz. Bir başka dörtlükte ise;

Bilsem **mu**hubbeti**ñ** yolun,
Tutsam **men** yarım**nıñ** golun,
Gezerem Kerbela çölün,
Bu kö**ñ**lü**min** mıdarı yok.

m, *n* ve *ñ* ünsüzleri ile aliterasyon yapılmıştır. Aşağıdaki örnekte ise *gam* ve *gussa* kelimelerinin tekrarı ile hem *g* sesi ile aliterasyona hem de tekrar sanatına güzel bir örnek verilmiştir.

Garıp oglum, **gam** iymegil,
Terk eylegil, **gam** gussanı.
Gamlı bolup, söz diymegil,
Terk eylegil, **gam** gussanı.

Dili**ñ** lal boldumı, diymedi**ñ** da**dıñ**,
İm**di** üzül**dimi**, ya **da** mıradı**ñ**,
Şirin için nira git**di** Perhadı**ñ**,
O şol çäki-giribannı neyledi**ñ**?

Yukarıdaki örnekte ise *d* ünsüzü ile aliterasyon yapılmış, *n* ve *ñ* ünsüzleri kullanılarak aliterasyon ve söyleyişteki ahenk güçlendirilmiştir. Bu örnekte göze çarpan ve dörtlüğü güçlendiren bir başka özellik ise *i* ve *ı* ünlüleri ile asonans oluşturulmuş olmasıdır.

Şahsenem Garip halk hikâyesinde bulunan şiirlerde asonans oluşturulan dörtlüklerin fazla olduğunu söyleyebiliriz. Aşağıdaki dörtlükte;

Bizni alıp barsa**ñ**, atam yanına,
Atam galar aşıkları**ñ** ganına,
Sen galarsı**ñ** melamati**ñ** känine,
Degmegil yarımga, huda ı**ş**gına.

a ünlüsü ile asonans yapılmıştır. Bir başka örnekte yine a ünlüsü ile oluşturulmuş asonans dikkati çekmektedir:

Gazap etsem, **galar** gelmişek hayran,
Nagra çeksem, **âlem** bolar, bil, veyran,
Şeyle gelip, **baga** etmişem seyran,
Gelmişek geler, bil, **gaşıma** meniñ.

Bu örnekte dikkati çeken başka bir söyleyiş özelliği ise *a* asonansının yanında *a* gibi geniş ünlü olan *e*'nin de sıklıkla kullanılarak söyleyişteki ahenk güçlendirilmiştir.

Şiirin dış yapısını güçlü kılan, söyleyiş için haz veren ve akıcılık kazandıran biçim özelliklerinin uyum içinde olmasıdır. Biçim özelliklerinin yanında anlam özelliklerinin kuvvet kazanması, aynı paralelde şiirin hem biçimini hem de muhtevasını güçlendirir.

Şahsenem Garip halk hikâyesinin söz sanatları bakımından oldukça zengin olduğunu söyleyebiliriz. Buradaki incelememizde, şiirler içinde karşımıza çıkan genel kullanım oluşturan söz sanatlarını örnek olarak almayı uygun gördük.

Şiirler içerisinde en çok karşılaştığımız söz sanatı *telmih*'tir. Şiirlerde diğer halk hikâyelerinden, tarihi kişiliklere kadar, destanlardan efsanelere kadar birçok telmih göze çarpmaktadır. Bu durum o kadar fazladır ki bazı şiirlerin hemen hemen her dördlüğünde telmihle karşılaşılmaktadır. Mesela aşağıda örnek olarak vereceğimiz şiir bu şekildedir:

*Men bolmadım saña hemdem,
Yüregimi tutdı yüz gam,
Atamız hezreti Adam,
Garıbım size tabşırdım.*

*Ben olamadım sana hemdem,
Yüreğimi kapladı yüz gam,
Atamız **Hazreti Adam**,
Garibimi size ısmarladım.*

*Tur dagında gezen Musa,
Başıma düşdi yüz sövda,
Ya pirim Yusup-Zuleyha,
Garıbım size tabşırdım.*

***Tûr dağında gezen Musa**,
Başıma düştü yüz sevda,
Ya pîrim **Yusuf Züleyha**,
Garibimi size ısmarladım.*

*Bu derdimge eyle derman,
Tebipleriñ piri Lukman,
Davudıñ oğlu Süleyman,
Garıbım size tabşırdım.*

*Dünyäde şanlı erenler,
Asasın yere uranlar,
Çölde gezen kırk çilteler,
Garıbım size tabşırdım.*

*Ança kıldım munda pervas,
Köşgüm saña bolsun niyas,
Çölde gezen Hıdır-Ilyas,
Garıbım size tabşırdım.*

*Kap dağında bağı düzi,
Altından ermiş kesevi,
Pirim Hoca Ahmet Yasavi,
Garıbım size tabşırdım.*

*Batır bolan geyer sovut,
Yüz yaşagan hezreti Davut,
Güvä gelen Yusup-Ahmet,
Garıbım size tabşırdım.*

*Bu derdime eyle derman,
Tabiplerin piri **Lokman**,
Davud'un oğlu Süleyman,
Garibimi size ısmarladım.*

*Alemde şanlı erenler,
Asasını yere vuranlar,
Çölde gezen **kırk çilteler**,
Garibimi size ısmarladım.*

*Nice kıldım burda pervaz,
Köşküm olsun sana niyaz,
Çölde gezen **Hızır İlyas**,
Garibimi size ısmarladım.*

***Kaf dağında** bağı düzü,
Altından imiş kesesi,
Pirim **Hoca Ahmet Yesevi**,
Garibimi size ısmarladım.*

*Yiğit olan geyer zırh,
Yüz yaşamış **Hazreti Davut**,
Şahit olun **Yusuf Ahmet**,
Garibimi size ısmarladım.*

*Dayım gezer misli bürgüt,
Sakla yarımını sen berkit,
Sığındım, ey, pirim Gorkut,
Garıbım size tabşırdım.*

*Soldı bu ılgımın güli,
Uçdı bagtımın bilbili,
Käse beren pirim Alı,
Garıbım size tabşırdım.*

*Sovut geyenleriñ biri,
Göroğlıdır peleñ şiri,
İl-ulusıñ hovandarı,
Garıbım size tabşırdım.*

*Sataşmasın saña azan,
İl-ulusıñ hanı **Gazan**,
Gorkut Ata pirim ozan,
Garıbım size tabşırdım.*

*İl-ulusıñ golun tutgan,
Çagırlanda mıdam yetgen,
Gara han diyr, oklar atgan,*

*Daima uçar misli bürgüt,
Koru yârımı sen iyi,
Sığındım, ey, pîrim **Korkut**,
Garibimi size ısmarladım.*

*Soldu bu aşkımın gülü,
Uçtu bahtımın bülbülü,
Keseye veren pîrim **Ali**,
Garibimi size ısmarladım.*

*Zırh giyenlerden biri,
Köroğlu’dur dünya yığidi,
İl ulusun koruyucusu,
Garibimi size ısmarladım.*

*Karşına çıkmasın azan,
İl ulusun kağanı **Kazan**
Korkut Ata pîrim ozan,
Garibimi size ısmarladım.*

*İl ulusun elini tutan,
Çağrıldığında hemen gelen,
Karahan der, oklar atan,*

Garıbım size tabşırdım.

Garibimi size ısmarladım.

Görüldüğü gibi yukarıda büyük bölümünü vermiş olduğumuz şiirde, Şahsenem Garip'ten ayrılırken onu her dörtlükte saydığı tarihi ve efsanevi kahramanlara emanet etmektedir. Dini inanışa göre insanlığın başlangıcı sayılan Hazreti Ademden başlayarak, Hazreti Musa, Hazreti Davut, Hazreti Süleyman gibi peygamberler ve Hazreti Ali gibi dini şahsiyetleri, Hoca Ahmet Yesevi, Dede Korkut, Lokman Hekim, Kazan Han, Karahan ve Köroğlu gibi Türk kültürünün tarihi ve destansı kişiliklerini sayarak Garip'i onlara emanet etmektedir.

Şahsenem Garip halk hikâyesinin şiirlerinde, Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin gibi çok bilinen diğer aşk hikâyeleri sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bazı şiirlerde aynı dörtlük içinde, diğer aşk hikâyelerinden birçoğunu barındıran telmihler görülmektedir. Örneğin aşağıdaki dörtlükte;

...Leyli-Mecnun, Şirin-Perhat,

...Leyla Mecnun, Şirin Ferhat,

Işk odundan etdiler dat,

Aşk odundan ettiler feryad,

Zöhre-Tahir, Barka-Gülşa,

Zühre Tahir, Varka Gülşah,

Buları ısga yolladıñ...

Bunları aşka yolladın...

Bu dörtlükte görülen telmihler Şahsenem Garip halk hikâyesindeki diğer şiirlerde de birçok defa karşımıza çıkmaktadır. Mesela şiirlerde en çok kullanılan telmih, yaygın bir şekilde bilinen bir rivayet olan ve halk hikâyesine dönüşmüş olan Yusuf ve Züleyha telmihidir. Şiirlerde gerek Garip gerekse Şahsenem birbirlerine olan aşkı ifade ederlerken, kendilerinin aşkını ifade ederlerken diğer âşık hikâyelerinin kahramanlarına atıfta bulunarak, kendi aşklarını onların aşkıyla özdeşleştirerek, benzeterek vermektedirler. Şiirlerde geçen Yusuf ve Züleyha telmihlerinin bazılarının örnekleri şunlardır:

...Müsür ilinde Yusup kibi,

...Mısır ilinde Yusuf gibi,

Şol bendi, zıdanı getir...

O bendi, zıdanı getir...

Yusuf peygamberin Mısır'da zindana atılması olayını hatırlatılan bu dizelerde, çekilen acı ve cefalar bu yolla verilmektedir. Garip aşk yolunda her cefaya katlanabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

...Gul edip satsa Kengana,

Yusup dek atsa zindana,

Zuleyha dey ıza cana,

Gorkmanam ıza-cezañdan...

...Köle kılıp satsa Kenan'a,

Yusuf gibi atsa zindana,

Züleyha gibi eza cana,

Korkmam eza-cezandan...

Hazreti Yusuf'un köle olarak satılması ve zindana atılmasını hatırlatarak, onun gibi satılsa da, zindana atılsa da bu aşktan vazgeçmeyeceğini ifade etmektedir. Hz. Yusuf ve onun etrafında şekillendirilen telmihlerden bazıları şu şekildedir:

...Yusup Kengan bendi boldı

zindanda,

Müsürdäki guvancıñdan ayrıldıñ...

...Yusuf Kenan köle oldu zindanda,

Mısırdaki kıvancından ayrıldın...

...Yusup kibi sahipcemal,

Bakı düşdi yola, begler...

...Yusuf gibi sahipcemal,

Ebediyen düştü yola, beyler...

...Yusup hem Züleyha yetdi mırada,

Olardan at galdı, menden galmadı...

...Yusuf ve Züleyha erdi murada,

Onlardan ad kaldı, benden kalmadı...

...Yusup dek royuñ ziyada,

Işga düşdüm gören bada...

...Yusuf gibi ruyun ziyade,

Aşkla doldum hemen işte...

Halk hikâyeleri içinde en bilinenlerden biri olan Leyla ile Mecnun'un kullanıldığı telmihler de şiirlerde sıkça rastlanmaktadır. Garip gurbete çıkıp Şahsenemden ayrı kalmasını, Mecnun'un Leyla'dan ayrı düşerek çöllerde, aşkın acısıyla dolaşmasına benzetmektedir:

...Leyli diyip, hetden aşdım,

Mecnun kibi çöle salgıl...

...Leyla deyip haddimden aşım,

Mecnun gibi çöle sal...

*...Mecnun gibi ist p Leyli,
  lden   l stanga d    m...*

*...Mecnun gibi isteyip Leyla,
  lden   listana d    m...*

*...Mecnun gibi ba  m alıp çıkmadım,
Leyli soragina, hicran   l ne...*

*...Mecnun gibi başımı alıp çıkmadım,
Leyla arayışına, hicran   l ne...*

*...Mecnun gibi çölde çalsam ızın ı,
Yansam gerek, tende canım galınça...*

*...Mecnun gibi çölde sürsem izini,
Yansam gerek tende canım kalana
dek...*

*...Yar    in nice yıl gezdi sergezdan,
Leyli görsün Mecnun toma  sını...*

*...Y r için nice yıl gezdi sergezdan,
Leyla görsün Mecnun tema  sını...*

  irlerde kar  ıla  t  mız Tahir ile Z  hre halk hik  yesine bağlı telmihlerden bazıları şunlardır:

*...Tahir dek girip deryaga,
Z  hre kibi girsem бага...*

*...Tahir gibi girsem deryaya,
Z  hre gibi girsem bahçeye...*

*...Z  hre diyip, Tahir d  ny den geçdi,
Olardan at galdı, menden galmadı...*

*...Z  hre diye Tahir dünyadan geçti,
Onlardan ad kaldı, benden kalmadı...*

  irlerde başka bir halk hik  yesi Kerem ile Aslı'ya atfen yapılan telmihler de karşımıza çıkmaktadır. Kerem ile Aslı telmihlerinden bazıları şunlardır:

*...Aslı-Kerem ı  ga k  ydi,
I  k   erbetden gana doydı...*

*...Aslı Kerem a  kta yandı,
A  k şerbetinden kanarak içti...*

...Kerem gibi yandırsa da,

Oda yakıp söndürse de...

...Kerem gibi yandırsa da,

Oda yakıp söndürse de...

Ferhat ile Şirin aşk hikâyesinin izlerini de şiirler içinde çokça rastlamaktayız. Şiirlerde karşımıza çıkan telmihlerden birkaçı şöyledir:

...Bisutun dagını köp gezdi Perhat,

Şirin görsün Perhat tomaşasını...

...Bisutun dağını çok gezdi Ferhat,

Şirini görsün Ferhat'ın temaşasını...

...Perhat gibi dağı yarsam,

Men Şirin dey yarı, begler...

...Ferhat gibi dağları yarsam,

Ben Şirin gibi yâri, beyler...

...Âşık Perhat dek gozgalıp,

Gözel Şirine göz salıp...

...Âşık Ferhat gibi gezinip,

Güzel Şirine göz atıp...

Şasenem Garip halk hikâyesinin şiirlerinde gördüğümüz bir başka aşk hikâyesinin kahramanları Vamık ile Uzra'dır. Diğer halk hikâyeleri gibi şiirlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Vamık ile Uzra aşk hikâyesi yönündeki bazı telmihler şu şekildedir:

...On iki yıl akdı deryada Uzra,

Bamık görsün Uzra tomaşasını...

...On iki yıl aktı deryada Uzra,

Vamık görsün Uzra temaşasını...

...Yüzümüzge yetir Vamıkın yüzün,

Dilimge getirgil Uzranın sözün...

...Yüzümüze yetir Vamık'ın yüzünü,

Dilime getir Uzra'nın sözünü...

Şiirler kullanılan telmihler bakımından oldukça zengindir. Bunlardan biri de Dede Korkut destanı çevresinde kullanılan telmihlerdir. Şiirlerde bu telmihler Dede Korkut'un bilgeliği ön plana çıkarılarak kullanılmıştır:

...Atam Gorkut söz sözledi,

...Atam Korkut söz söyledi,

*Akıl hem manı sazladı,
Ölüm çâresin gözledi,
Ol akı, kemal galmadı...*

*Akıl ve anlam kurdu...
Ölüm çaresini aradı,
O akıl, kemal kalmadı...*

Şahsenem Garip hikâyesindeki şiirlerde diğer destansı ve tarihi kişilikler kullanılarak da birçok telmih yapılmıştır. Büyük bilim adamı Farabi bunlardan bir tanesidir:

*..Farabı her ılmı bilgen,
Aytganları soñra gelgen,
Çäre tapman ol da ölgen,
Ol ılmı cahan galmadı...*

*...Farabi her ilmi bilmiş,
Söylediği sonra gelmiş,
Çare bulmadan o da ölmüş,
O ilmi-cihan kalmadı...*

Halk inançları çerçevesinde de bazı telmihler yapıldığını şiirlerde rastlamaktayız. Bu telmihlerden, Lokman hekim şiirlerde birkaç yerde verilmiştir:

*...Bu ölüme hile salgan,
Hezreti Lukman galmadı...*

*...Bu ölüme hile salan,
Hazreti Lokman kalmadı...*

Şiirlerde karşımıza çıkan dini şahsiyetlerin başında Hz. Muhammet gelmektedir. Kahramanlar içinde bulundukları durum karşısında, dini bakış açısına göre, Hz. Muhammet'e atıfta bulunarak bir çıkış yolu, bir umut aramaktadırlar. Bu şekilde kadere olan inançlarını da göstermiş olurlar.

*...Hakıñ dostudur Muhammet,
Ummat için çekdi mähnet,
Bu demi bilgil ganımat,
Ol pahrı cahan galmadı...*

*Hakk'ın dostudur Muhammet,
Ümmet için çekti zahmet,
Bu demi bil ganimet,
O fahri cihan kalmadı.*

Abubekir, Omar, Osman,

Ebubekir, Ömer, Osman,

Pigambere boldı yaran,

Dergahıda şiri yezdan,

Ol Şahımerdan galmadı.

Peygambere oldu yâran,

Dergâhında Şir-i Yezdan,

O Şah-ı Merdan kalmadı...

Görüldüğü gibi ikinci dörtlükte, Hz. Muhammet'ten sonra İslam dünyasının başına geçen ve halifelik yapan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı isimleriyle, Şah-ı Merdan ve Şir-i Yezdan olarak bilinen ve yaygın olarak İslam dünyasında bu şekilde zikredilen Hz. Ali'yi mısralarda anarak sırasıyla telmihler yapılmıştır. Hz. Ali için kullanılan bir başka telmih Hazreti Pehlivan olarak kullanılmıştır

...Behakgı hezreti pâlvan

Özüñ yetir yara meni...

...Hak için Hazreti Pehlivan

Kendin kavuşturun yâre beni...

Dini düşünceyle ilgili şiirlerde yapılan diğer telmihlerden birkaçı şöyledir:

...Batır bolan geyer sovut,

Yüz yaşagan hezreti Davut...

...Yiğit olan giyer zırhlı giysi,

Yüz yaşamış Hazreti Davut...

...İbrahim dek otga yakıp,

Cepa bilen nara saldıñ...

...İbrahim gibi ateşle yakıp,

Cefâ ile nara saldın...

...Müñkür-Neñkir donun geygen,

Zalım atam, hoş gal imdi...

...Münker Nekir cüppesini giyen,

Zalim babam, hoşça kalın...

...Şeyhi Hahl, Veysilkara,

Özüñ yetir yara meni...

Şeyhi-Halil, Veysel Karani,

Kendin kavuşturun yâre beni...

...Pervana dek, özüñ oda salmagıl,

Mansur deyin enelhak diyip ölmegil,

Pervane gibi, kendini ateşe salma,

Mansur gibi Ene'l Hak deyip ölme,

İsmagül dek, öziin gurban kılmağıl,

Âşık men digende ıgıbar olmaz...

İsmail gibi kendini kurban kılma,

Âşık ben deyince itibar olmaz.

Şahsenem Garip hikâyesi içindeki şiirlerde diğer söz sanatları ile ilgili birçok kullanım, zengin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Şiirleri incelediğimizde edebî sanatlardan teşbih ve istiarelerin önemli yer tuttuğu fark edilmektedir. Özellikle gördüğümüz teşbihlerin bazıları şunlardır:

...Titreşer sımap kibi tende canım

...Titreşir civa gibi tende canım

bikarar,

*Yarımız mekdepde yıglar, biz bu
yerde*

bikarar,

Yârimiz mektepte ağlar biz burada

intizar...

intizar...

Yukarıdaki mısralarda gördüğümüz canın civaya benzetilmesi, şiirler içinde karşılaştığımız orijinal teşbihlerden bir tanesidir. Bu teşbihle, aşk yolunda yaşanan umutsuzluk ve tedirginlik verilmeye çalışılmıştır.

...Güler yüzli, servi katlı nigarım...

...Güler yüzlü, servi katlı nigarım...

Sevgilinin boyunun servi ağacına benzetilmesi Türk halk şiirinde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Şahsenem Garip hikâyesinde de bu tür istiare ve teşbihler birkaç yerde kullanılmıştır. Mesela;

...Salamın gönderdi, ol peri server,

...Selamın gönderdi, o Peri server,

Elip dey kamatı servi-senuber...

Elif gibi endamı servi-senuber...

Şeklinde verilen mısralarda sevgilinin boyu servi dallarının uzun ince ve düzgün uzanmasıyla özdeşleştirilerek istiare yapılmış, aynı zamanda servi boylu sevgilinin bu özelliği elif harfine benzetilerek teşbih sanatı yapılmıştır.

Şiirlerde karşılaşılan istiare ve teşbihlerden büyük yer kaplayanlardan biri, Türk şiirinde çokça kullanılan aşıkların bülbül, gül, gül bahçesi gibi benzetmelerle

verilmesidir. Şahsenem Garip hikâyesinin şiirleri de, Türk şiirinin bu özelliğiyle bire bir örtüşmektedir. Bu benzetmelerden birkaçı şöyledir:

<i>...Bilbil dek yetmegen gülgüzara men,</i>	<i>...Bülbül gibi yetmedim gülzara ben</i>
<i>Guş dek kapas içre galgan Garip</i>	<i>Kuş gibi kafes içre kalan Garip'im...</i>
<i>men...</i>	

Yukarıdaki mısralarda Garip önce bülbüle, sonra da kafes içindeki bir kuşa benzetilmektedir. Garip'in Şahsenem'e ulaşamamasını gülzara benzeterek verilmesi ile de istiare yapılmıştır. Aynı zamanda kuş, kafes ve bülbül arasında tenasüp söz sanatı da yer almaktadır.

<i>Başka bir şiirde;</i>	
<i>...Bilbil dek ışıñda bolup men şeyda,</i>	<i>...Bülbül ötüşüyle oldum ben şeydâ</i>
<i>Muhupbet arada bolupdır peyda...</i>	<i>Muhabbet aramızda olmuş peydâ...</i>

Garip'in aşk acısı çekmesi, bülbülün ötüşüne benzeterek verilmiş ve istiare yapılmıştır. Aşağıdaki mısralarda da aynı şekilde;

<i>...Bilbil bolup gunça gülge gonar sen,</i>	<i>...Bülbül olup gonca güle konan sen,</i>
<i>Hak rozı eylese dövrân sürer sen...</i>	<i>Hak razı eylese devrân süren sen...</i>

Garip bülbüle, Şahsenem ise gonca güle benzetilerek kapalı istiare yapılmıştır.

Bülbül ve gül çerçevesinde yapılan teşbih ve istiarelerin bazıları şunlardır:

<i>...Bilbil kibi ser pudaga,</i>	<i>...Bülbül gibi güzel dallara,</i>
<i>Gonsam gülden-güle, begler...</i>	<i>Konsam gülden güle, beyler...</i>

<i>...Dâli köñlüm pervaz eder bir güle,</i>	<i>...Deli gönlüm pervaz eder bir güle,</i>
<i>Gül açıldı pıgan düşdi bilbile...</i>	<i>Gül açıldı fıgan düştü bülbüle...</i>

<i>...Bu sözleriñ meni goydı ölüme,</i>	<i>...Bu sözlerin beni koydu ölüme,</i>
<i>Bilbil uçdı, zaglar gondı gülüme,</i>	<i>Bülbül uçtu, kargalar kondı gülüme,</i>
<i>Käkilim diyp, çıрмаşdırdım bilime,</i>	<i>Kakülüm diye, doladım belime,</i>

Adam çakan mar ekeniñ bilmedim...

İnsan soka yılanmışın bilmedim...

*...Bilbil bolup yarım bağım gonsa,
Garıbımnı sag-salamat sen getir...*

*...Bülbül olup yarım bağım konsa,
Garibimi sağ selamet sen getir...*

*...Bilbil ayrıldı gülünden,
Ter açılan bağlar galdı...*

*...Bülbül ayrıldı gülünden,
Taze açılan çiçekler kaldı...*

Şahsenem Garip hikâyesinin şiirlerinde bülbül ve gül benzetmelerinin yanı sıra farklı olarak birçok teşbih ve istiareye rastlamaktayız. Aşağıdaki dörtlükte;

*...Yanağın misli lăledir,
Bakışın canım aladır,
Ağzın altın piyaladır,
Doyup içsem ballarıñdan...*

*...Yanağın misli laledir,
Bakışın canım aladır,
Ağzın altın bir kadehtir,
Doyup içsem ballarından...*

sevgilinin yanağı laleye ve ağzı ise kadehe benzetilerek teşbih yapılmaktadır. Sevgilinin *ağzından bal içilmesi* ise, Garip'in sevgilisini öpme isteğinin imgeleştirilerek verilmesidir.

*...Ondördi gice ay kimin,
Tumagalı humay kimin,
Ulu dövletli bay kimin,
Geler, sallana sallana...*

*...On dördü gece ay gibi,
Tumagalı hüma gibi,
Ulu devletli bey gibi,
Gelir, sallana sallana...*

Yukarıdaki dörtlükte ise, Şahsenem Garip'i tasvir ederken görünüşünü on dördündeki aya, yani *dolunaya* ve *hüma kuşuna*, sallana sallana yürüyüşünü *Ulu devletli beye* benzetmekte bu şekilde teşbihler yapılmaktadır.

Aşağıdaki dörtlükte ise;

*...Men bir goç guziyam gurban
yerine,*

*...Ben bir koç, kuzuyum, kurban
yerine,*

*Boynum bağlamışam, zülpiñ tarına,
Müñ gezek baş ursam, atañ darına,
Aşıklarıñ işi zardır, Senem can...*

*Boynumu bağlamışım zülfün teline,
Bin kez baş vursam babanın
darağacına,
Âşıkların işi çiledir, Senem can...*

Garip kendini aşk yolunda koça, kuzuya benzetmekte ve bu şekilde teşbih yapılmaktadır. Ayrıca *boynunu zülfün teline bağlaması*, sonraki mısra da geçen, Şahsenem'in babasının darağacı ile birleşince, *zülûf* telinin darağıcında sallanan ip olduğu anlaşılmaktadır. Buna benzer bir istiare başka bir dörtlükte şöyle verilmektedir:

*...Can bağlı zülpiñ tarına,
Baş goyup, atañ darına,
Guzı dek gurban yerine,
Atañ tutup çalmagınça...*

*...Can bağlı zülfün teline,
Baş koyup babanın darağacına,
Kuzu gibi kurban yerine,
Baban yakalayıp yıkmayınca...*

Görüldüğü gibi zülfün teli burada da yukarıda olduğu gibi, darağacındaki iptir. Bu şekilde istiare yapılmıştır. Sonraki mısra da yine kurbanlık kuzuya benzetilerek teşbih yapılmıştır.

Şahsenem Garip hikâyesindeki şiirlerde, Türk halk şiirinin genel özelliklerinden biri olan sevgilinin ceylana, cerene, marala benzetilmesinin örnekleri de görülmektedir. Aşağıdaki dörtlükte;

*..Boz cereni sen bir dağın,
Misli cennet seniñ bağıñ,
Diysem aynı güzel çağın,
Şasenem dey bakışlarıñ...*

*...Boz cereni sen bir dağın,
Cennet misali senin bağıñ,
Desem tam da güzel çağın,
Şahsenem gibi bakışların...*

Sevgili yani, Şahsenem dağın cerenine benzetilerek istiare yapılmış, sevgilinin bağı yani vuslat ise cennete benzetilerek teşbihte bulunulmuştur.

Şiirlerde karşılaşılan bir diğer söz sanatı kinayedir. Şahsenem Garip hikâyesinin şiirlerinde bulunan kinayelerden birkaçı şu şekildedir:

...Gice-gündiz boynunda bu zülpi

...Gece gündüz boynunda bu zülfümün

gör...

gör...

Bu mısradaki Şahsenem, Garip'e gece gündüz zülûflerini boynunda görmesini istemektedir. Burada sevgilisinin her zaman yanında olarak, zülfünün tellerinin ona dokunması ifade edilmektedir. Diğer taraftan, zülûf telinin yukarıda teşbihlerde bahsettiğimiz gibi dar ağıcındaki ipe benzetilerek, bu aşkın çilesini, dertlerini her zaman hisset, bunları göze al anlamı yatmaktadır. Bir başka şiirin mısralarında ise;

...Goynuña girsek armanım,

...Koynuna girmek armanım,

Vepadarın bolup geldim...

Vefadarın olup geldim...

Garip arzusunu açıklarken, sevgilisinin koynuna girmek olduğunu ifade etmektedir. Garip'in arzusu Şahsenem'in koynuna girmektir, diğer taraftan asıl amacı ve söylemek istediği sevgilisine kavuşma arzusudur. Yani bu mısradaki söylenmek istenen ikinci anlam aşıkların vuslatıdır.

Hikâyenin şiirleri içinde karşımıza çıkan söz sanatlarından bir diğeri kişileştirmedir. Şiirlerde kullanılan kişileştirmelerden bazıları şu şekildedir:

...Bal ornuga bizge avı içirdi, bu
derdi

...Bal yerine bize zehir içirdi, bu
dertli

elem...

alem...

Yukarıdaki mısradaki alem yani dünya kişileştirilerek verilmiştir. Kahramanın dertler ve acılar içinde olması, dertli alemin zehir içirmesi olarak imge halinde verilmiştir. Aşağıdaki dörtlükte benzer bir şekilde dünya kişileştirilerek verilmektedir:

Ey, yalançı, allı dünyä,

Ey, yalancı, hilekar dünya,

Köydürdi allarıñ seniñ.

Yaktı hilelerin senin.

Her kese bir vada berip,

Herkesi bir vade verip,

Köydürdi dilleriñ seniñ...

Yaktı dillerin senin...

Görüldüğü gibi yalancı dünyaya seslenilerek başlayan dörtlük, onun hilelerinin ve söz verip tutmamasının mahvettiği ifade edilmiştir. Aşağıdaki dörtlükte ise rüzgara seslenilmektedir:

Yetirseñ, tiz yetir tañrı salamım,

Ulaştır, tez ulaştır Tanrı selamım,

Yarıma arz etgil, huda ısgına.

Yârime arz et, Allah aşkına.

Badı gardaş, yarga yetir salamım,

Rüzgar kardeş, yâre ulaştır selamım,

Yarıma arz etgil, huda ısgına...

Yârime arz et, Allah aşkına...

Yarinden ayrı kalan kahraman, rüzgardan medet ummaktadır. Ondan selamını sevgilisine götürmesini, istemekte hatta yalvarmaktadır.

Aşağıdaki örnekler ise bir şiirin her dörtlüğünün sonundaki mısralardan alınmıştır. Garip halini tasvir ederken her dörtlüğün sonunda, durumunun vahametini anlatmak için şunları sıralar:

...Bu derdimi görse, derman örtener.

...Bu derdimi görse, derman üzülür...

...Meni görgeç bağı-bossan örtener.

...Beni gören bağı bostan üzülür...

...Tutaşıp, yer bilen asman örtener.

...Tutuşur, yer ile gök üzülür...

Kahramanın durumu o kadar kötüdür ki, derdini gören derman, gören bostan ve yer ile gök'ün üzüleceğini ifade etmektedir. *Derman, bostan ve yer ile gök* kişileştirilerek söz sanatı yapılmıştır.

Şiirlerde karşılaşılan bir başka söz sanatı Tecahül-i Arif'tir. Şiirler içinde karşılaştığımız Tecahül-i Arif'lerden bazıları şöyledir:

...Bu dertler niçik dert oldu?

...Bu dertler nasıl dert oldu?

Yandı yüregim, zert oldu,

Yandı yüreğim zert oldu,

Gözüm yolunda dört oldu,

Gözüm yolunda dört oldu,

Ne boldı, yarım gelmedi...

Ne oldu yârim gelmedi...

Şahsenem sıkıntısını dile getirirken soru da sormakta, bildiği halde, dertlerinin neden kaynaklandığını, yarının niye gelmediğini sormaktadır. Aşağıdaki örnekler bir şiirden alınmıştır, kahraman cevabını bildiği halde sorular sormakta ve acısını paylaşmaktadır:

*Bahar geldi, gül açıldı,
Meniñ gülüm açılmaz mı?*

*...Bahar geldi, gül açıldı,
Benim gülüm açılmaz mı?...*

*...Habarım yok bahar oldu,
Çemenler lâlezar oldu,
Garıbımdan habar geldi,
Kerem yollar açılmaz mı?...*

*...Haberim yok bahar oldu,
Otlar lale bahçesi oldu,
Garip'imden haber geldi,
Kerem yollar açılmaz mı?..*

*...Sakı acal meyin tutdı,
Kepen donum biçilmez mi...*

*...Saki ecel bâdesi tuttu,
Kefen donum biçilmez mi?..*

*...Söhbetlice yollar galdı,
Gül deresin zaglar aldı,
Meniñ yarım gayrı boldı,
İndi şerap içilmez mi?...*

*...Sohbet eden yollar kaldı,
Gül deresini karga aldı,
Benim yârim gayrı oldu,
Şimdi şarap içilmez mi?...*

*...Açıldı bağlarıñ güli,
Meniñ gülüñ açılmaz mı?...*

*...Açıldı bağların gülü,
Benim gülüm açılmaz mı?...*

Kahraman gülünün açılıp açılmayacağını yani sevgilisine kavuşup kavuşmayacağını, vuslat için yolların açılıp açılmayacağını, bu aşk acısının onu ölümün kıyısına getirdiği için kefenini giyip giymeyeceğini sormaktadır. Halbuki şiirde yöneltilen soruların cevabını okuyucu da, kahramanın kendisi de pek ala bilmektedir. Aynı şekilde *haberim yok bahar oldu* mısrasında da aynı şekilde söz sanatının yapıldığı görülmektedir.

Şiir dilinin en ince söz sanatlarından biri olan hüsn-i talillere de Şahsenem Garip hikâyesinin şiirlerinde rastlamaktayız. Garip aşk yolunda katlandığı acıları şu şekilde tasvir eder:

*...Dözmenem ayralık zährine,
Gider men Vezir şährine,
Göz yumup, gamnıñ bahrına,
Dür üçin batmalı boldum...*

*...Göğüs gerdim ayrılık zehrine,
Giderim Vezir şehrine,
Göz yumup, gamın bahrına,
İnci için batacak oldum...*

Kahraman sevgilisi için gam denizine batmasının nedenini denizin dibindeki inci tanesi olduğunu ifade eder. İstiare sanatıyla inciye benzetilen sevgiliye ulaşmak için, gözlerini kapatıp gam denizine, yani dertlerin, acıların içinde dalmaktadır kahraman. Aşağıdaki dörtlükte ise;

*...Neyley dünyä malını,
Hazına, malım ondadır.
Bir öpsem lebinden balını,
Abıhayatım ondadır...*

*...Neyleyim dünya malını,
Hazine, malım ondadır.
Bir öpsem lebinden balını,
Abı hayatım ondadır...*

diyerek kahraman, sevgilisini dudaklarından öpme arzusunu, ab-ı hayatın onun dudaklarında olduğu inancıyla bağdaştırmaktadır. Sevgilinin dudakları o derece kutsaldır ki, kahraman sevgilisini bir kere öptüğü takdirde ölümsüz olacaktır.

Yukarıdaki dizlerdeki abartılı üslup kullanımı, şiirde birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi halk şiiri mübalağa sanatının en güzel örneklerinin verildiği türdür. Şahsenem Garip hikâyesindeki şiirlerde birçok mübalağa sanatına rastlamaktayız. Bu sanatın kullanımı ile şiirde anlatılmak istenenler daha etkili bir şekilde ifade edilmiştir. Şiirlerde geçen mübalağa sanatına dair birkaç örnek şu şekildedir:

*Tıgı bidadı pelek yerge agızdı
ganımni,
Bilmedim hicran şebinde sud ile
novsanımni,
Titreşer gökde melekler eşidip*

*Tıgı-bîdâdı felek yere akıttı kanımı,
Bilmedim hicrân şebinde ne olup
biteceğimi,
Titreşir gökte melekler işitip efkânımı,
Can çıkmadan önce getir göreyim*

efganımını,

Can çıkmazdan burun, getir göreyin

yarımını,

Can mollam, bir zaman, gel, yarımını

kıl.

yârimi,

*Can mollam, bir zaman, gel, yârimi
azât*

et.

azat

Görüldüğü gibi yukarıdaki dörtlükte kahraman, yani Garip'in ağzından aşk acısının kendisini ne hale düşürdüğü anlatılmaktadır. Özellikle halk edebiyatı ve divan edebiyatı şiirlerinde sıkça gördüğümüz feleğe sitem burada da karşımıza çıkmaktadır. Kahraman *feleğin kanını yere akıttığını*, bu durumunu gören *meleklerin ise üzüntüden ve korkudan titrediklerini* söyleyerek abartılı bir anlatım sergilenmiştir. Bir başka şiirde;

*...Barça mahluk bize duşman
dildarım,*

*...Tüm mahlukat bize düşman
dildarım,*

Rakıplardan heder etseñ, ne boldı...

Rakiplerini heder etsen ne oldu...

denilerek aşk yolunda devamlı rakip ve engellerle karşılaşan aşıklar, abartılı bir şekilde tüm canlıların aşklarına karşı olduğu ifade edilerek mübalağa sanatı yapılmıştır. Aşağıdaki mısralarda ise;

...İki gözüüm ganlı yaşı,

...İki gözüümün kanlı yaşı,

Erider de dağı-daşı...

Eritir dağı taşı...

ifadesiyle gözlerden akan kanlı yaşların dağı taşı eritecek kadar güçlü, yani acıyla özdeşleşmiş şekilde olduğu mübalağasında bulunulur. Örnek olarak vereceğimiz bir başka dörtlükte ise, İslam itikatına ters düşebilecek mısralar ile bu sanat gerçekleştirilmiştir:

...Garip diyr, budur maksadım,

...Garip der, budur maksadım,

Sözlär dilim, iki gözüüm,

Söyler dilim, iki gözüüm,

Pirim, tagtım, mezhebim,

Dinim, imanım ondadır...

Pirim, tahtım, mezhebim,

Dinim, imanım ondadır...

Garip sevgilisine olan aşkını öyle yüceltmıştır ki maddi manevi tüm varlığını onda görmektedir; mezhebini, dinini ve imanını bile.

Anlatımı güçlendirmek amacıyla yapılan diğer sanatlar tezat ve tenasüptür. Bu sanatların örneklerine şu şekilde rastlamaktayız.

*...Garip aydar, ne oñda men, solda
men,*

Kişi bilmez meni, niçik halda men,

Gice-gündüz Mecnun kibi çölde men,

Uçdı yaşılbaşım, kölüm galmadı...

*...Garip der, ne sağdayım, ne
soldayım,*

Kişi bilmez beni nasıl hâldeyim,

Gece gündüz Mecnun gibi çöldeyim,

Uçtu yeşilbaşım, gölüm kalmadı...

Yukarıdaki dörtlükte gördüğümüz gibi sağ-sol, gece-gündüz ve çöl ve göl gibi anlam bakımından birbirine zıt olan kelimeler kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır. Şiirlerde çok geçen bir başka örnek ise;

...Bilbil uçdı, zaglar gondı gülüme...

*...Bülbül uçtu, kargalar konu
gülüme...*

mısrasında görüldüğü gibi bülbül ve karga kullanımıdır. Ötüşüyle ve görünüşüyle güzelliğin sembolü olan bülbülün karşısına, ötüşü ve görünüşü itibariyle bülbülle tezat teşkil edilen karga konularak tezat sanatı yapılmıştır.

Anlam yönünden birbiriyle ilgili sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan örnekler de şiirlerde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Tenasüp sanatına örnek olarak şu dörtlükleri verebiliriz:

Gözümniñ revşeni, nurum sen indi,

Behişdim perdövsı, hüyrüm sen indi,

Çın bagtım, muradım, barım sen indi,

Balam, seni bir hudaga tabşırdım.

Gözümün bebeği, nurum sen idin,

Cennet firdevsi, hurim sen idin,

*Gerçek baht, muradım herşeyim sen
idin*

Balam, seni bir Huda'ya emanet

ettim.

Yukarıdaki dörtlükte cennet, firdevs, huri ve Allah kullanımlarıyla bir bütünlük oluşturulmuştur. Aşağıdaki dörtlükte ise;

...Dervüşmisiñ ya da ozan,

Sazı çalıp, kiriş sozan,

Dessan aydıp, ili gezen,

Nirden düşdüñ bu mekana?...

...Derviş misin ya da ozan,

Sazı çalıp, kiriş süzen,

Destan söyleyip, ili gezen,

Nerden geldin bu mekana?...

Derviş, ozan, saz, kiriş ve destan gibi anlam bakımından birbiriyle uygun düşen kelimelerin aynı dörtlük içinde kullanımıyla anlatıma güç kazandırılmış ve tenasüp sanatı yapılmıştır. Bir başka şiirde ise şöyle bir kullanım göze çarpmaktadır:

Almıdın, arvahmıñ ya sen perişde,

Perimiñ, peykermiñ, haysısı başda,

Ahvalmıñ, hıyalmıñ göründiñ düyşde,

Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?..

Cin miydin, ervah mıydın ya sen ferişte,

Peri misin peyker misin, hangisi başta,

Ahvâl misin, hayalmisin göründün düşte,

Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?..

Aynı dörtlük içinde peşpeşe kullanılan cin, ervah, ferişte, peri ve peyker gibi kelimelerin yardımıyla tenasüp sanatı oluşturulmuştur.

Şahsenem Garip hikâyesinde aynı kelimelerin peş peşe tekrarlandığına da rastlamaktayız. Tekrir sanatına örnek olarak şu mısraları verebiliriz:

...Coşayın-coşayın, gaynap coşayın,

Işgıñ odı yaman eken, canlarım...

...Coşayım-coşayım, kaynayıp coşayım,

Aşkın odu yaman imiş, canlarım...

...Meñzâr kenganı Yusuba,

Işgıñ köydürdi-köydürdi...

...Benzeyip Kenanlı Yusuf'a,

Aşkın yandırdı yandırdı...

Anlatımı daha etkili kılmak adına şiirlerde kullanılan diğer söz sanatı istifham'dır. Şiirlerde pek çok yerde anlatımı güçlendirmek adına bu sanata başvurulduğu görülmektedir. Şiirlerde geçen istifhamlardan bazıları şu şekildedir:

...Garip aydar, kimse şerabın tutdı?

...Garip söyler, kim bâde tuttu?

Ol kimsedir ikimize hat aytdı?

O kimdir ikimize mektubu söyledi?

Ol kimsedir bizge nikahın etdi?

O kimdir bize nikahını etti?

Hanı getir, okayın men hatıñnı...

Hani getir, okuyayım mektubunu...

Aşağıdaki şiirde ise her dörtlüğün sonunda sorularak istifham sanatı gerçekleştirilmiştir:

...Bahar geldi, gül açıldı,

...Bahar geldi, gül açıldı,

Meniñ gülüm açılmaz mı?..

Benim gülüm açılmaz mı?...

...Garıbımdan habar geldi,

...Garip'imden haber geldi,

Kerem yollar açılmaz mı?...

Kerem yollar açılmaz mı?..

...Sakı acal meyın tutdı,

...Saki ecel bâdesi tuttu,

Kepen donum biçilmez mi...

Kefen donum biçilmez mi?..

...İndi şerap içilmez mi?...

...Şimdi şarap içilmez mi?...

...Açıldı bağlarıñ güli,

...Açıldı bağların güli,

Meniñ gülüñ açılmaz mı?...

Benim gülüm açılmaz mı?...

Şiirde anlatımı güçlendiren başka bir özellik ise, seslenmelerin, nidaların kullanılmasıdır. Bu şekilde şiirin ritmi ve sesi yükselmekte okuyan kişinin ilgisi çekilmektedir. Şahsenem Garip hikâyesinde “Ey” nidası nesirlerde kullanılan diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır. Bu durum şiirlerde de aynı şekildedir. “Ey” nidası genellikle şiirlerin ilk mısrasında kullanılmıştır:

...Ey yarenler, aşk derdinin,

Derdine deva olur mu?...

...Ey, yalancı, senden geçtim,

Gelip senin oduna düştüm...

...Ey şahım, sırrımı beyan edeyim,

Bilseniz, ben Bağdat şahın oğluyum....

...Ey, dilber, beni sorsan,

Senin zarın olup geldim...

Bu örneklerin dışın da bu nidanın şiirlerin diğer mısralarında az da olsa kullanıldığı da olmuştur:

...Ateşte yansın bağ bahçemin tamamı,

Ey, Gül Peri, bu mekana od saldın...

Şahsenem Garip hikâyesinin şiirlerinin üslubunda tasavvufi söyleyişler büyük bir yer tutar.

...Pervana dek, özüñ oda salmagıl,

Mansur deyin enelhak diyip ölmegil,

İsmagıl dek, özüñ gurban kılmagıl,

Âşık men digende ıgtıbar olmaz...

...Pervane gibi, kendini ateşe salma,

Mansur gibi Ene’l - Hak deyip ölme,

İsmail gibi kendini kurban kılma,

Âşık ben deyince itibar olmaz...

Yukarıdaki dörtlükte Ene’l Hak sözüyle Allah yolunda bedenini feda etmiş dini kahramanlardan olan ve tasavvufi anlayışın önemli temsilcilerinden olan Hallacı Mansur’dan, Allah yolunda kurban olmanın simgesi olarak kabul edilen Hz. İsmail’den

bahsedilmektedir. Bu şekilde şiiirlerde sevgiliye duyulan beşeri aşk ile Allah’a duyulan aşk özdeşleştirilerek verilmiştir. Aşağıdaki mısralarda Allah aşkını, Allah yolunda köleliği şu şekilde ifade eder:

<i>...Resulga ummat men, hudaga</i>	<i>...Resul’ün ümmetiyim, hudaya köle,</i>
<i>bende,</i>	<i>Kendi haddimden kendim aşamam...</i>
<i>Öz hetdimden özüüm aşı bilmenem...</i>	

Aşağıdaki dörtlükte ilk bakışta seher vakti, sabah namazı vakti olarak düşünölüp yorumlanabilecek olan bu mısradaki, tasavvufi anlayıştaki “Hu” zikrine de bir gönderme yapılmıştır. Aynı zamanda yırtık, eski elbise giymeleri, tasavvuftaki hırka mazmununu çağrıştırmaktadır.

<i>Säher turup, “Huv” diyenler,</i>	<i>Seher kalkıp, “Hu” diyenler,</i>
<i>Esgi cindesin geyenler,</i>	<i>Eski giysisini giyenler,</i>
<i>Haknıñ senasın diyenler,</i>	<i>Hakk’ın senası diyenler,</i>
<i>Şasenemni gördüñizmi?</i>	<i>Şahsenemi gördünüz mü?</i>

Aynı şekilde şiiirlerde, tasavvufi şiiirlerde çokça gördüğümüz, erenlerden, evliyalardan, kıklardan medet uman, onlardan yardım isteyen söyleyişler de göze çarpmaktadır.

<i>...Gökden uçan bölek bölek durnalar,</i>	<i>...Gökte uçan ayrı ayrı turnalar,</i>
<i>Huda hakı, Garıp candan habar ber.</i>	<i>Huda hakkı, Garıp’ten haber ver.</i>
<i>Kırk çiltlenler, huda yarı erenler,</i>	<i>Kırk Çiltlenler, Huda yâri erenler,</i>
<i>Huda hakı, Garıp candan habar ber.</i>	<i>Huda hakkı, Garıp’ten haber ver.</i>

<i>Hıdır, İlyas çöl eyesi bolanlar,</i>	<i>Hızır, İlyas çöl iyesi olanlar,</i>
<i>Yalkaganda yardım edip gelenler,</i>	<i>Yardım isteyince yardıma gelenler,</i>
<i>Nämeler bolanın mıdam bilenler,</i>	<i>Neler olduğunu her zaman bilenler,</i>

Huda hakı, Garıp candan habar ber...

Huda hakkı, Garip'ten haber ver...

Halk edebiyatında kırklar (Kırk Çiltlen) kullanımını, tüm Türk boylarının, özellikle halk şiirlerinde görmek mümkündür. Şahsenem Garip hikâyesinde de Kırk Çiltlen sıkça kullanılmaktadır:

*“Garıp Garıp” diyip gördüm
düşümde,*

Gören ahvalatım meniñ başımda,

Hat berdiler kırk çiltlenleñ gaşında

Garıp canım, al okagıl hatıñnı.

*“Garip-Garip” diye gördüm
düşümde,*

Gören ahvâlatım benim başımda,

Mektup verdiler Kırk Çiltlenin gaşında

Garıb canım al oku mektubunu.

Senem aydar çitlen şerabın tutdı,

Erenler bizlere hat barın aytdı,

Hemme tutup hutba nikahın etdi,

Garıp canım, al okagıl hatıñnı.

Senem söyler, Çiltlen bâdesini tuttu,

Erenler bizlere mektubu söyledi,

Herkes hutba tutup nikahını kıydı,

Garip canım, al oku mektubunu.

Sadece Türk halk hikâyelerinde değil, Türk Dünyası destanlarında da Kırk Çiltlen'e sık rastlanmaktadır. Örneğin, Manas Destanında da kendilerine ihtiyaç duyulan anlarda Kırk Çiltlen yardıma koşmaktadır:

"Manas! Manas! Manas!" - dep,

Arstan erdi karasañ

Aç kıykırık cañırdı,

Kıstalışkan kezekte

Kırk Çiltlen azır tabıldı!

"Manas! Manas! Manas!" deyip,

Aslan ere bakarsan,

Acı haykırış yankılandı,

Sıkıştıkları bir anda,

Kırk Çiltlen hazır bulundu!

Sözlü ve yazılı edebiyat türlerinde en sık karşımıza çıkan konulardan biri de şairin feleğe, dolayısıyla kaderine sitemidir. Âşık sevgiliye ulaşma yolunda her zaman

engeller ve rakiplerle karşılaşır. Bu engeller bazen somut olarak bir düşman, kişi olmakla beraber, bazen de feleğin kendisidir. Anadolu sahası Türk edebiyatının çeşitli türlerinde de gördüğümüz “kahpe felek” tamlamasıyla Şahsenem Garip Hikâyesinde de sıklıkla karşılaşmaktayız:

...Zulum bilen, gahba pelek,

Bizni yardan ayra saldıñ.

İbrahim dek otga yakıp,

Cepa bilen nara saldıñ.

Zulüm ile, kahpe felek,

Bizi yardan ayır bıraktın.

İbrahim gibi ateşle yakıp,

Cefâ ile nara saldın...

...Gahba pelek meni saldı bu derde,

Men neyläyin bir menzirim bolmasa,

Yat ülkede ölür boldum bu yerde,

Uçup gitsem balu perim bolmasa.

Kahpe felek beni saldı bu derde,

Ben neyleyeyim bir menzirim olmazsa,

Yâd ülkede ölecek oldum bu yerde,

Uçup gitsem balu ferim olmazsa...

Görüldüğü gibi Garip’in Şahsenem’ duyduğu aşk öyle büyüktür ki, kendisini Hz. İbrahim’in narda yanmasıyla eşdeğer görmektedir. Âşık her ne kadar maddi bir aşk yaşasa da, bu aşkını manevi çerçeve ile özdeşleştirerek vermektedir. Şahsenem Garip hikâyesindeki şiirlerde beşeri aşk ile tasavvufi aşkın iç içe geçtiği çok açık bir şekilde görülebilmektedir. Şiirlerin bir mısrasında maddi aşktan bahsedilirken, aynı dörtlük için Allah’a olan adanmışlığı ve aşkı hissedebilmekteyiz:

Şasenem diyir, boldum geda,

Garıbınga canım pida,

Neyläyin men kadir huda,

Garıbımdan ayra saldıñ.

Şahsenem der, oldum köle,

Garip’ime canım fedâ,

Neyleyim ben kadir Hüdâ,

Garip’imden ayır saldın.

Bu dörtlükte mısralar arasında verilen köle ve Hüdâ kelimelerinin aynı dörtlük içinde bulunması beşeri ve manevi aşkın birlikteliğini göstermektedir.

Şiirlerin üslubunda karşılaştığımız özel bir durum ise cinsel kavramların da kullanılmış olmasıdır. Şahsenem'in Garip'in gönderdiği çiçek demetlerinden duyduğu sevincini dışarı yansıtmamasından dolayı, bağcının bu durumu yanlış anlaması ve Şahsenem'in kendisine ilgi duyduğunu zannetmesi üzerine, bağcının Şahsenem'e cinsel içerikli sayılabilecek nağmeler söylemesi şiire yansımıştır:

*Nâzik gamzañ yanar humar
gözünden,*

Gurban olam şahdi şeker sözüñden.

Gâhi yañağıñdan, gâhi yüzüñden,

Ölsem, öldürerler, ölmesem, ölem.

*Nazik gamzen yanar küffar
gözümnden,*

Kurban olam tatlı şeker sözüñden,

Kah yanağıñdan kah yüzüñden,

Öpsem öldürürler, öpmesem ölürüm.

Men seni söymüşem can bile dilden,

Sen meni söymäge, gorkar sen ilden,

Hitayı barmakdan, hınalı goldan,

Tutsam, öldürerler, tutmasam, ölem.

Ben seni sevmişim canı gönülden,

Sen beni sevmeye korkarsın ilden,

Hitayı parmaktan, kınalı elden,

Tutsam öldürürler, tutmasam ölürüm.

Men togap ederin ayak tozlarıñ,

Tarıpın ederin peri kızlarıñ,

Gaymak dudaklarıñ, bal ağızlarıñ,

Emsem öldürerler, emmesem, ölem.

Ben togap yiğidin ayak tozlarını,

Överek yiğidin Peri kızlarını,

Kaymak dudaklarını, bal ağızlarını,

Emsem öldürürler, emmesem ölürüm.

...Geliñ gulak goyuñ yarıñ oynuna,

Tilla heykel dakınıpdir boynuna,

Goca bagban Şasenemiñ goynuna,

Girsem, öldürerler, girmesem, ölem...

...Gel kulak ver yârin düşüncesine,

Gümüş kolye takmış boynuna,

Koca bağcı Şahsenem'in koynuna,

Girsem öldürürler, girmesem ölürüm.

Görüldüğü gibi bağcı Şahsenem'in koynuna girme isteğini gizlemeye gerek görmeden açıkça ifade etmektedir. Atışmanın devamında ise aynı üslubu, benzer ifadelerle tekrar dile getirmektedir:

Goca bagban bir gülüñdir,

Girgil, bagbanıñ goynuna.

Egin başı salıp çıkar,

Urgul, bagbanıñ goynuna.

Koca bağcı bir gülümser,

Gir bağcının koynuna.

Ekin başı salıp çıkar,

Vur bağcının koynuna.

Geymiñni çıkar yatalı,

Canımız cana gatalı,

Mırat maksada yetäli,

Girgil, bagbanıñ goynuna.

Giyimini çıkar yatalım,

Canımızı cana katalım,

Murat maksada yetelim,

Gir bağcının koynuna.

Tirsem bağında gülüñni,

Emsem lebiñde balıñni,

Bilezikli ak goluñni,

Salgıl, bagbanıñ boynuna.

Dersem bağında gülünü,

Emsem lebinde balını ,

Bilezikli ak kolunu,

Sal bağcının boynuna.

Bagban guluñı yat eyle,

Gamgın yüregiñ şat eyle,

Rakıp yüregin ot eyle,

Girgil, bagbanıñ goynuna.

Bağcı kulunu yad eyle,

Gamlı yüregini şad eyle,

Rakıp yüregini od eyle,

Gir bağcının koynuna.

Hikâyedeki şiirleri incelediğimizde genel Türk halk şiirinin şekil, yapı ve içerik özelliklerini tamamen bünyesinde barındırdığını tespit ettik . Şiirlerin gerek konu

gerekse üslup bakımından mensur kısımlarla benzer olduğunu, mensur bölümlerde verilen konuşmaların şiirlerde de atışma örnekleri olarak verildiğini söylemek mümkündür. Hikâyedeki şiirlerin önemli bir kısmı, mensur olarak anlatılan olayları özetleyici ve bütünleyici bir mahiyettedir. Şiirler şekil açısından sağlam, belirli bir hece ölçüsüne ve kafiye düzenine sahiptir. Ancak bazı mısralarda hece ölçüsüne riayet edilmediği görülmektedir. Aynı şekilde hece ölçülerinde kullanılan duraklara çoğunlukla sadık kalınmış olmasına rağmen bazen duraklarda da problemlerle karşılaşmaktadır. Söz sanatları ve anlam yoğunluğu açısından zengin bir yapıdadır. Şiirler üslubunda taşıdığı dini ve tasavvufi kullanımlarla zenginlik kazanmıştır. Genel Türk şiirine paralel olarak kullanılan mazmunlar ve konular ile bu zenginlik tamamlanmıştır. Halk şiirinin koşma ve semai tarzı hikâyedeki şiirlerde en çok kullanılan nazım şekilleridir.

II.4. Şahsenem Garip Hikâyesinin Andalip Oğuznamesi İle Kaynak Ve Motif Bakımından Karşılaştırılması

Türk sözlü yaratmaları, içinde olduğu dönem, coğrafya ve kültürel yapıya bağlı olarak benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler destan-halk hikâyesi türü için de geçerlidir. Önceki bölümlerde destan ve halk hikâyesi türlerinin çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan tanımları, türlerin teşekkülü ile ilgili görüşlerine yer vermiştik. Bu noktadan hareketle, sözlü yaratmaların aslında birbirlerinden bazı hususi şekil özellikleri bakımından farklılıklar gösterse de dayandıkları temel kültürel değerler ve işlevleri açısından gerek konu gerekse motif bakımından birbirinden etkilendikleri ve aynı kaynaklardan beslendiklerini aşikardır.

Çalışma konumuzda ele aldığımız destan ve halk hikâyesi türleri de bazı özellikler bakımından birbirinden ayrılrsa da aslında milletin var oluşundan beri adına kültürel kodlar da denilen ve nesilden nesile aktarılan kolektif şuurun dışı vurumudur. Bu dışavurum, mitolojik dönemden “epos” ve “romans” dönemine gelişerek ve değişerek taşınmış ve farklı özelliklerle tezahür etmiştir. Destanlar, bir toplumun ve o toplumda yetişen kahramanların dışı dönük yönlerini, yani kahramanlıklarını sergileyen anlatılardır. Araştırmacıların da belirttiği gibi bu sözlü yaratmalar tarih öncesi ve tarihin

ilk dönemlerinden başlayarak yaratılmaya başlamış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Burada destanların oluşumunu sağlayan önemli etkenlerden biri de Türklerin göçebe yaşam tarzıdır. Göçebe toplumlarda sulak topraklara ve geniş arazilere duyulan ihtiyaç, çeşitli kahramanların ortaya çıkmasını sağlamış ve onun düşmanlarla yaptığı mücadeleler, sözlü kültür ortamında zenginleşerek anlatılmaya başlanmıştır. Türklerin yaşam tarzı hareketli ve aktif bir yapıda olduğu için, dış güçlerle sürekli girilen mücadelelerde sayısız kahraman ortaya çıkmıştır.

Sonraki dönemlerde toplumsal yapıdaki değişime bağlı olarak halk hikâyesi türündeki eserlerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu anlatmalarda temel konular aşk ve kahramanlık olarak karşımıza çıkar. Halk hikâyelerinde, standaki kahramanın toplumla ilişkisinin yerini kahramanın bireyle olan ilişkisi almaktadır. Kahramanın yaşadığı olaylar da sonuçları bakımından milletten ziyade fertleri veya daha küçük bir topluluğu ilgilendirmektedir. Bu bağlamda çalışmamıza konu olan destan ve hikâye metnini değerlendirdiğimizde, Oğuz Kağan Türk kültür tarihinde önemli izler bırakan kahramanlık yaratmalarından ilkidir. İlk olarak Uygur harfleriyle yazılmış olan Oğuz Kağan Destanı'nın sonraki dönemlerde birçok nüshası oluşmuştur. Oğuz Kağan'ın en önemli özelliği, doğumu esnasındaki olağanüstü olaylar ve hızlı bir şekilde büyüyerek Doğu ve Batı yönüne gerçekleştirdiği seferleridir. Destanın teşekkülü meselesinde Oğuz Kağan'ın teşekkülü ve teşekkül dönemi ile ilgili bilgilere yer vermiştik. Yaratım ve aktarım bakımından ortak özellikler gösteren destan ile halk hikâyesi, motif ve tipler bakımından da birbirine yakındır. Bu bağlamda Oğuz Kağan Destanı (Andalip Oğuznamesi) ile Şahsenem Garip hikâyesi arasındaki benzer motiflerden tespit ettiklerimiz şöyledir:

Doğum: Türk sözlü geleneğinde yer alan mensur anlatmaların büyük bir kısmında çocuksuzluk, çocuksuzluğa çare aramak için çeşitli yollara başvurulması, kahramanın doğumu, kahramanın hızlı büyümesi gibi motifler ortaktır. Andalip Oğuznamesi'nde Oğuz Kağan'ın şeceresi Hz. Adem ile Havva'dan ve onların soyundan gelen Hz. Nuh'tan ve oğlu Yafes'e dayandırılmaktadır. Yafes'ten sonra Türk adı geçmektedir ve Türk neslinden de Oğuz Kağan'a gelmektedir. Oğuz Kağan'ın şeceresi, Andalip Oğuznamesi'nde Reşideddin nüshası ve Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesi'nde olduğu kadar ayrıntılı verilmemektedir. Uygur Oğuznamesi'nde sadece

Ay Kağan'dan bahsedilmekte şecereyle ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bu açıdan Uygur ve Andalıp Oğuznameleri'nin şecere bilgisi bakımından diğerlerinden daha az fikir verdiği görülmektedir.

Oğuznamelerde doğum motifine ilişkin olarak göze çarpan bir özellik Türk destancılık geleneğinde de devam eden kahramanların soylu bir aileye mensup olması (han veya vezir) Oğuz Kağan destanından itibaren süregelen bir özelliktir. Andalıp Oğuznamesi'nde Oğuz Kağan Kara Han'ın oğludur ve padişahlık özelliği Hz. Süleyman'a benzetilerek yüceltilmektedir. Türk halk hikâyelerinde de doğum motifiyle ilgili olarak destancılık geleneğinde var olan bazı hususları görmekteyiz. Özellikle çocuksuzluk etrafında yer alan doğum motifi bu konuya bir örnektir. Her ne kadar halk hikâyelerinde kahramanın doğumu ile ilgili epizotlar türün bazı özelliklerini yansıtacak şekilde bazı değişikliklerle uğramış, kahramanın şeceresinden âşık olmasına kadar geçen dönem etrafında oluşan motiflerle genişlemiştir. Nitekim çalışma konumuz olan Şahsenem Garip hikâyesinde de hikâyenin kahramanı Garip'in şeceresi, çocuksuzluk ve olağanüstü doğumu dini bir mahiyete bürünerek anlatmada yer almaktadır. Ayrıca Oğuznamelerde olduğu gibi Şahsenem Garip eski bir han olan Hasan Vezir'in oğludur. Çocuksuzluk ve olağanüstü doğum motifleri, Andalıp Oğuznamesi'nden farklı olarak kabe'nin ziyaret edilmesiyle çocuksuzluğa çare arama ile ilgili epizot içerisinde İslami bir hüviyete büründürülmüştür.

Kahramanların özellikleriyle ilgili motifler:

Oğuznamelerde destan kahramanının olağanüstü doğumunun ardından hızlı bir şekilde büyümesi ve kahramanlık mücadelesine başlaması sık görülen bir durumdur. Kahraman, mensubu olduğu topluluğa zarar veren bir varlıkla veya düşman bir boyla mücadele ederek toplumu içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtararak liderlik özelliğini pekiştirir. Destan kahramanı alplik özellikleri taşır. Buradaki temel yapı kahramanın dışa dönük olması ve verdiği mücadelelerin bireyden ziyade toplumu ilgilendiriyor olmasıdır.

Halk hikâyelerinde kahramanın, destan kahramanına göre daha içe dönük bir yapısının olması olayların ferdi bir kimliğe bürünmesine dolayısıyla toplumun birebir olayların içinde değil, yabancılaşarak dışarıdan izleyen sosyal bir gruba dönüşmesine sebep olmaktadır. Bir başka ifadeyle kahramanın mücadelesi toplum için değil bireyin

kendi istekleri ve amaçlarına yöneliktir. Destan kahramanlarındaki Alplik özelliği halk hikâyeleri kahramanlarında âşıklık özelliklerine dönüşmüştür. Andalp Oğuznamesinde Oğuz Kağan'ın cihan hakimiyeti için doğuya ve batıya seferler düzenlediği görülür. Buna karşın Şahsenem Garip hikâyesinde kahramanın gurbete çıkması sevgiliyi elde etme ve ona kavuşma arzusu için yapılan mücadeledir.

Destan kahramanları güç ve kudret bakımından hızlı bir şekilde savaşçı kimliği kazanır. Halk hikâyelerinde ise kahramana saz çalma, name söyleme özellikleri yüklenmiştir. Andalp Oğuznamesinde Oğuz Kağan hızlı bir şekilde Han olduktan sonra Hıtaş ülkesine, İt Barak Han üzerine bir sefer düzenler. Yani olaylar Oğuz Kağan'ın savaşçı kimliği üzerine şekillenir. Garip ise Âşık Aydın Pîr'in kerametli kırk kara dutarından birini hak ederek âşıklık vasfına erişmektedir. Bu durum coğrafi sahalara ve yüzyıllara bağlı olarak destandan halk hikâyesine geçişin ve kahramanın tipolojik değişiminin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle göçebe yaşam tarzına bağlı Türklerin otlaklarını genişletmek ve hükümlanlık alanlarını arttırmak için destanlarda kahramana savaşçılık misyonu yüklenirken, halk hikâyelerinde sevgiliye kavuşma mücadelesi eksenini etrafında saz çalıp namerler söyleyerek âşıklıkta üst mertebelere ulaşma ve atışmalarda üstünlük elde etme misyonu yüklenmektedir.

Destan ve halk hikâyelerinde kahramanların olağanüstü özellikleri dikkat çeker. Destan kahramanları olağanüstü bir güçle donanmış olarak yer alır. Örneğin; Oğuz Kağan destanında kahramanın halkına musallat olan gergedanı öldürmesi, Dede Korkut Kitabı'nda Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi gibi durumlar Türk destanlarının hemen hepsinde yer alan hususlardır. Halk hikâyelerinde ise kahraman güzelliği yönünden olağanüstü bir özelliğe sahiptir. Şahsenem Garip hikâyesinde, kahramanı yakından görme fırsatı bulan Aysenem, Uz Peri, Helelay Peri hatta bunların cariyeleri yüzünün güzelliğinden Garip'i gördüklerinde bayılıp düşmektedirler. Burada olağanüstülük vasfının “savaşma gücü ve hüneri” yerine, güzellik ve ilgi odağı olma şeklinde bir değişim ve dönüşümün yaşandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Destan ve halk hikâyelerinde görülen ortak motiflerden biri de kahramanın ad almasıdır. Türk destanlarında kahramanların genellikle bir başarı göstermelerine bağlı olarak ad aldıkları görülmektedir. Ancak Andalp Oğuznamesi'nde ad verme motifiyle

ilgili herhangi bir ritüele rastlanmamaktadır. Oğuz Kağan'ın Kara Han'ın oğlu ve isminin “Oğuz” olduğu doğrudan söylenmektedir. Garip ise bu dünyaya garip geldiği ve babası öldüğü için halk tarafından “Garip” ismi verilmiştir.

Oğuznamelerde işlenen konular Oğuz Kağan'ın mücadeleleri ve bunlara bağlı olaylardır. Andalıp Oğuznamesi'nde de Oğuz Kağan'ın savaşları ve kahramanlığı anlatılmaktadır. Halk hikâyelerinde ise konu, kahramanın sevgiliyi elde etmek için verdiği mücadelelerdir. Nitekim Şahsenem Garip hikâyesi iki sevgilinin kavuşma arzusu yolundaki engelleri aşma maceralarını konu almaktadır.

Türk destanlarında yer alan önemli hususlardan biri de toylardır. Oğuznameler başta olmak üzere bütün destanlarda yer alan toylar, toplumun birlik ve bütünlüğünün sağlanması ve korunması bakımından oldukça önemlidir. Oğuznamelerde kahramanın olağanüstü doğumu, ad alması ve evlenmesi sırasında toy düzenlendiği görülmektedir. Andalıp Oğuznamesi'nde bu toylardan biri şöyle anlatılır:

...

Yeryüzünün dör bir yanını alıp,
Türk kendini cihana gösterdi.

O şah şimdi Moğolistan'a gelip
Hesabı baştan aşkın toy kurmuştur.

Bir aylık yolculuk için hazırlık yapıp,
İnci ve cevherleri kendine harçlık etti.

Dokuz yüz bin havuza mey akıttı,
Meyin deryasında müptelaları yüzdü.

Dokuz yüz bin koyun ve bir o kadar yılkı,
Kesip, bütün halka ziyafet verdi.

Avcılar göğe altın tabak atıp vurdu,

Nice pehlivan tutuştu, greş etti.

...

Aynı durum halk hikâyesi için de söz konusudur. Şahsenem Garip hikâyesinde, kahramanın dünyaya gelişi, ad alması ve evlenmesi sırasında toy düzenlenerek bu olaylar kutlanmaktadır. Bu toylara diğerklkelerden avcılar, pehlivanlar, aşıklar ve nişancılar gelerek türlü oyunlar ve yarışmalar düzenlenip ziyafet verilmektedir.

Türk destanlarında yer alan motiflerden biri de 3, 5, 7, 9 ve 40 gibi sayılardır. Andalıp Oğuznamesinde üç yıl, üç ay, üç oğul, üç karı, üç defa, yurdunu üçe taksim etmesi gibi “ç” formlistik sayısı sıklıkla geçmektedir. Bu formlistik sayılardan üç, beş, yedi, dokuz ve kırk Şahsenem Garip hikâyesinde de aynen yer aldığını görmekteyiz. Örneğın;

Üç yıl olmuş geleli, şehri Bağdada,
zeri elbisesiz, yalın ayak yaya,
Mihman olup düşmüş “Bağumurada”,
O konuğu size layık görmüşler.

şimdi vasfını söyleyip gezsem illerde,
Beni sorsam yakın uzak yollarda,
Mecnun gibi yedi yıllık cllerde,
Yürüyünce dönerim belki de gelemem.

Ayrılık dediğın Huda kısmeti,
Niğın boynun burup, mell olursun?
Dokuz yıldır ben de çektim mihneti,
Niğın boynun burup, mell olursun?

Akca ile gezdin bu zaman,
Kırk arkadaşın elinde sürsün devran,
Dn fikrinden, canımdır kurban,
lmek yeğdir senden ayrı kalmaktan.

Çalışma konumuz olan hikâyede yukarıda birkaç örnekle açıklamaya çalıştığımız şekilde formülistik sayılar sıklıkla yer almaktadır.

Oğuzname ile Şahsenem Garip hikâyesindeki ortak motiflerden biri de avcılıktır. Avcılık, Türklerin yaşamında öteden beri önemli bir yer tutmaktadır. Andalip Oğuznamesinde avcılık şöyle dile getirilir. Oğuz Kağan oğullarına:

...

Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han'a
“Maşrık çölüne ava gidiniz, dedi.”

Gök han, Dağ Han ve Deniz Han'a
“Mağrip çölüne ava gidiniz, dedi.”

Bunların her biri bir yana çıkıp gitti,
Ava varıp geyik ve kulan tuttular.

...

Türk halk anlatılarında müneccim ve falcılar önemli bir motiftir. Andalip Oğuznamesinde, Oğuz Kağan oğullarının hangi tarafa şah olacakları konusunda müneccimlere başvurur ve falcı bu duruma yorum getirir:

...

Yay oku hangi yöne atarsa,
Ok o yöne gitmeye hazırdır, dedi.

Falcı söyledikten sonra bu oğullar,
Hanın kaderlerini hazırladığını anladılar.

Deyip bu fal o zaman anlaşıldı,
Bizim için emirdir diye inandılar.

...

Falcılar ve müneccimler Şahsenem Garip hikâyesinde de sık sık karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Garip, aşık kemiği oynarken bir yaşlı kadına rastlar. Yaşlı kadın

Garip'in falına bakar ve gelecekte haber verir. Garip'e, Şahsenem'in ihtiyar bahçıvanına oğul olmasını ve her gün ona bir gül demeti göndermesini söyler.

Hikâyede münecim ve fala bakmakla ilgili bir başka örnek de şöyledir: Şah Abbas Garip'in yerini öğrenmek için münecimlerine fala baktırır. Onlar Garip'in bir sandıkta gizlenmiş olduğunu bilirler.

Sonuç olarak; Andalp Oğuznamesi ile Şahsenem Garip hikâyesi arasında yukarıda tespit etmeye çalıştığımız benzer motifler, bu anlatmaların aynı kaynaktan, yani Türk düşünce ve inanış sistemi üzerine bina edilen Türk sözlü kültür geleneğinden beslenmektedir. Aynı kaynaktan beslenen bu sözlü kültür yaratmaları, tip ve motifleri açısından da benzerlikler göstermektedir. Elbette farklı dönemlerde teşekkül eden, zamana ve mekana bağlı olarak farklılıklar gösteren bu sözlü yaratmalar, toplumun sosyo-kültürel yapısındaki değişimlere paralel bir şekilde bazı değişimlere uğrayarak çeşitlilik gösterecektir. Bu durum, Türk sözlü yaratmalarının icra bağlamlarına ve dinleyici kitlesine bağlı olarak seyrini devam ettirecektir.

METNİN LATİN ALFABESİNE TRANSKRİPSİYONU

ŞASENEM-GARIP

(s.3) Habarı nireden al? Diyarbekir diyen yurtdan al. Bu yurduň şäherine hem Diyarbekir¹⁴⁷ diyerdiler. Bu patışanın soň gelen bir veziri vardı. Oňa Hasan vezir diyerdiler. Patışa bilen bu vezir özara örän dostdular. Bir günü Şaapbas bilen Hasan vezir şikara çıkıyar. Bular av avlayarlar. Oların hersi bir yerde av gözläp yörkä, Şaapbas bir bogaz tovsana düş gelyär. Şaapbas ayalınıň gövrelidigini yadına salyar da ol tovsanı avlamayar. Soň bu tovsan Hasan vezire hem düş gelyär. Ol da ayalınıň gövrelidigini yadına salyar da ol tovsanı avlamayar. Bular şondan soň, köp av avlap, ahırı goşlarına gaydıp gelyärler. Naharlanyarlar, dınç alyarlar. Olar özara sözleşip oturyarlar. Şol vagt Hasan veziriň yadına ol bogaz tovsan düşyär de biğtıyar kellesini yaykayar. Şaapbas munı göryär de Hasan vezire garap, “Näme başını yaykadın? Men telek sözledimmi?” diyyär. Şol vagt Hasan vezir patışa garap, “Men av avlap yörkäm, bir bogaz tovsana düşdüm, şonda ayalımıň gövrelidigi yadıma düşdi de onu avlamadım” diyyär. Munı eşiden Şaapbas hem: “Men de şol tovsana düşdüm. Men hem ayalımıň gövrelidigini yadıma saldım da ol tovsanı avlamadım” diyyär. Şaapbas bu sözleri aydıp gutarandan soň, Hasan vezire garap, “İkimiz örän yürekdeş ekenimiz. Şonuň üçin seniň ogluň, meniň oglum bolsa, ikisi dost bolsun. Seniň gızıň, meniň oglum bolsa, adaglı bolsun. Meniň gızım, seniň ogluň bolsa, olar da adaglı bolsunlar” diyyär. Bu aydılanlara ikisi de razı bolyar. Şondan soň Şaapbas bu hakda ähtnama yazıp, möhürini basyar da vezire beryär. Bular şikardan gaydıp gelyärler. Ayı günü dolup, Şaapbasın gızı, Hasan veziriň oğlu (s.4) bolyar. Bu ikisi ulı toy tutyar. Toy sovlandan soň, il-ulus Şaapbasın gızınıň adına Şasenem goyyar. Hasan vezir bu yurda gelende garip bolup geleni üçin, oglunıň adını Garip diyip goyduryar. İl-ulus munı hem makullayar. Şundan soň bu ikisi çagasını bir enekä tabşıryar. Bu iki çaga bir yerde ösyär. Olar yedi yaşayarlar, ikisini de bilelikde mekdebe beryärler. Mekdep cayınıň bir tarapında gızlar, beyleki tarapında oğlanlar oturyardı. Şasenem bilen Garip canıň arasında bir enekäniň elinde terbiyelenyärkä, söygi başlanyar. Mekdepde hem bu ikisi bir birine aytcaq maksatlarını üm bilen aydyardı. Mekdepde okuv gutarandan soň, bu ikisi bile öye gaydyardı. Mekdebe baranda hem ikisi bile baryardı. Mekdebe gelende birisi ıza galsa, ol gelyänçä, öňürti gelen yolda garaşyardı. Şu yaşayışda bu ikisi 14 yaşına yetyär.

Günlerde bir gün Hasan vezir ağır keselläp, oğlu Garıbı yanına çağıryar. Garıp can kakasınıň yanına gelyär. Şonda Hasan vezir Garıp cana garap, “Ey, oglum, men indi ölyärin. Ölse de hiç bir zatdan gaygı etme. Saňa Şaapbas sereder. Men saňa Şaapbasın gızı Şasenemi adaglandırın. Ol saňa gızını berer, seni vezir ediner. İndi sen menden razı bol” diyyär de Hasan vezir dünyäden ötyär. Garıp can il-ulus bilen kakasını abraylı caylayar. Etmeli dāp dessurları yerine yetiriyär.

Bir gün Garıp can Şasenem bilen sözleşip oturyar. Şol vagt Garıp Şaseneme garap, “Men öň seni garındaşımıka diyyärdim, emma sen meniň adagım ekeniň” diyyär de Şaseneme ähtnamanıň bardıgı aydyar. Şasenem munı eşidip, örän begenyär. Mundan soň birnäçe vagt geçyär. Bir günü Şasenem Garıp cana: “Ey, Garıp can, haysı birimiz mekdebe ıza galıp gelse, üç posa bersin” diyyär. Muňa Garıp can da razı bolyar. Bular şondan soň öz öylerine baryarlar. Bu gice ikisiniň de gözüne ukı gelmeyär. Ahırı Garıp can daňdanlar uka gidyär. Şonuň üçin mekdebe Şasenemden ıza galıp gelyär. Şol sebäpli Şasenem Garıp candan vada edilen üç posanı alyar. Şol günü bu ikisi yene de “Kim mekdebe ıza galıp gelse 9 posa bersin” diyip vadalaşyar. Şondan soň Garıp can öylerine gelyär. Ol öz özüne: “Men ağır uka gitmäyin” diyyär de bir barmagınıň ucunu dilip, oňa düz sepcek bolup pikirlenyär. Munı Garıp canıň ecesi duyuyar da

¹⁴⁷ Aydılyan şäheriň harabaçılığı Daşhovuz oblastının Lenin rayonınıň takmınan 82 kilometrlik günbatar aşak tarapında yerleşyär. Türkmenler on harabaçılığa häzir hem Diyarbekir şäheri diyyärler. Onuň töveregine, oňa tabın bolan yerlere, şäherlere bolsa Diyarbekir yurdu diyipdirler.

oña: “Oglum, nâme etcek bolyarsıñ” diyip ondan sorayar. Şonda Garıp can: “Ey, ece, biz geçen gün haysı birimiz mekdebe ız gelse, üç posa bermeli diyip, Şasenem bilen vadalaşdık. Men geçen günki vadada ıza galdım. Şasenem bu gün menden üç posanı aldı. Bu gün kim ertir mekdebe ız barsa, dokuz posa bermegi vadalaşdık. İza galmayın diyip, barmagımıñ başını dilip, duz bercek bolyarın” diyyär. Bu sözleri eşdip, Garıp canıñ ecesi: “Ey, Garıp can, arkayın uklaber, men seni oyararın” diyyär. Garıp can muña örân begenyär. Şondan soñ yatıp uklayar.

(s.5) İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Ol hem öylerine baryar da yatıp uklayar. Bu gice Şasenem bilen Garıp can üçin örân şatlıklı bolyar. Bular uklap yatırkalar, ikisiniñ düşüne kırk çiltlenler¹⁴⁸, erenler¹⁴⁹ giryär. Olar Şasenem bilen Garıp canıñ her haysına kırk kâse şerap beryärler. Olar Şaseneme, Garıp cana: “Siz ikiñiz bir biriñize mınasıp. Siz hak aşıksıñız. Her hili ceza berseler de bu yoluñızdan dönmäñ. Garıpta ähtnama bardır. Ol dogrudır. İkiñiz de ol ähtnamanı okañ. İkiñiz de munı biliñ, ägä boluñ” diyip gayıp bolup gidyärler. Şol vagt Garıp can da, Şasenem de ukudan oyanyar. Haydan hay mekdebe ugrayarlar. Garıp can mekdebe Şasenemden ön gelyär. Onuñ üçin Garıp can Şasenemden dokuz posanı alyar. Şol vagt Şasenem gören düşüni Garıp cana sözlöp beryär. Garıp can hem “Bu düşü men de gördüm” diyyär. Munı eşiden Şasenem Garıp cana: “Kırk çiltlenleriñ, erenleriñ aydyan ähtnaması nirede” diyyär. Garıp can ähtnamanı kitabınıñ içinden alyar da Şaseneme beryär. Şasenem onuñ yüzüne garayar da şatlanyar. Garıp cana Şasenem: “Bu ähtnamanı sen oka” diyyär. Garıp can muña örân şat bolyar. Getir okayın diyyär de bir nama¹⁵⁰ aydyar. Şasenem de cogap beryär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp:

Takatım galmadı, sabır-kararım,
Hanı getir, okayın men hatıñı.
Aklım alan bir näzenin nigarım,¹⁵¹
Hanı getir okayın men hatıñı.

Şasenem:

Kadır huda saña, maña lutf¹⁵² etdi,
Garıp canım, al oka sen hatıñı.
Erenler bizlerge rähberlik¹⁵³ etdi,
Garıp canım, al sen oka hatıñı.

Garıp:

Bir para aşıklar dünyäge geler,
Erenler düşende matlabın¹⁵⁴ berer.
Dünyäde Şasenem atlı köp bolar,
Hanı getir, okayın men hatıñı.

(s.6) Şasenem:

“Garıp Garıp” diyip gördüm düşümde,
Gören ahvalatım¹⁵⁵ meniñ başımda,
Hat berdiler kırk çiltlenleñ gaşında¹⁵⁶
Garıp canım, al okagıl hatıñı.

Garıp:

Bilbil dek ıskıñda bolup men şeyda,¹⁵⁷

¹⁴⁸ Kırk çiltlenler; dini düşüncä görä, mert, keramatlı adamlar, kırk övlüyä.

¹⁴⁹ Erenler; dini düşüncä görä, mert, keramatlı adamlar.

¹⁵⁰ Nama; aydım, hat, yazgı, salam hatı.

¹⁵¹ Nigarım; yarım manısında.

¹⁵² Lutf etmek; yağsılık etmek, rehimli bolmak.

¹⁵³ Rehberlik; yoldaşlık, yol görkezmek, halıpa, baştutan.

¹⁵⁴ Matlap; maksat, maksadını aytmak, yüregini bermek.

¹⁵⁵ Ahval; düş görmek, düş, yağday.

¹⁵⁶ Gaşında; önünde, yanında, huzurında manısında.

Muhupbet¹⁵⁸ arada bolupdır peyda,
Senem can, başıma salıpsıñ sövda,
Hanı getir, okayın men hatıñnı.

Şasenem:

Bilbil bolup gunça gülge gonar sen,
Hak rozi¹⁵⁹ eylese dövrän sürer sen,
Şadı horram bolup, oynap gülersen,
Garıp canım, al okagıl hatıñnı.

Garıp:

Garıp aydar, kimse şerabın tutdı?
Ol kimsedir ikimize hat aytdı?
Ol kimsedir bizge nikahın etdi?
Hanı getir, okayın men hatıñnı.

Şasenem:

Senem aydar çitlen şerabın tutdı,
Erenler bizlere hat barın aytdı,
Hemme tutup hutba¹⁶⁰ nikahın etdi,
Garıp canım, al okagıl hatıñnı.

Bu aydışik tamamlanyar. Garıp can bilen Şasenem gice gören düşlerini bir birlerine aydışyar. Bular Şaapbasıñ beren ähtnamasını okayarlar. İkişi hem muña örän şatlanyar. Bu ikisi bu yerde şatlanıbersinler.

İndi habarı kimden al. Şaapbas bilen onuñ ayalı Gülşirin periden al. Şaapbas bilen Gülşirin peri Şasenemi mekdepden alıp galmak hakkında maslahatlaşyar. Olar onı okuva ibermezligi makul tapyarlar. Şasenemi durmuşa çıkarmak hakkında sözleşyärler. Şol vagt Gülşirin peri Şaapbasa garayar da: “Ey, Şaapbas, sen gızıñı kime bermek isleyärsin” diyyär. Şonda Şaapbas pikirlenmän: “Ey, Gülşirin peri, men öñ bu hakda Hasan vezir bilen ähtnama bağlaşpıdım. Meniñ gızım Garıba adaglıdır. Şoña da gızımı bererin” diyyär. Gülşirin peri bu sözleri eşiden badına, Şaapbasa garayar da onı yañsılap gülyär. Şaapbas ayalına: (s.7) “Hav, heley, yañsılap gülyärsiñ. Meniñ güler yalı nāme kemim bar ayt” diyyär. Şonda Gülşirin peri şaga: “Ey, şahım, sen köp zatları bilyärsiñ, köp yurtları gördüñ, ençeme rovayatları, gürrüñleri eşitdiñ. Hey şalardan öz yetimine gızını berenini gördüñmi ya da eşitdiñmi? Sen oña gızıñı berseñ, nesliñi hapalarsıñ, ile masgara bolarsıñ. Seniñ bu maksadıñ örän gabahatdır, şahım” diyyär. Şondan soñ Şaapbas oylanyar da ahırda ayalı Gülşirin periniñ aydanlarını makul bilyär. Ayalı Gülşirin perä: “Şeyle bolyan bolsa, gızımızı Garıba bermeyäris. Sen hem ertir Şasenemi mekdebe iberme” diyyär.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Şol günüñ ağşamsı hiç zatdan habarsız yatıp uklayar. Ertesi irden turyar da yuvunyar, ertirlik edinip, mekdebe gitmekçi bolyar. Şonda Şasenemiñ ecesi Gülşirin: “Ey, Şasenem, nire baryarsıñ” diyyär. Şasenem: “Mekdebe gitcek” diyip cogap beryär. Onuñ ecesi şonda oña: “İndi seniñ mekdepde işiñ yok. Seniñ mekdep vagtıñ ötdi. İndi sen öyde otur da tikiñ tik, keşde et, halı doka” diyyär. Şasenem bu sözleri eşiden badına, gözleri giryan,¹⁶¹ yüregi biryan,¹⁶² kapasa salnan bilbil dek tolgunyar da ecesine yalbarıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Eşit meniñ arzım, hormatlı, ene,
Ene, men dertlini yandırma beyle,

¹⁵⁷ Şeyda; telbe, dāli, çakdanaşa aşık.

¹⁵⁸ Muhubbet; dost, söygüli, söyşen.

¹⁵⁹ Rozi; rısgal, nesibe, nesip etmek.

¹⁶⁰ Hutba; övüt, undev, nesihat bermek.

¹⁶¹ Giryan; aglamak, eñremek.

¹⁶² Biryan; bişmek, köymek, govurulmak.

Ak süydüñ emmişem, men gana gana,
Ene, men dertlini yandırma beyle.

Hatara çekilen yükdür, ner degil,
Meydanda dökülen lăşdır, ser degil,
Hamısın tutmagan kişi är degil,
Ene, men dertlini yandırma beyle.

Elimde piyala ganımga dolsun,
İşgında gül meñzim saralıp solsun,
Yanıp köyüp istihanım¹⁶³ kül bolsun,
Ene, men dertlini yandırma beyle.

Barmagımda yüzük, tılla gaşlıdır,
İçimde ot yanyar, gözüm yaşlıdır,
Rehim eyle ecize, gara saçlıdır,
Ene, men dertlini yandırma beyle.

Bir maña yetipsiz, övliyä düynäp,¹⁶⁴
Meni heläk etme, öldürme gınap,
Ya görcek bolyarmıñ işgımı sına,
Ene, men dertlini yandırma beyle.

(s.8) Gice gündiz yalbaryarın habıba,¹⁶⁵
Sırım aytma, derdim bilmez tebibe,
Şasenem diyr, men gidermen Garıba,
Ene, men dertlini yandırma beyle.

Şasenem sözini tamamlayar. Bu sözleri Gülşirin peri diñlemeyär. Aytdıñmı da, diydiñmi de diymeyär. Bu yağdayı görüp, Şasenemiñ sabır takadı galman, zar zar aglap, yalançıdan nărazı bolyar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Zulum bilen, gahba¹⁶⁶ pelek,
Bizni yardan ayra saldıñ.
İbrahim¹⁶⁷ dek otga yakıp,
Cepa bilen nara¹⁶⁸ saldıñ.

Bozdurıp ömrüm hışdını,¹⁶⁹
Gezdirip cahan deşdini,¹⁷⁰
Sındırıp abat keşdini,¹⁷¹
Deryayı hunhora¹⁷² saldıñ.

¹⁶³ İstihan; sünk.

¹⁶⁴ Düynemek; sığınmak, dilemek.

¹⁶⁵ Habıp; yakın yoldaş, dost-yar,

¹⁶⁶ Gahba; bivepa, bivepa dünyä, erbet gezyän ayal, yaramaz täley.

¹⁶⁷ İbrahim (İbrayım); dini rovyayata görä, yehudı pıgamberinden biri hasaplanyar. Ol butparazlığa garşı bolanı ve buthanadaki butları döveni üçin Babil (Babilion) hökümdarı Nemrut birinci onı oda taşlanmış, emma ot onı yakman, gayta gülzarlığa övrülenmiş.

¹⁶⁸ Nar; ot.

¹⁶⁹ Hışt; kerpiç.

¹⁷⁰ Deşt; sähra, çöl, düz, meydan.

¹⁷¹ Keşt; gezelenç, sıyahat.

Cepa bile pür¹⁷³ hun¹⁷⁴ edip,
Gözde yaşım ceyhun edip,
Bizni Leyli Mecnun¹⁷⁵ edip,
Gızıklı bazara saldıñ.

Yar, uzak geçdi halımız,
Pelek bozdı ıkbalımız,
Müneçcim¹⁷⁶ açdı palımız,
Bizni bagtı gara saldıñ.

Rakıp¹⁷⁷ aldı daşımızı,
Aylap urdı başımızı,
Yok eyledi huşumızı,
Makav eylöp, telbä saldıñ,¹⁷⁸

Şasenem diyir, boldum geda,
Garıbınga canım pida,
(s.9) Neyläyin men kadır huda,
Garıbımdan ayra saldıñ.

Şasenem sözini tamamlayar da örän tukat halda oturyar. Yene de birden bir zat yadına düşen yalı bolup, Garıp can hakkında oylanyar. Şasenem çuñ pikire gidip, “Men munça gam gussa çekyärin. Garıp canıñ halı niçik bolduka” diyyär. Şeyle pikirden soñ, Şasenem hiç kime bildirmän, mekdebe gidyär. Çolaca köçe bilen yöräp, mekdebe baryar, emma mekdebe girmän, onuñ gapısından seredip duryar.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can Şasenem bilen vada edişleri yalı, mekdebe irden gelyär, emma Şasenem gelmeyär. Garıp can Şaseneme günüñ çäş vagtına çenli garaşyar. Şasenemden hiç hili habar bolmayar. Bu yagdayda Garıp can näme etcegini bilmän, mekdebe baryar, emma ünsi okuvda bolmayar. Bilyänlerini de yadından çıkaryar. Molla bolsa Garıp cana garap: “Sen sapagıñı bilyärsiñmi? Sen okap öñümden geç” diyyär. Garıp can kitabıñ yüzüne garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, yaranlar, musulmanlar,
Ne boldı, yarım gelmedi?
Dogan gardaş, mähribanlar,¹⁷⁹
Ne boldı, yarım gelmedi?

Geler men diyip vada etdi,
Geler vadasından ötdi,
Bu gün günüm çäşge yetdi,
Ne boldı, yarım gelmedi.

Gız oğlanlar gelip boldı,

¹⁷² Hunhor; ganhor, gan içici.

¹⁷³ Pür; dolı, gırma gır, püre pür.

¹⁷⁴ Hun; gan.

¹⁷⁵ Leyli Mecnun; “Leyli Mecnun” eseriniñ baş gahırmanları.

¹⁷⁶ Müneçcim; astronom, astrolog, yıldızlar bilen pal atyan adam.

¹⁷⁷ Rakıp; bäsdeş, keseki, bigana, yat, duşman.

¹⁷⁸ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹⁷⁹ Mähriban; yoldaş, kömekçi, goldayıcı, yürekdeş.

Gül meñzim saralıp soldı,
Meger Senem hasda galdı,
Ne boldı, yarım gelmedi.

Ya biriniñ pendin aldı,
Ya bir gayrı bilen boldı,
Ya bir yovuz derde galdı,
Ne boldı, yarım gelmedi.

Bu dertler niçik dert oldı?
Yandı yüregim, zert¹⁸⁰ oldı,
Gözüm yolunda dört oldı,
Ne boldı, yarım gelmedi.

Dertli gül istär tebibin,
Hiç kişi bilmez nesibin,
Senem aglatdı Garıbın,
Ne boldı, yarım gelmedi.

(s.10) Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri Şasenem mekdebiñ işiginde diñläp duryar, emma ol örän bitakat. Garıp canıñ yanına barmanıñ alacını gözleyär. Şasenem oylana oylana hiç hili alaç tapman, molla yalbaryar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bilbili biçäre sen, gül ıskından peryat kıl,
Aşıkı sergeşte¹⁸¹ bolsañ, uykını berbat kıl,
Dınmayın şamu säherler, dat ile bidadı kıl,
Bir ımarat sen kılıp, ışk öyünü abat kıl,
Can mollam, bir zaman, gel, yarımını azat kıl.

Her kişi mundag belalar birle bolsa bişumar,¹⁸²
Galmağay golunda anıñ zerre¹⁸³ yañlıg¹⁸⁴ ıgtıyar,
Titreşer sımap kibi tende canım bikarar,
Yarımız mekdepde yıglar, biz bu yerde intizar,¹⁸⁵
Can mollam, bir zaman, gel, yarımını azat kıl.

Goymadı öz halınga gerdunı¹⁸⁶ bidevran meni,
Hicir¹⁸⁷ deşdide koyan¹⁸⁸ dek, kıldı sergezdan meni,
Işk afatı¹⁸⁹ kılıpdır biseru saman meni,
Canım almay, goymadı ol derdi biderman meni,
Can mollam, bir zaman, gel, yarımını azat kıl.

Tıgı bidadı pelek¹⁹⁰ yerge agızdı ganımını,

¹⁸⁰ Zert; sarı, reñki öçmek.

¹⁸¹ Sergeşte; hayran, sergezdan bolmak, başı aylanmak, bialaç galmak.

¹⁸² Bişumar; sansız, köp; san yetmez, ummasız, kân, tükeniksiz...

¹⁸³ Zerre; hovada gayıp yören iñ kiçi bölek, tike, ovnuk bölek.

¹⁸⁴ Yañlıg; yalı.

¹⁸⁵ İntizar; garaşmak, gözi yolda bolmak.

¹⁸⁶ Gerdun; dövür, zaman, pelek, dünyä, asman.

¹⁸⁷ Hicir; ayrılık, cıdalık, daş düşmek.

¹⁸⁸ Koyan; tovşan.

¹⁸⁹ Afat; bela, beter, hovp hatar.

Bilmedim hicran¹⁹¹ şebinde¹⁹² sud¹⁹³ ile novsanımnı,¹⁹⁴
Titreşer gökde melekler¹⁹⁵ eşidip efganımnı,¹⁹⁶
Can çıkmazdan burun, getir göreyin yarımını,
Can mollam, bir zaman, gel, yarımını azat kıl.

Bir halıpa¹⁹⁷ sen erir sen, şäher içre bakerem,¹⁹⁸
Dergähinge¹⁹⁹ yüz tutup, yarıñ vısalın²⁰⁰ isterem,
(s.11) Bal ornuga bizge avı içirdi, bu derdi elem,
Telmurıp, misli geda dek yarın istär Şasenem,
Can mollam, bir zaman, gel, yarımını azat kıl.

Şasenem sözüni tamamlayar. Molla okadıp oturan yerinde Şasenemiñ aydan sözlerini kemsiz eşidyär. Onuñ başına ısk odunuñ düşenini bilyär. Molla şol vagt pikir edyär de içinden: “Garıp canıñ sapagını bilmeyändiginiñ sebäbi şu eken. Gel, men bularıñ gövñünü alayın” diyyär de oğlan kızları azat edyär. Hemmeler orunlarından turup, daş çıkırlar. Garıp can hem gitmekçi bolyar. Şol vagt molla Garıp cana garayar da: “Ey, Garıp, sen nâme üçin sapagıñı bilmeyärsiñ? Men sapagıñı bilyänçäñ seni azat etcek däl. Otur gaytala” diyyär de onı mekdepde galdıryar. Oğlan kızlarıñ azat edilenini göryär de bir sırıñ bardığını bilip, Şasenem daşarda gizlenyär. Bu mahal Garıp canıñ halı bıçak erbetdi.ol dünyäden nărăzı bolyar da “Ey, yalançı, nâme üçin, sen meni munça cezalayarsıñ. Meniñ günäm nâme” diyyär. Şasenem bolsa oğlan kızlar gidenden, gaydıp mekdebiñ gapısına gelyär. Şonda molla Şaseneme içerik gir diyen ıyaratı edyär. Şasenem mekdebe girip, Garıp canıñ yanına baryar. Molla bolsa, ol ikisini mekdepde goyup, çıkıp gidyär. Şasenem munı görüp, örän şatlanyar. Şasenem yüz nâz kereşme bilen Garıp canıñ yanında oturyar. Şasenem kakası bilen ecesiniñ nâhili pikiriniñ bardığını Garıp cana birin birin aydıp, beryär de bir nama aydyar. Garıp can da cogap beryär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Şasenem:

Gulak salıp, eşit meniñ arzımnı,
Senden menden dövran ötdi, Garıbım,
Huda saldı ayrılgıñ cebrini,
Duşman ayrılıkga tutdı, Garıbım.

Garıp:

Cıda düşdüm diyban gamgın bolmagıl,
Men menligiñ ahır zovalı²⁰¹ bardır,
Ayrılık derdinden gül dek solmagıl,
Bu kemligiñ ahır kemalı²⁰² bardır.

Şasenem:

Kaydaki kemaldır, kandaki vısal,

¹⁹⁰ Pelek; asman, gök, dünyä, bagt, ıkkal manısında hem ulanılyar.

¹⁹¹ Hicran; ayrılık odi.

¹⁹² Şeb; gice.

¹⁹³ Sud; peyda, nep.

¹⁹⁴ Novsan; anık dälilik, nâme bolcagını bilmezlik.

¹⁹⁵ Melekler; dini düşünce, perişdeler.

¹⁹⁶ Efgan; ah çekmek, nalış etmek.

¹⁹⁷ Halıpa; yolbaşçı, okudıcı, terbiyeçi, övredici.

¹⁹⁸ Bakerem; comarat, sahi, rehimli.

¹⁹⁹ Dergah; gapı, işik, hudayın yalkamağı, patışanıñ rehim etmegi.

²⁰⁰ Vısal; tapışmak, maksada yetmek, duşmak.

²⁰¹ Zoval; zıyan, zelel.

²⁰² Kemal; yetişenlik, kemala gelmeklik.

Yıglap yetsem gerek, niçe mahı²⁰³ sal,²⁰⁴
(s.12) Gel, gaçalı özüñ dürset, yolga sal,
Duşman bizge yüzün çıtdı, Garıbım.

Garıp:

Bir tagna²⁰⁵ söz için, munça gaçar sen,
Aşık bolsañ, niçe yanıp öçer sen,
Öz aybıñnı özüñ neçün açar sen,
Sabır kılsañ, soñra vısalı bardır.

Şasenem:

Sabır eylemek ile bitmes bu işiñ,
Tedbirin²⁰⁶ etmäge gerekdir kişiñ,
Otursañ gaygıdan gutulmas başıñ,
Gelen dövlät guşı uçdı, Garıbım.

Garıp:

Aşık bolan köp hunaba²⁰⁷ yutmasa,
Mağşuk olmas, bargın kebab etmese,
Gerekmezler bizge yalan aytmasa,
Başdan bizge kılğan ıkbalı bardır.

Şasenem:

İkevmizi yetirmesler vısala,
Gitme, dostum, beyle bozuk hıyala,
Yetmegiñ kın imdi maksatlı yola,
Pelek bizni oynap utdı, Garıbım.

Garıp:

Gaygını köp etme, mähnetiñ artar,
Ayrılığıñ tığı bargıñnı yırtar,
Yalgandır bu sözler, takdıra²⁰⁸ tartar,
Her kişiniñ yüz müñ hıyalı bardır.

Şasenem:

Senem aydar, diyen sözüm etmeseñ,
Meni bu gice sen alıp gitmeseñ,
Özge yerde barıp vatan tutmasañ,
Pıçak istihanga yetdi, Garıbım.

Garıp:

Garıp aydar, gaygı birlen oturma,
Reñkiñni sargardıp, özüñ yitirme,
Ah çekip, köñlüñe gubar²⁰⁹ getirme,
Ezelde²¹⁰ bir kismat kılını bardır.

(s.13) Bu aydışik tamamlanyar. Şasenem şol vagt Garıp cana garayar da: “Ey, Garıp can, şeyle bolsa, vada edilen posañı menden al. Men bu yerde mundan artık sözleşip, oturıp bilmeyärim. Meni gözleyändirler. Ol yerden tapmasalar, haydan hay kakama habar bererler. Bu yerden tizräk gidele” diyyär de Şasenem Garıp canı öpyär. Garıp can da öz gezeginde

²⁰³ Mah; ay.

²⁰⁴ Sal; yıl ay, deryadan geçmek için, biri birine dañlan ağaç, gapanıñ salı.

²⁰⁵ Tagna; kinaya, yañsı, masgaralamak.

²⁰⁶ Tedbir; pikir, oy, çäre, alaç tapmak.

²⁰⁷ Hunaba yuvutmak; gaygı etmek, gam çekmek, horluk çekmek.

²⁰⁸ Takdır; täley, yazgıt, mañlay, alın, kismat, ıkbal.

²⁰⁹ Gubar; çañ, tozan, gaygı.

²¹⁰ Ezel; yazgıt, “öñden mañlayına yazılıpdr” diyen düşünce.

Şasenemden vada edilen posasını alyar. Bu bolsa ayralık posası boldı. Bu ikisi hoşlaşıp, her haysı öz öylerine gaydyar. Şol günün ertesi Garıp can bolan vakaları ecesine birin birin aydıp beryär. Özüne Şaapbasın Şasenemi bermek islemeyändigini de gürrün edyär. Abadan peri bu sözi eşiden badına, goluna Şaapbasın beren ähtnamasını alyar da onuñ huzurına baryar. Şaapbas Abadan periden habar sorayar. Abadan peri goluna ähtnamanı alyar da: “Ey, Şaapbas, sen vezir bilen vada edipdiñ. Şol vadada vepañ bolsa, men ol vadaniñ neticesini bileyin diyip geldim” diyyär. Şaapbas Abadan periden bu sözleri eşiden badına, oña gaharlı garap, “Men vezir bilen nähili vada edipmişim” diyyär de bokurdagina sıdığını gıgıryar. Abadan peri ähtnamanı Şaapbasa görkezyär de: “Seniñ eden vadañ şu ähtnamada yazılıpdyr. Yadiñdan çıkan bolsa, al oka da yadiña sal” diyyär. Şaapbas ähtnamanı alyar da okan kişi bolyar. Ol bu ähtnamanı yadından çıkarmandı. Yöne hilegärlik edyär. Golundakı ähtnamanı yokarda silkeläp galgadyar da: “Bu hatı veziriñ özi meniñ tarapımdan yazıpdır. Meniñ möhrümi de basıpdır, bu galat” diyip, gazap donuna giryär. Şaapbas “Cellat” diyip gıgıryar. Şol zaman cellatlar onuñ önünde tayyar bolyar. Şaapbas cellatlara garap: “Abadanı oğlu, gızı bilen bilelikde şäherden kovuñ, goy olar şäherden uzaga gitsinler” diyip buyruk beryär. Cellatlar şondan soñ, Abadan perini oğlu gızı bilen bilelikde şäherden kovyarlar. Abadan peri şäherden gidyär.

Hasan vezir özi ölmänkä, şäherden uzakda “Her vagt ava, şikara çıkanda dıñç alar yalı bir can gerek bolar” diyip öy gurdurıpdı. Abadan peri oğlu gızı bilen şol caya barıp yaşaberyär. Bu yagdayları Garıp canıñ yakın garındaşları eşidip, şu yere gelyärler. Yagdaylar hakkında Abadan peri bilen maslahatlaşyalar da oña şeyle diyyärler. “Ey, Abadan bibimiz, Garıp can bu yerde yaşasa, Şaapbas onı öldürer. Siz Garıp canı bize beriñ. Biz munı uzak çöle äkideris. Goy Garıp can şol yerde yaşasın” diyyärler. Abadan peri munı örän makul bilyär.

Garıp can özüniñ garındaşları bilen uzak çöle gidyär. Şol yere barandan soñ, çopançılık kări bilen boluberyär. Garıp can her gün malları örüde bakyar. Mallarıñ ızında el mıdama Şasenemi yatlap yöryär. Onı göresi gelip, tukatlanyar, gam gussa çekyär. Şu yürüşde baş yılı Garıp can ayralıkda geçiryär. Ahırı Garıp can bu yerden gitmek isleyär, (s.14) emma mal eyesi onı goybermeyär. Garıp canıñ şol yerde bir çopan dostı bardı. Özünüñ gitcek bolyanını, emma mal eyesiniñ goybermeyändigini dostına aydıp, oña maslahat salyar. Şonda onuñ çopan dostı: “Ey, Garıp can, öye gaydaniña bu mallardan birini çölde taşlap barıber. Seni şondan soñ, mal eyesiniñ özi kovar” diyyär. Garıp can çopan dostuñ aydanlarını makul bilyär. Muña diyseñ şatlanyar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Baş yıl boldı ayra düşdüm yarımndan,
Alacım yok, yara bara bilmedim.
Hiç kes habar almaz meniñ halımdan,
Alacım yok, yara bara bilmedim.

Ötenden, geçenden habar alalı,
Sözlegende, şirin dilli senalı,²¹¹
On barmağı bogum bogum hınalı,
Alacım yok, yara bara bilmedim.

Beş yıl boldı, men gelmişem bu yana,
Senem canıñ barı yogı gümana,
Kişi yardan ayrı düşse yamana,
Alacım yok, yara bara bilmedim.

Beş yıldır sınımda köpdür armanım,
Çıkar boldı imdi tenimden canım,

²¹¹ Sena; şükür etmek, alkış etmek, vasp etmek, hormatlamak, dogat etmek.

Gice gündiz pikirim Senem soltanım,
Alacım yok, yara bara bilmedim.

Başımıza biziñ musallat²¹² geldi,
Yara baray diysem muşakgat²¹³ boldı,
Gül meñzim bu yolda saralıp soldı,
Alacım yok, yara bara bilmedim.²¹⁴

Barçanı yaratgan Kadir hudahım,
Şasenem gız diyrler, köñül hoşgähim,
Garıp aydar, dilimdedir senahım,
Alacım yok, yara bara bilmedim.

Garıp can sözünü tamamlayar. Ol şondan soñ mallarını öye sürüp gaydanda, her gün bir iki malı çölde taşlap barıberyär. Munı gören mal eyesi: “Men bu çopanı kovup, başga bir çopan tapmasam bolmayar” diyyär de Garıp canı çopançı(s.15)lıktan kovyar. garıp can çopançılıktan boşap, nirede sen Diyarbekiriñ şäheri diyyär de yola ugrayar. Ol yolda baryarka, hudaga yalbarıp, “Sen meni yara yetir” diyip bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ovval yaratgan hudahım,
Özüñ yetir yara meni.
Dilimde bardır senahım,
Özüñ yetir yara meni.

Hakıñ yoluda rehberler,
Hatıp²¹⁵ oturgan mumberler,
Sährada gezen çiltlenler,
Özüñ yetir yara meni.

Keremiñi²¹⁶ görset maña,
Sığınmışam men de saña,
Işk meyinden gana gana,
Özüñ yetir yara meni.²¹⁷

Gözde yaşım akar silan,
Bize kısmat beyle bolan,
Behakgı²¹⁸ hezreti pälvan
Özüñ yetir yara meni.

Bu sınamız boldı yara,
Beyan eyläyin bir para,
Şeyhı Halıl, Veysilkara,
Özüñ yetir yara meni.

Garıp diyr, nedir günähim?

²¹² Musallat; höküm süyrän, azar bermek, gısmak, ızarlamak, üstünden höküm sürmek.

²¹³ Muşakgat; kınçılık, azap.

²¹⁴ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

²¹⁵ Hatıp; metcitde vagız nesihat edyän adam, söz ussadı, nesihatçı.

²¹⁶ Kerem; sahilık, bağışlamaklık, eli açıklık.

²¹⁷ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

²¹⁸ Behakgı; dini düşünce, hudayın bir adı, hak, hakı üçin.

Tilimde yaradır senahım,
Ovval ahır bir hudahım,
Özüň yetir yara meni.

Garıp can sözünü tamamlayar da öz yoluna rovana bolyar. Garıp can şol gaydışına gam gussada birnäçe menzil yol yöräp, Diyarbekir şäherine gelyär. Şasenemi gözläp, özüniň okan mekdebine baryar. Bile okan yoldaşlarından Şasenemi sorayar. Oglanlar Garıp cana: “Şaapbas Şavezir²¹⁹ diyen şäherde (s.16) “Erembagında”²²⁰ köşk saldırıpdır. Şol köşkde Şasenem kırk kenizi bilen yaşayar. Ol yere guş barsa, ganatı gırılıymış, gulan barsa, toynagından ayrılıymış” diyyärler.

Garıp can mekdep yoldaşlarından bu habarı eşidip, Şavezir diyen şäherdäki köşge ugrayar. Garıp can yolda baryarka, Şavezir şäherinde yaşayan Allaş atlı bir adamıň ızından yetyär. Allaş Garıp cana garap: “Sen nire baryarsıň” diyip, ondan sorayar. Garıp can oňa: “Ertir Şavezir şäherinde bolcak bazara baryarın” diyyär. Allaş munı eşiden dessine Garıp cana garap “Şasenemiň kırk sanı gulı bardı. Onuň birisi dünýäden ötüpdür. Şonuň üçin ertir Şasenem gul almaga bende bazarına gelcekmiş. Ertir bazar örän ulı bolar” diyyär. Garıp can bu habara diyseň şatlanyar. Garıp can şol gelşine Allaş bilen Şavezir şäherine gelyär. Garıp can şäheriň golayında garıp adamlarıň yaşayan yerine baryar. Bir kempiriň öyüne mihman bolyar. Gice bu ikisi sözleşip otirkalar, Garıp can kempire: “Ey ene, ertir bazara Şasenem gul almaga gelyärmüş. Sen meni gul sıpatında et de gul bazarına alıp bar. Bahamı bolsa, müň tilla diy. Ondan bir cinnek²²¹ de kemeltme. Şonda Şasenem senden: -Bu guluň bahası näme üçin gımmat? Bu kel guluň beyleki gullardan näme tapavudı bar- diyip, sorar. Sen: -Bu kel gul ozan,²²² sazanda, aşık-diygin” diyyär. Muňa kempir razı bolyar. Şol günüň ertesi kempir Garıp canı gul sıpatına salyar. Kellesine yataç kermen²²³ geydiryär. Yüzüne gara gura sürtyär. Özüne de silha geydiryär. Şondan soň Garıp can bir hebeşi gula meňzeyär. Kempir Garıp canıň boynuna yüp salyar da gul bazarına alıp baryar. Gul bazarına bolsa, şol gün Şasenem gelyär. Ol her guluň bahasını sorayar. İň soňunda kempiriň gulunuň bahasını sorayar. Kempir: “Meniň gulumiň bahası müň tilla” diyyär. Şasenem kempire garap, “Örän yagşı gullarıň bahası 30-40 dinar.²²⁴ Seniň bu kel guluň bahası näme üçin beyle gımmat. Maňa sebäbini ayt” diyyär. Onda kempir: “Meniň gulum ozan, sazanda, aydışanından ozyar, üstün çıkyar. Özi hem aşıkdyr” diyyär. “Şeyle bolsa, sen guluňa ayt, goy, ol (s.17) bir nama aytsın, göreli” diyyär. Şol vagt bu yere örän köp mähelle üyşyär. Şolarıň biriniň elinde satlık iki sanı dutarı bardı. Haydan hay onuň bir dutarını alıp, Garıp cana beryärler. Garıp can dutarı eline alıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Gulak salıp, eşit meniň arzımnı,
Alar bolsaň gul cayıňa al, Senem,
Kişi bilmes meniň aslı zatımnı,²²⁵

²¹⁹ Şavezir; gadımı şäher adı. Agzalyan harabaçılık Diyarbekir galasınıň, takmınan, 57 kilometr günortasında yerleşyär. Türkmenistan SSR niň tarikhında bu şäher “Şasenem” atlandırılıpdır. TSSR niň tarıhı, I tom, I kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 140. Türkmenler muňa Şasenemiň galası diyyärler.

²²⁰ Erem bagı; “Şasenem-Garıp” dessanında beyan edilişine görä, Şasenemiň Şavezir şäherindäki bagınıň adı. S. Ataniyazov, Türkmenistanyň geografik atlarınıň düşündirişli sözlügi, Aşgabat, 1980 y., sah. 315. Munda “Şasenemiň galasınıň yanında XII-XIII asırlarda düybi tutulan gadımı bag. Meydanı 13 gektar bolan bu bagıň govı planı bar” diyip yazıpdır. Bu yere Türkmenler Şasenemiň “Erem bagı” diyen bagınıň bolandığını “Şasenem-Garıp” dessanınıň şu variantı hem açık görkezýär.

²²¹ Cinnek; ucıpsız, ovnuk zat, ovnuk, sähelçe zat.

²²² Ozan; gahırmançılık eposlarını, halk dessanlarını yatdan aydyan, aydışıkda ozan, yakasını tanadan, artist, akıldar, maslahat berici, sazanda, bagşı, gürrüňçi, köp zatları bilyän, halkıň içinde örän abraýly adamdır.

²²³ Yataç kermen; yataç telpek.

²²⁴ Dinar; altın pul, zikge kakılan altın pul, gızıl pul.

²²⁵ Asıl zatı; aslı, ata babası, kimdigi.

Alar bolsañ, gul cayıña al, Senem.

Bu baş gündür öter dünyeyi panı,
Sen gara, aşıkıñ mağşukıñ tanı,
Gövherçinas²²⁶ bolsañ geheriñ tanı,
Alar bolsañ, gul cayıña al, Senem.
Canım alar ter hınalı gollarıñ,
Aşığı köydürer şirin sözleriñ,
Cepakeş durarlar seniñ gullarıñ,
Alar bolsañ, gul cayıña al, Senem.

Akıl bolsañ, bu zatlara pähm eyle,
Grifdarı²²⁷ cemalıñ men, rehm eyle,
Rakıplar elinden bu gün vehim eyle,
Alar bolsañ, gul cayıña al, Senem.

Rakıplar gözünden pinhan²²⁸ kıl meni,
Hırıdar sen, bu gün satın al meni,
Garıp aydar, hak aşıkdır bil munı,
Alar bolsañ, gul cayıña al, Senem.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şasenem bu sözleri eşiden badına bir sıırıñ bardığını añlayar da kempire garap, “Ey ene, guluñ yene bir nama aytsın” diyyär. Kempir guluna: “Ey, gulum, Şaseneme yene de bir nama aydıp ber” diyyär. Munı eşiden Garıp can Şaseneme garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Güler yüzli, servi²²⁹ katlı²³⁰ nigarım,
Bu sözün aslına yetseñ, ne boldı.
Barça²³¹ mahluk²³² bize duşman dildarım,
Rakıplardan heder etseñ, ne boldı.

(s.18) Cemalıñ²³³ görmäge men intizar men,
Bu ışkıñ derdinden men bikarar men,
Ölinçäm, Senem can, men hırıdar men,
Sallanıp aldımga gelseñ, ne boldı.

Her kişi hakikat sözünü diyer,
Munda maña kılğan mağşarda²³⁴ köyer,
Şaapbas eşitse, derimni soyar,
Aklım, bu söze yetseñ, ne boldı.

Her aşık dövrünü sürer çağında,²³⁵

²²⁶ Gövherçinas; gövher tanayan adam.

²²⁷ Grifdar; tutulmak, ele düşmek, duçar bolmak.

²²⁸ Pinhan; gizlin, yaşırın, gizlemek, yaşırmak.

²²⁹ Servi; dik ösyän servi agacı, uzun boylı gözöl.

²³⁰ Kat; boy, sırat.

²³¹ Barça; hemme, barı, ahli, cemi.

²³² Mahluk; doredilen, yaradılan (adam, hayvan).

²³³ Cemal; gözellik, ovadanlık, yüz, keşp.

²³⁴ Mağşar; dini düşünce, kıyamat, ahırat, ahırzaman.

²³⁵ Çağ; vagt, möhlet, zaman.

Bilbiller sayraşar çemen bağında,
Men yörer men ayrılığıñ dagında,²³⁶
Senem can, merhemet²³⁷ kılsañ, ne boldı.

Garıp aşık aydar, pikrim yetirdim,
Seni görüp, men özümni yitirdim,
Azat başım bendi²³⁸ kılıp oturdım,
Hırıdar sen, satın alsañ, ne boldı.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşiden badına Şasenem ol gulı örän oñat sınılayar da onuñ Garıpdığını bilyär. Şasenem kempire müñ tıllanı sanap beryär de gulı satın alyar. Onı özünüñ köşgüne alıp baryar. Şol gice Şasenem: “Her öñ yeten bu pinhan sırı bilmesin” diyyär de Garıp canı gullarıñ arasında goyyar. Muña garıp canıñ bıçak gaharı gelyär de çıkıp gidyär. Ol şol gaydıña öz öylerine gelyär.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Şasenem: “Men Garıp canı gullarıñ arasında goydum. Muña onuñ gaharı gelen bolmasa yağşı” diyip, ertesi irden gullarıñ yanına baryar, emma ol yerde Garıp canı görmeyär. Şasenem ol yerdäki gullara garap, “Täze alnan gul nirede” diyip sorayar. Gullar: “Ol getirilenden az vagt geçenden soñ görünmedi. Nire gidenini bilmedik” diyyärler. Bu habarı eşidyär de Şasenem oylanyar. Öz özüne gahar edip, “Men näme üçin onı gullarıñ arasında goydum? Meniñ bu eden işim gabahat” diyyär de gatı gınanyar.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Ol öylerine barandan soñra, bu geçen baş yılıñ içinde başından geçirenlerini ecesine, uyasına sözlöp beryär. Şol mahal Garıp ca(s.19)nıñ ecesi oña Aşık Aydıñ²³⁹ yanına barmagı, oña şägirt bolmagı maslahat beryär. garıp can soñkusı gün, ecesinden rugsat alıp, Aşık Aydıñ yanına baryar. Başından geçirenlerini oña gürrüñ beryär. Aşık Aydıñ pir Garıp canıñ osal oğlan dældigini bilip, onı özüne şägirt edip alyar. Garıp can şol günden beyläk, Aşık Aydıñ pir näme diyse, näme et diyse, onı ıhlas bilen yerine yetiryär. Aşık Aydıñ pir Garıp canıñ sazandalıga, ozanlığa örän höveslidigini bilyär de onuñ bilen tiz tizden aydışberyär. Bir gün Aşık Aydıñ pir Garıp canı yanına çağırıp, oña soval beryär. Garıp can da oña cogap beryär. Ol soval-cogap, ine, şunuñ yalı:

Aşık Aydıñ:
Dayıma diysem, mähriban,
Şunu diy, sen, kimse bolar?
Kimsedir ol muşdakga²⁴⁰ zar?
Şunu diy, sen, kimse bolar?

Garıp:
Dayıma diysem mähriban,
Şunu diysem, ene bolar,
Kim ol diysem, muşdakga zar,
Aşıklardır, aşna bolar.

Aşık Aydıñ:
Öyi desterhan²⁴¹ çörekli,
Gazanı aşı, hörekli,
Hemmä diysem, ol gerekli,

²³⁶ Dag; yanan, köyen, gaygı, gam, gussa manısında.

²³⁷ Merhemet; hoş geldiñizmi, sag salamat geldiñizmi? diymek.

²³⁸ Bendi; tussag, gul, hukuksız.

²³⁹ Aşık Aydıñ; Türkmenleriñ arasında Aşık Aydıñ aydım saziñ piri diyliip tanalyar. Onuñ yadıgärligi (medresesi) Diyarbekir şäheriniñ harabaçılıgınıñ 4 kilometr ilerisindedir. Ol yadıgärlük öñ medresesi bolsa da indi onuñ gümmezidir.

²⁴⁰ Muşdak; islemek, arzuw etmek, görmegi islemek, görmegi arzuw etmek.

²⁴¹ Desterhan; saçak.

Şunu diygil, kimse bolar?
Garıp:
Öyi desterhan çörekli,
Gazanı aşlı, hörekli,
Hemmä diysem, ol gerekli,
Şunu diysem, sahi bolar.
Aşık Aydın:
Ayı kibi asılğan,
Yolbars deyin atılğan,
Gaplañ tüysli gatılğan,
Şunu diygil, kimse bolar?
(s.20) Garıp:
Ayı kibi asılğan,
Yolbars deyin atılğan,
Gaplañ tüysli gatılğan,
Şunu diysem, batır bolar.
Aşık Aydın:
Diygil avı gatar aş,
Musallatdır düşse baş,
Yürekleri deşe deşe,
Şunu diygil, kimse bolar?
Garıp:
Gıbat avı gatar aş,
Töhmet musallatdır baş,
Yürekleri deşe deşe,
Gıbatkeşler şeyle bolar.
Aşık Aydın:
Näme oldur ara bozar?
Näme oldur oba gezer?
Insana ol mäkäm dözer,
Şunu diygil, kimse bolar?
Garıp:
Yaramaz gep ara bozar,
“Mış-mış” sözi oba gezer,
Insana ol mäkäm dözer,
Töhmetçiler şeyle bolar.
Aşık Aydın:
Insan alası içinde,
Hayvan alası kıcında,²⁴²
Şunu saygarıp seçende,
Şunu diygil, kimse bolar?
Garıp:
Insan alası içinde,
Hayvan alası kıcında,
Şunu saygarıp seçende,
Şunu diysem, görüp bolar.
Aşık Aydın:
Halalı, haramı yıgar,

²⁴² Kıcında; daşında manısında.

Her kimsäni aldap soyar,
Birini ikige goyar,
Şunu diygil, kimse bolar?
(s.21) Garıp:
Halal haram barın yıgar,
Her kimsäni aldap soyar,
Birini ikige goyar,
Şunu diysem, süythor²⁴³ bolar.
Aşık Aydın:
Alıp satar bir bireve,
Malını magtar gireve,
Sözün goymaz seň diyere,
Şunu diygil, kimse bolar?
Garıp:
Alıp satar bir bireve,
Malını magtar gireve,
Sözün goymaz seň diyere,
Şu diylen sövdagär bolar.
Aşık Aydın:
Bigünäni günäleyär,
Günälini penalayar²⁴⁴,
İl yüzüne senalayar,
Şunu diygil, kimse bolar?
Garıp:
Bigünäni günäleyär,
Günälini penalayar,
İl yüzüne senalayar,
Şunu diysem, kazı bolar.
Aşık Aydın:
Hiç kimsäge rehmi gelmez,
Adamını tanap bilmez,
Gahar gazabı oñ sınmaz,
Şunu diygil, kimse bolar?
Garıp:
Hiç kimsäge rehimi gelmez,
Adamları tanap bilmez,
Gahar gazabı hiç sınmaz,
Bular handır, şalar bolar.
Aşık Aydın:
Aydın aydar, her kes tanı,
Diygil sözün göni göni,
Yüz göryäni bil sen tanı,
Şeyle etseñ, niçik bolar.
(s.22) Garıp:
Garıp tanadı her kesi,
Govı bildi belent pesi,
Yüz görmez diyer ol besi,

²⁴³ Süythor; nepkeş, peydasına pul karz beryän adam.

²⁴⁴ Pena; gorag, dayanç.

Şeyle etsem, yağşı bolar.²⁴⁵

Aşık Aydın pir bilen Garıp canıñ aydıışığı tamamlanyar. Aşık Aydın pir Garıp cana garap: “Sen, ozanlığa, sazandalığa yetişipsiñ” diyyär de pata beryär. Aşık Aydın piriñ kırk sanı keramatlı gara dutarı bolupdır. Kim Aşık Aydın pire şagirt bolup, halıpalığa yetişse, şol keramatlı gara dutarlarıñ birini beryär eken. Şeyle hormat bilen Aşık Aydın pir Garıp cana yüzlenip: “Oglum, sen halıpalığa yetişen ekeniñ. Men bu keramatlı gara dutarı saña sılag beryärim. Bu dutar seniñ özüñe, nesliñe dayıma²⁴⁶ hemdem²⁴⁷ bolsun” diyip alkış edyär. Garıpcan hormatlap dutarı alyar da Aşık Aydın pire garap: “Ey, pirimiz, men bu dutarı asla har etmerin” diyip, lebiz edyär. Şondan soñ Garıp can hoşlaşyp, öylerine gaydyar. Garıp can şol gaydışına öylerine gelyär. Ecesine Aşık Aydın pir bilen bolan yagdayları sözläp beryär. Keramatlı gara dutarı hem ecesine görkezyär. Garıp canıñ ecesi keramatlı gara dutarı eline alyar da öyüñ töründen asıp goyyar. Şu vagt Garıp can Şasenemi yadına salyar da örän tukatlanyar. Abadan peri hem munı göryär de geçen günlerini yadına salyar, gaygilanyar. Abadan peri özüniñ bu yagdayını Garıp cana bildirmän, gayta oña gövünlik beryär de: “Ey, oglum, hiç gaygılanma, müşgiliñ²⁴⁸ huda asan²⁴⁹ eder. Bu yagdayına hem şükür et” diyyär. Şondan soñ Garıp can öylerinde yaşaberyär. Bir günü Garıp can geçmişini yatlap, aşıklarını, keneklerini alyar da daş çıkyar. Gezelenç edip, yolda kenegini atıp oynayar. Şol barşına dokma dokap oturan bir kempiriñ üstünden baryar. şonda Garıp canıñ oynap baryan kenegi kempiriñ dokmasına degip, erşini gıryar. Ol kempir: “Ey, Garıp can, meniñ bilen oyun etme, gayratıñ bolsa, Şasenem bilen oyna” diyyär. Bu sözi eşiden badına, Garıp canıñ örän gaharı gelyär, tukatlanyar. Munı kempir göryär de Garıp cana rehimi gelyär de ol oña garap: “Ey, Garıp can, gel men saña pal atıp bereyin” diyyär. Garıp can munı eşiden badına, yüzi açilyar, kempiriñ pal atmagına razı bolyar. garıp can kempire: “Ey, mama, maña pal atıp ber” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.23) Mama, men yoldan azaşdım,
Gelgil meni yola salgıl.
Leyli diyip, hetden aşdım,
Mecnun kibi çöle salgıl.

Yar üçin dınmay yana men,
Gäh tutaşyp, gäh söne men,
Bir yeke garıp sona men,
Murguzarlı²⁵⁰ köle salgıl.

Saña diyrem köñül dağın,
Yakın et yoluñ ıragın,²⁵¹
Görsetgil bilbiliñ bağın,
Ter açılğan güle salgıl.

Geñeş ber azaşgan gula,
Goşulgaymız yarım bile,
Kervenim göçüpdir çöle,
Meni bir menzilge salgıl.

²⁴⁵ Şu goşğı ve şuña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

²⁴⁶ Dayıma; hemişe, mıdama.

²⁴⁷ Hemdem; hakıki dost, tüys yürekdeş.

²⁴⁸ Müşgil; kın, çetin.

²⁴⁹ Asan; oñat, yeñil, añsatlık bilen.

²⁵⁰ Murg; çöl tovgı, meydan tovgı, guş.

²⁵¹ Irak; daş, uzak, daşda, uzakda.

Garıp diyerler adımni,
Izhar²⁵² eyläyin dadımni,
Eşit meniñ peryadımni,
Meni yar yoluna salgıl.

Garıp can sözini tamamalayar. Kempir şu halat pal atyar. Ol Garıp can nâme edende Şaseneme tapışcaldığını bilyär. Ol Garıp cana garap: “Ey, Garıp can, sen bar da Şasenemiñ bağbanı garrı baba ogul bol. Onuñ bilen her gün irden çemen bagla. Onı Şaseneme iber. Çemeni Şasenem gören badına kimiñ iberenini biler. Şondan soñ seniñ maksadıñ hasıl²⁵³ bolar” diyyär. Munı Garıp eşidip, onı makul bilyär, öylerine gelyär. Kempiriñ aydanlarını ecesine gürrüñ beryär de bağbanıñ öyüne gitcekdigini yañızdyar. Garıp cana ecesi de rugsat baryär. Garıp can ecesine garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Hoş gal imdi, kăbăm ecem,
Men bu gün gitmeli boldum.
Şaapbas hanıñ derdinden,
Baş alıp, gitmeli boldum.

Gol berdim Aydıñ ussada,
Özümnı salcak hayhada,
(s.24) Goşulıp aşık Perhada,²⁵⁴
Şirin²⁵⁵ diyip ötmeli boldum.

Geze bilmen uşbu yerde,
Senem saldı yovuz²⁵⁶ derde,
“Yar yar” diyip bu yurtda,
Men mesgen²⁵⁷ tutmalı boldum.

Dözmenem ayralık zährine,
Gider men Vezir²⁵⁸ şährine,
Göz yumup, gamnıñ bahrına,²⁵⁹
Dür üçin batmalı boldum.

Garıp diyer, garındaşım,
Köyer boldı içim daşım,
İndi yat illere başım,
Alıban gitmeli boldum.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu namanı aydıp bolandan soñ, Garıp can bilen ecesi hoşlaşıp, onı ugradyar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Hasan vezir öldi, saña söyendim,
Balam, seni bir hudaga tabşırdım,
Birnäçe gün boyuñ görüp guvandım,
Balam, seni bir hudaga tabşırdım.

²⁵² Izhar; aşgär etmek, aytmak, yüze çıkarmak.

²⁵³ Hasıl; yerine yetirmek, mive, önüm.

²⁵⁴ Perhat; “Şirin-Perhat” eseriniñ baş gahırmanınıñ biri.

²⁵⁵ Şirin; “Şirin-Perhat” eseriniñ baş gahırmanınıñ biri. Perhadın yarı.

²⁵⁶ Yovuz; gazaplı, yaramaz, erbet, kın, ağır.

²⁵⁷ Mesgen; öy edinmek, yer, yurt tutmak.

²⁵⁸ Vezir şähreri; Şavezir şäheridir.

²⁵⁹ Bahr; deñiz.

Bir yar üçin hunabalar yuvdar sen,
İmdi meni, Gülcemalı nâder sen?
Yar yoluga başıñ alıp gider sen,
Balam, seni bir hudaga tabşırdım.

Gözümniñ revşeni, nurum sen indi,
Behişt²⁶⁰ perdövs²⁶¹, hüyrüm²⁶² sen indi,
Çın bagtım, miradım, barım sen indi,
Balam, seni bir hudaga tabşırdım.

İmdi sen gider sen uzak yollara,
Mürevvet²⁶³ etmeyin gamlı gullara,
(s.25) Sorag salsam gerek, ilden illere,
Balam, seni bir hudaga tabşırdım.

Duşman yüzi gara bolsun arada,
Bizni goydı bir tükenmez belada,
Abadan diyr, yete bilmen mirada,
Balam, seni bir hudaga tabşırdım.

Abadan peri sözünü tamamlayar. Şu vagt Garıp canıñ uyası Gülcemal içerik giryär.
Seretse, Garıp can gitmäge tayyarlanıp dur. Ol munı görüp, gaygılanyar, tukat halda aglap, bir
nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Aradan bir söz geçmeyin,
Aga can, kayda barır sen?
Müñ gülden bir gül açmayın,
Aga can, kayda barır sen?

Yagşı yamanımdan bilmey,
Köpen²⁶⁴ donumrı ras kılmay,
Goluñ birle gabra salmay,
Aga can, kayda barır sen?

Bagrıñ boldı para para,
Yüregime saldıñ yara,
Bizni eylediñ biçäre²⁶⁵,
Aga can, kayda barır sen?

Yandı yürek bagrıñ yandı,
Ömrüm bakcası talandı,
Dirilik seniñ bilendi,
Aga can, kayda barır sen?

Yüregim otga dagladıp,

²⁶⁰ Behişt; dini düşünce, cenet, uçma.

²⁶¹ Perdevs; behişt, cennet, uçma.

²⁶² Hüyr; behişt gızı.

²⁶³ Mürevvet; yagsılık etmek, rehim etmek.

²⁶⁴ Köpen; öli dolanyan mata.

²⁶⁵ Biçäre; çäresiz, alaçsız, bagtsız, bagtı gara.

Bagtımga gara bagladıp,
Gülcemal gan agladıp,
Aga can, kayda barır sen?

Gülcemal sözünü tamamlayar. Garıp canıñ ecesi, uyası aglap, ondan ayrılmayar. Ahırı alaşsız Garıp canıñ ecesi Abadan peri, uyası Gülcemal peri onuñ bilen hoşlaşyar. Şol vagt Garıp can ızına garaman, çöle tarap gidiberyär.

İndi habarı kimden al, Şaapbasdan al. Ol bir gün nökerleri bilen ava çıkıyar. Olar köp av avlayarlar, yadayarlar. Bu gün hova da örän ıssıdı. Diyarbekir şäherinden daş yerde Mansur bay diyen bir kişi yaşayar. Şaapbas avdan gaydanda, yolunuñ (s.26) ugruna gelip, Mansur bayıñ serhovzunıñ²⁶⁶ başında gücümiñ²⁶⁷ kölegesinde düşleyär.²⁶⁸ Mansur bayıñ Gülnahal diyen gızı bardı. Ol örän ovadandı. Ak yüzlidi. Bu yerde oña hemmeler Akca diyyärdiler. Akca şu vagt dälizde açık pencireden garap durdı. Onı Şaapbas görýär. Oña mähri gidyär. Şondan soñ Şaapbas birinden: “Bu kimiñ gızı” diyip sorayar. Ol kişi: “Bu Mansur bayıñ gızı” diyip cogap beryär. Munı eşidip Şaapbas: “Mansur bay gızını maña bersin” diyyär de birini savçı²⁶⁹ edip iberyär. Mansur bay şanıñ savçısını oñat hormatlayar. Onuñ habarını alyar. Savçı habarını berenden soñ, Mansur bay oña: “Siz hoş gelipsiñiz, yağsı gelipsiñiz. Aydayan sözleriñiziñ hemmesi dogrı, emma Yemreli Yemreliden, Iba Ibadan, Çovdur Çovdurdan, İgdir İgdirden, Yazır Yazırdan, Bayat Bayatdan, Gıpçak Gıpçakdan, Halaç Halaçdan, Duydurga Duydurgadan, Avşar Avşardan, Gızık Gızıkdan, Salır Salırdan, Eymir Eymirden, Bayendir Bayendirden, Çepçi Çepçiden, Yapagılı²⁷⁰ Yapagılıdan, Bekdili Bekdiliden, Garkın Garkından, Gayı Gayıdan, Gınık Gınıkdan, Düyeci Düyeciden, Yasır Yasırdan, Ata Atadan, Gökleñ Gökleñden,²⁷¹ Hoca Hocadan, Patışa Patışadan, Bay Baydan, Garıp Garıpdan gız alyar. Biziñ gızımız patışa minasıp dälidir. Bu döp dessurlar Türkmenlerde ata baba ańırdan gelyän bakı adatdır. Munı hiç kim bozup bilmez. Şu döp dessura şa da, geda da razıdır” diyyär de savçını gaytayar. Savçı gelip Mansur baydan eşidenlerini Şaapbasa sözlöp beryär. Şaapbas bu sözleri eşidenden soñ, örän gaharlanyar, hum yalı çişyär. Ol şol oturan yerinde oylanyar da yaman päle düşyär. Ol öz özüne: “Men de görerin, sen gızıñı kime berersiñ. Seniñ aşña avı gatarın” diyip, Şaapbas nökerleri bilen köşgüne gaydyar. Ol gele gelmäne haremhana²⁷² baryar. Ol bayrı ayalınıñ yanında örän tukat halda oturyar. Ol, goy, oturibersin.

İndi habarı kimden al, Ezber hocadan al. Halapşirvanda²⁷³ (s.27) diyseñ görmegey, hoş gılıklı bir yiğit bardı. Oña Ezber hoca diyerdiler. Ol örän cahankeşdedi,²⁷⁴ sövda edyär. Bir gezek sövdadan Halapşirvana gaydıp gelyärke, Mansur bayıñ serhovzunıñ başında düşleyär. Bu yerde ol birnäçe gün bolyar. Şol günleriñ birinde Akca Gülziba kenizini suva iberyär. Gülziba serhovza barıp yetyär. Suv almakçı bolanda, suvuñ yüzünde bir şugla²⁷⁵ bar. Ol muña hayran galyar. Ol küyzesini suvdan dolduryar da yerinden turyar. Töveregine garayar. Şonda şuglanıñ hovuzda däl de daşındadığını Gülziba bilyär. Görse, bu şugla Ezber hocanıñ yüzüniñ yalkımı eken. Gülzibanıñ muña gözi düşen dessine özünden gidyär. Onuñ küyzesi de dövülyär. Birnäçe

²⁶⁶ Serhovuz; ulı agacıñ kölegesinde yerleşyän sovuq suvly hovuz, hovdan.

²⁶⁷ Gücüm; goy kölegeli, köp yaşayan ağaç.

²⁶⁸ Düşlemek; dıñç almak, yük yazdırmak, düşmek.

²⁶⁹ Savçı; söz aydıcı, gudaçılığa baryan adam.

²⁷⁰ Yapagı; taya aydilyar, yapagılı Türkmeniñ gadımı taypasınıñ biriniñ adı.

²⁷¹ Yokarda sanalanlar Türkmen halkınıñ gadımı taypalarınıñ adıdır. Gadımı zamanlarda Türkmenlerde her taypanıñ öz içinde gız alşılıpdır. Beyleki taypalardan almandırlar ve bermändirler, eser şu dövi görkezipdir.

²⁷² Haremhana; şalarıñ, hanlarıñ ayallarınıñ yaşayan öyleri.

²⁷³ Halapşirvan; gadımı şäher adı. Ol Daşhovuz oblastınıñ Lenin rayonınıñ 82 kilometr günbatarında yerleşyän Diyarbekir harabaçılığınıñ, takمینan, 25 kilometr gayrasında, Mañgırıniñ üstündedir. Ol yerde gadımı şäheriñ harabaçılığı bar. Oña Türkmenler şu vagt hem Halapşirvan diyyärler.

²⁷⁴ Cahankeşde; yurt gezyän, sıyahatçı.

²⁷⁵ Şugla; şöhle, yalkım.

vagt geçenden soñ, Gülziba özüne gelyär. Yerinden turyar. Onuñ huşy başında dumanlap dur. Gülzibanıñ bir elinde oralgı yüpi, onda küyzäniñ iki gulpy sallanıp durayar. Egin eşiği öl, palçık. Gülziba bu zatlardan habarsız öye gelyär. Akca bu bolşy görüp hezil edip gülyär. Şondan soñ kenizine garap: “Ey, Gülziba, saña näme boldı” diyip sorayar. Şol vagt Gülziba görenlerini, nähili yagdaya düşendigini Akca gürrüñ beryär. Akca munı eşiden dessine Gülziba garayar da: “Şunuñ yalı bolsa, men de ol yigidi göreyin” diyyär. Şu maksat bilen Akca serhovza tarap gidyär. Akca Ezber hocanı gören badına, oña can dili bilen aşık bolyar. gaydıp öylerine gelyär. Ezber hoca şu yerde birnäçe gün yaşayar da il ulusa köp kömek beryär. Garıp, özünü oñarmayanlara geyim gecim, başga zatlar alıp beryär. Bu yerde hemmeler Ezber hocanı oñat görüp başlaylar. Hemmeler: “Ezber hoca şu yerde galsa yağşy bolar” diyyärler. Bu pikiri il ulus da makullayar. Akcanıñ da Ezber hocanı, Ezber hocanıñ da Akcanı yağşy görüñliginden halayık habardardı. Şonuñ üçin il ulusıñ tarapından birnäçe yaşuly Mansur bayıñ öyüne baryar. Olar Mansur baya: “sen Ezber hoca gızıñı berseñ yağşy bolar” diyyärler. Mansur baya da gızıñıñ Ezber hocanı söyyändigini, Ezber hocanıñ da Akcanı söyyändigini oñat bildiryerler. Yaşulularıñ aydanlarını Mansur bay eşidyär de gızını Ezber hoca bermäge razı bolyar. Akcanı Ezber hoca nıkalap beryärler. Şondan soñ Ezber hoca bu yerde yaşaberyär.

İndi habarı kimden al, Şaapbasdan al. Ol Mansur bayıñ obasına cansız²⁷⁶ taşlayar. Bir günü ol cansız barıp, Şaapbasa Mansur bayıñ öz gızını Halapşırvanlı Ezber hoca diyen bir yigide durmuşa çıkarandığını habar beryär. Munı eşid(s.28)yär de Şaapbas oylanyar. Özünüñ Taymaz ayyarını²⁷⁷ göz öñüne getiryer. Ol ayyar örän hilegärdi, iş başarcañdı. Onı Şaapbas çağırdyar. Taymaz ayyar şol vagt onuñ öñünde peyda bolyar. Şaapbas bu ayyar bilen iki çäk gizlin sözleşyer. Taymaz ayyardan Akcanı nähili edip ele salmalıldığını sorayar. Munı eşidyär de Taymaz ayyar: “Ey, pañşahım, yumşuñı yedi günde bitirerin, Akcanı sizıñ öñüñize getirerin” diyyär. Taymaz ayyar etcek işlerini Şaapbasa aydıp beryär. Şa hem oña razı bolyar. Şondan soñ Taymaz ayyar köşkden çıkıp gidyär. Ol şol gaydıña Ezber hocanıñ işigine gelyär. Ol onuñ gapısında durup durup gidyär. Bu yagday üç gün gaytalanyar. Ahırı Ezber hoca Taymaz ayyardan: “Sen kim” diyip sorayar. Taymaz ayyar Ezber hoca: “Men Halapşırvanlı. Bir sebäp bilen bu yurda düşdüm. İndi gitmäniñ de hiç ugrunı tapmayarın. Siz hem Halapşırvanlı diyip eşitdim. Siz gaydaniñızda meni de Halapşırvana alıp gidiñ” diyyär de yalbaryar. Ezber hocanıñ oña rehimi gelyär de: “Sen şu yerde boluber. Meniñ düyelerime seret, bak” diyyär. Şondan soñ Taymaz Ezber hocanıñ düyelerini bakıberyär. Bir günü düyeleri Taymaz biriniñ biyarasına eltip goyberyär. Gavun eyesi gelip, “Näme üçin munı şunuñ yalı etdiñ” diyende, Taymaz mönsüräp: “Bu gavunları, biyaları düyeler oñat iyyärler” diyip cogap beryär. Gavun eyesi düyeleri kovyar. Taymazı da öldir yalı edip uryar. Bu vakalar bolup geçenden soñ, Taymaz datlap, Ezber hocanıñ yanına baryar da: “Senden de hoca bolarmı? Seniñ düyelerini yoldan geçirmediler. Seni il ulus bu yerde yağşy görmeyär. Seniñ düyelerini üçin, meni de öldir yalı edip urdular” diyyär de yalandan möññürip, aglan kişi bolyar. ezber hoca bu sözleri eşiden badına, oya çümyär. Ol şonda içinden: “Bu il ulus meni sayrı görüñmikän? Şeyle bolsa, onda yurduma gaytmagım gerek” diyip pikir edyer. Taymaz ayyar Ezber hocanıñ eden oyuna düşünyär, onuñ şol vagtki pikirini hem bilyär de oña: “Sen nämeler pikirlenyärsiñ” diyip ondan sorayar. Ezber hoca Taymaz ayyarıñ bu soragına: “İndi biz Halapşırvana gitmeli bolduk. Sen onuñ yolunu gice tapyarmıñ” diyyär. Taymaz: “Ey, hocam, Men Halapşırvanıñ yolunu biri gündiz tapsa, men gice taparın” diyyär.

Bu vagt gicedi. Ezber hoca hiçbir adamdan rugsat soraman, hiç kese maslahat salman, bir kişä de bildirmän, şol pursat düyelere yükleri yükleyär. Akcanı da düyä mündürüp, gizlin Taymaz ayyar bilen yola düşyer. Taymaz ayyar düyelerini başını idyer. Ezber hoca ondan arkayın, düyeniñ üstünde oturyar. Bular bütün gice yol yöreyärler. Dañ atanda bir çarbagıñ

²⁷⁶ Cansız taşlamak; içalı ibermek, gizlin adam ibermek.

²⁷⁷ Ayyar; mekir, hayyar, hilegär, aldavçı, talavçı, yol uryan.

yanına baryarlar. Ezber hoca Taymaz ayyara garap: “Bu yol Halapşirvaniñkî däl. Munuñ yalı çarbag Halapşirvaniñ yolunda yokdı” diyyär.

(s.29) Taymaz ayyar hilegärlik edip, “Men yolumdan azaşdım. Siz şu yerde duruñ. Men bu yerleriñ niredigini şu çarbagdan garap bileyin” diyyär de şol tarapa gidyär. Bu çarbagda bolsa, Şaapbas nökerleri bilen Taymaz ayyarıñ gelmegine garaşyadı. Taymaz ayyar çarbaga gelyär de: “Ey, meniñ keremli şahım, hizmetüñiz aydılışı yalı yerine yetdi. Şol sözleri eşidin dessine, Şaapbas nökerlerini Ezber hocanıñ üstüne çözduryar. Ezber hoca buları görüp, bialaç Akcanı taşlayar da özi zordan gaçıp gutulyar. Nökerler bolsa, Akcanı Şaapbasıñ aldına alıp gelyärler. Akca Şaapbasa yalbarıp, “Ey patışahı älem, siz maña kıyamatlık ata boluñ” diyip aglayar. Akcanıñ bu sözlerini eşidip, hiç kime rehimi gelmedik şanıñ oña yüregi dözmeyär. Şaapbas oña garap: “Öñ meniñ gızım birdi. İndi iki bolsun. Akcanı Şasenemiñ köşgüne alıp barıñ” diyip nökerlerine tabşırar. Nökerler munı Şaapbasıñ diyeni yalı edyärler. Akca şondan soñ, Şasenemiñ köşgünde yaşaberyär. Goy, yaşabersin.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Ol şol gaydıısına Şasenemiñ köşgi diyip gelyärdi. Garıp can az yöräp köp yöräp, ahırı Şasenemiñ çarbagına yetişyär. Şol mahal Garıp can pikirlenyär de “Men bir yağlık bolsam, Şasenem goluna alardı ya da bir Kirmanı²⁷⁸ şal bolsam, Şasenem meni başına atınardı” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ala gözli Şasenemniñ,
Garıp düşdi illerine,
Biz misgini²⁷⁹ çağlamışdır,
Düşdi yarıñ yollarına.

Men bir sonalı köl bolsam,
Ya bir cerenli çöl bolsam,
Sayrayan bir bilbil bolsam,
Gonsam yarıñ güllerine.

Hudahımdan saglık alsam,
Gözel şadan beglik alsam,
Men bir gülgün²⁸⁰ yağlık olsam,
Senem alsa ellerine.²⁸¹

Yarıñ katdına dal²⁸² olsam,
Yüzüne goşa hal olsam,
Ya bir golçada bal olsam,
Senem çalsa gollarına.

(s.30) Suvda yüzgen bir sal²⁸³ olsam,
Yöremäge bir yol olsam,
Ya bir Kirmanı şal olsam,
Yar orasa billerine.

Aşık Garıp mesgen eylär,
Gözde yaşın tesgin²⁸⁴ eylär,

²⁷⁸ Kirman; eyranda bir şäheriñ adı.

²⁷⁹ Misgin; betbagt, garıp, geday, pakır.

²⁸⁰ Gülgün; gül reñkli, gül meñizli.

²⁸¹ Bu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

²⁸² Dal; arap elipbiyiniñ sekizinçi harpı, ebcet hasabında dördünci.

²⁸³ Sal; deryadan geçmek üçin biri birine dañlan ağaç.

Bizni mundan misgin eylär,
Senem gitse illerine.

Garıp can sözini tamamlayar da çarbagıñ gapısında oturberyär. Şol mahal bagban bagdan daş çıkyar. Görse, bir yigit tukat halda oturyar. Bagban muni sınılayar da içinden: “Bu yigit bir hossarsıza meñzeyär. Gel munuñ yanına barayın, habarını alayın” diyyär de Garıp canıñ yanına baryar. Bagban oña garayar da: “Ey, yigit, nireden gelyärsiñ, haysı yere baryarsıñ?” diyyär. Garıp can bagbana: “Meniñ belli bir baryan, gelyän yerim yok. Kim meni ogullık alsa, şonuñ yanına gelyärin” diyyär. Bagbanıñ oğlu yokdı. Şonuñ üçin ol muña örän begenyär de: “Ey, yigit, sen maña ogul bolay” diyyär. Garıp can muña razı bolyar. Şondan soñ bu ikisi tirkeşip, bagbanıñ öyüne baryar. Şol günden başlap, bagbanıñ öyünde Garıp can yaşaberyär, onuñ hizmetini ediberyär. Sıgırını bakyar, başga işlerini edyär.

Günleriñ birinde Garıp can säher vagtı bakı meydandan öye gelyär. Görse, bagban öyde yok. Garıp can ecesine garap, “Ey, ene, atam nire gitdi?” diyip sorayar. Enesi Garıp cana: “Ey, oglum, Garıp can, indi yaz gelipdir, novruz gülleri açılıpdir. Atañ mundan soñ, her gün Şaseneme çemen baglap äkidyär” diyyär. Bu sözleri eşidip, Garıp can: “Ey, ene, men atamıñ yanına barıp, çemen boguşsam niçik bolar” diyyär. Enesi Garıp cana: “Yet, sen de çemen bagla, örän oñat bolar” diyyär. Garıp can bolsa enesine: “Ey, ene, meni sen atamıñ yanına alıp bar, oña şeyle diy de ayt” diyyär. Garıp canıñ enesi bagbanıñ yanına alıp baryar da: “Ey, bagban, Garıp cana da çemen bagladıñ” diyyär. Bagban mamanıñ sözünü kabul edyär. Garıp cana çemen bagladyar. Soñkusı gün örän irden Garıp can бага baryar da örän oñat çemen baglayar. Bagbanıñ gelmegine garaşyar, bagban örän giç gelyär. Bagban hovlukmaç çemen baglamaga duryar. Garıp canıñ çemen boganından habarsızdı. Şol mahal Garıp can bogan çemenini bagbana getirip beryär. Bagban öz baglan çemenleri bilen Garıp canıñ baglan çemenini de alıp gidyär. Eltip Şaseneme beryär. Şasenem çemenlere garasa, bir çemen ören oñat boglupdır. Ol çemeni eline alıp, Şasenem bagbana garayar da “Ey, bagban, bu çemeni kim bagladı? Sen yöne dogrıñı ayt” diyyär. Bagban Şa(s.31)seneme: “Ey, cahan soltanı, men bir garıp yigidi ogullık alıpdim. Bu gün men gice galdım. Şonuñ üçin ol maña çemen baglaşdı. Şu çemeni meniñ ogullığım bagladı” diyyär. Şasenem bu sözleri eşidyär de bagbana hoşamaylık edyär de golay golay duryar. Oña: “Ey, bagban her gün şunuñ yalı çemen baglagıl” diyyär. Bu hoşamaylığa bagban nädogrı düşünyär. Şasenem maña aşık bolupdır diyip pikir edyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Men söymişem ziba Senem adıñnı,
Söysem, öldürerler, söymesem, ölem,
İle meşhur bolan asıl zatıñnı,
Diysem, öldürerler, diymesem, ölem.

Gurban olsam yarıñ kaddı boyuna,
Asıl oğlan övladıña,²⁸⁵ soyuna,²⁸⁶
Bir dem hılvat²⁸⁷ eylöp, barsam öyüne,
Barsam, öldürerler, barmasam, ölem.

Bir hılvatda tutsam yarıñ golunı,
Gucaklasam yarıñ inçe bilini,
Agzıma salıban şirin dilini,
Sorsam, öldürerler, sormasam, ölem.

²⁸⁴ Tesgin eylemek; duruzmak, saklamak, köşeşdirmek.

²⁸⁵ Övlad; govı, artıkmaç, tapavutlı, aslı.

²⁸⁶ Soy; asıl, tüys, özen, emay, tötänden.

²⁸⁷ Hılvat; gizlin, yekelik, yalñızlık.

Nâzik gamzañ²⁸⁸ yanar humar²⁸⁹ gözünden,
Gurban olam şahdi şeker sözünden.
Gâhi yañağından, gâhi yüzünden,
Ölsem, öldürerler, ölmesem, ölem.

Men seni söymüşem can bile dilden,
Sen meni söymäge, gorkar sen ilden,
Hıtayı barmakdan, hınalı goldan,
Tutsam, öldürerler, tutmasam, ölem.²⁹⁰

Men togap²⁹¹ ederin ayak tozlarıñ,
Tarıpın ederin peri kızlarıñ,
Gaymak dodaklarıñ, bal ağızlarıñ,
Emsem öldürerler, emmesem, ölem.

Gözümü gapıpdır şuglalı yüzüñ,
Yüregim deşipdir, humarlı gözüñ,
(s.32) Lerzana²⁹² getirdi mılakat sözüñ,
Bilsem, öldürerler, bilmesem, ölem.

Geliñ gulak goyuñ yarıñ oynuna,
Tılla heykel²⁹³ dakınıpdır boynuna,
Goca bagban Şasenemiñ goynuna,²⁹⁴
Girsem, öldürerler, girmesem, ölem.

Bagban sözünü tamamlayar. Muni eşidip, Şasenemiñ bıçak gaharı gelyär, emma onuñ “Öyümde bir garıp yigit maña ogullık boldı” diyenini eşidyär de içinden: “Bu aydılan garıp, yetim yigit Garıp can bolaymasın” diyip, bagbana hiç zat diymeyär. Bagban muña has da göterilyär. Şasenem bolsa bu vagt Garıp can hakkında oylanyar da bagbana: “Seniñ yetim ogullığıñ nirede bolyar” diyyär. Şasenemiñ aydan sözleri bolsa bagbanıñ gulagına da eşidilmeyär. Şonuñ üçin bagban has da coşyar. Ol Şaseneme garap bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Goca bagban bir gülüñdir,
Girgil, bagbanıñ goynuna.
Egin başı salıp çıkar,
Urgul, bagbanıñ goynuna.

Geymiñni çıkar yatalı,
Canımız cana gatalı,
Mırat maksada yetäli,
Girgil, bagbanıñ goynuna.

Tirsem²⁹⁵ bağında gülüñni,

²⁸⁸ Gamza; nâz, nâzli bakış, nâzli garayış, nâzli ümlemek.

²⁸⁹ Humar göz; serhoşlık zararlı süzülen göz, sülmüreyän gözeliñ gözi.

²⁹⁰ Şu bent öñki neşir edilen variantda yok.

²⁹¹ Togap; mañlayıña sürtmek, çokunmak, sığınmak.

²⁹² Lerzan; titremek, sandıramak, endiremek.

²⁹³ Heykel; eginden asılan içi dogalı bezeg, surat, şekil.

²⁹⁴ Goyun; goltuk, gucak.

²⁹⁵ Tirmek; yolmak, goparmak, yıgnamak.

Emsem lebiñde²⁹⁶ balıñnı,
Bilezikli ak goluñnı,
Salgıl, bagbanıñ boynuna.

Bagban guluñı yat eyle,
Gamgın yüregiñ şat eyle,
Rakıp yüregin ot eyle,
Girgil, bagbanıñ goynuna.

Bagban sözünü tamamlayar. Şasenem bagbanıñ bu sözlerini eşidip, örän gaharı gelyär de: “Ey, bagban, hetdiñden aşma, agzıñı yıgna. Her kim öz hetdinde dursa yağşı bolar” diyip, oña gazaplı garayar. Munı gören bagban örän gorukyar da öz yoluna gidiberyär. Öyüne gelyär. Garıp canı gören badına, (s.33) bagban oña: “Oglum Garıp can, Şasenem seniñ baglan çemeniñi örän oñat gördi. Sen çemeni indi özüñ bagla” diyyär. Garıp can muña diyseñ begenyär. Garıp can ertesi irden çemen bogyar. Gülüñ ortasına gizlin bir hat hem salyar. Garıp can şondan soñ, baglan çemenini bagbana beryär. Bagban onı ertip Şaseneme beryär. Şasenem baglanan çemeniñ bıçak oñat ısınıñ bardıgını bilyär de ısgamakçı bolanda, onuñ içindäki sırlı hatı görüyär. Şasenem bagban gidenden soñ, bu hatı alıp okayar. Ol bolsa Garıp canıñ yazan naması eken. Ol nama, ine, şunuñ yalı:

Gulak goyup, eşit meniñ sözümni,
Günbe günden beter boldum derdinden.
Näler çekdim pırakında hicranı,
Ganlar yıglap, öter boldum derdiñden.

Mähnetde bagbana hızmat eder men,
Bilmen maksadıma niçik yeter men,
Bu dert ile başım alıp gider men,
Özge vatan tutar boldum derdiñden.

Garıplıkda sen gelmediñ gaşımga,
Rehim etmediñ gözden akan yaşımgı,
Acal yassıgını goyup başımga,
“Yar yar” diyip, öter boldum derdiñden.

Çemen baglap, nama yazıp gönderdim,
“Sen” diyip özgeden yüzüm dönderdim,
Dövlet çıragını aglap söndürdim,
Biganalık²⁹⁷ eder boldum derdiñden.

Garıp aydar “Kel” goyup men adımnı,
Bu vatanda kişi bilmez zatımnı,
Senden özge kimge aytay dadımnı,
Saña dadım aydar boldum derdimden.

Şasenem Garıp canıñ iberen namasını okap bolyar. bu gizlin sırı bilenden soñ, Şasenem örän bitakat²⁹⁸ bolyar. Nala²⁹⁹ edyär, aglayar. Sınasınıñ³⁰⁰ bentlerini açyar. Yüreginde dağı,

²⁹⁶ Leb; dodak, kenar, gıra, yaka.

²⁹⁷ Bigana; keseki, yat.

²⁹⁸ Bitakat; incalıksızlanmak, gaygılı oturmak.

²⁹⁹ Nala; aglamak, ah çekmek, zarınlamak.

³⁰⁰ Sına; gursak, kükre, gövüs.

gözünde agı, golunda yağlığı, iki gözünü süpürüp, gamgın halda bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bahar geldi, gül açıldı,
Meniñ gülüm açılmazmı?
(s.34) Bilbilniñ ganı saçıldı,
Meniñ ganım saçılmazmı?

Habarım yok bahar oldı,
Çemenler lāleazar oldı,
Garıbımdan habar geldi,
Kerem yollar açılmazmı?

Dövletliden dövlet gitdi,
Nobat rakıplara yetdi,
Sakı³⁰¹ acal meyin tutdı,
Kepen donum biçilmezmi.

Söhbetlice yollar galdı,
Gül deresin zaglar³⁰² aldı,
Meniñ yarım gayrı boldı,
İndi şerap içilmezmi?

Şasenem diyer, ömrüm güli,
Kesildi muhubbet yolu,
Açıldı bağların güli,
Meniñ gülüñ açılmazmı?

Şasenem sözüni tamamlayar. Şasenemiñ bu aydan namasını Akca diñläp duryar. Ol munı eşidip, Akca Şasenemiñ yanına gelyär. Görse, Şasenemiñ gözünde yaş, bağrında daş, aglap otır. Akca munı görüp, Şaseneme: “Ey, Şasenem, saña nāme boldı? Sen şunça hesret çekyärsiñ” diyyär. Şasenem Akca garap zar zar aglap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Akca, saña sırrı halım diyeyin,
Yarıñ güli geldi, özi gelmedi,
Başımdan geçenin beyan eyläyin,
Yarıñ güli geldi, özi gelmedi.

Kim rakıplar bizni yardan ayırmış,
Pelek eşretimiñ erşini gırmış,
Meniñ yarım, huda, kimge buyurmuş,
Yarıñ güli geldi, özi gelmedi.

Sıyayı³⁰³ zülplerim mara³⁰⁴ çekilmiş,
Sınam üzre³⁰⁵ çapraz yara sepilmiş,
Sebāp nāme, bagta gara çekilmiş,
Yarıñ güli geldi, özi gelmedi.

³⁰¹ Sakı; meyliste kāseler şerap guyyan adam, suv beryän.

³⁰² Zag; garga.

³⁰³ Sıya; gara, çernil.

³⁰⁴ Mar; yılan.

³⁰⁵ Üzre; üstünde, üst.

(s.35) Meniñ yarım Hasan vezir ogludur,
Muhabbetler bir ıkrara bağlıdır,
Atamıñ elinden sınam dağlıdır,
Yarıñ güli geldi, özi gelmedi.

Gahba pelek meni kıldı bigana,
Özi gelmey, güli geldi gaybana,
Meniñ üçin ogul bolmuş bagbana,
Yarıñ güli geldi, özi gelmedi.

Aşık bilen mağşuk işi bir gerek,
Badası, vepası, kovlı³⁰⁶ bir gerek,
Hüyri cennet, hulki³⁰⁷ husnı³⁰⁸ bir gerek,
Yarıñ güli geldi, özi gelmedi.

Sıya zülpüm saña gurban bolupdır,
Til tilleyin saña derman bolupdır,
Yardan diysem, bizge perman³⁰⁹ gelipdir.
Yarıñ güli geldi, özi gelmedi.

Şasenem gız diyerler meniñ adımgı,
Bir ah ursam, älem yanar odumga,
Yaratgan zülcelal³¹⁰ yetiş dadımgı,
Yarıñ güli geldi, özi gelmedi.

Şasenem sözünü tamamlayar. Akca bu sözleri eşidip, “Ey, Şasenem, biz ikimiz ertir ir bilen bag seyline çıkalı. Garıp can da бага gelir. Biz şonda onuñ bilen bagda duşarıs” diyyär. Şasenem Akcanıñ bu sözlerini makul bilyär. Şu maslahatdan soñ, Şasenem öz yanına bagbanı çağırar da oña: “Ey, bagban, men ertir ir bilen bag seyline çıkcağ. Bağıñ içini arassala. Sakçılara da ayt, bağıñ töveregine başga adam getirmesinler” diyip buyruk beryär. Bagban buları Şasenemiñ aydışı yalı yerine yetiryär. Bagban bu habarı öyünde Garıp cana da gürrüñ beryär. Garıp can bagbandan bu habarı eşidip, diyseñ begenyär, emma şol şatlığını bagbana bildirmeyär. Ertesi dañ bilen Garıp can hiç kime bildirmän, бага baryar. Şol vagt bagda hayvanlardan başga hiç kim yokdı. Garıp can hayvanları özüne hemdem bilyär de olara garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bag eyesi bağın etmiş gadagan,
Şasenem gız bag seyline geledir.

(s.36) Bilbiller, gonuñlar gülden güllere,
Meniñ yarım bag seyline geledir.

Nerkes³¹¹ gözüñ gıya gıya bakmagıl,
Göz yaşım sabır eyle sil dek akmagıl,
Nala hicran çekip, bagrım yakmagıl,
Meniñ yarım bag seyline geledir.

³⁰⁶ Kovul; söz bermek, vada etmek, lebiz etmek.

³⁰⁷ Hulk; gılık, häsiyet.

³⁰⁸ Husn; görk, gözellik, ovadanlık.

³⁰⁹ Perman; buyruk.

³¹⁰ Zülcelal; dini düşünce, şöhrat, hormat, beyik mertebeli, hudayıñ bir adı.

³¹¹ Nerkes gözüñ; ovadan gözüñ.

Totı, sen özüñni sözge çağlama,
Senuber³¹² dek zarın zarın aglama,
Sünbül³¹³ saçın tar tar edip bağlama,
Meniñ yarım bag seyline geledir.

Benevşe³¹⁴ baş egip durgul hızmatda,
Bulut, tut aftabı bol bu hılvatda,
İndi gamgın bolup, durma külpetde,³¹⁵
Meniñ yarım bag seyline geledir.

Garıp aşık bu gün bagbanlık kılıp,
Ayrılık derdinden bagrını dilip,
Aşığınıñ yetim bolganın bilip,
Meniñ yarım bag seyline geledir.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şondan soñ ol barıp, örän güri güllerin arasında gizlenip yatar.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Ertesi irden Şasenem kırk kenizi, Akca bilen bag seyline çıkyar. Gızları Şasenem topar topar edyär de seyil etmäge yollayar. Özi hem yekelikde bagda seyil etmäge başlayar. Gızlar topar topar bolup, bagda seyil edip yördüler. Şol gızlardan biri Garıp canın yatan yerine baryar. Onı görüp, gorkyar da gaçyar. Ol kenizi Garıp can hem görüyär. Garıp can şol vagt pikir edip, öz özüne: “Ol gız meniñ bu yerde yatandığını beyleki kenizlere aydar. Şondan soñ bütün sırlar hemmelere mälüm bolar” diyyär de bağın ortasındaki serhovzuñ boyuna gizlinlikde baryar. Serhovzuñ gırası örän gür bağlıkdı. Ol yerde bir ulı daragt bardı. Garıp can onuñ şahasına münyär. Bu yerdäki daragtnı düybüne assa assadan gelip, Şasenem gamgın halda oturyar. Ol başını yokarı göterende, şahada oturan Garıp cana gözi düşyär. Garıp can da onı görüyär. Şol vagt Garıp can pikirlenyär de: “Men Şasenemiñ yanına barsam, ikimiz onuñ bilen bile otursak, kenizler de munı görer, hemme gizlin sırlar açılar” diyip dovla düşyär. Garıp can şol (s.37) vagt özüne tarap Şasenemiñ gelyändigini görüp, daragtdan tovsup düşyär de gaçyar. Şasenem onı kovalayar, emma yetip bilmeyär. Bu vakadan soñ, Şasenemiñ lapı keç bolup, öñki yerine gelip oturyar. Garıp can hem yuvaş yuvaşdan bukdaklap Şasenemiñ ızına garaba garaba düşüp gelyär. Onuñ oturan yeriniñ yanında başga bir ulı daragt bardı. Şasenemiñ gövnündäkinin bilmek maksadı bilen, Garıp can şol daragta münyär. Ol yerden Şasenemi sınlayar. Onuñ hal yagdayını görüyär. Şasenem bolsa bu vagt gaygılı, tukat görnüşde otırdı. Birden Şasenem serhovzuñ suvuna seredyär. Suvuñ yüzünde Garıp canı görüyär. Şasenem bu yagdaya hayran galıp, “Bu niçik sır boldı, ya men akılımdan azaşıp yörmükäm, ya da Garıp can meniñ gözüme görünyärmikä” diyip, öz halına aglap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Uçurdım şuñkar³¹⁶ guşumı,
Hiçbir yerde habarı yok.
Hesret birle göz yaşımnı,
Dökmeyinçä durarım yok.

Gaçdı bu dövletin guşı,
Agtarar men yazı gışı,
Habarın bilmez hiç kişi,
Bir menzilde durarım yok.

³¹² Senuber; “Gül Senuber” eserinin baş gahımanının biri.

³¹³ Sünbül; gara reñkli oñat ıslı ot, gül adı, bugday arpa başı, saç.

³¹⁴ Benevşe; gül adı.

³¹⁵ Külpet; kınçılık, derdeser, yadavlık, gam gussa.

³¹⁶ Şuñkar; laçın, elguşuñ bir görnüşi.

Men isterem, yarım gelse,
Gelip, gamgın könlüm sorsa,
Şum rakıplar muni bilse,
İkimizi goyarı yok.

Bizge barça âlem yağı,
Kimgi diyeyin bu dağı,
Hazan ursun bu çarbağı,
Bu söhbetiñ berarı³¹⁷ yok.

Bilsem muhubbetiñ yolun,
Tutsam men yarımniñ golun,
Gezerem Kerbela³¹⁸ çölün,
Bu könlümin mıdarı yok.

Yarım gitdi, bagdan çıkıp,
Işga düşdüm bagrım yakıp,
Senem diyer yolga bakıp,
Görmeyinça kararım yok.

Şasenem şeyle halda otırka onuñ yanına Akca gelyär. Şasenem Akca garap, gözlerinde yaş, aglap, bu namanı dovam etdiryär.

(s.38) Şasenem diyr, Akca gelgil,
Näme boldı menden sorgıl,
Halımdan sen habar algıl,
Senden özge diyerim yok.

Şasenem sözüni tamamlayar. Akca Şasenemden habar sorayar da: “Ey, Şasenem, näme üçin ağlayarsıñ. Saña näme boldı” diyyär. Şasenem Akca garap, “Men bu yerde Garıp canı gördüm. Ol menden kaçdı. Men onuñ sebäbini bilmedim” diyyär. Akca Şaseneme garayar da: “Ey, Şasenem, Garıp can bu sırlarımızı hiç kime bildirmek islän dälidir” diyyär. Şonda Şasenem özüniñ içki duygusını Akca beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Akca gelin, gamsız başım,
Gamhana³¹⁹ boldı, neyläyin.
Bir söy bilen aşna başım,
Bigana boldı, neyläyin.

Men geldim onı soraglap,
Yüregimi otga daglap,
Ol kaçdı menden burgaklap,
Pinhanı boldı, neyläyin.

Talha döndi agzım balı,
Ösdi ayrılık şemalı,
Bilmedim nedir hıyalı,
Rovana boldı, neyläyin.

Yandı meniñ bagrım yandı,

³¹⁷ Berarı yok; mecalı yok, takatı yok.

³¹⁸ Kerbela; Arabıstanda ulı çölün adı.

³¹⁹ Gamhana; gamıñ öyi, köp gussa, gaygı çekmek, ağır gaygılanmak.

Dövrän rakıplarga döndi,
Vısalımınñ ıragı söndi,
Hicrana döndi, neyläyin.

İmdi durmanam bir sagat,
Könlümde galmadı takat,
Muhabbet salgan ımarat,³²⁰
Beyrana döndi, neyläyin.

Gutulmadı gamdan başım,
Avı boldı iygen aşım,
Yar yolunda gözde yaşım,
Hayrana boldı, neyläyin.

Şasenem sıgındı pire,
Her kes öz vagtından göre,
(s.39) Yarıñ köñli özge yara,
Gümana boldı, neyläyin.

Şasenem sözünü tamamlayar da suva seredyär. Garıp can suvda görünmeyär. Garıp can bu vagt daragtıñ üstünde özüni gizläpdi. Şasenem bilen Akca ikisi sözleşip yuvaş yuvaşdan yöräp Garıp canıñ üstünde oturan daragtıñ düybüne baryar. garıp can hakda sözleşyärler. Bu ikisiniñ aydyan sözlerini Garıp can eşidyär. Şasenemiñ özünden başgada gövünüñ yokdugına manyar da yürek söygüsini beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sadaka bolam, galam gaşlı nıgarım,
Amanda bola sen, yene gelinçä.
Kaddı tubı,³²¹ lebi şeker nıgarım,
Bakaram yoluña täki ölinçä.

Gamzañ okı degip, dökdi ganımnı,
Şım rakıplar duysa, bozar şanımnı,
Hudadan razı men alsa canımnı,
Sensiz ömrüm gayrı bile bolınça.

Akca bile seyil eylediñ bu zaman,
Kırk keniz goluñda süredir dövrän,
Gayıtgıl rayıñdan, canımdır gurban,
Ölen yagşı, sen dilberden galınça.

Gözlerim ganınça, görem yüzüñni,
Ne beşer,³²² ne peri³²³ diyrler özüñni,
Mecnun kibi çölde çalsam ızıñni,
Yansam gerek, tende canım galınça.

Çın aşıklar yalbaradır dostuna,
Şım rakıplar ayrılığıñ kastına,
Garıp diyer, keten köynek üstüne,

³²⁰ İmarat; öy, ovadan gurlan cay, abat etmek, bina etmek.

³²¹ Tubı; ağaç adı.

³²² Beşer; adam, insan.

³²³ Peri; ertekilere görä, cınlarıñ ovadanı, ovadan gözəl, ovadan gız.

Hiç dınmanam gözde yaşım sılınça.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şasenem bilen Akca ikisi özara geñeş edyär de Garıp canı tapmakdan ötri oyana buyana seredip başlayar. Baglarıñ arasını bular agtaryarlar. Garıp can bu bolşı görüp, yine bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bagıñ içre bagban bolsam,
Tirsem täze güllerinden.
(s.40) Vısalıñız nesip yetse,
Guçsam inçe billerinden.

Meni görseñ, uşbu halda,
Özüm munda, gözüm yolda,
Ak yüzüñne çekem dalda,
Ter hınalı gollarıñnı.

Yañagıñ misli läledir,
Bakışıñ canım aladır,
Agzıñ altın piyaladır,³²⁴
Doyup içsem ballarıñdan.

Säher turup, zülpiñ dara,
Gül yüzüñe desmal³²⁵ ora,
Rakıp yüzi bolsun gara,
Hoş sözletseñ dilleriñni.

Aşıklıkda boldum pakır,
Yazığıma boldum mukır,³²⁶
Tilim yazıp, çeşmim³²⁷ okır,
Ak yüzünde hallarıñnı.

Garıp aşık bolgul pakır,
Günähiñe bolma muñkur,
Razı bolar mövlam³²⁸ kadır,
Şat eyleseñ gullarıñnı.

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp can Şaseneme seretse, onuñ örän, gam gussadadığını göryär. Oña rehimı gelyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Boz dumanlı daglar aşıp,
Ahu³²⁹ gözli maral geldi.
Işkıñ sövdasına düşüp,
Ahu gözli maral geldi.

Avçılar avlar avunı,
Yanında çakmağı,³³⁰ govı,³³¹

³²⁴ Piyala; kâse, şerap içilyän gap, mey içilyän gap.

³²⁵ Desmal; yaglık.

³²⁶ Mukır; boyun almak, razı bolmak.

³²⁷ Çeşim; göz, garak, göreç.

³²⁸ Mövlam; dini düşünce, hudayıñ bir adı.

³²⁹ Ahu; keyik, ceren.

³³⁰ Çakmak; urun daşdan uçgun çıkarmakda ulanılyan demir gural.

³³¹ Gov; çakmak çakılанда uçgun düşyän pagta, pamık.

Başda gelgen serdarını,
Turgul, avçı, maral geldi.

(s.41) Avçılar avlar dagında,
Balı şeker dodagında,
Günüñ günorta çağında,
Gözel avçı, maral geldi.

Senem bile Akca gelin,
Dilin, yürecigim, dilin,
Şitde³³² guşap inçe bilin,
Senem avçı, maral geldi.

Talandı, ömrüm talandı,
Çıg düşdi, bakca suvlandı,
Çarbagı üç dört aylandı,
Zalım avçı, maral geldi.

Balları bardır lebinde,
Seni gören galar derde,
Daldalanıp uran yerde,
Senem avçı, maral geldi.

Egnine geyipdir ala,
Biri gülgün, biri lāle,
Ak gollarıñ sala sala,
Senem avçı, maral geldi.

Gadamları³³³ göz üstüne,
Gurbanam çeşmi mestine,
Mürevvet eylöp dostuna,
Senem avçı, maral geldi.

Gaygı boldı bize bu gün,
Ukı haram oldu şu tün,³³⁴
Darahıtga gel de sen mün,
Zalım avçı, maral geldi.

Garıp aşık diymez yalan,
Ömrümüzge düşdi talañ,
Servi agacına dolan,
Senem avçı, maral geldi.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şasenem bilen Akca Garıp canı tapman, ıza dolanıp gelyär. Şasenemiñ taci başında. Yüz nāz bile tavus guş dek, assa assa yöräp, Garıp cana tarap geliberyär. Bu yörşi görüp, Garıp canıñ akıl huşı başından gidyär. Bu ikisiniñ yörşüne höves edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.42) Gördüm iki peri geler,

³³² Şitde; şay bilen bezelen yüpek guşak.

³³³ Gadam; ädim.

³³⁴ Tün; gice, agşam, garañkılık.

Acap sallana sallana.
Aşığınıñ köñlün alar,
Geler, sallana sallana.

Ondördi gice ay kimin,
Tumagalı³³⁵ humay³³⁶ kimin,
Ulı dövletli bay kimin,
Geler, sallana sallana.

İki peri hemdem bolup,
Bir birinden nusga alıp,
Gıya bakıp, golun salıp,
Geler, sallana sallana.

Biri güldür, biri gunça,
Ol birisi yok Senemçe,
Tomaşa kılıñlar barça,
Geler, sallana sallana.

Garıp diyrler, guluñ adıga,
Hak yetirsin mıradıga,
Dözmen ayralık oduga,
Geler, sallana sallana.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şasenem bilen Akca Garıp canıñ üstünde oturan daragtınıñ düybüne yakınlaşyar. Garıp can bolsa, agacıñ üstünden düşyär. Munı Şasenem bilen Akca hem görýär. Şasenem Garıp canı gören dessine, ılgap onuñ yanına baryar da gucaklayar. Bu ikisi agzını agzına, sınasını sınasına goyup, misli çırmışık yalı çırmışyar. Şol pursat Garıp can şadı horram bolup bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

İkimiz goysalar bağıñ içinde,
Seyran etsek, seniñ bile, sövdüğim.
Şükür imdi bağıñ yetmiş kemala,
Bagban bolsam, täze güle, sövdüğim.

Gurban olam gaşlarıña, gözüñe,
Dal boyuña, kamatıña, yüzüñe,
Sadaka bolsun şirin canlar sözüñe,
Gandır lebiñdäki bala, sövdüğim.

Cebriñe dözmenem, cepa eyleme,
Gayrı bilen ähti-vepa eyleme,
(s.43) Her ne gelse, zovkı sapa eyleme,
Söz yayılar ilden ile, sövdüğim.

Gaşıñ mähribana başım goymuşam,
Mest bolup, billere golum salmışam,
Kaknus³³⁷ kibi ışk oduna köymişem,
Gel imdi, rehim eyle güle, sövdüğim.

³³⁵ Tumaga; guşuñ kellesine geydirilyän gayış börük.

³³⁶ Humay; elguşuñ bir görnüşiñiñ adı.

³³⁷ Kaknus; guşuñ adı.

Şum rakıplar goymaz sapa sürmäge,
Gelmişem aldınga başım bermäge,
Lebleriñniñ şeker balın sormaga,
Muntızıram³³⁸ aydan yıla, sövdüğim.

Aşık bolanlarıñ yanar yüregi,
Aç goynuñnı, sal boynumga bilegi,
Mustıcapdır³³⁹ gız oğlanıñ dilegi,
Dilegiñi hakdan dile, sövdüğim.

Aşık imes, yar cebrini ar eden,
Hak özidir yokdan bizni bar eden,
Garıp diyrler, bag içinde zar eden,
Dal dolansam, inçe bile, sövdüğim.

Garıp can sözünü tamamlayar. Munı eşidip, Şasenem yerinden turyar da golunı Garıp canıñ boynuna salyar. Ol diyseñ şatlanıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Arzımnı eşitgil, söygülü yarım,
Armansız sür, dövrän ötmezden burun,
Baga girip, tirgil täze gülümden,
Çırmaşıp dur, duşman duymazdan burun.

Ak bilegiñ salgıl meniñ boynuma,
Dolanıban girgil meniñ goynuma,
Pelek hayran bolsun meniñ oynuma,
Armansız sür, dövrän ötmezden burun.

Posa algıl gızıl güldek yüzümden,
Mıradıñı hasıl etgil özümden,
Ruhum tazelener her bir sözüñden,
Armansız sür, dövrän ötmezden burun.

Sürme bolgul gözüm bilen gaşımga,
Gurban bolgul beyle hulk huşumga,
(s.44) Pervana³⁴⁰ dek aylanıban daşımga,
Sürgül, acal meyın tutmazdan burun.

Sırrı pinhan hiç galmasın arada,
Rakıplarıñ yüzi bolsun garada,
Şasenem diyir, yetgil maksat mırada,
Sürgül gülüñ hazan³⁴¹ urmazdan burun.

Şasenem sözüni tamamlayar. Garıp can bilen Şasenem ayşı eşretde boluberdiler. Bu görnüşi sınılap duran Akca gelniñ de yarı yadına düşüp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gahba pelegiñ golundan,
Yüregimde daglar galdı.
Bilbil ayrıldı gülünden,

³³⁸ Muntazır bolmak; sabırlılık bilen garaşmak.

³³⁹ Mustıcap bolmak; kabul bolmak, birek biregi kabul etmek.

³⁴⁰ Pervana; kebelek.

³⁴¹ Hazan urmak; sovk urmak, tupan.

Ter açılan bağlar galdı.

Asan etgil bu müşgili,
Uzaga düşdi menzili,
Uçurdım şeyda bilbili,
Gülşen içre zaglar galdı.

Halapda galdı vatanım,
Hiç yokdur gelip gidenim,
Yar bilen söhbet tutanım,
Gadımkıca caylar galdı.

Men bu ayrılık derdinde,
Yüzüm musallat gerdinde,³⁴²
Gardaşlar durar yurdunda,
Serhovuzlı bağlar galdı.

Gulnahal diyr, yandı canım,
Pelek yakdı istihanım,
Ezber hoca mähribanım,
Yüregimde daglar galdı.

Akca sözünü tamamlayar. Şasenem Akcanıñ halına rehimi gelip, oña gövünlik beryär de: “Ey, Akca, sabır et, sen hem yarıña govşarsıñ” diyyär. Bu gepleşikden soñ, Şasenem Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, gel, ikimiz бага seyl edeli, söhbet tutalı” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gel, Gırıbm, keşt edeli bu бага,
Bilbil görsün gülüñ tomaşasını,
(s.45) Goy lebiñ lebime, dodak dodaga,
Diller görsün balıñ tomaşasını.

Hudahım yaratdı cenneti rızvan,³⁴³
Bu dünyäde berdi bizge müñ elvan,³⁴⁴
Yar üçin nice yıl gezdi sergezdan,
Leyli görsün Mecnun tomaşasını.

Işk yeli her kesi eyledi berbat,
Her kime duş gelse, eyleyir peryat,
Bisutun dagını köp gezdi Perhat,³⁴⁵
Şirin görsün Perhat tomaşasını.

Hudhım her kimge saldı yüz sövda,
Cahan bazarına düşdi müñ govga,
On iki yıl akdı deryada Uzra,³⁴⁶
Bamık³⁴⁷ görsün Uzra tomaşasını.

³⁴² Gerd; çañ, tozan.

³⁴³ Rızvan; dini düşüncä görä, cennetiñ sakçısı.

³⁴⁴ Elvan; açık yiti gızıl.

³⁴⁵ Perhat; “Şirin-Perhat” eseriniñ baş gahırmanınıñ biri.

³⁴⁶ Uzra; “Bamık-Uzra” eseriniñ baş gahırmanınıñ biri.

³⁴⁷ Bamık; “Bamık-Uzra” eseriniñ baş gahırmanınıñ biri.

İki aşık goşulsalar cem bolup,
Sınaları daglı, gözi nem³⁴⁸ bolup,
Sen aşık Garıp sen, men Senem bolup,
Akca görsün bizler tomaşasını.

Şasenem sözüni tamamlayar da yuvaş yuvaş yöröp Akcanıñ yanına baryar. Şasenem Akca garap, “Ey, Akca, sen meniñ hemme sırlarımı bilyärsiñ. Sen meniñ iñ yakın sırdaşım. Akca, sen indi bu gizlin sırı pinhanlıkda saklamagıñ çäresini gör” diyyär. Bu sözleri eşiden Akca Şaseneme garap, “Ey, Şasenem, munuñ yalı pinhan sırı Yasmık mama tabşırsak yağşı bolar” diyyär. Şasenem bu maslahatı makul bilyär. Şu işi yerine yetirmäge Şasenem, Akca, Garıp üçüsi Yasmık mamaniñ yanına baryar. Onuñ bilen bu mesele barada geñeşyärler. Bulara Yasmık mama: “Men Garıp canı gizlin saklayın, emma sen atañdan bağı dile. Sen bağı özüñe alanıñdan soñ, oña başga hiç kimi goybermeris” diyyär. Şasenem, Akca, Garıp munı makul bilyär. Şasenem Yasmık mama garap: “Garıp canı incıtma” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Men bu gün gider men atam yanına,
Vesiyetim Garıp canı incıtma.
İki aşıkniñ goşulmagınıñ şanına,
Vesiyetim Garıp canı incıtma.

(s.46) Hiç kime bildirme tä men gelinçä,
Men saña tabşırdım erte bolınça,
Barıp Şaapbasdan bağını alınça,
Vesiyetim Garıp canı incıtma.

Şum rakıplar iydi nanu nemegim,
Anda sud etmedi gaygı iymegim,
Köñlümiñ kuvvatı, güycüm, kömegim,
Vesiyetim Garıp canı incıtma.

Ne cepalar çekdi Garıpğa Senem,
İşgiñ sövdasında sergezdan menem,
Akca garındaşım, sen meniñ enem,
Vesiyetim Garıp canı incıtma.

Şasenem sözüni tamamlayar. Garıp canı Yasmık mama tabşıryrlar. Şasenem bolsa bağı atasından diläp almaga Akcanı iberyär. Akca Şaapbasıñ yanına baryar. Şaapbas Akcadan habar sorayar. Akca Şaapbasa garayar da: “Ey, keremli şahım, siz Şasenemiñ yaşayan bağını oña bağışlañ diyip soramaga geldim” diyyär. Şaapbas muña razı bolyar. Akca Şasenemiñ köşgüne gaydıp gelyär de Şaapbasıñ bağı oña berendigini aydyar. Munı eşidip Şasenem öz özüne: “Men Garıp canı бага getirsem, kenizleriñ biri munı atama habar berse, niçik bolar” diyip oylanyar. Akca muña derrev düşünyär de Şaseneme garap, “Ey Şasenem, günüñ öñüni elek bilen tutup bolmaz. Bu gizlin sırı hemme kenizlere aytmak gerek” diyyär. Şasenem Akcadan bu sözi eşidip, hemme kenizleri yanına çağıryar. Olara gizlin sırı habar berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Söver yarından ayrılıp,
Yörmeklik rova³⁴⁹ bolarmı?
Gözel yarıñ pırakında,³⁵⁰

³⁴⁸ Gözi nemli; gözi yaşlı manısında.

³⁴⁹ Rova; gitmek, rugsat bermek, yola gitmek.

³⁵⁰ Pırak; ayrılık.

Gezmeklik rova bolarmı?

Yüzde melamat³⁵¹ gerdeniň,
Sözi yeter namardınıň,
Ey, yaranlar işk derdiniň,
Derdine dogra bolarmı?

Men isterem, yarım gelse,
Gelip, gamgın köňlüm alsa,
Bir gün munı atam bilse,
Kenizler güvä bolarmı?

Pırak oduga köyeniň,
Sınasına daş goyaniň,
(s.47) Her kese sırım ayanıň,
Sözünde lebiz bolarmı?

Yar yoluga boyun goymak,
Rahat berip, mehnat almak,
Şasenem diyr, aşık bolmak,
Mundan intiha³⁵² bolarmı?

Şasenem sözüni tamamlayar. Kenizler bu sözleri eşidenlerinden soň, Şaseneme garap: “Ey, Şasenem, onuň yalı bolsa, Garıp canı bu yere getirin, biz hem onı göreli” diyyärler. Muňa Şasenem örän şatlanyar da Akca garap, “Ey, Akca bar Yasmık mamadan sorap, Garıp canı bu yere getir” diyyär. Akca bu hızmata bitirmäge gidyär. Ol Yasmık mamaniň yanına barıp: “Şasenemiň ilçisidirin. Men sizden Garıp canı soramaga, onı alıp gitmäge geldim” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Men Şasenemiň ilçisi,
Meniň bilen yörgül imdi.
Açılmış baglaryň güli,
Bagban bolup tirgil imdi.

Duşman yüzi bolsun gara,
Otlar düşsün bu şähre,
İsleseň yetgil ol yara,
Menin birle yörgül imdi.

Ölmesin dostlar, ölmesin,
Rakıp işlerni sızmasın,
Sırıňı hiç kes bilmesin,
Bakma soldan saga imdi.

Huda eşitsin dadıňı,
Hak yetirsin mıradıňı,
Yar bilsin ıktıkadıňı,³⁵³
İhlas birle bargıl imdi.

³⁵¹ Melamat; käyinç, gıcalat, igenç, iňirdemek.

³⁵² İntiha; ahır, soň, gutaran yeri, ızı.

³⁵³ İktikat; inanç, inam.

Munday yakma yüregiñi,
Sal boynuna bilegiñi,
Gülnahal diyr, dilegiñi,
Yardan dilâp algıl imdi.

(s.48) Akca sözüni tamamlayar. Bu sözi eşidip, Yasmık mama Garıp canıñ Şasenemiñ köşgüne gitmegine razılık beryär. Bu rugsatdan soñ, Akca Garıp canı Şasenemiñ köşgüne getiryär. Kenizler Garıp canı göryärler, onı örän şatlıklı garşılayarlar. Şasenem muña çakdanaşa begenip, Garıp canıñ gövünü göstermek maksadı bilen bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Hoş geldiñ, Garıbım, sapa gelip sen,
Gutlı bolsun menzil mekan, Garıbım.
Söhbət et, Rakıplar duymasdan burun,
Ganımatdır hemin zaman,³⁵⁴ Garıbım.

Gorkuncım bar, şum rakıplar duyarlar,
Duysa, seni gırmızı gana boyarlar,
Meni tükeniksiz cepa goyarlar,
Bu zamanlar niçik zaman, Garıbım.

Saña pervesdedir,³⁵⁵ canı cahanım,
Sen sen taci serim³⁵⁶ ruhi, rovanım,
Saña pida bolsun bu şirin canım,
Yolunda gurbandır bu can, Garıbım.

Vehim etme, Şasenem gayrı bolar diyp,
Bir namardıñ terhosını³⁵⁷ alar diyp,
Sagınma men ölsem, özi galar diyp,
Getirme köñlüñe güman, Garıbım.

Şasenem diyr, barım yogum seniñdir,
Yovuz günüm, namıs arım seniñdir,
Gövsümdäki goşa narım seniñdir,
Sınam saña tagtı rovan, Garıbım.

Şasenem sözüni tamamlayar. Garıp can Şaseneme garap, “Ey, Şasenem, men seniñ bagbanıña öydençer bolup hızmat edyardım. Men indi barıp, onuñ mallarını özüne tabşırayın. Sen maña şu işleri bitirmäge rugsat et” diyyär. Şasenem Garıp cana rugsat beryär. Garıp can bagbanıñ mallarını tabşırmaga gidyär, Garıp can bagdan çıkıp, ızına seredende, Şasenemiñ köşgüniñ şuglası asmanda yaldirayar. Garıp can munı görüp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bir apıtap³⁵⁸ talgat³⁵⁹ husnı mesihim,³⁶⁰
Bir şirin dilliniñ dagı men dagı.
(s.49) Lebleriñ şeker leb, sözi pesihim,³⁶¹
Şol şirin zulalñ³⁶² dagı men dagı.

³⁵⁴ Hemin zaman; şu zaman, şu vagt.

³⁵⁵ Perveste; bağlı, seplenlen, hemişelik, mıdamalık.

³⁵⁶ Ser; kelle, baş.

³⁵⁷ Terhos; hayış, tovakga, isleg, dileg.

³⁵⁸ Apıtap; gün, yağtılık.

³⁵⁹ Talgat; daşkı görnüş, görk, yüz, ovadanlık.

³⁶⁰ Mesih; ovadanlık, altın, kümüş.

³⁶¹ Pesih; dilevar, çeper söz, çeper dil.

Cemalın subhıdem³⁶³ yüzünde nikap,³⁶⁴
Götergil yüzünden perdeyi hıcap,³⁶⁵
Äleme bark urar misli apıtap,
Senem gız altının dağı men dağı.

Çemeni seyir eder husnı murguzar,³⁶⁶
Yüz elvan sıpatlı turpa³⁶⁷ novbahar,
Ne hallar, ne hatlar, nağıslı nigar,
Tavus misilliniñ dağı men dağı.

Geler bir gün dövrän, gelmezden galmaz,
Ne boldı ıkbalım çıragım yanmaz,
Gara bagtım ukusından oyanmaz,
Men bu kem ıkbalıñ dağı men dağı.

Lebleriniñ gandı talh³⁶⁸ urar ganda,
Takatım galmadı cigerde, tende,
Garıp aşık size gul erer, bende,
Men Senem atlınıñ dağı men dağı.

Garıp can sözünü tamamlayar da öz yoluna rovana bolyar. Ol şol gelşine bagbanıñ yanına baryar. Mallarını oña tabşıryar. Garıp can bagban, enesi bilen hoşlaşyp, ızına Şasenemiñ köşgüne, бага gaydıp gelyär. Şasenem bilen aýşı eşretde boluberyär.

Günleriñ birinde hemmeler öz işleri bilen bolup yöryär. Nahar vagtı geldi. Nahar da tayyar bolyar. Nahar iymekçi bolanlarında, Şasenem suvçı kenize garayar da: “Ey, keniz, bar Garıp canıñ eline suv akıt, ol golunı yuvsun” diyyär. Suvçı keniz kumganını³⁶⁹ alyar da Garıp canıñ eline suv akıdyar. Şol halat suvçı keniz Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, men de Şasenemden kem dälidir” diyyär de onuñ boynundan gucaklap ogşamaga başlayar. Garıp canıñ muña örän gaharı gelyär. Keniziñ yüzüne berk uryar. Keniziñ agzı, burnı gan bolyar. keniz mundan soñ, Garıp cana gaharlı garap: “Sen meni urduñ. Men seni şeyle bir urarın. Ol seniñ asla yadıñdan çıkmaz” (s.50) diyyär de bagdan çıkıp gidyär. Garıp can bolsa, bıçak gaharlı Şasenemiñ yanına dolanıp gelyär. Şasenem Garıp canıñ yüzüne seredip, oña: “Saña näme boldı? Suvçı keniz nirede? Ol nirä gitdi?” diyip sorayar. Garıp can bolan vakanı bolşı yalı Şaseneme aydıp beryär. Bu habarı eşidip, Şasenem Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, bu işi yalñış edipsiñ, eger ol biziñ bu gizlin sırmızı atama aytsa, meni de, seni de diri goymaz” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp, seniñ şum bagtıñdan,
Cahan boldı zıñdan maña,
Seniñ bu kılğan işiñden,
Ahır bolar zıyan maña.

Meni pıçaksız öldürdiñ,

³⁶² Zulal; durı, pāk, arasa, sap.

³⁶³ Subhı dem; dañıñ saz beren vagtı, ertir çağı.

³⁶⁴ Nikap; yüze tutulyan perde.

³⁶⁵ Hıcap; perde, yaşmak, bürencek.

³⁶⁶ Murg; tovuk, guş.

³⁶⁷ Turpa; täze, ter, geñ, täsin edici zat.

³⁶⁸ Talh; acı, agzı acı, gaygılı.

³⁶⁹ Kumgan; kündük.

Kā agladıp, kā güldürdiñ,
Tāze güllerim soldurdiñ,
Ösdi badı³⁷⁰ hazan maña.

Meni eylediñ biçäre,
Yüregime saldıñ yara,
Seniñ üçin men avara,³⁷¹
Bu iş boldı zıyan maña.

Keniz barar atam yanına,
Sırıñ aydar hemme barına,
Duşmanlara bu bahana,
Gelgeyler guman maña.

Eden işiñde bar galat,
Geldi yene uşbu külpet,
Garıp can, bergil maslahat,
Geldi ahır zaman maña.

Senem aydar, ey, mähriban,
Gaygı boldı bu şirin can,
Kişi gelir hemin zaman,
Zıندان boldı cahan maña.

Şasenem sözüni tamamlayar. Garıp can Şaseneme gövünlik beryär de bir nama aydyar.

Ol, ine, şunuñ yalı:

Atam biler diyip gaygı iymegil,
Bizge bir yazılğan bardır, Senem can,
(s.51) Maña şunça acı sözler diymegil,
Aşıklar hacatı³⁷² bardır, Senem can.

Atañ bilse, bizni keyin näderler,
Perman birlen tutup, alıp giderler,
Seni goyup, meni gurban ederler,
Bir başa, bir ölüm bardır, Senem can.

Bilbil pıgan eylöp, ayrılmaz gülden,
Canı çıkarmışam başda köñüldeñ,
Yüz para kılsalar, dönmenem senden,
Aşıklara dönmek ardır, Senem can.

Men bir goç guzıyam gurban yerine,
Boynum bağlamışam, zülpiñ tarına,
Müñ gezek baş ursam, atañ darına,
Aşıklarıñ işi zardır, Senem can.

Garıp aydar, pelek bizge buyrmasa,
Ölenleriñ hatırasın görmese,

³⁷⁰ Badı hazan; örän ulı yel, harasat.

³⁷¹ Avara; sergezdan, ıkmanda, il günden ayra düşen.

³⁷² Hacat; gerek zat, zerur zat, isleg, talap.

Ataň imdi sizni bizge bermese,
Öldürse, öldürsin, zordur, Senem can.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şasenem bilen Garıp can geňeş edibersinler.

İndi habarı kimden al, suvçı kenizden al. Suvçı keniz şol gaydışına agzı burnunuň ganı bilen ıglaý, Şaapbasıň yanına baryar. Şaapbas munı gören badına, kenizden habar sorayar. Suvçı keniz: “Ey, keremli şahım, gızıňız bir bigana yigit bilen köşgünde ayış eşretde bolup yör. Ol yigit meni de örän gatı urdı. Men datlap, siziň yanınıza geldim” diyyär. Şaapbas bu sözi eşidip gazaba münyär. Oňa: “Ey, keniz, sözün yalan çıkaysa, seni saňsar edip öldürerin” diyyär. Şol mahal Şaapbas yasavulları çağıryar da olara: “Meniň gızımıň köşgünde bir bigana yigit barmış. Şonı Şasenem bilen bilelikde meniň yanına alıp geliň” diyip, buyruk beryär. Yasavullar haydan hay Şasenemiň köşgüne ugrayarlar.

İndi habarı nireden al. Şasenemiň köşgünden al. Şasenem bilen Garıp can geňeş edip bolyrlar da Akcanıň yanına baryrlar. Bolan işlerden onı habardar edyärler. Akca bu habarı eşidip, “Ey, Şasenem, biz Yasmık mamaniň yanına barsak, ol muňa çäre tapar” diyyär. Şasenem, Garıp can bu maslahadı makul bilip, Akca üçüsi Yasmık mamaniň yanına baryar. Oňa bolan işleriň hemmesini aydyp beryärler. Yasmık mama olara garap, “Ey, meniň balalarım, Garıp canı (s.52) sandığa salmak gerek. Onı hem saman kümede gizlemeli” diyyär. Yasmık mama bu sözleri aydyp bolan dessine, Garıp canı sandığa salyrlar da agzını yapırlar. Sandığı Yasmık mamaniň saman kümesine alıp barmak üçin Akca birnäçe kenizi çağıryar. Kenizler haydan hay bu yere gelyärler. Şasenem kenizlere garap, “Gızlar göteriň sandığı” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Ey, yaranlar, halayıklar,
Gızlar, göteriň sandığı.
Aga ini, dostı yarlar,
Gızlar, göteriň sandığı.

Açılan bakcada bagım bar,
Sınada çapraz dagım bar,
İçinde can metdahım³⁷³ bar,
Gızlar, göteriň sandığı.

Gara bolsun duşman yüzi,
Görmesin rakıbıň gözi,
Malı mülkümiň eyesi,
Gızlar, göteriň sandığı.

Sandık birle birge barıň,
Canımmı canıga gariň,
İçinde ne barın görüň,
Gızlar, göteriň sandığı.

Bildirmänler yakın yada,
Atam duysa salar oda,
Bizni goymasın hayhada,³⁷⁴
Gızlar, göteriň sandığı.

Açılıpdır bakca bağı,

³⁷³ Met; arap elipbisinde elibiň üstüne goyulýan metde (belgi).

³⁷⁴ Hayhat; vah, ah dat, dadı peryat, ökünmek.

Duşman çekyär ahı zarı,
Şasenemiñ söver yarı,
Gızlar, göteriñ sandığı.³⁷⁵

Şasenem sözünü tamamlayar. Bu sözi eşiden kenizler sandığı göteryärler de saman kümä tarap ugrayarlar. Onı getirip, Yasmık mamaniñ saman kümesinde gizleyärler. Şondan köp vagt geçmänkä, Şaapbasıñ iberen yasavulları gelyärler. Olar Şasenemiñ köşgüniñ, bagınıñ hemme yerini agtaryarlar. Garıp canı tapmayarlar. Mundan soñ, olar dolanıp, Şaapbasıñ öñüne gelyärler. Yasavullar Şaapbasa: “Biz Şasenemiñ (s.53) köşgünü, bagını şunça agtardık, ol bigana yigidi tapmadık” diyyärler. Bu sözleri Şaapbas eşidip, müneçimleri çağırar. Olar patışanıñ yanında şol vagt hâzir bolyarlar. Olara Şaapbas maksadını ayıdyar da: “Gurra³⁷⁶ taşlañ” diyyär. Şol vagt müneçimler, gurrandazlar pal atıp: “Ey, patışahım, Garıp sandıkda, onuñ öñünde Şasenem Garıp can bilen sözleşip otır” diyyärler. Şonda Şaapbas müneçimlere, gurrandazlara garap, “Siziñ sözüñiz yalan çıksa, hemmâñiziñ başıñız ölümli, malıñız talañlı” diyyär. Gaharlı bu sözleri aydıp bolandan soñ, birnäçe yasavulı yene Şasenemiñ köşgüne iberyär. Yasavullar baribersinler.

İndi habarı kimden al? Şasenem bilen Yasmık mamadan al. Şasenem bilen Akca Yasmık mamaniñ yanına baryarlar. Şasenem Yasmık mama garap, “Ey, ene, atam müneçimleri, gurrandazları çağırıp, Garıp canıñ sandıkdağıny biler. İndi näme etmeli? Sen çäresini gör” diyyär. Yasmık mama Şaseneme garayar da: “Ey, Şasenem, hovzuñ suvuniñ aşagında, haçan gerek bolsa diyliip, salnan bir cay bardır. Garıp canı şol cayda gizlemeli” diyyär. Şasenem bilen Akca Garıp canı hovzuñ suvuniñ aşagındakı cayda gizleyär. Garıp canı gizläp bolan batlarına, Şaapbasıñ iberen yasavulları gelyär. Olar Yasmık mamaniñ sandığını da, kümesini de, Şasenemiñ köşgünü de, bagını da agtaryarlar, hemme yerleri de barlayarlar, emma Garıp canı tapmayarlar. Gözläp yadanlarından soñ, yasavullarıñ lapı keç bolup. Şaapbasıñ yanına gaydııp baryarlar. Olar şaga garap, “Ey, keremli şahımız, biz köşgi, bagı, aydılyan sandığı barladık. Barlamadık yerimiz galmadı. Biz ol bigana yigidi tapmadır” diyyärler. Şaapbas şu sözleri eşidenden soñ, gazaba münüp, “Bu yal yağılarını dardan asıñ. Olar meniñ gızıma töhmet edyärler” diyyär de cellatlara suvçı kenizi, müneçimleri, gurrandazları dardan asmagı buyurur. Celletlar oları sözletmân, dardan asyarlar.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Şasenem suvçı keniziñ, müneçimleriñ, gurrandazlarıñ dardan asılanını eşidyär de gala goplugı ayrılıyar. Şasenem Akca garayar da: “Ey, Akca, indi duşmanlardan gutuldık. Sen bar da Garıp canı getir” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Akca, bu gün tende canım,
Çıkmazdan cananı getir.
Müsür ilinde Yusup³⁷⁷ kibi,
Şol bendi, zıdanı getir.

(s.54) Biziñ birle vada kılğan,
Rahat berip, mähnet alğan,
Cepa tıgını cana salğan,
Gara bagrı ganı getir.

Hassa halını sorayın,
Söygülü köñlüm bereyin,
Doyunçam yüzünü göreyin,
Barıp Garıp canı getir.

³⁷⁵ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

³⁷⁶ Gurra; pal, täley, bice, gurra taşlayana gurrandaz diyipdirler.

³⁷⁷ Yusup; “Yusup-Züleyha” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri, Dini rovyata görä Yakup pıgamberiñ oğlu.

Ötdi meger yar pıragı,
Gahba pelek goydi dağı,
Bir ağız söznüñ soragı,
Şol dağı hicranı getir.

Şasenem diyr, gara bagtım,
Yandı, kül boldı bu rahtım,
Yakın geldi öler vagtım,
Derdimge dermanı getir.

Şasenem sözüni tamamlayar. Akca gidip, Garıp canı gizlenen yerinden alıp gelyär. Şasenem Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, meniñ üçin zındanda oturdıñ” diyyär de oña mılakatlık edyär. Şonda Garıp can Şaseneme garap, “Ey, Şasenem, bu barlaglardan sag salamat gutuldık. Sen şuña şükür et” diyyär. Şasenem bu sözleri eşidip, Garıp canıñ gövni alması maksadı bilen, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Aşık bolup yar cebrini çekmegen,
Onuñ aşıklığına ıgtıbar olmaz.
Yar yolunda gözde yaşın dökmegen,
Onuñ sıırı ile aşğari olmaz.

Hoş vagt ömrüñi yakıp oturma,
Çaşırma aklıñı, pähmiñ yitirme,
Gel, dostum, köñlüñe gaygı getirme,
Zamanıñ hemişe beyle dar olmaz.

Cıda boldum diyip, bolma hesretde,
Enşalla sag men, bolma külpetde,
Götergil başıñı, galma hesretde,
Bilbil gülüñ degresinde³⁷⁸ har olmaz.

Pervana dek, özüñ oda salmagıl,
Mansur³⁷⁹ deyin enelhak³⁸⁰ diyip ölmegil,
(s.55) Ismagıl³⁸¹ dek, özün gurban kılmagıl,
Aşık men digende ıgtıbar olmaz.

Senem aydar, iyme gaygı hicranı,
Işk derdiniñ bolmaz eken dermanı,
Bir günü sovurlar acal harmanı,
Bu dünyä hiç kime vepadar olmaz.

Şasenem sözüni tamamlayar. Şasenem bilen Garıp can şu vakalardan soñ, parahat ayış eşretde boluberyärler.

İndi habarı kimden al, Şaapbasdan al. Şaapbas kenizi, müneçcimleri, gurrandazları dardan asdıranı bilen gövni incalmayar. Ol Abdılğa diyen vezirini yanına çağırıp, oña hemme bolan vakaları aydıp beryär. Şa vezire kırk nöker berip, “Sen bar da gizlin Şasenemiñ köşgüniñ, bagınıñ tövereginde bol. Ol yerlerdäki pinhan sırları bil. Bigana aydıyan yigit bolsa, onı tutup, meniñ yanıma getir” diyyär. Şaapbas şeyle yumşık buyrup, Abdılğa veziri kırk nökeri bilen

³⁷⁸ Degre: töverek, dört töverek, gır daşı.

³⁷⁹ Mansur (Hallaç); X asırda yaşap geçen meşhur mistik şahır.

³⁸⁰ Enelhak; men hak, meniñ maksadım tutyan yolum dogrı.

³⁸¹ Ismagıl (Ismayıl); dini düşüncä görä, İbrayım pıgamberiñ oğlu.

Şasenemiñ köşgünüñ, bağınıñ töveregine cansız edip yollar. Bular şol yerde gizlilikde geziberyärler. Bir gün Abdilla veziriñ nökerlerinden biri bagda Şasenem bilen bir yigidiñ aysı eşretde oturandığını olara duydurman görýär. Ol nöker bu habarı Abdilla vezire aydyar. Abdilla vezir duydurman, bu habarıñ dogrudygına, dogrı dældigine göz yetirmekçi bolyar. ol aydılan dogrı bolup çykyar. Bu yagdayı anıklyp, Abdilla vezir bu hakda oylana oylana ahırı Şasenem bilen maslahatlaşmagı makul tapyar. Şu maksat bilen Abdilla vezir Şasenemiñ yeke oturan vagtını tapıp, onuñ yanına baryar. Şasenem Abdilla veziriñ habarını alyar. Abdilla vezir Şaseneme garap, “Ey, Şasenem, sen nähili işler bilen meşgul? Seniñ atañ kenizi, müneçimleri, gurrandazları dara çekdi. Olarıñ nähak ganına galdı, emma keniziñ, müneçimleriñ, gurrandazlarıñ aydyanlarınıñ hemmesi dogrı eken” diyyär. Onda Şasenem Abdilla vezire garap, “Ey, Abdilla vezir, bu yigit meniñ mihmanım. Mihmana hiç kim degmeyär” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Köp gıssama, yarım aklın çaşırar,
Degmegil yarımga, huda ısgına.
Maña duşgan ıñık barçaga duşar,
Degmegil yarımga, huda ısgına.

Atam iberendir seni permana,
Ne işiñ bar yagşı bilen yamana,
Gulak goy, Abdilla, sırrı pinhana,
Degmegil yarımga, huda ısgına.

(s.56) Men bir biçäre men, zarım dilimde,
Herne kılsañ, ıgtıyariñ eliñde,
Girifdar etmegil duşman golunda,
Degmegil yarımga, huda ısgına.

Bizni alıp barsañ, atam yanına,
Atam galar aşıklarıñ ganına,
Sen galarsıñ melamatiñ kânine,
Degmegil yarımga, huda ısgına.

Senem diyr, berey dünýä malını,
Tükel hazınamnıñ herne barını,
Äşgär etme aşıklarıñ sırrını,
Degmegil yarımga, huda ısgına.

Şasenem sözüni tamamlayar. Şu gepleşikden soñ, Şasenem Abdilla vezir bilen bu sırrı hiç kime bildirmezlik hakkında ışalaşyar. Abdilla vezir bilen nökerlerine kırk galkan zer beryär. Muña Abdilla vezir de, onuñ nökerleri de razı bolyar.

Abdilla vezir nökerleri bilen cansızlık möhledi gutaryança öñküsi yalı geziberdiler. Möhledi gutarandan soñ, Abdilla vezir Şaapbasıñ yanına gelyär de: “Ey, älemiñ patışası, meniñ keremli soltanım, biz Şasenemiñ köşgünüñ tövereginde şunça vagt bolduk, emma aydılan bigana yigide duş gelmedik” diyyär. Şaapbas bu sözleri eşidenden soñ, rahatlanýar.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Bir gün Şasenem Garıp can bilen geñeş edyär de oña garap, “Ey, Garıp can, öñküler “Adam alası içinde, hayvan alası daşında” diyipdirler. Kim bilyär, bu sırrı Abdilla vezir gizlin saklarmı ya da saklamazmı? Belli däl. Şonuñ üçin bu gürrüñler geçyänçä, sen başga yere gitseñ govı bolardı. Barlaglar gutarandan soñ, gaydıp gelseñ de bolcak” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp dostum, et gamıñı,
Duşman kâr etmezden burun.

Erte bilen seni, meni,
Yasavul itmezden burun.

Daň bilen mahasil³⁸² geler,
Çar tarapıň gurşap alar,
Seni yovuz güne salar,
Gaçaver tutmazdan burun.

(s.57) Erte geler munda yatan,
Seni meniň bilen tutan,
Bir özge yerde et vatan,
Aşgär etmezden burun.

Gutulaver mundan gaçıp,
Gözüň yumup, menden geçip,
Bir acdarha agzın açıp,
Vehim ile yutmazdan burun.

Şasenem diyr, hicran yeli,
Çar tarapdan övser veli,
Başga yana ömrüm güli,
Talanıp gitmezden burun.

Şasenem sözünü tamamlayar. Garıp can bu sözleri eşidip, “Ey, Şasenem men hiçbir zatdan heder etmeyärim. Canından gorkup, maşşugıñı taşlap gitmek aşıklara ardır, namartlıkdir. Men ölsem de bu yerden hiç yana gitmerin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Maña mundan gitmek bolmaz,
Ataň tutup almaginça.
Halıl kibi zulüm çekip,
Hicir oduna salmagınça.

Can baglı zülpiň tarına,
Baş goyup, ataň darına,
Guzı dek gurban yerine,
Ataň tutup çalmaginça.

Sen gezer sen gülgün geyip,
Hal üstüne hallar goyup,
Kaknus kibi otga köyüp,
Peymanamız³⁸³ dolmagınça.

Can barıça uşbu tende,
Men olaram saña bende,
Cınazamı işiññizde,
Gide bilmen kılmaginça.

Garıp diyer, ahırkı maksat,
Acal yetse, bermez pursat,

³⁸² Mahasil; yasavul.

³⁸³ Peymana; acal, ölüm, ömri gutarmak, äht, şertnama, şert, karar, vada.

Näler ganımat bu pursat,
Giderim yok ölmeginçä.

(s. 58) Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp can bu namanı aydandan soň, Şasenem näme etcegini bilmeyär. Ol şol vagt öz gövnüne geňeşyär de: “Men Garıp canıň gövnüne degmesem, ol bu yerden gitmez, duşman goluna düşer. Şonuň üçin men onuň gövnüne degcek bir söz aydayın. Goy, ol bu yerden gitsin. Duşmanıň goluna düşmesin. Şonda Garıp can diri galar” diyip oylanyar. Şu pikirden soň, şasenem Garıp cana garap, gaharlanan kişi bolyar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

İmdi söhbet wagty ötdi,
Git, Garıp, eglenme mundan.
Ayrılıgıň wagty yetdi,
Git, Garıp, eglenme mundan.

Näler gördüm seniň vaslıň,
Barabarı yokdur aslıň,
Bir gül erdiň, ötdi paslıň,
Git, Garıp, eglenme mundan.

Sen bir gülnüň harmanı sen,
Her göreniň yaranı sen,
Ne derdimniň dermanı sen,
Git, Garıp, eglenme mundan.

Seň bariňda güle bilmen,
Bu ne derttir bile bilmen,
Seniň üçin öle bilmen,
Git, Garıp, eglenme mundan.

Bähre³⁸⁴ tapman bu vatandan,
Şiriň canıň çıkar tenden,
Şasenem diyr, geçtim senden,
Git, Garıp, eglenme mundan.

Şasenem sözünü tamamlayar. Garıp can bu sözleri eşidyär de bıçak gaharlanyar. Şaseneme garap, “Ey, Şasenem, men seni yarım diyip bilyärdim. Seniň ısgıňda köyüp bişyärdim. Sen bir bivepa eken sen” diyyär de öz özüne içinden: “Şunuň yalı bolsa, men başımı alıp bu yurtdan başga bir yurda gideyin. Asla dolanıp bu yurda gelmäyin” diyyär de Şaseneme garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

İmdi göç eyledi köňül kerveni,
Göçende eglenem, belki, gelmenem,
Menden gayrı bilen sürgül dövranı,
Sürende eglenem, belki, gelmenem.

(s.59) Garıplarıň bolmaz belli vatani,
Diyemezler garıplıkda yatani,
Gızıl gülnüň degresinde biteni,
Tirende eglenem, belki, gelmenem.

Bu niçik avudır goşduň yaşıma,

³⁸⁴ Bähre; hayır, peyda, nep, gazaňç.

Sen sebäpkâr gözden akan yaşıma,
Acal yassığını goyup başıma,
Yatanda eglenem, belki, gelmenem.

Bilmeyin özümi saldım bu derde,
Hemra bolup seniñ deyin namarda,
“Yar yar” diyip, gezer erdim her yerde,
Gezende eglenem, belki, gelmenem.

Bir diymişler aşıklarıñ yolunı,
Sen soldurdıñ muhabbetiñ gülünı,
Senden özge bir nâzliniñ golunı,
Tutanda eglenem, belki, gelmenem.

İmdi vaspiñ aydıp gezsem illerde,
Meni sorsañ yakın uzak yollarda,
Mecnun kibi yedi yıllık çöllerde,
Yörende eglenem, belki, gelmenem.

Horasan yurdunda akca yazılar,
Onda molla bolsa, munda kazılar,
Ezelde yazılan, bizge yazılar,
Yazanda eglenem, belki, gelmenem.

Yekelikde ölüm gelse bu başa,
Bizden salam bolsun kovmı gardaşa,
Gılıç sırp, bu gün gelse söveşe,
Sıranda eglenem, belki, gelmenem.

Mövlam rehim eylesin aşık yaşına,
Adam ne gelerin bilmez başına,
Garıplıkda kişi gelmez gaşına,
Yatanda eglenem, belki, gelmenem.

Garıp aydar, bozduñ imdi şanımnı,
Otga yakdıñ gövherimni, kânimni,
Eyesige berip şirin canımnı,
Ölende eglenem, belki, gelmenem.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şondan soñ Garıp can Şasenemiñ yüzüne seretmân, köşkten çıkıp gidyâr. Ol şol gidişine dervezebanlarıñ³⁸⁵ yanına baryar. Olar bilen hoşlaşyar **(s.60)** da galadan çıkıyar. Şavezir şäheriniñ içi bilen gidiberyâr. Garıp can içini gepledip baryar. Nirä baryanıñ da bilmeyâr. Garıp can şol barşına çöl beyevana çıkıyar. Ahırınıñ yolu bir beyikligiñ üstünden baryar. Garıp can şol belentlige çıkıyar da ızına garayar. Görse, Şavezir şäheri seleñlap görünyâr. Garıp can Şavezir şäherine garap duryar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Nesip göterildi Şavezir senden,
İmdi yöremäge yollar biziñdir.
Yar vepasız, köñül galıpdır andan.

³⁸⁵ Dervezeban; gapı saklayanlar.

İmdi yoremäge yollar biziñdir.

Vepasız yar avı gatdı aşım,
Rehim gelmez gözden akan yaşım,
Diysem, musallatdır meniñ başım,
İmdi yoremäge yollar biziñdir.

Şasenem kovladı³⁸⁶ köşgünden bizni,
Ne bela urupdur Şasenem sizni,
Men bu gün diymişem ahırkı sözni,
İmdi yoremäge yollar biziñdir.

İkbalıñ şum bolsa, işiñ oñ³⁸⁷ bolmaz,
Näçe iş etseñ de bagtıñ señ gelmez,
Munı aňlamagan asla hiç bilmez,
İmdi yoremäge yollar biziñdir.

Garıp aydar, Şaveziri terk³⁸⁸ etdim,
El göterip, gayrı vatana gitdim,
Şasenemden imdi bir gadım ötdüm,
İmdi yoremäge yollar biziñdir.³⁸⁹

Garıp can sözünü tamamlayar. Onuñ halı örän erbetdi. Garıp can yene de demirgazık tarapa garap gidiberyär. Garıp can az yöräp, köp yöräp, ahırı Diyarbekir şäheriniñ bir çetinden giryär. Ol Diyarbekir şäheriniñ içinde gezip yörkä, özüniñ mekdep yoldaşlarına duşyar. Olar bilen sözleşyar. Garıp canıñ mekdep yoldaşlarınıñ birine Mırat diyyärdiler. Onuñ söyşen gızına Akcemal diyerdiler. Bu ikisi durmuş gurupdılar. Garıp can bilen Mırat örän oñat görüşyär. Mırat Garıp candan hal yagadıynı sorayar. Garıp can şonda Mırada başından geçirenlerini beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.61) Terk eyledim Şavezirni,
Yar bizni kovlıdı kovlıdı.
İmdi görmez ben yüzüni,
Yar meni kovlıdı kovlıdı.

Ayrılığıñ günü geldi,
Gül meñzim saralıp soldı,
Ahır zaman bizge boldı,
Yar bizni kovlıdı kovlıdı.

Bilmezmen niçik gep boldı,
Gaygı gamdan meñzim soldı,
Rakıplar cak caklap güldi,
Yar bizni kovlıdı kovlıdı.

Şasenem boldı bivepa,
Gutarmışdır zovkı sapa,
Bahanalara tapa tapa,

³⁸⁶ Kovladı; kovdı.

³⁸⁷ Oñ bolmaz; ugruna bolmaz, doğru bolmaz, şovuna bolmaz.

³⁸⁸ Terk etmek; taşlamak, taşlap gitmek.

³⁸⁹ Şu goşgı, muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

Yar bizni kovlıdı kovlıdı.

Garıp diyr, yardan geçdim,
Ayrılık şerabın içdim,
Vatandan baş alıp göçdüm,
Yar bizni kovlıdı kovlıdı.³⁹⁰

Garıp can sözünü tamamlayar. Mırat bu sözi eşidenden soñ, Garıp cana gövünlik beryär de onı öz öyüne alıp baryar. Garıp can Mıradıñ öyünde birnäçe gün bolyar. Bir gün Garıp can säher çağı ukudan oyanyar da Aşık Aydıñ piriñ yanına gitmegi yüregine düvyär. Mırat dosdı, onuñ ayalı Akcemal peri bilen hoşlaşıp, Aşık Aydıñ piriñ yanına ugrayar. Garıp can şol barşına Aşık Aydıñ piriñ yanına baryar. Aşık Aydıñ pir Garıp can bilen saglık amanlık sorayyar. Aşık Aydıñ pir Garıp canı sınılayar. Onuñ yüzüne siñe seredyär de ondan hal yagday sorayar. Şonda Garıp canıñ halınıñ bıçak yaramazdığını bilyär. Ondan onuñ sebäbini sorap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sözle Garıp can halıñdan,
Saña näm boldı, näm boldı?
Habar et gelen yoluñdan,
Saña näm boldı, näm boldı?

Biri ıkarat³⁹¹ etdimi?
Ya rakıpdan söz etdimi?
(s.62) Köñlüñe guman gitdimi?
Saña näm boldı, näm boldı?

Perişandır³⁹² seniñ halıñ,
Govşamışdır seniñ salıñ,
Munda getirmiş ıgbalıñ,³⁹³
Saña näm boldı, näm boldı?

Solupdır señ reññi royıñ,
Teñ³⁹⁴ bolupdır sıra halıñ,
Nämeleri diyer oyıñ?
Saña näm boldı, näm boldı?

Işk meyinden³⁹⁵ gana gana,
Näme bolupdır la saña,
Aydıñ diyer, diygil maña,
Saña näm boldı, näm boldı?³⁹⁶

Aşık Aydıñ pir sözünü tamamlayar. Garıp can tolgunıp, başından geçirenlerini birin birin beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Aşık Aydıñ pirim diñle,
Ayra düşdüm men yarımndan.
Ya da käye, ya da oñla,

³⁹⁰ Şu goşğı ve şuña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

³⁹¹ İkarat; ezyet bermek, gövne degmek.

³⁹² Perişan; erbet bolmak, yaramaz bolmak, gaygılanmak.

³⁹³ İgbal; ıkbal.

³⁹⁴ Teñ; tukat, gaygılı bolmak.

³⁹⁵ Mey; şerap, çakır, arak.

³⁹⁶ Şu goşğı ve şuña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Ayra düşdüm, men yarımđan.

Ayşısı eşretde bolyardım,
Yarın bağında gezyardım.
Şadıyan oynap gülyardım,
Ayra düşdüm, men yarımđan.

Bu gün bizni pelek urdı,
Şasenem gız özge gördi,
Yalan yaşrık sözün berdi,
Ayra düşdüm, men yarımđan.

Bilmen niçik nâme boldı,
Ayrılığın günü geldi,
Daş töverek duşman aldı,
Ayra düşdüm, men yarımđan.

(s.63) Şasenem gız gazap etdi,
Biriniñ sözüne gitdi,
Aydan sözi cana batdı,
Ayra düşdüm, men yarımđan.

Kovladı köşgünden göterip,
Söz diydi ıkarat yetirip,
İkbalım bu yere getirip,
Ayra düşdüm, men yarımđan.

Garıp aydar, şeyle bizler,
Geñeş beriñ imdi sizler,
Galmadı diymäge sözler,
Ayra düşdüm, men yarımđan.³⁹⁷

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp candan bu sözleri eşidip Aşık Aydın pir oña gövünlik beryär de: “Ey, Garıp can, gam çekmegil. Bu zatların hemmesiniñ soñı hayır bolar” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp oglum, gam iymegil,
Terk eylegil, gam gussanı.
Gamlı bolup, söz diymegil,
Terk eylegil, gam gussanı.

Gam gussa muşakgat³⁹⁸ getirer,
Hesretini³⁹⁹ cana yetirer.
Yüregiñe leşder⁴⁰⁰ batırar,
Terk eylegil, gam gussanı.

Gussa çekmek namart işi,
Onı göteren är kişi,

³⁹⁷ Şu goşğı ve şuñda değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

³⁹⁸ Muşakgat; kınçılık, azap, ağırlık, zähmet.

³⁹⁹ Hesret; gaygı, gussa, gam, tukatlık.

⁴⁰⁰ Leşder; tebipleriñ gan alanda adamın tenini kesyän yiti yaragı.

Gezgil yaynap, açıp döşi,
Terk eylegil, gam gussanı.

Gamlı bolsañ, işiñ bitmez,
Günüñ uzar, vagtıñ ötmez,
Hiçbir zat canına batmaz,
Terk eylegil, gam gussanı.

Mıdam bolgul şadıyana,
Kast etmegil, şirin cana,
Vesiyetim, Garıp cana,
Terk eylegil, gam gussanı.

(s.64) Eşitgil Aydıñıñ sözün,
Berer patışa da gızın,
Görersiñ durmuşıñ yazın,
Terk eylegil, gam gussanı.⁴⁰¹

Aşık Aydıñ pir sözünü tamamlayar. Garıp can ussadınıñ övüt nesihatını alyar. Onuñ bilen sözleşip oturyar. Garıpcan Aşık Aydıñıñ öyünde birnäçe gün bolyar. Onuñ hezzet hormatını kabul edyär. Bir gün Garıp can ir bilen Aşık Aydıñ piriñ yanına baryar. Onuñ bilen sözleşip oturyar. Garıp can öylerine gitmek isleyändigini aydıp, Aşık Aydıñ pirden rugsat sorayar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Mundan gitsem, barsam ecem yanınga,
Rugsat sorar boldum bu gün sizlerden.
Barıp garasam men onuñ halıga,
Rugsat sorar boldum bu gün sizlerden.

Pelek bizge aýralığı salıpdı,
Ecem, siñlim onda zarlap galıpdı,
Aglamakdan gözi yaşa dolupdı,
Rugsat sorar boldum bu gün sizlerden.

Ençe yıllar aýralıga düşüp men,
Aýralıgıñ ataşıga⁴⁰² bişip men,
Geçip baryan gün kibi de yaşıp men,
Rugsat sorar boldum bu gün sizlerden.

Yat eyledim ecem, siñlimi bu gün,
Düşümde görmüşem oları şu gün.
Garaşan ikisi aslında bir kân,
Rugsat sorar boldum bu gün sizlerden.

Garıp aydar, rugsadıñız alayın,
Diyarbekir gelsem, yene geleyin,
Ecem nâhaldadır onı göreyin,
Rugsat sorar boldum bu gün sizlerden.⁴⁰³

⁴⁰¹ Şu goşğı ve şuñä değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴⁰² Ataş; ot.

⁴⁰³ Şu goşğı ve şuñä değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Garıp can sözünü tamalayar. Aşık Aydın pir Garıp canıñ bu sözlerini eşidip, oña garayar da: “Ey, oglum Garıp can, sen eceñ, siñliñ yanına bargıl, oları görgül. Ol ikisi saña garaşyandır. Sen olarıñ yanına barsañ, ikisi hem örän begener” diyyär de Aşık Aydın pir bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.65) Bizden salam bolsun, eceñ, siñliñe,
Bargıl, oglum, saña huda yar bolsun.
Govuşgıl gerekli barıp gamlıña,
Bargıl, oglum, saña huda yar bolsun.

Uzak yollar seniñ öñüñde bardır,
Eceñ, siñliñ seni görmäge zardır,
Saña huda rehmi mıdama yardır.
Bargıl, oglum, saña huda yar bolsun.

“Görsem” diyip, olañ gözi yolladır,
Görgül ol ikisi niçik haldadır,
Seniñ gitcek yoluñ imdi çöldedir,
Bargıl, oglum, saña huda yar bolsun.

“Garıp” diyip ençe yıllar yörmäne,
Seniñ üçin süyci canın bermäne,
Olar muşdak seniñ yüzüñ görmäne,
Bargıl, oglum, saña huda yar bolsun.

Endişe⁴⁰⁴ etmegil, bargıl yoluñña,
Mıdam gara sagıñ bilen soluñña,
Yaş getirme humay gara gözüññe,
Bargıl, oglum, saña huda yar bolsun.

Aşık Aydın berdi saña rugsadı,
Köñlüñden çıkargıl gaygı hesreti,
Goluñdan bermegil, gelen pırsadı,
Bargıl, oglum, saña huda yar bolsun.⁴⁰⁵

Aşık Aydın pir sözünü tamamlayar. Munı eşidip, Garıp can ussadı bilen hoşlaşıp, yola rovana bolyar. Ol Diyarbekir şäherinden çıkıp, yol bilen içini gepledip baryar. Özünü Şasenemiñ näme sebäpden kovanını bilmek isleyär. Ol şunça oylansa da, köp pikir etse de onuñ sebäbini bilip bilmeyär. Ahır Garıp can oylana oylana özünü Şasenemiñ kovmagını bivepalık diyip bilyär. Garıp can gaharlanıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Dat eder men bivepanıñ golundan,
Bivepanıñ hergiz ıkrarı⁴⁰⁶ bolmaz.
Söz eşiden rakıplarıñ dilinden,
Bivepanıñ hergiz ıkrarı bolmaz.

(s.66) Kovladı lebzinde durman bizlerni,
İmdi diñlemez men yalan sözlerni,
Asla görmez boldum gara yüzlerni,
Bivepanıñ hergiz ıkrarı bolmaz.

⁴⁰⁴ Endişe; gam, gussa çekmek, oylanmak, pikirlenmek.

⁴⁰⁵ Şu goşgı ve şuña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴⁰⁶ İkrar; lebiz, berlen söz, sözünde tapılmak.

Seyran edip çıkdım bedvan çöllere,
Bu gün zaglar gondı lāle güllere,
Könlüm galıp, gadam urdum yollara,
Bivepanıñ hergiz ıkrarı bolmaz.

Terk edip gaytmışam Senem bagını,
Men çekmişem ayralığıñ dagını,
Göterip gelmişem ataş çoğunı,
Bivepanıñ hergiz ıkrarı bolmaz.

Bilmez men kimsäge köñül beripdir,
Ya rakıplar daşın gurşap alıpdir,
Senem diyyän meniñ könlüm ölüpdür,
Bivepanıñ hergiz ıkrarı bolmaz.

Senem bu gün gazap donun geyipdir,
Bize beren vada lebzın iyipdir,
Şol sebäpden şirin cana dözüpdür,
Bivepanıñ hergiz ıkrarı bolmaz.

Bivepa hiç vagt sözünde durmaz,
Yarınıñ köñlüni bircik de görmez,
Bir yar bilen asla ömrünü sürmez,
Bivepanıñ hergiz ıkrarı bolmaz.

Garıp aydar, bizni atıp taşladı,
Senem kovlap öz köñlüni hoşladı,
Hesretli ayralık günü başladı,
Bivepanıñ hergiz ıkrarı bolmaz.⁴⁰⁷

Garıp can sözünü tamamlayar da öz yoluna gidiberyär.

İndi habarı kimden al, Garıp canıñ ecesinden al. Garıp canıñ ecesi Abadan peri bir gün säher çağı ukuda düşüş görüyär. Düşüşünde Garıp can çağa bolup görünüyär. Onı goltugında emdirip oturyar. Şol vagt çağa ecesine seredip, yıldıryar, gülyär. Abadan peri muña bıçak begenyär de ukusından oyanyar. Seretse, düşüşü eken. Bala da yok, Garıp can da yok. Şol vagt Abadan peri oğlunu yatlap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.67) İmdi men handan sorayın,
Görer menmi, oglum, seni?
Gaytadan agtarıp garayın,
Görer menmi, oglum, seni?

Bizni taşladıñ, sen gitdiñ,
Niçe köpri çaydan ötdüñ,
Nirelere barıp yetdiñ?
Görer menmi, oglum, seni?

Oglum meniñ zarlap gitdi,
Niçe aylar, günler ötdi,

⁴⁰⁷ Şu goşğı ve şuña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Peysin günüm imdi batdı,
Görer menmi, oglum, seni?

Näler eşider gulagım,
Tersine akdı bulagım,⁴⁰⁸
Haçan geler meñ gereğim?
Görer menmi, oglum, seni?

Dayıma gözüm yollarda,
Guba gaz galmadı köllerde,
Örtənip gırıldı çöllerde,
Görer menmi, oglum, seni?

Şaapbas zulum etdi bize,
Cebrine biz döze döze,
Yaş getirdim gara göze,
Görer menmi, oglum, seni?

Atañ señ dünyäden ötdi,
Şaapbas lebzini yutdı,
İmdi bizden dövlet gaytdı,
Görer menmi, oglum, seni?

Diyarbakirden kovladı,
Ähdini yırtıp sazladı,
Yalan yaşrık ol sözledi,
Görer menmi, oglum, seni?

Şada bolmaz haya şerim,
Yüzi galıñ misli çerim,⁴⁰⁹
Dogrı sözle, bolar ölüm,
Görer menmi, oglum, seni?

Abadan diyer, özünü,
Dogrı sözledi sözünü,
(s.68) Şaapbas bermedi gızını,
Görer menmi, oglum, seni?⁴¹⁰

Abadan peri sözünü tamamlayar. Ol zar zar aglap oturyar. Bu nalışı eşidip, garıp canıñ siñlisi Gülcemal peri ukudan oyanyar. Ecesinden: “Näme boldı” diyip sorayar, Abadan peri gören düşüni gızına aydıp beryär. Bu sözleri eşidip, Gülcemal periniñ derdi gozgalyar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gökden uçan bölek bölek durnalar,
Huda hakı, Garıp candan habar ber.
Kırk çiltenler, huda yarı erenler,
Huda hakı, Garıp candan habar ber.

Hıdır,⁴¹¹ İlyas⁴¹² çöl eyesi bolanlar,

⁴⁰⁸ Bulak: çeşme, akyan tebigı yap, suvarış yabı.

⁴⁰⁹ Çerim; gön, gayış, teletin.

⁴¹⁰ Şu goşğı ve şuñ degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Yalkaganda yardım edip gelenler,
Nämeler bolanın mıdam bilenler,
Huda hakı, Garıp candan habar ber.

Batmışam men bu gün hesretli gama,
Aşık Aydın pirim sığındım saña,
Garıp candan habar yetirgil maña,
Huda hakı, Garıp candan habar ber.

Cebir sütem hancarı bagrımdan ötüp,
Ötmedim dünyäden acalım yetip,
Sığındım hudaga halışım edip,
Ey, hudahım, Garıp candan habar ber.

Gülcemal diyr, nalış bilen yüz tutdum,
Sığındım sizlere, togabın etdim,
Nalışım soñladım, ahırna yetdim,
Huda hakı, Garıp candan habar ber.⁴¹³

Gülcemal peri sözünü tamamlayar. Gülcemal peri, ecesi bilen Garıp can hakkında oylanıp oturur. Şol vakt işikden bir yigit salam berip giryär. Garıp canıñ siñlisi bilen ecesi bu gelen yigide garayar. Görseler, ol Garıp can eken. Haydan hay bu ikisi orunlarından turup, Garıp can bilen görüşyär, gucaklaşyar, hal ahval soraşyar. Şonda Garıp can başından geçirenlerini ecesi bilen siñlisine birin birin beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.69) Ecem, siñlim eşit sözüm,
Köp govgalarga sataşdım.
Padıman⁴¹⁴ boldum da özüm,
Köp govgalarga sataşdım.

Mal bakdım men süri süri,
Çopanlarıñ boldum biri,
Yadıma düşdi yar seri,
Köp govgalarga sataşdım.

Padımanlık edip yördüm,
Senemni düşümde gördüm,
Onı men yağşıga yordum,
Köp govgalarga sataşdım.

Ecir berdi mal eyesi,
Goybermedi kân diyesi,
Gezen yerim dag gayası,
Köp govgalarga sataşdım.

Günde bir mal taşlap geldim,
Boşamagıñ yolun bildim,
Şeyle edip, boşluk aldım,

⁴¹¹ Hıdır; dini rovatat görä, legendar pıgamberiñ biri.

⁴¹² İlyas; dini rovatat görä, pıgamberiñ biri.

⁴¹³ Şu goşğı ve şuña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴¹⁴ Padıman; sığır çopan.

Köp govgalarga sataşdım.

Padımanlık kârin taşlap,
Köñlümi şu yerde hoşlap,
Yara tarap yolu başlap,
Köp govgalarga sataşdım.

Diyarbekir sarı⁴¹⁵ gitdim,
Şavezire barıp yetdim,
Canı deñläp orta atdım,
Köp govgalarga sataşdım.

Gul edip özüm satdırdım,
Senemge ıyarat yetgirdim,
Söz bilen sözüm ötgürdim,
Köp govgalarga sataşdım.

Garıp ekenligim bildi,
Senem bizni satın aldı,
Bagt guşı şonda geldi,
Köp govgalarga sataşdım.

Hebeşi gül edip äkitdi,
Gullar bilen bizni gatdı,
(s.70)Şunday edip canga batdı,
Köp govgalarga sataşdım.

Gullar arasında goydı,
Aşığını diri soydı,
Yüreklerim şonda köydi,
Köp govgalarga sataşdım.

Öyke edip ondan kaçdım,
Şol günü Senemden geçdim,
Yüregim palçıga açdım,
Köp govgalarga sataşdım.

Kempir palın atdı bizge,
Diydi “Yagşılık bar sizge”,
Gulak asdım men ol sözge,
Köp govgalarga sataşdım.

“Bagban sarı bargıl” diydi,
“Onı hullas⁴¹⁶ görgül” diydi.
“Ogulluga durgul” diydi,
Köp govgalarga sataşdım.

⁴¹⁵ Sarı; tarap, ugur, şol yana, şol tarapa.

⁴¹⁶ Hullas; takık, hut özi.

Bagban yanığa men bardım,
Bagda güllerini tirdim,
Oğlı bolup hızmanat gördüm,
Köp govgalarga sataşdım.

Seneme çemen yolladım,
İçine hatı galladım,⁴¹⁷
Ahır işimi oñladım,
Köp govgalarga sataşdım.

Senem kabul etdi köşge,
Şonda düşdük eşret-ışga,
Buysanyardım gabak-gaşga,
Köp govgalarga sataşdım.

Suvçı keniz gazap etdi,
Şol gün şaga habar yetdi,
Sapalı günlerimiz ötdi,
Köp govgalarga sataşdım.

Gizlediler şol gün pinhan,
Sakladılar meni asan,
(s.71)Göçürdiler ondan-buyan,
Köp govgalarga sataşdım.

Suvçı keniz darda öldi,
Duşman meñzi⁴¹⁸ gül del soldı,
Ayış-eşret yine geldi,
Köp govgalarga sataşdım.

Messana-asuvda gezerdim,
Işk ile nâzge dözerdim,
Mağşugıñ köñlün görerdim,
Köp govgalarga sataşdım.

Bilmen niçik-näme boldı,
Senem gahar bilen geldi,
Ayrılığı bizge saldı,
Köp govgalarga sataşdım.

Bizge diydi sözler galat,
Başımga düşdi kıyamat,
Yüz dönderdim men şu halat,
Köp govgalarga sataşdım.

Kovlap ıza barın etdi,
Aydan sözi canga batdı,

⁴¹⁷ Galdamak; gizlemek, gizlin etmek, üstünü basırmak, üstünü yapmak.

⁴¹⁸ Meñiz; yüz.

Akıl-huşum başdan gitdi,
Köp govgalarga sataşdım.

Senemden şol vagt ötdüm,
Şondan çıkıp sapar⁴¹⁹ etdim,
Yöräp bu caylarga yetdim,
Köp govgalarga sataşdım.

Garıp aydar, yandı canım,
Şudur meñ diycek beyanım,
İndi diyere yok kelamım,⁴²⁰
Köp govgalarga sataşdım.⁴²¹

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp canıñ siñlisi Gülcemal peri, ecesi Abadan peri onuñ halına örän gınanyar. Olar erbet tukat bolup oturyarlar. Şu halat Gülcemal peri Garıp can öylerinden gidenden bəri, onuñ başından geçiren vakalarını eşidip gınanyar. Ol bu hakda öz maksadını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.72)Garıp canım, eşit meniñ sözümni,
Terk eyle, Senemni çıkar yadıñdan,
Dölmurar sen her yan bakıp gözünü,
Terk eyle, Senemni çıkar yadıñdan.

Geda bilen şanıñ işi deñ gelmez,
Şalar kembagalıñ halını bilmez,
Gaygı etmek bilen işiñ oñ bolmaz,
Terk eyle, Senemni çıkar yadıñdan.

Şa gızı isleyär deñ ile düşün,
Seni kovlap, gutarıpdır ol başın,
İmdi tapgan erir köñülde hoşun,
Terk eyle, Senemni çıkar yadıñdan.

Getirme pikriñe Senem adını,
Namart bolup, etme yürek dadını,
Yatdan çıkar, şalañ asıp-zatını,
Terk eyle, Senemni çıkar yadıñdan.

Seretme şol yana bircikde garap,
Dünyäni zulüm aldı, edipdir harap,
Yağsılık gidipdir, buz kibi eräp,
Terk eyle, Senemni çıkar yadıñdan.

Şaapbas kovladı bizni yurdundan,
Gözüm gamaşıpdır payı gerdinden,
Dat eyledim cebir-sütem derdinden,
Terk eyle, Senemni çıkar yadıñdan.

Senemsiz vagtıñı hoş geçir heman,

⁴¹⁹ Sapar; sıyahat, gezim, bir yere gitmek, yola gitmek.

⁴²⁰ Kelam; söz, gürrüñ, kur'an (gurhan).

⁴²¹ Şu goşğı ve şuña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Gaygı-gussa etme yaşagan zaman,
Geçer bu günler de yogdur biguman,
Terk eyle, Senemni çıkar yadıñdan.

Duşmanlar alıpdır meñ deger-daşım,
Hudaga yetişsin çekgen nalışım,
Gülcemal diyr, şudur saña geñeşim,
Terk eyle, Senemni çıkar yadıñdan.⁴²²

Gülcemal peri sözünü tamamlayar. Garıp can ecesi, siñlisi bilen sözleşip oturyar, emma şonda da Garıp canıñ tukatlığı ayrılmayar. Hiç zat bilen hövesi yokdı.

İndi habarı kimden al, yakında yaşayan Garıp canlarıñ goñşılardan al. Olar Garıp canıñ gelenini eşidip, görme-(s.73)-görşe gelyärler. Hal-ahval soraşyarlar. Garıp can gelenlere hal-ahvalını aydıp beryär. Olar bilen köp sözleşip oturyar. Abadan peri bolsa, gelenlere tagam çekyär. Olar naharlanyarlar. Şondan birnäçe vagt geçenden soñ, gelenler Garıp can bilen hoşlaşyp, öylerine gaydyarlar. Yene Garıp can onuñ ecesi, siñlisi öyde galyar. Bular özara sözleşip oturyarlar. Yene olara tukatlık aralaşyar. Abadan peri munı duygar da Aşık Aydın piriñ beren gara dutarını getirip, ogluna beryär. Garıp can dutarı goluna alıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

“Senem-Senem” diyip, ömrüm ötürdim,
Senem deyin bivepanı görmedim.
Işga düşüp, ay-günümi batırdım,
Senem deyin bivepanı görmedim.

Bir-birevge lebiz-vadamız berdik,
Bile bolup, yağşı-yamanın gördük,
Bag seylinde gülñi bileläp tirdik,
Senem deyin bivepanı görmedim.

Aşık-mağşuk mıdam bile bolmalı,
Yovuz günde halın sorap durmalı,
Bir-bireviñ bile köñlün almalı,
Senem deyin bivepanı görmedim.

Kovlap ceza berdi süyci canımgä,
Gazap edip galsa, nāhak ganımgä,
İmdi getirmez men onı yanımgä,
Senem deyin bivepanı görmedim.

Azap çekip, govga barna sataşdım,
Zar-zar yıglap bu mekana yetişdim,
Ecem, siñlim sizge gelip tapışdım,
Senem deyin bivepanı görmedim.

Şasenem girmişdir gazap donuna,
Onı men goşmanam adam sanına,
Garıp aydar, imdi barman yanına,
Senem deyin bivepanı görmedim.

⁴²² Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Garip can sözünü tamamlayar da saz çalıp, nama aytmagını dovam etdiryär. Gövnüne teselli beryär. Bu sazı-namanı eşidenler Garip canıñ yanına geliberyärler. Abadan periniñ öyi adamdan dolup galyar. Onda oturmaga yer galmayar. Bu yere saz diñlemäge, nama, dessan eşitmäge gelenler Abadan periniñ öyüniñ tövereginde, daşarda da oturberyärler. Gara öyüñ gamşını, durlugını ayıryarlar. Yöne tärimi galyar. Şu halda Garip can öyde saz çalyar, nama, dessan aydyar. Ol git(s.74)dikçe gızışyar, çoşayar. Onuñ yüreginde ışk odı dovlap yanyar. Bu saz-söhbət şu gün, ertesi de dovam edyär. Garip can yadayar. Saz çalmasını, nama, dessan aytmasını bes edyär. Şondan soñ bu yere gelen adamlar Garip cana alkış edyärler de öylerine gaydyarlar.

İmdi habarı kimden al, Taymaz ayyardan al. Saz-söhbət bolanda saz diñlemäge, nama, dessan eşitmäge Garip canlara gelenleriñ arasında Taymaz ayyar da bardı. Taymaz ayyar saz-söhbət gutarandan soñ, bu keypi-sapanı Şaapbasa şugullamaga köşge baryar. Şaapbasıñ öñünde iki epilyär, sözlemäge rugsat alıp, bar gören zatlarını oña sözlöp beryär. Şaapbas Taymaz ayyardan bu habarı eşiden badına gazap donuna giryär de belent ses bilen “Cellat” diyip gıgıryar. Şol mahal hızmatkärler Şaapbasıñ yanına gelyärler. Haydan-hay cellat çağırmaga hızmatkärlerine buyuryar.

İmdi habarı kimden al, Şaapbasıñ köşgünde işleyän Yaylım ussadan al, Yaylım ussa Garip canı tutmak maksadı bilen cellat çağırılıyandığını bilyär de bu yagdayları oña habar bermek üçin atına atlanyar. Basyar ata gamçını. Cellatlar köşkten çıkmanka, Yaylım ussa Garip canıñ yanına baryar. Köşkde eşidenleriniñ hemmesini oña aydıp beryär. Garip can bu habarı eşiden badına ecesi, siñlisi, Yaylım ussa bilen haydan-hay geñeş edyär. Bu maslahatda Yaylım ussa Garip cana Şamahşirvana kaçmagı maslahat beryär. Bu pikiri Garip can da, onuñ ecesi de, siñlisi de makul bilyär. Garip can ecesi, siñlisi bilen hoşlaşıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Hoş gal imdi ecem, siñlim,
Şamahşirvana ugradım.
Terk etdim vatanım-ilim,
Şamahşirvana ugradım.

Şa celladı gelmez zaman,
Cellatlar geler biguman,
Görseler bermezler aman,
Şamahşirvana ugradım.

Tutsalar asarlar darga,
Garamazlar ahı-zarga,
Deñ gelmez güycüm olarga,
Şamahşirvana ugradım.

Ezelidir bizge bu gün,
Günüm geçdi, geldi ol tün,
Zalım köpdür, onı bil sen,
Şamahşirvana ugradım.

(s.75)Ecem, siñlim munda hoş gal,
Alkış edip, dilegde bol.
Nesip etsin bizge bu yol,
Şamahşirvana ugradım.

Garip aydar, eşit sözüm,

Ecem, siñlim gara gözüm,
Ölmesem gelerin özüm,
Şamahşirvana ugradım.

Garıp can sözünü tamamlayar. Yaylım ussa şol pursat Garıp canı atına artlaşdırıp, alıp gidyär. Yaylım ussa atını tiz süryär. Ol az vagtdan görünmez bolyar. Yaylım ussa bilen Garıp can günbatar-demirgazık tarapa gidiberyär.

İndi habarı kimden al, Şaapbasıñ iberen cellatlarından al. Cellatlar Yaylım ussa bilen Garıp can gidenden soñ, köp vagt geçirip, Abadan periniñ öyüne gelyärler. Garıp canı sorayarlar. Garıp canıñ ecesi, siñlisi cellatlara “Biz yedi yıl bări Garıp canı göremzok. Onuñ nirededigini de bilmeyäris” diyyär. Cellatlar Abadan periniñ öyünü barlayarlar. Töveregi agtaryarlar, emma Garıp canı tapmayarlar.

Cellatlar neticesiz Şaapbasıñ yanına gaydıp gelyärler. Garıp canıñ ol yerde yokdugını oña aydyarlar. Şaapbas cellatlardan bu habarı eşidip, Taymaz ayyarı dardan asmaga höküm edyär. Cellatlar Taymaz ayyarı şäherden gözlöp tapyarlar da onu sözletmän, şanıñ yanına eltmän, dara çekyärler. Taymaz ayyar gazan çukurına özi yıkılyar. Yakan oduna hem özi düşyär.

İndi habarı kimden al, Garıp can bilen Yaylım ussadan al. Yaylım ussa atını çapdırıp, çöl beyevana çıkyar. Ol atını yolsuz-yodasız yer bilen süryär. Yaylım ussa şu gelişde köp menzil yol geçyär. Ahırı bir oy yere baranda, Yaylım ussa atınıñ başını çekyär. Garıp can atdan düşyär de Yaylım ussa bilen hoşlaşıp, yeke özi, pıyada Şamahşirvan şäheri niredesiñ diyyär de gidiberyär. Yaylım ussa Garıp canıñ ızından tä garası yityänçä garap duryar. Şonda Garıp canıñ halına Yaylım ussanıñ yüregi avayar. Rehimı gelyär de dünyäden näräzi bolup, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bu dünyä panıdır bilmersıñ garap,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.
Her kesi aldadıp içirer şerap,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

Garamayar gussa bilen gamına,
Ahır yetyär her adamıñ soñuna,
Şa, han diymen barın sorar demine,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

(s.76)Harap eylär dag-daşları bayakı,
Dayıma gurlıgı onuñ duzakı,
Her birine berer ötmek gezeki,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

Celep heley kibi yılgırıp bakar,
Boynuña noqtasın mäkämläp dakar,
İdekläp gabrıña bir günü dıkar,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

Yalançıdır munuñ aslında adı,
Galatdır diyeni, aydanı zadı,
Her birev nägile yürekde odı,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

Celeplikde yokdur hiç deñi-tayı,
Gülyändir üstüñden yaşadık sayı,

Yoklamak barçanı küyüdir-oyı,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

Insan nebsi altın, kümüş, zerlerde,
Bilmez onuñ küyi ençe serlerde,
Guryandır gapanın pinhan yerlerde,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

Albay berip, mıdam aldar alına,
Yollar seni tükeniksiz yoluna,
Garamaz bir kişin ağır halına,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

Kova kova bir gün boynuñdan basar,
Alaçsızca, seni gısımna gısar,
Şonda señ ornuñda şemallar öser,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

Yaylım ussa dogrusını sözleyär,
Bu dünyä her kesi mıdam ızlayar,
Pugta arkan bilen mäkäm dızlayar,
Bu dünyä hiç kime vepasın bermez.

Yaylım ussa sözünü tamamlayar da, atını ızına övrüp, mekanına gaydıberyär. Ol şol gelşine öyüne baryar. Nepagası bilen boluberyär.

(s.77)Aysenem-Garıp

(s.79)Habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp canı Yaylım ussa ugradandan soñ, ol töleyine örän gaharlanyar da başını alıp gidiberyär. Ol şol gidip barşına, nırä baryandığını da bilmeyär. Görse, bir çöllüğe yetipdir. Garıp can şol barşına günbatar, arka tarapa gidiberyär. Ol az yöräp, köp yöräp ahırı bir akıp yatan ulı yaba yetyär. Şonuñ kenarında ulı daragt bardı. Garıp can şol daragtın kölegesinde dınç alyar. Ol özünüñ ıkbalı barada pikir edyär. Ol şol oturuşına yalançıdan nägile bolup, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, yalançı, allı dünyä,
Köydürdi allarıñ seniñ.
Her kese bir vada berip,
Köydürdi dilleriñ seniñ.

Şalarıñ nebsin göterdiñ,
Kimleri hetden ötürdiñ,
Kimni maksada yetirdiñ,
Köydürdi maksadıñ seniñ.

Kimi etdiñ bayu-gallaç,⁴²³
Hiç kes tapmaz muña alaç,
Berse, yüz-muñ hıraç hem paç,
Köydürdi paçlarıñ seniñ.

Ey, yalançı, senden geçdim,
Señ oduña gelip düşdüm,

⁴²³ Gallaç; garıp, eli yuka, mätäç, yoksul.

(s.80)Garıp aydar: “Yanıp-bişdim”,

Köydürdi otların seniñ.⁴²⁴

Garıp can sözünü tamamlayar. Ol birnäçe vagtlap geçenlerini yadına salıp pikirlenyär. Şu oturişda Garıp can daragta söyenyär de uka gidyär. Ol örän yadavdı, özi de gatı açdı. Garıp can bu yerde uklabersin.

İndi habarı kimden al, Diyarbekirden Şamahşirvana baryan kervenden al. Kervenler Garıp canıñ yatan yerine gelip yük yazdırıyar, düşleyär. Uklap yatan Garıp can bolsa, kervenleriñ gelenini bilmeyär. Kervenler de munı ukudan oyarmayalar. Garıp can şol yatışına ağşam oyanyar. Gözüni açıp görse, kerven düşüpdür. Kerveniñ adamları ulı ot yakıp, onuñ tövereginde sözleşip otırlar. Garıp can birden asgıryar. Oduñ başında oturanlar da Garıp cana tarap garayalar. Görseler, bayakı uklap yatan yigit oyanıpdır. Munı gören kervenbaşı Garıp canı oduñ başına çağırar. Oña öz yanından yer beryär. Garıp canı naharlayar. Garıp can kemsiz iyip-içip bolandan soñ, kervenbaşı Garıp cana: “Ahav, yigit, nireden gelyärsiñ, nira baryarsıñ” diyip habar sorayar. Garıp can baryan ugrunu beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yolum düşüp, sapar etdim,
Şamahşirvana ugradım.
Mecnun kibi çöle çıkdım,
Şamahşirvana ugradım.

Bir periniñ muşdagı men,
Ondan ırak-daşdakı men,
Yol ugrunda göçdäki men,
Şamahşirvana ugradım.

Yovuz güne pelek saldı,
Hile edip, duşman bildi,
Aglap gözüm yaşa doldı,
Şamahşirvana ugradım.

Aşığımdan boldum cuda,
Işk yolunda boldum geda,
Yarım üçin canım pida,
Şamahşirvana ugradım.

Şamahşirvan sarı yüzüm,
Yagşını görmedi gözüm,
(s.81)Garıp aydar, diycek sözüm,
Şamahşirvana ugradım.⁴²⁵

Garıp can sözünü tamamlayar. Kerveniñ hemme adamları Garıp canıñ sözünü eşidenlerinden soñ, “Bu yigit Şamahşirvanda bir perige aşık bolupdır” diyip düşünyärler. Mundan başga Garıp can da hiç zat diymeyär. Kerveniñ adamları da ondan zat soramayalar. Kervenbaşı Garıp cana garap, “Biz hem Şamahşirvana baryarıs. Sen hem biz bilen gidiber” diyyär. Garıp can hem muña razı bolyar.

Kervenler bu gice şu yerde bolyarlar. Ertesi irden yüklerini düyelerine yükläp, yola rovana bolyarlar. Garıp can da kervenler bilen goşulşıp gidiberyär. Kervenler az yöräp, köp yöräp ahırı Şamahşirvan velayatınıñ bir çetinden baryarlar. Şol yerde Garıp can dürli deliller

⁴²⁴ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴²⁵ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

tapıp, kervenlerden ayrılır. Olar bilen hoşlaşyar da öz yoluna garap gidiberyär. Garıp can kervenlerden ayrılardan soň, barçak yerini bilmän, hayran bolup yöräberyär. Onuň bu yurtda tanışı da yok. Garıp can şol gidip barşına yoluň yakasındaki bir depäniň üstüne çıkýar da dınç alıp oturberyär. Garıp can bu yerde oturka, Şasenemi yatlayar, emma onuň özüni kovanımı aňına getirende, bıçak gaharlanyar. Garıp can oturişına oturibersin.

İmdi habarı kimden al, Şamahşirvan il-ulusınıň soltanı, Äralı handan⁴²⁶ al. Äralı han öz nökerleri bilen avdan gelyär. Olarıň yolu Garıp canıň üstünde oturan beyginiň yanından düşyär. Äralı han Garıp canı görýär de onuň yanına baryar. Garıp can bilen saglık-amanlık soraşyar da ondan habar alyar. “Ey, yigit, haysı bakcanıň gülüsiň, haysı bagniň bilbilisiň? Haysı aşyandan⁴²⁷ gelyärsiň? Näme maksat bilen bu yerlere düşdüň” diyyär. Garıp can Äralı hana cogap berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Ey, soltanım, Diyarbekir yurdundan,
Hicir oduna yana-yana gelemen.
Muhubbetli söver yarıň cebrinden,
Men bu şähre gayıbana gelemen.

Men neyläyin, aşna yarım yat boldı,
Yüzi gara rakıp güldi, şat boldı,
Bir söz bilen yandı bagrım ot boldı,
Ayra düşüp, bu mekana gelemen.

(s.82)Ördegim galmadı, uçdı köllerde,
Bilbilim sayramaz boldı güllerde,
Aglaram yar üçin bu yat illerde,
Mecnun kibi sergezdana gelemen.

Senem bu gün can köküni kövledi,
Meger onuň köňlün rakıp avladı,
Töhmet bilen ahır bizni kovladı,
Kovulıban döne-döne gelemen.

Garıp diyrler, bilseň, meniň adıma,
Gulak salıp yetgil meniň dadıma,
Senem bilen ayrılığıň oduna,
Pervana dek yana-yana gelemen.

Garıp can sözünü tamamlayar. Äralı han Garıp canıň aydan sözlerini eşidyär de: “Ey, Garıp can, sabır et, enşa-alla maksat-mıradına yetersiň -Ävmek şeytandan, sabır rahmandan-bolyar. Sabırlı bol” diyyär de gövünlik beryär. Äralı han Garıp canıň özi bilen mekanına gitmegini talap edyär. Garıp can razı bolyar. Äralı han Garıp canı ata artlaşdırıp, özi bilen alıp gaydyar. Onı köşge eltyär. Gulamlarına: “Garıp canı “Älem” bagındaki köşkde yerleşdiriň, goy, ol şol yerde yaşabersin” diyyär. Hızmatkärler Garıp canı “Älem” bagına eltyärler. Ondaki köşkten cay beryärler. Garıp can şol yerde yaşaberyär.

İmdi habarı kimden al, Şamahşirvan yurdunuň soltanı Äralı haniň gızı Aysenem periden al. Aysenem periniň “Älem” bagınıň golayında “Gülşen” diyilyän bagı bardı. Onda Äralı haniň iň kiçi gızına örän ulı köşk saldırdı. Aysenem peri şol köşkde kırk kenizi bilen yaşayardı. “Älem” bagı bilen “Gülşen” bagınıň bir bagbanı bardı. Oňa Esen bagban diyerdiler. Esen bagbanıň Maral peri atlı bir gızı bardı. Ol örän köp işleyärdi. Kakasına kömek edyärdi. Esen

⁴²⁶ Gurbangılıç ozanıň aytmagına görä. Äralı han “Yusup-Ahmet” dessanına gatnaşyan Äralı handır.

⁴²⁷ Aşya; hövürtge, ketek, öy, cay, mekan.

bagban hemişe yaz ayları ir bilen turup, çemen baglardı. Onuñ baglan çemenlerini gızı Maral peri Aysenem perä eltip beryärdi. Şol sebäpli, Aysenem perini kenizlerden, Maral periden başga hiç kim görmeyärdi. Bir gün Esen bagban “Älem” bagında çemen bagladı. Onı Aysenem perä alıp gitmäge, Esen bagbanıñ gızı Maral peri “Älem” bagına gelyär. Ol şonda bu yerde Garıp canı yuvnup duranda, yüzi nikapsızka göryär de özünden gidyär. Birnäçe vagtdan soñ, özüne gelyär. Kakasınıñ yanına bolsa, örän gice galıp baryar. Bagban gızına: “Näme üçin gice galdıñ, vagtında gelmediñ” diyip gaharlanyar. Maral peri kakasına hiç zat diymeyär de baglanan çemenleri alıp gidyär. Ol çemenleri Aysenem periniñ köşgüne alıp baryar. Aysenem peri Maral perini gören dessine, onuñ tukatdığını, gollarınıñ sandırayanını, yüzünüñ reñkiniñ öçükdigini göryär. Aysenem peri oña: “Ay, gız, sana näme boldı” diyip habar sorayar. Maral peri “Älem” (s.83)bagında örän bir ovadan yigidi görendigini beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gördüm bag içire bir hoşroy⁴²⁸ yigit,
Canım aldı, onuñ gara gözleri,
“Älem” bagı övrülipdir gülşene,
Canım aldı, onuñ gara gözleri.
Peri ya perişde, bile bilmedim,
Sözleşip, habarın ala bilmedim,
Gözlerim gamaşdı, göre bilmedim,
Canım aldı, onuñ gara gözleri.

Şun dek hoşroy cümle cahanda yokdur,
Yüzi bir ovadan, aslı oñ päkdir,
Inan meñ sözüme, bu örän hakdır,
Canım aldı, onuñ gara gözleri.

Maral diyir men özümi yitirdim,
Özüm bilmän, yerge mäkäm oturdım,
Sizge çemen bilen habar getirdim,
Canım aldı, onuñ gara gözleri.⁴²⁹

Maral peri sözünü tamamlayar. Tukat halda öylerine gaydyar. Aysenem peri bagbanıñ gızından bu habarı eşidenden soñ, ol aydılan yigidi görmek isleyär. Ol bu hakda oylanmaya başlayar. Aysenem peri içini gepledip, “Bu yigit kim, nireden geldikä, näme isläp bu mekana düşdükä, kim onı “Älem” bagına yerleşdirdikä? “Şu meseleleriñ hemmesini çözmegi maksat edinyär, emma nädip çözmegiñ yolunu tapmayar. Aysenem periniñ baş kenizi bardı. Onuñ adına Aycahan peri diyerdiler. Ol diyseñ pähimlidi. Aysenem peri “Älem” bagındaki yigit hakkında oylanıp otırka, Aycahan peri gelyär. Oña Aysenem peri bagbanıñ gızından eşiden habarını birin-birin sözläp beryär. “Älem” bagındaki yigidiñ kimdigini bilmek isleyändigini aydyar. Şol halat Aycahan peri Aysenem perä garap: “Ertir irden men Äralı hanıñ yanına bararın. “Älem” bagına seyle çıkmaga rugsat aların. Soñkusı gün biz “Älem” bagına seyle çıkarız. Ol yigit bizi görüp, salama geler. Biz, şeylelikde, ol yigidi göreris. Onuñ kimdigini, nireden gelendigini, haysı yana baryandığını bileris” diyyär. Bu aydılanlara Aysenem peri de razı bolyar.

Ertesi ir bilen Aysenem peri “Älem” bagına seyle çıkmaga rugsat alıp gelmäge Aycahan perini kakasınıñ yanına yollayar. Aycahan peri Äralı hanıñ yanına baryar da soltana (s.84)tagzım⁴³⁰ edyär. Ötünç sorayar. Äralı han Aycahan perä sözlemäge rugsat edyär. Aycahan peri Aysenemiñ “Älem” bagına seyle çıkmak isleyändigini, şoña rugsat soramaga gelendigini Äralı hana aydyar. Äralı han gızına “Älem” bagına seyle çıkmaga rugsat edyär. Ol yerde

⁴²⁸ Hoşroy; görmegey, ovadan, ovadan yüzli.

⁴²⁹ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴³⁰ Tagzım; hormat etmek, baş egip salam bermek.

Diyarbakirli mihman yigidiñ yaşayanını hem aydyar. Aychan peri Aysenemiñ köşgüne dolanıp gelyär. Äralı hanıñ “Älem” bagına seyle çıkmaga rugsat berenini, ol mihman yigidiñ Diyarbakirlidigini Aysenem perä aydyar. Şol halat Aysenem peri “Älem” bagına seyle çıkmaga tayyarlık görmelidigini, nämeler etmelidigini kenizlerine tabşıryar. Aysenem peri kenizleri bilen “Älem” bagına seyle çıkmaga tayyarlanıbersin.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can “Älem” bagında yaşayan cayında gaygılı görnüşde oturyar. Şasenemiñ özüni kovanına bıçak gaharı gelyär. Garıp can bu hakda övran-övran oylanyar. Ol içinden öz özüne: “Men indi Diyarbakire Şasenemiñ özi çağırmasa barmarın” diyyär.

Garıp can “Älem” bagında yaşayan günlerinde, irden, agşamara bag seyline çıkıyar. Bozulan gövnüne teselli beryär. Şu övrenen häsiyeti bilen yene giycara bag seyline çıkıyar, emma gövni açılmayar. Tiz ızına dolanıp, yaşayan cayına gelyär. Naharlanandan soñ, köp pikirlenip oturyar. Gözüne hiç ukı gelmeyär. Ahırı säher vaktı uka gidyär. Düşünde Şasenemi görüyär. Onuñ bilen gaharlanışıp ukudan oyanyar. Görse, düşü eken. Daşarık seretse säher çağı bolupdır. Ol yuvunyar. Şasenem hakda yene pikir edyär. Şu halda köp mahal geçyär. Bu mahal Garıp can näme etcegini bilmän oturyar. Şol mahal hizmetkärler oña ertirlik nahar getiriyärler, emma Garıp can oña da garaman, gaygı-gussada otır.

Gün çäş vaktı bolyar. Garıp can bag seyline çıkıyar. Şu pursat Aysenem peri kırk kenizi bilen “Älem” bagına gelip giryär. Garıp can oları görüp, Aysenem perini Şaseneme, kenizleri Şasenemiñ kenizlerine meñzedip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Keşt edip gelen periler,
Yüregim boldı, set⁴³¹ para,
Sizni gördüm, halım harap,
Yüregim boldı, set para.

Gözel tavus biriñ misli,
Bilmen kimdir onuñ aslı,
Kırk kenizi gülgün tüysli,
Yüregim boldı, set para.

(s.85)Ogşatdım Şasenem yara,
Sınama salıpdır yara,
Garıplıkda boldum hara,⁴³²
Yüregim boldı, set para.

Şasenemden ayra düşdüm,
Gazap etdi men de geçdim,
Işk şerbetin⁴³³ gana içdim,
Yüregim boldı, set para.

Garıp aydar, boldum hayran,
Gaydıp barsam, yene övran,
Senem bilen sürsem dövrän,
Yüregim boldı, set para.⁴³⁴

⁴³¹ Set para; yüz para, yüz müñ para.

⁴³² Hara; erbet, hor-homsı.

⁴³³ Şerbet; miväniñ suvunda ya da gandı suvda eredip edilen içgi.

⁴³⁴ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Garip can sözünü tamamlayar. Bu gelen gızları, bağı sınılayar da Garip can Şasenem bilen bagda seyil edenlerini yatlayar. Halı teñ⁴³⁵ bolyar. Gaygılı görünüşde yaşayan cayına gaydıp gelyär.

İndi habarı kimden al, Aysenem periden al. Aysenem peri Garip canı göryär. Nama aydıp durka, onı sınılayar, emma ara daşdı. Garip canıñ yüzi nikaplıdı. Şu sebäpli Aysenem peri Garip canı govı sınılap bilmeyär.

İndi habarı kimden al, Garip candan al. Garip can yaşayan otagına baryar da Şasenemi yatlap oturyar. Şondan soñ, ol hiç daşarık çıkmayar.

İndi habarı kimden al, Aysenem periden al. Aysenem peri öz içinden: “Bu yigit daşarık çıkar, бага seyil eder, bize salama gelir” diyip oylanyar. Şu tamada Aysenem peri kenizleri bilen gün gicikyänçä “Älem” бага seyil edyär. Kenizler şatlanyarlar, gezyärler, gülüşyärler, deşyärler. Şonda hem Aysenem periniñ gövni açılmayar. Gtdikçe köñli bozulyar, gaygılyanyar, özi hem örän yadayar. Şu zearlı Aysenem peri bir tarapa yeke çykyar. Özüniñ gaygıldygyny kenizlere görkezmek islemeyär. “Älem” bağı örän giñdi. Onuñ bir çetinde serhovuz bardı. Serhovzuñ kenarında bıçak ulı bir daragt seleñläp oturdy. Aysenem peri gidip barşına şol daragtuñ sayasına barıp yetyär. Şol yerde oturyar. Ol şol yerde Diyarbekirli yigidi nähili edip görmek barada oylanyar. Aysenem peri öz özüne: “Ol indi bag seyline çıkmaz, bize salama gelmez” diyip pikir edyär. Bu yigidi mıhman çağırmaga bolsa, Aysenem kenizlerden utanyar. Özi ol yigidiñ yanına barmaga hem ecap edyär. Näme etcegini bilmän oturyar. Aysenem periniñ bu yigidi görcek bolyandygyny yeke Aycahan (s. 86)peri bilyärdi, başga kenizler bilmeyärdi. Şonuñ üçin Aycahan peri Aysenem periniñ ızına garaba-garaba düşüp yördi. Ol hem şol gelşine Aysenem periniñ yanına gelip oturyar. Onuñ halından habar alyar. Aysenem peri ol yigidi görmegiñ yolunu sorap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Maslahat ber Aycahanım,
Mıhman yigidi bir görsem.
Aram⁴³⁶ alar şonda canım,
Mıhman yigidi bir görsem.

Takatım⁴³⁷ yok görmeginçä,
Görüp bile yörmeginçä,
Cana aram bermeginçä,
Mıhman yigidi bir görsem.

Aycahan, bergil maslahat,
Sözümde asla yok galat,⁴³⁸
Men halıma sen rehım et,
Mıhman yigidi bir görsem.

Aysenem diyr, görset maña,
Geñeş etdim bilseñ saña,
Yol gözlegil imdi şoña,
Mıhman yigidi bir görsem.⁴³⁹

Aysenem peri sözünü tamamlayar. Halı erbet yagdayda. Aycahan peri Aysenem perä gövünlik beryär. Ol yigidi görkezmegiñ yolunu tapmak üçin Aysenem periden üç gün purıca⁴⁴⁰

⁴³⁵ Teñ; erbet, yaman, çıkgınsız yagday, erbet yagday, dar, sık.

⁴³⁶ Aram; rahatlık, parahatlık, dınçlık, cana rahat bermek.

⁴³⁷ Takat; çıdam, durnuklılık, güyç, kuvvat, sabır.

⁴³⁸ Galat; yalñış, nädogrı, yalan.

⁴³⁹ Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴⁴⁰ Purıca; vagt dövür, möhlet.

sorayar. Üç günden soñ, ol yigidi Aysenem perä görkezmäge vada beryär. Muña Aysenem peri de razı bolyar. Razı bolmasa hem alacı yokdı. Şol maslahatdan soñ, bu ikisi yuvaş-yuvaş yöräp, kenizleriñ yanına gaydyar.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Aysenem peri bilen Aycahan periniñ oturıp, geñeş eden yeri Garıp canıñ yaşayan otagınıñ yakınındadı. Garıp can Aysenem peri bilen Aycahan periniñ yöräp barışlarını pencireden görüp duryardı. Olarıñ birini Şaseneme, beylekisini Akca meñzedip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Şasenem dey, seykin basıp,
Yörüşiñ yara ogşatdım.⁴⁴¹
(s.87)Sallancırap, bagrım kesip,
Yörüşiñ yara ogşatdım.

Meñzir Akca yan perisi,
İkisi gızlañ seresi,⁴⁴²
Misli mahı⁴⁴³ dag-deresi,
İkisiñ yara ogşatdım.

Halım diysem, size sözläp,
Gitsem, yola yarım ızlap,
Tapsam, onı ahır gözläp,
Gözlüşiñ yara ogşatdım.

Garıp aydar, messan-messan,
Diydim şanıña⁴⁴⁴ men dessan,
Seyilgähi⁴⁴⁵ bağı-bossan,
Seyliñi yara ogşatdım.⁴⁴⁶

Garıp can sözüni tamamlayar. Aysenem peri bilen Aycahan periniñ ızından pencireden garap, Garıp can durıberyär. Ol, goy, garap durıbersin.

İndi habarı kimden al, Aysenem periden al. Aysenem periñ halı örän erbetdi. Diyseñ gaygılıdı. Kenizler munı gören batlarına, saz-söhbetlerini goyyarlar. Şatlık etmeklerini kesyärler. Kenizler bu yagdayı görüp, Aysenem peri sagsızlapdır diyip bilyärler, emma Aysenem periñ bir aşpezi⁴⁴⁷ bardı. Ol diyseñ hilegärdi, mekirdi. Ol mekirlik bilen Aysenem perä garap, “Aysenem can, men seniñ örän yagşı göryän naharıñı bişirdim. Geliñ, indi naharlanıñ” diyyär. Aysenem peri hemmelere naharlanmaga rugsat edyär, Aşpez kempir hemmeden öñürti tilla tabakda Aysenem perä nahar getiryär. İzından kenizlere nahar çekyär. Şonda aşpez kempir mekirlik bilen Aysenem periniñ nahar bilen naharlanışını sınılayar. Aysenem periniñ nahar bilen seriniñ yokdugını aşpez kempir bilyär de bir zadıñ bardığını añlayar. Ol Aysenem peridäki bu yagdayıñ kesel dældigine göz yetiryär. Naharlanıp bolanlarından soñ, Aysenem peri kenizleri bilen “Älem” bagınıñ naharhanasından çıkıp, öz köşgünegaydıp gelyär. Aysenem peri öz köşgünde dınç alıbersin.

İndi habarı kimden al, Aycahan periden al. Diyarbekirden gelen yigit bilen Aysenem periñ duşuşığını guramaga üç gün purıca alıpdı. Ol bu yumşı bitirmäge yol agtaryar. (s.88)Munı

⁴⁴¹ Ogşatmak; meñzetmek, deñeşdirmek.

⁴⁴² Seresi; saylantğı, saylanan, iñ oñadı, iñ govusu, tüys.

⁴⁴³ Mahı; ay yagtısı, şöhleli ay.

⁴⁴⁴ Şan; derece, mertebe, şöhrat, orun, gadır, hakkında, dogrusında.

⁴⁴⁵ Seyilgäh; gezelenç edilyän yer, seyil edilyän yer.

⁴⁴⁶ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴⁴⁷ Aşpez; nahar bişiryän.

hiç kime aytmak ya da bu barada biri bilen geñeş etmek bolmayar. Bu yigidi Aysenem periñ görmek isleyändigini bir kişä bildirmän, işi bitirmelidi. Bu söz şu yerde galsın.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Ol diyseñ gaygılıdı. Dünyä bilen bolman, Şasenemi yatlap otagında oturdı. Ahır Garıp can köñlüne teselli bermek isledi de çäş vagtı seyle çıkyar. Seretse, yaplarda suv dört tarapa akıp yatır. Güller açılıpdır. Bilbiller sayraşyarlar. Garıp can yuvaş-yuvaş yöräp, serhovzuñ kenarına baryar. Onuñ gırasındakı servi daragtıñ sayasında oturyar. Seretse, iki sanı gumrı⁴⁴⁸ biri-birine hemdemlik edyär. Garıp can muni görüp, ıışgı göterilyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, yalançı, sen binova,⁴⁴⁹
Her kesi ıışga yolladıñ.
Erenlerden aldım dogä,
Her kesi ıışga yolladıñ.
Barmı muña hey köymegen?
Guş-gumrı yarın söymegen?
Başın şol yola goymagan?
Her kesi ıışga yolladıñ.

Kime degse ıışk ataşı,
Lerzan urar melek başı,
Köydürer ol dağı-daşı,
Sen meni ıışga yolladıñ.

Leyli-Mecnun, Şirin-Perhat,
ıışk odundan etdiler dat,
Zöhre⁴⁵⁰-Tahrır⁴⁵¹, Varka⁴⁵²-Gülşa,⁴⁵³
Buları ıışga yolladıñ.

ıışga düşdi Yusup nebi,⁴⁵⁴
Bilbil⁴⁵⁵-Gülü⁴⁵⁶ söyän kibi,
Zılıhadır⁴⁵⁷-Yusup nebi,
Buları ıışga yolladıñ.

(s.89) Seypelmelek⁴⁵⁸-Medhalcemal,⁴⁵⁹
ıışga düşdi, geçdi köp yol,
Ahır yetdi maksada ol,
Buları ıışga yolladıñ.

Aslı⁴⁶⁰-Kerem⁴⁶¹ ıışga köydi,

⁴⁴⁸ Gumrı; kepderä meñzeş guşuñ adı, oña ak guyruk kepderi hem diyyärler.

⁴⁴⁹ Binova; garıp, bagtsiz, biçäre, pakır, bivepa.

⁴⁵⁰ Zöhre; “Zöhre-Tahrır” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri.

⁴⁵¹ Tahrır; “Zöhre-Tahrır” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri.

⁴⁵² Varka; “Varka-Gülşa” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri.

⁴⁵³ Gülşa; “Varka-Gülşa” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri.

⁴⁵⁴ Yusup nebi; Yusup pıgamber diymek.

⁴⁵⁵ Bilbil; “Gül-Bilbil” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri.

⁴⁵⁶ Gül; “Gül-Bilbil” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri.

⁴⁵⁷ Zılıha; “Yusup-Zuleyha” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri.

⁴⁵⁸ Seypelmelek; “Seypelmelek-Medhalcemal” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri.

⁴⁵⁹ Medhalcemal; “Seypelmelek-Medhalcemal” eseriniñ baş gahrımanınıñ biri.

Işk şerbetden gana doydı,
Yarı üçin başın goydı,
Buları ışga yolladıñ.⁴⁶²

Işk oduna yok köymegen,
Işk şerbetinden doymagan,
Barmıdır yarın söymegen?
Hemmäni ışga yolladıñ.

Garıp aydar, ey, Şasenem,
Hayran etdi meni şu dem,
Basdı başım tükenmez gam,
Sen meni ışga yolladıñ.⁴⁶³

Garıp can sözüni tamamlayar. Garıp canıñ bu zarın namasını “Älem” bagınıñ bagbanı Esen diñläp durıyar. Garıp can namasını gutarandan soñ, Esen bagban onuñ yanına baryar. Garıp can bilen tañrı salamını alışyar da oña garap, “Ey, yigit, size kim diyerler? Nireden gelip, haysı yurda baryarsıñ” diyyär. Garıp can başından geçirenleriniñ hemmesini Esen bagbana gısgacık aydıp beryär. Şol yerde bu ikisi köp sözleşip oturyar. Bu tanışlıkdan soñ, Esen bagban Garıp canı öyüne alıp baryar. Garıp can öye girip oturan dessine, törden asılgı duran tamdıra gözi düşyär. Garıp can ıgtıyarsız tiz yerinden turyar da dutarıñ yanına baryar. Onı sıpalayar. Bu yagdayı Esen bagban görüp, tamdıranı asılgı yerinden alyar da Garıp cana beryär. Garıp can dutarı eline alandan ışgı çoşup, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sapar etdim Diyarbekir ilinden,
Işk meyinden gana-gana gelmişem.
Tirmişem men Diyarbekir gülünden,
Işk meyinden gana-gana gelmişem.

Senem gazap etdi, çıkdım çöllere,
Ter ediban bardım uzak yollara,
Seyran etdim, bu diyara⁴⁶⁴, güllere,
Işk meyinden gana-gana gelmişem.

Takatım yok Şasenemi görmesem,
Bile bolup, zovkı-sapa sürmesem,
Seyle çıkıp, bagda bile yörmesem,
Işk meyinden gana-gana gelmişem.

Garıp aydar, kim yetişer dadıma?
Bir, ah ursam, älem yanar oduma,
Şasenem diyerler perizadıma,
Işk meyinden gana-gana gelmişem.⁴⁶⁵

Garıp can sözüni tamamlayar. Garıp can bu namanı saz bilen aydanda Esen bagban hayran bolup galyar. Esen bagbanıñ gızı Maral peri beyleki otagda diñleyärdi. Takatsız, ah, çekyärdi. Namanı eşidenden soñ, Esen bagban Garıp cana garap: “Ey, Garıp can, sen örän oñat

⁴⁶⁰ Aslı; “Aslı-Kerem” eseriniñ baş gahırmanınıñ biri.

⁴⁶¹ Kerem; “Aslı-Kerem” eseriniñ baş gahırmanınıñ biri.

⁴⁶² Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴⁶³ Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴⁶⁴ Diyar; yurt, ülke, gıra, kenar.

⁴⁶⁵ Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

sazanda, bıçak güyende⁴⁶⁶ ekeniñ. Men bu tamdıranı saña beryärin. Munı sen yaşayan otağıña alıp git. İslän vaktıñ çalıber” diyyär. Garıp can tamdıranı almacak bolyar, emma Esen bagban oña gulak salmayar. Garıp canıñ goluna tamdıranı tutduryar. Garıp can tamdıranı alıp, Esen bagbana tañrı yalkasın aydıp, yaşayan cayına gaydıp geldi. Ol cayında saz çalıp, nama aydıp başladı. Goy, ol saz çalıbersin, nama aydıbersin.

İndi habarı kimden al, Aycahan kenizden al. Ol Aysenem peri bilen Diyarbekirli yigidi sataşdırmaga yol agtaryar. Ol oylana-oylana Diyarbekirli yigidiñ yaşayan cayınıñ yanında bir bukı yerde bolup, onuñ nâme bilen meşgul bolyanını bilmegi pikir edyär. Şeyle maksat bilen Aycahan peri haydan-hay gizlilikde gelip, Garıp canıñ yaşayan cayınıñ penciresiniñ öñünde güri bağlarıñ arasında oturyar. Onuñ oturan yeri örän güri-güllükdi. Aycahan peri onuñ arasında yok yalıdı. Bütünley görünmeyärdi. Gülleriñ arasından seredende, bu yerden Aycahan perä Garıp canıñ yaşayan cayınıñ penciresi diyseñ oñat görünyärdi. İndi Aycahan peri bu yerde oturbersin.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Ol gaygılı köñlüne teselli bermek isleyär de saz çalyar, nama aydyar. Aycahan peri Garıp canıñ sazını, namasını dinleyär de oturan yerini, bu yere nâme maksat bilen gelenini yadından çıkaryar. Şol oturuşına saz, nama dinläp, gün gicigänçä, şol (s.91)yerde oturıp galyar. Aç-suvsuzdığını hem bilmeyär. Ol ahırı birden bu yere nâme maksat bilen gelenini yadına salyar. Aycahan peri içini gepledip, Diyarbekirli yigidi saz çalmaga, nama aytdırmaga Aysenem periniñ köşgüne mihmanlığa çağırmağı öz yanından makul bilip, yerinden turyar. Aysenem periniñ yanında peyda bolyar. Bu vakt otagında Aysenem periniñ bir özüdi. Aycahan peri caya girende: “Tapdım-tapdım” diyyär de gıssanyar, socap dem alyar. Aysenem peri oña : “Tiz ayt” diyip, Aycahan perä garayar. Onuñ sözlemegine hovlugyar. Aycahan peri söze başlayar da: “Diyarbekirli yigit örän oñat saz çalyar, hoş ovaz bilen nama aydyar. Biz onı saz çalmaga, nama aytmaga köşge çağırsak yağşı bolardı. Şonda sen hem Diyarbekirli yigidi bek sınılap bilersiñ. Şeyle etsek, bu yigidi seniñ görmek isleyäniñi de hiç kim bilmez” diyyär. Bu maslahatı Aysenem peri de makul bilyär. Ertesi irden Aysenem peri “Gülşen” bağınıñ içini arassalamayı, tāmizlemegi, tımarlamayı, oña serencam⁴⁶⁷ bermegi kenizlerine tabşıryar. Aşpez kempire bolsa, tagamlı nahar bişirmelidigini aydyar. Tabşıırılan işler gutarandan soñ, kenizleriñ hemmesiniñ gülgün geyinmegini buyuryar. Bu tabşıırıkları yerine yetirenlerinden soñ, Aysenem periniñ özi de tagtına serencam bermäge başlayar. Bezenmäge duryar. Gözüne sürme⁴⁶⁸ çekyär, yüzüne nikap yapyar. Şondan soñ çakılıkçı edip, Aycahan perini Diyarbekirli yigidiñ üstüne iberyär. Aycahan peri Garıp canıñ yanına barıp, tagzım edyär, ötünç sorayar. Özünüñ kim ekenini oña aydyar. Bu sözleri eşidip, Garıp can ondan habar sorayar. Aycahan peri Garıp cana habarını beryär. Garıp can bu çakılığı eşidip, Aysenem periniñ köşgünde saz çalmaga, nama aytmaga razı bolyar. Aycahan peri şondan soñ, hoş habar bilen köşge gaydıp gelyär. Diyarbekirli yigidiñ saz çalmaga, nama aytmaga gelyändigini habar beryär. Aysenem peri kenizleri bilen Garıp canı mihmanlamaga tayyarlanıbersin.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Ol naharlanyar, yüzüne nikap çekyär. Aydılan vakt yetenden soñ, Garıp can eline tamdırasını alıp, yuvaş-yuvaşdan yöräp, Aysenem periniñ köşgüne baryar. onı dervezeban içerik goybermeyär. Şol vakt bir keniz gelip, onı köşge alıp baryar. garıp can Aysenem perä tagzım edyär. Şondan soñ kenizler Garıp cana şasupanıñ⁴⁶⁹ üstündäki halı düşekde oturmaga yer görkezyärler. Garıp can halınıñ üstünde oturyar. Aysenem peri Garıp canı nikabınıñ astından kemsiz sınılayar. Şol halat Garıp cana diyseñ oñat bezelen bir tamdıranı kenizleriñ biri getirip beryär. Garıp can tamdıranı eline alıp, onı sınılayar da onuñ örän nepis bezelişine hayran galyar. Garıp can (s.92)tamdıranı sıpalayar da coşup, Aysenem perini tarıplap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

⁴⁶⁶ Güyende; gürrüñçi, gürrüñ beryän, oñat aydımçı, hoş ovazlı, dilevar.

⁴⁶⁷ Serencam; tertip, düzgün, ahır, soñ, gutarış.

⁴⁶⁸ Sürme; gözüñ kirpigini, gaşını gara reñk bilen garalamak.

⁴⁶⁹ Supa; seki, bağñ aşagında, kölegede oturmaga edilen yer.

Oturşın torğuşa meñzir,
Şasenem dey bakışlarıñ.
Näziñ-näze ulaşganda,
Şasenem dey yakışlarıñ.

Köşgüñ haşamlı⁴⁷⁰ eyvanlı,
Zınatı⁴⁷¹ kaşan⁴⁷² divanlı,
Garır algır laçın yalı,
Şasenem dey bakışlarıñ.

Sıra yok tutumıñ kemi,
Gitmez menden yürek gamı,
Şasenem meñ derdim emi,
Şasenem dey bakışlarıñ.

Boz cereni sen bir dağıñ,
Misli cennet seniñ bağıñ,
Diysem aynı gözel çağıñ,
Şasenem dey bakışlarıñ.

Garıp aydar, ısga düşdüm,
Işk yolunda köyüp-bişdim,
Yarı söydüm, saylap-seçdim,
Şasenem dey bakışlarıñ.⁴⁷³

Garıp can sözünü tamamlayar. Aysenem peri Garıp canıñ “Şasenem” diyip aydyan sözlerini özüne diyyär diyip bilyär de Aycahan peri kenizine: “Bu yigit nireden gelip, haysı yere baryar, kimiñ maşşuğı, goy, asıl zadını beyan etsin” diyyär. Bu habarı Aycahan peri dessine Garıp cana yetiryär. Garıp can munı eşidip, Aysenem periniñ soragina cogap berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Diyarbekir meniñ aslı mekanım,
Mekanı terk edip, bu yana geldim.
Ençe pasıl geçdi, övrüldi känim,
Mekanı terk edip, bu yana geldim.

Ecem, uyam galdı göz yaşın döküp,
Agladı delmurıp, her yana bakıp,
(s. 93) Gelmişem Şırvana çölleri söküp,
Mekanı terk edip, bu yana geldim.

Aşık bolup başım yola goyup men,
Işgıñ şerbetinden gana doyup men,
Yarıñ ataşına yanıp-köyüp men,
Mekanı terk edip, bu yana geldim.

Garıp aydar, muşdak yarıñ özüne,
Gözüm düşse, onuñ gara gözüne,

⁴⁷⁰ Haşamlı; nagışlı, ovadan becerilen.

⁴⁷¹ Zınat; bezeg.

⁴⁷² Kaşan; haybatlı, ovadan, görmükli.

⁴⁷³ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

İntizar men yarıñ kalam sözüne,
Mekanım terk edip, bu yana geldim.⁴⁷⁴

Garıp can sözünü tamamlayar. Aysenem peri bu sözleri eşidyär de içinden: “Bu yigit Diyarbekirden yar diyip gelipdir. Özi hem Senem -diyyär, -bakışları- diyyär, bu nama aşık bolana meñzeyär. Yurdunu terk edip, gelmegine şu sebäp bolandır” diyip düşünyär. Şu pikirden soñ, öz-özüne: “Men muña öz halımı bildireyin. Oña duydursam, men hem saña aşık diyen yalı bolyar. Gız ecaplı bolmalıdır” diyyär. Ol şol oturişda oylanıbersin.

İndi habarı kimden al, kenizlerden al. Garıp canı kenizler örän oñat mıhmanlayar. Naharlayarlar, şerap beryärler, emma Garıp can naharı az iyyär, şerabı hem azacık içyär. Ol tukat, örän gaygılı görünyär. Aysenem peri munı duyup, Garıp canıñ gövünü götermek, yüregini açmak isleyär de “Gülşen” bagına seyle çıkmagı maslahat edyär. Garıp can “Gülşen” bagına seyle barmaga razı bolyar. Şondan soñra kenizler Aysenem periniñ, Garıp canıñ daşını gallap, “Gülşen” bagına seyle çıkıyarlar. Garıp can “Gülşen” bagınıñ gözelligini görüp hayran galyar. Güller açılıpdır, bilbiller sayraşyarlar, bulaklar çar tarapa akıp yatır. Bagıñ içi gül ısından bark uryar. Garıp can “Gülşen” bagını tarıp edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yolum düşüp, munda geldim,
Meger, gızlar, bu cennetdir.
Işk yolunda gül dek soldum,
Meger, gızlar, şu cennetdir.

Bilbil sayrar munda gana,
Gül ısı dermandır cana,
Bulagı akar her yana,
Meger, gızlar, bu cennetdir.

(s.94)Açılmış bagda gülleri,
Sayrır munda bilbilleri,
Süyci, şirindir dilleri,
Meger, gızlar, bu cennetdir.

Yar vısalın tuta bilmen,
Yardan asla öte bilmen,
Vaspın⁴⁷⁵ aydıp yete bilmen,
Meger, gızlar, bu cennetdir.

Şasenemden bir hat bolsa,
Rakıp-duşmanlar mat⁴⁷⁶ bolsa,
Yalançıda cennet bolsa,
Meger, gızlar, bu cennetdir.

Vasp etmäge szöüm yetmez,
Bu gözellik senden ötmez,
Hiçbir bag deñiñe yetmez,
Meger, gızlar, bu cennetdir.

Garıp aydar, seyle çıkdım,
Delmurıp her yana bakdım,

⁴⁷⁴ Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴⁷⁵ Vasp; övmek, övgi, tarıplamak.

⁴⁷⁶ Mat; umıtsızlanmak, yeñilmek, basılmak, öldürmek.

Ağlay-ağlay yaşım dökdüm,
Meger, kızlar, bu cennettir.⁴⁷⁷

Garıp can sözünü tamamlayar. Aysenem peri Garıp canıñ hoş ovazına, şirin sözüne hayran galyar. Ol öz-özüne “Men munuñ yüzünü bir görsemdim” diyyär de oña seredyär. Garıp canıñ yüzi nıkaplıdı. Ol yüzünü hiç kime görkezmeyärdi, emma Aysenem peri onuñ yüzünü görmäge muşdakdı. Ol nädip görceğini bilmeyärdi. Şol vagt bir bölecik şemal gelyär de Garıp canıñ yüzünden nikabın göteryär. Onuñ yüzünüñ ovadanlığı bağıñ içini rövşen⁴⁷⁸ edyär. Munı gören badına, Aysenem peri, kenizler bihuş⁴⁷⁹ bolup yıkıylarlar. Garıp can bu yagdayı görüp, bagdan çıkıp gidyär. Ol şol gaydışına “Älem” bagına gelyär. Yaşagan otagına baryar da gaygılanıp oturyar. Garıp can şu halda oturibersin.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Garıp can köşkdən çıkıp gidenden soñ, Şasenem eden işine ökünyär, gaygılandy. Özüne gahar edyär. Bu boluş oña peyda bermeyär. Bu yagdaydan habarsız, golı tabaklı Akca gelip giryär de: “Men örän tagamlı nahar bişirdim” diyip, tabağı Şasene(s.95)miñ öñünde goyyar. Şasenem: “Bu nahardan Garıp can iymese, men hem iymerin” diyip, başga tarap bakıp oturyar. Munı gören Akca gaharlanıp, “Sen Garıp canı gorkulı vagtı kovmadıñ, hiç bir barlag yok mahalı kovduñ. Munı özüñden gör” diyyär de çıkıp gidyär. Şondan soñ Şasenem hem: “Bu mekanda Garıp can bolmasa, men hem durmarın” diyip, köşkdən çıkıp gidyär. Şasenem şu gidişine Şavezir şäherini terk edyär. Şasenem, goy, gidibersin.

İndi habarı kimden al, Akcadan al. Ol birnäçe vagt geçenden soñ, yene Şasenemiñ otagına gelyär, emma cayında Şasenem yok. Akca bu hakda oylanıp durka, bu yere bagban gelyär de Şasenemiñ bagdan çıkıp gidenini Akca habar beryär. Akca bu habarı eşidip, Şasenemiñ ızından gidyär. Goy, ol hem barıbersin.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Şasenem şol gidişine bir çopana sataşyar. Çopandan Garıp canı sorap, bir nama aydyar. Çopan hem cogap beryär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Şasenem:

Çopan, hudanı söyer sen,
Garıbımnı gördüñizmi?
Çoh-çoh günäni yuvar sen,
Garıbımnı gördüñizmi?

Çopan:

Düyn öylän çıkdım belende,
Garıp dagdan aşdı, Senem.
İki etegi bilinde,
Garıp dagdan aşdı, Senem.

Şasenem:

Çagırıñ kadir hudanı,
Okıñ siz kulhuvalları,⁴⁸⁰
Köp söyersiz bir allanı,
Garıbımnı gördüñizmi?

Çopan:

Çagırıs biz kadir hakı,
Öter dünyä, gelmez bakı,
Ya men içip, acal sakı,
Garıp dagdan aşdı, Senem.

Şasenem:

⁴⁷⁷ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁴⁷⁸ Rövşen; yagıltmak, şugla salmak.

⁴⁷⁹ Bihuş; huşsuz, özüñden gitmek, çaşmak.

⁴⁸⁰ Kulhuvalla; Kur’anda bir süräniñ adı.

Gaygı bilen ömrüm öter,
Garıp bir menzile yeter,
Bir mürşidiñ golun tutar,
Garıbımnı gördüñizmi?

(s.96)Çopan:

Işk oduna ciger daglap,
Gähi gülüp, gähi aglap,
Öz-özüne gazal baglap,
Garıp dagdan aşdı, Senem.

Şasenem:

Işk oduna yandı canım,
Kimgə diyen arzı halım,
Hemdemim, dini-ımanım,
Garıbımnı gördüñizmi?

Çopan:

Işk odunu cana dözüp,
İsmiagzam⁴⁸¹ dogə yazıp,
Yarıñ sendən köñli galıp,
Garıp dagdan aşdı, Senem.

Şasenem:

Şasenem diyər, bahar yazam,
Köl sonası, guba gazam,
Men Şaapbasıñ gızıyam,
Garıbımnı gördüñizmi?

Çopan:

Çopan diydiñiz adıma,
Köp zatlar saldıñız yadıma,
Men hem yetsem miradıma,
Garıp dagdan aşdı, Senem.

Şasenem bilen çopan sözüni tamamlayar. Çopan bu gızıñ Şasenemdigini, Şaapbasıñ gızıdığını bilyär. Garıp canıñ keçip gidenini habar berip, öz yoluna gidiberyär. Şasenem de öz yoluna rovana bolyar. Şasenem az yöräp, köp yöräp, ahırı bir daga yetişyär. Ol onuñ üstüne çıkıyar, töveregine garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Dag başında hayran bolup durarmen,
Işgıñ odı yaman eken, canlarım,
Hesretinden⁴⁸² sargarıban solup men,
Işgıñ odı yaman eken, canlarım.

Tagam iysem hiç tagamıñ duzı yok,
Aglap öter boldum gışı-yazı yok,
Ne hovaga uçdı yarıñ ızı yok,
Işgıñ odı yaman eken, canlarım.

(s.97)Uzın boylı selvi taliñ agacı,
Hovası belentdir, pelekden pacı,⁴⁸³
Garıp can bilseñiz, dağıñ turacı,⁴⁸⁴

⁴⁸¹ İsmiagzam; hodayıñ atlarını sanayan dogə.

⁴⁸² Hesret; gam, gusa, gaygı.

⁴⁸³ Paç; salgıt almak, paç almak.

⁴⁸⁴ Turaç; dag guşı.

Işgıñ odı yaman eken, canlarım.

Şasenem diyr, namısım yok, arım yok,
Garıp canım hanı? Söver yarım yok,
Izlasam da asla adı-sorı yok,
Işgıñ odı yaman eken, canlarım.

Şasenem sözünü tamamlayar. Ol dağıñ üstünde hayran bolup otırıberyär. Şol vagt garşıdan bir ulı yel turyar. Şasenem yele garap bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ösüp giden badı-saba,⁴⁸⁵
Süd işime zıyan boldı.
Garıp diyip çekdim cepa,
İşim ahı efgan⁴⁸⁶ boldı.

Gorkaram imdi gahrımdan,
İçgenim avı-zährimden,
Garıp gidipdir şährimden,
Maña ahır zaman boldı.

Gahba pelegiñ derdinden,
Dolandım daglar ardından,
Garıp gidipdir yurdundan,
Maña sıra yaman boldı.

Talandı, ömrüm, talandı,
Şum rakıplar hovalandı,⁴⁸⁷
Bat ösdi, bulut aylandı,
Belent daglar duman boldı.

Şasenem diyr, yaylagım,
Mekanım eziz caylagım,
Meniñ hudadan dilegim,
İmdi nurı-ıman⁴⁸⁸ boldı.

Şasenem sözünü tamamlayar. Ol dağıñ üstünde bir salım oturyar. Töveregine seredyär, garancaklayar. Garıp canı gör(s.98)meyär. Mundan soñ Şasenem gaygılanıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Azaşıp çıkdım bu çölge, men Garıbım agtarıp,
Şum nesibäm ne belalarga girifdar eyledi.
Zagpıran⁴⁸⁹ dek sargarıp men, bir hudaga yalbarıp,
Şum nesibäm ne belalarga girifdar eyledi.

“Yar-yar” diyip, dağı sınamda efkar⁴⁹⁰ eyledim,
Men özüüm şa gızıyam, özümni har eyledim.
Gicelerde subhı-şam⁴⁹¹ ukını tar-mar⁴⁹² eyledim.

⁴⁸⁵ Badı-saba; ertir ir bilen ösyän mılayım şemal.

⁴⁸⁶ Ahı efgan; gaygılanmak, aglamak, eñremek.

⁴⁸⁷ Hovalanmak; şatlanmak, göterilmek, bağlanmak.

⁴⁸⁸ Nurı-ıman; ak yürekden inanmak, adam ölcek bolanda, demini sanan yatırka okalyan dogä.

⁴⁸⁹ Zagpıran; sarı reñkli, oñat ıslı ösümlik.

⁴⁹⁰ Efkar; pikir, hıyal.

⁴⁹¹ Subhı-şam; ertir-agşam, gice-gündiz.

Şum nesibäm ne belalarga girifdar eyledi.

Şum pelekniñ gerdişinden⁴⁹³ gadam urdum yol bilen,
Gice-gündiz yol yöredim aç-suvsuz çöl bilen,
Her sabalar⁴⁹⁴ seyr ederdim, bagda Gülnahal bilen,
Şum nesibäm ne belalarga girifdar eyledi.

Diyarbekir şährinde galdı atam birle enem,
Tebibim hâzir tapılmaz, yüregimde derdi-gam,
Bu dağı-düz içire zarı-zar yıglar Şasenem,
Şum nesibäm ne belalarga girifdar eyledi.

Şasenem sözünü tamamlayar da dağıñ depesinde hayran bolup oturyar. Ol örän yadayar. Haldan düşyär. Şol mahal niredendir Akca gelip çıkyar. Akca Şaseneme garap: “Ey, Şasenem, gel indi öye gaydalı. Bu dağıñ üstüde ölsek armanlı bolarıs” diyyär. Munı Şasenem eşidip, Akca garayar da: “Men bu yerden Garıp canı tapyançañm öye gaytmarın” diyyär. Akca Şaseneme garap, “Ey, Şasenem, biz hâzir köşge gaydalı. Köşge baranımızdan soñ, men yol şayımı tutup, Garıp canı gözlemäge gideyin diyyär. Akcanıñ bu aydanlarına Şasenem inanmayar. Akca sözlerine Şasenemi inandırmak maksadı bilen, oña yalbarıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gel, Senem, gayıt rayıñdan,⁴⁹⁵
Senem can, vatan galmasın.
İkrar⁴⁹⁶ etmegil diliñden,
Senem can, vatan galmasın.

Bu dünyä puçdur öter sen,
Gaygı birlen gam yuvdar sen,
(s.99)Sabır et, mırada yeter sen,
Senem can, vatan galmasın.

Hasap et yigitlik yaşı,
Gaygıdan etme teşvişi,⁴⁹⁷
Barıp goyber sıparışı,⁴⁹⁸
Senem can, vatan galmasın.

Niyet etseñ kaza üçin,
Saz diyer men maza üçin,
İller gözlär seniñ üçin,
Senem can, vatan galmasın.

Akca diyr, garap yeterin,
Garıp gözlegne giderin,
Rugsat ber, hızmat bitirin,
Senem can, vatan galmasın.

⁴⁹² Tar-mar; derbi-dagın etmek.

⁴⁹³ Gerdiş; gezmek, gezim etmek, gezmäge çıkmak.

⁴⁹⁴ Saba; dañdanlar, ertir ir bilen, säher vagtı.

⁴⁹⁵ Ray; pikir, oy, meyli, isleg.

⁴⁹⁶ İkrar; boyun bolmak, boyun almak, tassıklamak, lebiz etmek.

⁴⁹⁷ Teşviş; gorkı, hovl, gaygı-gam, hovsala.

⁴⁹⁸ Sıparış; sarsıt, tabşırık.

Akca sözünü tamamlayar. Akcadan bu sözleri eşidenden soñ, Şasenem köşgüne gaytmaga razı bolyar. Bu ikisi de dağıñ depesinden aşak inyär. Şol vagt bir şemal övüsyär. Şasenem yene de şemaldan yarına salam iberip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yetirseñ, tiz yetir tañrı salamım,
Yarıma arz etgil, huda ıışgına.
Badı gardaş, yarga yetir salamım,
Yarıma arz etgil, huda ıışgına.

Yaradan hak meniñ, biri-barım bar,
Hak gaşında meniñ ııgtıbarım bar,
Garıp üçin köp-köp intizarım bar,
Yarıma arz etgil, huda ıışgına.

Bir täze mey içdim acal sakıda,
Öter dünyä durmaz, biliñ bakıda,
Gardaş yok, dogan yok, hemme halkıda,
Yarıma arz etgil, huda ıışgına.

Giceler yatmaga yetmez kararım,
Lebiz edip men, bir vadada durarım,
Zahıd⁴⁹⁹ eyvanında etgen ıkrarım,
Yarıma arz etgil, huda ıışgına.

(s.100)Şasenem diyr, gara bagtım oyanmaz,
ıışgımıñ çıragı öçüpdır, yanmaz,
Gara bagtım ukusından oyanmaz,
Yarıma arz etgil, huda ıışgına.

Şasenem sözünü tamamlayar. Şasenem bilen Akca yuvaş-yuvaş yöräp gidiberyär. Bu ikisi örän yadayar. Bularıñ yöremäge halları galmayar. Şu yagdayda bular bir yere barıp azacık oturyarlar, dıñç alyarlar. Şonda Şasenem ızına seredyär. Görse, dag dumanlap görünyär. Şasenem daglara garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bir sözüm bar, daglar size,
Arzım budur, daglar, size.
Gelip men sıırım aymaga,
Arzım budur, daglar, size.

İki gözüm ganlı yaşı,
Erider de dağı-daşı,
Yarıımıñ gizlin sırdaşı,
Arzım budur, daglar, size.

Neyläyin yokdur başdaşım,
Yarımda yokdur huşdaşım,
Söver yarım hem sırdaşım,
Arzım budur, daglar, size.

Goldan uçurdım sayıdım,⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ Zahıt; terkidünyä adam, galandar, sonı.

⁵⁰⁰ Sayt; avçı, şıkarçı.

Gähi gamgın, gähi şadım,
Hakdan diler men mıradım,
Arzım budur, dağlar, size.

Şasenem diyr, yetdi cana,
Şerbet içdim, gana-gana,
Yar derdiñden yana-yana,
Arzım budur, dağlar, size.

Şasenem sözünü tamamlayar. Yene Şasenem Akca bilen bu yerde bir salım dınç alyar. Özara sözleşärler. Bular ugramakçı bolanlarında, Şasenem dağlardan yarını sorap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gulak salıp eşit, siz, dağlar, sözüm,
Belent dağlar, senden Garıp geçdimi?
Garıpsız dünyäni görmesin gözüm,
Belent dağlar, senden Garıp geçdimi?

(s.101) Ya baş alıp, bu vatandan gitdimi?
Ya dınç alıp, bu çöllerde yatdımı?
Ya Garıp bir cülgä özün atdımı?
Belent dağlar, senden Garıp ötdümi?

Eyäm uzak etsin ömrüñ zıyada,
Pelegiñ elinden gelip men dada,
Gähi atlı geçer, gähi pıyada,
Belent dağlar, senden Garıp ötdümi?

Şasenem diyr, namıs gerek, ar gerek,
Hak aşığıñ işi ahı-zar gerek,
Ya bolsa zer gerek, ya da zor gerek,
Belent dağlar, senden Garıp ötdümi?

Şasenem sözünü tamamlayar. Şasenem namanı aydıp bolandan soñ, Akca bilen bilelikde yola ugrayar. Bu ikisi bir salım yöränlerinden soñ, bulariñ öñünden iki atlı sataşyar. Bu athıların ikisi hem beg ogludı. Beg ogullarınıñ Şasenem bilen Akca gözi düşen badına: “Huda berse, guluna, getirip goyar yoluna” diyenleri. Bize bu iki perini huda berdi. Her birimiz birini alıp, öye gaydarıs” diyyär. Şu maksat bilen beg ogulları gızlarıñ yanına gelyärler. Şol mahal Şasenemiñ başındaki cıgasına olarıñ gözi düşyär. Ondan soñ bu iki yigit özara sözleşip, “Bu gızlara degmek bolmaz. Bir söz diyeli, özleri razı bolsa, bolyar, bolmasa öz yolumıza gidibereris” diyyärler. Beg ogullarıñ biri gızlara garap, bir nama aydyar. Şasenem hem cogap beryär. Ol aydışik, ine, şunuñ yalı:

Beg oglı:
Arz eyleyip geldim, seniñ gaşıña,
Biz ikevniñ birin kabul eylegil.
Kabul etseñ, seniñ dönem başıña,
Biz ikevniñ birin kabul eylegil.

Şasenem:
Hoş gelip siz begler, ayıp etmenem,
Rum ilinde söver yarım bar meniñ.
Yar terk edip, özge yarga gitmenem,
Rum ilinde söver yarım bar meniñ.
Beg oglı:

Garıpların arzu-halın göreyin,
Begçelerin hılga⁵⁰¹ donun bereyin,
Yüzden-yüzden atam malın bereyin,
Biz ikevnin birin kabul eylegil.

(s.102)Şasenem:

Bir dileğim bardır kadir hudadan,
Ant içip men, begler, kulhuvalladan,
Geçip men malı-mülk, tagtı-tılladan,
Rum ilinde söver yarım bar meniñ.

Beg oğlu:

Kovmagıl gapıñdan, men bir mert oğlu,
Mert oglundan yüz döndermez yurt oğlu,
Men özüm bay oğlu, Övez Gurt oğlu,
Biz ikevnin birin kabul eylegil.

Şasenem:

Köllerin sonası, guba gazı men,
Garıp avlagının bahar yazı men,
Sorasañız Şaapbasın gızı men,
Rum ilinde söver yarım bar meniñ.

Beg oğlu:

Alaç bolmaz, kaza okı yetende,
Yoklamazlar, garıp yerden ötende,
Saña görmek yokdur bizler gidende,
Biz ikevnin birin kabul eylegil.

Şasenem:

Derdimi gozgamañ, nalışım artar,
Irak diymañ, belki, nesibâm tartar,
Hak emir etse de mırada yeter,
Rum ilinde söver yarım bar meniñ.

Beg oğlu:

Vaspiñı sözlesem, bağıñ güli sen,
Baglarda bilbiliñ şirin dili sen,
Gähi duran akıl, gähi däli sen,
Biz ikevnin birin kabul eylegil.

Şasenem:

Gähi gamgınlıkda, gähi şat menem,
Garıpsız hiç munda karar etmenem,
Niçe yıllar munda mıdar etmenem,
Rum ilinde söver yarım bar meniñ.

Beg oğlu:

Sözleri aydıp men, diyenim barı,
Arzım diñle, çekip durun azarı,
Arzım aydıp, senden çekyän men azarı,
Beg oglunın arzın kabul eylegil.

(s.103)Şasenem:

Şasenem diy, yatsam, bir ahval görsem,
Düşümde yar bilen seyilde yörsem,
Işgımı aydıban, oña yalbarsam,

⁵⁰¹ Hılga;

Rum ilinde söver yarım bar meniñ.
Aydışık tamamlanyar. Şasenem özüniñ bir yigide aşıkıldığını beg ogullarına beyan edip,
bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Varka kibi cana dözsem,
Men Gülşadı cana, begler.
Perhat kibi dağı yarsam,
Men Şirin dey yarı, begler.

Leyli dek men aşık boldum,
Aşıklıktan gül dek soldum,
Mecnun kibi çöle dözdüm,
Men mızapır şeyle, begler.

Tahrır dek girip deryaga,
Zöhre kibi girsem бага,
Bilbil kibi ser pudaga,
Gonsam gülden-güle, begler.

Arz edeyin ahı-zarım,
Gambar kibi intizarım,
Çın hakıkı söver yarım,
Düşdi umgur çöle, begler.

Seypelmelek-Medhalcemal,
Ahır bir gün tapdı vısal,
Yusup kibi sahipcemal,⁵⁰²
Bakı düşdi yola, begler.

Şasenem diyir, servi-emin,⁵⁰³
Geçirer men dünyä gamın,
Uzur ile Vamık⁵⁰⁴ kimin,
Akar yaşım sile, begler.

Şasenem sözüni tamamlayar. Bu sözleri beg ogulları eşidip, öz yollarına gidyärler.
Şasenem bilen Akca birnäçe menzil yol yöräp, köşge gaydıp gelyär.

İndi habarı kimden al, Aysenem periden al. Ol özüne (s.104) gelip, otagına baryar.
Tukat bolup oturyar. Şol vagt onuñ yanına Aycahan peri gelyär. Aysenem periniñ ıışğı bolsa
barha göterilyär. Ol şol vagt Aycahan perä garap, “Garıp canı bir görsem” diyip, bir nama
aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Aklım aldı gelen yigit,
Perişdemi ya da peri?
Huşum gitdi gören çağıt,
Perişdemi ya da peri?

Gayıp bolup gitdi handa,
Ne üçin gelipdir munda,
Meni kıldı aşık, gende,
Perişdemi ya da peri?

⁵⁰² Sahıpcemal; ovadan, gözel, güzelliğiniñ eyesi, görkli.

⁵⁰³ Servi emin; örän dogruçıl adam.

⁵⁰⁴ Vamık, Uzra: “Vamık-Uzra” eseriñ baş gahrımanları.

Işk yükünü götermäge,
Takatım yok oturmaga,
Yara nalam yetirmäge,
Perişdemi ya da peri?

Aysenem diyr, aşık messan,
Diymişem şanına dessan,
Seyilgahı bağı-bossan,
Perişdemi ya da peri?⁵⁰⁵

Aysenem peri sözünü tamamlayp, özünüñ ağır halını Aycahan perä aydıp beryär. Özara sözleşik başlanyar. Aysenem peri bilen Aycahan peri “İndi näme etmek gerek” diyen maksatda geñeşyärler. Bu maslahatda Aysenemiñ kakası Äralı hana hat yazmagı makul bilyärler. Ol yazılacak hatıñ mazmunı şunuñ yalı: “Ey, kaka, indi men kemala geldim. Men hemişe “Älem” bagında, “Gülşen” bagında seyl edyärin. Bu iki bagda näme bolsa, maña bağışlarsıñ. Bu iki bag meniñ seyle çıkıyan mekanım bolsun. Bu iki бага menden birugsat hiç kim gelmesin” diyilip yazılyar. Bu hatı Aycahan peri Äralı hana eltip beryär. Äralı han bu hatı okap göryär. Ol Aycahan perä dilden: “Men “Älem” bagını, “Gülşen” bagını gızıma bağışladım. Ondakı hemme zatları hem oña berdim” diyyär. Emma şol vagt Äralı haniñ “Älem” bagında Garıp canıñ yaşayandığını yadından çıkaryar. Şonuñ üçin Garıp can hem “Älem” bagında yaşabermeli bolyar. Aycahan peri yumşı bitirip, ızına dolanıp gelyär. Aysenem periniñ yanına baryar. Oña kakasınıñ “Älem” bagını, “Gülşen” bagını, onuñ içindäki hemme zatları berendigini habar beryär. Muña Aysenem peri diyseñ şatlanıp, Aycahan peri bilen bilelikde beyleki ke(s.105)nizlerden gizlin “Älem” bagına gidyär. Bu ikisi şol barışlarına “Älem” bagına hiç kime duydurman giryär. Barıp Garıp canıñ yaşayan cayınıñ yanındakı güri gülleriñ arasında gizlenyärler. Garıp can bu yagdaydan habarsızdı. Ol otagında saz çalyardı, hoş ovaz bilen nama aydyardı. Aysenem peri bilen Aycahan peri Garıp canıñ sazını, hoş ovazlı namasını diñleyärdi. Garıp canıñ sazını, namasını diñläp, Aysenem periniñ takadı galmayar. Ol Aycahan perä garap: “Sen onuñ yanına bar. Ol yigit bizi mihmanlığa kabul etsin. Görşe-görşe gelenimizi ayt” diyip tabşıryar. Aycahan peri Garıp canıñ yaşayan otagına baryar. Garıp cana tagzım edyär. Ondan ötünç sorayar. Şondan soñ Garıp cana habarını beryär. Garıp can bu ikisini mihman almaga razı bolyar. Aycahan peri bu işi bitirip, ızına dolanyar. Aysenemiñ yanına gelyär. Garıp canıñ özlerini mihman almaga razı bolandığını oña habar beryär. Bu habarı eşiden badına, Aysenem peri Aycahan peri bilen Garıp canıñ otagına baryar. Garıp can bolsa, bu gelen mihmanları kabul edyär. Aysenem peri Garıp canıñ otagına girende, onuñ bilen gönüden-göni sözleşmegi dogrı tapyar. Şol maksat bilen Garıp candan soval sorayar. Garıp can hem cogap beryär. Ol aydıışık, ine, şunuñ yalı:

Aysenem:
Ne sebäpden düşdüñ, biziñ illere,
İliñ kayda, yarıñ kayda bilmedim?
Seyran edip, geldiñ biziñ güllere,
İliñ kayda, yarıñ kayda bilmedim?

Garıp:
Aslım sorsañ Diyarbekir yurdundan,
İlim şonda, yarım şonda boladır,
Gözüm dolmuş ışıñ tozı-gerdinden,
İlim şonda, yarım şonda boladır.
Aysenem:

⁵⁰⁵ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Yar diyeniñ kimdir, biziñ mekanda,
Izlay-ızlay gelip, yetipsiñ munda,
Ya bir pinhan sıriñ barmıdır sende?
İliñ kayda, yarıñ kayda bilmedim?

Garıp:

“Yarım” diyip, Şasenemi sayların,
“Görsem” diyip, şol perini ızların,
Işk yolunda ciger-bagırım duzların,
İlim şonda, yarım şonda boladır.

(s.106)Aysenem:

Aysenem diyir, meni bikarar etdiñ,
Yüzüñ görsem diyip hunaba⁵⁰⁶ yutdum,
Görgeç aşık bolup, canımdan ötdüm,
İliñ kayda, yarıñ kayda bilmedim?

Garıp:

Garıp aydar, yardan ayra düşüp men,
Şu sebäpli Şamahşirvan göçüp men,
Şasenem yar üçin yanıp-bişip men,
İlim şonda, yarım şonda boladır.⁵⁰⁷

Bular aydışıklarını tamamlayarlar. Şol pursat Aysenem peri Garıp cana nâz bilen garap: “Ey, yigit, seniñ adına kim diyerler? Özüñ nireli bolarsıñ? Bu yere ne sebäpden geldiñ?” diyip oña soval beryär. Garıp canıñ bu sovala gaharı gelyär de ol içinden: “Men muña şunça düşündiryärin, emma bu yene de düşünmeyär. Gel, men muña yağşı düşündireyin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Men geldim, Diyarbekir yurdundan,
Şasenem diyerler, meniñ yarıma.
İsmim⁵⁰⁸ Garıp, yandım yarıñ derdinden,
Şasenem diyerler, meniñ yarıma.

Yarım gazap etdi, çıkdım çöllere,
Cuda⁵⁰⁹ düşdüm geldim siziñ illere,
Seyran etdim bu açılan güllere,
Şasenem diyerler, meniñ yarıma.

Şaapbas gızdır şirindir sözi,
Sıyadan garadır, gara gözleri,
Şugla salyar, ay dek hoşroy yüzleri,
Şasenem diyerler, meniñ yarıma.

Garıp aydar, Şasenemiñ yarı men,
Biler bolsañ şol periniñ zarı men,
Gice-gündiz yarıñ hırıdarı men,
Şasenem diyerler, meniñ yarıma.⁵¹⁰

Garıp can sözünü tamamlayar. Aysenem peri bu sözleri eşi**(s.107)**dip, “Bu yigidiñ adı Garıp, yurdi Diyarbekir, yarı hem Şasenem diyen peri eken. Yarı munı kovupdır. İndi men

⁵⁰⁶ Hunaba; ganlı suv, ganlı yaş, gaygılı ağlamak.

⁵⁰⁷ Şu aydışik ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁵⁰⁸ İsmim; at, adı.

⁵⁰⁹ Cuda; ayra, ayrı, ayrı düşmek, ayra düşmek.

⁵¹⁰ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

yüzümü Garıp cana görkezsem, maña aşık bolar. Men hem onuñ yarı boların. Şeyle bolsa, ol Diyarbekire gitmān Şamahşirvanda galar” diyip oylanyar da Garıp cana garap, Aysenem peri oña: “Ey, Garıp can, gel ikimiz yüzümüzden nıkabımızı ayralı, bile oturıp sözleşeli” diyyār. Muña Garıp can razı bolyar. Öñürti Aysenem peri yüzünden nıkabını ayırrar, emma Garıp canıñ onı görüp, gövni hem üytgemeyār. Yüzünü açdımı, açmadımı, piñine hem dāl. Soñundan Garıp can yüzünden nıkabını ayırrar. Garıp canıñ yüzüne gözi düşenden Aysenem de Aycahan da özünden gidyār. Bihuş bolup yıkılyar. Bu yagdayı görüp, Garıp can yüzüne nıkabını çekip, caydan çıkıp gidyār. Şäheriñ köçelerinde gezyār. Goy, ol gezibersin.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Diyarbekir yurduna: “Garıp can Şamahşirvandamış” diyen miş-mışlar yayrayar. Bu miş-mışlar Şaseneme gelip yetyār. Şasenem bu habarı eşidip, Akca yalbaryar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sadagañ bolayın, Gülnahal apam,
Şirvana-Şamaha barsañ ne boldı?
Senden özge yokdur hiç meniñ arkam,
Bu garıp halımdan sorsañ ne boldı?

Kırk gün boldı gitdi Şirvan-Şamaha,
Meni goydı tükeniksiz bir daha,⁵¹¹
Gülüm ötmez, bu gün bir dinar, baha,
Bagbanıma habar berseñ, ne boldı.

Senden özge hemdemim yok, kişim yok,
Ülpedim, mähremim, deñim, duşum yok,
Yardan ayrı asla köñül hoşum yok,
Maña bir maslahat berseñ, ne boldı?

Men tek oturayın munda sargarıp,
Sen tapmasañ bolmaz, yarım agtarıp,
Meniñ üçin yüz, müñ yola yalbarıp,
Ayagına başıñ goysañ, ne boldı.

Şasenem diyir, öler vagtım yetişdi,
Bu gün yarıñ seri başımgı düşdi,
Yar bilen yörenlem gözümde uçdı,
Garıbım getirip berseñ, ne boldı.

(s.108) Şasenem sözüni tamamlayar. Akca Şasenemiñ ağır halına çıdap bilmān, Şamahşirvana gitmäge razı bolar. Akca erkek egin-eşigini geyyār. Dervüş sıpatına giryār. Eline hasa, tesbi⁵¹² alyar. Galamdanını, cezvirini⁵¹³ horcunına salyar. Şamahşirvana gitmäge tayyar bolyar. Şol egin-eşigi bilen Şasenemiñ yanına gelyār. Şasenem Akcanı tanamayar. Bir dervüş geldi diyip bilyār. Şasenem oña siñe seretse, ol Akca eken. Akca Şaseneme seredip yığırıp dur. Şasenem Akcanıñ beyle geyinmeginiñ sebäbine düşüñip, oña gatı begenyār. Akcanı Şamahşirvana ugradıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Akca gider bolsañ, uzak yollara,
Garıp canı Şavezire sen getir.
Barar bolsañ, Şamahşirvan illere,
Garıp canı Şavezire sen getir.

⁵¹¹ Daha; agız, girelge, gapı.

⁵¹² Tesbi; yüpe düzülen, doga okalanda sanalyan moncuk.

⁵¹³ Cezvir; galamdan, ruçka salınyan gapı.

Hıdır-Ilyas hemra bolsun yoluñda,
Hak senası dayım bolsun diliñde,
Dövet galam, cezvir seniñ goluñda,
Garıp canı Şavezire sen getir.

Dervüş bolup, Şamahşirvan bar imdi,
Garıp canı şol mekanda gör imdi,
Görgeç oña meñ habarım ber imdi,
Garıp canı Şavezire sen getir.

Şasenem diyr, garıyarın yoluñña,
Garıp bilen gaydıp gelgil iliññe,
Huda kuvvat bersin, gucur biliññe,
Garıp canı Şavezire sen getir.⁵¹⁴

Şasenem sözünü tamamlayar. Akca bu sözleri eşidip, Şasenem bilen hoşlaşyar da yola rovana bolyar. Akca az yöräp, köp yöräp, ahırı Şamahşirvan yurduna baryar. Akca şäheriñ içinde, golunda dovat-cezviri, dogat-tumar beren bolup yör. Şol gezip yörşüne bir mähelläniñ üstünden baryar. Görse, ol köpçülügiñ bir çetinde gaygılı duran Garıp cana gözi düşyär. Onı gören dessine, Akca pagsalı bir cayıñ burçuna bukulup, onuñ Garıp candığını oñat takıklamakçı bolyar. Akca ol tukat adamıñ Garıp candığını kemsiz anıklayar. Şondan soñ oña bäräk gel diyen ışaradı edyär. Garıp can munı görenden, onuñ yanına baryar. Çağıranıñ yanına barandan, onuñ Akcadığını tanayar. Akca bolsa, Garıp cana garıyar da, **(s.109)** “Ey, Garıp can, men seni ızlap geldim. Seni Diyarbekire alıp gaytmaga, meni Şasenem yolladı, emma sen meniñ ayal maşgaladıgımı hiç kime bildirme” diyyär. Muña Garıp can razı bolyar. Bu ılalaşık gutarandan soñ, Garıp can Akcadan näme üçin bu yere gelenini sorap, bir nama aydyar. Akca hem oña cogap beryär. Ol aydışık, ine, şunuñ yalı:

Garıp:
Başıña döneyin, gül yüzli, Akcam,
Ne sebäpden düşdüñ beyle yollara.
Şasenemiñ ahvalından, halından,
Sözle, gurban olam şirin dillere.

Akca:
Seniñ üçin Diyarbekir yurdundan,
Bilim baglap, düşdüm uzak yollara.
Senem köp yıgılayar, seniñ derdiñden,
Göz yaşı goşuldı abı⁵¹⁵ sıllara.

Garıp:
Akca, hergiz barman, beyle namarda,
Ol meni salandır tükenmez derde,
Yene meni goymaz bolsa, bu yerde,
Baş alıp gider men ilden-illere.

Akca:
Näme beyle acı sözler diyer siz,
Bir tagna söz bilen gamlar iyer siz,
Sen giden soñ, bağlar galdı eyesiz,
Barıp bagban bolgul, täze güllere.⁵¹⁶

⁵¹⁴ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁵¹⁵ Ab; suv.

⁵¹⁶ Şu bentden soñ, ortada 1959 ncı yılda neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanında 4 bent artık. Ol bentleri aşakda beryäris:

(s.110)Garıp:

Gövün guşu pervaz⁵¹⁷ edip uçmasın,
Aşık bolan bir ıkrardan geçmesin,
Senemiñ yüzüne yüzüm düşmesin,
Giderin keşt edip ilden-illere.

Akca:

Seni kim kovladı şirin canıñdan,
Senem bikarardır, ahı-zarıñdan,
Gel, Garıbım, indi gayt rayıñdan,
Bir mürevvet⁵¹⁸ etgil gamlı güllere.

Garıp:

İmdi barmak bolmaz menzil-mekana,
Barmaz yalı, otlar salandır cana,
Goymasa, yörmäge munda messana,
Bir bilbilem, gonam başga güllere.

Akca:

Şasenem iberdi, “Getir” diyip meni,
Tâ alıp gitginçä, gaytmanam seni,
Onı onda goyup, söyseñ özgäni,
Huda seni salar yovuz günlere.

Garıp:

Garıp aşık yetmez seniñ dadıña,
Bu sözleri diyme köñül şadıña,
Meni barar diyip, salma yadıña,
Ugratma özüñi kılı-kallara.⁵¹⁹

Akca:

Akca:

Bir naçarıñ habarını bilmişem,
Bir dertli dilberden peyam almışam,
Uzak yerden seni diyip gelmişem,
Bilim bağlap, düşdüm uzak yollara.

Garıp:

Kanda barıp, haysı yerden gelir sen,
Ne habar getirdiñ, nâler bilir sen,
Bu yerlerde nâme ızlap durur sen,
Sözle gurban olam şirin dillere.

Akca:

Biçäre acızdır, yetalmaz özi,
Bağrı biryan erür, nemlidir gözi,
Gant ile şekerden şirindir sözi,
Göz yaşın goşupdır derya, silerle.

Garıp:

Rakıplar hemdemim pırak eyledi,
Sınamıñ üstünde revak eyledi,
Yarımıñ yolların uzak eyledi,
Sözle gurban olam şirin tillere.

Yokarda beyan edilen 4 bent 1940 ncı yılda neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanında hem yok.

⁵¹⁷ Pervaz; uçmak, uçmaklık.

⁵¹⁸ Mürevvet; comartlık, adamkärçilik, sahilık, hoşniyetlilik.

⁵¹⁹ Kılıu-kal: galmagal, gıkılık.

Akca diyer, meniñ bilen gitmeseñ,
Şasenemiñ mıradına yetmeseñ,
Bu diyen pendimi kabul etmeseñ,
Men hem barmaz boldum beyle caylara.

Bu aydışik tamamlanyar. Şol mahal Garıp can Akca garap, “Ey, Akca, men Şaseneme gerek bolsam, ol meni köşgünden kovmazdı. Şasenem meni Diyarbekirden kovdı. Bu yovuz günlere saldı” diyyär. Akca Garıp cana cogap berip, “Şasenem örän bikarar. Ol erbet horlanıpdır. Ölmäge az galıpdır” diyip, bir nama aydyar. Garıp can hem cogap beryär. Ol aydışik, ine, şunuñ yalı:

(s.111)Akca:

Gulak salgıl, Garıp, meniñ sözüme,
Senemiñ diyedir: “Gelsin Garıbım”.
Galmagaysıñ kıyamatnıñ karzına,
Senemiñ diyedir: “Gelsin Garıbım”.

Garıp:

Akca, maña beyle sözler diymegil,
Yar meni söymese, niçik barayın.
Sınam üzre hicran dağı goymagıl,
Yar meni söymese, niçik barayın.

Akca:

Salamın gönderdi, ol peri server,⁵²⁰
Elip dey kamatı servi-senuber,⁵²¹
Ah ursa, agzından çıkar tütünler,
Senemiñ diyedir: “Gelsin Garıbım”.

Garıp:

Şasenemiñ yokdur menden hiç derdi,
İmdi yat etmenem beyle namardı,
“Gelsin” diyse, neçün kovup goyberdi,
Yar meni söymese, niçik barayın.

Akca:

Salamın gönderdi gözeller şası,
Göz yaşı bolupdır Muhut deryası,⁵²²
Sensiz görünmeyär panı⁵²³ dünyäsi,
Senemiñ diyedir: “Gelsin Garıbım”.

Garıp:

Şasenem bilmedi eden işini,
Bihuda akızdı gözde yaşını,
Barsam, yene başlar öñki işini,
Yar meni söymese, niçik barayın.

Akca:

“Salam” diyp, iberdi Senem yoldaşıñ,
Mıradıñ, kuvvatıñ hem köñül hoşuñ,
Barmasañ, kör bolar şonda käyişiñ,
Senemiñ diyedir: “Gelsin Garıbım”.

(s.112)Garıp:

⁵²⁰ Server; baştutan.

⁵²¹ Servi-senuber; ağaç atları.

⁵²² Muhut deryası; Gurbangılıç Çakan oğlunıñ aytmagına görä, Amıderyanıñ bir golı Tüni deryadan alınan Şamahşirvan tövereginde ekerançılığı suvaryan kanalın adı.

⁵²³ Panı; dini düşünce, hemişelik däl, vagtlayın dünyä.

Bir söz diyem aşıkların şanına,
İmdi galdım belli hicran kânine,
Ölinçäm, barmanam Senem yanına,
Yar meni söymese, niçik barayın.

Akca:

Gülnahal diyr, acap derde galıp sen,
Senemniñ canına otlar salıp sen,
İmdi bildim, belli namart bolup sen,
Senemiñ diyedir: “Gelsin Garıbım”.

Garıp:

Näler gezdim türkmen ilniñ düzüni,
Hicir ile ötgürdüm gışı-yazını,
Garıp diyer, görmez boldum yüzüni,
Akca, seniñ üçin barsam barayın.

Bu aydışık hem tamamlanyar. Garıp can Akca garap: “Ey, Akca, sen maña Şaapbasıñ darından gorkyandır öydyärsiñ. Yok, men ışk yoluna düşen günüm, bu zatlara razı boldum” diyyär. Akca bu sözleri eşidip, “Beyle bolsa, gel, Garıp can, Diyarbekire gideli. Sen Şaseneme yetiş, men hem yurda barayın” diyyär. Garıp can: “Bir düz iyen yeriñe müñ salam” diyenleri Akca, gel ikimiz Äralı handan rugsat alalı” diyyär. Akca muña razı bolyar. Bu ikisi Äralı handan rugsat almaga gidyär. Rugsat alıbersin.

İndi habarı kimden al, Aysenem periden al. Aysenem peri bilen Aycahan peri özünden gidip köp vagt yatyar. İlki Aycahan peri özüne gelyär. Ol haydan-hay Aysenemiñ yüzüne gülab⁵²⁴ suvunu sepip, onu huşuna getiryär. Aysenem peri gözünü açyar da töveregine garayar, emma Garıp canı görmeyär. Aysenem peri kenizinden Garıp canı sorap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Neyley imdi, ey, sırdaşım,
Garıbımdan, sen, habar ber.
Aydyan saña, köp gerdişim,
Garıbımdan, sen, habar ber.

Nirä gitdi meniñ yarım,
Kuvvat bergil, biru-barım,⁵²⁵
Eşit meniñ ahı-zarım,
Garıbımdan, sen, habar ber.

(s.113)Halımdan habar alsana,
Yüregim çatlayar bilsene,
Maslahat bergil gelsene,
Garıbımdan, sen, habar ber.

Aysenem diyr, candan ötdüm,
Işga düşüp, gayga batdım,
Ah urdum, hunaba yutdum,
Garıbımdan, sen, habar ber.⁵²⁶

Aysenem sözüni tamamlayar. Aycahan peri bu sözleri eşidip, Aysenem perä kakası Äralı hanıñ yanına barmağı, ondan kömek soramağı maslahat beryär. Bu maslahatdan soñ, bu ikisi Äralı hanıñ yanına gıp basyar. Bular şol gelişlerine Äralı hanıñ yanına baryarlar. Äralı han

⁵²⁴ Gülab; gül suvı.

⁵²⁵ Biru-bar; dini düşünce, huday, alla, tañrı diymek.

⁵²⁶ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

gızını gören badına hovlugyar. “Näme boldı” diyip sorayar. Aysenem peri kakasından utana-utana bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Däde maña yardım berseñ,
Garıp canı eyle bağış.
Ötünerin gatı görseñ,
Garıp canı eyle bağış.

Işga düşüp, gül dek soldum,
Yardım sorap, saña geldim,
Kömek edersin men bildim,
Garıp canı eyle bağış.

Garıpsız meñ durarım yok,
Görmey sıra kararım yok,
İmdi meniñ miradım yok,
Garıp canı eyle bağış.

Geçdim namısım-arımdan,
Ecapdan, hanı-manımdan,
Aysenem ötdi kaçından,
Garıp canı eyle bağış.⁵²⁷

Aysenem peri sözünü tamamlayar. Āralı han bu sözi eşidip, oylanıp başlayar. Bu onuñ iñ kiçi gızıdı. Mundan başga onuñ ogul zuryadı yokdı. Galan gızlarını durmuşa çıkarıpdı. Āralı han Aysenemi örän lälük saklayardı. Näme diyse, onı yerine yetiryardı. Şonuñ üçin gızınıñ gövñüne degmek islemeyär. Ol “Men gızımı Garıp cana bersem, ol hem, meniñ (s.114)oglum bolar, hem giyevim bolar. Soñ bolsa ızıma eyelik eder” diyip pikirlenyär. Āralı han şol vagt gızına garap, “Men saña Garıp canı bağışladım” diycek bolanda, Garıp can bilen bir Moysepit dervüş gapıdan gelyär. Bu gelenler Āralı hana tagzim edyärler. Ötüñ sorayarlar. Āralı han olara sözlemäge rugsat edyär. Şonda Akca dervüş sözi bilen bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ömrün uzak bolsun, dövletiñ zıyad,
Şasenem can Garıbını isleyär.
Özi onda galdı, halıdır hayhat,
Şasenem can Garıbını isleyär.

Hudadan dileğim, geldim gaşıña,
Hiç musallat düşmegeydir başıña,
Pelek avı gatmasıñ sen aşıña,
Şasenem can Garıbını isleyär.

Hanım, Garıp cana eylegil rugsat,
Doga, togap kıldım köllerge men set,
Dayıma galdırgıl, özüñe bir at,
Şasenem can Garıbını isleyär.

Eşitdim adıl siz dünyäde belli,
Yaşıñız yetirsin, yüzde bir elli,
Sorap dervüş aldıñıza ol geldi,

⁵²⁷ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Şasenem can Garıbını isleyär.⁵²⁸

Akca sözünü tamamlayar. Āralı han Akcadan bu sözleri eşidip, Garıp cana garayar da: “Ey, Garıp can, Aysenemi al. Meniñ giyevim hem oglum yok, oglum bolarsıñ. Şondan soñ meniñ bütün hanı-manıma eyelik edersıñ” diyyär de bayakı özünüñ pikirini oña beyan edyär. Emma Garıp can muña razı bolman, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Neyley dünya malını,
Hazına, malım ondadır.
Bir öpsem lebinden balını,
Abıhayatım⁵²⁹ ondadır.

Müñ elvan sumrug perli,
Hazınası dolı zerli,
Şitde murazzıg⁵³⁰ kemerli,
Murça mıyanım⁵³¹ ondadır.

(s.115)Emsem lebinden zulalın,
Berer ömrümnüñ kemalın,
İstemen dünyanıñ malın,
Genci-nahanım⁵³² ondadır.

Gamza bilen okun atan,
Aşığınıñ candan öten,
Teşnelerge⁵³³ şerbet satan,
Gızıklı dükanım ondadır.

Garıp diyır, budur maksadım,
Sözlär dilim, iki gözüm,
Pirim, tagtım, mezhebim,⁵³⁴
Dinim, imanım ondadır.

Garıp can sözünü tamamlayar. Āralı han Garıp candan bu sözleri eşidip, “Ey, Garıp can, sen hak aşık ekeniñ” diyip gızı Ayseneme, “Rugsat ber” diyen manıda seredyär. Aysenem peri muña düşünyär. Bu işaretden soñ, Aysenem peri bialaç Garıp cana garap: “Sizlere yol, bizlere yurt gutlı bolsun” diyip, olara rugsat beryär. Garıp can, Akca bu yerde duranlar bilen hoşlaşıp, yollarına rovana bolyar. Garıp can bilen Akca az yöräp, köp yöräp, bir sonarlı yere yetyär. Bu yer bag-bakcalıdı. Meydanda güller açılıpır, bilbiller sayraşyarlar. Akca bilen Garıp can şu yerde düşleyär. Dınç alyar, naharlanyar. Şol vagt Akcanıñ gövni Garıp cana meyil edip, “Şu mekanda Garıp can bilen yaşasak, öy tutsak ayşy-eşretde bolsak” diyip oylanyar. Şu maksadı bilen Garıp cana garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Köp cepalar çekip geldik biz ikev,
Zovkı-sapa sürgideyin yerlere.
İki aşık bir-bireve goşulşıp,
Mıradına yetgideyin yerlere.

⁵²⁸ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁵²⁹ Abıhayatım; dini düşünce, durmuş suvı diymekdir. Ondan içenler bakı yaşayarmış diyilip hıyalı maglumat berilyär.

⁵³⁰ Murazzıg; zer bilen bezelen ovadan kemer.

⁵³¹ Murça mıyan; garınca billi.

⁵³² Genci-nahanım; gizlin hazına.

⁵³³ Teşne; suvsan, suvsayan adam.

⁵³⁴ Mezhep; diniñ içindäki şaha, ugrur.

Men geler men bir perige ogşayıp,
Yüzüme kâkiller, yüzden düşeyip,
Egнімdâki çâkmenimi düşeyip,
Gucaklaşıp yatgıdayın yerlere.

Dâli könlüm pervaz eder bir güle,
Gül açıldı pıgan düşdi bilbile,
Hak yetirdi acap-turpa,⁵³⁵ menzile,
Mırat hasıl etgudeyin yerlere.

(s.116) Meniñ işgım pervaz edip gozgaldı,
Namısı terk edip, saña yüzlendi,
Küyüm göterilip, şuña aylandı,
Mıradına yetgudeyin yerlere.

Gülnahal diyr, bir-bireve ugraşıp,
Ähdi-peyman, ıkrar bile baş goşup,
Gâhi gücüp, gâhi bile öpüşip,
Mıradına yetgudeyin yerlere.

Akca sözünü tamamlayar. Bu sözleri Garıp can eşidip, “Ey, Akca -Gelsin diydi, Senemiñ halı yaman, Senem meni yolladı- diyip, meni ol yerden alıp gaytdıñ. İndi seniñ nâme isleyändiğñ mâlim boldı. Mundan soñ men seniñ bilen Diyarbekire gitmerin” diyip bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

İmdi barmaz boldum Senem yanına,
Dâli könlüm özge hıyala düşdi.
Ösdi hazan yeli, soldurdı güli,
Bilbil hile bilen duzaga düşdi.

Senem ilçi edip iberdi sizi,
Özüñniñ nebsiñe övürdiñ bizi,
Haram eken saña iydirmen duzı,
Seniñ köñlüñ gayrı vısala düşdi.

Saba barmazmı sen Senem yanına,
Otlar saldıñ onuñ şirin canına,
Yol başladıñ bozuklığıñ şanına,
Yaman, yeser ayrı hıyala düşdi.

Seniñ bu sözüñden bir pitne artar,
Her kes öz demine gul ısı darta,
Men diydim ki Akca ne üçin yortar,
İmdi bildim, özge hıyala düşdi.

Garıp aydar, Diyarbekir gitmenem,
Kasam içip, imdi gadam etmenem,
Ölinçâ Senemiñ adın tutmanam,
Muhabet kemalı zovala düşdi.

⁵³⁵ Turpa; taze, ter, tasin reñk, hayran galdırıcı zat.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Akca Garıp cana yığırıp garayar da: “Ey, Garıp can, men seni sınadım. Men indi bildim, sen hakıki aşık ekeniñ. Hut Şasenemiñ yaradıgıñı görkezdiñ” diydi. Garıp can Akcanıñ bu sözlerine inanmayar. Akca Garıp canı mandırmakdan ötri ant içyär de oña köp yalbaryar. Ötünç sorap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.117)Gel, Garıp gayıt rayıñdan,
Özüñden hazar⁵³⁶ eyleme.
Meniñ hezil sözüm üçin,
Senemden güzer eyleme.

Soldurma muhapbet gülün,
Ösdürme ayrılık yelin,
Yar barışgan uzak yolun,
Bu gün mugteser⁵³⁷ eyleme.

Gel, mandıram özümni,
Hak gara kılsın yüzümni,
Meniñ bu hezil sözümni,
Rastlıga bavar⁵³⁸ eyleme.

Tutma ayrılık hıyalın,
Boynuña alma vebalın,
Şikeste⁵³⁹ Senemiñ hıyalın,
Andan hem beter eyleme.

Gitme dogrı yoldan dönüp,
Akcanıñ sözünden dänip,
Meniñ sözümge ısanıp,
Ayrılık yeser⁵⁴⁰ eyleme.

Akca sözünü tamamlayar. Garıp can Akcanıñ sözüne inanyar. Onuñ bilen goşulışıp, Diyarbekire ugrayar. Bular az yöräp, köp yöräp, ahırı Şasenemiñ bagına baryarlar. Baga giryärler. Akca Garıp canı bir bukı yerde goyup, özi Şasenemiñ yanına baryar. Şasenem Akcanı gören badına: “Garıp can nirede?” diyip sorayar. Akca yüzünü bir yana sovup, “Garıp can gelmedi. Men gerek bolsam, Şasenemiñ özi gelsin. Şasenem isleyän bolsa, ozal meni kovmazdı” diyip aytdı. Bu sözleri eşidip, Şasenemiñ halı yaman bolyar, emma Akca saklanıp, bilmän, gülyär. Ol Şaseneme garap, Garıp can geldi. Ol bagda. Sen indi onuñ halından habar al. Gövün kinesini aç diyyär de Şasenemi Garıp canı goyan yerine alıp baryar. Bular barsalar, Garıp can uklap yatır. Ol yalandan uklan kişi bolyar. Garıp can Şasenemi sinayar. Şasenem Garıp canıñ başını dızınıñ üstüne alıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Başıña döneyin, gül yüzli, yarım,
Hoş geldiñ, Garıbım, sapa gelip sen.
(s.118)Saña gurban bolsun, bu şirin canım,
Hoş geldiñ, Garıbım, sapa gelip sen.

Kişi şunça gahar edermi dostuna?

⁵³⁶ Hazar; oyun etmek, sınamak, degişmek, şatlanmak.

⁵³⁷ Mugteser; gısga, kelte.

⁵³⁸ Bavar; inanmak, tassıklamak.

⁵³⁹ Şikeste; dövük, sınık.

⁵⁴⁰ Yeser; erbet, yaramaz, hilegär.

Göz dikip sen can almanıñ kastına,
Goygul gadamlarıñ diydäm⁵⁴¹ üstüne,
Hoş geldiñ, Garıbım, sapa gelip sen.

Näler galdım seniñ ahı-dadıña,
Pervaz edip, yete bilmen yanıña,
Canım payandazdır⁵⁴² häki-payıña,⁵⁴³
Hoş geldiñ, Garıbım, sapa gelip sen.

Aşık bolan biler mağşuk nâzini,
Götermezmi her bir diyen sözünü?
Onuñ üçin ıncıdarmı özünü?
Hoş geldiñ, Garıbım, sapa gelip sen.

Şasenem diyr, saña pidadır başım,
Pırakıñda akar gözümde yaşım,
Hem bu dünyâ, hem ahıret⁵⁴⁴ yoldaşım,
Hoş geldiñ, Garıbım, sapa gelip sen.

Şasenem sözünü tamamlayar. Şu pursat Garıp can hem gözünü açyar. Oyanan kişi bolyar. Garıp can ornundan turup, Şasenem bilen gucaklaşyar, görüşyär. Bu yagdaylar bolup geçenden soñ, Garıp can başından geçirenlerini Şaseneme sözlöp beryär. Bu sözleri eşidenden soñ, özünüñ Garıp canı kovup, örän kelte iş edenini Şasenem boyun alyar. Garıp candan ötünç sorayar. Garıp can hem ötünyär. Bular habar alşanlarından soñ, bu ikisi ayış-eşret bilen meşgul boluberyär. Şu yaşayışda köp günler geçyär.

Günleriñ birinde Şasenem bilen Garıp can bag seyline çıkýar. Bagda güller açılıpdyr. Bilbiller sayraşýarlar. Bulaklar çar tarapa akıp yatır. Gülleriñ ısı bagıñ içinde bark uryar. Garıp canıñ yanında gülgün geyyen Şasenem nâz edyär. Muña Garıp canıñ gövni göterilip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

İnip geldim bag içine,
Ne bag duydı, ne bagbanıñ.
Seyr edip gülleriñ tirdim,
Ne bag duydı, ne bagbanıñ.

(s.119)Bagbanıñ bagban atlı,
Narı, şepdalisı datlı,
Bu sagatlar acap vagtlı,
Ne bag duydı, ne bagbanıñ.

Bagıñ içre girdim yördüm,
Gırmızı güllerin tirdim,
Şeker lebleriñden sordum,
Ne bag duydı, ne bagbanıñ.

Säher çağı bilbil etdi,
Yandı yüregime ötdi,
Garıp aşık yolun tutdı,

⁵⁴¹ Diydäm; göz, göreç, garak.

⁵⁴² Payandaz; ayak aşagına atılan düşek.

⁵⁴³ Häki-pay; ayak tozanı.

⁵⁴⁴ Ahıret; dini düşünce, yaşayışın soñı, kıyamat.

Ne bag duydu, ne bagbanıñ.

Garıp can Şasenemiñ gövniñüni göterici namasını tamamlayar. Bu namanı eşideninden soñ, Şasenemiñ gövni göterilyär de Garıp cana garap, nâz bilen bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bagbanım bolay diyseñ,
Men seni bagban edeyin.
“Täze bagbanım geldi” diyip,
Men seni bagban edeyin.

Bu gün şunda бага geldi,
Başdan hekayatlar kıldı,
Bagban babamıñ şägirdi,
Men seni bagban edeyin.

Bir dem şunda sen eglengil,
Gamgın köñlümi avlagıl,
Täze çemenler baglagıl,
Men seni bagban edeyin.⁵⁴⁵

Ovaziñ ogşır bilbile,
Işgıñdan düşdüm bu yola,
Bakcadakı täze güle,
Men seni bagban edeyin.

(s.120)Seyr ederem bakcaları,
Aşığın bolarmı arı,
Şasenemiñ söver yarı,
Men seni bagban edeyin.

Şasenem sözüni tamamlayar. Şasenemiñ bu sözlerini eşidip, Garıp can oña mılakatlık edyär de ikisi ayış-eşrete meşgul bolyar. Garıp can, Şasenem, Akca, kenizler şadı-horramlıkda yaşaberyärler.

Günleriñ birinde Şasenemiñ gövniñe şeytan yene de erbet bir vehim salyar. Ol içinden: “Akca bilen Garıp can Şamahşirvandan gaydıp gelenlerinde, birnäçe gün yoldaş boldular. İki yolda yatıp-turdular. Bile boldular. Megerem bular başga bir hıyalda bolandırlar” diyip oylanyar da “Men bularıñ ızından añtap başlayın” diyyär. Bir gün Şasenem, Garıp can, Akca üçüsi bag seylne çıkıyar. Bular çemen baglamakda bäsleşyärler de her biri bir yere çemen baglamaga gidyär. Şasenem Garıp canıñ ızına garama-garama düşüp, onı añtayar. Ahır Şasenem Akcanıñ golayında güri gülleriñ içinde gizlenyär. Şol mahal Akca öz özüne “Garıp can çeper bogar Şaseneme berer, Şasenem çemen baglar Garıp cana berer. Men bogan çemenimi kime bererin” diyip oylanyar. Gövni bozulyar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Leyli bilen Mecnun ötdi dünyäden,
Olardan at galdı, menden galmadı.
Şirin diyip Perhat ötdi dünyäden,

⁵⁴⁵ 1959 ncı yılda neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanında şu bentden soñ, bir küplet artık. Artık bendi aşakda beryäris:

Cennetiñ misli hüyrı sen,
Açılğan gülnüñ biri sen,
İki gözümniñ nuri sen,
Men seni bagban edeyin. sah. 90

Şu bent 1940 ncı yılda neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanında hem yok.

Olardan at galdı, menden galmadı.

Her kimsäniñ ışgın etdi zıyada,
“Yar-yar” diyip, näler gezdi dünyäde,
Yusup hem Züleyha yetdi mırada,
Olardan at galdı, menden galmadı.

Her suvuñ içinde suratın görüp,
Seypelmelek gezdi deñizde yüzüp,
Medhalın tapmadı, umıdın üzüp,
Olardan at galdı, menden galmadı.

Kimseler muhupbet şerbetin içdi,
Yar üçin baş goyup bir yola düşdi,
Zöhre diyip, Tahır dünyäden geçdi,
Olardan at galdı, menden galmadı.

Gül bilen Novruz da deryada akıp,
Hiciriñ oduna cismini yakıp,
Yetdiler mırada deryadan çıkıp,
Olardan at galdı, menden galmadı.

(s.121)Şıhısengan söyüp, tersa gızını,
Yakdı kur'an kapır kıldı özünü,
Säher turdı, bakıp gördi yüzünü,
Olardan at galdı, menden galmadı.

Hicraniñ oduna örtendi, köydi,
Işgıñ hancarına sınaşın goydı,
Varka, Gülşa pırak⁵⁴⁶ oduna dözdi,
Olardan at galdı, menden galmadı.

Bir niçe aşıklar yar üçin öldi,
Bir niçeler köñül söyenin aldı,
Her kesin özüne layık at galdı,
Hemmeden at galdı, menden galmadı.

Sizler Garıp hem Şasenem bolarsız,
Bu dünyäde at göterip galarsız,
Arañızda Gülnahalı neylärsiz,
Sizlerden at galdı, menden galmadı.

Akca sözüni tamamlayar. Akcanıñ bu namasını eşidip duran Garıp can onuñ ağır halına yüregi gıylıp yanına baryar. Akca hovandarlık edyär. Ondan habar sorayar. Akca Garıp cana hiç zat diymeyär de gözlerinden boyur boyur yaş döküp duruberyär. Munı Garıp can görüp, Akcanıñ gövnuñi göstermek maksadı bilen bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sözle-sözle saña gurban bolayın,
Canım aldı şirin sözleriñ seniñ.
Saña gelen derdi satın alayın,

⁵⁴⁶ Pırak; ayralık, ayra düşmek.

Ganım dökdi ala gözleriñ seniñ.

Aşık bolan candan umıdın üzer,
Giceler dınmayın novhalar⁵⁴⁷ düzer,
Çeşmimiñ kölünde garkıldap yüzer,
Yaşılbaş sonalı gazlarıñ seniñ.

Gözeller içinde sen-sen otaga,
Gel, ikimiz sevil edeli bu бага,
Dünyäniñ mahbubı⁵⁴⁸ saña sadaga,
Müñ gıza degmezmi nâzleriñ seniñ.

Gurban olam, gaşlarıña, gözüñe,
Dal gerdene, kamatıña, yüzüñe,
(s.122)Sadaka bolsun, şirin canım sözüñe,
Canım aldı süyci sözleriñ seniñ.

Garıp aşık gül yüzüñniñ zarıdır,
Gören aydar, “Bular kimiñ yarıdır”,
Yol yöreseñ, gözlerime dâridir,
Gadamından çıkan tozlarıñ seniñ.

Garıp can sözüni tamamlayar. Şasenem gizlenip duran yerinde, Garıp canıñ namasını diñleyär. Onuñ aydyan sözlerini eşiden badına, “Akca bilen Garıp canıñ arası bar” diyip pikirlenyär. Oña kemsiz manyar. Gaharlanıp, assa-assa yöreyär de Şasenem bu ikisiniñ yanına gelyär. Şonda Garıp can özüniñ bağlan çemenini Şaseneme uzadyar. Şasenem: “Seniñ yalı bivepanıñ çemenini almarın” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Niçe yıllar gezdim, seni yar diyip,
Başga yarıñ bar ekenin bilmedim.
Munuñ menden özge kimi bar diyip,
Başga yarıñ bar ekenin bilmedim.

Bu sözleriñ meni goydı ölüme,
Bilbil uçdı, zaglar gondı gülüme,
Käkilim diyp, çıрмаşdırdım bilime,
Adam çakan mar ekeniñ bilmedim.

Bu gün avı goşduñ meniñ aşıma,
Rehimiñ gelmez gözden akan yaşıma,
Bir gül diyip, sancıp idim başıma,
Gurı tiken-har ekeniñ bilmedim.

Köñül berdiñ Akca perizadıña,
Ayşy-eşretleriñ düşdi yadıña,
“Yar-yar” diyip, nâler yandım oduña,
Kaknus köyen nar ekeniñ bilmedim.

Şasenem diyär, habar almadıñ menden,

⁵⁴⁷ Novha; agı, möññürme, zarınlamak.

⁵⁴⁸ Mahbup; söygüli, dost, yar, cora.

Şirin canım çıkdı can bile tenden,
Bu gün belli, üzdüm umudım senden,
Akca bilen yar ekeniñ bilmedim.

Şasenem sözünü tamamlayar. Akca bu sözleri eşidip, gaharlanyar da gidiberyär. Garıp can Şaseneme garap, “Ey, Şasenem, sen yaramaz adam ekeniñ. Akcanıñ halına hiç garamayarsıñ. Mundan başga da sen yene meni kovmak üçin bahana gözleyärsiñ. Munuñ yalı töhmetler etme de açık sözle. Eger gitmeli bolsa, men bu mekandan çıkıp giderin” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.123)Maña munça yovuz töhmet kılınçañ,
Kılar bolsañ, belli töhmet kıl, Senem.
Günde yüz söz diyip canım alınçañ,
Alar bolsañ, belli canım al, Senem.

Günde müñ yol dönderer sen yüzüñni,
Her hıyala, her yan taşlap özüñni,
Maña diygil, bu gün dogrı sözüñni,
Bolar bolsañ, meniñ bilen bol, Senem.

Sen gider sen, günde yüz müñ hıyala,
Meni kovmak üçin eyläp bahana,
Gider boldum bu gün Halapşirvana,
Galar bolsañ, gayrı bilen gal, Senem.

Garıp aşık sözün diydi bir para,
Düşek boldum, günde saña yalbara,
Yusup kibi özüm saldım bazara,
Hırıdar sen, meni munda goy, Senem.

Garıp can sözünü tamamlayar da gidibercek bolyar. Munı görüp Şasenem Garıp cana garap, “Dur” diyip sözlemäge başlayar. Ol oña: “Garıp can, men seni sinadım. Sen gaharlanma. Men sensiz dünyäni nädeyin” diyyär de Garıp canı gucaklayar, bagrına basyar. Şol mahal Şasenemiñ işgi göterilip, bir nama aydyar. Garıp can hem cogap beryär. Ol aydışık, ine, şunuñ yalı:

Şasenem:
Gel, Garıp, gayıt rayıñdan,
Inandım, imdi inandım.
Kim kovdı seni cayıñdan,
Inandım, imdi inandım.

Garıp:
Seniñ belli ıkrarıñ yok,
Inanman, hergiz inanman.
Bir sözüñde durarıñ yok,
Inanman, hergiz inanman.

Şasenem:
Ömrüm ahırına yetdi,
Ayrılıkdan hıcıl⁵⁴⁹ ötdi,
Köñlümniñ gubarı gitdi,
Inandım, imdi inandım.

(s.124)Garıp:

⁵⁴⁹ Hıcıl; uyatlı, utançlı.

Sen meni yene tutar sen,
Cepamı zayıg eder sen,
Hayır işni şer eden sen,
Inanman, hergiz inanman.

Şasenem:

Gider bolsañ Halapşirvan,
Meni kılar sen natuvan,
Sadaka bolsun bu şirin can,
Inandım, imdi inandım.

Garıp:

Seniñ sözün eda bolmaz,
Bu kine menden ayrılmaz,
İmdi munda durmak bolmaz,
Inanman, hergiz inanman.

Şasenem:

Köñlün zeññerini açgil,
Lebimniñ şerbetin içgil,
Bu keren günähim geçgil,
Inandım, imdi inandım.

Garıp:

Yene başlarsıñ işiñni,
Getirip, gazap gışıñni,
Bozar sen köñül hoşuñni,
Inanman, hergiz inanman.

Şasenem:

Senem diyer, gutar ahdan,
Yüz övürme kıblagähden,
Bizar bolayın allahdan,
Inandım, imdi inandım.

Garıp:

Garıp diyr, Şaapbas gızı,
Beyle köydürmegil bizi,
İmdi diymegil bu sözi,
Inandım, men de inandım.

Bu aydıñık tamamlanyar. Mundan soñ Garıp can bilen Şasenem goşulışıp Akcanıñ yanına baryar. Olar Akcanı öykeden yazırlar. Özleri hem gövünlerinden kinelerini çıkaryrlar da, ayış-eşrete meşgul bolyrlar. Şundan soñ bular asuda yaşaberyärler.

(s.125) Helalay-Garıp

(s.127) Habarı kimden al, Şaapbasdan al. Şaapbas her hili işleri etcek bolsa, gurrandazlar, müneçimler bilen yerine yetiryärdi. Olar bilen maslahatlaşıp, iş alıp baryardı. Şol sebäpli, Şaapbasıñ gurrandazı, müneçimi köpdü. Şol gurrandazlarıñ arasında bir samsık gurrandaz bardı. Oña Telbe gurrandaz diyerdiler. Onuñ asıl çin adı Mürşükdi, emma onuñ ilat içinde yörgünli adı Telbedi. Ol günleriñ birinde öz başına gurra taşlayar da Şasenemiñ köşgünde Garıp canıñ yaşayandığını bilyär. Ol munı bilenden soñ, haydan-hay Şaapbasıñ yanına baryar. Ötünç sorayar. Şaapbas ötünyär de sözlemäge rugsat edyär. Telbe gurrandaz Şaapbasa garayar da: “Ey, meniñ keremli şahım, Senemiñ köşgünde Garıp yaşayar. Sen ondan habarsız. Men häzir gurra taşlap, onı kemsiz bildim” diyyär. Şaapbas bu sözi eşiden dessine, Telbe gurrandaza garap, “Sözün dogrı bolsa, engam⁵⁵⁰ alarsıñ, sözün galat bolsa, başıñ ölümlü,

⁵⁵⁰ Engam; halat, serpay, sılag.

malıñ talañlı” diyyär. Şondan soñ Şaapbas bokurdagına sıgdığından “Cellat” diyip gıgıryar. Cellatlar şol demde Şaapbasıñ öñünde häzir bolyarlar. Şaapbas cellatlara garap, “Siz gızımıñ köşgüne barıñ. Onda Garıp yaşayarmış. Şonu meniñ yanıma alıp gelıñ” diyyär. Munı cellatlar eşiden batlarına, Şasenemiñ köşgüne ugrayarlar. Goy, olar barıbersinler.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Şasenemiñ örän bilgiç, gurrandaz kempiri bardı. Ol näme bolsa öñünden bilyärdi. Ol kempire Yasmık mama diyerdiler. Yasmık mama hem şol gurra taşlap, Şaapbasıñ Şasenemiñ köşgüne cellat iberendigini bilyär. Cellatlarıñ gelyändigini Şasene(s.128)me habar berip, Garıp canı padıbanıñ çerdeginde⁵⁵¹ gizlemegi maslahat beryär. Bu maslahat bilen Şasenem Garıp canı Tüni⁵⁵² derya boyundakı padıbanıñ çerdeginde gizleyär. Garıp can ağşama çenli şol yerde gizlinlikde yaşayar.

İndi habarı kimden al, Şaapbasıñ iberen cellatlarından al. Olar az yöräp, köp yöräp, ahırı Şasenemiñ köşgüne gelyärler. Köşkte şunça gözleg geçiryärler, emma Garıp candan derek tapmayarlar. Ahırı onlar näumıt bolup, ızlarına gaydıp, Şaapbasıñ yanına gelyärler. Olar şaga: “Ey, meniñ keremli şahım, Şasenemiñ köşgünden Garıbı tapmadık. Bar yerini barladık, ol yok” diyyärler. Şaapbas bu sözleri eşidenden soñ, “Bu zaññar meniñ gızıma töhmet edyär” diyip, Telbe gurrandazı zındana taşladyar. Şonda hem Şaapbas Garıbıñ Şasenemiñ köşgünde yaşamayandığına hiç inanmayar. Ol özüniñ baş vezirine, bir ayyar tapıp, pinhanlıkda Şasenemiñ köşgüniñ töveregine cansız taşlamagı buyuryar. Bu gizlin sırı Hasan veziriñ dostı Taymaz han şalık eden zamanında vezirlik eden Annak bilyär de hiç kime duyurman, Şasenemiñ köşgüne baryar. Garıp cana bu habarı duyduyır. Şonda Annak Garıp cana Diyarbekir yurdundan çıkıp gitmegi maslahat beryär. Eger gitmese, şanıñ gazabına duçar bolcakdığını aydyar. Garıp can bu sırı Şaseneme habar beryär. Garıp can şonda özüniñ başga yurda gitcekdigi baradakı meselesi boyunca hem Şasenem bilen maslahatlaşyar. Şasenem bu habarı eşidip, örän gaharlanyar. Ol Garıp cana garap: “Ey, Garıp can, sen nırä gitseñ, men hem şol yere gitcek” diyyär. Garıp can munı eşidip, Şaseneme: “Sen yola yaramarsıñ, horlanarsıñ. Sen meniñ yeke özüm gitmäge rugsat et. Men bir özüm gideyin” diyyär. Şasenem Garıp canıñ yeke özüniñ gitmegine razı bolmayar. Özüniñ bile gitmekçidigini çürt kesik edyär. Şu geñeşden soñ, bu ikisi gizlinlikde yola düşyär. Bular az yöräp, köp yöräp, ahırı bir akıp yatan kiçi yaba yetyärler. Bu yapdan garıp can böküp geçyär. Şasenem bökende yabıñ ortasına düşyär. Onuñ hemme egin-eşiği öl bolyar. Garıp can munı görüp, Şaseneme kömege baryar. Onuñ egin-eşiklerini sıkışdıyır. Bu yagdaydan soñ, Garıp can Şasenemiñ yola bir özünün gitmegine rugsat bermegini sorayar. Şu yerde Şasenem ızına köşge gaytmaga, Garıp canıñ bolsa, bir özüniñ yola gitmegine razı bolyar. şonda Garıp can bir nama aydyar. Şasenem hem cogap beryär. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.129)Garıp:

Boynuñ burup, neçün melul bolar sen,

Agla, Senem, ayrılığıñ günüdür.

İmdi bizni mağşar günü görer sen,

Agla, Senem, ayrılığıñ günüdür.

Şasenem:

Mundan gider bolsañ Bagdat iline,

Ayrılığı ırak salma, Garıbım.

Mağşar günü diyip canım alar sen,

Dag üstüne daglar goyma, Garıbım.

Garıp:

Boynuñ burup, melul-melul bakıban,

Dal gerdenden tılla heykel dakıban,

⁵⁵¹ Çerdek; küme.

⁵⁵² Tüni derya; Şavezir şäheriniñ harabaçılığınıñ demirgazık, gayrasından gadımı vagtda geçen derya diyipdirler. Onuñ gurı carı heniz hem bar. Oña Türkmenler häzir hem Tüni deryasınıñ geçen carı diyyärler.

Ak gollara gızıl hına yakıban,
Aglâ, Senem, ayrılgıñ günüdür.
Şasenem:
İmdi sensiz niçik ovkatım⁵⁵³ öter,
Ayrılık sövdası hemmeden beter,
Pırakıñ oduga köylenim yeter,
Cuda otlar salma, cana, Garıbım.

Garıp:
Boynuñ burup, melul-melul ola sen,
Pelek saldı ayrılgı bile sen,
Çäre tapmay, sıra derdiñ dovasın,
Aglâ, Senem, ayrılgıñ günüdür.

Şasenem:
Men neyläyin takdır özge kurmasa,
Senden gayrı ahvalımı sormasa,
Zalım atam meni saña bermese,
Men naçarı gözden salma, Garıbım.

Garıp:
Sıya zülpüñ perişana düzetme,
Atañdan gorkmasañ, bizni uzatma,
Garıp gelmedi diyip, yolga gözetme,
Aglâ, Senem, ayrılgıñ günüdür.

Şasenem:
Yoluñda goyup men bu azız başım,
Yüz dönderdi menden kovum-gardaşım,
Gice-gündiz sen-sen meniñ yoldaşım,
Gözde yaşım ceyhun etme, Garıbım.

(s.130)Garıp:
Garıp aydar, gitsem yollar dumandır,
Cemalñ görmäge arzuım kändir,
Bu gün ayrılıkdır, ahır zamandır,
Aglâ, Senem, ayrılgıñ günüdür.

Şasenem:
Senem diyir, bagrım para kılar men,
Bir gül erdim, açılmayan solar men,
Gül yüzüñ görmesem, imdi öler men,
Didar⁵⁵⁴ kıyamata goyma, Garıbım.

Bu aydışik tamamlanyar. Şu hoşlaşıkdan soñ, Şasenem ızına dolanyar. Köşgüne gaydyar. Garıp canıñ bir özi yola rovana bolyar. Garıp can şol gaydışına öylerine gelyär. Ecesi, uyası bilen görüşyär. Başından geçen vakaları olara gürrüñ beryär de özüniñ bu yurtdan başga bir yurda gitcekdigini aydyar. Şonda Garıp canıñ ecesi Abadan peri ogluna garap, “Garıp can sen özge yurda gitcek bolsañ, Bagdada⁵⁵⁵ bar. Ol mekanda seniñ garındaşlarıñ köpdür. Olar saña garaşık ederler” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Balam, gider bolsañ, özge illere,

⁵⁵³ Ovkät; nahar, vagt geçirmek, gün görmek.

⁵⁵⁴ Didar; yüz, görmüş.

⁵⁵⁵ Bagdat; şäher, yurt adı. Dessanda beyan edilişine görä, aydılyan Bagdat yurdu Daşhovuz velayatınıñ Tagta etrapınıñ aşak günbatarında yerleşyän Izmıkşır galası, oña tabın bolan yerlerdir. Şol döwürde Izmıkşır şäheri Bagdat yurdunuñ merkezi eken. Bagdat yurduna: Pulcebir, Hangan, Kengan, Bedirkent, Hazarasıp, Hanka, Şaabat, Hıva galaları degişli diyilip, dessanda görkezilyär.

Bagdat bolar, seniñ aslı mekanıñ,
Biliñ baglap, düşseñ uzak yollara,
Bagdat bolar, seniñ aslı mekanıñ.

Seniñ atañ şadı Bagdat ilinde,
Seyran etdi bağı-bossan gülünde,
Hak senasın okap, Kābe⁵⁵⁶ yolunda,
Bagdat bolar, seniñ aslı mekanıñ.

Şalığın terk edip, yola ugradı,
Kābā barıp, hakdan züryat soradı,
Huda nazar saldı, oña garadı,
Bagdat bolar, seniñ aslı mekanıñ.

Aypara diyerler, dādeñ uyası,
Gözel yüzli, edil ayıñ parası,
Görseñ diyrsiñ, misli dağıñ gayası,
Bagdat bolar, seniñ aslı mekanıñ.

(s.131)Izmıkşır⁵⁵⁷ diyrler, Bagdat şasına,
Adıl imiş, sahi dayım aşına,
Bargıl görme-görşe, onuñ gaşına,
Bagdat bolar, seniñ aslı mekanıñ.

Abadan diyr, mekanıña bar imdi,
Ol yurtda näler bolsa, gör imdi,
Yola düş de Bagdat sarı yör imdi,
Bagdat bolar, seniñ aslı mekanıñ.⁵⁵⁸

Abadan peri sözünü tamamlayar. Garıp can ecesi Abadan, uyası Gülcemal bilen hoşlaşıp, Bagdat yurduna tarap ugrayar.

İndi habarı nireden al, Bagdat velayatından al. Bu il-ulusıñ şasına Izmıkşır diyyärler. Ol örän adıldı. Şonuñ için oña hemmeler Adıl şa hem diyerdiler. Bagdat şalıgına: Pulcebır⁵⁵⁹, Hangan⁵⁶⁰, Kengan⁵⁶¹, Bedirkent⁵⁶², Hanka⁵⁶³, Hazarasıp⁵⁶⁴, Şaabat⁵⁶⁵, Hıva⁵⁶⁶, başga galalar

⁵⁵⁶ Kābe; Arabıstanda Mekke şäherindäki meteorit-daşlı mukaddes hasaplayan metcit.

⁵⁵⁷ Izmıkşır; häzir köne galanıñ adı. Öñ aydıımız yalı, ol Tagta etrapınıñ günbatarında yerleşyär. Çovdurlarıñ ozanı Gurbangılıç Çakan oğlunıñ aytmagına görä, gadımı mahallarda şol töverege Bagdat yurdu diyipdirler. Gala soñ şanıñ adı bilen atlandırılıpdir. Ol gala şol vagt Bagdat yurdunıñ paytagtı bolupdır. Gurbangılıç ozanıñ aydanlarını şu bent ve aşakda dessanda berilyän maglumatlar subut edyär.

⁵⁵⁸ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁵⁵⁹ Pulcebır; gadımı şäher adı. Gurbangılıç Çakan oğlunıñ aytmagına görä, ol köne gala Kalinin etrapınıñ Birleşik obasınıñ ilersinde yerleşyär.

⁵⁶⁰ Hangan; köne galañ adı. Gurbangılıç Çakan oğlunıñ aytmagına görä, ol gala Tagta etrapınıñ gündogar gayrasında yerleşyär. Ol yerde Veyeññam diyen yadıgärlik bar.

⁵⁶¹ Kengan; köne galañ adı. Gurbangılıç Çakan oğlunıñ aytmagına görä, ol gala Tagta etrapınıñ demirgazık gayrasında, gumuñ aşagındadır. Ol aydıyan çägelik täze aeroportuñ günorta tarapındadır.

⁵⁶² Bedirkent; köne gala adı, Tagta etrapınıñ Bedirkent obasınıñ yanındadır. Obanıñ adı hem şol galanıñ adı bilen atlandırılıpdir.

⁵⁶³ Hanka; köne galañ adı. Ol Özbegistanıñ Horezm oblastınıñ Hanka rayonında yerleşyär. Rayon hem şol galanıñ adı bilen atlandırılan bolsa gerek.

⁵⁶⁴ Hazarasıp; köne gala adı. Bu hem şol oblastda yerleşyär. Rayonıñ adı hem şol galanıñ adı bilen atlandırılan bolmagı mümkün.

giryär. Bagdat şalıgı örän uludı. Şası Izmıkşır de örän güyçlüdi. Ol Çın-Maçından⁵⁶⁷ Hıtay⁵⁶⁸, Hotandan⁵⁶⁹, gayrı birnäçe yurtdan paç alıyadı. Şunça yurtlara hökmünü yetirse de, yere-göge sıgmayan döwleti, mal-dünyäsi bolsa da Izmıkşır da dayıma gamgındı, çünki, onuñ **(s.132)**züryadı yokdı. Izmıkşır şa züryatsızlıgından köp gam-gussa çekyär. Ol mıdama tukatdı. Günlerde bir gün patışanıñ Aypara diyen ayalı hamıladar⁵⁷⁰ bolyar. Onuñ ayı, günü, sagadı yetenden soñ, şanıñ bir gızı bolyar. Izmıkşır şa bu dünyä inen gızına çakdanaşa begenip, örän ulı toy tutıyır. Onuñ toyı kırk gice-gündiz devam edyär. Toy sovlandan soñ, doglan gıza at dakmak geñeşi başlanyar. Şonda müneçimler günüñ, ayıñ, yılıñ, yıldızlarıñ hereketini hasaplap, at dakılcaq gızıñ ovadanlığını ay bilen deñeşdirip, oña on dördi gicäniñ ayınıñ şöhesini layık gördüler de Helalay⁵⁷¹ dakmagı il-ulusa maslahat berdiler. Halayık onı makullayar. Şeylelikde, Izmıkşır şanıñ gızınıñ adına Helalay peri dakılyar. Şa gızını kiçicikliginden enekä⁵⁷² beryär. Ol enekäniñ elinde terbiyelenyär. Helalay peri yedi yaşayar. Mekdebe okamaga gidyär. Ol mektepde okap yörkä, Izmıkşır şa gızı üçin bir köşk saldıyır. Onuñ töveregini bag-bakcalığa övürdyär. Ol gızına kırk keniz berip, şol köşkde yaşadyar. Helalay peri şol köşkde yaşaberyär. Ol yetişyär, kemala gelyär. Goy, ol köşgünde yaşabersin.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can şol gelişine Bagdat yurdunuñ bir çetinden giryär. Ol yol bilen yöräp gelyär. Şonda munuñ ızından bir eşekli yetyär. Şondan soñ bu ikisi yoldaş bolyarlar. Bularıñ arasında gürrüñ başlanyar. Bu eşekli Garıp canıñ kakası Bagdat şa hakkında köp gürrüñ beryär, emma ol eşekli Garıp canıñ Bagdat şanıñ ogludığını bilmeyär. Şu yörüşde bu ikisi Bagdada, Izmıkşır şanıñ galasına baryar. Garıp can ecesiniñ aydanını yadına salıp, şanıñ köşgüne salama, görme-görşe baryar. Izmıkşır şa Garıp canı gören badına oña garap, “Ey, yigit, näme arızıñ bar? Sözle” diyyär. Şol vagt Garıp can bu yere näme üçin gelenini beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Patışahım, arzım beyan eylesem,
Sorasañ, men Diyarbekirden geldim.
Herne pinhan sırim ayan eylesem,
Sorasañ, men Diyarbekirden geldim.

Ayday, şahım, sizge derdi-gamımdan,
Başımga yetişen derdi-elemden,
Niçe gündür ayra düşdüm Senemden,
Sorasañ, men Diyarbekirden geldim.

(s.133)Huda yetirmedi meni mırada,
Diyardan çıkmışam payı-pıyada,
Bir söy bilen kaçıp geldim Bagdada,
Sorasañ, men Diyarbekirden geldim.

Izmık şahım, men aydayın dilimden,
Gelipdir men Diyarbekir ilinden,

⁵⁶⁵ Şaabat; köne gala adı. Bu hem şol oblastda Şaabat rayonındadır. Rayonıñ adı hem ol gala bilen baglı bolmagı ähtimal.

⁵⁶⁶ Hıva; Özbekistanıñ Hıva şäheri bolsa gerek.

⁵⁶⁷ Çın-Maçın; Hıtay yurdunuñ gadımı adı.

⁵⁶⁸ Hıtay; häzir Hıtay Halk demokratik respublikası.

⁵⁶⁹ Hotan; Hıtayda bir şäheriñ adı.

⁵⁷⁰ Hamıladar; gövrelı bolmak.

⁵⁷¹ Helalı ay; “Ayıñ iñ yagıtı vagtı. On dördi gicäniñ ayı. Şoña meñzedip, şanıñ gızına Helalay at dakıpdırlar” diyip Gurbangılıç ozan aytdı.

⁵⁷² Eneke; terbiyeçi, çağa seredici.

Size arzım, Şaapbaşın golundan,
Sorasañ, men Diyarbekirden geldim.

Senem atlı yardan boldum binesip,
Mızapır yollarda düşdüm men garıp,
Atam Hasan vezir isimindir Garıp,
Sorasañ, men Diyarbekirden geldim.

Garıp can sözünü tamamlayar. Izmıkşır şa Garıp candan bu sözleri eşidip, onun asıl maksadına düşünmeyär. Şonuñ üçin şa Garıp cana garap, “Näme sebäpden bu mekana düşdün? Näler gözleyärsiñ? Maña açık aytgıl” diyyär. Garıp can şadan bu soragları eşidip oña cogap beryär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sinama ot saldı duşmanıñ sözi,
Yarı menden, meni yardan ayırdı.
Oyulsın, kör bolsun, rakıbın gözi,
Senem atlı zülpi tardan ayırdı.

İmdi yardan uzak düşdi aralar,
Yüregimde galdı yüz-müñ yaralar,
Cepa bilen zalım yüzi garalar,
Şasenem dek hoş refdardan⁵⁷³ ayırdı.

Yar sövdası düşdi bu garıp başa,
Bir sırdaş tapmadım, gelsedi gaşa,
Pelek avı gatdı, içdigim aşa,
Senem diyen ol dildardan ayırdı.

Sıya zülpün dal gerdene doldurıp,
Her säherler dessanları yazdırıp,
Şum rakıplar hanı-manım bozdurıp,
Uçadıran ganat-perden ayırdı.

Pelek meni kıldı serkeşde sayıl⁵⁷⁴,
Emma köñlüm yarı görmäne mayıl⁵⁷⁵,
(s.134)Garıp aşık imdi ölmäne kayıl,
Sırım diysem, söver yardan ayırdı.⁵⁷⁶

Garıp can sözünü tamamlayar. Izmıkşır şa Garıp candan bu sözleri eşidip, onun nâme aytmak isleyänine düşünmän, ondan yene de: “Ey, yigit, sen munça hesret çekyärsiñ. Sen bir kınçılığa duçar bolana meñzeyärsiñ. İndi sen nira baryarsıñ? Seniñ yüzüñde yağsılığını nışanı görünyär” diyyär de soval sorap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yüzüñe tutup sen perde,
Kaydadır mekanıñ seniñ?
Arzıñı ayıtgıl bu yerde,
Kaydadır mekanıñ seniñ?

Handay mähnetge sataşdıñ,
Kanday bir dertge tutaşdıñ,

⁵⁷³ Hoş reftar; adamkärçilikli, oñat gıhlı, yakımlı.

⁵⁷⁴ Sayıl; geday.

⁵⁷⁵ Mayıl; meyilli, arzuvlı, hövesli.

⁵⁷⁶ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Vataniñdan ayra düşdün,
Handadır mekanıñ seniñ?

Sende bar yağşı nışana,
İmdi barar sen kayana?
Arzıñnı etgil ayana,
Kaydadır mekanıñ seniñ?

Izmık şanı edip hayran,
Seniñ örän halıñ veyran,
Ayıtgıl arzıñnı bu zaman,
Handadır mekanıñ seniñ?

Izmıkşır şa sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Garıp can şaga garap, “Ey, paşahım, men size aslım diysem, meniñ atam ozal Bagdat yurdunıñ şası bolan. Ol zürşadı bolmanlıgından hunabalar yuvdan. Şu gam-gussada şalıgını terk edip, hanayı Kâbâ zıyarat etmäge giden. İzina gaydıp gelyärkä, Diyarbekir şäheriniñ üstünden yolu düşyär. Diyarbekir yurdunıñ şası Şaapbasıñkıda mihmançılıkda bolyar. Meniñ kakam bilen Şaapbas birnäçe gün bile bolyar, sözleşyär. Bu tanışlıkdan soñ, Şaapbas meniñ kakama garap, “Ey, Bagdat, kim bilyär, seniñ yeriñe haysı bir adam tagta çıkdı. Ol indi zor görmese, şalıgını saña bermez. Men sizi örän yağşı gördüm. Siz maña veziri-agzam boluñ. Meniñ öñ örän yağşı veziri-agzamım bardı. Onuñ adı Hasan vezirdi. Ol öldi. Şonuñ yerine baş vezir bol. Adıñ hem, goy, Hasan vezir bolsun” diyyär. Şaapbasıñ bu beren geñeşini meniñ kakam kabul (s.135)edip, Diyarbekir yurdunda Şaapbasa veziri-agzam bolup galyar.

Şaapbas bilen meniñ kakam örän govı görüşyän eken. Men dünyä inmäñkäm, bir günü Şaapbas meniñ kakama garap: “Ey, Hasan vezir, men seni örän yağşı gördüm. Sen razı bolsañ, meniñ oglum, seniñ ogluñ bolsa, ikisi dost bolsun. Meniñ oglum, seniñ gızıñ bolsa, olar adaglı bolsunlar. Seniñ ogluñ, meniñ gızım bolsa, olar hem adaglı bolsunlar” diyip, ähtnama⁵⁷⁷ yazyar, möhürini basyar da onı kakama beryär. Şu vakalardan soñ, men vucutga⁵⁷⁸ gelipdirin. Birnäçe yıldan soñ, meniñ kakam dünyäden ötdi. Men kemala gelenimden soñ, meniñ ecem ol ähtnamanı alıp, Şaapbasıñ yanına baryar. Oña: “Ey, paşahı älem, meniñ Garıp canım yetişdi. Biz sizden umıdgärdiris” diyip, şanıñ şol beren ähtnamasını Şaapbasa beryär. Şaapbas ähtnamanı yırtıp, lebzinden dányär. Bizi hem şäherden çıkarıp kovdurdı. Men köp hunabalar yuvdup, Şasenemiñ köşgüne gizlin bardım. Onda duşmanlara duydurman yaşadım. Ahırı munı Şaapbas bilip, ızarlamaga başladı. Maña meni tutmak üçin Şaapbasıñ hile guryandığını habar berdiler. Bu gizlin sırrı men eşidip, Diyarbekirden gaçıp, başga yurda gitmeği yüregime düvdüm. Öymüze bardım. Bu barada ecem bilen maslahatlaşdım. Ecem rugsat bermecek bolup, köp yalbardi. Gitme diyip agladı. Ahırı näalaç cogap berip, “Sen, oglum, özge yurda gitcek bolsañ, Bagdada bargıl” diydi. Men ecemden: “Ey, ece, Bagdat yurdunda meniñ kimim bardır” diyip soradım. Ecem maña: “Ey, balam, biz Bagdatlıdırıs. Oña sag-salamat barıp bilseñ, kovum-gardaşñ köpdür. Kakañ ayal doganı Dat bardır. Ol örän ovadan bolanı üçin häzir oña Aypara diyyärlermiş. Ol şanıñ ayalıdır. Bagdada sag-aman yetseñ, ilki Ayparanıñ, şanıñ yanına salama bargıl” diyip aydıpdı. Şonuñ üçin geldim” diyip, özüniñ asıl mekanınıñ Bagdatdığını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Eşit sözüñ, paşahım,
Men hem bagdadı bolar men.
Geldim diyip, sizge ahım,
Men hem bagdadı bolar men⁵⁷⁹.

⁵⁷⁷ Ähtnama; dil hatı, şertnama.

⁵⁷⁸ Vucut; barlık, dogulmak, bolmak, eneden bolmak.

⁵⁷⁹ Şu bent öñki neşir edilen variantda yok.

Ol mekanda misgin başım,
Akar erdi gözde yaşım,
Bilmez men kovum-gardaşım,
Men hem bagdadı bolar men.

Yüregimde gam,üzre gam,
Mundan giden atam-enem,
(s.136)Eşit arzım sahip kerem,
Men hem bagdadı bolar men.

Yar bilen yetsem mırada,
Yalan söz yokdur arada,
Men bu gün geldim Bagdada,
Men hem bagdadı bolar men.

Çekmiş bizi munda nesip,
Geldim men şunda sargarıp,
Yurdum Bagdat, adım Garıp,
Men hem bagdadı bolar men.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşiden badına İzmıkşır şa Garıp cana garayar da: “Ey, yigit, -Gelen devlet- diyipdirler. Hoş geldiñiz, sapa geldiñiz. Eziz mihmanımız bolarşıñız. Seniñ kovum-gardaşıña kim diyyärler” diydi de soval sorap, İzmıkşır şa bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Asıl zadıñ beyan eyle,
Balam, kimlerden bolar sen?
Yene bir-bir ayan eyle,
Balam, kimlerden bolar sen?

Beyan eyle asıl-zadı,
Sen özüñ kimiñ züryadı?
Aslıñ señ bolsa bagdadı,
Balam, kimlerden bolar sen?

Munda garıpmıdı başıñ,
Akdırmagıl gözden yaşıñ,
Sorag eyley garındaşıñ,
Aytgıl, kimlerden bolar sen?

Maña aslıñ etgil ayan,
Sorag eylär men bu zaman,
Hoş gelip sen, eziz mihman,
Sözle, kimlerden bolar sen?

Hoş gelip sen bu araga,
Nalıñ yetsin hudaga,
Beyan etgil İzmık şaga,
Diygil, kimlerden bolar sen?

İzmıkşır şa sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Garıp can şaga garap, “Ey, patışahı älem, meniñ kakam asıl adı Bagdat. Diyarbekirde onuñ adı Hasan vezir. Siziñ bu oturan

(s.137)tagtıñız, şu köşgi-eyvan size meniñ kakamdan, Bagdat şadan galan” diyip bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Eya, şahım, sıırım beyan eyläyin,
Bilseñiz, men Bagdat şanıñ oğlu men.
Sözüm köpdür, bir-bir ayan eyläyin,
Bilseñiz, men Bagdat şanıñ oğlu men.

Atam barıp, kılğan Kābā zıyarat,
Hudanıñ yolunda eyläp ıbadat⁵⁸⁰,
Ondan galmış, sizge bu tagt-ımarat,
Bilseñiz, men Bagdat şanıñ oğlu men.

Açılsın dayıma her bendäñ bagtı,
Huda döretmesin hergiz betbagtı,
Bu oturgan tagtıñ atamıñ tagtı,
Bilseñiz, men Bagdat şanıñ oğlu men.

Atam mundan gidip, Kābā haç etmiş,
Olar bu ülkeden baş alıp gitmiş,
Ondan sora size patışalık yetmiş,
Sorsañız, men Bagdat şanıñ oğlu men.

Mundan artık sözletmäñiz Garıbı,
Dertli bolan isläp tapar tebibi,
Agtarıp gelmişem, bu dem nesibi,
Sorsañız, men Bagdat şanıñ oğlu men.

Garıp can sözünü tamamlayar. Ol Izmıkşır şaga garap, “Meniñ kakam Şaapbasıñ veziridi. Ol dünyäden ötdi” diyyär. Munı eşidip, Izmıkşır şa Garıp cana garayar da: “Ey, balam seniñ atañ Şaapbasıñ veziri bolan bolsa ne sebäpden Diyarbekirden çıkdıñ” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Atañ bolsa Şaapbasıñ veziri,
Ne sebäpden Diyarbekirden çıkdıñ?
Ya özüñ bolduñmı ısgıñ yesiri?
Ne sebäpden Diyarbekirden çıkdıñ?

Bir-bir beyan eyle, öten işiñi,
Şaapbas bozdımı köñül hoşuñı?
Ya istäp çıkdıñmı haylı-hışıñı⁵⁸¹?
Ne sebäpden Diyarbekirden çıkdıñ?

Ol mekandan çıkmagıña ne boldı?
Sözlegil, Şaapbas ne hala saldı?
(s.138)Senden özge Bagdat şadan kim galdı?
Ne sebäpden Diyarbekirden çıkdıñ?

Ya biriniñ intizarı bolduñmı?
Ya kovum-gardaşı ızlap geldiñmi?

⁵⁸⁰ İbadat; bendilik, hudaya gulluk etmek, dogra, namaz okamak.

⁵⁸¹ Haylı-hış; kovum-gardaş, garındaş.

Ya özüni ışk oduna saldıñmı?
Ne sebäpden Diyarbekirden çıkdıñ?

Izmık şa diyir, aklıñ bolmasın hayran,
Hoş gelip sen, oglum, bizlere mihman,
Enşaalla Bagdatda sürer sen dövrän,
Ne sebäpden Diyarbekirden çıkdıñ?

Izmıkşir şa sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Garıp can şaga garap, Diyarbekirden ne sebäpden çıkanını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Arzımnı aydayın, eşit, Soltanım,
Şu sebäpden Diyarbekirden çıkdım.
Bagdat ülkesinde yokdur kararım.
Şu sebäpden Diyarbekirden çıkdım.

Atam Şaapbasıñ veziri erdi,
Halayıklar Hasan vezir diyerdi,
Patışahım, size ayday bu derdi,
Şu sebäpden Diyarbekirden çıkdım.

Öñden äht etdi, Şaapbas sözlöp,
Ähtnama berdi gelcegin gözlöp,
Lebzinden dändi de bizi ol ızlap,
Şu sebäpden Diyarbekirden çıkdım.⁵⁸²

Celladı yanında, öyümi bozdı,
Çar tarapa buşlap, rakıplar gezdi,
Canım cebir çekdi, süteme dözdü,
Şu sebäpden Diyarbekirden çıkdım.⁵⁸³

Atam öldi, özüm boldum biçäre,
Meniñ pınhan sıırım boldı äşgäre⁵⁸⁴,
Şaapbas buyurdi-asıñlar-dara-,
Şu sebäpden Diyarbekirden çıkdım.

Garıp aydar, geçdim canı-serimden,
Dara çekseler de gorkman ölümdeñ,
(s.139)Göçdüm çar tarapa, yurtdan-yerimden,
Şu sebäpden Diyarbekirden çıkdım.⁵⁸⁵

Garıp can sözünü tamamlayar. Izmıkşir şa bu sözleri eşidip, Garıp cana garayar da “Ey, balam, gamgın bolmagıl. Seniñ gövñüni taparın. Sen şat bolarsıñ. Şaapbas gızını bermedik bolsa, men gızımı saña bererin. Sen meniñ giyevim hem oglum bolarsıñ. Yurda eyelik edersıñ. Bu tagtı-eyvan hem seniñki bolar” diyip bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Balam, köp gamgın bolmagıl,
Gamgın köñlüñ şat eylärin.
Hemme sözüñ kıldım kabul,
Gaygıdan azat eylärin.

⁵⁸² Şu bent öñki neşir edilen variantda yok.

⁵⁸³ Bu küplet hem öñki neşir edilen variantda yok.

⁵⁸⁴ Äşgär; gizlin sıırı açmak, belli bolmak.

⁵⁸⁵ Şu bent öñki neşir edilen variantda yok.

Şaapbas eden sütemni,
Bermez bolsa Şasenemni,
Saña duşan derdi-gamnı,
Bilseñiz, berbat eylärin.

Yıglamagıl köp ah urup,
Hızmatıñda gol govşurıp,
Täci-tagıtmıñı tabşırıp,
Dilimden isbat⁵⁸⁶ eylärin.

Dayıma hızmatıñda men,
Tapılar bir zülpi semen⁵⁸⁷,
Yoluñdaki yüz-müñ tümen,
Men bu gün hayrat⁵⁸⁸ eylärin.

Eşit Izmık şanıñ sözün,
Bil Bagdat şanıñ yalñızın,
Şaapbas bermese gızın,
Özüñge damat⁵⁸⁹ eylärin.

Izmıkşır şa sözüni tamamlayar da Garıp canı sözlemäge goyman, golundan tutup, haremhana alıp gidiberyär. Bu ikisi şu yörüşde haremhana gelyär. Ol ikisi caya girende, Garıp canıñ gözi tagt üstünde oturan bir zagıfa⁵⁹⁰ düşyär. Ol zagıf Garıp canı gören dessine: “Bu kimdir? Bu yigit näme üçin haremhana geldi” diyip, şadan sorayar. Onda Izmıkşır şa ayalına garayar da “Bu yigit Diyarbekirden gelen. Adına Garıp (s.140)diyyärler. Bize tañrı mıhmanı” diydi. Bu sözi eşidip, şanıñ ayalı Aypara şaga: “Bu yigit ne üçin yüzüne nikap çekipdir, goy nikabıñnı ayırsın” diyyär. Izmıkşır şa Garıp canıñ nikabını ayırmagını talap edyär, Garıp can Izmıkşır şanıñ bu talabına cogap berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Eya, şahım, eşit uşbu cogabı,
Yüzüm açsam, uşbu mekan örtener,
Yüzümden götermen hergiz nikabı,
Hemme yüzüm gören zaman örtener.

Yüzüme bakalmaz, gañrılıp her kim,
Işk oduga yanıp, köyüp sönen kim,
Men bilmenem, yakın gelalmaz hiç kim,
Bu derdimi görse, derman örtener.

Bir nazar kılsalar başdan ayaga,
Görse meni, hemme galarlar daga,
Eger seyil edip, girsem men бага,
Meni görgeç bağı-bossan örtener.

Sözleyip, agzımdan dürleri saçsam,
Her zaman ah urup, otlara bişsem,

⁵⁸⁶ İsbat; subut etmek, delillendirmek.

⁵⁸⁷ Semen; yüvrük at, gır at, gül adı.

⁵⁸⁸ Hayrat; hayır etmek, yağşılık etmek, yoluna pul harç etmek.

⁵⁸⁹ Damat; köreken, giyevi.

⁵⁹⁰ Zagıf; ayal, begden bolan ayal, beg gızı.

Biler men yüzümden nikabım açsam,
Tutaşp, yer bilen asman örtener.

Hiç kes gelip, meniñ sormaz bu halım,
Şasenemdir meniñ pikir, hıyalım,
Garıp aydar, görmäñizler cemalım,
Cemalıma cümle-cahan örtener.

Garıp can sözünü tamamlayar. Izmıkşır şa Garıp canıñ aydanlarına garaman, onuñ yüzünden nikabı ayırıp taşlayar. Garıp canıñ yüzünü görenleriñ hemmesi hayran, biıgtıyar galyar. Şanıñ naçarı Aypara bihuş bolup tagtından yıkılyar. Ol birnäçe vagtdan özüne gelip, Izmıkşır şa garayar da: “Ey, meniñ şahım, bu mıhmanıñ örän Bagdat şaga meñzeyär” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Kaydan geldi, mahı-taban⁵⁹¹ gül yüzli,
Bu mıhmanıñ Bagdat şaga ogşayar.
Laçın dek bakışlı, humayun gözli,
Bu mıhmanıñ Bagdat şaga ogşayar.

Aklım hayran boldı cemalın görüp,
Söz sözleşñ munuñ bilen oturıp,
(s.141)Meniñ bu halıma mährin inderip,
Bu mıhmanıñ Bagdat şaga ogşayar.

Bagdat şanıñ övладından bolan dek,
Olar ölse, bu yadıgär gelen dek,
Göyä bir almanı iki bölen dek,
Bu mıhmanıñ Bagdat şaga ogşayar.

On baş yıldır Bagdat şanıñ yitgeni,
Barıp, yat ülkäni togap etgeli,
Sırdaşım yok, turar halım aytgalı,
Bu mıhmanıñ Bagdat şaga ogşayar.

Bagdat şa agamdır, ol şasuvarım⁵⁹²,
Atamdan-enemden bir yadıgärim,
On baş yıldır meniñ şol intizarım,
Bu mıhmanıñ Bagdat şaga ogşayar.

Kaydan gelip, maña mährin inderdi,
Candan ötüp erdi, ayralık derdi,
İlki başdan Ayparanı yandırdı,
Bu mıhmanıñ Bagdat şaga ogşayar.

Izmıkşır şanıñ ayalı Aypara peri sözünü tamamlayar. Bu sözleri Izmıkşır şa eşidip, ayalına garap, “Nähili sözüñ bar bolsa, onı Garıp canıñ özünden sora. Ol cogap berer” diyyär. Adamsından rugsat alıp, Aypara Garıp cana garayar da “Ey, cuvan yigit, sen meniñ doganım Bagdat şaga meñzeyärsiñ. Sen maña asıl-zadıñı, kovum-garındaşlarıñı beyan et” diyyär. Garıp can Ayparanıñ soragına cogap beryär de asıl-zadını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

⁵⁹¹ Taban; yagıtı, parlak, yalkımlı, yagıtılık berici.

⁵⁹² Şasuvar; at çapmaga ökde, batır, edermen yigit.

Meni sorsañ, Diyarbekir yurdundan,
Bu şähri Bagdada gelen Garıp men.
Ganlar yıglap, ayralığıñ derdinden,
Gül dek açılmayan, solgan Garıp men.

İmdi yalnız, bilmen kayan barar men,
Yurdundan ayrılan bir biçäre men,
Bilbil dek yetmegen gülgüzara men,
Guş dek kapas⁵⁹³ içre galgan Garıp men.

Lacerem⁵⁹⁴ bolmuşam, aklım hayrana,
Şamu sâhralarda zaru-giryana,
Dünyäde biçäre, bihanımana,
Men neyläyin, hana veyran Garıp men.

(s.142)Bu dünyäde birce rahat görmegen,
Senem bilen ayşısı-eşret sürmegen,
Mähnet çekip, zerre rehnet görmegen,
Tükenmez hesrete galan Garıp men.

Kakamıñ adıdır ozalda Bagdat,
Züryadı bolmagan, halında heyhat⁵⁹⁵,
Terkidünyä kılıp, Kâbeyi binyat⁵⁹⁶,
Şondan soñra vucut bolgan Garıp men.⁵⁹⁷

Atam Bagdat şadır, adımdır Garıp,
Ayrılık ezelden mañadır nesip,
Hicran tığı yürek-bagırımı kesip,
Ciger bagrı para-para Garıp men.

Garıp can sözünü tamamlayar. Izmıkşır şanıñ ayalı bu sözleri eşidip, Garıp cana garayar da: “Ey, Garıp can, sen maña nähili maksat bilen bu yere geldiñ, hemmesini, gizlin sırtıñı, maksadını beyan et” diyyär. Garıp can Ayparanıñ sözüne cogap berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Aslımny beyan kılısam,
Biçäre Garıpdır men.
Sırımny ayan kılısam,
Biçäre Garıpdır men.

Hicran çölünde galgan,
Gam birle yüzi solgan,
Bagdada bu gün gelgen,
Biçäre Garıpdır men.

Men bolmuşam ufdada⁵⁹⁸,

⁵⁹³ Kapas; guş saklanyan, çıbıkdan ya da simden örülen sebet.

⁵⁹⁴ Lacerem; şeksiz, gümansız, şübhesiz, alaçsız, çäresiz, nalaç.

⁵⁹⁵ Heyhat; vah, ah, dat, dadı-peryat.

⁵⁹⁶ Binyat; esas, düyp, düybünü tutmak, esaslandırmak.

⁵⁹⁷ Şu bent öñki neşir edilen variantda yok.

⁵⁹⁸ Uftada; eciz, biçäre, pakır, kiçigövünli, özünü kiçi tutyan.

Bu dert ile peryada⁵⁹⁹,
Kimge barayın dada⁶⁰⁰,
Biçäre Garıpdır men.

Açılmadı ıkbalım,
Ham boldı katdı-dalım,
Bilmen ne geçer halım,
Biçäre Garıpdır men.

(s.143)Adınga Garıp diyrler,
Düşdi maña müşgiller⁶⁰¹,
Kayda barar men iller,
Biçäre Garıpdır men.

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp candan Aypara bu sözleri eşidip, azdan-köpden bir az düşünyär, emma has yağsırak düşünmek isleyär de soval sorap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Her sözleriñ diyme maña sen munça,
İmdi maña asıl-zadıñ beyan et.
Senden umıt üzmen täki ölinçä,
Dogrı sözle, asıl-zadıñ beyan et.

On baş yıldır maña ayrılık derdi,
Hicranıñ odunı canınga urdı,
Meger, seni maña hudahım berdi,
Bir-bir maña asıl-zadıñ beyan et.

Bagdat şaga meñzir katdı-kemalın,
Abadana ogşır husnı-cemalın,
Canımnı örtedi gaşı-helalın⁶⁰²,
İmdi maña asıl-zadıñ beyan et.

Meger, Bagdat şanıñ sen-sen perzendi,
Candan artık gören sen ciger bendi,
Senden meniñ köñlüm tapdı söyventi⁶⁰³,
Bir-bir maña asıl-zadıñ beyan et.

Agam Bagdat şadır, adım Aypara,
Sen hem maña sıırıñ etgil aşgäre,
Hoş gelip sen, yigit, uşbu diyara,
Sözle, balam, asıl-zadıñ beyan et.

Izmıkşır şanıñ naçarı Aypara sözünü tamamlayar. Garıp can Ayparadan bu sözleri eşidip, oña garayar da: “Men size asıl-zadımnı beyan etsem, özüm bagdadı, Bagdat şanıñ ogludırın. Abadanıñ yalnızı men. Çıkıp gaydan yurduma Diyarbekir diyerler. Gülcemal diyen uyam bar. Men Diyarbekir yurdunıñ şası Şaapbasıñ gızı Şaseneme adaglıdım. Şaapbas ähdinden dändi. Bizi şäherden çıkarıp kovdı. Maña zulum etdi. Men hem yurdu terk edip munda geldim.

⁵⁹⁹ Peryat; gıkılık, dadı-peryat, ses, galmagal.

⁶⁰⁰ Dat; kömege çağırıp gıgırmak.

⁶⁰¹ Müşgil; kın, çetin, ańsat däl.

⁶⁰² Helal; täze dogan ay, gözöl, oবাদan, gelşikli, söygüli.

⁶⁰³ Söyvent; birinden ya da bir zatdan hoşal bolmak, kömek, direg.

Ecem Abadan, (s.144)uyam Gülcemal onda galdı. Men Şasenemden ayra düşdüm. Meniñ munda durarım yok” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Hasan vezir oğlu, aslım bagdadı,
İmdi saña bir-bir beyan eylärin.
Senem erdi onda köñlümniñ şadı,
Yete bilmey hança efgan eylärin.

Maña Diyarbekir yetişmek hayal,
Hasan vezir öldi, galdı mülki-mal,
Bir naçarım yıglap galdı Gülcemal,
Men hem munda ahı-efgan eylärin.

Agam diyip, yıglap galdı naçarım,
Niçik geçer halım, yokdur kararım,
Gumandır imdi onda bararım,
İmdi munda menzil-mekan eylärin.

Kakam aydıp erdi nuri-çıragım,
“Bagımırat” erdi bağı-çarbagım,
Meniñ ondan eşitmişdir gulagım,
Men hem barsam, oña seyran eylärin.

Bagdat şadır, Abadanıñ oğlu men,
Şasenemiñ vadasına bağı men,
Tä ölinçä sınıları dağı men,
Gaydıp görmekligim guman eylärin.

Munda duray diysem, yokdur kararım,
Şaapbasıñ gızı Senemdir yarım,
Garıp diyir, Bagdada düşdi güzerim,
Birnäçe gün munda mekan eylärin.

Garıp can sözünü tamamlayar. Aypara Garıp candan bu sözleri eşidenden soñ, bu yigidiñ öz agasınıñ ogludığına manyar. Onı dolı anıklayar. Yerinden turup, Garıp canı gucaklayar. Yüz-gözünden ogşayar. Ol bu tanışlıktan soñ, barıp yerinde oturyar. Garıp canıñ halını, nirede bolyanını sorayar. Garıp can nirä gitcekdigini, nirede yaşacakdığını bilmeyändigini oña aydyar. Bu sözleri diñläp duran Izmıkşır şa Garıp cana örän rehimi gelip, haydan-hay çuñ pikire gidyär. Ol şonda: “Men Garıp cana gızımı bersem, ol meniñ hem giyevim, hem oglum bolar. Ölenimden soñ, şalıgıma eyelik eder” diyip oylanyar. Şu pikirde Garıp cana “Bagımırat” diyen bağı bağışlayar. Bu bag Garıp canıñ kakasınıñ emele getiren bağıdı. Patışa “Bagımıradı” Garıp cana bağışlan(s.145)dan soñ, hizmetkärlerine onı şol bagdaki köşkde yerleşdirmegi buyuryar. Izmıkşır şa bu sözi aydan dessine, Garıp canı hizmetkärler “Bagımıratdaki” köşkde yerleşdiryärler. Şunlukda, Garıp can “Bagımıratda” yaşaberyär. Her Cuma günü bolsa, Garıp can Izmıkşır şanıñ, kakasınıñ ayal doganı Ayparanıñ yanına salama baryar. Şu yaşayışda ençeme yıl geçyär. Goy, ol şol yerde yaşabersin.

İndi habarı kimden al, Izmıkşır şa bilen onuñ ayalı Aypara periden al. Bir gün Izmıkşır şa ayalı Aypara bilen sözleşip oturyar. Şonda olarıñ söhbeti Garıp canı öylendirmegiñ, illendirmegiñ üstünden baryar. Izmıkşır şa ilkbaşdan ayalına maslahat salyar. Bu sözi eşidip, Aypara örän şatlanyar. Öñ Aypara hem yeke özi bu hakda pikirilenende, Garıp cana öz gızı Helalay perini bermegi gövnüne getiryär. Şonuñ üçin Aypara Izmıkşır şaga garap, “Ey, meniñ keremli şahım, biz gızımızı Garıp cana bersek, ol biziñ hem giyevimiz, hem oglumuz bolar.

Ahırı gelecekde Garıp can seniñ de, Kakasınıñ da ornuna eye bolar” diyyär. Izmıkşır şa hem özüniñ şu pikirdedigini ayalı Aypara aydyar. Bu ikisi şu yerde Helalay perini Garıp cana bermegi makul tapyar. Şu ılalaşıkdan soñ, Izmıkşır şa, onuñ ayalı Aypara gizlin toya tayyarlanıp başlayar. Goy, olar toya tayyarlanıbersinler.

İndi habarı nireden al, Helalay periniñ köşgünden al. Izmıkşır şa gızı yedi yaşına yetenden soñ, “Bagımırat” bagınıñ golayında, bir sonarlı: otluk, suvluk yerde gızına köşk saldırar. Onuñ daşını bag-bakca övürär. Ol bagıñ adına “Bagısapa” diyipdirler. Izmıkşır şa gızı Helalay perini kırk kenizi bilen “Bagısapa” bagında yaşadyar. Olar şonda yaşaberyärler. Izmıkşır şanıñ gızı Helalay peri örän hoşroy, hoş gılık, danadı.⁶⁰⁴ Onuñ şeyle akılına hemmeler hayran galyardı. Helalay periniñ Gül peri diyen baş kenizi bardı. Ol nähili habar bolsa, nâme gerek bolsa, Izmıkşır şanıñ yanına barardı. Helalay periniñ aydan sözlerini, talaplarını oña aydardı.

Günleriñ birinde Helalay peri Gül perini yanına çağırar da oña: “Men ertir şıkara⁶⁰⁵ çıkak. 40 at, 40 çadır, 40 erkek adamıñ geymi, 40 nikap, 40 galkan, 40 gılıç, 40 yay okı bilen kakam bize ibersin” diydi. Bu habar bilen Gül peri Izmıkşır şanıñ yanına baryar. Habarını şaga beyan edyär. Izmıkşır şa habarı alıp, Gül perä gitmäge rugsat edyär. Gül peri şondan çıkıp, haremhana Ayparanıñ yanına salama baryar. Gızınıñ salamını ecesine govşurur. Ol şol yerde Diyarbekirden gelen Garıp can hakkında eşidyär. Ol Diyarbekirli yigide Helalay perini bermek üçin gizlin toya tayyarlık görülyändigini hem duyur. Gül peri haremhanada bir gün bolup, He(s.146)lalay periniñ köşgüne dolanıp gelyär. Gül peri haremhanada eşiden habarlarını Helalay perä beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, bibim bu gün bir söz eşitdim,
Garıp canı size layık görmüşler.
Herne barın aňlap, bir gice yatdım,
Natuvanı⁶⁰⁶ size layık görmüşler.

Üç yıl bolan gelip, şähri Bagdada,
Baş-ayagı yalañ payı-pıyada,
Mıhman bolup düşen “Bagımırada”
Şol mıhmanı size layık görmüşler.

Bu ülkede niçe azadalar bar,
Yene hem birniçe şazadalar bar,
Ol Diyarbekirden gelen horı-zar,
Bir çopanı size layık görmüşler.

Bir aybı bolmasa, onuñ özünde,
Ne sebäpden nikabı bar yüzünde,
Ganlar akar ermiş iki gözünde,
Bagrı ganı size layık görmüşler.

Adı Garıp, özi de bek garıpmış,
Garıplıktan heryan sebsäp yörpmiş,
Şa hem dözmän, oñ halına garapmış,
Ol garıbı size layık görmüşler⁶⁰⁷.

⁶⁰⁴ Dana; bilimli, akıllı.

⁶⁰⁵ Şıkar; ava çıkmak, av avlanyan yer.

⁶⁰⁶ Natuvan; güyçsüz, yaravsız, kuvvatsız, biçäre, eciz, hor, bitap, kesel.

⁶⁰⁷ Şu bent öñki neşir edilen variantda yok.

Gül peri diyr, eya, ey, mahı-para⁶⁰⁸,
Pinhan sırlar, imdi boldı aşgäre,
Atañız, eneñiz berse, ne çäre,
Onı size niçik layık görmüşler.

Gül peri sözünü tamamlayar. Gül peri Helalay perini Garıp cana bermeklerine razı bolman, aglayar, göz yaş edyär. Şundan salım geçmänkä, caya socap, Ikmanda keniz giryär. Onuñ demi içine sıgmayar. Haş-haş edyär. Helalay peri munı görgeç, “Saña näme boldı? Bol, basım ayt” diyyär. Ikmanda keniz bir “Bagımırat” diyyär de özünü yere goyberyär. Munı görgeç, Gül peri haydan-hay Ikmanda kenize suv getirip beryär. Ikmanda keniz suvı demine sokga soryar. Suv içip bolandan soñ, Ikmanda keniz Helalay perä garap, “Ey, bibim, “Bagımırat” bagında bir hoşroy yigit seyl edip yör. Ol pe(s.147)rimi, perişdemo bilmedim. Men onı gören badıma, akıl-huşumı yitirdim. Özümde gitdim. Bir vagtdan soñ, özüme gelip, gözümü açdım velin, ol yigit yok eken” diyyär. Bu sözleri eşidip, Helalay peri Gül perä: “Sen haydan-hay “Bagımırada” bar. Diyarbekirden gelen gül yüzli, mahı-taban, şirin sözli, hoş ovazlı yigidi gör. Gelip, nähili bolsa, maña beyan et” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gül peri, “Bagımırada” bar, hoşroy yigidi gör,
Ol Diyarbekir ilinden gelgen mızapırnı gör.

Bize mınasıp bolmasa, mahı-taban talgatı⁶⁰⁹,
Soñ yene gelgil, meniñ bu halayı-ahımnı gör.

Yagşı bakgıl yüzüğe, durgul gaşında bir zaman,
Arada dellal⁶¹⁰ goyup, herne yogı-barını bil.

Gör mınasıp bolsa ol, canımnı gurban eylesem,
Gice-gündiz boynunda bu zülpi zunnarım⁶¹¹ gör.

Hak tagala başınga gondursa, ol dövlät guşı,
Yagşılık bilen golumga gonsa, şuñkarımnı gör.

Men onı senden eşidip, türpe⁶¹²-hayran bolmuşam,
Sabrı-kararım⁶¹³ı algan, ol servi-rovnı gör.

Menki muşdak olmuşam, bir görmäge didarını,
Sen bargıl “Bagımırada”, ol mahı-tabanı gör.

Men onuñ gıryanı boldum, görmeginçä yok karar,
Akıl-huşum⁶¹³ı algan, ol gaşı kemanı⁶¹³ sen gör.

Bolgul sen yanında onuñ, bir salım durgul garap,
Gaşı, gözün, hoşroy yüzün, ol hırıdarım⁶¹⁴ı gör.

Helalayga mınasıp bolsa, bil onuñ suratı,
Yolunda sarp eylerem, dünyäyi-bisyarım⁶¹⁴ı gör.

⁶⁰⁸ Mahı-para; yagıtı ayıñ bir bölegi.

⁶⁰⁹ Talgat; daşkı görnüş, görk, yüz, keşp, gözelik, ovadanlık.

⁶¹⁰ Dellal; sövda gepleşiginde araçı bolyan adam.

⁶¹¹ Zunnar; guşak.

⁶¹² Türpe; taze, ter, geñ, täsin, hayran galdırıcı.

⁶¹³ Keman; yay, yayıñ bir görnüşü.

Helalay peri sözünü tamamlayar. Ol Gül perini Garıp canı görüp gelmäğe “Bagımırada” iberi. Bu günü cumadı. Her Cuma günü Garıp can İzmıkşır şaga, kakasınıñ ayal doganı Ayparanıñ yanına salama barardı. Bu gün hem şeyledi. Gül pe(s.148)ri “Bagımırada” golaylanda, yolda garaşyan adamları görür. Olar örän köpdi. Gül peri olara: “Siz kime garaşyarsıñız” diyip, sorayar. Soragı eşidenleriñ birisi: “Biz Diyarbekirden gelen görmäge garaşyarıs. Ol her Cuma günü şu yoldan geçip, paşaga salama baryar. Biz onuñ husnı-cemalını görmäge muşdakdırıs” diyyar. Gül peri bu sözleri eşidip, Diyarbekirli yigidi şu yerde görmegi makul bilyar de köpçülüğün arasında duruberyar. Goy, ol olarıñ arasında durubersin.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Ol günün çäş vagtı yuvunyar, geyinyar, yüzüne nikap çekyar. Ata atlanıp, İzmıkşır şanıñ, kakasınıñ uyası Ayparanıñ yanına salama ugrayar. Ol şol gelşine yol bilen ötüberyar. Garıp canıñ husnı-cemalını gören batlarına, bu yerde duranlarıñ hemmesi özünden gidyar. Gül peri hem bihuş bolup yıkıyar. Ol birnäçe vagtdan soñ, gözünü açyar, görse, hemmeler gidipdir, bir özi galıptır. Ol yerinden turup, gumı-kırşeni bilen Helalay periniñ yanına baryar. Garıp canı görenini beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Nägehan⁶¹⁵ men onuñ gördüm cemalın,
Haysı bir vaspını beyan eyläyin?
Huda biler könlündäki hıyalın,
Haysı bir vaspını beyan eyläyin?

Laglı⁶¹⁶-gövher⁶¹⁷ kăkiliniñ⁶¹⁸ her tarı,
Yolunda olturıp, köp intizarı,
Akıl-huşum aldı kaddı-reftarı⁶¹⁹,
Haysı bir vaspını beyan eyläyin?

Biline bağlapdır zerrin kemerni,
Başına sançgan laglı-gövherni,
Bibi canım, menden sorsañ habarnı,
Haysı bir vaspını beyan eyläyin?

Cemalın görmäge älem intizar,
Gören zaman hemme boldı girifdar,
Men hem onı görgeç, galdım bikarar,
Haysı bir vaspını beyan eyläyin?

Yüzün gören zaman özümden gitdim,
Mest bolup, topraga bulaşıp yatdım,
(s.149)Bihuş bolup, aydar sözüm unuttım,
Haysı bir vaspını beyan eyläyin?

Öten ermiş ovval Yusubı-Kengan,
Ondan sora, meger bolar Garıp can,
Gaşı, gözi döner onuñ müñ elvan,
Haysı bir vaspını beyan eyläyin?

⁶¹⁴ Bisyar; köp, kân, zıyat.

⁶¹⁵ Nägehan; birden, tötänden, birdenkä, duydansız.

⁶¹⁶ Laglı; gızıl reñkli, gımmat bahalı daş, gıp-gızıl dodak, gızıl sıya bilen yazılan hat, al şerap.

⁶¹⁷ Gövher; gımmat bahalı daş, asıl gelip çıkış, çuñ manılı söz, çeper söz.

⁶¹⁸ Kăkil; mañlay, saç, depede goyulyan gulpak.

⁶¹⁹ Reftar; iñ belent, iñ ovadan, iñ sıratlı, salıkatlı.

Gül peri diyr, eya, Helalay peri,
Adı Garıp, husnı âlem serveri,
Aydıp eda bolmaz onuñ depderi⁶²⁰,
Haysı bir vaspını beyan eyläyin?

Gül peri sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Helalay periniñ canına ot düşyär. Bedenleri endiräp gidyär. Garıp canı görmäge hovlugyar. Yerinden turup, Gül perini gucaklayar. Onuñ yüzünden, gözünden oğşayar. Oña: “Ey, meniñ vepadar yoldaşım, indi onı görmeyänçäm, karar-takatım yok. Men maksadımı her niçik bolsa hem yerine yetirerin” diyyär. Ol ulı pälläp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Akıl-huşum aldıñ gelip, Gül peri,
Bu gün tende şirin cana ot saldıñ,
İmdi karar edip, durmagım müşgil,
Eziz-cismi, natuvana ot saldıñ.

Takatım yok, onuñ cemalın görmey,
Hızmatında anıñ bir zaman durmay,
Onuñ bilen bir dem goşulıp yörmey,
Bu canıma gayıbana ot saldıñ.

Men özüm barmasam, yar otagına,
Tä gözüm düşmese, al yañağına,
Bilbil dek gatılsam, gül yapragına,
Men naçara gayıbana ot saldıñ.

Tä görmesem, tapmarın men kararı,
Aşıklarıñ bolmaz namısı-arı,
Oda yansın bağı-bakcamıñ barı,
Ey, Gül peri, bu mekana ot saldıñ.

Barçalardan hızmatıñnı ötürdiñ,
Gelip bu habarı, maña getirdiñ,
Helalay periye otlı-yalın yetirdiñ,
Bu can bile istihana ot saldıñ.

(s.150)Helalay peri sözünü tamamlayar. Ol yine ulı pälläp ornundan tutyar. Öz-özüne samrap, “Men her hili bolsa da Garıp can bilen mıradıma yeterin” diyyär. Helalay periniñ şu laplarına çıdamam, Gül peri: “Ey bibim, şeyle ulı pällemäñ. Enşaalla diy. Bolmasa gabahat bolar” diyyär. Gül periden bu sözi eşidip, Helalay peri oña garayar da: “Men şa gızı, men maksadıma hökman yeterin. Men yetmän, kim yetsin, enşaalla sözüñi goy” diyip lap uryar. Gül peri bu sözleri eşidip, “Ey, bibim, şunuñ yalı ulı pälleme, sabır et. Hudanıñ müñde bir adınıñ birisi Sabırdır. Bisabırlılık, ulı pällemekdir, şeytanıdır” diyyär de tamsallar getirip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sabır eyleseñ, mıradıña⁶²¹ yeter sen,
Gamgın bolma, eya, canım, sabır eyle.
Mıradıña yetip, hezil eder sen,
Tiz görer sen, eya, canım, sabır eyle.

Gice-gündiz sensiñ meniñ sırdaşım,

⁶²⁰ Depderi; bu yerde övgüsü, gürrüñi, şol hakda, manısında ulanılıpdır.

⁶²¹ Mırat; maksat, isleg, arzu.

Häki-payın bolsun bu garıp başım,
Senden özge yokdur kovum-gardaşım,
Candan eziz, cana-canım, sabır eyle.

Sabır eylese, kişi näumıt galmaz,
Bisabır gıssanıp, hergiz yol almaz,
Kime huda berse, hiç eda bolmaz,
Men kemine, sen soltanım, sabır eyle.

Bilseñ, Sabır hudaýımnıñ bir adı,
Saña düşdi bu gün aşıklık odı,
Ovazın bilbildir, dilleriñ totı,
Şirin makal⁶²² hoş zıbanım, sabır eyle.

Yetmiş üç yıl sabır eyledi ol Eyyup⁶²³,
Hudahım eyledi, özüne mähbup,
Sabır eyleseñ sen hem taparsıñ matlup⁶²⁴,
Nesihatdır, eya, canım, sabır eyle.

Hoşlamışdır onı bu gün atañız,
Yokdur bu arada hergiz hatañız,
Bu gün ya sabada bolar nikañız,
Pes pälli, bibi canım sabır eyle.

(s.151)Garıp cana bercek sizi atañız,
Molla-müfti⁶²⁵ gelip gıyar nikañız,
Oyun, gülki bolar zovki⁶²⁶-sapañız⁶²⁷,
Gül peri diyir, eya, canım, sabır eyle.

Gül peri sözünü tamamlayar. Ol Helalay perä gövünlik beryär. Gül periniñ nesihat berici sözünü eşidip, Helalay peri oña garap: “Ey, ezizim Gül peri, mende imdi hiç sabır-takat galmadı. Tä onuñ husnı-cemalını göräyyänçäm, mende karar yok. İndi sen munuñ bir alacını gör. Diyarbekirli yigidiñ yanına bar, gövnüde näme hıyalı bar bolsa, soñ gelip maña habar ber. Sen bu sırtı gizlin sakla. Men saña inayırım. Senden özge inanar yalı meniñ yakın sırdaşım, hızmatkärim yok” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Mundan özge saña yokdur hızmatım,
Bar, Gül peri, özüñ “Bagımırada”.
Görmeginçä yokdur tabı-takatım,
Bar, Gül peri, özüñ “Bagımırada”.

Men göreyin onuñ husnı-cemalın,
Saña diysin gövnüdüki hıyalın,
Tiz yetirgil onuñ maña habarın,
Bar, Gül peri, özüñ “Bagımırada”.

⁶²² Makal; söz, gep, gürrüñ.

⁶²³ Eyyup; dini düşüncä görä, Muhammetden öñ yaşap geçen pıgamberiñ biri.

⁶²⁴ Matlup; isleg, maksat, arzu.

⁶²⁵ Müfti; dini hökümleri beyan edyän, ol hakda görkezme beryän adam.

⁶²⁶ Zovki; höves, hıcu, keyip, hezillik, söygi, inçe duygi.

⁶²⁷ Sapa; aysı-eşret, keyip, lezzet.

Gayıbana görmän boldum girifdar,
Görmeginçä, gitdi menden ıgtıyar,
Habarın yetirgil, zınharı⁶²⁸ pinhan,
Bar, Gül peri, özüñ “Bagımırada”.

Yagşı hızmatkärim sen-sen, Gül peri,
Namısım-arım hem sen-sen, Gül peri,
Sözde ıgtıbarım⁶²⁹ sen-sen, Gül peri,
Bar, Gül peri, özüñ “Bagımırada”.

Bilbiliñ hövesi gunça-güldedir,
Gülüñ şovhı bilen yüz hıyaldadır,
Helalayñ iki gözi yoldadır,
Bar, Gül peri, özüñ “Bagımırada”.

Helalay peri sözünü tamamlayar. Ol Gül periniñ “Bagımırada” gitmegini talap edyär. Gül peri şu durşuna “Bagımırada” gitmekçi bolyar. Şol halat Helalay peri Gül perini ızına dolayar. Oña “Örän yagşı geyin, yüzüne nikap çek” di(s.152)yip, tabşıryar. Helalay periniñ aydışı yalı, Gül peri ızına dolanıp, keteni köynek geyinyär, yüpek yağlık atınyar, yüzüne nikap çekip, “Bagımırada” ugrayar. Ol Helalay periniñ yanına gelip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Men bu gün “Bagımırada”,
Barayın, bibim, barayın.
Yör diyende, arañızda,
Yöreyin, bibim, yöreyin.

Men aydayın zikriñizni⁶³⁰,
Gice-gündiz şükrüñizni,
İkiñizniñ pikriñizni,
Aydayın, bibim, aydayın.

Bol diyseñiz oña bende,
Hiç ıgtıyar yokdur mende,
Güllük ıgtıyarım sende,
Durayın, bibim, durayın.

Hızmatıñda men subhı-şam⁶³¹,
Gol govşurıp, edep-ekram⁶³²,
Yör diyseñiz, men elmıdam,
Yöreyin, bibim, yöreyin.

Sözümde yokdur hili-hal⁶³³,
Onda bardır yüz-müñ hıyal,
Bar diyseñiz derhal-derhal,
Barayın bibim, barayın.

⁶²⁸ Zınhar; ätiyaçlı bol, ägä bol, habarlı bol.

⁶²⁹ Igtıbar; inam.

⁶³⁰ Zikr: yatlamak, doga okamak.

⁶³¹ Subhı-şam; ertir, ağşam, gice-gündiz.

⁶³² Edep-ekram; düzgün-tertip.

⁶³³ Hili-hal; al, mekirlik, hilegärlik.

Gül peri diyr, eya, canım,
Hiç gam çekme, mähribanım,
Ber diyseñiz oña canım,
Bereyin, bibim, bereyin.

Gül peri sözünü tamamlayar. Ol Helalay perä söz berip, rugsada garaşyar. Helalay peri Gül perä “Bagımırada” gitmäge rugsat beryär. Oña “Yol bolsun” diyyär. Gül peri bibisinden rugsat alıp, “Bagımırada” ugrayar. Ol az yöräp, köp yö(s.153)räp, näçe vagtdan soñ, “Bagımırada” gizlin giryär. Garıp canıñ yaşayan otagına baryar.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can şol mahal yarı Şasenem hakkında oylanıp, yere seredip, oturdı. Bir vagt başını galdırıp garasa, öñünde bir gız elip⁶³⁴ yalı sülmüräp dur. Garıp can oña: “Ey, näzenin, bu yerlere nädip geldin? Sen ınısmısıñ, cınısmısıñ, ya perişdem” diyip sorayar. Bu vagt Gül peri egnindäki libaslarına buysanıp, özünü örän ovadan hasaplayar. Ol içinden: “Meni şu vagt Garıp can hem yaman görmez, gel, men onuñ gövñünü avlayın” diyip pikirlenyär. Garıp can mundan habarsız, ondan soval sorap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Diygil sözün, ey, naçar,
Bul cayga niçik geldiñ?
Sen eyle maña ızhar,
Bul cayga niçik geldiñ?

Sen bihuda⁶³⁵ gelmez sen,
İzhar edibilmez sen,
Hiç kesden uyalmaz sen,
Bul cayga niçik geldiñ?

Bir otga tutaşdıñmı?
Ya yoldan azaşdıñmı?
Sövdaga sataşdıñmı?
Bul cayga niçik geldiñ?

Mestanamu⁶³⁶, sen, bilmen?
Efsanamu⁶³⁷, sen, bilmen?
Divanamu⁶³⁸, sen, bilmen?
Bul cayga niçik geldiñ?

Adıma Garıp diyrler,
Düşdi maña müşgiller,
Tagna eylemez iller,
Bul cayga niçik geldiñ?

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sovaldan soñ, Gül peride Garıp cana meyil etmek duyğusı has hem güyçlenyär. Şol sebäpli, Gül peri Garıp canıñ soragina: “Ey, Garıp can, men seniñ yanıña gül yüzüñe muşdak bolup geldim. Sen meni özüñe kabul et” diyyär. Bu sözi eşidip, Garıp canıñ örän (s.154)gaharı gelip, oña: “Ey, biedep, öz mınasıbıñı tana” diyip aydyar. Gül peri muña gulak asman, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

⁶³⁴ Elip; arap elipbiyiniñ birinci harfı.

⁶³⁵ Bihuda; sebäpsiz däl, maksatsız däl.

⁶³⁶ Mesdana; peyvagtına, asuda, sayhallı.

⁶³⁷ Efsana; erteki, basiya, rovayat.

⁶³⁸ Divana; däl, akılını yitiren.

Ey, dilber, meni sorsaň?
Seniň zarıň bolup geldim.
Eliňde imdi öldürseň,
Girifdarıň bolup geldim.

Ne gelmişdir hıyalıňa?
Yeter men diyip vısalıňa,
Seniň husnı-cemalıňa,
Hırıdarıň bolup geldim.

Seniň köyünde sergezdan,
Kabul etseň, eya, cenan,
Hudahım eylese perman,
Umıdığär bolup geldim.

Eşit arzım, eya, canım,
Bul gün bolsaň mähribanım,
Goynuňa girsek armanım,
Vepadarıň bolup geldim.

Gelip men, bir gedadır men,
Garıbı-binovadır men,
Ne iş kılsaň razıdır men,
Hasu-harıň⁶³⁹ bolup geldim.

Gelipdir Gül peri naçar,
Meniň senden umıdım bar,
Sırımı eylesem ızhar,
Seniň yarıň bolup geldim.

Gül peri sözünü tamamlayar. Garıp can bu sözleri eşidip, bıçak gaharlanyar. Gül perini cayından kovyar. Gül peri onuň sözünü dinlemän, gayta Garıp canıň boynundan gucaklap, onuň yüz-gözünden ogşamaga başlayar. Garıp can özüniň boynundan onuň gollarını ayırıp, Gül perini itekläp goyberyär. Gül peri honda gidyär. Garıp can Gül perä gaharlı garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Köp sözlediň, ey, biedep,
Bargıl, yoluňdan galmagıl.
Mınasanıň kılğıl talap,
Bargıl, yoluňdan galmagıl.

(s.155)Gitgil, gözümden bol yırak⁶⁴⁰,
Çıkma belende düş aşak,
Ayna alıp, şekliňe bak,
Bargıl, yoluňdan galmagıl.

Sınama salma dagı sen,
Dursaň bizlere yagı sen,
Helalayıň gırnagı sen,

⁶³⁹ Hasu-har; örän dese düşen, bıçak horlanan.

⁶⁴⁰ Yırak; uzak, daş.

Bargıl, yoluñdan galmagıl.

Bar sen özgäge sal sorag,
Şuñkar guşa salma duzag⁶⁴¹,
Bilbile hiç degermi zag?
Bargıl, yoluñdan galmagıl.

Men bir Garıby-binova⁶⁴²,
Derdimge hiç tapman dogä,
Köp sözleme, eya, bihaya,
Bargıl, yoluñdan galmagıl.

Garıp can sözüni tamamlayar. Gül peri bu sözleri eşidenden soñ, Garıp cana garayar da eymenip, caydan çıkıp ugrayar. Gül peri yolda gidip baryarka, onuñ yadına Helalay periniñ tabşırıkları düşyär. Ol öz-özüne “Men bu hızmı bitirmän barsam, Helalay peri maña näme diyer. Men ızıma dolanayın. Garıp canıñ yanına barayın. Men seni sınacak boldum diyip, ondan ötünç sorayın. Ondan soñ gelen habarımı berip, dogrımı aydayın” diyyär de ızına dolanyar. Garıp canıñ otagına dolanıp gelyär. Ol Garıp cana garap, yolda eden pikirlerini beyan edyär. Helalay periniñ tabşırıklarını bir-bir gürrüñ berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Meniñ bu sözlerim hataga gitdi,
Sizge “Gelsin” diydi Helalay peri.
Gayıbana akıl-huşun unutdı,
Sizge “Gelsin” diydi Helalay peri.

Onuñ köñlün kılğıl guşayış⁶⁴³,
Guşayış kılmasañ, müşgil bolar iş,
Bilseñ, meniñ sözüm erdi azmayış⁶⁴⁴,
Sizge “Gelsin” diydi Helalay peri.

(s.156)Onı görseñ, perizadıñ özüdir,
Meniñ aydanlarım onuñ sözüdir,
Bilseñ, onı Izmık şanıñ gızıdır,
Sizge “Gelsin” diydi Helalay peri.

Siz bolduñız, ol periniñ hıyalı,
Gözüne görünmez dünyäniñ malı,
Tä barınça, onuñ ne geçer halı,
Sizge “Gelsin” diydi Helalay peri.

Siz barınça, onuñ gözi yoldadır,
Biler bolsañ, gövni yüz hıyaldadır,
Herne ıgtıyary Gül peridedir,
Sizge “Gelsin” diydi Helalay peri.

Gül peri sözüni tamamlayar. Ol Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, men seni sınadım. Sen örän ak yürek ekeniñ. Men Helalay periniñ kenizi. Helalay peri siziñ yanıñıza iberdi. Helalay peri -Gelsin- diydi” diyyär. Garıp can bu sözleri eşidip, işiñ nirede ekenine düşünyär. Ol Gül perä garap, özüniñ halını beyan edyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

⁶⁴¹ Duzag; duzak.

⁶⁴² Binova; garıp, bagtsız, biçäre, pakır.

⁶⁴³ Guşat; açık, giñ, açılan, yeñil, aňsat, yeñilleşdirmek.

⁶⁴⁴ Azmayış; barlag, derñev, ekzamen.

Eşitgil, Gül peri, imdi,
Meniñ hem ahı-zarım bar.
Gice-gündiz pıragında,
Ne sabru, ne kararım bar.

Vatanımdan ayra düşdüm,
Bir garıp serimden geçdim,
Yurtdan baş alıp göçdüm,
Meniñ özge diyarım bar.

Säherler yat edip gözler,
Yakasın çäk edip ızlar,
Izımda maya dek bozlar,
Meniñ anda güzaram bar.

Şaapbas gızdır zarım,
Eşitgil, Şasenem yarım,
Diymişem köñlümde barım,
Şun dek meniñ mıradım bar.

Üç yıl geçdi, cıdadır men,
Yar yolunda gedadır men,
Yara vepa-pıdadır men,
Meniñ öz vepadarım bar.

(s.157)Helalaya aydıñ halımı,
Gözlemesin meñ yolumı,
Şasenem tutyar golumı,
Garıbıñ minasanı⁶⁴⁵ bar.

Garıp can sözünü tamamlayar. Gül peri bu sözleri eşidip, Garıp cana kemsiz düşünyär. Garıp canıñ Şasenem diyen yarınıñ bardığına inanyar. Ol Garıp cana garap, “Helalay perini bir görseñ, sen Şasenemiñden geçersiñ. Ol örän ovoidan, şirin sözli, güler yüzli, badam gabak⁶⁴⁶, inçe billi, aynı diyen vıgtı” diyip, Helalay perini tarıplap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, Garıp can, Helalayıñ cernalın,
Görseñ geçer erdiñ Senem canıñdan.
Şähdu⁶⁴⁷-şeker onuñ lebzinde balın,
Sorsañ, geçer erdiñ Senem canıñdan.

Däne-däne hallar al yañagında,
Bilbil sayrar gül açılan çagında,
Seyran etseñ Helalayıñ bağında,
Yörseñ, geçer erdiñ Senem canıñdan.

Barıp guçsañ⁶⁴⁸ onuñ nâzik bilinden,
Sorsañ erdi süyci lebde balından,

⁶⁴⁵ Minasan; minasıp, özüniñ söver yarı, halanı.

⁶⁴⁶ Badam gabak; mive adı (mendal). Gündogar edebiyatında gızıñ ovoidan, yazgın gabagını şoña meñzedyärler.

⁶⁴⁷ Şäht; keşp, ruh.

⁶⁴⁸ Guçmak; bagrıña basmak, gucağıña gısmak, gucaklamak.

Seyran edip, gunça taze gülünden,
Tirseñ, geçer erdiñ Senem canıñdan.

Akıl erseñ degme onuñ köñlüne,
Barıp goluñ salgıl onuñ boynuna,
Garıp canım, Helalayıñ goynuna,
Girseñ, geçer erdiñ Senem canıñdan.

Gül peri diyr, onuñ bağı-bossanı,
Hemme zerefşandır⁶⁴⁹ köşgi-eyvanı,
Eger onuñ bilen barıp dövranı,
Sürseñ, geçer erdiñ Senem canıñdan.

Gül peri sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Garıp canıñ bıçak gaharı gelyär. Bütün bedeni titröp gıdyär. Şondan soñ Garıp can Gül perä garap, “Sen bibiñi munça övdüñ. Şunça tarıplasañ da Helalay periniñ yanına asla barmarın. **Se(s.158)**nemden başkanı islemeyärin. Eger ol meni öz ıgtıyarıma goymasa, men Bagdat yurdunu terk ederin. Ol gazap etse, öldürse hem, dara çekse hem, oda yaksa hem men oña razı bolmarın” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bu övgiñi goy, Gül peri,
Barmanam, hergiz barmanam.
Maña bu iş taze degil,
Barmanam, hergiz barmanam.

Barmanam, onuñ bagına,
Baş goymanam ayagina,
Helalayıñ gucagina,
Girmenem, hergiz girmenem.

Barça bir hudaga bende,
Her kim gezer öz kendinde⁶⁵⁰,
İmdi men Bagdat yurdunda,
Durmanam, hergiz durmanam.

Garıp aşık bilmez özün,
Bilse de aydar hak sözün,
Senemden özgeniñ yüzün,
Görmenem, hergiz görmenem.

Garıp can sözünü tamamlayar. Gül peri bu sözleri eşidip, Garıp cana haybat-sıyasat edip başlayar. Ol Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, sen Helalay periniñ yanına barmasañ, heläk bolarsıñ. Govsı, sen, öz ıgtıyarıña meniñ diyenimi kabul et de Helalay periniñ gövñünü al. Ol şanıñ gızı. Barmasañ, seni cezalar, zındana atar, cellada buyrar, dara çeker, onuñ golundan her bir zat gelir” diyyär. Garıp can bu sözleri pitiva⁶⁵¹ etmeyär. Gül periniñ bu sözüne has hem gaharlanıp, “Sen, bibiñe ayt. Her hili gazap etse de men onuñ yanına barmarın. Oña köñül bermerin” diyyär. Garıpdan bu sözi eşidip, Gül peri özünüñ haybat-sıyasatını beyan edyär de bir nama aydyar. Onı Garıp can hem diñleyär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, Garıp can, mundak sözler diymegil,
Barganıñ yagşıdır ışarat bilen.

⁶⁴⁹ Zerefşan; gülün adı, altın çayılan, altın saçyan, tılla pürkülen.

⁶⁵⁰ Kent; oba, gala.

⁶⁵¹ Pitiva etmeklik; makullamak, gövneçay etmeklik, pisindi oturmaklık.

Meniñ bu sözlerim yalan diymegil,
Barmasañ, bararsıñ sıyasat bilen.

Bagı-bossan onuñ menzil mekanı,
Tamam zerefşandır köşgi-eyvanı,
(s.159)Bolsañ, Helalayıñ eziz mihmanı,
Geçer ömrüñ elvan zıyapat⁶⁵² bilen.

Eger yagşı sözler bile barmasañ,
Meniñ aydanlarım kabul kılmasañ,
Meniñ bilen bu gün bile yörmeseñ,
Bararsıñ birnäçe alamat⁶⁵³ bilen.

Gelerler üstüñe ençeme gızlar,
Şol vagtda geçer sendäki yazlar,
Her biri aydar bir tagnalı sözler,
Goymayın erterler rovayat⁶⁵⁴ bilen.

Gül peri diyr, sut eylemez bu cogap,
Kenizleri köpdür onuñ bihasap,
Südüräp ayagıñdan bererler azap,
Yetirerler yüz-müñ hıkarat bilen.

Gül peri sözüni tamamlayar. Garıp can bu sözleri eşidip, diyseñ gaharlanyar. Ol Gül perä garap, “Ey, Gül peri, seniñ bu abay-sıyasatıñdan hiç gorkmayarın. Seniñ bibiñ gövñüni hem almayarın. Goy, näme islese, şonı etsin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Lap etmegil, ey, Gül peri,
Gorkmanam gılıç-darıñdan,
Ganım dökse, seniñ bibiñ,
Gorkmanam ölüm-zoruñdan.

Gul edip satsa Kengana⁶⁵⁵,
Yusup dek atsa zındana,
Zuleyha dey ıza cana,
Gorkmanam ıza-cezañdan.

Kerem⁶⁵⁶ kibi yandırsa da,
Oda yakıp söndürse de,
Circis⁶⁵⁷ kibi öldürse de,
Gorkmanam ataş-çoguñdan.

Garıp aydar, eşit sözüñ,
Bibiñni görmesin gözüm,
(s.160)Durarın lebzimde özüm,
Gorkmanam cövri⁶⁵⁸-cepañdan.⁶⁵⁹

⁶⁵² Zıyapat; mihmançılık, toy, meylis, hezzet, hormat, oturlılık.

⁶⁵³ Alamat; nişan, belgi, tagma, gorkı, hovp.

⁶⁵⁴ Rovayat; gürrüñ, vakanı düşündürmek, halk arasında agza düşen söz.

⁶⁵⁵ Kengan; Arabıstanda bir şäheriñ adı.

⁶⁵⁶ Kerem; “Aslı-Kerem” eseriniñ baş gahırmanınıñ birisi.

⁶⁵⁷ Circis; dini düşüncä görä, pıgamberleriñ birisi.

Garıp can sözünü tamamlayar. Gül peri bu sözleri eşitgeç, öñki heddinden peselyär. Hor-horı yatyar. Garıp cana haybat-sıyasatıñ kâr etmeceğini bilip, Gül peri oña hoşamaylık edip başlayar. Başga aydara söz tapman, Gül peri özüniñ başından geçirenlerini Garıp cana gürrüñ bermäge başlayar. Gül peri: “Men öñ bir bayın gızıdım. Özüm hem Hazarasıpdı yaşayardım. Bir günü şol yere Izmıkşır şanıñ goşun başısı Yollı han köp nöker bilen geldi. Ol meni suv alıp durkam, serhovzuñ başında görüp, meni ahırda hem zorlap alıp gaytdı. Ol meni şol alıp gaydıña Bagdat şäherine getirdi. Bu eden-etdiligi Izmıkşır şa eşidip, goşun başı Yollı hanı divanhanasına⁶⁶⁰ çağırır. Meni hem şol yere alıp bardılar. Şol yerde Izmıkşır şa özüniñ goşun başısı garrı Yollı hana ayal bolmaga razıdığını ya da dâldigimi menden soradı. Men arkam tutulanı üçin, ecizläp agladım. Şaga yalbardım da özümiñ garrı Yollı hana ayal bolmaga razı dâldigimi aytdım. Meniñ sözümi eşidip, Izmıkşır şa Yollı hana gaharlandı, kâyedı, vezipesinden boşadı, oña temmi berdi. Meni Izmıkşır şa öz gızı Helalay perä baş keniz edip goydı. Şondan bäri, men atamdan-enemden, dogan garındaşlarımdan ayra düşdüm. İndi şu yerde yaşayarın” diyip, göz yaş edyär.

Gül periniñ bu sözlerini eşidip, oña rehimi gelyär. Gül perä gövünlik beryär. Garıp can Gül periniñ başından geçirenlerini eşidip, ol hem öz yagdayını oña gürrüñ beryär. Diyarbekirde Senem atlı yarınıñ bardığını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, Gül peri, munça sözler diyer sen,
Men bu sözleriñe düşe bilmenem,
Senem atlı öz yarımdan ayrılıp,
Özge yara başım goşa bilmenem.

Diyarbekirdedir köñül mätäcim,
Malı-mülküm onda, tagt ile täcim,
Hudahım ayırdı yokdur alacım,
Hakıñ takdırından gaça bilmenem.

Men Bagdat ilinde, Şasenem anda,
Başım yolundadır, bolsam her kanda,
(s.161)Resulga⁶⁶¹ ummat⁶⁶² men, hudaga bende,
Öz hetdimden özüm aşa bilmenem.

Üç yıl yığlap yörüp, ötdi ovkadım,
Bu ülkede kime aydayın dadım,
Baray diysem, yokdur meniñ ganatım,
Bol perim⁶⁶³ bolmasa, uça bilmenem.

Meniñ gözüm onuñ intizarıdır,
Bent⁶⁶⁴ eylegen zülpleriniñ tarıdır,
Şasenem Garıbıñ söver yarıdır,
Öz yarımdan özüm geçe bilmenem.

⁶⁵⁸ Cövr; sütem, cebir, zulum, horluk.

⁶⁵⁹ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

⁶⁶⁰ Divan; arz soralyan edara, sud, döwlet yığnagı, eserleriñ yığındısı, döwlet girdecisi-çıkdacısı yazılıyan depder.

⁶⁶¹ Resul (Resulılla); ilçi, pıgamber, hudayıñ içlisi, hudayıñ pıgamberi.

⁶⁶² Ummat; halk, millet, bir pıgambere uyyan adamlar.

⁶⁶³ Per; yelek, ganat.

⁶⁶⁴ Bent; baglı, yapık, dañılgı, bekli, bövet, küplet.

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp candan Gül peri bu sözleri eşidip, oña garayar da: “Ey, Garıp can, sen Şasenemi şeyle övyärsiñ. Ol Helalay periniñ basan tozuça da yokdur” diyip, Helalay perini tarıplayar da bir nama aydyar. Garıp can hem Şasenemi övüp, Gül perä cogap beryär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gül peri:

Ey, Garıp can, men hem bir söz diyeyin,
Şirin-şeker sözler Helalaydadır.
Saña aydıp, bilenimi sözläyin,
Türpe açık gaşlar Helalaydadır.

Garıp:

Yarıñ vaspın beyan eyley, Gül peri,
Bu husnı letafat⁶⁶⁵ Şasenemdedir,
Haysı bir vaspını ayan eyläyin,
Hut yağşı sagadat⁶⁶⁶ Şasenemdedir.

Gül peri:

Ey, Garıp can, men hem etsem ıyarat,
Munça lap eylemek saña ne hacat,
Pähim eylegil munda sırlı alamat,
Köp sahip tämizler Helalaydadır.

Garıp:

Ey, Gül peri, ayday başdan-ayagın,
Alma zenahdanın⁶⁶⁷, aslı sakagın⁶⁶⁸,
(s.162)Onuñ yüz-gözünde, gaşın-gabagın,
Näzli ıyaratlar Şasenemdedir.

Gül peri:

Ey, Garıp can, munça sözler diyer sen,
Senem diyip köp örtenip, yanar sen,
Helalayı görseñ, mähir goyar sen,
Yüz-müñ näzi-cilve⁶⁶⁹ Helalaydadır.

Garıp:

Senem bilen dayım sürerdim dövrän,
Bagında gezerdim, gülşeni seyrän,
Görsediñ bu yörşi bolardıñ hayran,
Dayıma şan-şöhret Şasenemdedir.

Gül peri:

Ey, Garıp can, barsañ, ol bağı-sapa,
Galmaz sende hiç de bir cövri-cepa,
Döner dövrän mıdam edersin sapa,
Sapalı çağlar hem Helalaydadır.

Garıp:

Ezelden düşendir bu sövda sere,
Zulmı heder edip, geldim bu yere,
Helalay dek gızı men göre-göre,
Görmeli gızlar hem Şasenemdedir.

Gül peri:

⁶⁶⁵ Letafet; näziklik, gözellik, mılayımlık, ovadanlık, tagamlılık.

⁶⁶⁶ Sagadat; bagt, bagtlılık, şatlık, dövrän, dövrän sürmek.

⁶⁶⁷ Zenahdan; alkım, eñek.

⁶⁶⁸ Saka; yabıñ sakası, bir zadıñ ya da bir vakanın başlanyan yeri.

⁶⁶⁹ Nāzli-cilve; yakım, yalpıldı, şöhle, yagtlılık, görk, görmek.

Gül peri diyr, barsañ altın-kümüşler,
Elvan-elvan, dürli-dümen iymişler,
Gızlar läle, gül keteni geymişler,
Yüz-müñ nâzli gızlar Helalaydadır.

Garıp:

Garıp aydar, onsuz canı neyläyin,
Diyarbekir sarı yolu peyläyin⁶⁷⁰,
İmdi bu yurtdan garam saylayın,
Dayıma arzuım Şasenemdedir.

Gül peri bilen Garıp canıñ aydıışığı tamamlanyar. Bu aydıışıkdan soñ, Gül peri gaharlı tasancırıp, tarsa yerinden turyar. Ol Garıp cana garayar da: “Sen meniñ aydan sözüm bilen Helalay periniñ yanına barmasañ, zorluk bilen böke-böke bararsıñ” diyip, otagdan gaharlı çıkıp gidyär. Niredesiñ Helalay periniñ bağı diyip, başını alıp gidiberyär. Garıp can onuñ ızından garap galyar.

(s.163)İndi habarı kimden al, Gül periden al. Ol şol gelşine az yöräp, köp yöräp, ahırı Helalay periniñ bagına gelyär. Gül peri Helalay periniñ otagina giryär. Helalay peri bolsa, Gül perä garaşıp otırdı. Ol Gül perini gören dessine yerinden turup, onı gucaklayar. Ondan habar sorayar. Helalay peri Gül perä garap bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ne habar getirdiñ, ey, aramı-canım, Gül peri,
Gül endam, nazik beden, pisse dahanım, Gül peri,
Dağı-hicran birle gözden akdı ganım, Gül peri,
Hızmat eylärin, acal berse, amanım, Gül peri,
Ber habarıñnı maña, ruhi-rovanım, Gül peri.

Gözde yaşım älemde tupan boldı, çeşmimden akıp,
Ataşı-hicran tenden ötdi, cismimni yakıp,
Dostlarım yıglaşdılar, duşmandan melal⁶⁷¹ tapıp,
Sabru-karar galmadı, iki gözüm yolga bakıp,
Sen birle, sen, uşbu gün sırrı-nahanım⁶⁷², Gül peri.

Bark urar şemsi⁶⁷³-kamar⁶⁷⁴, görceğim meñ aldımıdadır,
Subhı-şam köñlüm onuñ nerkes gara halındadır,
Servi-tubi⁶⁷⁵ şivesi⁶⁷⁶ nâzik katdı dalındadır,
Her haçan görse, meniñ başım onuñ yolundadır,
Bizni diyip gelgeymikän, ol mähribanım, Gül peri.

Gayıbana gül yüzüñ görmey, acap galdım taña⁶⁷⁷,
İltimas⁶⁷⁸ eyläp saña, bar diydim ol yardan yaña,
Men bolup, arzı-sözümni, yalbarıp diygil oña,
Men Helalayam, Garıp herne diyse, aytgıl maña,
Gayıbana, görmeyen, örtendi canım, Gül peri.

⁶⁷⁰ Peylemek; tayyarlamak, göz önünde tutmak, maksat etmek.

⁶⁷¹ Melal; gaygı-gam, gussa, tukatlık, gaygılanmak, söğüşmek, uruşmak.

⁶⁷² Sırrı nahan; gizlin, örtülü, yapılgı, yaşırın, gizlemek.

⁶⁷³ Şems; gün.

⁶⁷⁴ Kamar; ay.

⁶⁷⁵ Servi-tubi; dini düşüncä görä, cennetde bityän bir agacıñ adı.

⁶⁷⁶ Şive; tär, usul, metod, nâz, gövün, göstermek, ovoidan.

⁶⁷⁷ Tañ; geñ, geñ görmek.

⁶⁷⁸ İltimas; hayış, tovakga, yalbarmak.

Helalay peri sözünü tamamlayar. Ol gül perä garap: “Ey, Gül peri, Garıp can saña nâme diyen bolsa, maña hemmesini beyan et” diyyâr. Gül peri Helalay perä garap, “Ey, bibim, Garıp can Senem atlı bir periniñ muşdagı eken. Ol şonuñ bilen tapışmağıñ arzuvinde” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, bibim, bu sözlere gulak sal,
Men “Helalay” diydım, ol “Senem” diydi.
(s.164)Onuñ sözlerinde yokdur kılı-kal,
Men “Helalay” diydım, ol “Senem” diydi.

Garıp canıñ yüz hıyalı bar eken,
Senem atlı söygülisi bar eken,
Gördüm onı, ençe halı bar eken,
Men “Helalay” diydım, ol “Senem” diydi.

Goymasañız, gider men diyip, baş alıp,
Senem galmış gözlerine yaş alıp,
Uruberdi sinasına daş alıp,
Men “Helalay” diydım, ol “Senem” diydi.

Hayran galdım onuñ ıgtıkadına,
Ezelden yanmışdır onuñ oduna,
Senem atlı yarı düşüp yadına,
Men “Helalay” diydım, ol “Senem” diydi.

Getire bilmedim onuñ özüni,
Barıp gördüm mahı-taban yüzünü,
Eşitseñiz, Gül periniñ sözünü,
Men “Helalay” diydım, ol “Senem” diydi.

Gül peri sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Helalay peri otlı köynek geyyâr. Gaharına çıdap bilmän, bütün gövresi sandırayar. Ol Gül perä garap, “Sen dogrıñı aydyarmıñ” diyyâr. Gül peri bibisine garap, “Dogrıñı aydyarın” diyyâr. Helalay peri bu cogabı eşidip, öz-özüne samrap, “Bir ıkmanda maña dil yetirer yalı, ol kimmişin. Men onuñ yanına özüm barayın” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Hiç kes bu hızmatım bitire bilmez,
Tä özüm barmasam, yar mekanına.
Meni maksadıma yetire bilmez,
Tä özüm barmasam, yar mekanına.

Başın goyup yatgan, turgança bolmaz,
Durgan ayak, yörgeñ ayakça bolmaz,
Eşitgen göz, görüp bilgençe bolmaz,
Tä özüm barmasam, yar mekanına.

Yagşı-yaman tañla⁶⁷⁹ günü saylanar,
Özün bilgen bu dünyäde saylanar,
Bilseñ kimiñ-kimden başı aylanar,
Tä özüm barmasam, yar mekanına.

⁶⁷⁹ Tañla; kıyamat, ahırzaman.

Tä ki gan yuvdar men “Bagısapada”
Gün-günden hasratım boldı zıyada,
Az yörıp, köp yörıp, payı pıyada,
Tä özüm barmasam, yar mekanına.

(s.165)İmdi mende takat yokdur, Gül peri,
Helalayın geçdi namısı-seri,
Garıp canın cayı barmalı yeri,
Tä özüm barmasam, yar mekanına.

Helalay peri sözünü tamamlayar. Mundan öñ Helalay peri Garıp canın gelmegine garaşıp, gülgün libaslar geyipdi, gözüne sürme goyupdı, yüzüne nikap çekipdi. Ol örän geynüvlidi. Helalay peri şonuñ üçin Garıbın üstüne gitmäğe tayyardı. Şunuñ yalı kırk kenizi hem geynüvlidi. Olar hem tayyardı. Helalay peri özünüñ kırk kenizi bilen Garıp canın yaşayan yerine tarap ugrayar. Olar az yöräp, köp yöräp, ahırı “Bagımırada” baryrlar. Helalay peri hemme kenizleri bilen бага gıryär. Helalay peri Garıp canın yaşayan otagına golay barıp, Gül perini özünüñ gelenini habar bermäğe oña tarap yollayar. Gül peri Garıp canın yanına barıp, Helalay periniñ gelenini habar berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp canım, imdi seniñ şanıña,
Döze bilseñ, Garıp, Helalay geldi.
Öñürti men geldim seniñ yanıña,
Döze bilseñ, Garıp, Helalay geldi.

Elip dek kamatı⁶⁸⁰, nāzik biline,
Hökümin yetirär hemme iline,
Ballar ezyär, şahdi-şeker lebine,
Döze bilseñ, Garıp, Helalay geldi.

Sınasında ıışgıñ odı yakılan,
Gerdenine lağıl-gövher dakılan,
Göze sürme, yüze nikap çekilen,
Döze bilseñ, Garıp, Helalay geldi.

Tılla cıga, lağıl-mercen başında,
Köp perizat gızlar onuñ daşında,
Seniñ üçin yanar otlar içinde,
Döze bilseñ, Garıp, Helalay geldi.

Inanmadın Gül periniñ sözüne,
Gözün düşer onuñ gara gözüne,
Näme diyseñ, diygil onuñ özüne,
Döze bilseñ, Garıp, Helalay geldi.

Gül peri sözünü tamamlayar. Ol Garıp cana garap, “İndi näderkäñ” diyen manıda duruberyär. Bu sözləri eşidip, Garıp can Gül perä garap, “Helalay gelse gelipdir. Ol бага seyil eder de gider” diyyär. Garıpdan bu sözi eşidip, Gül pe(s.166)ri tasancırap, ızına dolanyar. Helalay periniñ yanına gelyär. Gül peri özünüñ gaharına çıdap bilmän sandırayar. Bu yagdayı görüp, Helalay peri Gül periden habar sorayar. Gül peri Helalay perä garap, “Ey, bibican, Garıp can seniñ “Bagımırada”geleniñi pisint⁶⁸¹ bilmeyär. Men oña seniñ geleniñi habar bersem, ol

⁶⁸⁰ Kamat; boy, sırat.

⁶⁸¹ Pisint etmezlik; halamazlık, bipervay garamak, gövni yetmezlik.

maña: “Goy, gelsin, “Bagımırada” seyil edip giderdä” diyyär. Helalay peri bu sözleri eşidip, dälilik derecesine yetyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Eşit meniñ sözüm keniz, Gül peri,
Gelmişek geler, bil, gaşıma meniñ.
Taşladım hayanı, namısı, seri,
Gelmişek geler, bil, gaşıma meniñ.

Guş bolup uça da ol eger asman,
Hökümim yetirin, eder ol puşman,
Izıma gayıtman men munı yeşmān⁶⁸²,
Gelmişek geler, bil, gaşıma meniñ.

Gazap etsem, galar gelmişek hayran,
Nagra⁶⁸³ çeksem, älem bolar, bil, veyran,
Şeyle gelip, бага etmişem seyran,
Gelmişek geler, bil, gaşıma meniñ.

Kim ol, meniñ sözüm ıza gaytarmış,
Özüne “Men” diyip, arşa⁶⁸⁴ götärmış,
Helalayı bek gazaba atarmış,
Garıp gül geler, bil, gaşıma meniñ.⁶⁸⁵

Helalay peri sözünü tamamlayar. Ol kenizlerini ızına tirkäp, Garıp canıñ otagına tarap ugrayar. Helalay peri şol gazaplı gaydışına, Garıp canıñ yaşıyan cayınıñ gapısına gelip duryar. Seretse, Garıp can süyci heñ bilen saz çalyar. Bu sazı gelenler diñlemäge mecburı bolyarlar. Garıp canıñ çalyan sazı Helalay perini, onuñ kenizlerini melul⁶⁸⁶ edyär. Bu sazı eşidip, Helalay peridäki gahar-gazap buz yalı eräp gidyär. Ahırı durubilmän, Helalay peri saza goşup, bir nama aydyar. Gül peri bolsa arada gapıda durup, onı iki tarapa Garıp cana, Helalay perä yetiryär. Garıp can hem öz gezeginde cogap beryär. Üçleriñ aydışığı, ine, şunuñ yalı:

(s.167)Helalay peri:
Ey, Gül peri, geldim astanasıga⁶⁸⁷,
Bizni görmek üçin, çıksın Garıp can.
Tomaşalar kılıp pervanasıga,
Bizni görmek üçin, çıksın Garıp can.
Gül peri:
Garıp canım, daşgarıda intizar,
Çık daşarı, geldi Helalay peri.
Seniñ üçin tende canı bikarar,
Çık daşarı, geldi Helalay peri.
Garıp:
Ey, Gül peri yetgir meniñ sözümni,
Men çıkmanam, goy, gayıtsın ol peri.
Senemden özgäge salman gözümnü,
Men çıkmanam, goy, gayıtsın ol peri.
Gül peri:

⁶⁸² Yeşmek; çözmek, bilmek, takıklamak, anık etmek, göz yetirmek.

⁶⁸³ Nagra; gıkılık, ses, galmagal, gatı ses bilen gıırmak.

⁶⁸⁴ Arış; gök, asman, asmanıñ yokarı yeri, tagt, beyik vezipe.

⁶⁸⁵ Şu goşğı ve oña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

⁶⁸⁶ Melul; gaygılı, gamlı, hana bolmak, gaygılanmak.

⁶⁸⁷ Astana; bosaga, ışık, girelge, köşk, biriniñ yanı.

Garıba aytdım herne aytganiñız,
Bibi canım, “Barman” diydi Garıp can.
Yetirdim men oña bu peygamiñız,
Bibi canım, “Barman” diydi Garıp can.
Helalay peri:

Helalay men geldim bu ahı-zara,
Bir mürevvet kılsın biz bikarara,
Terahhım⁶⁸⁸ eylesin men dek naçara,
Bizni görmek için, çıksın Garıp can.
Gül peri:

Garıp can, bir güli-ragna⁶⁸⁹ gelipdir,
İşige kamatı zıba gelipdir,
Seni diyip, aşıkı-şeyda gelipdir,
“Çıkıp görsün” diydi Helalay peri.

Garıp:
Garıp diyip bolmasın aşıkı-şeyda,
Bu bikararlıktan oña ne peyda,
Bu arada hacat ermes⁶⁹⁰ tövella.
Men çıkmanam, goy, gayıtsın ol peri.

(s. 168)Gül peri:
Gül peri diyir, hızmatıña yüvürdim,
Gayta-gayta sözüñ aydıplar gördüm,
Seniñ için, oña şunça yalbardım,
“Gaydıbersin, çıkman” diydi Garıp can.

Bu aydışık tamamlanyar. Garıp canıñ aydan sözlerini Gül periden eşidip, Helalay periniñ halı örän yaman bolyar. Reñki öçyär. Güyçden düşyär. Gül peri bibisindäki bu yagdayı görüp, oña yüregi avayar. Ol Helalay perä gövünlik berip, bir nama aydyar.

Bibim, gulak goygul meniñ sözümge,
Garıp canı geler guman eyleme.
“Asla barman” diydi sözlöp yüzüme,
Garıp canı geler guman eyleme.

Barmış onuñ mekanda dildarı,
Senem ermiş onuñ söygülü yarı,
Garıp canıñ şulmuş köñlüniñ zarı,
Garıp canı geler guman eyleme.

İsleseñ, Garıbyñ gaşına bargıl,
Diysem, sözlerimi bileläp yörgül,
Garıby sınıla da bir kemsiz görgül,
Garıp canı geler guman eyleme.

Gül peri diyir, özüñ bar da gör imdi,
Görer bolsañ, meniñ bilen yör imdi,
Başga nesihatıñ bolsa, ber imdi,
Garıp canı geler guman eyleme.⁶⁹¹

⁶⁸⁸ Terahhım; rehim etmek, yürek avamak, haypı gelmek.

⁶⁸⁹ Ragna; oবাদan, gözel, nâzik, gelşikli, yaraşıklı, görmegey, yakımlı.

⁶⁹⁰ Ermes; gerek däl, zerur däl, mätäç däl, nämä gerek.

⁶⁹¹ Şu goşğı ve oña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

Gül peri sözünü tamamlayar. Helalay peri bu sözleri eşidip, Garıp canıñ yanına özi barmaga razı bolyar. Kenizlerini bu yerde goyup, Gül peri bilen Garıp canıñ otagına baryar. Helalay peri Garıp canıñ cemaına gözi düşen dessine, bihuş bolup yıkılyar. Az vagtdan soň, huşuna gelip, Garıp cana garayar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Diyarbakirden gelip,
Bagdada mihman senmu sen?
Bu canınga otlar salıp,
Aklımny algan senmu sen?

Meniñ ahı-pıganımny,
Köydürip istihanımny,
(s.169)Bu cismi⁶⁹²-natuvanımnı,
Otlarga salgan senmu sen?

Gelip sen şahri-Bagdada,
Yeter sen maksat mirada,
Eşitdim sizni şazada⁶⁹³,
Ol şahu-cahan⁶⁹⁴ senmu sen?

Seni diyrler maña aşık,
Men bolayın saña magşuk,
Gaşıñ yaydır, kirpigiñ ok,
Gamzası peykam⁶⁹⁵ senmu sen?

Meniñ odum tesgin⁶⁹⁶ olsa,
Duşmanlarım gamgın olsa,
Huda bizge razı kılşa,
Sahıby dövrän senmu sen?

Görseñiz bizniñ mekanı,
Seyil etseñiz “Bagısapanı”,
Helalay gızınıñ mihmanı,
Gelgen Garıp can senmu sen?

Helalay peri sözünü tamamlayar. Garıp can Helalay periniñ yalbaryan namasını eşidip, “Ey, Helalay peri, meniñ Şasenem atlı yarım bar. Ençe yıl boldı, onuñ ıǵında köyüp yörün. Men Senemden özgäni özüme minasıp görmeyärin. Men özümi Şasenemiñ yolunda gurban ederin. Senden Şasenem bolmaz” diyyär de Helalay perä garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Köp sözlediñ aklıñ çaşıp,
Senden Şasenem bolarmı?
Meger, gelip sen azaşıp,
Senden Şasenem bolarmı?

Bir yaşında yüz görüşmey,
Deñ oturıp, deñ turuşmay,

⁶⁹² Cisim; madda, materiya, gövre, ceset, beden, endam.

⁶⁹³ Şazada; şanıñ nesli, şanıñ oǵlı.

⁶⁹⁴ Şahu-cahan; dünyä şası.

⁶⁹⁵ Peykam; yay okunıñ ucuna geydirilyän ucı çiş demir.

⁶⁹⁶ Tesgiñ; köşeşdirmek, rahatlandırmak, yuvaşatmak, saklamak.

İki yaşda habarlaşmay,
Senden Şasenem bolarmı?

Üç yaşında oynap-gülmey,
Dört yaşında gadır bilmey,
(s.170)Bir-birevge goşulışmay,
Senden Şasenem bolarmı?

Yedi yaşda bag gezmegen,
Bir maksada hat yazmagan,
Garıpdan umıt üzmegen,
Senden Şasenem bolarmı?

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp can Helalay perä öz yagdayını düşündiryär. Şondan soň, özünden onuň el çekmegini talap edyär. Helalay peri Garıp canıň aydanlarına düşünmeyär. Düşünmek hem islemeyär. Gayta Helalay peri Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, imdi Şasenemden geç. Saňa dünyäde näme gerek bolsa, men taparın. Meniň canım da seniňki, tenim de seniňki bolsun” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Bagdat ülkesinde dövrän sürely,
Garıp canım Şasenemden geç imdi.
Can berinçä, oynap-gülüp yörely,
Garıp canım Şasenemden geç imdi.

Bu dünyäde saňa mal gerek bolsa,
Yüzde däne-däne hal gerek bolsa,
Lebde şähdi-şeker bal gerek bolsa,
Garıp canım Şasenemden geç imdi.

Munda saňa bağı-bossan gerekse,
Meniň deyin çeşmi messan gerekse,
Tılla köşk, kasrı-eyvan⁶⁹⁷ gerekse,
Garıp canım Şasenemden geç imdi.

Diyarbakır barsaň, rısva bolar sen,
Munda bolsaň, dili-guya⁶⁹⁸ bolar sen,
Bagdat ülkesinde patışa bolar sen,
Garıp canım Şasenemden geç imdi.

Täze bakcalarma barı bolar⁶⁹⁹ sen,
Barçanıň derdine däri⁷⁰⁰ bolar sen.
Helalay periniň yarı bolar sen,
Garıp canım Şasenemden geç imdi.

Helalay peri özüniň övgüli namasını tamamlayar. Garıp can Helalay periniň övülyän namasını eşidip, oňa garayar (s.171)da: “Ey, Helalay, päliňden gayt, men saňa hiç haçan yar bolmarın. Maňa malı-dünyä gerek däl. Men Şasenemden asla geçmerin” diyip, bir näme aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Tä tenden canım çıkmaginça,

⁶⁹⁷ Kasrı-eyvan; köşk-eyvan.

⁶⁹⁸ Dili-guya; bilbil, sayrayan bilbil bolarsıñ diyen manıda.

⁶⁹⁹ Barı bolmak; yüz gezek, yüz yola, yüz kerem manisında.

⁷⁰⁰ Däri; däri, mehlem, derman.

Şasenemden geçermenmu?
Başım yolunda sınımanınça,
Şasenemden geçermenmu?

Tä Ezrayıl⁷⁰¹ gelmeginça,
Tenden canım almaginça,
Ceset⁷⁰² bikarar bolmaginça,
Şasenemden geçermenmu?

Tä yüzlerim solmaginça,
Gözüm guma dolmaginça,
Lahat⁷⁰³ içre girmeginça,
Şasenemden geçermenmu?

Zincir urup ayagıma,
Hancar goysañ damagıma,
Seni alıp gucagıma,
Şasenemden geçermenmu?

Garıp aşık yanıp-köyüp,
Sınasına dağlar goyup,
Sen dek bihayanı söyüp,
Şasenemden geçermenmu?

Garıp can sözünü tamamlayar. Helalay peri Garıp candan bu sözleri eşidip, örän gaharlanyar. Gazaba münyär de kenizlerine garap, “Garıbı uruñ” diyyär. Kenizler Garıp cana dözmän, birnäçe vagtlap, näme ederini bilmän durylarlar. Helalay peri bu yagdayı görüp, kenizlerine gaharlı garap, Garıp canı urmagı olardan talap edyär. Kenizler Garıp canı urup başylarlar. Garıp can olara hiç hili gaytavul bermeyär. Garıp cana yerli-yerden 40 tayak degyär. Ahırı Garıp can tayaga çıdaman özünden gidyär. Kenizler hem yadap, Garıp canı urmasını bes edyärler. Helalay peri bu yerde özüniñ baş kenizi Gül perini goyup, beyleki kenizleri bilen mekanına gaydyar. Ol mekanına gitmekçi bolanda Gül perä: “Ey, Gül peri, Garıp özüne gelenden soñ, ol meni kabul etmese, onı dardan asdırarın. Şonı oña habar ber” diyyär.

İmdi habarı kimden al, Gül periden al. Helalay peri ke(s.172)nizlerini alıp gidenden soñ, Gül peri Garıp cana hovandarlık edyär. Onuñ ganın, sıpcırılan yerlerini süpüryär. Yuvup dañışdırar. Garıp can gözünü açandan soñ, Gül peri oña suv beryär. Onı söygetläp, amatlı yerde oturdyar. Garıp can Gül periniñ bu yağşılığını görýär de oña garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bu ülkede, ey, Gül peri,
Men ölerde, sen yıglagıl.
İmdi meniñ halım harap,
Men ölerde, sen yıglagıl.

Başımniñ üstüğe gelgil,
Goluñni boynumga salgıl,
Kıyamatlık apam⁷⁰⁴ bolgul,
Men ölerde, sen yıglagıl.

⁷⁰¹ Ezrayıl; dini düşüncä görä adamların canını alyan perişde.

⁷⁰² Ceset; ten, endam, gövre, beden, meyit, öli, cansız beden.

⁷⁰³ Lahat; gör, gabır.

⁷⁰⁴ Apa; ulı ayal dogan.

Eger maña yetse kaza⁷⁰⁵,
Munda ruhum bolsa ceza,
Näçe berse, azap, ıza,
Men ölende, sen yıglagıl.

Meniñ üçin yanıp-köygül,
Bir biçäre bakes diygil,
Bir zaman saçını yaygıl,
Men ölende, sen yıglagıl.

Solsa bu ömrümniñ güli,
Maña yetse, hazan yeli,
Munda yokdur apa eli,
Men ölende, sen yıglagıl.

Meni öldürer bu zalım,
Garıp diyr, ne geçer halım,
Hanı meniñ Gülcemalım?
Men ölende, sen yıglagıl.

Garıp can sözünü tamamlayar. Gül peri Garıp candan bu sözleri eşidip, oña rehim gelyär. Gül peri Garıp cana maslahat berip, “Ey, Garıp can, Helalay peri bu yerden gidende, - Eger Garıp meni kabul etmese, men onı dardan asdırarın- diydi. Sen nähili bolsa da ol zalımı kabul et. Bolmasa, sen bu yerde nähak ölersiñ” diyyär. Gül periniñ bu maslahatını eşidip, Garıp can oña garayar da: “Ey, Gül peri, men doglan günüm öldüm. Men Şasenemiñ yolunda başımı gurban etsem armanım yok. Helalay yalı bihaya, şermendä, asla, boyun (s.173)bolman. Maña, goy, nähili gazabı bolsa görkezsin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Oda salıp köydürse de,
Asla, lebzimden dänmerin.
Zäher-zakgun iydirse de,
Asla, lebzimden dänmerin.

Diriligme soydursa da,
Yolbarıs berip iydirse de,
Otlı donı geydirse de,
Asla, lebzimden dänmerin.

Bütün tenim daglasa da,
Kesip-kesip duzlasa da,
Gazan salıp buglasa da,
Asla, lebzimden dänmerin.

Her cezanı oylap görse,
Dünyä cezasını tirse,
Cemin-cemläp maña berse,
Asla, lebzimden dänmerin.

Garıp aydar, lebiz etdim,

⁷⁰⁵ Kaza; ölmek, acalı yetmek.

Doguldum, dünyäden ötdüm,
Öldürse, kazama yetdim,
Asla, lebzimden dänmerin.⁷⁰⁶

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp can bu namanı aydıp bolandan soñ, Gül peri bilen birnäçe vagt sözleşip oturyar. Birden hem Garıp canıñ yadına Şasenem düşüp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, Şasenem, dünyäde hiç görmedim sen dek peri,
Men seni düşümde gördüm, yedi yaşımdan bari,
Näçe bir gözden geçirdim, yer yüzünde hubları⁷⁰⁷,
Keşt ediban gezip erdim, yer yüzünde her sarı,
Uşbu dünyäge gelip, hiç görmedim sen dek peri.

Munda, Şasenem, diyip, ey, näzenin sahip cernal,
Leblerinde rize-rize⁷⁰⁸ döküler bal üzre bal,
Bu cahan bagında yokdur, kamatıñ dek novnahal⁷⁰⁹,
Yusupnı sanamıdır sen, totıyı şirin makal⁷¹⁰,
Men bu dünyäge gelip, hiç görmedim andak peri.

(s.174)Keşt edip, her yan yörüp, birnäçe sähranı gezip,
Gämiler birlen yüzüp, birnäçe deryanı gezip,
Bir yanı Ürgenç⁷¹¹ yine Gürlen⁷¹² Hıvanı gezip,
Vas⁷¹³, Şirvan⁷¹⁴, Bagdadı⁷¹⁵, şähri Buharanı⁷¹⁶ gezip,
Yagtı älemi gezip, men görmedim şondak peri.

Köp velayatnı men gezdim, bardım Amul⁷¹⁷, Andıcan⁷¹⁸,
Kese ögüp hem Çärcev⁷¹⁹ bardım yine Marucahan⁷²⁰,
Sargt⁷²¹, Änev⁷²², men gezdim yine hem Nusay can⁷²³,
Şähri Paravdan⁷²⁴ ötüp, bardım yöräp yine Balkan⁷²⁵,

⁷⁰⁶ Şu goşğı ve oña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

⁷⁰⁷ Hub; govı, yağşı, söygüli, söymeklik, govı görmeklik.

⁷⁰⁸ Rize-riz; bölek-bölek, mayda, övnük, böleklenen.

⁷⁰⁹ Novnahal; yaş ağaç, yaş çağa.

⁷¹⁰ Makal; söz, gep, gürrüñ.

⁷¹¹ Ürgenç; gadımı Köneürgeñ şähri.

⁷¹² Gürlen; Özbegistanda bir rayonıñ ve şähriñ adı.

⁷¹³ Vas; Türkmenistanıñ Lenin etrapında günbatarda: Diyarbekir, Akca gelin, Halapşirvan, Novşirvan, Dövkesen, (Şirin-Perhadıñ galası), Edihemin galası (Böten dag), Şavezir (Şasenem) şäherleriniñ yerleşyän territoriyları.

⁷¹⁴ Şirvan; yokarda aydılan Şamahşirvan.

⁷¹⁵ Bagdat; yokarda aydılan Bagdat yurdu.

⁷¹⁶ Buhara; Özbegistanıñ Buhara şähri.

⁷¹⁷ Amul; gadımı Amıderyanıñ boyunda, Çärcev şähriñiñ golayında bolan şähriñ adı.

⁷¹⁸ Andıcan; Özbegistanda bir şähriñ adı.

⁷¹⁹ Çärcev; Türkmenistanıñ Çärcev şähri.

⁷²⁰ Marucahan; gadımı Marı şähri.

⁷²¹ Saragt; gadımı Sargt şähri.

⁷²² Änev; Aşgabat şähriñiñ gündogarında yerleşen gadımı şähriñ adı.

⁷²³ Nusay; Aşgabat etrapınıñ Bağır obasınıñ yanında yerleşen gadımı şähriñ adı.

⁷²⁴ Parav; Gızılbat şähriñiñ günbatır yakınında bolan gadımı şähriñ adı.

⁷²⁵ Balkan; Türkmenistanıñ günbatırında yerleşyän Kiçi ve Ulı Balkan daglarınıñ adı. Bu dagların kiçisine, ulusına hem Balkan diyip at beryärler.

Men bu dünyäni gezip, hiç görmedim mundak peri.

Çın-Maçınga barıban gördüm, Hata⁷²⁶ birle Hotan⁷²⁷,
Küllü Türküstanı⁷²⁸ gezdim, hem yene şähri Kokan⁷²⁹,
Yarkent⁷³⁰, Daşkent⁷³¹ yene bardım köp velayatı hakan⁷³²,
Meşrebi⁷³³ divana dek gezdim Hıradı⁷³⁴ şähri han,
Uşbu älemni gezip, görmedim Senem dek peri.

(s.175)Çölde mecnun dek gezip, sähralara goydum gadam,
Barsagelmez⁷³⁵ çöl bilen bardım yene “Bagierem”⁷³⁶,
Bir zaman şat olmadım, çekdim mıdam derdi-elem⁷³⁷,
Goluña suv sala bilmez Helalay kibi elem⁷³⁸,
Yagıtı cahanı gezip, hiç görmedim sen dek peri.

Diyar⁷³⁹ şährinden çıkip, bardım Aydın⁷⁴⁰ şerip⁷⁴¹,
Köp yerlerini geziban, niçe günler sargarıp,
Ahır köp örtenip, Bagdatga geldim men Garıp,
Şükür huda dilegim, seň vısalıñ bolsa nesip,
Şasenem dek näzenin hiç görmedim birce peri.⁷⁴²

Garıp can sözünü tamamlayar. Gül peri bu sözleri eşidip, Garıp cana rehimi gelyär. Ol Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, sen hak aşık ekeniñ. Men bu yagdayı Helalay perä aydarın” diyip, Garıp canıñ yanından gidyär. Garıp can bu yerde agırısını çekip yatıbersin.

İndi habarı kimden al, Helalay periden al. Ol köşgünde özüne yer tapmayar. Bir yerde az vagt hem durup bilmeyär. Oturıp hem bilmeyär. Ol nahar hem iymeyär. Gaharlı otagında eyläk-beyläk gezim edyär. Şol vagt onuñ otagına Gül peri giryär. Helalay peri onu gören dessine, Gül periden habar sorayar. Gül peri Helalay perä garap, “Garıp can hak aşık eken” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bibim, gulak goygul meniñ sözüme,
Garıp can Senemiñ hak aşığıdır.

⁷²⁶ Hata; köne söz. Hıtaıda yer, yurt adı.

⁷²⁷ Hotan; öñ düşündiriş berşimiz yalı; Hıtaıda bir şäheriñ adı.

⁷²⁸ Türküstan; köne söz, Orta Aziyanı, günbatar Hıtaı, demirgazık Ovganıstanı öz içine alyan ulı bir territoriyanıñ gadımı adı.

⁷²⁹ Kokant; Özbegistanda bir şäheriñ adı.

⁷³⁰ Yarkent; Hıtaıda bir şäher.

⁷³¹ Daşkent; Özbegistanıñ merkezi şäheri.

⁷³² Hakan; gündogar halklarınıñ birinci nobatda hem Hıtaı hökümdarlarınıñ titulu. Bu yerde bolsa, köp hanlıklara bardım diyen manıda ulanılıpır.

⁷³³ Meşrep; Meşrebi Tekeli bolmagı mümkün. Eger ol bolsa, Meşrebi Tekeli XVI-XVII asırda yaşap geçen Türkmen şähriniñ biridir.

⁷³⁴ Hırat; Ovganıstanıñ bir şäheri.

⁷³⁵ Barsagelmez çöli; Nebitdag şäherinden ileri günbatarda yerleşyär. Ol yerden häzir bol nebit alınıyar.

⁷³⁶ “Bagierem” (Erem bağı); öñ düşündiriş berlen Şasenemiñ Şavezir şäherindäki bağınıñ adı.

⁷³⁷ Derdi-elem; agırı, kesel, dert, gaygı, gam, gussa.

⁷³⁸ Elem; bu yerde Helalayı kesele, derde, agıra, gayga, gussa meñzedipdir.

⁷³⁹ Diyar; Diyarbekir galası göz önünde tutulıyar.

⁷⁴⁰ Aydın; Aşık Aydın.

⁷⁴¹ Şerip; şöhratlı, gadırlı, eziz, hormatlı, sılaglı, abraylı.

⁷⁴² 1996 ncı yılda neşir edilen “Helalay-Garıp” dessanında Garıp şu namanı Helalay perini ayal ediniş alandan soñ, onu vasp edip aydyar. Şu variantda bolsa, Garıp Helalay perini ayal ediniş almayar. Şeyle bolan soñ, Garıp bu goşgını Şaseneme yüzlenip aydyar. Şu, aslında hem, şeyle bolsa gerek.

Garıp can mert durup, diydi özüme,
Garıp can Senemiñ hak aşığıdır.

Garıp can lebzinden bircik de dänmez,
Hak aşığıñ odı asla hem sönmez,
Muña göz yetirmän, hiç kimse bilmez,
Garıp can Senemiñ hak aşığıdır.

(s.176)Ara düşüp, bolma ile masgara,
Akıl bolsañ, meñ sözüme bir gara,
Garıp can mısapır⁷⁴³ gelmiş bu yere,
Garıp can Senemiñ hak aşığıdır.

Özüñ bilme, yeke köñlüñde diñe,
Gül peri diyir, inan imdi sen muña,
Ceza berme, mundan artık sen oña,
Garıp can Senemiñ hak aşığıdır.⁷⁴⁴

Gül peri sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Helalay peri Gül perä gaharlı garap, “Onı özüm bilyärin” diyen manıda sag elini silkäp, elini çarpyar. Şol vagt onuñ öñünde kenizleriñ hemmesi hâzir bolyar. Helalay peri olara garap, “Garıbı pinhan meniñ köşgüme getiriñ” diyip buyruk beryär. Kenizler Garıp canı göterip Helalay periniñ yanına alıp gelyärler. Helalay peri Garıp cana gözünü alardıp, “Ey, gelmişek, sen meniñ diyenime razı bolmadıñmı? Sen Senemiñ hak aşığımı? İndi sen zındanda⁷⁴⁵ çüyrärsiñ” diyip, Garıp canı zındana taşlamagı kenizlerine buyuryar. Kenizler Garıp canı zındana taşlayarlar. Garıp can zındana taşlananda kenizlerden dutarını sorap, “Ey, kenizler, meniñ gövñümiñ tesellisi bolan tamdıramı maña beriñ” diyyär. Kenizler Garıp cana tamdırasını beryärler. Kenizler Helalay periniñ yumşunu bitirip, onuñ yanına baryarlar. Oña: “Hızmatıñızı bitirdik” diyip aydyarlar. Helalay peri kenizlere gözünü alardıp, “Kim Garıbıñ zındana taşlanandığını birine aytsa, onuñ başı ölümli, malı talañlı” diyyär. Şu tabşırıkdan soñ, Gülperi hem bu hakda söz aytmayar.

İndi habarı kimden al, “Bağımırattakı” hızmatkärlerden al. Olar Garıp canı yitiryärler. Onuñ nira gidenini bilmeyärler. Olar Garıp canı tapmansoñlar, ahırı bu habarı Izmıkşır şaga yetiryärler. Izmıkşır şa Garıp canı şunça gözledyär, emma gördüm-bildim bolmayar. Gözlegler gutarandan soñ, Izmıkşır şa, onuñ ayalı Aypara, hemme vezir-vekiller: “Garıp can gelşi yalı ol yene başını alıp, bir yere gidendir” diyip düşünyärler. Goy, bu söz bu yerde galsın.

İndi habarı kimden al, zındanda yatan Garıp candan al. Ol bir huda sığınır⁷⁴⁶, nalış edyär de yatıberyär. Onuñ gitdikçe, yüregi gısıp başlayar. Şasenemi yatlap, tamdırasını goluna alıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Biler bolsañ, ey, Şasenem,
Zındanda men, zındanda men.
(s.177)Şunça cezanı bil senem,
Zındanda men, zındanda men.

Pelek aşavı gatdı,
Bilseñ acal munda yetdi,
Ömrüm imdi şunda ötdi,
Zındanda men, zındanda men.

⁷⁴³ Mısapır; mätäç, zar, garıp, eciz.

⁷⁴⁴ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

⁷⁴⁵ Zından; köne söz, tussaghana, tussag saklanyan cay, türme.

⁷⁴⁶ Sığınmak; köne söz, inanmak, uymak, kömek soramak.

Yalançınıñ rehmi bolmaz,
Bul zamanda mazlum gülmez,
Zındanda men hiç kes bilmez,
Zındanda men, zındanda men.

Garıp Şasenemi gözlär,
Gören yerde mazlum⁷⁴⁷ yıglar,
Zalım insaplını ızlar,
Zındanda men, zındanda men.⁷⁴⁸

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp canıñ zarın sesi, tamdıranıñ bilbil ovazı munuñ bilen gutarmayar. Gice-gündiz dayıma⁷⁴⁹ devam edyär. Bu zarın sese, tamdıranıñ hoş ovazına insan-hayvan yıgnanıp başlayar. Ol gelyän adamları, hayvanları Helalay periniñ kenizleri, hızmatkärleri şunça kovsalar hem gitmeyärler. Gaytam, guşlar hem, mör-möcekler hem bu yere yıgnanışiberyärler. Hızmatkärler ahırı bu yagdayı Helalay perä habar beryärler. Helalay peri bu habarı eşiden badına, zındanıñ yanına gelyär. Seretse, giden mähelle. Garıp canıñ hoş ovazını, şirin sazını diñleyärler. Hayvanlar bolsa tamdıranıñ heñini, Garıp canıñ zarın sesini eşidip, sulhuşıp durlar. Helalay peri bu yagdayı görüp, hovsala düşyär. Ol öz-özüne: “Men Garıbı yersiz-yere örän ağır cebir-sütem edip horladım. Onı özünden gidyänçä urdurdım. Gizlin yaşayan cayından getirip, zındana taşlatdım. Meniñ bu eden-etmişlerimi hiç kes bilmeyär. Bu sırlarıñ üsti açılса, il-ulus meni erbet näetlär, masgaralar. İndi bolsa Garıbı zındanda gizlin saklamak, asla, mümkün bolmaz. Men onı zındandan çıkarayın. Oña günämi geç diyip yalbarayın” diyip pikirlenyär. Şu maksat bilen Helalay peri kenizlerini yanına çağırıp, olara: “Siz zındanıñ yanındaki köpçüligi ilki kovuñ, ondan soñ, gizlinlikde Garıbı zındandan çıkarıp, yuvundırıñ, geyindirıñ de meniñ yanıma alıp geliñ” diyip, buyruk beryär. Kenizler bu hızmatı Helalay periniñ aydışı yalı, yerine yetiryärler. Garıp canı şondan soñ, Helalay periniñ yanına alıp gelyärler. Otagda Helalay peri bilen Garıp can iki çäk galyar. Kenizlere He(s.178)lalay peri ışarat eden dessine, otagdan çıkıp gidyärler. Helalay peri Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, saña beren cebir-cepalarımı öt. Günämi geç” diyyär. Ol oña yalbarıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp canım, meniñ mundag saña kılğan cepalarını,
Cepa, cebir-sütem eyläp, niçe kıldım hatalarını,
Hatalar ornuga kılсаñ, bizge bu gün ızalarını,
Günähige terahhım⁷⁵⁰ kıl, meniñ dek rısvalarımı⁷⁵¹,
Eger akıl bolsañ, geç günäm, al alkış-dogalarını.

Hatadan boldı bu işler, bu dem köpdür puşeymanlar,
Onı imdi yatga salmañ, ganımat gör bu dövranlar,
Başıñdan aylanay imdi, saña gurban cümle canlar,
Köñlüñni şadı-horram kıl, yene kılma perişanlar,
Hudayım yetgürer ahır, köñülde muddagalarımı.⁷⁵²

Şasenemiñ yarı sensiñ, bu gün bolduñ bizge mıhman,
Kişi mıhmanıga kılmaq gerekdir canıñnı gurban,

⁷⁴⁷ Mazlum; ezilen, zulum edilen, horlanan.

⁷⁴⁸ Şu goşğı ve oña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

⁷⁴⁹ Dayıma; hemişe, mıdama, dovalı, birsihlı.

⁷⁵⁰ Terahhım; rehim etmek, yüregi avamak, haypı gelmek.

⁷⁵¹ Rısva; şermende, masgara bolmak.

⁷⁵² Muddaga; talap, isleg, maksat, mirat, dileg.

Ki öldürseñ razıdır men, seniñ aldında yok arman,
Yene hulkı-melahat içre, sen husn ahlige soltan,
Ötgül günāhim, şadı kıl, meniñ dek binovalarını.

Sen aldında dik durup, men yalbarıban munda gelip,
Etgen işge puşmanım bar, sargarıban gül dek solup,
Rısva bolup men kemsiz, uyalmakdan imdi ölüp,
Helalay diyir, Garıp canım, hak aşık sen imdi bilip,
Geçgil günāhimni meniñ, kabul kıl sen nalışlarını.

Helalay peri sözünü tamamlayar. Ol Garıp cana garap, yalbarmagını devam etdiryär. Garıp can Helalay periniñ şelayın sözüne, yalbarmagina çıdap bilmän, onuñ günäsini geçyär. Helalay peri şol mahal Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, gel, ikimiz kıyamatlık dogan okaşalı. Men seniñ ayal doganıñ bolayın, sen hem meniñ doganım bol” diyyär. Garıp can Helalay periniñ bu aydanına razı bolyar. Muña Helalay peri diyseñ begenip, baryar da Garıp canı gucaklayar, yüzünden-gözünden ogşayar. Daş yerde bu yagdayı gizlin sınılap duran Gül peri nämäniñ nämedigini bilmän, öz yanından Garıp can Helalay perä yar bolmaga razı boldı. Gel, men bu yagdayı Izmıkşır şaga söyünciläyin” diyip, şanıñ köşgüne gıp basyar. Goy, ol gidibersin.

İndi habarı kimden al, Garıp can bilen Helalay periden al. Bu ikisi dogan okaşanlarından soñ, Garıp can Helalay perä hemme başından geçirenlerini birin-birin gürrüñ edip (s.179)beriyär. Helalay peri bu hesretli gürrüñleri eşidip, özüniñ Garıp cana eden zulumını yadına salman, “Hıyanat etmedik adama, hak aşığa şeyle zulum etmek bolarmı” diyyär. Garıp can özüniñ aydan sözlerine Helalay periniñ inanmanı üçin, gaharlanyar da ant edyär. Helalay peri munı eşidip, özüniñ Garıp canıñ sözlerine inanandığını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Diyarbekir barsam, öler men diyir sen,
Garıp canım, sözleriñe inandım.
Gunça dek açılmay, solar men diyir sen,
Garıp canım, sözleriñe inandım.

Diyarbekirdedir mekanım diyir sen,
Şaapbas hiç bermez amanım diyir sen,
Öler sen, hiç yokdur, gumanım diyir sen,
Garıp canım, sözleriñe inandım.

Diyarbekirdedir hıyalım diyir sen,
Barsam, diriligim gumanım diyir sen,
Ecem, siñlim bir dilguşayım⁷⁵³ diyir sen,
Garıp canım, sözleriñe inandım.

Helalay diyir, hoş gelip sen Bagdada,
Munda köp hormatıñ bolar zıyada,
İmdi bildim yalan söz yok arada,
Garıp canım, sözleriñe inandım.

Helalay peri sözünü tamamlayar. Garıp can bilen Helalay peri dogan okaşan toylarını geçirmek barada özara geñeş edibersinler.

İndi habarı kimden al, Izmıkşır şaga Garıp can bilen Helalay periniñ “nika toyunu” söyüncilemäge giden Gül periden al. Gül peri şol gaydıña durman, az yöräp, köp yöräp,

⁷⁵³ Guşa; burç, çet, küncek, bir zadıñ çeti, boş yer, çet yer, köpçülikden uzakda bolan yer.

Izmıkşır şanıñ köşgüne gelyär. Şol ılgap gelşine Izmıkşır şanıñ yanına baryar. Onuñ öñünde socap, tagzım edip duryar. Gül periniñ yüregi agzından çıkaycak bolyar. Izmıkşır şa Gül periden habar sorayar. Gül peri Izmıkşır şaga garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Eya, şahım, bu sözümge gulak sal,
Bilbil geldi Helalayñ bagına.
Müñ elvan dil bilen boluban hoşal,
Pervaz⁷⁵⁴, edip gondı gül pudagina.

(s.180)Eya, şahım, sıırım beyan eyläyin,
Herne barın size ayan eyläyin,
Ne diyip, sizden bu sözümü gizläyin,
Gulak salın sözün baş-ayagina.

Siz hem бага tomaşaga barsañız,
Seyran eyläp, gül-gunçalar görseñiz,
Ya barsañız, ya bir cogap berseñiz,
Azar yetşmesin gül yapragına.

Gül ışğından bilbil müñ elvan sözler,
Arzuv-arman bilen bir-birin gözler,
Tomaşaga çıkıp, birnäçe gızlar,
Sıya⁷⁵⁵ zülpin döküp al yañagina.

Hudanıñ takdırı ol ezel günde,
Helalay, Garıba men özüm bende,
Gice-gündiz yörüp hızmatlarında,
Gül peri baş goymuş ız topragina.

Gül peri sözünü tamamlayar. Izmıkşır şa bu habara örän şatlanyar. Ol Gül perä garap, “Biz Aypara bilen geñeş edip, Helalayı Garıp cana bermegi makullapdık. Bu iş diyseñ oñuna bolupdır. Ey, Gül peri, olar söyşen bolsalar, hudanıñ halanıdır. Biz hem onı makullarıs. Biz indi toya tayyarlık görübereris. Sen meniñ sözümü gızıma yetir” diyip bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp bilen bu gün Helalay peri,
Herne iş kılsalar ecizat⁷⁵⁶ berdim.
Bar, Gül peri, yetir uşbu sözleri,
Herne iş kılsalar ecizat berdim.

Olarga yetirgil bizden salamı,
Yazılğan ezelde gudrat kelamı,
Hudanıñ kılğanın bozmak bolamı?
Herne iş kılsalar ecizat berdim.

Molla-müfti bu divana gelsinler,
Hazınadan malı-dünyä alsınlar,
Helalayı Garıp cana bersinler,
Herne iş kılsalar ecizat berdim.

⁷⁵⁴ Pervaz; uçuş, uçmak, uçmaklık.

⁷⁵⁵ Sıya; gara.

⁷⁵⁶ Ecizat; rugsat bermek.

Tılladan kılsınlar köşgi-sarayın,
Arassa kılsınlar sapalı cayın,
(s.181)İşan-kazı kılsın olañ nikasın,
Herne iş kılsalar ecazat berdim.

Izmık şa diyr, olar bolsunlar hursant⁷⁵⁷,
Garıp canım maña bolsun cigerbent⁷⁵⁸,
Helalay perzendim, ol hem bir perzent,
Herne iş kılsalar ecazat berdim.

Izmıkşır şa sözünü tamamlayar. Şa şatlığına çıdap bilmän, lah-lah gülyär. Diyseñ hoşal bolyar. ol Gül perä garap, “Bu yerde durma. Barıp Helalay perä meniñ, ecesiniñ razıdığımızı ayt. Biziñ toya tayyarlık göründigimizi oña habar ber” diyyär. Gül peri şadan bu sözleri eşidip, Helalay periniñ köşgüne gıp basyar. Goy, ol gidibersin.

İndi habarı nireden al, Helalay periniñ köşgünden al. Garıp can bilen Helalay peri dogan okaşandan soñra, olar yuvaş-yuvaş yöräp, köşgün ulı otagına giryärler. Helalay peri kenizlerini, beyleki hizmetkärlerini yanına çağırıp, olara hemme yagdayları gürrüñ beryär de “Biz Garıp can bile dogan okaşdık. Şu gün şonuñ toyunu edyäriz. Gülgün geyniñ, şatlık ediñ, saz çalıñ, aydım aydın, dürli-dümen naharlar bişiriñ” diyip tabşıryar. Helalay peri kenizlerine garanda, olarıñ arasında Gül pera gözi düşmeyär. Helalay peri kenizlerine garap, “Hanı Gül peri? Ol niredede” diyip sorayar. Kenizler bir-birleriniñ yüzüne garap, “Biz bilmedik” diyyärler. Helalay peri: “Hemme bağı barlañ, Gül peri niredede bolsa tapıp, meniñ yanına alıp geliñ” diyyär. Kenizler bağıñ bar yerini barlayarlar, emma Gül perini tapmayarlar. Barlağı geçirip, kenizleriñ hemmesi Helalay periniñ yanına gelip, “Biz Gül perini tapmadık” diyyärler. Helalay peri bu habarı eşidip, kenizlerine garayar da: “Ol hiç yere giden dälidir. Ahır özi geler. Siz şatlık ediberiñ, saz çalıñ, nama aydın. Goy, meniñ doganım Garıp canhem şatlansın” diyyär. Bular şatlanıbersinler.

İndi habarı kimden al, Gül periden al. Ol şanıñ yanından şol gaydışına durman, Helalay periniñ köşgüne gelyär. Kenizleriñ gülgün geynenlerini, olarıñ şatlık edyänlerini, Helalay peri bilen Garıp canıñ bile bir yerde oturanını görüyär de hiç kimden habar soraman, şatlığıñ nâme hakındadığını bilmän, gövündäki öñki düşüncesi bilen, gele-gelmäne bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Açıldı Garıbiñ bağı,
Mübärek⁷⁵⁹ bolsun toyuñız.
(s.182)Yasañlar tılladan tağı,
Mübärek bolsun toyuñız.

İmdi ötdi köp hatañız,
Cogabın berdi atañız,
Bu gün ya saba nikañız,
Mübärek bolsun toyuñız.

Atañız rugsat berdiler,
Toya tayyarlık gördüler,
Sizi Garıba berdiler,
Mübärek bolsun toyuñız.

Eşitdi ahı-zarıñı,
Ber imdi yogı-barıñı,

⁷⁵⁷ Hursant; şat, hoşal, şatlanmak, begenmek, hoşal bolmak.

⁷⁵⁸ Cigerbent; perzent, çaga, bala, ogul.

⁷⁵⁹ Mübärek; gutlamak, gutlı bolsun.

Algıl gucaga yarıñı,
Mübärek bolsun toyuñız.

Söyünciläp, yüvrüp gitdim,
Söyüşgeniñiz şaga aytdım,
Rugsat alıp, munda gaytdım,
Mübärek bolsun toyuñız.

Özümnı gayım çağlatdıñ,
Çemeni mäkäm bağlatdıñ,
Gül perini gan aglatdıñ,
Mübärek bolsun toyuñız.⁷⁶⁰

Gül peri sözüni tamamlayar. Bu sözləri eşiden kenizler, şu yerde oturan hemme hızmatkärler, Gül periniñ aydyanlarına hayran galyarlar. Şu vagt Helalay peri Gül perä garap, “Sen nämeler samrap dursuñ? Hiç zadı bilmeyärsiñ. Men Garıp can bilen dogan okaşdım. Biz şonuñ toyunu, şatlığını edyäris. Sen bolsa “nika, molla-müfti” diyip samrayarsıñ. Şeyle diyip, bu zatlari kakama hem habar berdiñmi?” diyip, ondan sorayar. Gül peri Helalaydan bu sözləri eşidip, müynürgeyär. Izmıkşır şaga hem bu zatlari aydanını gürrüñ beryär. Muña hemmeler gülüşyärler. Helalay peri Garıp can bilen dogan okaşanını habar bermekden ötri Gül perini yola tayyarlap, onuñ goluna hat yazıp beryär. Ol hatıñ mazmunı nama bilen beyan edilyär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp bilen dogan boldum,
Gutlañ meni, kakam, ecem.
(s.183)Bu yalança täze geldim,
Gutlañ meni, kakam, ecem.

Şu gün tenhalığım⁷⁶¹ gitdi,
Yekeligim menden ötdi,
Hudadan hem köñlüm bitdi,
Gutlañ meni, kakam, ecem.

Dogan melhem boldı daga,
Tenhalık yağşı hudaga,
Gezmek dervüşdir⁷⁶², gedaga,
Gutlañ meni, kakam, ecem.

Biz aslında yegen-dayı,
Bolsun imdi dogan toyı,
Tutuñ sizler bayrak öyi,
Gutlañ meni, kakam, ecem.

Geçdi dogansız köyeniñ,
Geldi imdi meñ diyeniñ,
Garıp can kıyamat doganıñ,
Gutlañ meni, kakam, ecem.

Helalayıñ geldi bağtı,

⁷⁶⁰ Mundan soñkı hereketler, vakalar, goşgular öñki neşir edilen variantda yok.

⁷⁶¹ Tenha; yeke-täk, yeke galmak.

⁷⁶² Dervüş; dini söz, divana, galandar, gapı gezyän geday.

Rövşen boldı onuñ tagtı,
Dogan saldı oña yagıtı,
Gutlañ meni, kakam, ecem.⁷⁶³

Gül peri hatı alıp, şanıñ köşgüne gıp basyar. Goy, ol gidibersin. İndi habarı kimden al, Izmıkşır şadan al. Gül peri gelip, “Helalay peri bilen Garıp can söyüşdiler” diyip habar berenden soñ, şa hem oña rugsat berenden soñ, Izmıkşır şa özünüñ hemme vezir-vekillerini, ulamalarını, sıpahılarını⁷⁶⁴ toy geñeşine çağırar. Aydılanlarıñ hemmesi Izmıkşır şanıñ küñreli⁷⁶⁵, haşamlı⁷⁶⁶ köşgüne gelyärler. Geñeş başlanar-başlanarda bu yere Gül peri haşlap giryär. Izmıkşır şa Gül perini görüp, “Näme boldı” diyip habar sorayar. Gül peri haydan-hay golundakı hatı Izmıkşır şaga govşuryar. Izmıkşır şa hatı okap, hemmesine düşünyär. Şa Gül (s.184)perä garap, gidiber diyen ışaradı edyär. Gül peri muña kemsiz düşünyär. Gelşi yalı köşkden çıkıp gidyär. Goy, ol gidibersin.

İndi habarı kimden al, Izmıkşır şadan al. Ol gızınıñ hatını alandan soñ, nika toyunuñ geñeşini, ogul toyunuñ geñeşine övüryär. Şeylelikde, Izmıkşır şa bu çakılığında ogul toyunuñ geñeşini geçiryär. Bu geñeşde toyı geçirmegiñ sähedi, günü, tertibi bellenyär. Şunlukda, ogul toyunuñ geñeşi tamamlanar. Şa hem, goy, toya tayyarlık görübersin.

İndi habarı nirden al, Helalay periniñ köşgünden al. Kenizler, beyleki hızmatkärler şatlık edyärler, emma Garıp can bir çetde tukat halda otır. Ol şatlanmayar, oynap-gülmeyär. Bu yagdayıñ sebäbini hemmeler bilyärler. Goy, kenizler, beyleki hızmatkärler şatlık edibersinler, Garıp can tukat halda oturibersin.

İndi habarı kimden al, Izmıkşır şanıñ carçısından al. Carçı irden üç gün geçirip, dördüncü günü toyuñ bolcakdığını habar berip, “Yene üç günden Izmıkşır şanıñ ogul toyı bolcak. Şoña hemmeler gelsin hav” diyip gıgıryar. Bu habarı carçı gün yokarlık galyança gaytalayar. Şol günü toyuñ bolcakdığını habar bermek üçin, köp şäherlere çapar atlı iberyärler.

Habar berlen çakılığın ahırkı günü toya: Ürgençden, Kätken, Diyarbekirden, Şamahşırvandın, Novşırvandın, Halapşırvandın, Şavezirden, Pulcebirden, Hankadan, Hazarasıpdan, Bagdat yurdunuñ hemme yerlerinden tomaşaçılar, toyçular, seyisler, ozanlar, sazandalar, güyendeler, tüydükçiler, gopuzçılar, mergenler, pälvanlar, at çapcaklar, ner, öküz, goç, it, horaz, bedene uruşdırcaklar gelyärler.

Toy başlanar. At çapılyar, göreş tutulyar, keçe-keçe oynalyar⁷⁶⁷, ok atışılyar, iner, öküz, goç, it, horaz, bedene uruşdırılyar. Gice bolsa ozanlar, dessan aydyarlar, bağşılar saz çalıp, nama aydyarlar. Peçiz oynalyar, Torram aydışılyar. Şu tertipde Izmıkşır şanıñ ogul toyı yedi güne çekyär. Yedi günden soñ, toya gelenleriñ hemmesi Izmıkşır şanıñ oglunu gutlamak üçin köşgüñ öñündäki meydança toplanarlar. Köşgüñ depesinde örän ulı Balahana⁷⁶⁸ bardı. Bu yere yıgnananlarıñ gözi şol tarapa garayardı. Şol zaman Izmıkşır şa, onuñ ayalı Aypara, gızı Helalay peri, oğlu Garıp can balahananıñ erñegine gelyär. Toya gelenleriñ hemmesi Izmıkşır şanı, onuñ ayalı Ayparanı oğlu bilen, Helalay perini doganı bilen gutlayar. Bu mahal köpçülüğün arasında Şavezir yurdundan gelen Dövlet mergen hem bardı. Ol Garıp canı tanayar, emma Dövlet mergen hiç kime bir söz hem aytmayar. Şol vagt carçı hemmeleriñ adından: “Izmıkşır şa, ogluñ yaşı uzın bol(s.185)sun, bağıt açık bolsun” diyip gıgıryar. Izmıkşır şa gutlağı kabul

⁷⁶³ Şu goşğı ve oña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

⁷⁶⁴ Sıpahı; harbı gullukçılar, goşun yolbaşçıları, esger, soldat.

⁷⁶⁵ Küñre; cayıñ gapısınıñ iki tarapından goyulyan yogın, beyik sütün. Şeyle küñre galalarıñ esası gapılarında hem bolyar.

⁷⁶⁶ Haşam; caya ya da ağaç önümlerine ve ş.m. görk bermek üçin edilyän bezeg, nağış.

⁷⁶⁷ Keçe-keçe oynamak; oyun adı, yüzük oynamak.

⁷⁶⁸ Balahana; cayıñ üstündäki otag ya da köşgüñ üstünde şalarıñ duryan yeri. Maşgalaları üçin eyvan, meydan.

edyär. Şunuñ bilen toy sovulyar. Toya gelen mähelle sar⁷⁶⁹ uçan yalı bolup, her kim öyüne gaydyar. Arzılı mıhmanlar halat-serpay bilen hormatlap ugradılyar.

İndi habarı kimden al, bayakı Izmıkşır şanıñ toyuna gatnaşan Şavezirli Dövlet mergenden al. Ol şol gaydışına Şavezir şäherine gelyär. Dövlet mergen yüzüniñ ugruna Şasenemiñ köşgüne barıp, Izmıkşır şanıñ yurdunda hemme görenlerini oña gürrüñ edip beryär. Bu habarı Şasenem eşidip, çakdanaşa begenyär. Dövlet mergeni bolsa, halat-serpay edip ugradyar. Şasenem Dövlet mergeniñ habarını eşidenden soñ, Garıp canı Şavezir şäherine getirmek barada oylanyar. Goy, ol oylanıbersin. Bu söz şu yerde galsın.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Izmıkşır şa ogul toyunu geçirenden soñ, “Bagımıratda” boluberyär. Her Cuma günü Garıp can Izmıkşır şanıñ, onuñ ayalı Ayparaniñ yanına görme-görşe baryar. Şu yörüñde yene üç yıl geçyär. Bu ortada Garıp canıñ deñ-duşları onı örän oñat görüp başylarlar. Olar onuñ bilen yakın yoldaş bolyarlar. Bir gün Garıp canıñ yoldaşları onuñ gövñüni açmakdan ötri, onuñ yanına gelyärler. Şatlık edyärler. Bularıñ edyän şatlığı, saz-söhbeti oña hiç hili täsir etmeyär. Olar bu yagdayı görüp, Garıp canı şatlandırmak maksadı bilen, onı bazara gidyärler. Bazar diyseñ gızypdı. Garıp canı bazar gızıklandırmayar. Ol yoldaşları bilen gezip yörkä, iki gedaya sataşyar. Ol gedayları görüp, Garıp can: “Gedaylar örän köp yerlere baryarlar, eñçeme yurtlarda bolyarlar, köp yagdaylardan habarlıdırlar. Gel, men bulardan yarımı sorayın” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Keşt edip gezen gedalar,
Şasenemni gördüñizmi?
Dolup-daşyp⁷⁷⁰ akan çaylar⁷⁷¹,
Şasenemni gördüñizmi?

Gedalar geldi toy üste,
Senem gız cana peyveste⁷⁷²,
Garıp sen gayrı yurt iste,
Şasenemni gördüñizmi?

Säher turup, “Huv” diyenler,
Esgi⁷⁷³ cindesin⁷⁷⁴ geyenler,
(s.186)Haknıñ senasın diyenler,
Şasenemni gördüñizmi?

Kimdir meniñ derdim bilen,
Zagperan dek reñgi solan,
Abıt⁷⁷⁵ bolup, şeyda bolan,
Şasenemni gördüñizmi?

Garıp diyer, yandı canım,
Hem mülküm, hem hanımanım⁷⁷⁶,
Gün-günden yaman ahvalım,
Şasenemni gördüñizmi?⁷⁷⁷

⁷⁶⁹ Sar; guş adı, garasar.

⁷⁷⁰ Daşmak; coşmak, çoğmak, agmak, dolup akmak.

⁷⁷¹ Çay; suv akyan ya da bir vagt suv akan ulı car.

⁷⁷² Peyveste; baglı, sepleşen.

⁷⁷³ Esgi; köne.

⁷⁷⁴ Cinde; yırtık geyim, köne geyim, sal-sal eşik, silha.

⁷⁷⁵ Abıt; hudaya gulluk edyän sopı, dindar.

⁷⁷⁶ Hanıman; öy, öy-övzar, mal-mülk, öy goşı.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şol vagt gedaylarıñ biri Garıp canı tanap, onuñ bilen görüşyär. Sağlık-amanlık sorayyar. Garıp can ondan Şasenemi sorayar. Geday Garıp canıñ soragina cogap berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Şavezirden geldim munda,
Şasenemiñ sag-salamat.
Cebir-sütem dolı anda,
Şasenemiñ sag-salamat.

Gurulğı zulum dukanı⁷⁷⁸,
İl-ulus çekyär cepanı,
Ençeler süryär sapanı,
Şasenemiñ sag-salamat.

Süythor, hannas⁷⁷⁹ yıgar malı,
Kiseleri puldan dolı,
İl-ulusıñ yaman halı,
Şasenemiñ sag-salamat.

Şadır-vezir zulum eder,
Halal-haram barın yuvdar,
(s.187)Geda aydar, zulum öter,
Şasenemiñ sag-salamat.⁷⁸⁰

Geday sözünü tamamlayar. Garıp can gedaydan bu sözleri eşidip, Diyarbekire gitmek pikirini taşlap geziberyär. Goy, ol gezibersin.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Garıp can Bagdatda diyip eşideli bări, köp vagt geçyär. Onuñ barlığı-yokluğu hem mälüm däl. Şasenem ah çekip geziberyär. Günlerde bir gün dañdan yatırka, Şasenem bir düş görüyär. Oña garrı moysepit⁷⁸¹ kişi Garıp canı golundan tutup, getiriyär de Şasenemiñ eline tutduryar. Şasenem muña örän şatlanyar. Ol tolgunıp ukudan oyanyar. Şasenem görse, düşi eken. Ol öz düşi hakkında oylanıp otırka, bu yere Akca gelip giryär. Akca: “Düş gördüm” diyip Şaseneme aydyar. Şasenem hem Akca garap, özüniñ düşünü sözlöp beryär. Şol vagt Şasenem Garıp canı isleyänini Akca beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gice de, gündiz de yadır armanım,
Mıradım-maksadım, görsem Garıbım.
Saña pida⁷⁸² bolsun bu şirin canım,
Mıradım-maksadım, görsem Garıbım.

⁷⁷⁷ Bu goşguda 1959 ncı yılda neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanında iki bent artık. Ol bentler:

Totı sıpat, şirin sözlü,
Gırmızı leb, güler yüzli,
Ceren deyin gara gözli,
Şasenemni gördüñizmi?

Suratın çeken nağışlar,
Sıpatın aydar yağşılar,
Toy-meylis gezen bağşılar,
Şasenemni gördüñizmi?, sah. 99.

⁷⁷⁸ Dukan; her hili harıt satılyan cay, senetçiniñ ussahanası.

⁷⁷⁹ Hannas; husıt, gısganç, betnebis, açgöz.

⁷⁸⁰ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

⁷⁸¹ Moysepit; ak geynen, garrı, ak sakgallı adam.

⁷⁸² Pida; gurban bolmak, bir zadıñ ya da adamıñ ugrunda özünden geçmek.

Ayrılık derdinden bagrım paradır,
Tenim deşik-deşik, süññüm yaradır,
Işk derdinden canım çıkıp baradır,
Mıradım-maksadım, görsem Garıbım.

Sadagañ bolayın sözüne bende,
Hiç takat galmadı cigerde-tende,
Men yarım diledim hudadan günde,
Mıradım-maksadım, görsem Garıbım.

Yene bir görsemdi, yarımın yüzün,
Gözüm sürtsem men yarımın ızın,
Yarım unuttımı Şaapbas gızın,
Mıradım-maksadım, görsem Garıbım.
Mähnetim⁷⁸³ köp boldı, ayşım⁷⁸⁴ kem boldı,
İydiğim, içdiğim gaygı-gam boldı,
Yarımdan ayrılgan Şasenem boldı,
Mıradım-maksadım, görsem Garıbım.

(s.188)Şasenem sözünü tamamlayar. Akca bu sözleri eşidip, “Ey, Şasenem, bu düşüñ ahır hayırdır. Garıp can Diyarbekire geler, emma onı getirmek gerek” diyyär. Şasenem Akcanıñ bu maslahatını eşidip, “Ey, Akca, sen Bagdada barsañ, Garıp canıñ bardığını ya yokduğunu bilseñ, ol bar bolsa onı getirseñ yağşı bolardı” diyip yalbaryar. Akca Bagdada gitmäge razı bolyar. Şol vakt Akcanı hoca sıpatında geyinderyärler. Goluna galamdan, cezver beryärler. Şasenem Akcanı yola salıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Akca, gider bolsañ Bagdat ilige,
Garıbımnı sag-salamat sen getir.
Gözlöp barsañ, yarıñ uzak yoluga,
Garıbımnı sag-salamat sen getir.

Aglay-aglay gözüm yaşı sil boldı,
Yolunda gül meñzim saralıp soldı,
Bagtım gara, täley⁷⁸⁵ mende ters geldi,
Garıbımnı sag-salamat sen getir.

Gara bagtım galar, Garıbım gelse,
Çeken hesretlerim yarım bir bilse,
Bilbil bolup yarım bagıma gonsa,
Garıbımnı sag-salamat sen getir.

Maksat-mıradımdır yarım görerge,
Şasenem diyir, kararım yok durarga,
Yar yoluna tayyar canım bererge,
Garıbımnı sag-salamat sen getir.⁷⁸⁶

Şasenem sözünü tamamlayar. Akca yoluna rovana bolyar. Ol az yöräp, köp yöräp, Bagdat yurduna baryar. Bu yurt örän uludı. Muña köp galalar değışlidi. Bu yurt köp beyleki

⁷⁸³ Mähnet; azap, zähmet, kınçılık.

⁷⁸⁴ Ayış; yaşayış, keyp, lezzet, eşret, rahat yaşamak.

⁷⁸⁵ Täley; ıkbāl, bagt, yazgıt, takdır.

⁷⁸⁶ Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantda yok.

hanlıklardan baydı. Şol sebäpli köp yurtlar bilen sövda edyärdi. Dürli yurtlardan Bagdat yurduna sövdagärler gelyärdi. Bagdat yurdunuň iň ulı galası Izmıkşiriň şäheridi. Ol bu yurduň merkezidi. Izmıkşir şa şonda yaşayardı. Köp velayatlar, galalar, obalar Izmıkşir şalığına garayardı.

İndi habarı kimden al, Bagdat yurduna Garıp canı gözläp gaydan Akcadan al. Ol Izmıkşiriň galasına baryar. Akca galada birnäçe gün gezyär. Garıp canı gözleyär. Ondan gördüm-bildim eşitmeyär. Ahırı Akca Garıp canı gözläp yörkä; “Bagımıradıñ” yolunuň üstünden baryar. Ol yerde köpçülik kimedir garaşyar. Akca olarıň yanına barıp, adamlarıň kime garaşyanını bir garrı kişiden sorayar. Ol garrı Akca: “Bu (s.189) yoldan her anna günü şaga görme-görşe Diyarbekirli Garıp can geçyär. Ol örän ovadan yigit. Şonu görmäge garaşyarlar” diyyär. Munı eşidip, Akca hem bularıň arasında duruberyär. Garıp can bu yerden çäş⁷⁸⁷ vagtı geçyär. Akca onı tanayar, emma ol Garıp candan özünü yaşıryar. Şonu üçin Garıp can Akcanı görmeyär. Garıp can Izmıkşir şanıñka görme-görşe gidiberyär. Akca şondan soň, “Bagımıradıñ” gapısınıň önündäki ulı bir gücümüň kölegesinde otırıberyär. Garıp can şanıñ görme-görşünden gaydıp şu yere gelende, Akcanı tanap, haydan-hay atdan düşyär. Saglık-amanlık, hal-ahval soraşyar. Akca Garıp cana Şasenemiň gören düşüni beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Bir düşy gördi Senem özi,
Habarıñ guman eyledi,
“Getir” diyip iberdi bizi,
Gara bagrın gan eyledi.

Söz yetip, yağşı-yamandan,
Gol çekip, ata-eneden,
Bir kişi Halapşirvandan,
Sud işin zıyan eyledi.

Aytgähde⁷⁸⁸ bayram günü,
Bir kişi köydürdi onı,
“Rastmış Garıbnı öleni”,
Diyibän hayran eyledi.

Eşidip, divana bolup,
Bizni sizge ilçi kılıp,
Hanımanın otga salıp,
Senem köp efgan eyledi.

Gülnahal diyr, ey, mähriban,
Şol gün boldı ahırzaman,
Yağşı günler boldı yaman,
Gam onı talañ eyledi.

Akca sözüni tamamlayar. Garıp can Akcadan bu sözleri eşidip, Diyarbekire gitmäge yol encamını tutuberyär. Ol kemsiz tayyarlanıp, Akca: “Ey, Akca, siz şu yerde maña garaşñ. Men şadan, onuň ayalı Ayparadan Diyarbekire gitmäge rugsat alıp geleyin” diyip çıkıp gidyär. Garıp can Izmıkşir şanıñ yanına barıp, Diyarbekire gitmäge rugsat sorayar. Izmıkşir şa Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, meniñ yur(s.190)dumda haysı gızı isleseñ alıp bereyin, sen Diyarbekire gitme” diyyär. Garıp canıñ şol vagt yüregi coşup, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

⁷⁸⁷ Çäş; günüň guşluk vagtı.

⁷⁸⁸ Aytgär; bayram edilyän yer.

Ey yaranlar, halayıklar,
Men bu zar için agların.
Dil⁷⁸⁹ hemrahım, can yoldaşım,
Söver yar için agların.

Gördüm halk içre hulkı hoş,
Tövella etmân munça boş,
Yürek-bagım bolupdı baş,
Senem can için agların.

Her kimi dost tutmak bolmaz,
Dost tutup, unutmak bolmaz,
Gızıl güli satmak bolmaz,
Hırıdar için agların.

Maña degdi hazan yeli,
Mey içirdi dolı-dolı,
Dost men diyen köpdür veli,
Vepadar için agların.

Garıp diyer, ey-â mövlam,
Eciz kıldı meni sövdañ,
Kem bolmasın zovkı dünyâñ,
Şasenem için agların.

Garıp can sözünü tamamlayar. Izmıkşır şa bu sözleri eşidip, “Bu söygüniñ Şasenemden başga dermanı tapılmaz” diyyär. Yene Izmıkşır şa Garıp cana garap: “Ey, Garıp can, sen rugsat etseñ, men desga⁷⁹⁰ tutup, Şaapbasıñ gızını zor bilen alıp bereyin” diyyär. Izmıkşır şanıñ bu aydanına Garıp can razı bolmayar. Ol Izmıkşır şaga garap, “Ey keremli adil şahım, insan ganı dökülmesin. Men öz günümü özüm görerin” diyyär. Şu sözleşik gidip durka, bu yere Izmıkşır şanıñ ayalı Aypara, gızı Helalay peri gelyär. Bularıñ üçüsi de üç yerden Garıp cana: “Garıp can, sen Diyarbekire gitme” diyip yalbaryar. Garıp canıñ bu vagt ıışgı coşup, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yandırdı canımı, yakdı bagrıma,
Sürmeli şol gara gözleriñ seniñ,
Säherler ızlayıp, yollarda yörsem,
Şekerden şirindir sözleriñ seniñ.

(s.191) Işgım zahır⁷⁹¹ boldı ulus-ilime,
Şum rakıplar düşdi meniñ ızıma,
Gözlerimden akıp, ganlı silime,
Garkıldeşip yüzer gazlarıñ seniñ.

Yarımını çağırsam, bir bări bakmaz,
Özgäniñ yağşısı köñlümge yakmaz,
Vepalı yar, yarın beyle garatmaz,
Daşdan gatı eken nâzleriñ seniñ.

⁷⁸⁹ Dil; yürek, gövün, dil bermek, yürekden söz bermek, lebiz etmek.

⁷⁹⁰ Desga; goşun, yığın.

⁷⁹¹ Zahır; aşgär, belli, mälim, mälim etmek, daşıña çıkarmak, daşkı görnüş.

Köyünde köyüp men, gähi⁷⁹² oyana,
İşgında bolup men dâli-divana,
Men aşık bolmuşam nâzli cuvana,
Otlara yakılsın tozlarıñ seniñ.

Garıp aşık yalbarmışdır hudaya,
Hiy rehmiñ gelmezmi bu şirin cana,
Bir nazar eylese misgin gedaya,
Gışlara dolansın yazlarıñ seniñ.

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp canıñ Diyarbekire gitceğini eşidip, onuñ deñ-
duşları bu yere gelyärler. Garıp can: Izmıkşır şaga, onuñ ayalı Aypara, gızı Helalay perä,
yoldaşlarına garap, rugsat bermeklerini sorayar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Hiç kes bilmez, vatanım bar ilim bar,
Men garıp men, meni yollañ yoluma.
Ayrılık bar, cıdalık bar, ölüm bar,
Men garıp men, meni yollañ yoluma.

Garıp ülkesinde köñlüm sınıkdır,
Bu cismim içire canım gonakdır⁷⁹³,
Meniñ aşıklığım halka takıkdır,
Men garıp men, meni yollañ yoluma.

Beradarlar⁷⁹⁴, deñ-duşlarıñ galıñlar,
Hoşlaşiban meni yola salıñlar,
Ağıranıñ bizden razı boluñlar,
Men garıp men, meni yollañ yoluma.

Siziñ daglar, biziñ dagdan kiçikdir,
Biziñ sözler, siziñ sözden süycükdür,
(s.192)Bize habar geldi yollar açıkdır,
Men garıp men, meni yollañ yoluma.

Biziñ daglar, siziñ dagdan ötedir,
Kovum-gardaş bizde tamam atadır,
Alıs yerde aşık tutmak hatadır,
Men garıp men, meni yollañ yoluma.

Garıp aydar, ediñ işimi asan,
Rugsat beriñ, gitsem yoluma bakan,
Aşıklar yolunda gurulğı dukan,
Men garıp men, meni yollañ yoluma.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu yerde duranlar: Izmıkşır şa, onuñ ayalı Aypara, gızı
Helalay peri, onuñ deñ-duşları Garıp cana Diyarbekire gitmäge rugsat edyärler. Garıp can bu
yerdäkiler bilen hoşlaşıp, Akcanıñ yanına barıp, onuñ bilen yola rovana bolyar. Bu ikisi az
yöräp, köp yöräp, Diyarbekir yurduna yetyär. Bu söz bu yerde dursun.

⁷⁹² Gähi; kävagt, kāmahal.

⁷⁹³ Gonak; mihman.

⁷⁹⁴ Beradar; dogan.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Şasenem Akcanı Bagdada ugradandan soñ, onuñ gam-gussası has artıyar. Garıp can gideli bări, ondan hiç habar yokdı. Şasenem “Garıp cana nâme bolduka” diyip, gövñüne vehim salıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Her saba gelerdi, gül dek açılıp,
Yareb⁷⁹⁵, niçik olar gelmez Garıbım?
Totı dek agzından dürler saçılıp,
Yareb, niçik olar gelmez Garıbım?

Sensiz öten ömrüm derdi-dagmıdır,
Gezen yeri cennetmidir, bagmıdır,
Bilmen nedir, hassamıdır, sagmıdır,
Yareb, niçik olar gelmez Garıbım?

Uzak yolda, meydanlarda galdımı,
Ya hassa boldumı ya da öldümi,
Özgäni söydümi, köñül berdimi,
Yareb, niçik olar gelmez Garıbım?

Şasenem gız diyerler meniñ adımga,
Bir ah ursam, âlem yanar odumga,
Yaradan⁷⁹⁶ zulcelal⁷⁹⁷ yetiş dadımga,
Yareb, niçik olar gelmez Garıbım?

(s.193)Şasenem sözünü tamamlayar. Ol otagında köp gaygılanıp oturyar. Dınç alyar. Uklap turyar. Bu söz bu yerde galsın.

İndi habarı kimden al, Garıp can bilen Akcadan al. Bu ikisi az yöräp, köp yöräp, ahırı Şavezir şäherine yetyärler. “Erembagına” gelmezden öñ, Akca özünüñ hoca lıbaslarını çıkarıp, Garıp cana beryär. Garıp canıñ şahana lıbaslarını Akca geyyär. Şu görnüşde Akca “Erembagına” ugrayar. Garıp can bolsa, hoca sıpatında bolup, atını şäheriñ köçesinden sürüp gidiberyär. Akca Şasenemiñ köşgüne Garıp candan öñ baryar, emma Şasenemi ukudan oyarmayar. Hay diymän bu yere Garıp can hem gelyär. Garıp can Şasenemi ukudan oyarmak üçin, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yüzi gül, saçı sünbülüm⁷⁹⁸,
Habar al bilbilleriñden.
Özi bir şeyda bu günüm,
Sözle şirin dilleriñden.

Köñül kinesin⁷⁹⁹ açalı,
Can bilen serden geçäli,
Senem can suv ber içäli,
Doyur lebde ballarıñdan.

Men seni diledim hakdan⁸⁰⁰,
Köp cepa çekdim uzakdan,
Bir posa ber al yañakdan,

⁷⁹⁵ Yareb; dini söz, hodayıñ bir adı.

⁷⁹⁶ Yaradan; dini söz, hoday.

⁷⁹⁷ Zulcelal; köne dini söz, hoday, şöhratlı, şöhrat eyesi beyik mertebeli.

⁷⁹⁸ Sünbül; gara, oñat ıslı ösümlük, ... güli, arpa-bugday başı, söygüliniñ saçı.

⁷⁹⁹ Kine; düşman, kituv, öç, ar, kine tutmak, yürekde kitun saklamak.

⁸⁰⁰ Hak; köne dini söz, hoday.

Eger gelse gollarından.

Yüzleri hurşıdım⁸⁰¹, ayım,
Men Garıp hemdemim-tayım,
Miyesser⁸⁰² kılssa hodayım,
Guçsam inçe billeriñden.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şasenem bu sesi düşündemi, huşundamı? Hiç añşırıp bilmeyär. Gulagina bir ovaz gelyär. Ol gözüni açsa Garıp canı göryär. Bu ikisi garsa, gucaklaşyar, öpüşyär. Bihuş bolup yıkılyar. Birnäçe vagtdan soñ, bular huşlarına gelyärler. Sağlık-amanlık soraşyarlar. Şu vakalardan soñ, Şasenem bilen Garıp can ayış-eşrete meşgul bolyar. Goy, olar ayış-eşret edibersinler. Asuda yaşabersinler.

İndi habarı kimden al, Akca kenizden al. Ol bu bolup geçen vakalardan soñ, özüniñ yaşayan otagına baryar, naharlanyar, dinç alyar, yatıp uklayar. Akca ukudan oyanıp oylanyar. Eden işlerini yadına salyar. Şonda oları birin-birin göz önüne getiryär. Özüniñ hoca sıpatına girip, Şavezir şährinden çıkıp, Bagdat şährine rovana bolşunu, Bagdat şährine barşını, Garıp canı ızlap, şäherde gezişini, ahırda hem oña duş gelşini, onı alıp gaydışını, getirip Garıp canı Şasenem yarına goşurışını yatlayar. Şondan soñ özi hakkında pikirlenip başlayar. Ol öz-özüne: “Men haçan Şasenem yalı söygüli yarıma yetişerkäm? Ayş-eşretde bolarkam? Ya hiç haçan da meniñ bu maksatlarım hasıl bolmazmıka?” diyip, oylanıp otırka, onuñ otagına Şasenem bilen Garıp can giryär. Şasenem Akca gucak açıp topulyar. Oña minnetdarlık bildirip, onı gucaklayar, ogşayar. Onuñ gaygılı halını görüp, Akca gövünlik beryär. Şasenem Akcanıñ gövünü göstermek maksadı bilen onı bag seyline çağıryar. Akca Şasenemiñ çakılığını kabul edyär. Şodan soñ Şasenem, Akca, Garıp can üçüsi bag seyline çıkıylarlar. Goy, olar bagda seyil edibersinler. Şatlıkda, parahatlıkda yaşabersinler.

(s.195) Ayperi

(s.197) Habarı kimden al, Şasenemden al. Şasenem günleriñ birinde Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, Diyarbekir yurdunda dost da köp, duşman da köp, biz hakda dostlarıñ, duşmanlarıñ arasında örän köp dürli gürrüñler bar. Men yovuz günden erbet gorkyarin. Sen meni başga bir il-ulusa alıp gitseñ dım yağşı bolardı. Sen meniñ bu aydanlarımı nähili göryärsin” diyip, Garıp cana geñeş edyär. Garıp can muña razı bolyar. Bu hakda Şasenem Garıp cana garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gel, Garıp, saña bir söz diyeyin,
Yene gül köñlüñe güman getirme.
Bu rehimsiz gahba pelek golundan,
Dözmeyin cebrine, bir ar getirme.

Munda dursañ, goymaz rakıplar seni,
Zaglar gelip, bozar täze gülleri,
Bir yat ülkelere alıp git meni,
Bu yerde söhbete mıdar getirme.

Altı ay bolupdır munda yatalı,
Bizniñ bilen zovkı-sapa tutalı,
Kişi duymaz burun, yörgül gideli,
Bu yat ülkesige mıdar getirme.

Gel, imdi gideli Halapşirvana,

⁸⁰¹ Hurşıt; gün, güneş, ovadan, gözel.

⁸⁰² Miyesser; sezevar, duçar bolmak, mümkün bolmak, nesip bolmak, pete-pet gelmek.

Nobat yetişmezden oval duşmana,
Kişi duymaz burun gitsek bir yana,
Birehim rakıpdan hazar getirme.

(s.198)Şasenem diyr, gideli yat illere,
Huda mızapırın mıradın bere,
Her kes öz kısmatın bagtından göre,
Gaygı edip, köñle gubar getirme.

Şasenem sözüni tamamlayar. Bu maslahatdan soñ, Şasenem bilen Garıp can yol encamını⁸⁰³ tutuberyär. Bu gizlin sırdan Akca habarlıdı. Garıp can bilen Şasenemiñ Halapşırvana gitcek bolyandıklarını bilyärdi. Akca Şaseneme, Garıp cana garap, “Ezber hoca Halapşırvanlı diyyärler. Siz beyavar oña duşsañız, meniñ halımı aydın” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Mundan gider bolsañ Halapşırvana,
Meniñ ahvalımı oña diygey siz.
Ezber hoca atlı şol şirin cana,
Meniñ bu sözümni şoña diygey siz.

Men munda yekelik cebrin çekerem,
Eflatunıñ⁸⁰⁴ patıçasına nökerem,
Bir ah bilen bulut bagrın sökerem,
Tartdığımđır ahı-pıgan diygey siz.

Diyarbekirde meñ deñim-duşum yok,
Gam yetse hemdemlik eder kişim yok,
Çar tarapa bakar köñül hoşum yok,
Giñ cahan gözüne zından diygey siz.

Meniñ üçin özi munda gelmese,
Garıp ülkelerde hemdem bolmasa,
Şikeste halımdan habar almasa,
Eden vadaları yalan diygey siz.

Siz mundan gidersiz gören menzile,
Hemneşin⁸⁰⁵ bolar siz Ezber can bile,
Bagıbanlık kılmasa, bu täze güle,
Gunçalıkda hazan urdı diygey siz.

Gülnahal diyr, acap derde galıp men,
Özüm öz başıma sövda salıp men,
Anıñ cemalığa muşdak bolup men,
Elgenmesin, gelsin-aman diygey siz.

(s.199)Akca sözüni tamamlayar. Şasenem bilen Garıp can Ezber hocanı görseler, Akcanıñ habarını aytcakdıklarına onı inandırýarlar. Şasenem Akca garap, “Biziñ gidenimizi kırk güne çenli, hiç kim bilmesin, kenizlere bolsa, Şasenem kırk gün ayış-eşretde bolyar. Siz hem öz işleriñiz bilen boluberiñ diyip ayıt” diyip tabşıryar. Bu sözleri aydıp, Şasenem bilen

⁸⁰³ Encam; bir işi yetmek üçin gerekli bolan abzal, gural.

⁸⁰⁴ Eflatun; Platon. Yunan (Gretsiya) hekimlerinden iñ meşhurınıñ birisi. İsgender Zülkarneyniñ dövründeşi. Sogradıñ şägirdi. Aristoteliñ ussadı. Eflatun organ saz guralını ilkinici oylap tapıpdır.

⁸⁰⁵ Hemneşin; gürründeş, bile bolyan.

Garıp can yola rovana bolyar. Akca bolsa kenizlere Şasenemiñ tabşırıqlarını aydışı yalı yetiryär. Goy, olar öz işleri bilen bolubersinler.

İndi habarı kimden al, Şasenem bilen Garıp candan al. Bu ikisi üç gice-gündiz yol yöräp, Diyarbekir depesi diylen beyge çıkyar. Olar şol yerde bu gice bolyarlar. Şasenem bilen Garıp can şahana libaslarınıñ birini yere yazıp, beyleki birini üstlerine yapınıp yatyrlar. Çägäni hem yassık edinyärler. Şu yagdayda bütün gicäni geçiryärler. İr bilen Garıp can ukudan oyanyar. Ol Şaseneme garasa, onuñ yüzüne çäge sırapdır, saçına çöp-çömür siñipdir. Garıp can onı görüp bir nama aydyar. Şasenem hem şol vagt oyanıp, oña cogap beryär. Ol aydışik, ine, şunuñ yalı:

Garıp:

Gice-gündiz bu pırakıñ derdinden,
Meni diyip, sepil⁸⁰⁶ bolduñ, Senem can.
Cıda düşdüñ vataniñdan, yurduñdan,
Meni diyip, sepil bolduñ, Senem can.

Şasenem:

Men bagtı garaga sen hem yar bolup,
Meni diyip, sepil bolan, Garıp can.
Gice-gündiz melamata yar bolup,
Meni diyip, sepil bolan, Garıp can.

Garıp:

Işk oduga köydi canım pert bolup,
Kähruba⁸⁰⁷ dek ruhsarımız⁸⁰⁸ zert⁸⁰⁹ bolup,
Sıya zülpüñ topraklara gert bolup,
Meni diyip, sepil bolduñ, Senem can.

Şasenem:

Garıplarnıñ işi şalardan bitmez,
Aşık bolan mağşugını unutmaz.
Cepa tartmay, aşık mağşuka yetmez,
Meni diyip, sepil bolan, Garıp can.

(s.200)Garıp:

Azız başıñ sövdalara sataşdı,
Anı görüp, meniñ yüregim coşdı,
Soltanlık vagtlarıñ yadıma düşdi,
Meni diyip, sepil bolduñ, Senem can.

Şasenem:

Men naçaram, ne iş gelir golumdan,
Başımni kesseler gaytman yolumdan,
Meniñ üçin cıda bolduñ iliñden,
Meni diyip, sepil bolduñ, Garıp can.

Garıp:

Şaapbas züryadı, sen geda bolduñ,
İl-halk, gardaşdan sen cıda bolduñ,
Hem garındaş, köşk-eyvandan ayrıldıñ,
Meni diyip, sepil bolduñ, Senem can.

Şasenem:

Men bilbilem, gonam bagıñ gülüne,

⁸⁰⁶ Sepil; hor-homsı, pese düşen, ezilen, horlanan.

⁸⁰⁷ Kähruba; saman, sarımtık reñkli moncuk, saralan yüze menzedilyär.

⁸⁰⁸ Ruhsar; yüz, yañak, keşp, umumı görnüş.

⁸⁰⁹ Zert; sarı, soluk, öçük reñk.

Gurban olam seniñ şirin diline,
Meni alıp gitgil Şirvan iline,
Meni diyip, sepil bolduñ, Garıp can.

Garıp:
Garıp aydar, muhubbetler arada,
Hak özi saklasın dayım penada,
Yola düşüp, yarım payı-pıyada,
Meni diyip, sepil bolduñ, Senem can.

Şasenem:
Şasenem gözünden ganlı yaş seçip,
Erenler golundan şerabın içip,
Senem diyip, naçar eceden geçip,
Meni diyip, sepil bolduñ, Garıp can.

Garıp can bilen Şasenem aydıışığını tamamlayar. Olar namalarını tamamlayp, yola ugrayarlar. Birnäçe gün yol yöräp, köp aralığı geçyärler. Şasenemiñ ayakları gabarıp, yöremäge mecalı galmayar. Bu yerde Garıp can bilen Şasenem dınç alyar. Olar yene yola ugrayarlar. Garıp can Şasenemi arkasına göterip, birnäçe vagt yol yöreyär. Garıp can hem örän yadayar. Onuñ yol yöremäge mecalı galmayar. Şasenem munı görüp, Garıp cana rehimi gelyär. Ol Garıp cana: “Ey, Garıp can, sen meni bu yerde taşla, öz günüñi özüñ gör” diyyär. Garıp can muña razı bolmayar. Yene Şasenem Garıp cana yalbarıp, bir nama aydyar. Garıp can hem oña cogap beryär. Ol aydıışık, ine, şunuñ yalı:

(s.201)Şasenem:
Meniñ üçin baglı bolup galmagıl,
Gidevergil Halapşirvan sarıya⁸¹⁰,
Bu ülkede nâhak yere ölmegil,
Dolanaver menzil-mekan sarıya.
Garıp:
Seni diyip, düşdüm ısgıñ yoluna,
Işk yoluna tarap biziñ sarıya.
Garamasam men hem yarıñ halına,
Namıs nirde, arlar nirde sarıya?
Şasenem:
Hergiz gutulmadım bagtı garadan,
Bizge kismat kıldı beyle yaradan⁸¹¹,
Hey de yedi yıl geçermikâ aradan,
Aylanaver men natuvan sarıya⁸¹².
Garıp:
Yedi yıldır diygen möhletim meniñ,
Niçik geçer munda ahvalıñ seniñ,
Gaygı-hesret iyer bedeniñ-teniñ,
Gaygılı hesrete biziñ sarıya.
Şasenem:
Alacım yok, galdım bendi baglıga,
Hiç bu gün düşmesin adam ogluga,
Atam meni berse, bir bay duluga,
Zerre gaygımarın bu can sarıya.
Garıp:

⁸¹⁰ Sarıya; sarı, tarap, ugrur.

⁸¹¹ Yaradan; dini söz, huday, alla, tañrı.

⁸¹² Sarıya; sarı, tarap, ugrur.

Sensiz bu ömrüm meñ köysün kül olsun,
Ayrılık müddeti⁸¹³ yedi yıl olsun,
İkimiziñ ıkrarımız şol olsun,
Unutmagıl ähti-peyman sarıya.

Şasenem:

Gündizim gidipdir, goyup gicesin,
Bilmedim men bu panınıñ niçesin,
Yollaveri Gülnahalıñ hocasın,
Onı hem salaver hicran sarıya.

(s.202)Garıp:

Gülnahala aytgıl huda salamın,
Sataşsam Hocaga, görsem vısalın,
Diyerin Akcanıñ perişan halın,
Aydaveri biziñ habar sarıya.

Şasenem:

Gam iymegil, pelek bizni yakar diyp,
Sen giden soñ, Senem gayra bakar diyp,
Vehm eyleme, sen sözi iki çıkar diyp,
Ant eder men lebiz üçin sarıya.

Garıp:

Görüstandır dervüşleriñ mekanı,
Garamaz gözlerim görse hem kani,
Eşitseñ özgäni aldı diyp meni,
Garıp diyır, gitme guman sarıya⁸¹⁴.

Bu aydışik tamamlanyar. İndi bu yerde ayrılışmak gerekdi, emma ol örän kın boldı. Bu ikisiniñ ayrılışması köp kökli töññäni kövländen hem ağır boldı. Şasenem bilen Garıbıñ hoşlaşmaga dilleri barmayar. Biri-birleriniñ yüzlerine garap duruberyärler. Bularıñ ayrılışmaktan başga hiç hili çäreleri yokdı. Olar şu kınçılıkları başından geçirip, yedi yıla vadalaşyarlar. Öpüşip-guçuşıp, hoşlaşmanıñ ugruna düşüberyärler. Şol halat Şasenem Garıp cana garap, bir nama aydyar. Garıp can hem oña cogap beryär. İne, bu aydışik şunuñ yalı:

Şasenem:

Mundan gider bolsañ Halapşirvana,
Bar, Garıbım, saglık bilen gelgey sen.
Seni tabşırımışam kadir⁸¹⁵ subhana⁸¹⁶,
Bar, Garıbım, saglık bilen gelgey sen.

Garıp:

Kadır huda garıplıga salmasa,
Aglama, Senem can, gitsem geler men.
Acal yetip, peymanamız dolmasa,
Aglama, Senem can, gitsem geler men.

Şasenem:

Aglaman neyläyin bagrım daş degil,
Her namart başına düşen iş degil,
(s.203)Senden cıda düşsem, köñlüm hoş degil,
Bar, Garıbım, saglık bilen gelgey sen.

Garıp:

⁸¹³ Müddet; vaqt, zaman, dövür.

⁸¹⁴ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁸¹⁵ Kadir; dini söz, huda, alla, tañrı, güyçli, gudratlı.

⁸¹⁶ Subhan; dini söz, şöhrat, övgi, hudaı, allanı şöhratlandırmak.

Meni gitdi diyip, çıtma gaşıñnı,
Humar ala gözden dökme yaşıñnı,
Hudahım bitgirse, meniñ işimni,
Aglama, Senem can, gitsem gelir men.
Şasenem:
Mundan gider bolsañ, daglar dumandır,
Cemalın görmäge arzuım kändir,
Bu gün ayralıkdır, ahırzamandır,
Bar, Garıbım, saglık bilen gelgey sen.
Garıp:
Meni gitdi diyip, aglap oturma,
Gül yüzüñ saraldıp, reññiñ öçürme,
Sen, ağlayıp, halıñ asla kaçırma,
Aglama, Senem can, gitsem gelir men.
Şasenem:
Mundan gider bolsañ, yollar ägädir,
Üstümüzde kadir huda penadır,
Kim bizge zulüm etse, bir zat añadır,
Bar, Garıbım, saglık bilen gelgey sen.
Garıp:
Meni gitdi diyip, gamda galmagıl,
Gaygı bilen yüzüñ yere salmagıl,
Her yeter-yetmeze hemdem bolmagıl,
Aglama, Senem can, gitsem gelir men.
Şasenem:
Mundan gitseñ, seniñ ızın ızların,
Kesip-kesip, cigerimi dagların,
Yedi yılıñ vadasını gözlärin,
Bar, Garıbım, saglık bilen gelgey sen.
Garıp:
Gaygı-gamlar şeyle başa düşermi,
Candan geçmey, kişi ısga bişermi,
Munça köp ağlamak, senden geçermi,
Aglama, Senem can, gitsem gelir men.
Şasenem:
Diyarbakirden göç eyledi ilimiz,
Sonasın uçurdı, galdı köñlümüz,
(s.204) Yar ayrılıp, uzak düşdi yolumız,
Bar, Garıbım, saglık bilen gelgey sen.
Garıp:
Meni gitdi diyip, munça aglama,
Humar ala gözde gubar bağlama,
Yarım gitdi diyip, canım daglama,
Aglama, Senem can, gitsem gelir men.
Şasenem:
Men diysem, maksada onda bir yol bar,
Kim saña cebir etse, sen oña yalbar,
Başıñ egip, boynuñ üstünden yol ber,
Bar, Garıbım, saglık bilen gelgey sen.
Garıp:

Meni gitdi diyip, yovuz hallarga,
Ugratma özüñni kılı-kallarga,
Her gün tagna⁸¹⁷ edip, bakma yollarga,
Aglama, Senem can, gitsem gelir men.

Şasenem:

Yol bilen baradır yarımñıñ ızı,
Bal bilen şekerdir, şirindir sözi,
Işğında gedadır Şaapbas gızı,
Bar, Garıbım, sağlık bilen gelgey sen.

Garıp:

Öyden çıkıp, dal gerdeniñ galdırma,
Ah uruban, reññi-royuñ soldurma,
Garıbı göz yaşıñ bilen öldürme,
Aglama, Senem can, gitsem gelir men.

Şasenem:

Şasenem diyir, işim ahı-zar olsun,
Rakıplara yağı cahan dar olsun,
Nirä barsañ Aşık Aydıñ yar olsun,
Bar, Garıbım, sağlık bilen gelgey sen.

Bu aydıñlık tamamlanyar. Şol yeriñ yakınında Nayzahal diyen bir depe bardı. Şasenem bilen Garıp can bir-birleriniñ boyunlarına gol salşıp, yuvaş-yuvaşdan yöräp, Nayzahal depesine çıkyarlar. Şol yerde Garıp can Şasenem bilen hoşlaşyar da öz yoluna ugrayar. Şasenem onuñ ızından garap galiberyär. Garıp canıñ garası yityänçä, ol şol durşuna duryar. Yekelikde Şasenem Nayzahal depesiniñ üstünde bir gice-gün(s.205)diz bolyar. Onuñ yöremäge hiç ısgını yokdı. Gice onuñ ukusu hem gelmeyärdi. Şondan kân vağı geçyär. Dañ atyar. Guşlar sayrap başlayarlar. Şasenem şol pursat Garıp canı yadına salıp, “Garıp canıñ halı niçik bolduka” diyip gaygilanyar. Ol hudaya yalbarıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey keremli kadir huda,
Garıbım size tabşırdım.
Gökde gezen molla tolgay,
Garıbım size tabşırdım.

Men bolmadım saña hemdem,
Yüregimi tutdı yüz gam,
Atamız hezreti⁸¹⁸ Adam⁸¹⁹,
Garıbım size tabşırdım.

Aydım-sazıñ sensiñ piri,
Garıp gol bereniñ biri,
Aşık Aydıñ ussat şiri,
Garıbım size tabşırdım.⁸²⁰

Tur dagında gezen Musa⁸²¹,
Başımga düşdi yüz sövda,
Ya pirim Yusup-Zuleyha,

⁸¹⁷ Tagna; kinaya, yañısı, gülki, maşgaralamak.

⁸¹⁸ Hezret; cenap, hökümdar, hökümni yetirici.

⁸¹⁹ Adam; dini düşünce, Adam ata.

⁸²⁰ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁸²¹ Musa; Muhammetden öñ yaşıp geçen pıgamberiñ biri.

Garıbım size tabşırdım.

Bu derdimge eyle derman,
Tebipleriñ piri Lukman⁸²²,
Davudıñ⁸²³ oğlu Süleyman⁸²⁴,
Garıbım size tabşırdım.

Dünyäde şanlı erenler,
Asasın⁸²⁵ yere uranlar,
Çölde gezen kırk çiltlenler,
Garıbım size tabşırdım.

Ança kıldım munda pervas,
Köşgüm saña bolsun nıyas,
Çölde gezen Hıdır-Ilyas,
Garıbım size tabşırdım.

(s.206)Kölümde uçmaz sonası,
Dilimden gitmez senası,
Hıdır-Ilyasıñ enesi,
Garıbım size tabşırdım.

Kap dagında bağı düzi,
Altından ermiş kesevi,
Pirim Hoca Ahmet Yasavı⁸²⁶,
Garıbım size tabşırdım.

Batır bolan geyer sovut⁸²⁷,
Yüz yaşagan hezreti Davut,
Güvä⁸²⁸ gelen Yusup⁸²⁹-Ahmet⁸³⁰,
Garıbım size tabşırdım.

Dayım gezer misli bürgüt⁸³¹,
Sakla yarımını sen berkit,
Sığındım, ey, pirim Gorkut⁸³²,
Garıbım size tabşırdım.⁸³³

Soldı bu ıǵımıñ güli,

⁸²² Lukman; legendar tebip, bilimdar hekim. Rovayata görä, ol hemme dertleri, keselleri becerip bilipdir.

⁸²³ Davut; dini roayata görä pıgamberiñ biri.

⁸²⁴ Süleyman; dini roayata görä pıgamberiñ biri.

⁸²⁵ Asa; hasa, tayak, el tayagı, söyget tayagı.

⁸²⁶ Hoca Ahmet Yasavı; XII asırda yaşap geçen Türkmenleriñ bir şahırı.

⁸²⁷ Sovut; demir don uruş geymi, uruşda geyilyän demirden yasalan geyim. Onı batırlar geyipdirler.

⁸²⁸ Güvä; şayat.

⁸²⁹ Yusup; “Yusup-Ahmet” dessanınıñ baş gahrımanınıñ biri.

⁸³⁰ Ahmet; “Yusup-Ahmet” dessanınıñ baş gahrımanınıñ biri.

⁸³¹ Bürgüt; ulı, güyçli, yırtıcı bir guş.

⁸³² Gorkut (Gorkut Ata); Türkmenleriñ “Gorkut Ata” eposınıñ baş gahrımanı.

⁸³³ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

Uçdı bagtımın bilbili,
Käse beren pirim Alı⁸³⁴,
Garıbım size tabşırdım.

Sovut geyenlerin biri,
Göroglıdır⁸³⁵ peleñ şiri,
İl-ulusın hovandarı,
Garıbım size tabşırdım.⁸³⁶

Sataşmasın saña azan,
İl-ulusın hanı Gazan⁸³⁷,
(s.207)Gorkut Ata pirim ozan,
Garıbım size tabşırdım.⁸³⁸

İl ulusuñ haklan hakın,
Duşmanıñ bagrını yakan,
Sovut geyen batır Çakan⁸³⁹,
Garıbım size tabşırdım.⁸⁴⁰

Yadımdadır mıdam heman,
Duşmanı getiren aman,
Teke⁸⁴¹ begi diyrler Zaman⁸⁴²,
Garıbım size tabşırdım.⁸⁴³

İl-ulusın golun tutgan,
Çagırlanda mıdam yetgen,
Gara han⁸⁴⁴ diyir, oklar atgan,
Garıbım size tabşırdım.⁸⁴⁵

Şasenem galdı muñalıp,
Yüzün yırtıp, saçın yayıp,
Üç yüz altmış⁸⁴⁶ özi gayıp,
Garıbım size tabşırdım.

Şasenem sözünü tamamlayar. Onuñ yeke özi ıkbalına kanagat edip, depäniñ üstünde otırıberyar. Goy, ol otırıbersin.

⁸³⁴ Alı; Muhammediñ giyevesi, dördünci halıpa.

⁸³⁵ Göroglı; “Göroglı” eposınıñ baş gahırmanı.

⁸³⁶ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁸³⁷ Gazan (Salır Gazan); “Gorkut Ata” eposınıñ baş gahırmanınıñ biri.

⁸³⁸ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁸³⁹ Çakan; Türkmenlerin Yemreli taypasınıñ edermen yigidi.

⁸⁴⁰ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁸⁴¹ Teke; Türkmenlerin Teke taypası.

⁸⁴² Zaman; Türkmenlerin teke taypasınıñ edermen yigidi. “Göroglı” eposınıñ “Yusup-Ahmet” dessanınıñ gahırmanlarından birisi.

⁸⁴³ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁸⁴⁴ Gara han; Türkmenlerin “Gorkut Ata” eposınıñ gahırmanınıñ biri.

⁸⁴⁵ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁸⁴⁶ Üç yüz altmış; Köneürgeñ harabaçılığında yerleşyän üç yüz altmış övlüyä, oların hemmesine bilelikde üç yüz altmış diyip at beryärler.

İndi habarı nireden al, Diyarbekir şäherinden al. Gice Şaapbas ir bilen ava gitcekdigini vezir-vekillerine aydyar. Ava gitmäge bolsa, şol gice örän oñat tayarlık görülyär. Daňdanlar Şaapbas nökerleri bilen ava-şikara çykyar. Ozal dilleşilen sährada av avlamaga başlayarlar. Bular av avlap yörkäler, olaryň oñünde bir gulan peyda bolyar. Şanyň nökerleri ol gulanıň daşını gabayarlar. Şol mahal Şaapbas: “Gulanı diri tutmalı. Gulan kimiň üstünden geçse, gulanı gaçyrsa, başı ölümlü, malı talagly” diyyär. Şu tabşyrykdan soň, gulanıň daşını gaban adamlar, onuň töwereginden gysyp başlayarlar. Gulan şol vagt Şaapbasıň üstünden gelyär de gaçyp gidiberyär. Şaapbas onuň ızından basyar ata gamçyny. **(s.208)**Gulan gaçyar. Şaapbas kovyar. Gulan şol gaçyp barşına, Nayzahal depesine çykyar. Şaapbas hem gulanı kovalap, şu yere gelyär. Şol halat Şaapbasıň gözi Şaseneme düşyär. Şasenem hem kakasını tanayar. Bu yagdayda Şasenem hudaya yalbarıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Kadır huda dergahıña sığındım,
Men niçik bu yerde hıcap eyläyin.
Ganat yazıp, uçup çıksam asmana,
Söver gullarıña cogap eylärin.

Vucudıña yetir diydämiň okun,
Erenlere dergit gamzamiň okun,
Şaapbasıña yetir händegiň⁸⁴⁷ okun,
Özüň gutarmaga hıcap eylärin.

Görse bozar aşyklarıň şanını,
Maña geydir bu gün acal donunı,
Cülve bilen alam atam canını,
Bu gün mertligini hasap eyläyin.

Yüzümüzge yetir Bamıkniň yüzün,
Dilimge getirgil Uzranıň sözün,
Gözümge hem bergil Leyliniň gözün,
Görgeniň bagrını kebab eyläyin.

Bu çöl yerde meni kılma harı-zar,
Duşmanlar golunda goyma girifdar,
Dadımga yetişgil eyä, biri bar,
Puşeyman men indi sogap eyläyin.

Senem diyr, bu yerde garıp olup men,
Bir täze gül imdi, indi solup men,
Bu gün Şaapbasa duçar gelip men,
Haysı betbagtlığım hasap eyläyin.

Şasenem sözüni tamamlayar. Şaapbas şol gelşine Şasenemi kemsiz görüp, bihuş bolyar. Ol atından yıkılyar. Şasenem hem munı gören badına “Huda berse guluna, getirip goyar yoluna” diyip, haydan-hay kakasınıň atını münüp, köşgüne tarap basyar ata gamçyny. Şol gaydışına durman köşgüne gelyär. Akca bu gelşi görüp, Şaseneme garayar da, “Garıp can hanı” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Men saña diyeyin, Şasenem canım,
Bile gitgen Garıp canı neylediň?
Ne sövdalar düşdi onuň başına,

⁸⁴⁷ Händek; çukur, garım.

Gamda galan natuvanı neylediñ?

(s.209)Ne veç⁸⁴⁸ ile pelek çarhın gayırdı⁸⁴⁹,
Ne mey bilen seni huda doyurdı,
Ne kısmatdır Garıbıñdan ayırdı,
Sözle, halı perişanı neylediñ?

Diliñ lal boldumı, diymediñ dadıñ,
İmdi üzöldimi, ya da mıradıñ,
Şirin üçin nirä gitdi Perhadıñ,
O şol çäki-giribannı⁸⁵⁰ neylediñ?

Niçik köñlüñ boldı, ondan galmaga,
Niçik tap getirdiñ, cıda bolmaga,
Gorkmadıñ hudadan talañ salmaga,
Gış açılan gülüstani⁸⁵¹ neylediñ?

Gülnahal diyr, niçik kısmat yazıldı,
Ne sebäpden etgen ähdiñ bozuldı,
Niçik edip, ondan köñlüñ üzüldi,
Bagtı gara, sergezdanı neylediñ?

Akca sözünü tamamlayar. Şasenem Akcanıñ sovallarına cogap berip, bir nama aydyar.
Ol şonda hemme başından geçirenlerini birin-birin aydıp beryär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp bilen edip idim maslahat,
Ovalda suhbatım berar eyledi.
Çıkıp rovan bolduk Halapşırvana,
Pelek bizge kastı güzer⁸⁵² eyledi.

İkimiz saz bolduk, ol ähdi eylöp,
Canı-cana goşduk, şeker şäht⁸⁵³ eylöp,
Yola düşüp, üç gün gaçdık, cäht⁸⁵⁴ eylöp,
Pelekni gör, niçe güzer eyledi.

Eger ölsem, bolmaz erdi soragım,
Senden özgelerge diymen geregim,
Üç günden soñ, yaramadı ayagım,
Yörey diysem, canım azar eyledi.

Pelek bizge kastın cıda yetirdi,
Her kimsäni bir azapga iterdi,
(s.210)Agır görmey, Garıp meni göterdi,
Azız canın maña pida eyledi.

⁸⁴⁸ Veç; sebäp, yol, bahana, hızman hakı, pul, zat, yüz, keşp.

⁸⁴⁹ Gayır; gayırmak, çalmak, çalıp yiteltmek, bir işi etmek.

⁸⁵⁰ Çäki-giriban; yakası çäk, sınası daglı.

⁸⁵¹ Gülüstani; güller mekanı, güllük yer.

⁸⁵² Güzer; yabıñ güzeri, yapdan suv almaga barılan yer.

⁸⁵³ Şäht; bal, süyci zat, şeker.

⁸⁵⁴ Cäht; tarap, ugur, sebäp.

Aytsam, eda bolmaz, pelek azabın,
Bizlerge içirdi hicran şerabın,
Senem aydar, ahır berdim cogabın,
Yar mekanın özgä diyar eyledi.

Şasenem sözünü tamamlayar. Şu aydanları bilen bilelikde Nayzahal depesinde Şaapbası görendigini, onun özünü görüp, bihuş bolup yıkıldığını, şol mahal onun atını münüp gaydandığını hem Akca gürrün beryär. İndi bu söz bu yerde galsın.

İndi habarı kimden al, Şaapbasdan al. Şaapbas gulanın ızından kovalap, Nayzahal depesine çıkanda, gızını görüp, bihuş bolup yıkılır. Şol yerde hem ızından nökerleri gelyänçä yatar. Onun nökerleri: “Patışa nirä gitdikä” diyip, ızından gelyärler. Olar Nayzahal depesine gelenlerinde, Şaapbasın bihuş bolup yatanını göryärler. Onı söygetläp, düşegin üstünde yatırırlar. Şaapbas birnäçe vagtdan soñ, özüne gelyär. Ondan vezir-vekiller: “Ey, patışamız, size näme boldı” diyenlerinde Şaapbas olara başından geçirenlerini birin-birin beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey yaranlar, Diyarbekir yurdunda,
Aklım aldı, ala gözli bir peri.
İmdi ölsem gerek, onun derdinden,
Ganım dökdi, gara gözli bir peri.

Bilbil bolup gezsem, yarın bağında,
Säherler sayrasam, yar soragında,
Şenbe şıkarında, çäşgäh çağında,
Ganım dökdi, gara gözli bir peri.

Gözüm düşdi onun reñni-royuna,
Dal gerdenine, kamatina, boyuna,
Işk ataşı düşdi köñlüm öyüne,
Yakdı canım, gara gözli bir peri.

Gözümə göründi bir mahı enver⁸⁵⁵,
Ya gulman⁸⁵⁶, ya hüyardür⁸⁵⁷, ya peri-peyker⁸⁵⁸,
Cemalı, şuglası älemi örter,
Aldı canım, ala gözli bir peri.

(s.211) Bir peridir, tavus kibi bezenmiş,
Gaşı keman, kirpik oka gezenmiş,
Aşıkların öldürmäge dözenmiş,
Aklım aldı, ala gözli bir peri.

Suratı, hayatı⁸⁵⁹ gitmez gözümnden,
Senası, ovsapı⁸⁶⁰ gitmez sözümnden,
Görgeñ zaman men hem gitdim özümnden,
Aklım aldı, ala gözli bir peri.

⁸⁵⁵ Mahı enver; nurlı ay, iñ nurlı, iñ rüşven, iñ yagıtı ay, yagıtılık, şöhle.

⁸⁵⁶ Gulman; dini düşünce, “behişt” gızı, gullukçı, hızmatkär.

⁸⁵⁷ Hüyr; dini düşünce, “behişt” gızı.

⁸⁵⁸ Peyker; beden, ten, endam, surat, obraz, heykel.

⁸⁵⁹ Hayat; yaşayış, dirilik, hovlı.

⁸⁶⁰ Ovsapı; vasp etmek, övmek, tarıplamak.

Hüyrler ança bolmaz cennet içinde,
Görgeç meni goydı hesret içinde,
Turdı, tagzım etdi, golı saçında,
Aklım aldı, ala gözli bir peri.⁸⁶¹

Şaapbas diyr, ansız canı näteyin,
İmdi aşıklığıñ yolun tutayın,
Ölünçäm şol yara sorag eteyin,
Aklım aldı, ala gözli bir peri.

Şaapbas sözünü tamamlayar. Şonda oturanların birisi: “Her yerde gurrandaz, müneçcim bolsa bu yere çağırmaq gerek” diyyär. Şaapbas munı makul bilyär. Gurrandazları, müneçcimleri çağırmaqı höküm edyär. Oları tiz bu yere alıp gelyärler. Şol yerde gurrandazlar, gurra taşlayarlar, müneçcimler, müneçcim agtaryarlar. Olar bu vaka seredip görseler, Şaapbas öz gızına aşık bolupdır. Bu yagdayı gurrandazlar, müneçcimler özara maslahatlaşıp, Şaapbasa aytmazlığı makul tapyarlar. Olar Şaapbasa: “Ey, keremli şahımız, size gömen adam bolman, huda bilsin diyip, ışk odunu görkezendir” diyyärler. Bu yerde oturanların birisi: “Şahımızñ göreni, megerem, peridir” diyyär. Patışanıñ örän bir pähimli, hemme yerde sözli, bir veziri bardı. Ol yerinden turup, Şaapbasa tagzim edyär. “Edep şahım” diyyär. Şaapbas oña sözlemäge rugsat edyär. Ol patışaga garap, “Ey keremli şahım, bu yerde peri nirede, peyker nirede? Size huda göz görkezendir. Siz öñ Hasan veziriñ ogluna gızıñızı adagladıñız, soñ duşmanlarıñ sözüne gidip, sözüñizde durmadıñız, ähdiñizi bozduñız. Garıp can hem, Şasenem hem biri-birini söyyär. Bu ikisiniñ nalışını eşidip, huda size göz görkezendir” diyyär. Şaapbas bu sözleri eşidenden soñ, nalaç ol veziriñ aydanları bilen ılalaşyar. Ol “Garıbı nirede bolsa, (s.212)tapıp getiriñ. Men Şasenemi oña nikalap bereyin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Coşayın-coşayın, gaynap coşayın,
Işğıñ odı yaman eken, canlarım.
Garıp gelse, Şaseneme goşayın,
Işğıñ odı yaman eken, canlarım.

Ne çün esden gitgen vagtda ölmedim,
Öz başıma gelmeginçä bilmedim,
Görgeç onı, gan agladım, gülmedim,
Işğıñ odı yaman eken, canlarım.

Barıñ, kazı bilen müfti getiriñ,
Vezir-vekil şahıt⁸⁶² bolup oturiñ,
Aşıkları miradına yetiriñ,
Işğıñ odı yaman eken, canlarım.
Gahba pelek bizge saldı yüz gamı,
Köñlümnden çıkmayar derdi-elemi,
Garıbına tabşırıñlar Senemi,
Işğıñ odı yaman eken, canlarım.

Şaapbas diyr, kılğan işim melamat⁸⁶³,

⁸⁶¹ 1959 ncı yılda neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanında şu ortada bir küplet artıq. Ol bent:

Depäniñ üstünde gördüm laçını,
Tılla şana bilen darar saçını,
Kimge diyr men, dostlar, köñül hoşumı,
Aklım aldı, ala gözli bir peri., sah. 118.

⁸⁶² Şahıt; şayat, vekil.

Boynumda galmasın karzı-kıyamat,
Tizrāk gutulsam andan salamat,
İşgıñ odı yaman eken, canlarım.

Şaapbas sözünü tamamlayar. Şa özünüñ vezir-vekillerine “Garıp nirede bolsa getiriñ” diyip, buyruk beryär. Vezir-vekiller Diyarbekir yurdunuñ hemme yerlerini gözleyärler. Garıp can tapılmayar. Ahırı biçäre Garıp canıñ ecesi Abadanıñ yanına baryarlar. Onı Şaapbasıñ öñüne getiryärler. Şaapbas Abadana garap, “Garıp nirede, men oña gızımı bercek” diyyär. Munı eşiden badına, Abadanıñ köne derdi tazelenyär. Ol Şaapbasa garap, “Ey, Şaapbas, öñ Hasan vezir bilen ähtnama bağlaşdıñ. Öz goluñ bilen ähtnamanı yazıp, oña möhrüñi basıp, Hasan vezire berdiñ. Ondan soñ yene lebziñde durmadıñ. Onı sen yırtdıñ. Hasan veziriñ maşgalasını yurtdan çıkarıp kovduñ. Oglumı menden ayırdıñ. İndi men Garıp canıñ nirededigini nädip bileyin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Şaapbas, sen günäsizsiñ,
Biz dek kişi gözge ilmez.
Meniñ oglum atasızdır,
Oña kişi gızın bermez.

(s.213)Nä üçin vadalar etdiñ,
Eden vadañı sen yutduñ,
Ahır başıma sen yetdiñ,
Sen dey huda bizar bolmaz.

Geldim saña umıt eylöp,
Eden vadaña bil bağlap,
Sen özüñ tapgıl soraglap,
Sen dek ähdi yalan bolmaz.

Tañla kıyamat gün bolar,
Yagşı-yamandan saylanar,
Bu isbat⁸⁶⁴ boynuña galar,
Sen dek yüzi gara bolmaz.

Şaapbas, seniñ derdiñden,
Oglum gidendir yurduñdan,
Ölinçä seniñ derdiñden,
İki aşık hoşnut bolmaz.

Abadan diy, niçik eder men,
Bipeyda sözi näder men,
Oglumnı kaydan tapar men,
Sen dek ähdi yalan bolmaz.

Abadan sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Şaapbas Abadana garap, “Ey Abadan, sen ogluñ nirede bolsa, tapıp getir. Men oña Şasenemi nikalap, öz golum bilen bercek. Sen hiç gaharlanma. Men öñ düşman sözüne gidipdirin. İndi men düşündüm” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yurt gadırını şalar bilmez,
Başga yurda aşmığınça,

⁸⁶³ Melamat; käyinç, gıcalat, igenç, iñirdi.

⁸⁶⁴ İsbat; subut etmek, delillendirmek.

Yagşınıň gadrı bolmaz,
Bir yamana duşmagınça.

Sındırma mümün⁸⁶⁵ sedasın⁸⁶⁶,
Tanamaz şalar gedasın,
Beg bilmez engam mazasın,
Hatam⁸⁶⁷ bolup coşmagınça.

Gol uzatsam golum yetmez,
Yar olmasa, günüm ötmez,
Namart, merdiň parhın etmez,
Merde başın goşmagınça.

(s.214)Işk ölmeginçä çäk olmaz,
Bişk adam heläk olmaz,
Aşık derdinden päk olmaz,
Işk oduna bişmeginçä.

Çabırasa ısgıñ odı,
Köydürer yakını-yadı,
Düşünever sen hezzedi,
Sen hezzetden geçmeginçä.⁸⁶⁸

Şaapbas diyr, hiç gülmedim,
Ovalda neçün ölmedim,
Aşıklık gadrın bilmedim,
Öz başıma düşmeginçä.

Şaapbas sözünü tamamlayar. Ol öz sözünde: “Hezzetiňe düşüneveri” diyenden Abadan çekinip, yalbarıcı manıda: “Ey, keremli şahım, Garıp canıñ nirededigini hiç kes bilmeyär. Men hem bilmeyärin. Men Garıp canı nireden tapayın” diyip, Şaapbasıñ gövñüne vöhüm salyar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Kişi mähnet bilen mal gazanmasa,
Belent döwletiniň payanı⁸⁶⁹ bolmaz.
Her sözüñ pähmine⁸⁷⁰ yetip sözlese,
Gutular ölümde, gümanı bolmaz.

Bihuda, zıyada gaygı iýeniň,
Her yeten-yetmeze sırıñ diýeniň,
Bilip, görüp, sözüñ yalan diýeniň,
Din öyünde anıñ imanı bolmaz.

İşi gayra bolar, döwleti gaçsa,
Yurdundan ayrılıp, başga yurt geçse,

⁸⁶⁵ Mümün; mazlum, ezilen, zulum edilen, horlanan.

⁸⁶⁶ Seda; ses, ovaz, gıkılık, nala.

⁸⁶⁷ Hatam; Hatamtay, rovayata görä ol örän sahi adam bolupdır. Şonuň üçin Türkmenleriň edebiyatında sahilik şoňa meñzedilyär.

⁸⁶⁸ Şu bent öňki neşir edilen variantlarda yok.

⁸⁶⁹ Payanı; soň, ahırı, ızı, gutarmak, govı netice bermek.

⁸⁷⁰ Pähim; manısına düşünmek, añ, düşünce, maksada göz yetirmek.

Şalıkdan ayrılıp, tagtından düşse,
Begiñ hiç bir sözi, diyeni bolmaz.

Bir hudaga aşık bolan guluniñ,
Leyli-Mecnun kimin odı bolaniñ,
Men diyr idim: “Şasenemiñ gülüniñ,
Garıbımdan özge bagbanı bolmaz”.

Yaradan bährä⁸⁷¹ alır aşık pişesi⁸⁷²,
Aşıklar hıyalı yar endişesi⁸⁷³,
(s.215)Sınandır oglumiñ köñül şişesi⁸⁷⁴,
İmdi düzetmegiñ imkani⁸⁷⁵ bolmaz.

Aşık Aydıñ Abadanıñ piridir,
Aşık bolgan ölesi yok, diridir,
Oglum Senem üçin yangan biridir,
Munda gelip, onuñ dövrani bolmaz.

Abadan sözünü tamamlayar. Şaapbas Abadandan bu sözleri eşidip, münürgeyär. Garıp canı tapmağıñ pikirini edip, Şaapbas yurda car çekdiryär. Garıp canı tapmağı vezir-vekillerden talap edyär. Olar Diyarbekir yurduniñ hemme yerlerini agtaryarlar, emma Garıp candan gördüm-bildim bolmayar. Bu söz munda galsın.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can payı-pıyada, تنها bir özi Halapşirvana tarap baryar. Onuñ öñünden Diyarbekire tarap gelyän birnäçe kerven gelip geçyär. Yene de bir kerven Garıp canıñ öñünden çykıyar. Bu kervenin yolbaşçısına Babahan şatır⁸⁷⁶ diyyärdiler. Garıp can onı tanayar. Öñki zamanlarda Babahan şatır Şaapbasıñ köşgünde hızmat edyärdi. Ol Şasenemi göterip ulaldıpdı. Babahan şatır Halapşirvandan sövdasını edip, Diyarbekire gaydıp baryardı. Ol Garıp canı görüp, örän şatlanyar. Onuñ bilen köp sözleşip oturyar. Bular sözleşip otirkalar, Garıp can Babahan şatıra garap, “Ey, Babahan sen Diyarbekire baryarsıñ. Kim bilyär, eger Şasenemiñ köşgüne barsañ, meni göreniñi oña ayt. Özi hem Halapşirvana baryar diy” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Mundan gider bolsañ Diyarbekirge,
Garıp öz halını aytdı diygey sen.
Soñra gelip, gül yüzüni görünçä,
Igtyar golundan gitdi diygey sen.

Kim yetedir munda meniñ dadımga,
Salamlar gönderdim köñül şadımga,
Öten günü getirmesin yadımga,
Ozalkı dövränler ötdi diygey sen.

Ol onda sag bolsun Şaapbas gızı,
Hiç kese diymesin bu pinhan sözi,
Yedi yıldan bari soramasın bizi,
Meniñ bilen ıkrar etdi diygey sen.

⁸⁷¹ Bährä; peyda, nep, gazanç, peyda görmek.

⁸⁷² Pişe; iş, kâr kesp, bir uğrı özüne kâr edinmek.

⁸⁷³ Endişe; oy, pikir, oylanmak, gam, gussa, gaygı.

⁸⁷⁴ Şişe; çüyşe.

⁸⁷⁵ İmkän; mümkinçilik.

⁸⁷⁶ Şatır; çalasın adam, çinovnigiñ yanında bolyan hızmatkâr, çörekçi, mekir akıllı, nanbay.

(s.216)Ol onda sag bolsun, men bu mekanda,
Başım yolundadır barsam her yanda,
Yedi yıl mekanım Halapşirvanda,
Ähdi-peyman bilen aytdı diygey sen.

Garıbı sormasın özge diyardan,
Yedi yıl terk gitdi Bekir diyardan,
Habarın göndersin gelgeni bardan,
Zınharlap-zınharlap aytdı diygey sen.

Garıp can sözünü tamamlayar. Ol Babahan şatır bilen hoşlaşıp, öz yoluna ugrayar. Kervenler hem Diyarbekire tarap yola düşyärler. Garıp can az yöräp, köp yöräp, ahırı Halapşirvan yurduna baryar. Ol yurduň ulı şäherine hem Halapşirvan diyardiler. Garıp can Halapşirvan şäherine baryar. Bu şäherde Garıp canıň tanşy yokdı. Nätanış adamlar bilen hem oturıp-turmaga çekinyärdi. Şonuň üçin ol gündiz şäherde gezyärdi, gice bolsa, nirede çarbag⁸⁷⁷ bar bolsa, şonuň divarınıň burçunda yatyardı. Bu yagday köp günlere çekyär. Garıp can bir gün yeke özi bir yerde oturıp, özünüň ağır halına zeyrenip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Gahba pelek meni saldı bu derde,
Men neyläyin bir menzirim⁸⁷⁸ bolmasa,
Yat ülkede ölü boldum bu yerde,
Uçup gitsem balu⁸⁷⁹ perim bolmasa.

Munda gezsem, meniň köňül hoşum yok,
Gardaşım, hemdemim, deňim-duşum yok,
Belli yazım, baharım yok, gışım yok,
Müşgil bolar mukarrıbım⁸⁸⁰ bolmasa.

Bir kesip- hünärni alsam goluma,
Alıban bakmasam sağı-soluma,
Işk meni goymadı, yörsem yoluma,
Käşki Senem derdeserim bolmasa.

Ayrılık oduna döze bilmenem,
Söver yardan köňül üze bilmenem,
Yedi yıl bu yerde geze bilmenem,
Harç edere simu-zerim⁸⁸¹ bolmasa.

Garıp aydar, hicran bilen talandım,
Bismil⁸⁸² oldum öz ganıma bulandım,
(s.217)Näzli yarıň ham⁸⁸³ sözüne inandım,
Nirä gidey, barar yerim bolmasa.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu vagt säher çagıdı. Garıp can ornundan turup, gezmäge başlayar. Şol gezip yörşüne ahırı Atlı soltanıň “Seyilbag” diyen bagınıň üstünden baryar. Bu

⁸⁷⁷ Çarbag; hovlı, daşı hayatlanan ulı bag.

⁸⁷⁸ Menzil; öy, cay, mesgen, düşelge, belli bir aralık.

⁸⁷⁹ Bal; ganat.

⁸⁸⁰ Mukarrıb; yakını, dost-yarı, garındaş-doganı, tanşy.

⁸⁸¹ Simu-zer; kümüş, altın, pul, baylık.

⁸⁸² Bismil; Bismil keseli, dömme keseli, canlıka soymak, damagını çalmak.

⁸⁸³ Ham; bişmedik, biderek, yalan, çig, çeye, bükür, egri, bükük.

bag misli cennetdi. Her tarap yaplar akıp yatır. Güller açılpdır. Bilbiller sayraşyarlar. Garıp can bir garasa, iki nâzenin peri seylil edip yörÿär. Garıp can bu gızlarıñ birini Şaseneme, beylekisini Akca meñzedip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Begler iki peri gördüm,
Biri bir aya ogşamış.
Biri peri, birisi hüyr,
Ol biri humaya ogşamış.

Biri köñülde gam yazar,
Biri gamzadan can üzer,
Sallanışıp bile gezer,
Biri bir güne ogşamış.

Olar dek yokdur ilinde,
Şerbedi bardır dilinde,
Men hem olarıñ yolunda,
Sepil gedaga ogşamış.

Garıp aydar, bu ikevi,
Misli gün, şöhle şapagı,
Bizni nâz-kereşme yakavı⁸⁸⁴,
Bular Senem, Akcaga ogşamış.⁸⁸⁵

Garıp can sözüni tamamlayar. Ol nama aydıp durka, Ay peri Garıp canıñ hoş ovazını eşidip, oña tarap yöräberyär. Vekiliñ gızı Şirin bu yagdayı gören badına, ol bolşa hayran galyar. Şirin peri hem şol tarapa yöräberyär. Şu yagdayda bu ikisi yuvaş-yuvaşdan yöräp, Garıp canıñ yanına baryar. Atlı soltaniñ gızı Ay peri Garıp canıñ yanına barıp, oña: “Sen kim, nireden gelyärsiñ, nirä baryärsiñ” diyip sorayar. Garıp can Ay perä cogap berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sorasañ, meni yar yolunda bir sırlı,
Garıp diyer, bu mekana gelmişem.
Yürek yanar ışk oduna men serli,
Garıp diyer, bu mekana gelmişem.

(s.218)Garıp düşdüm il-ulusdan ayrılıp,
Herne gördüm, bir ölmedim, dirilip,
Yol yöredim, تنها özüm yorulup,
Garıp diyer, bu mekana gelmişem.

Izlayarın yarım, gözlerim yolda,
Menzilsiz, mekansız galan bu halda,
Barmaga yer tapman bu ulus ilde,
Garıp diyer, bu mekana gelmişem.

Yar yolunda başım eyledim gurban,
Işk yolunda meniñ derdimge derman,
Mıdam yörmekde men hiç yerde durman,
Garıp diyer, bu mekana gelmişem.⁸⁸⁶

⁸⁸⁴ Yakav; yakmak, köydürmek.

⁸⁸⁵ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁸⁸⁶ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Garıp can sözünü tamamlayar. Ay peri Garıp canıñ sözünden: “Men garıp diyenine de, aşık diyenine de yarımı gözleyärin diyenine de düşünmeyär. Şeyle bolan soñ, Ay peri “bu bir garıp yigit eken” diyip pikir edyär. Ol şu pikirde özüniñ baş kenizi Gövhər perä garap, “Bir cam zer getir” diyyär. Gövhər peri dessine köşge barıp, bir cam zer getirip Ay perä beryär. Ay peri onı alıp, Garıp cana uzadyar. Garıp can zeri alıp, kenizlere, bu yerde duran bagbanlara, sakçılara paylap beryär. Munı Ay peri görüp, “Bu garıp yigit däl. Oña baylıgıñ, puluñ geregi yok. Bu, megerem, aşıkdır” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sen perimiñ ya perişde,
Nirden düşdün bu mekana?
Näme gerek bu yörüşde,
Nirden düşdün bu mekana?

Dervüşmisiñ ya da ozan,
Sazı çalıp, kiriş sozan,
Dessan aydıp, ili gezen,
Nirden düşdün bu mekana?

Birimisiñ erenleriñ,
Ya Hıdır sen yörenleriñ,
Ol ceneti görenleriñ,
Nirden düşdün bu mekana?

Sırıñ etgil, bizge ayan,
Habarıñ diy, sözlöp beyan,
Baryan ugruñ seniñ hayan,
Nirden düşdün bu mekana?

(s.219)Ay periniñ sözün diñle,
Bu yörüşüñ sırı geñle,
Dogrıñı diy, rastıñ sözle,
Nirden düşdün bu mekana?⁸⁸⁷

Ay peri sözünü tamamlayar. Garıp can Ay periniñ bu sözlerini eşidip, daş-töveregine garancaklaberyär. Ay peri bu yagdayı görüp, Garıp cana tamdıra gerek diyip düşünyär. Garıp cana tamdıra getirip bermegi Gövhər kenize tabşıryar. Gövhər peri şol halat Garıp cana tilla bilen bezelen bir tamdıranı getirip beryär. Garıp can tamdıranı goluna alıp, Ay perä garayar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yar cepasın çekip çıkdım çöllere,
Yar haysıdır, yaran haysı bilmedim?
Yarım gözlöp, yürüş etdim yollara,
Yolum haysı, ızım haysı bilmedim?

Pelek bizni saldı tükenmez derde,
Bu cövri-cepanı salmasın merde,
Halımı diyeyin kime bu yerde,
İlim haysı, yurdum haysı bilmedim?

Işk salan bilime mäkäm kemerin,
“Yarım” diyip, cümle-cahan gezerin,

⁸⁸⁷ Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Nalasam da ışk oduna dözerin,
Nalış haysı, pıgan⁸⁸⁸ haysı bilmedim?

Garıp aydar, sığınmışam hudaga,
Yar yolunda döndüm edil gedaga,
Yarım için bu canım meñ sadaga,
Cenan⁸⁸⁹ haysı, cemil⁸⁹⁰ haysı bilmedim?⁸⁹¹

Garıp can sözünü tamamlayar. Şol vagt sāher şemalı övsüp, Garıp canıñ yüzünden nikabını göteryar. Bu vagt cümle-cahan rövşen bolyar. Garıp canıñ yüzünü görenler, der hal bihuş bolup yıkıylarlar. Garıp can bu yagdayı görüp, haydan-hay tamdıranı Ay periniñ yanında goyup, öz yoluna gidiberyär. Garıp can şol gaydışına şäherden çıkıp, yolsuz-yodasız yerden gidip baryarka, arkası bilen odun göterip gelyän bir kempire duşyar. Garıp can ol kempire kömek beryär. Odunını göterip, öyüne çenli getiryär. Garıp can yene öz yoluna gidibercek bolyar, emma onı kempir goybermeyär. Garıp canı öyüne salıp, naharlayar, mıhmanlayar. Garıp can kempire öz yagdayını sözlöp beryär. Bu sözleri eşidip, kempir Garıp (s.220) canıñ öz öyünde bolubermegini maslahat beryär. Garıp can muña razı bolyar. Ol indi şu kempiriñ öyünde yaşabersin.

İndi habarı kimden al, Atlı soltanıñ gızı Ay periden al. Ay peri örän köp vagt geçenden soñ, özüne gelyär. Garasa, tamdırası yanında yatır. Tamdıranı çalan yigitden habar yok, şol zaman Ay periniñ içine ot düşyar. Datlap hemmeleri huşuna getiryär. Ay peri bayakı yigidiñ nirä gidenini bilmek isleyär, emma bilip bilmeyär. Ay peri bu yagdaydan soñ, kenizlerine bütün bağıñ içini barladyar. Garıp can tapılmayar. Ay peri Garıp canı tapmak maksadı bilen gizlin hemme yere cansız taşlayar. Olar hem ahırı: “Aydılyan yigidi tapmadık” diyip, Ay periniñ yanına gelyärler. Bu habarı eşidip, Atlı soltanıñ gızı Ay periniñ halı örän yaman bolyar. Ol hiç zat iymän-içmän, gaygılı halda yaşaberyär. Gövher peri bu yagdayı Atlı soltana habar beryär. Atlı soltan bu habarı eşidip, gızını yanına çağırar. Ay peri kakasınıñ yanına gelyär. Bolan vakanıñ hemmesini kakasına bolşı yalı sözlöp beryär. Gızından bu habarı eşidip, Atlı soltan şäheriñ, Halapşırvan yurdunuñ hemme yerlerini barlamagı öz adamlarına buyuryar. Goy, Atlı soltan buyrugını beribersin.

İndi habarı kimden al, Atlı soltanıñ barlaga iberen adamlarından al. Atlı soltanıñ barlaga iberen adamları şäheri, bütün Halapşırvan yurdunuñ hemme yerlerini barlap başlayarlar. Bu gizlin habarı Garıp canıñ kıyamatlık enesi hem eşidyär. Ol haydan-hay öyüne gelip, bu habarı Garıp cana aydyar. Garıp can enesine: “Ol men” diyyär. Garıp canıñ eneligi munı eşiden dessine, onuñ başına garın geydiryär, yüzüne gara-gura çalışdırar. Egnine silha egin-baş geydiryär. Şondan soñ, Garıp can hapa, daşında siñekler vag beryän kele övrülyär. Soltanıñ barlagçıları onı görýärler, emma yanına hem barman gidiberyärler. Şeyle baglaglar etseler hem Ay periniñ gören yigidi hiç yerden tapılmayar. Bu yagdayı görüp, Atlı soltan özüniñ köşgüne hemme müneçcimleri, gurrandazları çağırıp, Ay periniñ gören yigidiñ nirededigini bilmegi tabşıryar. Müneçcimler, gurrandazlar bu meselä garayarlar. Şonda olara bir hapa, daşında siñekler vag berip duran bir kel, silha görünyär. Olar soltana munı aytмага gorkup, hemmesi bu barada dilleşip, “Biz hiç bir zat görmedik. Yigit hem yok, garrı hem yok” diyyärler. Bu habarı Atlı soltan eşidip, “Ey, gızım, seniñ ol gören yigidiñ arvahmıdır, cınmıdır ya perimidir? Sen ondan tamañı üz diyyär. Ay peri kakasından bu sözleri eşidip, yarını soraglap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Men bilmedim, şemalmı sen, yelmi sen,
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

⁸⁸⁸ Pıgan; dat-bidat, nala agı, iññildi, öñremek.

⁸⁸⁹ Cenani; gövün, yürek, söygüli, yar.

⁸⁹⁰ Celil; görkli, ovadan, görmekli yüz, keşp.

⁸⁹¹ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Ya göze görünyän salgım, çölmi sen,
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

(s.221) Ya yıldırım dek yakıp gitdiñmi,
Gök dek gürläp, mundan ötüp gitdiñmi,
Deñiz tolkunı dey, batıp gitdiñmi,
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

Almıdın⁸⁹², arvahmıñ⁸⁹³ ya sen perişde,
Perimiñ, peykermiñ, haysısı başda,
Ahvalmıñ, hıyalıñ göründiñ düyşde,
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

Yalkım dek yayılıp, yalkım atdıñmı,
Şöhle bolup, ten-canımdan ötdüñmi,
Leşder⁸⁹⁴ kibi, cigerime batdıñmı,
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

Gaharmıñ, gazapmıñ, ya da bir kezzap,
Şatlıkmıñ, guvançmıñ ya da bir azap,
Mertmiñ, merdanamıñ yüregi bir sap,
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

Ecirmiñ, ecazat⁸⁹⁵ maña diysene,
Cadımıñ, cadıgöy meni goysana,
Nalışımı rehim edip duysana,
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

Men bilmedim, gol bermäge pirmi sen,
Ya derede gezyän gaplañ-şirmi sen,
Yar ızlayıp muşdagına zarmı sen,
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

Yalın kibi yakdıñ cümle-cahanı,
Tüsse kibi gapdıñ gözi-dahanı,
Eşitmezmiñ munça ahı-pıganı,
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

Şöhle bolup, şugla saldıñ äleme,
Arkansız⁸⁹⁶ urgansız⁸⁹⁷ meni bağlama,
Pıçaksız, hancarsız canım tıglama,⁸⁹⁸
Nirä gitdiñ, yarım, bile bilmedim?

⁸⁹² Al; köne düşünce, cın, arvah, hile, mekir, pirim, açık gızıl.

⁸⁹³ Arvah; cın, al, peri, eye.

⁸⁹⁴ Leşder; keselliden gan almak için ulanılyan yiti yarag, yiti çiş.

⁸⁹⁵ Ecazat; rugsat bermek, rugsat etmek.

⁸⁹⁶ Arkan; örän yogın tanap.

⁸⁹⁷ Urgan; yogın tanap.

⁸⁹⁸ Tıg; sovuk yaraglarıñ umumı adı.

Velimiň, vekilmiň, geldiň gaşıma,
Işk meýin dökdüň meniň aşıma,
Toruň tutup, duzak gurduň daşıma,
Nirä gitdiň, yarım, bile bilmedim?

(s.222)Bir görünip, soňra gezyän gayıpmı,
İçireniň bihuşlıca şerapmı,
Halım diysem ecap däl de ayıpmı,
Nirä gitdiň, yarım, bile bilmedim?

Bilbil bolup, girdiň meniň bagıma,
Sebäpkäri sensiň ısklı-dagıma,
Cümle-cahan örtenyändir halıma,
Nirä gitdiň, yarım, bile bilmedim?

Pinhanlıkda iş gördüňmi kassımdan,
Bürgüt deýin şaglap ötdüň üstümden,
Cemalını görüp, gittim essimden⁸⁹⁹,
Nirä gitdiň, yarım, bile bilmedim?

Bug dek, bugarıp, galdıň asmana,
Meni goyduň gutarmagan efgana,
Kim tapılar bu soragy yeşmäge,
Nirä gitdiň, yarım, bile bilmedim?

Ay perini ters övürdiň ornunda,
Söygä duçar etdiň goyman yerinde,
Işk odı lovlayar imdi serinde,
Nirä gitdiň, yarım, bile bilmedim?⁹⁰⁰

Ay peri sözüni tamamlayar. Ay periniň bu zarın nalışını eşidenler, oňa çıdaman aglaşýarlar. Bütün cümle-cahan lertzana gelyär. Ay periniň bu zarın sesini eşiden hayvanlar hem sulguşyp duruberyär. Şondan soň, bu yerde duran adamlar Ay perä: “Bagtıň açılsın, atlı, abraylı bol” diýip, alkış edyärler. Ay peri il-ulusıň alkışını alıp, “Gülünbagına” gelyär. Ol köşgüne barıp, köp gaygı-gam çekyär. Köp pikir edyär. Şu halda ençeme günler, aylar, yıllar geçyär, emma Ay periniň yarını gördüm-bildim diýen bolmadı. Ay peri köp pikir edip, ahırda ol yigidi tapmasa, durmuşa çıkmazlığına lebiz edyär. Ol, şeylelikde hem, durmuşa çıkmayar. Ay peri soňra Gövher peri bilen maslahatlaşyp, özüniň kırk kenizine erkek lıbas geydiryär. Olarıň hemmesine at-yarag beryär. Olar atlı-yaraglı çöllerde-daglarda av avlap geziberyärler. Bularıň hemmesi soň at çapmaga, ok atmaga, nayza, gılıç işletmäge, galkan tutmaga, av avlamaga örän ökde bolyarlar. Kovan avunu alyarlar, atanını uryarlar. Öňlerinden duşman çıksa, derbi-dagin edyärler. Olar örän batır, edermen bolyarlar. Bulara soň il-ulus “Kırk gız”⁹⁰¹ diýip at beryärler. Bular yurtlarını duşmandan gorap geziberyärler.

(s.223)Baysenem-Garıp

(s.225)Habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can kıyamatlık eneligi bilen yaşaberyär. Goňşular bolsa, Garıp cana Sona kempiriň kel oglı diyyärdiler. Sona kempir öňki

⁸⁹⁹ Essinden gitmek; bihuş bolmak, özünden gitmek.

⁹⁰⁰ Şu goşgı ve muňa degişli vakalar öňki neşir edilen variantlarda yok.

⁹⁰¹ Gurbangılıç Çakan oğlunıň aytmagına görä, soň ol Türkmen halkınıň “Kırk gız” diýen dessanınıň gahımanları bolarlar. Ol dessanı Gurbangılıç Çakan oğlı bilyärdi, emma onı yazıp almak bize miyesser bolmadı.

zamanlarda Atlı soltaniñ köşgünde aşpezdi. Lezzetli tagamlar bişiryardı. Sona kempiriñ adamsı ussadı. Ol Atlı soltaniñ köşgünde gerekli guralları yasayardı, dövlenini beceryardı. Onuñ golı örän hünärlidi. Özi hem diyseñ akıllıdı. Seyit ussanıñ abraı Atlı soltaniñ öñünde gün-günden artayar. Şonuñ üçin Atlı soltan nâme etmek islese, Seyit ussadan sorayardı, onuñ bilen maslahatlaşyardı. Atlı soltan Seyit ussanıñ ayalı Sona aşpezi hem örän hormatlayardı. Oña aşpezlik işini dolı manıpdı.

Atlı soltaniñ Şalham diyen nöker başısı bardı. Ol Atlı soltaniñ keyvanı ayalınıñ doganıdı. Şalham erbetdi, hilegärdi, yarancañdı, özi hem nebsiniñ eşegidi, çakdanaşa göripdi, hem zalımdı. Şalhamıñ köşkde işleyän oynaşı bardı. Oña Annaş diyerdiler. Ol örän ovadandı. Annaş Atlı soltaniñ ayallarınıñ haremhanasında hızmat edyardı. Oları bezeyardı, geyindiryardı. Annaş örän hilegärdi, täsirlidi. Kime nâme diyse, şonı oña etdiryardı. Özi hem belli celepdi, emma onuñ şeyledigini köşkde hiç kes bilmeyardı. Annaşın bu sırnı Seyit ussa, onuñ ayalı Sona bilyardı. Bu yagdaylar Şalhamda hem, Annaşda hem Seyit ussa, onuñ ayalı Sona bolan yigrenci artırdıyadı.

Bir gün Şalham tiz Annaşı yanına çağırıp, “Sen Seyit ussanı yoklamagın yolunı tap” diyyär. Annaş muña örän şatlanyar. Annaş bu tabşırığı örän tiz yerine yetircekdigini Şalhama aydyar. Şonuñ bilen bu ikisiniñ geñeşi gutaryar.

(s.226)Annaşın Atlı soltaniñ köşgünde ikinci bir oynaşı bardı. Oña Gulam cellat diyerdiler. Annaş Şalhamdan tabşırık alandan soñ, ol Atlı soltaniñ köşgüne barıp, ikinci oynaşı Gulam celladı tapyar. Onuñ bilen keyip çekyär. Şol keyip çekilyärke, Annaş Gulam cellada: “İkimiziñ sırnı Seyit ussa bilyär. Sen onı öldürmeseñ Atlı soltana ol bu habarı yetirer. Atlı soltan hem şonı eşitse, bizi dardan asdırar” diyyär. Bu sözleri eşidip, Gulam cellat Seyit ussanı nädip öldürmelidigini oylanyar. Ol haydan-hay yerinden turyar. Geyinyär, pıçagını alyar. Seyit ussanıñ ussahanasına ugrayar. Bu vagt hupdan⁹⁰² namazı bolupdı. Seyit ussa hemme şägirtlerini⁹⁰³ goyberipdi. Özi bir zat becerip, ussahanasında yeke özi otırdı.

İndi habarı kimden al, Annaşdan al. Gulam cellat Seyit ussanıñ ussahanasına gidenden soñ, Annaş bu habarı Şalham oynaşına yetiryär. Şalham hem öz adamlarını Seyit ussanıñ ussahanasına barmagı, onı garavullamagı tabşıyır.

İndi habarı kimden al, Gulam cellatdan al. Gulam cellat duydurman, Seyit ussanıñ arkasından barıp, onı pıçaklanda, Şalhamıñ adamları Gulam celladı tutyarlar. Gulam celladı sözletmän dardan asyarlar. Şeyle edip, Şalham zañnar bir elinde iki garpız tutyar. Seyit ussadan hem, Gulam cellatdan hem dınyar. Şalham öñ Gulam cellatdañ öl gorkyardı. Şu sebäpli onuñ agzına Annaşı tutdurıpdı. İndi Annaş hem Şalhamıñ yeke özüne galyar. Şu yagdaylardan soñ, Sona aşpez köşkden öz peyvagtına gidyär. Ol bu vakalarıñ sebäbini soñ bilyär. Şonuñ üçin Atlı soltaniñ köşgünü terk edyär. Sona aşpez bu yagdayları köşgün şol vagtı garavulı Babaniyazdan eşidyär. Ol bu vakaları Sona aşpeze bolşı yalı sözlöp beryär. Şalham Babaniyazın bu vakaları bilyändigini bilip, dürli bahanalardan tapıp, onı hem garavullıkdan govyar. Şondan soñra Babaniyaz özüne bir haraz gurnup, şondan alan girdecisi bilen eklenip başlayar. Ol Babaniyaz harazçı at alyar.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Bir gün ir bilen Garıp can enesi bilen sözleşip otırka, özünüñ talaban durmak isleyändigini oña duyduyır. Şonda Garıp canıñ eneliği oña Babaniyaz harazçınıñ yanına barmagı maslahat beryär. Şu nesihat bilen Garıp can Babaniyaz harazçınıñ yanına baryar. Babaniyaz harazçı Garıp cana: “Ey, yigit, bu yerlere nireden düşdüñ, nâme maksat bilen geldin” diyyär. Onda Garıp can özüni şu yere Sona kempiriñ iberendigini aydyar. Babaniyaz harazçı Sona kempiriñ hiç kiminiñ yokduğunu bilyardı. Şonuñ üçin Babaniyaz harazçı Garıp cana: “Sen bu yerli dalsın. Nireden geldin? Haysı maksat bilen

⁹⁰² Hupdan namazı; ağşam namazı.

⁹⁰³ Şägirt; ussanıñ okuvçısı, tälim alyan kömekçisi.

geleniñi maña ayan et” diyyär. Garıp can başga alaç tapman, öz hal-yagdayını beyan edip bir
nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.227)Diyarbekiriñ ilinden,
Halapşirvana gelmişem.
Gahba pelegiñ elinden,
Mey içip, gana gelmişem.

Yıgıp peläket leşgerin,
Gurup ayralık mağşarın,
Yazmaga ıǵıñ depderin,
Ulug divanga gelmişem.

Cepa çekip, bir yar üçin,
Saçı sıya, sünbül üçin,
Bilbil bolup, bir gül üçin,
Ahı efgana gelmişem.

Işk hancarı yetdi cana,
Söz boldum yağşı-yamana,
Bakmadım peyda zıyana,
Men bu mekana gelmişem.

Mecnun kibi çölde gezip,
Sayıl bolup, cebre dözüp,
Aşık bolup, öyke yazıp,
Sırrı pinhana gelmişem.

Söz yayıldı amu-hasa,
Arz eyleyin Şaapbasa,
Hoş vagtlarım döndi yasa,
Gahrı-giryana gelmişem.

İmdi munda gezer yerim,
Yokdur vatanım, ızlarım,
Maglum oldı halka sıırım,
Acaldan gana gelmişem.

Ayralık zäherden acı,
Batınınga⁹⁰⁴ urdı gılcı,
Agtarıp, gadırım bilici,
Bir gadırdana gelmişem.

Barmı men dek aklı giden,
Bu dünyäni talak⁹⁰⁵ eden,
Başga yerde mesgen tutan,
Suda-zıyana gelmişem.

⁹⁰⁴ Batın; iç, içki, ruh, can, gövün.

⁹⁰⁵ Talak; ayrılmak, terk etmek.

Garıp ayrılıp Senemden,
Gol çekip atam-enemden,
(s.228)Gutulmadı derdi-gamdan,
Men bu efgana gelmişem.

Garıp can sözünü tamamlayar. Babaniyaz harazçı bu sözleri eşidip, onuñ hem derdi tazelenyär. Ah çekyär. Ol Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, ikimiz dertdeş ekenimiz. Men hem ısk derdini köp çekdim. Meniñ kakam öñki zamanlarda Izmıkşır şanıñ köşgünde mälilik⁹⁰⁶ edyär. Ol kân zatlara garayardı. Izmıkşır şanıñ köşgünde Gürcüstandan gelen Cavanı diyen kövüşçiniñ bir gızı bardı. Men oña aşık boldum. Ol dersa⁹⁰⁷ gızıdı. Cavanı maña gızını bermedi. Ol gızını Gürcüstanda birine durmuşa çıkardı. Ol gız hem şol tarapa gitdi. Men şondan soñ, vatanımı terk edip, şu mekana geldim” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp saña hemdem bolup ikimiz,
Sal gulagın, men ıkrarım sözläyin.
Ençe yıllar bu cepanı darta men,
Tämiz yürek, men tekrarım⁹⁰⁸ sözläyin.

Degdi pıçak, istihana yetişdi,
Bagrım yandı, ısk oduna ol bişdi,
Bir peri hesreti canıma düşdi,
Gövnümdäki herne barım sözläyin.

Atam erdi şähri Bagdat mäligi,
Onuñ yağşı erdi, diyseñ gılıgı,
Boldum soñra yağşı-yaman gülügi⁹⁰⁹,
Sırım pinhan, bu zamandır söyläyin.⁹¹⁰

Aşık bolup bir gürciniñ gızına,
Köñlüm gitdi onuñ ala gözüne,
Gözüm düşmez imdi onuñ yüzüne,
Herne barım, ıgtıyarım sözläyin.

Adım Aşıkniyaz galdım bu yerde,
Gızıl meñzim soldı gährebe zerde,
Şol gızıñ derdinden düşdüm bu yurda,
Budur mızapırlık, barın sözläyin.

Babaniyaz sözünü tamamlayar. Babaniyaz harazçıdan bu sözleri eşidip, Garıp can oña Atlı soltaniñ gızı bilen bolan vakaları hem sözläp beryär. Şonda Babaniyaz harazçı munı eşidip, Sona kempiriñ edişi yalı, bu yerde kellesine garın (s.229) geymegi, yüzüne gara-gura çalmagı maslahat beryär. Şol maslahatdan soñ, Garıp can yene hem kellesine garın geyyär, yüzüne gara-gura çalyar. Garıp can bir hebeşi gula meñzeyär. Garıp can gündiz haraz süryär, gice Babaniyazıñ öyünde boluberyär.

Bir günü Babaniyaz harazçıniñ öyüne mihman gelyär. Ol mihman Babaniyaz harazçıdan Garıp canıñ kimdigini sorayar. Babaniyaz harazçı oña: “Bu bir hosdarsız, garıp yigit. Men munı özüme ogul edinip saklayarın” diyyär. Onda ol mihman Babaniyaza garap, “Ey, Babaniyaz, oğlan osal yigit däl. Bu yigit ya ogrudur, ya da galtamandır. Munı sen öyüñden kov” diyyär. Bu

⁹⁰⁶ Mälilik; köp zatlarıñ üstünden garamak, köp zatlara seretmek.

⁹⁰⁷ Dersa; dini başga.

⁹⁰⁸ Tekrar; gaytalamak, gaytalamak bilen övrenmek, yat tutmak.

⁹⁰⁹ Gülügi; ile gülki bolmak.

⁹¹⁰ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

sözleri pinhanlıkda Garıp can hem eşidyär. Ol oña örän gaharlanyar. Mıhmanıñ samsıkdığına nebsi agırıp, öz-özüne: “Şunuñ yalı samsıklar köp bolanı üçin, yurtda telek işler köp bolyar” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Serrap⁹¹¹ bolup, zer gadrını bilmegen,
Guvvas⁹¹² candan geçip, kani begenmez.
Yigit bolup, märekede yörmegen,
Yurt soragan begi-hanı begenmez.

Perhadıñ mesgeni gayalı daglar,
Aşığñ mesgeni bostanlı baglar,
Sähralarda gezen zagu-zaganlar⁹¹³,
Bilbil bolup, gülüstana begenmez.

Mürşit⁹¹⁴ bolup pirden dog aalmagan,
Dünyäden gol çekip, göze ilmegen,
Sözleyen sözünüñ parhın bilmegen,
Söz sözlegen suhandanı⁹¹⁵ begenmez.

Aşık bolup, özün yolga salganlar,
Bir nızli perige hemdem bolganlar,
Her şäherde gezip, nusga alganlar,
Menzil tutup, bir mekana begenmez.

Seniñ ne işiñ bar yagşı-yamana,
Yaranlar, ot saldı bu şirin cana,
Hemme dert bir yana, bu dert bir yana,
Nadanı gör, Garıp canı begenmez.

Garıp can sözünü tamamlayar. Mıhman bu sözleri eşiden badına, hay diymän bu yerden gidyär. Mıhman gidenden soñ, **(s.230)** Babaniyaz Garıp cana gövünlik beryär. Onuñ yalı samsıqlarıñ sözüne gulak asmazlığı maslahat edyär. Bu vakalar bolup geçenden soñra, Garıp can Babaniyaz harazçınıñkida hızmat etmegini devam etdiriberyär. Köp yıl geçyär. Garıp can şol tukat halda yaşaberyär. Bir günü Babaniyaz harazçı Garıp can bilen sözleşip oturyar. Babaniyaz harazçı Garıp cana garap, “Ey, Garıp can oglum, sen nähili gız aların diyseñ, men şol gızı alıp bereyin. Sen kimi halasañ, tut ya da haysı yurtdan gız alcak diyseñ, onı ayt, men yagdayını tapıp, ol hızmatıñı bitireyin. Bolmasa munuñ yalı, tukat bolup yörme” diyyär. Babaniyaz harazçınıñ bu sözüne Garıp canıñ gaharı gelip, “Ey, ata, men tä ölyänçäm, Senemden özgäni kabul etmerin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gelip men Halapşirvana,
Men bu mekanı neylerem?
Düşmüşem sıra zındana,
Bağı-bostanı neylerem?

Yardan ayrılman ölinçä,
Ezrayıl canım alınça,
Yar bilen ähdim dolınça,

⁹¹¹ Serrap; pul çalışyan, gımmat baha daşlara baha kesyän adam.

⁹¹² Guvvas; suvuñ düybüne çümyän adam.

⁹¹³ Zagan; guş adı, garacokcokı.

⁹¹⁴ Mürşit; yolbaşçı, ruhi yolbaşçı, yol görkezici, sopıların yolbaşçısı.

⁹¹⁵ Suhandan; dilevar, söze çeper, sözün düyp manısına düşünyän, orator.

Yagşı-yamanı neylerem?

İstemen özge dilberi,
Huda görkezse magşarı⁹¹⁶,
Gerekmez dünyäniñ zeri,
Bezmi⁹¹⁷ dövranı neylerem?

Şasenemdir maña hemdem,
Görünmesdir gayrı mährem⁹¹⁸,
Köñlüm imdi bolmaz horram⁹¹⁹,
Şadı-horramnı neylerem?

Garıp aydar, ömrüm güli,
Ösdi maña hazan yeli,
Tefekkür⁹²⁰ oldı bilbili,
Bağı-bostanı neylerem?

Garıp can sözünü tamamlayar. Babanıyaz bu sözleri eşidip, Garıp cana: “Ey, Garıp can oğlum, sen hak aşık ekeniñ” diyyär. Ol Garıp candan ötünç sorayar. Garıp can Babanıyaza hiç söz diymeyär. Özünüñ harazçılık işine gidiberyär. Garıp can harazı gice-gündiz işledyär. Günleriñ birinde Garıp (s.231)can bu tükeniksiz yoldan zeyrenip, “Bu işiñ gutarcak gümanı yok” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Semen yabı, maña bolup sen hemdem,
Seniñ, asla, eda bolmaz yoluñ bar.
Senem erdi anda meniñ mähremim,
Men gorkaram, ayralık bar, ölüm bar.

Sen öleñde asla bolmaz soragıñ,
Yörseñ eda bolmaz menzil-ıragıñ,
Haçan yanar bağı öyünde çıragıñ,
Müşgiliñ bar, hicranıñ bar, zulüm bar.

Bir sözüm bar ayralığıñ şanına,
Arzım yetmez, divanına, hanına,
Bilbil bolup, yete bilmen yanına,
Belent yerde golum yetmez gülüm bar.

Işk yolunda satdım gardaş-doganım,
Senemdir maksadım, canım, cahanım,
Meniñ anda Diyarbekir mekanım,
Bara bilmen, derdi-gam bar, elem⁹²¹ bar.

Seniñ munda yokdur munus⁹²²-hemdemiñ,
Dile düşüp, sözleşerge mähremiñ,

⁹¹⁶ Magşar; dini düşünce, kıyamat, ahiret, yaşayışın sonı.

⁹¹⁷ Bezm; toy, meylis, şatlık, keypi-sapa.

⁹¹⁸ Mährem; dost, yakın, sırdaş.

⁹¹⁹ Horram; şat, şadıyan.

⁹²⁰ Tefekkür; pikirlenme, oylanma, pikir etme.

⁹²¹ Elem; azap, agırı, dert, gaygı, gam, gussa.

⁹²² Munus; ısıñşan, ısıñşan yoldaş, dost, gürrüñdeş.

Gice-gündiz gaygı iygen samanıñ,
Meger, seniñ daşdan gaty yoluñ bar.

Garıbıñ hemdemi, ey, senem yabı,
Sen de, men de azaplınıñ habarı,
Men içmişem ayralıklı şerabı,
Meniñ vehmim geler, imdi ölüm bar.

Garıp can sözünü tamamlayar. Ol harazçılık kâri bilen meşgul boluberyär. Garıp can şu kârinde altı yıl hızmat edyär. Bir gün Garıp can öz täleyinden nalap, “Men altı yılı Şasenem diyip ötürdim. Hiç hili gören zadım yok. İndi mundan soñ, Şasenemi yadımdan çıkarayın, onuñ adını tutmayın” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

“Senem-Senem” diyip, ömrüm ötürdim,
İmdi Senem diyre halım galmadı.
Golumdakı şunkar guşum uçurdım,
Taraç⁹²³ oldu, malı-mülküm galmadı.

İmdi yanmaz oldum yarıñ hicrinden,
Senem diye, geçdim atam yurdundan,
(s.232)Gice-gündiz aqlamağıñ derdinden,
Gadam rast⁹²⁴ ätmäge halım galmadı.

Yana-yana ciger bagrım kül boldı,
Yardan maña kismat-näsip şu boldı,
Her bir günüm aydır, ayım yıl boldı,
Aklım çaşdı, ayım-yılım galmadı.

Aytsam eda bolmaz gaygı-endişe,
Bizge handan yeten boldı bu pişe,
“Yar-yar” diyip, ötdi ömrüm hemişe,
Bagda gülüm, hem de bilbil galmadı.

Kismatım ne boldı, yaradan rahman⁹²⁵,
Dayıma başımdan gitmedi duman,
Barçanın gözüne göründim yaman,
Döndi garındaşım, ilim galmadı.

Garıp aydar, ne oñda⁹²⁶ men, solda⁹²⁷ men,
Kişi bilmez meni, niçik halda men,
Gice-gündiz Mecnun kibi çölde men,
Uçdı yaşılbashım⁹²⁸, kölüm galmadı.

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp can dilinde bu sözleri aytsa hem Şasenemiñ ıǵına yanyardı. Şasenemiñ söygüsü onuñ yadından hiç çıkmayardı. Gayta, ol söygi gitdikçe mövç alyardı. Şu namanı aydıp bolandan soñ, Garıp can yatıp uklayar. Ol Şasenemi düşüşünde

⁹²³ Taraç; talañ, çapavul, olcalama, çapavullama.

⁹²⁴ Rast; göni dogrı, hakikat, çın.

⁹²⁵ Rahman; dini düşünce, hudayın bir adı.

⁹²⁶ Oñ; sag tarap, govı, yağşı, sag.

⁹²⁷ Sol; çep, çep tarap.

⁹²⁸ Yaşılbaş; boynı, kellesi, ganatlarınıñ üsti yaşıl ördek.

görmegi arzu edipdi, emma düşünde hem onı görmeyär. Şondan soñ yalançıdan şikayat edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Neyläyin şitdetinden⁹²⁹ gahba pelegiñ,
Bu gün meni söver yardan ayırdı.
Hudaga yetmedi, meger, dilegim,
Senem atlı zülpi tardan ayırdı.

Garıp oğlanlarıñ barmı soragı,
Köydürdi, yandırdı, yarıñ pıragı,
Bir yandan gaygısı, bir yandan dagı,
Bir yandan uluslı⁹³⁰ ilden ayırdı.

Bu gamda-mähnetde ölür ogşadım,
Mızapır yerlerde galar ogşadım,
(s.233)Bir täze gül idim, solar ogşadım,
Baharlı-bakcalı nardan ayırdı.

Tükenmez sövdaga sataşdı başım,
Yarsız geçer boldı, yaz ile gışım,
Siller kibi akar gözümnden yaşım,
Huda meni hoş reftardan ayırdı.

Garıp aydar, imdi dönmen sözümnden,
Añlaşmaz men, habarım yok özümnden,
Yar yolunda ganlar akar gözümnden,
Bu ışk meni namıs-ardan ayırdı.

Garıp can sözünü tamamlayar. Ol harazçılık pişesi bilen boluberyär. Özi hem tukat halda geziberyär.

İndi habarı kimden al, Halapşirvan şäherinde yaşayan Gullı nanbaydan al. Onuñ kakası öñki zamanlarda Diyarbekir şäherinde yaşayar. Ol örän baydı. Mal-dünyäsi yere-göge sıgmayardı. Oña Kakav dövün⁹³¹ oğlu Aman döv diyyärdiler. Onuñ hiç züryadı bolmayar. Ahırı ayalı kırk yaşına yetende gövrelı bolyar. Onuñ ayı, günü, sagadı yetip, bir oğlu bolyar. Ol oğlu bolanda örän begenyär. Ulı toy tutyar. Şol yedi gice-gündiz devam eden toyuñ dabarası dag aşyar. Onuñ oğlunu gutlap, yaşı uzun bolsun diymäge, her yerlerden adam gelyär. Her bir gelen adam toya goşant diyip özi bilen köp engamlar alıp gelyär. Bu toy goşandınıñ içinde biri gul hem getiryär. Täze bolan çaga gul inci⁹³² bermek muña çenli hiç vagt bolmandı. Şol sebäpli bu çaga at dakanlarında onuñ adına Gullı goyyarlar. Gullı ösyär, kemala gelyär. Ol örän gucurlı yigit bolup yetişiär. Gullı Şaapbasıñ goşunında hizmat etmäge başlayar. Şaapbasıñ bir goşunbaşısı bardı. Oña Temek han diyerdiler. Onuñ asıl adı Mahmıt serdardı. Ol kim bilen sene-mene edende, gaharlanıp sözleşende “Temegiñe kakarım” diyyärdi. Şol sebäpli onuñ özi bolmadık yerinde oña Temek han diyerdiler. Özi bar yerinde bolsa, Mahmıt serdar diyerdiler. Gullı şonuñ kırk atlısınıñ içinde gulluk edyärdi.

Gullıların goñşusına Aga döv diyerdiler. Onuñ örän ovadan gızı bardı. Oña Cahan peri diyerdiler. Gullı Cahan peri bilen söyüşyär. Bu ikisi durmuş gurmaga vadalaşyarlar. Günlerde bir gün Gullılara Temek han mihman bolup gelyär. Şonda ol Aga dövün gızı Cahan perini

⁹²⁹ Şitdet; güyç, zarba, kınçılık, ağır hovp.

⁹³⁰ Ulus; il, halk, yurt, ülke.

⁹³¹ Döv; gadımı taypa adı, Türkmenlerde häzir hem dövler taypası bar. Olar Kaka rayonınıñ Mehin obasında yaşayarlar.

⁹³² İnci; täze bolan çaga toy goşandı diyilip getirilyän sılag.

göryär. Temek han Cahan peri bilen Gullıñın söyüşyänini bilse hem yaman päle düşyär. Temek han Cahan perini ayal edinip, almak maksadı bilen Aga dövüñkä savçı iberyär. Aga döv Temek hanıñ şanın goşunbaşısınıñ biri bolanına buysanyar da oña gızını ber(s.234)mäge razı bolyar. Bu yagdayı il-ulus bilip Aga dövi, Temek hanı länetleyär. Şeyle bolsa da Temek han bilen Aga döv guda bolmaga razılaşyar, emma Temek hana Cahan perini almak başartmayar. Toy tutulmazınıñ öñküsi günü Gullı bilen Cahan peri gaçyar. Bu ikisi şol gaydışlarına Halapşırvana gelyär. Şol şäherde hem mekan tutyar. Gullı bilen Cahan peri bu yurda gelenlerinde hiç zatları yokdı. Gullı örän zähmetsöyer yigitdi. Kimiñ işi bolsa edyärdi. Hak alyardı. Cahan peri hem ondan galmayardı. Cahan periniñ golı diyseñ hünärlidi, çeperdi. Ol köp geyim tikyärdi. Oları bazarda satdıryardı. Cahan peri örän gözel halılar dokayardı. Oları hem bazara çıkarıp satdıryardı. Pul gazanyardı. Gullı şeyde-şeyde Halapşırvan şäherinde örän atlı nanbay bolyar. Gullı nanbayıñ bir gızı bardı. Oña Baysenem peri diyerdiler. Ol bıçak ovadandı, hoş gılıkdı, akıllıdı.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can harazçılıkda hızzat edip yöryär. Kellesindäki garından, yüzüne çalnan gara-guradan halıs yadayar. Garıp can özüniñ bu yörşini bıçak yaman göryär, emma şu yagdayda gezmeşe, başga hiç hili alacı yokdı. Garıp can vagtal-vagtal gizlin yere barıp, kellesinden garnı sıırıyardı, yüzündäki gara-gurayı yuvyardı. Garıp can şeyle edende, dünyä täze gelen yalı bolyardı. Yene bir salımdan soñra kellesine garnı geyyärdi, yüzüne gara-gura çalıp, haraza baryardı. Harazçılık kärini edyärdi.

İndi habarı kimden al, Gullı nanbaydan al. Gullı nanbay bilen Babaniyaz harazçı bu şäherde gelmişekdi. Bu gelmişekler biri-birlerini tanayardılar. Mundan başga hem Babaniyaz harazçı bilen Gullı nanbayıñ girdeyci alışları biri-biri bilen bağlıdı. Bu yagdaylar buları biri-biri bilen tanış edipdi. Ol ikisiniñ gatnaşıklı bolmagına sebäp bolupdı. Şu yagdayda bir günü Gullı nanbay, ayalı Cahan, gızı Baysenem peri bilen Babaniyaz harazçılara mıhmançılığa gelyär. Baysenem kakası, ecesi bilen Babaniyaz harazçınıñka mıhmançılığa gelende hemişe olarda galıp, köp günler bolyardı. Bu sapar hem şeyle boldı. Baysenem ecesinden, kakasından galdı. Babaniyaz harazçınıñkıda yaşaberdi.

Babaniyaz harazçınıñ züryadı yokdı. Babaniyaz harazçı, onuñ ayalı Gumrı dayza Baysenemi örän govı göryärdi. Oña ikisi hem gızım diyyärdi.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can ağşam namaz vagtı harazdan geldi, naharlandı. Şondan soñ, öz bolyan otagına barıp, başından garnı sıırıyar. Yüzündäki gara-guraları yuvyar. Öñ şeyle edende gapını guluplayardı. Bu sapar ol munı yadından çıkaryar. Gapınıñ kildini ildirmän goyyar, Garıp can kellesi garınsız, yüzi yuvlan, tukat halda otırdı. Şu vagt Baysenem peri işigi kiçicik açıp, içerik seredyär. Baysenemiñ Garıp cana gözi düşen dessine, dälizde bihuş bolup yıkılyar. Ol özüni bilmän yatyar. Garıp can mundan bihabardı. Gapınıñ kildini ildirip yatıberyär. Babaniyaz ha(s.235)razçınıñ ayalı hem “Baysenem goñşı gızlarıñ yanına gidendir” diyip oylanyar. Şonuñ üçin ol onı gözlemeyär. Baysenem peri şol yerde özüne gelip, salnan düşegine girip yatıberyär, emma gözüne hiç uki gelmeyär. Baysenem peri dälize çıkıp, bir nama aydyar. Bu namanı diñlän adam bolmayar. Hemmeler ukudadı. Dälizde hiç kim yokdı. Ol nama, ine, şunuñ yalı:

Pinhan garap, ışga düşdüm,
Işgıñ köydürdi-köydürdi.
Gzileyän sırtıñı yeşdim,
Işgıñ köydürdi-köydürdi.

Gözüm düşüp, huşum gitdi,
Işk hancarı candan ötdi,
Yüregime mākām batdı,
Işgıñ köydürdi-köydürdi.

Ceza berdi şirin cana,
Muşdakım görsedim gana,
Meñzär kenganı Yusuba,
Işgıñ köydürdi-köydürdi.

Bayseneme saldıñ yara,
Gelip, sen, halınga gara,
Işk odı tutaşyar bara,
Işgıñ köydürdi-köydürdi.⁹³³

Baysenem sözünü tamamlayar. Dälizde oturıp, dañını atıryar. Säher bilen Garıp can goltugına bir bölek çörek salyar, kellesine garın geyyär, yüzüne gara-gura çalıp, senem yabını alıp, haraza ugrayar. Yabını haraza goşyar da harazçılık kări bilen boluberyär. Baysenem Garıp canıñ otagından çıkanını, senem yabını alıp haraza gidenini göryär. Onuñ ağşamkı gören yigididigine manmayar. Haydan-hay onuñ yaşıyan otagına gelip, cayı kemsiz barlayar, emma cayda hiç kim yokdı. Baysenem peri bu yagdaya hayran galıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gice bolarsıñ perişde,
Gündiz hebeşi gulmı sen?
Gördüm royuñ puşda-puşda,
Yörgen hebeşi gulmı sen?

Cadı kibi sen özgerdiñ,
Niçik sen zatları gördüñ,
Neçün şeyle sırlı yördüñ,
Ya bir hızmatkär gulmı sen?

(s.236) Yusup dek royuñ zıyada,
Işga düşdüm gören bada,
Aşıkmı sen perizada,
Ya bir tutulan gulmı sen?

Baysenem galıpdır hayran,
Köñül guşum etdi seyran,
Yüregim bolupdır veyran,
Veyran edici gulmı sen?⁹³⁴

Baysenem sözünü tamamlayar. Ol tukat bir görnüşde oturyp. Baysenem bu yerde otırka, şu yere Babanıyaz harazçınıñ ayalı Gumrı peri gelyär. Gumrı peri Baysenemiñ bu yagdayını görüp oña: “Ey, meniñ akıllı gızım seniñ gövnüñe kim degdi. Saña näme boldı ya sen kesellediñmi? Sen näme bolan bolsa, maña ayt” diyyär. Ol Bayseneme garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Kimse degdi yüregiñe,
Diygil, gızım, näme boldı?
Gol urganmı gereğine,
Diygil, perim, näme boldı?

Öyke etdiñmi, sen menden,
Razıdırın dayım senden,

⁹³³ Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁹³⁴ Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Bu tukatlık geldi handan,
Diygil, canım, nâme boldı?

Düş gördüñmi, diy ukuda,
Sende yok şatlık yorkı da,
Solan yüzüñniñ görki de,
Diygil, balam, nâme boldı?

Köñlüñdedir hesretli gam,
Aytgil, maña nāmāñdir kem,
Kemiñ görkez, gızım şu dem,
Diygil, guzım, nâme boldı?

Gıbatkeşden söz yetdimi,
Govı bir zadıñ yitdimi,
Ya biri ıkarat etdimi,
Diygil, perim, nâme boldı?

Gamiñ sorayar, Gumrı senden,
Sırıñ gizleme, sen menden,
Izhar olmaz, gorkma andan,
Diygil, maña, nâme boldı?⁹³⁵

(s.237)Gumrı peri sözünü gutaryar. Baysenem bu sözleri eşidip, Gumrı enesine garap, şu sözleriñ başımı ağırdyar diyen manıda: “Ene, meniñ başım ağıryar” diyyär. Munı eşidip, Gumrı ene hiç zada düşünmān tebip çağırmakçı bolyar. Baysenem peri razı bolmayar. Derman bermekçi bolyar. Ol onı içmeyär. Gamlı halda oturyar. Gumrı ene Baysenemi golundan tutyar da içerik girizyär. Onuñ öñünde nahar goyyar. Baysenem peri iymeyär. Töre geçyär. Başını basırıp yatıberyär. Gumrı ene bu yagdayı barıp, Babaniyaz harazça aydyar. Babaniyaz harazçı ayalına garap, “Bayseneme göz degendir. Sen onuñ yatyan otagında bar da çırag yak, yüzärlik tütet” diyyär. Bu sözleri eşidip, Gumrı ene Baysenemiñ yatyan otagına girip, şütük⁹³⁶ çıra yakyar. Yüzärlik tütedyär. Bu edilen emler Baysenemiñ derdine şıpa bolmayar. Babaniyaz harazçıñıñ öyüne Baysenem peri şol gelşine geziberyär. Öylerine hem gaytmayar.

İndi habarı kimden al, Gullı nanbay bilen onuñ ayalı Cahan periden al. Bu ikisi: “Biziñ gızımızdan hiç habar yok” diyip, Babaniyaz harazçıñıñ öyüne gelyär. Olar gızınıñ hal-yagdayını görüp, onı öylerine alıp gitmekçi bolyarlar. Baysenem etmeyär. “Gumrı enemiñ yanında bolcak” diyyär. Muña Baysenem periniñ kakası Gullı da, ecesi Cahan peri de razı bolyar. Baysenem periniñ kakası Gullı, ecesi Cahan peri onı Babaniyaz harazçıñıñkida goyup, öylerine gaydyar. Olar gaydıbersinler.

İndi habarı kimden al, Baysenemden al. Baysenem peri Babaniyaz harazçıñıñ öyünde yaşaberyär. Bir gün Garıp can harazdan gelmānkä, Baysenem peri onuñ otagına girip gizlenyär. Garıp can harazdan gelip, Babaniyaz harazçıñıñ otagında naharlanyar. Öz yaşayan otagına giryär. Gapınıñ kilidini ildirip, başındaki garnı sıırıyar, yüzündäki gara-guranı yuvyar. Ol Şasenemi yadına salıp, gaygılı görnüşde oturyar. Şol zaman onuñ yanına duydansız Baysenem peri gelyär. Garıp can Şasenemi yatlap, oturişına Baysenemiñ yanına gelenini hem duymay galyar. Az vagtdan soñ, Garıp can başını yokarı göterse, yanında Baysenem duryar. Garıp can onuñ gelşine hayran galyar. Ol Bayseneme garap, nâme diyceğini bilmeyär. Baysenem Garıp cana garap, “Sen kim bolyarsıñ? Nâme sebäpden şeyle gizlinlikde gezyärsiñ? Onuñ sebäbi

⁹³⁵ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁹³⁶ Şütük çıra; yag guylup yakılan çıra.

nâme” diyip sorayar. Garıp can özüniñ sırunıñ açılanına utanıp, bialaç geçmişini beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Baysenem can, sorsañ meni,
Diyarbekirden bolar men.
Munda gördüm hayıp seni,
Diyarbekirden bolar men.

Şaapbasıñ zulmı anda,
Mızapır yörmegim munda,
(s.238)Mekanım galmadı hiç kanda,
Diyarbekirden bolar men.

Şasenemdir meniñ yarım,
Yürekde, başımda serim,
Gamu-gussa şu meñ zarım,
Diyarbekirden bolar men.

Ay periden pinhan gaçdım,
Canu-serimden men geçdim,
Gizlenip, bu güne düşdüm,
Diyarbekirden bolar men.

Garın geydim başıma men,
Näler çaldım daşıma men,
Pinhan boldum hoşuma men,
Diyarbekirden bolar men.

Aşık Aydıñ meniñ pirim,
Oldur meniñ gucur-şirim,
Diydim saña köñül sıırım,
Diyarbekirden bolar men.

Garıp aydar, eya, huda,
Sırım diyme şahu-geda,
Baysenem, çıkmasın seda,
Diyarbekirden bolar men.⁹³⁷

Garıp can sözünü tamamlayar. Şondan soñra Garıp can Bayseneme garap, “Ey, Baysenem, sen meniñ başımdan geçen vakaları eşitseñ, oña çakdanaşa hayran galarsıñ” diyip, oña hemmesini gürrüñ edip beryär. Baysenem bu vakaları eşidip, Garıp cana rehimi gelyär. Oña gövünlik berip, “Ey, Garıp can, seniñ yalı yigit yarsız galmaz. Şasenem bolmasa hem özüñe mınasıp yar yar taparsıñ” diyende, Garıp can bu sözleri Baysenemden eşidip, bıçak gaharı gelyär. Bayseneme garap, ol oña: “Ey, Baysenem can, indi men Şasenemden özgäniñ yüzüne garaman. Men muña Şasenemiñ öñünde hudadan lebiz etdim. Mundan başga da men Şasenemi çın yürekden söyyärin. Ol hem meni söyyär. Maña nähili ceza berseler hem men bu yolumdan dönmerin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.239)Şasenem diyip, ceza çekdim,
Çeksem de ondan dönmenem.
Işk yolunda yurt sökdüm,

⁹³⁷ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Söksem de ondan dönmenem.

Men bu yolda gül dek soldum,
Cepa çekip, munda geldim,
Cebir-sütem barın gördüm,
Görsem de ondan dönmenem.

Kebap kibi köydürseler,
Hamım diri soydursalar,
Zäher-zakgun iyidseler,
Şonda da ondan dönmenem.

Dara çekip asdırsalar,
Tenim dograp kesdirseler,
At toynaga basdırsalar,
Onda da ondan dönmenem.
Lebzimde är dek durarın,
Yamanı yağşı yorarın,
Herne barını görerin,
Ne bolsa, ondan dönmenem.

Garıp aydar, bu ıkrarım,
Kövlese iki dıkrarım⁹³⁸,
Şasenemdir söver yarım,
Yarımdan asla dönmenem.⁹³⁹

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri Baysenem eşidyärde Garıp cana garap, “Men hem saña aşık boldum. Sen Diyarbekire gitme. Meni ayal edinip al. Almasañ, men saña töhmet ederin. Hâzir meni zorlayar diyip gıgırarın. Yüzümü yırtarın. Tenime yara saların. Seniñ hemme sırlarını hem il-ulusa äşgär ederin” diyyär. Garıp can bu sözleri eşidip, hayran bolup duruberyär. Näme etcegini hem bilmeyär. Garıp can bir salımdan soñ, oylanıp, pikirinde: “Gel men muña yalbarıp göreyin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Şunça çekdim gussa-azap,
Maña seniñ rehmiñ gelsin.
Zulum etseñ, bolar güzäp,
Maña seniñ rehmiñ gelsin.

(s.240)Yalkasañ, yazıñ bolyandır,
Gargasañ, gazap gelyändir,
Ter gül ahırı solyandır,
Maña seniñ rehmiñ gelsin.

Yalkanarsıñ rehim etseñ,
Şu dogrudır pähim etseñ,
Men gorkmayan vehim etseñ,
Maña seniñ rehmiñ gelsin.

Garıbıñ sözünü diñle,

⁹³⁸ Dıkrar; göz, iki gözi.

⁹³⁹ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Gahar-gazabını soñla,
Rehim edip, işiñ oñla,
Maña seniñ rehmiñ gelsin.⁹⁴⁰

Garıp can sözünü tamamlayar. Baysenem Garıp canıñ bu sözlerini eşidip, “Eyse, sen meni almazmıñ” diyyär. Şol vagt Garıp canıñ yadına köp yaramaz vakalar düşyär. Ol Bayseneme garap, “Ey, Baysenem can, men bu yerden yedi yıl içinde gitmesem, seni ayal edinip alayın. Sen hiç gaharlanma. Yüregiñi giñ tut. Men gitmesem lebzimde durarın. Sen hem lebzinde dur. Meniñ sıırımı il-ulusa äşgär etme” diyyär. Muña Baysenem hem razı bolyar. Bu sözleri eşidip, Baysenem Garıp canıñ otagından çıkıp gidyär. Ol şondan soñ, yedi yılını doldurcak bolup geziberyär. Garıp canıñ sıırımı hiç kime aytmayar. Ol kâ öylerine gaydyar. Köplenç Babaniyaz harazçınıñkıda bolyar. Baysenem Babaniyaz harazçınıñkıda bolanda, yığı-yığıdan gizlin haraza baryardı. Garıp cana iymek-içmek getiriyärdi. Bu ikisi şu yörüşte geziberyärler. Goy, gezibersinler. Ay, gün hem geçibersin.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Şasenem Garıp can gidenden soñ, onı yatlap, ahı-nala çekyär. Her gün Garıp can gelemikä diyip, onuñ yoluna garayardı, emma ondan gördüm-bildim bolmayar.

Günleriñ birinde Şasenem oylanyar da: “Men Garıp can diyip, gam-gussa çekyärin. Ol özüniñ nirededigini hem habar bermeyär. Belki, ol gezen yerinde meni yadından çıkarıp, başga birine gövün berendir. Şeyle bolsa, gel men hem Garıpdan tamamı üzeyin, onı yadımdan çıkarayın” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

“Garıp-Garıp” diyip, ömrüm ötürdim,
İmdi Garıp diymez boldum men imdi.
Can şährine bu gün talañ yetirdim,
Sebäpkärim diymez boldum men imdi.

(s.241) Andan maña yeten gaygı-gam oldı,
Ah çekip egsildi, ömrüm kül oldı,
Köyüp aglamakdan yakam nem oldı,
Umıdığarım diymez boldum men imdi.

Cezasıdır, her kim ıışga inansın,
Kör bolsun gözleri, gana boyalsın,
Yıkılsın, yumrulsın tagt hem talansın,
Käri-barım diymez boldum men imdi.

Hemdemim, munusım gaygıdır-gamdır,
Bizge başda huda bergen elemdir,
On dört yaşdan beri bolgan sütemdir,
Namıs-arım diymez boldum men imdi.

Senem aydar, halka boldum äşgäre,
“Yar, yar” diyip, gan agladım set para,
Özi gidip, meni kıldı avara,
Seni yarım diymez boldum men imdi.

Şasenem sözünü tamamlayar. Ol yadından Garıp canı çıkarcak bolyar. Yadından çıkarıp bilmeyär. Gayta ıışğı öñküden beter bolyar. Şasenem Garıp canı düşünde görmek isleyär. Yatıp uklayar, emma düşünde hem Garıp canı görmeyär. Şu yagdaylar Şasenemiñ gaygı-gamını

⁹⁴⁰ Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

öñküden hem artdıryar. Şasenem özüniñ gam-gussasını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gamdan gutulmayan gaygılı başım,
Gayta başdan gam öñünde bar oldum.
Garıp idi gice-gündiz yoldaşım,
İmdi yüzün bir görmäge zar oldum.

Bir nice gün vısalından şat idim,
Yardan özge gayrı birlen yat idim,
Hasrat çekip, ışk öyünde dad idim,
Köyüp, külli kesbi-käri yar oldum.

İçalmadım yarıñ vaslı⁹⁴¹ meyinden,
Bize nesip yokdur müşk⁹⁴² soyundan,⁹⁴³
Canım çıkar oldı ceset öyünden,
İncıtdı yüregim, bet humar oldı.

Sabırım gitdi, hicran birle perd olup⁹⁴⁴,
Yol garadım iki gözüm dört olup,
(s.242)Yarımını kovladı, rakıp-yat olup,
Mähnediñ içinde galdım, har oldum.

Senem imdi saña zovkı-sapa yok,
Yarıñ uzak düşdi, andan vepa yok,
Aşık men diyer sen, sende cepa yok,
İşgiñ soltaniyam, harı-zar oldum.

Şasenem sözüni tamamlayar. Onuñ halı diyseñ erbetdi. Şol vagt bu yere Akca gelyär. Akca Şaseneme gövünlik berip, “Bag seyline gideli” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Güller açılıpdır paslı-baharda,
Gel, Senem can, бага seyle gideli.
Bilbiller gonmuşdır bagdan kenara,
Gel, Senem can, бага seyle gideli.

Senuber çekipdir, göge boyunu,
Sünbüle dolupdır müşgüñ buyını⁹⁴⁵,
Gül kovarmış bilbil kılsa oyunu,
Gel, Senem can, бага seyle gideli.

Nerkes gözün açıp, bakmış cahana,
Otlar düşen zagu birlen zagana,
Nobat yok, pähm etgil badı-hazana,
Gel, Senem can, бага seyle gideli.

Bulut özün çekmiş bagdan ıraga,
Bahar ilçileri düşmüş araga,

⁹⁴¹ Vaslı; govuşma, yetişme, duşma, birikme.

⁹⁴² Muşk; keygiñ mähziden alınyan yakımlı ıslı madda.

⁹⁴³ Soy; asıl, tüys, özen, emay, tötänden.

⁹⁴⁴ Perd olmak; çaşmak, özüni yitirmek, alcıramak.

⁹⁴⁵ Buy; ısl, kok.

Bir sorag salalı yakın-ıraga,
Gel, Senem can, бага seyle gideli.

Kıyamatlık ıkrar etgen gardaşım,
Yolunda pidadır bu yalnız başım,
Ayrılık çekişgen sırdaş-yoldaşım,
Gel, Senem can, бага seyle gideli.
Akca diyer, canım saña gurbandır,
Aşığın maksadı baş gün dövrandır,
Bilermu sen, bu gün aydı-gurbandır,
Gel, Senem can, бага seyle gideli.

Akca sözünü tamamlayar. Akcanın aydanlarına Şasenem hem razı bolyar. Şasenem, Akca kenizler bilen bilelikde бага seyle çykýar. Birnäçe vagtdan soň, olar bagdan hem çykyp, derya kenarında gezelenç edýärler. Bular az yöräp, köp yöräp (s.243)Tüni deryanın⁹⁴⁶ güzerine baryrlar. Kenizleriň hemmesi deryanın kenarında bir yerde ayrılıp galyrlar. Şasenem bilen Akca yavaş-yavaş yöräp kenizlerden daşlaşýar. Derya bolsa, öz ugruna mövç urup, akıp yatır. Şasenem deryadan yarını sorap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Altı aylık uzak yoldan yol aşyp,
Tüni derya, senden Garıp ötdümi?
Meniň üçin hicran oduga düşüp,
Tüni derya, senden Garıp ötdümi?

Takatım yok, munda yarsız bolmaga,
Acal gelmez, tende canım almaga,
Şikesde halımdan habar sormaga,
Tüni derya, senden Garıp geçdimi?

Meniň munda yokdur yarsız kararım,
Hiç kes bile bolmaz söhbet-berarım⁹⁴⁷,
Diriligim, aýşı-huşum, mıdarım,
Tüni derya, senden Garıp geçdimi?

Meniň yarım gitdi Halapşirvana,
İgtikat etmedi ähdi-peyman, a,
İmdi senden sorag alsam gaybana,
Tüni derya, senden Garıp ötdümi?

Senem diyr, pıraka tapmadım hile,
Huda hakı üçin راستی söyle,
Yar bilen ötende akmadıñ beyle,
Tüni derya, senden Garıp ötdümi?

Şasenem sözünü tamamlayar. Ol şol yerde özüni derya taşlajak bolyar. Akca onu saklayar. Oña gövünlik berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Ayrılık diygeniň huda kısmatı,
Neçün boynuň burup, melul bolar sen?
Dokuz yıldır men hem çekdim mähneti,
Neçün boynuň burup, melul bolar sen?

⁹⁴⁶ Tüni derya; Şavezir şäheriniň (Şasenem şäheriniň) demirgazık tarapından geçen gadımı derya. Oña Türkmenler häzir hem Tüni derya diyyärler.

⁹⁴⁷ Berar; üstünlik, rovaçlanış, mecal, takat, dogan, gardaş.

Ayrılık derdinden hergiz gülmedim,
Gızıl gül dek açılban solmadım,
Men yardan ayrılıp, melul bolmadım,
Neçün boynuñ burup, melul bolar sen?

(s.244)Gumrı diygen bir acayıp guş bolar,
Perin tartsañ geler, teni boş bolar,
Ölmegen gul bir-birige duş bolar,
Neçün boynuñ burup, melul bolar sen?

Uzak yola düşen ahır görüşer,
Aşık işi maşguk birle yaraşar,
Ayra düşen bir-birige govuşar,
Neçün boynuñ burup, melul bolar sen?

Maña Akca diyrler, ismim Gülnahal,
Panı dünyā payanı yok, bikemal,
Oynap, gülüp, baş gün yarıñ köñlün al,
Neçün boynuñ burup, melul bolar sen?

Akca sözünü tamamlayar. Akca bu namanı aydıp bolandan soñ, Şasenem bilen Akca yuvaş-yuvaşdan yöräp, kenizleriñ yanına gaydyar. Şasenem bu vagt diyseñ gaygılıdı. Hiç sözlemeyärdi. Bu ikisi şol gaydıña kenizleriñ yanına gelyär. Kenizler seredip görse, Şasenem örän gaygılı. Şol zaman kenizlerden biri Şasenemiñ gövñünü açmak üçin, “Geliñ, biz aşıklıkdan sözleşeliñ” diyyär. Kenizlerden birine Aycemal diyyärdiler. Aycemal Alı beg diyen bir yigide aşıkdi. Aycemal Şaseneme garap, “Ey, Senem can, biz hem ışk derdinden nala çekyāris. Işk derdi örän ağır bolyar, emma oña çıdamak gerek” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, Senem, mecruh⁹⁴⁸ olup, men yarıdan ayrılğalı,
Bilbili-şurıda men, gülzardan ayrılğalı,
Bir letafat⁹⁴⁹ gülşeni biçäreden ayrılğalı,
Agzı pisse, labzı⁹⁵⁰ hoş reftardan ayrılğalı,
Totıyu-şirin suhan⁹⁵¹ güfdardan⁹⁵² ayrılğalı.

Bolmagay hiç iş hudadan bisebäp, ey, dostlar,
Huda kılmuş ruzıgärimge⁹⁵³ sebäp, ey, dostlar,
Dınmayın köp aglasam, diymañ ayıp, ey, dostlar,
(s.245)Hicir deştinde⁹⁵⁴ galıp, men teşne⁹⁵⁵ leb, ey, dostlar,
Hovzı-kövser⁹⁵⁶ sakı hem humarıdan ayrılğalı.

Mähnet eyyamında dınmay akadır gözde yaşım,
Duşmana kār eylemez, her günde kılğan gargışım,

⁹⁴⁸ Mecruh bolmak; yaralı bolmak.

⁹⁴⁹ Letafat; esgi, letde.

⁹⁵⁰ Labız; söz, aňlatma, aydıılış, labızlı sözlemek.

⁹⁵¹ Suhan; söz, gep, şirin suhan, süyci sözli.

⁹⁵² Güfdar; söz gürrüñ, şirin güfdar, şirin sözli.

⁹⁵³ Ruzıgär; yaşayış, durmuş, epoha, zaman, dövür.

⁹⁵⁴ Deşt; sähra, çöl, beyevan, düz.

⁹⁵⁵ Teşne; suvsız galmak.

⁹⁵⁶ Hovzı-kövser; dini düşünce, cennet çeşmesi, gatı süyci zat.

Titreder arzu-semanı⁹⁵⁷ derdi-gamdan nalışım,
Halımnı şerh etmäğe⁹⁵⁸ yokdur yanımda bir kişim,
Yeke men bir vakıpı⁹⁵⁹ -esrardan⁹⁶⁰ ayrılğalı.

Dınmayın gan aglaram, her yan yörıp, yolga bakıp,
Aglaram her giceler, bagrım erip, suv dek akıp,
Ol nigarıñ hasratından ölmüşem, canım yakıp,
Ey, musulmanlar, meni yardan ayırdı şum rakıp,
Galmadı takat maña, dildardan ayrılğalı.

Bagtımın gördüm gara, her yerde açdım hasabı-hal⁹⁶¹,
Novşiküfte⁹⁶² güllerim urdı hazan, yetmey kemal,
Yetmedi maksatga, huda oña berdi zoval,
Neyleyin, öz halıga aldında yıglar Aycemal,
Alıbeg atlı hoş suhan-güfdardan ayrılğalı.

Aycemal sözüni tamamlayar. Şasenem kenizler bilen sözleşip, bir az açılıyar. Onuñ gam-gussası azalyar. Şondan soñ, olarıñ hemmesi yuvaş-yuvaş yöräp, köşge gaydyarlar. Mundan birnäçe vagt geçyär. Ahırı Şaman⁹⁶³ ot bayramı diyen gicesi Şasenem düşünde Garıp canı göryär. Şol zaman Şasenem holugıp, ukudan oyanyar. Şasenem yerinden turmakçı bolanda Akca onuñ otagına gelip giryär. Şasenem Akca garap, “Ey, Gülnahal, il-ulus arasında “Garıp ölüpmiş” diyen bir şum habar yayrapdır, emma Garıp canı men düşümde gördüm. Eger ol ölen bolsa, şunuñ yalı bolup, düşüme girmezdi. Sen ertir ir bilen yola çık. Geçen yolagçılardan Garıp canı sora, belki, hoş habar eşidersiñ” diyyär. Akca: “Hoş bolyar” diyip çıkıp gidyär. Akca ertesi yol ugruna çıkıyar. Garasa, bir bölek kerven gelyär. Dessine Akca gelip, kervenin gelyändigini Şaseneme habar beryär. Şasenem Akca bilen haydan-hay yol ugruna çıkıyar. Kerven Şasenemiñ duran yerine gelende, sövdagärlere garap, Garıp canı sorayar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.246) Yedi yıldır şuñkar guşum uçurdım,
Gören barmı, bilen barmı, yaranlar?
Gaygı-hasrat bilen ömrüm ötürdim,
Gören barmı, bilen barmı, yaranlar?

Kişiniñ sövdüğü şeyle bolarmı,
Oval söyüp, soñra gözden salarmı,
Yarın şeyle agladıban galarmı,
Beyle cepa kılğan barmı, yaranlar?

Yarımniñ sövdası düşdi başımgı,
Bir sırdaş tapmadım, gelse gaşımgı,
Ezel günde yazılğandır başımgı,
Aglamayın, gülen barmı, yaranlar?

Gören, bilen deñ-duşunı yat eder,

⁹⁵⁷ Arzu-semen; yer bilen gök.

⁹⁵⁸ Şerh etmek; beyan etmek.

⁹⁵⁹ Vakıp; bilyän, düşünyän, habarlı, ägä.

⁹⁶⁰ Esrar; gizlin zat, ogrın gürrüñ, gizlin sır.

⁹⁶¹ Hasabı-hal; yagday, derdinmek.

⁹⁶² Novşiküfte;.....

⁹⁶³ Şamanot;

Doga bilen ervahını⁹⁶⁴ şat eder,
Gahba pelek adam oglun mat eder,
Gamgın könlüm alan barmı, yaranlar?

Her bir aşık beyan eder görenin,
Kim biler nalışın, söhbet guranın,
Pirler vada edip, düşde görenin,
Özge kişi alan barmı yaranlar?

Bir mert bilen başın goşup dünyäde,
Işk oduna köyüp, bişip dünyäde,
Sövdüğinden ayra düşen dünyäde,
Aglamayın, gülen barmı, yaranlar?

Pelek bu gün meni talañ etmişdir,
Gaygı-hicran dovzahına tutmuşdır,
Göz öñünde yarım diri gitmişdir,
Diri gidip, ölen barmı yaranlar?

Eyesiz galıpdır altın, kümüşler,
Berbada düşendir dürli iymişler,
Seniñ yarıñ anda öldi diymişler,
Ölenini gören barmı, yaranlar?

Bir kişi sözlemez köñül hoşumga,
Gaygı mähnet düşdi meniñ başımga,
Her giceler yarım girer düşümge,
Ölenlerden gelen barmı, yaranlar?

Bizni görüp, görmezlige salıpdır,
Ey, yaranlar, acal, nesip gayıpdır,
(247)Diysem meñ sövdüğim aşık Garıpdır,
Gören barmı, eşden barmı, yaranlar?

Yedi yıldır pelek cepa övrülip,
Hicir oduna köydüm yanıp-govrulup,
Şasenem diyir, söver yardan ayrılıp,
Yolga bakıp, galan barmı, yaranlar.

Şasenem sözünü tamamlayar. Şasenemiñ sorag sözünü eşidip, Tansuk atlı bir keniz onuñ yanına gelyär. Tansuk Şaseneme garap, “Ey, Şasenem, Garıbıñ ölenini meniñ agam görüp geldi. Onuñ öleni dogrı” diyip, habar beryär. Şasenem bu habarı eşidenden soñ, halı erbet bolyar. Şasenem Akca bilen Garıp canıñ ecesi Abadanıñ yanına baryar. Şasenem Abadana Garıp can hakkında eşiden yaramaz habarını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Badı-hazan urup, gülleriñ soldı,
Ter açılan gülzariñdan ayrıldıñ.
Garıpniñ ölgeni tagayyın⁹⁶⁵ boldı,
Söydügiñden, mıradıñdan ayrıldıñ.

⁹⁶⁴ Ervah; ruh sözünüñ köplük sanı.

⁹⁶⁵ Tagayyın; mälüm, äşgär.

ÄŖgäre bolupdır dosta-duŖmana,
Gulak sal, sözlegen sırrı-pinhana,
Yagşılık günlerim döndi yamana,
Hem gızıklı bazarıñdan ayrıldıñ.

Yedi yıl ol gezdi Halapşirvanda,
Meni goydı gaygı birlen hicranda,
Yusup Kengan bendi boldı zındanda,
Müsürdäki guvancıñdan ayrıldıñ.

Şasenem diyr, mende galdı köp arman,
Diysem, eda bolmaz bu dağı-hicran,
Ölenini beyan etdi bir kerven,
Men yarımdan, sen oğluñdan ayrıldıñ.

Şasenem sözüni tamamlayar. Bu habarı eşidip, Garıp canıñ ecesi Abadan Şasenem
Şasenem bilen Akcanıñ ahı-nalasına goşulıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:
Mähnet eyyamından, pelek cebrinden,
Gara bagrım gana döndi, neyläyin?
İkrarı yok Şaapbasıñ zulmundan,
Gülşenim hazana döndi, neyläyin?

Ömrüm vısalından umıt ederdim,
Hicran vısalından gayga giderdim,
(s.248)“Ölmesin” diyip, golum bilen iberdim,
Sud işim zıyana döndi, neyläyin?

Hiç agırım yokdur Şasenem senden,
Çıkar boldı şirin canım bu tenden,
Yarı-dostum yüzün çövdürdi menden,
Yagşı gün yamana döndi, neyläyin?

Ovalda Şaapbas vadalar etdi,
Vada eden vezir dünyäden ötdi,
Bu sözler oglumıñ başına yetdi,
Mazarı Halapda galdı, neyläyin?

Abadan diyr, aytsam tükenmez dagım,
Oglum ölen bolsa, söndi çıragım,
Gam yeli guratdı salan çarbagım,
Ömrümiñ çıragı söndi, neyläyin?

Garıp canıñ ecesi Abadan sözüni tamamlayar. “Garıp Halapşirvanda ölenmiş” diyen
habar hemmelere yetyär. Bu acı habarı Garıp canıñ hemme kovum-garındaşları hem eşidyär.
Garıp canıñ garındaşları, yar-dostları Abadanıñ öyüne yıgnanyarlar. Olar yas tutyarlar,
aglaşyarlar. Ayallar ses edyärler, nala çekyärler. Garıp canıñ uyası Gülcemal ah çekip, yüzün
yırtyar, saçın yayyar. Ol zar-zar aglap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yedi yıldır şuñkar guşum uçurdım,
Garıp düşdi Halapşirvan iline,
Günde yüz aglayıp, ömrüm ötürdim,
Göz yaşım goşuldı derya sillere.

Agam diyip ar tarapa bakmadım,
Cıgalar⁹⁶⁶ sancıban, heykel⁹⁶⁷ dakmadım,
Mecnun kibi başım alıp çıkmadım,
Leyli soragina, hicran ölüne.

Dost-duşman yanında meniñ yüzüm yok,
Agam yok, inim yok, ötgür sözüm yok,
Hicir oduna aglamakdan gözüm yok,
İstâp çıksam Halapşirvan yoluna.

Aslı Bagdat imiş mesgenim-cayım,
Mızapır yurtlara saldı hodayım,
(s.249)Şu gün canım çıksa, galar armanım,
Talañlar düşüpdür ömür gülüme.⁹⁶⁸

“Doganım” diymişem Şasenem seni,
Yatdan yakın bolgan ol Garıp kanı,
Gülcemal diyr, imdi goymasın meni,
Şu gün nobat yetse, acal goluna.

Gülcemal peri sözünü tamamlayar. Bu zarın nama tamamlanandan soñ, Gülcemal bilen Şasenem gucaklaşıp ağlaşyar. Bu yagdayı gören Akca, Abadana, Gülcemala, Şaseneme gövünlik berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Yalançı panı dünyäde,
Hiç kişi aman galmadı.
Yagşı gezip nobatında,
Ölmeyin, yaman galmadı.

Ölüm üçin iymegil gam,
Ölmeyin galmaz hiç adam,
Şükür eyle öter bu dem⁹⁶⁹,
Sud ile zıyan galmadı.

Özüni bazarga salgan,
Bir gız gelip satın algan,
Müsürde patışa bolgan,
Yusubı-Kengan galmadı.

Dünyäni biz gözde görgeñ,
Adıl bolup yurdun sorgan,

⁹⁶⁶ Cıga; gılguyrugıñ ovidan guyrık yelegi. Şalarıñ kellesine geynän zatlarınıñ mañlayına gısdırılğan yelege meñzeş bezeg.

⁹⁶⁷ Heykel; ayallarıñ gerdeninden aşırıp dakyan yüzi kümüş, altın bilen bezelen gayış gapcığı, surat, statuya.

⁹⁶⁸ 1959 ncı yılda neşir edilen “Şasenem-Garıp” eserinde bir küplet artık. Ol bent:

Göz guvancım gitdi bağtım garadır,
Sınam üsti çapraz-çapraz yaradır,
Ah çekmekden gızıl meñzim soladır,
İmdi düşdüm rakıplarıñ diline. sah. 140.

⁹⁶⁹ Bu dem; şu vagt, şu mahal, hâzir manıda.

Döv-perige patışa bolgan,
Şahı Süleyman galmadı.

Cemşit⁹⁷⁰ acal meyin içdi,
İsgender⁹⁷¹ dünyäden geçdi,
(s.250)Ne şahbazlar⁹⁷² mundan ötdi,
Rüstemi⁹⁷³ destan galmadı.
Niçe-niçe hikmet⁹⁷⁴ kılğan,
Giyahlarnıñ⁹⁷⁵ dilin bilgen,
Bu ölüme hile salğan,
Hezreti Lukman galmadı.

Hakıñ dostudur Muhammet⁹⁷⁶,
Ummat üçün çekdi mähnet,
Bu demi bilgil ganımat,
Ol pahrı⁹⁷⁷ cahan galmadı.

Abubekir⁹⁷⁸, Omar⁹⁷⁹, Osman⁹⁸⁰,
Pıgambere boldı yaran,
Dergahıda şiri yezdan⁹⁸¹,
Ol Şahımerdan⁹⁸² galmadı.

Atam Gorkut⁹⁸³ söz sözledi,

⁹⁷⁰ Cemşit; Tahmursıñ oğlu. Firdövsiniñ “Şahnama” eserinde beyan edilişine görä, pişdadlar dinastiyasınıñ IV patışası bolupdır. Ol mifologiyada beyan edilişi boyunca bütindünyäni sorapdır. İnsana, hayvana, gızıl tebigata hökümünü yoredipdir.

⁹⁷¹ İsgender (Aleksandr Makedonskiy); gündogar İsgender Zulkarneyin adı bilen meşhur. Ol Makedoniyaniñ patışası bolupdır. Filip II oğlu. Gadımı dünyäniñ meşhur goşun serkerdesi, basıbalıcısı. Ol biziñ dövrümüzden öñ, 556-323.nci yıllar arasında yaşap geçipdir.

⁹⁷² Şahbaz; är yigit, edermen yigit, goç yigit, gerçek yigit.

⁹⁷³ Rüstem; Zalıñ oğlu. Gündogar halklarınıñ rovatlarınıñ, ertekileriniñ esas ve söygüli gahrımanı. Firdövsiniñ “Şahnama” eseriniñ baş gatnaşıcısı. Gündogar edebiyatında batırlığıñ, edermenligiñ, gayduvsızlığıñ simvolı hasaplanıy.

⁹⁷⁴ Hikmet; akıllılık, filosofiya, parasatlı söz, şıgır, deviz.

⁹⁷⁵ Giyah; ösümlük.

⁹⁷⁶ Muhammet (Pıgamber); ol biziñ dövrümüzniñ 570-632.nci yıllar aralığında yaşap geçipdir. Musulman dinini döredicidir.

⁹⁷⁷ Pahr; buysanmak, buysanç, guvanç, şöhrat, begenç.

⁹⁷⁸ Abubekir; Muhammetden soñkı birinci halıpa. Ol 632-634.nci yıllar arasında halıpalık (hanlık) edipdir ve ıslam dinini yayradıcılarıñ birisi.

⁹⁷⁹ Omar; Muhammetden soñkı ikinci halıpa (han). Ol 634-644.nci yıllar arasında halıpalık edipdir. Ol hem ıslam dinini yayradıcılarıñ biri.

⁹⁸⁰ Osman; Muhammetden soñkı üçüncü halıpa (han). Ol 644-656.nci yıllar arasında halıpalık edipdir. Ol hem ıslam dinini yayradıcılarıñ biri.

⁹⁸¹ Şiri yezdan; Alınıñ bir lakamı.

⁹⁸² Şahımerdan; mertleriñ şası. Alınıñ bir lakamı. Alı Muhammetden soñkı dördüncü halıpa (han). Ol 656-661.nci yıllar aralığında halıpalık edipdir. Bu hem ıslam dininiñ yayradıcılarıñ birisi. Meşhur basıbalıcısıdır.

⁹⁸³ Gorkut Ata; öñ belläp geçişimiz yalı, Türkmen halkınıñ “Gorkut Ata” eposınıñ baş gahrımanı. Eposıñ “Gorkudıñ gabrı gazılgı” diyen 16.ncı iñ ahırkı bölümidir. Ol bölümde beyan edilişine görä, Gorkut Ata nırä barsa, şol yerde gulagına “Gorkudıñ gabrı gazılgı” diyen ses gelipdir. Gorkut Ata ol sesden halıs ıryär de özüni Sırlı derya (Sırderya) taşlamakçı bolyar. Şol vagt yene de onuñ gulagına “Gorkut,

Akıl hem manı sazladı,
(s.251)Ölüm çäresin gözledi,
Ol akı, kemal galmadı.⁹⁸⁴

Farabı⁹⁸⁵ her ılımı bilgen.
Aytganları soñra gelgen,
Çäre tapman ol da ölgen,
Ol ılımı cahan galmadı.⁹⁸⁶

Bu dünyä bir köne saray,
Niçe yıl geçdi, niçe ay,
Nobat bilen şahu-geday,
Ölmeyin aman galmadı.

Gülhal diyr, yandı yürek,
Ölmezlige barmı derek,
Barça adam ölse gerek,
Munda gelen can galmadı.

Akca sözünü tamamlayar. Bu vakadan soñ, Akca bilen Şasenem köşge gaydyar. Yolda Şasenem oylanyar da: “Men Garıp canıñ ölenini öz gözüm bilen göreyin. Gabrına zıyarat edeyin. Guburınıñ yanında birnäçe gün bolayın” diyip, pikir edyär. Özüniñ bu pikirini Akca beyan edyär de, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

İmdi men gider men Halapşırvana,
Ansız bu ülkede karar etmenem.
Zerre gaygırmanam imdi bu canı,
Yarsız bu yerlerde mıdar etmenem.

Barıp yassanayın yarıñ mazarın,
Doldurdı bazarga işgıñ azarın,
Huda yaksın oda Bekir diyarın,
Bu yerlere gaydıp güzer etmenem.

Yarım tutdı Halapşırvanda vatan,
Dünyäde barmıkan bizler dek öten,
Canım çıkıp, toprak bolınça bu ten,
Özge birlen söhbet berar etmenem.

(s.252)Zamana bolupdır gün-günden beter,
Günde yüz hıyallar başımdan öter,

namartlık etme, ölümden gutulmak yokdur. Sen ahırı ölmelisiñ. Seniñ ölmeli vagtıñ yakınlaşyar. Yene kırk ay, kırk gün, kırk giceden soñ amanadı tabşırarsıñ. Şonda seni il-ulus Türküstanda gazılğan gabrıñda caylar. Oña çenli, sen il-ulusıñ bilen hoşlaş” diyen ses onuñ gulagina gelyär. Bu bentde şu vaka hakda aydılan bolsa gerek.

⁹⁸⁴ Bu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

⁹⁸⁵ Farabı; 870-950.nci yıllar arasında yaşap geçen Türkmenleriñ şol zamandaki görnükli alımıdır. Ol öz dövrüniñ meşhur: tebigatçısı, matematigi, medigi, astronomı, sazandası, psihologi, filologi, sotsiologi, etikaçısı, sıyasatçısı, himigi, filosofi bolupdır. Ol bu ılımlarıñ hemmesinden baş çıkarıp ve olara degişli öz goşandını goşupdır. Farabı şol zamanıñ köp taraplı ılımlısı, görnükli entsiklopedik akıldarı diyilip tanalyar. Ol köp dilleri hem bilipdir. Örän giñ gözyetimli adam hasaplanyar.

⁹⁸⁶ Şu bent öñki neşir edilen variantlarda yok.

Pırakıñ oduga yanganım yeter,
İmdi zâher içsem, humar etmenem.

Senem aydar, otga yandım cahanda,
Zerre ıgtımadım⁹⁸⁷ galmadı canda,
Yarım ölgen bolsa Halapşırvanda,
Men hem bu yerlerde karar etmenem.

Şasenem sözünü tamamlayar. Akca Şasenemden bu sözleri eşidip, oña garayar da “Sen Halapşırvana özüñ gidip bilmersiñ” diyyär. Onda Şasenem Halapşırvana Babahan şatır bilen gitcekdigini aydyar. Babahan şatır Şasenemi kiçik çagaka, onı goltugına alıp göteripdi. Babahan şatır Şasenem oñat tanayan hasap edyärdi. Onı özüne iñ yakın adam diyip bilyärdi. Şonuñ üçin Şasenem Babahan şatır bilen Halapşırvana gitmegi yüregine düvyär. Şol maksatda Şasenem köşgüne barıp, Babahan şatır çağırдыr. Babahan şatır yanına gelende, Şasenem oña garap, “Ey, Babahan, meni Halapşırvana alıp gitgil” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bir garış oglandım bakdñ, becerdñ,
Senden özge hovandarım yok meniñ.
Enemiñ ornuna gol süydün berdñ,
Senden özge gamgusarım⁹⁸⁸ yok meniñ.

Munda dursam, zerre köñül hoşum yok,
Bilseñ golum tutgan deñim-duşum yok,
Senden özge sırim aydar kişim yok,
Aglamakdan özge kârim yok meniñ.

Gel, meni sen yetir Halapşırvana,
Munda gözüm düşer yağşı-yamana,
Ömrüm gülün berdim badı-hazana,
Köñlüm istän dostı-yarım yok meniñ.

Yarımıñ mazarın güçüp yatayın,
Bu dünyäden yar-yar diyip öteyin,
Ömri zaya yıldız kibi batayın,
Bu vatanda hiç durarım yok meniñ.

Senem aydar, Garıp saldı hicrana,
İmdi yol başlagıl Halapşırvana,
Şu gün ölsem, rehmin gelmez bu cana,
Dirilige ıgtıbarım yok meniñ.

(s.253)Şasenem sözünü tamamlayar. Babahan şatır Halapşırvana gitmäge razı bolyar. bu ılalaşıkdan soñ, Şasenem Akcanı Babahan şatır bilen kırk günlük şikara çıkmagıñ rugsadını almaga Şaapbasıñ yanına iberyär. Akca Şaapbasıñ yanına barıp, Babahan şatır bilen Şasenemiñ kırk günlük şikara çıkmak isleyänini aydıp, rugsat bermegini sorayar. Şaapbas rugsat beryär. Akca Şaapbasdan Şasenemiñ Babahan şatır bilen şikara çıkmagınıñ rugsadını alıp köşge gelyär. Onı Şaseneme habar beryär. Bu habarı eşidip, Şasenem Halapşırvana gitmäge tayyarlık görüberyär. Akca Şaseneme sargıt edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Mundan barsañ, diygil sözi yalana,
Vadalar uzaga düşdi diygey sen.

⁹⁸⁷ Igtımad; inanç, dayanç.

⁹⁸⁸ Gamgusar; gamhor, mähriban, gamgı-gaygını ayırıcı.

Igtımadım yokdur panı cahanda,
Aradan muhubbet geçdi diygey sen.

Eger gidip Halapşirvan barsañız,
Ezber hoca diyen yarı görseñiz,
Meniñ arzı-halım habar berseñiz,
Gaygı-gussa başdan aşdı diygey sen.

Igtımad galmadı yar ile yarda,
Meni munda goymuş canda-azarda,
Özi anda gezer güli-gülzarda,
Kimler bilen başın goşdı diygey sen.

“Hoca” diyip baş goydum başda gerdine,
Şaapbasnı diyip atam yerine,
Dokuz yıldır bu naçarıñ serine,
Şitdetli⁹⁸⁹ sövdalar düşdi diygey sen.

Her günüm ötedir beterden-beter,
Çekgen ahım haçan şol yarga yeter,
Hemişe gan aglap ovkadım öter,
Gözünden ukusu uçdı diygey sen.

Gülnahal diyir, pelek bize kast eder,
Bu ayralık barça gulnı sust⁹⁹⁰ eder,
Pırakıñ şerbeti meni mest eder,
Bal ornuga avı içdi diygey sen.

Akca sözünü tamamlayar. Şasenem Akcadan bu sözleri eşidip, Ezber hocanı görse, oña şu sargıdı aytcakdığını vada beryär. Özi hem yol encamını tutup bolyar. Ol Babahan şatır bilen Halapşirvana gitmekçi bolanda deñ-duşları, kenizle(s.254)ri, tanış-bilişleri, dost-yarları bilen hoşlaşp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gider men Halapşirvana,
Deñ-duşlarım, hoş gal imdi,
Geler-gelmezim gumana,
Sırdaşlarım, hoş gal imdi.

Biziñ birlen hılvat tutan,
Balnı zäher birlen yuvdan,
Akca diyip at göteren,
Gülnahalım, hoş gal imdi.

Barçanı bir gözde görgeñ,
İl-ulusıñ dadın bergen,
Müñkür-Neñkir⁹⁹¹ donun geygen,
Zalım atam, hoş gal imdi.

⁹⁸⁹ Şitdet: güyçli, ağır, çıdamsız.

⁹⁹⁰ Sust: govşak, govşatmak.

⁹⁹¹ Müñkir-Neñkir; dini söz, musulmanların düşüncesine görä, adam ölenden soñ, caylananda gabırda sorag edyän iki perişdäniñ adımı. Olarñ biri günäni, beylekisi sogabı yazarmış diyip beyan edilyär.

Dokuz ay, on gün göteren,
Bakıp kemala getiren,
Küllü mähnetden ötüren,
Canım enem, hoş gal imdi.

Bu gün gurayın magşarı,
Yarım giden günden bəri,
Kırk kenizleriñ serdarı,
Legzan gülüm, hoş gal imdi.

İmdi yarga gider çağım,
Gozgalıp ataşım, dagım,
Mähnetli salan çarbagım,
Imaratlar, hoş gal imdi.

Bizni huda beyle etdi,
Yar öldi diyip habar yetdi,
Şasenem Halapga gitdi,
Diyarbekir, hoş gal imdi.

Şasenem sözüni gutaryar. Ol hemmeler bilen hoşlaşandan soñ, Halapşirvana ugrayar. Şasenem Babahn şatır bilen birnäçe gün yol yöreyär. Yolda Babahan şatır yaman päle düşüp başlayar. Ol oylanyar da: “Gel, men Şasenemi Halapşirvana äkitmän, başga bir yurda elteyin. Şasenemi özüm ayal edinip alayın. Bu Garıba mınasıp däl, maña mınasıp” diyyär de pikir edyär. Şu maksat bilen Babahan şatır Şasenemi Bek(s.255)dili⁹⁹² velayatına alıp gidyär. Yene birnäçe gün yöränlerinden soñ, uzakda bir minara görünyär. Munı Şasenem görüp, Babahan şatırdan: “Bu görünyän minara haysı yurduñkı” diyip sorayar. Babahan şatır: “Bu görünyän yurt Halapşirvan yurdudır” diyip, cogap beryär. Şasenem bu sözi eşiden badına: “Garıp canıñ yaşan mekanına geldim” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Şükür imdi geldim Halapşirvana,
Yarım mazar bolgan yerge yetişdim.
Diyariñ şährinde vada edişip,
Garıp dostum ölgen yerge yetişdim.

Yedi yıldır yarım munda bolupdır,
Meniñ üçin arman bilen ölüpdür,
Özün ışgıñ bazarıga salıpdır,
Yarım toprak bolgan yerge yetişdim.

Yedi yıl goşuldım natuvan birlen,
Görüşe bilmedim Garıp can birlen,
Yarım ülpet bolup harazman birlen,
Mızapırlık çeken yerge yetişdim.

Meniñ üçin özün saldı hicrana,
Mızapırlar birlen bolup hemhana,⁹⁹³
“Näzli yarım görsem” diyip gaybana,
Arman birlen ölgen yerge yetişdim.

⁹⁹² Bekdili; Türkmenleriñ gadımı taypalarınıñ biriniñ adı. TSSR’iñ tarıhı, I tom, birinci kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 194.

⁹⁹³ Hemhana; bir öyde yaşayan, yoldaş, tabakdaş, bile yaşayan.

Şasenem diyr, yandım hicran oduna,
Kayıl men Garıbıñ ıktıkadına,
“Yar-yar” diyip mungen acal atına,
Cınazasın okan yerge yetişdim.

Şasenem sözüni tamamlayar. Şasenem namasını aydandan soñ, Babahan şatır oña yalıncaklık edip başlayar. Şaseneme maksadını beyan edyär. Ol Şaseneme garap, “Ey, Şasenem can, indi Garıpdan el göter, “Öli arslandan diri sıçan yağşıdır” diyenleri. Men seni Bekdili diyen il-ulusıñ yurduna getirdim. Sen indi meni özüñe kabul et” diyyär. Şasenem bu sözleri eşidip, onuñ örän gaharı gelyär, emma onı Babahana bildirmeyär. Şasenem öz içki duygusını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Köñlüm imdi geçgil panı dünyäden,
Bir mürşit golunu tutmasam bolmaz.
İmdi el göterdim harsı-hövesden,
Baş alıp bir yana gitmesem bolmaz.

(s.256)Yarım görmek huda takdır etmese,
Can barında ceset yarga yetmese,
Babahan şatır da sözüm tutmasa,
Göz yumup dünyäden ötmesem bolmaz.

Pelek goymaz meni yara barmaga,
Yar yanında öz gabrımı salmaga,
Bu yerge getirmiş, meni almaga,
Men onuñ başıga yetmesem bolmaz.

Halap diyip getirdi Bekdi düşuna,
Meni almak üçin köñül hoşuna,
Men onuñ ömrüniñ uçar guşuna,
Tor guruban, anı tutmasam bolmaz.

Şasenem diyr, şükür eyle bu deme,
Bu yerge geldim diyip, zerre gam iyme,
İmdi maña görmek yokdur hiç diyme,
Bir yat ülkelere gitmesem bolmaz.

Şasenem sözüni tamamlayar. Bu vakalardan soñ, Şasenem bilen Babahan şatır şähere yetmän, bir serhovzuñ başında düşleyär. Şasenem Babahan şatırın goluna kırk teññe berip, “Ey, Babahan, sen meni almak isleyän bolsañ, şähere kırk gezek barıp gel. Her baranıñda, şäherden bir dürli nahar getir. Şondan soñ men saña barmaga razı boların” diyyär. Bu sözleri eşidip, Babahan şatır kırk gezek şähere barıp gelyär. Her gezek barıp gelende bir dürli nahar getiryär. Mundan soñ Şasenem Babahan şatıra hile etmekden ötri bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gel imdi, Babahan şatır,
Bir özge eyyamga yüzlen.
Muhubbet meyinden getir,
Bu gün ayşı käne yüzlen.

Aşık Perhat dek gozgalıp,
Gözel Şirine göz salıp,

Dolup-daşıp, Ceyhun⁹⁹⁴ bolup,
Bu gün elip⁹⁹⁵-lama⁹⁹⁶ yüzlen.

Pelek menden cepa alıp,
Gızıl geyip, gülgün bolup,
Bu gün aşık Mecnun bolup,
Leyli diyip, kelama yüzlen.

Gutulduk Diyardan kaçıp,
Yıldız kibi yanıp-öçüp,
(s.257)Muhubbet meyinden içip,
Gol tutup, salмага yüzlen.

Şasenem diyir, gaynap-coşup,
Muhubbeti birge goşup,
İki nahal⁹⁹⁷ dek çıрмаşıp,
Bir özge heñnamga⁹⁹⁸ yüzlen.

Şasenem sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidenden soñ, Babahan şatırın köñli has göterilip, Şaseneme meyil etmäge başlayar. Şol vagt Şasenem Babahan şatıra: “Ey, Babahan, indi bolmadı, sen bu hovuzda yuvun da, soñ meniñ yanıma gel” diyyär. Babahan şatır yuvunmak maksadı bilen hovza giryär. Ol şol vagt gatan gurbakga yalı bolyar.

Şasenem köşgünden gaydanda bir bolması iş bolsa, gerek bolar diyip özi bilen zäher alıp gaydıpdı. Şasenem Babahan şatır şähre iymek-içmek getirmäge gidende, hovza zäher sepyär. Onı öñünden ańında oylanışı yalı edyär. Şol sebäpli Babahan şatır suva girenden gatan gurbakga kimin gatayar. Şu vakalar bolup geçenden soñ, Şasenem dünyäden nalap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Arz edeyin bu gün seniñ goluñdan,
Günde yüz govgalı panı düne sen.
Ençe begler, hanlar geçdi eliñden,
Munda bir mısalı panı düne sen.

Her gün ençelerge gözüñ diker sen,
Dikgeniñ ahır öyni yıkar sen,
Can tapgan adamnıñ ganın döker sen,
Sudı yok, zıyanlı panı düne sen.

Kimseler dünyäde mähnetler iyer,
Kimseler murassag⁹⁹⁹ təcini geyer,
Ahır öter, gözi toprakdan doyar,
Çın sözsüz, yalançı panı düne sen.

Seniñ hey bir sözüñ rastı bolarmı,
Yıkılğan galarmı, alğan gülermi,
Saña gelen adam ölmey galarmı,

⁹⁹⁴ Ceyhun; Amıderyanıñ gadımı adı.

⁹⁹⁵ Elip; arap elipbiyiniñ birinci harpınıñ adı.

⁹⁹⁶ Lam; arap elipbiyiniñ yigirmi üçüncü harpınıñ adı.

⁹⁹⁷ Nahal;

⁹⁹⁸ Heñnam;

⁹⁹⁹ Murassag;

Kimlerge vepalı panı düne sen?

Hiç kes bu zulmuña takat etmedi,
Şasenemniñ işi senden bitmedi,
Şatır öldi, miradığa yetmedi,
Bivepa, yalançı, panı düne sen.

(s.258)Şasenem sözünü tamamlayar. Bu yerde Şasenem erkek geymini geyyâr. İne, görmegey bir yaş yigit görnüşinde bolyar. Şondan soñ ol dınç alan yerine garap bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gamu-dagım ayda geldim bu caya,
İmdi bu cahanda bir gam ızlayın.
Mısapır yurtlarga, düşdüm bu caya,
Özümge bir ülpet¹⁰⁰⁰, hemdem ızlayın.

Garıp üçin gelip düşdüm bu yurda,
Hemra boldum Babahan dek namarda,
İmdi, köñlüm, bu külpetde, bu derde,
Bir kömek berici adam ızlayın.

Garıp üçin munda boldum gamgında,
Pelek zâher gatdı içilgen ganda,
Ovkada şükür edip, bolgay hursantda,
Mundan gaça-gaça matam¹⁰⁰¹ ızlayın.

Senem diyer, yarsız ne günüm geçer,
Gahba pelek günde yüz donı biçer,
Birev tanap, dost-duşmandan söz açar,
Kişi görmez yerde vatan ızlayın.

Şasenem sözünü tamamlayar. Ol bu namanı aydandan soñ, öz yoluna ugrayar. Şasenem Garıp canı gözlâp, şäherme-şäher gezyâr. Ol şol gezip yörşüne yene gicäniñ yarımında bir şähre baryar. Şasenem yol bilen baryarka, oña şäher sakçıları sataşyar. Ol sakçılardan gorkup kaçyar. Tamıñ depesine çıkıyar. Sakçılar Şasenemi şol yerde tutup, zındana taşlayar. Şasenem zındanda öz halına zeyrenip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp, dostum, seniñ üçin,
Yağsı günüm yaman boldı.
Zuleyha diyip, Yusup kibi,
Menzilgâhim zından oldı.

Mısapırlık düşdi başa,
Zar oldum kovum-gardaşa,
Gözlerim dolupdır yaşa,
Bu zaman, ne zaman oldı?

Gam pırakında galıp men,
Sargarıp, gül dek solup men,
Yüz-müñ töhmetge galıp men,
Sud işlerim zıyan oldı.

¹⁰⁰⁰ Ülpet; dost, sırdaş, ısınsıklı yoldaş.

¹⁰⁰¹ Matam; yas, yas tutmak.

Pelek saldı yüz müñ derde,
Zar oldum her bir namarda,
(s.259)Yar istäp düşdüm bu yurda,
Gutulmagım guman oldu.

Senem aydar, misgin başım,
Dınmay akar gözde yaşım,
Bu çah¹⁰⁰² içinde yoldaşım,
Yılan birle içyan oldu.

Şasenem sözüni tamamlayar. Şasenemiñ zındanda aydan zarın namasını eşiden sakçı, oña döz getirip bilmän, şol pürsat yurt soltanınıñ yanına barıp, “Ey, keremli soltanım, geçen gün peşşaplar¹⁰⁰³ bir adamını getirip zındana saldılar. Onuñ nalasına asıl çıdar yalı däl” diyyär. Soltan bu habarı eşiden dessine: “Ol aydılyan adamını meniñ yanıma getirin” diyyär. Zından sakçısı soltanıñ buyrugını şol mahal yerine yetirir. Şasenemi soltanıñ huzurına alıp gelyär. Soltan Şaseneme garap: “Ey, yigit, haysı bağıñ güli sen, haysı bağıñ bilbili sen? Nireden gelip, haysı yana baryarsın” diyip sorayar. Soltanıñ bu soragına cogap berip, Şasenem bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Gözel yar hicir dagından,
Tükenmez hicrana düşdüm,
Mecnun kibi istäp Leyli,
Çölden çölüstanga düşdüm.

Bolmadı hiç kişi hemdem,
İşim boldı günde matam,
Yagşılık görmedim bir dem,
Gün-günden efgana düşdüm.

Ahır öler men bu gamdan,
Derdim artar dembe-demden,
Ayrıldım atam-enemden,
Cebir ile bu yanga düşdüm.

Bir şatır getirdi munda,
Men şah idim öz yurdumda,
Mirşep¹⁰⁰⁴ tutup, kıldı bende,
Töhmetden zındanga düşdüm.

Anda bolsam azada men,
Bir perige diltada men,
Apbas oğlu şazada men,
Gelip bağı gana düşdüm.

(s.260)Şasenem sözüni tamamlayar. Soltan Şasenemden bu sözleri eşidip, onu hormatlayar, öz yanından orun beryär. Şaseneme hoşamatlık edyär, gövünü göteryär. Gövünlik beryär. Ol Şaseneme: “Ey, şazada, her bir zadı görmedik başdan baş bolmaz. Bu yagdaylar için gamgın bolma. Siz bu yerde birnäçe gün bolup, hezzet-hormatımıñı görüñ, dem-dınç alıñ. Seniñ yurduña gaytmagıñı soñra görübereris” diyyär. Şondan soñ Şasenem bu yerde birnäçe gün

¹⁰⁰² Çah; gıy, bu yerde zından manısında ulanılyar.

¹⁰⁰³ Peşşap; yasavul, şaları, hanları saklayan gullukçı, hızmatkär.

¹⁰⁰⁴ Mirşeb; şäheri saklayan giceki garagullarıñ başlığı.

bolyar. Soltanıň hezzet-hormatını alyar. Birnäçe günden soň, Şasenem öz yurduna gitmek maksadı bilen soltanyň yanına baryar. Ondan rugsat sorayar. Soltan Şaseneme rugsat berip, onuň yanına Canfelsus diýen şatırı goşup, ony öz yurduna yollayar. Bu ikisi birnäçe gün yol yöräp, Diyarbekir yurduna gelyär. Ol ikisi şol gelişlerine Şasenemiň Şavezir şäherindäki köşgüne baryar. Şasenem Canfelsus şatırı mihmanlayar, hezzet-hormat edip, engam bilen ızına gaytaryar. Ol gidenden soň, Şasenem Akca bütün bolan vakalary birin-birin beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Akca, başda dogmagaydım eneden,
Bu dünýäge gelip, rahat görmedim.
Ah uramda otlar çıkar sinamdan,
Gaygı-gamdan özge nıgmat görmedim.

Garıp can gideli Halapşirvana,
Meni goydı gaygı bilen hicrana,
Derdim köpdür, yetebilmen dermana,
Sırım aydışarga ülpet görmedim.

Babahan bolmuşdır başdan sadaga,
Ol meni salgandır köp-köp belaga,
Özi üçin alıp bardı yıraga,
Hiç birevde yagşı niyet görmedim.

Şatırı öldürdim, kırk yol yüvürdip,
Sovuk suvga saldim, perdesin yırtıp,
Özüm çahga düşdüm, nesibäm tartıp,
Ömrüm içre munday mähnet görmedim.

Senem diyr, sözleşdim bagban birlen,
Gadrimni biluci gadırdan birlen,
Bu dünýäge gelip, Garıp can birlen,
Asuvda bir ayşy-eşret görmedim.

Şasenem sözüni tamamlayar. Ol Babahan şatır bilen Halapşirvana gidip başından geçirenlerini beyan edip gutaryar. Akca bu habarları eşidip, örän gaharlanyar. Ol diýseň hapa bolyar. Şasenem bu vakalardan soň, öz köşgünde yaşaberyär.

(s.261)Handan gız

(s.263)Habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can Babaniyaz harazçınıňkida bolup, harazçılık edip yöryär. Her zaman, her zaman kıyamatlık ene-ogul okaşan Sona kempiriň öyüne hem barıp gaydyar. Bir günü Garıp can yene Babaniyaz harazçıdan rugsat alıp, kıyamatlık enesiniň öyünde birnäçe gün bolyar da ızına dolanıp gelyär. Şu arada Baysenemiň takat-kararı galmayar. Birnäçe gezek Babaniyaz harazçınıň öyüne gelip gidyär. Şonda Garıp canıň enesiniň öyüne gidenini de bilyär. Şeyle yagdayda Garıp can harazçılık edip, Babaniyaz harazçınıň hizmetkari bolup geziberyär. Babaniyaz hem Garıp canıň hizmetinden hoşal bolyar. Baysenem bolsa Garıp canıň işgında, onuň didarına muşdak bolup yöriberyär.

İndi habarı nireden al, Mangışlakda¹⁰⁰⁵ yaşayan il-ulusdan al. Bu il-ulusıň arasynda Oraş diýen bir garıp kişi yaşayar. Ol şol yerde Gozgan diýen bir bayıň gapısında hizmet edyär. Gozgan bayıň Oraşdan başga da birnäçe hizmetkari bardı. Olarıň hemmesi bilelikde bayıň yumşuny edyördiler. Oraş garıbyň Handan peri diýen örän hoşroy, dana, gollary çeper bir gızı

¹⁰⁰⁵ Mangışlak; häzir Gazagıstanıň Mangışlak oblastına degişli. Ol yerde gadımı zamanlarda Türkmenler yaşapdılar. Häzir hem az mukdarda yaşayarlar. Olara häzir Mangışlak Türkmenleri diyyärler.

bardı. Günleriñ bir günü Gozgan bay özüniñ Çoran diyen samsık oğluna Handan perini alıp bermekçi bolyar. Şu maksat bilen Gozgan bay Oraş garıbyñ öyüne savçı yollayar. Savçı gelenden soñ, Oraş garıbyñ ayalı Narcana bu hakda öz gızı Handan gız bilen geñeşyär, emma Handan gız bayyñ Çoran samsık oğluna barmaga razı däl. “Gızımı size bercek däl” diyyär. Oraş garıbdan bu sözi eşidip, Gozgan bay örän (s.264)gaharlanyar da ol Oraş garıba: “Gızıñı bermeseñ, zorlap aların. Şu hakda oylanmaga üç gün möhlet beryärin” diyyär. Oraş garıp baydan bu sözleri eşidip, öyüne gaydıp gelyär. Gozgan baydan eşiden şum habarını ayalı Narcana, gızı Handan perä aydyar. Bu habarı eşidip, Handan peri zorlukdan gutulmanıñ pikirini edip başlayar. Bagtını uzaga çekdirmek barada oylanyar. Şondan soñ Handan gız kakasına: “Ey, kaka, sen Gozgan bayyñ yanına bar. Ol bize kırk gün purıca bersin. Biz bu dövrüñ içinde gutulmanıñ alacını edersin. Gozgan baya bolsa, -Biz şu möhletiñ içinde toya tayarlık görcek. Meniñ gızım siziñ oğluñıza barmaga razı. Özi hem şu dövürde geyim-gecim tikincek, toy şayını tutcak- diy de kırk gün rugsat al. Biz şu kırk günüñ içinde baydan gutulmanıñ çäresini göreris. Şu maslahatı neneñ görýärsiñiz” diyyär. Oraş garıp barıp, bu habarı Gozgan baya aydyar. Kırk gün toya tayarlık görmäge rugsat alyar. Gozgan bay hem toya tayarlanıberyär.

İndi habarı kimden al, Handan periden al. Handan peri kakası, ecesi bilen gizlin maslahatlaşyar. Şu geñeşde hersi öz pikirini aydyar. Muña entek hiç biri de razı bolmayar. Ahırı Handan gız kakasına, ecesine garayar da: “Bu yerden kaçmalı” diyyär. Bu sözi eşiden Oraş garıp, ecesi Narcana oña ikisi iki yerden: “Nirä kaçarıñ, nädip kaçarıñ” diyip ondan sorayar. Bu ikisiniñ soragına Handan gız: “Balkan dagıñıñ eteginde örän asuda yaşayan il-ulus barmış. Siz gara öyden gerek zadıñızı alarsıñız, men hem gerek zadımı aların, emma gara öy yerinde tutulgılıgına galsın. Goy, ol bu yerde otursın. Biziñ kaçanımız hiç kese bildirmesin. Siz Balkan dagına tarap gidersiñiz. Men bolsa Halapşırvan tarapa giderin. Eger Gozgan bay biziñ kaçanımız bilip, ızınıñdan kovup yetse, ol meni tapmasın, siz oña -Gızımız biri bilen kaçıpıdır-diyin” diyyär. Şu aydılanlara Handan gızıñ kakası da, ecesi de razı bolyar. bu geñeşden soñ, bular hemme gerekli yol encamlarını kemsiz tutup, bir gice kaçmanı vadalaşyarlar. Şu halat Handan gız kakası, ecesi, cigileri bilen hoşlaşyp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Zulum bizge ayralıknı salıpdır,
Ugragan yollarmız, bizge yol bolsun.
Ayrılık pırsadı imdi gelipdir,
Ugragan yollarmız, bizge yol bolsun.

Sizler gidiñ Balkan dagına garap,
Men de gidyän Halapşırvana yöräp,
Mesgen tutup siz de ol yerge barıp,
Ugragan yollarmız, bizge yol bolsun.

Huda asan etsin biziñ halımız,
Aşık Aydıñ pirim tutsun golumız,
(s.265)Parahat eylesin yörgeñ yolumız,
Ugragan yollarmız, bizge yol bolsun.

Balkan dagı diyer ol gözel yurda,
“Zulumdan basılmaz”, aydarlar merde,
Yüz müñ hıyal bardır gaygılı serde,
Ugragan yollarmız, bizge yol bolsun.

Sag-salamat barın gitgen mekanga,
Rakıp yara saldı köñül dukanga,
Hormat ediñ, dayım alkış okanga,

Ugragan yollarmız, bizge yol bolsun.

Kakam, ecem, doganlarım sag geziñ,
Ayrılığa mertlik ediñ, siz dözüñ,
Yedi yıl barmasam, tamañız üzüñ,
Ugragan yollarmız, bizge yol bolsun.

Handan gız diyr, ugramışam yolumga,
Hiç bir zat galmasın Gozgan zalımga,
Aldım men gereğim bağlap golumga,
Ugragan yollarmız, bizge yol bolsun.¹⁰⁰⁶

Handan gız sözünü tamamlayar. Şondan soñ Handan gız erkek lıbasını geyyär. Ol şondan soñ, ine, görseñ gucurlı, görmegey bir yigide övrülyär. Onuñ gızdığını tanar yalı dälđi. Handan gız şu görnüşde kakası, ecesi, doganları bilen hoşlaşıp, öz yoluna gidiberyär. Handan gızın kakası, ecesi kiçicik çağalarını düyä mündirip, bular hem öz yollarına garap gidiberyärler. Goy, olar hem gidibersinler.

İndi habarı kimden al, Handan periden al. Bu gün gice örän garañkıdı. Haydan-hay Handan gız onuñ kakasına, ecesine, cigilerine görünmez boldı. Ol şol gaydıña bir çöllük meydana yetişdi. Handan gız çöl bilen yolsuz yerden yöräp baryar. Ol säher vagtı bir çopanıñ goşuna dahil¹⁰⁰⁷ bolyar. Handan peri ol yerde düşleyär, naharlanyar, dınç alyar. Çopan onı govı mihmanlayar. Handan gız mazalı dınç alandan soñ, çopan bilen hoşlaşıp, yene de öz yoluna rovana bolyar. Handan peri yolda baryarka, Gozgan bayıñ zulumından gutulana begenip, bir nama aydyar, ol, ine, şunuñ yalı:

Yetdi hudaga nalışım,
Gutuldım, zalım zulmundan.
Köñülde köpdür teşvüşim¹⁰⁰⁸,
Gutuldım, zalım zulmundan.

(s.266)Ondan gaçıp sapar etdim,
Bu çöllüğe gelip yetdim,
Vatanım terk edip gaytdım,
Gutuldım, zalım zulmundan.

Mañlayda näme bar göräli,
Yagşı niyetli bolalı,
Ösdı ayrılık şemalı,
Gutuldım, zalım zulmundan.

Diledim yeke başımni,
Dökmüşem gözde yaşımni,
Huda oñladı¹⁰⁰⁹ işimni,
Gutuldım, zalım zulmundan.

Tenha galıp men çöllerde,
Izımda galdı illerde,
Yöreyärin bu yollarda,

¹⁰⁰⁶ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹⁰⁰⁷ Dahıl; sataşmak, barmak, bolmak, duş gelmek, pete-pete gelmek.

¹⁰⁰⁸ Teşvüş; gorkı, hovp, gayğı, gam, başagaylık, hovsala.

¹⁰⁰⁹ Oñlamak; biri bir zadı makul bilmek, dogrı tapmak, makullamak.

Gutuldım, zalım zulmundan.

Tüni bilen yollar aşdım,
Gelip bu yerlere düşdüm,
Gaça-gaça gollar aşdım,
Gutuldım, zalım zulmundan.

Yöreyärin yolsuz yerde,
Sır açmagıl asla birde,
Sır açılsa goyar derde,
Gutuldım, zalım zulmundan.

Dost-duşmanın tanıp yörgül,
Her bir zadı sınaş görgül,
Gelceğini yağşa yorgul¹⁰¹⁰,
Gutuldım, zalım zulmundan.

Aşna agtar bargan yerde,
Aşnasız galyandır derde,
Yoldaş gerek her bir merde,
Gutuldım, zalım zulmundan.

Gelcek günüm aman bolsun,
Dileğimdir soñum gelsin,
Gutulanım düşman bilsin,
Gutuldım, zalım zulmundan.

Eya, huda, yalka¹⁰¹¹ meni,
Çağıryarın dayım seni,
Günäm bolsa, ötgil onı,
Gutuldım, zalım zulmundan.

Handan gız şükür et huda,
Zulum etdi meni geda,
Töverekde yokdur seda¹⁰¹²,
Gutuldım, zalım zulmundan.¹⁰¹³

Handan peri sözünü tamamlayar. Ol namanı aydıp bolandan soñ, yene bir menzil yöreyär, ol diyseñ yadayar. Handan gız şonda hem yoremegini devam etdiryär. Ol şol barşına ahırı bir akıp yatan nobıra¹⁰¹⁴ yetyär. Ol nobırın kenarında ulı bir daragt seleñläp oturyar. Handan peri şonuñ sayasında düşleyär, naharlanyar. Ol dınç alıp otırka, geçen günlerini, kakasını, ecesini, ciğilerini yatlayar. Ol oylana-oylana ahırı uka gidyär.

İndi habarı kimden al, Halapşirvana baryan kervenden al. Bu kervenler hem Mañğışlakdan gelyärler. Kervenler sövda etməge Halapşirvana baryarlar. Kervenleriñ yuki: parça, dondı, deridi, göndi. Kervenler hem şol gelişlerine Handan gızın dınç alıp yatan yeriniñ yakinında bir daragt bardı. Şonuñ sayasında gelip düşyärler. Yüklerini düşyärler. Ot

¹⁰¹⁰ Yorgut; yormak, düşi ya da bir maksadı kesgitlemek.

¹⁰¹¹ Yalkamak; kömek bermek, arkasını almak, günäsini geçmek, dileğini tutmak, yardım bermek.

¹⁰¹² Seda; ses, gıkılık.

¹⁰¹³ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹⁰¹⁴ Nobır; ulı yap, kanal.

yakırlar. Nahar bişiryärler, naharlanyarlar. Handan peri bolsa bu kervenleriň gelenini duymayar. Ol olar gelip düşende ukudadı. Ahırı kervenleriň düyelerini bakıan Şükürbay Handan gızıň yatanını görüp, kervenbaş a habar beryär. Bu habarı eşidip, kervenbaş: “Ol yigidi turzup, bu yere alıp geliň” diyyär de buyruk beryär. Şondan soň Şükürbay barıp, Handan perini ukudan oyaryar da onı öz kervenbaşısınıň yanına alıp gelyär. Kervenbaş Handan gızı görýär de onı örän oňat sınılayar. Ol diyseň görmegey, gucurly yigit. Şu vagt kervenbaş Handan perä garap, “Ey, yigit, seniň adıňa kim diyerler? Handan gelip, nirä baryarsıň?” diyyär. Handan peri oňa “Men Şazada” diyip beyan edyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Gulak goyup eşit meniň sözümni,
Yolum düşdi Halapşirvan yurduna.
Izlayarın düşde gören gızımni,
Yolum düşdi Halapşirvan yurduna.

(s.268)Düşümde görmüşem bir peri-peyker,
Yetebilmen diyip könlüm de gorkar,
Yöremekden yadap derlerim sarkar,
Yolum düşdi Halapşirvan yurduna.

Şazada men bu gün halım teň¹⁰¹⁵ boldı,
Azap çekmek günüm imdiden geldi,
Yorulđım, gül meňzim saralıp soldı,
Yolum düşdi Halapşirvan yurduna.

Şanıň gızı meň düşümde görgenim,
Onı görgeç, şudur meniň yorganım,
Şu sebäpden bu yollarda yörgenim,
Yolum düşdi Halapşirvan yurduna.

Bir ah ursam älem yanar odumga,
Hiç kimse yetmeyär meniň dadımga,
Şazada diyerler meniň adımga,
Yolum düşdi Halapşirvan yurduna.

Şazada diyr, bu gün canımdan geçdim,
Işgıň şerbetinden berk gana içdim,
Yarımni yat edip, ızlayıp göçdüm,
Yolum düşdi Halapşirvan yurduna.¹⁰¹⁶

Handan peri sözüni tamamlayar. Handan gız şazada bolan bolup, aydan namasında kervenbaş a “Men Şazada” diyip inandırıyar. Kervenbaş Handan periden “Şazada” diyen sözi eşidip, oňa hızzat etmek bilen boluberyär. Haydan-hay onı naharlamagı hızzatkärlerine tabşıryar. Hızzatkärler tabşırgı şol vagt yerine yetiryärler. Handan gız bu vagt kervenbaşınıň öz aydan sözlerine inananına içinden diyseň begenyär. Handan peri naharlanıp bolandan soňra, öz yoluna gitmek maksadı bilen, kervenbaşdan rugsat sorayar. Şol vagt kervenbaş Handan perä garap, “Ey, Şazada, biz hem Halapşirvana baryarız. İşleseňiz, biz bilen gidiberiň. Biz bilen gitseňiz yadamarsıňız, suvsamarsıňız, acıkarsıňız, kınçılık görmersıňiz” diyyär. Handan gız bu sözleri eşiden dessine, içinden örän şatlanyar, emma onı kervenbaş a bildirmeyär. Ol yalandan sıpayıcılık edenkişi bolup, “Men size azar bolarım. Şu yere yeke özüm geldim.

¹⁰¹⁵ Teň; erbet, yaman, çıkgınsız yagday, erbet yagday, bikarar bolmak, tukat bolmak, gaygılanmak, gussa çekmek.

¹⁰¹⁶ Şu goşgı ve muňa degişli vakalar öňki neşir edilen variantlarda yok.

Halapşirvana hem özüm bararın” diyip dil ucundan aydankişi bolyar. Handan periden bu sözleri eşidip, bu yerde duranların hemmesi “Biz bilen gidiberiñ” diyyärler de oña yalbaryarlar. Şondan soñra Handan peri kervenler bilen yoldaş bolup gitmäğe razı bol(s.269)yar. Halapşirvana tarap kervenler ugranda, ol hem şolara goşulışıp gidiberyär. Kervenler az yöräp, köp yöräp, ahırı Halapşirvan yurdunıñ bir çetinden giryärler. Munı bilip, Handan peri kervenbaşınıñ yanına barıp, “Ey, kervenbaşı, siz maña köp kömek etdiñiz, men sizden örän razı. İndi men siz bilen Halapşirvan şäherine bile barmayın. Yeke özüm mızapırlık çekip barayın. Gören adamlardan sorap; yarımndan bir habar bilcek bolayın” diyyär. Bu sözleri eşidenden soñ, kervenbaşı Handan gıza rugsat beryär. Handan peri bu yerde duranlar bilen hoşlaşıp, öz yoluna gidenden soñ, öz-özüne gövünlik berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Huda bergenine aldında goyar,
Huda asan etsin işimni meniñ.
Ençeler zulüm oduna yanar hem köyer,
Huda asan etsin işimni meniñ.

Azap çekdim vatanımdan öterlik,
Kerven kömek etdi bizge yeterlik,
Men muña guvandım köñlüm göterlip,
Huda asan etsin işimni meniñ.

Öñümde nâler bar bile bilmes men,
Özümniñ kimdigim diye bilmes men,
Gaygı-gamdan yaña güle bilmes men,
Huda asan etsin işimni meniñ.

İmdi bu yurtda nirä barayın,
Övzarım yok, nirelerde durayın,
Tanışım bolmasa kimge barayın,
Huda asan etsin işimni meniñ.

Handan gız sen, öz köñlüñe geñeş et,
Etcek işiñ gelceğine mäkäm yet,
Tanışmasañ sır bildirme duşman öt,
Huda asan etsin işimni meniñ.¹⁰¹⁷

Handan peri sözünü tamamlayar. Ol öz yolunu devam etdiryär. Handan peri az yöräp, köp yöräp, Halapşirvan şäheriniñ gayrasında akıp yatan deryanıñ gırasında örän güri tokayıñ içine barıp yetyär. Handan peri bu tokayı gören badına bir gice-gündizi şu tokaylıkda geçirmegi öz yanından makul bilyär. Bu pikirden soñ, Handan gız tokaylığıñ has güri yerine barıp düşleyär. Kervenleriñ beren yağlı kömecinden iyyär, oñat naharlanyar, dınç alyar. Ol şol vagt oylanyar da dünyäden nägile bolup, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.270)Nesibäm göterildi eziz yurdumdan,
Yıkılğan-yumrulğan zalım düne sen.
Goymadıñ erkine namart-merdinden,
Yıkılğan, yumrulğan yalan düne sen.

Hiç kimsäğe asla rehimiñ inmes,
Barçanı soyar sen, tıglarıñ sınmas,
Nâhak gan döker sen, hiç haçan dınmas,

¹⁰¹⁷ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Yıkılğan, yumrulğan ganhor düne sen.

Pencâñden akyandır insaniñ ganı,
Goymadıñ gedanı, şa birlen hanı,
Her işi bitirgen merdanlar hanı,
Yıkılğan, yumrulğan ganlı düne sen.

Agzıña atar sen, herne göreniñ,
Gövnüni alar sen ömür süreniñ,
Bir günü hayp bolar, munda yöreniñ,
Yıkılğan, yumrulğan yalan düne sen.

Alıña añkardıp, alyarsıñ arı,
Muña allanyandır insaniñ barı,
Kovalap alıp baryañ ölmäge sarı,
Yıkılğan, yumrulğan allı düne sen.

Razı bolup öten barmıdır sende,
Lebziñ, ıkrarıñ da yokdur bir kanda,
Her kese bir cebir berersiñ munda,
Lebizsiz, ıkrarsız lolı düne sen.

Handan gızı munda getirip atdıñ,
Her kişä bir baha kesdiñ de satdıñ,
Ahır bokurdakdan kebşirläp tutduñ,
Yıkılğan, yumrulğan köne düne sen.¹⁰¹⁸

Handan peri sözünü tamamlayar. Şondan soñ tokaylıkda gizlin yaşaberyär. Ol şu yerde bir gice-gündizi geçiryär. Gice yatıp uklayar, kemsiz dınç alyar. Handan gız dañdan säher çağı ukudan oyanyar. Deryadan el-yüzünü yuvup, ertirlik naharını iyyär, emma nirä giderini bilmän, ol şol yerde boluberyär. Ol şol yerde bolubersin.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can her gün günorta bolanda senem yabını harazdan çıkarıp, oña dınç beryär. Onuñ öñüne ot dökyär. Şol vagt Baysenem yanına gelmeşe, Garıp can deryanıñ yakasındaki tokayçılığa barıp, başındaki garnı çıkaryardı, yüzünüñ gara-gurasını yuvyardı. Şu işleri edip bolandan soñ, dem-dınç alyardı. Goltugında(s.271)kı çöregini suv bilen iyyardı. Mazalı dınç alandan soñ, yine kellesine garnı ölläp geyyardı, yüzüne gara-gura çalıp haraza gidyardı. Barıp, senem yabını haraza goşup, yine haraz sürüberyardı. Bu gün hem senem yabını harazdan çıkaryar. Onı gazığa bağlayar. Öñüne ot dökyär. Şu gün Garıp canıñ yanına Baysenem gelmeyär. Şonuñ üçin Garıp can goltugına çöregini salyar da derya boyuna gidyär. Ol az yöräp, köp yöräp, derya boyundaki tokaylığa baryar. Başındaki garnı sıyrıyar, yüzündäki gara-guranı yuvyar. Çöregini suv bilen iyyär. Garıp canıñ bu bolup oturışından Handan peri habarsızdı. Gaygılı halda oylanıp oturdı. Birden şol vagt tokaylığın içi yagılıp gidyär. Handan gız garasa, bir yigit kellesinden garnı sıyrıyar. Yüzünüñ gara-gurasını yuvyar. Handan peri onuñ peridigine, perişdedigine, insandığına düşünmeyär. Hayran galıp, añını yitiryär. Ol bir hayukdan soñ, añına gelyär de Garıp cana garap oturiberyär. Garıp can bolsa, Şasenemi yadına salıp, oylanıp oturyar. Handan peri yuvaş-yuvaşdan yöräp, Garıp canıñ yanına gelyär. Garıp can bolsa, şol oylanıp oturışına Handan periniñ yanına gelenini hem duyman galyar. Şol halat Handan gız Garıp cana garap, içinden “Bu insan bolsa, men dey zulumdan kaçıp yörene meñzeyär. Gel, men munuñ kim ekenini bileyin” diyyär de Garıp canıñ

¹⁰¹⁸ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

yanında oturur. Garıp can onuñ gelenini duyur. Bular bir-birlerine seredişyärler. Bu ikisi sözleşip, başlar. Handan peri Garıp cana garap, “Sen, insmısıñ, cımsısıñ? Eger, sen insan bolsañ, ey, mähriban yigit, näme üçin munuñ yalı gizlin gezyärsiñ? Munuñ sebäbi näme?” diyip sorayar. Garıp can Handan periden bu sözleri eşidip, oña cogap beryär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Bu gözellik bizge bolupdır duşman,
Şunuñ üçin pinhan bolup gezer men.
Ezelde yazmışdır bizlerge puşman,
Şonuñ üçin pinhan bolup gezer men.

Diyardan gelip men bu yere gaçıp,
İmdi men gezyärin canımdan geçip,
Soltan gızı Ay periden bil gaçıp,
Şonuñ üçin pinhan bolup gezer men.

Şunda bir kempire ogullık boldum,
Meni gözleyärler, şol günü bildim,
Garın geyip şunday pinhanlık kıldım,
Şunuñ üçin pinhan bolup gezer men.

Ay peri biläyse, meñ halım harap,
Izlayarlar her gün yerleri arap,¹⁰¹⁹
(s.272)İlata pent berdi birdeyin¹⁰²⁰ sorap,
Şunuñ üçin pinhan bolup gezer men.

Men imdi neyläyin alaç yok özge,
Gara-gura çalyan bu rövşen yüzge,
Ezelde bu kismat yazılğan bizge,
Şunuñ üçin pinhan bolup gezer men.

Garıp aydar, şükür edyän hudaga,
Men ogşayan hebeşi gul-gedaga,
Süyci canım Şaseneme sadaga,
Şonuñ üçin pinhan bolup gezer men.¹⁰²¹

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp candan bu sözleri eşidip, Handan periniñ oña rehimi gelyär. Garıp can bilen Handan gız bir söllem sözleşip oturur. Biri-birlerine hemme başlarından geçenlerini aydışarlar. Garıp can hem Handan periniñ başından geçirenlerini eşidip örän tukatlanyar, gaygılyanyar. Garıp canıñ başından geçirenlerini diñleyär de Handan gız bıçak gaharlanyar, gaygılyanyar. Bu ikisinde şalara, hanlara, baylara gahar-gazap döreyär. Şu mahal bu ikisi sözleşmän oturur. Birnäçe vagtdan soñ, Garıp can Handan perä garap, “Sen nirede yaşayarsıñ. Yaşayan yerin barmı?” diyip sorayar. Handan peri Garıp canıñ soragina cogap berip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Men bilmen nirä giderim,
Yaşamaga bararım yok.
Bilmen ne yerge yeterim,
Gidey diysem, gidärim yok.

¹⁰¹⁹ Arap; gözlemek, barlamak, agtarmak, tapcak bolmak.

¹⁰²⁰ Birdey; birsihlı.

¹⁰²¹ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Öysüz-övezarsız cahanda,
Barayın men imdi handa,
Bolup erdim şunda tünde,
Baray diysem, dükanım yok.

Ceññel¹⁰²² boldı meniñ cayım,
Duran yerim meniñ öyüm,
Şudur meniñ pikir-küyüm,
Baray diysem, güzärim yok.

Tanışım yok bu yurtda,
Köñlüm meniñ yüz-müñ setde,
Yürek yanyar misli letde¹⁰²³,
Baray diysem, mekanım yok.

(s.273)Zulumga gelyär acıgım,
Veyran bolupdır ocagım,
Galmadı nanım-saçagım,
Yakay diysem, ocagım yok.

Handan gız diyerler maña,
Başdan geçenlerim yaña,
Diydim hemme barın saña,
Sır diymäge, sırdaşım yok.¹⁰²⁴

Handan peri sözünü tamamlayar. Bu gepleşikden soñ, Handan gız Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, meniñ barmaga öyüm da yok, övzarım da. İndi nira gitcegimi hem bilmeyärin” diyip tukatlanyar. Bu yagdayı görüp, Garıp can pikire çümüp, öz özüne: “Men häzir barıp, Babaniyazdan rugsat alayın da Handan gızı enemiñ öyüne alıp barayın. Ol şol yerde yaşabersin” diyip oylanyar. Şu pikirlenmeden soñ, Garıp can Handan perä garayar. Görse, ol örän gaygılı halda oturyar. Garıp can Handan gıza garap: “Sen häzir meniñ bilen gidersiñ. Men haraza barıp, yabını yatağında dañarın. Şondan soñ Babaniyaz harazçınıñ yanına barıp, -Doganım gelipdir- diyip rugsat aların da ikimiz meniñ enemiñ öyüne bararıs. Ondan soñ sen şol yerde yaşabersin” diyyär. Bu pikiri Handan gız hem makullayar. Bu ılalaşıkdan soñ, Garıp can garnı ölleyär de kellesine geyyär, yüzüne gara-gura çalyar. Garıp can yene hebeşi gula meñzeyär. Şu işleri yerine yetirip, Garıp can bilen Handan gız ikisi Babaniyaz harazçınıñ harazına tarap ugrayar. Bu ikisi şol gaydışlarına haraza gelyär. Garıp can bolsa, etmeli işlerini gutaryar. Ondan soñ ol Babaniyaz harazçınıñ yanına barıp, Handan peri bilen maslahat edişi yalı, ondan rugsat alyar. Yene Garıp can dolanıp gelyär de Handan peri bilen enesiniñ öyüne ugrayar. Olar şol barışlarına Sona kempiriñ öyüne baryarlar. Sağlık-amanlık sorayşarlar. Şu yagdaylar bolup geçenden soñ, Garıp can kıyamatlık enesine garap, “Ey ene, ilkibaşda sen atadan, eneden yekediñ, soñ iki bolduk. İndi biz atadan-eneden üç bolduk” diyyär de oña Handan gızın başından geçiren vakalarınıñ hemmesini gürrüñ edip beryär. Bu sözleri eşiden dessine, Garıp canıñ kıyamatlık enesi Sona kempir: “Ey, Garıp can, sen meniñ oglum bolduñ, Handan gız hem meniñ gızım bolar, seniñ de uyañ bolar” diyyär. Bu aydılanları Garıp can hem, Handan gız hem makullayar. Sona ene bolsa, muña çakdanaşa begenyär de: “Men hem ogullı, gızlı boldum” diyip bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Huda maña nazar saldı,

¹⁰²² Ceññel; tokay, gızgan.

¹⁰²³ Letde; esgi, köne pagta.

¹⁰²⁴ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Ogul birlen gızga yetdim.
(s.274)İmdi bizge dövran döndi,
Ogul birlen gızga yetdim.

Ogul-gız diye, ah, çekdim,
Dileg ede göz yaş dökdüm,
İmdi gamnı otga yakdım,
Ogul birlen gızga yetdim.

Dövlet guşı gondı başa,
Rehim eyledi gözde yaşa,
Yürek imdi coşa-coşa,
Ogul birlen gızga yetdim.

Goşuldım men imdi ilge,
Tolgunyarın meñzâp sılga,
Uçgan sona geldi kölge,
Ogul birlen gızga yetdim.

Sona gezer imdi mesdan,
Şatlığıma yazıñ dessan,
Öyüm boldı bağı-bossan¹⁰²⁵,
Ogul birlen gızga yetdim.¹⁰²⁶

Sona yene sözünü tamamlayar. Bu üçüsi özara sözleşip oturyar. Garıp canı Sona ene özüne ogullığa kabul edişi yalı, Handan gızı hem ol özüne kıyamatlık gız edinip alyar. Bu vakalardan soñ, Handan peri Sona enäniñ öyünde yaşaberyär. Garıp can da Babaniyaz harazçınıñkıda harazçılık ediberyär.

İndi habarı kimden al, Sona enäniñ öyünden al. Handan gız örän çeperdi, golı hünärlidi. Ol tikiñ-tikyärdi, egin-baş yetiştiriyär. Tara yüvürdip, keteni dokayardı, sovsanı yetiştiriyär. Halı hem dokap, onı ızlı-ızına kesiyär. Oları Sona ene bazara eltip satyardı. Garıp can bolsa, harazçılık ediyär. Şunlukda, bu üçüsiniñ güzeranı oñat bolyar. Bular muña diyseñ begenyärler, şatlanyarlar.

İndi habarı handan al, Diyarbekirden al. Şasenem Babahan şatır bilen Garıp canıñ gözlegine gidip gelenden soñ, birnäçe vagt geçyär. Şasenem Garıp canıñ ölen habarını eşidip, ah çekip, geziberyär. Goy, ol şol halda yaşabersin.

İndi habarı kimden al, Şaapbasdan al. Günleriñ birinde Şaapbas ayalınıñ haremhanasında onuñ bilen sözleşip oturyardı. Ahırı bu ikisiniñ sözi Şasenemi durmuşa çıkarmagıñ üstünden baryar. Şaapbas şol vagt ayalından: “Senem canı kime durmuşa çıkararıs” diyyär de sorayar. Gülşirin peri Şaapbasdan bu sözleri eşidip, Şaga garayar da: “Seniñ gay(s.275)ratlı, diyseñ abraylı goşunbaşını Şaveletdir. Biz Şasenemi şoña durmuşa çıkararıs” diyyär. Ayalınıñ aydanını Şaapbas da makullayar. Bu maslahatdan soñ, Şaapbas: “Gızım Şaveledi özüne kabul etsin” diyip, onuñ üstüne vekil iberyär. Şaapbasıñ iberen adamsı bu habarı Şaseneme aydyar. Bu habarı eşiden dessine, Şasenem oylanyar da pikirinde: “Men kakamıñ bu aydanını etmeyärin diysem telek bolar. İşler bulaşar. Munuñ möhletini her edip, hesip edip, uzaga çekdirmek gerek” diyip içinden öz-özüne aydyar. Bu pikirden soñ, gelen adama: “Şavelet meni alyanı dogrı bolsa ilki yedi ay gice-gündiz toy etsin. Yedi ay geçenden soñ, men Şavelede bararın” diyyär. Şasenemiñ şeyle diymeginden, onuñ maksadı Garıp can bilen eden vadasınıñ

¹⁰²⁵ Bossan; bağı-bakca.

¹⁰²⁶ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

möhletini doldurmakdı. Ol: “Şonda yedi ay gice-gündiz edilen toyunıñ dabarası dag aşar. Yedi aylık yola yeter. Garıp can da diri bolsa, bu toyuñ edilyändigini eşider. Eşitse de hökman gelir” diyip oylanyar. Bu habarı Şasenemden eşidenden soñ, ol gelen vekil gaydı, Şaapbasıñ yanına gelyär. Oña Şasenemden eşidenlerini sözlöp beryär. Şaapbas bu habarı eşidenden soñ, örän şatlanyar. Hezil edip gülyär. Ol yene: “Bu hakıkı meniñ gızımıñ diyäycegidir. Ol meniñ gızımıdır. Doğrı talap edyär” diyip yene loh-loh gülyär. Vekil gelip-gidenden soñ, Şaapbas Şaveledi yanına çağırıp, vekiliñ aydanlarını oña habar beryär. Şavelet bolsa Şasenemiñ bu diyenlerine razı bolyar. Yedi aylık toya başlayar. Muña Diyarbekir yurdunıñ hemme yerlerinden adamlar gelip ugrayar. Yuvaş-yuvaşdan bu toya Diyarbekiriñ sazandaları, güyendeleri, bağşıları ozanları, torramçıları¹⁰²⁷, seyisleri, pälvanları, mergenleri, gayrı tomaşaçıları gelyärler. Diyarbekir, Şavezir şäherleri toy lıbasına giryär. Şasenemiñ köşgüniñ töveregi mähelleden dolyar. Adamlar saz-nama diñleyärler. Birnäçe yerde dessan aydışdırılyar. Torramçılarıñ daşı ulı govur. Olar garşılıklı aydışyarlar. At çapılyar. Ok atışılyar. Goç, iner, öküz, it, horaz, bedene uruşdırılyar. Keçe-keçe oynalyar. Göreş tutulyar. Garaz tomaşaçılara hemme zat görkezilyär. Goy, bu toy dovam edibersin.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Şasenem toy edilip başlandan soñ, ol oylanyar da: “Meniñ Şavelede aydan möhledim de bir gün yalı geçer. Bu ortada da Garıp can gelmese, meniñ halım niçik bolar” diyyär de hovsala düşyär. Diñ salıp, oylananda, köşgüñ töveregindeki şovhunı eşidyär. Bu yagdaya onuñ has da yüregi hovsala alyar. Şasenem yollardan geçyän yolağçılara seretmek üçin, cayıñ depesindeki balahana çıkıyar. Şonda ol töverege garasa, köşgüñ daşı mähelleden dolı. Olar gice-gündiz toy-toylayarlar. Şatlık edyär(s.276)ler. Bu vagt bolsa, säher çağıdı. Dañıñ yuvaş-yuvaş ösyän şemalı geçip duryardı. Şasenem şemaldan habar iberip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ösüp-ötüp gitgen säher şemalı,
Meniñ arzim söver yarga diygey sen.
Bark urup açılğan täze gülzarı,
Gayta hazan urup, soldı diygey sen.

Daglarıñ başını alıpdır duman,
Yalançı dünyäde sag bolsa-aman,
Yakası düvmeli, ebrusi¹⁰²⁸ keman,
Meniñ aglaganım zara diygey sen.

Meniñ yarım parahatda yatıpdır,
Işgıñ odı sönmey, candan ötüpdır,
Ne tikendir cigerime batıpdır,
Dolupdır yüregi gana diygey sen.

İtler gol uzatmış bu gülüstana,
Gören adam hayran galar mestana,
Garıp aşık-Şasenemi istäne,
Barsañ, birin-birin yarga diygey sen.

Şasenem sözüni tamamlayar. Ol ah çekip, öz-özünden samrap, köşgüñ depesindeki balahanada eyläk-beyläk yöräberyär. Şol sagat Akca hem ukudan oyanyar. Gelip garasa, ornunda Şasenem yok. Töverege gulak salsa, Şasenemiñ sesi köşgüñ üstündeki balahanadan gelyär. Hay diymän, Akca Şasenemiñ yanına baryar da oña garap, “Ey, Şasenem, bu nä boluş, goyaveri, seniñ şu bolup yörşüñ örän ayıpdır. Köşgüñ töveregi mähelleden dolı. Seniñ şu bolup

¹⁰²⁷ Torram; garşılıklı goşgı aydıışığı. Munda iki erkek, ya iki ayal ya da bir erkek adam bilen ayal aydışyar. Munuñ durnuklı teksti yok. Her haysı özi şol vagt düzyär. Payış sözler hem aydılyar.

¹⁰²⁸ Ebru; gaş.

yörüşüni gören-eşiden nâme diyer. Öz gizlin sırnı duşmanlara âşgâr etcek bolyarsıñmı?” diyip, onı tizden köşgüñ üstünden düşüryär. Otagına alıp baryar. Şasenem otagına girenden soñ, Akca garap, “Ey, Akca, men indi ayalığa hiç çıdap bilmeyärin. Sen muña düşünmersiñ. Bu derdi çeken biler” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Men saña diyeyin, ey, Akca ayım,
Derdim güyçli bolsa, aglamayınmı?
Bagım hazan urup, gülüm solupdır,
Derdim güyçli bolsa, aglamayınmı?

Bu gün ayalığıñ vagtı yetipdir,
Meniñ yürek-bagım ganga batıpdır,
Ya bir bivepaga köñül bitipdir,
Derdim güyçli bolsa, aglamayınmı?

(s.277)Başımdadır gam-gaygınıñ dumanı,
Yar saldı başıma ahırzamanı,
Bilmen bu gün, dostlar, yağşı-yamanı,
Derdim güyçli bolsa, aglamayınmı?

Men neyläyin, bagım para bolupdır,
Ayalığıñ derdi yara salıpdır,
Şasenem diyir, bagtı gara bolupdır,
Derdim güyçli bolsa, aglamayınmı?

Şasenem sözüni tamamlayar. Şol halat Akca Şaseneme garap, “Ey, Şasenem seniñ yarıñdan ayra düşeniñe yedi yıl bolup baryar. Meniñ yarımnan ayra düşenime on yıl boldı. Şonda hem dost-duşmanıma bircik de sır bildirmeyärin. Bir kişä dâne söz hem aytmayarin. Gel, ikimiz de yatıp säher ukımız alalı. Belki, sen yarıñı düşüşünde görersiñ. Ya men yarımı düşüşümde görerin. Eger sen düşüşünde yarıñı görseñ, Garıp can geler. Eger men düşüşümde yarımı görsem, Ezber can geler” diyyär. Munı Şasenem hem makul bilyär. Bu geñeşden soñ, bu ikisi yatıp uklayar. Şasenem Garıp canı düşüşünde görmeyär. Akca bolsa, öz yarını düşüşünde görür. Akcanıñ düşüşünde Ezber hoca yelmayalı, halka-halka, çın-çın kemerli¹⁰²⁹, tumagalı guş elinde, Şasenemiñ köşgüniñ önünde gelip duryar. Akca munı gören badına ukudan oyanyar. Akca haydan-hay Şasenemiñ otagına gelyär. Ol: “Ey, Şasenem, yarıñı düşüşünde gördüñmi?” diyip, sorayar. Şasenem: “Men düşüşümde Garıp canı görmedim. Sen yarıñ düşüşünde gördüñmi?” diyyär. Akca Şaseneme garap, gören düşüşüni sözläp beryär. Şasenem Akca garayar da: “Ey, sırdaşım Akca, meniñ gövñüm örän tukat” diyyär. Ol şol vagt yürek gaygısını Akca beyan edyär. Akca gaygılı, tukat halda oturyar. Şol mahal Şasenem Akca gövñlik berip bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Akca saña bir nesihat bereyin,
Sabır eylegil, imdi geler Ezberiñ.
Bu düşüşüñ tagbirni bir-bir yorayın,
Sabır eylegil, imdi geler Ezberiñ.

Öyden çıkıp dal gerdeniñ galdırma,
Dost agladıp, duşmanıñı güldürme,
Bu düşüşüñ hiç kişige bildirme,
Sabır eylegil, imdi geler Ezberiñ.

¹⁰²⁹ Çın-çın kemer; hıtay kemeri.

Tılla cıga sancıp çıkgıl başıña,
Nâz bilen garıgıl degre-daşıña,
Gurban olam seniñ gören düyşüñe,
Sabır eylegil, imdi geler Ezberiñ.

(s.278)Şasenem diyır, bu gün kıldım mınacat¹⁰³⁰,
Hudadan dilegim bu zaman hacat¹⁰³¹,
Hudayım birubar kazayıl-hacat¹⁰³²,
Sabır eylegil, imdi geler Ezberiñ.

Şasenem Akca eden övüt-nesihatını gutaryar. Ol şol mahal iki kenizini çağırıp, “Siz köşgüñ depesindäki balahana çıkıñ. Halapşırvan tarapdan yolagçı gelse, haydan-hay bize habar beriñ” diyyär. Kenizler bu yumşı bitirmek üçin, köşgüñ depesindäki balahana çıkırlar da Halapşırvan tarap garap duruberyärler. Goy, olar garabersinler.

İndi habarı kimden al, Ezber hocadan al. Ezber hoca hızmatkärlerini, kervenlerini birnäçe gün özünden öñürti Diyarbekir yurduna yollayar da özi köp gün geçenden soñ, yelmaya münüp gaydıberyär. Ezber hocanıñ yelmayası altmış günlük yolu üç günde alyardı. Kervenlerini ugradandan soñ, altmış gün dolmaga üç gün galanda Ezber hoca Halapşırvandın Diyarbekir yurduna tarap ugrayar. Kerveniñ ızından yetip geçyär. Ezber hoca Diyarbekir yurdunıñ bir çetinden giryär. Şavezir şäheriniñ günbatar, gayra tarapında bir gır bardı. Şol beyiklikden aşak, pese düşende, kenizler Ezber hocanı görüyärler. Olar şolbada gelip, Şasenem bilen Akca habar beryärler. Şasenem bilen Akca köşkden çıkmanka, Ezber hoca yel yalı gelip köşgüñ gapısında ayak çekyär. Ezber hoca töveregine garasa, ulı şatlık, toy-tomaşa. Bu şovhumı görende Ezber hoca içinden öz-özüne: “Bu toy Gülnahalıñ toyı bolmasa yağşı” diyip, oylanyar. Töverekdäki adamlar bolsa, bu vagt Ezber hocanıñ yolmayasını sınlayardılar. Şol mahal Şasenem bilen Akca kenizleri daşına üyşürip, geleni görmäge köşgüñ depesindäki balahana çıkıyar. Ezber hocanıñ köşgüñ balahanasındaki gızlara gözi düşen badına: “Ey, yaranlar, meniñ golumda sazım yok. Men tayagı dutar edinip, bir nama aytsam, geñ görmäñ” diyyär de duran yerinde, yolmayanıñ üstünde nama aytmakçı bolyar. Ol yerde duran adamlar oña: “Ey, hocam, onuñ yalı bolsa, saziña başlaber” diyyärler. Ezber hoca goluna tayagını alyar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Halapdan çıkmışam bir yar yitirip,
Yarımniñ adıga Gülnahal diyrler.
Gaygı-gussa bilen ömrüm ötürip,
Yarımniñ adıga Gülnahal diyrler.

Çäşge mahal geldim Halapdan munda,
Altmış günlük yolu aldım üç günde,
Yar soragın tapdım Senem köşgünde,
Yarımniñ adıga Gülnahal diyrler.

(s.279)Niçe yıldır köydüm yarıñ ıışına,
Çäşge mahal geldim Senem köşgüne,
Ruhum täze boldı anbar müşgüne,
Yarımniñ adıga Gülnahal diyrler.

Altından bezemiş köşgüni Senem,
Arzı-hal aytмага yok atam-enem,

¹⁰³⁰ Münacat; yekelikde hudaydan dileg etmek, doğa okamak.

¹⁰³¹ Hacat; gerekli, zerur zat, mätäçlik, isleg bildirilyän zat.

¹⁰³² Kazayıl-hacat; hacatları (dilegi) bitiryän.

Yarımını yitirip, sergezdan menem,
Yarımının adığa Gülnahal diyrler.

Şaapbas yarımga gızım diymişdir,
Senemniñ köşgüne göndermişdir,
Akca gelin diymek ne yaman işdir,
Yarımının adığa Gülnahal diyrler.

Ezber hoca diyr, bezirgen¹⁰³³ adım,
Ömrüm hoş geçirgen bir kerven idim,
Bir yarıñ ışıında sergezdan idim,
Meniñ hem adımgı Ezber can diyrler.

Ezber hoca sözünü tamamlayar. Şasenem bu sözleri eşiden dessine, köşgüñ depesindäki balahanadan düşyär de Ezber hocanıñ yanına baryar. Onuñ bilen salamlaşıp bolandan soñ, Ezber hocadan Garıp canı sorap, bir nama aydyar. Ezber hoca hem cogap beryär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Şasenem:
Bezirgenler başı, gül yüzli Hocam,
Görseñ, bilseñ, Garıbımdan habar ber.
Rastıñı sözlegil, çın sözli Hocam,
Görseñ, bilseñ, Garıbımdan habar ber.

Ezber:
Sadagañ bolayın, gül yüzli Senem,
Sabır edever, sagdır, gelir Garıbıñ.
Köp yerni seyr edip, gelmişem menem,
Sabır edever, sagdır, gelir Garıbıñ.

Şasenem:
Sözle Hocam, özüñ gaydıp gelir sen,
Çar tarapdan niçik habar berer sen,
Çın sözlegil, Hocam, yogsa öler sen,
Görseñ, bilseñ, Garıbımdan habar ber.

Ezber:
Kılmışam ne boldı, nedir günäyim,
Mesgenim uzakdır, Halapdır cayım,
(s.280)Dadıña yetişsin kadir hudayım,
Sabır edever, sagdır, gelir Garıbıñ.

Şasenem:
Kişiniñ sövdüğü şeyle bolarmı,
Oval söyüp, soñra gözden salarmı,
Yarın agladıban gıryan goyarmı,
Görseñ, bilseñ, Garıbımdan habar ber.

Ezber:
Yedi yıldır, hergiz oynap, gülen yok,
Menden özge kişi sırdaş bolan yok,
Senem can, gam çekme, Garıp ölen yok,
Sabır edever, sagdır, gelir Garıbıñ.

Şasenem:
Uzın-uzın belent dağlar aşdımı,

¹⁰³³ Bezirgen; sövdagär, täcir.

Hicranın oduga köyüp-bişdimi,
Yaki pelek urup, bendi düşdümü,
Görseñ, bilseñ, Garıbımdan habar ber.

Ezber:

Senem, sizler bilen gardaş bolalı,
Garıbın ızından sorag salalı,
Yarınını govşurıp, yarım alalı,
Sabır edever, sagdır, geler Garıbın.

Şasenem:

Kabul etseñ, Hocam bolalı gardaş,
Gözümde akyandır ganlı dolı yaş,
Halapşırvan gitseñ bolalı yoldaş,
Görseñ, bilseñ, Garıbımdan habar ber.

Ezber:

Biziñ birlen gitseñ, atañız biler,
Höküm eder beglerge, gutarmaz alar,
Bizge yovuz ölüm ısnadı galar,
Sabır edever, sagdır, geler Garıbın.

Şasenem:

Meniñ sabır ederge yokdur kararım,
İmdi meñ galmadı namısım-arım,
Yaradan birubar bolsun penahım,
Görseñ, bilseñ, Garıbımdan habar ber.

Ezber:

Mesgenim Halapdır, adımız Ezber,
Ol turar Muhammet cahanga server,
(s.281)Garıp üçin Akcanı maña nezir¹⁰³⁴ ber,
Sabır edever, sagdır, geler Garıbın.

Şasenem:

Şasenem diyerler bilseñ bu gıza,
Yeke galıp, Akcanı bermenem sizge,
Akca diyseñ, getir Garıpını bizge,
Görseñ, bilseñ, Garıbımdan habar ber.

Bu aydışık tamamlanyar. Şu aydışık tamamlanandan soñ, Şasenem Ezber hocanı köşgüne alıp baryar. Oña diyseñ oñat hezzet-hormat edip mihmanlayar. Ezber hoca mihmançılıkda birnäçe gün bolyar. Ezber hoca yurduna gaytmakçı bolanda, Şasenemden Akcanı dileyär. Şasenem bolsa Ezber hoca: “İlki sen Garıp canı getirersiñ. Şondan soñ Akcanı alıp gidersiñ” diyyär. Ezber hoca bolmacagını bilyär de Garıp canı getirmäge razı bolyar. Bu ılalaşıkdan soñ, Şasenem Ezber hoca köp zer, engamlar beryär de oña garap, “Ey, Ezber hocam, mundan Halapşırvana bar da örän ulı toy tut. Hemme sazandaları, güyendeleri, ozanları çağır. Şeyle etseñ, Garıp canı taparsıñ. Toya gelenleriñ hemmesi şatlanarlar, emma Garıp can hemişe tukat oturyandır. Hiç gülmez.” diyyär de oña Garıp canıñ pıçagını, yağlığını beryär. Garıp can bu zatlary Şaseneme yadığarlık beripdi. Garıp canıñ pıçagını, yağlığını Ezber hoca berende, özüniñ yüzüğünü hem Şasenem oña beryär. Yüzügi Ezber hoca bellik diyip aydyar. Şu işler edilenden soñ, Şasenem Ezber hocanı Halapşırvana ugradyar da: “Garıp canı tiz getir” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Mundan gider bolsañ Halapşırvana,
Barsañ, salam diygil, gelsin Garıbım.

¹⁰³⁴ Nezir; bağışlamak, sılag bermek, hudayyolu bermek.

Hasratından boldum dāli-divana,
Barsañ, salam diygil, gelsin Garıbım.

Bezirgen hocası, mekge hocası,
Agzımı talh etdi pırvat¹⁰³⁵ acısı,
Aglamakdan kör bolupdır ecesi,
Barsañ, salam diygil, gelsin Garıbım.

Yaşılbaşı uçdı, galdı sonası,
Hicran çekip, ışk oduna yanası,
Aglamakdan kör bolupdır bacısı,
Görseñ, salam diygil, gelsin Garıbım.

Bezirgen hocası yükün bağladı,
Senem roymal¹⁰³⁶ alıp, gıryan agladı,
(s.282)Kesip cigerini oda dagladı,
Görseñ, salam diygil, gelsin Garıbım.

Bu gün Şavelediñ toyun tutdular,
At oynadıp, altıngabak¹⁰³⁷ atdılar,
Şasenemi Şavelede çatdılar,
Barsañ, salam diygil, gelsin Garıbım.

Hocam, barsañ yalançınıñ yanına,
Yanar otlar salgıl onuñ canına,
Otuz iki gün galdı toyuñ şanına,
Görseñ, salam diygil, gelsin Garıbım.

Atam-enem kovladılar gitmenem,
Ak yüzüme perdelerim tutmanam,
Şaveledi hergiz kabul etmenem,
Barsañ, salam diygil, gelsin Garıbım.

Yedi yıldan sanalgıca gün galdı,
Şavelet dilimden vadamı aldı,
Gül yüzüm sargarıp, reñni roy soldı,
Barsañ, salam diygil, gelsin Garıbım.

Yörese biliner aşığıñ ızı,
Oyulsın, kör bolsun rakıbıñ gözi,
Adım Şasenemdir, Şaapbas gızı,
Barsañ, salam diygil, gelsin Garıbım.

Şasenem sözüni tamamlayar. Bu namanı eşidip, Ezber hoca Halapşırvana ugrayar. Az yöräp, köp yöräp, ahırı Halapşırvana baryar. Öyüne yetişyär. Ol Garıp canı tapmak üçin, ulı toy tutyar. Oña sazandaları, güyendeleri, bağşıları, ozanları, gopuzçıları, tüydükçileri, torramçıları çağırar. Bu toya seyisler, mergenler, pälvanlar, ner, öküz, goç, it, horaz, bedene uruşdıryanlar,

¹⁰³⁵ Pırvat; ayrılık, ayra düşmeklik.

¹⁰³⁶ Roymal; yağlık, yüz süpürülyän yağlık.

¹⁰³⁷ Altıngabak (oyun adı); agacıñ başında asılan nışana ok atışmak.

başga tomaşaçılar gelyärler. Mähelle örän köp yıgnanyar. Toy her gün devam edyär. Goy, ol devam edibersin.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can bir gün gice Babaniyaz harazçıdan rugsat alyar da enesiniň öyüne gidyär. Enesi Sonanı, uyası Handan gızı görmäge olarıň yanına gelyär. Bu gün şol yerde bolyar. Garıp can gicesi bilen Şasenemi yatlap, ah çekip geçirýär. Ertesi ir bilen üçüsi de yerlerinden turyar. Ertirlik naharlarını iyyärler. Garıp can (s.283)şondan soň, gaygılı halda, ah çekip oturyar. Şol zaman Garıp canıň enesi: “Ey, Garıp can oglum, hemişe ah çekip yörsüň. Sen hiç gülmeyärsiň. Şatlık etmeyärsiň. Garıp can oglum, Ezber hoca diyen bir kişi indi birnäçe günden bəri toy edyär. Sen şoňa barsaň, belki, gövniň açılar. Gövniňi açyp, şatlık etseň yagşı bolar” diyyär. Garıp canıň kıyamatlık enesi Sonanıň bu diyenlerini Handan gız da makullayar. Garıp can bu nesihatları alıp, Ezber hocanıň toyuna baryar da gaygılı halda bir çetde oturberyär. Hiç kim bilen sözleşmeyär. Şatlık etmeyär. Ezber hoca bolsa, bu vagt märekäniň içinde Garıp canı agtarıp gezip yördi. Ahırı Ezber hocanıň gözi Garıp canda dayanyar. Onuň yanına baryar da: “Ey, yigit, toyda şatlık edyärler. Saz-söhbət diňleyärler, emma sen örän gaygılı görünyärsiň. Gel, bolmasa et dogramaga kömek et” diyyär de onı et dogralyan yere eltyär. Garıp can bu vagt töveregine garancaklayar. Munı Ezber hoca görüp, Garıp cana garayar da: “Seniň pıçagıň yokdur. Men saňa pıçak bereyin” diyyär de Şasenemiň beren pıçagını oňa beryär. “Goluňı da şuňa süpürersiň” diyip, Şasenemiň beren yağlığını hem onuň eline tutduryar. Garıp can derrev pıçagı, yağlığı tanayar, emma sesini çıkarmayar. Et dogramak bilen boluberyär. Gaytam, bilmezlige uryar. Bu yagdayı Ezber hoca görüp, bir kāsani şerapdan dolduryar. Gizlin onuň içine Şasenemiň beren yüzügi atıp, onı yokarık galdıryar da: “Kim Şasenemi söyyän bolsa, şu kase şerabı içsin” diyip, gaty ses bilen üç gezek gıgıryar. Hiç kim ol kāsani almayar. Dördünci gezek gıgıranda, Garıp can barıp, şerabı alyar da başına çekyär. Şonda şerabıň içinde bir zadıň bardığını duyyar. Onı alıp seretse, ol Şasenemiň yüzügi eken. Onı gören Garıp can: “Şasenem ölendir, bu yüzügi, pıçagı, yağlığı maňa habar bermek üçin, Akca yollandır” diyip pikirlenyär. Hovsala düşyär de erbet gaygılanayar. Gözyaş edyär. Bu yagdayı görüp, Ezber hoca onuň Garıp candığını kemsiz tanap, yanına baryar. Oňa: “Ey, Garıp can, sen gaygılanma, aglama, seniň Şasenemiň sag-salamatdır” diyyär de oňa gövünlik beryär. Bu sözleri eşidip, Garıp can bir nama aydyar. Ol, ine, şunuň yalı:

Goy, men zar-zar aglayın,
Akıl-hıyalım aldırdım.
Paüşadan yetdi zulum,
Täze nahalım aldırdım.

Yarıň goli bahar-yazlı,
Dayıma söhbetli-sazlı,
Gül yüzli, totı agızlı,
Gunça dahanım aldırdım.

Zebun boldı meniň halım,
Senem üçin çıkar canım,
(s.284)Bu yerde yokdur dermanım,
Gaşı helalım aldırdım.

Bolmazdır imdi amanım,
Serimden geçdi hıyalım,
Ayrılıp ruhi-rovanım,
Gaşı kemalım aldırdım.

Garıp aydar, Senem yarım,
Hazanlar urdı gülzarım,
Yürekde galdı armanım,
Ariyetimni¹⁰³⁸ aldırdım.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidenden soñ, Ezber hoca Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, aglama, Şasenem salamat. Seniñ ıǵıñda muşdagına zar bolup gezip yör” diyyär. Şu mahal Garıp can Ezber hocadan Şasenemi sorap, bir söz aydyar. Ezber hoca hem oña cogap beryär. Ol aydışık, ine, şunuñ yalı:

Garıp:
Gurbaniñ bolayın gül yüzli, Hocam,
Sen meniñ yarımını, sen niçik gördüñ?
Her günüm bir yıldır, gündizim gice,
Sen meniñ yarımını, sen niçik gördüñ?

Ezber:
Senem can diyerler, Şaapbas gızı,
Men seniñ yarıñını şundayın gördüm.
“Garıbım” diyip, mıdam giryandır gözi,
Men seniñ yarıñını şundayın gördüm.

Garıp:
Hicrinde kılar men pıǵanı-zarı,
Men hassadan yokmı onuñ habarı,
Sözle, Hocam, ğitsin köñül gubarı,
Sen meniñ yarımını, sen niçik gördüñ?

Ezber:
Şasenem gız aglar “Söver yarım” diyip,
Bir pıçak gönderdi, yadıǵarım diyip,
Şaveletden gizlin, sizi yarım diyip,
Men seniñ yarıñını şundayın gördüm.

Garıp:
Şasenem yekemi, barmı yoldaşı,
Sırını bildimi onuñ sırdaşı,
(s.285)Yogsa gırıldımı kovmı-gardaşı,
Sen meniñ yarımını, sen niçik gördüñ?

Ezber:
Şasenemiñ sen-sen dagı hicranı,
Arzuvlı çarbagı, köñül armanı,
Sen-sen, söver yarı, yaǵtı cahanı,
Men seniñ yarıñını şundayın gördüm.

Garıp:
Senem al geynipmi, yogsa garalar,
Hancar alıp yürek-bağrım paralar,
İmdi maña haram boldı aralar,
Sen meniñ yarımını, sen niçik gördüñ?

Ezber:
Seneme degipdir ıǵıñ sövdası,
Yardan ayra düşüp, tutupdır yası,
Geygeni al imes, misgin lıbası,
Men seniñ yarıñını şundayın gördüm.

¹⁰³⁸ Ariyet; amanat.

Garıp:
Çıkıp idim eyvanına-köşgüne,
Batar idim anbarına, müşgüne,
Seni, meni yaradaniñ ıışına,
Sen meniñ yarımını, sen niçik gördüñ?

Ezber:
Hiçbir heder yokdur onuñ küyünden,
Şerabı-gam, içer pırkat elinden,
Az günü galıdır yedi yılından,
Men seniñ yarıñnı şundayın gördüm.

Garıp:
Senemiñ yoldaşı ol bacım, enem,
Garıp, Şasenem diyp, örtenip yanam,
Hocam, yağşı sözle, sözüñden ganam,
Sen meniñ yarımını, sen niçik gördüñ?

Ezber:
“Ezber kıyamatlık agam bol” diydi,
“Garıbıñ ızından sorag al” diydi,
“Yarımını getirip, yarıñ al” diydi,
Men seniñ yarıñnı şundayın gördüm.

Bu aydışık tamamlanyar. Ezber hoca Garıp candan bu sözleri eşidip, ol oña: “Ey, Garıp can, men seni eltip, öz elim bilen govşurmanı Şaseneme vada etdim. Vadada vepa bolma(s.286)lı. Bulardan başga da Şasenemi Şavelede bermekçi bolyarlar. Şasenem bolsa Şavelede: “Sen meni alcak bolsañ, yedi ay toy tut. Şol toyuñ geçenden soñ, men seni kabul edeyin” diyipdir. Ondan az gün galdı. Ondan az gün galdı. Biz yetişmesek, Şasenem seniñ elinden gidyar” diyyar. Şu vagt toyda oturanlar: “Bu kim” diyip, Ezber hocadan sorayrlar. Ezber hoca olara: “Bu Garıp” diyende hemme mähelle: “Ol Garıp bolsa, eline saz ber” diyip gıgırışyrlar. Garıp canda acayıp bir häsiyet bardı. Ol hiç haçan il-ulusı nãrazı etmeyãrdi. Şol vagt köpçülikden biri Garıp canıñ goluna tamdıranı tutduryar. Garıp saz çalmaga, nama aytмага başlayar. Onuñ yüregi barha coşyar. Bu toyda õñ saz çalıp, nama-dessan aydıp oturanlargoyyrlar. Hemmeler Garıp canıñ nepis çalyan sazını, hoş ovazlı aydyan nama, dessanını bütün köpçülik diñleyãr, oları özüne bent edyãr. Oları hayran galdıryar. Bu yerde gice-gündiz saz-söhbət bilen geçyãr. Bu yerde oturanlarıñ köpüsi Graıp canıñ sazını, namasını, dessan aydışını diñlemek arzuındadı. Olarıñ şol islegleri yerine düşdi. Şunlukda, bu bolup duran saz-söhbetiñ dabarası dag aşyar. Mundan soñ bu edilen saz-söhbeti eşitmedikler de eşitmegiñ arzuında bolubersinler. Bu saz-söhbət ertesi çãş vagtı tamamlanyar. Bu saz-söhbeti diñlãn il-ulus Garıp cana tükeniksiz alkış edyãrlar. Oña bagtly bolmagı, sag-salamat uzak yaşamagı arzu edyãrlar. Goy, olar alkışlarını devam edibersinler.

İndi habarı kimden al, Ezber hocadan al. Ezber hoca Garıp can bilen Diyarbekir yurduna gitmekçi bolyar. Ol oña: “İndi ugralı” diyyar. Onda Garıp can: “Ey, Hocam, men bu şãherde yedi yıla golay yaşadım. Şu dövür içinde köp tanış, dost-yar gazandım. Bu şãherde meniñ bir enem, bir uyam bar. Men bularıñ hemmesi bilen hoşlaşayın. Siz bolsa Soltan tövrize¹⁰³⁹ ayat ediñ” diyyar de yola düşyãr. Garıp can enesiniñ yanına baryar. Ol yere Garıp canıñ deñ-duşları gelyãr. Garıp can bu yerde duranlar bilen hoşlaşıp, bir nama aydyan. Ol, ine, şunuñ yalı:

Men gider men Diyarbekir iline,
Gider boldum, canım enem, hoş galıñ.

¹⁰³⁹ Soltan Tövriziñ hücre (göremanı) mavzoleyin Diyarbekir şãheriniñ harabaçılığınıñ arasında yerleşyãr.

Bilbilem gonar men yarıñ gülüne,
Gider boldum, canım siñlim, hoş galıñ.

Bahar bolsa, yene geler yazları,
Kölünde suv içer doya gazları,
Biziñ ilin karkaradır¹⁰⁴⁰ kızları,
Gider boldum, can yoldaşlar hoş galıñ.

Bizi munda oturdaşlık kılanlar,
Perişan halıma nazar salanlar,
(s.287)Kovum-gardaş, ilim-günüm bolanlar,
Gider boldum, yarı-yaran, hoş galıñ.

Garıp aydar, rugsat beriñ gideyin,
Pervaz edip, yar yanına yeteyin,
Yarım bilen zovkı sapa tutayın,
Giderin, ey enem, siñlim, hoş galıñ.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Garıp canıñ enesi uyası ikisi iki yerden:
“Rugsatdır, yoluñ ak bolsun” diyişyär. Olar Garıp cana rugsat beribersinler.

İndi habarı kimden al, Garıp cana köpden bari aşık bolup yörän, nanbayıñ gızı
Baysenemden al. Ol bu habarı eşidyär de haydan-hay Sona enäniñ öyüne gelyär. Ol gele-
gelmäne Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, meni özüñ bilen alıp git” diyip yalbaryar. Bu sözleri
eşidip, Garıp can Bayseneme garayar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Men saña diyeyin, gül yüzli nigar,
Saña köñül bersem, anda yar aglar.
Alıp sen sabrımni, yokdur kararım,
Saña köñül bersem, anda yar aglar.

Işk rişdesi¹⁰⁴¹ bilen bilim bağlagan,
Hasrat odı bilen bagrım daglagan,
Yedi yıldır, yolga garap aglagan,
Saña köñül bersem, anda yar aglar.

Boynuñ burup, bizni melul kılmagıl,
Gözdäki yaşıñni Ceyhun kılmagıl,
Özüñ Leyli, bizni Mecnun kılmagıl,
Saña köñül bersem, anda yar aglar.

Gara zülüpli, meni perişan kılma,
Işk hancarı birlen bagrımni dilme,
Gelgil, yarım, çeşmi-giryani olma,
Saña köñül bersem, anda yar aglar.

Garıp diyrler, çin aşıkniñ özüdür,
Canım alğan şum rakıbiñ sözüdür,
Meniñ yarım Şaapbasıñ gızıdır,
Saña köñül bersem, anda yar aglar.

¹⁰⁴⁰ Karkara; guş adı, durna meñzeş, cıgalı, alkımı gara guş.

¹⁰⁴¹ Rişde; yüp, tanap, sargı, palava atıyan, inçe kesilen uvnaş.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Baysenem sesini çıkarmayar. Şol vagt Garıp canıñ kıyamatlık enesi Sona, siñlisi Handan peri hem bu yerde duranlar onuñ bilen hoşlaşyarlar. Garıp can şol rugsatdan soñ, Ezber hocanıñ (s.288)yanına gitmekçi bolanda, Handan gız Garıp can doganına garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Sona eneñ, Handan siñliñ galdırıp,
Yatdan salma, bizni sen de, Garıp can.
Men aglayan gözüm yaşa doldurıp,
Yatdan salma, bizni sen de, Garıp can.

Uzadandan asla yoldaş bolmayar,
Ayrılığı kim çekmese bilmeyär,
Işgıñ odı hiç vagtda sönmeyär,
Yatdan salma, bizni sen de, Garıp can.

Mundan gitseñ, sag-salamat bargay sen,
Niçe çöli, niçe dağı görgey sen,
Senem birlen zovkı-sapa sürgey sen,
Yatdan salma, bizni sen de, Garıp can.

Diyarbekir gitseñ, yoluñ ak bolsun,
Hudadan dilegim, señ bagtıñ gelsin,
Adıñdır, ovazıñ dünyäge dolsun,
Yatdan salma, bizni sen de, Garıp can.

Yaşıñ uzak bolsun, ömrüñ zıyada,
Gaygını-gussanı çalıp ur oda,
Dayıma bizlerni salıp dur yada,
Yatdan salma, bizni sen de, Garıp can.

Yadıñdan çıkarma, eneñ Sonanı,
Aşna-biliş yatda saklarsıñ kani,
Huda saña mıdam bersin penanı,
Yatdan salma, bizni sen de, Garıp can.

Handan diyar, tabşırmışam bir huda,
Dayıma bizleri salıp dur yada,
Seneme salam diy, baranca bada,
Yatdan salma, bizni sen de, Garıp can.¹⁰⁴²

Handan peri sözünü tamamlayar. Şondan soñ Sona ene oğlu Garıp cana ak pata beryär. Oña gitmäge rugsat edyär. Garıp can enesiniñ ak patasını alıp, enesi, uyası, beyleki señ-duşları bilen hoşlaşıp, Ezber hocanıñ yanına ugrayar, ol şol gaydışına Ezber hocanıñ yanına gelyär. Bu yerde Garıp cana saz-söhbeti diñlän ähli adamlar garaşıp duryarlar. Garıp can bilen Ezber hocanı bu yerde duran il-ulus Diyarbekire ugradyar. Goy, ol ikisi gidibersin.

(s.289) Uzuk Gız

(s.291) İndi habarı kimden al, Şamahşirvan yurdunuñ ökde ozanı, sazandası, güyendesı Nalaç baba¹⁰⁴³ ozandan al. Garıp canıñ saz çalşı, nama dessan aydışı tiz vagtda il ulsuñ arasına

¹⁰⁴² Şu goşgı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹⁰⁴³ Nalaç baba; bu Şirvan yurdunda yaşap geçen meşhur ozan. Onuñ yadıgärligi (mavzoleyı) Daşhovuz velayatınıñ Oktyabr etrapınıñ Aşır Kakabay adındaki kolhozıñ, takmınan, on kilometr ileri günortasında Nalaçnıñ gırınıñ üstündedir. Ol gırınıñ adı hem Nalaç baba ozanıñ adı bilen atlandırılyar.

yayrayar. Onuñ dabarası dag aşyar. Bu habar ahırı barıp Nalaç baba ozana yetyär. Nalaç baba ozan munı eşidyär de: “Men Garıp canı görsem, onuñ bilen saz çalşıp, nama dessan aydıssam örän oñat bolar” diyip, öz içinden pikir edyär. Ahırı bir gün Nalaç baba ozan Garıp canıñ Diyarbekir şäherine ugrayanını eşidyär de goluna tamdırasını alıp, onuñ yoluna çıkyar. Garıp canıñ geçcek yolunuñ gırasında otırıberyär. Garıp can bilen Ezber hoca Diyarbekire baryarka, Nalaç baba ozanıñ üstünden gelyär. Garıp can bilen Ezber hoca Nalaç baba ozana tañrı salamını beryär. Nalaç baba ozan bu ikisiniñ salamını alyar. Hal ahval soraşyar. Sağlık amamlık soraşmakdan soñ, Nalaç baba ozan Garıp cana garap, bir näçe soval berip, bir nama aydyar. Garıp can da cogap beryär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Nalaç baba:

Baryan yigit, durgul habarlaşalı,
Sorar men, oglanım, kayda barar sen?
Sen onda gaynagıl, dolup daşalı,
Sorar men, oglanım, kayda barar sen?

(s.292) Garıp:

Niyet bilen çıkdım şähri Diyara,
Goygul, baba, Senem cana barar men.
Göz tutup barar men vadalı yar,
Goygul, baba, Senem cana barar men.

Nalaç baba:

Oglanım, sen munday hicletde¹⁰⁴⁴ bolma,
Bihuda gam bilen sargarıp solma,
Hälä döküler sen, köp daşıp dolma,
Sorar men, oglanım, kayda barar sen?

Garıp:

Aşık men sözümiñ yokdur yalanı,
Huda duçar etdi bizge belanı,
Görüñ bu kişini, merdi kelanı,¹⁰⁴⁵
Goygul, baba, Senem cana barar men.

Nalaç baba:

Oglanım, sen giç sözlediñ ovalı,
Anıñ üçin تنها yötersiñ yolu,
Tañrı biler her bir günäkär gulı,
Sorar men, oglanım, kayda barar sen?

Garıp:

Izladım tapmadım, mahı sal bilen,
Halapdan çıkıp men köp hıyal bilen,
Şum günde uçradım garrı çal bilen,
Goygul, baba, Senem cana barar men.

Nalaç baba:

Saçına sepişdir anbarı müşgi,
Derdinde gün günden zebundır ışıgı,
Bu yerden ırakdır Şasenem köşgi,
Sorar men, oglanım, kayda barar sen?

Garıp:

İsmiñ nedir, baba, ne işde yördüñ,
Ne sebäpden yoluñ başında durduñ,

¹⁰⁴⁴ Hiclet; utanç.

¹⁰⁴⁵ Merdi kelan; ulı adam, beyik adam, mert adam.

Şasenem köşgünü ne yerde gördün,
Goygul, baba, Senem cana barar men.

Nalaç baba:

Adını eşidip, gar dek erip men,
Degeriñi tapman ızlap yörüp men,
Adımı yağşı bil, Nalaç garıp men,
Sorar men, oğlanım, kayda barar sen?

(s.293) Garıp:

Egine gülgünden libaslar geydi,
Ovazasın ilge älemge yaydı,
Garıbı tükenmez belada goydı,
Goygul, baba, Senem cana barar men.

Bu aydışk tamamlanır. Nalaç baba ozan Garıp candan bu sözleri eşidip, ol oña garayar da: “Ey, Garıp can, biziñ yene sözümüz bar. Siz şoña da cogap berip gidiñ” diyyär de bir nama aydyar. Garıp can da oña cogap beryär. Ol, ine, şunuñ yalı:

Nalaç baba:

Ne şäherdir onda iki soltandır,
Ussat bolsañ, bizge andan habar ber.
İki soltan bir birine düşmandır,
Ussat bolsañ, bizge andan habar ber.

Garıp:

Can ceset şährine bilseñ soltandır,
Bizni ussat bilseñ, habar beyledir.
Soltanıñ düşmanı nebsi şeytandır,
Bizni ussat bilseñ, habar beyledir.

Nalaç baba:

Ne dargtdır on ikidir pudagı,
Üç yüz altmış bolar anıñ barmagı,
İçinde ser hasıl, ol bir pudagı,
Ussat bolsañ, andan bizge habar ber.

Garıp:

Ol daragt bir yıl hem on iki aydır,
Üç yüz altmış gündür, barmagı caydır,
Ser hasıl pudagı remezan aydır,
Bizni ussat bilseñ, habar beyledir.

Nalaç baba:

Kimiñ şähri säher vagtında göçdi,
Kimdir ok yay alıp, hovaga uçdı,
Haysı guş ki abıhayvandan¹⁰⁴⁶ içdi,
Ussat bolsañ, bizge andan habar ber.

Garıp:

Lut¹⁰⁴⁷ şähridir säher vagtında göçdi,
Nemrut¹⁰⁴⁸ ok yay alıp, hovaga uçdı,
(s.294) Kozgun¹⁰⁴⁹ abıhayvan suvundan içdi,

¹⁰⁴⁶ Abıhayvan; kăbăñ golayındaki bir guynıñ adı.

¹⁰⁴⁷ Lut; şäher adı, gadımı rovayata görä, ol şäheriñ adamları haramlık edipdirler. Şonuñ üçin şäher yok bolupdır, göçüpdir.

¹⁰⁴⁸ Nemrut; gadımı zamanda Vavilonda babıl häkimlik eden dövründe meşhur Vavilon galasını salan ussanıñ adı.

¹⁰⁴⁹ Kozgun; guş adı.

Bizni ussat bilseñ, habar beyledir.
Nalaç baba:
Ol kaysıdır Kâbe yolundan azdı,
Niçe yüz müridi¹⁰⁵⁰ sergezdan gezdi,
Abızemzem¹⁰⁵¹ diyen çahı kim gazdı,
Ussat bolsañ, bizge andan habar ber.
Garıp:
Şeyhı Sengan¹⁰⁵² Kâbe yolunda azdı,
Dört yüz mürit barı sergezdan gezdi,
İsmagıl¹⁰⁵³ pıgamber çahzemzem gazdı,
Bizni ussat bilseñ, habar beyledir.
Nalaç baba:
Ne dargtdır onuñ öz özi bişdi,
Nuhga¹⁰⁵⁴ kim getirdi, eyledi keşdi,
Tagtasınıñ sanı niçe yüz düşdi,
Ussat bolsañ, bizge andan habar ber.
Garıp:
Tubı bir daragtdır, öz özi bişdi,
Cebrayıl getirdi, Nuh etdi keşdi,
Sanı üç müñ dört yüz tagtası düşdi,
Bizni ussat bilseñ, habar beyledir.
Nalaç baba:
Ne daragtdır öz özünden suv içer,
Bir şahı gökdedir, hovanı guçar,
Ne guşdur asdından sallanıp uçar,
Ussat bolsañ, bizge andan habar ber.
Garıp:
Can bir daragtdır tenden suv içer,
Bir şahı gökdedir hovanı guçar,
(s.295) Ruh bir guşdur teninden sallanıp uçar,
Bizni ussat bilseñ, habar beyledir.
Nalaç baba:
Nalaç diyer, gezdim dag bilen düzi,
Oglanıñ, sen bizge bergil habarı,
Ne hayvandır onuñ iki müñ seri,
Ussat bolsañ, bizge andan habar ber.
Garıp:
Garıbıñ köñlüñde ıgıñ eseri,
Nalaç baba bizden sorsañ habarı,

¹⁰⁵⁰ Mürit; sopı, birine zeryän adam, şägirt.

¹⁰⁵¹ Abızemzem; Kâbaniñ golayında bolan bir guyınıñ suvı.

¹⁰⁵² Sengan; şeyh adı, pir adı.

¹⁰⁵³ İsmagıl; dini rovyata görä, ol İbrayım pıgamberiñ oğlu. Ol dünyä inende däbşeklöp aglanmış. Onuñ ökcisiniñ degen yerinden suv çıkanmış. Ol çıkan suv soñ guyı bolanmış.

¹⁰⁵⁴ Nuh; dini rovyata görä, biziñ eramızdan öñki dövürde yaşap öten pıgamber bolupdır. Ol elli yaşında özüni pıgamber diyip ıgılan edyär, emma halk onuñ sözüne inanmanmış. Göyä hudayıñ emri bilen maşgalasını ve ählî hayvanlardan bir erkek, bir urkaçını alıpdır da öz yasan gämisine mündürripdir. Nuh gämä münenden soñ, kırk gice gündiz yağış yaganmış. Yer yüzünü suv alanmış. Galan adamlar, hayvanlar barı suva gark bolanmış. Nuhuñ gämisi köp vagt yüzüp, ahırı bir dağıñ üstünde yere düşenmiş. Soñ Nuhuñ gämisindeki hayvanlardan hayvanlar, onuñ maşgalasından hem adamlar döränmiş.

Gavzını diyerler iki müñ seri,
Bizni ussat bilseñ, habar beyledir.¹⁰⁵⁵

Bu aydıışık hem tamamlanyar. Nalaç baba ozan Garıp candan bu cogapları eşidip, oña garayar da: “Ey, Garıp can oğlum, meni hiç kim sözde, sazda yeñmändi. Sen meni sözde, sazda yeñdiñ. Özüñiñ örän ussatlığını görkezdiñ. Ey, Garıp can, sen bu şähre geleniñde bir özün gelipdiñ. İndi hem gideniñde de bir özüñ git. Özüñ hem hebeşi gul sıpatıga girgil” diyyär. Şu sözleri aydıp Nalaç baba ozan Garıp cana bir nâçe nesihatlar beryär. Garıp can onuñ ol nesihatlarını alyar da bir özi Nalaç baba ozan, Ezber hoca bilen hoşlaşyp, hebeşi gul sıpatında Diyarbekire ugrayar. Garıp can öz yoluna gidibersin.

İndi haberi kimden al, Nalaç baba ozan bilen Ezber hocadan al. Nalaç baba ozan Garıp canıñ ızından garap, oña köp alkışlar edyär de öz yoluna gidiberyär. Ezber hoca bolsa, Nalaç baba ozan bilen hoşlaşyp, ızına dolanyar. Ol yolda oylanıp, “Men şähre barayın, Sona enäni, Handan perini alıp Diyarbekire gideyin. Goy, olar hem Garıp canıñ toyunu görsünler” diyen pikir bilen şähre baryar. olar hem yola tayarlanıbersinler.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can yol bilen bir özi pıyada Diyarbekire tarap baryar. Yolda Garıp can Şasenemi yadına salyar da: “Şasenem maña garaşıp otırmıka ya da Şavelede yar boldumıka” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Seni diyip çıkdım bedyan çöllere,
Yarım meniñ aman esen barmıkan?
Sonalar uçanmı, kölden köllere,
Yarım meniñ aman esen barmıkan?

Şaapbas ähtinden dönüp cebir etdi,
Bagtım göterildi, şol günü gitdi,
(s.296) İmdi gızın Şavelede hödür etdi,
Yarım meniñ aman esen barmıkan?

Şasenem bialaç toyunu tutmuş,
Gülgün libasları parçadan biçmiş,
Vagtını ölçeyip, täleyin yeşmiş,
Yarım meniñ aman esen barmıkan?

Habarı eşitdim garaşyar diyip,
Işık yolunda nala çekdiñ sen köyüp,
Şavelede köñül berdiñmi söyüp,
Yarım meniñ aman esen barmıkan?

Şavelet aldımı bagtını bağlap,
Ya bizge garaşıp, otırmıñ aglap,
“Geler geler” diyip, vagtını çağlap,
Yarım meniñ aman esen barmıkan?

Garıp diyer, başda yüz müñ hıyallar,
Uzak boldı bizge öñdäki yollar,
Eşidiñ nalamı bu yatan çöller,
Yarım meniñ aman esen barmıkan?¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁵ Nalaç baba bilen Garıbıñ yokardaki iki aydıışığı 1957, 1959 ve 1979 ncı yıllarda neşir edilen variantlarda yok. Latın elipbiyinde 1940 ncı yılda neşir edilen variantda bar. Ol aydıışıklarda Nalaç babanıñ adı Baba diyilip tutulýar. 231-235 sahipalar.

¹⁰⁵⁶ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Garip can sözünü tamamlayar. Ol öz yolunu devam etdiryär. Goy, ol gidibersin.

İndi habarı kimden al, Uz periden al. Gadımı zamanda Uzboy¹⁰⁵⁷ kenarında oturmı il ulusıñ hanına Atsız¹⁰⁵⁸ soltan diyyärler eken. Atsız soltan Halapşirvan soltanı Atlı¹⁰⁵⁹ bilen ekiz doglupdır. Atlı Halapşirvan yurdunda soltanlık edyär. Atsız soltan bolsa, Uzboy kenarında oturyan il ulusa soltanlık edyär eken. Atlı soltanıñ bir gızı bolyar. Onuñ adına Ay peri dakyarlar. Atsız soltanıñ bir gızı bolyar. Kakası oña ovadan kenarda oturanları üçin, Uzuk at dakyar. Atsız soltan gızı kemale gelenden soñ, ol yerini Uzuga bağışlayar. Özi bolsa başga bir şäherde örän ulı köşk saldırıp, şol yerde yaşaberyär. Uzuk hem Uzboy kenarındakı köşkde yaşaberyär. Günleriñ bir günü Uz peri özüniñ kırk kenizi bilen erkek libasına girip, ava şikara çıkıyar. Uz peri av avlap yörkâ, yolda baryan Garip cana duş gelyär. Garip can olar bi(s.297)len tañrı salamın alışyar. Uz peri Garip canı oñat sınılayar. Ol Garip cana garap: “Ey, yigit, nireden gelip, haysı yana baryarsıñ” diyip sorayar. Garip can soraga cogap bercek bolanda, veziriñ gızı Uz perä garayar da: “Başı kel, özi de şu görnüşde, bir hebeşi gul. Sen muña “yigit” diyyärsiñ. Munuñ hiç yana gideri bolmaz. Bu hocayınından gaçan guldur” diyyär. Onda Uz peri veziriñ gızına garap, “Bu yigit gula meñzemeyär. Şu yigidiñ pinhan sırtı köp bolsa gerek” diyyär de ata artlaşdırıp, Garip canıñ yolunuñ ters tarapına alıp gidyär. Garip can atıñ üstünde: “İndi men Diyarbekir yurduna yetmez boldum. Vadaniñ vagtı hem geçer. Şasenemi de Şavelet alar” diyip oylanyar. Olar şol gidip barışlarına az yöräp, köp yöräp, ahırı Uz periniñ mekanına baryarlar. Garip canı mihmanhanada yerleşdiryärler. Özleri köşge barıp, nahar iyyärler, çay içyärler, dem dınçlarını alyarlar. Şondan soñra Uz peri mihmanhana yerleşdirilen yigidi öz yanına getirmeklerini hizmatkärlerinden talap edyär. Hizmatkärler Garip canı Uz periniñ yanına getiryärler. Uz peri Garip cana garayar da: “Ey, yigit, sen hebeşi gul däl. Gula meñzemeyärsiñ. Aslıñı bizge beyan et” diyyär. Garip can bu sözleri Uz periden eşidip, nalaç özüniñ aslını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Aslım sorsañ, Diyarbekir yurdundan,
Işk yolunda döne döne gele men.
Cepa çekip, Şaapbasıñ derdinden,
Işk yolunda döne döne gele men.

Şaapbas kast edip, yoluma çıkdı,
Işk odı köydürdi, cigerim yakdı,
Yarım meñ ağlayıp, delmurıp bakdı,
Işk yolunda döne döne gele men.

Halapşirvan geldim ikbalım peyläp,
Başımdan geçenin aydar men sözläp,
Diyarbekir gaytmışam, yarımını ızlap,
Işk yolunda döne döne gele men.

Şavelet alyarmış meniñ yarımını,
Yitirmişem namıs birlen arımını,
Sizge ayday bu gün ahı zarımını,
Işk yolunda döne döne gele men.

¹⁰⁵⁷ Uzboy; Sarıgemiş kölünden çıkıp, gadımı zamanda Kaspi deñizine guyyan Amıderyanıñ bir golunuñ adı. Onuñ uğrı (carı) hâzire çenli saklanıpdır. Oña Türkmenler hâzir hem Uzboy diyyärler. Gadımı zamanda onuñ kenarı Türkmenleriñ oturmıly yerleri bolupdır.

¹⁰⁵⁸ Atsız; Horezmiñ (Türkmenleriñ) emiri patışasınıñ biri. Onun yadıgärligi (mavzoleyi) Köneürgeñde yerleşyär. Atsızıñ hökümdarlık eden dövri 1128-1156 ncı yıllar aralığında bolupdır. Dessanda görkezilyän Atsız şol bolmağı mümkin.

¹⁰⁵⁹ Atlı; dessanda beyan edilişine görä Atsız şanıñ ekiz tayı ve Halapşirvan yurduñ soltanıdır.

Yarga bergen vadam yedi gün biter,
Yarıñ da vadası şol günü öter,
Möhletde barmasam, ay günüm batar,
Işk yolunda döne döne gele men.

Garıp aydar, başımda meñ kıyamat,
Yolumga ugradıñ, ediñ delalat,
(s.298) Meni yoldan saklamaklık ne hacat,
Işk yolunda döne döne gele men.¹⁰⁶⁰

Garıp can sözünü tamamlayar da Uz perä garap, “Men aşık, adıma hem Garıp diyyärler. Şasenem atlı bir gız meniñ yarımıdır. Oña beren vadam yene yedi günden dolyar. Şondan bärde barmasam, Şavelet Şasenemi alyar. Men şoña yetmäge örän hovlugyarın” diyyär. Bu sözleri eşiden badına, Uz peri “Biz Garıp dogrusında köp yağşı habarlar eşitdik. Ol örän ökde sazanda, ozanmış. Ol Halapşirvandakı hemme ozanları, sazandaları yeñip üstün çıkanmış. Mundan başga da aşık bolan adamıñ müñ tümenlik atı bolar. Seniñ başıñ kel, bolşuñ şu. Sen şu sıpatıñ bilen kime aşık bolcak. Seni kim söyceğ” diyyär de Garıp canıñ üstünden gülyär. Uz peri yene de oña: “Sen asla Garıp dälşin” diyyär. Garıp can bu sözleri eşidip, Uz perä garayar da: “Men başgalara yaramasam da, erbet görünsem de Şasenem meni söyyär” diyyär. Bu sözleri eşidenden soñ, Uz peri Garıp cana garayar da: “Men saña örän ovadan gız alıp bereyin, emma seniñ şu görnüşinde hiç kim gız bermez” diyyär. Garıp can bu sözleri eşidip, Uz perä: “Men Şasenemi söyyärin. Şondan özgeni islemeyärin” diyyär. Uz periniñ muña gülesi gelyär de yañsılup, Garıp cana: “Sen meni de almazmıñ” diyyär. Garıp can oña: “Seni de almarın” diyyär. Uzak gız Garıp cana: “Şasenem şunuñ yalı yağşı bolsa, tarıpını et, biz de eşideli” diyyär. Garıp canıñ şu vagt ışığı göterilip, Şasenemi tarıplayar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

İşigi eyvanlı, bakcalı, bağlı,
Hoş acap cayları bardır Senemiñ,
Acap tomaşalı hem ak otaglı,
Bossanlı, seyranı bardır Senemiñ.

Bu hatuvan çeşmim, ışığında zarı,
Gamzası¹⁰⁶¹ can alar, şirin güftarı,
Kölünde hoş yakar acap reftarı,
Tılladan şanası¹⁰⁶² bardır Senemiñ.

Senemiñ gaygısın veyran etmäge,
Bağı bar, sallanıp seyran etmäge,
Kırpığı cesedim hayran etmäge,
Başında cıgası bardır Senemiñ.

Özi hoş gılıklı, golı sazlıdır,
Algır laçın¹⁰⁶³ guşlı, tugun¹⁰⁶⁴ bazlıdır,
(s.299) Bağı serhovuzlı, guba gazlıdır,
Kölünde sonası bardır Senemiñ.

¹⁰⁶⁰ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹⁰⁶¹ Gamza; nüz, nüzli bakmak, nüzli ıyarat etmek.

¹⁰⁶² Şana; darak, başdarak.

¹⁰⁶³ Laçın; elguşuñ bir görnüşi.

¹⁰⁶⁴ Tugun; elguşuñ bir görnüşi.

Yedi yıldır, men yarımından cıda men,
Başım gurban, yolunda hakı pay men,
Yedi yıldan bəri köyüp, eda men,
Yüregimde dağı bardır Senemiñ.

Gözelden gözeliñ köp bolar parhı,
Yetişmez olara huplarıñ nırhı,
Atasıdır göye pelekniñ çarhı,
Perizat enesi bardır Senemiñ.

Gelipdir aşıklar candan geçmäge,
Aşıklarıñ batıl¹⁰⁶⁵ yolun açmaga,
Gülgün kəsä guyup şerap içmäge,
Tıladan binası¹⁰⁶⁶ bardır Senemiñ.

Mahı tabın içre misli mahıdır,
Ay, yıllar çekdigim şonuñ ahıdır,
Garıp Şasenemiñ kıblagâhidir,
Dilinde senası bardır Senemiñ.

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp candan Uz peri bu sözleri eşidip, önünde oturanıñ hebeşi gul daldigine açık göz yetirir. Ol Garıp cana garap, “Ey, mızapır yigit, sen nâme için bu sıpata girdiñ. Gözel yüzüne gara gura çaldıñ. Başına nâmeler geyipsiñ. Munuñ sebâbi nâme? Maña munı açık aytgıl” diyyar. Bu sözleri eşidip, Garıp can alaçsız Ay peri bilen bolan vakaları beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Diyardan geldim men Halapşırvana,
Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.
Aşık boldı, şol gün bizge gaybana,
Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.

Men bardım bağına seyran etmäge,
Saz çaldım, oları hayran etmäge,
İşga düşdi, halın veyran etmäge,
Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.

Onuñ bağı misli cenneti bossan,
Men aytdım bağında namayı dëssan,
Tanaman ol boldı aşığı messan,
Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.

(s.300) Şemal gelip, yüzden nıkap göterdi,
Şuglasın şol demde oña yetirdi,
Essinden gitti de huşun yitirdi,
Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.

Bu bolşı görüp, men ondan gaçdım,
Şol gün can bilen serimden geçdim,
Özüm pinhan kılıp, bu işi yeşdim,

¹⁰⁶⁵ Batıl; bozuk, nâdogrı, biderek, boş.

¹⁰⁶⁶ Bina; esas, düyp, cay, ımarat, görünci, görgüç.

Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.

Aradı her yerni diyenin gözlöp,
Ay peri agtardı bizleri ızlap,
Garın geydim, başda özümi gizlöp,
Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.

Yüzge gara çalıp, günüm geçirdim,
Şeyle edip yüz şuglamı yaşırdım,
Özüm gizlöp, reñni royum gaçırdım,
Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.

Gara gura çalıp, yaşırdım yüzüm,
Garın geyip, kel eyledim men özüm,
Sizge diydim imdi hakikat sözüm,
Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.

Garıp aydar, şudur sırrı pinhanım,
Şeyle geçdi meniñ günüm ahvalım,
Siziñ yurda dahil etdi ikbalım,
Şol yerde Ay peri sataşdı bizge.¹⁰⁶⁷

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidenden soñ, Uz peri Garıp cana garayar da: “Ey, Garıp can, başından garnı sıpırıp taşla. Yüz gözüñi yuv, meniñ yurdumda saña hiç hili zoval bolmaz” diyyär de özüniñ hizmetkärlerine Garıp canı yuvundırmaga, suva düşürmäge, oña iñ oñat şahana libasları geydirmäge buyruk beryär. Hizmetkärler Garıp canı suva düşündiryärler. Oña şahana libaslar geydiryärler. Yüzüne nikap çekip, Uz periniñ yanına getiryärler. Garasalar, Garıp can tanalmaz yalı bolupdır. Bayakı Garıp cana: “Bu hebeşi guldur, hocayından gaçandır” diyen veziriñ gızı özüni Garıp canıñ üstüne taşlayar da bihuş bolup yıkılyar. Garıp can munı görüp, bıçak alcırayar. Ol öz içinden: “Men Şasenemiñ ışığında gezyärin. Bu indi nämä gerek? Bu hem huşuna gelip, -Meni al diymese yagşı” diyip oylanyar. Hovsalalı Garıp can tolgunıp, Uz perä garayar da bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.301) İkbalım şum geldi, ezeli başda,
Meni imdi bu vehimden, sen, gutar.
Senem aglayandır, gözleri yaşda,
Meni imdi bu vehimden, sen, gutar.

Näme etsem, ters gelyär meñ täleyim,
Duşman boldı bizge bu kaddı boyum,
Bu yurtta yokdur gardaş doganım,
Meni imdi bu vehimden, sen, gutar.

Vezir “Cellat” diyse, geler dessine,
Şu demde erterler darıñ assına,
Gaygı gamlar urna ışığıñ üstüne,
Meni imdi bu vehimden, sen, gutar.

Batıl bolup galdım bu yerge gelip,
Günler geçdi imdi barardan ötüp,

¹⁰⁶⁷ Şu goşgı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Şasenem garyandır, yoluma kütüp,
Meni imdi bu vehimden, sen, gutar.

Garıp aydar, hovandarlık kıl imdi,
Vadam geçer, munı mākām bil imdi,
Ahırkı sözlerim meniñ şul imdi,
Meni imdi bu vehimden, sen, gutar.¹⁰⁶⁸

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri Garıp candan Uz peri eşidyär de cak cak gülyär. Şondan soñ, Uzuk gız Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, meniñ sözüm sözdür. Gorkma, bu yurtda saña hiç hili zoval bolmaz. Sen bu vehümleri zıñıp taşla. Sen sag salamat yarıña govşarsıñ” diyyär. Bu sözleri Garıp can Uz periden eşidyär de örän şat bolyar. Garıp can şol vagt özüniñ Şaseneme beren vadasınıñ geçip baryanını, beren vadasından öñ barmasa, Şasenemi Şavelediñ alyandığını beyan edip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Geçer vadam, gider Şasenem elden,
Maña imdi rugsat eder günüñdir.
Dat edermen Şaapbasıñ golundan,
Maña imdi rugsat eder günüñdir.

Vada edip çıkdım Diyar yurdundan,
Yarım goldan gider rakıp derdinden,
Gözüme sürteyin payı gerdinden,
Maña imdi rugsat eder günüñdir.

Vadam yedi yılda, yedi gün galdı,
Şoñaça barmasam, Şavelet aldı,
(s.302) Bagımda ter gülüm şol günü soldı,
Maña imdi rugsat eder günüñdir.

Siz bir rehim kılıñ meniñ halıma,
Berıñ ak patanı yollañ yoluma,
Men yeteyin vadamdan öñ ilime,
Maña imdi rugsat eder günüñdir.

Meni ya ha öldür, goy, çıksın canım,
Bu yerde dökülsin gırmızı ganım,
Bolmasa rugsat et, gitmäge, hanım,
Maña imdi rugsat eder günüñdir.

Garıp aydar, asan eyle işimni,
Bu govgadan gutar meniñ başımni,
Şavelet iymesin bişen aşımni,
Maña imdi rugsat eder günüñdir.¹⁰⁶⁹

Garıp can sözünü tamamlayar. Şol halat merdana gız Uz peri Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, gam iyme, höreciğiñ kem iyme. Men seni vadañdan öñ Şaseneme govşurayın. Bu hakda hiç gaygılanma” diyyär. Garıp can bir gepli Uz periniñ bu hoş sözüne örän şat bolyar. Uz peri bolsa öñ pikir edişi yalı, Garıp cana garayar da: “Ey, Garıp can, biziñ yurda gelen yagşızadaları örän oñat mıhmanlap goyberyändirler. Siz bu günü biziñ mıhmanımız. Siz saz

¹⁰⁶⁸ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹⁰⁶⁹ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

çalıñ, nama, dessan aydıñ. Men eşidipdim, siz saz çalmakda, nama, dessan aytmakda Halapşirvaniñ ozanlarından üstün çıkıpsıñız. Nalaç babanı da sazda, sözde yeñipsiñiz. Bize hem indi ozanlıkda güycüñizi görkeziñ” diyyär. Bu sözleri eşidip, Garıp can da razı bolyar. Şondan soñ adıl gız Uz peri: “Bu gice oturluşıgım bar” diyyär de car çekdiryär. Carçınıñ sesini eşiden il ulus Uz periniñ oturluşıgına gelyär. Garıp can bu meylisde örän çoşup, saz çalyar, nama, dessan aydyar. İl ulus onuñ sazını, namasını, dessanını diñleyär. Oña köp köp alkışlar edyär. Şeyle saz söhbet bilen bütün gice geçyär. Dañ atyar. Şol vagt Garıp can içinden “Gel, men il ulusıñ gövñüni has da götereyin” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Geliñ, begler, vasp edeliñ gözeli,
Sıratlı, sıpayı boyı gerekdir.
Huda yaratmışdır onı ezeli,
Süyci sözli, güler yüzli gerekdir.

Uzun boylı, iki örüm saçları,
Keman deyin gıyıldır gaşları,
(s.303) Mese mälüm mämeleri, döşleri,
İnce billi, nızli dilli gerekdir.

Ereder yigidi her eden nızı,
Başın kakıp, oynadyandır ol gözi,
Cana şıpa berer aydanı, sözi,
Hoş gılıklı, süyci dilli gerekdir.

Diyrler: “İki yağşı asla duş gelmez”
Munı diyenler de takıgın bilmez,
Yağşı yarlı yigit, hiç haçan ölmez,
Gol hünärli, ar namıslı gerekdir.

Yar govusı yarın götär asmana,
Hiç haçan goymayar onı puşmana,
Sırın bermez hiç bireve, duşmana,
Pähimli, akıllı, dana gerekdir.

Merdıñ yarı mert bolyandır ovadan,
Yuka dodak, ak posalak, ak beden,
Geyinyändir gülgün libas, ol keten,
Päkize müşk anbar ısı gerekdir.

Yarın görse, gülüp bakar şol zaman,
Onuñ goynı cennetidir bigüman,
Yağşı niyet, arzu edeli heman,
Yigit govı, yağşı yarlı gerekdir.

Yigidi yamana etmesin duçar,
Acdarha kaçmışdır, şundekden naçar,
Gıgırar, şer tapar, öz aybın açar,
Yağşıdan, yamandan arlı gerekdir.

Garıp aydar, Şasenemiñ yarı men,
Oñ yolunda mıdam intızarı men,

Cepa çeken başdan onuñ yarı men,
Vepalı, sapalı yarı gerekdir.¹⁰⁷⁰

Garıp can bu namanı tamamlayar. İl ulus Garıp canıñ aydan bu namasını diyseñ şatlıklı diñleyär, emma şu vagt Garıp canıñ yadına Şasenem düşyär de içinden: “Men Diyarbekire barsam, Şaapbas meni assa, Şasenemiñ halı niçik geçer, ya ol Şavelede barıp, onuñ bilen dövrän sürüberermi?” diyyär de pikirlenyär. Ol şu oylarda, her yerlerden tımsallar getirip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

(s.304) Bir sözüm var il ulusa diymäge,
Diysem öldürerler, diysemem ölem,
Ak sına üstünde terce mamesin,
Tutsam öldürerler, tutmasam ölem.

Senem bizni söyer can birle dilden,
Men onı söymäge gorkaram ilden,
Hitayı barmakdan, hınalı goldan,
Tutsam öldürerler, tutmasam ölem.

Geliñ keşt edeliñ, yarıñ düzlerin,
Tarıpın aydalıñ, şeyda uzlarıñ,
Yuka dodaklarıñ, bal ağızlarıñ,
Ölsem öldürerler, ölmesem ölem.

Gül yüzünde hallı hallı däneler,
Bagında açılan, gülgün läleler,
Ak gövsünde goşa goşa mämeler,
Tutsam öldürerler, tutmasam ölem.

Meniñ aklım aldı ala gözleri,
Helal¹⁰⁷¹ kibi gaşı, şirin sözleri,
Kagızdan päkize, akdır yüzleri,
Baksam öldürerler, bakmasam ölem.

Keşt edeliñ perileriñ düzüne,
Arzımnı aydayın şanıñ özüne,
Yay dek gaşlarına, ay dek yüzüne,
Baksam öldürerler, bakmasam ölem.

Seyil edip geler men Halap ilinden,
Gövnüm istär guçsar, yarıñ bilinden,
Süyci leblerinden, şirin dilinden,
Sorsam öldürerler, sormasam ölem.

Aşık men düşsem de yarıñ dagına,
Ol mağşuk eyledi, ter gabagina,
Maksadım seyr etsem onuñ bagına,
Etsem öldürerler, etmesem ölem.

¹⁰⁷⁰ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹⁰⁷¹ Helal; taze doglan ay, gözel, ovoidan geleşikli gız.

Gel, bina goyalıñ pelek oynuna,
Men golumı salsam yarıñ boynuna,
Garıp aşık Şasenemiñ toyuna,
Barsam öldürerler, barmasam ölem.¹⁰⁷²

(s.305) Garıp can bu namanı hem tamamlayar. Bu sözleri eşidip, Uz peri Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, şeyle bolsa, sen Diyarbekire gitme. Sen meniñ yurdumda haysı gızı isleseñ, onı saña alıp bereyin” diyyär. Garıp can Uz periden bu sözleri eşidip, “Men Şasenemden başkanı islemeyärin” diyip, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

“Senem Senem” diyip ömrüm ötürdim,
Ondan özge hiç kararım yok meniñ.
Işk yolunda akıl huşum yitirdim,
Ondan özge hiç kararım yok meniñ.

Özgäni islemez meniñ yüregim,
Özgäni nädeyin, Senem gereğim,
Şasenem kuvvatım, ömür direğim,
Ondan özge hiç durarım yok meniñ.

Ölsem de barar men yarıñ gaşına,
Näme düşmüş Şasenemiñ başına,
Pelek duzak gürmüş onuñ daşına,
Ondan özge hiç ıgarım yok meniñ.

Şaapbas zulum etdi, yar birlen bizge,
Bu yagday ayandır ozaldan sizge,
Garamas men peri peykerden gıza,
Ondan özge hiç dermanım yok meniñ.

Garıp aydar, Şasenemdir söyeniñ,
Işgında, ah, çekip, meniñ köyeniñ,
Diyariñ yurdunda besläp goyanım,
Ondan özge hiç besläniñ yok meniñ.¹⁰⁷³

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri eşidenden soñ, Uz peri il ulusa garap, “Ey, halayık, bu yigit Şasenemden özgäni söylemez. Garıp can hak aşık. Mundan başga da Şasenemiñ başga gızlardan artıkmaç yeri barmış. Birinciden, ol dervüş gezermiş, ikinciden, ol, şa sıpatındamış, üçünciden, başında cıgası barmış, dördünciden, ol peri neslimiş. Onuñ yalı yarı bolan yigit özgäni söylemez” diyyär. Bu sözleri eşiden il ulus: “Garıp cana rugsat ediñ, goy, ol yarına yetişsin” diyyär de yolbaşçısı Uz periden sorayar. Bu soraga cogap edip, Uz peri gılyal sürüsiniñ içinde yıldırım yalı, yındam, asla dalcıkmayan bir tulpar¹⁰⁷⁴ bardı. Ol tulpar (s.306) kırk aylık yolu, kırk günde, üç aylık yolu, üç günde alyardı. Şonı getirmegi hızmatkärlerine tabşıryar. Hızmatkärler onı az mahaldan soñ, çıplañ zerläp, guyrugını mäkäm düvüp getiryärler. İl ulusıñ öñünde Uz peri Garıp canı ugratmakçı bolanda, onuñ bilen kıyamatlık dogan okaşyar. Şondan soñ Uruk gız Garıp cana “Doganıñ” diyyär. Garıp can da Uruk gıza “Siñlim” diyyär. Şu vakalar bolup geçenden soñ, Garıp canı tulpara mündüryärler. Uz peri özüniñ il ulusu bilen Garıp canı hormatlap, bir menzil uzadyar. Şonda Garıp can uyası Uz perä garayar da:

¹⁰⁷² Şu goşğı 1957, 1959 ve 1979 ncı yıllarda neşir edilen variantlarda yok.

¹⁰⁷³ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹⁰⁷⁴ Tulpar; atıñ togalacak görnüşi. Türkmenler arasında, gılyal sürüsiniñ sanı müñe yetse, şol vagt gulpar önyärmiş. Özi hem bir yaşamadık at tay bilen bir yaşamadık gısırak tayıñ aragatnaşık etmeginden önyärmiş. Ol örän yındam, asla, dalcıkmayan, yadamayan boylarmış diyen rovayat bar.

“Uzadandan yoldaş bolmaz. Size yurt nesip etsin. Bize yol” diyyâr. Bu sözi eşiden Uz peri Garıp cana vesyet edyâr de: “Ey, doganım Graıp can, biz hem seniñ ızından Diyarbekire bararıs. Baş günde şol yerde bolarıs. Sen hiç kimden gorkma. Kömek bererıs” diyip bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp can, eşitgil siñliñ sözünü,
Şaapbas gızını bermese bolmaz.
Yadına getirsin eden lebzini,
Lebzinde ol imdi durmasa bolmaz.

Lebiz etdi, lebzinde durmalı bolar,
Durmasa, zorlığı görmeli bolar,
Etmese, başını bermeli bolar,
Şaapbas gızını bermese bolmaz.

Desga tutup, bararın men bul yandan,
Ayperı hem geler Halapşırvandan,
Görerıs Şaapbas kaçarmış handan,
Şaapbas gızını bermese bolmaz.

Hatımdır, habarım Âr hana yeter,
Desgalar tutular, buyruğı biter,
Diyara ol geler biz deñde hatar,
Şaapbas gızını bermese bolmaz.

Izmıkşır şa çapar gider bu günü,
Bagdat il ulusı eşder şul günü,
Sap sap bolup leşger barar ol günü,
Şaapbas gızını bermese bolmaz.

Şaapbas erismiş hiç gavar görmän,
İmdi günün görsün, gızını bermän,
Âhdini bitirer dilini yarman,
Şaapbas gızını bermese bolmaz.

Uz peri diyr, öz diyenimi eder men,
Toy gününüñ ahırına yeter men.
(s.307) Diyenim yetmese, guma gatar men,
Şaapbas gızını bermese bolmaz.¹⁰⁷⁵

Uz peri sözünü tamamlayar. Uruk gızıñ aydan sözlerini bu yerde duranlarıñ hemmesi eşidip onı makullayarlar. Garıp can uyası Uz periniñ aydanlarını eşidip, örän begenyâr, oña tüys yürekden guvanyar. Şondan soñ Garıp can hemme bu yerde duran il ulus, uyası Uz peri bilen hoşlaşıp, yola ugramakçı bolanda, Garıp canıñ tulparınıñ cılavundan tutup duran Uz peri doganını yola ugradıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Mundan gider bolsañ uzak yollara,
Bar, doganım, aman esen bargay sen.
Yöräp düşseñ, umgur umgur çöllere,
Bar, doganım, aman esen bargay sen.

¹⁰⁷⁵ Şu goşğı ve muña degişli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

Yaşın uzak bolsun, açık yolların,
Namışlı hem arlı, uzın dillerin,
Sag salamat bolsun, Senem, illerin,
Bar, doganım, aman esen bargay sen.

Uzattım yoluña, bu yere gelip,
Ayrılık derdinden saralıp solup,
Eden işlerini sen, etgil bilip,
Bar, doganım, aman esen bargay sen.

Hudayım yetirsin yarıña aman,
Biz bararıs seň ızından biguman,
Şasenem garaşyar bilgil bul zaman,
Bar, doganım, aman esen bargay sen.

Kıyamatlık dogan bolduñ biz bilen,
Yoluñ barar çöller bilen, düz bilen,
Hoşlaşdın il ulus, Uruk gız bilen,
Bar, doganım, aman esen bargay sen.¹⁰⁷⁶

Garıp canıñ siñlisi Uz peri sözünü tamamlayar. Şondan soñra Garıp can tulparını sürüp, yola ugrayar. Tulpar yıldırım yalı, tiz gözden gayıp bolyar. Uz peri bolsa, Garıp canı ugradandan soñ, köşgüne gelyär de Ay perä, Ąralı hana, İzmıkşır şaga çapar gönderyär. Hat yollayar. Özi de desga tutmak bilen boluberyär. Goy, ol desga tutubersin.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can tulparını haydap, Diyarbekir yurdunuñ bir çetinden giryär. Görse, bir göç gelyär. Göçün öñünde bir yaş gelin düyäni idip (s.308) gelyär. Garıp can ol gelne garap, onı Şaseneme meñzedyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Dilber, messana yörüşiñ,
Yörüşiñ yarıma meñzär,
Gabak yumup, gaş kakışıñ,
Kakışıñ yarıma meñzär.

Bilbilem gonam baglara,
Döze bilmen bu daglara,
Ol daglardan, bul daglara,
Çıkışıñ yarıma meñzär.

Zülpün her yana döküşiñ,
Ceren dey oynap böküşiñ,
Müşk anbar dek kokuşiñ,¹⁰⁷⁷
Kokuşiñ yarıma meñzär.

Gamzanı cana salışıñ,
Tenden canımı alışıñ,
Kah kah urup, seň gülüşin,
Gülüşin yarıma meñzär.

¹⁰⁷⁶ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹⁰⁷⁷ Kokuş; 1s, kok.

Garıbı oda yakışın,
Tılladan heykel dakışın,
Her yan, her yana bakışın,
Bakışın yarım meñzâr.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu gelyân göç hay diymân, Garıp canıñ duran beyigine gelyâr. Bu göçüñ adamları Garıp canı tanayarlar. Sağık amanlık soraşyarlar. Göç bilen gelyân adamlarıñ arasında Allam tebip diyen bir garrı kişi bolyar. Ol Garıp canıñ kakası Hasan vezir bilen köp yoldaş bolyar. Ol veziriñ ençeme nesihatlarını alıpdı. Allam tebip Garıp canı tanayar da haydan hay onuñ bilen gucaklaşyp görüşyâr. Garıp can Allam tebibe garayar da: “Siz nirä baryarsıñız” diyyâr. Onda Allam tebip, Garıp cana: “Biz Şaapbasıñ zulmuna çıdaman, yurdumuzdan göçüp baryarıs. Biz şu barşımıza örân adıl gız Uz periniñ yurduna gidyâris” diyyâr. Bu sözleri eşidip, Garıp can sesini çıkarman, öz yoluna gidibermekçi bolyar. Şol vagt Allam tebip Garıp cana garayar da: “Ey, Garıp can, sen Diyarbekir şäherine barma. Ol yere barsañ, seni Şaapbas dardan asdırar. Ol Şasenemi Şavelede bermek üçin toy tutdurdı. İndi Şavelet yedi yedi aya golay toy edyâr” diyyâr. Garıp can bu sözleri eşidip, “Ezelde bize kısmat şeyle bolsa, ondan gutulmak bolmaz” diyyâr de atına atlanyar. Şol mahal Allam tebip Garıp canıñ tulparını cılav(s.309)layar da: “Sen gideliñ bari, eceñ, siñliñ aglay aglay gözleri kör boldı. Sen baranıñdan soñ, şu otı baytal süydüne ez de olarıñ gözünü şonuñ bilen yuv. Şonda olarıñ gözleri açılar” diyyâr de bir pençe otı oña beryâr. Garıp can ol otı alıp, goltugına salyar. Göçüñ adamları bilen hoşlaşyp, öz yoluna ugrayar. Garıp can şol gelşine, ilki Soltan Tövrize¹⁰⁷⁸ zıyarat edyâr. Ondan soñ Aşık Aydıñıñ öyüne baryar. Aşık Aydıñ pir bilen sağık amanlık soraşyar. Aşık Aydıñıñ öyünde tulparını, şahana libaslarını goyyar. Ondan silha egin eşik alıp, onı geyyâr. Aşık Aydıñ pir bilen hoşlaşyp, Garıp can öz öylerine gidyâr. Garıp can az yöräp, köp yöräp, gün gicigende öylerine baryar. Garasa, ecesi, siñlisi örân gamgın halda otır. Aglamakdan ikisiniñ de gözleri kör bolupdır. Garıp can işikden garap duran yerinden: “Essalavmaleykim, mama” diyende, Garıp canıñ ecesi onuñ salamını alyar. Şonda Garıp can ecesine: “Ey, mama, meni mihman alarmısıñız” diyyâr. Garıp canıñ ecesi oña: “Ey, oglum, biziñ ikimiz de kör. Mundan başga da birimiz dul naçar, birimiz de yetim gız. Biziñ iymäge içmäge hem hiç zadımız yok. Bu yerde mihman bolmaga barlılar bar” diyyâr. Bu sözleri eşidip, Garıp can: “Ey, mama, maña seniñ aş naniñ gerek däl. Öyüñden yatmaga yer berseñ bolyar” diyyâr. Şol vagt Garıp canıñ uyası: “Ey, ece, meniñ agam Garıp can da yat illerde şunuñ yalı, yatmaga yer tapman yörendir. Goy, ol bu yerde yatsın. Muña degme” diyyâr. Garıp canıñ ecesi de muña razı bolyar. Bu gepleşikden soñ, Garıp can şu gice bul yerde yatyar. Säher vagtı Garıp canıñ gulagina toy şovhunı eşidilyâr. Garıp canıñ şol halat gözünden ukusu gaçyar. Garıp canıñ ecesi munı bilyâr de: “Ey, yigit, säher ukusu örân süyci bolar. Näme üçin uklamayarsıñ?” diyyâr. Onda Garıp can bu toyuñ kimkidigini bilse de ecesinden: “Bu kimiñ toyı” diyip sorayar. Onda Garıp canıñ ecesi: “Ey, balam, sen meniñ derdimi gozgama. Şaapbas Şasenemi Şavelede bermäge vada etdi. Şasenem bolsa Şavelede -Sen yedi ay toy ber. Yedi aydan soñ, men seniñ ayalıñ boların-diyenmiş. İndi vadaniñ iñ soñkı günü. Yedi ay bari gice gündiz toy beryâr. Bu şovhun şol toyuñ şovhunıdır” diyyâr. Onı eşiden Garıp can: “Ey, mama, onuñ yalı bolsa, men hem şol toya barayın” diyyâr de ecesinden rugsat sorayar. Onda Garıp canıñ ecesi: “Ey, oglum, özüñ bil, gitmek isleseñ, bargıl” diyyâr. Garıp can şol vagt ecesine: “Mama, meniñ dutarım yok. Sen maña bu dulda (s.310) asılgı tamdıranı ber” diyyâr. Bu sözi eşidip, Garıp canıñ ecesi alcıraññı halda: “Ey, balam, meniñ Garıp atlı bir yalñız oglum bardı. Ol gideli bari şol dutarı bagrıma

¹⁰⁷⁸ Soltan Tövriz; Öñ yaşap geçen adamıñ adı. Onuñ yadıgärligi (mavzoleyı) Diyarbekir şäheriniñ harabaçılığınıñ içindedir. Ol edil şu gün salnan yalı. Oña häzir Türkmenler Soltan Tövriziñ övlüyäsi diyyärler. Türkmen halkınıñ arasında Aşık Aydıñ pir: “Öyüme gelecek ilki Soltan Tövrize zıyarat etsin. Şondan soñ meniñ öyüme gelsin” diyenmiş diyen rovayat bar. Şol rovayata görä, dessanı dörediciler Garıbı ilki Soltan Tövrize zıyarat etdirip, ondan soñ Aşık Aydıñıñ öyüne eltmegi ähtimaldır.

basıp, yanyan yüregime teselli beryärin” diyende, Garıp canıñ uyası tamdıranı asılgı yerinden alyar da Garıp cana beryär. Garıp can onı sıpap sermeyär, oña täze kiriş dakyar da çalmaga başlayar. Garıp canıñ ecesi saziñ çalınışını oğlu Garıp canıñ çalşına meñzedyär de zar zar aglap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Halapşirvandan yol aşıp,
Gelişñ ogluma meñzär,
Ser perdeden mukam kesip,
Çalışñ ogluma meñzär.

Üç yüz altmış, elli gayıp,
Bu garıp can yandı köyüp,
Säherlerde “Senem” diyip,
Nalışñ ogluma meñzär.

Halapşirvana barıban,
Cövri cepanı görüban,
Zagpıran dek sargarıban,
Soluşñ ogluma meñzär.

Gözüm yok, yüzüñ görmäge,
Mecalım galmadı sormaga,
Kıarım gitdi durmaga,
Boluşñ ogluma meñzär.

Abadan diyır, canım köyer,
Gan aglasam, rakıp duyar,
Sözleriñi canım söyır,
Yanışñ ogluma meñzär.

Abadan peri sözünü tamamlayar. Ol mıhmanına: “Ey, oglum, sen meniñ oglum yalı dutar çalıp bilyärsiñ. İndi birki ağız sözüñi hem eşideli. Bir nama da aydıp ber” diyyär. Garıp can sözlemäge başlanda, Abadan peri onuñ sözleyşini oğlu Garıp cana meñzedyär de onuñ sözünü bölüp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Hak özi yetirgen, eziz mıhmanım,
Canımga meñzeyär, nalışñ seniñ.
Tiz habarıñ bergil, çıkmazdan canım,
Canımga meñzeyär, nalışñ seniñ.

Bir balam gidipdir, halım gidipdir,
Dövletim gidipdir, malım gidipdir,
(s.311) Garıp atlı meniñ oglum gidipdir,
Ogluma meñzeyär, tavuşñ¹⁰⁷⁹ seniñ.

Oval başda meniñ yazım gidipdir,
Kölümde ördegim, gazım gidipdir,
Goynumdan ayrılıp, guzım gidipdir,
Guzıma meñzeyär, malışñ seniñ.

Baglarım gidipdir, bagrım gidipdir,

¹⁰⁷⁹ Tavuş (tovuş); ses.

Behişdim, perdevsim, hüyrüm gidipdir,
Hatardan ayrılıp, nerim gidipdir,
Nerime meñzeyär, bozlayşıñ seniñ.

Garıp baran caya sen hem barıp sen,
Onuñ bilen saz u söhbet gurup sen,
Ya Garıp sen, ya Garıbı görüp sen,
Ogluma meñzeyär, nalışıñ seniñ.

Garıp gitdi, soltan başım har boldı,
Garıbı görmäge gözüm zar boldı,
Aglamakdan iki gözüm kör boldı,
Guzıma meñzeyär, sözleyşıñ seniñ.

Abadan diyr, tende örtendi canım,
Cesedim içinde bu istihanım,
“Garıp oglum” diyer takık gumanım,
Ogluma meñzeyär, nalışıñ seniñ.

Abadan sözüni tamamlayar. Garıp can ecesinden bu sözleri eşidip, “Men eceme şu demde Garıpdıgımı aytsam, onuñ yüregi yarılıp öler. Men muña saza goşup, yuvaş yuvaşdan beyan edeyin” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Halapdan munda gelmişem,
Ene, men garıbam, garıp.
Terki vatan eylemişem,
Ene, men garıbam, garıp.

Men çekdim köp ahı zarı,
Canım aldı derdi dağı,
Garıp ussat, men şägirdi,
Ene, men garıbam, garıp.

Rakıplara kayıl bolma,
“Garıp” diysem, mayıl bolma,
Onuñ üçin sayıl bolma,
Ene, men garıbam, garıp.

(s.312) Dili baglıyam dünyäde,
Söver yarım gitdi yada,
Uz peri yetmişdir dada,
Ene, men garıbam, garıp.

Biz hem çekdik, cövri cepa,
Hiç kimden görmedim vepa,
Gözleriñe berem şıpa,¹⁰⁸⁰
Ene, men garıbam, garıp.

Al yaşıl geyinmiş daglar,
Şüküfte¹⁰⁸¹ açılmış baglar,

¹⁰⁸⁰ Şıpa; bir zatdan yeten peyda, kömek, hayır, oñaylı täsir.

Dilim sayrar, didām¹⁰⁸² aglar,
Ene, men garıbam, garıp.

Garıp gara dagdan aşıp,
Sınasına çoh dert goşup,
Gül yüzüne derde tutup,
Ene, men garıbam, garıp.

Garıp aşık içip camı,
Gezdi arap, Rumi,¹⁰⁸³ Şamı,¹⁰⁸⁴
Geldi alar Şasenemi,
Ene, men garıbam, garıp.

Garıp can sözünü tamamlayar. Garıp canıñ bu sözlerini eşiden badına, uyası Gülcemal
zar zar aglap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ene can, yatırdım bir ahval gördüm,
Erenler geldiler gaşıma meniñ.
Halapdan bir cıga alıp geldiler,
Perlerin sançdılar başıma meniñ.

Munça yıldır, çekdim ah bilen zarı,
Yedi yıldır gitdi, bolmaz habarı,
Canım aldı agamızıñ nisarı,¹⁰⁸⁵
Ezizler geldiler gaşıma meniñ.

Alıpdır gözlerim, sabır kararım,
Niçe yıl aglama yetmedi zarım,
“Şasenem” diyip, agam hışım,¹⁰⁸⁶ pederim,¹⁰⁸⁷
Sövdalar salıpdır başıma meniñ.

(s.313) Kadır huda anayatın¹⁰⁸⁸ kılmasa,
Pıgamberler şefagatın¹⁰⁸⁹ bermese,
Gülcemal diyir, ene, agam bolmasa,
Ne belalar geler gaşıma meniñ.

Gülcemal sözünü tamamlayar. Garıp can siñlisinden bu sözleri eşidenden soñ, ol dutarını
alıp, toya gitmekçi bolyar. Şol mahal Garıp canıñ ecesi onuñ sıyından berk tutyar da: “Sen
Garıp candan başka hiç kim dälisiñ. Gitme, saklan” diyyär de aglap başlayar. Şonda Garıp can
ecesine: “Ey, mama, sen dälirediñmi? Her bir maña meñzeşi görseñ, Garıp can diyip, sıyından
yapışıp yörcekmi?” diyyär de Şasenemiñ toyuna ugrayar. Ol, goy, gidibersin.

İndi habarı kimden al, Şasenemiñ Diyarbekir şäherindäki köşgünden al. Şasenemi
Şavezir şäherindäki köşgünden vadasınıñ ahırkı günü bolanı üçin, onı Diyarbekir şäherindäki
köşgüne getiripdiler. Bu günki toy şonda bolyardı. Goy, onuñ toyı devam edibersin.

¹⁰⁸¹ Şüküftä; açılmak.

¹⁰⁸² Dide; göz, göreç.

¹⁰⁸³ Rum; Vizantiya, Kiçi Aziya yurdu, Türkiye.

¹⁰⁸⁴ Şam; Siriya.

¹⁰⁸⁵ Nisar; gurban, pida.

¹⁰⁸⁶ Hış; kovum, gardaş, garındaş.

¹⁰⁸⁷ Peder; ata, kaka.

¹⁰⁸⁸ Anayat; rehim etmek, kömek, alada, yağşılık.

¹⁰⁸⁹ Şefagat (şepagat); biriniñ etmişini geçirmek üçin, tövellaçı, araçılık, goldamaklık.

İndi habarı kimden al, bu yere gelyän mihmanlardan al. Şasenemiň vadasınıň ahırkı günü bu toya Uzboy il ulusınıň yolbaşçısı Uruk peri desgası bilen, Halapşirvan il ulusından Ay peri nökerleri bilen, Bagdat yurdundan Izmıkşir şa goşunı bilen, Şamahşirvan il ulusından Āralı han nökerleri bilen, Ezber hoca Sona ene, Handan gız bilen bu toya gelipdiler. Garıp canıň Şasenemiň köşgünde saz çalmagına, nama, dessan aytmagına garaşıp oturdılar. Şol vagt bu toya Aşık Aydıň pir bilen Nalaç baba ozan hem gelyär. Buları halk şatlıklı garşılayar. Olar hem Garıp canıň bu yere gelmegine garaşyarlar. Goy, olar hem garaşıbersinler.

İndi habarı kimden al, Garıp candan al. Garıp can dutarını goluna alıp, Şasenemiň toyuna baryarka, oňa bir tanış yigit sataşyar. Ol Garıp cana garap, “Ey, Garıp can, Şaapbas Şasenemi Şavelede berdi. Sen ol yere barma. Barsañ, seni Şaapbas dara çekdirer” diyyär. Garıp can ol yigide garap, “Balığıň diriligi suv bilendir. Meniň diriligim bolsa, Şasenem bilendir. Şasenemiň yolunda näme bolsam bolayın” diyyär de Şasenemiň köşgüne tarap gidiberyär. Ol yolda baryarka, bir hücräniň yanına baryar. Görse, ol hücräniň penciresinden ölgüsü çıranıň ışıgını görýär. Garıp can bu hücrä girýär. Ol garasa, bu yerde bir goca galandar oturyar. Garıp can oňa salam beryär. Galandar Garıp canıň salamını alyar da onuň bilen görüşýär. Salam alışmadan soň, bularıň ikisi de incalıklı oturyar. Garıp can galandara garap, “Ey, galandar, siz haysı yurtdan bolarsıňız” diyyär de ondan sorayar. Onda galandar: “Men Bagdat yurdunda Izmıkşiriň şa(s.314)herinden gelyärim” diyyär de geçmiş bir vakanı hekaya edip aydyp başlayar. Ol galandar: “Gadımı eyyamda bir garıp kişi arkası bilen odun çekip, onı bazarda satıp eklenyän eken, Günlerde bir gün meydanda töňne kövläp yörkä, bir ulı töňneniň düybünden yedi hum altın tapıpdır. Bu garıp kişi ol humları gören dessine, içinden öz özüne: “Bu humlarıň birisi de meniň bütin ömrüm ötyänçä iymäge, geymäge yeter. Bularıň hemmesini men näme edeyin?” diyyär de geçip baryan iki atlıny bu yere çagıryar. Atlılar gelip, humları görýärler. Garıp kişi bu atlılara öz pikirini beyan edýär. Olar hem özara sözleşip, garıp kişini öldürmekçi bolyarlar. Hum tapan olarıň yaman päle düşenini bilyär de atlılara garap, “Siz meni öldürersiniňiz. Meni öldürseňiz de sizden etcek bir hayışdım bar. Şonı meň ayalıma aydarsıňız” diyyär. Onda atlılar: “Hanı hayışıñı ayt, biz eşideli, bize zıyanlı bolmasa, ol sözleriňi seniň ayalıña govşuraris” diyyärler. Garıp atlılara garap, “Galaniň dervezesiniň golayında bir yıkık otagda meniň ayalım yaşayandır. Ol şu vagt hamıladır. Oňa siz: “Adamıň ölüm halında yatırka, biz oňa düşdük. Ol size bir çagası bolsa, adına Dat goysun, eger ekiz çagası bolsa, biriniň adına Dat beylekisiniň adına bolsa, Bidat goysun diyen vesyet etdi diyiň” diyyär. Atlılar muňa razı bolyarlar. Humları alyarlar. Garıby da öldürip, onuň cesedini humlarıň yerine salıp gömyärler. Günler geçýär. Bir gün ol iki atlınyň yolu garıbyň öyüniň üstünden düşýär. Bu ikisi onuň öyüne baryar da onuň ayalına: “Seniň adamıň meydanda ölüm halda yatır eken. Ol bizi gören badına, “Seniň adamıň şeyle vesyet etdi” diyip, garıbyň aydan sözlerini onuň ayalına aydyarlar. Bu habarı aydyp, olar öz yollarına gidiberyärler. Olar gidibersinler.

İndi habarı kimden al, garıbyň ayalından al. Vagtı, sagadı yetip, garıbyň ayalından ekiz çaga bolyar. Onuň birisi gız, beylekisi oğlan. Garıbyň ayalı adamsınıň vesyet edişi yalı, gızınıň adına Dat, oglunuň adına Bidat at goyyar. Aydan ay, yıldan yıl geçýär. Ol çagalar 4-5 yaşa yetyärler, gülüp oynap yörler. Goy, olar oynabersinler.

İndi habarı kimden al, bu yurduň şası Zamahşirden¹⁰⁹⁰ al. Ol desga tutup, bir yere ugrayar. Garıbyň ayalınıň çagaları galaniň dervezesiniň önünde oynayardılar. Çagalarıň ecesi ağır goşunıň gelyänini görüp, oglum gızım at ayagınıň aşagında galaymasın diyyär de: “Dadu..., Bidat...” diyip gıgıryar. Patışa: “Men her bir zada adalatlı garayarın. Meniň yurdunda -Dadu bidat edyän kim? Bariň ol ayalı meniň huzurıma getirin” diyyär. Hızmatkärler onı şol vagt patışanıň huzurına getirýärler. Şa ayala garap, “Näme üçin dat, bidat ed(s.315)yärsiň” diyyär. Garıbyň ayalı şaga: “Ey, şahım, ol meniň çagalarımıň atlarıdır. Meniň adamım meydanda

¹⁰⁹⁰ S. Ataniyazov, “Izmıkşir Tagta rayonında (Yagtlıkda oba, gadımı ulı gala. Häli häzire çenli govi saklanan ve döwlet tarapından goralyan bu galaniň irki adı Zamahşirdir”, TSSR iň GADS, Aşgabat, 1980 y., sah. 322.

ölüm halinde yatırka, şu atları çağalarım da dakmagı vesyet edipdir de vepat bolupdır” diyyâr. Patışa ayalâ: “Adamıñ vesyetini saña kim govşurdı?” diyende, ayal: “Şahım, bu habarı maña veziriñ, vekiliñ oğlu govşurdı” diyyâr. Patışa bu sözleri eşidip, aydılan adamları haydan hay huzurına getirmeklerini talap edyâr. Hızmatkärler oları şol demde şanıñ huzurına getiryärler. Şa: “Ey, vezir, vekil zadalar, bolan vakanı bolşı yalı beyan ediñ. Siz ol garıbı nirede gördüñiz? Nähili bolan bolsa düşündiriñ” diyende, vezir, vekil zadalar: “Ey, keremli şahım, bir damca ganımızı geçseñiz, bolanları dogrı beyan ederis” diyyâr. Patışa: “Ganıñızı geçdim” diyende, bu ikisi bolan vakanı bolşı yalı, gürrüñ beryâr. Şondan soñ, patışa bu ikisine üç gün içinde yedi hum altını garıbiñ ayalına govşurmagı olara höküm edyâr. Vezir, vekil zadalar yedi hum altını cemplâp, garıbiñ ayalına govşuryar. Bu işler bitenden soñ, şa ol dul ayalı yanına çağırıp, “Seniñ gızıñ adı Datlıgına galsın, emma oğluñ adı miveli bag manısında Bagdat bolsun” diyyâr. Garıbiñ ayalı onı makul bilyâr. Onuñ çağaları yetişyâr. Dat durmuşa çıkıyar. Şondan soñ onuñ Dat adını ayırıp, oña Aypara at goyyarlar. Bagdat bolsa örân akıllı yigit bolup yetişyâr. Ol öz nepagası bilen bolup geziberyâr. Goy, ol öz hızmatı bilen bolubersin.

İndi habarı kimden al, bir şum habar getiren ayyardan al. Ol ayyar patışanıñ yanına gelyâr de: “Edep, şahım” diyyâr. Şa oña sözlemäge rugsat edyâr. Ayyar şaga garap: “Ey, patışahım, siziñ yurduñızda Bagdat diyen bir yigit bar. Ol siz bilen şalık davasını etmekçi bolyarmış” diyyâr. Bu sözi eşiden badına, şa ayyarı zındana taşladyar. Şondan soñ Bagdadı yanına getirmegi hızmatkärlerine buyuryar. Hızmatkärler Bagdadı şanıñ yanına getiryärler. Bagdat şanıñ yanında otırka, ayyarı da şu yere hızmatkärler getiryärler. Ayyar Bagdadı görüp, sandırıp başlayar. Şa ayyarıñ sözünüñ yalandığını bilyâr de onı dardan asmaga höküm edyâr. Şu vakalar bolup geçenden soñ, şa köşgünde oturan vezir vekillerine sorag beryâr. “Bu ayyar nâme üçin yalan sözleyâr” diyyâr. Bu soraga vezir, vekillerden cogap beren bolmayar. Şol vagt Bagdat yerinden turup: “Edep, şahım” diyyâr. Şa oña sözlemäge rugsat edyâr. Bagdat şaga garap, “Ey, keremli şahım, ol ayyar siziñ adıllığıñıza zıyan yetirmek islâpdır” diyyâr. Muni şa çın yürekden makullayar. Şondan soñ şa yine öz vezir, vekillerine garap, “Bu ayyar şu töhmedi peyvagtına özi üçin etdimikâ? Muni oña etdiren barmıkâ? Ayyarı muña kim itekledikâ?” diyip sorayar. Bu soraga da vezir, vekilleriñ hiç birisi cogap bermeyâr. Bu yagdayı görüp, Bagdat yine sözlemäge şadan rugsat sorayar. Şa oña rugsat beryâr. Bagdat şaga garap: “Ey, meniñ keremli şahım, bu ayyarı size ugradan adam menden örân arlı bolmalı, emma men hiç kime bütün ömrüm bo(s.316)yunça yamanlık etmedim. Bar bolsa aytsın” diyyâr. Bu sözleri Patışa eşidip: “Ey, Bagdat, senden arlı iki adam bar. Ol baş vezir bilen, baş vekildir. Ol ayyarı şu yere ol iki adam iberendir. Bu ikisiniñ oğlu seniñ kakañı öldürüp, tapan yedi hum altını alıpıldar. Men onı bilip, yedi hum altını tapıp size govşurmagı olara höküm edipdim. Ol ikisi her etdi, hesip etdi yedi hum altını size tapıp berdi. İndi bu hareketleriñ hemmesi şol sebâplidir” diyende, baş vezir bilen baş vekil eden işlerini boyunlarına alırlar da: “Biz etdik. Siz biziñ günämizi ötüñ” diyip patışa yalbaryar. Şa bolsa, bu ikisini de oğlu bilen bile dardan asmaga höküm edyâr. Höküm şol pürsat yerine yetirilyâr. Goy, olarıñ ahını kime gerek bolsa tutubersinler. “Nahak gan yerde yatmaz” diyenleri, baş vezir bilen baş vekil ogulları bile almitını alıyar. Bu vakalar bolup geçenden soñ, patışa Bagdadı örân yagşı göryâr. Onı öz köşgünde saklayar. Şanıñ Abadan peri diyen örân görmegey gızı bolyar. Ol gız Bagdadı can dil bilen söyyâr. Şa gızını Bagdada nikalap beryâr de ulı toy tutıyar. Toy sovulyar. İñ ahırda Bagdat özüniñ bıçak akıllılığı bilen şanıñ baş veziri bolyar. Şa aradan çıkandan soñ, Bagdat tagta çıkıyar. Şalık vezipesine eye bolyar. Yurdu örân adıllık bilen sorayar. Şondan soñ ol şalıga tabın bolan yerler, şäher, obalar Bagdat yurdu at alıyar. Bagdat şanıñ ayalı Abadan periden zuryat önmeyâr. Şu sebâplı, Bagdat şa şalıgını terk edip, ayalı Abadanı hem alıyar da Kâbâ zıyaratı gidıyar. Şondan soñ tagta İzmıkşır çıkıyar. Bagdat Kâbeden gaydıp gelyärkâ, Diyarbekir yurduna gelyâr. Şaapbasıñkıda mihmanlıkda bolyar. Şaapbasa Bagdat engamlar beryâr. Şonda Bagdat özüniñ başından geçirenlerini Şaapbasa gürrüñ beryâr. Şaapbas Bagdatdan bu sözleri eşidenden soñ, olarıñ arasında gelecek barada geñeş gidıyar. Şaapbas Bagdadı çakdanaşa govı göryâr. Onı özüne vezir

edinyär. Ahırda hem Bagdat Şaapbasıñ baş veziri bolyar. Onuñ ozalkı Bagdat adını ayırıp, öñki ölen Hasan veziriñ adını dakyar. Şondan soñ Bagdadın adı Hasan vezir bolyar. Şaapbas soñ, Hasan vezirsiz hiç hili hereket etmeyär. Şaapbas bilen Hasan vezir hemişe bile gezyär. İki bile ava, şikara da gidyär. Günlerde bir gün Şaapbas bilen Hasan vezir ava çıkıyar. Av meydanına baranlarından soñ, bularıñ hersi bir tarapa av gözlemäge gidyär. Hasan vezir av gözlöp yörkä, onuñ öñünden bir bogaz tovsan çıkıyar. Hasan vezir içinden: “Meniñ ayalım şu vagt hamiladar, gel, men bu tovsanı avlamayın” diyyär de ol tovsana degmeyär. Onuñ yanından ötüberyär. Şondan soñ Hasan vezir av gözlöp, köp gezyär. Hiç hili ava sataşmayar. Ahırı Şaapbasıñ yanına baryar. Şaapbas Hasan vezire garayar da: “Ey, Hasan vezir, av tapmadıñmı” diyyär de ondan sorayar. Hasan vezir Şaapbasa garap, özüne bir bogaz tovsanıñ duş gelenini, ayalınıñ hamiladarlığını yadına salıp, ol tovsanı (s.317) avlamadığını aydyar. Bu sözleri eşidip, Şaapbas Hasan vezire garap, “Ol bogaz tovsan maña hem duş geldi. Men de ayalımıñ gövrelidigini yadıma salıp, ol tovsanı avlamadım. İkimiz örän yürekdeş ekenimiz. Şunuñ yalı bolsa, gel, ikimiz äht edeli. Eger meniñ oglum, seniñ gızıñ bolsa, gızıñı meniñ ogluma ber. Eger de seniñ ogluñ, meniñ gızım bolsa, men gızımı seniñ ogluña bereyin. İkimiziñ de oglumız bolsa, olar dost bolsun. İkimiziñ hem gızımız bolsa, olar, goy, dogan bolsunlar” diyyär de äht edyär. Şaapbas bu hakda dilinden ähtnama yazıp, möhürini basyar da Hasan vezire beryär. Ähtnama hakkında gep bu ikisinin arasında galibersin.

İndi habarı nireden al, Diyarbekir şäherinden al. Günlerde bir gün ayı, günü, sagadı yetip, Şaapbasıñ gızı, Hasan veziriñ de oğlu bolyar. Şaapbas gızınıñ adına Şasenem, Hasan vezir oğlunuñ adına Garıp at goyyar. Bu çağalar yetişyärler. Hasan vezir maksadına yetmän, dünyäden vepat bolyar. Şaapbas kişi gepine gidip, ähdinden dönüp, gızını Garıp cana bermeyär. Garıp canı, ecesini, uyasını şäherden çıkarıp kovyar. Şondan soñ Garıp can Şaapbasıñ zulmuna çıdaman, yurtdan yurda aşyar. Ahırı Halapşirvana gidyär. Şu vakalar bolup geçenden soñ, Şaapbas Şasenemi Şavelede bermekçi bolup, yedi ay toy etdiryär. Şonı eşidip, men Diyarbekire geldim. Gündizleri şäherde gedayçılık edyärin. Ağşamlarına bolsa, şu cayda bolyarın. Men bir Garıp canı görmek isleyärin. Onı bir görsem, diyip yörin” diyyär. Garıp can bu sözleri eşidip, “Şol aydyan Garıp canıñız mendirin” diyyär. Şondan soñ, bu ikisi gaytadan turup görüşyär, gucaklaşyar. Yene sözleşip, bir az oturyarlar. Ahırda bu ikisi bilelikde Şasenemiñ toyuna baryar. Bu vagt bu toya Uz peri de, Ay peri de, Izmıkşır şa da, Āralı han da, Ezber hoca da, Garıp canıñ kıyamatlık enesi Sona ene de, siñlisi Handan gız da, piri Aşık Aydıñ da, Nalaç baba ozan da gelipdi. Bular toyda Garıp canıñ gelmegine garaşyarlar. Garıp can toya gelip, mähellä göz aylanda, bu adamlarıñ hemmesine gözi düşyär. Ol örän şatlanyar. Toya gelenleriñ ortasında Şaapbas bilen Şavelet gabarılıp oturdı. Şaapbas: Uz perä, Ay perä, Izmıkşır şaga, Āralı hana hormat edip, özüniñ sag tarapından orun beripdi. Toya gelen beyleki erkek adamlar, ayallar hersi öz tarapında örän oñat ayım gurap oturyar. Olarıñ ortasında çep tarapda Şasenem, Akca kırk kenizi bilen diyseñ gaygılı halda oturyar. Şol zamanıñ dāp dessurına görä, toya kim dutarlı gelse, erkek adamlar bilen ayallarıñ oturan yeriniñ ortasında dik duran yerinden toyuñ şanına bir nama aytmalıdı. Garıp can şol aralıga baryar da toyuñ şanına bir nama aytmak, özüniñ gelenini Şaseneme beyan etmek maksadı bilen gazal aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Kadır huda yarım bilen,
Yördüğim yerlere geldim.
(s.318) Hasratında ganlar aglap,
Durdugım yerlere geldim.

Tiken agladıp bilbilin,
Gül yüzli saçı sünbilin,
Söver yarımıñ şirin dilin,
Sordugım yerlere geldim.

Bilbil giripdir bu бага,
Ovazın yetir ıraga,
Yarım bilen ak otaga,
Girdigim yerlere geldim.

Yarım bilen sapa tutup,
Mırat maksadına yetip,
Ak golun boynuma atıp,
Durdugım yerlere geldim.

Garıp aşık hayran bolup,
Işk oduna biryan bolup,
Yar goynunda giryan bolup,
Yördüğim yerlere geldim.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu namanı eşiden badına toy eminleri¹⁰⁹¹ gız tarapdan Garıp cana bir don, müñ teññe beryärler. Bu yagdaya erkekler tarapınıñ eminleri hayran galyar. Bir emin: “Bu gelen toyuñ şanına nama aytman, gayta -yarım- diyyär, -dilinden sordum- diyyär. Ol bir samsık adama meñzeyär” diyip gıgırayar. Erkek adamlar tarapından yene de bir emin: “Ayallar munı başlarından sovmak üçin, oña munça engam berendirler” diyyär. Emma Garıp canıñ bu aydan namasınıñ manısına: Uzuk gız, Ay peri, Izmıkşır şa, Ąralı han, olarıñ nökerleri, Aşık Aydıñ pir, Nalaç baba ozan, Ezber hoca, Sona ene, Handan gız örän oñat düşünyär. Olar bu namanı eşidenlerinden soñ, diyseñ şatlanyarlar. Goy, olar şatlansınlar.

İndi habarı kimden al, Şasenemden al. Şasenem bu gelenden ol namanı eşidip, onuñ yüregi gürsüldöp ugrayar. Ornundan galıp, “Garıp can” diyip özüni onuñ üstüne taşlamakçı bolyar. Akca Şasenemiñ şu maksadını bilyär de oña yuvaşca sözlöp, “Megerem, bu Garıp can dälidir. Garıp can bolsa ne yagşı. Eger Garıp can bolmasa, başga biri bolaysa, il ulusıñ öñünde masgara bolarıs. Biz häzir oña bir don, müñ teññe bereris de şanımyza bir nama ayt diyeris. Ol şonda namasında bize kimdiğini aydar” diyyär. Akcanıñ bu aydanlarını Şasenem de makullayar. Şu ılalaşıkdan soñ, ayallar, gızlar tarapından Garıp cana yene bir don, müñ teññe beryär(s.319)ler. Olar “Biziñ şanımyza yene bir nama ayt” diyyärler. Munı Şaapbasıñ, Şavelediñ yaranları örän yaman görýärler, emma alaçsız oturmalı bolyarlar. Garıp can bolsa, özüniñ gelenini Şaseneme açıkdan açık beyan edyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Agalar, düyn gice Halapşirvandan,
Muhubbet şerabın içdim de, geldim.
Ayıp eylemäñ, begler, munda geldi diyip,
Bir yar sövdasına düşdüm de geldim.

Halapdan çıkmışam namazı erte,
Çoganlı çölünden¹⁰⁹² geçdim günorta,
Belentde yüvürüp, pes yerde yorta,
Köp beyik daglardan aşdım da geldim.

Günortanlar geldim, Guyulı düze,¹⁰⁹³
Öyle vagtı geldim, Soltan Tövrize,
Agşam şam berdiler Diyarda bizge,
Ulgam ulgam goldan geçdim de geldim.

¹⁰⁹¹ Emin; toyda bayrak berlişine seredyän dogruçıl, inamlı adamlar.

¹⁰⁹² Çoganlı çöli; bu yer adı. Ol Halapşirvan harabaçılığınıñ, takmınan, dokuz, on kilometr ilersinde yerleşyär. Ol yere häzir hem Türkmenler çoganlı düzi diyyärler.

¹⁰⁹³ Guyulı düzi; yer adı, Çoganlı çölünüñ (düzünüñ) ileri gırasındadır.

Golumı berdim, men merdan goluna,
Sıçrayıp mündüm men, Tulpar biline,
Arakısıñ¹⁰⁹⁴ mövç uryan daşgın sılına,
Huda necat berdi geçdim de geldim.

Hupdan¹⁰⁹⁵ çağı geldim, Bendi hanıma,¹⁰⁹⁶
Sırımı bermedim, siñlim, eneme,
Işgıñ hancarını çekip sınama,
Başımdan, canımdan geçdim de geldim.

Yüzüñi ogşatdım, bahram ayına,
Gışığı meñzetdim keman yayına,
Batıp erdim melamatıñ¹⁰⁹⁷ layına,
Derya kibi dolup daşdım da geldim.

Atımı bağladım nar agacına,
Bir kement¹⁰⁹⁸ taşladım dar agacına,
(s.320) Gurban bolsun, başım yar agacına,
Töhmet belasından gaçdım da geldim.

Egilsin, bükülsin rakıbıñ bili,
Dünyäde köp bolsun, görmesin gözi,
Gara bolsun iki dünyäde yüzi,
Işgıñ belasından çaşdım da geldim.

Gurban olam yarıñ kaddı boyuna,
Sazımı alıban girdim oyuna,
Garıp aşık Şasenemiñ toyuna,
Mövlam ganat berdi, uçdum da geldim.

Garıp can sözünü tamamlayar. Şasenem bu sözleri eşiden badına, başından huşı göçyär.
Ürken guş yalı, bolyar da zar zar aglap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Garıp can eşitgil meniñ zarımnı,
Seniñ geldigiñi bile bilmedim.
Terk eyledim namıs bilen arımnı,
Seniñ geldigiñi bile bilmedim.

Atam enem kovladılar, gitmedim,
Gül yüzüme perdeleri tutmadım,
Şaveledi hergiz kabul etmedim,
Yar, seniñ geldigiñi bile bilmedim.

Kimi gülgün geyer, kimi läleler,
Diyyärmişler meni senden alalar,

¹⁰⁹⁴ Arakıs; Uzboyıñ gadımı adı.

¹⁰⁹⁵ Hupdan; ağşam çağı.

¹⁰⁹⁶ Bendi hanım; Diyarbekir şäheriniñ harabıçılığınıñ yakın günbatarında yerleşyän gonamçılığınıñ adı.

¹⁰⁹⁷ Melamat; käyinç, gıcalat, iğenç, iñirdi, käyiñmek, gıcalat bermek, iğenmek, iñirdemek.

¹⁰⁹⁸ Kement; käbir hayvanı tutmak üçin, ulanılyan ucı sırtmaklı tanap. Göçme manıda söygüliniñ saçı kemende meñzedilip, çeper eserde ulanılyar.

Maña gelsin, saña gelgen belalar,
Yar, seniñ geldigiñi bile bilmedim.

Seniñ üçin men bereyin canımnı,
Men geyeyin kepen biçip donumrı,
Zıyada aglatma Senem canıñrı,
Yar, seniñ geldigiñi bile bilmedim.

Ayrılık derdinden aglap galdıñrı,
Ya bir yat ülkede sayıl boldıñrı,
O şol gidişin den yañı geldiñrı,
Yar, seniñ geldigiñi bile bilmedim.

Şasenem diyr, Şaapbasıñ gızına,
Gan agladıp, yaş doldurdu gözüne,
Kararı yok, aglar erdi özüne,
Yar, seniñ geldigiñi bile bilmedim.

Şasenem sözünü tamamlayar. Ol Garıp canı takık tanayar da huşı başından gidyär. Şasenem Garıp cana garap, “Ey, Garıp (s.321) can, meni tut” diyyär de tagtıñ üstünden özünü onuñ gucagina oklayar. Garıp can da haydan hay gucagını açıp, onı don gapan yalı gapyar. Şol mahal ikisi hem bihuş bolup yıkılyar. Toyda oturanlardan birnäçesi bu yagdayı görüp, toba edyär de turup gidyär. Bayakı toya Garıp can bilen bile gelen galandar Garıp canıñ yanına barıp, iki donı, iki müñ teññäni alıp, Allam tebibiñ beren otunı da gısımina gısyar da Abadan periniñ öyne gıp basyar. Ol şol gelşine Garıp canıñ ecesiniñ yanına baryar. Allam tebibiñ beren otunı baytal süydüne ezyär de onı oñat edip, süzgüçden geçiryär. Soñ ol süyt bilen Garıp canıñ ecesiniñ, uyasınıñ gözünü yuvyar. Şol vagt Garıp canıñ ecesi Abadanıñ da, uyası Aycemalıñ da gözleri açilyar. Şondan soñ galandar iki donı, iki müñ teññäni Garıp canıñ ecesine beryär de: “Garıp can geldi, buşluk, gözüniz aydıñ, toyuñız mübäreke bolsun” diyip, oları gutlayar. Bu habarı eşidip, Garıp canıñ ecesi, uyası örän şatlanyar. Goy, olar şatlanıbersinler.

İndi habarı nireden al, Şasenemiñ köşgünde bolup duran toydan al. Garıp can bilen Şasenemiñ gucaklaşıp, bihuş bolup yıkılanını Şavelet göryär de cellatlara: “Barıñ, Garıby öldürin” diyyär. Şol halat iki cellat yerinden turup, Garıp cana tarap ugrayar. Bu yerde oturan il ulus Garıp can bilen Şasenemiñ hak aşıkdgını aydyarlar da cellatların öñünü saklayar. Oları goybermeyär. Bu yagdayı görüp, cellatlar yerlerinde oturyarlar. Muña Şavelediñ, gaharı gelip, gılcını sıryar da Garıp cana tarap toplanmakçı bolyar. şol mahal Uz peri, Ay peri, Izmıkşır şa, Āralı han yerinden turyar da gılcına yapışyar. Munı gören dessine olarıñ nökerleri hem, il ulus da ayak üstüne galyar. Şonda Uz peri Şavelede: “Eger bir ādim öñe ātseñ, başıñı kakarın” diyip yuvaşca ses bilen oña aydyar. Bu sözi eşidip, Şavelet alaçsız yere bakıp oturıberyär. Şondan bir az vagt geçenden soñ, Garıp can bilen Şasenem özüne gelyär. Garıp can bilen Şasenem Şavelet bilen bolan yagdaydan habarsızdı. Şol vagt ol ikisi bihuşdılar. Şaapbas da bu yagdaydan habarsız galyar. Şavelet bilen bolan vaka onuñ arkasında asdırınlıkda bolup geçyär. Şol sebäpli Şaapbas munı duymayar. Ol örän gaharlı, tulum yalı çişip oturyar. Şaapbas şol vagt Garıp cana gazaplı garap, “Ey, Garıp, sen meniñ toyumu yasa dönderdiñ. Meni il ulusa masgara etdiñ. Namısa goyduñ. Sen meniñ gazabımdan gorkmadıñrı?” diyip, bokurdagina sıgdıgından gıgıryar. Kakasından bu sözleri eşidip, Şasenem gözünde yaş, bagrında daş, zar zar aglap, atasınıñ öñüne baryar. Oña yalbaryar. Doñ yürek Şaapbas gızınıñ nalasına gulak asmayar. Rehimi de inmeyär. Şol zaman Şasenem kakasına yalbarıp, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ata can, dövletiñ bolsun zıyada,
Goyberiñ Garıby, öldürin meni.

(s.322) Garıp canı höküm eylemäñ cellada,

Goyberiñ Garıbı, öldürin meni.

Can atam, eşidin meniñ sözümni,
Halk içinde gara kılmañ yüzümni,
Özüñe gurban et, men keniziñni,
Goyberiñ Garıbı, öldürin meni.

Gamda galan, ösüp giden yel meniñ,
Bakcalarda taze biten gül meniñ,
Kıyamat gün yaka seniñ, el meniñ,
Goyberiñ Garıbı, öldürin meni.

Atacan, özüñni salmagıl oda,
Hicran yakıp, külüm sovrma bada,
Davagâr bolar men yovmul¹⁰⁹⁹ cezada,
Goyberiñ Garıbı, öldürin meni.

Şasenem Velede barar oylama,
Garıp ölse, meni galar oylama,
Atam, şu gün ahırzaman eyleme,
Goyberiñ Garıbı, öldürin meni.

Şasenem sözüni tamamlayar. Garıp can: Uz periniñ, Ay periniñ, Izmıkşır şanıñ, Āralı hanıñ, il ulsuñ, goldacagını bilse de Şaapbasa garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:
Şum rakıplar bizni yaman boldurdı,
Ölmeginden başga kâr maña neylär.
Begler, men geçmişem külli barımdan,
İmdi namıs bilen ar maña neylär.

Nemek deyin her gazanda gaynadım,
Düşüp işgiñ deryasını boyladım,
Şahmar¹¹⁰⁰ kibi genç üstünde oynadım,
Özüm ovsunçıyam¹¹⁰¹ mar maña neylär.

Algır bazı¹¹⁰² bardır şanıñ golunda,
Ürküp ürküp gonar sağı solunda,
Mansur¹¹⁰³ kibi “Anal hakıñ”¹¹⁰⁴ yolunda,
Asılsam zülpünden, dar maña neylär.

(s.323) Goç yigidiñ bolmaz zerre armanı,
Muhannesin¹¹⁰⁵ bolmaz ähdi peymanı,
Bilbiliñ destinde gülün dermanı,

¹⁰⁹⁹ Yovmul; kıyamat, kıyamat günü, ahırat günü.

¹¹⁰⁰ Şahmar; halk rovatında yılanların şası. Ol ulı hazınanın üstünde yaşayarmış diylen rovat bar.

¹¹⁰¹ Ovsun; cadılamak, dogalamak, göz bağlamak, demine çekmek.

¹¹⁰² Baz; algır guş, laçın.

¹¹⁰³ Mansur (Hallaç); ön beyan edişimiz yalı, X asırda yaşap geçen meşhur, mistik şahır. Ol müsülman ruhanıları tarapından hudasızlıkda ayıplanıp, 922 nci yılda Bagdat şäherinde dara çekilip (kâbir rovatlara, maglumatlara görä, daşlap sañsar ediliş) öldürilipdir. Bu yerde şol hakda aydılyar.

¹¹⁰⁴ Anal hak; men hakdırın, hudaıdırın.

¹¹⁰⁵ Muhannes; germafrodit, namart, gorkak, binamıs.

Gülşende yatmışam, har¹¹⁰⁶ maña neylär.

Giceler gan aglap, gündiz galmışam,
İçip, ıŝıñ şerabına ganmışam,
Garıp aydar, ışk oduna yanmışam,
Sıratda,¹¹⁰⁷ dovzahda¹¹⁰⁸ mar maña neylär.

Garıp can sözünü tamamlayar. Bu sözleri Şaapbas eşidip, “Cellat” diyip, bokurdagına sıgdıgından gıgıryar. Şu vagt Uz peri Şaapbasıñ öñüne geçyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Ey, Şaapbas, sözüm diñle,
İmdi ähdiñden habar ber.
Galat sözün diydiñ soñla,
İmdi ähdiñden habar ber.

Bagdat bilen aşna bolduñ,
Vezir edip, onı aldıñ,
“Hasan vezir” diye geldiñ,
İmdi ähdiñden habar ber.

Avda, köşkde bile bolup,
Garşıladiñ onı gülüp,
Bu dostluğınız ile dolup,
İmdi ähdiñden habar ber.

Adagladiñ başda gızıñ,
Hasana diydiñ berk sözün,
Nama berdiñ yazıp özün,
İmdi ähdiñden habar ber.

Garıp can adaglı gızıña,
Eye bolsana lebziñe,
Dolan sen aydan sözünge,
İmdi ähdiñden habar ber.

Her yerlere bardıñ birle,
Eden ähdiñ berdiñ yele,
(s.324) Vagt boldı lebze gele,
İmdi ähdiñden habar ber.

İl uluslar ähdiñ bildi,
Bercay etmek vaktı geldi,
Yüzün gızdı, reñiñ soldı,
İmdi ähdiñden habar ber.

Uz peri diyer, ilden utan,
Nälet aydyar öñi yeten,
Abırayıñ batga batan,

¹¹⁰⁶ Har; eşek, tiken, yandak, pes, pese düşen, lebizsiz, horlanan, arlı.

¹¹⁰⁷ Sırat; dini düşünce. Göyâ ol köprümiş. Ondan geçen cennete baryarmış.

¹¹⁰⁸ Dovzah; dini düşünce, kıyamatda günäkärleri yakıp cezalayan otmuş.

İmdi ähdiñden habar ber.¹¹⁰⁹

Uz peri sözünü tamamlayar. Ol Şaapbasa garap, “Ey, Şaapbas, il ulusdan uyal. Ähdiñi yadıña sal. Onı bercay et. Bolmasa tagtını başıña yumrarın. Özüñi de dardan asdırarın” diyyär. Şaapbas Uz periden bu sözleri eşidenden soñ, il ulusa, gelen mihmanlara gıyalap garayar. Görse, olarıñ hemmesi Uz periniñ aydanlarını makullayarlar. Ol bu yagdayları olarıñ yüzünden okayar. Şu yagdayları görüp, Şaapbas alaçsız gızını Garıp cana bermäge razı bolyar. Şunlukda, Garıp cana Şasenemi, Şavelede Gülcemal nıkalap beryärler. Ulı toy tutulyar. Yedi gice gündiz toy tomaşa bolyar. Bu toy tomaşada at çapılyar. Göreş tutulyar. Keçe keçe oynalyar. Ok atışilyar. Gicelerine saz çalınıyar. Nama dessan aydilyar. Nalaç baba ozan saz söhbet işlerine yolbaşçılık edyär. Oları yerine yetiryär. Meydanda bolsa, ner, öküz, goç, it, horaz, bedene uruşdırilyar. Diyseñ ulı şatlık edilyär. Yene bu toyda açlara nan, yalañaçlara don berilyär. Garıp can bilen Şasenem halka, mihmanlara hizmet edyär. Şeyle pursatda hovlukmaç Garıp canıñ, Şasenemiñ yanına Ezber hoca gelyär. Ol Şaseneme, Garıp cana garap, “Akcanı maña beriñ” diyyär de bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı:

Şasenem can, eşit arzı halımnı,
Herkime özüñiñ yarı gerekdir.
Maña bağış eyläñler Akca yarımını,
Her kimiñ özüñiñ yarı gerekdir.

Kıyamatlık meni sen dogan diydiñ,
Yarımını getir de yarıñ al diydiñ,
Huda hakı başım ortaga goyduñ,
Her kime özüñiñ yarı gerekdir.

Garıp cana habarıñı yetirdim,
Renci¹¹¹⁰ minnet çekip, yarıñ getirdim,
(s.325) Ezber aydar, hizmetini bitirdim,
Her kime özüñiñ yarı gerekdir.

Ezber hoca sözünü tamamlayar. Şasenem bilen Garıp can şu vakalardan soñra, mihmanlar üçin üç gice gündiz oturluşık edyär: Muña: Aşık Aydıñ pir, Nalaç baba ozan, Uz peri, Ay peri, Izmıkşır şa, Äralı han, Sona ene, Handan gız, Ezber hoca yene başgalar gatnaşyar. Garıp can bo oturluşıkda saz çalyar, nama dessan aydyar. Garıp canıñ nepis saz çalşına, ussat nama dessan aydışına hemmeler hayran galyar. Şasenem bolsa, mihmanlara hizmet ediberyär. Olara engamlar beryär. Halat serpay edyär. Oturluşık gutarandan soñ, Nalaç baba ozan, Uz peri, Ay peri, Izmıkşır şa, Äralı han Garıp candan, Şasenemden rugsat alıp, gaydarman bolyarlar. Olar hoşlaşyp, öz mekanlarına gaydyarlar. Garıp can, Şasenem, Abadan, Sona ene, Akca, Gülcemal, Handan gız, Ezber hoca, kenizler, il ulus mihmanları birin birin bir menzil yola hormatlap ugradyalar. Olarıñ her birini öz yollarına salyalar. Soñ köşge gaydıp gelyärler. Mihmanlar, goy, gidibersinler.

İndi habarı nireden al, Şasenemiñ köşgünden al. Şasenem köşgünde yene ulı oturluşık edip, Ezber hoca Akcanı beryär. Oturluşık sovlandan soñ, Ezber hoca bilen Akcanı da hormat hezzet bilen mekanlarına Şasenem, Garıp can, il ulus bilelikde ugradyalar. Bir menzile eltip, olar bilen hoşlaşyar. Şasenem, Garıp can, kenizler köşge gaydıp gelyärler. Aşık Aydıñ pir köşkde otırdı. Aşık Aydıñ pir Şaseneme, Garıp cana ak pata beryär. Soñ öyüne gidermen bolyar. Şasenem Aşık Aydıñ pire engamlar beryär, halat serpay edyär. Onı Şasenem, Garıp can, Abadan, Sona ene, Gülcemal, Handan gız, kenizler, il ulus bilen onuñ daşını gallap, öyüne çenli alıp baryarlar. Aşık Aydıñ öyüne eltip, köşge dolanıp gelyärler. Sona ene bilen Handan gız

¹¹⁰⁹ Şu goşğı ve muña değışli vakalar öñki neşir edilen variantlarda yok.

¹¹¹⁰ Renç; zähmet, azap, derdeser.

Şasenemiň köşgünde yaşaberyär. Şasenem bilen Garıp can şeyle muşakgatlary başdan geçirip, ahırı maksat miratlarına yetyärler. Asuvda aýşy eşretde boluberyärler.

(s.326) SÖZSOŇI

Türkmen halkynyň edebiyatında, halk dörediciliginde avtorı belli bolmadık dilden dile, nesilden nesle, döwürden dövre geçip, ençeme yüz yıllaryň dowamında il ulusyň arasynda ýaşap gelen köp sanly edebi yadigärlikler bar. Olar: “Gorkut Ata”, “Görogly” eposlary, “Şasenem-Garıp”, “Huyrlukga-Hemra”, “Necep oylan”, “Sayatly Hemra”, “Kasım oylan”, “Gövher gız ve “Şıralı beg”, “Asly Kerem” yaly dessanlardır. Şular yaly edebi yadigärlikler haysy halkda döredilen bolsa, şol halkyň çeper dilini öwrenmäge, geçmiş tarihyny bilmäge, gadımı döwürdäki döp dessurlaryna göz yetirmäge, içki daşky düşmanlara garşy alıp baran gahrymançylykly söweşlerini, synpy göreşlerini anıklamaga, halkyň şol zamandaky isleg arzuwлары bolşy yaly düşünmäge, ýaşan, durmuş geçiren mekanlarını ayyl sayyl etmäge, zähmetkeşleri dürli tarapdan terbiyelemäge yardım edipdir ve edyär.

Meşhur rus yazıcsı A.M.Gorkiy edebi mirası gorap saklamaga, toplamaga, olary ılmı taydan işlemäge, neşir edip halk köpçüligine hödürlemäge, şolardan geçmişi, häzirki durmuşy öwrenmäge ayratın ähmiyet beripdir. Şu mesele sovet yazıclarınıň, ähli sovet adamlarınıň ünsünü çekip, sovet yazıclarınıň Bütinsoyuz gurultayında ol özüniň cemleyci sözüni sözlände, gurultayyň delegatlarına yüzlenip, “Sovet sungatynyň başlangıcy folklordadır. Folklorımızı toplaň, ondan öwreniň, olary işleň!”¹¹¹¹ diyip aydypdır.

Şeyle bolansoň, biz şu mesele öz başardığımızça goşandımızı goşmagı makul bildik. Şeyle maksadı aňımıza ornaşdırıp, ilat arasynda mugallımcılık edip yörkäk, halkyň edebi mirasını toplamak bilen meşgullandık. Şonda biz “Şasenem-Garıp” dessanynyň şu variantına düş geldik. Agzalyan variantı siziň okamağıňyza hödürleyäris.

Biz bu yerde şu variantyň tapılışy barada gısgacık maglumat bermekçi. Aşgabadıň pedinstitutında okayarkak, halk dörediciligi bilen gatı gızıklanyardık. Ayratın da, şol yıllarda neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanını, “Görog(s.327)ly” eposını gaytalap okayardık. Şonuň bilen bir hatarda bu eserleriň bagşylarıň dilinden yazılıp alnanına geň galyardık “Hey bir dessanı, hatda bütün eposı adam yatdan bilip bilermi?” diyip, öz özüme sorag üstüne sorag beryärdik. Şu mesele boyunça kursdaşlarımızıň arasynda vagtal vagtal cedel de bolyardı. Biz şonda bagşylarıň yatdan dessan aydışını görmegi arzuw edyärdik. Şol maksat bilen: “Pedinstitutı üstünlikli gutarsak, Daşhovuz velayatına işe gideris” diyip özüme söz beryärdik. İne, şol pursat da gelip yetdi. Bizi Daşhovuz şäherindäki peduçilişçä işe iberdiler. Biz onda işläp başladık. Emma bu yerde halk dörediciliginiň eserlerinden hiç zat toplam bilmecegimize, halkyň döp dessurını öwrenmeklik asla başartmacakdığını göz yetirdik. Şondan soň Türkmenleriň gadımı tayıclarınıň biri bolan Çovdurlarıň yaşayan yeri Kalinin etrapına işe iberilmegimizi sorap, TSSR halk magarıf komissarlığına arza iberdik. Arzamız kanagatlandırıldı, Kalinin etrapynyň Dışgy obasında yerleşyän şol vagtıň 3 nci orta mekdebine işe iberildik. İşe baran günümüzüň ertesı kolhozyň başlygy Ödebay agadan obadakı bagşylarıň, gürrüňçileriň atlarını, kakalarınıň atlarını yazıp aldık. Şonda ol bize agzalan adamlarıň atlarını yazdıryarka, “Gurbangılıç ozan”¹¹¹² diyip biriniň adını aytdı. Bu adam bizi örän gızıklandırdı. Şondan üç gün geçenden soň, Gurbangılıç ozan bilen duşuşık, emma oňa hiç zat diymedik. Şu tanışlıktan 22 gün geçenden soň, mekdepde front yagdaylary barada kolhozçılar üçin lektsiya boldı. Şoňa Gurbangılıç Çakan oğlu geldi. Lektsiya gutarandan soň, ol biziň yaşayan çayımıza bardı. Onuň bilen gürrüňleşip, gice sagat 12 ä çenli oturdık. Biz gürrüňi geçmişe, halk dörediciligine gönükdirdik. Şeylelikde, Gurbangılıç Çakan oğlunyň örän yatkeşdigine, (Çovdurça gatı

¹¹¹¹ A.M.Gorgiy. O literature. M., 1955 g., str. 764.

¹¹¹² Ozan Gurbangılıç Çakan oğlunyň aytmagına görä, gahrymançılık eposlarını, halk dessanlarını yatdan aydyan, aydışıkda yakasını tanadan, ozan, akıldar, maslahatçı, akıl berici, sazanda, gürrüňçi, şahır, halkyň arasynda örän abraýly adamdır. Şu aydılanlary R.Recebov: “Ozan, gadımı Türkmen halkında halk artisti, halk şahırı, halk aydımçısı ve aydıcsı” diyip tassıklayar. Edebiyat IDTS, Aşgabat, 1962 y., sah. 148.

gulakdığını) göz yetirdik. Onuň örän köp zatları, eserleri bilyändigine mandık. Neticede, biz onuň bilen birnäçe yılların dowamında yakın aragatnaşykda bolduk. Ol islän mahalı biziň yanımıza gelyärdi. Köplenç mahallarda biz onuň öyüne baryardık. Şonlukda, ol bize “Oglum” diyerdi. Biz hem oňa “Atam” diyyärdik. Şeyle yagdayda biz Gurbangılıç Çakan oglundan birnäçe yılların dowamında halk dörediciliginiň eserlerinden: “Gorkut Ata” eseriniň 16, “Görogly” eposınıň 25, “Şasenem-Garıp” dessanınıň 7 bölümünü, köp sanly legendaları, rovayatlary, gadımı döwürde yaşap geçen Çovdur ozanlarınıň, bagşılarınıň tercimehallarını, olarıň repertuarlarını, geçmişiň cümüşinde Oguzlarıň Türkmenleriň ata babaları bolan (s.328) taypalarıň atlarını, şolarıň yaşan, durmuş geçiren mekanlarını yazıp aldık. Şeyle yagdaylarda “Şasenem-Garıp” dessanınıň şu variantı tapıldı.

Yokarda agzalan edebi yadigärlikleri, gadımı çeper edebi mirası Türkmen halkınıň arasına yayratmakda, olarıň biziň zamanımıza gelip yetmeginde bahasına yetip bolmacak hizmet eden ozanlara, bagşılara, gürrüňçilere çın yürekden Türkmen halkı minnettardır. Şeyle hizmetleri bitireniň biri de Gurbangılıç Çakan oğludur.

Gurbangılıç ozan örän zehinli, tutanyerli bir adamdı. Ol ussadı, Täç ozandan, obadaşı Molla zuvdan¹¹¹³ “Gorkut Ata” eposınıň 16 şahasını, “Görogly” eposınıň 25 şahamçasını, “Şasenem-Garıp” dessanınıň 7 bölümünü, “Hüyrlukga-Hemra”, “Necep oğlan”, “Yusup-Ahmet”, “Kırk gız” başga da dessanları övrenipdir. Şolar bilen de halkıň öňünde çykış edip gelipdir.

Gurbangılıç ozan 1958 nci yılda 97 yaşınıň içinde aradan çıkdı.

Daşhovuz velayatında yaşayan Türkmen taypalarınıň arasında ozanlara, bagşılara dessan aytdırmak döp dessurı häzire çenli saklanıp gelyär. Bu urp adat gadımı zamandan bäri Türkmen halkınıň folklor eseriniň, edebi mirasınıň, aydım sazınıň dilden dile, nesilden nesle, asırdan asıra geçmeklerine, halkıň arasında uzak vagtlap yaşamaklarına, ilatıň arasına giňden yayramasına sebäp bolupdur. Mundan başga da adı tutulan döp dessurlar, esasen, Türkmenlere mahsusdır. Olarıň milli ayratınlıklarını kesgitleyär. Bu hakda akademik A.N.Samoyloviç: “Zakaspi Türkmenleriniň edebiyatı okalmayar, eşidilyär, hatda kitap eserleri de köplenç vagtlarda kitap üsti bilen yayraman, galapın yagdaylarda dilden aytmak arkalı yayradilyar. Yayradıcılara baglılıkda Türkmen edebiyatında agalık edyän yagdayı iki bölege bölmek mümkin: 1 ayallarıň hüvdülerini, lälelerini, umumihalk dilinde aydılan edebiyatı: nakılları, rovayatlary, yañlıtmaçları, matalları, ertekileri, legendaları, aydımları, hatda avtorı belli bolmadık beyleki anonim dörediciliklerini yayradıcılar professional kārli bolmadık iki cınsıň (ayal, erkek) ikisi de yayradyar. Goşguları, aydımları Magtımguşınıň öňbaşçılığında ayrı ayrı şahırlarıň eserlerini, şolar bilen bir hatarda anonim ya da anonim dāl romanları yatdan aytmagı köp edinen professional “bagşılar” yayradyarlar”¹¹¹⁴ diyip yazıpdır.

Şolar yalı mazmundakı işler bilen ozanlar, häzirki zamanda bagşılar meşgullanyarlar. Türkmen halkına bahasına yetip bolmacak hizmetler edipdirler ve edyärler. Şey(s.329)le bolansoň: “Gorkut Ata”, “Görogly” eposlarını, “Şasenem-Garıp”, “Yusup-Ahmet”, “Necep oğlan”, “Hüyrlukga-Hemra”, “Aslı-Kerem”, “Şabähram”, “Seypelmelek-Medhalcemal”, “Gül-Bilbil”, “Kasım oğlan” yalı dessanlar ozanlarıň, bagşılarıň dilinden yazılıp alındı. “Gorkut Ata” eposı hem beyleki adı tutulan eserler biziň zamanımızda neşir edilip, halk köpçüligine yetirildi. Şu yagdaylarıň hemmesi biziň yokarda aydanlarımızı yene de bir gezek subut edyär.

Biz şu yerde bu dessanıň vakalarınıň bolup geçen yerleri barada gürrüň bermekçi. “Şasenem-Garıp” dessanınıň “Şasenem-Garıp” diyen birinci bölümünüň vakası, esasen, häzirki Türkmenistanıň Vas¹¹¹⁵ diyen yerinde bolup geçyär. Vas diyilyän territoriya Daşhovuz velayatınıň Lenin etrapından günbatarda, Oktyabr etrapınıň günorta, ileri aşak tarapında

¹¹¹³ Molla kitabı bıçak türgen okapdır, şol sebäpli oňa “zuv” lakam dakıpdırlar.

¹¹¹⁴ A.N.Samoyloviç. Oçerki po istorii Türkmentskoy literaturı. Türkmeniya, I tom, L., 1929 g., str. 130-131.

¹¹¹⁵ S. Ataniyazov, “Vas, Oktyabr etrapında gadımı oturmıly yer. Amıderyanıň köne hanası, Dovdandan suv akyan vagtında ulı oazıs”. TSSR iň GADS, Aşgabat, 1980 y. sah. 75.

yerleşyär. Vasiň demirgazık, gayrası Sarıgamiş kölüne, ileri aşak tarapı Uzboy carına barıp yetyär. Onuň ileri tarapını kese Garagum çöllügi tutup yatır. Aydınlyan Vas territoriýasında gadım zamanlarda Türkmenler yaşapdirlar. Şol mahalda ol yerler öz dövrüniň hasıllı, ekerançılıklı gözle mekanı eken. Bu hakda TSSR iň tarihında: “Şol zamanda bu yerlerde... suvarış seti hem öňküsinden ösyär... Çermenýap ve Köne vas kanalları ulanilyar”¹¹¹⁶ diyip yazılıpdir. Şol dövre laýyklykly oba hocalıgıniň rovaçlanmagı bilen bir hatarda gadımı Vas territoriýasında köp sanly şäherler de döredir. Ol şäherlerde şol zamana laýyk söwda da, medeniyet de, senetçilik de ösüpdir. Bu geçmiş barada TSSR iň tarihında: “Şol zamanıň has häsiýetli gadımı şäheri Köne Vasdır”¹¹¹⁷ diyip beyan edilyär.

Gadımı zamanda Vasda ösen şäheriň biri de Diýarbakirdir.¹¹¹⁸ Diýarbakir şäheriniň harabaçılıgy ve onuň galası Daşhovuz welaýatınıň Lenin etrap merkezinden, takmınan, 82 kilometrlik daşlıkda günbatar aşak tarapda yerleşyär. Şu agzalyan Diýarbakir şäherinde hem “Şasenem-Garıp” dessanınıň wakası başlanyar. Eseriň başında: “Habarı nireden al? Diýarbakir diyen yurtdan al. Bu yurduň şäherine hem Diýarbakir diýerdiler” diyip beyan edilyär.

Şol zamanıň döp dessurına görä, şalar öz gızlarını aýrı bir yerde köşk saldırıp, 40 kenizi bilen yörte saldırılan gözle ımaratda yaşapdirlar ve terbiyeläpdirler. Şaapbas hem şol dövrüň adat edimine eyerip, Şavezir¹¹¹⁹ diyen (s.330) şäherde gızına köşk saldırıp, onuň töwregini bag bakcalığa, gülzarlığa öwürpdir. Şol köşkde Şasenem 40 kenizi bilen yaşapdir. Garıp çopançılıkdan boşap, okan mekdebine gelyär. Ol bile okan yoldaşlarından Şasenemi sorayar. “Ogıanlar Garıp cana Şaapbas Şavezir şäherinde “Erembagını” saldırıpdir. Agzalan köşkde Şasenemi 40 kenizi bilen goyupdir. Şasenem 40 kenizi bilen şol yerde yaşayar” diyip aydyrlar. Aydınlyan Şavezir şäheriniň harabaçılıgy Diýarbakir şäheriniň, takmınan, 57 kilometr ileri günortasında yerleşyär. Häzir onda Şasenemiň köşgi bar. TSSR iň tarihında bu şäher Şasenem diyip atlandırılıpdir. “Çermenýap kanalınıň gündogara tarap aýrılıp gidýän şahasınıň boyunda Şasenem diyen gadımı şäher emele gelyär”¹¹²⁰ diyip yazılıpdir.

“Şasenem-Garıp” dessanınıň “Şasenem-Garıp” diyen birinci bölümüniň wakası, esasan, yokarda atları agzalan Diýarbakir, Şavezir (Şasenem) şol sanda Akcagelin¹¹²¹ galasında bolup geçyär. Bu hakda TSSR iň tarihında: “Has giň yayran dessanlarıň biri “Şasenem-Garıp” dessanıdır. Bu dessan tarıhı taydan, ähtimal, Deryalığıň,¹¹²² Vezir boyunda Türkmenleriň oturmaýan mekanyň emele gelmegi bilen baglanışlydır. Dessanda duş gelyän birentek yerleriň ve galalarıň atları şol sebitdäki käbir harabaçılıklarıň ve yerleriň atları hökmünde häzirki wagta çenli saklanıp gelipdir”¹¹²³ diyip suratlandırılyar.

“Şasenem-Garıp” dessanınıň “Aysenem-Garıp” diyen ikinci bölümüniň wakası Şamahşirvan¹¹²⁴ şäherinde bolup geçyär. Bölümde beyan edilişine ve Türkmen halkınıň aydışına görä, ol şäheriň harabaçılıgy Oktyabr etrapınıň “Bolşewik” kolhozınıň günbatar düybündedir.¹¹²⁵ Garıp Diýarbakir yurtdan Şaapbasıň izarlamagy zerarly gaçıp, Şamahşirvan şäherine ugrayar. Yolda baryarka, Şamahşirvan il ulsunıň soltanı Äralı hana sataşyar. Äralı han Garıby mekanyna

¹¹¹⁶ Kollektiv. TSSR iň tarıhı, I tom, 1 kitap. Aşgabat, 1959 y., sah. 144.

¹¹¹⁷ Şonda, sah. 144.

¹¹¹⁸ S. Ataniýazov, “Diýarbakir Vasda ulı gala. Yaşulular onı “Şasenem-Garıp”dessanındakı Diýarbakiriň galası hasaplayarlar”. TSSR iň GADS. Aşgabat, 1980 y., sah. 145.

¹¹¹⁹ “Şasenem-Garıp” dessanı, Aşgabat, 1940 y., sah. 37.

¹¹²⁰ Kollektiv, TSSR iň tarıhı, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 144.

¹¹²¹ S. Ataniýazov, “Vasda Duzgırıň üstünde gadımı gala. Yerli yaşulular: “Şu galada “Şasenem-Garıp” dessanındakı Şasenemiň corası Akca gelin yaşapdir” diyip, gürrüň beryärler”.

¹¹²² Şonda, sah. 142. Deryalık, Daşhovuz oazisinde gadımı Amıderyanıň Sarıgamişa gidýän demirgazık goly, köle bay yerler.

¹¹²³ Kollektiv, TSSR iň tarıhı, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 500.

¹¹²⁴ “Şasenem-Garıp”, Garıp... Şirvan welaýatınıň bir çetinden barıp yetdi. Aşgabat, 1940 y., sah. 94.

¹¹²⁵ S. Ataniýazov, Şamahı, Oktyabr etrapında (Gızıl baydakda) oba, gadımı gala” TSSR iň GADS, Aşgabat, 1980 y., sah. 314.

alıp gelyär. Bölümde: “İndi habarı kimden al? Şamahşirvan il ulsunıñ soltanı Äralı handan al. Äralı han hem öz nökerleri bilen avdan gelyär. Olarıñ yolu Garıp canıñ oturan beyginiñ üstündän düşyär” diylip beyan edilyär.

(s.331) Gurbangılıç ozanıñ aytmagına görä, Şamahşirvan şäheriniñ soltanı Äralı han soñ, Köneürgenç şäherinde köşk saldırap, şonda yaşamaga başlayar. Ol “Yusup-Ahmet” dessanınıñ baş personacınıñ birisi Är Alı handır. Eger şeyle bolsa, “Şasenem-Garıp” dessanınıñ beyan edyän vakalarınıñ haysı dövre degişlidigini kesgitlemäge kömek eder. Aydınlyan Äralı haniñ mavzoleyi Köneürgençde Soltan Alınıñ yadığärligi diyen at bilen bellidir.¹¹²⁶ Türkmenler ol ımarata Äralı haniñ yadığärligi diyyärler. Oña şeyle diylip at berilmegi Gurbangılıç ozanıñ aydanlarını dolı tassıklayar. Bu meselede has ähtibarlı çeşme “Yusup-Ahmet” dessanıdır. Onuñ baş gahırmanları Yusup bilen Ahmedi hilegärlilik bilen Gözel şa yesir alyar. Şa Yusuba “Sen Gökcegi aydışıp yeñseñ, azat etcek, yeñilseñ dardan ascak” diyyär. Yusup aydılıana razı bolyar. yusup Gökcek bilen aydışyar. Şonda Yusup:

Gözel şanıñ iki golun bagladıp,
Serkerdesin tutup, ganlar agladıp,
Ketde toplar süyräp, köñül çagladıp,
Äralı han gelende gör tomaşa.¹¹²⁷

Diyip, Gökcege cogap beryär. Äralı han Garıp bilen köşgüne gelenden soñ, hizmatkärlerine Garıby “Älem” bagındakı köşkde yerleşdirmegi tabşıyar. Bu hakda bölümde: “Gulamılarına¹¹²⁸ Äralı Garıp canı “Älem” bagındakı köşkde yerleşdiriñ, goy, ol şol yerde yaşabersin” diyyär. Hizmatkärler Garıp cana “Älem” bagındakı köşkten cay beryärler. Garıp can şondan soñ, şol yerde yaşaberyär” diylip beyan edilyär. Äralı haniñ birnäçe gızı bolupdır. Aysenem peri olarıñ iñ kiçisi eken. Äralı han Aysenem gızı üçin “Älem” bagınıñ yakınında “Gülşen” diyen bağı kemala getirdiyär. Onda gözel köşk saldıyar. Aysenem kırk kenizi bilen şu agzalan köşkde yaşayar. Bölümde: “İndi habarı kimden al? Şamahşirvan şäheriniñ soltanı Äralınıñ gızı Aysenemden al. Aysenemiñ “Älem” bagınıñ yanında “Gülşen” diyilyän bağı bardı. Onda Äralı haniñ iñ kiçi gızına örän ulı köşk saldıyar. Şol köşkde kırk kenizi bilen Aysenem yaşayar” diylip suratlandırılyar. Bölümde beyan edilişine salgılansak, Aysenem Garıba aşık bolyar emma Garıp onı almayar.

“Şasenem-Garıp” dessanınıñ üçüncü “Helalay-Garıp” diyen bölüminiñ vakası Izmkışır¹¹²⁹ şäherinde bolup geçyär. (s.332) Ol şäheriñ harabaçılıgı, galası Tagta etrapınıñ günbatarında yerleşyär. Şu bölümde beyan edilişine görä, Garıp Şaapbasıñ zulmundan gaçıp, Bagdat¹¹³⁰ yurduna, onuñ paytagtı Izmkışır şäherine baryar. Agzalyan bölümde beyan edilişine salgılansak Izmkışır şäheri Türkmenistandakı gadımı Bagdat yurduñ paytagtıdır. Oña tabın bolan obalarıñ, yerleriñ, şäherleriñ hemmesine Bagdat yurdu diyer ekenler. Bu yurduñ Bagdat at alşy da örän täsindir. Şu mesele barada bu variantıñ “Uz peri” diyen iñ ahırkı bölümünde dolı maglumat berilyär. Bu aydılan tarihli maglumatlar hakkında bölümde: “İndi habarı nireden al?

¹¹²⁶ V. İ. Pilyavskiy, Kunya-Urgenç, L., 1974 g., str. 4.

¹¹²⁷ B. Garıyev, M. Kösäyev. Türkmen edebiyatından hrestomatiya. XVIII asır, pedagogik institutınıñ dil edebiyat fakulteti üçin, Aşgabat, 1950 y., sah. 141.

¹¹²⁸ A. Meredov, S. Ahallı, “Gulam, hizmatkär”, Türkmen klassik edebiyatınıñ tekstleri boyunca gısgaça sözlük, Aşgabat, 1963 y., sah. 53.

¹¹²⁹ S. Ataniyazov, “Tagta etrapında (Yagtlıkda) oba, gadımı ulı gala. TSSR iñ GADS, Aşgabat, 1980 y., sah. 322.

¹¹³⁰ Gurbangılıç ozanıñ aytmagına görä, Izmkışır şäherine, oña tabın bolan şäherlere, galalara, obalara ozal Bagdat yurdu diyipdirler. Bagdat yurduñ paytagtı Bagdat (Izmışır) şäheri eken. Izmkışır şadan öñ, bu yurduñ patıçası Garıbyñ kakası Bagdat eken. Şonuñ üçin, agzalyan yurda Bagdadıñ şalgı diyen manıda Bagdat at alyar. Onuñ paytagtı hem Bagdat şäheri atlandırılyar. Ol mekana Izmkışır şa bolandan soñ, Bagdat şäherine Izmkışır at beryärler. Gurbangılıç ozanıñ bu aydanlarını “Şasenem-Garıp” dessanınıñ şu variantı dolı tassıklayar.

Bagdat velayatından al. Bu il ulsuñ şasına Izmıkşır diyyärdiler. Ol örän adıldı. Şonuñ üçin oña hemmeler Adıl şa diyerdiler. Bagdat şalıgına: Pulcebır,¹¹³¹ Hanka,¹¹³² Hazarasıp,¹¹³³ Şaabat,¹¹³⁴ Hiva,¹¹³⁵ Hangan,¹¹³⁶ Kengan,¹¹³⁷ Bedirkent¹¹³⁸ yalı yine başga galalar gıyärdi. Bagdat şalıgı örän uludı. Şası Izmıkşır de bıçak güyçlü(s.333)di. Ol Çın Maçından,¹¹³⁹ Hıtay,¹¹⁴⁰ Hotandan,¹¹⁴¹ yine gayrı birnäçe yurtdan paç alyardı” diyilip beyan edilyär. TSSR iñ tarihında: “Şol zamanda bu yerde ençeme täze berkidilen otırımlı yerleri: “Izmıkşır, Günsaygala, Gävergala, Dövkesen, Bötendag gala diyen otırımlı yerleri peyda bolyar,¹¹⁴² diyilip tarihı maglumat berilyär.

Bölümde suratlandırılışına görä, Helalay peri Izmıkşır şanıñ gızıdır. Ol Garıbı söyyär. Garıp onı ayal edinip almayar. Diyeni bolmanı üçin, Helalay peri Garıbı zındana saldıryar. Oña her hili cezalar beryär. Şonda hem Garıp özünüñ lebzinden dönmeyär. Helalay periniñ aydanına boyun bolmayar.

“Şasenem-Garıp” dessanınıñ “Ay peri” diyen dördünci bölümünüñ vakası Halapşırvan¹¹⁴³ şäherinde bolup geçyär. Halapşırvan şäheriniñ harabaçılıgı gadımı Vas sebitinde Diyarbekir şäheriniñ harabaçılıgınıñ, takmınan, 25 kilometr göni gayrasında Mañgırınıñ üstündedir. Ol şäheriñ harabaçılıgına häzir hem Türkmenler Halapşırvan diyyärler. Agzalyan Diyarbekir şäheriniñ harabaçılıgınıñ çen bilen 12 kilometr günorta ilersinde Duzgırınıñ gündogar burnunuñ üstünde Akcagelin şäheriniñ¹¹⁴⁴ harabaçılıgı yerleşyär. Häzir hem Türkmen il ulsı oña Akcageliñ galası diyyärler. Akca gelin (Gülnahal) “Şasenem-Garıp” dessanınıñ esası personaclarınıñ biridir. Bu şäherler barada TSSR iñ tarihında: “Dovladıñ tebigi şahalarında:

¹¹³¹ Pulcebır; gadımı şäher adı. Gurbangılıç ozanıñ aytmagına görä, ol galanıñ harabaçılıgı Kalinin etrapınıñ Birleşik obasınıñ ilersinde yerleşyän eken. Ol galanıñ galındısı soñkı vagtlara çenli saklanıdır.

¹¹³² Hanka; köne gala. Ol Özbekistanıñ Horezm oblastınıñ Hanka rayonında yerleşyär. Rayonıñ adı hem şol galanıñ adı bilen atlandırılandır. SSSR administrativno-territorialnoye deleniye soyuznıñ respublik, M., 1983 g., str. 395.

¹¹³³ Şonda, str. 395. Hazarasıp; köne gala. Ol Özbekistanıñ Horezm oblastınıñ Hazarasıp rayonındadır. Rayon hem şol galanıñ adı bilen atlandırılandır.

¹¹³⁴ Şonda, str. 395. Şaabat; köne galanıñ adı. Ol Özbekistanıñ Horezm oblastınıñ Şaabat rayonındadır. Rayon hem şol galanıñ adı bilen atlandırılandır.

¹¹³⁵ Şonda, str. 395. Hiva; şäher adı. Agzalyan Şäher Özbekistanıñ Horezm oblastında yerleşyär.

¹¹³⁶ Köne galanıñ adı. Gurbangılıç ozanıñ aytmagına görä, aydılyan şäheriñ harabaçılıgı Tagta etrapınıñ gündogar gayrasındadır. Şol yerde Veyeñnam diyen yadıgärlik bar. Şol yer gadımı Hangan şäheriniñ ornudur.

¹¹³⁷ Köne galanıñ adı. Gurbangılıç ozanıñ aytmagına görä, agzalyan şäheriñ ornı Tagta etrapınıñ demirgazık gayrasında, gumuñ aşagındadır. Ol aydılyan çägelik häzirki täze aeroportuñ günorta tarapındadır.

¹¹³⁸ S. Ataniyazov, “Bedirkent; Tagta etrapında gadımı gala ve oba”. TSSR iñ GADS, Aşgabat, 1980 y., sah. 61.

¹¹³⁹ A. Meredov, S. Ahallı, “Çın Maçın; Orta asırlarda Gündogarda birnäçe yurtlarıñ giñ territorial kompleksini añladyan durnuklı söz birikmesi, kävagtlar Hıtay ve Hindi Hıtay (Günorta Gündogar Aziya) manısında, käte bolsa, umuman, Uzak Gündogar manısında ulanılyar. Kăbir çeşmelerde Maçın sözi Mancuriya sözüniñ yalñış ulanılyan forması hasaplanyar”. “Türkmen klassik edebiyatınıñ tekstleri boyunça gısğaça sözlük, Aşgabat, 1963 y., sah. 262.

¹¹⁴⁰ Hıtay; Hıtay Halk respublikası. Türkmençe-Rusça sözlük, M., 1968 y., sah. 830.

¹¹⁴¹ Hotan; şäher adı. Agzalyan şäher Hıtay Halk respublikasınıñ Sintzyan ugurlarıñ avtonom rayonında yerleşyär. Maly atlas mira, M., 1975 g., str. 89-90.

¹¹⁴² Kollektiv, TSSR iñtarihi, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 144. şu alnan mısallar Gurbangılıç Çakan oğlunuñ aydanlarını yine bir gezek subut edyär.

¹¹⁴³ S. Ataniyazov, “Halap; Oktyabr etrapında (Mañgırda) gala”. TSSR iñ GADS, Aşgabat, 1980 y., sah. 283.

¹¹⁴⁴ S. Ataniyazov, “Akcagelin; Vasda Duzgırınıñ üstünde gadımı gala”, TSSR iñ GADS, Aşgabat, 1980 y., sah. 30.

Gandım gala, Maňgır gala, Toprak gala, (Amıderyanıň çep kenarında Akcagelin gadımı şäheri emele gelyär”¹¹⁴⁵ diylip görkezilyär.

“Ay peri” diýen bölümiň mazmunına salgılsak, Garıp Şaapbasıň ızarlamagından gaçyp, Diyarbekir, Şavezir (Şasenem) şäherlerini terk edyär. Halapşirvan şäherine bar(s.334)yar. Bölümde beyan edilişine görä, Halapşirvan şäheriniň soltany Atly handır. Ay peri onuň gızıdır. Garıp Halapşirvan yurduna gizlin baryar. Tanşı, mihman yeri bolmanı üçin, gicelerine hayatlarıň düybünde, ıkışgalarda durmuş geçirýär. Gündizlerine şäherde gezyär. Bir gün Garıp säher çagy gezip yörke, Atly soltanyň “Seyil” diýen bagınıň üstünden baryar. bagda seyil edip yören Ay peri Garıby görýär. Kenizleri bilen onuň yanına baryar. Onuň bilen sözleşýär. Şol halat şemal Garıbyň yüzündäki nikabıň bir tarapını göteryär. Bu yerde duranlar Garıbyň yüzüni görüp, bihuş bolup yıkılyrlar. Garıp bu yerden sumat bolyar.

Garıp Atly soltanyň gızı Ay periden gaçyp yitirim bolandan soň, Halapşirvan şäherinden çykyp gidiberyär. Bölümde: “Garıp can şol gaydışına, arkasy bilen odun göterip gelyän bir kempire duşyar. Garıp can ol kempire kömek beryär. Odunını göteryär. Öyüne çenli getirýär. Garıp can yene öz yoluna gidibercek bolyar, emma onı kempir goybermeyär. Garıby öyüne salyar, mihmanlayar. Garıp can kempire öz yagdayını aydyar. Şondan soň kempir Garıp cana öz öyünde bolubermegi maslahat beryär” diylip gürrüň berilyär. Sona garrı Garıba yakından kömek edyär. Onı Atly soltanyň adamlarınıň gözleglerinden de alıp galyar. Şahamçada: “Şondan soňra Atly soltanyň adamları şäheri, bütin Halapşirvan yurdunu agtarıp başlayarlar. Bu habarı Garıp canıň eneligi eşidyär. Haydan hay öyüne gelip, bu habarı Garıp cana aydyar. Garıp can enesine: “Ol men” diyyär. Kempir munı eşiden dessine Garıp canıň başına garın geydirýär. Yüzüne gara gura çalyşdyrýar. Egnine de silha geydirýär. Şondan soň, Garıp can hapısa, daşında siňekler vag beryän kele övrülyär” diylip suratlandırılyar. Bu hakda bölümde: “Ay periniň yarını gördüm bildim diýen bolmayar” diylip aydilyar.

Şu variantıň “Baysenem-Garıp” diýen başıncı bölümüniň vakası yokarda agzalan Halapşirvan şäherinde bolup geçýär. Bir gün Garıp eneligi bilen sözleşip otırka, birine talaban durmagı oňa maslahat salyar. Sona garrı oğlu Garıba Babaniyaz harazça talaban durmagı maslahat beryär. Garıp eneliginiň maslahatı boyunça Babaniyaz harazça talaban durýar. Bu hakda eserde: “Garıp can gündiz haraz süryär. Gice Babaniyazıň öyünde yaşaberyär” diylip beyan edilyär. Garıp talaban durandan soň, öz yagdayını Babaniyaza aydyar. Şonda Babaniyaz Garıba öňküsi yalı, gizlinlikde yaşabermegi maslahat beryär. Şol geňeşden soň: “Garıp can yene de kellesine garın geyyär. Yüzüne gara gura çalyar. Bir hebeşi gula meňzeyär” diylip aydilyar.

Halapşirvan şäherinde Gullı diýen nanbay yaşayar. Onuň dolanışığı Babaniyaz harazçınıň dolanışığı bilen berk bagly bolanı üçin, bu ikisi örän dostdular. Bir gün Gullı ayalı Cahan, gızı Baysenem peri bilen Babaniyaz harazçınıňka (s.335) mihmançılıga gelyär. Gullı ayalı Cahan bilen öyüne gaydyar. Gızı Baysenem: “Gumrı enemiň yanında bolcak” diyyär de Babaniyazlarda galyar. Bir gün Garıp harazdan garaňkı düşende gaydıp gelyär. Ol naharlanyar da öz yaşayan otagına girip, gapınıň kilidini ildirmän oturberyär. Bölümde: “Garıp can kellesinden garın ayrılan, yüzi yuvlan, tukat halda oturyar. Şu vagt Baysenem peri işigi kiçikik açyar da seredyär. Baysenem periniň Garıp cana gözi düşen badına garaňkı dälizde özünden gidip yıkılyar” diylip aydilyar. Şeylelikde, Garıba Baysenem aşık bolyar. Bölümiň mazmunı hem şuña bagly peyda bolyar.

“Şasenem-Garıp” dessanınıň: “Handan gız” diýen altıncı bölümüniň vakası Maňgışlakda¹¹⁴⁶ başlanyar. Halapşirvanda hem tamamlanyar. Bölümde: “İndi habarı nireden al? Maňgışlakda yaşayan il ulusdan al. Bu il ulsuň arasında Oraş diýen bir garıp kişi yaşayar... Oraş garıbyň Handan peri diýen örän hoşroy, dana, golları çeper bir gızı bardı” diylip gürrüň berilyär.

¹¹⁴⁵ Kollektiv, TSSR iň tarıhı, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 140.

¹¹⁴⁶ Kollektiv, Şol urug obşçinaları.. Maňgışlakda.. duş gelyär. TSSR iň tarıhı, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 34.

Maňgışlak Gazagıstan SSR niň Maňgışlak oblastına deňişlidir.¹¹⁴⁷ TSSR iň tarihında: “Omarı hem Maňgışlakdaky ve Üstyurtdaky Türkmenler hakkında habar beryär”¹¹⁴⁸ diýlip, maglumat berilyär. Diýmek, Maňgışlak Türkmenleriň gadımı zamanlardan bäri oturmaýy ýerleriniň biridir.

Şu bölümde Oraş garıy Gozgan bayıň talabany bolup işleyär. Gozgan bay Oraş garıbyň Handan atly gızını özünüň samsık Çoran diyen ogluna zorlap alıp bermekçi bolyar. Şonda Handan gız Gozgan baydan gutulmak maksadı bilen hile edyär de kakasına: “Meniň gızım ogluňa razı. 40 gün rugsat ber. Şu dövürde geyim tikcek, toy şayını tutcak” diýip, aytda gaydiber” diyyär. Oraş garıy gızınıň aydışı yalı edyär. Şondan soň, Oraş garıbyň maşgalası özara geňeş geçirýär. Bu maslahatda Handan gız kakasına, ecesine “Siz Balkan dagına tarap gidersiňiz. Men bolsam, Halapşirvana tarap giderin. Eger Gozgan bay biziň gaçanymızı bilip, siziň ızıňyzdan yetse, meni tapmasın. Siz oňa -gızımız biri bilen gaçıpdır- diýip aydarsıňız” diyyär. Handan gızıň bu aydanına kakası, ecesi razı bolyar. Şeýle tayarlıkdan soň, bir gice hiç kime duydurman, gara öýlerini oturişy yalı taşlap, Oraş maşgalası bilen Balkan dagına tarap, Handan gızıň yeke özi erkek libasında Halapşirvana tarap gaçýar. Bölümiň galan vakalary Halapşirvan şäherinde ve onuň tövereginde dowam edyär.

“Şasenem-Garıy” dessanınıň “Uzuk gız” diyen yedinci, (s.336) ahırkı bölüminiň vakası Uzboy¹¹⁴⁹ kenar yakalarında bolup, onuň ahırı Diyarbekir şäherinde tamamlanyar. Uzboy Sarıgamyş kölünden¹¹⁵⁰ ileri günbatara çıkıp gidyän, gadımı zamanlarda Kaspi deňzine guýyan Amıderyanıň çep goludur.¹¹⁵¹ Onuň ugrı (guran carı) hazine çenli saklanıpdır. Oňa Türkmen il ulsı hâzir hem Uzboy diyyär. TSSR iň tarihında: “Şol vagtlardaky Balkan ve Maňgışlak Türkmenleriniň ıkbalı onçakly aydın däl. Bu Türkmen toparlanışıkları (ılayta da olarıň birincisi) Uzboy Sarıgamyşdaky ve Deryalıkdaky toparlanışıklara garanda has köp özbaşdaklıkdan peýdalanan bolmakları örän ähtimaldır”¹¹⁵² diýlip yazılıpdır.

Şu bölümde Uzak gızıň kakası Atsız soltan bilen “Ay peri” bölümündäki Ay periniň kakası Atlı soltan ikisi ekiz diýlip beyan edilyär. Agzalyan şahamçada: “Atsız soltan, Halapşirvan soltanı Atlı bilen ekiz doglupdı. Atlı bolsa Halapşirvanda soltanlık edyärdi. Atsız soltan hem Uzboy kenarında oturan il ulsa soltanlık edyärdi” diýlip suratlandırılyar. Atları agzalan personaclarıň birine Atlı, beylekisine Atsız at dakılmağı, ol ikisiniň ekiz bolandığına şayatlık edyär. Mundan başga da şol yerde: “Atsız gızı kemala gelenden soň, bu yerini Uzuga bağışlayar da özi başga bir şäherde ulı köşk saldırıp, şol yerde yaşaberyär” diýlip gürrüň berilyär. Tarihda Atsız Horezm döwletiniň emirleriniň biridir. Ol XII asırıň birinci yarımında hökümdarlık edipdir. Bu geçmiş barada: “Atsızıň döwleti dolandıran mahalında (1128-1158 nci yıllar) Ürgençde ulı sözlükleriň ve grammatikalarıň avtorı bolan meşhur filolog ve edebiyatçı Abıl Kasım az Zamahşarı işläpdir”¹¹⁵³ diýlip yazılyar. Dessanda görkezilyän Atsız yokarda agzalan Horezm şası bolmağı ähtimal. Eger onuň şeýledigini ılım tassık etse, onda bu maglumat örän ähmiyetlidir. Şeýle bolaysa, onda dessanıň mazmunınıň reallığı has da artar. Tarihiligi öňküden de, güýçlener. Görşümüz yalı, dessanda Diyarbekir, Şasenem (Şavezir), Akcagelin, Halapşirvan, Şamahşirvan, Izmıkşır yalı gadımı şäherler barada gürrüň berilmegi, ayratın da Şavezir şäherine soň, Şasenem diýilmegi, Akcagelin şäherine Akcanıň adınıň

¹¹⁴⁷ Maňgışlak; yarım ada. Ol Gazagıstan SSR niň Maňgışlak oblastındadır. SSSR ATDSR, M., 1983 g., str. 420.

¹¹⁴⁸ Kollektiv, TSSR iňtarihi, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 193.

¹¹⁴⁹ S. Ataniyazov, “Uzboy; Garagumda Sarıgamyşdan Kaspi deňzine çenli uzalıp gidyän köne deryanıň ornı”, TSSR iň GADS, Aşgabat, 1980 y., sah. 276.

¹¹⁵⁰ S. Ataniyazov, “Sarıgamyş; Demirgazyk Türkmenistanda ulı çöketiclik. Üñüzden suv akyan vagtında ulı köl (boyı 150, ini 90 km)”, TSSR iň GADS, Aşgabat, 1980 y., sah. 248.

¹¹⁵¹ Gadımı zamanda Uzboy (Amıderyanıň çep goluna) Araks diýipdirler. A.G.Bobkov, Gadımı alımlarıň Türkmenistan territoriýasını göz önüne getirişi, Aşgabat, 1971 y., sah. 15.

¹¹⁵² Kollektiv, TSSR iň tarihi, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 378.

¹¹⁵³ Kollektiv, TSSR iň tarihi, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 385.

“Şasenem-Garıp” eserine tarihi roman diymäge (s. 337) esas beryär. Bulardan başga da Aşık Aydyň, Izmıkşır, Soltan Tövriz, Atsız, Äralı Han, Nalaç baba yalı, şahslar hakda söz açylyar. Gürrüňi edilyän şahslarň yadigärlikleri, mavzoleyleri agzalyan sebitlerde häzir bar. Olar biziň zamanımıza çenli saklanypdyr. Biz ol yadigärlikleriň yerleşyän yerlerini dessanň degişli sahıplarında beripdik. Şeyle bolsa da “Şasenem-Garıp” dessanınıň geçmişi, tarihi vakalary, durmuşı çeper obrazlaryň üsti bilen beyan edyändigini yatdan çikarmalı däldiris.

“Şasenem-Garıp” dessanını başda haysy halk döredikän? Bu örän möhüm meseledir. Gündogar halklarında bir temada ya da bir meñzeş syucetde döredilen eserler köp. Olar, esasan, avtorı belli bolmadık eserlerdir. Ol edebi yadigärlikleri başda haysy da bolsa bir halk temasını, onuň syucetini özüniň durmuşundan alıp işleyär, eser döredyär. Soňra ol eserleriň teması, syuceti dürli dürli tarihi yagdaylarda başga başga halklaryň, kovumlaryň, milletleriň arasına hem barıp yetyär. Şeyle eserleriň biri de “Şasenem-Garıp” dessanıdır.

Biz şu yerde bir vacıp meseläni yatlap geçmek isleyäris. Ol hem bolsa şu temada, syucetde haysy halk eser döreden bolsa, ol eser şol halkıňkıdır. Bu temada, syucetde haysy halk eser döretse, onuň mazmunını özüniň durmuşı bilen baglanışdyrýar ve yaşayşına laýyk edip işleyär. Şunlukda, ol döredilen eser: düzlüşi, beyan edilişi, dili mazmunı, görkezýän döp dessurı ve soňa meñzeşleri boyunça özüne mahsus bolan aýratynlıklara eýedir. Diýmek, beyleki doganlık halklaryň döreden “Şasenem-Garıp” eseri Türkmen halkınyň “Şasenem-Garıp” dessanınıň kopyyası (göçürmesi) däldir...Bu mesele barada käbir ızda galan feodal burcuaz pikirli adamlaryň garayışlary yalı, “Biziňki ya da siziňki” diýen çekişmäni etmegiň geregi yok bolsa gerek. Şu meselede feodal burcuaz düşüncesiniň reaksiyon häsiyete eýedigini marksizm leninizm taglmatı dolı subut etdi ve ol garayşy berk yazgardı. Yöne biz şu yerde eseriň ilkinji nusgasını başda haysy halkıň döredendigini bilmek isleyäris. Şu meseläni aýıl sayıl etmek üçin ara alnıp analizlenýän eserin vakasına baglylykda tarihi bolup geçen göreşlere, hereketiň bolup geçen yerlerine, onda görkezilyän adalgalara, adam atlarına, yer yurt atlarına ser salmalı. Onda bolup geçýän vakalaryň nirelerde bolyandığını anıklamalı. Halklaryň, kovumlaryň, milletleriň arasındaky sövda, medeni ve başga gatnaşyklaryna göz yetirmeli. Şeyle edilende haysy halkıň, milletiň medeniyetiniň, döp dessurınıň beyleki bir halkıň, milletiň medeniyetine, döp dessurına has güýçli täsir edendigini bilmek bolyar. Şonlukda, goyulyan meseleden dogrı netice çikarmak başardar. Şunuň yalı maksat bilen haysy epos, dessan, eser ara alnıp maslahatlaşylyan bolsa, oňa tarihda bolşy yalı garalar. (s.338) Şunuň yalı edilmese, bu meselede yalňışlyk goyberilyär ve tarihi geçmiş, etnografik, etnogenezik protsesler nädogrı çözüler. Şonuň üçin bu meseläni çuň, inçeden analizlemeli ve ılmı esasda netice çikarmalı. Biz yokarda gadımı Vas sebitinde, Uzboyuň kenar yakalarında, Sarıgamyş kölüniň gıralarında, Kiçi, Uly Balkan daglarynyň pesliklerinde, Maňgışlagıň giňişliginde şu variantıň vakalarynyň bolup geçendigini aýdypdik. Şu agzalan yerlerde gadımı zamanlarda Türkmenleriň yaşandığını tarihi çeşmelere salgılanıp subut edipdik. Şeyle bolyan bolsa, “Şasenem-Garıp” dessanınıň başlangıç nusgasını ilkibaşda Türkmen halkı döredipdir. Oňa hiç hili şübhe galmayar. Şeyle bolyan bolsa, “Şasenem-Garıp” dessanınıň teması, syuceti gündogaryň başga birnäçe doganlık haklaryň, şol sanda Azerbaycan halkınyň arasına nähili tarihi yagdaylarda barıp yetdikä? Şu meseleleri anıklamak üçin geçmiş tariha yüzlenmeli bolyar. Şonda şu aşakdaky yagdaylardan ugur almalı.

Türkmenistanyň gadımı şäherleri halkara sövda yollarınyň üstünde, hatda çatrığında yerleşipdirler. Günbatardan, demirgazıkdan, gündogardan, ilerden gelip geçýän sövda yolları, şol sanda Hitaydan gaydyan yüpek yolu Türkmenistanyň gadımı şäherleriniň üstünden geçipdir. Agzalyan sövda yollarından kervenler ötüp, dürli yurtlara argışa barıpdırlar.¹¹⁵⁴ Şunuň yalı sövda hereketlerine Türkmenistanyň gadımı şäherleriniň il uluslary, halkara sövdasına sövdagärleri de aktiv gatnaşıpdırlar.¹¹⁵⁵ Hatda Marı, Nusay, Amul, Änev, Dehistan,¹¹⁵⁶ yene Kät,

¹¹⁵⁴ Kollektiv, TSSR iň tarihi, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 118.

¹¹⁵⁵ G. A. Pugaçenkova, Stariy Merv, Aşhabad, 1960 g., str. 28.

¹¹⁵⁶ Kollektiv, İstorii Türkmenistana (uçebnoye posobiye dlya vuzov), Aşhabad, 1966 g., str. 52.

Köneürgenç, Mizdahkan¹¹⁵⁷ yalı başga şäherlerde tayyarlanan harıtlar, dokalan halılar yüpek matalar halkara bazarlarında meşhurluk gazanıpdır.şular bilen bir hatarda gadımı zamanlarda Türkmen sövdağärleri Kavkaz halkları bilen, ayratın da Azerbaycanlar bilen has yakın sövda aragatnaşığını edipdirler. Bu hakda “Necep oğlan” dessanında “...Gadımı eyyamda Horezmin yurdunda Saltanesen diyen bir patışa bar eken. Günlerde bir gün onuñ yurdıga Genci Garabag digen yurtdan bir bölek kerven geldi”¹¹⁵⁸ diyilip beyan edilyär. Türkmenler hem öz gezeklerinde başga yurtlara, şol sanda Azerbaycana argışa barıpdırlar. Bu hakda agzalan dessanda: “Sona gelin -Ey, kervenler, barış nira?- diyip soradı. Onda kervenler: “Genci Garabaga baryarıs” diydiler”¹¹⁵⁹ diyilip suratlandırılır. Horezmin yurduna gelen sövdağärlər: “Satcaklarını satıp, alcakları(s.339)nı alanlarından soñ, öz yurtlarına gaydarman boldular. Olar özara maslahat etdiler. -Biz mundan yurdumuzga baran vağtımızda: -Soltanesen patışanıñ yurdunda geñ enayı nâme görüp eşitdiñiz?- diyip sorasalar, biz hem: -Argışımızni bitirip gaytdık, hiç zat görmedik-diysek, bu gepimiz kelte bolar. Geliñ, patışanıñ yanıga baralıñ, yurdunıñ bağışından, yağışından, dāp adatından, resmıkadasından habar alalıñ- diyışdiler”¹¹⁶⁰ - diyilip, beyan edilyär.

Görşümüz yalı, Türkmenistanıñ gadımı şäherlerine sövda gelen başga yurtlı täcirler yerli il ulsuñ: saz söhbetini diñläpdirler, ozanlarıñ dessan aydışlarını gözleri bilen görüpdirler. Halkıñ dāp dessurına, edim adatına sın edipdirler. Edebiyatı, dürli çeperçiligi, medeniyeti bilen tanış bolupdırlar. Olar yurtlarına barandan soñ, bu gören, eşiden zatları barada özleriniñ halklarınıñ arasında gürrüñ edipdirler. Kähalatlarda golyazmaları satın alıpdırlar ya da göçürüp yazıpdırlar.

Tarıhıñ dovamında halklarıñ arasındakı goñşuçılık aragatnaşıkları dovam edip durupdır. Bu protsesde bir halkıñ pālvanları, bağşıları, ozanları, sazandaları, tüydükçileri, mergenleri, seyisleri ve başgaları goñşı yurtlarıñ şeyle kārlerde bolan vekilleri bilen toy tomaşalara gatnaşıp yarışıpdırlar ya da başga bir yagdaylarda güyç sınaşıpdırlar.

Türkmen halkınıñ görnükli sazandası Şükür bağşıñıñ doganı Eyranıñ hanına yesir düşyär. Şükür bağşı dutarını alıp, تنها bir özi doganını halas etmäge hanıñ üstüne gidipdir. Bu geçmişi Türkmen halkınıñ belli hekayaçısı, merhum Nurmırat Sarıhanov “Şükür bağşı” diyen tarihı povestinde çeperçilik bilen beyan edipdir. Şükür bağşı hanıñ köşgüne baran badına Mämmetyar onı kabul edyär. Ondan habar sorayar. Şonda Şükür bağşı maksadını aydanda, han: “Meniñ bir bağşım bar. Eger sazanda bolsañ, şonı yeñ de doganıñı alıp gidiber”¹¹⁶¹ diyyär de yeñilse, başgaça bolcaktığını oña duyduyur. Şükür bağşı hanıñ aydanlarına kemsiz düşünyär. Onuñ goyan şertine razı bolyar da: Bolyar, sınanarın. Eger basılsam, onda nâme etseñ et”¹¹⁶² diyyär. Neticede, Şükür bağşı Mämmetyar hanıñ atlı Gulam diyen bağşısını yeñip, doganını yesirlikden halas edyär ve onı alıp gaydyar.

Şeyle yarışlar bolup geçende, halklarıñ egin eşikleri, geyimleriniñ görnüşleri, tikilişleri, keşdelenişleri, saz ve beyleki guralları, edebiyatı, dürli çeperçilikleri, dāp dessurları olarıñ biri birine täsirini yetiripdir. Ayratın da yeñiciniñ gılık häsiyeti, dogruçılığı, tutanyer(s.340)liligi başarcañlığı yerli ilatda, tomaşaçılarda täsir galdıyur.

Dürli halklarıñ özaralarında birek biregiñ edebi mirasına halk dörediciligine, medeniyetine, dāp dessurına täsirini yetirişi öñki aydılanlara garanda şu yerde beyan edilcek tarihı geçmiş has çılşırımlıdır. Munda bir yurduñ basıbalıcısı, beyleki bir yurduñ halkını özüne tabın etmegidir. Şeyle bolyan bolsa, onda şu meselede Türkmenleriñ tarihı geçmişini, olarıñ ata babalarınıñ gadımı zamanlarda kimler bolandığını anıklamak gerek bolyar. şondan soñ orta atılan meseleden ılmı netice çıkarmak bolar. Şeyle edilmese, biziñ aytcak bolyan maksadımız okıcılara düşnüksiz bolar. Geçmişde Türkmenleriñ ata babaları kimler bolduka? Bu soraga tarihı

¹¹⁵⁷ V. İ. Pilyavskiy, Kunya Urgenç, L., 1974 g., str. 9-10.

¹¹⁵⁸ “Necep oğlan” dessanı, Aşgabat, 1960 y., sah. 3.

¹¹⁵⁹ Şonda, sah. 26.

¹¹⁶⁰ “Necep oğlan” dessanı, Aşgabat, 1960 y., sah. 11.

¹¹⁶¹ N. Sarıhanov, Saylanan eserler, Aşgabat, 1961 y., sah. 260.

¹¹⁶² Şonda, sah. 260.

çeşmeler: “Gara haniñ oğlu Oguz handır. Olarñ nesilleri Oguzlarñ Türkmenlerñ ata babalarıdır”¹¹⁶³ diyip, goylan soraga cogap beryärler. Şonuñ şeyledigini tarih ılmı dolı tassıkla, “Häzirki dövürde hemmeler Oguzları Türkmenler diyip atlandırırlar”¹¹⁶⁴ diyip görkezyär. Şu tarihı geçmişi has tanıkla, akademik V. V. Bartold: “Oguz Türkmen halkıññ öñki (ozalkı) adıdır”¹¹⁶⁵ diyip yazıdır. Şeylelikde, ol anık netice çıkarıdır. Biz hem tarihı çeşmelerñ agzalan görkezmelerine salgılanıp, Oguzlar Türkmen halkıññ ata babaları diyyäris. Şeyle bolyan bolsa, Oguz han Orta Aziyanı öz hökümdarlığına alandan soñ,¹¹⁶⁶ ol altı oğlu bilen ağır goşun topla, bütün dünyanı basıbalış yörüşine başlayar.¹¹⁶⁷ Şonda Oguz han Hindistanı,¹¹⁶⁸ Garahıtayı (Maçını)¹¹⁶⁹ Hıtayı,¹¹⁷⁰ İtil (Volga),¹¹⁷¹ Yayık (Ural),¹¹⁷² deryalarınıñ boyundakı taypaları,¹¹⁷³ Kıl Barakları,¹¹⁷⁴ Tümistanı,¹¹⁷⁵ Tın (Don) deryasınıñ kenar yakalarındakı halkları,¹¹⁷⁶ Kavkazdakı ılatları,¹¹⁷⁷ Eyranı,¹¹⁷⁸ Arabıstanı ve Arabıstan yarım adasındakı il ulusları,¹¹⁷⁹ Rum,¹¹⁸⁰ Franko¹¹⁸¹ yurtlarını ve başgaları özüne tabın **(s.341)** edipdir. Agzalan yurtları Oguz han köp vağtla özünüñ gol astında saklapdır. Şol dövürlerde Oguzlarñ yaşayışları, medeniyeti, edebiyatı, halk dörediciligi, ıkdıadıyeti, dürli çeperçiligi tabın edilen yurtlarıñ il uluslarınıñ yaşayışlarından, medeniyetinden, edebiyatından, halk dörediciliginden, ıkdıadıyetinden, dürli çeperçiliginden yokarda duryar eken. Şonlukda, Oguzlarñ halk dörediciligi, edebiyatı, medeni mirası, dürli çeperçiligi, döp dessurı tabın edilen yurtlarıñ il uluslarınıñ halk dörediciligine, edebiyatına, medeni mirasına, dürli çeperçiligine, döp dessurına täsirini yetiripdir. Bu mesele başga hili bolup da bilcek dälde. Mundan başga yene bir tarihı dövri alıp görelñ. Ol Selcuk nesilleriniñ hökümdarlık eden zamanıdır. Selcuklarıñ ata babaları kimlerkä? Bu soraga tarihı çeşmeler oları Oguzlarñ nesilleri, Türkmenlerñ hem ata babaları diyip kesgitleyär. Şu meselede tarih ılımlarınıñ doktorı S. G. Agacanov: “XI asırñ çeşmeleri kınıkları Oguzlara değışli diyyärler. Şonuñ bilen de oları Türkmenler diyip hem atlandırırlar. Şeyle bolansoñ, Selcuklarıñ patışa nesilleri de Oguzlardan, Türkmenlerden döräpdir diymäge esas beryär”¹¹⁸² diyip, yazıdır. Kınık Oguz haniñ Deñiz han diyen iñ kiçi altıncı oğlundan kemala gelen dördüncü ağıtınıñ adıdır.¹¹⁸³ Şonuñ nesillerinden Oguzlarñ Türkmenlerñ Kınıklar taypası döräpdir. Kınıklarñ bir tiresi ham selcuklardır.¹¹⁸⁴ Şeyle tiräniñ Oguzlarda

¹¹⁶³ Kollektiv, Materialı po istorii Türkmen i Türkmenii, I tom, M.-L. 1939 g., str. 560.

¹¹⁶⁴ Şonda, str. 494.

¹¹⁶⁵ Kniga Moyego Deda Korkuta, M.-L., 1962 g., str. 109.

¹¹⁶⁶ Fazlallah Raşid Ad-Din, Oguz-Name, Baku. “Elm”, 1987 g., str. 28-29.

¹¹⁶⁷ Şonda, str. 29.

¹¹⁶⁸ Şonda, str. 29-30.

¹¹⁶⁹ Şonda, str. 30.

¹¹⁷⁰ Şonda, str. 30.

¹¹⁷¹ Şonda, str. 33.

¹¹⁷² Şonda, str. 99.

¹¹⁷³ Şonda, str. 37.

¹¹⁷⁴ Şonda, str. 34-35.

¹¹⁷⁵ Şonda, str. 36-37-38.

¹¹⁷⁶ Şonda, str. 38.

¹¹⁷⁷ Şonda, str. 40-41-42.

¹¹⁷⁸ Şonda, str. 57-58.

¹¹⁷⁹ Şonda, str. 51-52-53-54.

¹¹⁸⁰ Fazlallah Raşid Ad-Din, Oguz-Name, Baku. “Elm”, 1987 g., str. 47-48-49.

¹¹⁸¹ Şonda, str. 47-48.

¹¹⁸² S. G. Agacanov, IX-XIII asırlarda Orta Aziya Oguzlarınıñ ve Türkmenleriniñ tarihınıñ oçerki, Aşgabat, 1969 y., str. 165.

¹¹⁸³ Fazlallah Raşid Ad-Din, Oguz-Name, Baku. “Elm”, 1987 g., str. 67.

¹¹⁸⁴ Kollektiv, Materialı po istorii Türkmen i Türkmenii, I tom, M.-L. 1939 g., str. 562.

Türkmenlerde geçmişde bolandığını “Gorkut Ata” eposı da tassıklayar.¹¹⁸⁵ Şu tarıhı maglumatlara salgılanıp, biz hem Selcukları Oguzlarıñ nesilleri, Türkmenleriñ hem ata babaları diyyäris. Selcuklarıñ patışaçılık eden zamanında, Oguz hanıñ özüne tabın eden yurtlarıñ köpüsini olar hem imperiyasına birikdiripdir. Selcuk patışalarınıñ birisi bolan Mälik şa hökümdarlık eden dövründe onuñ imperiyasına “... häzirki Türkmenistan, Özbegistanıñ köp bölegi, Eyran, Zakavkazye, Siriya, Irak değışli bolupdır”¹¹⁸⁶ diylip görkezilyär. Olar yokarda atları agzalan yurtları asırlarıñ dovamında özleriniñ gol astında saklapdırlar. Şol zamanda Selcuklarıñ yaşayşı, ıkdısadıyeti, halk dörediciligi, edebiyatı, edebi mirası, dürli çeperçiligi, medeniyeti tabın edilen yurtlarıñ il uluslarınıñ yaşayşından, ıkdısadıyetinden, halk dörediciliginden, edebiyatından, edebi mirasından, dürli çeperçiliginden, medeniyetinden yokarda durıyar eken. “Selcuklar Türkmenler (s.342) özleriniñ döreden imperiyasınıñ ulı şäherlerinde acayıp yokarı ve orta okuv caylarını (medreseleri, mektepleri) döredipdirler. Olarda tebigat ve beyleki gumanitar ılımlar okadılıpdır”¹¹⁸⁷ diylip beyan edilyär. Yene şol dövre görä, Selcuklarda Türkmenlerde medeniyetiñ tabın edilen halklara garanda has yokarı derecede ösendigini görkezýän zat, ol hem olarıñ döwletiniñ paytagtı Marı şäherinde dünýä möçberinde iñ bay on kitaphananiñ bolmagıdır. Bu hakda: “Arap geografi Yakut ol hakda -Men sanı boyunça ve artıkmaçlığı boyunça şolara meñzeşleri bütün dünýäde görmedim”¹¹⁸⁸ diyip yazıpdır. Şu alnan mısallar biziñ aydanlarımızı dolı subut edyär. Şu tarıhı yagdaylar görä, Selcuklar hökümdarlık eden dövründe Türkmenleriñ halk dörediciligi, edebiyatı, dürli çeperçiligi, medeniyeti yokarda agzalan yurtlarıñ halk dörediciligine, edebiyatına, dürli çeperçiligine, medeniyetine özüniñ täsirini yetiripdir. Şu bolup geçen protsesi cendläp, akademik A. N. Samoyloviç: “Oguz Türkmen halklarına mahsus bolan: “Yusup-Ahmet”, “Seyit-Battal”, “Görogli”, “Şasenem-Garip”, “Aslı-Kerem”, “Bozoglan” ve başga eserleri bütün müsülman Türkleriñ hem dünýäsine ya da olarıñ köp yerlerine giñ derecede yayrapdır diyip salgılanmak bilen çäklenip bilerin”¹¹⁸⁹ diyip tarıhı maglumat beryär.

İne, şu täsirler esasında Türkmenleriñ “Şasenem-Garip”, “Yusup-Ahmet”, “Aslı-Kerem”, “Bozoglan” yalı dessanlarınıñ “Gorkut Ata”, “Görogli” dek eposlarınıñ temaları, syucetleri gündogarıñ köp halklarınıñ, şol sanda Azerbaycan il ulsunıñ arasına barıp düşüpdür. Munuñ şeyledigini alnan mısallar cedelsiz subut edyär.

Şu variantıñ “Şasenem-Garip” diyen birinci bölümünü öñki neşir edilen variantlar bilen deñeşdirenimizde şu aşakdaki tapavutları görýäris.

Birinci ayratnlık; bu variantıñ vakalarınıñ beyan ediliş usulındadır. Bir yurtdaki vaka beyan edilcek bolsa “Habarı nireden al, Diyarbekirden al”. Eger aydılcak gürrüñ bir adama değışli bolsa, onda: “İndi habarı kimden al, Şasenemden al” diylip aydılyar. Eger de bir vakadan başga bir vaka geçilcek bolsa, “Garip can bilen Şasenem geñeş edibersinler. İndi habarı kimden al, Garip candan al”. Eger dessanıñ personaları goşgı aytcak bolsa, vakaniñ barşına, onuñ mazmunına baglılıkda şıgra geçilyär. “Şasenem bu sözi eşiden badına, gözleri giryan, yüregi biryan, kapasa salnan bilbil dek bilbil dek tolgunyar da ecesine garap, bir nama aydyar. Ol, ine, şunuñ yalı”, ya da “Bir gün Aşık Aydıñ pir Garip canı (s.343) yanına çağırıp, oña soval beryär. Garip can da oña cogap beryär. Ol soval-cogap, ine, şunuñ yalı”. Eger goşgı aydışık bolsa, ol gutaranda “Bu aydışık tamamlanyar” diylip beyan edilyär. Yene esere gatnaşyan ayal gızlarıñ adınıñ ızından “peri” sözi getirilip ulanyar. Şol dövrüñ döp dessurına görä, ayal gızları: nāzik, ovan, sıratlı, salıkatlı görkezmek, oları hormatlamak maksadı bilen ol gatnaşıcılarıñ atlarınıñ

¹¹⁸⁵ Kniga Moyego Deda Korkuta, M.-L., 1962 g., str. 74.

¹¹⁸⁶ Kollektiv, TSSR iñ tarıhı, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 293.

¹¹⁸⁷ Kollektiv, Türkmenistanda filosofik ve cemgiyetçilik sıyası pikiriñ tarıhınıñ oçerkleri, Aşgabat, 1970 y., str. 77.

¹¹⁸⁸ Kollektiv, TSSR iñ tarıhı, I tom, 1 kitap, Aşgabat, 1959 y., sah. 379.

¹¹⁸⁹ A. N. Samoyloviç, Oçerki po istorii Turkmenskoy literaturı, Turkmeniya, I tom, Leningrad, 1929 g., str. 129.

ızına “peri” sözünü goşup ulanan bolmakları ähtimaldır. Muña Türkmenleriň: ovidan, nâzik, sıratlı gelin gızlara “peri yalı” diymekleri sebäp bolan bolmagı da mümkin. Şeyle bolandan soň, dessanı dörediciler onı edebi usul hökmünde peydalanan bolsalar gerek.

İkinci ayratnlık; dessanıň şu variantınıň yedi bölümüniň bolmagıdır. Biz oları şu variantıň vakalarınıň bolup geçen yerleri barada gürrüň edenimizde aydıpdık. Şol bölümleriň hemmesine Garıp, Şasenem, Akca, Şaapbas gatnaşyar. Şeylelikde, bölümler mazmun, manı taydan özara birleşyärler ve bitevi bir ulı dessanı emele getiryärler.

Üçüncü ayratnlık; dessanıň vakalarınıň bolup geçen yerleri atma at beyan edilyär. Ol görkezilyän yerler häzirki Türkmenistanyň territoriýasında, esasan hem, Vas sebitlerinde yerleşyär. Olarıň hemmesi gadımı şäherlerdir. Biz oları yokarda beyan edipdik.

Dördüncü ayratnlık: personaclarındaky, olara degişli mazmunundaky tapavutlardır. Öňki neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanında Şaapbasıň ayalınıň adı aydılmayar. Mundan başga da: Allaş, Aşık Aydıň, Yasmık mama, Abdilla vezir, Garıbyň mekdep yoldaşları Mirat, onuň ayalı Akcemal yalı gatnaşıcılar ve olara degişli vakalar neşir edilen variantda yok.

Bäşinci ayratnliklar; goşgularındaky ve olara degişli vakalarındaky tapavutlardır. Şu variantıň birinci bölümüniň goşgularını öňki neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanınıň şıgırları bilen deňeşdirenimizde, bir, iki, ondan da artıq bentli goşgular kân. Ayratın da, neşir edilen variantda bütünley yok goşgular onlarça. Olar: “Şunu digil kimse bolar”, bu aydışik 22 bent. “Gızlar göteriň sandığı”, bu goşgı 6 bent, “İmdi yöremäge yollar biziňdir”, bu şıgır, 5 küplet, “Yar bizni kovlıdı kovlıdı”, bu nama baş bent, “Saňa nâm boldı nâm boldı”, bu goşgı 6 küplet, “Ayra düşdüm men yarımdan”, bu şıgır 7 küplet, “Terk eylegil gam gussanı”, bu nama 6 bent, “Rugsat sorar bolduk bu gün sizlerden”, bu goşgı 5 küplet, “Bargıl, oglum saňa huda yar bolsun”, bu nama 6 bent, “Bivepanıň hergiz ıgrarı bolmaz”, şu goşgı 8 küplet, “Görer menmi, oglum seni”, bu şıgır 10 bent, “Huda hakı, Garıp candan habar ber”, şu nama 5 küplet, “Köp govgalara sataşdım”, şu goşgı 26 bent, “Terk eyle, Senemi çıkar yadıňdan”, bu şıgır 8 küplet, “Senem deyin bivepanı görmedim”, şu goşgı 6 bent, “Şamahşirvana ugradım”, şu nama 6 küplet, “Bu dünyä hiç kime vepasın bermez” bu nama 10 bent. Agzalan goşgulara degişli vakalar hem neşir edilen “Şasenem-Garıp” dessanında yok.

Şu variantıň üçüncü “Helalay-Garıp” diyen bölümüni, 1966 ncı yılda özbaşına dessan görnüşinde neşir edilen “Helalay-Garıp” eseri bilen deňeşdirenimizde aşakdakı yalı tapavutlara duş gelyäris.

Birinci ayratnlık; bölümüniň beyan edilişindedir. “Helalay-Garıp” diyen bölümüniň gürrüň berliş usulı şu variantıň birinci “Şasenem-Garıp” şahasınıň beyan edilişi yalıdır. Yene şunda bölümüniň vakasına gatnaşyan ayal gızların adınıň soňundan “peri” sözünü getirip ulanıpdırlar.

İkinci ayratnlık; şu bölümüniň vakalarınıň bolup geçyän yerlerindedir. Onda aydılyan yerler gadımı Izmıkşir galası ve onuň tövrekleridir.

Üçüncü ayratnlık; bölümüniň gatnaşıcılarındaky tapavutdır. Şu variantıň “Helalay-Garıp” diyen üçüncü bölümüni neşir edilen “Helalay-Garıp” diyen eser bilen deňeşdirenimizde tapavut köp. Ara alnıp seredilyän bölüme: Telbe (Mürşük) gurandaz, bilgiç kempir Yasmık mama, Annak vezir, Garıbyň ecesi Abadan, ayal doganı Gülcemal, eşekli garrı, Izmıkşir şa, onuň ayalı Aypara (Bidat), Gül peri baş keniz, Ikmanda keniz, Dövlet mergen yalı, personaclar gatnaşyar. Neşir edilen eserde agzalan gatnaşıcılar, olara degişli vakalar yok.

Dördüncü ayratnlık; goşgularındaky ve oña dahıllı vakalarındaky tapavutlardır. Şu variantıň üçüncü bölümüniň goşgularını öňki neşir edilen “Helalay-Garıp” eseri bilen deňeşdirenimizde, bir, iki, onda da artıq bentli goşgular kân. Ayratın da, neşir edilen variantda bütünley yok şıgırlar onlarça. Olar: “Bagdat bolar seniň aslı mekanıň”, şu goşgı 6 bent, “Yarı menden, meni yardan ayırdı”, bu şıgır 5 küplet, “Gorkmanam gılıç zoruňdan”, bu nama 4 küplet, “Gelmişek geler bil, gaşıma meniň”, şıgır 4 bent, “Garıp canı geler güman eyleme”, bu goşgı 4 küplet, “Asla lezbimden dönmerin”, bu nama 5 bent, “Garıp can Senemiň hak aşığıdır” bu nama 4 küplet, “Zındanda men, zındanda” bu goşgı 4 bent, “Gutlaň meni, kakam ecem” bu

şıgır 6 külpet, “Şasenemiň sag salamat”, şu nama 4 bent, “Garıbımı sag salamt sen getir”, bu goşgi 4 külpet. Şu agzalan goşgular, olara dahıllı vakalar neşir edilen “Helalay-Garıp” eserinde yok. Neşir edilen variantda ençeme vakaların özgerdilmegi, şıgırlarında köp sanlı bentleriň, onlarça namalarıň, olara dahıllı syucetleriň taşlanmagı bilen eserdäki barlıksız gapma garşılıgı govşatmak, onı yuvmarlamak isläpdirlər. Şeyle etmek bilen eseriň maksadını, mazmunını feodal burcuaz ideologiyasına gönükdirmegi göz önünde tutupdirlar. Köp ayallılıgı vasp etmäğe çalışpırlar. Ondan başga da has yaramazı Garıbı gorkak, lebzinde durmayan, söygülisine bivepa, namart adamıň obrazında görkezcek bolupdirlar. Eseriň mazmunına, syucetine, çeperçiligine, ideyasına zeper yetircek bolup, edilen sinanışıklarıň şu variant soňuna çıkıyar. Taşlanan bentleri, onlarça namaları, olara dahıllı vakaları yerli yerinde goyyar. Şeylelikde, bölümiň mazmunı giňelyär. Maksadı ayıl sayıl bolyar, güýçlenyär. Şunlukda, asıl halk nusgası dikeldilyär. Şol esasyda Garıba hem batır, mert, tutanyerli, lebzinde berk duryan, bir gepli, söygülisine vepalı, adamlıkçılıklı gahırmanıň obrazı berilyär.

Şu variantıň galan baş bölümünde: “Şasenem, Garıp, Akca, Abadan, Ezberhoca, Şaapbas, Şavelet yalılar bolaymasa, galan gatnaşıcıları taze personaclardır. Şu yagdaylara layık ol bölümleriň vakaları da özlerine mahsus ayratınlıklara eyedir.

Şu variantıň kompozitsiyasında, dörediliş metodında gadımı Türkmen edebiyatına mahsus bolan kada berk saklanıpdır. Eser döredilende vakaları oňat yerleşdirilse, onuň gatnaşıcıları yerbe yer goyulsa, dili de olara layık berilse, her bir eser, şol sanda dessan hem çeper çıkıyar. “Şasenem-Garıp” dessanınıň şu variantında bu talaplar başarañlık bilen yerine yetirilipdir, ussatlık arkalı çeper düzülipdir. Şeyle bolansoň, bu dessan halkıň arasında yokarı abraýa eye bolupdır. Ol şonlugına hem galyar.

Çeper edebiyatıň esası materialı adamdır. İnsansız onı döretmek asla akıla sıgçak zat dälidir. Çeper edebiyat hemişe adamı, adamıň yaşayış durmuşını, alıp baryan göreşlerini, çekyän zähmetini vasp edyär. Adam aňlı düşünceli zähmet çekyär. Ol dünyädäki ähli baylığı, gözelligi döredyär.

Türkmen halkınıň gadımı ve klassik edebiyatında özüne mahsus bolan acayıp bir eser dörediş metodu bolupdır. Bu usul insan nesli züryadı durmuşıň, yaşayış esası problemasınıň biri hökmünde garapdır. Bu mesele durmuşda, hakikatdan hem, şeyle. Adam nesli zuryat her bir maşgalanıň, halkıň, milletiň, döwletiň ve bütün insanyetiň gelcegidir. Onuň dovamıdır, yaşayış çüşmesidir. Şunlukda, zuryat her bir ata enäniň ornunu tutucı, onuň ızını alıp barıcı, devam etdirici, yurduna eye bolucıdır. Züryadıň gelcegi, yetişen yigit, ayallardır dürli kãrdäki kadrlar insan yaşayışınıň hemme şertlerini emele getiricidir. Adam yaşayışını asırdan asırlara, nesilden nesillere, döwürden dövürlere giçiricidir. Eger züryat bolmasa, ol ızıgiderlilik togtar. Şeyle bolyan bolsa, onda züryat biziň iň gımmatlı baylığımızdır. Hatda ondan hem biçak yokarda duryandır. Yokarda agzalan eser dörediş metodu şu örãn vacıp problemları vasp edyär ve oña biziň ünsümüzü çekyär. Şu eser dörediş metodını ilkinji Gorkut Ata esaslandırıpdır. Ol özüniň “Gorkut Ata” eposınıň “İza berilyän nesiliz”¹¹⁹⁰ diyen birinci bölümünde şeyle usulı ulanıpdır. Bu metod mundan soňkı eserlere, avtorlarıň eser dörediş usulına, olarıň döreden eserlerine güýçli täsirini yetiripdir. “Görogli” eposı, “Hüylukga-Hemra” Andalıbıň “Leyli ve Mecnun”, Şabendäniň “Gül Bilbil”, “Şabähram”, Magrupınıň “Seypelmelek-Medhalcemal”, Mollanepesiň “Zöhre-Tahrır” dessanları ve başga birnäçe eserler, yokarda agzalan metoddan uğur alıp döredilendir. Beyik şahır Magtımguılı züryat meselesine biçak yokarı baha berip:

Dünyäde hiç kim galmandır,
Mal cana yoldaş bolmandır,
Göyã bü dünyã gelmandır,
Bir züryat galman yigide.

¹¹⁹⁰ Ata Rahmanov, “Gorkut Ata” eposı ve Türkmen edebiyatı. “Yaşlık” curnalı, 9 ıncı sanı, Aşgabat, 1988 y., sah. 56.

diyip suratlandırar.

“Şasenem-Garıp” dessanı hem şeyle metodda döredilen eserleriň biridir. Şu variantıň ahırkı yedinci “Uzuk gız (Uz peri)” diyen bölümünde Garıbıň kakası Bagdat şa hakda gürrüň berilyär. Şol yerde: “Bagdat şanıň ayaly Abadan periden züryat önmeyär. Şu sebäpli Bagdat şa şalgını terk edip, ayaly Abadanı hem alyar da Kâbä zıyarata gıdyär” diyip maglumat berilyär. Şeylelikde, bu variantda züryat problemi esası orunlarıň birini eyeleyär. Mundan başga da bu dessanda beyan edilyän hereketlere, ondakı baryan gapma garşılıklara, gatnaşıcılarıň maksatlarına, arzuw isleglerine salgılancak, eserde goyulyan meseleler örän köp.

Şol zamanlarda halka edilyän cebir sütemleriň iň yokarı derecä yetendigini, zähmetkeşleriň köpleriniň gul gırnaga övürlendigini şu variantda dolı görkezilyär. Şunuň şeýledigini dessanda beyan edilyän Şavezir şäherindäki gul gırnak bazarınıň bolmagı muňa gös göni şayatlık edyär. Hatda Garıp şol bazarda özüni gul edip satdırar.

Şol zamanlarda azat söygi basgılanıpdır, iň soňkı derecede kemsidilipdir. Bu mesele eseriň içinden eriş argaç bolup geçyär. Dessanda Şasenem bilen Garıp özleriniň azat söygülerine yetmek üçin, kân azap çekyär. Sansız kınçılıklara, kemsidilmelere sezevar bolyar. Şu yagdaylar şol zamanıň cembüyetinde azat söygä yol berilmändiginiň gös göni subutnamasıdır.

Eserde güýçli goyulyan meseläniň biri de azat söygä yetmek baradaky göreşdir. Bu göreşiň dowamındakı gapma garşılık dessanıň başından ahırına çenli dowam edyär. Bu göreşde: Şasenem, Garıp, Akca, Ezber hoca esası orunları eyeleyär. Bulara: Aşık Aydıň, Nalaç Baba, bagban, Yasmık mama, Yaylın ussa, Sona, Handan gız, Babaniyaz, Gullı, Äralı Han, Ay peri, Uz peri, Izmikşir şa yalı personaclar kömek edyärler. Eseriň ahırında agzalan gatnaşıcılarıň ve il ulsuň goldamagy bilen göreşde Şasenemiň, Garıbıň tarapdarları üstün çykýar. Şonlukda, Şaapbas hem gızını Garıba bermäge mecburı bolyar.

Eser sada, zähmetkeş köpçüligine düşnükli dilde beyan edilendir. Şonuň üçin dessanda gürrüň berilyän vakalar, goyulyan meseleler zähmetkeş köpçüligine örän düşnüklidir. Şu yokarda aydılanlar “Şasenem-Garıp” dessanını il ulsuň arasynda ulı şöhrata yetirdi. Munuň şeýledigini aşakdakı mısallarda görmek bolyar.

Zähmetkeşler ozanlara, bağıslara yatdan dessan aytdıranlarında köplenç halatlarda “Şasenem-Garıp” eserini aytmaklarını olardan talap edipdirler. Şol sebäpli ozanlarıň, bağıslarıň repertuarından bu eser düşmän gelyär.

Şunuň bilen bir hatarda şu dessanıň köp goşguları halk aydymlarına övürlipdir. Olar: “Gızlar göteriň sandığı”, “Ne boldı Senem gelmedi”, “Geler sallana sallana”, “Alacım yok yara bara bilmedim”, “Alar bolsaň, gup cayıňa al Senem”, “Gamhana boldı neyläyin”, “Ahu gözli maral geldi”, “Bir şirin diliniň dağı men dağı”, “İşgiň odı yaman eken canlarım”, “Ne bag duydı, ne bagbanıň”, “Men seni bagban edeyin”, “Olardan at galdı menden galmadı”, “Git Garıp eglenme mundan”, “Hicir oduna yana yana gelemen”, “Başga yarıň bar ekenin bilmedim”, “Ya rep niçik olur, gelmez Garıbım”, “Aklım aldı ala gözli bir peri”, “Başga yurda aşmaginça”, “Tüni derya senden Garıp geçdimi?”, “Senden özge hovandarım yok meniň”, “Yarımiň adına Gülnahal diyrler”, “Hoş acap cayları bardır Senemiň”, “Yene men garıbam garıp”, “Yördigim yerlere geldim” ve başgalar.

Biziň häzirki zamanımızda “Şasenem-Garıp” dessanınıň mazmunı esasında opera yazıldı. Ol Magtımguılı adındaki Türkmen döwlet akademiki opera ve balet teatrınıň sahnasından düşmän gelyär. “Şasenem-Garıp” operası 1955 nci yılda Moskvada geçirilen Türkmen edebiyatınıň ve sungatınıň ongünliginde doganlık halklarınıň tomaşaçılarına örän yaradı ve ulı şöhrata eye boldı. Dessanıň şu variantı yokarda beyan edilen mazmuna, maksada, ayratınlıklara, düzülişlere, çeperçilige eyedir. Bularıň hemmesi birigip, eseriň maksadını yüze çıkaryar. Bu variantıň ideyası da şulardan ibaratdır.

Ata Rahmanov

METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

ŞAHSENEM GARİP

Haberi nereden alalım? Haberi Diyarbakir denilen yurttan alalım. Bu yurdun şehrine Diyarbakir derlerdi. Oranın şahına Şah Abbas derlerdi. Bu padişahın bir veziri vardı. Ona Hasan vezir derlerdi. Padişah ile bu vezir çok iyi dosttular. Bir gün Şah Abbas ile Hasan ava çıkarlar, av avlarlar. Onlar bir yerde av gözlerken Şah Abbas bir gebe tavşana denk gelir. Şah Abbas hanımının tembihini hatırlar ve tavşanı vurmaz. Sonra bu tavşan Hasan vezire denk gelir. Onun da hanımının tembihi aklına gelir ve o tavşanı vurmaz. Ondan sonra uzun süre avlanıp, avlarına sevinerek evlerine dönerler. Bu avdan keyif alarak dinlenirler. Onlar kendi aralarında sohbete otururlar. O zaman Hasan vezirin aklına gebe tavşan gelir ve kafasını imalı bir şekilde sallar. Şah Abbas bunu görünce Hasan vezire, niye başını salladın? Ben yanlış bir şey mi söyledim? der. O zaman Hasan padişaha bakarak, “ben av avlarken, bir gebe tavşana rastladım, o an hanımının tembihi aklıma geldi de onu avlamadım” der. Bunu işiten Şah Abbas: “Ben de o tavşana rastladım. Benim de hanımının tembihleri aklıma geldi o tavşanı avlamadım” der. Şah Abbas bu sözleri söyledikten sonra Hasan vezire bakarak, “İkimizin de kalbi birmiş. Onun için senin oğlum benim oğlum olursa ikisi dost olsun. Senin kızın benim oğlum olursa dünür olalım. Benim kızım senin oğlun olursa yine dünür olalım” der. Bu söylenenlere ikisi de razı olur. Bundan sonra Şah Abbas bu konuda sözleşme yazıp, mührünü basıp vezire verir. Bunlar geziden dönerler. Ayı günü dolup Şah Abbas’ın bir kızı Hasan vezirin de bir oğlu olur. Bu ikisi büyük bir toy düzenlerler. Toya gelen halk Şah Abbas’ın kızına Şahsenem adını verir. Hasan vezir bu yurda Garip olarak geldiği için oğlunun adını Garip koydurur. Halk bunu makul görür. Ondan sonra ikisini bir bakıcıya verirler. Bu iki çocuk aynı yerde büyürler. Onlar yedi yaşına gelince, ikisini de aynı okula verirler. Okulun bir tarafında kızlar bir tarafında oğlanlar oturuyorlar. Şahsenem ile Garip bir bakıcının elinde büyürken sevgi başlar. Okulda bu ikisi bir birine duygularını anlatırlar. Okuldan ikisi birlikte dönerlerdi. Okula ikisi birlikte giderlerdi. Okula bunlardan birisi gelmeyince diğerinin gözü yollarda kalırdı. Hayat böyle sürer ve onlar on dört yaşına gelirler.

Günlerden bir gün Hasan vezir ağır bir hastalığa yakalanır, oğlu Garip’i yanına çağırır. Garip can dostu babasının yanına gelir. O an Hasan vezir Garip’e bakarak, “ey, oğlum, ben şimdi ölüyorum. Ölse de hiç üzülme. Sana Şah Abbas bakar. Ben sana Şah Abbas’ın kızı Şahsenem’i sözledim. O sana kızını verir, seni vezir yapar. Şimdi hakkını helal et” der ve Hasan vezir dünyadan göç eder. Garip halkıyla birlikte babasının cenazesini kaldırır. Üzerine düşen vazifeyi yerine getirir.

Bir gün Garip ile Şahsenem sohbet ederler. O an Garip Şahsenem’e bakarak: “ben seni kardeşimmiş gibi düşünüyordum, ama sen benim sözlüm imişsin”, der ve Şahsenem’e anlaşmadaki her şeyi anlatır. Şahsenem bunları işitince hoşuna gider. Aradan bir süre geçer. Bir gün Şahsenem Garip’e: “Ey, Garip, birimiz okula geç kalırsa üç buse versin”, der. Buna Garip de razı olur. Bundan sonra ikisi de kendi evlerine dönerler. Bu gece ikisinin de gözüne uyku girmez. Sonunda Garip şafak vakti uykuya dalar. Bundan dolayı Şahsenem’den geç gelir. Bundan dolayı Şahsenem Garip’tan vaat edilen üç buseyi alır. O günü bu ikisi yeniden “Kim okula geç gelirse dokuz buse versin”, diyerek anlaşırılar.

Ondan sonra Garip evine gelir. Kendi kendine: “Ben ağır uykuya dalmayayım” der ve bir parmağının ucunu keserek ona tuz basmayı düşünür. Bunu Garip’in ablası duyar ve ona: “Oğlum ne yapıyorsun?” diye sorar. Garip: “Ah abla, biz geçen gün Şahsenem ile hangimiz okula geç gelirse üç buse vermeli diye anlaşmıştık. Ben geçen gün geç kaldım, Şahsenem benden üç buse aldı. Bugün, yarın okula kim geç varırsa dokuz buse vereceğine anlaştık. Geç kalmamak için parmağımın başını kesip tuz basacağım. Bu sözleri işiten Garip’in ablası: “Ah Garip, düşünmeden uyuyabilirsin, ben seni uyandırırım” der. Bu, Garip’in hoşuna gider. Ondan sonra uykuya dalar.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem'den al. O da evine gider, uykuya dalar. Bu gece Şahsenem ile Garip için çok huzurlu geçer. Uyurlarken ikisinin de rüyasına kırk çilteler¹¹⁹¹, erenler¹¹⁹² girer. Onlar Şahsenem ile Garip'in her birine kırkar bâde verirler. Şahsenem ve Garip'e onlar: "Siz ikiniz birbirinize münasipsiniz. Siz Hak âşıklarısınız. Her türlü ceza verseler bile bu yolunuzdan dönmeyin. Garip'in elinde anlaşma vardır. Bu anlaşma doğrudur. İkiniz de o anlaşmayı okuyun. İkiniz de bunu bilin ve sahip çıkın" diyerek kayıplara karışırlar. O an Garip ile Şahsenem uykudan uyanırlar. Hemen okulun yolunu tutarlar. Garip okula Şahsenem'den önce gelir. Onun için Garip Şahsenem'den dokuz buseyi alır. O zaman Şahsenem gördüğü rüyayı Garip'e anlatır. Garip aynı rüyayı ben de gördüm der. Bunu işiten Şahsenem, Garip'e: "Kırk çiltelerin, erenlerin söylediği anlaşma nerde?" der. Garip, anlaşmayı kitabın içinden alır ve Şahsenem'e verir. Şahsenem onun yüzüne bakarak sevinir. Garip'e Şahsenem: "Bu anlaşmayı sen oku" der. Garip buna çok sevinir. Getir okuyayım der ve bir nama¹¹⁹³ söyler. Şahsenem de cevap verir. İşte şöyle:

Garip:

Takatim kalmadı, sabır kararım,
Hani getir, okuyayım mektubunu.
Aklımı çelen bir nazık nigarım¹¹⁹⁴
Hani getir okuyayım mektubunu.

Şahsenem:

Kadir Huda sana beni lütfetti¹¹⁹⁵
Garip canım, al oku mektubunu.
Erenler bizlere rehberlik¹¹⁹⁶ etti.
Garip canım al oku mektubunu.

Garip:

Bir sürü âşık dünyaya gelir.
Erenler düşünde matlabını¹¹⁹⁷ verir,
Dünyada Şahsenem adlı çok olur,
Hani getir, okuyayım mektubunu.

Şahsenem:

"Garip-Garip" diye gördüm düşümde,
Gören ahvâlatım¹¹⁹⁸ benim başımda,
Mektup verdiler Kırk Çiltenin gaşında¹¹⁹⁹
Garip canım al oku mektubunu.

Garip:

Bülbül ötüşüyle oldum ben şeydâ¹²⁰⁰
Muhabbet¹²⁰¹ aramızda olmuş peydâ,
Senem can, başıma olmuşsun sevdâ,
Hani getir, okuyayım mektubunu.

Şahsenem:

Bülbül olup gonca güle konan sen,
Hakk rozi¹²⁰² eylese devrân süren sen,

¹¹⁹¹ Kırk çilteler: Dinî düşünceye göre mert, kerametli insanlardır, kırk evliyadır.

¹¹⁹² Erenler: Dinî düşünceye göre mert, kerametli insanlar.

¹¹⁹³ Nama: Mektup, hat, yazı.

¹¹⁹⁴ Nigar: Yâr anlamında.

¹¹⁹⁵ Lütf etmek: İyilik etmek, bahşetmek.

¹¹⁹⁶ Rehberlik: Yoldaşlık, yol göstermek, halifelik, önderlik.

¹¹⁹⁷ Matlap: Maksat, maksadını söylemek, yüreğini vermek.

¹¹⁹⁸ Ahvâl: Düş görmek, düş, durum.

¹¹⁹⁹ Gaşında: Önünde, yanında, huzurunda.

¹²⁰⁰ Şeydâ: Deli, âşık.

¹²⁰¹ Muhabbet: Dost, sevgili, âşk.

Şâdı haram olup, oynayıp gülen sen,
Garip canım al oku mektubunu.

Garip:

Garip söyler, kim bâde tuttu?
O kimdir ikimize mektubu söyledi?
O kimdir bize nikahını etti?
Hani getir, okuyayım mektubunu.

Şahsenem:

Senem söyler, Çiltan bâdesini tuttu,
Erenler bizlere mektubu söyledi,
Herkes hutba¹²⁰³ tutup nikahını kıydı,
Garip canım, al oku mektubunu.

Bu atışma tamamlanır. Garip ile Şahsenem gece gördükleri düşleri birbirlerine anlatır. Bunlar Şah Abbas'ın verdiği anlaşmayı okurlar. İkisi de çok sevinirler. Bu ikisi burada sevinedursunlar.

Şimdi haberi kimden al. Şah Abbas ile onun hanımı Gülşirin Peri'den al. Şah Abbas ile Gülşirin Peri, Şahsenem'i okuldan almayı konuşurlar. Onlar onu okula göndermeyeceklerine karar verirler. Şahsenem'in evlenmesi hakkında konuşurlar. O zaman Gülşirin Peri Şah Abbas'a bakar ve: "Ey Şah Abbas, sen kızını kime vermek istiyorsun?" der. O an Şah Abbas düşünerek: "Ey Gülşirin Peri, ben daha önce bu konuda Hasan vezir ile anlaşma yapmışım. Benim kızım Garip'in sözlüsüdür. Ona kızımı veririm" der. Gülşirin Peri bu sözleri işitince Şah Abbas'a bakar ve alaycı bir şekilde güler. Şah Abbas hanımına: "Niye alay eder gibi gülüyorsun, benim gülünecek ne eksikim var?" der. O an Gülşirin Peri Şah Abbas'a: "Ey Şahım, sen çok zatlar bilirsin, çok yurtlar gördün, nice rivayetleri, söylentileri dinledin, büyük şahların kendi emri altındakilere kızını verdiğini gördün mü ya da duydun mu? Sen ona kızını versen, neslini küçültürsün, millete maskara olursun. Senin bu düşüncen büyük kabahattir, Şahım" der. Ondan sonra Şah Abbas düşünür, sonunda Gülşirin Peri'nin söylediklerini makul görür. Hanımı Gülşirin Peri: "Böyle olursa kızımızı Garip'e vermeyiz. Sen yarın Şahsenem'i okula gönderme" der.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem'den al. O gün akşam hiçbir şeyden habersiz uyur. Ertesi gün erken uyanır, kahvaltı edip okula gitmeye hazırlanır. O zaman Şahsenem'in annesi Gülşirin: "Ey Şahsenem, nereye gidiyorsun?" der. Şahsenem: "Okula gideceğim" diye cevap verir. Annesi o zaman: "Artık senin okulda işin yok. Senin okul zamanın geçti. Şimdi sen evde otur, dikiş dik, nakış işle, halı doku" der. Şahsenem bu sözleri duyunca gözleri giryan¹²⁰⁴, yüreği biryan¹²⁰⁵, üzüntülü bülbül gibi telaşla annesine yalvararak bir name söyler. İşte şöyle:

İşit benim arzumu, hürmetli anne,
Anne, ben dertlini yakma böyle,
Ak sütünü emmişim, ben kana kana,
Anne, ben dertlini yakma böyle.

Üst üste binen yükür, ner¹²⁰⁶ değil,
Meydanda dökülen leştir, ser değil,
Namusunu tutmayan kişi ar değil,
Anne ben dertlini yakma böyle.

Elimdeki kase kanımla dolsun,

¹²⁰² Rozi: Nasip etmek, nesibe, rızk.

¹²⁰³ Hutba: Nasihat vermek, çağrı yapma, öğüt.

¹²⁰⁴ Giryan: Ağlamak.

¹²⁰⁵ Biryan: Kavrulmak, pişmek, yanmak.

¹²⁰⁶ Ner: erkek; (mecazi olarak) kimseye minnet etmeyen; deve.

Işığında gül benzim sararıp solsun,
Yanıp-tutuşup istihanım¹²⁰⁷ kül olsun,
Anne ben dertlini yakma böyle.

Parmağımdaki yüzük gümüş kaşlıdır,
İçimde ateş yanar, gözüm yaşlıdır,
Rahm eyle acize, kara saçlıdır,
Anne ben dertlini yakma böyle.

Bir bana etmişsin, evliya düynap¹²⁰⁸
Beni helak etme, öldürme kınayıp,
Ya göreceğ olurum aşkımı sınavıyıp,
Anne ben dertlini yakma böyle.

Gece gündüz yalvarıyorum habıba¹²⁰⁹
Sırrımı söyleme, derdim bilmez tabibe,
Şahsenem der, ben giderim Garip'e,
Anne ben dertlini yakma böyle.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu sözleri Gülşirin Peri dinlemez. Söyledin mi, dedin mi demiyor. Bu durumu görüp, Şahsenem zır zır ağlayıp, yalandan razı olmayıp bir name söyler. İşte şöyle:

Zulüm ile, kahpe¹²¹⁰ felek,
Bizi yardan ayrı bıraktın.
İbrahim¹²¹¹ gibi ateşle yakıp,
Cefâ ile nara¹²¹² saldın.

Bozdurup ömrümün hışdını¹²¹³,
Gezdirip cihan deşdini¹²¹⁴,
Kırarak şehir keşdini¹²¹⁵,
Deryayı hunhora¹²¹⁶ saldın.

Cefa bile pür¹²¹⁷ hun¹²¹⁸ edip,
Gözde yaşım nehir edip,
Bizi Leyla ile Mecnun¹²¹⁹ edip,
Mahşerî pazara saldın.

Yar uzak geçti halimizi,

¹²⁰⁷ İstihan: Uzuvar, vücudun parçaları, beden.

¹²⁰⁸ Düynap: Özlemek, arzulamak.

¹²⁰⁹ Habıba: Yakın yoldaş, dost, yar, Peygamber için de söylenmiş.

¹²¹⁰ Kahpe: Vefasız, vefasız dünya, kötü kader.

¹²¹¹ İbrahim: Dinî rivayete göre Yahudi peygamberlerinden biridir. Putperestlere karşı koyduğu için Babil hükümdarı Nemrut taşlamış ama yanan taşlar gül bahçesine dönüşmüştür.

¹²¹² Nar: Ateş, od.

¹²¹³ Hışt: Kerpiç, tuğla.

¹²¹⁴ Deşt: Çöl, sahra, düz, meydan.

¹²¹⁵ Keşt: Gezi, seyahat.

¹²¹⁶ Hunhor: Kan içici, cani.

¹²¹⁷ Pür: Ağzına kadar dolu.

¹²¹⁸ Hun: Kan.

¹²¹⁹ Leyla ve Mecnun: Leyla ve Mecnun anlatmasının baş kahramanları.

Felek bozdu ikbalimizi,
Müneccim¹²²⁰ açtı falımızı,
Bizi bahtı karaya saldı.

Rakip¹²²¹ aldı taşımızı,
İsabet aldı başımızı,
Yok eyledi aklımızı,
Deli edip, aşka saldı¹²²²

Şahsenem der, oldum köle,
Garip'ime canım fedâ,
Neyleyim ben kadir Hüdâ,
Garip'imden ayrı saldı.

Şahsenem sözünü tamamlar ve çok üzgün halde oturur. Yine de birden aklına Garip gelir ve onu düşünmeye başlar. Şahsenem derin düşüncelere kapılıp, “ben bu kadar kaygı gam çekiyorum. Garip'in hali ne olur” der. Böyle bir fikirden sonra Şahsenem hiç kimseye bildirmeden okula gider. Issız sokaktan yürüyüp okula varır ama okula girmez, kapıdan seyreder.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Garip, Şahsenem ile vedalaştıktan sonra okula erkenden gelir ama Şahsenem gelmez. Garip Şahsenem'i tam öğle vaktine kadar bekler. Şahsenem'den hiç haber alamaz. Bu durumda Garip ne yapacağını bilemez, okula gider ama onu okulda bulamaz. Bildiklerini de aklından çıkarır. Molla ise Garip'e bakarak: “Sen dersini bilir misin? Sen okuyup önümden geç” der. Garip kitabına bakıp bir name söyler. İşte şöyle:

Ey yarânlar, müslümanlar,
Ne oldu yârim gelmedi?
Doğan kardeş, mahribanlar¹²²³
Ne oldu yârim gelmedi?

Gelirim diye söz verdi,
Gelirim dediği zaman geçti,
Bugün günüm ikindi etti,
Ne oldu yârim gelmedi.

Kız oğlanlar gelip oldu,
Gül benzim sararıp soldu,
Meğer Senem hasta kaldı,
Ne oldu yârim gelmedi.

Ya birinin âhını aldı,
Ya bir gayriyle oldu,
Ya bir çetin derde kaldı,
Ne oldu yârim gelmedi.

Bu dertler nasıl dert oldu?
Yandı yüreğim zert¹²²⁴ oldu,
Gözüm yolunda dört oldu,

¹²²⁰ Münecim: Astrolog, yıldızlarla fal açan insan.

¹²²¹ Rakip:

¹²²² Bu satır daha önce neşredilen varyantlarda yoktur.

¹²²³ Mahriban: Yoldaş, yardımcı, kollayıcı, yürekdaş.

¹²²⁴ Zert: Sarı, rengi sararmış, solmuş.

Ne oldu yârim gelmedi.

Dertli gül ister tabîbini,
Hiç kimse bilmez nasîbini,
Senem ağlattı Garip'ini,
Ne oldu yârim gelmedi.

Garip sözünü tamamlar. Bu sözleri Şahsenem okulun kapısında dinler ama o çok takatsiz idi. Garip'in yanına gitmenin yolunu arar. Şahsenem düşünce düşünce hiç yol bulamaz, Mollaya yalvarır, bir name söyler. İşte şöyle:

Bülbülü biçare sen, gül aşkından feryat kıl,
Âşıkı-sergeşte¹²²⁵ olsan, uykunu berbat kıl,
Dinmeyin gece-gündüz, tat ile bitat kıl,
Sen de bir bina yap, aşk evini abat kıl,
Can mollam, bir zaman, gel, yârimi azat kıl.

Her kişi böyle belaya denk gelirse bişumar¹²²⁶,
Kalmasın onun elinde zerre¹²²⁷ yañlık¹²²⁸ ihtiyar,
Titreşir civa gibi tende canım bîkarar,
Yârimiz mektepte ağlar biz burada intizar¹²²⁹
Can mollam, bir zaman, gel, yârimi azât kıl.

Koymadı kendi halime gerdunı¹²³⁰ bîdevran beni,
Hicir¹²³¹ çöldeki koyan¹²³² gibi, kıldı sergezdan* beni,
Aşk afeti¹²³³ kılmış biseru-samân* beni,
Canımı almadan, koymadı o derdi bîderman beni,
Can mollam, bir zaman, gel, yârimi azat kıl.

Tığı-bîdâdı pelek¹²³⁴ yere akıttı kanımı,
Bilmedim hicrân¹²³⁵ şebinde¹²³⁶ sut¹²³⁷ ile novsanımı¹²³⁸,
Titreşir gökte melekler¹²³⁹ işitip efkânımı¹²⁴⁰,
Can çıkmadan önce getir göreyim yârimi,

¹²²⁵ Sergeşte: Hayran, başı dönmek çaresiz kalmak, sarhoş olmak.

¹²²⁶ Bişumar: sayısız, çok, sonsuz.

¹²²⁷ Zerre: Havada uçuşan en küçük birim.

¹²²⁸ Yañlık: Gibi.

¹²²⁹ İntizar: Bakışmak, gözü yolda kalmak.

¹²³⁰ Gerdun: Devir, zaman, felek, dünya, gökyüzü.

¹²³¹ Hicir: Ayrılık, cidâlık, ayrı düşmek.

¹²³² Koyan: Tavşan.

* Sergezdân: Sarhoş (A.N.)

¹²³³ Afat: Afet, bela.

* Biseru saman: evsiz, yurtsuz (A.N.)

¹²³⁴ Pelek: Gökyüzü, dünya, baht, ikbal.

¹²³⁵ Hicrân: Ayrılık ateşi.

¹²³⁶ Şeb: Gece.

¹²³⁷ Sut: Ortaya çıkma.

¹²³⁸ Novsan: Delilik, ne olacağını bilmemek.

¹²³⁹ Melekler: Dini düşünce, melekler.

¹²⁴⁰ Efgân: Ah çekmek, feryat.

Can mollam, bir zaman, gel, yârimi azât kıl.

Bir halipa¹²⁴¹ sen erir sen, şehir içinde bakerem¹²⁴²,
Dergahına¹²⁴³ yüz tutup, yârin vısalın¹²⁴⁴ isterem,
Bal yerine bize zehir içirdi, bu dertli alem,
Çok arzulayıp, yârini ister Şahsenem,
Can mollam, bir zaman, gel, yârimi azât kıl.

Şahsenem sözünü tamamlar. Molla okutmak için oturduğu yerinden Şahsenem'in söylediği sözlerin hepsini duyar. Onun başına aşk ateşinin düştüğünü bilir. Molla o an fikir yürütür ve içinden: "Garip'in derslerini bilmemesinin sebebi buymuş. Gel, ben bunların gönlünü alayım" der ve oğlanları ve kızları salıverir. Herkes yerinden kalkıp dışarı çıkar. Garip de gitmek ister. O an Molla Garip'e bakar ve: "Ey Garip sen niçin derslerine çalışmıyorsun? Ben derslerini bilinceye kadar seni bırakmam. Tekrar yerine otur" der ve onu okulda tutar. Oğlanların ve kızların bırakıldığını görür ve bir sırrının olduğunu bilip, Şahsenem dışarıda gizlenir. Orada Garip'in hali perişandı. O, dünyaya küser ve: "Ey yalancı dünya, niçin sen beni bu kadar cezalandırıyorsun. Benim günahım ne?" der. Şahsenem ise oğlanlar ve kızlar gittikten sonra dönerek okulun kapısına gelir. O an Molla Şahsenem'e içeri gir diye işaret eder. Şahsenem okula girip Garip'in yanına gelir. Molla ise o ikisini okulda bırakıp gider. Oradan uzaklaşır. Şahsenem bunu görüp çok sevinir. Şahsenem utanarak Garip'in yanına oturur. Şahsenem babası ile annesinin bütün fikirlerini Garip'e birer birer anlatır ve bir name söyler. Garip de cevap verir. İşte şöyle:

Şahsenem:

Kulak ver de işit benim arzumu,
Senden benden devran geçti Garip'im,
Huda saldı ayrılığın cebrini,
Düşman ayrılığa tuttu, Garip'im.

Garip:

Ayrı düştüm diyerek gamlı olma,
Ben benliğin ahir zevâli¹²⁴⁵ vardır,
Ayrılık derdinden gül kadar solma,
Bu eksikliğin ahir kemâli¹²⁴⁶ vardır.

Şahsenem:

Hangisi kemaldir, hangisi kavuşma,
Ağlamışımıdır, nice mahi¹²⁴⁷-sal¹²⁴⁸
Gel, kaçalım kendini toparla, yola sal,
Düşman yüzünü bize çevirdi, Garip'im.

Garip:

Bir tagna¹²⁴⁹ söz için, bu kadar kaçarsın,
Âşık olsan, nice yanıp sönersin,
Kendi ayıbını kendin niçin açarsın,
Sabır kılsan, sonra kavuşma vardır.

Şahsenem:

Sabreylemek ile bitmez bu işin,

¹²⁴¹ Halipa: Önder, öğretmen, terbiyeci.

¹²⁴² Bakerem: Cömert, elibol.

¹²⁴³ Dergah: Kapı, eşik, Huda'nın huzuruna giden yol, padişahın huzuru.

¹²⁴⁴ Vısal: Kavuşmak, maksada ermek, buluşmak.

¹²⁴⁵ Zevâl: Ziyân, zarar.

¹²⁴⁶ Kemâl: Olgunlaşmak, kemale ermek.

¹²⁴⁷ Mah: Ay.

¹²⁴⁸ Sal: Yıl, ay, deryadan geçmek için ağaç gövdelerinin birleştirilmesiyle yapılan araç.

¹²⁴⁹ Tagna: Kinaye, yansıtmak, maskara etmek.

Tedbirin¹²⁵⁰ yapmaya gerektir kişin,
Oturursan kaygıdan kurtulmaz başın,
Gelen devlet kuşu uçtu, Garip'im.

Garip:

Âşık olan çok hunaba¹²⁵¹ yutmazsa,
Maşuk olmaz, bağırını kebab etmezse,
Yaramazlar bize yalan söylemezse,
Baştan bize gelen ikbali vardır.

Şahsenem:

İkimizi kavuşturmak istemezler,
Gitme, dostum, böyle bozuk huya,
Etme zorluk şimdi maksatlı yola,
Felek bizi oynayıp yuttu, Garip'im.

Garip:

Çok kaygılanma dertlerin artar,
Ayrılığın iğnesi bağırını yırtar,
Yalandır bu sözler takdıra¹²⁵² çeker,
Her kişinin yüz bin huyu vardır.

Şahsenem:

Senem söyler, dediğimi yapmazsan,
Beni bu gece sen alıp gitmezsen,
Başka yere varıp vatan edinmezsen,
Bıçak kemiğe dayandı, Garip'im.

Garip:

Garip söyler, kaygıyla oturma,
Rengini sarartıp, kendini yitirme,
Ah çekip, gönlüne gubar¹²⁵³ getirme,
Ezelde¹²⁵⁴ bir kısmet kılanı vardır.

Bu atışma tamamlanır. Şahsenem o zaman Garip'e bakar ve: "Ey Garip, öyle olursa, anlaştığımız buseyi benden al. Ben burada fazla konuşup oturmayayım. Beni görürler. Orada bulamazlarsa babama haber verirler. Buradan çabuk gidelim" der ve Şahsenem Garip'i öper. Garip de zamanında Şahsenem'den vaat edilen buseyi alır. Bu ise ayrılık öpücüğü oldu. Bu ikisi vedalaşıp kendi evlerine dönerler. Ertesi gün Garip olayların tümünü annesine tek tek anlatır. Şah Abbas'ın Şahsenem'i kendisine vermek istemediğini söyler. Abadan Peri bu sözü duyup eline Şah Abbas'ın verdiği anlaşmayı alır ve onun huzuruna varır. Şah Abbas Abadan Peri'den haber sorar. Abadan Peri eline anlaşmayı alır ve: "Ey, Şah Abbas, sen vezir ile anlaşıştın. O anlaşma aklıdaysa, ben o anlaşmanın neticesini öğrenmek için geldim" der. Şah Abbas Abadan Peri'den bu sözleri duyunca ona sinirli bir şekilde bakarak, "ben vezirle nasıl anlaşıştım" der ve gırtlığı yırtılırcasına bağırır. Abadan Peri anlaşmayı Şah Abbas'a gösterir ve: "Senin verdiğin sözler bu anlaşmada yazılmış. Aklından çıkmışsa al oku ve hatırla" der. Şah Abbas anlaşmayı alır ve okumuş gibi yapar. O bu anlaşmayı aklından çıkarmamıştı. Bilerek hilekarlık yapar. Elindeki anlaşmayı elinde sallayarak dalgalandırır ve: "Bu mektubu vezir kendisi benim yerime yazmış. Benim mührümü de basmış bu yalancı" deyip sinirli bir tavır takınır. Şah Abbas "cellat" diye bağırır. O anda cellatlar onun önünde hazır olur. Şah Abbas cellatlara bakarak: "Abadan'ı oğlu kızı ile birlikte şehirden kovalayın, onlar

¹²⁵⁰ Tedbir: Fikir, düşünce, çare, çözüm bulmak.

¹²⁵¹ Hunaba: Yuvutmak, kaygı etmek, gam çekmek, çile çekmek.

¹²⁵² Takdır: Talih, yazgı, alın yazısı, kısmet, ikbal.

¹²⁵³ Gubar: Toz, kaygı, kargaşa.

¹²⁵⁴ Ezel: Alın yazısı anlamına gelen söz.

şehirden uzağa gitsinler” diye emir verir. Cellatlar ondan sonra Abadan Peri’yi oğlu kızı ile birlikte şehirden kovarlar. Abadan Peri şehirden gider.

Hasan Vezir kendine özel, şehirden uzakta “her zaman ava çıktığında dinlenmek için bir yer gerekli olur” diye ev kurdurtmuş. Abadan Peri oğlu kızıyla orada yaşamaya devam eder. Bu durumları Garip’in yakın kardeşleri işitip oraya gelirler. Durum hakkında Abadan Peri ile konuşur ve ona şöyle derler: “Ey Abadan Perimiz, Garip burada yaşarsa Şah Abbas onu öldürür. Siz Garip’i bize verin. Biz onu uzak çölde saklarız. Bırak Garip orada yaşasın” derler. Abadan Peri bunu çok makul görür.

Garip kendi kardeşleriyle uzak çöle gider. Oraya vardktan sonra çobanlık yapmaya başlar. Garip her gün hayvanları otlakta besler. Hayvanları otlatırken hep Şahsenem’i düşünür. Onu görmek isteyip özler, gam çeker. Burada Garip beş yılını ayrılıkla geçirir. Sonunda Garip buradan gitmek ister. Ama mal sahibi onu bırakmaz. Garip’in orada bir çoban dostu vardı. Kendisinin gitmek istediğini ama mal sahibinin bırakmadığını dostuna söyler ve sohbet eder. O zaman onun çoban dostu: “Ey Garip, sahibine inat bu hayvanların birini çölde bırakıver. Seni ondan sonra mal sahibi kendisi kovar” der. Garip, çoban dostunun dediklerini makul görür. Buna oldukça neşelenir ve bir name söyler. İşte şöyle:

Beş yıl oldu ayrı düştüm yârimden,
Çarem yok, yâre gidemedim.
Hiç haber almaz benim hâlimden,
Çarem yok yâre gidemedim.

Gelen gidenden haber alalı,
Konuşunca, şirin dilli senalı,¹²⁵⁵
On parmağı boğum boğum kınalı,
Çarem yok, yâre gidemedim.

Beş yıl oldu, ben gelmişim bu yana,
Senem canın varı yoğu muamma,
Kişi yardan ayrı düşerse yamana,
Çarem yok, yâre gidemedim.

Beş yıldır sinemde çoktur arzum,
Çıkacak oldu şimdi benimden canım,
Gece gündüz fikrim Senem sultanım,
Çarem yok, yâre gidemedim.

Başımıza bizim musallat¹²⁵⁶ oldu,
Yâre giderim deyince muşakgat¹²⁵⁷ oldu,
Gül benzin bu yolda sararıp soldu,
Çarem yok, yâre gidemedim.¹²⁵⁸

Her şeyi yaradan Kâdir Hüdâm,
Gönlü hoş kız derler Şahsenem,
Garip söyler, dilimdedir senâm,
Çarem yok, yâre gidemedim.

¹²⁵⁵ Sena: Şükretmek, alkışlamak, hürmet göstermek, dua etmek.

¹²⁵⁶ Musallat: Hükmeden, azarlamak, kısmak, düzeltmek, üstünden hüküm sürmek.

¹²⁵⁷ Muşakgat: Eziyet, azap, meşakkat.

¹²⁵⁸ Bu satır önceki neşredilen varyantlarda yoktur.

Garip sözünü tamamlar. O günden itibaren mallarını eve sürerek dönüşünde, her gün bir iki hayvanı çöle bırakmış. Bunu gören mal sahibi: “Ben bu çobanı kovup başka bir çoban bulmazsam olmaz” der ve Garip’i çobanlıktan kovar. Garip, çobanlığı bırakıp, neredesin Diyarbekir’in şehri der ve yola koyulur. Yolda giderken Hüdâ’ya yalvarıp: “Sen beni yâre kavuştur” deyip bir nâme söyler. İşte şöyle:

Evvel yaradan Hüdâ,
Kendin kavuştur yâre beni.
Dilimde vardır senâm,
Kendin kavuştur yâre beni.

Hakkın yolunda rehberler,
Hatip¹²⁵⁹ oturan minberler,
Sahrada gezen çilteler,
Kendin kavuştur yâre beni.

Keremini¹²⁶⁰ göster bana,
Özlemişim ben de seni,
Aşk şarabından kana kana,
Kendin kavuştur yâre beni¹²⁶¹

Gözde yaşım akar sılan,
Bize kısmet böyle olan,
Behakgı¹²⁶² Hazreti Pehlivan
Kendin kavuştur yâre beni.

Bu sinemiz oldu yara,
Beyân eyleyin bir para,
Şeyhi-Halil, Veysilkara,
Kendin kavuştur yâre beni,

Garip der, nedir günahım?
Dilimde yârdır senâm,
Evvel-âhir tek Hüdâm,
Kendin kavuştur yâre beni.

Garip sözünü tamamlar ve kendi yoluna revan olur. Garip bu dönüşünde gam içinde birkaç menzil yol yürüyüp, Diyarbekir şehrine gelir. Şahsenem’i arayıp, kendi okuduğu okula gelir. Birlikte okuduğu arkadaşlarından Şahsenem’i sorar. Oğlanlar Garip’e: “Şah Abbas Şavezir¹²⁶³ denen şehirde “Erembagında”¹²⁶⁴ köşk yaptırmış. O köşte Şahsenem kırk yardımcısı ile yaşar. Oraya kuş konarsa kanadı kırılmış, yaban atı da toynağından olurmuş” derler.

¹²⁵⁹ Hatip: Camide vaaz-nasihat eden adam, söz üstâdı, nasihatçi.

¹²⁶⁰ Kerem: Bağışlayıcı, eli açık.

¹²⁶¹ Bu satır önceki varyantlarda yoktur.

¹²⁶² Behakgı: Dinî düşünce, Huda’nın bir adıdır, Hak, Hak için.

¹²⁶³ Şavezir: Şehir adı. Agzalan bölgesindeki Diyarbekir şehrinden 57 km uzaklıkta bulunmaktadır.

Türkmenistan SSCB’nin tarihinde bu şehir “Şahsenem” adını taşımaktadır. **TSSC’nin Tarihi**, c.1, 1. Kitap, Aşkabat, 1959, s.140. Türkmenler buna Şahsenem şehri derler.

¹²⁶⁴ Erem Bağ: Şahsenem Destininde beyan edildiğine göre Şahsenem’in Şavezir şehrindeki bağının adıdır. S. Ataniyazov, **Türkmenistan Coğrafi İsimler Sözlüğü**, Aşkabat, 1980, s.315. Bu kitapta “Şahsenem’in şehrinin yanında 12-13. yüzyıllarda şehirde bulunan bir bağdır. 13 dönümlük bu bağın kroki planı vardır” diye

Garip okul arkadaşlarından bu haberi işitip, Şavezir denen şehirdeki köşke gider. Garip yolda giderken Şavezir şehrinde yaşayan Allaş adlı bir adamın yanından geçer. Allaş Garip'e bakarak: "Sen nereye gidiyorsun?" diye sorar. Garip ona: "Yarın Şavezir şehrinde olacak olan pazara gidiyorum" der. Allaş bunu işitince Garip'e bakıp: "Şahsenem'in kırk tane kölesi vardı. Onun birisi ölmüş. Onun için yarın Şahsenem kul almak için insan pazarına gelecekmiş. Yarın pazar çok büyük olacak" der. Garip bu haberi duyunca sevinir. Garip Allaş'la birlikte Şavezir şehrine gelir. Garip şehrin yakınında gariban insanların yaşadığı yere gider. Bir yaşlı kadının evine misafir olur. Gece bu ikisi konuşurken Garip yaşlı kadına: "Ey nine, yarın pazara Şahsenem kul almaya gelecekmiş. Sen beni kul sıfatına geçir ve kul pazarına götür. Değerime ise bin gümüş de. Ondan bir cinnek-de¹²⁶⁵ indirme. O zaman Şahsenem senden: -Bu kulun değeri neden pahalı? Bu kel kulun öteki kullardan ne üstünlüğü var?- diye sorar. Sen: -Bu kel kul ozandır¹²⁶⁶, saz çalar, âşık de- der. Yaşlı kadın buna razı olur. Ertesi gün yaşlı kadın Garip'i kul sıfatına sokar. Kellesine yataç kermen¹²⁶⁷ giydirir. Yüzüne kara bir şeyler sürer. Üzerine de çulha giydirir. Ondan sonra Garip gerçek bir kula benzer. Yaşlı kadın Garip'in boynuna ip geçirir ve kul pazarına götürür. Kul pazarıysa Şahsenem o gün gelir. O her kulun değerini sorar. En sonunda yaşlı kadından kulunun değerini sorar. Yaşlı kadın: "Benim kulumun değeri bin gümüş" der. Şahsenem yaşlı kadına bakarak, "çok iyi kulların değeri 30-40 Dinar¹²⁶⁸. Senin bu kel kulunun değeri neden böyle pahalı? Bana sebebini söyle" der. O zaman yaşlı kadın: "Benim kulum ozandır, saz çalar, atışmada galip gelir, üstün çıkar. Kendisi hem âşıktır" der. "Öyle ise, sen kuluna söyle o bir name söylesin, görelim" der. O anda buraya çok kalabalık toplanır. Onların arasında olan birinin elinde iki tane dutarı vardı. Hemen dutarlardan birini alıp, Garip'e verirler. Garip dutarı eline alıp bir name söyler. İşte şöyle:

Kulak verip işit benim arzumu,
Alacak olursan, gül yerine al, Senem,
Kişi bilmez benim asl-ı zâtımı¹²⁶⁹,
Alacak olursan gül yerine al, Senem.

Bu beş gün geçer dünya fâni,
Sen bak, âşıksın mâşukunu tanı,
Gövherçinas¹²⁷⁰ isen cevherini tanı,
Alacak olursan gül yerine al, Senem.

Canımı alır ter kınalı kolların,
Âşığı yakar şirin sözlerin,
Cefakar durur senin kulların,
Alacak olursan gül yerine al, Senem.

Akıl isen bu zâtlara fehm eyle,
Grifdâr¹²⁷¹ cemalin ben, rahm eyle,
Rakipler elinden bugün vehm eyle,
Alacak olursan gül yerine al, Senem.

yazmaktadır. Türkmenler tarafından Şahsenem'in "Erenbağı" denilen bağının olduğunu "Şahsenem-Garip" destanının bu varyantı da çok açık bir şekilde göstermektedir.

¹²⁶⁵ Cinnek: Cüzzi, bir miktar, en küçük miktar.

¹²⁶⁶ Ozan: Kahramanlık destanlarını, halk destanlarını ezbere söyleyen atışmalarda galip gelen, boyunu tanıtan, artist, bilge, sohbet veren, saz çalan, bahşi, çok şey bilen, halk arasında çok saygın insandır.

¹²⁶⁷ Yataç kermen: Kalpak.

¹²⁶⁸ Dinar: Altın para, sikke yapılan altın para, kızıl para.

¹²⁶⁹ Asıl-zâtı: Aslı, ata babası, kimliği.

¹²⁷⁰ Gövherçinas: Cevheri tanıyan kimse.

¹²⁷¹ Grifdâr: Tutulmak, ele düşmek, esir olmak.

Rakiplerin gözünden pinhan¹²⁷² kıl beni,
Hevesliysen, bugün satın al beni,
Garip söyler, Hak âşıktır bil bunu,
Alacak olursan gül yerine al, Senem.

Garip sözünü tamamlar. Şahsenem bu sözleri işitince bir sırrın olduğunu anlar ve yaşlı kadına bakıp: “Ey nine, kulun yine bir name söylesin” der. Yaşlı kadın kuluna: “Ey kulum, Şahsenem’e yine bir name söyle” der. Bunu işiten Garip, Şahsenem’e bakarak yine bir name söyler. İşte şöyle:

Güler yüzlü, servi¹²⁷³ katlı¹²⁷⁴ nigarım,
Bu sözün aslına yetsen, ne oldu.
Barça¹²⁷⁵ mahluk¹²⁷⁶ bize düşman dildarım,
Rakiplerini heder etsen ne oldu.

Cemalini¹²⁷⁷ görmeye ben intizarım,
Bu aşkın derdinden ben bikaarım,
Ölüme dek Senem, ben hevesliyim,
Sallanıp önüme gelsem ne oldu.

Her kişi hakikat sözünü der,
Burada bana eden mağşarda¹²⁷⁸ yanar,
Şah Abbas işitse, derimi yüzer,
Aklım, bu sözü etsen ne oldu.

Her âşık devrini sürer çağında¹²⁷⁹,
Bülbüller öter çimen bağında,
Ben yürürüm ayrılığın dagında¹²⁸⁰,
Senem, merhemet¹²⁸¹ etsen ne oldu,

Garip âşık söyler fikrimi yitirdim,
Seni görüp ben kendimi yitirdim,
Azât başım bendi¹²⁸² kılıp oturdum,
Hevesli sen satın alsan ne oldu.

Garip sözünü tamamlar. Bu sözleri işiten Şahsenem o kulu çok sınırar ve onun Garip olduğunu bilir. Şahsenem yaşlı kadına bin gümüşü sayarak verir ve kulu satın alır. Onu kendi köşküne götürür. O gece Şahsenem: “Her önüne gelen bu gizli sırrı bilmesin” der ve Garip’i kullarının arasına koyar. Buna Garip çok sinirlenir ve oradan çıkıp gider. O kendi evlerine geri döner.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem’den al. Şahsenem: “Ben Garip’i kulların arasına koydum. Buna o sinirlenmezse iyi” deyip, ertesi sabah kulların yanına varır, ama orada Garip’i

¹²⁷² Pinhan: Gizli, saklı, gizlemek, saklamak.

¹²⁷³ Servi: Dik büyüyen selvi ağacı, uzun boylu, güzel.

¹²⁷⁴ Kat: Boy, sırat.

¹²⁷⁵ Barça: Herkes, tümü, ehli, cem.

¹²⁷⁶ Mahluk: Yaratılan, doğurulan, (insan, hayvan).

¹²⁷⁷ Cemal: Güzellik, yüz, yüz güzelliği.

¹²⁷⁸ Mağşar: Dinî düşünce, kıyamet, ahiret, ahir zaman, mahşer.

¹²⁷⁹ Çağ: Vakit, zaman, mühlet, çağ.

¹²⁸⁰ Dag: Yanan, kaygı, gam, özlem anlamındadır.

¹²⁸¹ Merhemet: Hoş geldiniz mi, sağ selamet geldiniz mi? demek.

¹²⁸² Bendi: Tutsak, kul, hakkı olmayan.

göremez. Şahsenem oradaki kullara bakarak: “Yeni aldığımız nerede?” diye sorar. Kullar: “O getirildikten sonra bir daha görünmedi. Nereye gittiğini bilmiyoruz” derler. Bu haberi işitip de Şahsenem düşünür. Kendi kendine kahredip: “Ben niçin onu kulların arasına koydum? Benim bu yaptıklarım kabahat” der de çok üzülür. Şimdi haberi kimden al, Garip’ten al. O evlerine vardıkdan sonra bu geçen beş yıl içinde başından geçenleri annesine, kız kardeşine anlatır. O zaman Garip’in annesi ona Âşık Aydın’ın¹²⁸³ yanına varmasını ona çırak olmasını tavsiye eder. Garip son gün annesinden izin alıp Âşık Aydın’ın yanına varır. Başından geçenleri ona tam olarak anlatır. Âşık Aydın pîr Garip’in çok çile çeken biri olduğunu bilip, onu kendine çırak yapar. Garip o günden itibaren Âşık Aydın pîr ne derse, ne yap derse onu çok istekle yerine getirir. Âşık Aydın pîr Garip’in saz çalmaya, ozanlığa çok hevesli olduğunu anlar ve onunla sık sık atışır. Bir gün Âşık Aydın pîr Garip’i yanına çağırıp ona sual sorar. Garip de ona cevap verir. O sual-cevap, işte şöyle:

Âşık Aydın:

Daima dersem, mihriban,
Şunu de, sen, kim olur?
Kimdir o muşdakga¹²⁸⁴ muhtaç?
Şunu de, sen, kim olur?

Garip:

Daima dersem, mihriban,
Şunu desem, ana olur,
Kim o desem, muşdakga muhtaç,
Âşıklardır, âşinâ olur.

Âşık Aydın:

Evi desterhan¹²⁸⁵ çörekli,
Kazanı aşı, yemekli,
Her şey desem, o gerekli,
Şunu diyecek kim olur?

Garip:

Evi desterhan çörekli,
Kazanı aşı, yemekli,
Her şey desem, o gerekli,
Şunu desem, sahi olur.

Âşık Aydın:

Ayı kürkü asılan,
Kaplan gibi atılan,
Kaplan renkli katılan,
Şunu de, kim olur?

Garip:

Ayı kürkü asılan,
Kaplan gibi atılan,
Kaplan renkli katılan,
Şunu desem bahadır olur.

Âşık Aydın:

Çiğ avı katar aşā,
Musallattır düşerse başā,
Yürekleri deşe deşe,
Şunu de, kim olur?

¹²⁸³ Âşık Aydın: Türkmenlerin arasında Âşık Aydın söz ve sazın pîri olarak bilinir. Onun medresesi Diyarbekir şehrinden dört km. uzaklıktadır. Orası bir medrese olsa bile günümüzde türbedir.

¹²⁸⁴ Muşdak: İstemek, arzu etmek, görmeyi istemek, görmeyi arzulamak.

¹²⁸⁵ Desterhan: Saçak.

Garip:

Dedikodu zehir katar aşı,
Töhmət musallattır başa,
Yürekleri deşe deşe,
Dedikoducular böyle olur.

Âşık Aydın:

Nedir arayı bozar?
Nedir obayı gezer?
İnsana o makam düzer,
Bunu diyen kim olur?

Garip:

Yaramaz laf ara bozar,
Dedikodu sözü oba gezer,
İnsana o makam düzer,
Töhmətçiler şöyle olur.

Âşık Aydın:

İnsan alası içinde,
Hayvan alası kışında¹²⁸⁶,
Şunu ayırıp seçende,
Şunu de kim olur?

Garip:

İnsan alası içinde,
Hayvan alası kışında,
Şunu ayırıp seçende,
Bunu desem görüp olur.

Âşık Aydın:

Helali, haramı ayırt et,
Her kimseyi kandırıp soyar,
Birini ikiye koyar,
Şunu de kim olur?

Garip:

Helal-haram tümünü ayırt et,
Her kimseyi kandırıp soyar,
Birini ikiye koyar,
Şunu desem süythor¹²⁸⁷ olur.

Âşık Aydın:

Alıp satar birbirine,
Malını över alıcıya,
Sözünü koymaz sen demeye,
Şunu de, kim olur?

Garip:

Alıp satar birbirine,
Malını över alıcıya,
Sözünü koymaz sen demeye,
Bu denilen tüccar olur.

Âşık Aydın:

Günahsız günahlı der,
Günahlıyı penalar¹²⁸⁸,

¹²⁸⁶ Kışında: Dışında manasındadır.

¹²⁸⁷ Süythor: Tefeci, parasını faizle borç veren adam.

Halk yüzüne dua eder,
Şunu de, kim olur?

Garip:

Günahsız günahlı der,
Günahlıyı penalayar,
Halk yüzüne dua eder,
Şunu desem kadı olur.

Âşık Aydın:

Hiç kimseye rahim gelmez,
Adamını tanıyıp bilmez,
Kahrı-gazabı kolay kırılmaz,
Şunu de, kim olur?

Garip:

Hiç kimseye rahim gelmez,
Adamını tanıyıp bilmez,
Kahrı-gazabı hiç kırılmaz,
Bunlar handır, şahlar olur.

Âşık Aydın:

Aydın söyler, herkesi tanı,
De sözünü gani-gani,
Yüz göreni bil sen tanı,
Şöyle etsen, nasıl olur?

Garip:

Garip tanıdı herkesi,
İyi bildi yükseği-alçağı,
Yüz görmez der o besî*,
Şöyle etsem, yahşi olur.¹²⁸⁹

Âşık Aydın pîr ile Garip'in atışması tamamlanır. Âşık Aydın pîr Garip'e bakarak: "Sen ozanlığı, saz çalmayı öğrenmişsin" der ve duasını verir. Âşık Aydın pîrin kırk tane kerametli kara dutarı varmış. Kim Âşık Aydın pîre çırak olup, kalfalığa yükselirse, o kerametli kara dutarının birini vermiş. Böyle hürmetle Âşık Aydın pîr Garip'in yüzüne bakıp: "Oğlum sen kalfalığa yükselmişsin. Ben bu kerametli kara dutarı sana ödül vereyim. Bu dutar senin kendine, nesline dayıma¹²⁹⁰ hemdem¹²⁹¹ olsun" deyip alkışlar. Garip hürmet gösterip dutarı alır ve Âşık Aydın pîre bakarak: "Ey, pîrimiz ben bu dutarı asla hor tutmam" deyip söz verir. Ondan sonra Garip vedalaşıp evine döner. Garip o dönüşünde evlerine gelir. Annesine Âşık Aydın pîr ile olan durumları anlatır. Kerametli kara dutarı annesine de gösterir. Garip'in annesi kerametli kara dutarı eline alır ve evinin en güzel köşesine asar. O zaman Garip Şahsenem'i hatırlar ve çok hüzünlenir. Abadan Peri hem bunu görür ve geçen günlerini hatırlar, kaygılanır. Abadan Peri kendisinin bu durumunu Garip'e bildirmez. Tam tersi ona güven verir ve: "Ey, oğlum, hiç kaygılanma, müşgilin¹²⁹² Huda asan¹²⁹³ eder. Bu durumuna şükret" der. Ondan sonra Garip, evlerinde yaşamaya devam eder. Bir gün Garip geçmişini hatırlayıp aşık kemiklerini alır ve dışarı çıkar. Eğlenerek yolda kemiklerini atıp oynar. Dokuma dokuyan bir yaşlı kadının yanına varır. Garip'in oynadığı kemik yaşlı kadının dokumasına çarpıp arışını kırar. O yaşlı kadın: "Ey Garip, benimle oyun oynama kuvvetin varsa Şahsenem'le

¹²⁸⁸ Pena: Korumak, destek vermek.

* Besi: çok, fazla, genellikle, çok sıkla. (A.N.)

¹²⁸⁹ Bu vakalar daha önceki varyantlarda yoktur.

¹²⁹⁰ Dayıma: Daima, her zaman.

¹²⁹¹ Hemdem: Hakiki dost, gerçek dost, yürekdeş.

¹²⁹² Müşgil: Dert, zorluk.

¹²⁹³ Asan: Kolaylık, hafiflik, zahmetsizlikle.

oyna” der. Bu söz Garip’in gücüne gider ve sinirlenir. Bunu yaşlı kadın görür ve Garip’e acıdığından ona bakarak: “Ey Garip, gel ben sana fal açayım” der. Garip bunu işitince yüzü güler, yaşlı kadının fal açmasına razı olur. Garip yaşlı kadına: “Ey nine, bana fal açiver” der ve bir name söyler. İşte şöyle:

Nine, ben yolu kaybettim,
Gel beni yola sal,
Leyla deyip haddimden aştım,
Mecnun gibi çöle sal,

Yâr için dinmeden yanıyorum ben,
Kah tutuşup kah sönüyorum ben,
Bir yalnız gariban suna ben,
Murguzarlı¹²⁹⁴ göle sal.

Sana diyorum gönül dağını,
Yakın et yolun ıragını¹²⁹⁵,
Göster bülbülün bağını,
Taze açılan güle sal.

Öğüt ver yanılan kula,
Birleşelim yârim ile,
Kervanı göçmüş çöle,
Beni bir menzile sal.

Garip derler adımı,
Izhar¹²⁹⁶ eyleyim derdimi,
İşit benim feryadımı,
Beni yâr yoluna sal.

Garip sözünü tamamlar. Yaşlı kadın büyülü falını atar. O Garip’in ne edip Şahsenem’e kavuşacağını bilir. O Garip’e bakarak: “Ey Garip, sen git de Şahsenem’in bahçıvanı olan ihtiyara oğul ol. Onunla her gün gül destesi hazırla. Onu Şahsenem’e gönder. Gül demetini Şahsenem gördüğü zaman kimin gönderdiğini bilir. Ondan sonra senin maksadın hasıl¹²⁹⁷ olur” der. Bunu Garip duyunca makul bulur, evlerine döner. Yaşlı kadının dediklerini annesine anlatır ve bahçıvanın evine gideceğini söyler. Garip’e annesi izin verir. Garip annesine bakarak name söyler. İşte şöyle:

Hoşçakal şimdi, sevgili anam,
Ben bu gün gidecek oldum.
Şah Abbas Han’ın derdinden,
Başımı alıp gidecek oldum.

El verdim Aydım üstada,
Kendimi saldım kavgaya,
Katılıp âşık Perhada¹²⁹⁸,
Şirin¹²⁹⁹ diye geçecek oldum.

¹²⁹⁴ Murg: Çöl tavuğu, tarla tavuğu, kuş.

¹²⁹⁵ Irag: Uzak, dışarda, uzakta.

¹²⁹⁶ Izhar: Söylemek, açığa kavuşturmak.

¹²⁹⁷ Hasıl: Yerine getirmek, ürün, semere, meyve.

¹²⁹⁸ Perhad: Ferhat ile Şirin eserin baş kahramanı.

¹²⁹⁹ Şirin: Ferhat ile Şirin eserin baş kahramanı.

Gezebilmezsın bu yerde,
Selam saldı yavuz¹³⁰⁰ derde,
“Yâr yâr” deyip bu yurttta,
Ben mesgen¹³⁰¹ tutacak oldum.

Göğüs gerdım ayrılık zehrıne,
Giderim Vezir¹³⁰² şehrine,
Göz yumup, gamın bahrına¹³⁰³,
İnci için batacak oldum.

Garip der karındaşım,
Yanacak oldu içim dışım,
Şimdi yâd ellere başım,
Alarak gidecek oldum.

Garip sözünü tamamlar. Bu nameyi söyledikten sonra Garip ile anası vedalaşıp onu uğurlar ve bir name söyler. İşte şöyle:

Hasan Vezir öldü, sana sevindim,
Balam, seni bir Huda’ya emanet ettim,
Birkaç gün boyunca görüp sevindim,
Balam, seni bir Huda’ya emanet ettim.

Bir yâr için, azaplar yutar seni,
Şimdi beni, Gülcemal’i ne edersin?
Yâr yoluna başını alıp gidersin,
Balam, seni bir Huda’ya emanet ettim.

Gözümün bebeği, nurum sen idin,
Behişdim¹³⁰⁴-perdevsi¹³⁰⁵, hüyrüm¹³⁰⁶ sen idin,
Gerçek bahtım, muradım, her şeyim sen idin,
Balam, seni bir Huda’ya emanet ettim.

Şimdi sen gidersin uzak yollara,
Mürevvet¹³⁰⁷ etmeyin gamlı kullara,
Arayıp sormuşumdur ilden ile,
Balam, seni bir Huda’ya emanet ettim.

Düşman yüzü kara olsun arada,
Bizi koydu bir tükenmez belada,
Abadan der, eremezsin murada,
Balam, seni bir Huda’ya emanet ettim.

Abadan Peri sözünü tamamlar. O anda Garip’in kız kardeşi Gülcemal içeri girer ve Garip’in gitmeye hazırlandığını görür. O bunu görünce üzölmüş halde ağlayıp bir name söyler. İşte şöyle:

Aradan bir söz geçmeyin,

¹³⁰⁰ Yavuz: Çetin, sert, ağır, yavuz.

¹³⁰¹ Mesgen: Ev edinmek, yer-yurt edinmek.

¹³⁰² Vezir: Şavezir şehridir.

¹³⁰³ Bahr: Deniz.

¹³⁰⁴ Behişd: Dini düşünceye göre cennet, uçma.

¹³⁰⁵ Perdevs: Cennet, uçma.

¹³⁰⁶ Hüyr: Cennet kızı, huri.

¹³⁰⁷ Mürevvet: İyilik etmek, rahmetmek.

Ağabey nereye gidiyorsun sen?
Bin gülden bir gül açmayın,
Ağabey nereye gidiyorsun sen?

İyiliğimi kötülüğümü bilmeden,
Köpenimi¹³⁰⁸ hazırlamadan,
Elinle kabir yapmadan,
Ağabey nereye gidiyorsun sen?

Bağrım oldu paramparça,
Yüreğime saldın yara,
Bizi eyledin biçare¹³⁰⁹
Ağabey nereye gidiyorsun sen?

Yandı yürek bağrım yandı,
Ömrümün bahçesi talan edildi,
Dirilik seninle beraberdi,
Ağabey nereye gidiyorsun sen?

Yüreğim ateşe dağlatıp,
Bahtıma kara bağlatıp,
Gülcemal'i kan ağlatıp,
Ağabey nereye gidiyorsun sen?

Gülcemal sözünü tamamlar. Garip'in annesi, kız kardeşi ağlayıp ondan ayrılmak istemezler. Sonunda çaresiz Garip'in annesi Abadan Peri, kız kardeşi Gülcemal Peri onunla vedalaşır. O anda Garip arkasına bakmadan çöle doğru gider.

Şimdi haberi kimden al, Şah Abbas'tan al. O bir gün yiğitleriyle ava çıkarlar, onlar çok avlandıklarından sıkılırlar. Bugün hava da oldukça sıcaktı. Diyarbekir şehrinin dışında Mansur Bey denen bir kişi yaşarmış. Şah Abbas avdan döndüğünde yolunun tersine gelip, Mansur Bey'in serhovzunun¹³¹⁰ başında gücümün¹³¹¹ gölgesinde düşleyer¹³¹². Mansur Bey'in Gülnahal adlı kızı vardı. O çok güzeldi. Ak yüzlüydü. Burada herkes ona Akca derdi. Akca o an evin açık penceresinden bakıyordu. Onu Şah Abbas görür. Ona tebessümle bakar. Ondan sonra Şah Abbas birinden: "Bu kimin kızı" diye sorar. O kişi: "Bu Mansur Bey'in kızı" diye cevap verir. Bunu duyan Şah Abbas: "Mansur Bey kızını bana versin" der ve birini savcı¹³¹³ olarak gönderir. Mansur Bey şahın görücüsünü iyi ağırlar. Onun haberini alır. Görücü haberini verdikten sonra Mansur Bey ona: "Siz hoş gelmişsiniz, sefa gelmişsiniz, söylediklerinizin hepsi doğru ama Emreli Emreli'den, Iba Iba'dan, Çovdur Çovdur'dan, İğdir İğdir'dan, Yazır Yazır'dan, Bayat Bayat'tan, Kıpçak Kıpçak'tan, Halaç Halaç'tan, Duydurga Duydurga'dan, Avşar Avşar'dan, Gızık Gızık'tan, Salur Salur'dan, Eymür Eymür'den, Bayındır Bayındır'dan, Çepçi Çepçi'den, Yapagılı¹³¹⁴ Yapagılı'dan, Bekdili Bekdili'den, Karkın Karkın'dan, Kayı Kayı'dan, Kınık Kınık'tan, Düveci Düveci'den, Yasır Yasır'dan, Ata Ata'dan, Gökleñ¹³¹⁵ Gökleñ'den, hoca hocadan, padişah padişaktan, zengin

¹³⁰⁸ Köpen: Ölüye sarılan kumaş, kefen.

¹³⁰⁹ Biçare: Çaresiz, bahtsız, bahtıkara.

¹³¹⁰ Serhovuz: Büyük ağacın gölgesinde yerleşen soğuk sulu havuz.

¹³¹¹ Gücüm: Koyu gölgeli, uzun yaşayan bir ağaç türü.

¹³¹² Düşlemek: Dinlenmek, üzerindeki yükü atmak, yatmak.

¹³¹³ Savcı: Görücü, söz söyleyen.

¹³¹⁴ Yapagı: Türkmen soylarından birinin adı.

¹³¹⁵ Gökleñ: Yukarıda adları sayılan Türkmen boylarından birinin adıdır. Eski zamanlarda Türkmenler kendi boyları içerisinde kız alıp vermişlerdir. Başka tayfalardan kız alıp verme olmamıştır. Eser bunları göstermektedir.

zenginden, fakir fakirden kız alır. Bizim kızımız padişaha münasip değildir. Bu gelenek Türkmenlerde atalardan babalardan gelen baki adettir. Bunu hiç kimse bozamaz. Bu geleneğe şah da, fukara da razıdır” der ve görücüyı geri gönderir. Görücü dönerek Mansur Bey’den işittiklerini Şah Abbas’a anlatır. Şah Abbas bu sözleri işittikten sonra çok kızar, sinirlenir. O oturduğu yerde kötü kötü düşünmeye başlar. Kendi kendine: “Ben de görürüm, sen kızını kime verirsin, senin aşına zehir katarım” diyerek Şah Abbas yiğitleriyle köşküne gider. O gelir gelmez haremhanaya¹³¹⁶ gider. O diğer eşinin yanında üzgün halde oturur. Onu bırak oturadursun.

Şimdi haberi kimden al, Ezber Hoca’dan al. Halapşirvan’da¹³¹⁷ hiç görülmemiş hoş huylu bir yiğit vardı. Ona Ezber Hoca derlerdi. O çok cahankeşdedi¹³¹⁸, ticaret yapardı. Bir seferinde ticaretten Halapşirvan’a geri dönerken Mansur Bey’in gölgeli havuzunun başında dinlenir. Burada o birkaç gün kalır. O günlerin birinde Akca, Gülziba cariyeyi suya gönderir. Gülziba havuza varıp şarkı söylemeye başlar. Su alırken suyun yüzünde bir şugla¹³¹⁹ görür. O buna hayran kalır. O kabını suyla doldurur ve yerinden kalkar. Etrafına bakar. Gülziba o anda ışığın havuzdan taşığını görür. Baktığında bu ışığın Ezber Hoca’nın yüzünden geldiğini görür. Gülziba’nın buna gözü ilişerek aniden kendinden geçer. Onun su kabı da devrilir. Bir süre geçtikten sonra Gülziba kendine gelir. Yerinden kalkar. Onun aklı başından gider. Gülziba’nın bir elinde sarılı ipi, onda su kabının iki anahtarı sallanır. Üstü başı ıslanır ve çamur içinde kalır. Gülziba bu durumundan habersiz eve gelir. Akca bu olanları görüp alay edip güler. Ondan sonra cariyeye bakarak: “Ey Gülziba sana neler oldu” diye sorar. O an Gülziba gördüklerini, tuhaf duruma düştüğünü Akca’ya anlatır. Akca bunu duyduktan sonra hemen Gülziba’ya bakar da: “Öyleyse ben de o yiğidi göreyim” der. Bu maksatla Akca havuza doğru yönelir. Akca Ezber Hoca’yı görünce ona bütün canı gönülle bağlanır. Dönerek evlerine gelir. Ezber Hoca burada birkaç gün yaşayarak buradakilere çok yardımda bulunur. Garip, kendine bakamayanlara giyim-kuşam ve başka şeyler alıp verir. Burada herkes Ezber Hoca’yı sevmeye başlar. Herkes: “Ezber Hoca burada kalırsa çok iyi olur” der. Bu fikri halk makul görür. Akca’nın Ezber Hoca’yı, Ezber Hoca’nın da Akca’yı sevdiğini bütün halk biliyordu. Onun için halk arasından birkaç yaşlı insan Mansur Bey’in evine gider. Onlar Mansur Bey’e: “Sen Ezber Hoca’ya kızını versen iyi olur” derler. Mansur Bey’e de kızının Ezber Hoca’da gönlü olduğunu, Ezber Hoca’nın da Akca’da gözü olduğunu söylerler. Ak sakalların dediklerini Mansur Bey dinler ve kızını Ezber Hoca’ya vermeye razı olur. Akca’yı Ezber Hoca’ya nikahlarlar. Ondan sonra Ezber Hoca burada yaşamaya devam eder.

Şimdi haberi kimden al, Şah Abbas’tan al. O Mansur Bey’in obasına cansız¹³²⁰ gönderir. Bir gün casus gidip Şah Abbas’a Mansur Bey’in kızını Halapşirvanlı Ezber Hoca denen bir yiğide verdiğini haber verir. Bunu işitir ve Şah Abbas düşünmeye başlar. Taymaz ayyarını¹³²¹ gözünün önüne getirir. O, düzenbazlık ve yalancılıkta çok yeteneklidir. Onu Şah Abbas çağırır. Taymaz hilekar o anda onun önüne çıkar. Şah Abbas bu hilekarla iki konuda gizlice anlaşır. Taymaz hilekardan Akca’yı ne şekilde ele geçirebileceğini sorar. Bunu duyan Taymaz hilekar: “Ey padişahım, bu işini zamanında bitiririm, Akca’yı sizin önünüze getiririm” der. Taymaz hilekar yapacağı işleri Şah Abbas’a söyler. Şah, ona da razı olur. Ondan sonra Taymaz hilekar köşkten çıkıp gider. O, bu dönüşünde Ezber Hoca’nın eşğine gelir. O, onun kapısında bekler bekler gider. Bu durum üç gün tekrarlanır. Sonunda Ezber Hoca Taymaz hilekardan: “Sen kimsin” diye sorar. Taymaz hilekar Ezber Hoca’ya: “Ben Halapşirvanlıyım. Bir nedenle bu yurda yolum düştü. Şimdi gitmenin de yolunu hiç bulamıyorum. Sizin de Halapşirvanlı olduğunuzu duydum. Siz geri döndüğünüzde beni de Halapşirvan’a alın gidin” diyerek yalvarır. Ezber Hoca ona merhamet eder:

¹³¹⁶ Haremhana: Şeyhlerin, hanların eşlerinin yaşadığı yer.

¹³¹⁷ Halapşirvan: Eski şehir adı. O Daşhovuz vilayetinin Lenin ilçesinin 82 km. batısında yerleşen Diyarbekir’in 25 km. uzağında, Mañgırı’nın üstündedir. Orada eski şehrin harabesi vardır. Ona Türkmenler günümüzde Halapşirvan derler.

¹³¹⁸ Cahankeşde: Yurt gezen, seyyah.

¹³¹⁹ Şugla: Işık, alev.

¹³²⁰ Cansız taşlamak: Casus göndermek.

¹³²¹ Ayyar: Hilekar, düzenbaz, yalancı.

“Sen burada duruver. Benim develerime bak” der. Ondan sonra Taymaz Ezber Hoca’nın develerine bakıverir. Bir gün develeri Taymaz birinin bahçesine koyuverir. Kavun tarlasının sahibi gelir, “neden böyle yaptın” deyince Taymaz bilmezden gelerek: “Bu kavunları develer çok iyi yer” diye cevap verir. Kavun tarlasının sahibi develeri kovar. Taymaz’ı da öldüresiye döver. Bu vakalar olup bittikten sonra Taymaz şikayet ederek Ezber Hoca’nın yanına varıp: “Senden de hoca olur mu? Senin develerini yoldan geçirmediler. Seni buranın halkı sevmiyor. Senin develerin için beni de öldüresiye dövdüler” der ve yalandan bağırarak ağlar. Ezber Hoca bu sözleri duyunca çok üzülür. O anda içinden: “Bu halk beni yabancı mı saymakta? Böyle olursa yurduma dönmem gerekiyor” diye düşünür. Taymaz hilekar Ezber Hoca’nın düşüncelerini okur, onun o anki düşüncelerini bilerek ona: “Sen neler düşünüyorsun” diyerek ona sorar. Ezber Hoca Taymaz hilekarın bu sorusuna: “Şimdi biz Halapşırvan’a gidecek olduk. Sen onun yolunu gece bulur musun” der. Taymaz: “Ey hocam, Halapşırvan’ın yolunu biri gündüz bulursa, ben gece bulurum” der.

O an geceydi. Ezber Hoca hiçbir adamdan izin almadan, hiç kimseye danışmadan, bir insana bile bildirmeden, kısa bir zamanda develere yüklerini yükler. Akca’yı da deveye bindirip, gizlice Taymaz hilekar ile yola düşer. Taymaz hilekar develerin başını çeker. Ezber Hoca onun arkasındaki devenin üstünde oturur. Bunlar bütün gece yol giderler. Şafak sökerken bir çiftliğin yanına varırlar. Ezber Hoca Taymaz hilekara bakarak: “Bu yol Halapşırvan’a gitmez. Böyle bir çiftlik Halapşırvan’ın yolu üzerinde yoktu” der.

Taymaz hilekarlık yapıp, “Ben yolumu kaybettim. Siz burada durun. Ben bu yerlerin neresi olduğunu şu çiftlikten öğreneyim” der ve oraya yönelir. Bu çiftlikte ise Şah Abbas yiğitleriyle Taymaz hilekarın gelmesini bekliyordu. Taymaz hilekar çiftliğe gelir ve: “Ey benim asil şahım, buyruğunuz dediğiniz gibi gerçekleşti”. O sözleri işitince hemen, Şah Abbas yiğitlerini Ezber Hoca’nın üzerine salar. Ezber Hoca bunları görüp, çaresiz Akca’yı bırakır, kendisi zorla kaçarak kurtulur. Yiğitler ise Akca’yı Şah Abbas’a getirirler. Akca Şah Abbas’a yalvarıp, “ey alemin padişahı, siz bana ebedî baba oldunuz” diye ağlar. Akca’nın bu sözlerini duyunca şah, hiç kimseye göstermediği merhameti ona gösterir. Şah Abbas ona bakarak: “Benim bir tek kızım vardı. Şimdi iki olsun. Akca’yı Şahsenem’in köşküne götürün” diyerek yiğitlerine emreder. Yiğitler Şah Abbas’ın dediğini yaparlar. Akca bundan sonra Şahsenem’in köşkünde yaşamaya devam eder. Bırak yaşayıversin.

Şimdi haberi kimden al, Garip’ten al. O bu dönüşünde Şahsenem’in köşküne diye geliyordu. Garip az yürüyüp çok yürüyüp, sonunda Şahsenem’in çiftliğine ulaşır. O an Garip, düşünür ve; “ben bir eşarp olsam, Şahsenem eline alırdı yada bir Kirman¹³²² şal olsam Şahsenem beni başına örterdi” der ve bir name söyler. İşte şöyle:

Ala gözlü Şahsenem’in,
Garip düştü illerine,
Bu misgini¹³²³ çağlamıştır,
Düştü yârin yollarına.

Ben bir sunalı göl olsam,
Ya bir cerenli çöl olsam,
Öten bir bülbül olsam,
Konsam yârim güllerine.

Huda’mdan sağlık alsam,
Güzel şahtan beylik alsam,
Ben bir gülgün¹³²⁴ eşarp olsam,
Senem alsa ellerine.¹³²⁵

¹³²² Kirman: İran’da bir şehrin adı.

¹³²³ Misgin: Mutsuz, garip, yoksul, fakir.

¹³²⁴ Gülgün: Gül renkli, gül desenli.

Yârin mektubuna dal¹³²⁶ olsam,
Yüzüne çift ben olsam,
Ya bir kovada bal olsam,
Senem çalsa ellerine.

Suda yüzen bir sal¹³²⁷ olsam,
Yürümeye bir yol olsam,
Ya bir Kirmanı şal olsam,
Yar sarsa bellerine.

Âşık Garip mesken eyler,
Gözde yaşını tesgin¹³²⁸ eyler,
Bizi bundan mesken eyler,
Senem gitse illerine.

Garip sözünü tamamlar ve çiftliğin kapısında oturur. O an bağcı bağından dışarı çıkar, bakınca bir yiğidin kederli halde oturduğunu görür. Bağcı bunu sınar ve içinden: “Bu yiğit garibana benziyor. Gel bunun yanına varayım, hatırını sorayım” der ve Garip’in yanına varır. Bağcı ona bakarak: “Ey yiğit, nereden gelip nereye gidiyorsun?” der. Garip bağcıya: “Gidecek yerim yok. Kim beni evlatlık alırsa onun yanına giderim” der. Bağcının oğlu yoktu. Buna çok sevindi: “Ey yiğit sen benim oğlum ol” der. Garip buna razı olur. Ondan sonra bu ikisi kucaklaşarak bağcının evine gelirler. O günden itibaren bağcının evinde Garip yaşamaya başlar, onun işlerini yapmaya başlar. Sığınağına bakar, başka işlerini yapar.

Günlerin birinde Garip seher vakti avludan evine gelir. Bağcı evde değildir. Garip annesine bakıp: “Ey anne babam nereye gitti?” der. Annesi Garip’e: “Ey oğlum Garip, şimdi bahar gelmiş, nevrüz gülleri açılmış. Baban bundan sonra her gün Şahsenem’in bahçesine çimen eker” der. Bu sözleri duyan Garip: “Ey anne ben babamın yanına varıp çimen biçsem nasıl olur” der. Annesi Garip’e: “Sen de yardım edersen çok iyi olur” der. Garip ise annesine: “Ey anne beni sen babamın yanına götür, ona şöyle de” der. Garip’in annesi onu bağcının yanına götürür: “Ey bağcı Garip de çimen eksin” der. Bağcı onun sözünü kabul eder. Garip’e çimen ektirir. Son gün çok erken Garip bahçeye gider ve çok çimen eker. Bağcının gelişini görür, bağcı ona çok sevinir. Bağcı aceleyle çimen ekmeye başlar. Garip’in çimen bağladığından habersizdi. O an Garip bağlanan otları bağcıya getirir. Bağcı kendisinin bağladığı otlarla birlikte onları da getirir. Götürüp Şahsenem’e verir. Şahsenem otlara bakınca bir öbek otun çok sağlam bağlandığını görür. O öbeği eline alıp, Şahsenem bağcıya bakar ve: “Ey bağcı, bu öbeği kim bağladı? Sen yine doğruyu söyle” der. Bağcı Şahsenem’e: “Ey cihan sultanı, ben bir Garip yiğidi evlat edindim. Bugün geç kaldım. Onun için bana ot bağlamaya yardım etti. Bu öbeği benim evlatlığım bağladı” der. Şahsenem bu sözleri duyunca bağcıya güler yüzle bakar ve yanında durur. Ona: “Ey bağcı her gün bunun gibi öbek bağla” der. Bu gülümsemeyi bağcı yanlış anlar. Şahsenem bana âşık olmuş diye düşünür ve bir name söyler. İşte şöyle:

Ben sevmişim güzel Senem adını,
Sevsem öldürürler, sevmesem ölürüm,
İle meşhur olan asil zâtını,
Desem öldürürler, demesem ölürüm.

¹³²⁵ Bu dörtlük önceki varyantlarda yoktur.

¹³²⁶ Dal: Arap alfabesinin sekizinci harfi, ebce hesabında dördüncü harftir.

¹³²⁷ Sal: Nehirden geçmek için kullanılan bir araçtır.

¹³²⁸ Tesgin eylemek: Durdurmak, sakinleştirmek, susturmak.

Kurban olsam yârin servi boyuna
Asil olan evladına¹³²⁹, soyuna¹³³⁰,
Bir hılvat¹³³¹ eyleyip, varsam evine,
Varsam öldürürler, varmazsam ölürüm.

Bir anlık tutsam yarin elini,
Kucaklasam yarin ince belini,
Ağzıma salıp şirin dilini,
Sorsam öldürürler, sormasam ölürüm.

Nazik gamzañ¹³³² yanar küpar¹³³³ gözümden,
Kurban olam tatlı şeker sözünden,
Kah yanağından kah yüzünden,
Öpsem öldürürler, öpmesem ölürüm.

Ben seni sevmişim canı gönülden,
Sen beni sevmeye korkarsın ilden,
Hıtaiyi parmaktan, kınalı elden,
Tutsam öldürürler, tutmasam ölürüm.¹³³⁴

Ben togap¹³³⁵ yiğidin ayak tozlarını,
Överek yiğidin Peri kızlarını,
Kaymak dudaklarını, bal ağızlarını,
Emsem öldürürler, emmesem ölürüm.

Gözümü kapmış nurlu yüzün,
Yüreğimi deşmiş kumarlı gözün,
Lerzana¹³³⁶ getirdi tatlı sözün,
Bilsem öldürürler, bilmesem ölürüm.

Gel kulak ver yârin düşüncesine,
Gümüş heykel¹³³⁷ takmış boynuna,
Koca bağcı Şahsenem'in goynuna¹³³⁸,
Girsem öldürürler, girmesem ölürüm.

Bağcı sözünü tamamlar. Bunu duyan Şahsenem çok sinirlenir, ama onun “Evimde bir garip yiğit bana evlat oldu” dediğini duyunca içinden: “Bu söylenen gariban yetim yiğit Garip olmasın” diye düşünerek bağcıya hiçbir şey demez. Bağcı buna çok sevinir. Şahsenem ise o anda Garip hakkında düşünür ve bağcıya: “senin yetim evlatlığın nerede” der. Şahsenem’in dediği sözleri ise bağcının kulağına bile gelmez. Bundan dolayı bağcı coşar. O Şahsenem’e bakıp bir name söyler. İşte şöyle:

Koca bağcı bir gülümser,

¹³²⁹ Evlat;

¹³³⁰ Soy;

¹³³¹ Hılvat;

¹³³² Gamza: Naz, nazlı bakış, nazlı bakmak, nazlı seslenmek.

¹³³³ Küpar göz: Sarhoş edici gözle bakmak, güzelin gözü.

¹³³⁴ Bu dörtlük daha önceki varyantlarda yoktur.

¹³³⁵ Togap: Alnına sürmek, dua etmek, sığınmak.

¹³³⁶ Lerzan: Titremek, ne yapacağını bilmemek.

¹³³⁷ Heykel: Kolye, boyna asılan şekil, surat.

¹³³⁸ Goyun: Koltuk, kucak.

Gir bağcının koynuna.
Ekin başı salıp çıkar,
Vur bağcının koynuna.

Giyimini çıkar yatalım,
Canımızı cana katalım,
Murat maksada yetelim,
Gir bağcının koynuna.

Tirsem¹³³⁹ bağında gülünü,
Emsem lebiñde¹³⁴⁰ balını ,
Bilezikli ak kolunu,
Sal bağcının boynuna.

Bağcı kulunu yad eyle,
Gamlı yüreğini şad eyle,
Rakip yüreğini od eyle,
Gir bağcının koynuna.

Bağcı sözünü tamamlar. Şahsenem bağcının bu sözlerini duyunca çok sinirlenir: “Ey bağcı haddini aşma, ağzını topla. Herkes kendi haddini bilse iyi olur” diyerek ona kötü bakar. Bunu gören bağcı çok korkar ve kendi yoluna düşer. Evine gelir. Garip’i gördüğü anda bağcı: “Oğlum Garip, Şahsenem senin sıkı bağladığın ot öbeklerini çok beğendi. Artık otları sen bağla” der. Bu Garip’in hoşuna gider. Garip ertesi gün sabahtan ot bağlar. Otların arasındaki çiçeklere gizli bir mektup koyar. Ondan sonra Garip bağcıya otları verir. Bağcı onu Şahsenem’e götürür. Şahsenem bağlanan öbeklerin arasında bir sır olduğunu bilir ve koklamak isterken gizli mektubu görür. Şahsenem bağcı gittikten sonra mektubu alıp okur. Mektupta Garip’in yazdığı name varmış. O name işte şöyle:

Kulak koyup işit benim sözümü,
Günden güne beter oldum derdinden,
Neler çektim ayrılığında hicranı,
Kan ağlayıp geçer oldum derdinden.

Alın terimle bağcıya hizmet ederim ben,
Bilmiyorum maksadıma nasıl yeterim,
Bu dert ile başımı alıp giderim,
Başka vatan tutar oldum derdinden.

Gariplikte sen gelmedin karşıma,
Acımadın gözden akan yaşıma,
Ecel yastığını koyup başıma,
“Yar yar” diye geçer oldum derdimden.

Ot bağlayıp, name yazıp gönderdim,
“Sen” diye özgeden yüzümü döndüm,
Talih mumunu ağlayıp söndürdüm,
Biganalık¹³⁴¹ eder oldum derdinden.

Garip söyler “kel” koyup ben adımı,

¹³³⁹ Tirmek: Dermek, yolmak, koparmak, toplamak.

¹³⁴⁰ Leb: Dudak, kenar, kır, yaka.

¹³⁴¹ Bigana: Yabancı, yad.

Bu vatanda kişi bilmez zatımı,
Senden başka kime söylerim derdimi,
Sana derdim söyler oldum derdimden.

Şahsenem Garip'in gönderdiği nameyi okuyup bitirir. Bu gizli sırrı öğrendikten sonra Şahsenem çok bitakat¹³⁴² olur. Nala¹³⁴³ eder ağlar. Sınasının¹³⁴⁴ bentlerini açar. Yüreğinde dağı, gözünde akı, elinde mendili, iki gözünü silip, gamlı halde bir name söyler. İşte şöyle:

Bahar geldi, gül açıldı,
Benim gülüm açılmaz mı?
Bülbülün kanı saçıldı,
Benim kanım saçılmaz mı?

Heberim yok bahar oldu,
Otlar lale bahçesi oldu,
Garip'imden haber geldi,
Kerem yollar açılmaz mı?

Talihliden talih gitti,
Nöbet rakiplere geçti,
Sakı¹³⁴⁵ ecel bâde tuttu,
Kefen donum biçilmez mi?

Sohbet eden yollar kaldı,
Gül deresini zaglar¹³⁴⁶ aldı,
Benim yârim gayrı oldu,
Şimdi şarap içilmez mi?

Şahsenem der ömrümün gülü,
Kesildi muhabbet yolu,
Açıldı bağların gülü,
Benim gülüm açılmaz mı?

Şahsenem sözünü tamamlar. Şahsenem'in bu söylediğı nameyi Akca dinler. Akca bunu dinleyip Şahsenem'in yanına gelir. Geldiğinde Şahsenem'in gözünde yaş, bağrında taş, ağlayıp oturur. Akca bunu görüp Şahsenem'e: "Ey Şahsenem sana neler oldu? Sen bunca hasret çekiyorsun" der. Şahsenem Akca'ya bakıp zır zır ağlayarak bir name söyler. İşte şöyle:

Akca sana sırlı halimi söyleyeyim,
Yârin gülü geldi, kendi gelmedi,
Başımdan geçeni beyan edeyim,
Yârin gülü geldi kendi gelmedi.

Hangi rakipler bizi yârdan ayırmış,
Felek çemberimi kırmış,
Huda, yârimi kime buyurmuş,
Yârin gülü geldi, kendi gelmedi.

Sıyayı¹³⁴⁷ zülûflerim mara¹³⁴⁸ dolanmış,

¹³⁴² Bitakat: Endişelenmek, kaygılı oturmak.

¹³⁴³ Nala: Ağlamak, ah çekmek, zorlamak.

¹³⁴⁴ Sına: Sine, göğüs.

¹³⁴⁵ Sakı: Mecliste şarap dağıtan adam, su veren.

¹³⁴⁶ Zag: Karga.

Sinemin üzre¹³⁴⁹ çapraz yara serpilmiş,
Ne sebeple bahta kara çekilmiş,
Yârin gülü geldi, kendi gelmedi.

Benim yârim Hasan Vezir'in oğludur,
Muhabbetler bir söze bağlıdır,
Babamın elinden sinem dağlıdır,
Yârin gülü geldi, kendi gelmedi.

Kahpe felek beni kıldı yabancı,
Kendi gelmeden gülü geldi gıyabında,
Benim için oğul olmuş bağcıya,
Yârin gülü geldi, kendi gelmedi.

Âşık ile maşuk işi bir gerek,
Vedası, vefası, kovlu¹³⁵⁰ bir gerek,
Huri-cennet, hulki¹³⁵¹ husnı¹³⁵² bir gerek,
Yârin gülü geldi, kendi gelmedi.

Siyah zülfüm sana kurban olmuş,
Gönül dileyen sana derman olmuş,
Yârdan desen bize ferman¹³⁵³ gelmiş,
Yârin gülü geldi, kendi gelmedi.

Şahsenem kız derler benim adıma,
Bir ah vursam alem yanar oduma,
Yaradan zülcelâl¹³⁵⁴ yetiş derdime,
Yârin gülü geldi, kendi gelmedi.

Şahsenem sözünü tamamlar. Akca bu sözleri duyup, “Ey Şahsenem, biz ikimiz yarın sabah erkenden bahçeye çıkalım. Garip de bahçeye gelir. Biz onunla bahçede buluşuruz” der. Şahsenem Akca'nın bu sözlerini makul görür. Bu konuşmadan sonra Şahsenem yanına bağcıyı çağırır ve ona: “Ey bağcı, ben yarın sabahleyin erkenden bahçe gezisine çıkacağım. Bağın içini temizle. Bekçilere de söyle bağın etrafına başka insan sokmasınlar” diye emir verir. Bağcı bunları Şahsenem deyince hemen yerine getirir. Bağcı bu haberi evindeki Garip'e de anlatır. Garip bağcının bu haberini duyunca çok sevinir ama bu neşesini bağcıya belli etmez. Ertesi sabah şafak vaktinde Garip hiç kimseye gözükmeden bağa varır. O vakitte bağda hayvanlardan başka kimse yoktu. Garip hayvanları kendine sırdaş bilerek onlara bakıp bir name söyler. İşte şöyle:

Bağ sahibi bağını etmiş yasak,
Şahsenem kız bağ gölgesine gelecektir,
Bülbüller konun gülden güle,
Benim yârim bağ gölgesine gelecektir.

Nerkes¹³⁵⁵ gözüm kıya kıya bakmasın,

¹³⁴⁷ Sıya: Mürekkep, siyah.

¹³⁴⁸ Mar: Yılan.

¹³⁴⁹ Üzre: Üstünde, üzerinde.

¹³⁵⁰ Kovul: Söz vermek, vaat etmek.

¹³⁵¹ Hulk: Sıfat, şekil.

¹³⁵² Husn: Güzellik, görkemlilik, alımlılık.

¹³⁵³ Perman: ferman, buyruk.

¹³⁵⁴ Zülcelal: dini düşünceye göre, şöhret, hürmet, büyük mertebeli, Allahın bir adı.

Göz yaşımı sabır eyle, akmasın,
Ağlayıp hicran çekip bağrımı yakmasın,
Benim yârim bağ gölgesine gelecektir.

Papağan, sen kendini söze çağlama,
Senuber¹³⁵⁶ gibi zır zır ağlama,
Sünbül¹³⁵⁷ saçın tar tar edip bağlama,
Benim yârim bağ gölgesine gelecektir.

Benevşe¹³⁵⁸ başını eğip dur hizmette,
Bulut, tut sıcaklığı ol bu halvette,
Şimdi gamlı olup durma külpette¹³⁵⁹,
Benim yârim bağ gölgesine gelecektir.

Garip âşık bugün bağcılık kılıp,
Ayrılık derdinden bağrını dilip,
Fazlasını öğrendim olanları bilip,
Benim yârim bağ gölgesine gelecektir.

Garip sözünü tamamlar. Ondan sonra giderek çok gür olan güllerin arasına gizlenir.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem'den al. Ertesi gün erkenden Şahsenem kırk arkadaşı ve Akca'yı yanına alarak bağ gölgesine gezintiye çıkar. Kızları toplu halde gezin diye yollar. Kendisi tek başına yürümeye başlar. Kızlar toplu halde bağda gezmeye başlar. O kızlardan biri Garip'in gizlenerek yattığı yere varır. Onu görüp korkar ve kaçar. O kaçan kızı Garip de görür. Garip o anda düşünerek kendi kendine: "O kız belli ki benim burada yattığımı kızlara da söyler. Ondan sonra bu sır herkese belli olur" der ve bağın ortasında bulunan havuza gizlenerek geçer. Havuzun etrafı çok gür bağla çevriliydi. Orada çok büyük bir ağaç vardı. Garip o ağacın budağına tırmanır. Buradaki büyük ağacın dibine yavaşça yürüyerek gelip Şahsenem üzgün bir halde oturur. O başını yukarı kaldırdığında ağaçta oturan Garip'i fark eder. Garip da onu görür. O anda Garip düşünür ve: "Ben Şahsenem'in yanına varsam, ikimiz onunla birlikte otursak, onun kız arkadaşları bunu görür, herkes gizli sırrımızı öğrenir" diye endişeye kapılır. Garip o anda kendine doğru gelen Şahsenem'i görüp ağaçtan zıplayarak iner ve kaçmaya başlar. Şahsenem onun peşine düşer ama yetişemez. Şahsenem yetişemeyince daha önce oturduğu yere geri oturur. Garip yavaş yavaş gizlice Şahsenem'in peşine düşer gelir. Onun oturduğu yerin yakınında başka bir büyük ağaç vardı. Şahsenem'in gönlündekileri bilmek için Garip o ağaca tırmanır. Oradan Şahsenem'i sınar. Onun halini durumunu görür. Şahsenem ise o anda kaygılı ve düşünceli bir şekilde oturuyordu. Şahsenem devamlı havuza bakmaktaydı. Suyun yüzünde Garip'in yüzünü görür o anda. Şahsenem bu duruma hayran kalır: "Bu nasıl bir sır oldu, ya ben aklımı yitirdim, ya da Garip benim gözüme görünüyor" diye kendi haline ağlayarak bir name söyler. İşte şöyle:

Uçurdum şunkar¹³⁶⁰ kuşumu,
Hiç bir yerde haberi yok.
Hasret dolu göz yaşımı,
Dökmeyince duracağım yok.

Kaçtı bu devletin kuşu,

¹³⁵⁵ Nerkes gözüñ: Hoş, güzel göz.

¹³⁵⁶ Senuber: "Gül-Senuber" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹³⁵⁷ Sünbül: Kara renkli keskin kokulu bir ot, çiçek adı, buğday, arpa başağıdır.

¹³⁵⁸ Benevşe: Çiçek adı.

¹³⁵⁹ Külpet: Külfet, zorluk, tasa, kaygı.

¹³⁶⁰ Şunkar: Laçın, bir tür şahin.

Arar beni yazın kışın,
Haberini bilmez hiç kimse,
Bir yerde duracağım yok.

Ben isterim, yarım gelse,
Gelip, gamlı gönlümü sorsa,
Kötü rakipler bunu bilse,
İkimizi bırakmayacaklar.

Bize bütün alem düşman,
Kime diyeyim bir daha,
Güz yeli vursun burayı,
Bu söhbetin berarı¹³⁶¹ yok.

Bilsem muhabbetin yolunu,
Tutsam ben yarimin kolunu,
Gezerim Kerbela¹³⁶² çölünü,
Bu gönlümün gücü kalmadı.

Yarım gitti bağdan çıkıp,
Aşka düştüm bağrımı yakıp,
Senem diğer yola bakıp,
Görmeyince kararım yok.

Şahsenem bu halde otururken yanına Akca gelir. Şahsenem Akca'ya bakarak gözlerinden yaş gelip ağlar ve bu namesini devam ettirir.

Şahsenem der, Akca gelsene,
Ne olduğunu benden sorsana,
Halimden haber alsana,
Senden başka diyeceğim yok.

Şahsenem sözünü tamamlar. Akca Şahsenem'den haber sorar: "Ey, Şahsenem, niçin ağlıyorsun. Sana ne oldu" der. Şahsenem Akca'ya bakarak, "Ben burada Garip'i gördüm. O benden kaçtı. Ben neden kaçtığımı bilemedim" der. Akca Şahsenem'e bakarak: "Ey, Şahsenem, Garip bu sırlarımızı hiç kimseye bildirmek istemiyor" der. O anda Şahsenem kendisinin iç dünyasında olanları beyan edip bir name söyler. İşte şöyle:

Akca gelin, gamsız başım,
Gamhana¹³⁶³ oldu, neyleyim.
Bir nedenle aşına başım,
Yabancı oldum neyleyim.

Ben geldim onu sorgulayıp,
Yüreğimi oda tutarak,
O kaçtı benden koşarak,
Gizli sır oldu, neyleyim.

Buruk kaldı ağızımın balı,
Yükseldi ayrılık rüzgarı,
Bilemedim nedir huyu,

¹³⁶¹ Berarı yok: Mecali yok, takati yok.

¹³⁶² Kerbela: Arabistan'da büyük bir çölün adı.

¹³⁶³ Gamhana: Gam evi, çok kederli, kaygı çekmek, ağır kaygılanmak.

Revan oldum, neyleyim.

Şimdi duramam bir saat bile,
Gönlümde kalmadı takat,
Muhabbet salan ımarat¹³⁶⁴,
Virana döndü, neyleyim.

Kurtulmadı gamdan başım,
Zehir oldu yediğim aşım,
Yar yolunda gözde yaşım,
Hayran oldu, neyleyim.

Şahsenem sığındı pire,
Herkes kendi bahtından göre,
Yarin gönlü özge yara,
Şüpheli oldu, neyleyim.

Şahsenem sözünü tamamlar ve suya bakar. Garip suda gözükmmez. Garip o anda kendini gizlemişti. Şahsenem ile Akca ikisi konuşarak yavaş yavaş yürüyerek Garip'in oturduğu ağacın dibine varırlar. Garip hakkında konuşurlar. Bu ikisinin dediklerini Garip duyuyordu. Şahsenem'in kendinden başkasına gönlü olmadığına inanır ve yüreğindeki sevgisini beyan edip bir name söyler. İşte şöyle:

Kurban olurum, kalem kaşlı nigarım,
Esen olursun, yeniden gelince.
Dalı tubı¹³⁶⁵, dudağı şeker nigarım,
Bakarım yoluna ta ki ölünceye dek.

Derdin oku değip, döktü kanımı,
Kötü rakipler duysa, bozar neşemi,
Huda'dan razıyım alsa canımı,
Sensiz ömrüm gayrı oluncaya dek.

Akca ile gezdin bu zaman,
Kırk arkadaşın elinde sürsün devran,
Dön fikrinden, canımdır kurban,
Ölmek daha iyi sen dilberden ayrı kalıncaya dek.

Gözlerim kanıncaya dek bakarım yüzüne,
Ne beşer¹³⁶⁶, ne Peri¹³⁶⁷ derler seni,
Mecnun gibi çölde sürsem izini,
Yansam gerek teninde canım kalıncaya dek.

Gerçek âşıklar yalvarır dostuna,
Kötü rakipler ayrılığın peşinde,
Garip der kefen gömlek üstüne,
Hiç dinmeden gözde yaşım kalana dek.

¹³⁶⁴ İmarat: İmar, bina, ev, bina etmek, şehir kurmak.

¹³⁶⁵ Tubı: Ağaç adıdır.

¹³⁶⁶ Beşer: Adam, insan, beşeri.

¹³⁶⁷ Peri: Masallara göre cinlerin güzelleri, çok güzel kız.

Garip sözünü tamamlar. Şahsenem ile Akca kendi aralarında konuşurlar ve Garip'i bulmak için etrafa bakınmaya başlarlar. Bağların arasında ararlar. Garip bu olanları görüp yine bir name söyler. İşte şöyle:

Bağın içinde bağcı olsam,
Dersem taze güllerinden,
Kavuşmanız nasip etse,
Kucaklasam ince bellerinden.

Beni görsen işbu halde,
Kendim burda, gözüm yolda,
Ak yüzüne çekerim dalda,
Ter kınalı kollarını.

Yanağın misli laledir,
Bakışın canım aladır,
Ağzın altın piyaladır¹³⁶⁸,
Doyup içsem ballarından.

Seher kalkıp zülfün tara,
Gül yüzüne desmal¹³⁶⁹ sara,
Rakip yüzü olsun kara,
Hoş söyletsen dillerini.

Âşıklıkta oldum fakir,
Yazığma oldum mukır¹³⁷⁰,
Dilim yazıp, çeşmim¹³⁷¹ okur,
Ak yüzünde hallerini.

Garip âşık olsana fakir,
Günahına olma münkir,
Razı olur mövlan¹³⁷² kadir,
Şad eylesen kullarını.

Garip sözünü tamamlar. Garip Şahsenem'e baktığında onun çok kederli olduğunu görür. Ona acır ve bir name söyler. İşte şöyle:

Boz dumanlı dağları aşır,
Ahu gözlü maral geldi,
Aşkın sevdasına düşüp,
Ahu¹³⁷³ gözlü maral geldi.

Avcılar avlar avını,
Yanında çakmağı¹³⁷⁴, govı¹³⁷⁵,
Başta gelen serdarını,
Dursana avcı, maral geldi.

¹³⁶⁸ Piyala: Kase, şarap içilen kap, mey içilen kap.

¹³⁶⁹ Desmal: Örtü.

¹³⁷⁰ Mukur: Boyun eğmek, razı olmak.

¹³⁷¹ Çeşm: Göz, gözün içindeki kara.

¹³⁷² Mövlan: Mevlam, dini düşünceye göre Allah'ın bir adıdır.

¹³⁷³ Ahu: geyik, ceren.

¹³⁷⁴ Çakmak: ateş yakılmak için kullanılan demir alet.

¹³⁷⁵ Gov: çakmak çakıldığında çıkan ateş parçası, kov.

Avcılar avlar dağında,
Balı şeker dudağında,
Günün tam orta vaktinde,
Güzel avcı, maral geldi.

Senem ile Akca gelin,
Dilin, yüreciğim, dilin,
Şitde¹³⁷⁶ kucaklayıp ince belin,
Senem avcı, maral geldi.

Talandı ömrüm talandı,
Çığ düştü bahçe sulandı,
Bahçeyi üç dört dolandı,
Zalim avcı, maral geldi.

Balları vardır lebinde,
Seni gören kalır derde,
Eliyle savunup vurduğu yerde,
Senem avcı, maral geldi.

Üstüne giymiş ala,
Biri güllü, biri lale,
Ak ellerini sallaya sallaya,
Senem avcı, maral geldi.

Gadamları¹³⁷⁷ göz üstüne,
Kurbanım çeşmi mestine,
Mürevvet eyleyip dostuna,
Senem avcı, Maral geldi.

Kaygı oldu bize bugün,
Uyku haram oldu bu tün¹³⁷⁸,
Ağaca gel de sen de bin,
Zalim avcı, maral geldi.

Garip âşık demez yalan,
Ömrümüze düştü talan,
Servi ağacına dolan,
Senem avcı, maral geldi.

Garip sözünü tamamlar. Şahsenem ile Akca Garip'i bulamayınca sinirlenip geri dönerler. Şahsenem'in tacı başında. Yüzünün güzelliği tavus kuşuna benzeyerek yavaş yavaş yürüyüp Garip'e doğru gelirler. Bunu gören Garip'in aklı başından gider. Bu ikisinin yürüyüşüne heves edip bir name söyler. İşte şöyle:

Gördüm iki Peri gelir,
Güzel sallana sallana.
Aşğının gönlünü alır,

¹³⁷⁶ Şitde: nakışla işlenmiş ipek kuşak.

¹³⁷⁷ Gadam: Adım.

¹³⁷⁸ Tün: Gece, akşam, karanlık.

Gelir, sallana sallana.

On dördü gece ay gibi,
Tumagalı¹³⁷⁹ küpay¹³⁸⁰ gibi,
Ulu devletli bey gibi,
Gelir, sallana sallana.

İki Peri dost olup,
Birbirinden örnek alıp,
Dik bakıp, elini sallayıp,
Gelir, sallana sallana.

Biri güldür biri gonca,
Öteki yok Senem kadar,
Temaşa kılınız hepiniz,
Gelir, sallana sallana.

Garip derler kulun adına,
Hakk erdirmiş muradına,
Göğüs gerip ayrılık ateşine,
Gelir, sallana sallana.

Garip sözünü tamamlar. Şahsenem ile Akca Garip'in üstünde oturduğu ağacın dibine yaklaşırlar. Garip ise ağacın üstünden iner. Bunu Şahsenem ile Akca görür. Şahsenem Garip'i gördüğü anda koşarak onun yanına varır ve kucaklar. Bu ikisi ağız ağıza, sine sineye koyup sarmaş dolaş olurlar. O an Garip çok neşelenerek bir name söyler. İşte şöyle:

İkimizi koysalar bağın içine,
Seyran etsek seninle sevdiğim,
Şükür şimdi bahtın ermiş kemale,
Bağcı olsam taze güle sevdiğim.

Kurban olam kaşlarına gözüne,
Dal boyuna, endamına, yüzüne,
Sadaka olsun şirin canlı sözüne,
Doyur dudağındaki balla sevdiğim.

Zorluğa göğüs ger, cefa eyleme,
Başkasıyla ahd-i vefa eyleme,
Her ne gelse, zevk ü sefa eyleme,
Söz yayılır ilden ile, sevdiğim.

Kaşın mihribana başımı koymuşum,
Mest olup, bellere kolum sarmışım,
Kaknus¹³⁸¹ gibi aşk ateşinde yanmışım,
Gel şimdi, rahm eyle güle, sevdiğim.

Kötü rakipler koymaz sefa sürmeye,
Gelmişim önüne başımı vermeye,

¹³⁷⁹ Tumaga: Kuşun başına giydirilen kayıştan yapılan başlık.

¹³⁸⁰ Küpay: Şahinin bir görünüşünün adı.

¹³⁸¹ Kaknus: Bir çeşit kuş.

Dudaklarının şeker balını sormaya,
Muntızırım¹³⁸² aydan yıla, sevdiğim.

Âşık olanların yanar yüreği,
Aç koynunu, sal boynuma bileğim,
Mustıcapdır¹³⁸³ kız oğlanın dileği,
Dileğini Haktan dile, sevdiğim.

Âşık değil, yar cebrini ar eden,
Hakk kendisidir bizi yoktan var eden,
Garip derler bağ içinde zar eden,
Tam dolansam, ince bele, sevdiğim.

Garip sözünü tamamlar. Bunu işitip, Şahsenem yerinden kalkar ve elini Garip'in boynuna sarar. Neşelenerek bir name söyler. İşte şöyle:

Arzumu işitsene, sevgili yârim,
Şikayetsiz yaşa, devran geçmeden önce,
Bağa girip, dersene taze gülünden,
Sarılıp dur, düşman duymadan önce.

Ak bileğimi salsana benim boynuma,
Dolanarak girsene benim koynuma,
Felek hayran olsun benim oyunuma,
Şikayetsiz yaşa, devran geçmeden önce.

Öpücük alsana kızıl gül gibi yüzünden,
Muradına hasıl etsene kendimden,
Ruhum tazelenir her bir sözünden,
Şikayetsiz yaşa, devran geçmeden önce.

Sürme olsana gözümle kaşıma,
Kurban olsana böyle halime, huyuma,
Pervana¹³⁸⁴ gibi dönmüş uzağa,
Sürsene, ecel tutmadan önce.

Sırrı gizli hiç kalmasın arada,
Rakiplerin yüzü olsun karada,
Şahsenem der, ersene maksat murada,
Sürsene gülün hazan¹³⁸⁵ vurmada.

Şahsenem sözünü tamamlar. Garip ile Şahsenem çok sıkı fıkı oluverdiler. Bu durumu sınayan Akca gelinin de aklına yâri düşüp bir name söyler. İşte şöyle:

Kahpe feleğin elinden,
Yüreğimde dağlar kaldı,
Bülbül ayrıldı gülünden,
Taze açılan çiçekler kaldı.

Kolay etsen bu müşkülü,

¹³⁸² Muntazır olmak: Muntazar olmak, sabırlı olmak.

¹³⁸³ Mustıcap olmak: Kabul olmak.

¹³⁸⁴ Pervana: Pervane.

¹³⁸⁵ Hazan urmak: Soğuk vurmak.

Uzağa düştü menzili,
Uçurdum şeyda bülbülü,
Gülşen içinde kargalar kaldı.

Halep'te kaldı vatanım,
Hiç yoktur gelip gidenim,
Yâr ile sohbet edenim,
Adım kadar yerler kaldı.

Ben bu ayrılık derdinde,
Yüzüm musallat gerdinde¹³⁸⁶,
Kardeşler durur yurdunda,
Serin havuzlu bağlar kaldı.

Gülnahal der, yandı canım,
Felek yaktı istihanim,
Ezber Hoca mihribanım,
Yüreğimde dağlar kaldı.

Akca sözünü tamamlar. Şahsenem Akca'nın haline acıyarak onu teselli eder ve: "Ey Akca, sabret, sen de yârine kavuşursun" der. Bu konuşmadan sonra Şahsenem Garip'e bakıp, "Ey Garip, gel ikimiz bağda gezelim, sohbet edelim" diye bir name söyler. İşte şöyle:

Gel Garip'im seyredelim bu bağı,
Bülbül görsün gülün temaşasını,
Koy lebini lebime, dudağa dudağını,
Diller görsün balın temaşasını.

Hudam yarattı cenneti rızvan¹³⁸⁷,
Bu dünyada verdi bize bin elvan¹³⁸⁸,
Yâr için nice yıl gezdi sergezdan*,
Leyla görsün Mecnun temaşasını.

Aşk yeli herkesi eyledi berbat,
Herkesi denk gelse, eyler feryat,
Bisutun dağını çok gezdi Perhat¹³⁸⁹,
Şirini görsün Ferhat'ın temaşasını.

Hudam herkese saldı yüz seveda,
Cihan pazarına düştü bin kavga,
On iki yıl aktı deryada Uzra¹³⁹⁰,
Bamık¹³⁹¹ görsün Uzra temaşasını.

İki âşık birleşseler cem olup,

¹³⁸⁶ Gerd: Toz, duman.

¹³⁸⁷ Rızvan: Dini düşünceye göre cennetin bekçisi, rıdvan.

¹³⁸⁸ Elvan: Açık kızıl renk.

* Sergezdan: Sarhoş. (A.N.)

¹³⁸⁹ Perhat: Şirin ile Ferhat eserinin baş kahramanlarından biri.

¹³⁹⁰ Uzra: Vamık Uzra eserinin baş kahramanlarından biri.

¹³⁹¹ Vamık: Vamık Uzra eserinin baş kahramanlarından biri.

Sineleri dağlı gözü nem¹³⁹² olup,
Sen âşık Garip sen, ben Senem olup,
Akca görsün bizlerin temaşasını.

Şahsenem sözünü tamamlar ve yavaş yavaş yürüyüp Akca'nın yanına varır. Şahsenem Akca'ya bakıp: "Ey Akca, sen benim bütün sırlarımı bilirsin. Sen benim en yakın sırdaşımsın. Akca, sen şimdi bu gizli sırrı içinde saklamanın çaresini gör" der. Bu sözleri işiten Akca Şahsenem'e bakıp: "Ey Şahsenem, bunun gibi gizli sırrı Yasmık nineye emanet etsek iyi olur" der. Şahsenem bu konuşmayı makul görür. Bu işi yerine getirmek için Şahsenem, Akca, Garip üçü Yasmık ninenin yanına varırlar. Ona bu mesele için danışırlar. Bunlara Yasmık nine: "Ben Garip'i saklayayım, ama sen babandan bahçeyi iste. Sen bahçeyi kendine aldıktan sonra oraya hiç kimseyi sokmayız" der. Şahsenem, Akca, Garip bunu makul görürler. Şahsenem Yasmık nineye bakıp: "Garip'i incitme" der ve bir name söyler. İşte şöyle:

Ben bugün giderim babamın yanına,
Vasiyetim Garip'i incitme,
İki aşığın birleşmesinin şanına,
Vasiyetim Garip'i incitme.

Hiç kimseye bildirme, ta ben gelinceye dek,
Ben sana emanet ettim yarın oluncaya dek,
Varıp Şah Abbas'tan bahçesini alıncaya dek,
Vasiyetim Garip'i incitme.

Kötü rakipler yedi ekmeğimi yemeğimi,
Orada fayda etmedi kaygı yemeğim,
Ömrümün kuvveti, gücüm, desteğim,
Vasiyetim Garip'i incitme.

Ne cefalar çekti Garip'e Senem,
Aşkın sevdasında sarhoş benim,
Akca kardeşim, sen benim ninem,
Vasiyetim Garip'i incitme.

Şahsenem sözünü tamamlar. Garip'i Yasmık nineye emanet ederler. Şahsenem ise bahçeyi babasından istemeye Akca'yı gönderir. Akca Şah Abbas'ın yanına varır. Şah Abbas Akca'nın durumunun nasıl olduğunu sorar. Akca Şah Abbas'a bakar ve: "Ey keremli şahım, siz Şahsenem'in yaşadığı bahçesini ona bağışlayın- diye sormaya geldim" der. Şah Abbas buna razı olur. Akca Şahsenem'in köşküne geri gelir ve Şah Abbas'ın bahçeyi ona verdiğini söyler. Bunu işiten Şahsenem kendi kendine: "Ben Garip'i bahçeye getirsem, kız arkadaşlarımdan biri bunu babama söylerse, neler olur" diye düşünür. Akca bunu hemen anlar ve Şahsenem'e bakarak: "Ey Şahsenem, günün rengini elekle tutamazsın. Bu gizli sırrı bütün kız arkadaşlarına söylemen gerekir" der. Şahsenem Akca'nın bu sözünü işitip bütün kız arkadaşlarını yanına çağırır. Onlara gizli sırrını haber edip bir name söyler. İşte şöyle:

Sever yârinden ayrılıp,
Yürümeye rova¹³⁹³ olur mu?
Güzel yârın pırakında¹³⁹⁴,
Gezmeye izin olur mu?

Yüzde melamat¹³⁹⁵ gerdanın,

¹³⁹² Gözü nemli: Gözü yaşlı manasında.

¹³⁹³ Rova: Gitmek, izin vermek, yola gitmek.

¹³⁹⁴ Pırak: Ayrılık.

Sözü yeter namerdin,
Ey yarenler, aşk derdinin,
Derdine deva olur mu?

Ben isterim yârim gelse,
Gelip gamlı gönlümü alsa,
Bir gün bunu babam bilse,
Arkadaşların şahit olur mu?

Firak ateşine yananın,
Sinesine baş koyanın,
Herkese sırrını söyleyenin,
Sözünde vefa olur mu?

Yâr yoluna boyun koymak,
Rahat verip zorluk almak,
Şahsenem der, âşık olmak,
Bundan intiha¹³⁹⁶ olur mu?

Şahsenem sözünü tamamlar. Kız arkadaşları bu sözleri işittikten sonra Şahsenem'e bakıp: "Ey Şahsenem, böyle ise, Garip'i buraya getirin, biz de onu görelim" derler. Buna Şahsenem çok sevinir ve Akca'ya bakıp: "Ey Akca, git Yasmık nineden sorarak Garip'i buraya getir" der. Akca bu işi bitirmeye gider. O Yasmık ninenin yanına varıp: "Şahsenem'in elçisiyim. Ben sizden Garip'i istemeye, onu götürmeye geldim" deyip bir name söyler. İşte şöyle:

Ben Şahsenem'in elçisi,
Benimle yürü şimdi,
Açılmış bağların gülü,
Bağcı olup dersene şimdi.

Düşman yüzü olsun kara,
Otlar düşsün bu şehire,
Koklasan geçsin o yara,
Benimle yürüsene şimdi.

Ölmesin dostlar ölmesin,
Rakip işlerini anlamasın,
Sırrını hiç kimse bilmesin,
Sağa sola bakmasana şimdi.

Huda işitsin derdini,
Hakk erdirdin muradına,
Yâr bilsin ıktıkâtını¹³⁹⁷,
Saflıkla varsana şimdi.

Böyle yapma yüreğini,
Sal boynuna bileğini,
Gülnahal der, dileğini,
Yârdan dileyip alsana şimdi.

¹³⁹⁵ Melamat: İğrenç, iğrenmek, kaygılanmak, kaygı.

¹³⁹⁶ İntiha: Sonu, bittiği yer, nihayet noktası.

¹³⁹⁷ İktikat: İnanç, inanmak.

Akca sözünü tamamlar. Bu sözü duyup Yasmık nine Garip'in Şahsenem'in köşküne gitmesine izin verir. İzin aldıktan sonra Akca Garip'i Şahsenem'in köşküne getirir. Kız arkadaşları Garip'i görürler, onu çok neşeyle karşılarlar. Şahsenem bunu çok beğenip Garip'in neşesini yerine getirmek amacıyla bir name söyler. İşte şöyle:

Hoş geldin, Garip'im, sefa gelmişsin,
Kutlu olsun menzil mekan, Garip'im,
Sohbet et, Rakipler duymadan önce,
Ganimettir hemin-zaman¹³⁹⁸, Garip'im.

Korkum var kötü rakipler duyarlar,
Duysa seni kırmızı kana boyarlar,
Beni tükenmeyen cefaya koyarlar,
Bu zamanlar nasıl zaman Garip'im?

Sana pervesdedir¹³⁹⁹ canı cihanım,
Sensin tacı serim¹⁴⁰⁰ ruhum, canım,
Sana feda olsun bu şirin canım,
Yolunda kurbandır bu can, Garip'im.

Vehim etme, Şahsenem gayrı olur deyip,
Bir namerdin terhosını¹⁴⁰¹ alır deyip,
Özleme ben ölsem, kendi kalır deyip,
Getirme gönlüne şüphe, Garip'im.

Şahsenem der, varım yoğum senindir,
Yavuz günüm, namus arım senindir,
Göğsümdeki çifte narım senindir,
Sinem sana tahtı revan, Garip'im.

Şahsenem sözünü tamamlar. Garip Şahsenem'e bakıp: "Ey Şahsenem, ben senin bağcına yardımcı olup hizmet ediyordum. Ben şimdi gidip onun mallarını kendine teslim edeyim. Sen bana şu işleri bitirmeye izin ver" der. Şahsenem Garip'e izin verir. Garip bağcının mallarını teslim etmeye gider, Garip bağdan çıkıp arkasına baktığında Şahsenem'in köşkünün ışıkları gökte parlıyordu. Garip bunu görüp bir name söyler. İşte şöyle:

Bir apıtap¹⁴⁰² talgat¹⁴⁰³ hüsnü mesihim¹⁴⁰⁴,
Bir şirin dillinin dahi ben dahi,
Dudakların şeker dudak, sözü pesihim¹⁴⁰⁵,
O şirin zulalın¹⁴⁰⁶ dahi ben dahi,

Cemalin subhıdem¹⁴⁰⁷ yüzünde nikap¹⁴⁰⁸,
Kaldırsana yüzünden perdeyi hıcap¹⁴⁰⁹,

¹³⁹⁸ Hemin-zaman: Bu zaman, bu vakit.

¹³⁹⁹ Peyveste: Bağlı, yapıştırılan; sonsuz, zevalsiz, tükenmez.

¹⁴⁰⁰ Ser: Kafa, baş.

¹⁴⁰¹ Terhos: İstek, dilek.

¹⁴⁰² Apıtap: Güneş, gün ışığı.

¹⁴⁰³ Talgat: Dış görünüş, güzellik, yüz güzelliği.

¹⁴⁰⁴ Mesih: Güzellik, altın, gümüş.

¹⁴⁰⁵ Pesih: Dilaver, söz ustası, dil ustası.

¹⁴⁰⁶ Zulal: Duru, saf, pak.

¹⁴⁰⁷ Suphı dem: Şafak vakti, tanın aktığı zaman.

¹⁴⁰⁸ Nikap: Yüzü kapatan perde.

Aleme yansır misli günüşiği,
Senem kız adlının dahi ben dahi.

Çimeni seyreder hüsnü-murguzar¹⁴¹⁰,
Yüz elvan sıfatlı turpa¹⁴¹¹ ilkbahar,
Ne haller, ne hatlar nakışlı nigar,
Tavustan daha güzelim dahi ben dahi.

Gelir bir gün devran, gelmeden kalmaz,
Ne oldu ikbalin, mumum yanmaz,
Kara bahtım uykusundan uyanmaz,
Ben bu eksik ikbalin dahi ben dahi.

Dudakların doyar talh¹⁴¹² vurur kanda,
Takatim kalmadı ciğerde, tende,
Garip âşık size kul olur, bende,
Ben Senem adlının dahi ben dahi.

Garip sözünü tamamlar ve kendi yoluna revan olur. O gelişinde bağcının yanına varır. Mallarını ona teslim eder. Garip bağcı, ninesiyle vedalaşıp Şahsenem'in köşküne, bahçesine geri döner. Şahsenem ile sıkı fıkı oluverir.

Günler geçer ve herkes işine gücüne döner. Günlerden bir gün yemek vakti gelir. Yemek de hazır olur. Tam yemek istediği zaman Şahsenem sucu yardımcısına bakar ve: "Ey yardımcı, git Garip'in eline su tut, o elini yıkasın" der. Sucu yardımcı kumganını¹⁴¹³ alır ve Garip'in eline su tutar. O anda sucu yardımcı Garip'e bakıp: "Ey Garip, ben de Şahsenem'den eksik değilim" der ve onun boynundan kucaklayıp okşamaya başlar. Garip buna çok sinirlenir. Yardımcının yüzüne tokat atar. Yardımcının ağzı burnu kan olur. Yardımcı bundan sonra Garip'e sinirle bakıp: "Sen bana vurdun. Ben sana öyle bir vururum. Senin aklından asla çıkmaz" der ve bahçeden çıkıp gider. Garip ise çok sinirlenip Şahsenem'in yanına dolaşarak gelir. Şahsenem Garip'in yüzüne bakıp ona: "Sana ne oldu? Sucu yardımcı nerde? O nereye gitti?" diye sorar. Garip olanları olduğu gibi Şahsenem'e anlatır. Bunları dinledikten sonra Şahsenem Garip'e bakarak: "Ey Garip, bu işi yanlış yapmışsın, o bizim gizli sırrımızı babama söylerse, beni de seni de sağ bırakmaz" diye bir name söyler. İşte şöyle:

Garip, senin kötü bahtından,
Cihan oldu zindan bana,
Senin bu yaptığın işinden,
Sonunda olur ziyan bana.

Beni bıçaksız öldürdün,
Kah ağlatıp kah güldürdün,
Taze güllerini soldurdun,
Yeşerdi badı¹⁴¹⁴ hazan bana.

Beni eyledin biçare,
Yüreğime saldın yara,

¹⁴⁰⁹ Hıcap: Perde, peçe, örtü.

¹⁴¹⁰ Murg: Tavuk, kuş.

¹⁴¹¹ Turpa: Taze, yeni, genç.

¹⁴¹² Talh: Acı, ağzı acı, kaygılı.

¹⁴¹³ Kumgan: İbrik, maşrapa.

¹⁴¹⁴ Badı hazan: Çok büyük halk, rüzgar, mücadele.

Senin için ben avara¹⁴¹⁵,
Bu iş oldu ziyan bana.

Yardımcı varır babamın yanına,
Sırrını söyler bütün herkese,
Düşmanlara bu bahane,
Gelecekleri şüpheli bana.

Yaptığın işte bir hata,
Geldi yine işbu külfet,
Garip versene bir öğüt,
Geldi ahir zaman bana.

Senem söyle, ey, mihriban,
Kaygı doldu bu şirin can,
Kişi gelir aynı zaman,
Zindan oldu can bana.

Şahsenem sözünü tamamlar. Garip Şahsenem'e güven verir ve bir name söyler. İşte şöyle:

Atam bilir deyip kaygıya düşme,
Bize bir yazılan vardır, Senem can,
Bana bu kadar acı sözler söyleme,
Âşıklar hacatı¹⁴¹⁶ vardır, Senem can.

Baban bilse, bizi sonra ne yapar,
Ferman ile tutup, alıp giderler,
Seni koyup, beni kurban ederler,
Bir başa bir ölüm vardır Senem can.

Bülbül figan eyleyip, ayrılmaz dilden,
Canı çıkarmışım ilk başta gönülden,
Yüz para kılsalar, dönemem senden,
Âşıklara dönmek ayıptır, Senem can.

Ben bir koç, kuzuyum, kurban yerine,
Boynumu bağlamışım zülfün teline,
Bin kere baş vursam babanın darağacına,
Âşıkların işi çiledir, Senem can.

Garip söyler, felek bize buyurmazsa,
Ölenlerin hatırasını görmezse,
Baban şimdi sizi bize vermezse,
Öldürürse öldürsün zordur, Senem can.

Garip sözünü tamamlar. Şahsenem'le Garip konuşadursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Sucu yardımcından al. Sucu yardımcı ağzı burnu kan içinde ağlayıp, Şah Abbas'ın yanına varır. Şah Abbas bunu gördüğü anda yardımcıya ne olduğunu sorar. Sucu yardımcısı: "Ey keremli şahım, kızınız bir yabancı yiğitle köşkünde sıkı fıkı oluyor. O yiğit bana da çok kötü vurdu. Ben şikayet etmeye sizin yanınıza geldim" der. Şah Abbas bu sözü dinleyip

¹⁴¹⁵ Avara: Sarhoş, evinden, halkından ayrı düşen.

¹⁴¹⁶ Hacat: Gerekli olan, zaruri olan, istek, talep.

sinirlenir. Ona: “Ey yardımcı, sözün yalan çıkarsa seni yerinde öldürtürüm” der. O an Şah Abbas askerlerini çağırır ve onlara: “Benim kızımın köşkünde bir yabancı yiğit varmış. Onu Şahsenem’le birlikte benim yanıma getirin” diye emir verir. Askerler hemen Şahsenem’in köşküne gelirler.

Şimdi haberi nerden al. Şahsenem’in köşkünden al. Şahsenem’le Garip konuşurlar ve Akca’nın yanına varırlar. Olan biteni ona anlatırlar. Akca bu haberi işitip, “Ey Şahsenem, biz Yasmık ninenin yanına gidersek o buna çare bulur” der. Şahsenem ve Garip bu öğüdü makul görür, Akca’yla üçü Yasmık ninenin yanına giderler. Ona olan işlerin tümünü anlatırlar. Yasmık nine onlara bakıp, “Ey, benim çocuklarım, Garip’i sandığa saklamamız gerek. Onu samanlıkta gizlemeliyiz” der. Yasmık nine bu sözleri söyledikten sonra Garip’i sandığa koyarlar ve ağzını kapatırlar. Sandığı Yasmık ninenin samanlığına götürmek için Akca birkaç yardımcısını çağırır. Yardımcılar hemen buraya gelirler. Şahsenem yardımcılara bakıp, “kızlar götürün sandığı” deyip bir name söyler. İşte şöyle:

Ey yarenler, cariyeler,
Kızlar, götürün sandığı,
Ağa ini, dost yarlar,
Kızlar, götürün sandığı.

Açılan bahçede bağım var,
Sinende çapraz dağın var,
İçinde can metdahım¹⁴¹⁷ var,
Kızlar, götürün sandığı.

Kara olsun düşman yüzü,
Görmesin rakibin gözü,
Mal mülkümün sahibi,
Kızlar, götürün sandığı.

Sandık ile birlikte varın,
Canımı canına katın,
İçinde ne olduğunu görün,
Kızlar, götürün sandığı.

Bildirmeyin yakına yâda,
Babam duysa salar oda,
Bizi koymasın hayhada¹⁴¹⁸,
Kızlar, götürün sandığı.

Açılmıştır bahçe bağı,
Düşman çeker âhı zarı,
Şahsenem’in sever yârî,
Kızlar, götürün sandığı.¹⁴¹⁹

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu sözü duyan yardımcıları sandığı kaldırarak samanlığa doğru götürürler. Onu getirip Yasmık ninenin samanlığına gizlerler. Fazla zaman geçmeden Şah Abbas’ın gönderdiği askerler gelir. Onlar Şahsenem’in köşkündeki bağın her tarafını ararlar. Garip’i bulamazlar. Ondan sonra onlar dolaşp Şah Abbas’ın önüne gelirler. Askerler Şah Abbas’a: “Biz Şahsenem’in köşkünü, bağını iyice aradık ama yabancı yiğidi bulamadık” derler. Bu sözleri Şah Abbas dinleyip müneccimleri çağırır. Onlar padişahın yanına hemen gelirler. Onlara Şah Abbas

¹⁴¹⁷ Met: Arap alfabesinde elifin üstüne koyulan işaret.

¹⁴¹⁸ Hayhat: Vah, ah, feryat, şikayet.

¹⁴¹⁹ Bu şiir ve buna bağlı olaylar önceki varyantlarda yoktur.

maksadını söyler ve: “Gurra¹⁴²⁰ bakın” der. O anda müneccimler, falcılar fala bakıp: “Ey padişahım, Garip sandıkta, onun önünde Şahsenem, Garip ile konuşuyor” derler. O anda Şah Abbas müneccimlere, falcılara bakıp, “sizin sözünüz yalan çıkarsa hepinizin başını keserim, malınızı talan ederim” der. Sinirle bu sözleri söyledikten sonra birkaç askeri yine Şahsenem’in köşküne gönderir. Askerler gidedursunlar.

Şimdi haberi kimden al? Şahsenem’le Yasmık nineden al. Şahsenem’le Akca Yasmık ninenin yanına varırlar. Şahsenem Yasmık nineye bakarak, “ey nine, babam müneccimleri, falcıları çağırıp Garip’in sandıkta olduğunu öğrenebilir. Şimdi ne yapmalıyız? Sen çaresine bak” der. Yasmık nine Şahsenem’e bakar ve: “Ey Şahsenem, havuz suyunun aşağısında her zaman lazım olur diye yapılan bir yerim vardır. Garip’i oraya saklamalıyız” der. Şahsenem ile Akca Garip’i havuz suyunun aşağısındaki yere saklarlar. Garip’i sakladıkları anda, Şah Abbas’ın gönderdiği askerler gelir. Onlar Yasmık ninenin sandığını da samanlığını da, Şahsenem’in köşkünü de bağını da alt üst ederler, her yere girerler ama Garip’i bulamazlar. Aramaktan bıkan askerler usanırlar. Şah Abbas’ın yanına geri dönerler. Onlar şaha bakıp, “ey keremli şahımız, biz köşkü bağı, söylenen sandığı aradık. Aramadığımız yer kalmadı. Biz o yabancı yiğidi bulamadık” derler. Şah Abbas bu sözleri duyduktan sonra sinirlenip, “bu ekmek düşmanlarını dar ağacına asın. Onlar benim kızıma iftira atıyorlar” der ve cellatlara sucu yardımcısı, müneccimleri, falcıları dar ağacında asmak için emir verir. Cellatlar onları konuşturmadan dar ağacına asarlar.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem’den al. Şahsenem sucu yardımcısının, müneccimlerin, falcıların dar ağacında asıldığını duyar ve çok üzülür. Şahsenem Akca’ya bakar ve: “Ey, Akca, şimdi düşmanlardan kurtulduk. Sen git de Garip’i getir” deyip bir name söyler. İşte şöyle:

Akca, bugün tende canım,
Çıkmadan cananı getir,
Mısır ilinde Yusup¹⁴²¹ gibi,
O bendi, zindanı getir.

Bizimle vedalaşan,
Rahatı verip, çileyi alan,
Cefa okunu cana salan,
Kara bağır kanı getir.

Hasta halini sorayım,
Sevgili gönlümü vereyim,
Doyuncaya dek yüzünü göreyim,
Varıp Garip’i getir.

Geçti meğer yâr firağı,
Koydu daha kahpe feleği,
Bir ağız sözün sorgusu,
O hicranı daha getir.

Şahsenem der, kara bahtım,
Kül oldu bitti bu rahatım,
Yakın geldi ölüm vaktim,
Derdime dermanı getir.

Şahsenem sözünü tamamlar. Akca gidip Garip’i gizlendiği yerden alıp getirir. Şahsenem Garip’e bakıp, “Ey Garip, benim için zindanda oturdun” der ve onunla konuşur. O anda Garip

¹⁴²⁰ Gurra: fal, fal bakana falcı derler.

¹⁴²¹ Yusup: Yusuf Züleyha eserinin baş kahramanlarından biri, dini rivayete göre Yakup Peygamberin oğlu.

Şahsenem'e bakıp, "Ey Şahsenem, bu kötülerden sağ selamet kurtulduk. Sen buna şükret" der. Şahsenem bu sözleri dinleyip, Garip'in desteğini almak maksadıyla bir name söyler. İşte şöyle:

Âşık olup yâr cebrini çekmeyen,
Onun âşıklığına itibar olmaz,
Yâr yolunda göz yaşını dökmeyen,
Onun sırrıyla âşikar olmaz.

Hoş vakit ömrünü yakıp oturma,
Şaşma bildiğinden, aklını yitirme,
Gel dostum, gönlüne kaygı getirme,
Her zaman böyle dar olmaz.

Ayrı oldum deyip olma hasrette,
İnşallah ben sağım, olma külfette,
Kaldırsana başını, kalma hasrette,
Bülbül gülün degresinde¹⁴²² har olmaz.

Pervane gibi, kendini ateşe salma,
Mansur¹⁴²³ gibi Enelhak¹⁴²⁴ deyip ölme,
İsmagıl¹⁴²⁵ gibi kendini kurban kılma,
Âşık ben deyince itibar olmaz.

Senem söyler, yeme kaygı hicranı,
Aşk derdinin olmaz iken dermanı,
Bir günü savrulur ecel harmanı,
Bu dünya hiç kimseye vefakar olmaz.

Şahsenem sözünü tamamlar. Şahsenem ve Garip bu olaylardan sonra mutlu bir halde sıkı fıkı oluverdiler.

Şimdi haberi kimden al, Şah Abbas'tan al. Şah Abbas müneccimleri, falcıları darağacına astırmakla gönlü rahat etmedi. O Abdilla denen vezirini yanına çağırır, bütün olan bitenleri olayları anlatır. Şah, vezire kırk asker verip, "sen git ve gizlenerek Şahsenem'in köşkünün bahçesinin etrafında ol. Oradaki gizli sırları öğren. Yabancı denilen yiğit varsa onu tutup benim yanıma getir" der. Şah Abbas böyle buyurup Abdilla veziri kırk askeriyle Şahsenem'in köşkünün, bağının etrafına casus olarak yollar. Bunlar oradaki gizli olayları gözlerler. Bir gün Abdilla vezirin askerlerinden biri bağda Şahsenem'le bir yiğidin sıkı fıkı oturduklarını onlara hissettirmeden görür. O asker bu haberi Abdilla vezire söyler. Abdilla vezir sezdirmeden bu haberin doğru olup olmadığına bakmak ister. Dedikleri doğru çıkar. Bu durumu doğrulayıp Abdilla vezir bunun hakkında düşüne düşüne sonunda Şahsenem'le konuşmayı makul bulur. Bu maksatla Abdilla vezir Şahsenem'in uygun vaktini gözleyip onun yanına gider. Şahsenem Abdilla vezirin haberini alır. Abdilla vezir Şahsenem'e bakıp, "Ey Şahsenem, sen nasıl işlerle meşgul oluyorsun? Senin baban yardımcısı, müneccimleri, falcıları darağacına çekti. Onlar suçsuz yere canından oldu ama yardımcının, müneccimlerin, falcıların dediklerinin hepsi doğruymuş" der. O anda Şahsenem Abdilla vezire bakıp, "Ey Abdilla vezir, bu yiğit benim misafirim. Misafire hiç kimse dokunamaz" der ve bir name söyler. İşte şöyle:

Çok zorlama, yârim aklını şaşırır,
Değme yârime Allah aşkına,

¹⁴²² Degre: Etraf, her taraf.

¹⁴²³ Mansur (Hallaç): X. Yüzyılda yaşayan mistik şair.

¹⁴²⁴ Enelhak: Ben hak, benim amaca doğru tuttuğum yol doğru.

¹⁴²⁵ İsmagıl (İsmail): Dini düşünceye göre Hz. İbrahim'in oğlu.

Bana düşen aşk herkese düşer,
Değme yârime Allah aşkına.

Babam göndermiştir seni fermana,
Ne işin var yahşiyle yamana,
Kulak ver Abdulla, sırlı gizlenene,
Değme yârime Allah aşkına.

Ben bir biçareyim, derdim dilimde,
Her ne kılsam, ihtiyarın elinde,
Muhtaç etme düşman elinde,
Değme yârime Allah aşkına.

Bizi götürürsen babamın yanına,
Babam kalır âşıkların kanına,
Sen kalırsın melametın ocağına,
Değme yârime Allah aşkına.

Senem der verir dünya malını,
Bütün hazinemin hepsini,
Aşık etme âşıkların sırrını,
Değme yârime Allah aşkına.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu konuşmadan sonra Şahsenem, Abdulla vezir ile bu sırrı hiç kimseye söylemeyeceğine yemin ederler. Abdulla vezir ile askerlerine kırk tas altın verir. Buna Abdulla vezir de, onun askerleri de razı olur.

Abdulla vezir askerleriyle bu sürede casusluk yaparmış gibi gezerler. Süreyi tamamladıktan sonra Abdulla vezir Şah Abbas'ın yanına gelir ve: "Ey alemin padişahı, benim keremli sultanım, biz Şahsenem'in köşkünün etrafında bu kadar vakit geçirdik, ama söylenen yabancı yiğide denk gelmedik" der. Şah Abbas bu sözleri duyduktan sonra rahatlar.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem'den al. Birgün Şahsenem, Garip'e danışır ve ona bakarak, "Ey Garip, eskiler 'insan alası içinde hayvan alası dışında' demişler. Kim bilir bu sırrı Abdulla vezir gizli tutar mı, tutmaz mı? Belli değil. Bu yüzden bu konuşmalar geçinceye kadar, sen başka yere gitsen iyi olurdu. Olanlar bittikten sonra dönüp gelirsın daha iyi olur" der ve bir name söyler. İşte şöyle:

Garip dostum yap hazırlığını,
Düşman uğraşmadan önce.
Sabahleyin seni, beni,
Asker itelemeden önce.

Gürültüyle mahasıl¹⁴²⁶ gelir,
Her tarafı çevirip gelir,
Seni yavuz güne salar,
Kaçiver yakalamadan önce.

Erken gelir burada yatan,
Seni benimle tutan,
Bir başka yerde edin vatan,
Aşık etmeden önce.

¹⁴²⁶ Mahasıl: asker.

Kurtuluver buradan kaçıp,
Gözün yumup benden geçip,
Bir ejderha ağzını açıp,
Korkuyla yutmadan önce.

Şahsenem der, hicran eli,
Her taraftan eser yeli,
Başka yana ömrün gülü,
Talan edilmeden önce.

Şahsenem sözünü tamamlar. Garip bu sözleri dinleyip, “Ey Şahsenem, ben hiç kimseden korkmuyorum. Canından korkup maşukunu bırakıp gitmek âşıklara terstir, namertliktir. Ben ölsem de bu yerden hiçbir yere gitmem” deyip, bir name söyler. İşte şöyle:

Bana burdan gitmek olmaz,
Baban yakalayıp almayınca.
Halil gibi zulüm çekip,
Hicran ateşine salmayınca.

Can bağlı zülfün teline,
Baş koyup babanın darağacına,
Kuzu gibi kurban yerine,
Baban yakalayıp yıkmayınca.

Sen gezersin neşelenip,
Hal üstüne haller koyup,
Çıra gibi ateşe yanıp,
Peymanamız¹⁴²⁷ dolmayınca.

Can varken işbu tende,
Ben olurum sana bende,
Cenazemi işinizde,
Gidemem kılmayınca.

Garip der, sonraki maksat,
Ecel yetse, vermez fırsat,
Neler ganimet bu fırsat,
Giderim yok ölmeyince.

Garip sözünü tamamlar. Garip bu nameyi söyledikten sonra, Şahsenem ne yapacağını bilmez. O anda kendi kendine danışır ve: “Ben Garip’in gönlüne değmesem o buradan gitmez, düşman eline düşer. Onun için ben onu incitecek bir söz söyleyeyim. Bırak, o buradan gitsin. Düşmanın eline düşmesin. Böylelikle Garip hayatta kalır” diye düşünür. Bu fıkirden sonra Şahsenem Garip’e bakıp sinirlenmiş gibi yapar ve bir name söyler. İşte şöyle:

Şimdi sohbet vakti geçti,
Git, Garip dönme bundan,
Ayrılığın vakti geldi,
Git, Garip dönme bundan.

Neler gördüm senin vasılın,
Benzeri yoktur aslının,
Bir gül idin, geçti faslın,

¹⁴²⁷ Peymana: Ecel, ölüm, ömrü bitirmek, vade.

Git, Garip dönme bundan.

Sen bir gülün harmanısın,
Her görenin yarenisin,
Ne derdinin dermanısın,
Git, Garip dönme bundan.

Sen varken gülemem,
Bu ne derttir bilemem,
Senin için ölemem,
Git, Garip dönme bundan.

Bahre¹⁴²⁸ bulamam bu vatandan,
Şirin canını çıkar tenden,
Şahsenem der, geçtim senden,
Git, Garip dönme bundan.

Şahsenem sözünü tamamlar. Garip bu sözleri dinler ve çok sinirlenir. Şahsenem’e bakıp, “Ey Şahsenem, ben seni yârim diye biliyordum. Senin aşkınla yanıp tutuşuyordum. Sen bir vefasız imişsin” der ve kendi kendine içinden: “Öyleyse ben başımı alıp bu yurttan başka bir yurda giderim. Asla dolanıp bu yurda gelmem” der ve Şahsenem’e bakıp bir name söyler. İşte şöyle:

Şimdi göç etti gönül kervanı,
Göçünce dönerim belki gelemem,
Benden gayrı ile sür devranı,
Sürünce dönerim belki de gelemem.

Gariplerin olmaz belli vatani,
Aramazlar Gariplikte yatani,
Kızıl gülün etrafında biteni,
Derince dönerim belki de gelemem.

Bu nasıl zehirdir kattın aşıma,
Sen sebep oldun gözden akan yaşıma,
Ecel yastığını koyup başıma,
Yatınca dönerim belki de gelemem.

Bilmeden kendimi saldım bu derde,
Yoldaş oldum senin gibi namerde,
“Yâr yâr” deyip gezerdim her yerde,
Gezince dönerim belki de gelemem.

Bir demişler aşıkların yolunu,
Sen soldurdun muhabbetin gülünü,
Senden başka nazlının elini,
Tutunca dönerim belki de gelemem.

Şimdi vasfını söyleyip gezsem illerde,
Beni sorsan yakın uzak yollarda,
Mecnun gibi yedi yıllık çöllerde,
Yürüyünce dönerim belki de gelemem.

¹⁴²⁸ Bahre: Hayır, kazanç.

Horasan yurdunda akca yazılar,
Orda molla olsa, burda kadılar,
Ezelde yazılan, bize yazılar,
Yazınca dönerim belki de gelemem.

Gençlikte ölüm gelse başa,
Bizden selam olsun akraba kardeşe,
Kılıç çekip, bugün gelse savaşa,
Çekince dönerim belki de gelemem.

Mevlam rehm eylesin âşık yaşına,
İnsan ne geleceğini bilmez başına,
Gariplikte kişi gelmez karşısına,
Yatınca dönerim belki de gelemem.

Garip söyler, bozdum şimdi şanıma,
Ateşte yaktın cevherimi, madenimi,
Sahibine verip şirin canımı,
Ölünce dönerim belki de gelemem.

Garip sözünü tamamlar. Ondan sonra Garip Şahsenem'in yüzüne bakmadan köşkten çıkıp gider. Bu gidişinde dervezebanların¹⁴²⁹ yanına varır. Onlarla vedalaşıp kaleden çıkar. Şavezir şehrinin içinden gider. Garip içinden konuşarak gider. Nereye gittiğini de bilmez. Garip bu gidişinde ıssız çöle çıkar. Sonunda onun yolu bir tepenin üstüne varır. Garip bu yüksekliğe çıkınca arkasına bakar. Bakınca Şavezir şehri uzaktan görünür. Garip Şavezir şehrine bakarak durur ve bir name söyler. İşte şöyle:

Nasip kalktı Şavezir sende,
Şimdi yürümeye yollar bizimdir.
Yâr vefasız, gönül kalmış ondan,
Şimdi yürümeye yollar bizimdir.

Vefasız yâr zehir kattı aşıma,
Rahmet gelmez gözden akan yaşıma,
Desem, musallattır benim başıma,
Şimdi yürümeye yollar bizimdir.

Şahsenem kovladı¹⁴³⁰ köşkünden bizi,
Ne bela vurmuş Şahsenem sizi,
Ben bugün demişim son sözümü,
Şimdi yürümeye yollar bizimdir.

İkbalin kötüyse işin oñ¹⁴³¹ olmaz,
Nice iş yapsan da bahtın iyi olmaz,
Bunu anlamayan asla bir şey bilmez,
Şimdi yürümeye yollar bizimdir.

Garip söyler, Şavezir'i terk¹⁴³² ettim,

¹⁴²⁹ Dervezeban: Kapı bekçisi.

¹⁴³⁰ Kovladı: Kovaladı, kovdu.

¹⁴³¹ Oñ bolmaz: İyi olmaz, doğru olmaz, uğurlu olmaz.

İl değiştirip, gayrı vatana gittim,
şahsenem'den şimdi bir adım geçtim,
şimdi yürümeye yollar bizimdir.¹⁴³³

Garip sözünü tamamlar. Onun hali çok kötüydü. Garip yine de kuzeye doğru gitmeye devam eder. Garip az yürüyüp, çok yürüyüp sonunda Diyarbekir şehrinin bir kenarından girer. O Diyarbekir şehrinin içinde gezerken kendisinin okul arkadaşlarına denk gelir. Onlarla sohbet eder. Garip'in okul arkadaşlarından birine Mırat derlerdi. Onun sevdiği kıza Akcemal derlerdi. Bu ikisi evlenmişler. Garip ile Mırat çok sık görüşürlerdi. Mırat Garip'in halini hatırını sorar. Garip o anda Mırat'a başından geçenleri beyan edip bir name söyler. İşte şöyle:

Terk eyledim şavezir'i,
Yâr bizi kovaladı kovaladı,
şimdi bakamam ben yüzüne,
Yâr beni kovaladı kovaladı.

Ayrılığın günü geldi,
Gül rengin sararıp soldu,
Ahir zaman bize oldu,
Yâr beni kovaladı kovaladı.

Bilmem nasıl söz oldu,
Kaygı gamdan rengim soldu,
Rakipler etrafta güldü,
Yâr beni kovaladı kovaladı.

şahsenem vefasız oldu,
Kurtarmışdır zevki sefa,
Bahaneler bula bula,
Yâr beni kovaladı kovaladı.

Garip der yârdan geçtim,
Ayrılık şarabından içtim,
Vatandan başımı alıp göçtüm,
Yâr beni kovaladı kovaladı.¹⁴³⁴

Garip sözünü tamamlar. Mırat bu sözü dinledikten sonra Garip'e destek verir ve alıp evine götürür. Garip Mırat'ın evinde birkaç gün kalır. Bir gün Garip seher vakti uykudan uyanır ve Âşık Aydın Pir'in yanına gitmeyi düşünür. Mırat dostu, onun hanımı Aycemal Peri ile vedalaşıp Âşık Aydın Pir'in yanına uğrar. Garip bu gidişinde Âşık Aydın Pir'in yanına varır. Âşık Aydın Pir ile Garip birbirlerinin hatırlarını sorarlar. Âşık Aydın Pir Garip'i sınar. Onun yüzüne doğrudan bakarak ondan halini hatırını sorar. O anda Garip'in durumunun kötü olduğunu anlar. Ondan onun sebebini sorarak bir name söyler. İşte şöyle:

Söyle Garip halinden,
Sana ne oldu, ne oldu?
Haber et gelen yolundan,
Sana ne oldu, ne oldu?

Biri ikarat¹⁴³⁵ etti mi?

¹⁴³² Terk etmek: Bırakmak, bırakıp gitmek.

¹⁴³³ Bu şiir, bununla ilgili vakalar önceki varyantlarda yoktur.

¹⁴³⁴ Bu şiir ve buradaki olaylar önceki neşredilen varyantlarda yoktur.

¹⁴³⁵ İkarat: Eziyet vermek, gönlünü incitmek.

Ya da rakipten söz etti mi?
Gönlüne şüphe gitti mi?
Sana ne oldu, ne oldu?

Perişandır¹⁴³⁶ senin halin,
Gevşemiştir senin salın,
Buraya getirmiş ıgbalın¹⁴³⁷,
Sana ne oldu, ne oldu?

Solmuş senin rengin, suratın,
Teñ¹⁴³⁸ olmuş sıra halin,
Neler der düşüncelerin?
Sana ne oldu, ne oldu?

Aşk meyinden¹⁴³⁹ kana kana,
Ne olmuş sana,
Aydın der, desene bana,
Sana ne oldu, ne oldu?¹⁴⁴⁰

Âşık Aydın Pir sözünü tamamlar. Garip heyecanlanarak başından geçenleri bir bir beyan edip bir name söyler. İşte şöyle:

Âşık Aydın Pir'im dinle,
Ayrı düştüm ben yârimden.
Ya küfret ya da düzelt.
Ayrı düştüm ben yârimden.

Zevk ü safa da olurdum,
Yârin bağında gezerdim.
Neşeyle oynayıp gülerdim,
Ayrı düştüm ben yârimden.

Bugün bizi felek vurdu,
Şahsenem kız özge gördü,
Yalan dolan sözünü verdi,
Ayrı düştüm ben yârimden.

Bilmem nasıl name oldu,
Ayrılığın günü geldi,
Dağ taş düşman doldu,
Ayrı düştüm ben yârimden.

Şahsenem kız gazap etti,
Birin sözüne girdi,
Güzel sözü cana battı,
Ayrı düştüm ben yârimden.

¹⁴³⁶ Perişan: Berbat olmak, yaramaz olmak, kaygılanmak.

¹⁴³⁷ Igbal: İkbal.

¹⁴³⁸ Teñ: Takat, kaygılı olmak.

¹⁴³⁹ Mey: Şarap, çakır, arak.

¹⁴⁴⁰ Bu koşma ve ona bağlı olaylar önceki varyantlarda yoktur.

Kovaladı köşkünden çıkarıp,
Söz söyledi hakaret edip,
İkbalimi bu yere getirip,
Ayrı düştüm ben yârimden.

Garip söyler, şöyle bizler,
Tavsiye verin şimdi sizler,
Kalmadı demeye sözler,
Ayrı düştüm ben yârimden.¹⁴⁴¹

Garip sözünü tamamlar. Garip'ten bu sözleri dinleyip Âşık Aydın Pir ona destek verir ve:
“Ey Garip, gam çekmesene. Bunların hepsinin sonu hayır olur” deyip bir name söyler. İşte şöyle:

Garip oğlum, gam yeme,
Terk eyle, derdi tasayı,
Gamlı olup söz deme,
Terk eyle, derdi tasayı.

Dert tasa muşakgat¹⁴⁴² getirir,
Hasretini¹⁴⁴³ cana yetirir,
Yüreğine leşder¹⁴⁴⁴ batırır,
Terk eyle, derdi tasayı.

Dert çekmek namert işi,
Onu kaldıran her kişi,
Gez parlayıp açarak bağrını,
Terk eyle, derdi tasayı.

Gamı olsan, işin bitmez,
Günün uzar, vaktin geçmez,
Hiçbir zat yanına sığmaz,
Terk eyle, derdi tasayı.

Her zaman ol neşeli,
Kastetme şirin cana,
Vasiyetim, Garip cana,
Terk eyle, derdi tasayı.

İşit Aydın'ın sözünü,
Verir padişah da kızını,
Görürsün hayatın baharını,
Terk eyle, derdi tasayı.¹⁴⁴⁵

Âşık Aydın Pir sözünü tamamlar. Garip üstadının tavsiyelerini dinler. Onun ile sohbet edip oturur. Garip Âşık Aydın'ın evinde birkaç gün kalır. Onun izzetini hürmetini kabul eder. Bir gün Garip erkenden Âşık Aydın Pir'in yanına varır. Onunla sohbet edip oturur. Garip evlerine gitmek istediğini söyleyip Âşık Aydın Pir'den izin ister ve bir name söyler. İşte şöyle:

Burdan gitsem, varsam anamın yanına,

¹⁴⁴¹ Bu koşma ve buna bağlı olaylar daha önce neşredilen varyantlarda yoktur.

¹⁴⁴² Muşakgat: Zorluk, meşakkat, azap, ağırlık, zahmet.

¹⁴⁴³ Hasret: Kaygı, gam, tasa, takat.

¹⁴⁴⁴ Leşder: Tabiplerin kan alırken insan tenini kesmek için kullandıkları alet.

¹⁴⁴⁵ Bu koşma ve ona bağlı olaylar önceki varyantlarda yoktur.

İzin ister oldum bugün sizlerden.
Gidip baksam ben onun haline,
İzin ister oldum bugün sizlerden.

Felek bize ayrılığı sarmış,
Anam, kardeşim orda zırlayıp kalmış,
Ağlamaktan gözü yaşla dolmuş,
İzin ister oldum bugün sizlerden.

Nice yıllar ayrılığa düşüp ben,
Ayrılığın ataşığı¹⁴⁴⁶ pişip ben,
Geçmekte olan gün gibi yaşlanıp ben,
İzin ister oldum bugün sizlerden.

Yâd eyledim anam, kardeşimi bugün,
Düşümde görmüşüm onları bugün,
Bakışan ikisi aslında birer altın, maden,
İzin ister oldum bugün sizlerden.

Garip söyler, iznini alayım,
Diyarbakir'e gelsem, yine geleyim,
Anam ne haldedir onu göreyim,
İzin ister oldum bugün sizlerden.¹⁴⁴⁷

Garip sözünü tamamlar. Âşık Aydın Pir Garip'in bu sözlerini dinleyip ona bakar ve: "Ey oğlum Garip, sen anan, kardeşinin yanına var, onları gör. O ikisi seni bekliyordur. Sen onların yanına varırsan ikisi de çok sevinir" der ve Âşık Aydın Pir bir name söyler. İşte şöyle:

Bizden selam olsun, anan, kardeşine,
Var, oğlum sana Huda yâr olsun.
Kavuşsana varıp bekleyen gamlına,
Var, oğlum sana Huda yâr olsun.

Uzak yollar senin önünde vardır,
Anan, kardeşin seni görmeye muhtaçtır,
Sana Huda rahmeti her zaman yârdır,
Var, oğlum sana Huda yâr olsun.

"Görsen" deyip, onların gözü yollardadır,
Görsene o ikisi ne haldedir,
Senin gidecek yolun şimdi çöldedir,
Var, oğlum sana Huda yâr olsun.

"Garip" deyip nice yıllar yürümeye,
Senin için severek canını vermeye,
Onlar muhtaç senin yüzünü görmeye,
Var, oğlum sana Huda yâr olsun.

Endişe¹⁴⁴⁸ etme, var yoluna,

¹⁴⁴⁶ Ataş: Od, ateş.

¹⁴⁴⁷ Bu koşma ve ona bağlı olaylar önceki varyantlarda yoktur.

¹⁴⁴⁸ Endişe: Gam, tasa, endişeli düşünme.

Daima bak sağ ile soluna,
Yaş getirme güzel kara gözüne,
Var, oğlum sana Huda yâr olsun.

Âşık Aydın verdi sana ruhsatı,
Gönlünden çıkar kaygı hasreti,
Elinden kaçırma, gelen fırsatı,
Var, oğlum sana Huda yâr olsun.¹⁴⁴⁹

Âşık Aydın Pir sözünü tamamlar. Bunu dinleyip Garip, üstadıyla vedalaşıp yola çıkar. O Diyarbekir şehriden çıkıp, yolda kendi kendine konuşarak gider. Kendisini Şahsenem'in ne sebepten kovduğunu bilmek ister. O kadar düşünse de, çok fikir edinse de onun sebebini bulamaz. Sonunda Garip düşünse düşünse Şahsenem'in kendisini kovmasını vefasızlık olarak görür. Garip sinirlenip bir name söyler. İşte şöyle:

Şikayet ederim vefasızın elinden,
Vefasızın asla ıkrarı¹⁴⁵⁰ olmaz.
Söz dinleyip rakiplerin dilinden,
Vefasızın asla ıkrarı olmaz.

Kovaladı sözünde durmadan bizleri,
Şimdi dinlemem ben yalan sözleri,
Asla görmez oldum kara yüzleri,
Vefasızın asla ıkrarı olmaz.

Seyran edip çıktım, ıssız çöllere,
Bugün kargalar kondu lale güllere,
Gönlüm kalıp, adım attım yolara,
Vefasızın asla ıkrarı olmaz.

Terk edip dönmüşüm Senem'in bağını,
Ben çekmişim ayrılığın dağını,
Kaldırarak gelmişim ateş közünü,
Vefasızın asla ıkrarı olmaz.

Bilmez ben kimseye gönül vermiş,
Ya rakipler taşını kuşanmış,
Senem diyen benim gönlüm ölmüş,
Vefasızın asla ıkrarı olmaz.

Senem bugün gazap gömleğini giymiş,
Bize veren vade-sözünü yemiş,
O sebepten şirin cana kıymış,
Vefasızın asla ıkrarı olmaz.

Vefasız hiçbir zaman sözünde durmaz,
Yârinin gönlünü biricik de görmez,
Bir yâr ile asla ömrünü sürmez,
Vefasızın asla ıkrarı olmaz.

¹⁴⁴⁹ Bu koşma ve ona bağlı olaylar önceki varyantlarda yoktur.

¹⁴⁵⁰ İkrar: Verilen söz, sözünde durmak, lebiz.

Garip söyler, bizi atıp bıraktı,
Senem kovalayıp kendi gönlünü hoş etti,
Hasretli ayrılık günü başladı,
Vefasızın asla ıkrarı olmaz.¹⁴⁵¹

Garip sözünü tamamlar ve kendi yoluna gider.

Şimdi haberi kimden al, Garip'in anasından al. Garip'in anası Abadan Peri, seher vakti uykusunda düş görür. Düşünde Garip'i çocuk olarak görür. Onu kucağında emzirip oturur. O an çocuk anasını seyredip, sırtıp güler. Abadan Peri buna çok sevinir ve uykusundan uyanır. Uyanınca bunun düş olduğunu anlar. Çocuk da yok, Garip de yok. O an Abadan Peri oğlunu özleyip bir name söyler. İşte şöyle:

Şimdi ben nerden sorayım,
Görür müyüm, oğlum, seni?
Yeniden arayıp bakayım,
Görür müyüm, oğlum, seni?

Bizi bıraktın, sen gittin,
Nice köprü çaydan geçtin,
Nerelere varıp yettin?
Görür müyüm, oğlum, seni?

Oğlum benim ağlayıp gitti,
Nice aylar, günler geçti,
İkinci güneşim şimdi battı,
Görür müyüm, oğlum, seni?

Neler işitir kulağım,
Tersine aktı bulagım¹⁴⁵²,
Ne zaman gelir benim gereğim?
Görür müyüm, oğlum, seni?

Daima gözüm yollarda,
Beyaz kaz kalmadı göllerde,
Yanarak yok oldu çöllerde,
Görür müyüm, oğlum, seni?

Şah Abbas zulüm etti bize,
Zorla bizi ayırarak,
Yaş getirdim kara göze,
Görür müyüm, oğlum, seni?

Baban senin dünyadan geçti,
Şah Abbas sözünü yuttu,
Şimdi bizden devlet döndü,
Görür müyüm, oğlum, seni?

Diyarbakir'den kovaladı,
Yeminini bozup döndü,
Yalan dolanları o söyledi,

¹⁴⁵¹ Bu koşma ve ona bağlı olaylar önceki varyantlarda yoktur.

¹⁴⁵² Bulag: Çeşme, pınar, doğal akan su, sulamada kullanılan pınar.

Görür müyüm, oğlum, seni?

Şad olmaz utanç-kavgam,
Yüzü kalın misli çerim¹⁴⁵³,
Doğru sözle, olur ölüm,
Görür müyüm, oğlum, seni?

Abadan der, özünü,
Doğru söyledi sözünü,
Şah Abbas vermedi kızını,
Görür müyüm, oğlum, seni?¹⁴⁵⁴

Abadan Peri sözünü tamamlar. O zır zır ağlayıp oturur. Garip'in kardeşi Gülcemal Peri bu ağlamayı duyup uykudan uyanır. Annesinden: "Ne oldu" diye sorar, Abadan Peri gördüğü düşü kızına anlatır. Bu sözleri duyan Gülcemal Peri'nin dertleri tazelenir ve bir name söyler. İşte şöyle:

Gökten uçan ayrı ayrı turnalar,
Huda hakkı, Garip'ten haber ver.
Kırk çiltlenler, Huda yâri erenler,
Huda hakkı, Garip'ten haber ver.

Hıdır¹⁴⁵⁵, İlyas¹⁴⁵⁶ çöl iyesi olanlar,
Yardım isteyince yardıma gelenler,
Neler olduğunu her zaman bilenler,
Huda hakkı, Garip'ten haber ver.

Batmışım ben bugün hasretli gama,
Âşık Aydın Pir'im sığındım sana,
Garip'ten haber versene bana,
Huda hakkı, Garip'ten haber ver.

Zalimin zulüm hançeri bağrımdan geçip,
Geçmedim dünyadan ecelim yetip,
Sığındım Huda'ya içten ağlayıp,
Huda hakkı, Garip'ten haber ver.

Gülcemal der, ağlamayla yüz tuttum,
Sığındım sizlere, tövbe ettim,
Ağlamayı kestim, sonuna yettim,
Huda hakkı, Garip'ten haber ver.¹⁴⁵⁷

Gülcemal Peri sözünü tamamlar. Gülcemal Peri ile anası, Garip'i düşünürler. O an kapıdan bir yiğit selam vererek içeri girer. Garip'in kardeşi ile anası bu gelen yiğide bakarlar. Baktıklarında, o Garip imiş. Hemen bu ikisi yerlerinden kalkıp Garip'le selamlaşır, halini hatırını sorarak kucaklaşırlar. O an Garip başından geçenleri anasıyla kardeşine tek tek beyan edip bir name söyler. İşte şöyle:

Anam, kardeşim işit sözüm,
Çok kavgalara sataştım.

¹⁴⁵³ Çerim: Kayış, meşin, telatin.

¹⁴⁵⁴ Bu koşma ve buna bağlı olaylar daha önce neşredilen varyantlarda yoktur.

¹⁴⁵⁵ Hıdır: Dini rivayete göre efsanevi peygamberlerin biri.

¹⁴⁵⁶ İlyas: Dini rivayete göre efsanevi peygamberlerin biri.

¹⁴⁵⁷ Bu koşma ve buna bağlı olaylar daha önce neşredilen varyantlarda yoktur.

Padıman¹⁴⁵⁸ oldum da özüm,
Çok kavgalara sataştım.

Mal baktım ben sürü sürü,
Çobanların oldum biri,
Aklıma düştü, yâr seri,
Çok kavgalara sataştım.

Çobanlım yapıp yürüdüm,
Senem'i düşümde gördüm,
Onu ben hayra yordum,
Çok kavgalara sataştım.

Istırap verdi mal iyesi,
Bırakmadı uzun yıllar,
Gezdiğim yer dağ kayası,
Çok kavgalara sataştım.

Günde bir mal bırakıp geldim,
Kurtulmanın yolunu bildim,
Şöyle edip özgür kaldım,
Çok kavgalara sataştım.

Çobanlık işimi bırakıp,
Gönlümü burada hoş edip,
Yâr tarafın yolunu tutup,
Çok kavgalara sataştım.

Diyarbakir sarı¹⁴⁵⁹ gittim,
Şavezir'e gidip ulaştım,
Canı denkleyip ortaya attım,
Çok kavgalara sataştım.

Kul edip kendim sattırdım,
Senem'e işaret ettirdim,
Söz ile sözümü geçirdim,
Çok kavgalara sataştım.

Garip olduğumu bildi,
Senem bizi satın aldı,
Devlet kuşu o anda geldi,
Çok kavgalara sataştım.

Habeşli kul yapıp götürdü,
Kullar ile bizi sakladı,
Böyle edip cana battı,
Çok kavgalara sataştım.

¹⁴⁵⁸ Padıman: Sığır çobanı.

¹⁴⁵⁹ Sarı: Taraf, yön, o yön, o taraf.

Kullar arasında koydu,
Aşığını diri diri kesti,
Yüreklerim o anda yandı,
Çok kavgalara sataştım.

Gücenip ondan kaçtım,
O gün Senem'den geçtim,
Yüreğimi falcıya açtım,
Çok kavgalara sataştım.

Yaşlı falını açtı bize,
Dedi "hayır var size",
Kulak verdim ben o söze,
Çok kavgalara sataştım.

"Bağcıya var" dedi,
"Onu hullas¹⁴⁶⁰ gör" dedi,
"Oğulluk yap" dedi,
Çok kavgalara sataştım.

Bağcının yanına ben vardım,
Bağda güllerini derdim,
Oğlu olup hizmet verdim,
Çok kavgalara sataştım.

Senem'e çiçek yolladım,
İçine mektubu galladım¹⁴⁶¹,
Sonunda işimi düzelttim,
Çok kavgalara sataştım.

Senem kabul etti köşke,
O anda düştük keyif-aşka,
Aşırı güvenirdim heybetime,
Çok kavgalara sataştım.

Sucu yardımcı kız gazap etti,
O gün Şah'a haber etti,
Sefalı günlerimiz geçti,
Çok kavgalara sataştım.

Gözlediler o gün gizlice,
Sakladılar beni kolayca,
Değiştirdiler ordan burdan,
Çok kavgalara sataştım.

Sucu kız darağacında öldü,
Düşman meñizi¹⁴⁶² gül gibi soldu,

¹⁴⁶⁰ Hullas: Doğru, emin.

¹⁴⁶¹ Galdamak: Gizlemek, gizli yapmak, üstünü örtmek.

¹⁴⁶² Meñiz: Yüz.

Keyif safa yine geldi,
Çok kavgalara sataştım.

Salınarak asude gezerdim,
Aşk ile naza dayanırdım,
Maşukun gönlünü görürdüm,
Çok kavgalara sataştım.

Bilmem nasıl ne oldu,
Senem kahırla geldi,
Ayrılığı bize saldı,
Çok kavgalara sataştım.

Bize değdi sözler galat,
Başıma düştü kıyamet,
Yüz döndürdüm ben şu saat,
Çok kavgalara sataştım.

Kovalayıp bütün azabı etti,
Kötü sözü cana battı,
Aklım başımdan gitti,
Çok kavgalara sataştım.

Senem'den o an geçtim,
Ondan çıkıp sapar¹⁴⁶³ ettim,
Yürüyüp bir yerlere yettim,
Çok kavgalara sataştım.

Garip söyler, yandı canım,
Budur benim diyecek beyanım,
Şimdi diyecek yok kelimim¹⁴⁶⁴,
Çok kavgalara sataştım.¹⁴⁶⁵

Garip sözünü tamamlar. Garip'in kardeşi Gülcemal Peri, annesi Abadan Peri onun haline çok üzülürler. Onlar çok hüzünlenip otururlar. O an Gülcemal Peri Garip'in evlerinden gittiğinden beri onun başından geçen olayları dinleyip üzülür. O bunun hakkında kendi maksadını beyan edip bir name söyler. İşte şöyle:

Garip canım, işit benim sözümü,
Terk eyle, Senem'i çıkar aklından.
Özlersin her yana bakıp gözünü,
Terk eyle, Senem'i çıkar aklından.

Yoksul ile şahın işi denk gelmez,
Şahlar yoksulun halini bilmez,
Kaygı etmekle işin düzelmez,
Terk eyle, Senem'i çıkar aklından.

Şah kızı ister denk ile eşiti,

¹⁴⁶³ Sapar: Sefer, seyahat, gezi, bir yere gitmek, yola çıkmak.

¹⁴⁶⁴ Kelam: Söz, konuşma, Kur'an.

¹⁴⁶⁵ Bu koşma ve ona bağlı olaylar daha önce neşredilen varyantlarda yoktur.

Seni kovup, kurtarmış o başını,
Şimdi bulmuştur gönle hoşunu,
Terk eyle, Senem'i çıkar aklından.

Getirme aklına Senem adını,
Namert olup, etme yürek gamını,
Aklından çıkar şahların aslı zatını,
Terk eyle, Senem'i çıkar aklından.

Bakma o yana bir kere de bakıp,
Dünyayı zulüm aldı, etmiş harap,
İyilik gitmiş, buz gibi eriyip,
Terk eyle, Senem'i çıkar aklından.

Şah Abbas kovdu bizi yurdundan,
Gözüm kamaşmış pay-ı tahtından,
Kaygı çektim zorla derdinden,
Terk eyle, Senem'i çıkar aklından.

Senemsiz vaktini hoş geçir hemen,
Kaygı gam etme yaşadığın zaman,
Geçer bu günler de yoktur şüphen,
Terk eyle, Senem'i çıkar aklından.

Düşmanlar almış en değerli taşımı,
Huda'ya yetişsin çektiğim âhımı,
Gülcemal der, şudur sana tavsiyem,
Terk eyle, Senem'i çıkar aklından.¹⁴⁶⁶

Gülcemal Peri sözünü tamamlar. Garip, annesi ve kardeşiyle konuşarak oturur, ama onda da Garip'in kaygısından uzaklaşamaz. Hiçbir insan ile konuşmaya hevesi yoktu.

Şimdi haberi kimden al, yakında yaşayan Garip'in komşularından al. Onlar Garip'in geldiğini duyup görmeye gelirler. Halini hatırlar sorarlar. Garip gelenlere halini hatırlar söyler. Onlarla uzun zaman konuşarak oturur. Abadan Peri ise, gelenlere ikramda bulunur. Onlar memnun kalırlar. Bundan bir süre geçtikten sonra, gelenler Garip'le vedalaşıp, evlerine geri dönerler. Gene Garip, onun annesi, kız kardeşi evde kalırlar. Bunlar kendi aralarında konuşup, sohbet ederler. Biraz sonra bunları gene de hüznün, keder kaplar. Abadan Peri bunu duyar ve Âşık Aydın Pirin verdiği kara dutarı getirip, oğluna verir. Garip dutarı eline alır ve bir gazel söyler. O, işte şöyle:

"Senem – Senem" diye, ömrüm geçirdim,
Senem gibi bivefayı* görmedim.
Aşka dalıp, ay-günümü kararttım,
Senem gibi bivefayı görmedim.

Birbirimize söz, vadede bulunduk,
Birlikteyken iyiyi kötüyü gördük,
Bağ seyrinde gülü beraber derdik,
Senem gibi bivefayı görmedim.

¹⁴⁶⁶ Bu koşma ve ona bağlı olaylar daha önce neşredilen varyantlarda yoktur.

* Bivefa: Sevgisine bağlı olmayan, vefasız. (A.N.)

Âşık-maşuk hep beraber olmalı,
Kara günde hal hatırın sormalı,
Birbirinin hep gönlünü almalı,
Senem gibi bivefayı görmedim.

Gelip ceza verdi şirin canıma,
Gazap edip kalsa, haksız kanıma,
Artık yaklaştırmam onu yanıma,
Senem gibi bivefayı görmedim.

Azap çekip, çok çileler gördüm,
Zar zar ağlayıp, buraya geldim,
Annem, kız kardeşim gelip sizle buluştum,
Senem gibi bivefayı görmedim.

Şahsenem girmiştir gazap donuna,
Artık koymam onu insan yerine,
Garip der, artık varmam yanına,
Senem gibi bivefayı görmedim.

Garip sözünü tamamlar ve saz çalıp, gazel söylemeye devam eder. Gönlüne teselli verir. Bu musiki ve gazelleri duyanlar Garip'in yanına, etrafına toplanmaya başlarlar. Abadan Peri'nin evi kalabalıklaşır, avlusu adamdan dolar. Orada oturmaya bile yer kalmaz. Buraya musiki dinlemeye, gazel, destan duymaya gelenler Abadan Peri'nin evinin etrafında, dış mekanda da oturuverirler. Kara evin kamışını, üzerini örten örtüyü kaldırır, ancak iskelet kısmını oluşturan ağaçları öylece bırakır. Şu haldeyken Garip evin içerisinde saz çalıp, gazel, destan söyler. O gitgide kendinden geçercesine çalmaya başlar, tamamen saza, gazele dalar. Onun kalbinde aşk ateşi parlıyordu. Bu sazlı sohbet bugün, yarın böylece devam eder. Garip sonunda yorulur. Saz çalmayı, gazel, destan söylemeyi keser. Bundan sonra oraya gelen topluluk teşekkürlerini sunup, yavaş yavaş dağılmaya başlar, evlerine giderler.

Şimdi haberi kimden al, hilekar Taymaz'dan al. Saz sohbet esnasında, gazel, destan dinlemek üzre Garip'lere gelenlerin arasında hilekar Taymaz da bulunuyordu. Hilekar Taymaz, saz sohbet bitince bu keyfi safayı Şah Abbas'a yetiştirmek için köşke gider. Şah Abbas'ın önünde iki büklüm eğilip, konuşmak için izin ister ve gördüğü duyduğu herşeyi teker teker anlatmaya başlar. Şah Abbas hilekar Taymaz'dan tüm bunları duyar duymaz çok hiddetlenir ve yüksek sesle cellatı çağırır. O anda tüm hizmetçiler huzura gelirler. Hizmetçilerine hemen celladı çağırmasını söyler.

Şimdi haberi kimden al, Şah Abbas'ın sarayında çalışan Yaylım ustadan al. Yaylım usta Garip'i yakalamak amacıyla cellat çağrıldığını anlar ve bunlardan Garip'i haberdar etmek için hemen atlanır, yola koyulur. Vurur atına kamçıyı. Cellatlar daha saraydan çıkmamışlarken, Yaylım usta nefesi Garip'in yanında alır. Köşkte duyduklarının hepsini ona haber verir. Garip bu haberi alır almaz annesi, kız kardeşi, Yaylım usta ile istişare eder, danışır. Bu danışmada Yaylım usta Garip'e Şamahşirvan'a kaçmayı tavsiye eder. Bunu Garip de, annesi, kız kardeşi de uygun bulurlar. Garip annesi, kız kardeşi ile vedalaşıp, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Haşça kalın annem, kardeşim,
Şamahşirvan'a gidiyorum.
Terk eyledim vatanımı ilimi,
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Şah celladı gelmeden,
Cellatlar gelir şüphesiz,

Görürlerse vermezler aman,
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Yakalarlarsa asarlar dara,
Bakmazlar ah u zara,
Direnmez gücüm onlara,
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Ezelidir bize bu gün,
Günüm geçti, geldi o tün,
Zalim çoktur, onu bilin,
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Annem, kız kardeşim hoşça kalın,
Alkış edip, güzel dua edin.
Bu yolculuk bize nasip kılsın,
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Garip der, işit sözüm,
Annem, kardeşim kara gözüm,
Ölmezsem geri dönerim,
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Garip sözünü tamamlar. Yaylım usta o anda Garip'i atına bindirip, yola koyulur. Yaylım usta atını hızlandırır. Kısa zamanda gözden kaybolurlar. Yaylım usta ile Garip kuzey batı yönüne doğru giderler.

Şimdi haberi kimden al, Şah Abbas'ın gönderdiği cellatlardan al. Cellatlar Yaylım usta ile Garip'in gidişinden bir hayli zaman sonra Abadan Peri'nin evine gelirler. Garip'in annesi ve kız kardeşi gelen cellatlara: "Biz yedi senedir Garip'i görmüyoruz. Onun nerede olduğunu da bilmiyoruz" der. Cellatlar Abadan Peri'nin evini didik didik ederler. Etrafı da dolaşırlar fakat Garip'i bulamazlar.

Cellatlar bir sonuç almadan Şah Abbas'ın yanına geri dönerler. Garip'in orda olmadığını ona söylerler. Şah Abbas cellatlardan bunu duyar duymaz hilekar Taymaz'ı darağacına asmaları için hüküm verir. Cellatlar hilekar Taymaz'ı şehirden bulurlar ve onu konuşturmadan, söz izni vermeden hemencecik darağacına asarlar. Hilekar Taymaz kendi kazdığı çukura kendi düşer, yaptığı kötülük gelip onun kendisine döner.

Şimdi haberi kimden al, Garip ile Yaylım ustadan al. Yaylım usta atını koşturup çöl bostana çıkar. O atını kimsenin bilmediği, geçmediği yerlerden götürür. Bu şekilde çok menzil katederler. Sonunda bir ovaya gelirler, Yaylım usta atını durdurur. Garip attan iner, Yaylım usta ile vedalaşır ve tek başına yaya olarak, neredesin Şamahşirvan diye yoluna devam eder. Yaylım usta Garip'in ta gözden kayboluncaya kadar arkasından bakakalır. O anda Garip'in durumuna, haline çok üzülen Yaylım usta, ona acır ve bu fani dünyadan şikayet edip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Bu dünya fanidir bilmezsin Garip,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.
Herkesi kandırıp içirir şarap,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Bakmaz o hüznüne ve kederine,
Nihayet yeter o herkesin sonuna,
Şah, han demeden herkesi çeker demine,

Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Harab eder dağ taşları evvelki,
Her zaman kurulu onun tuzağı,
Herkes verir o geçme sırası,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Bozuk kadın gibi gülerek bakar,
Boynuna gemini sıkıca bağlar,
İterek kabrine bir zaman salar,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Yalancıdır bunun aslında adı,
Yalandır dediği, fısıldadığı,
Herkes memnun değil, yürekde odu,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Bozuklukta yoktur eşi benzeri,
Gülendir üstünde yaşadığı yeri,
Yok etmek herkesi budur fikri,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Insan nefsi altın, gümüş, zerlerde,
Bilmez onun fikri nice serlerde,
Kurur o tuzagın gizli yerlerde,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Almadan verip, daima aldatır alına,
Yollar seni sonu gelmez yoluna,
Bakmaz o kimsenin ağır haline,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Kova kova bir gün boynundan basar,
Çaresizce, seni pençesine alır,
O an senin yerinde rüzgarlar eser,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Yaylım usta doğrusunu sözler,
Bu dünya herkesi daima izler,
Sağlam urgan ile seni bağlar,
Bu dünya kimseye vefalı olmaz.

Yaylım usta sözünü tamamlar ve atını geri çevirip, yurduna döner. O doğru evine gelir, günlük hayatına devam eder.

AYSENEM – GARİP

Haberi kimden al, Garip'ten al. Garip Yaylım ustadan ayrıldıktan sonra kendi başına, haline küserek yoluna devam eder. O bu şekilde yoluna devam ederken nereye gittiğinin bile farkında değildir. Bir de baksa çöllüğe gelmiş. Garip bu gidişle gene batı yönüne doğru yürümeye devam eder. O az yürür, çok yürür sonunda akmakta olan bir derenin yanına varır. Bu derenin kenarında büyük bir ağaç vardır. Garip bu ağacın gölgesinde dinlenir, kendisi ve hayatı hakkında derin

düşüncelere dalar. Bu şekilde dinlenirken, bu fani, yalancı dünyadan şikayet edip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Ey, yalancı, hilekar dünya,
Yaktı hilelerin senin.
Herkese bir vade verip,
Yaktı dillerin senin.

Şahların nefsini yücelttin,
Kimileri haddinden geçirdin,
Kimisini maksadına yetirdin,
Yandırdı maksadın senin.

Kimini yaptın bayu gallaç¹⁴⁶⁷,
Hiç kimse bulmaz buna ilaç,
Verse, yüz-bin vergi haraç,
Yandırdı haraçların senin.

Ey, yalancı, senden geçtim,
Gelip senin oduna düştüm,
Garip der: "Yanıp, piştim"
Yandırdı odların senin¹⁴⁶⁸.

Garip sözünü tamamlar. O bir vakit başından geçenleri hatırlar onlar hakkında düşünür. Bu haldeyken Garip ağaca yaslanır ve oracıkta uyuyakalır. O çok yorgundu, üstelik çok da acıkmıştı. Garip burada uyuyuverir.

Şimdi haberi kimden al, Diyarbekir'den Şamahşirvan'a doğru giden kervandan al. Kervanlar Garip'in bulunduğu yere gelirler ve orda konaklamak için yüklerini indirirler. Derin uykuda olan Garip kervanın geldiğini farketmez bile. Kervanlar da onu rahatsız etmemek için uyandırmazlar. Garip gece yarısı uyanır. Bir de bakarki kervan konaklamış. Kervanın sahipleri çember şeklinde büyük bir ateş yakmış, etrafını sarıp, kendi aralarında konuşuyorlardı. Garip birden aksırır. Orda bulunanların da hepsi birden Garip'e doğru bakarlar. Bakarlarki biraz önce uyuyan oğlan uyanmış. Bunu farkedenden kervanbaşı onu kendi yanlarına çağırır. Ona kendi yanından yer verir. Garip'in karnını doyurur. Garip iyice yiyip içtikten sonra, kervanbaşı Garip'e: "Evet, yiğit, nereden gelip, nereye gidiyorsun?" diye sorar. Garip de gittiği yönü belirtmek amacıyla bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Yolum gelip, sefer ettim,
Şamahşirvan'a gidiyorum.
Mecnun gibi yola düştüm,
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Bir Perinin aşığı ben,
Ondan uzak-ırakta ben,
Yol uğrunda göçteyim ben,
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Kötü güne felek saldı,
Hile edip, düşman bildi,

¹⁴⁶⁷ Gallaç: Fakir, muhtaç, yoksul.

¹⁴⁶⁸ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Ağlayıp gözüm yaşla doldu.
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Aşığımdan oldum cüda,
Aşk yolunda oldum geda,
Yârim için canım feda,
Şamahşirvan'a gidiyorum.

Şamahşirvan'a doğru yönüm,
İyi görmedi gözüm,
Garip söyler, diyecek sözüm,
Şamahşirvan'a gidiyorum¹⁴⁶⁹.

Garip sözünü tamamlar. Kervandakilerin hepsi Garip'ten bunları duyup, "Bu oğlan Şamahşirvan'da bir meleğe âşık olmuş" diye düşünürler. Bundan başka Garip de bir şey demez, kervandakiler de ondan bir şey sormazlar. Kervanbaşı Garip'e bakar ve "Biz de Şamahşirvan'a gidiyoruz. Sen de bizimle geliver" der. Garip de buna tamam der.

Kervan bugün orada geceler. Ertesi sabah erkenden yüklerini kervânlara yüklerler ve yola revan olurlar. Garip de kervan ile birlikte yola koyulur. Kervanlar az yürür, çok yürür sonunda Şamahşirvan vilayetinin bir ucundan girerler. Orada Garip de türlü bahaneler ileri sürerek kervandan ayrılır. Onlarla vedalaşır ve kendi yoluna devam eder. Garip kervandan ayrıldıktan sonra gideceği yeri de bilmez, çünkü burada kimseyi tanımıyor ve buraya yabancısıdır. Garip bu halde ilerlerken yolun kenarında bulunan yüksekçe tepenin üstüne çıkar ve oracıkta dinlenmeye durur. Garip burada Şahsenem'i hatırlar, ancak onun kendisini kovduğunu hatırlayınca da öfkelenir, hiddetlenir. Garip bu şekilde oturursun.

Şimdi haberi kimden al, Şamahşirvan il ülusunun sultanı, Erali handan¹⁴⁷⁰ al. Erali han kendi askerleriyle avdan gelmekte. Onların yolu Garip'in üzerinde oturmuş olduğu tepenin üstüne düşer. Erali han Garip'i görür ve ona yaklaşır. Garip ile hal ahval soruşur. "Ey, yiğit, hangi bahçenin gülüsün, hangi bahçenin bülbülü? Hangi aşıyandan¹⁴⁷¹ gelirsin? Ne maksatla buralardasın?" der. Garip Erali hana cevap olarak bir gazel söyler, işte, şöyle:

Ey, sultanım, Diyarbekir yurdundan,
Ayrılık oduna yana yana gelirim.
Muhabbetli sevgilimin cebrinden,
Ben bu şehre gaybana gelirim.

Ben neyleyim, dostum yârim yâd oldu,
Yüzü kara düşman sevindi, şâd oldu,
Bir söz ile yandı ciğerim od oldu,
Ayrı düşüp bu mekana gelirim.

Ördeğim kalmadı, uçdu göllerde,
Bülbülüm ötmez oldu güzel güllerde,
Ağlarım yâr için bu yâd ellerde,
Mecnun gibi sergezdana* gelirim.

Senem bugün can kökünü kazıdı,

¹⁴⁶⁹ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁴⁷⁰ Gurbankılıç ozanın belirttiğine göre Erali han "Yusuf Ahmet" destanındaki Erali handır.

¹⁴⁷¹ Aşya: Yuva, ev, mekan.

* Sergezdane: Sergeşte, başı dönmüş, şaşkın. (A.N.)

Meğer onun gönlünü düşman avladı,
Sonunda iftirayla bizi de kovdu,
Kovularak döne döne gelirim.

Garip derler, bilseniz, benim adıma,
Kulak verip yetişiverin imdadıma,
Senem ile ayrılığın oduna,
Pervâne gibi yana yana gelirim.

Garip sözünü tamamlar. Erali han Garip'in söylediklerini dinler ve "Ey, Garip, sabreyle, inşallah maksadına yetersin, istediklerini elde edersin – Acele etmek şeytandan, sabır Rahman'dan - demişler. Sabırlı ol" diyerek ona teselli verir. Erali han Garip'ten kendisiyle beraber köşke, mekanına gelmesini ister. Garip de buna razı olur. Erali han Garip'i atına bindirip, yola koyulur. Onu köşke getirir. Hizmetçilerine: "Garip'i "Âlem" bahçesine götürün, orda yaşayıversin" der. Hizmetçiler de Garip'i "Âlem" bahçesine götürürler. Orada bulunan köşkten ona yer ayırırlar. Garip orada yaşayıverir.

Şimdi haberi kimden al, Şamahşirvan memleketinin sultanı Erali hanın kızı Aysenem Peri'den al. Aysenem Peri'nin "Âlem" bahçesine yakın bir yerde "Gülşen" adında bir bahçesi var idi. Erali han en küçük kızı için orada büyük bir köşk yaptırmıştı. Aysenem Peri de o köşte kırk yardımcısıyla birlikte hayat sürüyordu. "Âlem" ve "Gülşen" bahçelerinin bir bahçıvanı var idi. Ona Esen bahçıvan derlerdi. Esen bahçıvanın Maral Peri adında bir kızı vardı. O çok çalışıyordu. Babasına yardımda bulunurdu. Esen bahçıvan yaz ayları erkenden kalkar ve güzel bir gül demeti yapardı. Onun yaptığı demeti kızı Maral, Aysenem Peri'ye götürürdü. Bundan dolayı da Aysenem Peri'yi kendi yardımcılarında başka sadece Maral Peri görebiliyordu, başka kimse görmezdi onu. Bir gün Esen bahçıvan "Âlem" bahçesinde güzelce bir demet yaptı. Bunu Aysenem Peri'ye götürmek üzere Maral Peri gelir buraya. Bu vakit o burada Garip'i yüzünü yıkarken, örtüsüz olarak görür ve oracıkta kendinden geçer. Bir müddet sonra da kendine gelir. Babasının yanına da bir hayli geç varır. Bahçıvan kızına: "Neden geç kaldın, zamanında gelmedin" diye azarlar. Maral Peri babasına bir şey söylemeden hazır bulunan demetleri alır götürür. O demetleri Aysenem Peri'nin bahçesine getirir. Aysenem Peri Maral Peri'yi görür görmez onun yüzünün karışmış ve renginin solmuş olduğunu ve tirtir titrediğini farkeder. Aysenem Peri ona: "Hayırdır, kız, sana ne oldu?" diye sorar. Maral Peri "Âlem" bahçesinde çok yakışıklı bir oğlanın olduğunu beyan edip, bir gazel sözler. O, işte, şöyle:

Gördüm bahçe içinde bir hoşroy¹⁴⁷² yiğit,
Canım aldı, onun kara gözleri.
"Âlem" bahçesi dönüşmüş bir gülşene,
Canım aldı, onun kara gözleri.

Peri ya da melek, öğrenemedim,
Sözleşip, haberini alamadım,
Gözlerim kamaştı, göremedim,
Canım aldı, onun kara gözleri.

Bunun gibi hoşroy cihanda yoktur,
Yüzü gül onun, aslı da paktır,
İnan tüm sözüme, bunlar gerçektir,
Canım aldı, onun kara gözleri.

¹⁴⁷² Hoşroy: Gül yüzlü, ay yüzlü, yakışıklı.

Maral der ben kendimden geçtim,
Kendimden geçip, yere çekildim,
Size demet ile haber getirdim,
Canım aldı, onun kara gözleri¹⁴⁷³.

Maral Peri sözlerini tamamlar. Hüzünlü halde evine döner. Aysenem Peri bahçıvanın kızından bunları duyduktan sonra, yiğidi görmek ister. Bunun üzerinde düşünmeye başlar. Aysenem Peri kendi kendine şöyle seslenir: "Bu oğlan kim acaba, nereden gelip nereye gitmekte ve kim onu "Âlem" bahçesine getirdi acaba?" Tüm bunlara bir cevap bulmaya çalışır ama başarısız olur. Aysenem Peri'nin baş yardımcısı var idi, ona Aycahan Peri derlerdi. O çok akıllı ve ferasetliydi. Aysenem Peri "Âlem" bahçesindeki yiğit hakkında düşüncelere dalmışken yanına Aycahan Peri gelir. Aysenem Peri ona bahçıvanın kızından duyduklarını tek tek anlatır. "Âlem" bahçesindekinin kim olduğunu öğrenmek istediğini söyler. O vakit Aycahan Peri Aysenem'e bakar ve "Yarın sabah erkenden ben Erali hanın yanına varır ve ondan bizim "Âlem" bahçesini gezip dolaşmamız için izin isterim. Bir sonraki gün de biz "Âlem" bahçesine geziye çıkarız. O oğlan da bizi götür ve selamlaşmak üzere yanımıza gelir. Böylece biz onu görmüş oluruz. Onun kim olduğunu ve nereden gelip nereye doğru gittiğini öğreniriz" der. Bu söylenenleri Aysenem Peri de kabul eder.

Ertesi sabah erkenden Aycahan Peri "Âlem" bahçesini dolaşmak için Aysenem Peri'nin babasından izin istemeye gider. Aycahan Peri Erali hanın yanına varır ve sultana hürmetle baş eğerek, tağzim eder¹⁴⁷⁴. Özür diler. Erali han Aycahan Peri'ye konuşma izni verir. Aycahan Peri Aysenem'in "Âlem" bahçesini gezmek istediğini ve bunun için de izin almaya geldiğini söyler. Erali han "Âlem" bahçesini gezmeye izin verir. Orada Diyarbekirli oğlanın olduğunu da belirtir. Aycahan Peri Aysenem Peri'nin sarayına geri döner. Ona Erali hanın "Âlem" bahçesini dolaşmaları için izin verdiğini ve o yiğidin de Diyarbekirli olduğunu söyler. Bunu duyan Aysenem hemen hizmetçilerine yapmaları gereken işleri söyleyip hazırlıklara başlar. Aysenem Peri yardımcılarıyla "Âlem" bahçesini gezmeye hazırlanadursun.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Garip "Âlem" bahçesinde kendisi için ayrılan yerde hüzünlü kederli halde oturuyordu. Şahsenem'in kendisini kovduğunu hatırlayınca da çok sinirleniyordu. Garip dönüp dolaşıp gene de bunlar hakkında düşünürdü. O kendi kendine: "Ben artık Diyarberkir'e Şahsenem'in kendisi çağırmasza gelmem" diyordu.

Garip "Âlem" bahçesinde yaşadığı zamanlarda sabah erken saatlerden geç saatlere kadar bahçeyi gezerdi. Kırılmış gönlüne teselli verirdi. Bu alışkanlıkla gene de bir gece geç saatlerde dolaşmaya çıkar ancak gönlü bir türlü rahatlamaz. Hemen geri döner odasına gelir. Yemeğini yedikten sonra çokca düşünür durur. Gözü hiç uyku tutmaz. Sonunda sabaha doğru uyuyakalır. Rüyasında Şahsenem'i görür ve onunla kavgaya girip uykudan kalkar. Bir de bakarki rüyaymış. Dışarıya baktığında şafak sökmek üzere. İyice temizlenir, yıkanır. Gene de Şahsenem hakkında düşünceye dalar. Böylece bir hayli zaman geçer. Garip de ne yapacağına bir türlü karar veremeden öylece oturur. O vakit hizmetçiler onun kahvaltısını hazırlayıp getirirler, fakat Garip ona bakmaz bile, hala düşünceli ve hüzünlüdür.

Kuşluk vakti gelir. Garip bahçe gezisine çıkar. Tam bu vakit Aysenem Peri kırk yardımcısıyla beraber "Âlem" bahçesine gelir. Garip onları görür ve Aysenem Peri'yi Şahsenem'e yardımcıları da Şahsenem'in yardımcılara benzetir ve bir gazel söyler. İşte şöyle:

Gezip dolaşan Periler
Ciğerim oldu set¹⁴⁷⁵ para
Sizi gördüm halim harap
Yüreğim oldu, yüz pare.

¹⁴⁷³ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁴⁷⁴ Tağzim etmek – hürmetle baş eğmek, saygı gösterip başını öne doğru sallamak.

¹⁴⁷⁵ Set para: Yüz parça, yüz bin parça.

Her biri tavus misali
Bilmem kimdir onun aslı
Kırk yardımcısı rengarenk
Yüreğim oldu, yüz pare.

Benzettim Şahsenem yare
Sineme salmıştı yara
Gariplikte oldum hara¹⁴⁷⁶
Yüreğim oldu, yüz pare.

Şahsenemden ayrı düştüm,
Gazap etti ben de geçtim
Aşk şerbetini¹⁴⁷⁷ kana kana içtim,
Yüreğim oldu, yüz pare.

Garip der, oldum hayran
Geri gitsem, tekrar dönsem
Senem ile devran sürsem
Yüreğim oldu, yüz pare.¹⁴⁷⁸

Garip sözünü tamamlar. Gelen kızlar bahçeyi dolaşırlar, Garip de geçmiş günlerde Şahsenem ile bahçeyi gezdiklerini hatırlar ve hali teñ¹⁴⁷⁹ olur. Kaygılı halde odasına geri döner.

Şimdi haberi kimden al, Aysenem Peri'den al. Aysenem Peri Garip'i görür. Gazel söylerken uzaktan onu izler. Garip'in yüzü örtülüydü, bu yüzden Aysenem onu iyi göremedi.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Garip oturduğu odaya gelir ve Şahsenem'i hatırlamaya başlar. Bundan sonra dışarıya hiç çıkmaz.

Şimdi haberi kimden al, Aysenem Peri'den al. Aysenem Peri kendi kendine şöyle seslenir: "Bu yiğit dışarıya çıkar, bahçeyi dolaşır, bizimle selamlaşmaya gelir." Bu düşünceyle geç saatlere kadar dolaşırlar. Kızlar mutludurlar. Gülüşür, şakalaşırlar. Aysenem Peri'nin yine de gönlü kırıktır. Git gide üzölmeye, kederlenmeye başlar, kendisi de çok yorulur. Bu nedenle tek başına bir kenara çekilir. Üzüldüğünü kimseye belli etmek istemez. "Âlem" bahçesi çok genişti. Onun bir köşesinde büyük bir havuz, kenarında da büyük bir ağaç vardı. Aysenem Peri gidip o ağacın gölgesinde oturur. Orada Diyarbekirli yiğidi nasıl görebileceğini düşünür. Aysenem Peri kendi kendine: "O artık bağ gezisine çıkmaz, bizimle selamlaşmaz" diye düşünür. Aysenem bu yiğidi misafirliğe davet etmek istese de yardımcılarından utanıp etmez. Kendisi de o yiğidin yanına gitmeye utanır. Ne yapacağını bilmeden oturur. Aysenem Peri'nin bu yiğidi görmek istediğini sadece Aycahan Peri biliyordu, diğer kızlar bilmiyorlardı. Bundan dolayıdır ki Aycahan Peri Aysenem Peri'nin peşini bırakmazdı, onu takip ederdi. O gelip de Aysenem Peri'nin yanına oturur ve ondan olup biteni anlatmasını ister. Aysenem Peri o yiğidi nasıl görebileceğini sorar ve bir gazel söyler. O, işte şöyle:

Tavsiye ver Aycahan'ım,
Misafir yiğidi bir görsem.
Aram¹⁴⁸⁰ bulur o zaman canım,
Misafir yiğidi bir görsem.

¹⁴⁷⁶ Hara: Kötü, fena.

¹⁴⁷⁷ Şerbet: Meyve suyundan veya şekeri suda eriterek hazırlanan içecek.

¹⁴⁷⁸ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁴⁷⁹ Teñ: kötü, yaman, içinden çıkılmayan bir halde, sıkıntılı halde.

¹⁴⁸⁰ Aram: Rahat, huzur, asude.

Takatim¹⁴⁸¹ yok görmeyince,
Görüp birlikte gezmeyince,
Cana huzur vermeyince,
Misafir yiğidi bir görsem.

Aycahan, ver bir nasihat,
Sözlerimde yoktur galat¹⁴⁸²,
Benim halime sen acı,
Misafir yiğidi bir görsem.

Aysenem der, göster bana,
Danıştım, bilirsin sana,
Çare buluver artık buna,
Misafir yiğidi bir görsem¹⁴⁸³.

Aysenem Peri sözlerini tamamlar. Fena haldedir. Aycahan Peri de onu teselli etmeye çalışır. O yiğidi görmenin bir yolunu bulabilmek için üç günlük purıca¹⁴⁸⁴ ister. Üç gün sonra o yiğidi Aysenem Peri'ye göstereceğine söz verir. Aysenem Peri de bunu kabul eder. Kabul etmekten başka bir yol da görünmüyordu. Bu ikili danışmadan sonra, beraber yavaş yavaş yürüyerek kızların yanına gelirler.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Aysenem Peri ile Aycahan Peri'nin kendi aralarında konuştukları yer Garip'in oturduğu odanın hemen yanındaydı. Garip Aysenem Peri ile Aycahan Peri'yi oradan uzaklaştırlarken arkalarından görebildi ve onların birini Şahsenem'e diğerini de Akca'ya benzetip bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Şahsenem gibi, seykin* basıp,
Yürüyüşünü yâre oğşattım¹⁴⁸⁵.
Sallanarak, bağrım kesip,
Yürüyüşünü yâre benzettim.

Benzer Akca'ya yanındaki perisi,
İkisi kızların seresi¹⁴⁸⁶,
Misali mahı¹⁴⁸⁷ dağ deresi,
İkisini yâre benzettim.

Derdimi anlatsam, size gelip,
Koyulsam, yola yârimi gözleyip,
Bulsam, onu sonunda arayıp,
Bakışını yâre benzettim.

Garip der, messan messan,
Söyledim şanına¹⁴⁸⁸ ben destan,

¹⁴⁸¹ Takat: dayanıklılık, sabır, güç, mecal.

¹⁴⁸² Galat: Yalan, yanlış, hata.

¹⁴⁸³ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁴⁸⁴ Purica: Mühlet, zaman, müddet.

* Seykin basıp: Yavaş yavaş, eda ile yürüyüp. (A.N.)

¹⁴⁸⁵ Oğşatmak: Benzetmek.

¹⁴⁸⁶ Seresi: Seçkini, seçilmiş, en iyisi.

¹⁴⁸⁷ Mahı: Ay ışığı, mehtap.

¹⁴⁸⁸ Şan: Hal, suret, durum; mertebe; hak (onun şanına: onun hakkında); şöhret, itibar.

Seyilgâhı¹⁴⁸⁹ bağı bostan,
Gezişini yâre benzettim¹⁴⁹⁰.

Garip sözünü tamamlar. Aysenem Peri ile Aycahan Peri'nin arkasından, pencereden bakakalır. O bakadursun.

Şimdi haberi kimden al, Aysenem Peri'den al. Aysenem Peri'nin hâli pek kötüydü. Çok kederli ve hüzünlüydü. Kızlar bunu fark eder etmez eğlenmeyi, müziği keserler. Kızlar bu durum karşısında Aysenem Peri'nin hastalanmış olabileceği sonucuna varırlar. Aysenem Peri'nin bir aşpezi¹⁴⁹¹ var idi. O çok hilekâr ve kurnaz birisiydi. Hileyle Aysenem Peri'ye bakar ve, "Aysenem, canım benim, ben senin en sevdiğin yemeği hazırladım. Buyurun, gelin" der. Aysenem Peri herkesin yemeğe başlayabileceğini söyler, aşçı teyze herkesten önce altın tabakta Aysenem Peri'ye yemek getirir. Arkasından da kızlara yemek dağıtır. Bu sırada aşçı teyze gizli gizli Aysenem'in yemeği nasıl yediğini takip eder. Aysenem Peri'nin yemekle ilgilenmediğini görünce de bir şeylerin olduğunu sezer. O Aysenem Peri'deki bu durumun hastalık olmadığını anlar. Yemek tamam olunca, Aysenem Peri yardımcılarıyla birlikte Âlem bahçesinin yemekhanesinden çıkar ve kendi saraylarına geri döner. Aysenem Peri kendi sarayında dinlenedursun.

Şimdi haberi kimden al, Aycahan Peri'den al. Diyarbekir'den gelen yiğit ile Aysenem Peri'yi buluşturmak için üç gün izin istemişti. Bunun çaresini iyice araştırır, düşünür. Tek başına halletmesi gerekiyordu, bunu birisine söyleyemez ve kimseye danışamaz. Bu yiğidi Aysenem Peri'nin görmek istediğini hiç kimseye belli etmeden çözmesi gerekiyor. Bu söz şimdilik burada kalsın.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. O çok hüzünlü ve kederliydi. Dünyayı unutmuş, Şahsenem'i düşünüyordu. Sonunda kırık gönlüne teselli vermek için kuşluk vaktinde bahçeyi dolaşmaya çıkar. Bir de bakarki, deredeki su dört tarafa akıyor, güller açmış ve bülbüller de ötüyorlar. Garip edayla yürüyerek havuzun yanına gelir. Onun kenarında dal budak uzanmış ağacın gölgesine oturur. Görürki iki kumru¹⁴⁹² birbirine eşlik ediyor. Garip bunu görür ve aşka gelip bir gazel söyler. İşte, şöyle:

Ey yalancı, sen binova¹⁴⁹³,
Herkesi aşka yolladın.
Erenlerden aldım dua,
Herkesi aşka yolladın.

Var mı buna hiç yanmayan?
Kuş kumru yârin sevmeyen?
Başını bu yola koymayan?
Herkesi aşka yolladın.

Kime dokunsa aşk ateşi,
Lerzan vurur melek başı,
Yandırır o dağı taşı,
Sen beni aşka yolladın.

Leyla Mecnun, Şirin Ferhat,
Aşk odundan ettiler feryad,

¹⁴⁸⁹ Seyilgâh: Gezilen, dolaşılan, dinlenen yer, park.

¹⁴⁹⁰ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁴⁹¹ Aşpez: Aşçı.

¹⁴⁹² Kumru: Güvercinden küçük boz renkte ve gerdanında siyah halkası olan bir kuş;

¹⁴⁹³ Binova: Garip, çaresiz, bagsız, fakir, bivefa.

Zühre¹⁴⁹⁴ Tahir¹⁴⁹⁵, Varka¹⁴⁹⁶ Gülşah¹⁴⁹⁷,
Bunları aşka yolladın.

Aşka geldi Yusuf nebi¹⁴⁹⁸,
Bülbül'ün¹⁴⁹⁹ Gülü¹⁵⁰⁰ sevdiği gibi,
Züleyha'dır¹⁵⁰¹ Yusuf nebi,
Bunları aşka yolladın.

Seypelmelek¹⁵⁰² Medhalcemal¹⁵⁰³,
Aşka düştü, söktü çok yol,
Sonunda ulaştı maksada o,
Bunları aşka yolladın.

Aslı¹⁵⁰⁴ Kerem¹⁵⁰⁵ aşka yandı,
Aşk şerbetinden kanarak içti,
Yâri için başını koydu,
Bunları aşka yolladın¹⁵⁰⁶.

Aşk odunda yok yanmayan,
Aşk şerbetinden doymayan,
Var mıdır yârin sevmeyen?
Herkesi aşka yolladın.

Garip der, ey, Şahsenem,
Hayran kıldı beni bu dem,
Bastı başım sonsuz bir gam,
Sen beni aşka yolladın¹⁵⁰⁷.

Garip sözünü tamamlar. Garip'in bu hüznü gazelinin Âlem bahçesinin bahçıvanı Esen dinlemekteydi. Garip gazelinin bitirdikten sonra Esen bahçıvan onun yanına gelir. Garip ile selamlaşır ve hal hatır sorduktan sonra ona bakar ve "Ey, yiğit, siz kimsiniz? Nereden gelip nerelere gidiyorsunuz?" der. Garip tüm yaşadıklarını kısa bir şekilde anlatır. Bunlar orada daha çok sohbet ederler. Bu tanışmadan sonra Esen bahçıvan Garip'i evine misafirlğe götürür. Garip içeriye girip oturur oturmaz evin köşesinde asılı bulunan tamdırayı görür. Hemen yerinden kalkıp dutarın yanına vardığını farketmez bile. Ona parmak ucuyla yavaşça dokunur. Esen bahçıvan bunu görüp kalkar ve tamdırayı asılı yerinden alıp Garip'e uzatır. Garip dutarı eline alır almaz aşka gelip bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

¹⁴⁹⁴ Zühre: "Zühre Tahir" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁴⁹⁵ Tahir: "Zühre Tahir" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁴⁹⁶ Varka: "Varka Gülşah" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁴⁹⁷ Gülşah: "Varka Gülşah" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁴⁹⁸ Yusuf nebi: Hz. Yusuf aleyhisselam, peygamber.

¹⁴⁹⁹ Bülbül: "Gül Bülbül" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁵⁰⁰ Gül: "Gül Bülbül" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁵⁰¹ Züleyha: "Yusuf Züleyha" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁵⁰² Seypelmelek: "Seypelmelek Medhalcemal" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁵⁰³ Medhalcemal: "Seypelmelek Medhalcemal" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁵⁰⁴ Aslı: "Aslı Kerem" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁵⁰⁵ Kerem: "Aslı Kerem" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁵⁰⁶ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁵⁰⁷ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Sefere çıktım Diyarbekir elinden,
Aşk şarabından kana kana gelmişim.
Topladım ben Diyarbekir gülünden,
Aşk şarabından kana kana gelmişim.

Senem gazaba geldi, çıktım çöllere,
Terk edip de düştüm uzak yollara,
Seyran ettim, bu diyara¹⁵⁰⁸, güllere,
Aşk meyinden kana kana gelmişim.

Takatim yol Şahsenem'i görmezsem,
Birlikte olup, zevk u sefa sürmezsem,
Seyrana çıkıp, bahçede onunla gezmezsem,
Aşk meyinden kana kana gelmişim.

Garip der, kim yetişir imdadıma?
Bir, ah etsem, âlem yanar oduma,
Şahsenem derler sevgilimin adına,
Aşk meyinden kana kana gelmişim¹⁵⁰⁹.

Garip sözünü tamamlar. Garip bu gazel eşliğinde söylerken Esen bahçıvan buna hayran kalır. Esen bahçıvanın kızı Maral Peri diğer odada dinliyordu. Takati kalmamış, ah ediyordu. Gazeli güzelce dinledikten sonra Esen bahçıvan Garip'e bakar ve "Ey, Garip, sen çok güzel gazel söyler, hoş, tatlı konuşursun, güyendeymişsin¹⁵¹⁰. Ben bu tamdırayı sana hediye ediyorum. Sen bunu oturduğun odaya götür ve istediğin kadar çal" der. Garip tamdırayı almamak için dirense de Esen bahçıvan onu dinlemez. Garip'in eline tamdırayı verir. Garip tamdırayı alıp çok çok teşekkürlerini sunduktan sonra, kendi odasına geri döner ve saz çalıp, gazeller söylemeye başlar. O saz çalıp, gazel söyleyedursun.

Şimdi haberi kimden al, Aycahan kızdan al. O Aysenem Peri ile Diyarbekir'li yiğidi buluşturmanın yollarını arar. Düşüne düşüne sonunda Diyarbekirli yiğidin odasının yanında kimsenin farkedemeyeceği bir yere saklanıp, onun ne ile ilgilendiğini öğrenmeyi aklına getirir. Bu maksatla hemen kalkar ve gizli gizli gelerek Garip'in oturduğu odanın penceresinin hemen altında gür yeşilliklere bürünmüş otların, ağaçların arasına saklanır. Onun gelip saklandığı yer gür yeşillik olduğundan kimse onu fark edemezdi. Kendisi de hiç belli olmuyordu. Güllerin arasından baktığında Garip'in odasının penceresi çok net görünüyordu. Artık Aycahan Peri burada oturadursun.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. O kederli gönlüne teselli vermek ve teskin etmek için saz çalar, gazel söyler. Aycahan Peri Garip'in sazını, gazellerini dinler ve bulunduğu yeri, buraya ne amaçla geldiğini unuttur. Bu şekilde geç saatlere kadar oracıkta oturakalır. Hatta acıktığını da, susadığını da bilmez. Birden buraya ne amaçla geldiğini hatırlar. Aycahan Peri kendi kendine konuşarak, Diyarbekir'li yiğidi saz çaldırıp, gazel söylemek üzere Aysenem Peri'nin sarayına misafirlğe davet etmeyi uygun bulur, oturduğu yerden kalkar. Birazdan Aysenem Peri'nin yanında belirir. Aysenem Peri tek başına kendi odasına çekilmişti. Aycahan Peri içeriye girer girmez: "Buldum, buldum" diye seslenir aceleyle, nefes nefese bir an. Aysenem Peri ona "Hemen söyle" der. Onun hemen konuşmasını ister. Aycahan Peri söze başlar: "Diyarbekir'li yiğit çok güzel saz çalar ve hoş da sesi vardır, güzel gazeller söyler. Biz onu saz çalıp, gazel söylemesi için sarayımıza

¹⁵⁰⁸ Diyar: Ülke, yurt, mamlakat, kenar.

¹⁵⁰⁹ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁵¹⁰ Güyende: Sohbet eden, bir şet anlatan, güzel şarkı söyleyen, güzel sesli.

davet etsek iyi olurdu. Böylelikle siz de onu yakından seyretmiş ve izlemiş olursunuz. Böyle yaparsak onu görmek istediğinizi de kimse bilmez” der. Bundan Aysenem Peri de memnun olur. Ertesi sabah erkenden Aysenem Peri Gülşen bahçesini yardımcılara temizlemelerini, toparlayıp süslemelerini ve serencam¹⁵¹¹ vermelerini söyler. Buyrulam işler tamam olunca da hepsinin kırmızı, gül rengine giysileri giymelerini söyler. Bu görevler tamamlandıktan sonra Aysenem Peri’nin kendisi de kendi tahtına çeki düzen verir. Bezenip, süslenir. Gözlerine sürme¹⁵¹² çeker ve yüzüne de peçe takar. Tüm bunlardan sonra Aycahan Peri’yi Diyarbakirli yiğidi çağırarak üzere gönderir. Aycahan Peri Garip’in yanına gelir ve rahatsız ettiğinden dolayı özür diledikten sonra hürmetle başını eğer ve ilk önce kendini tanıtır. Aycahan Peri getirdiği haberi Garip’e söyler. Garip bu daveti duyup, Aysenem Peri’nin köşkünde saz çalıp, gazel söylemeyi kabul eder. Aycahan Peri bu şekilde güzel haberle köşke geri döner. Diyarbakirli yiğidin saz çalıp, gazel söylemeye geleceğini söyler. Aysenem Peri yardımcılarıyla birlikte Garip’i ağırlamaya hazırlanadursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Garip’ten al. İyice yeyip içtikten sonra yüzüne örtü çeker. Söylenen vakit yaklaşıncı eline tamdırasını alır ve yavaş yavaş Aysenem Peri’nin sarayına doğru yola koyulur. Köşke gelir, fakat kapıcı onu içeriye almaz. Tam o sırada kızlardan biri gelir ve onu içeriye alır. Garip Aysenem Peri’ye hürmetle baş eğer. Bundan sonra kızlar Garip’e oturması için üzerine halılar döşenmiş şasupayı¹⁵¹³ işaret ederler. Garip de halının üzerine geçip oturur. Aysenem Peri Garip’i peçesinin altından eksiksiz izler. Bu sırada kızlardan birisi çok güzel süslenmiş tamdırayı getirip Garip’e takdim eder. Garip de tamdırayı eline alıp ve onun süslerini görüp hayran olur. Garip tamdıra üzerinde elini gezdirdikten sonra coşar ve Aysenem Peri’yi överek bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Oturuşun turnaya benzer,
Şahsenem gibi bakışların.
Nazın naza ulaştığında,
Şahsenem gibi yakışların.

Köşkün haşamlı¹⁵¹⁴ eyvanlı,
Zineti¹⁵¹⁵ kaşan¹⁵¹⁶ divanlı,
Bakar çevik laçın gibi,
Şahsenem gibi bakışların.

Sıra yok tutumun kemi,
Gitmez benden yürek gamı,
Şahsenem derdimin ilacı,
Şahsenem gibi bakışların.

Boz cereni sen bir dağın,
Cennet misali senin bağın,
Desem tam da güzel çağın,
Şahsenem gibi bakışların.

Garip der, aşka düştüm,
Aşk yolunda yandım piştım,

¹⁵¹¹ Serencam: Tertip, düzen, son, nihayet, bitiş.

¹⁵¹² Sürme: Gözün kaşını ve kirpiklerini kara renk ile boyamak.

¹⁵¹³ Supa: Ağaç gölgesinde oturmak üzere yapılmış yer.

¹⁵¹⁴ Haşamlı: Nakışlı, süslenmiş, güzel yapılmış.

¹⁵¹⁵ Zinet: Bezeg, süs.

¹⁵¹⁶ Kaşan: Heybetli, şaşaalı, görkemli.

Yâri sevdim, saylap seçtim,
Şahsenem gibi bakışların¹⁵¹⁷.

Garip sözlerini tamamlar. Aysenem Peri Garip'in Şahsenem diye söylediklerini kendine söyledi zannederek Aycahan Peri yardımcısına: "Bu yiğit nereden gelip, nereye gitmekte, kimin maşuku, söyle, asıl meramını belli etsin" der. Bu haberi Aycahan Peri hemencecik iletir Garip'e. Garip haberi alır ve Aysenem Peri'nin sorularına cevap olarak bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Diyarbakir benim asıl mekanım,
Mekanı terk edip, buraya geldim.
Nice mevsim geçti, geçti zamanım,
Mekanı terk edip, buraya geldim.

Annem, kız kardeşim kaldı ağlayıp,
Ağladı feryad edip, her yana bakıp,
Gelmişim Şirvan'a çölleri geçip,
Mekanı terk edip, buraya geldim.

Âşık olup başım yola koydum ben,
Aşkın şerbetinden kanıp doydum ben,
Yârin ateşine yandım piştım ben,
Mekanı terk edip, buraya geldim.

Garip der, muşdak yârin özüne,
Gözüm görse, onun kara gözüne,
İntizarım yârin kelimine sözüne,
Mekanı terk edip, buraya geldim¹⁵¹⁸.

Garip sözlerini tamamlar. Aysenem Peri bu sözleri duyup, kendi kendine: "Bu yiğit Diyarbakir'den buraya yâr diye gelmiş. Kendisi de Senem – diyor, - bakışları diyor, bu gazeller de onun âşık olduğunu gösteriyor. Yurdunu terk edip gelmesi bu nedenledir" diye düşünür. Bu düşüncelerden sonra kendi kendine: "Ben buna kendi hâlimi, durumumu beyan edeyim. Ona söylesem ben de sana âşık oldum demiş gibi olurum. Kız dediğin utangaç, hayalî olmalı" der. O bu şekilde düşünedursun.

Şimdi haberi kimden al, kızlardan al. Garip'i kızlar güzel bir şekilde ağırlarlar. Önüne çeşit çeşit yemeklerden ve şerbet koyarlar. Fakat Garip yemekten de, şerbetten de çok azını yer, içer. O çok hüznü ve kederli görünür. Aysenem Peri bunu hisseder ve Garip kederli gönlüne teselli vermek ve onu eğlendirmek için Gülşen bahçesine geziye davet eder. Garip de bu geziyi kabul eder. Bu şekilde kızlar Garip ile Aysenem Peri'nin etrafını sarıp hep beraber Gülşen bahçesini dolaşmaya çıkarlar. Garip Gülşen bahçesinin güzelliğine hayran olur. Güller, çiçekler açmış, bülbüller ötüyor ve dereler de şarıl şarıl akıyor. Çiçek kokuları tüm bahçeye yayılmış. Garip de Gülşen bahçesini överek bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Yolum düşüp, buraya geldim,
Meğer, kızlar, bu cennettir.
Aşk yolunda gül gibi soldum,
Meğer, kızlar, bu cennettir.

¹⁵¹⁷ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁵¹⁸ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Bülbül öter burda kana,
Gül kokusu derman cana,
Dereler akar her yana,
Meğer, kızlar, bu cennettir.

Açmış bahçede gülleri,
Öter burda bülbülleri,
Tatlı, şirindir dilleri,
Meğer, kızlar, bu cennettir.

Yârla buluşmayı unutamam ben,
Yârdan asla vaz geçemem ben,
Vasp¹⁵¹⁹ edip onu bitiremem ben,
Meğer, kızlar, bu cennettir.

Şahsenem'den bir mektup gelse,
Rakip düşmanlar mat¹⁵²⁰ olsa,
Yalancıda cennet olsa,
Meğer, kızlar, bu cennettir.

Övmeye kelimeler yetişmez,
Bu güzellik senden geçmez.
Hiç bir bahçe boy ölçüşmez,
Meğer, kızlar, bu cennettir.

Garip der, geziye çıktım,
Şaşırp her tarafa baktım,
Ağlaya ağlaya göz yaşımı döktüm,
Meğer, kızlar, bu cennettir¹⁵²¹.

Garip sözünü tamamlar. Aysenem Peri Garip'in hoş avazına, şirin sözlerine hayran olur. Kendi kendine "Şunun yüzünü bir görseydim keşke" der ve ona bakar. Garip'in yüzü örtülüydü. O yüzünü kimseye göstermezdi. Aysenem Peri de onun yüzünü görmeye hevesliydi. Ancak nasıl göreceğini bilemez. Tam o sırada biraz rüzgar eser ve Garip'in yüzündeki örtüyü kaldırır. Onun yüzünün güzelliği bahçeye yayılır ve bahçeyi röşen¹⁵²² eder. Bu nuru görür görmez Aysenem Peri ve yardımcıları bihuş¹⁵²³ olurlar ve kendilerini kaybederler. Garip bunu görüp bahçeden uzaklaşır. Doğru Âlem bahçesindeki odasına gelir ve hüzünlü halde oturur. Garip bu şekilde oturadursun.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem'den al. Garip saraydan gittikten sonra Şahsenem yaptıklarına, onu kovduğuna bin pişman olur, üzülür. Kendisine kızar. Bu yaptıkları da ona bir fayda vermez. Tüm bunlardan habersiz, elinde tabakla Akca gelir: "Ben çok güzel yemek hazırladım" der ve tabağı Şahsenem'in önüne kor. Şahsenem: "Bu yemekten Garip yemezse ben de yemem" deyip, başka tarafa bakar, oturur. Bu durumda Akca da kızar ve "Sen Garip'i tehlikeli zamanda kovmadın, her şey güzelken kovdun. Tüm bunlara sebep sensin" der ve çıkar gider.

¹⁵¹⁹ Vasp etmek: Övmek

¹⁵²⁰ Mat: Ümitsiz olmak, ümitsizliğe kapılmak, kaybetmek, yenilmek, öldürmek.

¹⁵²¹ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁵²² Röşen: Işık, nur, şua.

¹⁵²³ Bihuş: kendinden geçmek, bayılmak.

Bundan sonra Şahsenem de: “Bu mekanda Garip yoksa ben de yokum” der ve köşkten çıkıp gider. Şahsenem bu gidişle Şavezir şehrinden uzaklaşır. Şahsenem gidedursun.

Şimdi haberi kimden al, Akca’dan al. Bir hayli zaman sonra gene Şahsenem’in odasına gelir ve bir de ne görsün, Şahsenem orada yok. Akca tüm bunlar hakkında düşünürken buraya bahçıvan gelir ve Şahsenem’in bahçeden çıkıp gittiğini ona haber verir. Akca bu haberi duyar duymaz Şahsenem’in izinden yola koyulur. Akca da gidedursun.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem’den al. Şahsenem o gidiş sonunda bir çobana rastlar. Çobandan Garip’i sorar ve bir gazel söyler. Çoban da cevaplar. O, işte, şöyle:

Şahsenem:

Çoban, Allah’ını seversin,
Garibimi gördünüz mü?
Çok çok günahı silersin,
Garibimi gördünüz mü?

Çoban:

Dün öğlen çıktım tepeye,
Garip dağdan geçti, Senem.
İki eteği belinde
Garip dağdan geçti, Senem.

Şahsenem:

Çağırın Kadir Allah’ı,
Okuyuverin kulhuvallahı¹⁵²⁴,
Çok seversiniz bir Allah’ı,
Garibimi gördünüz mü?

Çoban:

Çağırınız bir Kadir Hakk’ı,
Geçer dünya, kalmaz baki,
Ya mey içip, ecel sâki,
Garip dağdan geçti, Senem.

Şahsenem:

Kaygılarla ömrüm geçer,
Garip bir menzile yeter,
Bir mürşidin kolun tutar,
Garibimi gördünüz mü?

Çoban:

Aşk odunda ciğerimi yakıp,
Kâh gülüp, kâh ağlayıp,
Kendi kendine gazal söyleyip,
Garip dağdan geçti, Senem.

Şahsenem:

Aşk oduna yandı canım,
Kime diyeyim arz u hâlim,
Hemhâlim, dinim imanım,
Garibimi gördünüz mü?

¹⁵²⁴ Kulhuvalla: Kur’an’da bir surenin ismi, İhlas suresi.

Çoban:

Aşk odunu cana kıyıp,
İsmi Âzam¹⁵²⁵ dua yazıp,
Yârin senden gönlü kalıp,
Garip dağdan geçti, Senem.

Şahsenem:

Şahsenem der, bahar yazım,
Göl sunası, sarı kazım,
Şah Abbas'ın kızımı,
Garibimi gördünüz mü?

Çoban:

Çoban dediniz adıma,
Çok şeyi hatırlattınız bana,
Ben de yetsem muradıma,
Garip dağdan geçti, Senem.

Şahsenemle çoban sözünü tamamlar. Çoban bu kızın Şahsenem olduğunu, onun Şah Abbas'ın kızı olduğunu bilir. Garip'in geçip gittiğini haber verir ve kendi yoluna devam eder. Şahsenem de kendi yoluna revan olur. Şahsenem az yürür, çok yürür sonunda bir dağın yanına gelir. Dağın tepesine çıkar, etrafına bakar ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Dağ başında hayran olup dururum,
Aşkın odu yaman imiş, canlarım,
Hasretinden¹⁵²⁶ sararıp solmuşum,
Aşk ateşi yaman imiş, canlarım.

Yemek yesem hiç yemeğin tuzu yok,
Ağlayıp geçer oldum kışı yazı yok,
Ne havaya uçtu yârin izi yok,
Aşk ateşi yaman imiş, canlarım.

Uzun boylu, koyu gölgeli ağacı,
Havası güzeldir, felekten pacı¹⁵²⁷,
Garip'tir eğer bilseniz, dağın turacı¹⁵²⁸,
Aşk ateşi yaman imiş, canlarım.

Şahsenem der, namusum yok, arım yok,
Garip canım hani? Sevgili yârim yok,
Ne kadar arasam da adı, izi yok,
Aşk ateşi yaman imiş, canlarım.

Şahsenem sözünü tamamlar. O dağın tepesinde hayran olup oturur. Tam bu sırada karşı taraftan bir yel eser. Şahsenem yele bakar ve bir gazel söyler. İşte, şöyle:

¹⁵²⁵ İsmi Âzam: Allah'ın isimleri okunarak söylenen dua.

¹⁵²⁶ Hesret: Gam, keder, üzüntü, hasret.

¹⁵²⁷ Paç: Vergi, vergi almak.

¹⁵²⁸ Turaç: Dağ kuşu.

Esip giden bad-ı saba¹⁵²⁹,
Güzel işime ziyan oldu.
Garip diye çektim cefa,
İşim âh u efgan¹⁵³⁰ oldu.

Korkarım artık kahrımdan,
İçmişim ağı zehrimden,
Garip gitmiştir şehrimden,
Bana ahir zaman oldu.

Kahpe feleğin derdinden,
Dolaştım dağlar ardından,
Garip gitmiş yurdundan,
Bana şimdi fena oldu.

Yağmalandı ömrüm, yağmalandı,
Kötü düşmanlar hovalandı¹⁵³¹,
Hızlı esti, bulutlar döndü,
Yüksek dağlar duman oldu.

Şahsenem der, yaylağım,
Mekanım aziz otlağım,
Benim Allah'dan dileğim,
Şimdi nur-ı iman¹⁵³² oldu.

Şahsenem sözünü tamamlar. O dağın üstünde biraz oturur. Etrafına bakar. Garip'i göremez. Sonra Şahsenem kaygılanıp bir gazel söyler. İşte şöyle:

Kaybolup çıktım bu çöle, ben Garibimi arayıp,
Kötü nasibim her belaya giriftar eyledi,
Zagpıran¹⁵³³ gibi sararıp ben, bir Allaha yalvarıp,
Kötü nasibim her belaya giriftar eyledi.

“Yâr-yâr” diye, dağı sinemde efkar¹⁵³⁴ eyledim,
Kendim şah kızımı, kendimi har eyledim.
Gecelerde subhı-şam¹⁵³⁵ uykuyu tar-mar¹⁵³⁶ eyledim.
Kötü nasibim her belaya giriftar eyledi.

Uğursuz feleğin gerdişinden¹⁵³⁷ kadem vurdum yol ile,
Gece-gündüz yol gittim aç, susuz çöl ile,
Her sabalar¹⁵³⁸ dolaşırdım, bahçede Gülnahal ile,

¹⁵²⁹ Bad-ı saba: sabah erkenden esen hafif rüzgar.

¹⁵³⁰ Ah u efgan: kederlenmek, üzölmek, ağlamak.

¹⁵³¹ Hovalanmak: Beğenmek, memnun kalmak, sevinmek.

¹⁵³² Nur-ı iman: Pak kalble inanmak, bir kimsenin son nefeslerini sayarken okuduğı dua.

¹⁵³³ Zagpıran: Sarı renkli, güzel kokulu bitki.

¹⁵³⁴ Efkar: Fikir, hayal

¹⁵³⁵ Subhı-şam: Sabah-akşam, gece-gündüz,

¹⁵³⁶ Tar-mar: Yerle bir etmek, yok etmek

¹⁵³⁷ Gerdiş: Gezmek, dolaşmak, geziye çıkmak

Kötü nasibim her belaya giriftar eyledi.

Diyarbakir şehrinde kaldı atam ile anam,
Şimdi hekimim bulunmaz, kalbimde derd-i gam,
Bu dağ, düz içinde zır zır ağlar Şahsenem,
Kötü nasibim her belaya giriftar eyledi.

Şahsenem sözünü tamamlar da dağın tepesinde hayran olup oturur. O çok yorulur. Tam o sırada bir yerlerden Akca çıkagelir. Akca Şahsenem'e bakıp: "Ey, Şahsenem, gel şimdi eve dönelim. Bu dağın üstünde kalırsak muradımıza ermeden ölürüz" der. Bunu duyan Şahsenem Akca'ya bakar ve "Garip'i bulana kadar buradan hiçbir yere gitmeyeceğim" der. Akca Şahsenem'e bakıp: "Ey, Şahsenem biz şimdi eve dönelim. Saraya geldiğimizde ben yol erzağını alarak Garip'i aramaya gideyim" der. Şahsenem buna inanmaz. Akca onu ikna etmek amacıyla bir gazel söyler, işte şöyle:

Gel, Senem, dön rayından,¹⁵³⁹
Senem can, vatan kalmasın.
İkrar¹⁵⁴⁰ etme dilinden,
Senem can, vatan kalmasın.

Bu dünya boştur, geçer senden,
Kaygı ile gam yutarsın,
Sabır eyle murada erersin,
Senem can, vatan kalmasın.

Hesap eyle yiğitlik yaşı,
Kaygıdan kılma teşvişi¹⁵⁴¹,
Varıp gönder siparişi¹⁵⁴²,
Senem can, vatan kalmasın.

Niyet kılsan kaza için,
Saz der ben meze için,
İller arar senin için,
Senem can, vatan kalmasın.

Akca der bakıp yeterim,
Garip peşine düşerim,
Ruhsat ver, hizmet kılarım,
Senem can, vatan kalmasın.

Akca sözünü tamamlar. Akca'dan bunları duyduktan sonra Şahsenem saraya dönmeyi kabullenir. İkisi de dağın tepesinden aşağıya inerler. O vakit rüzgar eser. Şahsenem yine rüzgarla yârine selam gönderip, bir gazel söyler. İşte şöyle:

Ulaştır, tez ulaştır Tanrı selamım,

¹⁵³⁸ Saba: Sabah, şafak söktüğünde, erkenden.

¹⁵³⁹ Ray: Fikir, istek, arzu.

¹⁵⁴⁰ İkrar: Kabul etmek, tasdik etmek, söz vermek

¹⁵⁴¹ Teşviş: Korku, kaygı-tasa, endişe.

¹⁵⁴² Sipariş: İsmarlama, bir şeyin yapılması veya gönderilmesi için emir verilme.

Yârime arz et, Allah aşkına.
Rüzgar kardeş, yâre ulaştır selamım,
Yârime arz et, Allah aşkına.

Yaradan hak benim, Allah'ım var,
Hakk huzurunda itibarım var,
Garip için çok intizarım var,
Yârime arz et, Allah aşkına.

Bir taze mey içtim ecel sakide,
Geçer dünya durmaz, bilin bakide,
Kardeş yok, doğan yok, yeryüzünde
Yârime arz et, Allah aşkına.

Geceler yatmaya yetmez kararım,
Ant içip, bir tek söz veririm,
Zahit¹⁵⁴³ eyvanındaki ikrarım,
Yârime arz et, Allah aşkına.

Şahsenem der, kara bahtım uyanmaz,
Aşkımın şulesi sönmüştür, yanmaz,
Kara bahtım uykusundan uyanmaz,
Yârime arz et, Allah aşkına.

Şahsenem sözünü tamamlar. Şahsenem'le Akca yavaş yavaş yürümeye başlar. İkisi de çok yorulur. Bitkin düşüp, yürüyemez hale gelirler. Bu haldeyken bir yere gelirler ve biraz dinlenirler. Orda Şahsenem arkasına bakar. Bakınca dağ dumanlı gözükür. Şahsenem dağlara bakıp bir gazel söyler, işte şöyle:

Bir sözüm var dağlar size,
Arzım budur, dağlar, size.
Geldim ben sırrım açmaya,
Arzım budur, dağlar, size.

İki gözümün kanlı yaşı,
Eritir dağı taşı,
Yârimin gizli sırdaşı,
Arzım budur, dağlar, size.

Neyleyim yoktur başdaşım,
Yârimde yoktur usdaşım,
Sevgilim hem sırdaşım,
Arzım budur, dağlar, size.

Koldan uçurdum sayıdım¹⁵⁴⁴,
Kah kaygılı, kah şâdım,
Haktan dilerim muradım,
Arzım budur, dağlar, size.

¹⁵⁴³ Zahit: Zahid, dinin emirlerini tamamen kabul eden, sufi.

¹⁵⁴⁴ Sayt: Avcı.

Şahsenem der, değdi cana,
Şerbet içtim, kana kana,
Yâr derdinden yana yana,
Arzım budur, dağlar, size.

Şahsenem sözünü tamamlar. Yine Şahsenem Akca ile burada biraz dinlenir. Birbiriyle sohbet edip konuşurlar. Oradan gitmek üzereyken Şahsenem dağlardan yârini sorar ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Kulak asıp dinleyin, siz, dağlar, sözümü,
Yüksek dağlar, senden Garip geçti mi?
Garipsiz dünyayı görmesin gözüm,
Yüksek dağlar, senden Garip geçti mi?

Ya baş alıp, bu vatandan gitti mi?
Ya dinlenip, bu çöllerde yattı mı?
Ya Garip bir vadiye kendini attı mı?
Yüksek dağlar, senden Garip geçti mi?

Allah uzun kılsın ömrünü ziyade,
Feleğin elinden gelip ben imdada,
Kah atlı geçer, kah yaya,
Yüksek dağlar, senden Garip geçti mi?

Şahsenem der namus gerek, ar gerek,
Hak aşığın işi ah u zar gerek.
Ya olsa zer gerek, ya da zor gerek,
Yüksek dağlar, senden Garip geçti mi?

Şahsenem sözünü tamamlar. Şahsenem sözünü bitirdikten sonra Akca'yla beraber yola koyulur. İkisi biraz yürüdükten sonra önlerinden iki atlı çıkar. Bu atlıların ikisi de bey oğullarıdır. Bey oğulları Şahsenemle Akca'yı görür görmez: "Tanrı verse kuluna, getirip koyar önüne" derler. Bize bu iki Periyi Allah verdi. Her birimiz birini eve götürelim" derler. Bu maksatla bey oğulları kızların yanına gelirler. O vakit onların Şahsenemin başındaki taca gözleri düşer. Ondan sonra bu iki yiğit kendi aralarında konuşup, "Bu kızlara dokunamayız. Bir söz söyleyelim, kabul ederlerse tamam, yoksa yolumuza devam edelim" derler. Bey oğullarının biri kızlara bakıp bir gazel söyler. Şahsenem de cevaplar. O atışma, işte şöyle:

Bey oğlu:

Arz eyleyip geldim, senin karşına,
İkimizden birini kabul eyleyin.
Kabul etsen, senin kölen olayım,
İkimizden birini kabul eyleyin.

Şahsenem:

Hoş geldiniz siz beyler, alınmam,
Rum ilinde sevgilim var benim,
Yâri terk edip, başka yâre gitmem,
Rum ilinde sevgilim var benim.

Bey oğlu:

Fakirlerin ihtiyacını gidereyim,
Bey oğullarının hılğat¹⁵⁴⁵ ödülünü vereyim,
Yüzer yüzer baba malımdan vereyim,
İkimizden birini kabul eyleyin.

Şahsenem:

Bir dileğim vardır kadir Allah'tan,
Ant içtim ben, beyler, kulhuvalahdan,
Geçip ben maldan mülkten, altın tahttan,
Rum ilinde sevgilim var benim.

Bey oğlu:

Kovma kapından, ben bir mert oğluyum,
Mert oğlundan yüz çevirmez yurt oğlu,
Ben kendim zengin oğlu, Övez Gurt oğlu,
İkimizden birini kabul eyleyin.

Şahsenem:

Göllerin sunası, güzel kazı ben,
Garip avlağının bahar yazı ben,
Sorarsanız Şah Abbas'ın kızı ben,
Rum ilinde sevgilim var benim.

Bey oğlu:

Çare yok ecel başa gelende,
Yoklamazlar, Garip yerden geçende,
Sana görme yoktur bizler gidende,
İkimizden birini kabul eyleyin.

Şahsenem:

Yarama tuz basmayın, feryadım artar,
Irak demeyin, belki, nasibim olur,
Hakk ferman buyurursa murada erer,
Rum ilinde sevgilim var benim.

Bey oğlu:

Överek yüceltsem bağın gülü sen,
Bağlarda bülbülün şirin dili sen,
Kah duran akıl, kah deli sen,
İkimizden birini kabul eyleyin.

Şahsenem:

Kah tasadayım, kah mutluyum,
Garipsiz hiç burda ben bekleyemem
Nice yıllar burada geçinip gidemem,
Rum ilinde sevgilim var benim.

Bey oğlu:

Sözlerimi bitirdim, diyeceklerim bu,
Arzım dinle, çekiyorum acıyı,
Arzım dile getirip, senden çektim acıyı,
İkimizden birini kabul eyleyin.

Şahsenem:

Şahsenem der, yatsam, bir hal görsem,
Rüyamda yar ile beraber gezsem

¹⁵⁴⁵ Hılğat: Halat, armağan, güzel giyim.

Aşkımı söyleyip, ona yakarsam
Rum ilinde sevgilim var benim.

Atışma tamamlanır. Şahsenem bir yiğide âşık olduğunu bey oğullarına söyleyip, bir gazel söyler. İşte şöyle:

Varka gibi canıma kıysam,
Ben Gülşad'ı cana, beyler.
Ferhat gibi dağları yarsam,
Ben Şirin gibi yâri, beyler.

Leyla gibi ben âşık oldum,
Âşıklıktan gül gibi soldum,
Mecnun gibi çöle düştüm,
Ben misafirim böyle, beyler.

Tahir gibi girsem deryaya,
Zöhre gibi girsem bahçeye,
Bülbül gibi güzel dallara,
Konsam gülden güle, beyler.

Arz edeyim ah u zarım,
Gambar* gibi intizarım,
Hakiki sevgili yârım,
Düştüm ufuksuz çöle, beyler.

Seypelmelek-Medhaljemal,
Nihayette buldu visal,
Yusuf gibi sahipcemal¹⁵⁴⁶,
Ebediyyen düştü yola, beyler.

Şahsenem der, servi-emin¹⁵⁴⁷,
Geçiririm ben dünya gamı,
Uzra ile Vamık¹⁵⁴⁸ gibi,
Akar yaşım sel gibi, beyler.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu sözleri bey oğulları duyup yoluna devam ederler. Şahsenem'le Akca epey yol gittikten sonra saraya gelirler.

Şimdi haberi kimden al, Aysenem Peri'den al. O birazdan kendine gelir ve odasına geri döner. Kederle oturur. O vakit yanına Aycahan Peri gelir. Aysenem Peri'nin aşkı zamanla büyür. O vakit o Aycahan Peri'ye bakıp bir gazel söyler, o, işte şöyle:

Aklım aldı gelen yiğit,
Melek mi ya da peri?
Aklım gitti gördüğümde,
Melek mi ya da peri?

* Gambar: Türkmenistan'ın eski âşıklarından, dutarı bulduğu rivayet edilir. (A.N.)

¹⁵⁴⁶ Sahıpcemal: Yakışıklı, güzel, ihtişamlı.

¹⁵⁴⁷ Servi-emin: Çok adil birisi, adaletli.

¹⁵⁴⁸ Vamık Uzra: "Vamık Uzra" eserinin kahramanları.

Kaybolup gitti, nereye?
Ne için gelmiş buraya,
Beni âşık kıldı, yanmaya,
Melek mi ya da peri?

Aşk yükünü taşımaya,
Takatim yok oturmaya,
Yâre sözümü yetirmeye,
Melek mi ya da peri?

Aysenem der, âşık messan*,
Yazmışım şanına destan,
Seyirgahı bağ-ı bostan,
Melek mi ya da peri?¹⁵⁴⁹

Aysenem Peri sözünü tamamlar, halini Aycahan Peri'ye anlatır. Kendi aralarında konuşurlar. Aysenem Peri ile Aycahan Peri, şimdi ne yapmak gerektiği hususunda konuşurlar. Bu konuşmada Aysenem Peri'nin babası Eralı Han'a mektup göndermeyi uygun bulurlar. O mektupta; "Ey baba, şimdi ben olgunluk yaşına geldim. Ben her zaman 'Alem' bağında, "Gülşen" bağında geziyorum. Bu iki bağda ne varsa, bana bağışla! Bu iki bağ benim gezdiğim mekanım olsun. Bu iki bağa benim iznim olmadan kimse girmesin" diye yazar. Bu mektubu Aycahan Peri Eralı Han'a götürür. Eralı Han bu mektubu okur. O Aycahan Peri'ye dille: "Ben "Alem" bağını, "Gülşen" bağını kızıma bağışladım. Ondaki her şeyi de ona verdim" der. Fakat o vakit Eralı han "Alem" bağında Garip'in olduğunu, yaşadığını unuttur. Bundan dolayı da Garip "Alem" bağında yaşamaya devam eder. Aycahan Peri kendisine verilen görevi tamamlayıp geri döner. Aysenem Peri'nin yanına gelir. Ona babasının "Alem" bağını, "Gülşen" bağını, onun içindeki tüm olanlarla bağışladığını söyler. Buna Aysenem Peri çok sevinip, Aycahan Peri'yle birlikte diğer kızlardan gizli olarak "Alem" bağına gider. Bu ikisi kimseye belli etmeden "Alem" bağına girerler. Gidip Garip'in evinin yanında bulunan gür güllerin arasına gizlenirler. Garip bunlardan habersizdir. O kendi odasında saz çalıp, kendi güzel sesiyle gazel söylüyordu. Aysenem Peri'yle Aycahan Peri Garip'in sazını, güzel sesli gazelini dinliyorlardı. Garip'in sazını, gazelini dinleyince Aysenem Peri'nin takatı kalmaz. Aycahan Peri'ye bakar ve ona: "Gidip bizim misafirlğe geldiğimizi söyle" der. Aycahan Peri Garip'in oturduğu yere gelir. Garip'e hürmetle selam verir. Ondan rahatsız ettiği için bağışlamasını diler. Ondan sonra Garip'e haberi iletir. Garip ikisini misafirlğe kabul eder. Aycahan bu işi bitirip geri döner. Aysenem'in yanına gelir. Garip'in kendilerini ağırlamayı kabul ettiğini ona söyler. Bu haberi duyar duymaz Aysenem Peri Aycahan Peri'yle Garip'in evine gelirler. Garip ise bu gelen misafirleri kabul eder. Aysenem Peri onun odasına girdiğinde, onunla yüz yüze konuşmayı uygun bulur. Bu amaçla Garip'e soru sorar, o da yanıtlar. O atışma, işte, şöyle:

Aysenem:

Ne sebeple geldin, bizim illere,
İlin nerde, yârin nerde bilmedim?
Seyran edip, geldin bizim güllere,
İlin nerde, yârin nerde bilmedim?

Garip:

Aslım sorsan Diyarbekir yurdundan,
İlim orda, yârim orda oladır,

* Messan: Salına salına, nazlı nazlı yürümek. (A.N)

¹⁵⁴⁹ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Gözüm dolmuş aşkın tozundan,
İlim orda, yârim orda oladır.

Aysenem:

Yâr dediğin kimdir bizim mekanda,
İzleye izleye gelmişsin buraya,
Ya bir gizli sırrın var mıdır sende?
İlin nerde, yârin nerde bilmedim?

Garip:

“Yârim” diye, Şahsenem’i seçerim,
“Görsem” diye, o Periyi ararım,
Aşk yolunda ciğer bağrım tuzlarım,
İlim orda, yârim orda oladır.

Aysenem:

Aysenem der beni kararsız kıldın,
Yüzün görsem diye hunaba¹⁵⁵⁰ yuttum,
İlk görüşte âşık olup, canımdan geçtim,
İlin nerde, yârin nerde bilmedim?

Garip:

Garip der, yardan ayrı düşüp ben,
Bu sebeple Şamahşirvan’a göçüp ben,
Şahsenem yâr için yanıp pişip ben
İlim orda, yârim orda oladır¹⁵⁵¹.

Atışma tamamlanır. O vakit Aysenem Peri Garip’e nazla bakıp: “Ey, yiğit, sana kim derler? Nerelisin? Buralara ne amaçla geldin? Garip bu soruya öfkelenir ve kendi kendine: “Buna o kadar anlatıyorum ama gene de anlamıyor. En iyisi ben buna iyice anlatayım der ve bir gazel söyler, o, işte şöyle:

Ben geldim Diyarbekir yurdundan,
Şahsenem derler benim yârime.
İsmim¹⁵⁵² Garip, yandım yârin derdinden,
Şahsenem derler benim yârime.

Yarım öfkелendi, çıktım çöllere,
Cuda¹⁵⁵³ düştüm, geldim sizin illere,
Seyran ettim bu açılan güllere,
Şahsenem derler benim yârime.

Şah Abbas kızıdır şirindir sözü,
Mürekkepten siyahtır, kara gözleri,
Şule saçıyor, ay gibi güzel yüzleri,
Şahsenem derler benim yarime.

Garip der, Şahsenem’in yâri ben,
Eğer bilirsen o güzelin aşığı ben,
Gece gündüz yarin maşuğu ben,
Şahsenem derler benim yârime.¹⁵⁵⁴

¹⁵⁵⁰ Hunaba: Kanlı su, kanlı yaş, kaygılı ağlamak.

¹⁵⁵¹ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki baskılarda bulunmamaktadır.

¹⁵⁵² İsim: Ad.

¹⁵⁵³ Cuda: Ayrı, ayrı düşmek.

Garip sözünü tamamlar. Aysenem Peri bu sözleri duyup, “Bu yiğidin adı Garip, yurdu Diyarbekir, yari de Şahsenem diye bir Periymiş. Yâri bunu kovmuş. Şimdi ben yüzümü Garip’e göstersem, bana âşık olur. Ben de onun yâri olurum. Böylece o Diyarbekir’e gitmeden Şamahşirvan’da kalır” diye düşünür ve Garip’e bakıp: “Ey Garip, gel ikimiz yüzümüzün örtülerini açalım, birlikte oturup konuşalım, sohbet edelim” der. Garip bunu kabul eder. Öncelikle Aysenem Peri yüzünün örtüsünü kaldırır, ama Garip’in gönlünde hiçbir şey değişmez. Yüzünün kapalı veya açık olması hiçbir şeyi değiştirmedir. Sonra Garip yüzündeki örtüyü açar. Garip’in yüzünü gördüğünde Aysenem de Aycahan da oracıkta bayılır kalır. Bu hali görüp Garip tekrar örtüsüyle yüzünü kapatır ve odayı terk eder. Şehrin sokaklarında gezer. O gezip dolaşadursun.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem’den al. Diyarbekir yurdunda “Garip Şamahşirvan’da imiş” gibi söylentiler yayılmaya başlar. Bunlar Şahsenem’in kulağına da ulaşır. Şahsenem bunları duyup, Akca’ya yalvarır ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Gözünü seveyim, Gülnahal ablam,
Şirvana-Şamaha varsan ne oldu?
Senden başka yoktur hiç benim arkam,
Bu Garip halimden sorsan, ne oldu?

Kırk gün oldu gitti Şirvan-Şamaha,
Beni bıraktı sonsuz bir daha¹⁵⁵⁵,
Gülüm geçmez, bu gün bir dinar, para,
Bahçıvanıma haber versen, ne oldu?

Senden başka sırdaşım yok, kişim yok,
Yoldaşım, merhemim, yaşıtim, akran yok,
Yardan ayrı asla gönül hoşum yok,
Bana bir tavsiye verseydin, ne oldu?

Ben yalnız kalayım burda sararıp,
Sen bulmazsan olmaz, yarım arayıp,
Benim yerime yüz, bin kere yalvarıp,
Ayağına başın koysan, ne oldu.

Şahsenem der, ölüm zamanım geldi,
Bugün yarın seri başıma düştü,
Yâr ile yaşadıklarım gözümde uçu,
Garip’imi getirirersen, ne oldu.

Şahsenem sözünü tamamlar. Akca Şahsenem’in hüznü haline dayanamaz ve Şamahşirvan’a gitmeyi kabullenir. Akca erkek kıyafetleri giyer. Derviş sıfatına girer. Eline âsa, tesbi¹⁵⁵⁶ alır. Cezvirini¹⁵⁵⁷ çantasına atar. Şamahşirvan’a gitmeye hazır hale gelir. O kılık kıyafetiyle Şahsenem’in yanına gelir. Şahsenem Akca’yı tanımaz. Bir derviş geldi zanneder. Şahsenem ona iyice bakınca Akca olduğunu anlar. Akca Şahsenem’e bakıp gülümser. Şahsenem Akca’nın neden böyle giyindiğini anlar ve buna çok sevinir. Akca’yı Şamahşirvan’a uğurlayıp, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

¹⁵⁵⁴ Bu şiir ve buna bağlı olaylar daha önce neşredilen varyantlarda yoktur.

¹⁵⁵⁵ Daha: Ağız, giriş, kapı.

¹⁵⁵⁶ Tesbi: İpe dizilmiş, dua okunırken sayılan boncuk taneleri.

¹⁵⁵⁷ Cezvir: Kalem kutusu.

Akca gideceksen uzak yollara,
Garip canı Şavezir'e sen getir.
Gideceksen, Şamahşirvan illere,
Garip canı Şavezir'e sen getir.

Hızır, İlyas yoldaş olsun yolunda,
Hakk duası daim olsun dilinde,
Kalemlik, cezvir senin kolunda,
Garip canı Şavezir'e sen getir.

Derviş olup, Şamahşirvan'a git şimdi,
Garip canı o mekanda gör şimdi,
Gördüğünde ona haberim ver şimdi,
Garip canı Şavezir'e sen getir.

Şahsenem der, bakıyorum yoluna,
Garip ile geri dönünüz iline,
Allah kuvvet versin, gayret beline,
Garip canı Şavezir'e sen getir¹⁵⁵⁸.

Şahsenem sözünü tamamlar. Akca bu sözleri duyup, Şahsenem'le vedalaşır ve yola düşer. Akca az yürür, çok yürür, sonunda Şamahşirvan yurduna gelir. Akca şehrin içinde, elinde kalemlik, hediyelik satıyormuş gibi ortalıkta dolaşır. Dolaşırken bir kalabalığın içine gelir. Bakınca, o kalabalığın bir kenarında Garip'in üzüntülü bir şekilde oturduğunu görür. Onu görür görmez, bir evin köşesine saklanır ve onun gerçekten de Garip olup olmadığını anlamaya çalışır. Akca o adamın Garip olduğunu anlar. Sonra ona gel diye işaret eder. Garip bunu görür görmez yanına gelir. Çağırının Akca olduğunu hemen bilir. Akca ise, Garip'e bakıp, "Ey, Garip, ben seni aramaya geldim. Seni Diyarbekir'e götürmem için beni Şahsenem yolladı, fakat sen kimseye benim kadın olduğumu söyleme" der. Buna Garip de razı olur. Bu konuşmadan sonra, Garip Akca'ya neden buralara geldiğini sorar ve bir gazel söyler. Akca da onu cevaplar. O atışma, işte, şöyle:

Garip:

Gözünü seveyim, gül yüzlü, Akcam,
Ne sebeple düştün böyle yollara.
Şahsenem'in durumundan, halinden,
Söyle, kurban olam şirin dillerine.

Akca:

Senin için Diyarbekir yurdundan,
Kuşandım, düştüm uzak yollara.
Senem çok ağlıyor, senin derdinden,
Göz yaşı eklendi abı¹⁵⁵⁹ sulara.

Garip:

Akca, asla gelmem, böyle namerde,
O beni salmıştır büyük bir derde,
Yine beni koymaz ise bu yerde
Başımı alıp giderim ben ilden illere.

Akca:

Neden böyle acı sözler söylersiniz,

¹⁵⁵⁸ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki baskılarda bulunmamaktadır.

¹⁵⁵⁹ Ab: Su.

Bir tane söz ile gam çekersiniz,
Sen gittikten sonra, bağlar kaldı sahipsiz,
Gidip bahçıvan ol, taze güllere¹⁵⁶⁰

Garip:
Gönül kuşu pervaz¹⁵⁶¹ edip uçmasın,
Âşık olan kararından dönmesin,
Senem'in yüzünü gözüm görmesin,
Giderim dolaşmaya ilden illere.

Akca:
Seni kim kovdu şirin canından,
Senem kararsızdır, âh u zarından,
Gel, Garip'im, şimdi vazgeç niyetinden,
Bir mürüvvet¹⁵⁶² et gamlı güllere.

Garip:
Şimdi gitmek olmaz menzil mekana,
Varmayacak kadar, otlar salmışır cana,
Bırakmasa, yürümeye bunda messana,
Bir bülbülüm, konam başka güllere.

Akca:
Şahsenem gönderdi, "Getir" diye beni,
Ta götürene kadar gitmem seni,
Onu orda koyup, sevsen başkasını,
Allah seni salar zor günlere.

¹⁵⁶⁰ Bu bentten sonra, 1959 senesinde yayımlanan "Şahsenem-Garip" destanında arada dört fazla bent vardır. O bentler şunlardır:

Akca: Bir acizin haberini bilmişem,
Bir dertli dilberden peyam almışam,
Uzak yerden seni diye gelmişem,
Kuşandım, düştüm uzak yollara.

Garip:
Nereye varıp, hangi yerden gelirsin,
Ne haber getirdin, neler bilirsin,
Buralarda neler izleyip durursun,
Söyle, kurban olam şirin dillere.

Akca:
Biçâre acizdir, yetemez kendine özü,
Ciğeri biryan erir, nemlidir gözü,
Şirin ve şekerden tatlıdır sözü,
Göz yaşını eklemiş derya, sellere.

Garip:
Rakipler yoldaşım firak eyledi,
Vücudumun her yerini saçak eyledi,
Yârimin yolların uzak eyledi,
Söyle kurban olam şirin dillere.

Yukarıda beyan edilen 4 bend 1940 yılında neşredilen "Şahsenem-Garip" destanında bulunmamaktadır.

¹⁵⁶¹ Pervaz: Uçmak, kanatlanmak.

¹⁵⁶² Mürevvet: Cömertlik, eli açıklık. hoş niyetli, yiğitlik.

Garip:

Garip âşık yetmez senin feryadına,
Bu sözleri deme gönül şâdına,
Beni gelir diye, salma yâdına,
Uğratma kendini kılı-kallara¹⁵⁶³.

Akca:

Akca der, benim ile gelmezsen,
Şahsenem'in muradına ermezsen,
Bu dediğim öğüdü kabul etmezsen,
Ben de gitmez oldum böyle yerlere.

Bu atışma tamamlanır. O vakit Garip Akca'ya bakar ve "Ey Akca, ben Şahsenem için değerli olsaydım, o beni saraydan kovmazdı. Şahsenem beni Diyarbekir'den kovdu. Bu zor günlere düşmeme de o neden oldu" der. Akca Garip'e cevap olarak: "Şahsenem çok kararsız, durumu, hali çok kötü. Eskisinden çok zayıfladı, nerdeyse ölmek üzere" diye, bir gazel söyler. Garip de cevap verir. O atışma, işte, şöyle:

Akca:

Kulak ver, Garip, benim dediklerime,
Senem'in diyor ki: "Gelsin Garip'im".
Kalmayasın kıyametin hesabına,
Senem'in diyor ki: "Gelsin Garip'im".

Garip:

Akca, bana böyle şeyler söyleme,
Yâr beni sevmiyorsa nasıl geleyim.
Vücudum üstüne hicran dağı koyma,
Yâr beni sevmiyorsa nasıl geleyim.

Akca:

Selamın gönderdi, o Peri server¹⁵⁶⁴,
Elif gibi endamı servi-senuber¹⁵⁶⁵,
Âh dese, ağzından çıkar tütünler,
Senem'in diyor ki: "Gelsin Garip'im".

Garip:

Şahsenem'in yoktur benden hiç derdi,
Asla yâd etmem böyle namerdi,
"Gelsin" diyorsa, neden beni kovdu,
Yar beni sevmiyorsa, nasıl geleyim.

Akca:

Selamın gönderdi güzeller şahı,
Göz yaşı olmuş Muhut deryası¹⁵⁶⁶,
Sensiz görünmüyor fani¹⁵⁶⁷ dünyası,
Senem'in diyor ki: "Gelsin Garip'im".

Garip:

Şahsenem bilmedi yaptığı işi,
Boşuna akıttı gözde yaşını,

¹⁵⁶³ Kıl u kal: Gürültü, çekişme, kavga.

¹⁵⁶⁴ Server: Önder, lider, öncü.

¹⁵⁶⁵ Servi-senuber: Ağaç adları.

¹⁵⁶⁶ Muhit deryası: Gurbankılıç Çakan oğlunun dediğine göre, Amuderyanın bir kolu Tuni nehirden alınan Şamahşirvan etrafında tarlaları sulayan kanalın adı.

¹⁵⁶⁷ Fani: Geçici, devamlı olmayan, yalancı.

Varsam yine başlar eski işine,
Yâr beni sevmiyorsa, nasıl geleyim.

Akca:

“Selam” diye, gönderdi Senem yoldaşın,
Muradın, kuvvetin hem gönül hoşun,
Gitmezsen, boşa gider üzülmelerin
Senem’in diyor ki: “Gelsin Garip’im”.

Garip:

Bir söz diyem âşıkların şanına,
Şimdi kaldım belli hicran oduna,
Ölene kadar, varmam Senem yanına,
Yâr beni sevmiyorsa nasıl geleyim.

Akca:

Gülnahal der, acayip derde kalmışsın,
Senem’in canına ateş koymuşsun,
Şimdi bildim, belli namert olmuşsun,
Senem’in diyor ki: “Gelsin Garip’im”.

Garip:

Nice gezdim Türkmen ilinin düzünü,
Hicret ile geçirdim, kışını yazını,
Garip der görmez oldum yüzünü,
Akca senin hatırına varırsam varayım.

Bu atışma da tamamlanır. Garip Akca’ya bakıp: “Ey, Akca, sen beni Şah Abbas’ın darağacından korkuyor mu zannediyorsun? Hayır, ben bunlara aşk yoluna düştüğüm gün razı oldum” der. Akca bunları duyup, “Öyle ise, gel, Garip can, Diyarbekir’e gidelim. Sen Şahsenem’e kavuş, ben de yurduma ulaşayım” der. Garip can: “Bir tuz yediğin yere bin gün selam” demişler. Akca, gel ikimiz, gidip Eralı Han’dan izin alalım” der. Akca bunu kabul eder. Bunlar Eralı Han’dan izin almaya gider. İzin aladursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Aysenem Peri’den al. Aysenem Peri’yle Aycahan Peri bayılmış halde uzun zaman yatarlar. İlkönce Aycahan Peri kendine gelir. O hemen Aysenemin yüzüne gülâb¹⁵⁶⁸ suyunu serpip, onu ayıltır. Aysenem Peri gözünü açar ve etrafına bakar, ama etrafta Garip’i göremez. Aysenem Peri yardımcısına Garip’i sorar ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Neyleyim şimdi, ey, sırdaşım,
Garip’imden, sen, haber ver.
Paylaşıyorum çoğu sırrım,
Garibimden, sen, haber ver.

Nerelerde benim yârim,
Kuvvet ver, biru-barım¹⁵⁶⁹,
İşit benim ah u zârım,
Garibimden, sen, haber ver.

Halimden haber alsana,
Kalbim çatlıyor bilsene,
Tavsiye ver, gelsene,
Garibimden, sen, haber ver.

¹⁵⁶⁸ Gülâb: Gül suyu.

¹⁵⁶⁹ Biru-bar: Allah, Tanrı.

Aysenem der, candan geçtim,
Aşka düşüp, kaygıya battım,
Ah vurdum; üzüntüleri yuttum,
Garip'imden, sen, haber ver¹⁵⁷⁰.

Aysenem sözünü tamamlar. Aycahan Peri bunları duyup, Aysenem Peri'ye babası Eralı'ya danışmasını, ondan yardım dilemesini söyler. Bu tavsiyeden sonra, Eralı Hanın yanına gider. Bunlar Eralı Han'ın yanına gelir. Eralı Han kızını görür görmez endişelenir. "Ne oldu" diye sorar. Aysenem Peri babasından utana çekine bir gazel söyler, işte şöyle:

Baba bana yardım etsen,
Garip canı bağışla,
Özür dilerim kötü görsen,
Garip canı bağışla.

Aşka düşüp, gül gibi soldum,
Yardım isteyip, sana geldim,
Yardım edersin sandım,
Garip canı bağışla.

Garipsiz ben duramam,
Görmeyince dayanamam,
Şimdi benim muradım yok,
Garip canı bağışla.

Geçtim şeref namusumdan,
Utançtan, mal mülkümden,
Aysenem geçti çoğundan,
Garip canı bağışla¹⁵⁷¹.

Aysenem Peri sözünü tamamlar. Eralı bunları duyup düşünmeye başlar. Bu onun en küçük kızıydı. Bundan başka çocukluğu yoktu. Öbür kızlarını evlendirmişti. Eralı Han Aysenem'i çok nazlı, hanım evladı olarak büyüttü. Söylediği her şeyi yerine getiriyordu. Ondan dolayı kızını kırmak, üzme istemezdi. O "Ben kızımı Garip'e veririm, o benim hem oğlum, hem damadım olur. Sonra da benim işlerimi yürütür, işime sahip çıkar" diye düşünür. Eralı Han kızına bakıp da tam "Ben sana Garip canı bağışladım" diyecekken, Garip can ile Moysepit derviş kapıdan içeri girer. Bunlar Eralı Hana hürmetle selam verirler. Özür dilerler. Eralı Han onlara konuşması için izin verir. İşte bu sırada Akca, derviş sesiyle bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Ömrün uzun olsun, bereketin ziyade
Şahsenem can Garibini istiyor.
Kendisi orda kaldı, durumu berbat,
Şahsenem can Garibini istiyor.

Allah'tan dileğim, geldim yanına,
Hiç musallat gelmesin başına,
Felek zehir katmasın senin aşına,

¹⁵⁷⁰ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki baskılarda bulunmamaktadır.

¹⁵⁷¹ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Şahsenem can Garibini istiyor.

Hanım, Garip cana eyleyin ruhsat,
Eyledim ben durmadan ibadet,
Daima geride bırak iyi bir ad,
Şahsenem can Garibini istiyor.

Duydum, adaletiniz dünyada belli,
Yaşamınız uzasın, yüz, bir de elli,
Sorar derviş huzuruza geldi,
Şahsenem can Garibini istiyor¹⁵⁷².

Akca sözünü tamamlar. Eralı Han Akca'dan bu sözleri işitip, Garip cana bakar ve: “Ey, Garip can Aysenem'i al. Benim hem damadım hem de oğlum olursun. Bundan sonra benim tüm varlığım, malım mülküm sana kalır” der ve kendi fikrini ona beyan eder. Fakat Garip bunlara razı olmaz ve bir gazel söyler. O, işte şöyle:

Neyleyim dünya malını,
Hazine, malım ondadır.
Bir öpsem lebinden balını,
Abıhayatım¹⁵⁷³ ondadır.

Bin bir renkli simurg kanatlı,
Hazinesi dolu zerli,
Beli murazzıg¹⁵⁷⁴ kemerli,
Murça mıyanım¹⁵⁷⁵ ondadır.

Sorsam lebinden zülâli,
Verir ömrüm kemalin,
İstemem dünya malı,
Genci nahanım¹⁵⁷⁶ ondadır.

Gamze ile okunu atan,
Aşığının canından geçen,
Teşnelere¹⁵⁷⁷ şerbet satan,
Bereketli dükkanım ondadır.

Garip der, budur maksadım,
Söyler dilim, iki gözüm,
Pirim, tahtım, mezhebim¹⁵⁷⁸,
Dinim, imanım ondadır.

¹⁵⁷² Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁵⁷³ Abıhayat: Hayat suyu. Bundan içenler hiç ölmezmiş. Bengisu.

¹⁵⁷⁴ Murazzıg: Zerle süslenmiş güzel kemer.

¹⁵⁷⁵ Murça mıyan: Karınca belli.

¹⁵⁷⁶ Genci nahanım: Gizli hazine.

¹⁵⁷⁷ Teşne: Susamış, su isteyen.

¹⁵⁷⁸ Mezhep: Dinin içinde bir dal, uğur.

Garip can sözünü tamamlar. Eralı Han Garip'ten bu sözleri duyup, "Ey, Garip can, sen hak âşıkımışsın" diye kızı Aysenem'e, "Ruhsat ver" gibi manada bakar. Aysenem Peri bunu anlar. Bu işaretten sonra Aysenem Peri çaresiz olarak "Sizlere yol, bizlere yurt kutlu olsun" der ve onlara izin verir. Garip can, Akca burdakilerle vedalaştıktan sonra yollara düşerler. Garip can ile Akca az yürür, çok yürür sonunda bağ bahçeli, yeşillik bir yere gelirler. Burası çok güzeldi, bostanlık bahçesi her tarafa yayılmıştı. Meydanda güller açmış, bülbüller ötüyorlar. Akca ile Garip burda konaklar. Dinlenirler, yemek yerler. O vakit Akca'nın gönlü Garip'i isteyip "Bu mekanda Garip canla yaşasak, evimiz olup, güzel bir hayat sürsek" diye düşünür. Bu maksatla Garip'e bakar ve bir gazel söyler, işte şöyle:

Çok cefalar çekip geldik ikimiz,
Keyif sefa süreceğim yerlere.
İki âşık birbirine yaklaşıp,
Muradına yeteceğim yerlere.

Ben gelirim bir periye benzeyip,
Güzel kokularla, nakışlarla süslenip,
Gelirim ben en zarif giysilerimi giyip,
Kucaklaşıp yatacağım yerlere.

Deli gönlüm pervaz eder bir güle,
Gül açıldı figan düştü bülbüle,
Hak yetirdi acap-turpa¹⁵⁷⁹, menzile,
Murat hasıl edeceğim yerlere.

Benim aşkım pervaz edip tutuştu,
Namusu terk edip, sana yüz tuttu,
Ateşim yükselip, buna dönüştü,
Muradına yeteceğim yerlere.

Gülnahal der, birbirimize uğraşıp,
Ahdi-peyman, ikrar ile baş koşup,
Kah uçup, kah birlikte öpüşüp,
Muradına yeteceğin yerlere.

Akca sözünü tamamlar. Bu sözleri Garip can duyup, "Ey, Akca – Gelsin dedi, Senemin hali, durumu kötü, Senem beni gönderdi – diye, beni ordan alıp geldin. Şimdi senin ne istediğin belli oldu. Bundan sonra ben seninle Diyarbakire gitmem" diye bir gazel söyledi. O, işte, şöyle:

İmdi gitmez oldum Senem yanına,
Deli gönlüm başka hayale daldı.
Esti hazan yeli, soldurdu gülü,
Bülbül hile ile tuzağa düştü.

Senem elçi edip gönderdi sizi,
Kendi nefesine çevirdin bizi,
Haram imiş sana yedirdiği tuzu,
Senin gönlün gayri visale düştü.

¹⁵⁷⁹ Turpa: Taze, ilginç, değişik renk, şaşırtıcı bir şey.

Saba varmaz mı sen Senem yanına,
Odlar saldın onun şirin canına,
Yol başladın bozukluğun şanına,
Kötü, çirkin ayrı hayale düştü.

Senin bu sözünden bir fitne artar,
Herkes kendi demine gül kokusu çeker,
Ben dedim ki Akca neden yortar,
Şimdi bildim başka hayale düştü.

Garip der, Diyarbekire gitmem,
Söz verip de, şimdi adım atmam,
Ölünceye kadar Senemin adını tutmam,
Muhabbet kemali zovala düştü.

Garip can sözünü tamamlar. Bu sözleri duyup, Akca Garip'e gülümseyerek bakar ve: "Ey, Garip can, ben seni imtihan ettim, sınadım. Ben şimdi bildim, sen gerçekten âşıkımsın. Tam Şahsenemin yâri olduğunu ispatladın, gösterdin" dedi. Garip can Akca'nın bu sözlerine inanmaz. Akca Garip canı inandırmaktan da ziyade ant içip, ona çok yalvarır. Özür dileyip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Gel, Garip dön rayından,
Kendinden hazar¹⁵⁸⁰ eyleme,
Benim böyle sözüm için,
Senemden güzer eyleme.

Soldurma muhabbet gülünü,
Estirme ayrılık rüzgarını,
Yara varacağın uzak yolunu,
Bu gün mugteser¹⁵⁸¹ eyleme.

Gel, inandırayım kendimi,
Hakk kara kılsın yüzümü,
Benim bu kötü sözümü,
Rastlığa bavar¹⁵⁸² eyleme.

Tutma ayrılık hayalin,
Kabul etme vebalin,
Şikeste¹⁵⁸³ Senemin hayalin,
Ondan da beter eyleme.

Gitme doğru yoldan dönüp,
Akcanın sözünden kaçıp,
Benim sözüme inanıp,
Ayrılık yeser¹⁵⁸⁴ eyleme.

¹⁵⁸⁰ Hazar: Şakalaşmak, imtihan etmek, denemek, mutlu olmak.

¹⁵⁸¹ Mugteser: Kısa, muhtasar.

¹⁵⁸² Bavar: İnanmak, tasdik etmek.

¹⁵⁸³ Şikeste: Hasar görmüş, kırılmış, bozulmuş.

¹⁵⁸⁴ Yeser: Kötü, olumsuz, hileye başvuran.

Akca sözünü tamamlar. Garip can Akca'nın sözüne inanır. Onunla birlikte Diyarbekir'e yola düşer. Bunlar az yürür, çok yürür, Şahsenem'in bağına gelirler. Bağa girerler. Akca Garip'i bir yerde saklar ve kendisi de Şahsenem'in yanına gelir. Şahsenem Akca'yı görür görmez: "Garip can nerde?" diye sorar. Akca yüzünü bir tarafa çevirir ve "Garip can gelmedi. Ben gerekiyorsam eğer, Şahsenem'in kendisi gelsin. Şahsenem beni istiyor olsaydı daha önce kovmazdı" dedi. Bu sözleri duyup Şahsenem kötüleşir, ama Akca daha da bekleyemeden güler. O Şahseneme bakıp, Garip can geldi. O bağda. Onun halinden şimdi sen haber al. Gönül kırgınlığını gider der de onu Garip'in yanına götürür. Bunlar geldiğinde Garip uyuyordu. Garip uyuyormuş gibi yapar. Garip Şahsenem'i imtihan eder. Şahsenem Garip'in başını dizinin üstüne koyar ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Sana kurban olam, gül yüzlü, yarım,
Hoş geldin, Garibim, sefa gelmişsin,
Sana kurban olsun, bu şirin canım,
Hoş geldin, Garibim, sefa gelmişsin.

Kişi bu kadar kızar mı hiç dostuna?
Aklına takmışsın can almanın yolunu,
Koy adımlarını diydem¹⁵⁸⁵ üstüne,
Hoş geldin, Garibim, sefa gelmişsin.
Neler kaldım senin ahı-dadına,
Pervaz edip, yetemem ben yanına,
Canım payandazdır¹⁵⁸⁶ heki-payına¹⁵⁸⁷,
Hoş geldin, Garibim, sefa gelmişsin.

Âşık olan bilir mağşuk nazını,
Dayanmaz mı her dediği sözü?
Bunun için incitir mi kendini?
Hoş geldin, Garibim, sefa gelmişsin.

Şahsenem der, sana fedadır başım,
Ayrılığında akar gözümde yaşım,
Hem bu dünya, hem ahiret¹⁵⁸⁸ yoldaşım,
Hoş geldin, Garibim, sefa gelmişsin.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu vakit Garip de gözünü açar. Uyanıyormuş gibi yapar. Garip can yerinden kalkar ve Şahsenemle kucaklaşıp selamlaşır. Bunlar bittikten sonra Garip can yaşadıklarını Şahseneme anlatmaya başlar. Bunları duyduktan sonra, kendisinin Garip'i kovup da çok büyük bir hata yaptığını itiraf eder. Garipten özür diler. Garip onu bağışlar. Birbirinin hatırını sorduklarından sonra, bunlar keyif safa sürerler. Böylece çok günler geçer.

Günlerden bir gün Garip'le Şahsenem bahçeyi gezmeye çıkarlar. Bahçede güller açmış, bülbüller ötüşüyorlardı. Dereler her tarafa akıyordu. Güllerin bahçe içindeki kokusu mis gibiydi. Garip'in yanında allı güllü giyinen Şahsenem naz ediyordu. Buna Garip sevinip bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

İnip geldim bağ içine,

¹⁵⁸⁵ Diydem: Göz.

¹⁵⁸⁶ Payandaz: Ayak altına döşenen halı vs.

¹⁵⁸⁷ Heki-pay: Ayak tozu.

¹⁵⁸⁸ Ahiret: Öbür dünya, ukba, dar-ı beka.

Ne bağ duydu, ne bahçıvanın.
Seyr edip güllerin derdim,
Ne bağ duydu ne bahçıvanın.

Bahçıvanın bahçıvan adlı,
Narı, şeftalisi tatlı,
Bu saatler iyi vakitli,
Ne bağ duydu ne bahçıvanın.

Bağın içine girdim gezdim,
Kırmızı güllerin derdim,
Şeker leblerinden sordum,
Ne bağ duydu ne bahçıvanın.

Seher vakti bülbül yetti,
Yandı yüreğime öttü,
Garip âşık yolun tuttu,
Ne bağ duydu ne bahçıvanın.

Garip can Şahsenem'in gönlünü hoş eden gazelini tamamlar. Bunları duyduktan sonra Şahsenem çok sevinir de Garip cana bakarak bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Bahçıvanım olayım desen,
Ben seni bahçıvan yapayım.
“Yeni bahçıvanım geldi” diye,
Ben seni bahçıvan yapayım.

Bu gün şurda bağa geldi,
Başından hikâyeler geçti,
Bahçıvan babamın şakirdi,
Ben seni bahçıvan yapayım.

Bir dem şurda sen eğlen,
Kaygılı gönlümü avla,
Taze gülleri bağla,
Ben seni bahçıvan yapayım¹⁵⁸⁹.

Avazın benzer bülbüle,
Aşkından düştüm bu yola,
Bahçedeki taze güle,
Ben seni bahçıvan yapayım.

¹⁵⁸⁹ 1959 senesinde yayınlanan “Şahsenem Garip” destanında şu bentten sonra bir kıta fazla. Fazla olan bendi aşağıda veriyoruz:

Cennetin misli hurisi sen,
Açılğan gülnün biri sen,
İki gözümün nuru sen,
Ben seni bahçıvan yapayım. Sayfa-90.

Bu bent 1940 senesinde yayınlanan “Şahsenem Garip” destanında da bulunmamaktadır.

Seyr ederim bahçeleri,
Aşığın olurmu arı,
Şahsenemin sevdiği yarı,
Ben seni bahçıvan yapayım.

Şahsenem sözünü tamamlar. Şahsenem'in bu söylediklerini duyup, Garip ona karşı yumuşak davranır ve güzel bir hayata başlarlar. Garip, Şahsenem, Akca, cariyeler mutlu bir hayat sürdürürler.

Günlerden bir gün şeytan Şahsenemin gönlüne bir vesvese salar. O kendisine: "Akcayla Garip Şamahşirvandan gelirlerken birkaç gün beraber yoldaş oldular. Belki de bunlar başka şey istemişlerdir, başka bir hayal kurmuşlardır" diye düşünür de "Ben en iyisi bunların izini araştırmaya başlayayım" der. Bir gün Şahsenem, Garip ve Akca, üçü bahçeyi gezmeye, dolaşmaya çıkarlar. Bunlar gül derlemekte birbirleriyle yarışır ve her birisi bir tarafa gider. Şahsenem Garip'in izini sürer, onu takip eder. Sonunda Şahsenem Akca'nın yanında gür güllerin içinde gizlenir. O vakit Akca kendi kendine "Garip buket yapıp Şahseneme verir, Şahsenem buket yapıp Garip'e verir. Ben yaptığım buketi kime veririm" diye düşünür. Gönlü kırılır ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Leyli ile Mecnun geçti dünyadan,
Onlardan ad kaldı, benden kalmadı.
Şirin diye Ferhat geçti dünyadan,
Onlardan ad kaldı, benden kalmadı.

Her kimsenin aşkını etti ziyade,
"Yar-yar" diye, kimler gezdi dünyada,
Yusuf ve Züleyha erdi murada,
Onlardan ad kaldı, benden kalmadı.

Her suyun içinde suretin görüp,
Seypelmelek gezdi denizde yüzüp,
Medhalın bulmadı, umudunu üzüp,
Onlardan ad kaldı, benden kalmadı.

Bazıları muhabbet şerbetini içti,
Yar için baş koyup bir yola düştü,
Zöhre diye Tahir dünyadan geçti,
Onlardan ad kaldı, benden kalmadı.

Gül ile Nevruz da nehirde akıp,
Ayrılığın oduna cismini yakıp,
Erdiler murada nehirden çıkıp,
Onlardan ad kaldı, benden kalmadı.

Şihisengan sevip, tersa kızını,
Yaktı Kuran'ı kafir kıldı kendini,
Seher kalktı, bakıp gördü yüzünü,
Onlardan ad kaldı, benden kalmadı.

Hicranın oduna yandı kül oldu,
Aşkın hançerine bağrını koydu,

Varka, Gülşâ fırak¹⁵⁹⁰ oduna dayandı,
Onlardan ad kaldı, benden kalmadı.

Bir nice âşıklar yar için öldü,
Bir niceler gönül sevdiğini aldı,
Herkesin kendine layık bir adı kaldı,
Herkesten ad kaldı, benden kalmadı.

Sizler Garip ve Şahsenem olursunuz.
Bu dünyada şan götürüp kalırsınız,
Aranızda Gülnahalı neylersiniz,
Sizlerden ad kaldı, benden kalmadı.

Akca sözünü tamamlar. Akca'nın bu gazelini duyan Garip kıyamaz ve yanına gelir. Akca'ya sahip çıkar. Ondan haber sorar. Akca Garip'e hiç bir şey söylemez de gözlerinden sel sel yaş akıtır. Bunu Garip görüp ona teselli vermek amacıyla bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Söyle söyle sana kurban olayım,
Canım aldı şirin sözlerin senin.
Sana gelen derdi satın alayım,
Kanım döktü ala gözlerin senin.

Âşık olan candan umudun keser,
Geceler bitmeyen novhalar¹⁵⁹¹ düzer,
Çeşmimin gölünde vaklayarak yüzer,
Yeşilbaş sunalı kazların senin.

Güzeller içinde sen sen otağa,
Gel, ikimiz dolaşalım bahçeyi,
Sana canım feda mahbubı¹⁵⁹² dünya
Bin kıza değmez mi nazların senin.

Kurban olam, kaşlarına, gözüne,
Omuzlarına, kametine, yüzüne,
Sadaka olsun, şirin canım sözüne,
Canım aldı şirin sözlerin senin.

Garip âşık gül yüzünün aşığıdır,
Gören söyler, "Bunlar kimin yarıdır",
Yol yürüsen, gözlerime ilaçtır,
Adımından çıkan tozların senin.

Garip sözünü tamamlar. Şahsenem saklandığı yerden Garip'in gazelini dinler. Onun söylediklerini duyar duymaz, "Akca ile Garip canın arasında bir şeyler var" diye düşünür. Buna kuşkusuz inanır. Şahsenem kızgın, öfkeli bir halde yavaş yavaş yürüyerek bunların yanına gelir. O vakit Garip can kendisinin bağladığı buketi ona uzatır. Şahsenem: "Senin gibi vefasızın buketini almam" der ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

¹⁵⁹⁰ Fırak: Fırak, ayrılık, ayrı kalmak

¹⁵⁹¹ Novha: Ah u efgan, nale, sızlanma.

¹⁵⁹² Mahbup: Sevgili, dost, arkadaş, yâr.

Nice yıllar gezdim, seni yâr sanıp,
Başka yarin olduğunu bilmedim.
Bunun benden başka kimi var diye
Başka yarin olduğunu bilmedim.

Bu sözlerin beni koydu ölüme,
Bülbül uçtu, kargalar kondu gülüme,
Kahkülüm diye, doladım belime,
İnsan sokan yılanmışsın bilmedim.

Bu gün zehir kattın benim aşıma,
Rahmin gelmez gözden akan yaşıma,
Bir gül diye, takıp şimdi başıma,
Kuru tiken har imişsin bilmedim.

Gönül verdin Akca perikızına,
Aysı-eşretlerin düştü yadına,
“Yâr yâr” diye nice yandım oduna,
Kaknus yanan nar imişsin bilmedim.

Şahsenem der, haber almadın benden,
Şirin canım çıktı can ile tenden,
Bu gün belli, üzdüm umudu senden,
Akca ile yar imişsin bilmedim.

Şahsenem sözünü tamamlar. Akca bunları duyup, öfkelenir ve gider. Garip can Şahseneme bakıp, “Ey, Şahsenem, sen yaramaz insanmışsın. Akca’nın haline hiç bakmıyorsun. Bundan da ötürü sen beni kovmak için türlü bahaneler uyduruyorsun. Bunun gibi töhmetler yapma da açık açık konuş. Eğer gitmem gerekiyorsa ben bu mekandan çeker giderim” der de bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Bana bunca kötü töhmet kılmaktansa,
Kılar isen, belli töhmet kıl, Senem.
Günde yüz söz deyip canım almaktansa,
Alır isen, belli canım al, Senem.

Günde bin kez döndürüyorsun sen yüzünü,
Her hayale, her yan bırakıp kendini,
Bana söyle, bugün doğru sözünü,
Olur isen, benim ile ol, Senem.

Sen gidersin, günde yüz bin hayale,
Beni kovmak için eyleyip bahane,
Gider oldum bugün Halapşırvana,
Kalırsan, başkası ile kal, Senem.

Garip âşık sözün dedi bir parça,
Yatak oldum, günde sana yalvara,
Yusuf gibi kendimi attım pazara,
Alıcı isen, beni burada koy, Senem.

Garip can sözünü tamamlar ve hemen gitmeye kalkışır. Bunu fark eden Şahsenem Garip'e bakıp hemen, "Dur" diye konuşmaya başlar. Ona: "Garip can, ben seni sınadım. Sen öfkelenme. Ben sen olmadan bu dünyada ne yapayım" der ve Garip'i kucaklar, bağrına basar. O vakit Şahsenem aşka gelip, bir gazel söyler. Garip can da bunu yanıtlar. O söyleşi, işte, şöyle:

Şahsenem:

Gel, Garip, dön fikrinden,
İnandım, şimdi inandım.
Kim kovdu seni yerinden,
İnandım, şimdi inandım.

Garip:

Senin belli vaadin yok,
İnanmam, asla inanmam.
Bir sözünde durmuyorsun,
İnanmam, asla inanmam.

Şahsenem:

Ömrüm sonuna geldi,
Ayrılıktan hıcıl¹⁵⁹³ geçti,
Gönlümün huzuru gitti,
İnandım, şimdi inandım.

Garip:

Sen beni yine tutarsın,
Cefamı harap edersin,
Hayır işi şer edersin,
İnanmam, asla inanmam.

Şahsenem:

Gider isen Halepşirvan,
Beni kıalarsın nâtüvân,
Sadaka olsun bu şirin can,
İnandım, şimdi inandım.

Garip:

Senin sözün yardım etmez,
Bu öfke benden ayrılmaz,
Şimdi burada durmak olmaz,
İnanmam, asla inanmam.

Şahsenem:

Gönlünde kalmasın gam,
Dudağımın şerbetini iç,
Bu kez günahımı geç,
İnandım, şimdi inandım.

Garip:

Yine başlarsın işini,
Getirip, gazap kaşını,
Bozarsın gönül hoşunu,
İnanmam, asla inanmam.

Şahsenem:

¹⁵⁹³ Hıcıl: İffetli, ahlaklı, utancı olan, hayalî.

Senem der, kurtar ahdan,
Yüz çevirme kıblegahdan,
Bezeyim Allah'dan,
İnandım, şimdi inandım.

Garip:

Garip der, Şah Abbas kızı,
Böyle kavurma bizi,
Daha tekrarlama bu sözü,
İnandım, ben de inandım.

Bu söyleşi tamamlanır. Bundan sonra Garip can Şahsenemle beraber Akca'nın yanına giderler. Onlar Akca'nın öfkesini yatıştırırlar. Kendileri de gönlündeki kırgınlığı çıkarıp, keyfi sefayla meşgul olurlar. Bundan sonra onlar asude yaşayıverirler.

HELALAY - GARİP

Haberi kimden al, Şah Abbas'tan al. Şah Abbas her türlü işe başladığında müneccimlere danışır. Onlarla birlikte iş yürütürdü. Bu nedenle onun müneccimleri çoktu. O müneccimlerin içinde bir ahmak müneccim vardı. Ona Telbe müneccim derlerdi. Onun asıl adı Mürşük idi, fakat halk arasında Telbe diye tanınırdı. Günlerden bir gün o kendi başına fal açar da Şahsenem'in sarayında Garip'in olduğunu öğrenir. O bunu bilir bilmez hemen Şah Abbas'ın yanına gelir. Bağışlamasını ister. Şah Abbas onu bağışlar da konuşması için işaret eder, izin verir. Gözü kaymış falcı Şah Abbas'a bakar da: "Ey, benim keremli şahım. Senemin sarayında Garip yaşıyor. Sen bundan habersizsin. Ben demin fal açıp, onu her yanıyla öğendim" der. Şah Abbas bunları duyar duymaz, Telbe gurrandaza bakıp, "Sözün doğruysa eğer, engam¹⁵⁹⁴ alırsın, söylediklerin doğru değilse eğer, başın ölümlü, malın talanlı" der. Bundan sonra Şah Abbas varca sesiyle "Cellat" diye bağırır. Cellatlar hemen Şah Abbasın önünde sıraya dizilirler. Şah Abbas cellatlara bakıp, "Siz kızımın sarayına gidin. Orda Garip yaşıyormuş. Onu bana getirin" der. Bunu duyan cellatlar hemen Şahsenemin sarayına doğru koşarlar. Onlar gidiversinler.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenemden al. Şahsenemin çok bilge, falcı yaşlı kadını vardı. O ne olacağını önceden bilirdi. O yaşlıya Yasmık nine derlerdi. Yasmık nine de aynı gün fal bakıp, Şah Abbasın, Şahsenemin sarayına cellatları gönderdiğini öğrenir. Cellatların geliyor olduğunu Şahsenem'e haber verip, Garip canı sığır çobanının kulübesine gizlemeyi tavsiye eder. Bu tavsiye doğrultusunda Şahsenem Garip canı Tüni derya¹⁵⁹⁵ kenarındaki sedirin çerdeğine¹⁵⁹⁶ gizler. Garip can akşama kadar orada saklanır.

Şimdi haberi kimden al, Şah Abbasın gönderdiği cellatlardan al. Onlar az yürür, çok yürür, sonunda Şahsenemin sarayına gelirler. Sarayda o kadar aramalarına rağmen Garipi bulamazlar. Sonunda onlar bu işten vazgeçip, üzüntülü bir halde geri Şah Abbasın yanına dönerler. Onlar padişaha: "Ey, benim keremli padişahım, Şahsenemin sarayında Garipi bulmadık. Sarayda aranmayan bir yer kalmadı, her yerini aradık fakat bulamadık" derler. Şah Abbas bu sözleri duyduktan sonra, "Bu herif benim kızıma kuru iftira atıyor" diye, Telbe falcıyı zindana attırır. Gene de Şah Abbas Garip'in kızının sarayında yaşamıyor olduğuna inanmaz ve baş vezirine gizli olarak Şahsenemin sarayına casus göndermesini emreder. Bu gizli sırtı Hasan vezirin arkadaşı Taymaz han (kağan) yönettiği zaman vezir olan Annak öğrenir de, hiç kimseye belli etmeden Şahsenemin sarayına gelir. Garip'e bunları haber verir. Orada Annak Garip'e Diyarbekir yurdunu bırakıp, en kısa zamanda gitmesini tavsiye eder. Eğer gitmezse padişahın çok kızgın, öfkeli olduğunu söyler.

¹⁵⁹⁴ Engam: Hediye, armağan.

¹⁵⁹⁵ Tüni derya: Şavezir şehri harabesinin kuzey batısından kadim zamanda akıp geçen nehre Tüni derya (nehir) demişler. Onun kuru dere yatağı hala bulunmaktadır. Ona Türkmenler şimdi de Tüni nehrinin geçen dere yatağı derler.

¹⁵⁹⁶ Çerdeğ: küme.

Garip bunları Şahseneme iletir. Garip kendisinin başka bir yurda gitmek zorunda olduğunu Şahseneme söyler ve ona danışır. Şahsenem bu olan bitene çok kızar. O Garip'e: "Ey, Garip, sen nereye gidersen ben de oraya gideceğim" der. Garip bunları duyup, Şahseneme: "Sen yola dayanamazsın, zorlanırsın. Sen benim tek başıma gitmeme izin ver. Ben tek başıma gideyim" der. Şahsenem Garip'in tek başına gitmesine razı olmaz. Kendisinin de beraber gideceğini söyler. Bu danışmadan sonra bunlar gizli bir şekilde yola düşerler. Bunlar az yürür, çok yürür, sonunda küçük bir derenin yanına gelirler. Bu dereden Garip rahatlıkla atlar. Şahsenem derenin ortasına düşer. O sırlı sıklam olur. Garip bunu görüp ona yardıma gelir. Onun giysilerini sıkar. Bu olaydan sonra Garip Şahsenemden yine de yola tek başına devam etmesi gerektiğini söyler ve izin vermesini sorar. Burada Şahsenem Garip'in tek başına gitmesine izin verir ve kendisi de saraya geri döner. Orada Garip can bir gazel söyler, Şahsenem de cevaplar. O, işte, şöyle:

Garip:

Yüz çevirip, neden melûl olursun,
Ağla, Senem, ayrılığın günüdür.
Şimdi bizi mahşer günü görürsün,
Ağla, Senem, ayrılığın günüdür.

Şahsenem:

Buradan gider isen Bağdat iline,
Ayrılığı ırak salma, Garibim,
Mahşer günü diye canım alırsın,
Dağ üstüne dağlar koyma, Garibim.

Garip:

Ağla, Senem, ayrılığın günüdür.
Dal gerdana altın kolye takarsın,
Ak kollara kızıl kına yakarsın,
Ağla, Senem, ayrılığın günüdür.

Şahsenem:

Artık sensiz nasıl ovkatım¹⁵⁹⁷ geçer,
Ayrılık sevdası herşeyden beter,
Hasret ateşine yandığım yeter,
Daha odlar salma cana Garibim.

Garip:

Boynun burup, melul melul olasın,
Felek saldı ayrılığı bilesin,
Çare bulmaz sıra derdin devasın,
Ağla, Senem, ayrılığın günüdür.

Şahsenem:

Ben neyleyim takdir özge kurmasa,
Senden gayri ahvalimi sormasa,
Zalim babam beni sana vermese,
Ben çaresizi gözden salma, Garibim.

Garip:

Siyah zülfünü perişana çevirme,
Babandan korkmazsan, bizi uzatma,
Garip gelmedi diye, yolu gözetme,
Ağla, Senem, ayrılığın günüdür.

Şahsenem:

Yolunda goyup ben bu aziz başım,

¹⁵⁹⁷ Ovkat: Yemek, vakit geçirmek, yaşamak.

Yüz çevirdi benden kovum kardeşim,
Gece gündüz sen sen benim yoldaşım,
Gözde yaşım Ceyhun* etme, Garibim.

Garip:

Garip der, gidersem yollar dumandır,
Cemalini görmeye niyetim çoktur,
Bu gün ayrılıktır, ahir zamandır,
Ağla, Senem, ayrılığın günüdür.

Şahsenem:

Senem der, ciğerlerimi parçalarım,
Bir gül idim, açılmadan solarım,
Gül yüzün görmezsem, artık ölürüm,
Didar¹⁵⁹⁸ kıyamete koyma, Garibim.

Bu söyleşi tamamlanır. Bu vedalaşmadan sonra, Şahsenem geri döner. Kendi sarayına gider. Garip tek başına yola devam eder. Garip evine gelir. Annesi, kız kardeşiyle görüşür. Yaşadıklarını onlara anlatıp kendisinin bu yurttan başka bir yere gideceğini söyler. O vakit Garip'in annesi Abadan Peri oğluna bakıp, "Garip sen başka yurda gideceksen, Bağdat'a¹⁵⁹⁹ git. Orada senin akrabaların çoktur. Onlar seni sahiplenirler" diye, bir gazel söyler, işte şöyle:

Balam, gider isen, başka illere,
Bağdat'tır, senin asıl mekanın,
Belini bağlayıp, gitsen uzak illere,
Bağdat'tır, senin asıl mekanın.

Senin baban şah idi Bağdat ilinde,
Seyran kıldı bağı bostan gülünde,
Hak senasını okuyup, Kabe¹⁶⁰⁰ yolunda,
Bağdat'tır, senin asıl mekanın.

Şahlığını terk edip, yollara düştü,
Kabe'ye gelip, Haktan çocuk istedi,
Hûda nazar saldı, onu dinledi,
Bağdat'tır, senin asıl mekanın.

Aypare derler, babanın kardeşi,
Güzel yüzlü, tıpkı ayın aynısı,
Görürsen bilirsin, misli dağın kayası,
Bağdat'tır, senin asıl mekanın.

Izmıkşır¹⁶⁰¹ derler, Bağdat şahına,

* Ceyhun: Orta Asyada bulunan en büyük nehir olan Amuderya'nın Türkmenler arasındaki adı. Burda benzetme için kullanılmış. (A.N.)

¹⁵⁹⁸ Didar: Yüz, çehre.

¹⁵⁹⁹ Bağdat: Şehir, yurt adı. Destanda beyan edildiğine göre, adı geçen Bağdat yurdu Daşoğuz ilinin Tahta ilçesinin aşak batısında yerleşen Izmıkşır kalesi, ona ait yerlerdir. O devirde Izmıkşır şehri Bağdat yurdunun başkentiymiş. Bağdat yurduna: Pulcebir, Hangan, Kendan, Bedirkent, Hazarasp, Hanka, Şaabat, Hıva kaleleri giriyor diye destanda gösteriliyor.

¹⁶⁰⁰ Kabe: Arabistan'da Mekke şehrindeki meteor taşlı kutsal sayılan mescit.

¹⁶⁰¹ Izmıkşır: Şimdilerde kadim bir kale ismi. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu kale Tahta ilçesinin batısında yer alır. Çovdur boyunun halk türkücülerine salılanacak olursak, çok eski zamanlarda buraları Bağdat yurdu

Adil imiş, hep cömerttir aşına,
Git görüşmeye, onun yanına,
Bağdat'tır, senin asıl mekanın.

Abadan der, mekanına git şimdi,
O yurttan neler olmuş, gör şimdi,
Yola çık da Bağdat'a doğru yürü şimdi,
Bağdat'tır, senin asıl mekanın¹⁶⁰².

Abadan Peri sözünü tamamlar. Garip can annesi Abadan, kız kardeşi Gülcemal'le vedalaşır ve Bağdat'a doğru yürümeye başlar.

Şimdi haberi kimden al, Bağdat vilayetinden al. Bu ilin şahına Izmıkşır derlerdi. O çok adaletliydi. Bundan dolayı herkes ona Adil Şah da derlerdi. Bağdat yurduna: Pulcebir¹⁶⁰³, Hangan¹⁶⁰⁴, Kengan¹⁶⁰⁵, Bedirkent¹⁶⁰⁶, Hanka¹⁶⁰⁷, Hazarasıp¹⁶⁰⁸, Şaabat¹⁶⁰⁹, Hive¹⁶¹⁰ kaleleri giriyor. Bağdat ülkesi çok büyüktü. Şahı olan Izmıkşır de çok güçlüydü. O Çin-Maçın'dan¹⁶¹¹, Hitay'dan¹⁶¹², Hotan'dan¹⁶¹³ pay alırdı. Bu kadar yerlere hükümdarlık etmesine, dünyalar kadar malı olmasına rağmen gene de çok üzgündü, üzüntülüydü. Çünkü onun evladı yoktu. Izmıkşır şah evlat hasretini çok çekmişti. O hep üzgündü. Günlerin birinde padişahın Aypare adında bir zevcesi hamiladar¹⁶¹⁴ olur. Onun ayı, günü, vakti yettikten sonra şahın bir kızı olur. Izmıkşır şah dünyaya gelen kızına çok sevinip, bunu çok şaşaalı, ziyafetle kutlar. Onun şöleni kırk gece kırk gündüz devam eder. Şölen bittikten sonra yeni doğan kıza ad takma etkinliği düzenlenir. O vakit müneccimler güneşin, ayın, yılın, yıldızların hareketlerini hesap ederler ve ad konacak kızın güzelliğini aya benzetirler ve ona ayın on dördü, gecenin ayının ışığını doğru bulurlar ve ismini Helalay¹⁶¹⁵ koymayı halka danışır. Herkes bunu uygun bulur. Böylelikle Izmıkşır şahın kızına Helalay Peri ismi verilir. Şah kızını küçükken eneye¹⁶¹⁶ verir. O sütannesinin elinde terbiye görür. Helalay Peri'nin yedi yaşı dolar. Okula gitmeye başlar. O okuldayken Izmıkşır şah onun için bir

olarak adlandırılmıştır. Zamanla kale şahın adıyla anılır olmuş. O zamanlar bu kale Bağdat yurdunun başkenti durumundaymış. Kurbanlıç ozanın söylediklerini bu mısra ve daha sonra destanda gelecek olan bilgiler de onaylar durumdadır.

¹⁶⁰² Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁶⁰³ Pulcebir: Eski bir şehir adı. Kurbanlıç Çakan oğlunun söylediklerine göre, bu kadim kale Kalinin ilçesinin Birleşik köyünün güneyinde yer alır.

¹⁶⁰⁴ Hangan: Eski bir kale adı. Kurbanlıç Çakan oğlunun söylediklerine göre, bu kale Tagta ilçesinin güney doğusundadır. Orada Veyengam diye anılan bir de anıt bulunmaktadır.

¹⁶⁰⁵ Kengan: Eski bir kale adı. Kurbanlıç Çakan oğlunun söylediklerine göre, bu kale Tagta ilçesinin kuzey tarafındadır, kumun güneyindedir. Bu kumlu yer yeni yapılan havalimanının güneyindedir.

¹⁶⁰⁶ Bedirkent: Eski bir kale adı, Tagta ilçesinin Bedirkent köyü yakınlarındadır. Köy de ismini bu kaleden almıştır.

¹⁶⁰⁷ Hanka: Eski bir kale adı. Bu kale Özbekistan'ın Horezm bölgesinin Hanka ilçesinde yer almaktadır. İlçe de adını büyük ihtimal bu kaleden almıştır.

¹⁶⁰⁸ Hazarasıp: Eski bir kale adı. Bu da aynı bölgede yer almaktadır. İlçe de adını bu kaleden almıştır.

¹⁶⁰⁹ Şaabat: Eski bir kale adı. Bu kale de aynı bölgede, Şaabat ilçesindedir. İlçenin de adını kaleden aldığını düşünüyoruz.

¹⁶¹⁰ Hive: Özbekistan'ın Hive şehridir diye düşünüyoruz.

¹⁶¹¹ Çin-Maçın: Çin'in eski adı.

¹⁶¹² Hitay: Şimdiki Çin Halk Cumhuriyeti.

¹⁶¹³ Hotan: Çin'de bir şehir adı.

¹⁶¹⁴ Hamiladar: Hamile olan.

¹⁶¹⁵ Helalay: "Ay'ın en parlak zamanı. On dördüncü gecenin ayı. Bunu benzeterek şahın kızına Helalay adını taktılar" diye Gurbangılıç ozan dedi.

¹⁶¹⁶ Eneke: Dadı, sütanne.

saray yaptırır. Etrafı bağ bahçelerle çevirili olan bu saraya ayrıca kırk kız da verir. Helalay Peri bu sarayda yaşamaya başlar.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Garip Bağdat yurdunun bir köşesinden girer. O yaya olarak bir yoldan gelirken onun arkasından eşekli bir kişi yetişir. Bundan sonra bu ikisi yoldaş olurlar. Bunlar karşılıklı konuşmaya başlar. Bu eşekli Garip'in babası Bağdat şahıdan çok bahseder, fakat Garip'in Bağdat şahın oğlu olduğunu bilmez. Bu gidişle ikisi Bağdat'a, Izmıkşir şahın kalesine gelirler. Garip annesinin söylediklerini hatırlar ve padişahın sarayına selamlaşmaya gelir. Izmıkşir şah Garip'i görür görmez, "Ey, yiğit ne isteğin var, söyle" der. O vakit Garip kendisinin buraya gelme amacını beyan edip bir gazel söyler, işte şöyle:

Padişahım, arzımı beyan eylesem,
Sorsan, ben Diyarbekir'den geldim.
Herne gizli sırrımı beyan eylesem,
Sorsan, ben Diyarbekir'den geldim.

Söyleyeyim, şahım, size derd-i gamımdan,
Başıma gelen derdi elemnden,
Nice gündür ayrı düştüm Senemden,
Sorsan, ben Diyarbekir'den geldim.

Huda erdirmede beni murada,
Diyardan çıkmışam pay-u piyade,
Bir sebep ile kaçtım geldim Bağdada,
Sorsan, ben Diyarbekir'den geldim.

Izmık şahım ben diyeyim dilimden,
Gelmişim ben Diyarbekir ilinden,
Size arzım, Şah Abbasın elinden,
Sorsan, ben Diyarbekir'den geldim.

Senem adlı yardan oldum nasipsiz,
Misafir yollarda düştüm ben Garip,
Babam Hasan vezir, ismimdir Garip,
Sorsan, ben Diyarbekir'den geldim.

Garip can sözünü tamamlar. Izmıkşir şah Garip candan bu sözleri duyup, onun asıl amacının ne olduğunu anlamaz. Bundan dolayı Garip cana bakıp, "Ne sebeple buralara geldin? Ne arıyorsun? Açık konuş" der. Garip can şahdan bunları duyup ona cevap olarak bir gazel söyler, işte şöyle:

Sineme od saldı düşmanın sözü,
Yâri benden, beni yârdan ayırdı.
Oyulsun, kör olsun, rakibin gözü,
Senem adlı zülfî yardan ayırdı.

Şimdi yardan uzak düştü aralar,
Gönlümde kaldı yüz bin yaralar,
Cefa ile zalim yüzü karalar,
Şahsenem gibi hoş refdardan¹⁶¹⁷ ayırdı.

¹⁶¹⁷ Hoş refdar: İnsaflı, izzetli, namuslu, iyimser.

Yar sevdası düştü bu Garip başa,
Bir sırdaş bulmadım, gelsedi başa,
Felek zehir kattı, içtiğim aşı,
Senem olan o dildardan ayırdı.

Siyah zülfünü dal gerdana doldurup,
Her seherler destanları yazdırıp,
Şer düşmanlar imanımı bozdurup,
Uçtuğum kanatlardan ayırdı.

Felek beni kıldı serkeşte sayıl¹⁶¹⁸,
Fakat gönlüm yarı görmeye mayıl¹⁶¹⁹,
Garip âşık şimdi ölmeye kayıl*,
Sırrımı desem, sevgiliden ayırdı.¹⁶²⁰

Garip sözünü tamamlar. İzmikşir şah Garip'ten bunları duyup, onun ne demek istediğini anlamaz ve genede: “Ey, yiğit, sen bunca kederlisin, gamlısın. Herhalde sana kötü bir şeyler olmuş, müşkil bir işle karşılaşmış gibisin. Şimdi sen nereye gidiyorsun? Yüzünden iyi birisi olduğun anlaşılıyor” der ve soru sorup, bir gazel söyler, işte şöyle:

Yüzüne tutup sen perde,
Nerededir yurdun senin?
Arzını söyle burda,
Nerededir yurdun senin?

Ne mihnetle karşılaştın,
Nasıl bir derde tutuştun,
Vatanından ayrı düştün,
Nerededir yurdun senin?

Var sende iyi nişane,
Şimdi gidersinn ne yana?
Arzını açıkça beyan et,
Nerededir yurdun senin?

İzmik şahı kılıp hayran,
Senin çok halin viran,
Söyle arzını bu zaman,
Nerededir yurdun senin?

İzmikşir şah sözünü tamamlar. Bu sözleri duyup, Garip şaha bakar ve “Ey, padişahım, aslımı söyleyecek olursam, benim babam daha önce Bağdat'ın şahı olmuş. O evladı olmadığından dolayı çok hasretler çekmiş. Böyle üzüntülüken, şahlığı bırakıp, Kabe'ye, mukaddes topraklara ziyarete gitmiş. Geri dönerken, Diyarbekir yurduna uğramış. Diyarbekir yurdunun padişahı Şah Abbas'ın misafiri olur. Benim babamla Şah Abbas birkaç gün birlikte olurlar, konuşurlar. Bu

¹⁶¹⁸ Sayıl: Geda, yoksul, fakir fukara, dilenci.

¹⁶¹⁹ Mayıl: İstekli, gönüllü.

* Kayıl: Razı, hazır, ikna olmuş (A.N.).

¹⁶²⁰ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

tanışmadan sonra, Şah Abbas benim babama bakar ve “Ey, Bağdat, kimdir birisi senin tahtına sahip oldu, senin yerine geçti. Onun sana yerini vermesi biraz zor olur. Ben sizi çok sevdim. Siz benim sadrazamım olunuz. Eskiden benim çok iyi sadrazamım vardı, o vefat etti. Adı da Hasan idi. Onun yerine sadrazam ol. Adın da Hazan vezir olsun” der. Şah Abbas’ın bu önerisini babam uygun bulur ve Diyarbekir yurdunda Şah Abbasın baş veziri olur.

Şah Abbasla babamın araları çok iyi, arkadaşlığı da pek güzel imiş. Ben doğmazdan evvel, Şah Abbas benim babama bakıp, “Ey, Hasan vezir, ben seni çok sevdim. Eğer sen razı olursan, benim oğlum, senin de oğlun olursa, ikisi arkadaş olsunlar. Benim oğlum, senin de kızın olursa, dünür olalım. Senin oğlun, benim de kızım olursa, onlar da sözlü olsunlar” diye ahname¹⁶²¹ hazırlayıp onu mühürler ve babama teslim eder. Bu hadiselerden sonra ben doğmuşum, vucutga¹⁶²² gelmişim. Birkaç sene sonra babam bu dünyaya gözlerini kapattı. Ben kemala gelip olgunlaştıktan sonra annem o anlaşmayı alıp, Şah Abbasın yanına gider ve “Ey, padişah-ı alem, benim oğlum Garip kemala erdi, biz sizden ümitvarız” deyip, şahın bu verdiği anlaşmayı Şah Abbasa verir. Şah Abbas kağıdı yırtıp, anlaşmayı bozar. Bizi de şehirden kovdurttu. Ben çok sıkıntılar, üzüntüler çekerek gizlice, Şahsenemin sarayına vardım. Orada düşmanların hiçbirine belli etmeden yaşamaya başladım. Sonunda bunları Şah Abbas öğrenip beni takip etmeye başladı. Bana, beni yakalatmak için, Şah Abbasın hile, entrika hazırladığını haber verdiler. Bu gizli sırrı duyup, başka yurda gitmeyi uygun gördüm. Eve geldim ve bunun hakkında annemle konuştum. Annem izin vermemek için çok ısrar etti. Gitme diye ağladı. Sonunda bu işin olmayacağını görüp, “Sen, oğlum, başka yurda gideceksen Bağdat’a git” dedi. Ben de annemden: “Ey, anne, benim Bağdat’ta kimim var” diye sordum. Annem bana: “Evladım, biz aslen Bağdatlıyız. Oraya sa salim varırsan akraban çoktur. Babanın kız kardeşi Dat vardır. Çok güzel olduğu için ona şimdi Aypara diyorlarmış. O şahın zevcesidir. Bağdat’a sağ salim varırsan, ilk önce Aypara’nın, şahın yanına selamlaşmaya gidiver” diye söylemişti. Onun için geldim” der ve kendisinin aslen Bağdatlı olduğunu beyan edip, bir gazel söyler, işte şöyle:

İşit sözüm, padişahım,
Ben de Bağdatlıyım.
Geldim diyip, size ahım,
Ben de Bağdatlıyım.¹⁶²³

O mekanda miskin başım,
Akar idi gözümde yaşım,
Bilmezim kardeş kavmim,
Ben de Bağdatlıyım.

Yüreğimde gam üzre gam,
Burdan gitmiş annem babam,
İşit arzımı sahip kerem
Ben de Bağdatlıyım.

Yar ile ersem murada,
Yalan söz yoktur arada,
Bugün geldim Bağdada,
Ben de Bağdatlıyım.

Çekmiş bizi burda nasip,

¹⁶²¹ Ahname: Andlaşma, sözeleşme.

¹⁶²² Vucut: Vucüd, burada var olmak, doğmak, dünyaya gelmek.

¹⁶²³ Bu bent daha önceki neşirde yok.

Geldim ben şurda sararıp,
Yurdum Bağdat, adım Garip,
Ben de Bağdatlıyım.

Garip sözünü tamamlar. Bu sözleri duyar duymaz Izmıkşir şah Garip'e bakar da: "Ey, yiğit, 惘Gelen devlet 惘demişler. Hoş geldiniz, sefa geldiniz. Aziz misafirimiz olursunuz. Senin akrabaları kim derler" dedi de sual sorup, Izmıkşir şah bir gazel söyler. O işte, şöyle:

Asıl kişiliğini beyan eyle,
Evladım, kimlerden olursun?
Yine bir bir ayan eyle,
Evladım, kimlerden olursun?

Beyan eyle asıl zadı,
Sen kendin kimin zürüvü?
Aslın senin Bağdatlıysa,
Evladım, kimlerden olursun?

Burda garipmiydi başın,
Akıtmayasın gözden yaşın,
Sorayım akrabalarını,
Söyle, kimlerden olursun?

Bana aslını et âyan,
Sual eyler ben bu zaman,
Hoş gelmişsin, aziz mihman,
Söyle, kimlerden olursun?

Hoş gelmişsin buralara,
Nidan ulaşsın Allah'a,
Beyan et Izmık şaha,
Söyle, kimlerden olursun?

Izmıkşir şah sözünü tamamlar. Bu sözleri duyan Garip, şaha bakar ve "Ey, padişahı alem, babamın asıl adı Bağdat. Diyarbekirde ise adı Hasan vezir. Sizin bu oturduğunuz taht, bu saraylar size babamdan kalmıştır" der ve bir gazel söyler, işte şöyle:

Ey şahım, sırrımı beyan edeyim,
Bilseniz, ben Bağdat şahın oğluyum.
Sözüm çoktur, bir bir beyan edeyim,
Bilseniz, ben Bağdat şahın oğluyum.

Atam gidip, kılmış Kabe'ye ziyaret,
Allahın yolunda eyleyip ibadet¹⁶²⁴,
Ondan kalmış size bu taht imaret,
Bilseniz, ben Bağdat şahın oğluyum.

Açılsın daima her kulun bahtı,
Huda göstermesin asla bedbahtı,

¹⁶²⁴ İbadat: İbadet, taat.

Bu oturduğun taht babamın tahtı,
Bilseniz, ben Bağdat şahın oğluyum.

Atam burdan gidip, Kabeye hac etmiş,
Onlar bu ülkeden baş alıp gitmiş,
Ondan sonra size padişahlık yetmiş,
Sorsanız, ben Bağdat şahın oğluyum.

Bundan daha söyletmeyin Garibi,
Dertli olan arar bulur tabibi,
Arayıp gelmişim, bu dem nasibi,
Sorsanız, ben Bağdat şahın oğluyum.

Garip sözünü tamamlar. O Izmıkşir şaha bakıp, “Benim babam Şah Abbasın veziriydi. O vefat etti” der. Bunu duyup, Izmıkşir şah Garip’e bakar da: “Ey, balam senin baban Şah Abbas’ın veziri idiyse ne sebeple Diyarbekirden çıktın” diye bir gazel söyler, işte şöyle:

Baban ise Şah Abbasın veziri,
Ne sebeple Diyarbekir’den çıktın?
Ya kendin oldun mu aşkın esiri?
Ne sebeple Diyarbekir’den çıktın?

Bir bir beyan eyle, yaptıklarını,
Şah Abbas bozdu mu gönül hoşunu?
Ya da isteyip çıktın mı haylı hışını¹⁶²⁵?
Ne sebeple Diyarbekir’den çıktın?

O mekandan çıkmana sebep ne oldu?
Söyle, Şah Abbas ne hale soktu?
Sendan başka Bağdat şahdan kim kaldı?
Ne sebeple Diyarbekir’den çıktın?

Ya birisinin intizarı mı oldun?
Ya yakın akrabayı mı aradın?
Ya kendini aşk oduna mu vurdun?
Ne sebeple Diyarbekir’den çıktın?

Izmıkşir şah der, aklın olmasın hayran,
Hoş gelmişsin, oğlum, bizlere mihman,
İnşallah Bağdat’ta sürürsün devran,
Ne sebeple Diyarbekir’den çıktın?

Izmıkşir şah sözünü tamamlar. Bu sözleri duyup, Garip şaha bakar ve Diyarbekirden ne sebeple çıktığını beyan edip, bir gazel söyler, işte şöyle:

Arzımı söyleyeyim, duy, Sultanım,
Bu nedenle Diyarbekir’den çıktım.
Bağdat ülkesinde yoktur kararım.
Bu nedenle Diyarbekir’den çıktım.

¹⁶²⁵ Haylı hış: Yakınlar, akraba.

Babam Şah Abbasın veziri idi,
Elalem Hasan vezir derlerdi,
Padişahım, size diyeyim bu derdi,
Bu nedenle Diyarbekir'den çıktım.

Önceden aht etti, Şah Abbas söyleyip,
Ahtname verdi geleceğe bakıp,
Sözünden döndü de bizi o izleyip,
Bu nedenle Diyarbekir'den çıktım¹⁶²⁶.

Celladı yanında, evimi bozdu,
Her tarafa müjdeleyip, rakipler gezdi,
Canım zorluk çekti, siteme dayandı,
Bu nedenle Diyarbekir'den çıktım¹⁶²⁷.

Babam öldü, kendim oldum biçare,
Benim gizli sırrım oldu âşgâre¹⁶²⁸,
Şah Abbas buyurdu – assınlar – dara –,
Bu nedenle Diyarbekir'den çıktım.

Garip der, geçtim canı serimden,
Dara çekseler de korkmam ölümünden,
Göç ettim her tarafa, yurdumdan yuvamdan,
Bu nedenle Diyarbekir'den çıktım¹⁶²⁹.

Garip can sözlerini bitirir. Izmıkşır şah bu sözleri duyup, Garip cana bakar ve “Ey, balam, gamlanma, üzülme. Senin gönlünü bulurum. Sen mutlu olursun. Şah Abbas kızını sana vermediyse, ben veririm. Sen benim hem damadım hem de oğlum olursun. Yurdu yönetirsin, idare edersin. Bu tahtı eyvan da senin olur” diye bir gazel söyler. İşte şöyle:

Evladım, çok üzülme,
Kederli gönlünü bulurum.
Her sözünü eyledim kabul,
Kaygıdan azâd ederim.

Şah Abbas yapmış cefasını,
Vermez ise Şahsenem'i,
Sana gelen derdi gamı,
Bilseniz, yok eylerim.

Ağlama çok ah edip,
Hizmetine el verip,
Tacı tahtımı verip,
Dilimden isbat¹⁶³⁰ eylerim.

Daima hizmetinde ben,
Bulunur bir zülfü semen¹⁶³¹,

¹⁶²⁶ Bu bent de daha önceki neşirlerde bulunmamaktadır.

¹⁶²⁷ Bu bent de daha önceki neşirlerde bulunmamaktadır.

¹⁶²⁸ Âşgâr: Gizli sırrı açmak, belli etmek, aşikar etmek.

¹⁶²⁹ Bu bent de daha önceki neşirlerde bulunmamaktadır.

¹⁶³⁰ İsbat: İspat etmek, delil getirmek, subut etmek.

Yolundaki yüz bin dümen,
Ben bugün hayrat¹⁶³² eylerim.

Duy Izmık şahın sözünü,
Bil Bağdat şahın yalnızını,
Şah Abbas vermezse kızını,
Kendime damat¹⁶³³ eylerim.

Izmıkşir şah sözünü bitirir bitirmez, Garip'in konuşmasına zaman vermeden, kolundan tutar ve onu haremhaneye götürür. Bunlar haremhaneye gelirler. Bunlar içeriye girdiklerinde, Garip'in tahtın üzerinde oturan bir zagıfa¹⁶³⁴ gözü düşer. O zagıf Garip'i görür görmez: "Bu kimdir? Bu yiğit ne sebeple haremhaneye geldi?" diye şaha sorar. Izmıkşir şah hanımına bakar da: "Bu yiğit Diyarbekirden gelmiş. Adına Garip derler. Bize Tanrı misafiri" dedi. Bunları duyan şahın karısı Aypara, şaha: "Bu yiğit ne için yüzüne peçe çekmiş, bırak peçesini çıkarsın" der. Izmıkşir şah Garip'ten peçesini çıkarmasını talep eder. Garip Izmıkşir şahın bu sözüne cevap olarak bir gazel söyler, işte şöyle:

Ey, şahım, duyuver bu cevabı,
Yüzümü açsam, bu mekan üzülür,
Yüzümden ayırmam asla nikabı,
Herkes yüzümü gördüğünde üzülür.

Yüzüme bakamaz, dönerek herkes,
Aşk oduna yanıp, tutuşur herkes,
Ben bilmem, yakınım gelemez hiç kimse,
Bu derdimi görse, derman üzülür.

Bir nazar kılsalar baştan ayağa,
Görse beni, herkes yükselir dağa,
Eğer seyledip, girersem bağa,
Beni gören bağı bostan üzülür.

Söyleyip, ağzımdan incileri saçsam,
Her zaman ah vurup, odlarda pişsem,
Bilirim yüzümden örtüyü açsam,
Tutuşur, yer ile gök üzülür.

Kimse gelip, sormaz bu halimi,
Şahsenem süsler tüm hayalimi,
Garip der, görmeyin cemalimi,
Cemalime cümle cihan üzülür.

Garip sözünü tamamlar. Izmıkşir şah Garip'in söylediklerine aldırmandan onun yüzünden peçeyi söker atar. Garip'in yüzünü gören herkes hayran olur, şaşırırlar. Şahın zevcesi Aypara bayılıp tahtından düşer. O bir müddet sonra ayılır ve Izmıkşir şaha bakar da: "Ey, benim şahım, bu misafirin Bağdat şaha çok benziyor" der ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

¹⁶³¹ Semen: Kırat, koşar at, çiçek adı.

¹⁶³² Hayrat: Hayır iş etmek, iyilik yapmak, uğruna para harcamak.

¹⁶³³ Damat: Kız akrabanın kocası, güveyi, damat.

¹⁶³⁴ Zagıf: İyal, kadın, beyin kızı, beğden olan kız

Nerden geldi, mahı taban¹⁶³⁵ gül yüzlü,
Bu konuğun Bağdat şaha benziyor.
Şahin misali bakışlı, humayun gözlü,
Bu konuğun Bağdat şaha benziyor.

Aklım hayran oldu cemalini görüp,
Söz söyleşin birlikte oturup,
Benim bu halime sevgisini indirip,
Bu konuğun Bağdat şaha benziyor.

Bağdat şahın evladına benzer sanki,
Onlar ölse, bu yadigâr olmuş gibi,
Sanki bir elmayı ikiye bölmüş gibi,
Bu konuğun Bağdat şaha benziyor.

On beş yıl geçti Bağdat şahın yiteli,
Varıp, yâd ülkeyi tavaf edeli,
Sırdaşım yok, üzgün halim demeli,
Bu konuğun Bağdat şaha benziyor.

Bağdat şah abimdir, o şasuvarım¹⁶³⁶,
Atamdan anamdan bir yadigarım,
On beş yıldır benim bu intizarım,
Bu konuğun Bağdat şaha benziyor.

Nerden gelip, bana sevgisini indirdi,
Candan geçmiş idi, ayrılık derdi,
İlkbaştan Ayparayı yandırdı,
Bu konuğun Bağdat şaha benziyor.

Izmıkşır şahın hanımı Aypara Peri sözünü tamamlar. Bu sözleri Izmıkşır şah duyup, hanımına bakar ve, “Ne tür sözün varsa, onu Garip’in kendisinden sor. O cevap verir” der. Kocasından izin alıp, Aypara Garip’e bakar ve, “Ey, genç oğlan, sen benim kardeşim Bağdat şaha benziyorsun. Sen bana aslını, akrabalarını beyan eyle” der. Garip Ayparanın sorusuna cevap olarak bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Beni sorsan, Diyarbekir yurdundan,
Bu Bağdat şehrine gelen Garip’im,
Kanlar ağlap, ayrılığın derdinden,
Gül gibi açılmayan, solmuş Garip’im.

Şimdi yalnız, bilmem nereye giderim,
Yurdundan ayrılmış bir biçareyim,
Bülbülün gidemediği gülbahçesiyim
Kuş gibi kapas¹⁶³⁷ içre kalan Garip’im.

¹⁶³⁵ Taban: Gündüz, parlak, ışık yayan.

¹⁶³⁶ Şasuvar: İyi at koşturan, cesur, yiğit, kahraman; şehsüvar, pek mahir ve şanlı binici.

¹⁶³⁷ Kapas: Kafes, tel veya demir çubuktan yahut tahta pervazlarından yapılmış mahfaza.

Lacerem¹⁶³⁸ olmuşam, aklım hayrana,
Şamu sehralarda zaru giryana,
Dunyada biçare, bihanımane,
Ben neyleyim, hane viran Garip'im.

Bu dünyada bir kere rahat görmeyen,
Senem ile ayşu işret sürmeyen,
Mihnet çekip, zerre rahat görmeyen,
Tükenmez hasrete kalmış Garip'im.

Babamın adıdır evvelde Bağdat,
Evladı olmamış, halinde heyhat¹⁶³⁹,
Terk-i dünya kılıp, Kabeyi binyat¹⁶⁴⁰,
Bundan sonra dünyaya gelmiş Garip'im¹⁶⁴¹.

Babam Bağdat şahdır, adımdır Garip,
Ayrılık ezelden banadır nasip,
Hicran oku yürek bağrımı kesip,
Ciğer bağı pare pare Garip'im.

Garip sözünü tamamlar. İzmışir şahın hanımı bunları duyup, Garip'e bakar ve "Ey, Garip, sen bana, buraya ne amaçla geldin, açık açık herşeyi beyan et" der. Garip Aypara'nın sözüne cevap olarak bir gazel söyler, işte şöyle:

Aslımı beyan kılsam,
Biçare Garibim ben.
Sırrımı ayan kılsam,
Biçare Garibim ben.

Hicran çölünde kalan,
Gamla yüzleri solan,
Bağdada bugün gelen,
Biçare Garibim ben.

Ben olmuşum ufdada¹⁶⁴²,
Bu dert ile peryada¹⁶⁴³,
Kime gideyim dada¹⁶⁴⁴,
Biçare Garibim ben.

Açılmadı talihim,
Ham oldu, budağım dalım,
Bimem ne olur halim,
Biçare Garibim ben.

¹⁶³⁸ Lacerem: Şeksiz, şüphesiz, çaresiz.

¹⁶³⁹ Heyhat: Feryad u fiğan, ah, vah.

¹⁶⁴⁰ Binyat: Esas, temel, esaslandırmak, temellendirmek.

¹⁶⁴¹ Bu bent önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁶⁴² Uftada: Aciz, biçare, fakir, alçakgönüllü, böbürlenmeyen.

¹⁶⁴³ Peryat: Feryad, dad u fiğan.

¹⁶⁴⁴ Dat: İmdat.

Adıma Garip derler,
Düştü bana müşgiller¹⁶⁴⁵,
Nereye giderim iller,
Biçare Garibim ben.

Garip sözünü tamamlar. Garip'ten bunları duyan Aypara, biraz düşünür fakat daha iyi anlamak için soru olarak bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Her sözlerini deme bana sen bu kadar,
Şimdi bana aslını beyan eyle.
Senden ümit üzmem ta ki ölene kadar,
Doğru söyle, aslını beyan eyle.

On beş yıldır bana ayrılık derdi,
Hicranın odunu canıma vurdu,
Meğer, seni bana Allahım verdi,
Bir bir bana aslını beyan eyle.

Bağdat şaha benzer hatt-ı kemalin,
Abadana benzer hüsnü cemalin,
Canımı okşadı kaş-ı helalin¹⁶⁴⁶,
Şimdi bana aslını beyan eyle.

Meğer, Bağdat şahın sensin ferzendi,
Candan artık görürüm, sen ciğer bendi,
Senden benim gönlüm buldu söyvendi¹⁶⁴⁷,
Bir bir bana aslını beyan eyle.

Abim Bağdat şahdır, adım Aypara,
Sen de bana sırrını eyle âşgâre,
Hoş gelmişsin, yiğit, bu diyara,
Söyle, balam, aslını beyan eyle.

Izmıkşır şahın çaresizi Aypara sözlerini tamamlar. Garip bunları Ayparadan duyup, ona bakar ve “Ben size aslını beyan edecek olursam, kendim Bağdatlı, Bağdat şahın oğluyum. Abadanın ciğerpareliyim. Geldiğim ülkeye Diyarbekir derler. Gülcemal adlı bir kız kardeşim var. Ben Diyarbekir yurdunun şahı Şah Abbasın kızı Şahseneme sözlüydüm. Şah Abbas verdiği sözden döndü. Bizi şehirden kovdu. Bana zulmetti. Ben de şehri terkedip buraya geldim. Annem Abadan, kız kardeşim Gülcemal orda kaldılar. Ben Şahsenemden ayrı düştüm. Ben burda, ondan uzakta dayanamam” diye, bir gazel söyler, işte şöyle:

Hasan vezir oğlu, aslım Bağdatlı,
Şimdi sana tek tek beyan eylerim.
Senem idi, orda gönlümün şadı,
Yete bilmem nice efgan eylerim.

Benim Diyarbekire gitmem hayal,

¹⁶⁴⁵ Müşgil: çetin, zor, kolay olmayan, müşkil.

¹⁶⁴⁶ Helal: yeni doğmuş ay, güzel, zarif, sevgili.

¹⁶⁴⁷ Söyvent: Birisinden veya birşeyden razı, memnun olmak, yardım, direk.

Hasan vezir öldü, kaldı mal mülkü,
Bir çaresizim ağlayıp kaldı Gülcemal,
Ben de burda ah-ı efgan eylerim.

Ağam diye, ağladı kaldı naçarım,
Nasıl geçer halim, yoktur kararım,
Hayaldir artık oraya gitmem,
Şimdi burada menzil mekan eylerim.

Babam söyler idi nur-ı çırağım,
“Bağmurat” idi bağ-ı çarbağım,
Benim ondan işitmiştir kulağım,
Ben de gidersem ona seyran eylerim.

Bağdat şahdır, Abadanın oğluyum,
Şahsenemin vadesine bağlıyım,
Ölünceye kadar bedeni dağlıyım,
Bir daha görmeyi hayal eylerim.

Burda durayım desem, yoktur kararım,
Şah Abbasın kızı Senemdir yarım,
Garip der, Bağdada düştü yolum,
Birkaç gün burda mekan eylerim.

Garip sözünü tamamlar. Garip’ten bu sözleri duyduktan sonra, bu oğlanın kendi ağabeyinin oğlu olduğuna inanır. Bunu tamamen belli eder. Yerinden kalkar ve Garip’i kucaklar. Yüzünden gözünden okşar. O bu tanışmadan sonra, gidip yerine oturur. Garip halini, nerede olduğunu sorar. Garip nereye gideceğini, nerede yaşayacağını bilmediğini söyler. Bunları dinleyen İzmıkşır şah Garip’e merhamet edip, hemen derin düşünceye dalar. O: “Ben Garip’e kızımı veririm eğer, o benim hem damadım hem de oğlum olur. Ben vefat ettikten sonra, ülkeyi idare eder” diye düşünür. Bu düşünceyle Garip’e “Bağmurat” adlı bahçeyi bağışlar. Bu bahçe Garip’in babasının meydana getirdiği bahçeydi. Padişah Garip’e bağışladıktan sonra, hizmetçilerine onu orda bulunan saraya yerleştirmelerini söyler. İzmıkşır bunları söyler söylemez hemen, Garip’i hizmetçiler “Bağmurattaki” saraya götürürler. Bundan sonra Garip burda yaşamaya başlar. Haftanın her Cuma günü ise Garip babasının kız kardeşi Ayparayı ziyaret eder, selemişir. Böylece birkaç yıl geçer. O, böyle yaşamaya devam etsin.

Şimdi haberi kimden al, İzmıkşır şah ile onun hanımı Aypara Peri’den al. Bir gün İzmıkşır şah hanımı Ayparayla beraber oturup sohbet ederlerken, konu Garip’i evlendirmeye gelir. İzmıkşır şah başta hanımına danışır, tavsiye ister. Bunları duyan Aypara çok sevinir. Daha önce de tek başına düşündüğünde, kendi kızı Helalayı Garip’e vermeyi düşünmüştü. Bundan dolayı Aypara İzmıkşır şaha bakıp, “Ey, benim keremli şahım, biz kızımızı Garip’e verirse, o bizim hem oğlumuz hem de damadımız olur. sonunda gelecekte Garip senin de, babasının da yerine geçer” der İzmıkşır şah da kendisinin aynen böyle düşündüğünü Ayparaya söyler. Bunlar burda kendi kızları olan Helalay Garip’e vermeyi uygun bulurlar, böyle bir sonuca ulaşırlar. Bu sohbetten sonra İzmıkşır şah ve hanımı Aypara gizliden gizliye düğün hazırlıklarını yapmaya başlarlar. Onlar düğüne hazırlanadursunlar.

Şimdi haberi nerden al, Helalay Peri’nin sarayından al. İzmıkşır şah, kızı yedi yaşına geldiğinde “Bağmurat” bahçesinin yakınlarında bir yeşillikte kızı için bir saray yaptırır. Onun etrafını bağ bahçelerle sardırır. O bağın adına “Bağısefa” demişler. İzmıkşır şah kızı Helalay Peri’yi kırk kızla birlikte “Bağısefa” bahçesinde yaşatır. Onlar burda yaşamaya devam ederler. İzmıkşır

şahın kızı Helalay Peri çok nazik, zeki, akıllı, dâna¹⁶⁴⁸ idi. Onun bu aklına herkes şaşırıyordu. Helalay Peri'nin Gül Peri adlı baş yardımcısı vardı. O ne tür bir haber olursa, ne lazımsa, Izmıkşır şahın yanına gelirdi. Helalay Peri'nin söylediklerini ona iletirdi.

Günlerden bir gün Helalay Peri Gül Peri'yi yanına çağırır ve ona : “Ben yarın şikara¹⁶⁴⁹ gideceğim. 40 at, 40 çadır, 40 erkek giyimi, 40 peçe, 40 kalkan, 40 kılıç ve 40 yay okunu babam bize göndersin” dedi. Bu haberle Gül Peri Izmıkşır şahın yanına gelir. Haberi şaha beyan eyler. Izmıkşır şah haberi alıp Gül Peri'ye gitmesi için izin verir. Gül Peri ordan çıkıp haremhaneye Ayparanın yanına selamlaşmaya varır. Kızının selamını annesine iletir. O burada Diyarbekirden gelen Garip hakkında bir şeyler duyar. O Diyarbekirli yiğide Helalay Peri'yi vermek için gizlice düğüne hazırlanıyor olduklarını da öğrenir. Gül Peri haremhanede bir gün durup, Helalay Peri'nin sarayına geri gelir. Gül Peri haremhanede duyduğu haberleri Helalay Peri'ye beyan edip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Ey, bibim bu gün bir söz işittim,
Garip canı size layık görmüşler,
Neler olduğunu anlayıp, bir gece yattım,
Natuvanı¹⁶⁵⁰ size layık görmüşler.

Üç yıl olmuş geleli, şehri Bağdada,
Üzeri elbisesiz, yalın ayak yaya,
Misafir olup düşmüş “Bağımurada”,
O konuğu size layık görmüşler.

Bu ülkede nice azadeler var,
Yine çok sayıda şehzadeler var,
O Diyarbekirden gelmiş hor-ı zar,
Bir çobanı size layık görmüşler.

Bir ayıbı olmasa, onun kendinde,
Ne sebeple var örtüsü yüzünde,
Kanlar akar imiş iki gözünde,
Bağrı kanı size layık görmüşler.

Adı Garip, kendisi de pek fakirmiş,
Fakirlik yüzünden heryanı gezmiş,
Şah da kıymayıp, onu sahiplenmiş,
O fakiri size layık görmüşler¹⁶⁵¹.

Gül Peri der, ey, mahı pare¹⁶⁵²,
Gizli sırlar, şimdi oldu aşikare,
Babanız, anneniz verse, ne çare,
Onu size nasıl layık görmüşler.

Gül Peri sözünü tamamlar. Gül Peri Helalay Peri'yi Garip'e vereceklerine çok üzülür, çok ağlar. Az zaman sonra kapıdan içeriye Ikmanda kız girer. Çok acelecidi, bu onun hızlı nefes alıp vermesinden de anlaşılıyordu. Helalay Peri bunu görür görmez, “Sane ne oldu? Hemen söyle” der.

¹⁶⁴⁸ Dâna: Bilen, bilici, alim, fırsatli.

¹⁶⁴⁹ Şikara gitmek: Avlanmaya çıkmak; avlanılan yer.

¹⁶⁵⁰ Natuvan: Güçsüz, kuvvetsiz, biçare, aciz, hor, hasta.

¹⁶⁵¹ Bu bent daha önceki neşirlerde bulunmamakta.

¹⁶⁵² Mahı para: Mahı pare; parlak ayın bir parçası.

İkmanda kız bir “Bağmurat” der ve hemen oracıkta bayılır. Bunu gören Gül Peri derhal su getirir. İkmanda kız suyu hemencecik bitirir. Suyu bitirdikten sonra İkmanda kız Helalay Peri’ye bakar ve “Ey, bibim, “Bağmurat” bahçesinde bir yakışıklı, nur yüzlü yiğit dolaşıyor. O Peri mi, melek mi bilemedim. Ben onu görür görmez bilincimi kaybettim, bayıldım. Bir müddet sonra ayıldım ve etrafıma bakındım, ama o yiğidi ne kadar arasam da göremedim, bulamadım” der. Bunları duyan Helalay Peri Gül Periye bakar ve “Sen hemen kalk da “Bağmurat” bahçesine git ve Diyarbekirden gelen gül yüzlü, şirin sözlü, hoş avazlı yiğidi gör. Gelip, nasıl olduğunu bana beyan eylersin” der ve bir gazel söyler, işte şöyle:

Gül Peri, “Bağmurada” var, hoş kılıklı yiğidi gör,
O Diyarbekir ilinden gelen misafiri gör.

Bize münasip değilse, mahı taban talgatı¹⁶⁵³,
Sonra yine geliver, benim bu nalemi gör.

İyi bak yüzüne, önünde dur bir zaman,
Arada dellal¹⁶⁵⁴ koyup, neler olduğunu bil.

Gör münasip ise o, canımı kurban eylesem,
Gece gündüz boynunda bu zülfü zünnarımı¹⁶⁵⁵ gör.

Hak Teâlâ başıma kondursa, o devlet kuşu,
İyilikle koluma konsa, şahinimi gör.

Ben onu senden duyup, türpe¹⁶⁵⁶ hayran olmuşum,
Sabr-u kararımı alan, o servi revanı gör.

Ben ki âşık olmuşum, bir kez görmeye didarını,
Sen git de “Bağmurada”, o mah-ı tabanı gör.

Ben onun gıryanı oldum, görmeyince yok karar,
Akıl şuurumu alan, o kaşı kemani¹⁶⁵⁷ sen gör.

Ol sen onun yanında , bir müddet bekle, bakıp,
Kaşını, gözünü, güzel yüzünü, o dildarımı gör.

Helalaya münasip ise, bil onun sureti,
Yolunda sarf ederim, dünyayı bisyarımı¹⁶⁵⁸ gör.

Helalay Peri sözünü tamamlar. O Gül Periyi Garip’i görüp gelmeye “Bağmurada” gönderir. Bugün Cuma günüydü. Her Cuma günü Garip İzmikşir şaha, babasının kız kardeşi Ayparanın yanına selamlaşmaya gelir. Bugün de böyleydi. Gül Peri “Bağmurada” yaklaştığında, yolda bekleyen birkaç insanı görür. Onlar çok kalabalıktılar. Gül Peri onlardan: “Siz kimi bekliyorsunuz” diye sorar. Onlardan birisi: “Biz Diyarbekirden gelen yiğidi görmek için burdayız, onu bekliyoruz.

¹⁶⁵³ Talgat: Dış görünüş, görkem güzellik, yüz, çehre.

¹⁶⁵⁴ Dellal: Ticaret konuşmasında arada bulunan, meseleyi konuşan (kimse).

¹⁶⁵⁵ Zünnar: Kemer.

¹⁶⁵⁶ Türpe: Taze, tuhaf, ilginç, hayret verici.

¹⁶⁵⁷ Keman: Yay, yayın bir çeşidi.

¹⁶⁵⁸ Bisyar: Çok, fazla, ziyade.

O her Cuma günü bu yoldan geçip padişahın yanına selamlaşmaya gider. Biz onun hüsnü cemalini görmeyi çok istiyoruz” der. Gül Peri bunları duyup, Diyarbekirli yiğidi burda görmeyi uygun bulur ve kalabalığın arasında beklemeye başlar. O burda bekleyiversin.

Şimdi haberi kimden al, Garip’ten al. O günün kuşluk vakti yıkanıp paklanır, güzelce giyinip, yüzüne peçe çeker. Ata biner ve Izmıkşır şahın hanımı, babasının kız kardeşi Ayparayı görmeye, selamlamaya gider. O yolda gelirken, onu bekleyen hayranları onun hüsnü cemalini görür görmez hepsi birden bayılırlar. Gül Peri de kendinden gider, bayılır. Bir müddet sonra gözünü açıp, etrafa baktığında kendisinden başka kimse kalmamış, herkes dağılmıştı, yalnız tek başına kalmış. O yerinden kalkıp üzerindeki toz toprakla hemen Helalay Perinin yanına koşar. Garip’i gördüğünü beyan eyleyip, bir gazel söyler. O işte şöyle:

Nâgehan¹⁶⁵⁹ ben onun gördüm cemalini,
Hangi bir vasfını beyan eyleyeyim?
Hûda bilir gönlündeki isteğini,
Hangi bir vasfını beyan eyleyeyim?

Lal¹⁶⁶⁰ ve gevher¹⁶⁶¹ kakülünün¹⁶⁶² her teli,
Yolunda oturup, çok intizarı,
Akımı başımdan aldı kaddı reftarı¹⁶⁶³,
Hangi bir vasfını beyan eyleyeyim?

Beline bağlamış altın kemeri,
Başına giyinmiş lalli cevheri,
Bibi canım benden sorsan haberini,
Hangi bir vasfını beyan eyleyeyim?

Cemalini görmeye alem intizar,
Gördüğünde herkes oldu giriftar,
Ben de gördüğümde, oldum bikarar,
Hangi bir vasfını beyan eyleyeyim?

Gördüğümde yüzünü kendimden geçtim,
Mest olup toprağa karışıp yattım,
Bayıldım, söyleyecek sözümü unuttum,
Hangi bir vasfını beyan eyleyeyim?

Hayat sürmüş daha evvel Yusuf-ı Kengan,
Ona sor, meğer odur Garip can,
Kaşı, gözü döner onun bin elvan,
Hangi bir vasfını beyan eyleyeyim?

Gül Peri der, ey, Helalay Peri,
Adı Garip, güzelliği alem serveri,
Söyleyip eda olmaz onun defteri¹⁶⁶⁴,

¹⁶⁵⁹ Nâgehan: Birden, aniden, birdenbire.

¹⁶⁶⁰ Lagl: Kırmızı, kızıl renkli, çok değerli, pahalı bir taş, kıp kırmızı dudak, kırmızı mürekkeple yazılmış yazı, al şerap.

¹⁶⁶¹ Gövher: Gevher, çok değerli bir taş; aslı, kökeni, derin manalı söz, vecize.

¹⁶⁶² Kâkil: Alın, saç, başın üst kısmında bırakılan saç bölge.

¹⁶⁶³ Reftar: En büyük, en güzel, güzel suretli, görgülü, edepli, terbiyeli.

Hangi bir vasfını beyan eyleyeyim?

Gül Peri sözünü tamamlar. Bu sözleri duyup Helalay Perinin birdenbire kalbinde aşk odu tutuşur. Bedeni titreyip gider. Garip'i görmek için can atmaya başlar. Yerinden kalkıp, Gül Periyi kucaklar. Onun yüzünden, gözünden okşar. Ona: "Ey, benim vefalı arkadaşım, artık onu görmeden edemem, sabır takatim yok. Ben maksadımı her nasılsa da yerine getiririm" der. O büyük konuşup, bir gazel söyler, işte şöyle:

Aklımı aldın gelip, Gül Peri,
Bu gün bedende şirin cana od saldın,
Şimdi karar edip, durmam müşkil,
Aziz cismi, natüvana od saldın.

Takatim yok, onun cemalini görmeden,
Hizmetinde onun bir zaman durmadan,
Onun ile bir dem beraber yürümeden,
Bu canıma gıyabında od saldın.

Ben kendim gitmesem, yar odasına,
Ta gözüm düşmese, al yanağına,
Bülbül misali katılsam, gül yaprağına,
Ben çaresize gıyabında od saldın.

Ta görmesem, bulamam ben kararı,
Âşıkların olmaz namusu arı,
Ateşte yansın bağ bahçemin tamamı,
Ey, Gül Peri, bu mekana od saldın.

Elalemin hizmetini götürdün,
Gelip bu haberi, bana yetirdin,
Helalay Periye alevli ateş getirdin,
Bu can ile kemiklerime od saldın.

Helalay Peri sözünü bitirir. O yine kibirlenerek, yerinden kalkar. Kendi kendine "Ben nasıl olur da Garip ile muradıma ererim" der. Helalay Perinin böyle konuşmalarına dayanamayan Gül Peri: "Ey, bibim, böyle büyük konuşmayın, inşallah deyin. Yoksa kabahat olur" der. Gül Periden bunları duyan Helalay Peri ona bakar ve "Ben şah kızıyım, ben amacıma, muradıma kesin ererim. Ben ermezsem kim ersin, inşallahı bırak" diye kibirlenir. Gül Peri bunları duyup, "Ey, bibim, böyle büyük konuşmayın, hele bir sabır edin. Allahın bir ismi de Sabırdır. Sabırsızlık, ulu konuşmak, şeytandandır" der de timsaller getirip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Sabır eylersen, mıradına¹⁶⁶⁵ erersin,
Gamlı olma, ey, canım, sabır eyle.
Muradına erip, mutlu olursun,
Tez görürsün, ey, canım, sabır eyle.

Gece gündüz sensin benim sırdaşım,
Sana feda olsun bu fakir başım,

¹⁶⁶⁴ Defteri: Burada övgüsü, sohbet, hasbihali, o hakkında manalarında kullanılmış.

¹⁶⁶⁵ Mırat: Murat, maksat, gaye, hedef.

Senden başka yoktur yakın arkadaşım,
Candan aziz, cana canım, sabır eyle.

Sabır eylerse, kişi ümitsiz kalmaz,
Sabırsız aceleyle, asla yol almaz,
Kime Huda verse hiç eda olmaz,
Ben kemine, sen sultanım, sabır eyle.

Bilirsin Sabır, Allah'ımın bir adı,
Sana düştü bu gün aşk ateşi,
Avazın bülbüldür, dillerin tuti,
Şirin makal¹⁶⁶⁶ hoş zebanım, sabır eyle.

Yetmiş üç yıl sabır eyledi o Eyyûb¹⁶⁶⁷,
Hudayım kendine eyledi mâhbul,
Sabır eylersen sen de bulursun matlup¹⁶⁶⁸,
Nasihatır, ey, canım, sabır eyle.

Beğenmiştir onu bugün babanız,
Yoktur bu arada hiç bir hatanız,
Ya bu gün ya yarın olur nikahınız,
Alçak gönüllü, bibi canım sabır eyle.

Garip cana verecek sizi babanız,
Molla müfti¹⁶⁶⁹ gelip, kıyar nikahınız,
Oyun, kahkaha olur zovku¹⁶⁷⁰ sapanız¹⁶⁷¹,
Gül Peri der, ey, canım, sabır eyle.

Gül Peri sözünü tamamlar. O Helalay Periyi mutlu eder. Gül Perinin nasihat, tavsiyelerini duyan Helalay Peri ona “Ey, azizim Gül Peri, bende şimdi hiç bir sabır takatim kalmadı. Ta onun hüsnü cemalini görene kadar, ben kararsızım. Artık sen bunun bir çaresini bul. Diyarbekirli yiğidin yanına git ve ne gibi isteği, arzusu olduğunu gelde bana duyur, söyle. Sen bu sırrı gizli tut, ikimiz arasında kalsın. Ben sana güveniyorum. Senden başka benim güvendiğim, inandığım hizmetçim yok” deyip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Bundan başka yoktur sana hizmetim,
Var, Gül Peri, kendin “Bağmurada”.
Görmeyince yoktur halim takatim,
Var, Gül Peri, kendin “Bağmurada”.

Ben göreyim onun hüsnü cemalini,
Sana desin gönlündeki isteğini,
Tez getir sen bana onun haberini,
Var, Gül Peri, kendin “Bağmurada”.

¹⁶⁶⁶ Makal: Söz, kelime, söhbet.

¹⁶⁶⁷ Hz. İbrahim(a.s) soyundan bir peygamber.

¹⁶⁶⁸ Matlup: İstek, arzu, maksat.

¹⁶⁶⁹ Müfti: din görevlisi.

¹⁶⁷⁰ Zovk: Heves, keyif, mutluluk, sevgi, ince duygu.

¹⁶⁷¹ Sapa: Sefa, keyif, eğlence.

Gıyaben görmeden oldum giriftar,
Görmeyince, gitti benden ihtiyar,
Haberini ulaştır, zınharı¹⁶⁷² pinhan,
Var, Gül Peri, kendin “Bağmurada”.

İyi hizmetçim sensin, Gül Peri,
Namusum arım da sensin, Gül Peri,
Dilde ıktıbarım¹⁶⁷³ sensin, Gül Peri,
Var, Gül Peri, kendin “Bağmurada”.

Bülbülün hevesi gonca güldedir,
Gülün aşkıyla yüz hayaldedir,
Helalayın iki gözü yoldadır,
Var, Gül Peri, kendin “Bağmurada”.

Helalay Peri sözünü tamamlar. O, Gül Perinin “Bağmurada” gitmesini söyler. Gül Peri de hemen yola düşer. O vakit Helalay Peri Gül Periyi geri çağırır. Ona “Çok güzel giyin, yüzüne peçe çek” diye uyarır. Helalay Perinin dediği gibi, Gül Peri geri dönüp, keten giyer, ipek eşarpla başını örter, yüzüne peçe çekip, “Bağmurada” gider. O Helalay Perinin yanına gelip, bir gazel söyler, işte şöyle:

Ben bugün “Bağmurada”,
Varayım, bibim, varayım,
Yürü dediğinde, aranızda,
Yürüyeyim, bibim, yürüyeyim.

Ben söyleyeyim zikrinizi¹⁶⁷⁴,
Gece gündüz şükcrünüzü,
İkinizin fikrinizi,
Söyleyeyim, bibim, söyleyeyim.

Ol deseniz ona bende,
Hiç ihtiyar yoktur bende,
Kulluk ihtiyarım sende,
Durayım, bibim, durayım.

Hizmetinde ben subhı şam¹⁶⁷⁵,
El verip, edep ekram¹⁶⁷⁶,
Gel deseniz, ben her zaman,
Geleyim, bibim, geleyim.

Sözümde yoktur hiç hile hal¹⁶⁷⁷,
Onda vardır yüz bin hayal,

¹⁶⁷² Zınhar: Dikkatli ol, ihtiyatlı ol, zinhar.

¹⁶⁷³ İktıbar: İtibar, güven.

¹⁶⁷⁴ Zikir: Anma, hatıra getirme; tesbihle ve muhtelif şekilde Allah’ın isimlerini söyleme.

¹⁶⁷⁵ Subhı şam: Sabah akşam, gece gündüz.

¹⁶⁷⁶ Edep ekram: Ahlak terbiye, edep.

¹⁶⁷⁷ Hili hal: Hilelik, yalan, şike.

Var deseniz, derhal, derhal,
Varayım, bibim, varayım.

Garip candan bil deseniz,
Bilip buraya gel deseniz,
Ya yolunda öl deseniz,
Öleyim, bibim, öleyim.

Gül Peri der, ey, canım,
Hiç gam yeme, mihribanım,
Ver deseniz ona canım,
Vereyim, bibim, vereyim.

Gül Peri sözünü tamamlar. O Helalay Periyeye söz verip, gitmesi için izin ister. Helalay Peri Gül Periyeye “Bağmurada” gitmesi için izin verir. O “İyi yolculuklar” der. Gül Peri bibisinden izin alıp, “Bağmurada” doğru yürümeye başlar. O az yürür, çok yürür, bir zaman sonra, “Bağmurada” gizlice girer. Garip’in oturduğu eve doğru gelir.

Şimdi haberi kimden al, Garip’ten al. Garip o vakit yarı Şahsenem hakkında düşünüp, yere bakıyordu. Bir vakit başını kaldırıp baktığında, önünde bir kız elip¹⁶⁷⁸ gibi dikilmiş duruyor. Garip ona: “Ey, nazenin, buralara nasıl düştün, geldin? Sen in misin, cin misin, yoksa melek misin?” diye sorar. Bu vakit Gül Peri üzerindeki giyim, elbiseleriyle kibirlenip, kendisini çok güzel olarak düşünür. O içinden kendi kendine: “Beni şimdi Garip de fena bulmaz, gel, ben onun gönlünü avlayayım” diye düşünür. Garip bunlardan habersiz, ondan sual edip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

De ki sözün, ey, naçar,
Buralara nasıl geldin?
Sen eyle bana izhar,
Buralara nasıl geldin?

Sen bihuda¹⁶⁷⁹ gelmezsin,
İzhar edebilmezsin,
Hiç kimseden utanmazsın,
Buralara nasıl geldin?

Bir oda mı tutuştun?
Ya yolunu mu kaybettin?
Sevdaya mı tutuldun?
Buralara nasıl geldin?

Mestane¹⁶⁸⁰ mi, sen, bilmem?
Efsane¹⁶⁸¹ mi, sen, bilmem?
Divane¹⁶⁸² mi, sen, bilmem?
Buralara nasıl geldin?

Adıma Garip derler,

¹⁶⁷⁸ Elip: Elif, arap alfabesinin ilk harfi.

¹⁶⁷⁹ Bihuda: Beyhude, boşuna, sebepsiz.

¹⁶⁸⁰ Mestane: Kendi kendine, tek başına, asude bir şekilde.

¹⁶⁸¹ Efsane: Efsane, rivayet, masal.

¹⁶⁸² Divane: Divane, aklını kaybeden.

Düştü bana müşküller,
Tağna eylemez iller,
Buralara nasıl geldin?

Garip sözünü tamamlar. Bu suallerden sonra Gül Perinin Garip'e olan hevesi, isteği daha da artar. Bu nedenle, Gül Peri Garip'in sorusuna yanıt olarak "Ey, Garip can, ben senin yanına gül yüzüne âşık olup geldim sen beni kendine kabul eyle" der. Bu sözleri duyan Garip aniden öfkelenir, çok kızar ve ona: "Ey, edepsiz, terbiyesiz, kendi münasibini bil" diye söyler. Gül Peri bunları duymazlıktan gelir, aldırış etmez ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Ey, dilber, beni sorsan,
Senin zarın olup geldim.
Elinde artık öldürürsen,
Giriftarın olup geldim.

Ne gelmiştir hayaline?
Yeter ben diye visaline,
Senin hüsnü cemaline,
Aşığın olarak geldim.

Senin uğrunda sergerdan,
Kabul edersen, ey, canan,
Hudam eylerse ferman,
Ümitvar olup geldim.

İşit arzımı, ey, canım,
Bugün olsan mihribanım,
Koynuna girmek armanım,
Vefadarın olup geldim.

Gelmişim, bir fakirdir ben,
Garip ve fakirim ben,
Ne iş kılsan razıyım ben,
Has u harın¹⁶⁸³ olup geldim.

Gelmiştir Gül Peri nâçar,
Benim senden ümidim var,
Sırrımı eylersem izhar,
Senin yarin olup geldim.

Gül Peri sözünü tamamlar. Garip bu sözleri duyup çok öfkelenir, kızar. Gül Periyi odasından kovar. Gül Peri dinlemeden, tam tersine onun boynuna asılıp, onu okşamaya başlar. Garip boynundan onun ellerini ayırıp, Gül Periyi itekler. Gül Peri sırtı üzerine düşer. Garip Gül Periye öfkeli bakıp, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Çok konuştun, ey edepsiz,
Git, arkana hiç bakmadan,
Münasibini bul, et talep,
Git, arkana hiç bakmadan.

¹⁶⁸³ Has u har: Aşırı derecede zayıflamış, takatsiz.

Git, gözümünden ol yırak¹⁶⁸⁴,
Çıkma yukarıya, in aşağı,
Ayna alıp, şekline bak,
Git, arkana hiç bakmadan.

Sineme salma dağı sen,
Beklesen bizlere düşman sen,
Helalay'ın hizmetçisi sen,
Git, arkana hiç bakmadan.

Git sen başkasına et sual,
Şahin kuşa salma duzag¹⁶⁸⁵,
Bülbüle hiç değer mi karga?
Git, arkana hiç bakmadan.

Ben bir Garip-i binova¹⁶⁸⁶,
Derdime hiç bulmam dua,
Çok konuşma, ey, bihâyâ,
Git, arkana hiç bakmadan.

Garip sözünü tamamlar. Gül Peri bu sözleri duyduktan sonra biraz utanıp, çekinir ve yavaş yavaş odadan çıkmaya başlar. Gül Peri yolda giderken, birden, aklına Helalay perinin söyledikleri gelir. O kendi kendine “Ben bu hizmeti yerine getirmeden dönersem, Helalay Peri bana ne der, neler neler söyler. Ben en iyisi geri döneyim. Garip’in yanına varayım. Ben seni sınamak istemiştım deyip, ondan özür dileyeyim. Bundan sonra vereceğim haberimi söyleyip, doğrumu deyeyim” der ve geri döner. Garip’in odasına gelir. O Garip’e bakıp, yolda düşündüklerini söyler. Helalay Perinin buyruğunu bir bir anlatıp, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Benim bu sözlerim hataya gitti,
Size “Gelsin” dedi Helalay Peri.
Yokluğunda akıl şuurunu kaybetti,
Size “Gelsin” dedi Helalay Peri.

Onun gönlünü ediver guşayış¹⁶⁸⁷,
Guşayış kılmazsan, müşkül olur iş,
Bilirsin, benim sözüm idi azmayış¹⁶⁸⁸,
Size “Gelsin” dedi Helalay Peri.

Onu görse, perizadın ta kendisidir,
Benim söylediklerim onun sözüdür,
Bilirsin, o İzmık şahın kızıdır,
Size “Gelsin” dedi Helalay Peri.

Siz oldunuz o perinin hayali,

¹⁶⁸⁴ Yırak: Uzak, ırak.

¹⁶⁸⁵ Duzag: Tuzak, hile, kapan.

¹⁶⁸⁶ Binova: Fakir, yoksul, biçare, talihsiz.

¹⁶⁸⁷ Guşat: Açık, geniş, açılan, hafif, kolay, kolaylaştırmak.

¹⁶⁸⁸ Azmayış: Sınav, imtihan, araştırma, denetleme.

Gözüne görünmez dünyanın malı,
Ta gelinceye kadar, onun ne geçer hali,
Size “Gelsin” dedi Helalay Peri.

Siz gelinceye kadar, onun gözü yoldadır,
Bilir isen, gönlü yüz hayal dedir,
Her ne ihtiyarı Gül Peridedir,
Size “Gelsin” dedi Helalay Peri.

Gül Peri sözünü tamamlar. O Garip’e bakıp, “Ey, Garip, ben seni imtihan ettim. Sen çok temiz yürekliymişsin. Ben Helalay Perinin yardımcısıyım. Helalay Peri sizin yanınıza gönderdi. Helalay Peri – Gelsin - dedi” der. Garip bunları duyup, işin ne olduğunu anlar ve bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

İşit, Gül Peri, şimdi,
Benim de ah-ı zarım var,
Gece gündüz ayrılığında,
Ne sabır, ne kararım var.

Vatanımdan ayrı düştüm,
Bir garip başımdan geçtim,
Yurttan başımı alıp göçtüm,
Benim başka diyarım var.

Seherler yâd edip arar,
Yakasın çek* edip izler,
Arkamda deve gibi bozlar,
Benim orda güzarım var.

Şah Abbas kızıdır zarım,
İşit, Şahsenem yarım,
Demişim gönlümde varım,
Böyle benim yaşamım var.

Üç yıl geçti, ayrıyım ben,
Yar yolunda dilenciyim ben,
Yâre vefadarım ben,
Benim kendi sevdalım var.

Helalay’a söyleyin halimi,
Gözlemesin benim yolumu,
Şahsenem tutar elimi,
Garip’in minasanı¹⁶⁸⁹ var.

Garip sözünü tamamlar. Gül Peri bu sözleri duyup, Garip’i eksiksiz anlar. Garip’in Şahsenem adlı yarinin olduğuna inanır. O Garip’e bakıp, “Helalay Peri’yi bir görsen, sen

* Çek: Giysilerin eteğine ya da yakasına konulan parça. (A.N.)
¹⁶⁸⁹ Minasan: Münasip, kendinin sever yari, sevdiği.

Şahseneminden vaz geçersin. O çok güzel, şirin sözlü, güler yüzlü, badam gabak¹⁶⁹⁰, ince belli, aynen dediğim gibi” deyip, Helalay Periyi övüp, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Ey, Garip can, Helalayın cemalini,
Görsen geçer idin Senem canından,
Şehd-u¹⁶⁹¹ şeker onun dudağında balın,
Sorsan, geçer idin Senem canından.

Tane tane benler al yanağında,
Bülbül öter gül açılan çağında,
Seyir etsen Helalay’ın bağında,
Gelsen, vaz geçerdin Senem canından.

Varıp guçsan¹⁶⁹² onun nazik belinden,
Sorsan idin tatlı dudağında balından,
Seyran edip, gonca taze gülünden,
Toplasan, geçer idin Senem canından.

Akıllıysan incitme onun gönlünü,
Gidip kolunu sal onun boynuna,
Garip canım, Helalayın koynuna,
Girsen, geçer idin Senem canından.

Gül Peri der onun bağı bostanı,
Her yer zerefşandır¹⁶⁹³ köşkü-eyvanı,
Eğer onun ile gidip devranı,
Sürsen, geçer idin Senem canından.

Gül Peri sözünü tamamlar. Bu sözleri duyup, Garip çok üzülür. Tüm vücudu titremeye başlar. Bundan sonra Garip Gül Periye bakıp, “Sen bibini bu kadar övdün. Bunca tarif etmene rağmen gene de Helalay Perinin yanına asla gitmem. Senemden başkasını istemem. Eğer o beni rahat bırakmazsa Bağdat yurdundan giderim, terk ederim. O gazap edip, öldürse de, dara da çekse, oda da yaksa ben gene de razı olmam” diye, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Bu övgüyü bırak, Gül Peri,
Gitmem, asla gitmem.
Bana bu iş yeni değil,
Gitmem, asla gitmem.

Gitmem onun bağına,
Baş koymam ayağına,
Helalayın kucağına,
Girmem, asla girmem.

Varlık bir Allah’a bende,
Her kim gezer öz kentinde¹⁶⁹⁴,

¹⁶⁹⁰ Badam gabak: Meyve adı (badem). Şark edebiyatında kızın güzelliğini, yay gibi kaşını ona benzetirler.

¹⁶⁹¹ Şäht: Keyif, ruh yüceliği, ruh.

¹⁶⁹² Guçmak: Bağrına basmak, kucaklamak, kucağına almak.

¹⁶⁹³ Zerefşan: Çiçek adı, altın kaplanan, altın yayan.

Artık ben Bağdat yurdunda,
Durmam, asla durmam.

Garip âşık, bilmez kendini,
Bilse de der doğru sözünü,
Senemden başkasının yüzünü,
Görmem, asla görmem.

Garip sözünü tamamlar. Gül Peri bu sözleri duyup, Garip'i tehdit etmeye başlar. O Garip'e bakıp, "Ey, Garip, sen Helalay Perinin yanına gelmez isen, helâk olursun. En iyisi, sen, benim söylediklerimi kabullen de Helalay Perinin gönlünü incitme, kalbini kırma. O şahın kızıdır. Varmazsan, seni cezalandırır, zindana atar, cellada teslim ederler, dara çekerler, o her şeyi yapabilir" der. Garip bu söylenenlere pitiva¹⁶⁹⁵ etmez. Gül Perinin bu sözlerine daha da öfkelenip, "Sen, bibine söyle. Her ne eziyet ederse etsin ben gene de gelmem. Ona gönül vermem" der. Garip'den bunları duyup, Gül Peri tehdidini dile getirip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Ey, Garip can, böyle sözler söyleme,
Gelmen daha iyidir işaret ile,
Benim söylediklerime yalan deme,
Varmazsan, gelirsin tehdit ile.

Bağ-ı bostan onun menzili mekanı,
Tamamen zerefşandır köşkü eyvanı,
Olsan, Helalayın aziz konuğu,
Geçer ömrün elvan ziyapat¹⁶⁹⁶ ile.

Eğer iyi sözlerle gelmez isen,
Benim dediklerim kabul etmezsen,
Benimle bugün birlikte gelmezsen,
Gidersin birçok alamet¹⁶⁹⁷ ile.

Gelirler üstüne birçok kızlar,
O vakit geçer sendeki yazlar,
Her biri söyler damgalı sözler,
Bırakmayın yarınlar rovat¹⁶⁹⁸ ile.

Gül Peri der, ikna etmez bu cevap,
Kızları çoktur onun sayısız,
Sürükleyip ayağından verirler azap,
Götürürler yüz bin hakaret ile.

Gül Peri sözünü tamamlar. Garip bu sözleri duyup, çok öfkelenir, kızar. O Gül Periye bakıp, "Ey, Gül Peri, senin bu tehditlerinden hiç korkmam. Senin bibinin de gönlünü almayacağım. Bırak, ne isterse onu yapsın" deyip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

¹⁶⁹⁴ Kent: köy, kale.

¹⁶⁹⁵ Pitiva etmek: Uygun bulmak, makullemek, doğru görmek, tasdik etmek.

¹⁶⁹⁶ Zıyapat: İkram için davet edip mükellef surette yemek yedirme, davet; tören; düğün; ziyafet.

¹⁶⁹⁷ Alamet: Nişan, belgi, korku.

¹⁶⁹⁸ Rovayat: Sohbet, olayı, hadiseyi anlatmak, aktarmak; topluluk içinde söylenen söz.

Laf etme, ey, Gül Peri,
Korkmam kılıç darından,
Kanımı akıtsa senin bibin,
Korkmam ölüm zorundan.

Köle kılıp satsa Kengana¹⁶⁹⁹,
Yusuf gibi atsa zindana,
Züleyha gibi eza cana,
Korkmam eza-cezandan.

Kerem¹⁷⁰⁰ gibi yandırır da,
Oda yakıp söndürse de
Circis¹⁷⁰¹ gibi öldürse de,
Korkmam ateş korundan.

Garip der, duy sözümü,
Bibini görmesin gözüm,
Dururum sözümde kendim,
Korkmam cövri¹⁷⁰², cefandan¹⁷⁰³.

Garip sözünü tamamlar. Gül Peri bunları duyup, öncekine göre biraz sakinleşir. Garip'i tehdit etmenin boşuna olduğunu bilerek, ona güzel sözle, güzel bir şekilde yaklaşmaya başlar. Söylemek için bir şey bulamayınca da, Gül Peri kendi yaşadıklarını Garip'e anlatmaya başlar. Gül Peri: "Ben eskiden zengin birinin çocuğuydum. Kendim de Hazarasıp'ta yaşıyordum. Günlerden bir gün oraya Izmıkşır şahın ordu komutanı Yollu han bir çok askerle geldi. Ben kuyudan su alıyordum, sonra o beni gördü ve zorla Bağdat yurduna getirdi. Bu yaptıklarını Izmıkşır şah duyup Yollu hanı divanhanesine¹⁷⁰⁴ çağırdı. Beni de oraya götürdüler. Orada Izmıkşır şah benden kendi ordu komutanı Yollu hana eş olup olmayacağım hakkında fikrimi sordu. Ben, sahiplendiğim için çok ağladım. Şaha yalvardım da Yollu hana eş olmak istemediğimi söyledim. Benim sözlerimi duyup, Izmıkşır şah Yollu hana çok kızdı, onu görevinden azledip çok uyarılarda bulundu. Izmıkşır şah beni kendi kızı Helalay Periye baş yardımcı olarak tayin etti. O zamandan beri ben burda annem babam, kardeşlerimden uzakta bu şekilde hayat sürmekteyim" deyip, göz yaşını akıtır, ağlar.

Gül Perinin bu sözlerini duyup, ona acır. Gül Perinin gönlünü almaya çalışır. Garip Gül Perinin yaşadıklarını duyup, kendisi de yaşadıklarını anlatmaya başlar. Diyarbekirde Senem adlı yarinin olduğunu beyan edip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Ey, Gül Peri, bunca sözler dersin,
Ben bu sözlerini anlayamadım,
Senem adlı yârimden ayrılıp,
Başka yâr ile ben olamam.

Diyarbekirdedir gönül gereğim,
Mal mülküm onda, taht ile tacım,

¹⁶⁹⁹ Kengan: Arabıstanda bir şehir.

¹⁷⁰⁰ Kerem: "Aslı Kerem" eserinin baş kahramanlarından biri.

¹⁷⁰¹ Circis: Bir Peygamber adı.

¹⁷⁰² Cövr: Cebir, zorluk, zulüm, zor, kahr.

¹⁷⁰³ Bu şiir ve buradaki olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁷⁰⁴ Divan: Büyük meclis, yüksek meclis; mahkeme için kurulan yüksek meclis; bir şairin şiirlerini kafiyelerine göre, harf sırası tertibiyle toplayan şiir mecmuası.

Hudam ayırdı yoktur bir çarem,
Hakkın takdirinden kaçamam.

Ben Bağdat ilinde, Şahsenem orda,
Başım yolundadır, olsam her yerde,
Resule¹⁷⁰⁵ ummat¹⁷⁰⁶ ben, hudaya bende,
Kendi haddimden kendim aşamam.

Üç yıl ağlayıp gezdim, geçti takatim,
Bu ülkede kime diyeyim feryadımı,
Gideyim desem, yoktur benim kanatım,
Çok perim¹⁷⁰⁷ olmazsa, ben uçamam.

Benim gözüm onun intizârıdır,
Bent¹⁷⁰⁸ eyleyen zülûflerinin telidir,
Şahsenem Garip'in sevdiği yaridir,
Kendi yarimden kendim geçemem.

Garip sözünü tamamlar. Garip'ten Gül Peri bu sözleri duyup, ona bakar da: "Ey, Garip, sen Şahsenemi bu kadar medhedyorsun, övüyorsun. O Helalay Perinin tozu kadar da yoktur, olamaz" diye, Helalay Periyi anlatıp, bir gazel söyler. Garip de Şahsenemi övüp, Gül Periye cevap verir. O, işte, şöyle:

Gül Peri:

Ey, Garip can, ben de bir söz diyeyim,
Şirin şeker sözler Helalay'dadır.
Sana deyip, bildiğimi söyleyeyim,
Türpe* açık kaşlar Helalay'dadır.

Garip:

Yarın vasfın beyan eyleyeyim, Gül Peri,
Bu hüsn-i letafet¹⁷⁰⁹ Şahsenemdedir,
Hangi bir vasfını söyleyeyim,
Tam güzel sagadat¹⁷¹⁰ Şahsenemdedir.

Gül Peri:

Ey, Garip can, ben de yapsam işaret,
Bunca laf eylemek sana ne hacet,
Nasihat ediver burada sırlı alamet,
Güzel erdemlikler Helalaydadır.

Garip:

Ey, Gül Peri, söyleyeyim baştan sona,

¹⁷⁰⁵ Resul (Resulalla): Peygamber, nebi, elçi, Allah'ın elçisi.

¹⁷⁰⁶ Ummat: Ümmet, halk, topluluk, bir peygamberin izindekiler.

¹⁷⁰⁷ Per: kanat, cenah, per.

¹⁷⁰⁸ Bent: Bağlanmış, kapalı, örtülü; engel, mani.

* Türpe: Taze, yeni; hayran olunan, ilgi çeken, güzel. (A.N.)

¹⁷⁰⁹ Letafet: Latiflik, hoşluk, yumuşaklık; güzellik, insanın hoşlanacağı hal ve durum; letafet.

¹⁷¹⁰ Sagadat: Bahtiyarlık, saadet, baht, mutluluk.

Elma zenahdânın¹⁷¹¹, aslı sakagın¹⁷¹²,
Onun yüz gözünde, kaşı kemani,
Nazlı işaretler Şahsenemdedir.

Gül Peri:

Ey, Garip can, bunca sözler dersin,
Senem diye çok ağlar ve yanarsın,
Helalayı görsen, mehir koyarsın,
Yüz-bin nazlı cilde¹⁷¹³ Helalaydadır.

Garip:

Senem ile hep sürürdüm devran,
Bağında gezerdim, gülşeni seyrân,
Görseydin bu yürüyüşü olurdun hayran,
Daima şan şöhet Şahsenemdedir.

Gül Peri:

Ey, Garip can, varsan, o bağ-ı safa,
Kalmaz sende hiç bir cevri cefa,
Geçer devran hep eylersin sefa,
Sefalı çağlar da Helalaydadır.

Garip:

Ezelden düşmüştür bu sevda sere,
Zulümden sakınarak, geldim bu yere,
Helalay gibi kızı ben göre göre,
Güzelim kızlar da Şahsenemdedir.

Gül Peri:

Gül Peri der, varsan altın gümüşler,
Elvân elvân, çeşit çeşit yemişler,
Kızlar lâle, gül keteni* giymişler,
Yüz bin nazlı kızlar Helalaydadır.

Garip:

Garip der, onsuz canı neyleyim,
Diyarbakir'e doğru yolu peyleyeyim¹⁷¹⁴,
Şimdi bu yurttan hemen gideyim,
Her zamanki arzum Şahsenemdedir.

Gül Peri ile Garip'in karşılıklı konuşması biter. Bundan sonra, Gül Peri kızgın bir şekilde yerinden kalkar ve Garip'e bakar da: "Sen benim dediklerimi kabul edip, Helalay Perinin yanına varmazsan, zorla koşa koşa gelirsın" diye, odadan öfkeli çıkar gider. Nerdesin Helalay Perinin bahçesi diye, yoluna devam eder. Garip onun arkasından bakakalır.

¹⁷¹¹ Zenahdan: Sevgilinin elmaya benzeyen çenesi, sib-i zenehdan.

¹⁷¹² Saka: Derenin kaynağı, başı, bir şeyin veya bir olayın başı.

¹⁷¹³ Nazlı cilde: Işık, şule, parlaklık, ziya; güzellik.

* Keteni: Bir tür kumaş ve bundan yapılan Türkmen milli giysisi. (A.N.)

¹⁷¹⁴ Peylemek: Hazırlamak, göz önünde bulundurmak, niyet edinmek.

Şimdi haberi kimden al, Gül Periden al. O az yürür, çok yürür, en sonunda Helalay Perinin bahçesine gelir. Gül Peri Helalay Perinin otağına girer. Helalay Peri de Gül Periyi bekliyordu. O Gül Periyi görür görmez boynuna sarılır, onu kucaklar. Ondan haber sorar. Helalay Peri Gül Periye bakıp, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Ne haber getirdin, ey, aramı-canım Gül Peri,
Gül endam, nazik beden, pisse dehânım, Gül Peri,
Hicran dağı ile gözden aktı kanım, Gül Peri,
Hizmet eylerim, ecel vere, amanım, Gül Peri,
Ver haberini bana, rûh-ı revanım, Gül Peri.

Gözde yaşıım âlemde tufan oldu, gözümünden akıp,
Hicran ateşi tenden geçti, cismimi yakıp,
Dostlarım ağlaştılar, düşmandan melal¹⁷¹⁵ bulup,
Sabrım kararım kalmadı, iki gözüm yola bakıp,
Sen ile, sen, işbu gün sırrı-nahanım¹⁷¹⁶, Gül Peri.

Berk vurur şemsi¹⁷¹⁷ kamar¹⁷¹⁸, göreceğim benim alnımdadır,
Sabah akşam gönlüm onun nergis kara halindedir,
Servi tubı¹⁷¹⁹ şivesi¹⁷²⁰ nazik kattı dalındadır,
Her ne zaman görse, benim başım yolundadır,
Bizi diye geldi mi, o mehribanım, Gül Peri.

Gıyaben gül yüzün görmeden, acep kaldım tana¹⁷²¹,
İltimas¹⁷²² eyleyip sana, var dedim o yardan yana,
Benim yerime, arzu sözümü, yalvarıp söyle ona,
Ben Helalayım, Garip her ne dediyse, söyleyiver bana.
Gıyaben, görmeyip, üzüldü canım, Gül Peri.

Helalay peri sözünü tamamlar. O Gül Periye bakıp, “Ey, Gül Peri, Garip sana ne söylediyse hepsini bana beyan eyle” der. Gül peri Helalay Periye bakıp, “Ey, bîbîm, Garip Senem adlı bir Perinin aşığıymış. O, onun hasretini çekiyor, onun niyetinde, arzusunda” diye, bir gazel söyler, o, işte, şöyle:

Ey, bîbîm, bu sözlere kulak ver,
Ben “Helalay” dedim, o “Senem” dedi.
Onun sözlerinde yoktur yalan,
Ben “Helalay” dedim, o “Senem” dedi.

Garip canın yüz hayali var imiş,
Senem adlı sevgilisi var imiş,
Gördüm onu, nice hali var imiş,
Ben “Helalay” dedim, o “Senem” dedi.

¹⁷¹⁵ Melal: Kaygı, gam, tasa, üzüntü, keder.

¹⁷¹⁶ Sırrı-nahan: Gizli, örtülü, kapalı.

¹⁷¹⁷ Şems: Güneş.

¹⁷¹⁸ Kamar: Ay.

¹⁷¹⁹ Servi tuba: Cennetde olduğu sanılan bir ağaç.

¹⁷²⁰ Şive: Usul, metot, naz, gönül, güzel.

¹⁷²¹ Tang: tuhaf, ilginç, ilginç bulmak.

¹⁷²² İltimas: Yalvarma, rica etmek.

Bırakmazsanız, giderim ben deyip, baş alıp,
Senem kalmış gözlerine yaş alıp,
Vuruverdi sinesine taş alıp,
Ben “Helalay” dedim, o “Senem” dedi.

Hayran kaldım onun itikadına,
Ezelden yanmıştır onun oduna,
Senem adlı yarı düşüp yadına,
Ben “Helalay” dedim, o “Senem” dedi.

Getiremedim buraya kendisini,
Varıp gördüm ay ışığı yüzünü,
İşitin, Gül Perinin sözünü,
Ben “Helalay” dedim, o “Senem” dedi.

Gül Peri sözünü tamamlar. Bu sözleri duyup, Helalay Peri ateş püskürür, öfkelenir. Öfkesine dayanamayıp, adeta bütün bedeni titriyordu. O Gül Periye bakıp, “Sen doğru mu söylüyorsun” der. Gül Peri bîbîsine bakıp, “Gerçeği söylüyorum” der. Helalay Peri bu cevabı duyup kendi kendine homurdanmaya başlar ve “Bir aylak bana ne cüretle bunları söyleyebilir. Ben en iyisi onunla kendim görüşeyim” diye, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Kimse benim hizmetimi bitiremez,
Ta kendim varmasam, yar mekanına.
Beni muradıma erdirebilmez,
Ta kendim varmasam, yar mekanına.

Uzanıp yatan kişi ayaktaki gibi olmaz,
Duran ayak, yürüyen ayak gibi olmaz,
İşiten göz, görüp bilen gibi olmaz,
Ta kendim varmasam, yar mekanına.

İyi kötü tanla¹⁷²³ günü ayrılır,
Kendini bilen bu dünyada süslenir,
Bilsen kimin kimden başı döner,
Ta kendim varmasam, yar mekanına.

Ta ki kan yutar ben “Bağısafada”
Günbe günden hasretim oldu ziyade,
Az yürüyüp, çok yürüyüp, yaya ,
Ta kendim varmasam, yar mekanına.

Şimdi benim takatim kalmadı, Gül Peri,
Helalay’dan geçti namusu seri,
Garip canın yanı varmalı yeri,
Ta kendim varmasam, yar mekanına.

Helalay Peri sözünü tamamlar. Bundan önce Helalay Peri Garip’i bekleyip, allı güllü elbiseler giyinmişti, gözüne sürme koymuş, yüzüne örtü çekmişti. O çok hazırlıklıydı. Helalay Peri

¹⁷²³ Tañla (tangla): Kiyamet, ahirzaman.

bu yüzden Garip'in yanına gitmeye hazırdı. Kırk yardımcısı, hizmetçileri de giyinmiş hazır bekliyorlardı. Onlar da hazırlardı. Helalay Peri kendinin kırk yardımcısıyla beraber Garip'in evine doğru yola çıkarlar. Onlar az yürür, çok yürür sonunda "Bağmurada" varırlar. Helalay Peri tüm yardımcılarıyla beraber bağa girer. Helalay Peri Garip'in yaşadığı otağın yanına gelip, Gül Periyi kendisinin geldiğini haber vermek için onun yanına gönderir. Gül Peri Garip'in yanına gelip, Helalay Perinin geldiğini haber verip, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Garip canım, şimdi senin şanına,
Dayanabilirsen, Garip, Helalay geldi.
Daha önce ben geldim senin yanına,
Dayanabilirsen, Garip, Helalay geldi.

Elif gibi kamatı¹⁷²⁴, nazık beline,
Hükmünü geçirir bütün iline,
Ballar koyar, şirin şeker lebine,
Dayanabilirsen, Garip, Helalay geldi.

Sinesinde aşkın odu yakılmış,
Gerdanına lal-i cevher takılmış,
Göze sürme, yüze nikap çekilmiş,
Dayanabilirsen, Garip, Helalay geldi.

Gümüş tac, yakut mercan başında,
Çok güzel kızlar onun etrafında,
Senin için yanar odlar içinde,
Dayanabilirsen, Garip, Helalay geldi.

İnanmadın Gül Perinin sözüne,
Gözün denk geldiğinde onun gözüne,
Ne diyeceksen, deyiver onun kendine,
Dayanabilirsen, Garip, Helalay geldi.

Gül Peri sözünü tamamlar. O Garip'e bakıp, "Şimdi ne yaparsın dercesine" duruverir. Bu sözleri duyup, Garip Gül Periye bakıp, "Helalay ha gelmiş ha gelmemiş, ne fark eder. O bağı bahçeyi dolaşır gider" der. Garip'ten bu sözleri duyup, Gül Peri ürkmüş gibi, geri döner. Helalay Perinin yanına gelir. Gül Peri öfkesine, kızgınlığına dayanamayıp titrer. Bu hali gören Helalay Peri, Gül Periden haber sorar. Gül Peri Helalay Periye bakıp, "Ey, bibican, Garip senin "Bağmurada" gelmeni pisint¹⁷²⁵ bilmiyor. Ben ona senin geldiğini söylediğimde, o bana: "Bırak, gelsin, "Bağmuradı" gezer, dolaşır gider" der. Helalay Peri bunları duyup, delirircesine bir gazel söyler, işte, şöyle:

İşit benim sözümü yardımcım, Gül Peri,
Yabancı gelir, bil, önüme benim.
Bıraktım hayayı, namusu, seri,
Yabancı gelir, bil, önüme benim.

Kuş olup uça da o eğer asumanda,
Hükmümü geçiririm, olur o pişman,

¹⁷²⁴ Kamat: Boy, suret.

¹⁷²⁵ Pisint bilmemek: Sevinmemek, beğenmemek; görmezlikten gelmek.

Geri dönmem, ben bu işi yeşmeden¹⁷²⁶,
Yabancı gelir, bil, önüme benim.

Gazap etsem, kalır gelmişiz hayran,
Nara¹⁷²⁷ çeksem, alem olur, bil, viran,
Şöyle gelip, bağa etmişim seyrân,
Yabancı gelir, bil, önüme benim.

Kim o, benim sözümü geri çevirmiş,
Kendini “Ben” deyip, arşa¹⁷²⁸ yükseltmiş,
Helalayı çok kötü gazaba atarmış,
Yabancı gelir, bil, önüme benim¹⁷²⁹.

Helalay Peri sözünü tamamlar. O kızları yanına alıp, Garip’in odasına doğru ilerlemeye başlar. Helalay Peri geldiği gibi öfkeli bir şekilde Garip’in kapısı önüne gelir durur, duraklar. Bakarki, Garip güzel bir müzik çalıyor. Bu sazı gelenler dinlemek zorunda kalıyorlar. Garip’in çaldığı müzik Helalay Periyle beraberindekileri melul¹⁷³⁰ eyler. Bu müziği duyup, Helalay Perideki öfke kaybolur. Sonunda bunlara dayanamayıp, Helalay Peri müzik eşliğinde bir gazel söylemeye başlar. Gül Peri de aralarında kapıda durup, sözü Garip ile Helalay Peri arasında getirip, götürür. Garip de kendi sırasında cevap verir. Üçünün arasında geçen karşılıklı konuşma, işte, şöyle:

Helalay Peri:

Ey, Gül Peri, geldim astanasığa¹⁷³¹,
Bizi görmek için, çıksın Garip can,
Temaşalar kılıp pervanesine,
Bizi görmek için, çıksın Garip can.

Gül Peri:

Garip canım, dışarıda intizar,
Çık dışarı, geldi Helalay Peri.
Senin için tende canı bıkarak,
Çık dışarı, geldi Helalay Peri.

Garip:

Ey, Gül Peri götür benim sözümü,
Ben çıkmam, bırak, geri dönsün o Peri.
Senemden başkasına dikmem gözümü,
Ben çıkmam, bırak, geri dönsün o Peri.

Gül Peri:

Garip’e söyledim her dediğinizi,
Bibi canım, “Varmam” dedi Garip can.
Götürdüm ben ona bu peykanınızı,
Bibi canım, “Varmam” dedi Garip can.

¹⁷²⁶ Yeşmek: çözmek, halletmek.

¹⁷²⁷ Nağra: gürültü patırtı, bağırıp çağırmak, bağırarak.

¹⁷²⁸ Arş: Sema, gök, yukarı; arş.

¹⁷²⁹ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁷³⁰ Melul: Kaygılı, tasalı, üzüntülü, kederlenmek.

¹⁷³¹ Astana: Basamak, kapı, giriş, köşk, birisinin yanı.

Helalay Peri:

Helalay ben geldim bu ah-ı zara,
Bir mürüvvet kılsın biz bikarara,
Terahhım¹⁷³² eylesin ben gibi naçara,
Bizi görmek için, çıksın Garip can.

Gül Peri:

Garip can, bir gül-i rağna¹⁷³³ gelmiştir,
Kapıya uzun boylu dilber gelmiştir,
Seni diye, çılgın âşık gelmiştir,
“Çıkıp görsün” dedi Helalay Peri.

Garip:

Garip diye olmasın âşık-ı şeydâ,
Bu bîkararlıktan ona ne fayda,
Bu arada hacet ermes¹⁷³⁴ tövella*,
Ben çıkmam, bırak, geri dönsün o Peri.

Gül Peri:

Gül Peri der, hizmetinde koştum,
Tekrar tekrar sözlerini söyledim,
Senin için ona bunca yalvardım,
“Geri dönsün, çıkmam” dedi Garip can.

Bu konuşma tamamlanır, biter. Garip’in söylediklerini Gül Periden duyan Helalay Peri çok üzülür. Rengi kaçar. Güçsüzleşir. Gül Peri bibisindeki bu hali farkedip, ona hayıflanır. O, Helalay Periyi yatıştırmak için bir gazel söyler.

Bibim, kulak as benim sözüme,
Garip can gelir şüphe etme,
“Asla varmam” dedi bakıp yüzüme,
Garip can gelir şüphe etme,

Varmış onun mekanda dildarı,
Senem imiş onun sevgili yarı,
Garip canın oymuş gönlünün zarı,
Garip can gelir şüphe etme,

İstersen, Garip canın yanına var,
Desem, sözlerimi yanında gez,
Garip’i izle de eksiksiz gör,
Garip can gelir şüphe etme,

Gül Peri der, kendin var da gör şimdi,
Görür isen, benim ile gel şimdi,

¹⁷³² Terahhım: Merhamet etmek, acımak.

¹⁷³³ Rağna: Güzel, çekici.

¹⁷³⁴ Ermes: Gereksiz, zarureti yok, gerek yok, ne lazım.

* Tövella: Dil dökme, kandırma; öğüt, nasihat (A.N.)

Başka nasihatın varsa, ver şimdi,
Garip can gelir şüphe etme¹⁷³⁵.

Gül Peri sözünü tamamlar. Helalay Peri bu sözleri duyup, Garip'in yanına gitmeye karar verir. Yardımcılarını hizmetçilerini burada bırakıp yanına Gül Periyi alır ve Garip'in evine doğru yola koyulurlar. Garip'in otağına gelirler. Helalay Peri Garip'in yüzünü görür görmez, kendinden geçer, bayılır. Az vakit sonra kendine gelir ve Garip'e bakar da bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Diyarbakirden gelip,
Bağdada konuk sen misin?
Bu canıma odlar salıp,
Aklımı alan sen misin?

Benim ah-ı figanımı,
Yandırıp kemiklerimi,
Bu cism-i¹⁷³⁶ natüvanımı,
Odlara salan sen misin?

Gelip sen Bağdat şehrine,
Erirsin maksadına muradına,
İşittim sizi şazada¹⁷³⁷,
Ol şah u cihan¹⁷³⁸ sen misin?

Seni derler bana âşık,
Ben olayım sana maşuk,
Kaşın yaydır, kırpiğin ok,
Gamzesi peykam¹⁷³⁹, sen misin?

Benim odum teskin¹⁷⁴⁰ olsa,
Düşmanlarım gamlı olsa,
Huda bize razı kılrsa,
Sahibi devran sen misin?

Görseniz bizim mekanı,
Gezseniz "Bağısafayı",
Helalay kızın konuğu,
Gelen Garip can sen misin?

Helalay peri sözünü tamamlar. Garip Helalay Perinin yalvarıp yakarışını duyup, "Ey, Helalay Peri, benim Şahsenem adında yarım var. Nice yıldır onun aşkında yanıp, pişiyorum. Ben Senemden başkasını kendime münasip, layık görmüyorum. Ben, kendim, Şahsenemin yolunda kurban olayım. Senden Şahsesenem olmaz" der de Helalay Periye bakıp, bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

¹⁷³⁵ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁷³⁶ Cisim: madde, gövde, beden, vücut.

¹⁷³⁷ Şazada: Şehzade, şahın padişahın oğlu, evladı.

¹⁷³⁸ Şah u cihan: Dünya, cihan şahı.

¹⁷³⁹ Peykam: Yay okunun ucuna giydirilen demir parça.

¹⁷⁴⁰ Teskin: Sakinleştirmek, yatıştırmak, teselli, teskin etmek.

Gereğinden çok konuştun,
Senden Şahsenem olur mu?
Meğer, gelip sen kaybolup,
Senden Şahsenem olur mu?

Bir yaşında yüz görüşmeden,
Denk oturup, denk olmadan,
İki yaşında haberleşmeden,
Senden Şahsenem olur mu?

Üç yaşında oynayıp gülmeden,
Dört yaşında kadir bilmeden,
Bir birimize eşleşmeden,
Senden Şahsenem olur mu?

Yedi yaşında bağ gezmeden,
Bir maksada mektup yazmadan,
Garip'ten ümit kesmeden,
Senden Şahsenem olur mu?

Garip sözünü tamamlar. Garip Helalay Periye kendi halini, durumunu anlatır. Bundan sonra, kendinden onun vazgeçmesini ister. Helalay Peri Garip'in söylediklerini anlamaz. Anlamak da istemez. Tam aksine Helalay Peri Garip'e bakar ve "Ey, Garip, şimdi Şahsenemden geç. Sana dünyada ne lazımsa ben bulurum. Benim canım da, bedenim de senin olsun" deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Bağdat ülkesinde devran sürelim,
Garip canım, Şahsenemden geç şimdi.
Can verinceye kadar, oynayıp gülelim,
Garip canım, Şahsenemden geç şimdi.

Bu dünyada sana mal gerekse,
Yüzde tane tane ben gerekse,
Dudakta şehdi şeker bal gerekse,
Garip canım, Şahsenemden geç şimdi.

Bunda sana bağ-ı bostan gerekse,
Benim gibi nazlı güzel gerekse,
Altın köşk, kasrı eyvan¹⁷⁴¹ gerekse,
Garip canım, Şahsenemden geç şimdi.

Diyarbakire varsan, rezil olursun,
Burda kalsan, dil-i guya¹⁷⁴² olursun,
Bağdat ülkesinde padişah olursun,
Garip canım, Şahsenemden geç şimdi.

Yeni bahçelerime barı olur¹⁷⁴³ sun,

¹⁷⁴¹ Kasvı eyvan: Köşk eyvan., saray.

¹⁷⁴² Dili guya: Bülbul, öten bülbul olursun manasında.

Herkesin derdine dâri¹⁷⁴⁴ olursun,
Helalay Perinin yarı olursun,
Garip canım, Şahsenemden geç şimdi.

Helalay Peri övgülü namesini bitirir. Garip Helalay Perinin övgülü namesini duyup, ona bakar ve “Ey, Helalay Peri, aklına dön, kendine gel, ben sana hiç bir zaman yar olmam. Bana mal mül gerekmez. Ben Şahsenemden asla vazgeçmem” deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ta tenden can çıkmadıkça,
Şahsenemden geçer miyim?
Başım yolunda kesilmedilçe,
Şahsenemden geçer miyim?

Ta Ezrayıl¹⁷⁴⁵ gelmedikçe,
Tenden canım almadıkça,
Ceset¹⁷⁴⁶ bikarar olmadıkça,
Şahsenemden geçer miyim?

Ta yüzlerim solmadıkça,
Gözüm kuma dolmadıkça,
Lahat¹⁷⁴⁷ içine girmedikçe,
Şahsenemden geçer miyim?

Zincir bağlayıp ayağıma,
Hançer koysan boynuma,
Seni alıp kucağıma,
Şahsenemden geçer miyim?

Garip âşık yanıp pişip,
Gerdanına dağlar koyup,
Sen gibi hayasızı sevip,
Senem candan geçer miyim?

Garip sözünü tamamlar. Helalay Peri bu sözleri Garip’ten duyup, çok öfkelenir. Öfkelenir de hizmetçilerine bakıp, “Garip’i dövün” der. Hizmetçiler Garip’e vurmaya kıyamazlar böylece bir müddet beklerler. Helalay bu hali görüp, hizmetçilerine gazaplı bakar ve Garip’i dövmelerini buyurur. Hizmetçiler Garip’i dövmeye başlarlar. Garip hiç bir karşılık vermez. Garip her taraftan kırk dayak yer. Sonunda Garip dayağa dayanamayıp, yıkılır, bayılır. Hizmetçiler de yorgun bitkin, ona vurmayı keserler. Helalay Peri burda kendinin baş hizmetçisi olan Gül Periyi bırakıp, geri kalan hizmetçileri beraberine alıp, kendi mekanına geri döner. O mekanına giderken Gül Periye: “Ey, Gül Peri, Garip kendine geldikten sonra, beni kabul etmezse, onu dara astırırım. Bunu ona haber ver” der.

Şimdi haberi kimden al, Gül Periden al. Helalay Peri hizmetçileriyle gittikten sonra, Gül Peri Garip’e bakar. Onun kanayan, kesilen yerlerini temizleyip, bağlar. Garip gözünü açtıktan

¹⁷⁴³ Barı olmak: Yüz kere, yüz gezek, yüz kerem.

¹⁷⁴⁴ Dâri: İlaç, em, derman.

¹⁷⁴⁵ Ezrayıl: Canlıların ruhunu almakla görevli dört büyük melekten biri.

¹⁷⁴⁶ Ceset: Beden, vücut; ölü, cenaze.

¹⁷⁴⁷ Lahat: Kabir, mezar.

sonra, Gül Peri ona su verir. Onu uygun yerde oturtur. Garip Gül Perinin bu yaptığı iyiliği görüp, ona bakar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Bu ülkede, ey, Gül Peri,
Öldüğümde, sen ağla.
Artık benim halim harap,
Öldüğümde, sen ağla.

Başımın üstüne gel,
Kolunu boynuma koy,
Kıyametlik apam¹⁷⁴⁸ ol,
Öldüğümde, sen ağla.

Eğer bana yetse kaza¹⁷⁴⁹,
Burda ruhum olsa ceza,
Ne kadar verse, cefa, eza,
Öldüğümde, sen ağla.

Benim için yanıp piş,
Bir biçare bakes de,
Bir zaman saçını yay,
Öldüğümde, sen ağla.

Solarsa bu ömrümün gülü,
Bana yetse, hazan yeli,
Burda yoktur abla eli,
Öldüğümde, sen ağla.

Beni öldürür bu zalim,
Garip der, ne geçer halim.
Hani benim Gülcemalim,
Öldüğümde, sen ağla.

Garip sözünü tamamlar. Gül Peri Garip'ten bunları duyup, ona acır. Gül Peri Garip'e nasihat verip, tavsiye edip, "Ey, Garip, Helalay Peri burdan giderken, - Eğer Garip beni kabul etmezse, ben onu dara astırırım – dedi. Sen, en iyisi o zalimi kabul et. Yoksa burda haksız bir şekilde öldürülürsün" der. Gül Perinin bu tavsiyesini duyup, Garip ona bakar ve "Ey, Gül Peri, ben doğduğum gün öldüm. Şahsenemin yolunda başım kurban olsun. Helalay gibi hayasız, ahlaksız, yaygaracı birisine asla, boyun olmam. Bırak, ne yapabiliyorsa yapsın" deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Oda salıp yandırsa da,,
Asla, sözümünden dönmem.
Zehir zıkkım yedirse de,
Asla, sözümünden dönmem.

Diri halde kestirse de,
Aslana verip yedirse de,

¹⁷⁴⁸ Apa: Büyük kız kardeş, abla.

¹⁷⁴⁹ Kaza: Ölüm, ecel.

Ateşli gömleği giydirse de,
Asla, sözümünden dönmem.

Bütün tenimi dağlasa da,
Kesip kesip tuzlasa da,
Kazana koyup buğulasa da,
Asla, sözümünden dönmem.

Her cezayı düşünüp görse,
Dünyalar cezasını biriktirse,
Hepsini birden bana verse,
Asla, sözümünden dönmem.

Garip der, söz verdim,
Doğdum, dünyadan geçtim,
Öldürürse, kazama yettim,
Asla, sözümünden dönmem¹⁷⁵⁰.

Garip sözünü tamamlar. Garip bu nameyi bitirdikten sonra bir müddet Gül Periyle oturup konuşur, sohbet ederler. Birden Garip'in hatırına, yadına Şahsenem gelir ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ey, Şahsenem, dünyada hiç görmedim sen gibi peri,
Ben seni rüyamda gördüm, yedi yaşımdan beri,
Ne kadar göz gezdirdim, yer yüzünde hubları¹⁷⁵¹,
Seyahat edip, gezip tozdum, yer yüzünde her yeri,
İşbu dünyaya gelip, hiç görmedim sen gibi peri.

Burda, Şahsenem, deyip, ey, nazenin sahip cemal,
Leblerinde rize rize¹⁷⁵² dökülür bal üzre bal,
Bu cihan bağında yoktur, kamatin gibi novnahal¹⁷⁵³,
Yusuf-ı senamıdır sen, tutıyı şirin makal¹⁷⁵⁴,
Ben bu dünyaya gelip, hiç görmedim onun gibi peri.

Keşfedip, her yana gidip, bir çok sahrayı gezip,
Gemiler ile yüzüp, bir çok deryayı gezip,
Bir yanı Ürgenç¹⁷⁵⁵ yine Gürlen¹⁷⁵⁶ Hive'yi gezip,
Vas¹⁷⁵⁷, Şirvan¹⁷⁵⁸, Bağdat'ı¹⁷⁵⁹, şehri Buhara'yı¹⁷⁶⁰ gezip,

¹⁷⁵⁰ Bu şiir ve buradaki olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁷⁵¹ Hub: İyi, güzel, sevgili, sevmek, âşık olmak.

¹⁷⁵² Rize rize: Bölek bölek, mayda, küçük parça, parça.

¹⁷⁵³ Novnahal: Fidan, genç çocuk.

¹⁷⁵⁴ Makal: Söz, kelam.

¹⁷⁵⁵ Ürgenç: Eski Köneürgenç şehiri.

¹⁷⁵⁶ Gürlen: Özbekistan'da bir il ve şehir adı.

¹⁷⁵⁷ Vas: Türkmenistanın Daşoğuz ilinde: Diyarbekir, Akca gelin, Halapşirvan, Şamahşirvan, Nevşirvan, Devkesen, (Şirin Ferhatın kalesi), Edihemin kalesi (Böten dağ), Şahvezir (Şahsenem) şehirlerinin yer aldığı bölgeye verilen ad.

¹⁷⁵⁸ Şirvan: Metinde adı geçen Şamahşirvan.

¹⁷⁵⁹ Bağdat: Yukarda gösterilen Bağdat yurdu.

¹⁷⁶⁰ Buhara: Özbekistan'ın Buhara şehri.

Aydınlık aleml gezip, görmedim onun gibi peri.

Çok vilayeti gezdım ben, vardım Amul¹⁷⁶¹, Andıcan¹⁷⁶²,
Uğrayıp, hem Çarcev'e¹⁷⁶³ vardım yine Marucahan¹⁷⁶⁴,
Sarat¹⁷⁶⁵, Anev¹⁷⁶⁶, ben gedim yine hem Nusaycan¹⁷⁶⁷,
Şehr-i Parav'dan¹⁷⁶⁸ geçip, vardım yine yürüyüp Balkan¹⁷⁶⁹,
Ben bu dünyayı gezip, hiç görmedim bunun gibi peri.

Çin-Maçın'a gidip gördüm, Hata¹⁷⁷⁰ ile Hotan¹⁷⁷¹,
Bütün Türkistan'ı¹⁷⁷² gezdım, hem yine şehri Kokan¹⁷⁷³,
Yarkent¹⁷⁷⁴, Daşkent¹⁷⁷⁵ yine vardım çok vilayet-i hakan¹⁷⁷⁶,
Meşrebi¹⁷⁷⁷ divane gibi gezdım Hirad'ı¹⁷⁷⁸ şehr-i han,
İşbu alem gezip, görmedim Senem gibi peri.

Çölde mecnun gibi gezip, sahralara attım adım,
Barsagelmez¹⁷⁷⁹ çöl ile vardım yine "Bağırem"¹⁷⁸⁰,
Bir an olsun sevinçli olmadım, çektim hep derdi elem¹⁷⁸¹,
Koluna su koyabilmez Helalay gibi elem¹⁷⁸²,
Bütün cihanı gezip, hiç görmedim sen gibi peri.

Diyar¹⁷⁸³ şehrinden çıkıp, vardım yine Aydın¹⁷⁸⁴ şerip¹⁷⁸⁵,
Çok yerleri gezip, nice günler sararıp,
Nihayet çok utanıp, Bağdada geldim ben Garip,

¹⁷⁶¹ Amul: Kadim Amu Deryanın kenarında, Türkmenabat (eski Çarcev) şehrinin yakınında bulunan şehir adı.

¹⁷⁶² Andıcan: Özbekistanda bir şehir adı.

¹⁷⁶³ Çarcev: Şimdiki Türkmenabat şehri.

¹⁷⁶⁴ Marucahan (Mar u Cihan): Eski Marı (Merv) şehiri.

¹⁷⁶⁵ Saragt: Eski Saragt şehiri.

¹⁷⁶⁶ Anev: Aşgabat şehrinin doğusunda yer alan şehir.

¹⁷⁶⁷ Nusay: Aşgabat ilçesinin Bağır köyünün yanında bulunan eski bir şehir adı.

¹⁷⁶⁸ Parav: Gızılbat (Kızılbat-şimdiki Serdar şehiri)

¹⁷⁶⁹ Balkan: Türkmenistanın batısında bulunan Büyük ve Küçük Balkan dağlarının adı. Bu dağların büyüğüne de, küçüğüne de Balkan deniyor.

¹⁷⁷⁰ Hata: Eski bir kelime. Çinde bir yer adı.

¹⁷⁷¹ Hotan: Daha önce de belirttiğimiz gibi; Çinde bir şehir adı.

¹⁷⁷² Türkistan: Eski söz, Orta Asyayı, batı Çini, kuzey Ovganistanı içine alan bölgenin adı.

¹⁷⁷³ Kokant: Özbekistanda bir şehir adı.

¹⁷⁷⁴ Yarkent: Çinde bir şehir adı.

¹⁷⁷⁵ Daşkent: Özbekistanın başkenti.

¹⁷⁷⁶ Hakan: Doğu halklarının, özellikle de Çin hükümlanlığının simgesi. Burada ise, birçok hakanlıkları dolaştım, birçok yere uğradım anlamında kullanılmıştır.

¹⁷⁷⁷ Meşrep: Meşrebi Tekeli olabilir. Eğer o ise, Meşrebi Tekeli XVI-XVII yüzyılda hayat süren bir Türkmen şairi.

¹⁷⁷⁸ Hirat: Ovganistanda bir şehir.

¹⁷⁷⁹ Barsagelmez (Varsagelmez) çölü: Nebitdağ (şimdiki Balkanabat şehiri) şehrinin batısında yer alır. Orda şimdi petrol kuyularından madenler çıkartılmakta.

¹⁷⁸⁰ "Bağırem" (Bağ-ı erem, Erem bağı): Daha önce anlatılan Şahsenem'in Şahvezir şehride bulunan bahçe adı.

¹⁷⁸¹ Derdi elem: ağrı, acı, hastalık, muzdarip, kaygı, tasa.

¹⁷⁸² Elem: burda Helalay hastalığa, keder, üzüntüye benzetiliyor.

¹⁷⁸³ Diyar: Diyarbakir kalesi.

¹⁷⁸⁴ Aydın: Âşık Aydın.

¹⁷⁸⁵ Şerip: şöhretli, şanı yüksek, aziz, muhterem, ünlü, meşhur.

Şükür huda dileğim, senin visalin olsa nasip,
Şahsenem gibi nazenin hiç görmedim tek peri¹⁷⁸⁶.

Garip sözünü tamamlar. Gül Peri bu sözleri duyup, Garip'e merhamet eder, ona acır. O Garip'e bakar ve "Ey, Garip, sen gerçekten de hak aşıkımışsın. Ben bunları Helalay Periye anlatırım" deyip, Garip'in yanından gider. Garip burda acısını çekedursun.

Şimdi haberi kimden al, Helalay Periden al. O köşkünde kendine yer bulamaz. Bir durduğu yerde de fazla duramaz. Oturamıyor da. Yemek de yiyemiyor. Öfkeli bir şekilde odasında oraya buraya gezinip duruyor. O vakit odasına Gül Peri girer. Helalay Peri onu görür görmez ondan haber sorar. Gül Peri Helalay Periye bakar ve "Garip hak aşıkımış" der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ablacığım, kulak ver benim sözüme,
Garip can Senemin hak âşığıdır.
Garip can mert olup, dedi kendime,
Garip can Senemin hak âşığıdır.

Garip can sözünden asla dönmez,
Hak âşığın odu asla da sönmez,
Buna akıl erdirmeden, kimse bilemez,
Garip can Senemin hak âşığıdır.

Araya girip, olma ile maskara,
Akıl isen, bir kulak ver bana,
Garip can mısapır¹⁷⁸⁷ gelmiş buraya,
Garip can Senem'in hak âşığıdır.

Kendini düşünme, tek gönlünde yalnız,
Gül Peri der, inan şimdi sen buna,
Ceza verme, bundan başka sen ona,
Garip can Senemin hak âşığıdır¹⁷⁸⁸.

Gül Peri sözlerini tamamlar. Bu sözleri duyup, Helalay Peri öfkeli bir şekilde Gül Periye bakar ve "Onu ben bilirim" dercesine sağ elini sallayıp, elini çıkarır. O an onun önünde hizmetçileri hazır bulunurlar. Helalay Peri onlara bakar ve "Garip'i gizli bir şekilde benim köşküme getirin" deyip, onlara emir verir. Hizmetçiler Garip'i alıp, Helalay Perinin yanına getirirler. Helalay Peri Garip'e öfkeli bir şekilde bakar ve "Ey, yabancı, sen benim söylediklerime razı olmadın mı? Sen Senemin hak âşığımsın?! Artık sen zindanda¹⁷⁸⁹ çürürsün" deyip, hizmetçilere Garip'i zindana götürmeyi buyurur. Hizmetçiler Garip'i zindana götürürler. Garip zindana girerken hizmetçilerden dutarını sorar ve "Ey, kızlar, benim gönlümün tesellisi olan tamdıramı bana verin" der. Hizmetçiler Garip cana tamdırasını verirler. Kızlar Helalay Perinin buyruğunu yerine getirip onun yanına gelirler. Ona "Hizmetinizi yerine getirdik" derler. Helalay Peri kızlara kızgın bir şekilde bakıp, "Kim eğer, Garip'in zindanda olduğunu birisine söylerse, onun başı ölümlü, malı yağmalandı bilsin" der. Bu söylenenlerden sonra, Gül Peri de bu konuda bir şey söylemez.

¹⁷⁸⁶ 1966 yılında baskısı yapılan "Şahsenem Garip" destanında Garip bu nameyi Helalay Periyi kendine eş olarak aldıktan sonra ona bağışlayıp, ona övgüler yağdırır. Bu versiyonda ise, Garip Helalay Periyi kendine eş olarak almaz. Yani, Garip bu şiiri Şahsenem için söyler. Biz de bunun aslında şöyle olduğunu düşünüyoruz.

¹⁷⁸⁷ Mısapır: Muhtaç, ihtiyaç sahibi, aciz, hor, hakir.

¹⁷⁸⁸ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁷⁸⁹ Zindan: Eski zamanların karanlık ve korku verici hapisanesi; zindan.

Şimdi haberi kimden al, “Bağmurattaki” hizmetçilerden al. Onlar Garip’i kaybederler. Onun nereye gittiğini de bilmezler. Onlar Garip’i bulamayınca bunu Izmıkşır şaha ulaştırırlar. Izmıkşır şah Garip’i bu kadar aramasına rağmen onu bulamaz, sorduklarının da hiçbirisi bilmez. Aramalar bittikten sonra, Izmıkşır şah, eşi olan Aypara, tüm vezir hizmetçiler: “Garip geldiği gibi, gene bir yerlere gitmiştir” zannederler. Şimdilik bu söz burda kalsın.

Şimdi haberi kimden al, zindanda yatan Garip’ten al. O, bir olan Allah’a sığın¹⁷⁹⁰, yakar¹⁷⁹¹ı yatırır. Onun gitgide canı sıkılmaya başlar. Şahsenemi hatırlar, eline tamdırasını alıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Bilirmisin, ey, Şahsenem,
Zindandayım, zindandayım.
Bunca cezayı bil Senem,
Zindandayım, zindandayım.

Felek aş zehir kattı,
Bilsen ecel burda yetti,
Ömrüm şimdi şurda geçti,
Zindandayım, zindandayım.

Bu fanide merhamet olmaz,
Bu zamanda mazlum gülmez,
Zindandayım kimse bilmez,
Zindandayım, zindandayım.

Garip Şahsenemi gözler,
Gördüğü yerde mazlum¹⁷⁹¹ ağlar,
Zalim insaflıyı izler,
Zindandayım, zindandayım.¹⁷⁹²

Garip sözünü tamamlar. Garip’in kederli, üzüntülü sesi, tamdıranın bülbül avazı bununla bitmez. Gece gündüz, dayıma¹⁷⁹³ devam eder. Bu kederli iniltiye, tamdıranın hoş avazına her taraftan insan hayvan gelmeye başlar. O gelen insanları, hayvanları Helalay Perinin yardımcıları, hizmetçileri ne kadar kovmaya çalışsalar da başarılı olamazlar. Tam aksine kuşlar da, böcekler de buraya akın ederler. Hizmetçiler sonunda bunları Helalay Periye söylemek zorunda kalırlar. Helalay Peri bunları duyar duymaz zindana doğru koşar. Bir de bakarki, çok büyük kalabalık toplanmış. Garip’in hoş avazını, sazını, müziğini dinliyorlar. Hayvanlar da Garip’in kederli sesini, tamdıranın şirin avazını duyup, pür dikkat dinlemeye koyulurlar. Helalay Peri bu hali görüp, korkmaya başlar. O kendi kendine: “Ben Garip’i olmadık yerde suçsuz cezalandırdım, ona eza cefa çektirttim. Onu bayılıncaya kadar dövdürttüm. Gizli yaşadığı yerden getirtip, zindana koydum. Benim bu yaptıklarımı kimse bilmiyor. Bu sırlar su yüzüne çıkarsa eğer beni elalem rezil eder, maskara ederler. Bundan sonra artık Garip’i zindanda tutmak boşuna, imkansız. En iyisi ben onu zindandan çıkartayım. Ondan özür dileyip, beni bağışlamasını isteyeyim” diye düşünür. Bu amaçla Helalay Peri yardımcılarını yanına çağırıp, onlara: “Siz ilk önce zindanın etrafındakileri kovun ve sonra da Garip’i gizli bir şekilde temizleyip, arındırıp, yeni elbiseler giydirip benim yanıma getirin” diye, emir verir. Kızlar bu hizmeti aynen olduğu gibi yerine getirirler. Garip’i ondan sonra Helalay Perinin yanına getirirler. Odada Helalay Peri ile Garip tek başına kalırlar. Helalay Peri kızlara işaret

¹⁷⁹⁰ Sığınmak: Dayanmak, iltica etmek.

¹⁷⁹¹ Mazlum: Zulüm görmüş, zulme uğramış; sessiz, yumuşak huylu, sakin.

¹⁷⁹² Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁷⁹³ Dayıma: Her zaman, hep, daima.

verir vermez onlar odadan çıkarlar. Helalay Peri Garip'e bakar ve "Ey, Garip, sana yaptığım bunca cefaları, ezaları, işkenceleri affeyle. Beni bağışla" der. O, ona yalvarıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Garip canım, benim sana kıldığım böyle cefalarını,
Cefa, işkence, eza eyleyip, nice kıldım hatalarını,
Hatalar yerine kılsan, bize bugün ezalarını,
Günahıma terahhım¹⁷⁹⁴ kıl, ben gibi rısvalarını¹⁷⁹⁵,
Eğer akıl isen, affeyleyiver, al hayır dualarını.

Hatadan oldu bu işler, bu dem çoktur pişmanlıklar,
Onu artık unutalım, ganimet gör bu devranlar,
Gözlerini seveyim şimdi, sana kurban cümle cihan,
Gönlünü şadı hürrem kıl, yine kılma perişanlar,
Hudam ulaştırır sonunda, gönülde muddağalarını¹⁷⁹⁶,

Şahsenemin yarı sensin, bugün oldun bize mihman,
Kişi misafirine kılmalıdır canlarını kurban,
Ki öldürsen razıyım, senin önünde yok arman,
Yine hulk-ı melahet içre, sen hüsn ehline sultan,
Affeyleyiver, mutlu kıl, benim gibi yoksulları.

Senin önünde dik durup, ben yalvarırım burda gelip,
Yaptığıma pişmanlığım var, sarardım gül gibi solup,
Rüsva olup ben kusursuz, utanmaktan şimdi ölüp,
Helalay der, Garip canım, hak âşıksın şimdi bilip,
Affeyle günahımı benim, kabul et sen yalvarışlarımı.

Helalay Peri sözlerini tamamlar. O Garip'e bakıp, yalvarmaya devam eder. Garip Helalay Perinin bu kadar yalvarıp yakarmasına dayanamaz ve sonunda onu affeder. Helalay Peri o vakit Garip'e bakar ve "Ey, Garip, gel, ikimiz kıyametlik kardeş olalım. Ben senin kız kardeşin olayım, sen de benim kardeşim ol" der. Garip Helalay Perinin bu söylediklerini kabul eder. Helalay Peri buna çok sevinir ve kalkıp gidip Garip'in alınından, yanağından okşar ve onu kucaklar. Uzak bir yerden bu olan biteni izleyen Gül Peri neyin ne olduğunu anlamadan, kendi kendine "Garip Helalay Periye yar olmayı kabul etti. Gel ben bunu Izmışır şaha müjdeleyeyim" deyip, şahın sarayına doğru koşar. Bırak, o gidedursun.

Şimdi haberi kimden al, Garip ile Helalay Periden al. Bunlar kardeş olduktan sonra, Garip Helalay Periye geçmişte neler neler yaşadığını tek tek anlatır, olan bitenlerden bahseder. Helalay Peri bu kederli olayları duyup, kendinin Garip'e yaptıklarını hatırlamadan, "Hıyanetlik yapmayan insana, hak âşığına böyle zulümler hiç yapılır mı" der. Garip, anlattıklarına Helalay Perinin inanmadığına kızar ve ant eder. Helalay Peri bunu duyup, kendisinin Garip'in anlattıklarına inanmış olduğunu beyan edip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Diyarbakire varsam, ölürüm dersin,
Garip canım, sözlerine inandım.
Gonca gibi açılmadan, solarım dersin,
Garip canım, sözlerine inandım.

¹⁷⁹⁴ Terahhım: Merhamet etmek, acımak.

¹⁷⁹⁵ Rısva: Rezil olmak, maskara, rüsvay olmak.

¹⁷⁹⁶ Muddağa: İstek, arzu.

Diyarbekirdedir mekanım dersin,
Şah Abbas hiç vermez amanımı dersin,
Ölür sen, hiç yoktur, şüphem dersin,
Garip canım, sözlerine inandım.

Diyarbekirdedir hayalim dersin,
Varsam, diriliğim şüphelidir dersin,
Annem, kızkardeşim bir dilguşayım¹⁷⁹⁷ dersin,
Garip canım, sözlerine inandım.

Helalay der, hoş gelmişsin Bağdada,
Burda çok hürmetin olur ziyade,
Şimdi bildim yalan söz yok arada,
Garip canım, sözlerine inandım.

Helalay Peri sözünü tamamlar. Garip ile Helalay Peri kardeş olma nedeniyle yapacakları töreni, merasimi düşünüdursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Izmıkşir şaha Garip ile Helalay Perinin “nikah düğününü” müjdelemeye giden Gül Periden al. Gül Peri o gidişinde, yolda durmadan, az yürür, çok yürür Izmıkşir şahın sarayına gelir. O koşuştururcasına Izmıkşir şahın yanına varır. Onun önünde saygıyla eğilir. Gül Perinin yüreği ağzına gelir. Izmıkşir şah Gül Periden haber sorar. Gül Peri Izmıkşir şaha bakar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ey, şahım, bu sözüme kulak ver,
Bülbül geldi Helalayın bağına,
Bin elvan dil ile olup memnun,
Pervaz¹⁷⁹⁸, edip konu gül dalına.

Ey, şahım, sırrımı beyan eyleyeyim,
Her ne varsa size ayan eyleyeyim,
Niçin sizden bu sözümü gizleyeyim,
Kulak verin sözün başına ayağına.

Siz de bağa temaşaya varsanız,
Seyran eyleyip, gül goncalar görseniz,
Ya varsanız, ya bir cevap verseniz,
Azar erişmesin gül yaprağına.

Gül aşkından bülbül bin elvan söyler,
Arzu arman ile bir birini gözler,
Temaşaya çıkıp, birkaç kızlar,
Sıya¹⁷⁹⁹ zülfünü döküp al yanağına.

Hudanın takdiri o ezel günde,
Helalay, Garıba ben kendim bende,
Gece gündüz koşup hizmetlerinde,

¹⁷⁹⁷ Guşa: Köşe, bir şeyin boş yeri, uzak, herkesten uzak olan yer.

¹⁷⁹⁸ Pervaz: Uçmak, yükselmek.

¹⁷⁹⁹ Sıya: Kara, siyah.

Gül Peri baş koymuş izine toprağına.

Gül Peri sözünü tamamlar. İzmıkşir şah bu habere çok sevinir. O Gül Periye bakar ve “Biz Ayparayla konuşup, Helalayı Garip’e vermeyi düşünmüştük, makul görmüştük. Bu iş çok iyi oldu. Ey, Gül Peri, onlar birbirlerini sevdilerse bu Allah’ın da istediğidir. Biz du bunu kabul ederiz. Biz artık olacak düğün hazırlıklarına başlayalım. Sen benim sözümü kızıma ulaştır” der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Garip ile bugün Helalay Peri,
Herne iş kılsalar ecizat¹⁸⁰⁰ verdim,
Var, Gül Peri, yetir bu sözleri,
Herne iş kılsalar icazet verdim.

Onlara ulaştır bizden selamı,
Yazılmış ezelde kudret kelamı,
Hudanın yazdığını bozmak olur mu?
Herne iş kılsalar icazet verdim.

Molla müftü bu divana gelsinler,
Hazineden mal ve dünya alsınlar.
Helalayı Garip cana versinler,
Herne iş kılsalar icazet verdim.

Altından kursunlar köşk ve sarayını,
Temiz kılsınlar sefalı yerini,
İşan kadı kılsın onların nikahını,
Herne iş kılsalar icazet verdim.

İzmık şah der, onlar olsunlar hursant¹⁸⁰¹,
Garip canım olsun bana ciğerbent¹⁸⁰²,
Helalay evladım, o da bir evlat,
Herne iş kılsalar icazet verdim.

İzmıkşir şah sözünü tamamlar. Şah sevincine dayanamayıp, kahkahalar atarak güler. Çok mutlu olur. O Gül Periye bakar ve “Burda bekleme. Git de Helalay Periye benim ve annesinin razı olduğunu duyur, söyle. Bizim düğünlere hazırlandığımızı ona haber ver” der. Gül Peri şahdan bunları duyar duymaz, Helalay Perinin köşküne doğru yola koyulur. Bırak, o gidedursun.

Şimdi haberi nerden al, Helalay Perinin köşkünden al. Garip ile Helalay Peri kardeş olduktan sonra, yavaş adımlarla sarayın büyük otağına girerler. Helalay Peri yardımcılarını, hizmetçilerini yanına çağırıp, onlara tüm olan biteni haber verir ve “Biz Garip ile kardeş olduk. Bugün onun törenini, merasimini kutlayacağız. Gülgün giyinin, sevinçli, mutlu olun, saz çalın, şarkı söyleyin, çeşit çeşit yemekler pişirin” diye onlara buyurur. Helalay Peri kızlara göz gezdirdiğinde onların arasında Gül Periyi göremez. Helalay Peri yardımcılarına bakar ve “Gül Peri nerde? Nereye gitti?” diye sorar. Kızlar birbirlerine bakışır ve “Biz bilmiyoruz” derler. Helalay Peri de “Tüm bağı dolaşın, onu arayın nerde olursa bulup benim yanıma çağırın gelsin” der. Kızlar bağı her yerine bakarlar ama Gül Periyi bulamazlar. Aramayı bırakıp, kızların hepsi Helalay Perinin yanına gelip, “Biz Gül Periyi bulamadık” derler. Helalay Peri bu haberi duyup, yardımcılarına bakar ve “O

¹⁸⁰⁰ Ecizat: İzin, ruhsat.

¹⁸⁰¹ Hursant: Mutlu, keyifli, eğlenceli.

¹⁸⁰² Ciğerbent: Çocuk, evlat, oğul.

hiçbir yere gitmemiştir, buralarda bir yerdedir, mutlaka gelir. Siz eğlenmeye devam edin, saz çalın, nameler söyleyin. Bırakınız benim kardeşim Garip de eğlensin” der. Bunlar eğlenedursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Gül Periden al. O şahın yanından ayrıldığı gibi, doğru Helalay Perinin sarayına gelir. Kızların gülgün giyinmiş olduklarını, onların eğlendiklerini, Helalay Periyi de Garip ile bir yerde oturur görünce kimseden haber sormadan, bu eğlencelerin ne hakkında olduğunu bilmeden, gönlünden koptuğu gibi eski düşünceleriyle bir name söyler. O, işte, şöyle:

Açıldı Garip’in bahtı,
Mübarek¹⁸⁰³ olsun toyunuz.
Altından yapın tahtı,
Mübarek olsun toyunuz.

Şimdi geçti çok hatanız,
Cevabını verdi babanız,
Bugün ya da sabah nikahınız,
Mübarek olsun toyunuz.

Babanız izin verdiler,
Toya hazırlık gördüler,
Sizi Gariba verdiler,
Mübarek olsun toyunuz.

İşitti ah-ı zarını,
Ver şimdi her şeyini,
Al kucağa yarını,
Mübarek olsun toyunuz.

Müjdeleyip, koştum gittim,
Seviştiğinizi şaha söyledim,
İzin alıp, buraya geldim,
Mübarek olsun toyunuz.

Kendimi sıkı çağılattın,
Buketi sağlam bağlattın,
Gül Periyi kan ağlattın,
Mübarek olsun toyunuz¹⁸⁰⁴.

Gül Peri sözünü tamamlar. Bu sözleri duyan kızlar, burda bulunan hizmetçiler, Gül Perinin söylediklerine şaşırıp kalırlar. Bu vakit Helalay Peri Gül Periye bakıp, “Sen neler saçmalıyorsun? Hiç bir şeyi bilmiyorsun. Ben Garip ile kardeş oldum. Biz bunu kutluyoruz, bu eğlenceler onun için. Sen ise “Nikah, molla-müftü diye saçmalıyorsun. Bunları bu şekilde babama da mı haber verdin?” diye ona sorar. Gül Peri Helalaydan bunları duyup, biraz tedirginleşir, şaşkın duruma düşer. İzmikşir şaha da bunları haber verdiğini söyler. Buna orda bulunan herkes kahkahalarla gülerler. Helalay Peri Garip ile kardeş olduğunu haber vermek için Gül Periyi yolculuğa hazırlar, eline de mektup verir. O mektubun içeriği bir nameyle beyan edilir. O, işte, şöyle:

Garip ile kardeş oldum,
Kutlayın beni, babam, anam.

¹⁸⁰³ Mübarek: Kutlu, hayırlı.

¹⁸⁰⁴ Bundan sonraki hadiseler, olaylar, vakalar, şiirler daha önceki baskılarda bulunmamaktadır.

Bu fani dünyaya yeniden geldim,
Kutlayın beni, babam, anam.

Bugün tenhaliğım¹⁸⁰⁵ gitti,
Yalnızlığım benden geçti,
Hudadan da ümidim gitti,
Kutlayın beni, babam, anam.

Kardeş merhem oldu yaraya,
Yalnızlık yaraşır Hudaya,
Gezmek dervüştür¹⁸⁰⁶, fukaraya,
Kutlayın beni, babam, anam.

Biz aslında yeğen dayı,
Olsun şimdi kardeş toyu,
Tutun sizler bayrak evi,
Kutlayın beni, babam, anam.

Geçti kardeşsiz köyeni,
Geldi şimdi benim dediğim,
Garip can kıyametlik kardeşim,
Kutlayın beni, babam, anam.

Helalayın geldi bahtı,
Ruşen oldu onun tahtı,
Doğan yaydı ona ışığı,
Kutlayın beni, babam, anam¹⁸⁰⁷.

Gül Peri mektubu alıp, şahın köşküne doğru koşar. Bırak, o gidedursun. Şimdi haberi kimden al, Izmıkşır şahdan al. Gül Peri gelip, “Helalay Periyle Garip birbirlerine âşık oldular, sevdiler” diye haber getirdikten sonra, şah da ona izin verdikten sonra, Izmıkşır şah kendinin tüm vezir-vekillerini, ulemalarını, sıpahılarını¹⁸⁰⁸ düğününe çağırır, davet eder. Adı geçenlerin hepsi Izmıkşır şahın küngreli¹⁸⁰⁹, haşamlı¹⁸¹⁰ sarayına toplanırlar. İstişare tam başlayacakken buraya Gül Peri zar zor soluk alarak gelir. Izmıkşır şah Gül Periyi görüp, “Ne oldu?” diye sorar. Gül Peri hemen elindeki mektubu şaha uzatır. Izmıkşır şah mektubu okuyup, her şeyi anlar. Şah Gül Periye bakar ve gidebilirsin işaretini verir. Gül Peri de bunu eksiksiz anlar. Geldiği gibi köşkten çıkıp gider. Bırak, o gidedursun.

Şimdi haberi kimden al, Izmıkşır şahdan al. O kızının mektubunu aldıktan sonra, nikah toyunun istişaresini, oğul toyunun istişaresine çevirirler. Böylelikle, Izmıkşır şah bu davetinde oğul toyunun istişaresini yapar. Burda toyu geçirmenin zamanı, günü, mekanı belirlenir. Böylece, oğul toyunun istişaresi tamamlanır. Şah da, bırak, toya hazırlıklarını göredursun.

¹⁸⁰⁵ Tenha: Tek başına, yalnızlık.

¹⁸⁰⁶ Dervüş: Divane, kalender, yurtları, mekanları dolaşan kimse.

¹⁸⁰⁷ Bu şiir ve buradaki olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸⁰⁸ Sıpahi: Asker; süvari; orduda atlı sınıfına mensup asker, sipahi.

¹⁸⁰⁹ Küngre: Binanın giriş kısmında, kapının iki yanına konan büyük, yüksekçe sütun, direk. Böyle küngreler kalelerin esas girişinde de bulunur.

¹⁸¹⁰ Haşam: Binayı veya ahşap eşyaları süslemek için yapılan nakışlar.

Şimdi haberi kimden al, Helalay Perinin sarayından al. Kızlar, hizmetçiler eğlenirler ama, Garip bir köşeye çekilmiş düşünceli bir şekilde duruyordu. O eğlenip sevinmez. Bu halin nedenini herkes biliyordu. Bırak, kızlar, öbür hizmetçiler eğlenedursunlar, Garip de gamlı halde dursun.

Şimdi haberi kimden al, Izmıkşır şahın ulağından al. Ulak erkenden üç gün geçirip, dördüncü gün törenin olacağını haber verip, “Yine üç gün sonra Izmıkşır şahın oğul töreni, düğünü olacak. Oraya herkes gelsin ey” diye seslenir. Bu haberi ulak gün akşam oluncaya kadar tekrarlar. O gün törenin olacağını haber vermek için, çoğu şehirlere atlı gönderirler.

Haber edilen davetin son gününde törene: Ürgenç’ten, Kat’ten, Diyarbekir’dan, Şamahşirvan’dan, Nevşirvan’dan, Pulcebir’dan, Hanka’dan, Hazarasıp’tan, Bağdat yurdunun her yerinden izleyiciler, düğüncüler, şarkıcılar, zurnacılar, davulcular, kopuzcular, avcılar, pehlivanlar, at koşturucular, deve, öküz, koç, horoz, bıldırcın döğüşü yaptıracak olanlar gelirler.

Tören başlar. At koşturulur, güreş yapılır, keçe keçe oynanır¹⁸¹¹, ok atışılır, deve, öküz, koç, horoz, bıldırcın döğüşü yapılır. Geceleyin ise ozanlar destan söylerler, şarkıcılar saz çalıp, name söylerler. Peçiz oynanır, Torram söylenir. Bu şekilde Izmıkşır şahın evlat töreni yedi gün sürer. Yedi gün sonra, törene katılanların hepsi Izmıkşır şahın oğlunu kutlamak için sarayın önündeki alana gelirler. Köşkün yukarısında çok büyük Balahana¹⁸¹² var idi. Buraya toplananların gözleri o yöne çeviriliyordu. O vakit Izmıkşır şah, zevcesi Aypara, kızı Helalay Peri, evladı Garip ile balahanenin önüne gelirler. Törene katılanların hepsi Izmıkşır şahı, zevcesi Ayparayı oğlu ile, Helalay Perinin kardeşi olmasıyla kutlarlar. Bu insan topluluğunun arasında Şahvezir yurdundan gelmiş olan avcı Devlet de bulunmaktaydı. O Garip’i tanır, fakat avcı Devlet kimseye bir şey söylemez. O vakit orda bulunan ulak herkesin önünde: “Izmıkşır şah oğlunun yaşı uzak, bahtı, talihi açık olsun” diye seslenir. Izmıkşır şah kutlamaları kabul eder. Böylece törenler de biter. Törene gelen misafirler hepsi her tarafa, sar¹⁸¹³ uçmuş gibi kendi evlerine dönerler. Değerli konuklar çeşitli armağan, hediyelerle uğurlanır.

Şimdi haberi kimden al, biraz önceki Izmıkşır şahın törenine katılan Şahvezirli avcı Devlet’ten al. O bu dönüşüyle Şahvezir şehrine gelir. Avcı Devlet derhal Şahsenemin sarayına doğru koşar ve ona Izmıkşır şahın yurdunda gördüklerini anlatır. Bu habere Şahsenem çok sevinir. Avcı Devlet’i ise hediyeler ile uğurlar. Şahsenem avcı Devlet’in haberini duyduktan sonra Garip’i Şahvezire getirmeyi düşünmeye başlar. O, şimdilik düşünedursun. Bu söz burda kalsın.

Şimdi haberi kimden al, Garip’ten al. Izmıkşır şah evlatlık törenini geçirdikten sonra, “Bağmuratta” yaşamaya devam eder. Her Cuma Garip Izmıkşır şah ile zevcesi Ayparayı ziyarete gelir. Böylelikle aradan üç yıl geçer. Bu zaman diliminde Garip’in etrafındakiler, akranları onu çok severler. Onlar onunla yakın arkadaşlık kurarlar. Günlerden bir gün Garip’in arkadaşları onun gönlüne rahatlık vermek, eğlenmek için onun yanına gelirler. Güzel bir vakit geçirirler. Bunalrın yaptığı eğlenceleri, saz sohbetleri ona hiç tesir etmez. Onlar da bu durumu sezip, onun moralini artırmak amacıyla onu pazar yerine götürürler. Çarşı çok kalabalık idi. Garip’i çarşı ilgilendirmez. O arkadaşlarıyla beraber gezerken iki fakirle karşı karşıya gelir. O bu fakirleri görüp, kendi kendine: “Bu fakirler birçok yerlere giderler, çok gezerler. Birçok ülkede de bulunmuşlardır. Çoğu şeylerden de haberdirlirler. Gel, ben bunlara yarimi sorayım” der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Seyahat edip gezen gedalar,
Şahsenemi gördünüz mü?
Dolup daşıp¹⁸¹⁴ akan çaylar¹⁸¹⁵,
Şahsenemi gördünüz mü?

¹⁸¹¹ Keçe keçe oynamak: Oyun adı, yüzük oynamak.

¹⁸¹² Balahana: Evin üst kısmında bulunan oda veya sarayın üstünde Padişahların durduğu bir yer. Ailesi için ayrılmış olan bir yer.

¹⁸¹³ Sar: Bir kuş türü.

¹⁸¹⁴ Daşmak: Taşmak, coşmak, köpürmek, çağlamak.

¹⁸¹⁵ Çay: Su akan veya bir zamanlar akmış olan büyük dere.

Gedalar geldi toy üzere,
Senem kız cana peyveste¹⁸¹⁶,
Garip sen gayri yurt iste,
Şahsenemi gördünüz mü?

Seher kalkıp, “Hu” diyenler,
Esgi¹⁸¹⁷ cindesin¹⁸¹⁸ giyenler,
Hakk’ın senası diyenler,
Şahsenemi gördünüz mü?

Kimdir benim derdimi bilen,
Zağperan gibi rengi solan,
Abıt¹⁸¹⁹ olup, şeyda olan,
Şahsenemi gördünüz mü?

Garip der, yandı canım,
Hem mülküm, hem hanımanım¹⁸²⁰,
Günbegün yaman ahvalım,
Şahsenemi gördünüz mü?¹⁸²¹

Garip can sözünü tamamlar. O zaman fakirlerden birisi Garip canı tanır ve onun ile görüşür. Sağlık esenlik soruşur. Garip can ondan Şahsenemi sorar. Fakir Garip canın sorusuna yanıt olarak bir name söyler. O, işte, şöyle:

Şahvezir’den geldim buraya,
Şahsenem’in sağ selamet.
Cebir sitem dolu orda,
Şahsenem’in sağ selamet.

Kurulu zulüm dükkânı¹⁸²²,
İl ulus çeker cefayı,
Birçokları sürür sefayı,

¹⁸¹⁶ Peyveste: Bağlı, ilgili, bağlanan.

¹⁸¹⁷ Esgi: Eski.

¹⁸¹⁸ Cinde: Yırtık giyim, eski elbise.

¹⁸¹⁹ Abıt: Allah’a karşı kulluk borcunu yerine getiren kimse, dindar, kul.

¹⁸²⁰ Hannıman: Ev, ev bark, mal mülk.

¹⁸²¹ Bu şiirde 1959 senesindeki baskısında “Şahsenem Garip” destanında iki bent fazla. O bentler:

Tuti sıfat, şirin sözlü,
Kırmızı leb, güler yüzlü,
Ceren gibi kara gözlü,
Şahsenemi gördünüz mü?

Şeklini çeken nakışlar,
Sıfatın der yahşılar,
Toy düğün gezen ozanlar,
Şahsenemi gördünüz mü?, say., 99.

¹⁸²² Dükan: Her çeşit mal satılan yer, dükkân; atölye.

Şahsenem'in sağ selamet.

Cimri, hannas¹⁸²³ biriktirir malı,
Keseleri parayla dolu,
İl ulusun yaman hali,
Şahsenem'in sağ selamet.

Şahdır vezir zulüm eder,
Helal haram hepsini yutar,
Fakir söyler, zulüm geçer,
Şahsenem'in sağ selamet¹⁸²⁴.

Fakir sözünü tamamlar. Garip fakirden bu sözleri duyup, Diyarbekire gitme düşüncelerinden şimdilik vazgeçer. Bırak, o gezedursun.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenemden al. Garip Bağdat'ta diye duyalı çok zaman geçer. Onun hayatta olup olmadığı da belli değil. Şahsenem ah çekip geziverir. Günlerden bir gün, Şahsenem seher vaktinde uyurken bir rüya görür. Ona yaşlı, beyaz elbiseli, moysepit¹⁸²⁵ bir zat Garip'in elinden tutarak getirir ve Şahsenemin elinden tutturur. Şahsenem buna çok sevinir. Sevincine uyanır, yataktan kalkar. Bir de bakarkî, rüyaymış. O kendi rüyası hakkında düşünürken, buraya Akca Peri gelir. Akca, Şahseneme rüya gördüğünü söyler. Şahsenem de Akcaya bakar ve kendi gördüğü rüyayı anlatmaya başlar. O zaman Şahsenem Garip'i istediğini Akcaya beyan edip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Gece de, gündüz de, yarıdır armanım,
Maksadım muradım, bir görsem Garibim.
Sana pida¹⁸²⁶ olsun bu şirin canım,
Maksadım muradım, bir görsem Garibim.

Ayrılık derdinden ciğerim paredir,
Tenim delik deşik, kemiklerim yaradır,
Aşk derdinden canım çıkıp varadır,
Maksadım muradım, bir görsem Garibim.

Gözünü seveyim sözüne bende,
Hiç takat kalmadı ciğerde tende,
Ben yarımı diledim hudadan her günde,
Maksadım muradım, bir görsem Garibim.

Yine bir görseydim, yarimin yüzünü,
Gözüme sürtsem ben yarimin izini,
Yarım unutmadı Şah Abbas kızını,
Maksadım muradım, bir görsem Garibim.

Mehnedim¹⁸²⁷ çok oldu, ayşım¹⁸²⁸ eksik oldu,

¹⁸²³ Hannas: Cimri, hasis, pinti, miskin.

¹⁸²⁴ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸²⁵ Moysepit: Beyaz geyimli yaşlı, ak sakallı ihtiyar.

¹⁸²⁶ Pida: feda, kurban olmak.

¹⁸²⁷ Mehnet: Zorluk, zahmet, azap.

¹⁸²⁸ Ayış: Yaşayış, keyif, sefa, zevk, rahat yaşamak.

Yediğim, içtiğim kaygı, gam oldu,
Yarinden ayrılan Şahsenem oldu,
Maksadım muradım, bir görsem Garibim.

Şahsenem sözünü tamamlar. Akca bunları duyup, “Ey, Şahsenem, bu rüyaların sonu gerçektir, hakikattir. Garip Diyarbekir’e gelir ama onu getirmek lazım” der. Şahsenem Akca’nın bu tavsiyelerini duyup, “Ey, Akca, sen Bağdat’a gitsen, Garip’in orda olup olmadığını bir öğrensen, o ordaysa getirsen çok iyi olurdu” diye yalvarır, ricada bulunur. Akca Bağdat’a gitmeyi kabul eder. O zaman Akca’ya erkek giysilerini giydirebilirler. Eline de kalemlikle çeşitli eşyaları tuttururlar. Şahsenem Akca’yı yola uğurlayıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Akca, gider isen Bağdat iline,
Garibimi sen sağ salim getir.
Arayıp gitsen, yarin uzak yoluna,
Garibimi sağ selamet sen getir.

Ağlaya ağlaya gözümün yaşı sel oldu,
Yolunda gül benzim sararıp soldu,
Bahtım kara, taleyim¹⁸²⁹ bende ters gitti,
Garibimi sağ selamet sen getir.

Kara bahtım geçer, Garibim gelse,
Çektiğim hasretleri yarım bir bilse,
Bülbül olup yarım bağıma konsa,
Garibimi sağ selamet sen getir.

Maksat muradımdır yarimi görmeye,
Şahsenem der, kararım yok durmaya,
Yar yoluna hazır canım vermeye,
Garibimi sağ selamet sen getir¹⁸³⁰.

Şahsenem sözlerini tamamlar. Akca yoluna revan olur. O az yürür, çok yürür, sonunda Bağdat yurduna varır. Bu memleket çok büyüktü. İçinde sayısız denecek kadar kaleler bulunuyordu. Bu ülke çoğu kağanlıklardan, beyliklerden zengindi, gelişmişti. Bu nedenle birçok devletle ticaret yapardı. Her yurttan Bağdat ülkesine tacirler gelirdi. Bağdat yurdunun en büyük kalesi İzmıkşır şahın da yaşadığı şehirdi. Burası bu yurdun merkeziydi, başkentiydi. İzmıkşır şah da burda yaşıyordu. Birçok vilayetler, kaleler, kasaba köyler İzmıkşır şahın hanedanlığına bakarlardı.

Şimdi haberi kimden al, Bağdat yurduna Garip’i bulmak için gelen Akca’dan al. O İzmıkşırin kalesine varır. Akca burada birkaç gün dolaşır. Garip’i arar. Ondandır haber hatır duymaz. Nihayet Akca Garip’i ararken yolu; “Bağmurat” bostanlığının üstüne gelir. Orada kalabalık bir grup birilerini bekliyorlardı. Akca onların yanına yaklaşıp, orda bulunan ihtiyardan, bunların kimi beklediklerini sorar. O ihtiyar Akca’ya: “Bu yerden her haftanın Cuma günü şahı ziyaret etmek için Diyarbekirli Garip geçer. O çok yakışıklı, sevimli bir oğlan. Onu görmek için bekliyorlar bu insanlar” der. Bunu duyan Akca da bunların arasına katılıp, beklemeye başlar. Garip buradan günün çâş¹⁸³¹ vaktinde geçer. Akca onu tanır, fakat kendisini Garip’ten gizler. Bundan dolayı Garip Akca’yı görmez. Garip İzmıkşır şahı ziyarete gidiverir. Bu olup bitenlerden sonra, Akca, “Bağmuradın” kapısının önünde bulunan büyük bir sütunun altında beklemeye başlar. Garip şahı

¹⁸²⁹ Taley: Talih, baht.

¹⁸³⁰ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸³¹ Çâş: Kuşluk vakti, güneşin yerden bir iki mızrak kadar yükseldiği vakit.

ziyaretinden sonra geri dönüp, buraya geldiği zaman, Akca'yı görür ve onu tanıyıp hemen atından iner. Hal ahval, sağlık amamlık soruşurlar. Akca Garip'e Şahsenem'in görmüş olduğu rüyayı beyan edip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Senem bir rüya gördü,
Tabirini merak eyledi,
“Getir” diye gönderdi bizi,
Kara ciğerini kan eyledi.

Söz gelip, iyi kötünden,
Vaz geçip, anne babadan,
Bir kişi Halepşirvandan,
Yargı işini ziyan eyledi.

Aydgahda¹⁸³² bayram günü,
Bir kişi yaktı onu,
“Doğruymuş Garip'in ölümü”,
Söyleyip hayran eyledi.

İşitip, divane olup,
Bizi size elçi kılıp,
Ev halkını korkutup,
Senem çok efgan eyledi.

Gülnahal der, ey, mihriban,
Şu gün oldu ahir zaman,
İyi günler oldu yaman,
Gam onu talan eyledi.

Akca sözünü tamamlar. Garip Akca'dan bunları duyup, Diyarbekire gitmek için yol erzaklarını hazırlamaya başlar. O eksiksiz hazırlanıp, Akca'ya: “Ey, Akca, siz beni burda bekleyin. Ben şahdan, onun zevcesi Ayparadan gitmek için izin alıp geleyim” der ve çıkıp gider. Garip İzmıkşır şahın yanına gelip, Diyarbekire gitmeye izin ister. İzmıkşır şah Garip'e bakar ve “Ey, Garip, benim yurdunda hangi kızı istersen sana alayım, ama sen Diyarbekire gitme” der. Garip o vakit yüreği hoplar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ey yarenler, ahali,
Ben bu zar için ağlarım.
Dil¹⁸³³ arkadaşım, can yoldaşım,
Sevgili yar için ağlarım.

Gördüm halk içinde huyu hoş,
Gayret etmeyin bunca boş,
Yürek bağrım olmuştu baş,
Senem can için ağlarım.

Herkesle dost olmak olmaz,
Dost olup, unutmak olmaz,

¹⁸³² Aydgâr: Bayramın kutlandığı yer.

¹⁸³³ Dil: Yürek, kalp, gönül, içtenlikle söz vermek.

Kızıl gülü satmak olmaz,
Sevgili yâr için ağlarım.

Bana değdi hazan yeli,
Mey içirdi dolu dolu,
Dostum diyen çoktur ama,
Vefadar için ağlarım.

Garip der, ey mevlam,
Aciz kıldı beni sevdan,
Eksik olmasın zevki dünyanın,
Şahsenem için ağlarım.

Garip sözünü tamamlar. Izmıkşir şah bunları duyup, “Bu sevdanın, sevginin Şahsenemden başka dermanı olmaz” der. Yine Izmıkşir şah Garip’e bakar ve “Ey, Garip, sen izin verirsen eğer, desga¹⁸³⁴ tutup, Şah Abbasın kızını sana zorla getirtirim” der. Izmıkşir şahın bu söylediklerine Garip razı olmaz, bunları kabul etmez. O, Izmıkşir şaha bakar ve “Ey, keremli, adil şahım, insan kanı dökülmesin. Ben kendi başımın çaresine kendim bakarım” der. Bu konuşmalar devam ederken buraya Izmıkşir şahın ayalı Aypara ve kızı Helalay Peri gelir. Bunların üçü de üç yerden Garip’e: “Garip, sen Diyarbekire gitme” diye yalvarırlar. Garip’in bu vakit aşkı coşup, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Yandırdı canımı, yaktı bağrımı,
Sürmeli şu senin kara gözlerin,
Seherler izleyip, yollarda gezsem,
Şekerden şirindir sözlerin senin.

Aşkım zahır¹⁸³⁵ oldu ulus ilime,
Tüm rakipler düştü benim peşime,
Gözlerimden akıp kanlı selime,
Bağrışıp yüzür kazların senin.

Yarimi çağırsam, bir beri bakmaz,
Başkasının iyiliği gönlüme ısınmaz,
Vefalı yâr, yârini böyle zorlamaz,
Taştan katı imiş nazların senin.

Ateşinde yanıp ben, gâhi¹⁸³⁶ oraya,
Uğrunda oldum ben deli divâne,
Ben âşık olmuşum nazlı civana,
Odlara yakılsın tozların senin.

Garip âşık yalvarmıştır hudaya,
Hey rahmin inmez mi bu şirin cana,
Bir nazar eylese miskin yoksula,
Kışlara dönüşün yazların senin.

¹⁸³⁴ Desga: Ordu, askerler.

¹⁸³⁵ Zahır: belli, aşık, malum, dışarıdan görünüş.

¹⁸³⁶ Gâhi: bazan, bazen, kimi zaman.

Garip sözlerini tamamlar. Garip'in Diyarbekire gideceğini duyan arkadaşları, tanıdıkları buraya gelirler. Garip İzmıkşır şaha, onun ayalı Ayparaya, kızı Helalay Periye, arkadaşlarına bakar ve izin vermelerini sorar da bir name söyler. O, işte, şöyle:

Kimse bilmez, vatanım var ilim var,
Ben garibim, beni uğurlayın yoluma.
Ayrılık var, uzaklık var, ölüm var,
Ben garibim, beni uğurlayın yoluma.

Garip ülkesinde gönlüm kırıktır,
Bu cismin içine canım gonaktır¹⁸³⁷,
Benim âşıklığım halka bellidir,
Ben garibim, beni uğurlayın yoluma.

Beradarlar¹⁸³⁸, akranlarım kalınız,
Vedalaşıp, beni yola salınız,
Ağalarım bizden razı olunuz,
Ben garibim, beni uğurlayın yoluma.

Sizin dağlar, bizim dağdan küçüktür,
Bizim sözler, sizin sözden tatlıdır,
Bize haber geldi yollar açıktır,
Ben garibim, beni uğurlayın yoluma.

Bizim, dağlar, sizin dağdan ötedir,
Akran kardeş bizde tamam atadır,
Uzak yerden âşık tutmak hatadır,
Ben garibim, beni uğurlayın yoluma.

Garip der, yapın işimi kolay,
İzin verin, gitsem yoluma bakan,
Âşıklar yolunda kurulu dükkân,
Ben garibim, beni uğurlayın yoluma.

Garip sözünü tamamlar. Burda toplananlar: İzmıkşır şah, onun ayalı Aypara, kızı Helalay Peri, onun tanıdıkları Garip'e Diyarbekire gitmesi için izin verirler. Garip burdakilerle vedalaşıp, Akca'nın yanına varır ve yola revan olur. Bu ikisi az yürür, çok yürür, sonunda Diyarbekir yurduna gelirler. Bu söz burda kesilsin.

Şimdi haberi kimden, Şahsenemden al. Şahsenem Akca'yı Bağdat'a gönderdikten sonra, onun kaygı, gamı daha da artar. Garip gideli ondan hiç haber yoktu. Şahsenem "Garip'e ne oldu acaba" deyip, gönlüne danışıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Her sabah gelirdi, gül gibi açılıp,
Yareb¹⁸³⁹, nasıl olur, gelmez Garibim?
Tuti gibi ağzından inciler saçılıp,
Yarab, nasıl olur, gelmez Garibim?

¹⁸³⁷ Gonak: kanuk, misafir.

¹⁸³⁸ Beradar: kardeş, birader.

¹⁸³⁹ Yareb: Ya Rab, Ya Allah.

Sensiz geçen ömrüm derdi dağ mıdır,
Gezdiği yeri cennet midir, bağ mıdır,
Bilmem nedir, hasta mı, sağ mıdır,
Yarab, nasıl olur, gelmez Garibim?

Uzak yolda, meydanlarda mı kaldı,
Ya hasta mı oldu, ya da öldü?
Başka birini mi sevdi, gönül verdi,
Yarab, nasıl olur, gelmez Garibim?

Şahsenem kız derler benim adıma,
Bir ah çeksem, alem yanar oduma,
Yaradan¹⁸⁴⁰, zülcelal¹⁸⁴¹ yetiş imdadıma,
Yarab, nasıl olur, gelmez Garibim?

Şahsenem sözlerini bitirir. O odasında çok üzülüp bekler. Dinlenir. Uyuyup durur. Bu söz burda kalsın.

Şimdi haberi kimden al, Garip ile Akcadan al. Bunlar az yürür, çok yürür, sonunda Şahvezir kalesine gelirler. “Erembağına” gelmeden önce, Akca kendinin hoca giysilerini çıkartıp, Garip’e verir. Garip’in şahane elbiselerini Akca giyer. Bu görünüşle Akca “Erembağına” uğrar. Garip ise, hoca görünümlü, atını şehrin sokaklarında gezdiriverir. Akca Şahsenemin sarayına Garip’ten önce gelir, ama onu uykudan kaldırmaz. Birazdan buraya Garip de gelir. Garip Şahsenemi uykudan uyandırmak için bir name söyler. O, işte, şöyle:

Yüzü gül, saçı sünbülüm¹⁸⁴²,
Haber al bülbüllerinden.
Kendi bir şeyda bugünüm,
Söyle şirin dillerinden.

Gönül kinesin¹⁸⁴³ açalım,
Can ile serden geçelim,
Senem can su ver içelim,
Doyur dudağındaki ballarından.

Ben seni diledim haktan¹⁸⁴⁴,
Çok cefa çektim uzaktan,
Bir öpücük ver al yanaktan,
Eğer gelirse kollarından.

Yüzleri hurşıdım¹⁸⁴⁵, ayım,
Ben Garip hemdemim-yarım,
Miyesser¹⁸⁴⁶ kılsa Allahım,
Tutsam ince bellerinden.

¹⁸⁴⁰ Yaradan: Allah.

¹⁸⁴¹ Zülcelal: Tüm övgü ve hamdlerin kendisine olduğu, şanı yüce Allah.

¹⁸⁴² Sünbül: Kara, siyah, güzel kokulu bir bitki, arpa buğday başağı, sevgilinin saçı.

¹⁸⁴³ Kine: Kin, öfke, birine beslenen nefret.

¹⁸⁴⁴ Hak: Allah.

¹⁸⁴⁵ Hurşıt: Gün, güneş, güzel, görkemli.

¹⁸⁴⁶ Miyesser: Nasip, müyesser.

Garip sözünü tamamlar. Şahsenem bunlar düşünde mi, rüyasında mı? Hiç anlamaz. Kulağına bir ses gelir. O gözünü açtığına, Garip'i görür. Bu ikisi hemen kucaklaşıp, öpüşürler. Kendini kaybedip yıkılır, düşer. Bir müddet sonra bunlar yerlerinden kalkarlar. Bir birinden hal hatır sorarlar. Bunlardan sonra, Şahsenem ile Garip ayşışi işretle meşgul olurlar. Bunlar, ayşışi işret ededursunlar. Sakin bir şekilde yaşayıversinler.

Şimdi haberi kimden al, Akca kızzan al. O bu olup bitenlerden sonra, kendi odasına çekilir, yemek yer, dinlenir, uykuya dalar. Akca uykudan kalkıp düşünür. Yaptıklarını hatırlar. O zaman onların hepsi bir bir onun gözünün önünden geçer. Kendinin hoca giysilerinde Şahvezirden çıkışı, Bağdat şehrine gidişisi, Bağdat şehrine gelişisi, Garip'i arayıp, şehirde dolaşması, sonunda onu bulup, geri getirişisi, getirip Garip'i Şahseneme kavuşturmasını hatırlar. Bundan sonra kendisi hakkında düşünmeye başlar. O kendi kendine: "Ben ne zaman Şahsenem gibi kendi yarime kavuşurum acaba? Onunla eğlenirim? Yoksa ben bunları göremez miyim, sadece hayal olarak mı kalır acaba?" diye düşünürken odasına Şahsenemle Garip girer. Şahsenem Akca'ya kucak açıp ona doğru koşar. Ona kendi teşekkürlerini, şükranlarını sunduktan sonra, kucaklar, okşar. Onun kederli halini farkedip, gönlünü coşturur. Şahsenem Akca'nın gönlünü açmak maksadıyla onu bostana gezmeye çağırır. Akca da Şahsenem'in bu teklifini kabul eder. Bundan sonra Akca, Şahsenem ve Garip üçü bağı bostana geziye çıkarlar. Bunlar, bağda gezedursunlar, mutlu ve sakin bir hayat süredursunlar.

AYPERİ

Haberi kimden al, Şahsenem'den al. Şahsenem günlerden bir gün Garip'e bakar ve "Ey, Garip, Diyarbekir yurdunda dost da çok düşman da. Bizim hakkımızda dostlarımızın da, düşmanlarımızın da aralarında türlü söylentiler dolaşıyor. Ben kötü günlerin gelmesinden çok korkuyorum. Sen beni başka bir yere, başka illere götürsen çok güzel olurdu. Senin benim bu söylediklerime nasıl bakıyorsun, bunun hakkında senin düşüncelerin ne?" diye, Garip'e danışır. Garip bunlara razı olur. Bunun hakkında Şahsenem Garip'e bakar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Gel, Garip, sana bir söz diyeyim,
Yine gül gönlüne şüpheler salma.
Bu merhametsiz kahpe feleğin elinden,
Acımayan cebrine, bir ar getirme.

Burda dursan, bırakmaz rakipler seni,
Kargalar gelip, bozar taze gülleri,
Yabancı ülkelere alıp git beni,
Bu yerde sohbete medar getirme.

Altı ay olmuş burada yatalı,
Bizim ile keyif sefa tutalı,
Kimse duymadan önce, yürü gidelim,
Bu yâd ülkesine medar getirme.

Gel, artık gidelim Halepşirvan'a,
Nöbet gelmeden önce düşmana,
Kimse duymadan, gitsek bir yana,
Merhametsiz düşmandan hazar getirme.

Şahsenem der, gidelim yâd ellere,
Tanrı misafirinin muradını vere,
Herkes kendi kısmetini bahtından göre,
Gama boğulup, gönüle tasa getirme.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu danışmadan sonra, Şahsenemle Garip yol encamını¹⁸⁴⁷ hazırlamaya başlarlar. Bu gizli sırdan Akca'nın haberi vardı. Garip ile Şahsenemin Halepşirvan'a gitmek üzere olduklarını biliyordu. Akca Şahseneme, Garip'e bakar ve "Ezber hocanın Halepşirvanlı olduğunu söylerler. Siz eğer onu görürseniz, benim durumumu ona anlatın" diye, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Burdan gider isen Halepşirvana,
Benim durumumu ona deyin siz.
Ezber hoca adlı şol şirin cana,
Benim bu sözümü ona deyin siz.

Ben burda yalnızlık cebrini çekerim,
Eflatun'un¹⁸⁴⁸ padişahına askerim,
Bir ah ile bulut bağrını sökerim,
Çektiğim ah ve figan deyin siz.

Diyarbakir'de benim tanıdıklarım yok,
Gam gelse hemdemlik edecek kişim yok,
Dört tarafa bakacak gönül hoşum yok,
Engin cihan gözüne zindan deyin siz.

Benim için buraya gelmezse,
Garip ülkelerde hemdem olmazsa,
Kötü halimden haber sormazsa,
Ettiği vadeleri yalan deyin siz.

Siz burdan giderseniz görünen menzile,
Hemneşin¹⁸⁴⁹ olursanız Ezber can ile,
Bahçıvanlık yapmazsa, bu taze güle,
Goncalıkta hazan vurdu deyin siz.

Gülnahal der, yaman derde kaldım ben,
Kendi başıma kendim sevda saldı ben,
Onun yüzüne hasret olup ben,
Beklemesin, gelsin aman deyin siz.

Akca sözünü tamamlar. Şahsenemle Garip eğer Ezber hocayı görürlerse Akca'nın haberini ona ileteceklerini belirtirler. Şahsenem Akca'ya bakar ve "Bizim gittiğimizi kırk güne kadar kimse bilmesin, kızlara da, Şahsenem kırk gün boyunca eğlenmeye çıktı, siz de kendi rahatınıza bakın diye söyle" diye buyurur. Bu sözleri söyledikten sonra Şahsenemle Garip yola revân olurlar. Akca ise kızlara Şahsenem'in söylediklerini tam olarak ulaştırır. Bırak, onlar kendi işleriyle ilgilenedursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenemle Garip'ten al. Bu ikisi üç gece gündüz yol yürüdükten sonra, Diyarbakir tepesi denilen bir tepenin üzerine çıkarlar. Bu geceyi onlar orda geçirirler. Şahsenemle Garip şahane giysilerinden birini altına, öbürünü de üstüne örtünüp uyurlar. Kumları da

¹⁸⁴⁷ Encam: Bir işi yerine getirmek için lazım olan alet; eşya; gerekli şeyler.

¹⁸⁴⁸ Eflatun: Platon, ünlü Yunan felsefecilerindendir. Aleksandr Makedonski'nin (İskender Zülkernayn) devirdeşi. Sokrates'in talebesi ve Aristoteles'in de hocasıdır. Eflatun org çalgı aletini ilk olarak bulmuştur.

¹⁸⁴⁹ Hemneşin: Sohbettaş.

yastık yaparlar. Bu şekilde bütün geceyi geçirirler. Sabah erkenden Garip kalkar. O Şahsenem'e bir bakarki, yüzüne kum sıçramış, saçlarına da ot-çöp dolaşmış. Garip bunu görer ve bir name söyler, o vakit uykudan kalkan Şahsenem de, ona cevap verir. O atışma, işte, şöyle:

Garip:

Gece gündüz bu ayrılığın derdinden,
Ben diye, sefil¹⁸⁵⁰ oldun, Senem can.
Gurbete düştün vatanından, yurdundan,
Ben diye, sefil oldun, Senem can.

Şahsenem:

Ben talihsiz sen hem yar olup,
Ben diye, sefil oldun, Garip can.
Gece gündüz melamete yar olup,
Ben diye, sefil oldun, Garip can.

Garip:

Aşk oduna yandı canım pert olup,
Kâhruba¹⁸⁵¹ gibi ruhsarımız¹⁸⁵² zert¹⁸⁵³ olup,
Siyah zülfün topraklara dolanıp,
Ben diye, sefil oldun, Senem can.

Şahsenem:

Gariplerin işini şahlar halletmez,
Âşık olan maşukunu unutmaz,
Cefa çekme, âşık maşuka yetmez,
Ben diye, sefil oldun, Garip can.

Garip:

Aziz başın sevdalara tutuştu,
Onu görüp, benim yüreğim coştı,
Sultanlık zamanların aklıma geldi,
Ben diye, sefil oldun, Senem can.

Şahsenem:

Ben çaresizim, ne iş gelir elimden,
Başımı kesseler dönmem yolumdan,
Ben diye ayrıldın sen ilinden,
Ben diye, sefil oldun, Garip can.

Garip:

Şah Abbas evladı, sen fakir oldun,
İl halk, kardeşten sen uzak oldun,
Hem akraba, köşk eyvandan ayrıldın,
Ben diye, sefil oldun, Senem can.

Şahsenem:

Ben bülbülüm, konayım bağın gülüne,
Kurban olayım senin şirin diline,
Beni alıp götür Şirvan iline,
Ben diye, sefil oldun, Garip can.

¹⁸⁵⁰ Sepil: Sefil, hor.

¹⁸⁵¹ Kâhruba: Saman, sarıya benzer rengi olan boncuk, sararmış yüze benzedilir.

¹⁸⁵² Ruhsar: Yüz, yanak, dışkı görünüm, boy pos.

¹⁸⁵³ Zert: Sarı, solgun, mat renkli.

Garip:

Garip der, muhabbetler arada,
Hakk bizi korusun hep korunakta,
Yola düşüp, yârim payı piyade,
Ben diye, sefil oldun, Senem can.

Şahsenem:

Şahsenem gözünden kanlı yaş döküp,
Erenlerin kolundan şarabını içip,
Senem diye, çaresiz anadan geçip,
Ben diye, sefil oldun, Garip can.

Garip ile Şahsenem arasında geçen atışma tamamlanır. Onlar namelerini bitirip yola koyulurlar. Birkaç gün yol gidip, uzak bir yol katederler. Şahsenemin ayakları kabarıp, sonunda yürümeye gücü, kuvveti kalmaz. Burda Garip ile Şahsenem dinlenirler. Birazdan yine yola devam ederler. Garip Şahsenemi arkasına alıp, bir müddet yol gider. Garip de çok yorulur. Onunda yol katetmeye gücü kuvveti kalmaz. Şahsenem bunları görüp, ona acır. O Garip'e: "Ey, Garip, sen beni burda bırak, kendi başının çaresine bak" der. Garip buna razı olmaz. Yine Şahsenem Garip'e yalvarıp, bir name söyler. Garip ile Senem arasında geçen atışma işte, şöyle:

Şahsenem:

Benim yüzümden bağlı olarak kalma,
Gidiver Halepşirvan sarıya¹⁸⁵⁴,
Bu ülkede haksız yere ölme,
Dolaşiver menzil mekan sarıya.

Garip:

Sen diye, düştüm aşkın yoluna,
Aşk yoluna doğru bizim taraf.
Bakmasam ben hem yârin haline,
Namus nerde, arlar nerde sarıya?

Şahsenem:

Hiç kurtulamadım bahtı karadan,
Bize takdir etti böyle yaradan¹⁸⁵⁵,
Yedi yıl geçer mi acaba aradan,
Dolaşiver ben natuvan sarıya¹⁸⁵⁶.

Garip:

Yedi yıldır dediğim mühlet benim,
Nasıl geçer burda ahvalın senin,
Kaygı hasret yer bedeninin tenin,
Kaygılı hasrete bizim sarıya.

Şahsenem:

Hiç çarem yok, kaldım bendi bağlığa,
Hiç bu gün gelmesin insan oğluna,
Atam beni verse, bir zengin dula,
Zerre kadar haykırmam bu can sarıya.

Garip:

Sensiz bu ömrüm benim yansın kül olsun,
Ayrılık müddeti¹⁸⁵⁷ yedi yıl olsun,

¹⁸⁵⁴ Sarıya: Tarafa, yönüne, -e/-a doğru.

¹⁸⁵⁵ Yaradan: Allah.

¹⁸⁵⁶ Sarıya: taraf, doğru.

İkimizin kararı şu olsun,
Unutma ahdi peyman sarıya.

Şahsenem:

Gündüzüm geçmiş, koyup gecesini,
Bilemedim ben bu faninin nicesini,
Gönderiver Gülnahalın hocasını,
Onu da salıver hicran sarıya.

Garip:

Gülnahala söyle tanrı selamını,
Karşılaştım Hocaya, görsem visalini,
Derim Akcanın Perişan halini,
Söyleyiver bizim haber sarıya.

Şahsenem:

Gam yeme, felek bizi yakar diye,
Gittikten sonra, Senem başkasına bakar diye,
Vehm eyleme, senin sözünü ikiye çıkarır diye,
And ederim tek söz için sarıya.

Garip:

Kabristandır dervişlerin mekanı,
Bakmaz gözlerim görse de çoğunu,
İşitsen başkasını aldı diye beni,
Garip der, gitme şüphe sarıya¹⁸⁵⁸.

Bu atışma tamamlanır. Artık burda ikisinin ayrılması gerekiyordu, fakat bu çok zor oldu. Bu ikisinin ayrılması derinlere kök salmış büyük ağacı koparmaktan daha zor oldu. Şahsenemle Garip'in dilleri hiç veda sözlerini söyleyemiyordu. Birbirinin yüzüne bakıp duruverirler. Bunların ayrılmaktan başka hiç bir çaresi yoktu. Onlar bu zorlukları yaşayıp, yedi yıllığına vedalaşırlar. Öpüşüp kucaklaşıp, vedalaşmaya başlarlar. O vakit Şahsenem Garip'e bakar ve bir name söyler. Garip de ona cevap verir. Bu atışma, işte, şöyle:

Şahsenem:

Burdan gider isen Halepşirvana,
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.
Seni ısmarladım Kadir¹⁸⁵⁹, Sûbhana¹⁸⁶⁰,
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.

Garip:

Kadir Allah fakirliğe salmazsa,
Ağlama, Senem can, gitsem dönerim,
Ecel yetip, sözümüz dolmazsa,
Ağlama, Senem can, gitsem dönerim.

Şahsenem:

Ağlamadan neyleyeyim bağrım taş değil,
Her namertin başına düşen iş değil,
Senden ayrı düşsem, gönlüm hoş değil,
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.

Garip:

Ben gitti diye, çatma kaşını,

¹⁸⁵⁷ Müddet: zaman, devir, vakit, müddet.

¹⁸⁵⁸ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸⁵⁹ Kadir: Her şeye gücü yeten Allah.

¹⁸⁶⁰ Subhan: Tüm eksik ve noksan sıfatlardan uzak, şanı yüce Allah.

Humar ala gözden dökme yaşını,
Hudam halletse, benim işimi,
Ağlama, Senem can, gitsem dönerim.

Şahsenem:

Burdan gider isen dağlar, dağlar dumandır,
Cemalini görmeğe isteğim çoktur,
Bugün ayrılıktır, ahirzamandır,
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.

Garip:

Ben gitti diye, ağlayıp durma,
Gül yüzünü soldurup, rengini attırma,
Sen, ağlayıp, halini hiç düşürme,
Ağlama, Senem can, gitsem dönerim.

Şahsenem:

Burdan gider isen, yollar çetindir,
Üzerimize Kadir Allah sığınaktır,
Kim bize zulm etse, aynısı onadır,
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.

Garip:

Ben gitti diye, gamda kalma,
Kaygı ile yüzünü yere salma,
Her gelen geçenle hemdem olma,
Ağlama, Senem can, gitsem dönerim.

Şahsenem:

Burdan gitsen, senin izini izlerim,
Kesip kesip, ciğerimi dağlarım,
Yedi yılın vadesini ararım,
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.

Garip:

Kaygı gamlar böyle başa düşer mi,
Candan geçme, kişi aşka yanar mı,
Bunca çok ağlamak, senden geçer mi,
Ağlama, Senem can, gitsem dönerim.

Şahsenem:

Diyarbakirden göç eyledi ilimiz,
Sunasını uçurdu, kaldı gönlümüz,
Yar ayrılıp, uzak düştü yolumuz,
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.

Garip:

Ben gitti diye, bunca ağlama,
Humar ala gözde duman bağlama,
Yârım gitti diye, canını dağlama,
Ağlama, Senem can, gitsem dönerim.

Şahsenem:

Ben desem, maksada onda bir yol var,
Kim sana cebr etse, sen ona yalvar,
Başını eğip, boynun üstünden yol ver.
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.

Garip:

Beni gitti diye, yavuz hallere,
Uğratma kendini dedikodulara,

Her gün tağna¹⁸⁶¹ edip, bakma yollara,
Ağlama, Senem can, gitsem dönerim.

Şahsenem:

Yol boyunca gider yârimin izi,
Bal ile şekerdir, şirindir sözü,
Uğrunda fedadır Şah Abbas kızı,
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.

Garip:

Evden çıkıp, dal gerdanını kaldırma,
Ah çekip, rengini soldurma,
Garibi göz yaşınla öldürme,
Ağlama, Senem can, gitsem dönerim.

Şahsenem:

Şahsenem der, işim ah-ı zar olsun,
Rakiplere parlak cihan dar olsun,
Nereye gitsen Âşık Aydın yâr olsun,
Git, Garibim, sağlık ile dön sen.

Bu atışma tamamlanır. Oraya yakın bir yerde Nayzahal denen bir tepe var idi. Şahsenem ile Garip el ele verip, kucaklaşıp zar zor, yavaş yavaş o tepeye çıkarlar. Orada Garip Şahsenemle vedalaşır ve yoluna revân olur. Şahsenem onun arkasından bakakalır. Garip gözden kaybolana kadar, o böylece durur. Şahsenem, yalnız tek başına, bu tepede bir gece gündüz kalır. Onun yürüyecek hali hiç yoktu. Gece gözüne uykuda gelmez. Ondan sonra çok zaman geçer. Şafak aydınlanır. Kuşlar ötmeye başlar. Şahsenem o vakit Garip canın durumunu merak edip, “Garip canın durumu nasıl acaba” diye tasalanır. O, Allaha yalvarıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ey keremli kadir Allahım,
Garibimi size ısmarladım.
Gökte gezen molla torgay,
Garibimi size ısmarladım.

Ben olamadım sana hemdem,
Yüreğimi kapladı yüz gam,
Atamız hezreti¹⁸⁶² Adam¹⁸⁶³,
Garibimi size ısmarladım.

Şarkımın sazımın sensin piri,
Garip el verenin biri,
Âşık Aydın üstad yiğidi,
Garibimi size ısmarladım¹⁸⁶⁴.

Tûr dağında gezen Musa¹⁸⁶⁵,
Başıma düştü yüz sevda,
Ya pîrim Yusuf Züleyha,
Garibimi size ısmarladım.

¹⁸⁶¹ Tağna: Kinaye, gülkü, rezil etmek.

¹⁸⁶² Hezret: Cenab, hükümrân, hükmü geçen, hükmedici; hazret.

¹⁸⁶³ Adam: Hazreti Adem aleyhisselam, ilk peygamber, ilk insan.

¹⁸⁶⁴ Bu bent daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸⁶⁵ Musa: Peygamberimizden önce yaşamış olan hazreti Musa peygamber aleyhisselam.

Bu derdime eyle derman,
Tabiplerin pîri Lukman¹⁸⁶⁶,
Davud'un¹⁸⁶⁷ oğlu Süleyman¹⁸⁶⁸,
Garibimi size ısmarladım.

Alemde şanlı erenler,
Asasın¹⁸⁶⁹ yere vuranlar,
Çölde gezen kırk çiltanlar,
Garibimi size ısmarladım.

Nice kıldım burda pervaz,
Köşküm olsun sana niyaz,
Çölde gezen Hızır İlyas,
Garibimi size ısmarladım.

Gölümde uçmaz sunası,
Dilimden gitmez senası,
Hızır İlyasın anası,
Garibimi size ısmarladım.

Kaf dağında bağlı düzü,
Altından imiş kesesi,
Pîrim Hoca Ahmet Yasevî¹⁸⁷⁰,
Garibimi size ısmarladım.

Yiğit olan giyer sovut¹⁸⁷¹,
Yüz yaşamış hazreti Davut,
Güvâ¹⁸⁷² olun Yusuf¹⁸⁷³ Ahmet¹⁸⁷⁴,
Garibimi size ısmarladım.

Daima uçar misli bürgüt¹⁸⁷⁵,
Koru yârımı sen iyi,
Sığındım, ey, pîrim Korkut¹⁸⁷⁶,
Garibimi size ısmarladım¹⁸⁷⁷.

Soldu bu aşkımın gülü,
Uçtu bahtımın bülbülü,

¹⁸⁶⁶ Lukman: Hazreti Lokman, sadece maddi değil manevi hastaların da tabibi.

¹⁸⁶⁷ Davud: Peygamber Hazreti Davut aleyhisselam.

¹⁸⁶⁸ Süleyman: Peygamber Hazreti Süleyman aleyhisselam

¹⁸⁶⁹ Asa: Uzun el değneği, dayanacak uzun sopa. Asâ-yı Musa: Hazreti Musa elinde yılan olan asâ ki, firavuna karşı gösterdiği mucizelerdendir.

¹⁸⁷⁰ Hoca Ahmed Yasevî: XII yüzyılda yaşamış olan büyük evliya, pir ve şair.

¹⁸⁷¹ Sovut: Zırh, savaşta askerlerin giydiği demirden giysi, zırh.

¹⁸⁷² Güvâ: Şahid.

¹⁸⁷³ Yusuf: "Yusuf-Ahmet" destanının baş kahramanlarından biri.

¹⁸⁷⁴ Ahmet: "Yusuf-Ahmet" destanının baş kahramanlarından biri.

¹⁸⁷⁵ Bürgüt: Kartal.

¹⁸⁷⁶ Korkut (Dede Korkut): Türkmenlerin "Korkut Ata" destanının baş kahramanı.

¹⁸⁷⁷ Bu bent daha önceki baskılarda bulunmamaktadır.

Keseye veren pîrim Ali¹⁸⁷⁸,
Garibimi size ısmarladım.

Zırh giyenlerden biri,
Göroğlu'dur¹⁸⁷⁹ dünya yiğidi,
İl ulusun koruyucusu,
Garibimi size ısmarladım¹⁸⁸⁰.

Karşına çıkmasın azan,
İl ulusun kağanı Gazan¹⁸⁸¹
Korkut Ata pîrim ozan,
Garibimi size ısmarladım¹⁸⁸².

İl ulusun hakkıyla hakkın,
Düşmanın bağırını yakan,
Zırhlar giyen cesur Çakan¹⁸⁸³,
Garibimi size ısmarladım¹⁸⁸⁴.

Aklımdadır hep hemen,
Düşmanı getiren aman,
Teke¹⁸⁸⁵ beyi derler Zaman¹⁸⁸⁶,
Garibimi size ısmarladım¹⁸⁸⁷.

İl ulusun elini tutan,
Çağrıldığında hemen gelen,
Kara¹⁸⁸⁸ han der, oklar atan,
Garibimi size ısmarladım¹⁸⁸⁹.

Şahsenem kaldı küçülüp,
Yüzünü yırtıp, saçını yayıp,
Üç yüz altmış¹⁸⁹⁰ kendi kayıp,
Garibimi size ısmarladım.

Şahsenem sözünü tamamlar. O tek başına yalnız, kaderine teslim olup, tepenin üzerinde oturur. Bu, oturadursun.

¹⁸⁷⁸ Hz. Ali (k.v): Hezreti Muhammed(s.a.v)'in damadı, dördüncü halife.

¹⁸⁷⁹ Göroğlu: (Köroğlu, ama Türkmencede "Gör" "Mezar" anlamına gelmekte) – "Göroğlu" destanının baş kahramanı.

¹⁸⁸⁰ Bu bent daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸⁸¹ Gazan (Kazan), (Salır Gazan): "Korkut Ata" destanının baş kahramanı.

¹⁸⁸² Bu bent daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸⁸³ Çakan: Türkmenlerin Yemreli boyunun kahraman yiğidi.

¹⁸⁸⁴ Bu bent daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸⁸⁵ Teke: Türkmenlerin Teke boyu.

¹⁸⁸⁶ Zaman: Türkmenlerin Teke boyunun kahraman yiğidi. "Göroğlu", "Yusuf-Ahmet" destanlarının kahramanlarından biri.

¹⁸⁸⁷ Bu bent daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸⁸⁸ Gara (Kara) han, kağan: Türkmenlerin "Korkut Ata" destanının baş kahramanlarından biri.

¹⁸⁸⁹ Bu bent daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁸⁹⁰ Üç yüz altmış: Köneürgeç harabelerindeki üç yüz altmış evliya, bunların hepsine birden 'üç yüz altmış' derler.

Şimdi haberi nerden al, Diyarbekir şehrinden al. Geceleyin Şah Abbas sabah erkenden avlanmaya çıkacağını vezir vekillerine söyler. Avlanmak için o gece çok iyi hazırlıklar yapılır. Sabahleyin Şah Abbas askerleriyle birlikte avlanmaya çıkar. Daha önce belirlenen sahrada avlanmaya başlar. Bunlar avlanırlarken önlerinde bir yaban eşiği peydâ olur. Şahın askerleri onun etrafını çevirirler. O vakit Şah Abbas: “Eşiği diri tutun. Eşek kimin üzerinden atlarsa, onu kaçırırsa, başı ölümlü, malı talanlı” der. Bu tembihten sonra eşek gelir Şah Abbasın üzerinden atlar ve kaçır. Şah Abbas da onun arkasından kamçıyı vurur, koşturur atı. Eşek kaçır. Şah Abbas onu kovalar. Eşek kaçtığı gibi doğru Nayzahal tepesine çıkar. Şah Abbas da eşiğin arkasından buraya gelir. O vakit Şah Abbasın gözü birden Şahsenemi görür. Şahsenem de babasını tanır. Bu haldeyken Şahsenem Allaha yalvarıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Kadir Allah dergâhına sığındım,
Ben nasıl burda hicâb eylerim,
Kanat gerip, uçup gezsem gökleri,
Sevgili kullarına cevap eylerim.

Vucüduna ulaştır didemin okunu,
Erenlere değdir gamzemin okunu,
Şah Abbasa ulaştır handeğin¹⁸⁹¹ okunu,
Kendimi kurtarmaya hicâb eylerim.

Görse bozar âşıkların şanını,
Bana bugün giydirir ecel gömleğini,
Cilve ile alam babamın canını,
Bugün mertliğini hesap eylerim.

Yüzümüze yetir Vamık’ın yüzünü,
Dilime getir Uzra’nın sözünü,
Gözüme de ver Leylanın gözünü,
Görenin bağırını kebab eylerim.

Bu تنها yerde beni kılma har-ı zar,
Düşmanların elinde koyma giriftar,
İmdadıma yetiş, ey, biri var*,
Pişmanım artık ben sevap eylerim.

Senem der, burda garip oldum ben,
Bir taze gül idim, artık soldum ben,
Bugün Şah Abbasa rastladım ben,
Hangi talihsizliğimi hesap eylerim.

Şahsenem sözünü tamamlar. Şah Abbas o gelişinde Şahsenemi görüp kendini kaybeder. Atından düşer. Şahsenem de bunu görür görmez “Huda verse kuluna, getirip kor önüne” der ve derhal babasının atına binip, köşküne doğru koşturur. O gelişiyile durmadan köşküne gelir. Akca bu gelişi görüp, Şahseneme bakar ve “Garip nerde” deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ben sana diyeyim, Şahsenem canım,
Beraber gittiğin Garip canı neyledin?

¹⁸⁹¹ Handek: Hendek, çukurca kazılmış yer.

* Biri var: Cenab-ı Allah (A.N.)

Ne sevdalar düştü onun başına,
Gamda kalmış natuvanı neyledin?

Ne veç¹⁸⁹² ile felek çarkını gayırdı¹⁸⁹³,
Ne mey ile seni huda doyurdu,
Ne kısmettir Garibinden ayırdı,
Söyle, hal-i perişanı neyledin?

Dilin lal mı oldu, demedin sözünü,
Şimdi kesildi mi, yoksa muradın,
Şirin için nereye gitti Ferhadın,
O, şu çâki-giribannı¹⁸⁹⁴ neyledin?

Nasıl gönlün oldu, ondan kalmaya,
Nasıl güç yetirdin, ayrı olmaya,
Korkmadın hudadan talan etmeye,
Kış açan gülüstanı¹⁸⁹⁵ neyledin?

Gülnahal der, nasıl kısmet yazıldı,
Ne sebepten yaptığın aht bozuldu,
Nasıl olup, ondan gönlünü kestin,
Bahtı kara, sergezdanı neyledin?

Akca sözünü tamamlar. Şahsenem Akcanın söylediklerine cevap olarak bir name söyler. O bununla yaşadığı tüm şeyleri anlatır. O, işte, şöyle:

Garip ile yapmış idim maslahat,
Evvelde sohbetimi tamam eyledi.
Çıkıp revân olduk Halepşirvan'a,
Felek bize kastı güzer¹⁸⁹⁶ eyledi.

İkimiz saz olduk, o ahdi eyleyip,
Canı cana bağladık, şeker şaht¹⁸⁹⁷ eyleyip,
Yola düşüp, üç gün kaçtık, ceht¹⁸⁹⁸ eyleyip,
Feleğe bak, nice güzer eyledi.

Eğer ölsem, olmaz idi sualım,
Senden başkalara demem gereğimi,
Üç günden sonra, dayanmadı ayağım,
Gideyim desem, canım azap eyledi.

Felek bize kastın ayrı eyledi,
Her kimseyi bir azaba iterdi,

¹⁸⁹² Veç: Sebep, yol, bahane, vesile, para hakkı, şey; yüz, çehre, şekil.

¹⁸⁹³ Gayırmak: Kayırmak, bilemek, bir işi yerine getirmek.

¹⁸⁹⁴ Çâki-giriban: Yaka kenarı, gerdeni dağılı.

¹⁸⁹⁵ Gülüstan: Gül ülkesi, gülük, gül bahçesi, gül ağaçları çok bahçe, gülistan

¹⁸⁹⁶ Güzer: Köprü, geçiş, geçme; geçmek, geçip gitmek; gün geçirmek, barınmak.

¹⁸⁹⁷ Şeht: Bal, tatlı, şeker.

¹⁸⁹⁸ Ceht: taraf, yön, cehd, sebep.

Ağır demeden, Garip beni taşıdı,
Aziz canın bana feda eyledi.

Desem, eda olmaz, felek azabını,
Bizlere içirtti hicran şarabını,
Senem der, sonra verdim cevabını,
Yâr mekanın gurbet-i diyar eyledi.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu anlattıklarıyla birlikte Nayzahal tepesinde Şah Abbasi görmüş olduğunu, onun kendini görüp bayılmış olduğunu, o vakit de atına atlayıp, dönmüş olduğunu da Akca'ya anlatır. Şimdilik bu söz burda kalsın.

Şimdi haberi kimden al, Şah Abbas'tan al. Şah Abbas eşeğin arkasından Nayzahal tepesine çıktığında, kızını görüp, bayılıp düşer. Oracıkta da ta askerleri gelene kadar yatar. Onun askerleri: "Padişah nereye gitti acaba?" diye arkasından gelirler. Onlar Nayzahal tepesinin yanına geldiklerinde Şah Abbasın yerde bayılmış yatıyor olduğunu görürler. Onun koltuğuna girip, oraya yaydıkları döşeği üzerine yatırır. Şah Abbas bir müddet sonra kendine gelir. Ondan vezir-vekilleri: "Ey, padişah-ı alem, size ne oldu?" dediklerinde, Şah Abbas onlara olan bitenleri bir bir anlatıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ey yaranlar, Diyarbekir yurdunda,
Aklım aldı ala gözlü bir Peri.
Şimdi ölsem gerek, onun derdinden,
Kanım akıttı, kara gözlü bir Peri.

Bülbül olup gezsem, yârin bağında,
Seherlerde şakısam, yar sorusunda,
Cumartesi avında, kuşluk vaktinde,
Kanım akıttı, kara gözlü bir Peri.

Gözüm düştü onun rengi ruyuna,
Dal gerdanına, kamatına, boyuna,
Aşk ateşi düştü gönlüm evine,
Yaktı canım, kara gözlü bir Peri.

Gözüme göründü bir mahı enver¹⁸⁹⁹,
Ya gulman¹⁹⁰⁰, ya hüyrdir¹⁹⁰¹, ya Peri-peyker¹⁹⁰²,
Cemali, ışığı alemleri örter,
Aldı canım, ala gözlü bir Peri.

Bir Peridir, tavus kibi bezenmiş,
Kaşı keman, kirpik oka gezenmiş,
Âşıklarını öldürmeye kıymış,
Aklım aldı, ala gözlü bir Peri.

Sureti, hayatı¹⁹⁰³ gitmez aklımdan,

¹⁸⁹⁹ Mah-ı Enver: Nurlu, parlak ay, en parlak ay, ışık, aydınlık.

¹⁹⁰⁰ Gulman: "Cennet" kızı, Perisi, hizmetçi.

¹⁹⁰¹ Hüyr: Cennet kızı, huri.

¹⁹⁰² Peyker: Vücut, ten, beden, boy, suret, heykel.

¹⁹⁰³ Hayat: Yaşam, ömür, can, hayat.

Senası, ovsapı¹⁹⁰⁴ gitmez sözümde,
Gördüğümde ben de geçtim kendimden,
Aklım aldı, ala gözlü bir Peri.

Huriler onun kadar olmaz cennet içinde,
Görür görmez beni koydu hasret içinde,
Kalktı, hürmet etti, eli saçında,
Aklımı aldı, ala gözlü bir Peri¹⁹⁰⁵.

Şah Abbas der, onsuz canı neyleyeyim,
Şimdi âşıklığın yolunu tutayım,
Ölünceye kadar o yâre sual edeyim,
Aklımı aldı, ala gözlü bir Peri.

Şah Abbas sözünü tamamlar. O zaman oturanlardan birisi: “Her yerden münecimleri, falcıları çağırmak, getirmek lazım” der. Şah Abbas bunu makul bilir. Falcıları çağırmayı buyurur. Onları hemen buraya getirirler. Burada falcılar fal açıp, bakarlar. Onlar bu olaya bakarlar, Şah Abbas kendi kızına âşık olmuş. Bu durumda falcılar, kendi aralarında konuşup, bunu Şah Abbasa söylememeye karar verirler. Bunlar Şah Abbasa: “Ey, şahım, sizin gözünüze görünen insan değil, Allah iyi bilir, aşk odunu göstermiştir” derler. Burda oturanlardan biri yerinden kalkar ve “Şahımızın gördüğü, belki de, peridir” der. Padişahın çok iyi, ferasetli, her yerde sözünü geçiren, akıllı bir veziri var idi. O, yerinden kalkıp, Şah Abbasa hürmet eder. “Edep şahım” der. Şah Abbas konuşmaya izin verir. O padişaha bakar ve “Ey, keremli şahım, burda peri nerede, peyker nerede? Adalet yerini buldu. Siz daha önce Hasan vezirin oğluna kızınızı nikahlamıştınız, sözlü kılmıştınız. Daha sonra düşmanlarınızın sözüne uyup, ondan vazgeçtiniz, ahdinizi bozdunuz. Garip de, Şahsenem de birbirlerini çok seviyor. Onların acıklı, dokunaklı sözlerini duyup, belki de Hûda, size cezanızı vermiştir” der. Şah Abbas bunları duyup, zorunlu olarak, söylenenlere katılır. O “Garip”i nerde olursa olsun bulun da getirin. Ben onu Şahseneme nikahlayayım” deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Coşayım-coşayım, kaynayıp coşayım,
Aşkın odu yaman imiş, canlarım.
Garip gelse, Şahseneme bağlayayım,
Aşkın odu yaman imiş, canlarım.

Neden bayıldığımda ölmedim,
Kendi başıma gelmeyince bilmedim,
Görüp onu, kan ağladım, gülmedim,
Aşkın odu yaman imiş, canlarım.

Gidin kadı ile müftü getirin,
Vezir-vekil şahit¹⁹⁰⁶ olup oturun,

¹⁹⁰⁴ Ovsapı: Övmek, medhetmek.

¹⁹⁰⁵ 1959 yılında neşredilen “Şahsenem-Garip” destanında şurda bir bent fazla. O bent:

Tepenin üstünde gördüm laçını,
Altın şana ile tarar saçını,
Kime derim ben, dostlar, gönül hoşumu,
Aklım aldı, ala gözlü bir Peri., say.118.

¹⁹⁰⁶ Şahit: Şahit, vekil.

Âşıkları muradına erdirin,
Aşkın odu yaman imiş, canlarım.

Kaba felek bize saldı yüz gamı,
Gönlümden çıkmaz derdi-elemi,
Garibine veriniz Şahsenemi,
Aşkın odu yaman imiş, canlarım.

Şah Abbas der, yaptığım iş melamat¹⁹⁰⁷,
Üzerimde kalmasın borç kıyamet,
Çabuk kurtulsam ondan selamet,
Aşkın odu yaman imiş, canlarım.

Şah Abbas sözlerini tamamlar. Şah kendi vezirlerine “Garip nerde ise hemen bulup getirin” deyip emir verir. Vezir-vekiller Diyarbekir yurdunun her yerini ararlar, fakat hiç bir yerde bulamazlar. Sonunda çaresiz Garip’in annesi Abadanın yanına gelirler. Onu Şah Abbasın önüne getirirler. Şah Abbas Abadana bakar ve “Garip nerede, ben ona kızımı vereceğim” der. Bunu duyar duymaz Abadanın eski derdi tazelenir. O Şah Abbasa bakar ve “Ey, Şah Abbas, bir zamanlar Hasan vezirle anlaşma imzalamıştın. Kendi ellerinle ahnameyi yazıp, ona mührünü basıp, Hasan vezire verdin. Sonra da verdiğin sözde durmadın. Onu sen yırttın. Hasan vezirin ailesini yurttan çıkarıp kovdun. Oğlumu benden ayırdın. Şimdi ben Garip’in nerde olduğunu nasıl, nerden bilebilirim” deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Şah Abbas, sen günahsızsın,
Biz gibi kişi göze ilişmez,
Benim oğlum babasızdır,
Ona kimse kızını vermez.

Neden vadeler ettin,
Ettiğin vadeyi sen yuttun,
Sonunda başıma sen yettin,
Senin gibi huda bizar olmaz.

Geldim sana ümit bağlayıp,
Yaptığın vadene inanıp,
Sen kendin bul araştırıp,
Senin gibi ahdi yalan olmaz.

Mahşer kıyamet gün olur,
İyi kötüden ayrılır,
Bu isbat¹⁹⁰⁸ boynuna kalır,
Senin gibi yüzü kara olmaz.

Şah Abbas, senin derdinden,
Oğlum gitmiştir yurdundan,
Ölünceye kadar derdinden,
İki âşık mutlu olmaz.

¹⁹⁰⁷ Melamat: Çıkışma, azarlama, serzeniş, melamet.

¹⁹⁰⁸ İsbat: İspat.

Abadan der, ne yapar ben,
Boş sözü ne yapayım ben,
Oğlumu nerden bulurum ben,
Senin gibi ahdi yalan olmaz.

Abadan sözünü tamamlar. Bu sözleri duyup, Şah Abbas Abadana bakar ve”Ey, Abadan, sen oğlunu nerde ise bul da getir. Ben ona Şahsenemi nikahlayacağım, kendi ellerimle vereceğim. Sen kızma. Eskiden ben düşman sözüne inanmışım” deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Yurt kıymetini şahlar bilmez,
Başka yurda gitmeyince,
İyinin kadri olmaz,
Bir kötüyü görmeyince.

Yıkma mümün¹⁹⁰⁹ sedasını¹⁹¹⁰,
Tanımaz şahlar fukarasını,
Bey bilmez hediye zevkini,
Hatam¹⁹¹¹ olup coşmayınca.

Kol uzatsam kolum yetmez,
Yâr olmasa, günüm geçmez,
Namerd, merdin farkını bilmez,
Merdi görüp bilmeyince.

Aşk ölmeyince sınır olmaz,
Aşksız adam helâk olmaz,
Âşık derdinden pak olmaz,
Aşk ateşinde yanmayınca.

Alevlenirse aşk ateşi,
Yakar yakını yâdı,
Anlayıver sen izzeti,
Sen izzetten geçmeyince¹⁹¹².

Şah Abbas der, hiç gülmedim,
Daha önce neden ölmedim,
Âşıkların kadrini bilmedim,
Kendi başıma düşmeyince.

Şah Abbas sözünü tamamlar. O sözünün arasında: “İzzetini anlayıver” dedikten sonra Abadan çekinip, utanıp, yalvarırcasına: “Ey, keremli şahım. Garip’in nerde olduğunu kimse bilmiyor. Ben Garip’i nerden bulayım” deyip, Şah Abbasın gönlüne korku salar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Kişi zahmet ile mal kazanmasa,

¹⁹⁰⁹ Mümün: Mazlum, zulüm gören, zulm edilen.

¹⁹¹⁰ Seda: Ses, yankı.

¹⁹¹¹ Hatam: Hatamtay, efsaneye göre o çok cömert, eli açık birisi olmuş. Bundan dolayı Türkmen edebiyatında cömertliğin simgesidir.

¹⁹¹² Bu bent daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Büyük devletlerin payanı¹⁹¹³ olmaz,
Her sözün pâhmine¹⁹¹⁴ yetip söylese,
Kurtulup ölümden, şüphesi olmaz.

Beyhude, ziyade kaygı çekmenin,
Her gelen geçene sırrını açmanın,
Bilip, görüp, sözün yalan demenin,
Din evinde onun imanı olmaz.

İşi başka olur, bereketi kaçsa,
Yurdundan ayrılıp, başkasına geçse,
Şahlıktan ayrılıp, tahtından düşse,
Beyin hiç bir sözü, dediği olmaz.

Bir Allaha âşık olmuş kulunun,
Leyli Mecnun gibi ateşi olanın,
Ben der idim: “Şahsenemin gülünün,
Garibimden başka bahçıvanı olmaz”.

Yaradan bâhre¹⁹¹⁵ alır âşık pişesi¹⁹¹⁶,
Âşıkların hayali yâr endişesi¹⁹¹⁷,
Yatmıştır oğlumun gönül şişesi¹⁹¹⁸,
Artık değiştirmenin imkânı¹⁹¹⁹ olmaz.

Âşık Aydın Abadan’ın pîridir,
Âşık olanın ölesi yok, diridir,
Oğlum Senem için yanan biridir,
Burda gelip, onun devranı olmaz.

Abadan sözünü tamamlar. Şabbas Abadandan bunları duyup, duygulanır. Garip’i bulmayı düşünüp, Şah Abbas yurda haber gönderir. Garip’i bulmayı vezir vekillerinden talep eder. Onlar Diyarbekir’in her yerini ararlar, fakat onu bulamazlar. Bu söz burda kalsın.

Şimdi haberi kimden al, Garip’ten al. Garip tek başına, yalnız, تنها çölün ortasından yürüyerek Halepşirvan’a doğru gelir. Onun karşısına Diyarbekir’e doğru giden kervanlar çıkar. Yine bir kervan Garip’in önüne çıkar. Bu kervanın başındakine Babahan şatır¹⁹²⁰ derlerdi. Garip onu tanır. Bir zamanlar Babahan şatır Şah Abbasın sarayında görev yapardı. O Şahsenemi ellerinde büyümüşü. Babahan şatır Halepşirvan’dan alış verişlerini yapıp, ticaretini yapıp, Diyarbekire geri dönüyordu. O Garip’i görünce çok sevinir. Onunla oturup çok sohbet eder. Bunlar kendi aralarında konuşurlarken, Garip Babahan şatıra bakar ve “Ey, Babahan – sen Diyarbekir’e gidiyorsun. Kim bilebilir, Şahsenemin köşküne gidersen ona beni gördüğünü söyle. Kendisi de Halepşirvan’a gidiyor dersin” deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Burdan gider isen Diyarbekire,

¹⁹¹³ Payanı: Son, nihayet, ahir, bitiş; sonlanmak, iyi, güzel sonlanmak.

¹⁹¹⁴ Pâhim: Mâna, anlam, anlamak, iyice düşünmek, firaset.

¹⁹¹⁵ Bâhre: Fayda, kazanç, kâr.

¹⁹¹⁶ Pişe: İş, meslek, bir uğru seçmek, kesb.

¹⁹¹⁷ Endişe: Düşünce, fikir; keder, üzüntü, tasa.

¹⁹¹⁸ Şişe: Cam.

¹⁹¹⁹ İmkân: Olanak, imkan.

¹⁹²⁰ Şatır: Zeki adam, mekir, tilki, hizmetçi.

Garip kendi hâlini anlattı de sen.
Sonra gelip, gül yüzünü görene kadar,
İktidar kolundan gitti de sen.

Kim yetişir burda benim imdadıma,
Selamlar gönderdim gönül sevgime,
Geçen günü hatırlatmasın bana,
Önceki devranlar geçti de sen.

O orda sağ olsun – Şah Abbas kızı,
Kimseye demesin bu gizli sözü,
Yedi yıldan önce sormasın bizi,
Benim ile tekrar etti deyin siz.

O orda sağ olsun, ben bu mekanda,
Başım yolundadır, varsam her yanda,
Yedi yıl mekanım Halepşirvan'da
Ahdi peyman ile söyledi deyin siz.

Garip'i sormasın başka diyardan,
Yedi yıl terk gitti Bekir diyardan,
Haberini göndersin gelen gidenden,
Zinharlaya zinharlaya dedi deyin siz.

Garip sözünü tamamlar. O Babahan şatır ile vedalaşıp, kendi yoluna devam eder. Kervanlar da Diyarbekir'e doğru yola revân olurlar. Garip az yürür, çok yürür sonunda Halepşirvan yurduna gelir. O yurdun büyük kentine de Halepşirvan derlerdi. Garip Halepşirvan kentine gelir. Bu şehirde Garip'in tanıdığı yoktu. Yabancı kimselerle de görüşmeye çekiniyordu. Bunun için o gündüz şehirde gezer, geceleyin de, nerede çarbağ¹⁹²¹ varsa, gider orda uyurdu. Bu şekilde o çok gün geçirdi. Garip bir gün yalnız tek başına oturur ve kendinin zor durumuna içlenip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Kahpe felek beni saldı bu derde,
Ben neyleyeyim bir menzirim¹⁹²² olmazsa,
Yâd ülkede ölecek oldum bu yerde,
Uçup gitsem balu¹⁹²³ ferim olmazsa.

Burda gezsem, benim gönül hoşum yok,
Kardeşim, hemdemim, akrabam da yok,
Belli yazım, baharım yok, kışım yok,
Müşkil olur mukarrıbım¹⁹²⁴ olmazsa.

Bir kesip hüneri alsam koluma,
Alıp da bakmasam sağıma soluma,
Aşk beni bırakmadı, gitsem yoluma,
Keşke Senem dertli başım olmasa.

¹⁹²¹ Çarbağ: (Etrafı çevrilmiş) büyük bağ, bostan, bahçe.

¹⁹²² Menzil: Ev, ev bark, mesken, konak, belirli bir aralık.

¹⁹²³ Bal: Kanat.

¹⁹²⁴ Mukarrıb: Yakın akraba, dost, arkadaş, tanıdık.

Ayrılık oduna ben dayanamam,
Yârimden gönlümü ben koparamam,
Yedi yıl burada ben gezemem,
Harçlık edecek sim u zerim¹⁹²⁵ kalmadı.

Garip der, hicran ile talandım,
Bismil¹⁹²⁶ oldum öz kanıma bulandım,
Nazlı yârin ham¹⁹²⁷ sözüne inandım,
Nereye gideyim, varacak yerim olmasa.

Garip sözlerini tamamlar. Bu vakit seher vaktiydi. Garip yerinden kalkıp gezmeye başlar. Dolaşırken sonunda Atlı sultanın “Seyilbağ” denen bostanın, bağının üstüne gelir. Bu bostan cennet misali. Her tarafta çeşmeler, dereler akıyordu. Güller açmıştı. Bülbüller ötüyordu. Garip de bir bakarki orda iki peri dolaşıyor, seyrân ediyordu. Garip can bunların birini Şahsenem’e, öbürünü de Akca’ya benzetip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Beyler iki peri gördüm,
Birisi aya benzemiş,
Biri peri, birisi hûri,
O bir humaya benzemiş.

Birisi gönülde gam yazar,
Diğeri gamzeden can alır,
Salınarak beraber gezer,
Birisi güneşe benzemiş.

Onlar gibi yoktur ilinde,
Şerbeti vardır dilinde,
Ben de onların yolunda,
Sefil fakire benzemiş.

Garip der, bu ikisi,
Gün misali, ıfık şafağı,
Bizi naz cilve yakavı¹⁹²⁸,
Bunlar Senem, Akcaya benzemiş¹⁹²⁹.

Garip sözünü tamamlar. O şarkılar söylerken, Ay Peri Garip’in güzel sesini duyup, yanına yaklaşır. Vekilin kızı Şirin bu durumu farkedip, buna hayran olur. Şirin de bu tarafa yürümeye başlar. Bu hâlde ikisi de aheste aheste yürüyüp, Garip’in yanınalaşırlar. Atlı sultanın kızı Ay Peri Garip’in yanına gelip, ona der ki: “Sen kimsin, nereden geliyorsun, nereye gidiyorsun?” diye sorar. Garip Ay Peri’ye cevap olarak bir name söyler. O, işte, şöyle:

Sorsan, beni yâr uğrunda bir sırlı,
Garip der, bu mekana gelmişim.
Yürek yanar aşk oduna ben serli,

¹⁹²⁵ Sim u zer: Gümüş, altın, maden pul, zenginlik.

¹⁹²⁶ Bismil: Bismil hastalığı, dömmе hastalığı, diri, canlıyken boğazlamak.

¹⁹²⁷ Ham: Pişmemiş, çiğ; olmamış, kemale ermemiş.

¹⁹²⁸ Yakav: Yakmak, yandırmak.

¹⁹²⁹ Bu bent daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Garip der, bu mekana gelmişim.

Fakir oldum il ulustan ayrılıp,
Her ne gördüm, bir ölmedim, dirilip,
Yol yürüdüm, تنها kendim yorulup,
Garip der, bu mekana gelmişim.

İzliyorum yârimi, gözlerim yolda,
Menzilsiz, mekansız kaldım bu hâlde,
Varmağa yer bulamam bu ulus ilde,
Garip der, bu mekana gelmişim.

Yâr yolunda başımı eyledim kurban,
Aşk yolunda benim derdime derman,
Hep gezmekteyim sabit durmadan,
Garip der, bu mekana gelmişim¹⁹³⁰.

Garip sözünü tamamlar. Ay Peri Garip'in söylediklerinden: "Ben fakirim, âşığım dese de, yârimi arıyorum dese de bir şey anlamaz. Bu nedenle, Ay Peri "Bu fakir birisiymiş" diye anlam çıkartır. O böyle düşüncedeyken, kendinin baş yardımcısı olan Gövher Periye bakar ve "Bir tabak zer, altın getir" der. Gövher Peri hemen köşke doğru gider ve bir tabak altın getirir de Ay Periye verir. Ay Peri bunu alıp, Garip'e uzatır. Garip zeri alıp, burda bulunan kızlara, bahçıvanlara, bekçilere dağıtır. Olup biteni izleyen Ay Peri: "Bu fakir bir yiğit değil. Onun için mal mülkün, paranın bir anlamı yok. Bu olsa olsa aşiktir" deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Sen Peri misin ya melek,
Nerden geldin bu mekana?
Ne istiyorsun buralarda,
Nerden geldin bu mekana?

Derviş misin ya da ozan,
Sazı çalıp, kiriş süzen,
Destan söyleyip, ili gezen,
Nerden geldin bu mekana?

Birisi misin erenlerin,
Ya Hızır sen gezenlerin,
O cenneti görenlerin,
Nerden geldin bu mekana?

Sırrını et bize ayan,
Haberini de, söyleyip beyan,
Gittiğin uğur senin hayan,
Nerden geldin bu mekana?

Ay Perinin sözünü dinle,
Bu gelişin sırrı ilginç,
Doğruyu söyle, rastını de,
Nerden geldin bu mekana?¹⁹³¹

¹⁹³⁰ Bu şiir ve buradaki olaylar daha önceki neşredilmiş varyantlarda bulunmamaktadır.

Ay Peri sözünü tamamlar. Garip Ay Perinin söylediklerini duyup, etrafına bakmaya başlar. Ay Peri bu furumu farkedip, Garip’e tamdıra gerek diye düşünür. Garip’e tamdıra getirmeyi Gövher kenize buyurur. Gövher Peri derhal dışı altınla süslenmiş bir tamdıra getirir ve Garip’e verir. Garip tamdırayı eline alır ve Ay Periye bakar da bir name söyler. O, işte, şöyle:

Yâr cefasını çekip çıktım çöllere,
Yâr kim, yârân kim bilemedim?
Yârimi gözleyip yürüdüm yollarda,
Yolum ne, izim ne bilemedim?

Felek bizi soktu sonsuz bir derde,
Bu cebri cefayı salmasın merde,
Hâlimi kime diyeyim bu yerde,
İlim ne, yurdum ne bilemedim?

Aşk salmış belime sağlam kemerini,
“Yârim” diye, bütün cihanı gezerim,
İnlesem de aşk oduna dayanırım,
İnleme hangisi pıgan¹⁹³² hangisi bilemedim?

Garip der, sığınmışım Hudaya,
Yâr yolunda döndüm gerçek fakire,
Yârim için bu canım benim sadaka,
Cenan¹⁹³³ hangisi, cemil¹⁹³⁴ hangisi bilemedim¹⁹³⁵.

Garip sözünü tamamlar. O vakit seher rüzgarı esip, Garip’in yüzündeki örtüyü biraz kaldırır. Bu vakit her taraf aydınlık olur. Garip’in yüzünü görenler hemen kendinden giderler. Garip bu hâli müşahede edip, tamdırayı Ay Perinin yanına bırakır ve derhal yola koyulur. Garip o şehirden çıkar çıkmaz yola revan olur ve giderken yolda karşısına arkası odunlu yaşlı bir kadın çıkar. Garip bu kadına yardım eder. Odununu alıp ta evine kadar getirir. Garip yine kendi yoluna devam etmek istese de yaşlı kadın buna izin vermez. Garip’i evine alıp ağırlar, türlü yemekler verir. Garip ona yaşadıklarını anlatır. Bunları dinleyen yaşlı kadın Garip’e burda kalmasını önerir. Garip buna razı olur. O şimdi burda yaşayadusun.

Şimdi haberi kimden, Atlı sultanın kızı Ay Periden al. Ay Peri aradan çok zaman geçer kendine gelir. Bir bakarki, tamdırası yanında duruyor. Tamdırayı çalan yiğitten haber hatır yok, o vakit Ay Perinin içine adeta ateş düşmüş gibi olur. Bağıra çağıra herkesi kendine getirtir. Ay Peri biraz önce burda bulunan yiğidin nereye gittiğini öğrenmek ister, fakat bilemez. Ay Peri bu durumdan sonra, yardımcılara bütün bağa bakmalarını söyler. Garip’i bulamazlar. Ay Peri Garip’i bulmak amacıyla her yere casuslar gönderir. Onlar da sonunda “Dediğiniz yiğidi bulamadık” deyip, Ay Perinin yanına gelirler. Bu haberi duyup, Atlı sultanın kızı Ay Perinin hâli çok kötüleşir. O hiç bir şey yemeden içmeden yaşamaya devam eder. Gövher Peri bu durumu Atlı sultana ulaştırır. Atlı sultan bu haberi duyup Ay Peri’yi yanına çağırır. Ay Peri babasının yanına gelir. Olup bitenlerin hepsini olduğu gibi anlatır. Kızından bunları duyan Atlı sultan, şehrin, Halepşirvan yurdunun her tarafını aramayı kendi adamlarına buyurur. Atlı sultan emirleri veredursun.

¹⁹³¹ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁹³² Pıgan: Dad u figan, feryat, nale, inilti.

¹⁹³³ Cenân: Cânan, gönül, sevgili, yâr.

¹⁹³⁴ Cemil: Güzel, hoş, latif, ince, güzel yüz, çehre.

¹⁹³⁵ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Şimdi haberi kimden al, Atlı sultanın aramaya gönderdiği adamlardan al. Atlı sultanın aramaya gönderdiği kişiler şehri, Halepşirvan memleketinin her yerini aramaya başlarlar. Bu haberi Garip'in kıyametlik annesi de duyar. O derhal evine döner ve bu haberi Garip'e duyurur. Garip anasına: "O, benim" der. Garip'in anası bunları duyar duymaz derhal onun başına işkembe giydirir, yüzüne de kara birşeyler yapıştırır. Üzerindeki elbiselerini de değiştirir, yerine çok eski giysiler giydirir. Bundan sonra Garip çok kirli, etrafında sinekler uçuşan birisine döner. Sultanın adamları onu görürler fakat yanına da yaklaşmadan uzaklaşırlar. Bu kadar aramalarına rağmen, Ay Perinin görmüş olduğu yiğidi hiç bir yerde bulamazlar. Bu durumun farkında olan Atlı sultan sarayına tüm falcıları çağırır. Falcılar bu sorunu halletmeye çalışırlar. O zaman onlara kirli, etrafında sinekler uçuşan kel, eski giysili birisi görünür. Onlar bunu sultana söylemekten çekinip, kendi aralarında konuşurlar ve sultana "Biz hiç bir şey görmedik. Yiğit de yok, yaşlı da" derler. Bu haberi duyan sultan, "Ey, kızım, senin o gördüğün yiğit hayalet midir, cin midir, peri midir, nedir? Sen, en iyisi ondan ümidini kes" der. Ay Peri babasından bunları duyup, yârini sorar, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Bilemedim ben, rüzgar mısın, yel misin,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?
Ya göze görünen serap mısın, çöl müsün,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Ya yıldırım gibi yakıp mı gittin,
Gök gibi gürleyip, burdan mı geçtin,
Deniz dalgaları gibi batıp mı gittin,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Al mıydın¹⁹³⁶, arvah¹⁹³⁷ mıydın ya sen ferişte,
Peri misin peyker misin, hangisi başta,
Ahvâl misin, hayal misin göründün düşte,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Yalkım gibi yayılıp, yalkım mı attın,
Işık olup ten canımdan mı geçtin,
Leşder¹⁹³⁸ gibi, ciğerime mi battın,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Kahr mısın, gazap mısın ya da bir kezzap,
Mutluluk musun, kıvanç mısın, ya da bir azap,
Mert misin, merdâne misin kalbi bir saf,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Cefa mısın, ecizat¹⁹³⁹ bana desene,
Cadı mısın, beni günüme bırak,
İniltirimi merhamet edip duysana,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Bilemedim ben, el vermeye pir misin,

¹⁹³⁶ Al: Cin, hayalet, hile, mekir, açık kırmızı.

¹⁹³⁷ Arvah: Hayalet.

¹⁹³⁸ Leşder: Hasta birisinden kan almakta kullanılan ucu yiti alet, yiti çiş.

¹⁹³⁹ Ecizat: İcazet, izin, ruhsat.

Ya sahrada gezen kaplan şirmisin,
Yâr izleyip, kavuşmasına zar mısın,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Yalın gibi yaktın bütün cihanı,
Duman gibi kapladın gözü dahanı,
Duymaz mısın bunca ah-ı figanı,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Işık olup, şule saçtın aleme,
Arkansız¹⁹⁴⁰, urgansız¹⁹⁴¹ beni bağlama,
Bıçaksız, hançersiz canımı tığlama¹⁹⁴²,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Veli misin, vekil misin, geldin önüme,
Aşk şarabını döktün benim aşıma,
Ağ atıp, tuzak kurdun çevreme,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Bir görünüp, sonra gezen gaip mi,
İçirdiğin sarhoş eden şarap mı,
Hâlimi desem haya değil de ayıp mı,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Bülbül olup girdin benim bağıma,
Sebebi sensin aşklı dağıma,
Cümle cihan üzülyordur hâlime,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Gizlilikte iş mi gördün hakkımdan,
Kartal gibi uçup geçtin başımdan,
Cemalini görüp gittim essimden¹⁹⁴³,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Buhar gibi, buharlaşıp, yükseldin semaya,
Beni bırakıverdın sonu gelmeyen figana,
Kim bulunur bu sorunu halletmeye,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?

Ay Periyi ters oturtun yerinde,
Sevgi alevini yükselttin kalbinde,
Aşk ateşi parlıyor şimdi serinde,
Nereye gittin, yârim, bile bilmedim?¹⁹⁴⁴

¹⁹⁴⁰ Arkan: Kalın ip.

¹⁹⁴¹ Urgan: kalın ip.

¹⁹⁴² Tığ: Yanında taşınan silahların genel adı.

¹⁹⁴³ Essinden gitmek: Bayılmak, kendinden geçmek.

¹⁹⁴⁴ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Ay Peri sözünü tamamlar. Ay Perinin bu zarını üzüntüsünü duyanlar dayanamayıp ağlaşırlar. Bütün cümle cihan lerzana gelir. Ay Perinin bu zarının sesini duyan hayvanlar da öylece, sakın sakın duruverirler. Bundan sonra burda bulunan adamlar, Ay Periye: “Bahtın, önün, yolun açılsın. Şanlı, meşhur ol” diye alkış ederler. Ay Peri il ulusun alkışını alıp, “Gülgün bağına” gelir. O kendi köşküne gelip, çok kaygılanır gamlanır. Çok düşünüp taşınır. Bu hâlde aylar, günler geçer fakat Ay Perinin yârini gören olmaz. Ay Peri çok düşünür ve sonunda eğer o yigidi bulamazsa hiç evlenmeyeceğine dair söz verir. Böylece o hiç evlenmez. Ay Peri sonra Gövher Periyle danışıp, kendisinin kırk yardımcısına erkek giysisi giydirir. Hepsinin eline de at, silah verir. Onlar atlı, silahlı dağlarda ve düzlerde avlanıverirler. Bunların hepsi sonra at koşturmada, ok atmada, mızrak, kılıç kullanmada, kalkan tutmada, avlanmada ustalaşırlar. Kovaladığı avı alırlar, atanını vururlar. Önlerinde düşman çıksa yerle bir ederler. Onlar çok cesur ve kahraman olurlar. Bunlara sonra il ulus “Kırk kız”¹⁹⁴⁵ diye ad verir. Bunlar yurtlarını düşmandan koruyup geziverirler.

Baysenem - Garip

Haberi kimden al, Garip’ten al. Garip kıyametlik anasıyla yaşamaya devam eder. Komşuları ise Garip’e, Sona ablanın kel oğlu diye ad takarlar. Sona eski zamanlarda Atlı sultanın sarayında aşçı olarak çalışmıştı. Lezzetli, tatlı yemekler pişirirdi. Sona ablanın eşi usta idi. O Atlı sultanın sarayında gerekli aletleri yapardı, eskilerini de yenilerdi. O çok mahir ve bin bir tür iş yapardı. Kendisi de çok akıllı idi. Seyid ustanın meşhurluğu Atlı sultanın önünde gün geçtikçe artıyordu. Bundan dolayı Atlı sultan ne yapmak istese ilk önce Seyid ustayla konuşur, onunla danıştırdı. Atlı sultan Seyid ustanın eşi Sona aşçıya da çok hürmet gösterirdi. Ona aşçılık işinde oldukça güvenmişti.

Atlı sultanın Şalham denen asker başı vardı. O Atlı sultanın hanımının kardeşi idi. Şalham çok kötü niyetli, hilekâr, dalkavuk idi, kendisi de nefsinin esiri, kendine çok güvenirdi, hodbin ve zalim idi. Şalhamın köşte çalışan oynaşı var idi. Ona Annaş derlerdi. O çok güzeldi. Annaş, Atlı sultanın haremhanesinde hizmet ederdi. Onları süsler, giydirdi. Annaş çok hilekar, tesirli idi. Kime ne dese, söylediğini de yaptırırdı. Kendisi de son derece fahişe idi fakat sarayda bunu kimse bilmezdi. Annaşın bu sırrını Seyid usta ve Sona abla biliyorlardı. Bu durum da hem Şalham’da, hem de Annaş’da Seyid ustayla Sona ablaya olan nefreti artırıyordu. Günlerden bir gün Şalham tez Annaşı yanına çağırır ve ona “Sen Seyid ustayı yoklamanın çaresine bak, bir yolunu bul” der. Annaş buna çok sevinir. Annaş bu işi çok çabuk halladeceğini Şalhama söyler. Böylece bu ikisinin konuşması biter.

Annaşın, Atlı sultanın sarayında bir oynaşı daha vardı. Ona Gulam cellat derlerdi. Annaş Şalhamdan emiri aldıktan sonra, köşke gelir ve Gulam celladı bulur. Onunla keyif çeker. Bu esnada, Annaş Gulam cellada: “İkimizin sırrını Seyid usta biliyor. Sen onu öldürmezsen eğer, o bunları Atlı sultana anlatır Atlı sultan da bunları duyarsa bizi dardan astırır” der. Bunları duyup Gulam cellat, Seyid ustayı öldürmeyi düşünmeye başlar. O hemen yerinden kalkar, elbiselerini giyinip, bıçağını alır. Seyid ustanın çalıştığı yere doğru gider. Bu vakit huptan¹⁹⁴⁶ namazı girmişti. Seyid usta tüm şâgirtlerini¹⁹⁴⁷, çıraklarını evlerine göndermişti. Kendisi ise bir şeyler yapmakla uğraşıyordu.

Şimdi haberi kimden al, Annaş’tan al. Gulam cellat Seyid ustanın atölyesine gittikten sonra, Annaş bu haberi derhal Şalham oynaşına iletir. Şalham da kendi adamlarına Seyid ustanın atölyesine gitmeyi, orasını korumayı emir buyurur.

Şimdi haberi kimden al, Gulam cellattan al. Gulam cellat belli etmeden, arkadan gelip Seyid ustayı bıçakladığı zaman Şalham’ın askerleri gelir onu tutarlar. Gulam celladı koşturmada dara asarlar. Böyle yapmakla Şalham bir koltuğuna iki karpuz alır gibi olur. Seyid ustadan da, Gulam

¹⁹⁴⁵ Kurbakılıç Çakan oğlunun dediğine göre, sonra onlar Türkmen halkının “Kırk kız” diye adlandırdığı destanın kahramanları olurlar. O destanı Kurbankılıç Çakan bilirdi, ama bize onu yazıp almak nasip olmadı.

¹⁹⁴⁶ Huptan namazı: Akşam namazı.

¹⁹⁴⁷ Şâgirt: Ustadin talebesi, eğitim gören yardımcısı.

cellattan da kurtulmuştu. Şalham daha önce Gulam cellattan ölesiye korkuyordu. Bu nedenle onun ağzına Annaş tutturmuştu. Artık Annaş da Şalhama kalmıştı. Bu olup bitenlerden sonra Sona aşçı köşkten kendi kendine ayrılır. O bu vakaların nedenini sonradan öğrenir. Bundan dolayı Atlı sultanın sarayını terk eder. Sona aşçı bu durumu köşkün o zamanki bekçisi Babaniyaz'dan duyar. O bu olayları Sona aşçıya olduğu gibi anlatır. Şalham da Babaniyaz'ın bunlardan haberdar olduğunu bilip, türlü bahaneler uydurarak, onu bekçilik görevinden attırır. Bundan sonra Babaniyaz kendisine bir değirmen alıp, ondan gelen parayla hayat sürmeye başlar. O Babaniyaz değirmenci adıyla ünlenir.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Bir gün anasıyla konuşurken kendisinin ücretli işçi olarak çalışmak istediğini söyler. O zaman Garip'in annesi ona Babaniyaz değirmencinin yanına gitmeyi tavsiye eder. Bu tavsiyelerle Garip Babaniyaz değirmencinin yanına varır. Babaniyaz değirmenci Garip'e: "Ey, yiğit, buralara nasıl geldin, ne amaçla geldin" der. O zaman Garip buraya kendisini Sona ablanın gönderdiğini söyler. Babaniyaz değirmencinin kimsesinin olmadığını biliyordu. Bundan dolayı Babaniyaz değirmenci Garip'e: "Sen buralara yabancı olmalısın. Nerelerden geldin? Ne maksatla, amaçla geldiğini bana beyan et" der. Garip başka çaresinin olmadığını anlayınca, kendi hâl ahvâlini anlatıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Diyarbakir ilinden,
Halepşirvan'a gelmişim.
Kahpe feleğin elinden,
Mey içip, kanarak gelmişim.

Yığıp felaket askerini,
Kurup ayrılık mahşerini,
Yazmaya aşkın defterini,
Ulu divana gelmişim.

Cefa çekip, bir yâr için,
Saçı siyah, sünbül için,
Bülbül olup, bir gül için,
Ah-ı efgana gelmişim.

Aşk hançeri yetti cana,
Söz oldum iyiye yamana,
Bakmadım fayda ziyana,
Ben bu mekana gelmişim.

Mecnun gibi çölde gezip,
Yoksul olup, cebre kıyıp,
Âşık olup, öfke yazıp,
Ben bu mekana gelmişim.

Söz yayıldı bir çok yere,
Arz eyleyin Şah Abbasa,
Hoş vakitlerim döndü yasa,
Kahrı giryana gelmişim.

Şimdi burda gezecek yerim,
Yoktur vatanım, izlerim,
Malum oldu halka sırrım,
Ecelden kanarak gelmişim.

Ayrılık zehirden acı,
Batınım¹⁹⁴⁸ vurdu kılıcı,
Arayıp, değerimi bilici,
Bir sevgiliye gelmişim.

Var mı benim gibi aklı giden,
Bu dünyayı talak¹⁹⁴⁹ eden,
Başka yerde mesken tutan,
Suda ziyana gelmişim.

Garip ayrılıp Senemden,
El çekip anam babamdan,
Kurtulmadı derd-i gamdan,
Ben bu efgana gelmişim.

Garip sözünü tamamlar. Babaniyaz değirmenci bu sözleri duyup, onun da adeta derdi tazelenir. Ah çeker. O Garip'e bakar ve "Ey, Garip, ikimizin derdi aynıymış. Ben de aşk derdini çok çektim. Benim babam eski zamanlarda İzmikşir şahın sarayında mâliklik¹⁹⁵⁰ yapardı. O çok şeye bakardı. İzmikşir şahın sarayında Gürcistan'dan gelen Cavanı denen ayakkabıcının bir kızı vardı. Ben ona âşık oldum. O dersen¹⁹⁵¹ kızıydı. Cavanı bana kızını vermedi. O kızını Gürcistan'da başka birisiyle evlendirdi. O kız da oralara gitti. Ben ondan sonra vatanımı terk edip buralara geldim" der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Garip sana hemdem olup ikimiz,
Ver kulağını, ben ahdimi söyleyeyim.
Nice yıllar bu cefayı çekerim,
Temiz yürek, ben tekrarım¹⁹⁵² söyleyeyim.

Değdi bıçak, istihana yetiştı,
Bağrım yandı, aşk oduna o piştı,
Bir peri hasreti canıma düştü,
Gönlümdeki her ne varsa söyleyeyim.

Atam idi şehri Bağdat meliki,
Onun iyi idi, güzelce huyu,
Oldum sonra iyi kötü gülüğü¹⁹⁵³,
Gizli sırrımı, tam zamanıdır söyleyeyim¹⁹⁵⁴.

Âşık olup bir gürcünün kızına,
Gönlüm gitti onun ala gözüne,
Gözüm düşmez artık onun yüzüne,
Her ne varsa, ihtiyârımı söyleyeyim.

¹⁹⁴⁸ Batın: İç, mahiyet, can, ruh, gönül, nefis.

¹⁹⁴⁹ Talâk: Ayrılmak, terk etmek.

¹⁹⁵⁰ Mâlik: Sahip, efendi, tasarruf ve idare eden.

¹⁹⁵¹ Dersa: Dini, inancı başka.

¹⁹⁵² Tekrar: Tekrarlamak, bir daha yapmak, yenilemek.

¹⁹⁵³ Gülüğü: Ele rezil, rüsvay olmak, maskara olmak

¹⁹⁵⁴ Bu bent daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Adım Âşıkniyaz kaldım bu yerde,
Kızıl benzim soldu gâhrebe zerde,
Şu kızın derdinden düştüm bu yurda,
Budur misafirlik olanı söyleyeyim.

Babaniyaz sözünü tamamlar. Babaniyaz değirmenciden bunları duyup, Garip de ona Atlı sultanın kızı ile aralarında geçenleri anlatır. Bunu dinleyen Babaniyaz değirmenci, Sona ablanın yaptığı gibi, burada da başına işkembe giymeyi, yüzünü karalarla boyamayı tavsiye eder. Bu tavsiyelerden sonra Garip yine eskisi gibi başına işkembe giyer, yüzünü de karalarla boyar. Garip bir habesi köleye benzer. Garip gündüzleri değirmen sürer, geceleyin de Babaniyazın evinde konaklar.

Bir gün Babaniyaz değirmencinin evine misafir gelir. O gelen misafir Babaniyaz değirmenciden Garip'in kim olduğunu sorar. Babaniyaz değirmenci ona: “Bu akrabasız, annesiz babasız fakir bir oğlan. Ben onu kendime evlatlık edindim” der. O zaman misafir Babaniyaza bakar ve “Ey, Babaniyaz, bu oğlan tekin birisine benziyor. Bu oğlan ya hırsızdır ya da eşkiya. En iyisi sen onu evinden uzaklaştır” der. Bu söylenenleri Garip de gizli bir şekilde işitir. O buna çok kızar, öfkelenir. Misafirin aptal olduğuna canı yanar ve kendi kendine: “Böyleleri yüzünden yurttan, memlekette kötü, olumsuz işler çok oluyor” der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Serrap¹⁹⁵⁵ olup, altının değerini bilmeyen,
Guvvas¹⁹⁵⁶ candan geçip, çoğa sevinmez,
Yiğit olup, insanlarla olmayan,
Yurt isteyen beyi hanı beğenmez.

Ferhat'ın meskeni kayalı dağlar,
Âşığın meskeni bostanlı bağlar,
Sehralarda gezen zag u zaganlar¹⁹⁵⁷,
Bülbül olup, gülüstana sevinmez.

Mürşit¹⁹⁵⁸ olup pîrden dua almayan,
Dünyadan el çekip, göze ilişmeyen,
Söyleyen sözünün farkını bilmeyen,
Söz söyleyen suhandanı¹⁹⁵⁹ beğenmez.

Âşık olup, kendini yola atanlar,
Bir nazlı periye hemdem olanlar,
Her şehirde gezip, nüsha alanlar,
Menzil tutup, bir mekanı beğenmez.

Senin ne işin var iyiye yamana,
Yâranlar, od saldı bu şirin cana,
Her dert bir yana, bu dert bir yana,
Cahile bak, Garip canı beğenmez.

¹⁹⁵⁵ Serrap: Para, altın, tahvil alış veriş yapan kimse, sarraf.

¹⁹⁵⁶ Guvvas: Suyun dibine dalan kimse, dalgıç.

¹⁹⁵⁷ Zagan: Kuş adı.

¹⁹⁵⁸ Mürşit: Doğru yolu gösteren, kılavuz; tarikat şeyhi; gafletten uyandıran, ikaz eden.

¹⁹⁵⁹ Suhandan: Dilaver, güzel sözlü, szün asıl mânasını anlayan.

Garip sözünü tamamlar. Misafir bu sözleri duyar duymaz hemen buradan ayrılır. Misafir gittikten sonra, Babaniyaz Garip'i biraz teselli eder. Onun gibilerinin söylediklerine aldırış etmemeyi tavsiye eder. Bunlar olup bittikten sonra, Garip yine eski işine devam eder. Bundan seneler, yıllar geçer. Garip eskisi gibi kederli bir şekilde yaşayıverir. Bir gün Babaniyaz değirmenci Garip ile sohbet eder. Babaniyaz değirmenci Garip'e bakar ve "Ey, Garip evladım, sen nasıl bir kız istiyorsan, ben de sana onu alayım. Sen kimi sevsen, tut ya da hangi memleketten kız alırım dersen, onu bana söyle, ben çaresine bakarım, o hizmetini hallederim. Böyle üzgün hâlde gezme" der. Babaniyaz değirmencinin söylediklerine Garip öfkelenir ve "Ey, ata, ben ta ölene kadar, Senemden başkasını kabul etmem" deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Gelip ben Halepşirvan'a
Ben bu mekanı neylerim?
Düşmüşüm sıra zindana,
Bağı bostanı neylerim?

Ölünceye kadar yârdan ayrılmam,
Alıncaya kadar canımı azrailden,
Bitinceye kadar yâr ile ahdim,
İyi kötüyü neylerim?

İstemem başka dilberi,
Huda gösterse magşarı¹⁹⁶⁰,
Gerekmez dünyanın altını,
Bezmi¹⁹⁶¹ devranı neylerim?

Şahsenemdir bana hemdem,
Görünmez başka mâhrem¹⁹⁶²,
Gönlüm artık olmaz horram¹⁹⁶³,
Mutluluğu huzuru neylerim?

Garip der, ömrümün gülü,
Esti bana hazan yeli,
Tefekkür¹⁹⁶⁴ oldu bülbülü,
Bağı bostanı neylerim?

Garip sözünü tamamlar. Babaniyaz bu sözleri duyup, Garip'e: "Ey, Garip oğlum, sen hak âşık imişsin" der. O Garip'ten özür diler. Garip Babaniyaza hiç bir şey demez. Kendi değirmencilik işine gider. Garip değirmeni gece gündüz çalıştırır. Günlerden bir gün bu sonu gelmeyen yoldan sıkılıp, "Bu iş hiçbir zaman bitmez" der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Semen atı, bana olup sen hemdem,
Senin, asla, eda olmaz yolun var.
Senem idi orda benim mahremim,
Ben korkarım, ayrılık var ölüm var.

¹⁹⁶⁰ Magşar: Ölülerin dirilip ayağa kalkacakları yer ve zaman, kıyamet.

¹⁹⁶¹ Bezm: Toy, düğün, merasım, tören.

¹⁹⁶² Mâhrem: Dost, yakın, sırdaş.

¹⁹⁶³ Horram: Şâd, mutlu, huzurlu, sakın, dinç.

¹⁹⁶⁴ Tefekkür: Düşünme, derin düşünce, fikir edinme, zihin yorma.

Sen öldüğünde asla olmaz hesabın,
Gitsen eda olmaz menzil ırağın,
Ne zaman yanar baht evinde çırağın,
Müşkilin var, hicranın var, zulüm var.

Bir sözüm var ayrılığın şanına,
Arzım yetmez, divanına, hanına,
Bülbül olup, yete bilmem yanına,
Yüksek yerde elim yetmez gülüm var.

Aşk yolunda sattım kardeş-doğanım,
Senemdir maksadım, canım, cihanım,
Benim orda Diyarbekir mekanım,
Gidebilmem, gam derdi var, elem¹⁹⁶⁵ var.

Senin burda yoktur munus¹⁹⁶⁶-hemdemin,
Dile düşüp, konuşmaya mahremin,
Gece gündüz kaygın yediğin samanın,
Meğer, senin taştan katı yolun var.

Garibin hemdemi, ey, senem atı,
Sen de, ben de azaplığın harabı,
Ben içmişim ayrılık şarabı,
Benim vehmim gelir, şimdi ölüm var.

Garip sözünü tamamlar. O değirmencilik işine devam eder. Garip bu işte altı yıl çalışır. Bir gün Garip kendi yazgısına kaderine küsmüşçesine “Ben altı yılımı Şahsenem diye geçirdim. Hiç bir şey de görmedim. Artık bundan sonra, Şahsenemi unutayım, onun adını anmayayım” der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

“Senem, Senem” diye, ömrümü geçirdim,
Artık Senem diyecek hâlim kalmadı.
Kolumdaki şunkar kuşumu uçurdum,
Taraç¹⁹⁶⁷ oldu, malım mülküm kalmadı.

Şimdi yanmaz odum yârin hicrinden,
Senem diye, geçtim atamın yurdundan,
Gece gündüz ağlamanın derdinden,
Adım rast¹⁹⁶⁸ adımlamaya hâlim kalmadı.

Yana yana ciğer bağrım kül oldu,
Yârdan bana kismet nasip bu oldu,
Herbir günüm aydır, ayım yıl oldu,
Aklım karıştı, ayım yılım kalmadı.

Desem eda olmaz kaygı endişe,

¹⁹⁶⁵ Elem: Azap, acı, dert, eza, keder, üzüntü, tasa.

¹⁹⁶⁶ Munus: Can dostu, gönül arkadaşı, sevgili dost.

¹⁹⁶⁷ Taraç: Yağmalanma, talan.

¹⁹⁶⁸ Rast: Doğru, hakikat, gerçek.

Bize nereden gelir oldu bu iş,
“Yâr yâr” diye, geçti ömrüm hemişe*,
Bağda gülüm, hem de bülbül kalmadı.

Kısmetim ne oldu, yaradan rahman¹⁹⁶⁹,
Daima başımdan gitmedi duman,
Herkesin gözüne göründüm yaman,
Döndü akrabalarım, ilim kalmadı.

Garip der, ne ongdayım¹⁹⁷⁰, ne solda¹⁹⁷¹ yım,
Kişi bilmez beni nasıl hâldeyim,
Gece gündüz Mecnun gibi çöldeyim,
Uçtu yaşılbaşım¹⁹⁷², gölüm kalmadı.

Garip sözünü tamamlar. Garip dilinde bu sözleri dese de, kalbi Şahsenem için, o diye atıyordu. Şahsenemin sevgisi onun hiç aklından çıkmazdı. Tam aksine gün geçtikçe bu sevgi büyüyordu. Bu nameyi söyledikten sonra, Garip yatıp biraz dinlenir. O Şahsenemi rüyasında görmek ister, fakat onu rüyasında da göremez. Bundan sonra yalan dünyadan şikayet edip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Neyleyim şiddetinden¹⁹⁷³ kahpe feleğin,
Bugün beni sevgili yârdan ayırdı.
Hudaya yetmedi, belki, dileğim,
Senem adlı zülfü telden ayırdı.

Garip oğlanların var mı hesabı,
Yaktı, yandırdı, yarin ayrılığı,
Bir yandan kaygısı, bir yandan ateşi,
Bir yandan uluslu¹⁹⁷⁴ ilden ayırdı.

Bu gamda, mihnette ölecek gibiyim,
Misafir yerlerde kalacak gibiyim,
Bir taze gül idim, solacak gibiyim,
Baharlı meyveli nardan ayırdı.

Bitmez bir sevdaya bulaştı başım,
Yârsız geçer oldu, yaz ile kışım,
Seller gibi akar gözümünden yaşım,
Huda beni hoş reftardan ayırdı.

Garip der, şimdi dönmem sözümden,
Anlaşmam ben, haberim yok kendimden,
Yâr yolunda kanlar akar gözümünden,

* Hemişe: Hep, her zaman (A.N.)

¹⁹⁶⁹ Rahman: Merhamet eden, esirgeyen Cenab-ı Allah

¹⁹⁷⁰ Ong: Sağ taraf, sağ, iyi, yahşı, güzel.

¹⁹⁷¹ Sol: Sol taraf.

¹⁹⁷² Yaşılbaş: Boynu, başı, kafası, kanatlarının üstü yeşil olan örgibi.

¹⁹⁷³ Şiddet: Sertlik, sert muamele, cezada aşırılık.

¹⁹⁷⁴ Ulus: Toplum, topluluk, ahali, halk, millet.

Bu aşk beni namus ardan ayırdı.

Garip sözünü tamamlar. O değirmencilik işine devam eder. Kendisi de suratı asık, üzüntülü halde yaşayıverir.

Şimdi haberi kimden al, Halepşirvan şehrinde yaşayan Kullu fırıncıdan al. Onun babası bir zamanlar Diyarbekir’de oturmuştu. O çok zengindi. Malı mülkü yere göğe sığmazdı. Ona Kakav devin¹⁹⁷⁵ oğlu Aman dev derlerdi. Onun hiç evladı olmaz. Sonunda zevcesi kırk yaşına geldiğinde hamile kalır. Onun ayı, günü, zamanı yetip, bir oğlu olur. O oğlunun olmasına çok sevinir. Büyük düğün yapar. O yedi gece gündüz devam eden toyun şanı, adı dağ aşar. Onun oğlunu kutlayıp, ömrü uzak olsun diye her taraftan adamlar gelir. Toya gelen her adam yardım amacıyla bir şeyler hediye ederler. Bu toy yardımının içinde birisi köle de getirir. Yeni doğan çocuğa köle inci¹⁹⁷⁶ vermek şimdiye kadar hiç alışılmamış bir durumdu. Bundan dolayı bu çocuğa ad takarlarken ona Kullu diye isimlendirirler. Kullu büyür, kemâle erer. O çok güçlü birisi olarak büyür. Kullu Şah Abbasın ordusunda hizmet görmeye başlar. Şah Abbas’ın bir ordu başısı vardı. Ona Temek han derlerdi. Onun asıl adı Mahmud serdardı. O birisiyle tartışıp kavga ettiği zaman, öfkelenip konuştuğunda “Tokatı indiririm” derdi. Bundan dolayı kendisinin olmadığı yerde ona Temek han derlerdi. Kendisinin bulunduğu bir yerde ise, Mahmud serdar derlerdi. Kullu onun kırk atlısının, süvarisinin içinde vazifesini yerine getiriyordu.

Kulluların komşusuna Ağa dev derlerdi. Onun çok güzel bir kızı vardı. Ona Cihan Peri derlerdi. Kullu Cihan Periyle konuşuyordu, bunlar birbirine âşıktı. Bu ikisi evlenmek için birbirine söz verirler. Günlerden bir gün Kullulara Temek han misafirlğe gelir. O zaman o Ağa beyin kızı Cihan Peri’yi görür. Temek han, Cihan Periyle Kullu hanın birbirlerini seviyor olduklarını bilmesine rağmen kötü niyete kapılır. Temek han Cihan Periyi zevce olarak almak amacıyla Ağa devinkine dünürücü gönderir. Ağa dev Temek hanın şahın ordu başında bulunduğu düşüncesiyle gurura kapılır, ona kızını vermeyi kabullenir. Bu durumu il ulus öğrenip Ağa devle Temek hanı lanetler. Hâl böyle de olsa Temek han ile Ağa dev dünür olmaya hazırlardı, fakat Temek han, Cihan Periyi alamaz. Düğünden bir önceki gün Kullu ile Cihan Peri kaçarlardı. Bu ikisi o geliş, doğru Halepşirvan’a gelirler. Burasını da mesken, mekan edinirler. Kullu ile Cihan Peri buraya geldiklerinde hiçbir şeyleri yok idi. Kullu çok çalışkan birisiydi. Kimin işi olsa yapardı. Para kazanırdı. Cihan Peri de ondan geri kalmaz. Cihan Perinin eli çok hünerliydi, çok mahirdi. O çok elbise dikerdi. Bunları da çarşıda satarlardı. Para kazanıyordu. Kullu yine Halepşirvan’da meşhur, ünlü fırıncı olur. Kullu fırıncının bir kızı vardı. Ona Baysenem derlerdi. O çok akıllı, güzel yüzlü, hoş niyetliydi.

Şimdi haberi kimden al, Garip’ten al. Garip değirmende çalışır. Başındaki hayvan işkembesinden yapılmış maske ve yüzündeki karalar onu çok bıktırmıştı. Garip kendisinin bu hâline çok kızardı, öfkelenirdi ama yapacak başka bir şey de yoktu. Garip ara sıra gidip, gizli bir şekilde başındaki, yüzündeki karaları temizlerdi. Bunu yaptığı zaman sanki yeniden dünyaya gelmiş gibi olurdu. Yine bir müddet sonra eski hâline dönerdi, değirmene gelirdi. Değirmencilik işine devam eder.

Şimdi haberi kimden al, Kullu fırıncıdan al. Kullu fırıncı ile Babaniyaz bu şehire yabancıydılar. Bunlar birbirlerini tanırlardı. Bunun dışında da Babaniyaz değirmenci ile Kullu fırıncının gelir elde etmeleri birbirine bağlıydı. Bu durumlar onların tanışmasına neden olmuştu. Böylece günlerden bir gün Kullu fırıncı, eşi Cihan Peri ve kızı Baysenem Peri, Babaniyaz değirmencilere misafir olurlar. Baysenem babası, annesiyle Babaniyaz değirmenciye misafirlğe geldiğinde her zaman bunlarda kalırdı ve birkaç gün burda olurdu. Bu kez de böyle oldu. Baysenem Peri babasından, annesinden ayrılıp burda kaldı. Babaniyaz değirmencide yaşayıverdi.

¹⁹⁷⁵ Dev (döv): Kadim bir kavim, aşiret adı. Türkmenlerde halen bu tayfe bulunmamaktadır. Onlar Kaka ilçesinin Mehin köyünde otururlar.

¹⁹⁷⁶ İnci: Yeni doğan çocuğa toy yardımı diye getirilen hediye.

Babaniyaz değirmencinin zürriyeti, evladı yok idi. Babaniyaz değirmenci, eşi Kumru teyze Baysenemi çok severlerdi. Ona ikisi de kızım derlerdi.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Garip akşam namazı vakti değirmenden geldi, yemeklerini yedi. Bundan sonra kendi odasına gider başından işkembeyi çıkarır. Yüzündeki karaları yıkar. Eskiden böyle yaptığında kapıyı kilitlerdi. Bu kez unuttur. Kapının kilidini kapatmayı unuttur. Onu açık bırakır. Garip başı karınsız, yüzü yıkanmış, üzüntülü vaziyette oturuyordu. Bu vakit Baysenem Peri kapıyı çok az açıp içeriye bakar. Baysenem Garip'i görür görmez, hemen oracıkta kendini kaybeder, yıkılır. O kendini duymadan yerde yatıyordu. Garip de bundan habersiz. Kapıyı kilitleyip yatıverir. Babaniyaz değirmencinin eşi de "Baysenem komşu kızların yanına gitmiştir" diye düşünür. Bundan dolayı onu aramaz. Baysenem Peri orada kendine gelip, kendisi için hazırlanan yere geçip yatıverir, fakat gözüne hiç mi hiç uyku girmez. Baysenem Peri dehlize çıkar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Gizlice bakıp, aşka düştüm,
Aşkın yaktı-yaktı.
Gizlediğin sırrını çözdüm,
Aşkın yandırdı yandırdı.

Gözüm düşüp, aklım gitti,
Âşk hançeri candan geçti,
Kalbime iyice saplandı,
Aşkın yandırdı yandırdı.

Ceza verdi şirin cana,
Dilediğimi görseydim kana kana,
Benzeyip Kenganlı Yusuf'a,
Aşkın yandırdı yandırdı.

Bayseneme saldın yara,
Gelip, sen, hâlime bak,
Aşk odu tutuşuyor olana,
Aşkın yandırdı yandırdı.¹⁹⁷⁷

Baysenem sözünü tamamlar. Dehlizde durup, şafak attırır. Seher vakti Garip koltuğuna bir parça ekmek alır, başına karın giyer, yüzünü boyayıp, senem atı alır ve değirmene gider. Atını da değirmene bağlar da değirmencilik işiyle meşgul olur. Baysenem Garip'in çıktığını, senem atı alıp değirmene gittiğini görür. Onun dün gece gördüğü yiğit olduğuna inanmaz. Derhal onun oturduğu odaya gelir ve her tarafa bakar, fakat orada kimseyi görmez. Baysenem peri bu duruma şaşırır ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Gece olursun melek,
Gündüz habeşi köle misin?
Gördüm yüzünü kara kuru,
Gezen habeşi köle misin?

Cadı gibi sen değiştin,
Nasıl şeyler gördün,
Neden böyle sırlı gezdin,
Yoksa bir hizmetçi köle misin?

¹⁹⁷⁷ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Yusuf gibi ruyun ziyade,
Aşkla doldum hemen işte,
Âşık mısın peri kızına,
Yoksa bir hizmetçi köle misin?

Baysenem kalmış hayran,
Gönül kuşum etse seyrân,
Yüreğim olmuş viran,
Viran edici köle misin?¹⁹⁷⁸

Baysenem sözünü tamamlar. O çok üzüntülü bir şekilde oturur. Baysenem Peri burda otururken onun yanına Babaniyaz değirmencinin eşi Kumru Peri gelir. Kumru Peri Baysenem'i bu hâlde görünce: "Ey, benim akıllı, uslu kızım, senin kalbini kim kırdı, gönlünü kim incitti? Sana ne oldu, yoksa hastalandın mı? Ne olduysa bana anlat" der ve Bayseneme bakıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Kim kırdı kalbini,
Anlat, kızım, ne oldu?
El koydu mu gereğine,
Anlat, perim, ne oldu?

Öfkelendin mi sen benden,
Razıyım daima senden,
Bu kederler geldi nereden,
Anlat, canım, ne oldu?

Düş mü gördün de uykuda,
Sende yok şatlık korku da,
Solmuş yüzünün görkemi de,
Anlat, evladım, ne oldu?

Gönlündedir hasretli gam,
Söyle, bana neyindir kem,
Kemin göster, kızım, bu dem,
Söyle, kuzum, ne oldu?

Gıybetçiden söz mü geldi,
Güzel bir şeyin mi gitti,
Ya birisi hakaret mi etti,
Söyle, perim, ne oldu?

Gamını sorar, Kumru senden,
Sırrın gizleme sen benden,
İzhar olmaz, korkma ondan,
Söyle, bana ne oldu?¹⁹⁷⁹

¹⁹⁷⁸ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁹⁷⁹ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Kumru peri sözünü tamamlar. Baysenem peri bunları duyup, Kumru anasına bakar ve bu sözlerin başımı ağrıtıyor manasında “Anne, benim başım ağrıyor” der. Bunu duyup, Kumru ana hiç bir şey anlamaz, doktor çağırmak istese de Baysenem Peri razı olmaz. İlaç vermeye çalışır. O onu da içmez. Kederli hâlde oturur. Kumru ana Baysenem’in elinden tutar da onu içeriye alır. Onun önüne yemek kor. O onu da yemez. Köşeye geçer. Başını koyup yatıverir. Kumru ana bu durumu gidip Babaniyaz değirmenciye iletir. Babaniyaz değirmenci zevcesine bakar ve “Bayseneme nazar değmiştir. Sen git de onun yattığı odada tütsü yak” der. Bu sözleri duyan Kumru ana Baysenemin yattığı odaya girer ve şütük çırası¹⁹⁸⁰ yakar. Tütsü yakar. Bu yapılan ilaçlar Şahseneme şifa vermez. Babaniyaz değirmencinin evinde Baysenem Peri yaşayıverir, evine de dönmez.

Şimdi haberi kimden al, Kullu fırıncı ve eşi Cihan Periden al. Bunlar: “Bizim kızımızdan hiç haber yok, gelmedi” deyip, Babaniyaz değirmencinin evine gelirler. Onlar kızının hâlini durumunu görüp, evine götürmeye çalışırlar. Baysenem gitmez. “Kumru annemin yanında kalacağım” der. Buna Baysenem Perinin babası Kullu fırıncı da, annesi Cihan Peri de razı olurlar. Baysenem Perinin babası Kullu fırıncı, annesi Cihan Peri onu Babaniyaz değirmencide bırakıp geri gelirler. Onlar geledursunlar. Şimdi haberi kimden al, Baysenemden al. Baysenem Peri Babaniyaz değirmencinin evinde yaşayıverir. Günlerden bir gün Garip değirmenden eve dönerken, Baysenem Peri onun odasına girip gizlenir. Garip değirmenden gelip, Babaniyaz değirmencinin odasında karnını doyurur. Kendi odasına gider. Kapıyı kilitleyip, başındaki işkembeyi çıkarır, yüzündekileri yıkar. O Şahsenemi hatırlayıp üzüntülü şekilde oturur. O vakit onun yanına belli etmeden Baysenem Peri gelir. Birazdan başını yukarıya kaldırdığında, yanında Baysenem Peri duruyor. Garip onun gelişine şaşırır. O Bayseneme bakıp, ne söyleyeceğini bilemez, dili tutulur. Baysenem Garip’e bakar ve “Sen kimsin? Ne sebeple böyle gizli bir hayat sürüyorsun? Bunun sebebi nedir?” diye sorar. Garip kendi sırnın belli olduğuna utanıp, çaresiz, mecburi olarak geçmişini anlatmak zorunda kalıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Baysenem can, sorsan beni,
Diyarbekir’den geldim ben.
Burda gördüm yazık seni,
Diyarbekir’den geldim ben.

Şah Abbasın zulmü orda,
Misafir gezmem burda,
Mekanım kalmadı hiç yerde,
Diyarbekir’den geldim ben.

Şahsenemdir benim yârim,
Yürekte, başımda serim,
Gam u keder şu benim zarım,
Diyarbekir’den geldim ben.

Ay Periden gizlice kaçtım,
Canımdan başımdan geçtim,
Gizlenip, bu hâle geldim,
Diyarbekir’den geldim ben.

Karın giydim başıma ben,
Neler çaldım dışıma ben,
Gzili oldum hoşuma ben,
Diyarbekir’den geldim ben.

¹⁹⁸⁰ Şütük çırağ: Şitilli lamba.

Yakalandım şimdi sana,
Aklım şaştı gâm yüzünden,
Yardım et bana,
Diyarbakir'den geldim ben.

Âşık Aydın benim pîrim,
Oldur benim gücüm enerjim,
Dedim sana gönül sırrımı,
Diyarbakir'den geldim ben.

Garip der, ey, Hudâ,
Sırrımı deme şaha yoksula,
Baysenem, çıkmasın sedâ,
Diyarbakir'den geldim ben¹⁹⁸¹.

Garip sözünü tamamlar. Bundan sonra Garip Baysenem'e bakıp, "Ey, Baysenem, sen benim yaşadıklarımı dinlesen, onlara çok şaşırırsın" deyip, ona hepsini anlatır. Baysenem bu vakaları duyup, Garip'e acır, ona merhamet eder. Onu teselli etmek amacıyla "Ey, Garip, senin gibi yiğit yârsız kalmaz. Şahsenem olmasa da kendine münasip birisini bulursun" dediğinde, Garip bu sözleri Baysenemden duyup, çok öfkelenir, kızar. Baysenem'e bakar ve "Ey, Baysenem, artık ben Şahsenem'den başkasının yüzüne bakmam. Ben buna Şahsenemin önünde and içtim. Bundan başka da ben Şahsenemi çok seviyorum. O da beni çok sever. Ne yapsalar da ben bu yolumdan dönmem" deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Şahsenem diye ceza çektim,
Çeksem de ondan geçmedim,
Aşk uğrunda yurtlar geçtim,
Geçsem de ondan dönmedim.

Ben bu yolda gül gibi soldum,
Cefa çekip, buraya geldim,
Cebir sitem hepsini gördüm,
Görsem de ondan dönmedim.

Kebap gibi yaksalar,
Cildimi diri yüzsele,
Zehir zakkum yedirseler,
O zaman da ondan geçmedim.

Dara çektirip astırsalar,
Tenimi doğrayıp kestirseler,
At toynağa bastırsalar,
O zaman da ondan geçmedim.

Sözümde er gibi dururum,
Kötüyü iyiye yorarım,
Her ne varsa görürüm,
Ne olsa, ondan geçmedim.

¹⁹⁸¹ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Garip der, bu sözlerim,
Çıkarsa iki dıkrarım¹⁹⁸²,
Şahsenemdir sevgili yârim,
Yârimden asla dönmem¹⁹⁸³.

Garip sözünü tamamlar. Baysenem bunları duyar da Garip'e bakar ve "Ben de sana âşık oldum. Sen Diyarbekir'e gitme. Beni eş olarak al. Almazsan ben sana iftiralar atarım, beni zorluyor, tecavüz ediyor diye bağırırım. Yüzümü yırtarım. Bedenime yara salarım. Senin hem tüm sırlarını il ulusa belli ederim" der. Garip bu sözleri işitip, şaşırır. Ne yapacağını da bilemez. Garip bir müddet sonra, düşünüp taşınır da, "Gel ben iyisi buna yalvarayım, yakarayım" deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Burda çektim kaygı azap,
Bana senin merhametin gelsin,
Zulüm etsen, olur ızdırıp,
Bana senin merhametin gelsin.

Bağışlarsan, yazın olur,
Beddua edersen, gazap gelir,
Taze gül sonunda solar,
Bana senin merhametin gelsin.

Bağışlanırsın merhamet edersen,
Bu doğrudur kulak verirsın,
Ben korkmam vehim edersen,
Bana senin merhametin gelsin.

Garibin sözünü dinle,
Kahr gazabını sonla,
Acı ve işini düzenle,
Bana senin merhametin gelsin.¹⁹⁸⁴

Garip sözünü tamamlar. Baysenem Garip'in bu sözlerini duyup, "Yoksa, sen beni almayacak mısın" der. O vakit Garip'in aklına birçok kötü fikirler gelir. O Baysenem'e bakar ve "Ey, Baysenem, eğer ben burdan yedi yıl içinde gitmezsem seni eş olarak alayım. Sen hiç üzülme. İçin rahat olsun. Ben gitmezsem sözümü tutarım. Sen de sözünde dur. Benim sırrımı il ulusa belli etme" der. Buna Baysenem de katılır. Bu sözleri duyup, Baysenem Garip'in odasından çıkıp gider. O bundan sonra, yedi yılını doldurmak için beklemeye başlar. Garip'in sırlarını kimseye söylemez. O kâh evlerine gelir kâh da Babaniyaz değirmencilerde olur. Garip'e yiyecek içecek getirir. Bu ikisi bu hâlde geziverirler. Bırak, geziversinler. Ay, gün de geçiversin.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem'den al. Şahsenem Garip gittikten sonra, onu hatırlayıp, ahlâr vahlar çeker. Her gün Garip geliyor mu diye yollara bakar, onu beklerdi, ama o hiç gelmiyordu.

Günlerden bir gün Şahsenem şöyle düşünür: "Ben Garip diye feryatlar çekiyorum. O kendinin nerde olduğunu da haber vermiyor. Belki, o gezdiği yerde beni unutup, başka birisine

¹⁹⁸² Dıkrar: Göz, iki göz.

¹⁹⁸³ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

¹⁹⁸⁴ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

gönül bağlamıştır. Öyleyse, gel ben de ondan ümidimi keseyim, onu unutayım” deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

“Garip-Garip” diye, ömrümü geçirdim,
Şimdi Garip demez oldum ben şimdi,
Can şehrine bugün talan getirdim,
Sebebim diyemez oldum ben şimdi.

Ondan bana gelen kaygı gam oldu,
Ah çekip eksildi, ömrüm kül oldu,
Yanıp ağlamaktan yakam nem oldu,
Ümitvarım diyemez oldum ben şimdi.

Cezasıdır, her kim aşka inansın,
Kör olsun gözleri, kana boyansın,
Yıkılsın, dökülsün tahtı talansın,
Kârı varım diyemez oldum ben şimdi.

Senem der, halka oldum âşikare,
“Yâr yâr” diye, kan ağladım set pâre,
Kendisi gidip, kıldı beni avare,
Seni yârim diyemez oldum ben şimdi.

Şahsenem sözünü tamamlar. O Garip’i unutmaya çalışır. Unutamaz. Tersine, aşkı eskiden de beter olur. Şahsenem Garip’i rüyasında görmek ister. Uyur fakat rüyasında da Garip’i göremez. Bu durum Şahsenemin kaygılarını daha da artırır. Şahsenem üzüntüsünü beyan eden bir name söyler. İşte bunun gibi:

Gamdan kurtulmayan kaygılı başım,
Yeni baştan gam önünde var oldum.
Garip idi gece-gündüz yoldaşım,
Şimdi yüzünü görmeye zar oldum.

Bir nice gün visalinden şâd idim,
Yardan özge gayrı biriyle yad idim,
Hasret çekip, aşk evinde tad idim,
Külliyen yanıp piştim yar oldum.

İçmedim yarin vaslı¹⁹⁸⁵ meyinden,
Bize nasip yoktur müşk¹⁹⁸⁶ soyundan¹⁹⁸⁷,
Canım çıkar oldu ceset evinden,
İncindi yüreğim, bet humar oldum.

Sabırım gitti hicran ile perd¹⁹⁸⁸ olup,
Yola baktı iki gözüm dört olup,
Yarimi kovaladı düşman yad olup,

¹⁹⁸⁵ Vasl: Kavuşma , yatışma, birikme.

¹⁹⁸⁶ Müşk: Keyiğin bezinden elde edilen hoş kokulu madde.

¹⁹⁸⁷ Soy: Ashı, öz, esas; kendiliğinden, rastgele.

¹⁹⁸⁸ Perd olmak: Kendinden geçmek.

Mihnet içinde kaldım, har oldum.

Senem şimdi sana zevk-i sefa yok,
Yarin uzak düştü, ondan vefa yok,
Âşığım dersin sende cefa yok,
Aşkın sultanıymış, harı-zar oldum.

Şahsenem sözünü tamamlar. Durumu çok kütü idi. O an Akca gelir. Akca Şahsenemi teselli ederek “Bahçe seyrine gidelim” diye bir name söyler. İşte o böyle:

Güller açılmış faslı-baharda,
Gel Senem can, bahçe seyre gidelim.
Bülbüller konmuştur bağdan kenara,
Gel Senem can, bağa seyre gidelim.

Güvercin çekmiştir, göğşe boyunu,
Sünbüle dolmuş müşkün buyunu¹⁹⁸⁹,
Gül kovarmış bülbül kılsa oyunu,
Gel, Senem can, bağa seyre gidelim.

Herkes gözünü açıp, bakmış cihana,
Otlar düşen kargayla şahine,
Nöbet yok, öğüt ver hazan rüzgarına,
Gel, Senem can, bağa seyre gidelim.

Bulut kendini çekmiş bağdan kenara,
Bahar elçileri düşmüş araya,
Bir soru soralım yakına ırağa,
Gel, Senem can, bağa seyre gidelim.

Kıyametlik kabul eden kardeşim,
Yolunda fedadır bu yalnız başım,
Ayrılık çeken sırdaşım yoldaşım,
Gel, Senem can, bağa seyre gidelim.

Akca der, canım sana kurbandır,
Aşığın maksadı beş gün devrandır,
Bilir misin, bugün kurban bayramıdır
Gel, Senem can, bağa seyre gidelim.

Akca sözünü tamamlar. Akcanın söylediklerine Şahsenem de razı olur. Şahsenem, Akca kızlarla beraber bağa seyre çıkar. Bir süre sonra onlar bahçeden çıkıp nehrin kenarında gezinmeye başlarlar. Az çok yürüdükten sonra Tüni nehrine¹⁹⁹⁰ ulaşırlar. Kızların hepsi nehrin kenarında bir yerde kalır. Şahsenemle Akca yavaş yavaş onlardan uzaklaşır. Şahsenem nehre yarini sorar, bir name söyler. İşte o name:

Altı aylık uzak yoldan yol aşarak,

¹⁹⁸⁹ Buy: Koku.

¹⁹⁹⁰ Tüni derya: Şavezir şehrinin (Şahsenem şehrinin) kuzey tarafından geçen derya. Ona Türkmenler halen Tüni derya derler.

Tüni derya, senden Garip geçtim mi ?
Benim için hicran oduna düşüp,
Tüni derya, senden Garip geçti mi?

Takatim yok, burda yârsız olmaya,
Ecel gelmez, tenden canımı almaya,
Kederli halimden haber sormaya,
Tüni derya, senden Garip geçti mi ?

Benim burda yoktur yârsız kararım,
Kimseyle olmaz sohbet-berarım¹⁹⁹¹,
Diriliğim, aklım şuurum, hayatım,
Tüni derya, senden Garip geçti mi ?

Benim yârim gitti Halapşirvan'a,
İtikat etmedi verdiği sözüne,
Şimdi senden sorsam gaip ten,
Tüni derya, senden Garip geçti mi ?

Senem diye, ayrılığa bulmadım hile,
Huda hakkı için doğrusunu söyle,
Yar ile geçtiğimde akmadın böyle,
Tüni derya, senden Garip geçti mi ?

Şahsenem sözünü tamamlar. Orada kendini nehre atmaya kalkışır. Akca bunu engeller. Onu teselli ederek bir name söyler:

Ayrılık dediğin huda kısmeti,
Niçin boynunu büküp, melul olursun?
Dokuz yıldır ben de çektim mihneti,
Niçin boynunu büküp, melul olursun?

Ayrılık derdinden henüz gülmedim,
Kırmızı gül gibi açılmadan solmadım,
Ben yardan ayrılp melul olmadım,
Niçin boynunu büküp, melul olursun?

Kumru denen bir acayip kuş olur,
Tüyünü çeksen gelir, teni boş olur,
Ölmeyen gül birbirine kavuşur,
Niçin boynunu büküp, melul olursun?

Uzak yola düşen sonunda görüşür,
Âşık işi maşuk ile yaraşır,
Ayrı düşen birbirine kavuşur,
Niçin boynunu büküp, melul olursun?

Bana Akca derler, ismim Gülnahal
Fani dünya sonu yok, bikemal,

¹⁹⁹¹ Berar: Başarı; mecal, takat; kardeş.

Oynayıp, gülüp, beş gün yarin gönlünü al,
Niçin boynunu büküp, melul olursun?

Akca sözünü tamamlar. Akca bu nameyi soyledikten sonra Şahsenem ve Akca yavaş yavaş yürüyerek kızların yanına döner. Şahsenem o an oldukça kaygılı idi. Hiç konuşmuyordu. Bu ikisi kızların yanına gelir. Kızlar görürler ki, Şahsenem çok kaygılı. O zaman kızlardan biri Şahsenemin gönlünü açmak için “Hadi, biz âşıklıktan bahsedelim” der. Kızlardan birine Aycemal derlerdi. Aycemal Ali diye bir yiğide âşıktı. Aycemal Şahseneme bakarak, “Ey, Senem can, biz de aşk derdinden inliyoruz. Aşk derdi çok ağır olur, ama ona dayanmak lâzım.” diyerek bir name söyler:

Ey, Senem, mecruh¹⁹⁹² olup ben yarimden ayrılalı,
Kederli bülbülüm ben gülzardan ayrılalı,
Bir letafat¹⁹⁹³ gülşeni biçareden ayrılalı,
Ağzı fıstık gibi, labzı¹⁹⁹⁴ hoş reftardan ayrılalı,
Tuti-şirin suhan¹⁹⁹⁵ gufdardan¹⁹⁹⁶ ayrılalı.

Olmuyor hiç iş hüdadan sebebsiz, ey dostlar,
Hüda kılmış ruzıgârime¹⁹⁹⁷ sebep, ey dostlar,
Durmadan ağlasam, demeyin ayıp, ey dostlar,
Hicir deştinde¹⁹⁹⁸ kalıp, ben teşne¹⁹⁹⁹ leb, ey dostlar,
Hovzu-kevser²⁰⁰⁰ saki hem humardan ayrılalı.

Mihnet döneminde durmadan akar göz yaşım,
Düşmana kâr eylemez, her gün kıldığım bedduam,
Titretir arzu-semâyî²⁰⁰¹ derdi-gamdan inleyişim,
Halime şerh etmeye²⁰⁰² yoktur yanımda bir kişim,
Tek başımayım bir vâkıpı²⁰⁰³-esrardan²⁰⁰⁴ ayrılalı.

Durmadan kan ağlarım, her yana yürüyüp, yola bakıp,
Ağlarım her gece, bağrım eriyip, su gibi akıp,
O nigarın hasretinden ölmüşüm, canımı yakıp,
Ey, müslümanlar, beni yardan ayırdı kötü rakip,
Kalmadı takat bana, sevgiliden ayrılalı.

Bahtımı gördüm kara, her yerde açtım hesabı-hal²⁰⁰⁵,
Novşıküfte²⁰⁰⁶ güllerimi vurdu sabah yeli, yetmeden kemâl,
Yetmedi maksata, huda ona verdi zeval,

¹⁹⁹² Mecruh olmak: Yaralı olmak.

¹⁹⁹³ Letafat: Eski püskü bez parçasıdır.

¹⁹⁹⁴ Labız: Söz, anlatma, söyleniş.

¹⁹⁹⁵ Suhan: Söz, konuşma; tatlı sözlü.

¹⁹⁹⁶ Guftar: Söz, konuşma; tatlı sözlü.

¹⁹⁹⁷ Ruzıgâr: Yaşam, hayat; zaman; devir.

¹⁹⁹⁸ Deşt: Sâhra, çöl, ova, düz.

¹⁹⁹⁹ Teşne: Susuz kalmak.

²⁰⁰⁰ Hovzu-kevser: Cennet çeşmesi, çok tatlı şey, su; Kevser havuzu.

²⁰⁰¹ Arzu-semâ: Yer ile gök.

²⁰⁰² Şerh etmek: Beyan etmek.

²⁰⁰³ Vâkıp: Bilen, düşünen, haberdâr, vakıf.

²⁰⁰⁴ Esrar: Gizli şey; kaçamak konuşma; gizli sır.

²⁰⁰⁵ Hesabı-hal: Hal-hatır, dertlenmek, hasbihal.

²⁰⁰⁶ Novşıküfte: Yeni açılan.

Neyleyin, öz hali altında yığılır Aycemal,
Alibey adlı hoş suhan-güfdardan ayrılalı.

Aycemal sözünü tamamlar. Şahsenem kızlarla konuşup biraz açılır. Onun gamı azalır. Bundan sonra onların hepsi yavaş yavaş yürüyerek köşke dönerler. Birkaç gün geçer. Nihayet Şaman²⁰⁰⁷ ateş bayramı denen gece Şahsenem rüyasında Garip'i görür. Şahsenem korkarak uyanır. Şahsenem yerinden kalkmak üzereyken odaya Akca girer. Şahsenem Akca'ya bakarak, "Ey Gülnahal, il ulus arasında 'Garip ölmüş' diye bir kötü haber yayılmış, ama ben Garip'i rüyamda gördüm. Eğer o ölmüş olsaydı rüyama girmezdi. Yarın sabah erken yola çık. Geçen yolculardan Garip'i sor, belki hoş haber duyarsın." der. Akca "Olur" diye çıkıp gider. Ertesi gün Akca yola çıkar. Bakarki, bir kervan geliyor. Akca hemen Şahsenem'e kervanın geldiğini haber verir. Şahsenem Akca ile derhal yola çıkar. Kervan Şahsenem'in durduğu yere gelince, tüccarlara bakarak Garip'i sorar da bir name söyler:

Yedi yıldır sungur kuşumu uçurdum,
Gören var mı, bilen var mı yarenler,
Kaygı-hasret ile ömrümü bitirdim,
Gören var mı, bilen var mı yarenler?

Kişinin sevdiği böyle olur mu,
Önce sevip, sonra bırakır mı,
Yarini böyle ağlatıp kalır mı,
Böyle cefa kılan var mı yarenler ?

Yarimin sevdası düştü başıma,
Bir sırdaş bulamadım, gelse karşıma,
Ezel günde yazılmıştır başıma,
Ağlamayın, gülen var mı yarenler ?

Gören-bilen akran dostunu yad eder,
Dua ile ervahını²⁰⁰⁸ şad eder,
Kahpe felek Adem oğlunu alt eder,
Kederli gönlümü alan var mı yarenler ?

Her bir âşık beyan eder gördüğünü,
Kim bilir inleyişini, sohbet kurduğunu,
Pirler vade edip, düşte gördüğünü,
Başka biri alan var mı yarenler?

Bir mert ile başını birleştirip dünyâda,
Aşk oduna yanıp pişerek dünyada,
Sevdiğinden ayrı düşen dünyada,
Ağlamayın, gülen var mı yarenler ?

Felek bugün beni talan etmiştir,
Kaygı-hicran cehenneme tutmuştur,
Göz önünde yarım diri gitmiştir,
Diri gidip, ölen var mı yarenler?

²⁰⁰⁷ Şaman: Od, alev, ateş.

²⁰⁰⁸ Ervah: Ruhlar.

Sahipsiz kalmış altın, gümüşler,
Berbat olmuştur türlü yemişler,
Senin yarin orada öldü demişler,
Öldüğünü gören var mı, yarenler ?

Bir kişi söylemez gönül hoşuma,
Kaygı mihnet düştü benim başıma,
Her geceler yarım girer düşüme,
Ölenlerden gelen var mı, yarenler?

Bizi görüp, görmezlikten gelmiştir,
Ey, yarenler, ecel, nasip kayıptır,
Desem ben, sevdiğim âşık Garip'tir,
Gören var mı, duyan var mı, yarenler?

Yedi yıldır felek cefaya çevrilip,
Ayrılık oduna yandım, piştim, kavrulup,
Şahsenem der, sevgili yardan ayrılıp
Yola bakıp kalan var mı, yarenler?

Şahsenem sözünü tamamlar. Şahsenemin sorusunu duyan Tansuk adlı bir kız onun yanına gelir. Tansuk Şahseneme bakarak, “Ey Şahsenem, Garip’in öldüğünü benim biraderim gördü. Onun öldüğü doğrudur” diye , haber verir. Bu haberi duyan Şahsenem fenalaşır. Şahsenem Akca ile Garip’in annesi Abadan’ın yanına gider. Şahsenem Abadana, Garip hakkında duyduğu kötü haberi beyan eder, bir name söyler:

Hazan yeli vurup, güllerin soldu,
Ter açılan gülzarından ayrıldın,
Garip’in öldüğü tagayyın²⁰⁰⁹ oldu,
Sevdiğinden, muradından ayrıldın.

Âşikâr olmuş dosta-düşmana,
Kulak ver, söylenen gizli sırrına,
İyi günlerim döndü yamana,
Hem tuhaf pazarından ayrıldın.

Yedi yıl o gezdi Halapşirvan’da,
Beni koydu kaygı ile hicranda,
Yusuf Kengan köle oldu zindanda,
Mısırdaki kıvancından ayrıldın.

Şahsenem der, bende kaldı çok arman,
Desem, eda olmaz bu dağı-hicran,
Öldüğünü beyan etti bir kervan,
Ben yarimden, sen oğlundan ayrıldın.

²⁰⁰⁹ Tagayyın: Belli, âşikâr.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu haberi duyan Garip'in annesi Abadan da Şahsenem ile Akca'nın ahına fığanına katılır, bir name söyler:

Mihnet çağından, felek cebrinden,
Kara bağırim kana döndü, neyleyim?
Sabrı kalmadı Şah Abbas'ın zülmünden,
Gülşenim hazana döndü, neyleyim?

Ömrümün bitmesini ümit ederdim,
Hicran yarısından gama giderdim,
Ölmesin diye elim ile gönderdim,
Hükmüm ziyana döndü neyleyim?

Hiç ağrım yoktur senden Şahsenem,
Çıkacak oldu şirin canım bu tenden,
Yarım dostum yüzünü çevirdi benden,
İyi günüm yamana döndü, neyleyim?

Evvelde Şah Abbas vaatler etti,
Vaat etiği vezir dünyadan gitti,
Bu sözler oğlumun başına yetti,
Mezarı Halep'te kaldı, neyleyim?

Abadan der, söylesem tükenmez dağım,
Oğlum ölmüş ise söndü çıram,
Gam yeli kuruttu yaptığım bahçemi,
Ömrümün çırası söndü, neyleyim?

Garip'in annesi Abadan sözünü tamamlar. "Garip Halapşırvan'da" öldü haberi herkese ulaşır. Bu acı haberi Garip'in tüm akrabaları da öğrenir. Garip'in akrabaları, arkadaşları dostları Abadan'ın evine toplanır. Yas tutar, ağlarlar. Kadınlar ağıt yakar, nale çekerler. Garip'in kız kardeşi Gülcemal ah çekip yüzünü yırtar, saçını yayar. Zır zır ağlayarak bir name söyler:

Yedi yıldır sungur kuşumu uçurdum,
Garip düştü Halapşırvan iline,
Günde yüz ağlayıp ömrümü bitirdim,
Gözyaşım eklendi derya sellere.

Ağabeyim diye her tarafa bakmadım,
Cıgalar²⁰¹⁰ kuşanıp, heykel²⁰¹¹ takmadım,
Mecnun gibi başımı alıp çıkmadım,
Leyla arayışına, hicran çölüne.

Dost-düşman yanında benim yüzüm yok,
Ağabeyim yok, kardeşim yok, geçen sözüm yok,
Hicir oduna ağlamaktan gözüm yok,
İsteyip çıksam Halapşırvan yoluna.

²⁰¹⁰ Cıga: Kuşların kuyruk tüyünden alınan ve şahların başına giydiği şeylerin alınına takılan yeleğe benzer süs.

²⁰¹¹ Heykel: Kadınların gerdaninden atarak taktığı, yüzü gümüşle, altınla bezenmiş kayıştan cüzdan, resim.

Aslı Bağdat imiş meskenim-evim,
Yabancı yurtlara saldı hudam,
Bugün canım çıksa kalır armanım,
Talanlar düşmüş ömür gülüme²⁰¹².

"Kardeşim" demişim Şahsenem seni,
Uzaktan yakın olan o Garip nerde,
Gülcemal diye şimdi koymasın beni,
Bugün nöbet yetse ecel koluna.

Gülcemal Peri sözünü tamamlar. Bu ağlama namesi bitince Gülcemal ve Şahsenem birbirine sarılarak ağlarlar. Bu durumu gören Akca Abadanı, Gülcemali, Şahsenemi teselli ederek bir name söyler:

Yalancı fani dünyada,
Kimsede aman kalmadı.
İyi gezip nöbetinde,
Ölmeyen kötü kalmadı.

Ölüm için yemeyin gam,
Ölmeyen kalmaz hiç insan,
Şükür eyle, geçer bu dem²⁰¹³,
Mahkeme ile ziyan kalmadı.

Kendini pazara salan,
Bir kız gelip satın alan,
Mısırdaki padişah olan,
Yusufu-Kengan kalmadı.

Dünyayı bir gözde gören,
Adil olup yurdunu soran,
Deve periye padişah olan,
Şahı Süleyman kalmadı.

Cemşit²⁰¹⁴ ecel meyini içti,
İskender²⁰¹⁵ dünyadan geçti,
Ne şahbaz²⁰¹⁶ bundan geçti,
Rüstemi²⁰¹⁷ destan kalmadı.

²⁰¹² 1959 senesinde neşredilen “Şahsenem Garip” destanında bir bent daha vardır. O bent şöyle:

Gönlümün gülü gitti ciğerim karadır,
Sinemin üstü de kat kat yara beredir,
Ah vurmaktan al gamzem solmuştur,
Şimdi anladım düşmanların sözünü.

²⁰¹³ Bu dem: Şimdi, şu an.

²⁰¹⁴ Cemşit: Tahmurs'un oğlu. Firdevs'in “Şahname” eserinde anlatılanlara göre, Piştadlar hanedanlığının IV padişahı olmuştur. Güya dünyayı, her tarafı fethetmiş. İnsana, hayvanlara ve güzel tabiata hükmetmiş.

²⁰¹⁵ İskender (Aleksandr Makedonyalı): Doğuda İskender Zülkarneyn adıyla meşhurdur. O Makedonya'nın şahı olmuştur. Filip II'in oğlu. Eski zamanların fatihi, generali. M.Ö. 356-323 yıllarında yaşamıştır.

²⁰¹⁶ Şahbaz: Kahraman, cesur, yiğit.

Nice-nice hikmet²⁰¹⁸ kılan,
Giyahların²⁰¹⁹ dilin bilen,
Bu ölüme hile salan,
Hazreti Lokman kalmadı.

Hakk'ın dostudur Muhammet²⁰²⁰,
Ümmet için çekti zahmet,
Bu demi bil ganimet,
O pahr²⁰²¹ cihan kalmadı.

Abubekir²⁰²², Omar²⁰²³, Osman²⁰²⁴,
Peygambere oldu yâran,
Dergâhında şiri ezdan²⁰²⁵,
O Şahımerdan²⁰²⁶ kalmadı.

Atam Korkut²⁰²⁷ söz söyledi,
Akıl ve anlam kurdu,
Ölüm çaresini aradı,
O akıl, kemal kalmadı²⁰²⁸.

Farabi²⁰²⁹ her ilmi bilmiş,
Söylediği sonra gelmiş,
Çare bulmadan o da ölmüş,
O ilmi-cihan kalmadı²⁰³⁰.

²⁰¹⁷ Rüstem: Zalın oğlu. Doğu halkların rivayetlerinin, masalların esas ve sevilen kahramanı. Firdevsi'nin ‘ ‘ ‘ Şahname ’ eserinin baş kahramanı. Doğu edebiyatında cesaretin, kahramanlığın sembolü sayılır.

²⁰¹⁸ Hikmet: Akıllılık; felsefe; özsöz.

²⁰¹⁹ Giyah: Bitki.

²⁰²⁰ Muhammed: Allah'ın yeryüzünde görevlendirdiği son peygamber. Alemlere rahmet olarak gelen ve vahiyle aldığı Kur'an'ı tebliğ ve temsil ederek İslam dinini temellendirmiştir. Şimdiye kadar sözlerinde ters, çelişkili beyana rastlanmamıştır. M.S. 570-632 yılları arasında yaşamıştır.

²⁰²¹ Pahr: Gurur duymak, kıvanç.

²⁰²² Hz. Abubekir: Hz. Ebubekir Peygamber Efendimizin en yakın arkadaşı ve birinci halifesi olan elmas ruhlu sahabi.

²⁰²³ Hz. Omar: Hz. Ömer, Peygamberimizin ikinci halifesi, en büyük sahabilerden.

²⁰²⁴ Hz. Osman: Peygamberimizin üçüncü halifesi, en büyük sahabilerden.

²⁰²⁵ Şiri ezdan: Hz. Ali'nin bir lakabı.

²⁰²⁶ Şahımerdan: Mertlerin şahı. Hz. Ali'nin bir lakabı.

²⁰²⁷ Korkut Ata: Dede Korkut. Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkmenlerin “Korkut Ata” destanının kahramanı. Destanın “Korkut'un kabri kazıldı” deden en son 16. bölümü. Bu bölümde yazılanlara göre Korkut Ata nereye gitse hep kulağına “Korkut'un kabri kazıldı” diye ses gelirmiş. Korkut Ata sonunda bu sestən o kadar yorulmuş olacak ki kendisini Sırderya (Seyhun) nehrine atmaya karar verir. Tam o sırada gayıbdan kulağına şunlar işitilir: “Ey Korkut, namerdlik yapma, ölümden kaçış yoktur. Sen de herkes gibi sonunda bu emaneti teslim edeceksin. Senin ölüm zamanın yaklaşıyor. Yine kırk ay, kırk hafta ve kırk günden sonra ruhunu Rahmana teslim edeceksin. O vakit el ulus seni Türküstan'da hazırlanmış mezarına defnederler. O zamana kadar sen halkınla vedalaş, helalleş.” Bu bendde şu hadiselerden bahsedildiğini düşünüyoruz.

²⁰²⁸ Bu bend daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

²⁰²⁹ Farabi: 870 -950 yılları arasında yaşamış Türkmen âlimi. Zamanının meşhur matematiği, tıpçısı, gökbilimcisi, müzisyeni, ruhbilimcisi, filologu, sosyologu, siyasetçisi, kimyacı, filozofu.

²⁰³⁰ Bu bend daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Bu dünya bir köhne saray,
Nice yıl geçti, nice ay,
Nöbet ile şah ve yoksul,
Ölmeyen aman kalmadı.

Gülnahal der, yandı yürek,
Ölmezliğe var mı karşılık,
Her insan ölse gerek,
Bunda gelen can kalmadı.

Akca sözünü tamamlar. Bu olaydan sonra Akca ile Şahsenem köşke döner. Yolda Şahsenem düşünür: “Ben Garip’in öldüğünü gözlerimle göreyim. Kabrini ziyaret edeyim. Birkaç gün mezarının yanında olayım”. Düşündüklerini Akca’ye beyan eder, bir name söyler:

Şimdi giderim Halapşirvana,
Onsuz bu ülkede karar edemem,
Zerre koruyamam şimdi bu canı,
Yarsız bu yerlerde yaşayamam.

Varıp yaslanayım yarin mezarını,
Doldurdu pazara aşkın ağrısını,
Huda versin ateşe Bekir diyarını,
Bu yerlere dönüp geçit bulamam.

Yarim tuttu Halapşirvanda vatan,
Dünyada var mıdır bizler gibi geçen,
Canıp çıkıp, toprak olunca bu ten,
Başkasıyla sohbet edemem.

Zamane olmuş gün günden beter,
Günde yüz hayaller başımdan geçer,
Ayrılığın ateşine yandığım yeter,
Şimdi zehir içsem, humar edemem.

Senem der, oda yandım cihanda,
Zerre ıktımadım²⁰³¹ kalmadı canda,
Yarim ölmüş ise Halapşirvanda,
Ben de bu yerlerde karar edemem.

Şahsenem sözünü tamamlar. Akca Şahsenem’den bu sözleri duyunca: “Sen Halapşirvan’a tek başına gidemezsin” der. Şahsenem ise Halapşirvana Babahan şatır ile gideceğini söyler. Babahan şatır Şahsenem’i küçük iken eline alır, onunla oynardı. Şahsenem onu en yakın insan olarak bilirdi. Bu yüzden Şahsenem Babahan şatır ile Halapşirvana gitmeye karar verir. Köşke gidip Babahan şatırını çağırır. Babahan şatır yanına gelince , “Ey, Babahan , beni Halapşirvan’a götür” diye bir name söyler :

Çok küçük çocuktum besleyip, baktın,

²⁰³¹ İğtimat: Güven, inanç, itimat.

Senden başka koruyucum yok benim.
Anamın yerine el sütünü verdin,
Senden başka gamgusarım²⁰³² yok benim.

Burda kalsam, zerre gönül hoşum yok,
Bilsen elimden tutan tanıdığım yok,
Senden başka sırrımı diyeceğim kimse yok,
Ağlamaktan başka çarem yok benim.

Gel, beni götür sen Halepşirvan'a,
Burda gözüm düşer yahşı yamana,
Ömrümün gülünü verdim badı hazana,
Gönlümün istediği dostum yârim yok benim.

Yarimin mezarını kucaklayıp yatayım,
Bu dünyadan yâr yâr diye geçeyim,
Ömrüm harap yıldız gibi batayım,
Bu vatanda duracağım yok benim.

Senem der, Garip saldı hicrana,
Şimdi yol bulalım Halepşirvan'a,
Bugün ölsem, acımam bu cana,
Diriliğe itibarım yok benim.

Şahsenem sözünü tamamlar. Babahan şatır Halepşirvan'a gitmeyi kabul eder. Bu anlaşmadan sonra, Şahsenem Akca'yı Babahan şatır ile kırk günlük avlanmaya çıkmaya izin alması için Şah Abbas'ın yanına gönderir. Akca Şah Abbas'ın yanına varıp, Babahan şatır ile Şahsenem'in kırk günlük avlanmaya çıkacaklarını belirtip, izin ister. Şah Abbas izin verir. Akca bu haberi alıp saraya geri döner. Onu Şahsenem'e iletir. Bu haberi duyan Şahsenem Halepşirvan'a gitme hazırlıklarını görmeye başlar. Akca Şahsenem'e tembih olarak bir name söyler. O, işte, şöyle:

Burdan varsan, de sözü yalana,
Vaatler uzağa düştü deyiver sen.
İtimadım yoktur fani cihanda,
Aradan muhabbet geçti deyiver sen.

Eğer gidip Halepşirvana varırsanız,
Ezber hoca denen yâri görürseniz,
Benim arzı hâlimi haber verirsiniz,
Kaygı keder baştan aştı deyiver sen.

İtimadım kalmadı yâr ile yârda,
Beni burada bırakmış canda azabta,
Kendisi orda gezer gül-i gülzarda,
Kimlerle başını koştun deyiver sen.

“Hoca” diye baş koydum başta gerdine,
Şah Abbas'ı koyup babam yerine,
Dokuz yıldır bu nâcârın serine,

²⁰³² Gamgusar: Mihriban, gam kederi giderici, dertleri paylaşan.

Şitdetli²⁰³³ sevdalar düştü deyiver sen.

Her günüm geçer beterden beter,
Çektiğim ahlar ne zaman ulaşır,
Her zaman kan ağlayıp ovkadım geçer,
Gözünden uykusu kaçtı deyiver sen.

Gülnahal der, felek bize kast eder,
Bu ayrılık bütün kulları sust²⁰³⁴ eder,
Ayrılığın şerbeti beni mest eder,
Bal yerine zehir içti deyiver sen.

Akca sözünü tamamlar. Şahsenem Akca'dan bunları duyup, eğer Ezber hocayı görürse mutlaka ona bunları ileteceğini söyler. Kendisi de yol hazırlıklarını tamamlar, bitirir. O Babahan şatır ile Halepşirvan'a gitmek üzereyken tanıdıkları, arkadaşları, dostlarıyla vedalaşar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Giderim Halepşirvan'a,
Arkadaşlarım, hoşça kalın,
Gelip gelmeyeceğim şüpheli,
Sırdaşlarım, hoşça kalın.

Bizim ile yas tutan,
Balı zehir ile yutan,
Akca diye ün kazanan,
Gülnahal'ım, hoşça kalın.

Herkese adil davranan,
Halkının refahını veren,
Münker Nekir²⁰³⁵ cüppesini giyen,
Zalim babam, hoşça kalın.

Dokuz ay, on gün taşıyan,
Bakıp kemale erdiren,
Küllü mihnetten geçiren,
Canım anam, hoşça kalın.

Bugün kurayım mahşeri,
Yarimin gittiği günden beri,
Kırk kızların serdarı,
Legzan gülüm, hoşça kalın.

Şimdi yâre gidecek vaktim,
Kımıldayıp ateşim, dağım,
Mihnetli salan parkım,
İmaretler, hoşça kalın.

²⁰³³ Şitdet: Güçlü, ağır, dayanılmaz.

²⁰³⁴ Sust: Zayıf, zayıf kılmak.

²⁰³⁵ Münker Nekir: İnsan defnedildikten sonra kabirde sorguya çeken iki melek.

Bize hudâ böyle yaptı,
Yar öldü diye haber geldi,
Şahsenem Halep'e gitti,
Diyarbakir, hoşça kalın.

Şahsenem sözünü tamamlar. O herkesle vedalaştıktan sonra, Halepşirvan yoluna düşer. Şahsenem Babahan şatır ile birkaç gün yol gider. Yolda giderlerken Babahan şatırın aklından kötü fikirler geçmeye başlar. O kendi kendine: “Gel, ben en iyisi Şahsenem'i Halepşirvan'a değil de başka bir yere götüreyim. Onu kendime eş edineyim. Garip onu hak etmiyor, o ona münasip değil” diye düşünür. Bu amaçla Babahan şatır Şahsenem'i Bekdili²⁰³⁶ vilayetine getirir. Yine birkaç gün geçtikten sonra, uzaktan bir minare gözükür. Bunu Şahsenem görüp, Babahan şatıra: “Bu görünen minare hangi ülkeye ait” diye sorar. Babahan şatır: “Bu görünen yurt Halepşirvan yurdu” diye cevaplar. Şahsenem bu sözleri duyar duymaz: “Garip'in mekanına geldim” deyip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Şükür şimdi geldim Halepşirvan'a,
Yarimin mezar olduğu yere geldim.
Diyar'ın şehrinde vaadler kılıp,
Garip dostumun öldüğü yere geldim.

Yedi yıldır yarım burada kalmış,
Benim uğrumda armanlarla ölmüş,
Kendini aşkın pazarına atmış,
Yarimin toprak olduğu yere geldim.

Yedi yıl birlikte fakir ile,
Görüşemedim Garip can ile,
Yarım dost olup değirmenci ile,
Misafir olduğu yerlere geldim.

Ben diye kendini attı hicrana,
Misafirler ile olup hemhana²⁰³⁷,
“Nazlı yarımı görsem” diye gıyabına,
Arman ile öldüğü yere geldim.

Şahsenem der, yandım hicran oduna,
Razıyım Garip'in itikadına,
“Yar yar” diye binen ecel atına,
Cenazesinin okunduğu yere geldim.

Şahsenem sözünü tamamlar. Şahsenem namesini bitirdikten sonra Babahan şatır ona yalakalık yapmaya başlar. Şahsenem'e maksadını, amacını beyan eder, anlatır. O Şahsenem'e bakar ve “Ey, Şahsenem, artık Garip'ten ümidini kes. “Ölü aslandan diri fare yeğdir” demişler. Ben seni Bekdili denen yere getirdim. Artık sen beni kendine kabul et” der. Şahsenem buna çok kızar, öfkelenir, ama bunu Babahan şatıra belli etmez. Şahsenem kendi içindeki duygularını beyan edip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

²⁰³⁶ Bekdili: Türkmenlerin eski boylarından, aşiretlerinden birisinin adı. TSSR'in tarihi, I cilt, Aşkabat, 1959 y., say. 194.

²⁰³⁷ Hemhana: Aynı evi paylaşan, yar, yaran, dost.

Gönlüm artık geç fani dünyadan,
Bir mürşit elini tutmasam olmaz.
Artık ümit kestim hırs ve hevesten,
Başımı alıp bir yana gitmezsem olmaz.

Yarimi görmeyi huda takdir etmezse,
Hayattayken ceset yare yetmezse,
Babahan şatır da sözümü tutmazsa,
Göz yumup dünyadan geçmezsem olmaz.

Felek bırakmaz beni yâre varmaya,
Yar yanında kendi mezarımı yapmaya,
Bu yere getirmiş, beni almaya,
Ben onun yanına varmazsam olmaz.

Halep diye getirdi Bekdi yanına,
Beni almak için gönül hoşuna,
Ben onun ömrünün uçan kuşuna,
Set çekip, onu tutmazsam olmaz.

Şahsenem der, şükür eyle bu deme,
Buraya geldim diye zerre gam yeme,
Şimdi bana görmek yoktur hiç deme,
Bir yâd ülkelere gitmezsem olmaz.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu olaylardan sonra, Babahan şatır ile Şahsenem şehire gitmeden, bir havuzun kenarında dinlenmek için ara verirler. Şahsenem Babahan şatırın eline kırk tenge tutturur ve ona şehre kırk kere gitmesini, her keresinde de farklı çeşit yemek getirmesini ve ancak o zaman kendisinin onu kabul edeceğini söyler. Bu sözlerden sonra Babahan şatır kırk kez şehire gidip gelir. Her keresinde de farklı çeşit yemek getirir. Bundan sonra Şahsenem Babahan şatıra hile yapmak amacıyla bir name söyler. O, işte, şöyle:

Gel şimdi, Babahan şatır,
Bir başka devre bakıver.
Muhabbet meyinden getir,
Bugün keyfi sefa bakıver.

Âşık Ferhat gibi gezinip,
Güzel Şirine göz atıp,
Dolup taşıp, Ceyhun²⁰³⁸ olup,
Bugün elif²⁰³⁹ lama²⁰⁴⁰ bakıver.

Felek benden cefa kılıp,
Kırmızı giyinip, gülgün olup,
Bugün âşık Mecnun olup,
Leyla deyip, kelama bakıver.

²⁰³⁸ Ceyhun: Amuderya nehrinin eski, kadim adı, Ceyhan.

²⁰³⁹ Elif: Arap alfabesinin birinci harfi.

²⁰⁴⁰ Lam: Arap alfabesinin 23. harfi

Kurtulduk Diyar'dan kaçıp,
Yıldız gibi yanıp sönüp,
Muhabbet meyinden içip,
El tutup, salmağa bakıver.

Şahsenem der, kaynayıp coşup,
Muhabbeti bire katıp,
İki nahal²⁰⁴¹ gibi dolaşıp,
Bir başka hengama²⁰⁴² bakıver.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu söylenenleri duyduktan sonra, Babahan şatırın hevesi daha da artar. O vakit Şahsenem Babahan şatıra: “Ey, Babahan, artık olmadı, sen bu havuzda yıkan, sonra da benim yanıma gel” der. Babahan şatır yıkanmak amacıyla havuza girer. O vakit de donan kurbağa gibi olur.

Şahsenem sarayından ayrıldığı zaman ne olur ne olmaz diye beraberinde zehir almıştı. Şahsenem Babahan şatır şehire gittiğinde havuza zehir serper. Bunu önceden düşündüğü gibi yapar. Bundan dolayı da Babahan şatır suya girer girmez kurbağa gibi donar kalır. Bu olaylar olup bittikten sonra, Şahsenem dünyadan şikayet edip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Arz kılayım bugün senin elinden,
Günde yüz hırgürlü fani dünyasın.
Nice beyler, hanlar geçti elinden,
Burda bir misali fani dünyasın.

Hergün nicelere gözünü dikersin,
Baktığının sonunda evini yıkarsın,
Can bulan kişinin kanın dökersin,
Adaleti yok, zararlı fani dünyasın.

Niceleri dünyada kederler yer,
Niceleri murassag²⁰⁴³ tacını giyer,
Ahir geçer, gözü toprakla dolar,
Bir sözsüz, yalancı fani dünyasın.

Senin de sözünün bir doğrusu olur mu,
Düşen kalkar mı, ağlayan güler mi,
Sana gelen insan ölmeden kalır mı,
Kimlere vefalı fani dünyasın?

Hiç kimse bu zulmüne takat kılmadı,
Şahsenem'in işi senden bitmedi,
Şatır öldü, muradına ermedi,
Vefasız, yalancı, fani dünyasın.

Şahsenem sözünü tamamlar. Burada Şahsenem erkek kılığına girer, erkek giysilerini giyer. İşte, yakışıklı, bir genç delikanlıya dönüşür. Bundan sonra o dinlendiği yere bakar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

²⁰⁴¹ Nahal: Fidan.

²⁰⁴² Hengam: Zaman, devir.

²⁰⁴³ Murassag: Mücevherli, murassa; iki mısrası tamamen birbirine uygun ve kafiyeli beyit.

Gamım kederlerim diye geldim bu yere,
Şimdi bu cihanda bir gam arayayım.
Misafir yurtlara, geldim bu yere,
Kendime bir ülpet²⁰⁴⁴, hemdem arayayım.

Garip diye geldim bu yurda,
Yoldaş oldum Babahan gibi namerde,
Şimdi, gönlüm, bu külfette, bu derde,
Bir yardım edecek kişi arayayım.

Garip diye boğuldum ben kederde,
Felek zehir kattı içilen kanda,
Ovkata şükredip, olmadan hursantta,
Burdan kaç a kaç a matam²⁰⁴⁵ arayayım.

Senem der, yarsız günüm nasıl geçer,
Zalim felek her gün yüz cüppe biçer,
Birini bulup, dost düşmandan söz açar,
Kişinin görmediği yerde vatan arayayım.

Şahsenem sözünü tamamlar. O bu nameyi bitirir ve yola revân olur. Şahsenem Garip'i arayıp şehir şehir dolaşır. O böylece dolaşırken, gece yarısında yine bir şehre gelir. Şahsenem yolda gelirken, şehrin bekçileriyle karşılaşır. O bekçilerden korkar ve kaçır. Evin üstüne çıkar. Bekçiler Şahsenem'i orda yakalayıp, zindana atarlar. Şahsenem zindanda kendi hâline sızlanıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Garip, dostum, sen diye,
İyi günüm kötü oldu.
Züleyha deyip, Yusuf gibi,
Durduğum yer zindan oldu.

Misafirlik geldi başa,
Zar oldum kovum kardeşe,
Gözlerim dolmuş yaşa,
Bu zaman, ne zaman oldu?

Gam firakında kaldım ben,
Sarıp, gül gibi soldum ben,
Yüz bin iftiraya kaldım ben,
Güzel işlerim harap oldu.

Felek soktu yüz bin derde,
Zar oldum herbir namerde,
Yar isteyip geldim bu yurda,
Kurtulmam da çok zor oldu.

Senem der, miskin başım,

²⁰⁴⁴ Ülpet: Dost, arkadaş, ünsiyet.

²⁰⁴⁵ Matam: Matem.

Durmadan akar gözden yaşım,
Bu çah²⁰⁴⁶ içinde yoldaşım,
Yılan ile çıyan oldu.

Şahsenem sözünü tamamlar. Şahsenem'in zindanda söylediği namelerini dinleyen bekçi, ona kıyamaz, acır ve hemen padişahın yanına gelir ve "Ey, keremli, sultanım, geçen gün peşşaplar²⁰⁴⁷ bir kişiyi getirip zindana attılar. Onun nalesi, iniltisi dayanılır gibi değil" der. Sultan bu haberi duyar duymaz: "O kişiyi derhal benim yanıma getirin" der. Zindan bekçisi sultanın emrini hemen yerine getirir. Şahsenem'i sultanın huzuruna getirir. Sultan Şahsenem'e bakar ve "Ey, yiğit, hangi bahçenin gülüsün, hangi bahçenin bülbülüsün? Nereden gelip, nereye gidiyorsun" diye sorar. Sultanın bu sorusuna cevap olarak Şahsenem bir name söyler. O, işte, şöyle:

Güzel yar hicir dağından,
Bitmez hicrana düştüm.
Mecnun gibi isteyip Leyla,
Çölden çölistana düştüm.

Olmadı kimse hemdem,
İşim oldu her gün matem,
İyilik yüzü görmedim bir dem,
Gün geçtikçe efgana düştüm.

Sonunda ölürüm bu gamdan,
Derdim artar her geçen an,
Ayrıldım anam babamdan,
Cebr ile buraya düştüm.

Bir şatır getirdi buraya,
Ben şahtım kendi yurdumda,
Mirşep²⁰⁴⁸ yakalayıp, kıldı bendi,
İftirayla zindana düştüm.

Orda olsam âzâdeyim,
Bir periye dilzâdeyim,
Abbas oğlu şehzâdeyim,
Gelip bağı kana düştüm.

Şahsenem sözünü tamamlar. Sultan Şahsenem'den bunları duyup, ona hürmetle kendi yanından yer verir. Şahsenem'in dertlerini paylaşır, onu teselli eder. Onun gönlünü coşturur. O Şahsenem'e: "Ey, şehzâde, herşeyi görmeyen baştan baş olmaz. Bu durumlar, olaylar için üzülme. Siz burada birkaç gün kalın, başımızın üstünde yeriniz var, dinlenin. Yurda sonra geri dönersin" der. Bundan sonra Şahsenem burada birkaç gün kalır. Sultanın misafiri olur, iyice ağırlanır. Birkaç gün sonra, Şahsenem kendi yurduna geri dönmek amacıyla izin almak için sultanın yanına gelir. Sultan Şahsenem'e izin verip, onun yanına koruyucu olarak Canfelsus denen bir şatırı verir, onu kendi ülkesine uğurlar. Bu ikisi birkaç gün yürüyüp, Diyarbekir yurduna gelirler. Bunlar gelir gelmez doğru Şahsenem'in Şahvezir şehrindeki sarayına giderler. Şahsenem Canfelsus şatırı iyice

²⁰⁴⁶ Çah: Kuyu, burada zindan manasında kullanılmış.

²⁰⁴⁷ Peşşap: Bekçi, güvenlik görevlisi, asayişli sağlayan.

²⁰⁴⁸ Mirşep: Şehire bakan gece bekçilerinin sorumlusu, başı.

ağırlar, onu hürmetleyip, birçok hediyelerle geri gönderir. O gittikten sonra, Şahsenem Akca'ya tüm olup bitenleri tek tek beyan edip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Akca, başta doğmayaydım anadan,
Bu dünyaya gelip, rahat görmedim.
Ah çektiğimde ateşler çıkar sinemden,
Kaygı gamdan başka nimet görmedim.

Garip can gitti Halepşirvan'a,
Beni bıraktı kaygı ile hicrana,
Derdim çoktur, ulaşamam dermana,
Sırrım söyleyecek dost görmedim.

Babahan olmuştur baştan sadaya,
O beni salmıştı çok çok belaya,
Kendisi için götürdü beni ırağa,
Hiç kimsede iyi niyet görmedim.

Şatırı öldürdüm, kırk kez koşturup,
Soğuk suya attım, perdesini yırtıp,
Kendim zindana düştüm, nasibimi çekip,
Hayatım boyunca böyle mihnet görmedim.

Senem der, konuştum bahçıvan ile,
Kadrimi bilici mihriban ile,
Bu dünyaya gelip, Garip can ile,
Asude bir hayat süremedim.

Şahsenem sözünü tamamlar. O Babahan şatır ile Halepşirvan'a gidip yaşadıklarını beyan edip bitirir. Akca bu haberleri duyup, çok kızar. Derin bir üzüntü duyar. Şahsenem bunlardan sonra, kendi sarayında yaşayıverir.

HANDAN KIZ

Haberi kimden al, Garip'ten al. Garip Babaniyaz değirmencide çalışıp, orda hayat sürer. Arada sırada, kıyametlik anası Sona anayı da ziyaret eder. Günlerden bir gün yine Garip Babaniyaz değirmenciden izin ister, Sona analara gitmek için. Ve birkaç gün sonra geri döner. Bu arada Baysenem'in takati, tahammülü kalmaz. Birkaç kez Babaniyaz değirmencinin evine gelip gider. O zaman Garip'in anasının evine gittiğini de öğrenir. Bu şekilde Garip Babaniyaz değirmencinin evinde değirmencilik işiyle uğraşır gezer, Baysenem Peri de onun aşkında, uğrunda didarına zar olup yürür, gezer.

Şimdi haberi nereden al, Mangışlak'ta²⁰⁴⁹ yaşayan halktan, insanlardan al. Bu insanların arasında Oraş denen fakir birisi var idi. O orada Gozgan denen bir zenginin kapısında çalışıyordu. Gozgan'ın Oraş'tan başka da hizmetçileri var idi. Onların hepsi birden bu zengin kişinin hizmetine bakıyorlardı. Oraş fakirin Handan Peri isimli çok güzel, marifetli, mahir, akıllı bir kızı vardı. Günlerden bir gün Gozan bey serseri oğlu Çoran'a Handan Periyi almayı düşünür. Bu amaçla Gozgan bey Oraş'ın evine dünürücü gönderir. Dünürücü geldikten sonra Oraş'ın zevcesi Narcan

²⁰⁴⁹ Mangışlak: Şimdilerde Kazakistan'ın Mankışlak vilayetinde yer alır. Eski zamanlarda orada Türkmenler oturmuşlar. Halen de sayıları az da olsa orada oturanlar var. Onları şimdilerde Mankışlak Türkmenleri diye adlandırırlar.

bunun hakkında kızı Handan Perinin fikrini öğrenmek amacıyla onunla konuşur, fakat kızı Gozgan'ın serseri oğlu Çoran'ı kabul etmez, buna razı olmaz. Kızımı size veremeyeceğim, der. Oraş fakirden bu sözleri duyan Gozgan bey çok sinirlenir, kızar ve ona: “Kızını vermez isen onu elinden zorla alırım. Bunun üzerinde iyice düşünmen için sana üç gün mühlet veriyorum” der. Oraş fakir ağadan bu sözleri duyup, evine geri döner. Gozgan beyden duyduklarını evine gelip eşi Narcan'a, kızı Handan Periye söyler. Bu haberi duyan Handan Peri bunlardan kurtulmanın yollarını aramaya başlar. Mühleti biraz uzatmak hakkında düşünür. Böylece babasının yanına gelir ve “Ey, baba, sen Gozgan beyin yanına var. O bize kırk gün mühlet versin. Biz bu zaman zarfında kurtulmanın yollarını buluruz. Gozgan beye ise, - Biz bu zaman zarfında düğüne hazırlıklarımızı yapacağız. Benim kızım senin oğlunla evlenmeye razı. Kendisi de bu arada giyeceği elbiseleri, giysilerini dikecek – diye söyle de kırk günlük bir izin al. Biz bu kırk günde ağadan kurtulmanın bir yolunu buluruz. Bu nasihatı, tavsiyeyi nasıl buldunuz ” der. Oraş gidip bunları Gozgan beye söyler. Kırk gün düğüne hazırlık görmek için izin alır. Gozgan bey de düğün hazırlıklarını yapmaya başlar.

Şimdi haberi kimden al, Handan Periden al. Handan Peri babası, annesiyle gizli konuşur, müşavere eder. Bu istişarede kendi fikirlerini beyan eder. Buna daha kimse katılmaz. Sonunda Handan kız babasına, annesine bakar ve “Buradan kaçmalıyız” der. Bunu duyan Oraş fakir, annesi Narcan ona ikisi iki yerden: “Nereye kaçarsınız, nasıl” diye sorarlar. Bunların sorusuna yanıt olarak Handan kız: “Balkan dağının eteğinde çok sakın, asude yaşayan bir halk var imiş. Siz kara çadırdan gereklerinizi, ben de gereklerimi alırım, fakat çadırı olduğu gibi bırakırsınız. Bırak o burada kalsın. Bizim kaçtığımızı kimseye belli etmesin. Siz Balkan dağına doğru gidirsiniz. Ben ise Halepşirvan tarafa giderim. Eğer Gozgan bey sizin arkanızdan yetişir, sizi yakalarsa ona benim hakkımda bir şey söylemeyin – kızımız bizimleydi, bir yerlere kaçmış, kaybettik – deyin” der. Bu söylenenlere Handan kızın babası da, annesi de katılır, kabul ederler. Bu müşavereden sonra, bunlar tüm yol teçhizatlarını, gereçlerini hazırlayıp, bir gün kaçmayı planlarlar. Bu vakit Handan kız babası, annesi, kardeşleriyle vedalaşıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Zulüm bize ayrılığı salmıştır,
Gittiğimiz yerler, bize yol olsun.
Ayrılık zamanı şimdi gelmiştir,
Gittiğimiz yerler, bize yol olsun.

Sizler gidin Balkan dağına doğru,
Gideyim ben de Halepşirvan'a yürüyüp,
Mesken tutup siz de o yere varıp,
Gittiğimiz yerler, bize yol olsun.

Hudâ asan kılsın bizim hâlimizi,
Aşık Aydın pîrim tutsun elimizi,
Asude eylesin tuttuğumuz yolumuzu,
Gittiğimiz yerler, bize yol olsun.

Balkan dağı derler o güzel yurda,
“Zulümden basılmaz”, derler merde,
Yüz bin hayal vardır kaygılı serde,
Gittiğimiz yerler, bize yol olsun.

Sağ salim varın gittiğiniz mekana,
Rakip yara saldı gönül dükkanına,
Hürmet edin, daima alkış okuyana,
Gittiğimiz yerler, bize yol olsun.

Babam, annem, kardeşlerim sağ olun,
Ayrılığa mertlik edin, siz dayanın,
Yedi yılda gelmezsem, ümidinizi kesin,
Gittiğimiz yerler, bize yol olsun.

Handan kız der, uğramışım yoluma,
Hiç bir şey kalmasın Gozgan zalime,
Aldım ben gereğimi bağlayıp elime,
Gittiğimiz yerler, bize yol olsun²⁰⁵⁰.

Handan kız sözünü tamamlar. Bundan sonra Handan kız erkek kılığına girer, erkek giysilerini giyer. O, bundan sonra, merd, cesur, yiğide dönüşür. Onun kız olduğunu bilmek çok zordu. Handan kız bu şekilde babası, annesi, kardeşleriye vedalaşıp, kendi yoluna revân olur. Handan kızın babası, annesi, küçük kardeşlerini deveye bindirir ve bunlar da kendi yoluna revân olurlar. Bırak, onlar da gidedursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Handan Periden al. Bugün gece çok karanlıktı. Derhal Handan kız gözden kaybolur. O gelişinde bir çöllük mekana ulaştı. O seher vaktinde bir çobanın sürüsüne dahil²⁰⁵¹ olur. Handan Peri orada konaklar, yemek yer ve dinlenir. Çoban onu iyi karşılar, ağırlar. Handan kız iyice dinlendikten sonra, çobanla vedalaşıp, gene kendi yoluna revân olur. Handan Peri yolda giderken Gozgan beyin zulmünden kurtulmuş olduğuna sevinip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ulaştı hüdâya yakarışım,
Kurtuldum, zalim zulmünden.
Gönülde çoktur teşvüşüm²⁰⁵²,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Ondan kaçıp sefer ettim,
Bu çöllüğe gelip yettim,
Vatanımı terk edip geldim,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Kaderimde ne var görelim,
İyi niyetli olalım,
Esti ayrılık rüzgarı,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Diledim sadece başımı,
Dökmüşüm gözümünden yaşımı,
Hüdâ ongladı²⁰⁵³ işimi,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Yalnız kalmışım ben çöllerde,
Arkamda kaldı illerde,
Yürüyorum bu yollarda,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

²⁰⁵⁰ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

²⁰⁵¹ Dahil olmak: İçine girmek, gizlenmek, karışmak, dahil olmak.

²⁰⁵² Teşvüş: Korku, ürperti, kaydı, keder, tasa, acelelik.

²⁰⁵³ Onglamak: Doğru bulmak, uygun görmek, makul, tasdik etmek.

Tüni ile yollar geçtim,
Gelip bu yerlere düştüm,
Kaça kaça kollar aştım,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Yürüyorum yolsuz yerde,
Sır açma asla birde,
Sır açılrsa kor derde,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Dostunu düşmanını tanıyıp gez,
Herbir şeyi imtihan et,
Geleceğini iyiye yor²⁰⁵⁴,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Dost ara gittiğin yerde,
Dostsuz kalır derde,
Yoldaş gerek herbir merde,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Gelecek günüm aman olsun,
Dileğimdir sonum gelsin,
Kurtulanım düşman bilsin,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Eya, huda, yalka²⁰⁵⁵ beni,
Çağırıyorum daima seni,
Günahım olsa affet beni,
Kurtuldum, zalim zulmünden.

Handan kız şükret hudaya,
Zulüm etti beni geda,
Etrafta yoktur seda²⁰⁵⁶,
Kurtuldum, zalim zulmünden²⁰⁵⁷.

Handan Peri sözünü tamamlar. O nameyi bitirdikten sonra da biraz yürür, ama son derece yorulur. Handan Peri yine de yürümeye devam eder. O bu gelişinde akıp duran büyük bir nobırın²⁰⁵⁸ yanına gelir. O nehirin kenarında büyük bir ağaç esip duruyordu. Handan Peri onun gölgesinde konaklar, yemeğini yer. O dinlenirken, geçirdiği günleri, babasını, annesini, kardeşlerini hatırlar. O düşüne düşüne sonunda uykuya dalır.

Şimdi haberi kimden al, Halepşirvan'a giden kervandan al. Bu kervanlar da Mangışlak'tan geliyordu. Kervanlar ticaret, alışveriş yapmak için Halepşirvan'a gidiyordu. Kervanların yükü, parça, giysi, hırka, telpek, şapka idi. Handan kızın dinlendiği yere yakın bir yerde bir ağaç daha bulunuyordu. Kervanlar da gelip, onun gölgesinde dinlenirler. Yüklerini indirirler. Ateş yakarlar.

²⁰⁵⁴ Yormak: Tabir etmek, niyet etmek, ortaya koyamak, düşünmek.

²⁰⁵⁵ Yalkamak: Yardım etmek, arkasını tutmak, günahını affetmek, duasına icabet etmek.

²⁰⁵⁶ Seda: Ses.

²⁰⁵⁷ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

²⁰⁵⁸ Nobır: Büyük kanal, dere, nehir.

Yemek yaparlar, karınlarını doyururlar. Handan Peri ise bu kervanın geldiğini bilmez. O bunlar geldiğinde uykudaydı. Sonunda kervanların develerine bakan Şükürbay Handan kızın uyuduğunu görür ve bunu kervanbaşıya iletir. Bu haberi duyan kervanbaşı: “O oğlanı uyandırıp benim yanıma getirin” diye emir buyurur. Bundan sonra Şükürbay Handan Periyi uykudan uyandırıp, onu kervanbaşının yanına getirir. Kervanbaşı onu iyice süzer, gözden geçirir. O çok güçlü, yakışıklı yiğit. O esnada kervanbaşı Handan Periye bakar ve “Ey, yiğit, senin adın ne? Kim derler sana? Nerden nereye?” der. Handan Peri ona “Ben şahzadeyim” deyip, beyan eder de bir name söyler. O, işte, şöyle:

Kulak asıp dinle benim sözümü,
Yolum düştü Halepşirvan yurduna.
İzliyorum düşte gördüğüm kızı,
Yolum düştü Halepşirvan yurduna.

Rüyamda gömüştüm bir Peri peyker,
Yetişmem diye gönlüm de korkar,
Yürümekten yorgun terlerim akar,
Yolum düştü Halepşirvan yurduna.

Şehzadeyim bugün hâlim ten²⁰⁵⁹ oldu,
Azap çekme günüm şimdiden geldi,
Yorulдум, gül benzim sararıp soldu,
Yolum düştü Halepşirvan yurduna.

Şahın kızı benim düşümde gördüğüm,
Onu görelî, budur benim durumum,
Bu sebeple bu yollarda yürürüm,
Yolum düştü Halepşirvan yurduna.

Bir ah vursam alem yanar oduma,
Hiç kimse yetişmez benim dadıma,
Şehzade derler benim adıma,
Yolum düştü Halepşirvan yurduna.

Şehzade der, bugün canımdan geçtim,
Aşkın şerbetinden kanarak içtim,
Yârîmi yâd edip, izleyip göçtüm,
Yolum düştü Halepşirvan yurduna²⁰⁶⁰.

Handan Peri sözünü tamamlar. Handan Peri şehzadeye benzeyip, söylediği namesinde kervânbaşısı “Ben şehzadeyim” diye inandırır. Kervanbaşı Handan Periden “Şehzâde” sözlerini duyup, ona hizmet ediverir. Derhal ona yedirip içirmeyi hizmetçilerine buyurur. Hizmetçiler hemen işe koyulur, söylenenleri hazırlarlar. Handan kız bu vakit kervanbaşının kendi söylediklerine inanmış olduğuna çok seviniyordu. Handan Peri yemek yedikten sonra kendi yoluna devam etmek için kervanbaşından izin ister. O zaman kervanbaşı Handan Periye bakar ve “Ey, şehzâde, biz de Halepşirvan’a doğru gidiyoruz. İsterseniz, bizimle gelin. Bizimle gelerseniz acıkmazsınız, susamazsınız, zorluk çekmezsiniz” der. Handan Peri bu sözleri duyup, içinden buna çok sevinir ama bunu belli etmez. O yalandan kibarca, nazikçe davranıyor gibi görünüp, “Ben size fazla yük olurum.

²⁰⁵⁹ Ten: Kötü, yaman, çıkılmaz bir durum, kaygı, tasa, üzülmek.

²⁰⁶⁰ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Buraya kadar tek başıma geldim. Halepşirvan'a da kendim giderim" der. Handan Perinin bu söylediklerini duyanlar hepsi birden "Bizimle geliverin" derler de ona yalvarırlar. Bundan sonra Handan Peri kervanlarla birlikte gitmeyi kabullenir. Kervanlar Halepşirvan'a doğru yavaş yavaş gitmeye başlar, o da onlarla revân olur. Kervanlar az yürür, çok yürür sonunda Halepşirvan yurdunun bir köşesinden girerler. Bunu bilip, Handan Peri kervanbaşının yanına gelir ve "Ey, kervanbaşı, siz bana çok yardım ettiniz, ben sizden çok müteşekkirim. Artık ben sizden ayrılmak zorundayım. Tek başıma kendim misafirlik ederek varayım. Gördüğüm kişilerden sorup; yârimden bir haber öğrenmeye çalışayım" der. Bu söylenenleri duyduktan sonra kervanbaşı Handan kıza gitmesi için izin verir. Handan Peri burada bulunanlarla vedalaştıktan sonra, kendi yoluna revân olur, kendi kendine moral verip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Hudâ verecek olduğunun önüne kor,
Hudâ asan etsin işimi benim.
Niceler zulm oduna yanar hem pişer,
Hudâ asan etsin işimi benim.

Azab çektim vatanımdan geçerli,
Kervan yardım etti bize yeterli,
Ben buna sevindim gönlüm kalkıp,
Hudâ asan etsin işimi benim.

Önümde neler var bilemem ben,
Kendimin kimliğini diyemem ben,
Kaygı gamdan ötürü gülemem ben,
Hudâ asan etsin işimi benim.

Şimdi bu yurttan nereye gideyim,
Konağım yok, nerelerde durayım,
Tanıdığım olmasa kime gideyim,
Hudâ asan etsin işimi benim.

Handan kız sen, kendi gönlüne gözet,
Yapacak işini geleceğine sağlam et,
Tanışmadan sır bildirme yandan git,
Hudâ asan etsin işimi benim²⁰⁶¹.

Handan Peri sözünü tamamlar. O kendi yoluna devam eder. Handan Peri az yürür, çok yürür, sonunda Halepşirvan şehrinin yakınında akıp duran nehrin kenarında bulunan gür ormana gelir. Handan Peri bu ormanı görür görmez kendi kendine bir günü burda geçirmeyi uygun bulur. Bu düşüncelerden sonra, Handan Peri ormanın en gür yerine gelir. Kervanlardan aldığı yağlı kömeci yer, iyice karnını doyurur, dinlenir. O bu esnada düşünür ve bu dünyadan bıkmışçasına bir name söyler. O, işte, şöyle:

Nasibim olmadı aziz yurdumdan,
Yıkılan, dağılan zalim dünyasın.
Koymadın gücüne namerd-merdinden,
Yıkılan, dağılan zalim dünyasın.

Kimseye asla methametin inmez,

²⁰⁶¹ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Herkesi soyarsın, okların düşmez,
Haksız kan dökersin, hiç bitmez,
Yıkılan, dağılan gaddar dünyasın.

Elinden akıyor insanın kanı,
Koymadın fakiri, şah ile hanı,
Her işi bitiren yiğitler hani,
Yıkılan, dağılan kanlı dünyasın.

Ağzına atarsın, her ne gördüğün,
Gönlünü alırsın ömür sürenin,
Bir günü mahvolur, burda gezenin,
Yıkılan, dağılan yalan dünyasın.

Alnına akıtıp, alıyorsun arı,
Tüm insanlar bu oyuna gelmese bari,
Kovuşturup götürüyorsun ölüme doğru,
Yıkılan, dağılan allı dünya sen.

Razı olup geçen var mıdır sende,
Sözünde, ahinde yoktur bir fayda,
Herkese verirsin bir cebir burda,
Vefasız, sözsüz fani dünyasın.

Handan kızı buraya getirip attın,
Herkese bir paha biçtin de sattın,
Ahir boğazdan kaynaklayıp tuttun,
Yıkılan, dağılan eski dünyasın²⁰⁶².

Handan Peri sözünü tamamlar. Bundan sonra ormanda gizli bir şekilde yaşamaya başlar. O burada gecesini gündüzünü geçirir. Geceleyin yatar, uyur iyice dinlenir. Handan kız seher vakti, erkenden kalkar. Dereden elini yüzünü yıkayıp, kahvaltısını yapar, fakat nerelerde olduğunu kendisi de bilemeden burda yaşayıverir. O burada yaşayadursun.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Garip her gün öğleden sonra senem atı değirmenden çıkarır, onu biraz dinlendirir. Onun önüne yemesi için otlar döker. Baysenem'in gelmediği zamanlarda, Garip ormana nehirin kenarına gelir, başındaki karnı çıkarıp, yüzünü de iyice yıkar. Bunları yapıp ettikten sonra da biraz uykuya daldı. Koltuğundaki ekmeğini suya basıp yedi. İyice dinlendikten sonra, yine de başına karnı giyer, yüzüne de karaları boyar değirmene doğru gider. Gidip yine senem atı değirmene bağlayıp, değirmeni döndürürdü. Bugün de senem atını değirmenden çıkarır. Onu kazıkla bağlar. Önüne biraz ot kor. Bugün Garip'in yanına Baysenem gelmez. Bunun için Garip koltuğuna ekmeğini alır, nehir kenarına gider. Az yürür, çok yürür sonunda nehir kenarındaki ormana gelir. Başındakileri ayırır, yüzünü iyice yıkar. Ekmeğini suyla yer. Garip'in bu durumundan Handan Peri habersizdi. Üzgün hâlde oturup düşünüyordu. Aniden ormanın içi aydınlanır. Handan Peri ne görsün, bir yiğit başından işkembeyi çıkarıyor, yüzündeki karaları yıkıyor. Handan Peri onun peri mi, insan mı, melek mi olduğunu bilemez hayran olup kendinden geçer. O bir müddet sonra kendine gelir ve Garip'e bakakalır. Garip ise Şahsenem'i düşünüp, oturur. Handan Peri yavaş yavaş yürüyüp, Garip'in olduğu yere yaklaşır. Garip ise düşünürken, Handan Perinin geldiğini farketmez. Bu vakit Handan kız Garip'e bakar ve kendi kendine "Bu insan ise benim gibi zulümden kaçmışa benziyor. Gel, en iyisi, ben bunun kim

²⁰⁶² Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

olduğunu öğreniyim” der de Garip’in yanında oturuverir. Garip onun geldiğini görür. Bunlar birbirinin yüzlerine bakışırlar. Sonra da konuşmaya başlarlar. Handan Peri Garip’e bakar ve “Sen in misin, cin misin? Eğer sen insan isen neden böyle gizli geziyorsun, ey, mihriban yiğit? Bunun sebebi ne?” diye sorar. Garip Handan Peri’den bu sözleri duyup, ona yanıt olarak bir name söyler. O, işte, şöyle:

Bu güzellik bize olmuştur düşman,
Bunun için saklanıp gezerim.
Ezelde yazmıştır bizlere pişman,
Bunun için saklanıp gezerim.

Diyardan geldim ben bu yere kaçıp,
Şimdi ben geziyorum canımdan geçip,
Sultan kızı Ay Periden bil kaçıp,
Bunun için saklanıp gezerim.

Şurda bir kadına evlatlık oldum,
Beni arıyorlar, o günler bildim,
Karın giyip böyle saklandım,
Bunun için saklanıp gezerim.

Ay Peri bilse eğer benim hâlim harab,
İzliyorlar her gün yerleri arap²⁰⁶³,
Özellikle öğüt verdi birdeyin²⁰⁶⁴ sorap,
Bunun için saklanıp gezerim.

Ben artık neyleyeyim çare yok başka,
Kara-kuru boyuyorum bu aydın yüze,
Ezelde bu kismet yazılmış bize,
Bunun için saklanıp gezerim.

Garip der, şükrediyorum Hudâya,
Benziyorum ben bir habeşi köleye,
Şirin canım Şahseneme sadaka,
Bunun için saklanıp gezerim.²⁰⁶⁵

Garip sözünü tamamlar. Garip’ten bunları duyan Handan Peri ona acır. Garip ile Handan Peri bir müddet oturup sohbet ederler. Kendi aralarında birbirine yaşadıklarını anlatırlar. Garip de Handan Perinin başına gelenleri işitip çok üzülür. Garip’in yaşadıklarını duyan Handan Peri ise bunlara çok üzülür, kaygılanır. Bu ikisinde de şahlara, hanlara, zenginlere bir nefret peydâ olur. Bu esnada bu ikisi bir müddet konuşmazlar. Biraz sonra, Garip, Handan Periye bakar ve “Sen nerede oturuyorsun? Yaşadığın bir yer varmı?” diye sorar. Handan Peri Garip’in sorusuna cevap verip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ben bilmiyorum nereye girdim,
Yaşamaya yerim yok.
Bilmiyorum nereye giderim,

²⁰⁶³ Arap: Arayıp, gözleyip, bekleyip.

²⁰⁶⁴ Birdey: Bir türlü, bir şekilli.

²⁰⁶⁵ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Gideyim desem, yerim yok.

Evsiz barksız cihanda,
Gideyim ben şimdi nereye,
Olup idim şurda gecede,
Gideyim desem, dükkanım yok.

Cengel²⁰⁶⁶ oldu benim yerim,
Durduğum yer benim evim,
Budur benim fikir oyum,
Varıyım desem, geçidim yok.

Tanıdığım yok bu yurttta,
Gönlüm benim yüz bin sedde,
Gönlüm yanar misali letde²⁰⁶⁷,
Gideyim desem, mekanım yok.

Zulüme gelir acım,
Viran olmuş ocağım,
Kalmadı ekmeğim saçağım,
Yakayım desem, ocağım yok.

Handan kız derler bana,
Tüm yaşadıklarımın yana,
Dedim her ne varsa sana,
Sır demeye, sırdaşım yok²⁰⁶⁸.

Handan Peri sözünü tamamlar. Bu konuşmadan sonra Handan Peri Garip'e bakar ve "Ey, Garip, benim gidecek bir yerim yok. Evim de yok, mekanım da. Nereye gideceğimi de bilmiyorum" diye üzüntüsünü bildirir. Bu durumda Garip, biraz düşünür ve kendi kendine: "Ben şimdi gidip, Babaniyazdan izin alayım ve Handan Periye ananın evine götüreyim. O oracıkta yaşayıversin" diye düşünür. Bu düşünmeden sonra Garip Handan Periye bakar, bakarki o üzüntülü bir şekilde oturuyor. Garip Handan Peri'ye bakar ve "Sen şimdi benimle gelersin. Ben değirmene gidip, atı kendi yatağına bağlarım. Bundan sonra Babaniyaz değirmencinin yanına varıp, - Kardeşim gelmiş - deyip, izin alırım ve ikimiz de benim ananın evine gideriz ve orda yaşarız" der. Buna Handan Peri de katılır. Bu anlaşmadan sonra, Garip karnı ıslatır ve başına giyer, yüzünü karalarla boyar. Garip gene habesi köleye benzer. Bu işleri yerine getirip, Garip ile Handan Peri Babaniyaz değirmencinin değirmenine doğru yürümeye başlarlar. Bu ikisi değirmene gelirler. Garip ise yapması gerekenleri yapar. Bundan sonra, Garip Handan Peri ile konuştuğu gibi Babaniyaz değirmenciden izin alır. Garip yine geri dönüp, Handan Peri ile anasının evine doğru yola düşer. Onlar Sona ablanın evine gelirler. Sağlık amanlık, birbirinin hatırını sorarlar. Bu durumlar olup bittikten sonra, Garip kıyametlik anasına bakar ve "Ey, ana, sen ilk başta anadan, babadan yoksun tektin, yalnızdın, sonra biz iki olduk. Artık biz atadan anneden üç olduk" der ve Handan Perinin yaşadıklarına, başına ne tür olayların gelmiş olduğunu ona anlatır. Bu sözleri duyar duymaz, Garip'in kıyametlik anası Sona abla "Ey, Garip, sen benim oğlum oldun, Handan Peri de kızım olur, senin de kız kardeşin olur" der. Bu söylenenlere Garip de, Handan Peri de katılır, kabul ederler. Sona ana buna çok sevinir ve "Benim artık hem oğlum var hem kızım" der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

²⁰⁶⁶ Cengel: Orman, ağaçlık.

²⁰⁶⁷ Letde: Paçavra, çaput, eskipüskü giyim.

²⁰⁶⁸ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Hudâ bana nazar saldı,
Oğul ile kıza yettim.
Şimdi bize devran geldi,
Oğul ile kıza yettim.

Oğul kız diye, ah, çektim,
Dileyerek göz yaşı döktüm,
Şimdi gamı ateşte yaktım,
Oğul ile kıza yettim.

Devlet kuşu kondu başa,
Acıdı gözdeki yaşa,
Yürek imdi coşa coşa,
Oğul ile kıza yettim.

Katıldım ben şimdi ile,
Heyecanlı misali sıla,
Giden sona geldi göle,
Oğul ile kıza yettim.

Sona gezer artık mestan,
Şatlığıma yazın destan,
Evim oldu bağ-ı bossan²⁰⁶⁹,
Oğul ile kıza yettim²⁰⁷⁰.

Sona ana sözünü tamamlar. Bu üçü kendi aralarında konuşup, sohbet edip otururlar. Garip'i, Sona Ananın kendine evlatlık edinmesi gibi, Handan kızı da kendine kıyametlik kız edinir. Bu olaylardan sonra Handan Peri Sona ananın evinde yaşamaya başlar. Garip de Babaniyaz değirmencide değirmencilik yapar.

Şimdi haberi kimden al, Sona ananın evinden al. Handan kız çok mahirdi, eliyle çok güzel şeyler yapardı. O dikiş dikip, türlü giysiler hazırlardı. Keteniler dikip, ipek kumaş da hazırlardı. Halı da dokurdu. Bunları Sona ana çarşıya pazara götürüp satardı. Garip ise değirmencilik mesleğindeydi. Böylece, bu üçünün günleri çok iyi geçer, hiç darlık, sıkıntı çekmezlerdi. Onlar buna çok sevinirler.

Şimdi haberi kimden al, Diyarbekir'den al. Şahsenem Babahan şatır ile Garip'i arayıp döneli çok zaman geçmişti. Şahsenem Garip'in öldüğü haberini duyup, çok ah çeker. O bu hâlde yaşayadursun.

Şimdi haberi kimden al, Şah Abbas'tan al. Günlerden bir gün Şah Abbas ehlinin haremhanesinde onunla konuşuyordu, sohbet ediyordu. Sonunda bunların sohbeti Şahsenem'i evlendirmeye gelir. Şah Abbas o vakit eşinden: "Senem'i kiminle evlendirelim" der ve sorar. Gülşirin Peri Şah Abbas'tan bunları duyup, Şaha bakar ve "Senin gayretli, cesur, adıyla meşhur ordu başın Şahvelet'tir. Biz Şahsenem'i onunla evlendirelim" der. Eşinin söylediklerine Şah Abbas katılır, onu uygun bulur. Bu istişareden sonra, Şah Abbas: "Kızım Şaveledi kendine kabul buyursun" diye, onun yanına vekil gönderir. Şah Abbas'ın gönderdiği kişi Şahsenem'in yanına gelir ve ona haberi iletir. Bu haberi duyar duymaz, Şahsenem düşünür taşınır: "Ben babamın bu söylediklerini kabul etmiyorum desem, sonu çok kötü olur. İşler bozulur. En iyisi bir şeyler yapıp, bunun tarihini uzağa aldirtmak lazım" der kendi kendine. Bu düşüncelerden sonra gelen adama:

²⁰⁶⁹ Bossan: Bostan.

²⁰⁷⁰ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

“Şahvelet beni almak isterse, öncelikle yedi ay boyunca gece gündüz kutlama yapsın. Yedi ay sonra ben onunla evlenirim” der. Şahsenemin böyle yapmasının bir nedeni vardı, o da Garip ile aralarında yaptığı vaadin yedi aydan sonra süresini doldurmak. O: “Böyle yaparsam, yedi ay gece gündüz yapılan düğünün haberi dağlar aşar. Yedi aylık yola yeter. Garip de hayattaysa eğer, bu düğünden haberi olur. ve bunu bilse mutlaka gelir” diye düşünür. Bu haberi alıp, haberci Şah Abbas’ın yanına gelir. Ona Şahsenem’den duyduklarını söyler. Şah Abbas bu habere çok sevinir. Son derece mutlu olur. Çok kahkahalar atar. O yine: “Benim kızımдан bu tür şeyler beklenir. Bu benim kızımdır. Doğru talep ediyor” deyip, yine de güler. Vekil gelip gittikten sonra, Şah Abbas Şahveledi yanına çağırır. Vekilin söylediklerini ona haber verir. Şahvelet ise Şahsenemin söylediklerini kabul eder. Yedi ay sürecek düğüne başlar. Buna Diyarbekir yurdunun her tarafından adamlar gelmeye başlar. Yavaş yavaş bu düğüne Diyarbekir’in türkücüleri, müzisyenleri, halk ozanları, çalgıcılar, seyişçiler, pehlivanlar, keskin nişancılar, torramcılar²⁰⁷¹ başka da nice temaşacılar gelirler. Diyarbekir, Şahvezir şehirleri düğün havasına girer. Şahsenemin köşkünün etrafı kalabalıklaşır. Adamlar saz name dinliyorlardı. Birkaç yerlerde destan dinletilir. At koşturulur. Ok atışılır. Koç, öküz, horoz dövüşleri yapılır. Keçe keçe oyunu oynanır. Güreş yapılır. Kısacası gelenlere her türlü etkinlik gösterilir. Bu toy devam ededursun.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem’den al. Şahsenem düğün başladıktan sonra, düşünmeye başlar: “Benim Şahvelede vaad ettiğim günler de bir gün gibi geçer gider, benim hâlim ne olur” der ve endişelenmeye başlar. Şahsenem yollardan, sokaklardan geçenlere bakmak için evinin üst kısmında bulunan balahaneye çıkar. O zaman o etrafına baksa, sarayın çevresi insanlarla dolu. Onlar gece gündüz düğün yaparlar. Eğlencenin tadını çıkarırlar. Şimdi ise seher vaktiydi. Şafak rüzgarı hafif esiyordu. Şahsenem yelden haber gönderip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Esip geçip giden seher rüzgarı,
Benim arzımı sevgili yâre de sen.
Bark vurup açılan taze gülzarı,
Tersine hazan vurup, soldu de sen.

Dağların başını almıştır duman,
Yalancı dünyada sağ olsa aman,
Yakası düğmeli, ebrusu²⁰⁷² keman,
Benim ağlayanım zara de sen.

Benim yarım rahatında yatmıştır,
Aşkın odı geçmeden, candan geçmiştir,
Ne dikendir ciğerime batmıştır,
Dolmuştur yüreği kana de sen.

İtler kol uzatmış bu gülistana,
Gören adam hayran kalır mestana,
Garip âşık-Şahsenemi isteyene,
Varsan, tane tane yara de sen.

Şahsenem sözünü tamamlar. O ah vurup, kendi kendi konuşup, köşkün tepesinde bulunan balahanede sağa sola geziverir. O vakit Akca da uykudan uyanır. Gelip bakarki, yerinde Şahsenem yok. Etrafa kulak verir, Şahsenem’in sesi yukarıdan geliyor. Hemen Akca Şahsenem’in yanına gelir ve “Ey, Şahsenem, bu yaptıkların da ne, bu ne hâl, bunlar çok ayıptır. Sarayın etrafı kalabalık,

²⁰⁷¹ Torram: Karşı karşıya oturarak atışık söyleşmek. Atışığa iki erkek veya iki kadın ya da bir erkek bir kadın katılır. Bunun belirli bir tertibi yoktur, şiirler o anda yapılır ve söylenir. Bazen olumsuz ifadeler de kullanılır.

²⁰⁷² Ebru: Kaş.

insanlar dolaşıyor. Senin bu yaptıklarını görenler bundan ne anlar, buna ne der. Sen kendi sırrını düşmanlarına belli etmeye mi çalışıyordun?” deyip, onu hemen sarayın üstünden indirir. Odasına götürür. Şahsenem odasına girdikten sonra, Akcaya bakıp, “Ey, Akca, ben artık ayrılığa dayanamam. Sen bunları anlamazsın. Bunu sadece onu çekenler anlar” der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ben sana diyeyim, ey, Akca ayım,
Derdim şiddetli ise, ağlamayayım mı?
Bahçemi hazan vurup, gülüm solmuştur,
Derdim şiddetli ise, ağlamayayım mı?

Bugün ayrılığın vakti gelmiştir,
Benim yürek bağrım kana batmıştır,
Ya bir vefasız gönül bitiptir,
Derdim şiddetli ise, ağlamayayım mı?

Başımdadır kaygı gamın dumanı,
Yar saldı başıma ahırzamanı,
Bilmem bugün, dostlar, yahşı yamanı,
Derdim şiddetli ise, ağlamayayım mı?

Ben neyleyeyim, bağrım pâre olmuştur,
Ayrılığın derdi yara salmıştır,
Şahsenem der, bahtı kara olmuştur,
Derdim şiddetli ise, ağlamayayım mı?

Şahsenem sözünü tamamlar. O vakit Akca Şahsenem’e bakar ve “Ey, Şahsenem senin yârdan ayrılalı yedi yıl oluyor, benimkine ise on yıl oldu. Böyle de olsa ben arkadaşlarıma, yakınlarıma hiç sır belli etmem. Kimseye bir şey söylemem. Gel, ikimiz de yatıp, seher uykusuna dalalım. Belki, sen yarini düşünde görürsün. Belki de ben yarimi düşümde görürüm. Eğer sen yarini düşünde görsen, Garip gelir. Eğer ben rüyamda yarimi görsem, o zaman da Ezber gelir” der. Bunu Şahsenem de uygun bulur. Bu istişareden sonra ikisi uykuya dalar. Şahsenem Garip’i rüyasında görmez. Akca ise, kendi yarini rüyasında görür. Akca’nın rüyasında Ezber hoca yel mayalı, halka halka, çın çın kemerli²⁰⁷³, tumagalı kuş elinde, Şahsenem’in köşkünün önünde gelip bekler. Akca bunu görür görmez uyanır. Baksa, rüyasıymış. O vakit Şahsenem de uyanır. Akca hemen Şahsenem’in odasına gelir. O: “Ey, Şahsenem, yarini rüyanda görebildin mi?” diye sorar. Şahsenem de “Ben rüyamda Garip’i göremedim. Sen yarini rüyanda gördün mü?” diye sorar. Akca Şahsenem’e bakar ve görmüş olduğu rüyayı anlatır. Şahsenem Akca’ya bakar ve “Ey, sırdaşım Akca, benim gönlüm çok kederli, üzgün” der. O vakit Şahsenem Akca’ya yürek kaygısını beyan eder. Akca kederli, üzüntülü hâlde oturur. O vakit Şahsenem Akca’yı teselli etmek amacıyla bir name söyler. O, işte, şöyle:

Akca sana bir öğüt vereyim,
Sabır eyle, şimdi gelir Ezberin.
Bu düşünüyü senin tabir edeyim,
Sabır eyle, şimdi gelir Ezberin.

Evden çıkıp dal gerdanın kaldırma,
Dost ağlatıp, düşmanını güldürme,
Bu düşünüyü hiç kimseye bildirme,

²⁰⁷³ Çın çın kemer: Çin kemeri.

Sabır eyle, şimdi gelir Ezberin.

Altın taç takıp çık başına,
Naz ile bakıver çevre dışına,
Kurban olayım gördüğün düşüne,
Sabır eyle, şimdi gelir Ezberin.

Şahsenem der, bugün kıldım münacat²⁰⁷⁴,
Hudâdan dileğim bu zaman hacat²⁰⁷⁵,
Hudâm biri var kazayıl-hacet²⁰⁷⁶,
Sabır eyle, şimdi gelir Ezberin.

Şahsenem'in Akca'ya olan nasihatları biter. O hemen iki kız çağırır ve "Siz sarayın üstündeki balahaneye çıkın. Halepşirvan yönünden yolcu gelirse, derhal bize haber verin" der. Kızlar bu buyruğu yerine getirmek için, köşkün üstündeki balahaneye çıkarlar ve Halepşirvan yönüne bakadururlar. Onlar bakadursunlar.

Şimdi heberi kimden al, Ezber hocadan al. Ezber hoca hizmetçilerini, kervanlarını kendisinden birkaç gün önce Diyarbekir yurduna gönderir. Kendisi de birkaç gün sonra yola revân olur. Ezber hocanın yelmayası altmış günlük yolu, üç günde geçer. Kervanlarını gönderdikten sonra, altmış günün dolmasına üç gün kala kendisi de Halepşirvan'dan Diyarbekir yurduna doğru yola düşer. Kervanına yetişir. Ezber hoca Diyarbekir yurdunun bir köşesinden girer. Şahvezir şehrinin batı tarafında bir tepe vardı. Bu tepeden aşağıya indiğinde kızlar Ezber hocayı görürler. Onlar hemen gelip, Şahsenemle Akcaya bunu haber verirler. Şahsenem ile Akca daha saraydan çıkana kadar Ezber hoca çoktan yel gibi köşkün kapısına gelmişti. Ezber hoca etrafa baksa, her taraf insanlar tören, toy, düğün kutluyorlar, eğleniyorlar. Bu eğlenceleri gördüğünde Ezber hoca kendi kendine: "Bu toy Gülnahalındır" diye düşünür. Etraftaki adamlar bu vakit Ezber hocanın yelmayasına bakıyorlardı. Bu esnada Şahsenem, Akca ve de kızlar sarayın balahanesine çıkarlar, gelen misafiri görmek için. Ezber hoca balahanedeki kızları görür görmez, "Ey, yâranlar, benim kolumda sazım yok. Ben dayağı dutar olarak kullansam, bir name söylesem, bana gülmeyin" der ve durduğu yerde yelmayanın üzerinde name söylemeye hazırlanır. Orada bulunanlar ona "Ey, hocam, öyleyse sazını çaliver" derler. Ezber hoca eline dayağını alır ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Halepten çıkmışım bir yâr yitirip,
Yarimin adına Gülnahal derler.
Kaygı tasa ile ömrüm geçirip,
Yarimin adına Gülnahal derler.

Kuşluk vakti geldim Halep'ten buraya,
Altmış günlük yolu geçtim üç günde,
Yâr sorusunu buldum Senem köşkünde,
Yarimin adına Gülnahal derler.

Nice yıllar yandım yarin uğrunda,
Kuşluk vakti geldim Senem köşküne,
Ruhum taze oldu anber müşküne,
Yarimin adına Gülnahal derler.

²⁰⁷⁴ Münacat: Allah'a yalvarma, yakarma; dua etmek.

²⁰⁷⁵ Hacat: Gerekli, lüzümlü, ihtiyaç, hacet.

²⁰⁷⁶ Kazayıl-hacet : Hacetlere (dileğe) icabet eden, karşılık veren.

Altından yaptırmış köşkünü Senem,
Arzı hâl demeye yok anam babam,
Yârimi kaybedip, sergezdan benim,
Yarimin adına Gülnahal derler.

Şah Abbas yarime kızım demiştir,
Senemin köşküne göndermiştir,
Akca gelin demek ne yaman iştir,
Yarimin adına Gülnahal derler.

Ezber hoca der, bezirgen²⁰⁷⁷ adım,
Ömrüm hoş geçiren bir kervan idim,
Bir yarin uğrunda sergezdan idim,
Benim de adıma Ezber can derler.

Ezber hoca sözünü tamamlar. Şahsenem bu söylenenleri duyup, derhal aşağıya iner, Ezber hocanın yanına gelir. Onun selamlaştıktan sonra, Ezber hocadan Garip'i sorup, bir name söyler. Ezber hoca da cevap verir. O, işte, şöyle:

Şahsenem:

Bezirgenler başı, gül yüzlü Hocam,
Görsen, bilsen, Garibimden haber ver.
Doğruyu söyle, gerçek sözlü Hocam,
Görsen, bilsen, Garibimden haber ver.

Ezber:

Kurban olayım, gül yüzlü Senem,
Sabır eyle, sağdır, gelir Garip'in.
Çoğu yeri seyr edip gelmişim ben,
Sabır eyle, sağdır, gelir Garip'in.

Şahsenem:

Söyle Hocam, kendin gelip dönersin,
Her taraftan nasıl haber verirsin,
Doğru söyle, Hocam, yoksa ölürsün,
Görsen, bilsen, Garibimden haber ver.

Ezber:

Kıldığım ne oldu, nedir günahım,
Meskenim uzaktır, Haleptir evim,
Dadına yetişsin Kadir Allahım,
Sabır eyle, sağdır, gelir Garip'in.

Şahsenem:

Kişinin sevdiği böyle mi olur,
Önce sevip, sonra bırakır mı,
Yârini ağlatıp gıryan kor mu,
Görsen, bilsen, Garibimden haber ver.

²⁰⁷⁷ Bezirgen: Tacir, ticaretle meşgul insan, bezirgân.

Ezber:

Yedi yıldır, asla oynayıp, gülen yok,
Benden başka kişi sırdaş olan yok,
Senem can, gam yeme, Garip ölmedi,
Sabır eyle, sağdır, gelir Garip'in.

Şahsenem:

Sarp sarp yüksek dağlar aştı mı,
Hicranın oduna yanıp pişti mi,
Ya da felek vurup, bendi düştü mü,
Görsen, bilsen, Garibimden haber ver.

Ezber:

Senem, sizlerle kardeş olalım,
Garip'in izinden haberci gönderelim,
Yârini kavuşturup, yârimi alalım,
Sabır eyle, sağdır, gelir Garip'in.

Şahsenem:

Kabul etsen, Hocam olalım kardeş,
Gözümde akıyordur kan dolu yaş,
Halepşirvan'a gidersen olalım yoldaş,
Görsen, bilsen, Garibimden haber ver.

Ezber:

Bizim ile giderseniz, babanız bilir,
Hükmeder beylere, kurtarmaz alır,
Bize yavuz ölüm isnatı kalır,
Sabır eyle, sağdır, gelir Garip'in.

Şahsenem:

Benim sabretmeye yoktur kararım,
Artık benim kalmadı namusum arım,
Yaradan biri var olsun sığınağım,
Görsen, bilsen, Garibimden haber ver.

Ezber:

Meskenim Haleptir, adımız Ezber,
O kalkar Muhammed cihana server,
Garip can için bana Akcayı nezir²⁰⁷⁸ ver,
Sabır eyle, sağdır, gelir Garip'in.

Şahsenem:

Şahsenem derler bilsen bu kıza,
Yalnız kalıp, Akcayı veremem size,
Akca dersin, getir Garip'i bize
Görsen, bilsen, Garibimden haber ver.

Bu atışma tamamlanır. Bu atışmadan sonra Şahsenem Ezber hocayı kendi sarayına götürür. Onu iyi bir şekilde ağırlar. Ezber hoca misafir olarak birkaç gün kalır. Ezber hoca geri dönerken

²⁰⁷⁸ Nezir: Bağışlamak, affetmek, kutlaman, kurban kesmek, sadaka vermek.

beraberinde Akca'nın da gelmesini ister. Şahsenem ise Ezber hocaya: "İlk önce sen Garip'i getir, Akca'yı sonra götür" der. Ezber hoca bunun imkansız olduğunu bilerek Garip'i getirmeyi kabullenir. Bu anlaşımdan sonra, Şahsenem Ezber hocaya çok çok zer, altın verir ve ona bakar da "Ey, Ezber hocam, burdan Halepşirvan'a gelip, büyük bir düğün yap. Tüm ozanları, türkücüler, müzisyenleri de çağır. Böyle yaparsan Garip'i bulursun. Toya gelenlerin hepsi eğlenirler fakat Garip her zaman kederlidir, üzüntülüdür. Hiç gülmez" der ve ona Garip'in bıçağını, eşarpını verir. Garip bu şeyleri Şahsenem'e hatıra olsun diye vermişti. Garip'in bıçağını, eşarpını verirken Şahsenem, bunlara bir de yüzüğünü de ekler. Yüzüğü Ezber hocaya, işaret diye verir. Bu işler bittikten sonra, Şahsenem Ezber hocayı Halepşirvan'a uğurlar ve "Garip'i çabuk getir" diye, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Burdan gider isen Halepşirvan'a,
Varırsan, selam söyle, gelsin Garip'im.
Hasretinden oldum deli divane,
Varırsan, selam söyle, gelsin Garip'im.

Bezirgen hocası, Mekke hocası,
Ağzımı talh etti pırvat²⁰⁷⁹ acısı,
Ağlayıp da kör olmuştur annesi,
Varırsan, selam söyle, gelsin Garip'im.

Yeşilbaşı uçtu, kaldı sunası,
Hicran çekip, aşk oduna yanası,
Ağlayıp da kör olmuştur bacısı,
Varırsan, selam söyle, gelsin Garip'im.

Bezirgen hocası yükün bağladı,
Senem roymal²⁰⁸⁰ alıp, giryan ağladı,
Kesip ciğerini oda dağladı,
Görürsen, selam söyle, gelsin Garip'im.

Bugün Şahveled'in düğününü kutladılar,
At oynatıp, altingabak²⁰⁸¹ attılar,
Şahsenemi Şahvelede verdiler,
Varırsan, selam söyle, gelsin Garip'im.

Hocam, gitsen yalancının yanına,
Yanar odlar salıver onun canına,
Otuz iki gün kaldı toyun şanına,
Görürsen, selam söyle, gelsin Garip'im.

Anam babam zorlasalar da gitmem,
Ak yüzüme perdelerimi tutmam,
Şahveledi asla kabul etmem,
Varırsan, selam söyle, gelsin Garip'im.

Keteni gömleğimi güle serpeceğim,

²⁰⁷⁹ Pırvat: Ayrılık, ayrı olmak, firak.

²⁰⁸⁰ Roymal: Havlu, mendil.

²⁰⁸¹ Altingabak: Ağaca asılı olan nesneye ok atma oyunu.

Güllerimi tek tek toplayacağım,
Ben Şahsenem Şahvelede çıkmayacağım,
Varırsan, selam söyle, gelsin Garip'im.

Yedi yıla çok az bir zaman kaldı,
Şahvele dilimden vaadimi aldı,
Gül yüzüm sararıp, rengim soldu,
Varırsan, selam söyle, gelsin Garip'im.

Yürüse bilinir aşığın izi,
Oyulsun, yok olsun düşmanın gözü,
Adım Şahsenemdir, Şah Abbas kızı,
Varırsan, selam söyle, gelsin Garip'im.

Şahsenem sözünü tamamlar. Bu nameyi dinledikten sonra, Ezber hoca Halepşirvan'a yola düşer. Az, yürür, çok yürür sonunda Halepşirvan'a gelir. Evine gelir. Garip'i bulma amacıyla büyük düğün yapar. Buraya da türkücüleri, halk ozanlarını, çalgıcıları, şarkıcıları, düdükçüleri, kopuzcuları, destancıları çağırır. Bu düğüne seyisler, keskin nişancılar, pehlivanlar, öküz, koç, it, horoz dövüşü yaptıranlar, başka da nice insan gelir. Kalabalık toplanır. Toy her gün devam eder. Bu toy devam edersun.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Garip bir gün Babaniyaz değirmenciden izin alır ve annesinin evine gider. Anası Sona ve kız kardeşi Handan'ı görmeye gelir. Bu gününü orda geçirir. Garip tüm gece Şahsenemi hatırlayıp, ah, çekip geçirir. Ertesi gün sabah erkenden üçü de kalkar. Kahvaltılarını yaparlar. Garip bundan sonra kederli kederli oturur. O vakit Garip'in annesi: "Ey, Garip oğlum, evladım, her zaman ah çekiyorsun. Sen hiç gülmüyorsun. Mutlu değilsin. Garip evladım, Ezber hoca denen birisi artık birkaç gündür düğün, toy yapıyormuş. Sen ona gitsen, belki, gönlün açılır. Gönlünü açıp, biraz eğlenen iyi edersin" der. Garip'in kıyametlik annesi Sonanın bu söylediklerine kız kardeşi Handan da katılır. Garip bu tavsiyelerden sonra, Ezber hocanın toyuna gelip, bir köşede kederli bir hâlde oturur. Kimseyle konuşmaz. Eğlenmez. Ezber hoca ise bu vakit kalabalığın içinden Garip'i arıyordu. Sonunda Ezber hoca onu bulur. Onun yanına gelir ve "Ey, yiğit, toyda eğlenirler. Saz sohbet dinlenir, ama sen çok üzgün görünüyorsun. Gel, en iyisi sen yemeğe yardım et. Garip bu esnada etrafına bakınır. Bunu farkedene Ezber hoca, ona bakar ve "Senin bıçağın yoktur. Ben sana bıçak vereyim" der ve Şahsenem'in bıçağını verir. Elini de bununla temizlersin der ve Şahsenemin vermiş olduğu eşarbi eline tutturur. Garip hemen bıçakla eşarbi bilir, fakat bir şey söylemez. Et doğramaya başlar. Tam tersi hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranır. Bu durumu Ezber hoca görüp, bir kadehi şarapla doldurur. Gizli bir şekilde onun içine Şahsenem'in verdiği yüzüğü atıp, yukarıya kaldırır ve "Kim Şahsenem'i seviyorsa eğer, bu şarabı içsin" der ve yüksek sesle üç kere tekrarlar. Dördüncü kez tekrarladığında Garip gelip, şarabı alır ve içer. O vakit kadehin içinde bir şeylerin olduğunu sezer. Onu eline alıp bakarken, Şahsenem'in yüzüğüymüş. Bunu gören Garip "Şahsenem ölmüştür, bu bıçağı, yüzüğü bana haber etmek için Akca göndermiştir" diye düşünür. Endişelenip, çok kaygılanır. Göz yaşı döker. Bu durumu görüp, Ezber hoca onun Garip olduğuna iyice akıl yetirir ve yanına gelip: "Ey, Garip, sen üzülmeye, tasalanmaya, senin Şahseneminin hâli, durumu çok iyi" der ve onu teselli eder. Bu sözleri duyup Garip bir name söyler. O, işte, şöyle:

Bırak, ben zar zar ağlayayım,
Akıl hayalimi aldıldım.
Padişah'tan yetti zulüm,
Taze fidanımı aldıldım.

Yârin kolu bahar yazlı,

Daima sohbetli sazlı,
Gül yüzlü, tuti ağızlı,
Gonca fidanımı aldıldım.

Zebun oldu benim hâlim,
Senem için çıkar canım,
Bu yerde yoktur dermanım,
Kaşı helalimi aldıldım.

Olmaz artık amanım,
Başımdan geçti hayalim,
Ayrılıp ruhum revanım,
Kaşı kemalimi aldıldım.

Garip der, Senem yarım,
Hazanlar vurdu gülzarım,
Yürekta kaldı armanım,
Ariyetimi²⁰⁸² aldıldım.

Garip sözünü tamamlar. Bu sözleri duyduktan sonra, Ezber hoca Garip'e bakar ve "Ey, Garip, sen ağlama, Şahsenem iyi. Senin uğrunda muşdağına zar olup geziyor" der. Şu vakit Garip Ezber hocadan Şahsenem'i sorup, bir söz söyler. Ezber hoca da ona yanıt verir. O atışma, işte, şöyle:

Garip:

Kurbanın olayım gül yüzlü, Hocam,
Sen benim yârimi, sen nasıl gördün?
Her günüm bir yıldır, gündüzüm gece,
Sen benim yârimi, sen nasıl gördün?

Ezber:

Senem can derler, Şah Abbas kızı,
Ben senin yarini böyle gördüm.
"Garip'im" diye, hep giryandır gözü,
Ben senin yarini böyle gördüm.

Garip:

Hicrinde kılarım figanı zarı,
Ben hastadan yok mu onun haberi,
Söyle, Hocam, gitsin gönül acısı,
Sen benim yârimi, sen nasıl gördün?

Ezber:

Şahsenem kız ağlar "Sevgilim" diye,
Bir bıçak gönderdi, hatıram diye,
Şahveletten gizli, sizi yarım diye,
Ben senin yarini böyle gördüm.

Garip:

²⁰⁸² Ariyet: Emanet.

Şahsenem yalnız mı, var mı yoldaşı,
Sırrını bildi mi onun sırdaşı,
Yoksa yok mu edildi akrabaları,
Sen benim yârimi, sen nasıl gördün?

Ezber:

Şahsenem'in sensin dağı hicranı,
Arzulu parkı, gönül armanı,
Sensin, sevgili yari, aydın cihanı
Ben senin yarini böyle gördüm.

Garip:

Senem al mı giyinmiş, yoksa karalar,
Hançer alıp yürek bağrımı paralar,
Şimdi bana haram oldu aralar,
Sen benim yârimi, sen nasıl gördün?

Ezber:

Senemi vurmuştur aşkın sevdası,
Yardan ayrı düşüp tutmuştur yası,
Giydiği al değil, miskin libası,
Ben senin yarini böyle gördüm.

Garip:

Çıkmiş idim eyvanına köşküne,
Batar idim anberine, müşküne,
Seni, beni yaradanın aşkına,
Sen benim yârimi, sen nasıl gördün?

Ezber:

Hiçbir heder yoktur onun ateşinden,
Şarabı gam, içeri ayrılık elinden,
Az kalmıştır yedi yılından,
Ben senin yarini böyle gördüm.

Garip:

Senemin yoldaşı ol bacım, anam,
Garip, Şahsenem diye, yanıp tutuşam,
Hocam, iyi söyle, sözüne kanam,
Sen benim yârimi, sen nasıl gördün?

Ezber:

“Ezber kıyametlik kardeşim ol” dedi,
“Garip’in izinden haber al” dedi,
“Yarimi getirip, yarini al” dedi,
Ben senin yarini böyle gördüm.

Bu atışma tamamlanır. Ezber hoca Garip'ten bunları duyup, ona: “Ey, Garip, ben seni kendi ellerimle getiririm diye Şahseneme söz verdim. Sözümde durmam, ona vefalı olmam gerek. Bunlardan başka da Şahsenemi Şahveledle evlendirmeye hazırlanıyorlar. Şahsenem ise Şahvelede: “Sen benimle evleneceksen eğer, yedi ay boyunca düğün yap. Bu toyun geçtikten, bittikten sonra

ben seni kabul edeyim” demiş. Vaktin dolmasına az bir zaman kalmış. Biz acele etmezsek Şahsenemi kaybedersin” der. Bu esnada orda bulunanlar Ezber hocadan “Bu kim?” diye sorarlar. Ezber hoca “ Bu Garip” dediğinde ordakiler: “O Garip ise eline saz ver” diye her taraftan seslenirler. Garip’in de çok iyi bir huyu vardı, hiçbir zaman kalabalığın dediğini reddetmezdi. O vakit kalabalıktan birisi Garip’in eline tamdırayı tutturur. Garip saz çalmaya, nameler söylemeye başlar. Onun kalbi gitgide hızlı çarpmaya başlar, coşar. Burada daha önceden name destan söyleyenler susarlar ona kulak verirler. Herkes Garip’in enfes sazına, hoş avazına hayran olurlar. Burası gece gündüz saz sohbetle geçiyordu. Burada oturanların çoğu Garip’in sazını, avazını ve namelerini dinlemek istiyorlardı. Onların bu isteği tam karşılandı. Böylece bu yapılan eğlencelerin sesi dağlar aşar, uzaklara yayılır. Bundan sonra, bu saz sohbetlere katılmayanlar da bunu hayal ededursunlar. Bu saz sohbet ertesi gün kuşluk vakti tamamlanır. Bu saz sohbeti dinleyenler Garip’e çok teşekkür ederler. Onun bahtının açık olmasını, işlerinin uğurlu, iyi olmasını dilerler. Bunlar kutlamalara devam ededursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Ezber hocadan al. Ezber, Garip ile Diyarbekir yurduna gitmeye hazırlanır. O ona: “Artık yola düşelim” der. O zaman Garip: “Ey, hocam, ben bu şehirde nerdeyse yedi yıl hayat sürdürdüm. Bu zaman içerisinde birçok arkadaş, dost buldum kendime. Burada benim bir anamla, kız kardeşim var. Ben bunların hepsiyle vedalaşayım. Siz ise Sultan Tövrize²⁰⁸³ ayet dua edin” der ve yola düşer. Garip anasının yanına gelir. Buraya onun tanıdıkları gelir. Garip bunlarla vedalaşır ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ben giderim Diyarbekir iline,
Gidiyorum, canım anam, hoşça kalın,
Bülbül olup konarım yarin gülüne,
Gidiyorum, canım anam, hoşça kalın.

Bahar olsa, yine gelir yazları,
Gölünde su içer doyarak kazları,
Bizim ilin karkaradır²⁰⁸⁴ kızları,
Gidiyorum, can yoldaşlar, hoşça kalın.

Bizi burda oturmaşlık kılanlar,
Perişan hâlime nazar dikenler,
Kovum-kardeş, ilim günüm olanlar,
Gider oldum, yarı yaren, hoşça kalın.

Garip der, izin verin gideyim,
Pervaz edip, yar yanına yetişeyim,
Yarım ile zevki sefa süreyim,
Gideyim, ey anam, kardeşim, hoşça kalın.

Garip sözünü tamamlar. Bu sözleri duyup, anası ve kız kardeşi “Gidebilirsin. Yolun ak olsun, iyi yolculuklar” derler. Onlar Garip’e izin veredursunlar.

Şimdi haberi kimden al, uzun zamandan beri Garip’e âşık olan fırıncı kızı Baysenem’den al. O bu haberi duyup, hemen Sona ananın evine doğru koşar. O gelir gelmez Garip’e bakıp, “Ey, Garip, beni de kendinle götür” diye yalvarır. Bu sözleri duyup Garip Bayseneme bakar ve bir name söyler:

Ben sana diyeyim, gül yüzlü nigar,

²⁰⁸³ Sultan Tövriz türbesi Diyarbekir şehrinin harabeleri arasında yer almakta.

²⁰⁸⁴ Karkara: Kuş adı, durnaya benzer, boynu kara bir kuş.

Sana gönül versem, orda yar ağlar,
Aldın sen sabrımı, yoktur kararım,
Sana gönül versem, orda yar ağlar.

Aşk rişdesi²⁰⁸⁵ ile belimi bağlayan,
Hasret odu ile bağrımı dağlayan,
Yedi yıldır yola bakıp ağlayan,
Sana gönül versem, orda yar ağlar.

Boynunu büküp, bizi melul kılma,
Gözdeki yaşını Ceyhun kılma,
Kendin Leyla, bizi Mecnun kılma,
Sana gönül versem, orda yar ağlar.

Kara zülflü, beni Perişan kılma,
Aşk hançeri ile ciğerimi delme,
Gel, yârim, çeşmi giryani olma,
Sana gönül versem, orda yar ağlar.

Garip derler, gerçek aşğın kendidir,
Canımı alan kötü düşmanın sözüdür,
Benim yârim Şah Abbasın kızıdır,
Sana gönül versem, orda yar ağlar.

Garip sözünü bitirir. Bu sözleri duyunca Baysenem bir şey demez. O vakit Garip'in anası Sona, kız kardeşi Handan Peri ve de burda bulunanlar onunla vedalaşırlar. Garip bu izinden sonra, Ezber hocanın yanına gitmek üzereyken, Handan kız Garip kardeşine bakar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Sona ananı, Handan kardeşini bırakıp,
Unutma, bizi sen de, Garip can.
Ben ağlıyorum gözümü yaşla doldurup,
Unutma, bizi sen de, Garip can.

Yollayandan asla yoldaş olmuyor,
Ayrılığı kim çekmese bilmiyor,
Aşkın odu hiçbir zaman sönmüyor,
Unutma, bizi sen de, Garip can.

Burdan gidersen, sağ selamet varırsın,
Nice çölü, nice dağı görürsün,
Senem ile zevki safa sürersin,
Unutma, bizi sen de, Garip can.

Diyarbakir'e gidersen yolun ak olsun,
Hudâdan dileğim, senin bahtın gelsin,
Ünün, avazın dünyaya dolsun,
Unutma, bizi sen de, Garip can.

²⁰⁸⁵ Rişde: İp, urgan.

Yaşın uzak olsun, ömrüm ziyade,
Kaygıyı, tasayı atıp vur oda,
Daima bizleri getiriver yâda,
Unutma, bizi sen de, Garip can.

Aklından çıkarma, anan Sonayı,
Tanıdık bildik akılda bulundur çoğunu,
Hudâ sana hep versin sığınağı,
Unutma, bizi sen de, Garip can.

Handan der, ısmarladım bir hudâya,
Daima bizleri salıp dur yâda,
Seneme selam de, varınca oraya,
Unutma, bizi sen de, Garip can²⁰⁸⁶.

Handan Peri sözünü tamamlar. Bundan sonra Sona ana oğluna iyi yolculuklar dileyip, dualar okur. Onun gitmesine izin verir. Garip anasının dualarını aldıktan sonra, anası, kardeşi ve öbür tanıdıklarıyla vedalaşır, Ezber hocanın yanına gelir. Burada Garip'in sazını avazını dinleyenler onu bekliyorlardı. Garip ile Ezber hocayı burda bulunanlar Diyarbakir'e uğurlarlar. Bu ikisi gidedursun.

UZUK KIZ

Şimdi haberi kimden alalım, Şamahşirvan yurdunun ünlü bestekar, sazende ozanı Nalaç Baba'dan²⁰⁸⁷ alalım. Garip'in saz çalışı, name, destan söyleyişi kısa sürede herkese yayılır. Onun şöhreti dağları aşar. Bu haber sonunda Nalaç Baba ozana da ulaşır. Nalaç Baba ozan bunu duyar ve: "Ben Garip'le bir karşılaştım, onunla saz çalsam, name, destan söyleşsem çok iyi olurdu" diye kendi kendine düşünür. Sonunda bir gün Nalaç Baba ozan Garip'in Diyarbakır şehrine geleceğini duyar ve eline tamdırasını alıp onun yoluna çıkar. Garip'in geçeceği yolun kenarında oturmaya devam eder. Garip ile Ezber Hoca Diyarbakır'a giden yol üzerinde Nalaç Baba ozanla karşılaşır. Garip'le Ezber Hoca, Nalaç Baba ozana Tanrı selamını verir. Nalaç Baba ozan bu ikisinin selamını alır. Hal hatır sorarlar. Esenlik sağlık sorma faslından sonra Nalaç Baba ozan Garip'e bakarak bir sual sorar ve bir name söyler. Garip de ona cevap verir. İşte şöyle:

Nalaç Baba:
Varan yiğit dursana haberleşelim,
Soruyorum, oğlum nereye gidiyorsun?
Sen orda kaynayıp dolup taş,
Soruyorum, oğlum nereye gidiyorsun?
Garip:
Niyetle çıktım şehir-i Diyara,
Bırak, baba Senem'e gidiyorum ben.
Gözüm uzaklarda gidiyorum yare,
Bırak, baba Senem'e gidiyorum ben.
Nalaç Baba:
Oğlum, sen böyle hicletde²⁰⁸⁸ olma,

²⁰⁸⁶ Bu şiir ve buna ait olaylar daha önceki baskılarda bulunmamaktadır.

²⁰⁸⁷ Nalaç Baba: Şirvan yurdunda yaşamış olan meşhur ozan. Onun türbesi Daşoğuz Vilayetinin Oktyabr civarındaki Aşır Kakabay adındaki devlet çiftliğine 10 km. uzağındaki Nalacıñ dağının yamacındadır. Bu dağ aynı zamanda Nalaç Baba olarak da adlandırılmaktadır.

²⁰⁸⁸ Hijlet: Utanç.

Beyhude gam ile sararıp solma,
Hala dökülürsün, çok dolup taşma,
Soruyorum, oğlum nereye gidiyorsun?

Garip:

Ben aşığım, sözümün yoktur yalanı,
Huda denk getirdi bize belayı,
Bakın bu kişiye, merdi kelanı²⁰⁸⁹,
Bırak, baba Senem'e gidiyorum ben.

Nalaç Baba:

Oğlum, sen geç söyledin bu durumu,
Onun için تنها yürürsün yolu,
Tanrı bilir her günahkar kulu,
Soruyorum, oğlum nereye gidiyorsun?

Garip:

Aradım bulamadım, mahı-sal ile,
Halep'ten çıkıp çok hayal ile,
Kötü günde karşılaştım yaşlı ile,
Bırak, baba Senem'e gidiyorum ben.

Nalaç Baba:

Saçına serpilmiş amber miski,
Derdinde gün geçtikçe zayıftır aşkı,
Bu yerden ıraktır Şahsenem'in köşkü,
Soruyorum, oğlum nereye gidiyorsun?

Garip:

İsmin nedir, baba, ne işte yürüdün,
Ne sebepten yolun kenarında durdun,
Şahsenem köşkünü nereden gördün,
Bırak, baba, Senem'e gidiyorum.

Nalaç Baba:

Adını işitip, kar gibi eriyorum ben,
Yerini bulamayıp arıyorum ben,
Adımı iyi öğren, Nalaç ozanım ben,
Soruyorum, oğlum nereye gidiyorsun?

Garip:

Üzerine rengarenk elbiseler giydi,
Sesini aleme, ile yaydı,
Garip'i tükenmeyen belada bıraktı,
Bırak, baba, Senem'e gidiyorum.

Bu atışma tamamlanır. Nalaç Baba ozan Garip'ten bu sözleri dinler ve ona bakarak: "Ey Garip, bizim gene sözümüz var, siz bunu da yanıtlayıverin" der ve bir name söyler. Garip ona cevap verir. İşte şöyle:

Nalaç Baba:

Ne şehirdir orada iki sultandır,
Üstat isen bize ondan haber ver,
İki sultan birbirine düşmandır,
Üstat isen bize ondan haber ver.

Garip:

Can ile beden şehrine bilsen sultandır,
Bizi üstat bilersen haber böyledir,

²⁰⁸⁹ Merdi kelan: Ulu adam, büyük adam, mert adam.

Sultanın düşmanı nefsi şeytandır,
Bizi üstat bilirsən haber böyledir.

Nalaç Baba:

Ne ağaçtır on iki budağı,
Üç yüz altmış olur onun parmağı,
İçinde görünen o bir budağı,
Üstat isen ondan bize haber ver.

Garip:

Bu ağaç bir yıldır, hem on iki aydır,
Üç yüz altmış gündür, parmağı budur,
Görünen budaktaki ramazan aydır,
Bizi üstat bilirsən haber böyledir.

Nalaç Baba:

Kimin şehri seher vaktinde göçtü,
Kimdir ok yay alıp havaya uçtu,
Hangi kuştur ki abıhayvandan²⁰⁹⁰ içti,
Üstat isen ondan bize haber ver.

Garip:

Lut²⁰⁹¹ şehridir, seher vaktinde göçtü,
Nemrut²⁰⁹² ok yay alıp havaya uçtu,
Kozgun²⁰⁹³ abı hayvan suyundan içti,
Bizi üstat bilirsən haber böyledir.

Nalaç Baba:

O hangisidir Kabe yolundan azdı,
Nice yüz müridi²⁰⁹⁴ sarhoş gezdi,
Abızemzem²⁰⁹⁵ denen kuyuyu kim kazdı,
Üstat isen ondan bize haber ver.

Garip:

Şeyh i Semgan²⁰⁹⁶ Kabe yolunda azdı,
Dört yüz müridin hepsi sarhoş gezdi,
İsmagıl²⁰⁹⁷ peygamber zemzem kuyusunu kazdı,
Bizi üstat bilirsən haber böyledir.

Nalaç Baba:

Hangi ağaçtır o kendi kendine yetiştı,
Nuh'a²⁰⁹⁸ kim getirdi eyledi kesti,
Tahtasını sayısını nice yüz etti,
Üstat isen ondan bize haber ver.

Garip:

²⁰⁹⁰ Abıhayvan: Kabe civarında bir kuyunun adıdır.

²⁰⁹¹ Lut: Şehir adıdır. Eski rivayetlere göre bu şehrin insanları haram yedikleri için bütün şehir yok olmuş, göçmüştür.

²⁰⁹² Nemrut: Eski zamanda Babil şehrini kuran üstatlardan biridir.

²⁰⁹³ Kozgun: Kuş adıdır.

²⁰⁹⁴ Mürit: sofı, mürit, öğrenci, birinin peşinden giden insan.

²⁰⁹⁵ Abızemzem: Kabe yakınlarında olan bir kuyunun suyu, ab ı zemzem.

²⁰⁹⁶ Semgan: Bir pîrin, şeyhin adıdır.

²⁰⁹⁷ İsmagıl: İsmail, dini rivayete göre İbrahim peygamberin oğlu. Onun dokunduğu yerden su çıkarmış ve kuyu oluşturmuş.

²⁰⁹⁸ Nuh: Milattan önce yaşamış olan peygamberin adıdır. O 50 yaşında kendini peygamber ilan etmiş ama halk ona inanmamıştır. Allah'ın emriyle bütün canlılardan bir erkek ve bir dişiye gemisine almış tufandan kurtarmıştır.

Bir ağaçtır kendi kendine yetişti,
Cebrail getirdi Nuh etti kesti,
Sayısı üç bin dört yüz tahtası etti,
Bizi üstat bilirsən haber böyledir.
Nalaç Baba:
Hangi ağaçtır kendi kendinden su içen,
Bir dalı göktedir, havayı kucaklayan,
Hangi kuştur altından sallanıp uçan,
Üstat isen ondan bize haber ver.
Garip:
Can bir ağaçtır kendinden su içer,
Bir dalı göktedir havayı kucaklar,
Ruh bir kuştur içinden sallanıp uçar,
Bizi üstat bilirsən haber böyledir.
Nalaç Baba:
Nalaç der, gezdim dağ ile düzü,
Oğlum sen bize ver haberi,
Hangi hayvandır onun iki bin başı,
Üstat isen ondan bize haber ver.
Garip:
Garip'in gönlünde aşkın eseri,
Nalaç Baba bizden sorsan haberi,
Gavzını derler iki bin başı,
Bizi üstat bilirsən haber böyledir.²⁰⁹⁹

Bu atışma da tamamlanır. Nalaç Baba ozan Garip'in cevabını dinleyip ona bakar ve: "Ey Garip oğlum, beni hiç kimse sözde sazda yenemedi, sen beni sözde sazda yendin. Kendinin büyük üstat olduğunu gösterdin. Ey Garip, sen bu şehre geldiğinde tek başına gelmiştin, şimdi giderken de tek başına git. Bir köle kılığına gir" der. Bu sözleri söyleyen Nalaç Baba ozan, Garip'e birkaç öğüt verir. Garip onun bu öğütlerini dinler ve tek başına Nalaç Baba ozan, Ezber Hoca ile vedalaşır ve köle kılığına girip Diyarbekir'e gider. Garip kendi yoluna devam etsin.

Şimdi haberi kimden alalım, Nalaç Baba ozan ile Ezber Hoca'dan alalım. Nalaç Baba ozan Garip'in arkasından bakarak onu alkışlar ve kendi yoluna devam eder. Ezber Hoca ise Nalaç Baba ozan ile vedalaşır yoluna düşer. Yolda giderken düşünür, "ben şehre gideyim, Sona Nine'yi, Handan Peri'yi alıp Diyarbekir'e gideyim. Bırak onlar da Garip'in toyunu görsünler" düşüncesiyle şehre varır. Onlar da yola hazırlanadursunlar.

Şimdi haberi kimden alalım, Garip'ten alalım. Yolda tek başına yaya olarak Diyarbekir'e varır. Yolda Garip Şahsenem'i hatırlar: "Şahsenem beni bekliyor mu yada Şahvelet'e yar oldu mu ki" der ve bir name söyler. İşte şöyle:

Seni deyip çıktım yaban çöllere,
Yarım benim sağ salım var mı ki?
Sunalar uçar mı gölden göle,
Yarım benim sağ salım var mı ki?

Şah Abbas sözünden dönmüştü,
Bahtım yükseldi aynı gün gitti,

²⁰⁹⁹ Nalaç Baba ile Garip'in yukarıdaki iki atışması 1957-1959 ve 1979 tarihlerinde neşredilen varyantlarda yoktur. Latin alfabesiyle 1940 tarihinde neşredilen varyantta mevcuttur. Bu atışmalarda Nalaç Baba'nın adı Baba olarak verilmiştir. 231-235 sayfalar.

Şimdi kızını Şahvelet'e takdim etti,
Yarım benim sağ salım var mı ki?

Şahsenem çaresiz toyunu tutmuş,
Rengarenk elbiseler dikmiş,
Vaktini ölçüp talihini açmış,
Yarım benim sağ salım var mı ki?

Haberini işittim bakar deyip,
Aşk yolunda çile çektim ben yanıp,
Şahvelet'e gönül verdin mi sevip,
Yarım benim sağ salım var mı ki?

Şahvelet önümü bahtımı bağlayıp,
Ya bize bakarak oturuyor musun ağlayıp,
“Gelir gelir” diye vakit sayıp,
Yarım benim sağ salım var mı ki?

Garip der, başta yüz bin hayaller,
Uzak oldu bize öndeki yollar,
Duyun çilemi bu yatan çöller,
Yarım benim sağ salım var mı ki?²¹⁰⁰

Garip sözünü tamamlar. O kendi yoluna devam eder. Bırak onu gidedursun.

Şimdi haberi kimden alalım, Uz Peri'den alalım. Eski zamanlarda Uzboy²¹⁰¹ kenarında yaşayan halk hanına Atsız²¹⁰² Sultan derlermiş. Atsız Sultan Halapşirvan sultanı Atlı²¹⁰³ ile ikiz kardeşler olarak doğmuş. Atlı Halapşirvan yurdunda sultanlık edermiş. Atsız Sultan ise Uzboy kenarında yaşayan halka sultanlık edermiş. Atlı Sultan'ın bir kızı olur. Ona Ay Peri adını takarlar. Atsız Sultan'ın bir kızı olur. Babası ona ovanın kenarında oturanlar için Uzak adını takar. Atsız Sultan kızı kemale erdiğinde bütün arazisini Uzak'a bağışlar. Kendisi ise bir başka şehirde çok büyük köşk kurdurur ve orada yaşamaya devam eder. Uzak'ta Uzboy kenarındaki köşte yaşar. Günlerden bir gün Uz Peri kendisinin kırk arkadaşıyla erkek elbiseleri giyip ava çıkar. Uz Peri av avlarken yolda gitmekte olan Garip'e denk gelir. Garip onlara Tanrı selamını verir. Uz Peri Garip'i sınar. O Garip'e bakarak: “Ey yiğit, nereden gelip nereye gidiyorsun” diye sorar. Garip tam soruya cevap verirken vezirin kızı Uz Peri'ye bakar ve: “Başı kel, kendisi de bir köleye benziyor. Sen ise buna ‘yiğit’ diyorsun. Onun hiçbir yere gittiği yok. Bu sahibinden kaçan bir köledir” der. O zaman Uz Peri vezirin kızına bakar, “bu yiğit köleye benzemiyor, bu yiğidin gizlemiş olduğu sırrı var” der ve atına bindirip Garip'i yolun ters tarafına götürür. Garip at üzerindeyken: “Şimdi ben Diyarbekir yurduna ulaşmaz oldum, anlaştığımız zaman da geçiyor. Şahsenem'i de Şahvelet alır” diye düşünür. Onlar bu gidişinde az yürürler, çok yürürler, sonunda Uz Peri'nin mekanına varırlar. Garip'i misafirhaneye yerleştirirler. Kendileri köşke varıp yemek yerler, çay içerler, dinlenirler. Ondan sonra Uz Peri misafirhaneye yerleştirilen yiğidi kendi yanına getirmelerini hizmetkarlarından ister. Hizmetkarlar Garip'i Uz Peri'nin huzuruna getirirler. Uz Peri Garip'e bakar ve: “Ey yiğit, sen bir

²¹⁰⁰ Bu şiir ve buna bağlı olaylar önceden neşredilen varyantlarda yoktur.

²¹⁰¹ Uzboy: Sarıkamış Gölü'nden çıkıp eski zamanda Aral Denizi'ne dökülen Amuderya nehrinin bir kolunun adıdır. Onun yarı günümüze kadar korunmuştur. Buraya Türkmenler hala Uzboy demektedirler. Eski zamanlarda onun kenarında Türkmenlerin yaşadığı bilinmektedir.

²¹⁰² Atsız: Harezm'in (Türkmenlerin) padişahlarından biri. Onun türbesi Könesürgeç'te bulunmaktadır. Atsız'ın hükümdarlık dönemi 1128-1156 tarihleri arasındadır. Destanda verilen Atsız karakteri o olabilir.

²¹⁰³ Atlı: Destanda değinildiğine göre Atsız Şah'ın ikizi de Halepşirvan yurdunun sultanıdır.

köle değilsin. Köleye benzemiyorsun. Aslını bize beyan et” der. Garip bu sözleri Uz Peri’den işitip çaresizlikten kendisinin kim olduğunu beyan edip bir name söyler. İşte şöyle:

Aslını soruyorsan Diyarbekir yurdundan,
Aşk yolunda döne döne geliyorum ben.
Cefa çekip, Şah Abbas’ın derdinden,
Aşk yolunda döne döne geliyorum ben.

Şah Abbas kasten yoluma çıktı,
Aşk ateşi yaktı, ciğerimi yaktı,
Yarım ben ağlayıp, sessizce baktı,
Aşk yolunda döne döne geliyorum ben.

Halepşirvan’dan geldim ikbalimi arayıp,
Başımdan geçeni sözle anlatıp,
Diyarbekir’e geliyorum yarımı arayıp,
Aşk yolunda döne döne geliyorum ben.

Şahvelet alırmış benim yarımı,
Yitirmişim namus ile arımı,
Size anlatıyorum bugün derdimi,
Aşk yolunda döne döne geliyorum ben.

Yare veren sözümdü bugün biter,
Yarin de verdiği sözü aynı gün geçer,
Mühlette gitmezsem ayım günüm batar,
Aşk yolunda döne döne geliyorum ben.

Garip söyler, başında bin kıyamet,
Yoluma uğradın, gösterdin delalet,
Beni yoldan alıkoyman ne hacet,
Aşk yolunda döne döne geliyorum ben.²¹⁰⁴

Garip sözünü tamamlar ve Uz Peri’ye bakarak, “ben aşığım, bana Garip derler. Şahsenem adlı bir kız benim yarımdır. Ona vermiş olduğum söz yedi günde dolar. Ondan önce varmazsam Şahvelet Şahsenem’i alır. Ben bunun için çok hevesliyim” der. Bu sözleri işitir işitmez, Uz Peri “Biz Garip hakkında çok iyi haberler duyduk. O çok iyi sazende, ozanmış. O Halepşirvan’daki bütün ozanları, sazendeleri alt etmiş. Bundan başka da âşık olan insanın bin tane adı varmış. Senin başın kel, halin bu. Sen bu sıfatınla kime âşık olursun. Seninle kim konuşur ki” der ve Garip’e güler. Uz Peri yine de ona: “Sen asla Garip değilsin” der. Garip bu sözleri duyup Uz Peri’ye bakar ve: “Başkalarının işine yaramasam da kötü görünsem de Şahsenem beni sever” der. Bu sözleri işittikten sonra Uz Peri Garip’e bakar ve: “Ben sana güzel kız alıp vereyim, ama senin bu görünüşünle hiç kimse kız vermez” der. Garip bu sözleri işitip Uz Peri’ye: “Ben Şahsenem’i severim. Ondan başkasını istemiyorum” der. Uz Peri’nin buna gülesi gelir ve yeniden Garip’e bakarak: “Sen beni de almaz mısın” der. Garip ona: “Seni de almam” der. Uzuk kız Garip’e: “Şahsenem bu kadar güzelse tarifini yap, biz de dinleyelim” der. Garip’in aşkı yücelip, Şahsenem’i tarif eden bir name söyler. İşte şöyle:

Eşiği çardaklı, ağaçlı bahçeli,
Çok hoş yerleri vardır Senem’in,

²¹⁰⁴ Bu şiir ve burada geçen olaylar daha önceki varyantlarda bulunmamaktadır.

Çok güzel gözüken ak otağı,
Bostanlı, seyranı vardır Senem'in.

Bu güçsüz gözüm, aşkımda zarı,
Gamzesi²¹⁰⁵ can alır, şirin güftarı,
Gölünde hoş görünür güzel reftarı*,
Altından şanası²¹⁰⁶ vardır Senem'in.

Senemin kaygısını viran etmeğe,
Bahçesi var, sallanıp seyrân etmeğe,
Kirpiği cesedim hayran etmeğe,
Başında cığası vardır Senemin.

Kendisi hoş huylu, kolu sazlıdır,
Keskin laçın²¹⁰⁷ kuşlu, tuğun²¹⁰⁸ bazlıdır,
Bahçesi havuzlu, türlü kazlıdır,
Gölünde sonası vardır Senemin.

Yedi yıldır ben yarimden ayırıyım,
Başım kurban, yolunda haki payım,
Yedi yıldan beri, edayım,
Yüreğimde dağı vardır Senemin,

Güzelden güzelin çok olur farkı,
Yetişmez onlara hupların narhı,
Atasıdır sanki feleğin çarkı,
Perizât anası vardır Senemin.

Geliptir âşıklar candan geçmeğe,
Âşıkların batıl²¹⁰⁹ yolunu açmağa,
Gülgün keseye kuyup şarap içmeğe,
Altından binası²¹¹⁰ vardır Senemin.

Mahı tabın içre misali mahıdır,
Aylar, yıllar çektiğim onun ahıdır,
Garip Şahsenemin kıblegâhıdır,
Dilinde senası vardır Senemin.

Garip sözünü tamamlar. Uz Peri Garip'ten bunları duyup, önündekinin gerçekten de habeşli bir köle olmadığını farkeder, akıl yetirir. Garip'e bakar ve "Ey, misafir yiğit, sen neden böyle bir kılık kıyafete büründün. Güzel yüzünü kara-kuru boyamışsın. Başına da neler giymişsin? Bunların sebebi nedir? Bunları bana açıklar mısın?" der. Bu sözleri işitip, Garip çaresiz, Ay Peri ile aralarında olup bitenleri anlatmak zorunda kalıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

²¹⁰⁵ Gamze: Naz, nazlı bakmak.

* Reftar: Gidiş, yürüyüş, hareket. (A.N.)

²¹⁰⁶ Şana: Tarak.

²¹⁰⁷ Laçın: Avlanmada faydalanılan bir kuş türü, şahin.

²¹⁰⁸ Tuğun: Avlanmada faydalanılan bir kuş türü.

²¹⁰⁹ Batıl: Bozuk, yanlış, doğru olmayan.

²¹¹⁰ Bina: Esas, temel, yer, ev.

Diyardan geldim ben Haleşşirvan'a
Orada Ay Peri rastladı bize.
O gün âşık oldu, görmeden bizi,
Orada Ay Peri rastladı bize.

Ben gittim bahçesine seyrân etmeğe,
Saz çaldım, onları hayrân etmeğe,
Aşka düştü, hâlini viran etmeğe,
Orada Ay Peri rastladı bize.

Onun bahçesi adeta cenneti-bostan,
Söyledim bahçesinde name-i destan,
Tanımadan o oldu âşık-ı mestan
Orada Ay Peri rastladı bize.

Rüzgâr gelip, yüzden örtüyü kaldırdı,
Işığını o vakit ona ulaştırdı,
Kendinden geçti de, aklını kaybetti,
Orada Ay Peri rastladı bize.

Bu olanı görüp, ben ondan kaçtım,
O gün can ile serimden geçtim,
Kendimi saklayarak, bu işi çözdüm,
Orada Ay Peri rastladı bize.

Aradı her yeri dediğini arayıp,
Ay Peri aradı bizleri izleyip,
Karın giydim, başta kendimi gizleyip,
Orada Ay Peri rastladı bize.

Yüzümü kara boyayıp, günümü geçirdim,
Böyle yapıp yüz nurumu gizledim,
Kendimi gizleyip, rengimi düşürdüm,
Orada Ay Peri rastladı bize.

Kara-kuru boyayıp, gizledim yüzümü
Karın giyip, kel eyledim kendimi,
Size dedim şimdi gerçek sözümü
Orada Ay Peri rastladı bize.

Garip der, budur gizli sırrım,
Böyle geçti benim günüm ahvalım,
Sizin yurda dahil etti ikbalım,
Orada Ay Peri rastladı bize²¹¹¹.

Garip sözünü tamamlar. Bu sözleri dinledikten sonra, Uz Peri Garip'e bakar ve "Ey, Garip, başındaki karnı çıkar at, yüzünü gözünü iyice temizle. Benim yurdumda sana kimse bir şey demez" der ve kendi hizmetçilerine Garip'i yıkamayı, ona en güzel, şahane giysileri giydirmeyi emir

²¹¹¹ Bu şiir ve buna bağlı olaylar önceden neşredilen varyantlarda yoktur.

buyurur. Hizmetçiler Garip'i suda yıkarlar, ona en güzel elbiseleri giydirebilirler. Yüzüne örtü çekip, Uz Perinin yanına getirirler. Bakarlarki Garip tanınamaz hâle gelmiş. Demin Garip'e: "Bu bir habesli köledir, sahibinden kaçmıştır" diyen vezirin kızı, onun güzelliğine dayanamayıp kendinden geçer, düşer yıkılır. Garip bunu görüp biraz telaşa kapılır. O kendi kendine: "Ben Şahsenemin uğrunda geziyorum. Bu da neydi benim başıma? Bu kendine gelip, - Beni al demezse iyi" diye düşünür. Endişelenen Garip telaşlı bir şekilde Uz Peri'ye bakar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Talihim kötü geldi, ezeli başta,
Beni artık bu vehimden, sen, kurtar.
Senem ağlıyordur, gözleri yaşta,
Beni artık bu vehimden, sen, kurtar.

Ne yapsam da ters geliyor benim bahtım,
Düşman oldu bize bu kaddı-boyum,
Bu yurttan yoktur kardeşim doğanım,
Beni artık bu vehimden, sen, kurtar.

Hemencecik gelir vezir "Cellat" dese,
Derhal götürürler darın altına,
Kaygı gamlar uruna aşkın üstüne,
Beni artık bu vehimden, sen, kurtar.

Batıl olup kaldım bu yere gelip,
Günler geçti imdi varardan geçip,
Şahsenem bekliyordur, yolumu tutup,
Beni artık bu vehimden, sen, kurtar.

Garip der, himayedârlık kıl şimdi,
Vaadim geçer, bunu iyi bil şimdi,
Ahirki sözlerim benim bu şimdi,
Beni artık bu vehimden, sen, kurtar²¹¹².

Garip sözünü tamamlar. Bu sözleri Uz Peri Garip'ten duyup, kahkahalar atarak güler. Bundan sonra, Uruk kız Garip'e bakar ve "Ey, Garip, benim sözüm sözdür. Korkma, bu yerde sana kimse bir şey demez. Sen bu vehimlerini bırak. Sen sağ salim yarına kavuşursun" der. Bu sözlere Garip çok sevinir, umutlanır. Garip bu vakit Şahsenem'e verdiği vaadin dolmak üzere olduğunu, bitmeden yetişemezse Şahsenem'in Şahveledle evleniyor olduğunu beyan edip, bir name söyler. O, işte şöyle:

Geçer vaadim, gider Şahsenem elden,
Bana artık izin verme günündür,
Dad ederim Şah Abbasın elinden,
Bana artık izin verme günündür.

Vaad edip çıktım Diyar yurdundan,
Yarım elden gider düşman yüzünden,
Gözüme sürteyim payı gerdenden,
Bana artık izin verme günündür.

²¹¹² Bu şiir ve buna bağlı olaylar önceden neşredilen varyantlarda yoktur.

Vaadin yedi yılda, yedi gün kaldı,
Ona kadar gelmezsem, Şahveled aldı,
Bahçemde taze gülüm şu gün soldu,
Bana artık izin verme günüdür.

Bari siz merhamet edin halime,
Dualarla uğurlayın beni yoluma,
Ben varayım vaadimden önce ilime,
Bana artık izin verme günüdür.

Beni ya da öldür, bırak, çıksın canım,
Burada dökülsün kırmızı kanım,
Yoksa izin ver, gitmeğe, hanım,
Bana artık izin verme günüdür.

Garip der, kolay eyle işimi,
Bu beladan kurtar benim başımı,
Şahvelet yemesin hazır aşımı,
Hemen bana izin verme günüdür²¹¹³.

Garip sözünü tamamlar. O vakit merdane kız Uz Peri Garip'e bakar ve "Ey, Garip, gam yeme, kaygılanma. Ben seni vaadinden önce Şahseneme kavuştururum. Bundan şüphelen olmasın" der. Garip Uz Perinin söylediklerine çok sevinir. Uz Peri daha önce de düşündüğü gibi Garip'e bakar ve "Ey, Garip, bizim yurda gelmiş olan misafirleri biz çok iyi karşılarız, ağırlarız. Siz bugün bizim misafirimizsiniz. Siz saz çalın, name, destan söyleyin. Ben duymuştum, siz saz çalmada, name destan söylemede Halepşirvan ozanlarını yenmişsiniz. Nalaç babayı da sazda, sözde yenmişsiniz. Bize de şimdi bu gücünüzü, maharetinizi gösteriniz" der. Bu sözlere Garip razı olur. Bundan sonra adil kız Uz Peri: "Bu gece bizde kutlama var, tören var" der ve her yere haber gönderir. Habercinin sesini duyan herkes oraya gelir. Garip bu ziyafette coşup saz çalır, name, destan söyler. Elalem onun sazını, namesini, destanını dinler. Ona çok teşekkür ederler. Bütün gece böyle saz sohbetle geçer. Şafak söker. O vakit Garip kendi kendine "Gel, ben insanların gönlünü daha da coşturayım" der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Gelin, beyler, övelim güzeli,
Güzel, hoş, kibar boyu gerektir.
Huda yaratmıştır onu ezeli,
Şirin sözlü, güler yüzlü gerektir.

Uzun boylu, iki örgülü saçları,
Keman gibi bakımlıdır kaşları,
Mesa malum memeleri, döşleri,
İnce belli, nazlı dilli gerektir.

Eritir yiğidi yaptığı her nazı,
Başını sallayıp, oynatıyor o gözü,
Cana şifa verir dediği, sözü,
Hoş huylu, şirin dilli gerektir.

²¹¹³ Bu şiir ve buna ait olaylar önceki neşirlerde yoktur.

Derler: “İki iyi asla karşılaşmaz”,
Bunu söyleyenler de gerçeği bilmez,
İyi yarlı yiğit, hiç bir zaman ölmez,
El hünerli, ar namuslu gerektir.

Yar iyisi yarını taşır semaya,
Hiç bırakmaz onu pişmana,
Sırrını vermez kimseye, düşmana,
Ferasetli, akıllı, güzel gerektir.

Merdin yarı merd olur ovadan*,
Yufka dudak, ak buseli, ak beden,
Giyinir o gülgün libas, o keten,
Temiz müşki anber kokusu gerektir.

Yarın görse, gülüp bakar o zaman,
Şüphesiz cennetliktir kucağı onun,
Yahşı niyet, arzu edelim hemen,
Yiğit iyi, yahşı yarlı gerektir.

Yiğidi yamana etmesin düçar,
Ejderha kaçmıştır, böylesinden naçar,
Bağırır, şer bulur, kendi ayıbını açar,
Yahşidan, yamandan arlı gerektir.

Garip der, Şahsenemin yariyim,
Onun yolunda hep intizariyim,
Cefa çeken baştan onun yariyim,
Vefalı, safalı yari gerektir²¹¹⁴.

Garip sözünü tamamlar. Burada bulunan insanlar Garip’in namesini iyi bir şekilde dinlerler, ondan büyük bir lezzet alırlar, fakat şu vakit Garip’in hatrına Şahsenem gelir ve o kendi kendine: “Ben Diyarbekir’e gelsem, Şah Abbas da beni assa, Şahsenemin hâli nasıl olur, ya o Şahveledle evlenip, onunla devran mı sürer acaba?” diye düşünür. O böylece düşünürken, türlü yerlerden timsaller getirip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Bir sözüm var el aleme demeye,
Desem öldürürler, demesem ölürüm.
Ak sine üstünde taze memesini,
Tutsam öldürürler, tutmasam ölürüm.

Senem bizi sever can ile dilden,
Ben onu sevmeye korkarım ilden,
Hıtaşı parmakdan, kınalı koldan,
Tutsam öldürürler, tutmasam ölürüm.

Gelin seyr edelim, yarın düzlerini,
Senasını diyelim, çılgın uzlarını,

* Ovadan: Güzel (A.N.)

²¹¹⁴ Bu şiir ve buna bağlı olaylar önceden neşredilen varyantlarda yoktur.

İnce dudaklarını, bal ağızlarını,
Öpsem öldürürler, öpmesem ölürüm.

Gül yüzünde benli benli taneler,
Bahçesinde açılan, gülgün laleler,
Ak göğsünde çiftler çiftler memeler,
Tutsam öldürürler, tutmasam ölürüm.

Benim aklımı aldı ela gözleri,
Helal²¹¹⁵ gibi kaşı, şirin sözleri,
Kağıttan temiz, ap aktır yüzü,
Baksam öldürürler, bakmasam ölürüm.

Seyr edelim Perilerin düzüne,
Arzımı diyeyim şahın kendine,
Yay gibi kaşlarına, ay gibi yüzüne,
Baksam öldürürler, bakmasam ölürüm.

Seyrân edip gelirim Halep ilinden,
Gönlüm ister tutsam, yarin belinden,
Tatlı leblerinden, şirin dilinden,
Sorsam öldürürler, sormasam ölürüm.

Âşığım gitsem de yârin dağına,
O maşuk eyledi, taze alnına,
Maksadım seyr etmek onun bahçesine,
Etsem öldürürler, etmesem ölürüm.

Gel, engel koyalım felek oyununa,
Ben kolumu uzatsam yarin boynuna,
Garip aşık Şahsenemin toyuna,
Varsam öldürürler, varmasam ölürüm²¹¹⁶.

Garip bu nameyi tamamlar. Bu sözleri duyup, Uz Peri Garip'e bakar ve "Ey, Garip, öyle ise sen en iyisi Diyarbekir'e gitme. Sen benim memleketimde kimi istesen seni onunla evlendireyim" der. Garip bu sözleri Uz Periden duyup, "Ben Şahsenem'den başkasını istemem" diye, bir name söyler. O, işte, şöyle:

"Senem Senem" diye ömrümü geçirdim,
Ondan başka hiç kararım yok benim.
Aşk yolunda akıl-huşumu kaybettim,
Ondan başka hiç kararım yok benim.

Başkasını istemez benim yüreğim,
Başkasını neyleyim, Senem gereğim,
Şahsenem kuvvetim, ömür direğim,
Ondan başka hiç durarım yok benim.

²¹¹⁵ Helal: Hilal.

²¹¹⁶ Bu şiir 1957, 1959 ve 1979 yıl baskılarında yoktur.

Ölsem de giderim yarin yanına,
Neler gelmiş Şahsenem'in başına,
Felek tuzak kurmuş onun etrafına,
Ondan başka hiç bir sözüm yok benim.

Şah Abbas zulmetti, yar ile bize,
Bu haber bellidir, evvelden size,
Bakmam peri-peykerden kıza,
Ondan başka hiç dermanım yok benim.

Garip der, Şahsenemdir sevdiğim benim,
Aşkında, ah, çekip, benim yandığım,
Diyarın yurdunda besleyip koyduğum,
Ondan başka hiç beslediğim yok benim²¹¹⁷.

Garip sözünü tamamlar. Bunları duyduktan sonra, Uz Peri el aleme bakar ve “Ey, insanlar, bu yiğit Şahsenem’den başkasını sevmez. Garip hak âşık. Bunlardan başka da Şahsenemin öbür kızlara üstünlüğü varmış. İlk olarak, o bir derviş olarak gezermiş, ikinci olarak, o şah görünümlüyümüş, üçüncüsü, başında cıgası varmış, dördüncüsü, o Peri neslindenmiş. Onun gibi yarı olan yiğit başkasını hiç sevmez der. Bu sözleri duyan insanlar: “Garip’e izin verin, bırak, o yarine yetişsin” der de başta bulunan Uz Periden sorarlar. Bu söylenenlere cevap olarak, Uz Peri at sürüsünün içinde yıldırım gibi süratli, asla geri kalmayan bir tulpar²¹¹⁸ var idi. O tulpar kırk aylık mesafeyi kırk günde, üç aylık yolu üç günde geçerdi. Onu getirmeyi hizmetçilere buyurur. Hizmetçiler birazdan onu hazırlayıp, kuyruğunu bağlayıp getirirler. Kalabalığın önünde Uz Peri Garip’i uğurluyacakken onunla kıyametlik doğan-kardeş olur. Bundan sonra Uz Peri Garip’e “Kardeşim” der. Garip de Uruk’a “Kareşim” der. Bunlar olup bittikten sonra, Garip’i tulpara bindirirler. Uz Peri kendi adamlarıyla Garip’i hürmetleyip, ona biraz eşlik ederler, onu uğurlarlar. O zaman Garip, kız kardeşi Uz Periye bakar ve “Uğurlayandan yoldaş olmaz. Size yurt nasip olsun. Bize de yol” der. Bunları duyan Uz Peri de Garip’e nasihat olarak: “Ey, kardeşim, Garip, biz de senin peşinden Diyarbekir’e geliriz. Beş gün içerisinde ordayız. Sen kimseden korka, biz sana yardım ederiz” diye bir name söyler. O, işte, şöyle:

Garip, duyuver kardeşinin sözünü,
Şah Abbas kızını vermezse olmaz.
Hatırına getirsin yaptığı vaadini,
Sözünde o şimdi durmazsa olmaz.

Söz verdi, sözünde durması gerekir,
Durmazsa, zorluğu görmesi gerekir,
Etmezse, başını vermesi gerekir,
Şah Abbas kızını vermezse olmaz.

Hazırlık görüp gelirim ben buradan,
Ay Peri de gelir Halepşirvan’dan,
Görürüz Şah Abbas kaçarmış nerden,
Şah Abbas kızını vermezse olmaz.

²¹¹⁷ Bu şiir ve buna bağlı olaylar önceden neşredilen varyantlarda yoktur.

²¹¹⁸ Tulpar: Atın toparlak bir at türü. Türkmenler arasında, at sürüsünün sayısı bine ulaşırsa, o zaman tulpar çıkarmış. Kendisi de bir yaşamamış at tay ile bir yaşamamış kısırak tayın münasebeti sonucunda oluşmuş. O çok hızlı, asla yorulmayan olurmuş diye bir inanç var.

Mektubum, haberim Er hana varır,
Hazırlık görülür, buyruğu biter,
Bizimle eşzamanlı Diyar'a gelir,
Şah Abbas kızını vermezse olmaz.

Izmıkşır şah çapar gider bu günü,
Bağdat il-ulusu duyar şu günü,
Sap sap olup ordu gelir o günü,
Şah Abbas kızını vermezse olmaz.

Şah Abbas büyümüş hiç sıkıntı görmeden,
Şimdi gününü görsün, kızını vermeden,
Ahdini bitirir dilini yarmadan,
Şah Abbas kızını vermezse olmaz.

Uz Peri der, dediğimi yaparım,
Toy gününün sonuna gelirim.
Dediğimi yapmazsa kuma katarım,
Şah Abbas kızını vermezse olmaz²¹¹⁹.

Uz Peri sözünü tamamlar. Uzun kızın söylediklerini duyanlar ona katılırlar, söylediklerini doğru bulurlar. Garip kız kardeşi Uz Perinin söylediklerine çok sevinir, kardeşiyle iftihar eder. Bundan sonra Garip burda bulunanların tümü, kardeşi Uz Periyle vedalaşıp, yola revân olacakken, Garip'in tulparının ipinden tutan Uz Peri kardeşini uğurlayıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Burdan gider isen uzak yollara,
Var, kardeşim, aman-esen git sen.
Yürüyerek düşsen, ıssız çöllere,
Var, kardeşim, aman-esen git sen.

Ömrün uzak olsun, yolların açık,
Namuslu ve arlı, uzun dillerin,
Sağ-selamet olsun, Senem, illerin,
Var, kardeşim, aman-esen git sen.

Uğurladım yoluna, buraya gelip,
Ayrılık derdinden sararıp-solup,
Yaptığın işleri sen, yap bilip,
Var, kardeşim, aman-esen git sen.

Hudam yetiştirsın yarine aman,
Biz geliriz senin arkandan şüphesiz,
Şahsenem bekliyor bil seni bu zaman,
Var, kardeşim, aman-esen git sen.

Kıyametlik kardeş oldun bizim ile,
Yolun gider çöller ile, ova ile,
Vedalaştın il-ulus, Uzun kız ile,

²¹¹⁹ Bu şiir ve buna bağlı olaylar önceden neşredilen varyantlarda yoktur.

Var, kardeşim, aman-esen git sen²¹²⁰.

Garip'in kardeşi Uz Peri sözünü tamamlar. Bundan sonra Garip tulparını sürüp, yola revân olur. Tulpar yıldırım gibi kısa bir zamanda gözden kaybolur. Uz Peri ise, Garip'i uğurladıktan sonra, sarayına gelir ve Ay Periye, Eralı hana, İzmikşir şaha haberci gönderir, mektup gönderir. Kendisi de hazırlıklarını görmeye başlar. O hazırlanadursun.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Garip tulparıyla Diyarbekir yurdunun bir köşesinden girer. Bir de bakarki, göç gelir. Göçün önünde bir gencecik gelin deveyi çekip gelir. Garip o geline bakar ve onu Şahsenem'e benzetip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Dilber, mestane yürüyüşün,
Yürüyüşün yarime benzer,
Alın yumup, kaş kakışın,
Kakışın yarime benzer.

Bülbülüm konarım bağlara,
Kıyamam ben bu dağlara,
O dağlardan, bu dağlara,
Çıkışın yarime benzer.

Zülfünü her yana döküşün,
Ceren gibi zıplayıp çöküşün,
Misk-i anber gibi kokuşun²¹²¹,
Kokuşun yarime benzer.

Gamzeyi cana salışın,
Tenden canımı alışın,
Kahkaha atıp, gülüşün,
Gülüşün yarime benzer.

Garibi oda yakışın,
Altından kolye takışın,
Her yan, her yana bakışın,
Bakışın yarime benzer.

Garip sözünü tamamlar. Bu gelen göç de birazdan Garip'in durduğu tepenin yanına gelir. Bu göçün adamları Garip'i tanırlar. Selamlaşıp, hallerini sorarlar. Göçle gelenlerin arasında Allam diye yaşlı birisi vardı. O Garip'in babası Hasan verirle çok iyi arkadaşlığı vardı. O vezirin birtakım nasihatlarını dinlemişti. Allam tabip Garip'i görür ve hemen onunla kucaklaşıp selamlaşır. Garip Allam tabibe bakar ve "Siz nereye gidiyorsunuz böyle" der. O zaman Allam tabib, Garip'e: "Biz Şah Abbas'ın zulmüne dayanamayıp, yurdumuzdan göçüyoruz. Biz burdan çok adil Uz Perinin yurduna gidiyoruz" der. Bunları duyup, Garip kendi yoluna devam etmek istese de, Allam tabib Garip'e: "Ey, Garip, sen en iyisi Şah Abbas'ın yurduna varma. Varırsan o seni dardan astırır. O Şahsenem'i Şahveledle evlendirmek için büyük düğün yapıyor. Artık Şahveled yedi aydır düğün yapıyor" der. Garip bunları duyup, "Ezelde bizim kaderimize böyle yazıldıysa, bundan kurtuluş yok" der ve atına biner. O vakit Allam tabib Garip'in tulparını sıvazlar da: "Sen gideli annen, kız kardeşinin gözleri ağlaya ağlaya kör oldu. Sen onların yanına geldikten sonra, şu otları baytal sütüne batır da onunla onların gözlerine yıka. O zaman onların gözleri açılır" der ve bir avuç otu

²¹²⁰ Bu şiir ve buna bağlı olaylar önceden neşredilen varyantlarda yoktur.

²¹²¹ Koku: Koku vermek, kokuları yaymak.

onun eline tutturur. Garip o otu alır, koltuğuna koyar. Göçün adamlarıyla vedalaşıp, kendi yoluna revân olur. Garip o gelişinde önce Sultan Tövriz'i²¹²² ziyaret eder. Ondan sonra, Âşık Aydın'ın evine gelir. Âşık Aydın pîr ile selamlaşır, hallerini sorar. Âşık Aydın'ın evine tulparını, şahane elbiselerini bırakır. Ondan eski püskü giysi rica eder de onu giyer. Âşık Aydın pîr ile vedalaşıp, kendi evine doğru gelir. Garip az yürür, çok yürür, sonunda geceleyin evine gelir. Bir de bakarki annesi, kız kardeşi üzgün bir şekilde oturuyorlar. Ağlama yüzünden ikisinin de gözleri göremez olmuştu. Garip kapıdan bakar ve “Ey, nine beni misafir olarak alır mısınız?” der. Garip’in annesi ona: “Ey, evladım, bizim ikimiz de körüz, görmüyoruz. Bunun dışında da birimiz dul çaresiz, öbürümüz de yetim kız. Bizim yiyecek içecek hiç bir şeyimiz yok. Buralarda ararsan zengin insanlar da var, sen iyisi onlara misafir ol” der. O vakit Garip’in kız kardeşi: “Ey, ana, benim kardeşim Garip de yad ellerde uyuyacak yer bulmadan, kim bilir neler yapıyordur. Bırak o en iyisi bizde kalsın” der. Garip’in annesi de buna razı olur. Bu konuşmalardan sonra, Garip bu gece burda kalır. Seher vakti Garip’in kulağına toy kutlamaları, eğlence sesleri duyulmaya başlar. Garip’in annesi bunu farkeder ve “Ey, yiğit, seher uykusu çok tatlıdır. Neden uyumuyorsun?” diye sorar. O zaman Garip bu düğünün kime ait olduğunu bilmesine rağmen, annesinden “Bu kimin düğünü?” diye sorar. O zaman Garip’in annesi: “Ey, evlat, sen benim derdimi uyandırma. Şah Abbas Şahsenem’i Şahvelede vermeyi vaad buyurdu. Şahsenem ise Şahvelede – sen yedi ay toy kutla, yedi aydan sonra ben senin eşin olayım – demiş. Artık vaadinin son günü. Yedi aydır burda gece gündüz düğünler kutlanıyor. Bu sesler o eğlencelerin sesidir” der. Bunları duyan Garip: “Ey, nine, öyleyse, ben de oraya gideyim” der ve annesinden izin alır. O zaman annesi: “Ey, oğul, kendin bilirsin, gidebilirsin” der. Garip o vakit annesine: “Nine, benim dutarım yok. Sen bana bu duvarda asılı duran tamdırayı ver” der. Bu sözleri duyup, Garip’in annesi telaşlanır ve bu halde: “Ey, evladım, benim Garip adlı bir tek oğlum vardı. O gitti gideli o dutarı alıp, bağrıma basıyorum, teselli buluyorum” dediğinde, Garip’in kardeşi tamdırayı asılı durduğu yerden alıp, onu Garip’e verir. Garip onu iyice gözden geçirir, eskimiş tellerini değiştirir ve çalmaya başlar. Garip’in annesi sazın çalınış şeklini oğlununkine benzetir ve zar zar ağlayıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Halepşirvan’dan yol geçip,
Gelişin oğluma benzer,
Baş perdeden makam kesip,
Çalışın oğluma benzer.

Üç yüz altmış, elli kayıp,
Bu zavallı can yandı pişip,
Seherlerde “Senem” deyip,
İnlemen oğluma benzer.

Halepşirvan’a varıp,
Cebri-cefayı çekip,
Zagpıran gibi sararıp,
Soluşun oğluma benzer.

Gözüm yok, yüzünü görmeye,
Gücüm kalmadı sormaya,

²¹²² Soltan Tövriz (Sultan Tebrizî): Eski zamanlarda yaşamış olan bir şahs adı. Onun türbesi halen de Diyarbekir şehri harabeleri arasında bulunmaktadır. Sanki dün yapılmış gibi, iyi korunmuştur. Şimdilerde Türkmenler oraya Soltan Tebriz’in türbesi diyorlar. Türkmenlerin arasında rivayet olunmuştur ki Âşık Aydın Pîr : “Evime gelmek isteyen ilk önce Soltan Tövriz’i ziyaret etsin öyle gelsin” demiş. İhtimal, bu nedenle destanı hazırlayanlar Garip’in ilk önce Soltan Tövriz’i ziyaret etmesini daha sonra Âşık Aydın Pîr’e uğramasını uygun görmüş olabilirler.

Kararım gitti beklemeye,
Duruşun oğluma benzer.

Abadan der, canım yanar,
Kan ağlasam, düşman duyar,
Sözlerini canım sever,
Yanışın oğluma benzer.

Abadan Peri sözünü tamamlar. O misafirine: “Ey, oğlum, sen benim evladım gibi dutar çalışıyorsun. Artık bir iki ağız sözünü de dinleyelim. Bir name söyleyiver” der. Garip konuşmaya başladığı zaman, Abadan Peri onun kanuşmasını Garip’inkine benzetip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Hak kendi yetiren, aziz mihmanım,
Canıma benziyor, nalışın senin,
Tez haberini ver, çıkmadan canım,
Canıma benziyor, nalışın senin.

Bir evladım gitmiş, halim de gitmiş,
Devletim gitmiş, malım da gitmiş,
Garip adlı benim oğlum da gitmiş,
Oğluma benziyor tavuşun²¹²³ senin.

Evvel başta benim yazım gitmiştir,
Gölümden ördeğim, kazım gitmiştir,
Koynumdan ayrılıp, kuzum gitmiştir,
Kuzuma benziyor, melemen senin.

Bahçelerim gitmiş, bağrım da gitmiş,
Cennetim, firdevsim, hurim de gitmiş,
Hatardan ayrılıp, devem de gitmiş,
Deveme benziyor, bozlayışın senin.

Garip’in gittiği yere sen de gitmişsin,
Onun ile saz u sohbet yapmışsın,
Ya Garipsin, ya Garip’i görmüşsün,
Oğluma benziyor, nalışın senin.

Garip gitti, sultan başım har oldu,
Garip’i görmeye gözüm zar oldu,
Ağlayıp da iki gözüm kör oldu,
Kuzuma benziyor, konuşman senin.

Abadan der, tende saklandı canım,
Cesedim içinde bu istihanım,
“Garip oğlum” der yakın gumanım,
Oğluma benziyor, nalışın senin.

²¹²³ Tavuş (tovuş): Ses.

Abadan sözünü tamamlar. Garip bunları annesinden duyar ve “Ben anneme şimdi Garip olduğumu söylersem onun yüreği patlar. En iyisi ben bunları saz eşliğinde yavaş yavaş anlatayım” der ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Halep’ten buraya gelmişim,
Ana, ben Garip’im, Garip.
Vatanı terk eylemişem,
Ana, ben Garip’im, Garip.

Ben çektim çok ah u zarı,
Canım aldı derd-i dağı,
Garip ustat, ben şakirdi,
Ana, ben Garip’im, Garip.

Düşmanlara hoşnut olma,
“Garip” desem, sıcak olma,
Bunun için fakir olma,
Ana, ben Garip’im, Garip.

Dili bağlayayım dünyada,
Sevgili yarım gitti yâde,
Uz Peri yetiştirdi imdada,
Ana, ben Garip’im, Garip.

Biz hem çektik, cebri-cefa,
Kimseden görmedim vefa,
Gözlerine veriyim şıpa²¹²⁴,
Ana, ben Garip’im, Garip.

Al-yeşil giyinmiş dağlar,
Şüküfte²¹²⁵ açılmış bağlar,
Dilim şakır, didem²¹²⁶ ağlar,
Ana, ben Garip’im, Garip.

Garip kara dağdan geçip,
Sinesine çok dert katıp,
Gül yüzüne perde tutup,
Ana, ben Garip’im, Garip.

Garip âşık içip camı,
Gezdi arap, Rumu²¹²⁷, Şamı²¹²⁸,
Geldi alacak Şahsenemi
Ana, ben Garip’im, Garip.

²¹²⁴ Şıpa: Hastalıktan kurtulma, iyi olma, afiyet kazanma, şifa.

²¹²⁵ Şüküfte: Açmak, açılmak.

²¹²⁶ Dide: Göz.

²¹²⁷ Rum: Bizans, Küçük Aziya, Anadolu, Türkiye.

²¹²⁸ Şam: Suriye.

Garip sözünü tamamlar. Garip'in bu sözlerini duyan kız kardeşi Gülcemal zar zar ağlayıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ana can, uyuyordum bir ahval gödüm,
Erenler geldiler yanıma benim.
Halep'ten bir cıga alıp geldiler,
Ferlerini saçtılar başıma benim.

Bunca yıldır, çektim ah ile zarı,
Yedi yıldır gitti, gelmez haberi,
Canım aldı, abimizin nisarı²¹²⁹,
Azizler geldiler başıma benim.

Almıştır gözlerim, sabır kararımı,
Nice yıl ağlamak yetmedi zarımı,
Şahsenem²¹³⁰ diye, abim-hışım²¹³¹, pederim²¹³²,
Sevdalar salmıştır, başıma benim.

Kadir Allah anayatını²¹³³ kılmasa,
Peygamberler şefaatini²¹³³ vermese,
Gülcemal der, ana, abim olmasa,
Ne belalar gelir başıma benim.

Gülcemal sözünü tamamlar. Garip kız kardeşinden bu sözleri duyduktan sonra, eline dutarını alır ve toya doğru yola düşer. O vakit Garip'in annesi onun kolundan tutar da: "Sen Garip'ten başkası olamazsın, mutlaka Garip olmalısın. Gitme, bekle" der ve ağlamaya başlar. O zaman Garip annesine: "Ey, nine, sen aklını mı kaçırdın? Benim gibi her gördüğünün – Garip – diye kolundan mı asılacaksın?" der ve Şahsenem'in düğününe gider. O, bırak, gidedursun.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem'in Diyarbekir'deki sarayından al. Şahsenem'i vaadinin son günü olduğu için Şahvezir şehrindeki sarayından Diyarbekir'deki sarayına getirirler. Bugünkü toylar orda başlayacaktı. Bırak, onun düğünü devam ededursun.

Şimdi haberi kimden al, buraya gelen misafirlerden al. Şahsenem'in vaadinin son gününde bu düğüne Uzboy halkının başkanı Uruk Peri askerleriyle, Halepşirvan yurdundan Ay Peri askerleriyle, Bağdat yurdundan İzmikşir şah ordusuyla, Şamahşirvan halkından Eralı han ordusuyla birlikte, Ezber hoca, Sona ana, Handan kızla beraber bu toya gelmişler. Garip'in Şahsenem'in sarayında saz çalıp, name, destan söylemesini bekliyorlar. O vakit buraya Âşık Aydın pîr ile Nalaç baba ozan da gelir. Bunları halk hürmetle, coşkuyla karşılar. Onlar da Garip'in buraya gelmesini bekliyorlar. Bırak, onlar da bekleyedursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Garip'ten al. Garip elinde dutarı Şahsenem'in düğününe gelirken yolda tanıdık bir arkadaşıyla karşılaşır. O Garip'e bakar ve "Ey, Garip, Şah Abbas Şahsenem'i Şahveled'e verdi, sen en iyisi oraya varma, yoksa seni dara çekerler" der. Garip o yigide bakar ve "Balığın diriliği su iledir, benim diriliğim ise Şahsenem'ledir. Şahsenem uğruna bana ne olursa olsun, ben gene de sevdamdı vazgeçmem" der de Şahsenem'in köşküne doğru ilerlemeye başlar. O yolda giderken, bir tekkenin yanına gelir. Bakarki, o hücrenin penceresinden loş lambanın ışığını görür. Garip bu hücreye girer. O bakarki, burada bir kalender hoca oturuyor. Garip ona selam verir.

²¹²⁹ Nisar: Kurban, feda.

²¹³⁰ Hış: Akraba, yakınalar, hısıms.

²¹³¹ Peder: Baba, ata.

²¹³² Anayat: İneyet, yardım.

²¹³³ Şefaat (şepagat): Bir suçlu veya muhtacın affı için üçüncü bir şahsa yapılan aracılık ve rica, şefaet.

Kalender onun selamını alır ve onun da halini sorar. Selamlaştıktan sonra, bunlar iyice otururlar. Garip kalendere bakar ve “Ey, kalender, siz hangi yurttansınız” diye sorar. O zaman kalender: “Ben Bağdat yurdunda İzmikşir şahın şehrinden geliyorum” der ve yaşanmış bir olayı hikâye olarak anlatmaya başlar. O kalender: “Çok eski zamanlarda bir fakir yiğit arkası odunla gelip, onu pazarda satar ve onunla böylece hayat sürmeye çalışmış. Günlerden bir gün, meydana, kırdaki kütük kazarken, bellerken, bir büyük kütüğün altından yedi küp altın bulmuş. Bu fakir kişi o küpleri görür görmez kendi kendine: “”Bu küplerin sadece birisi bile benim bütün hayatım boyunca barınmama, yememe, giyinmeme yeter. Ben bunların hepsini ne yapayım? der ve oradan geçen iki atlıyı yanına çağırır. Atlılar gelip, küpleri görürler. Fakir kişi bu atlılara kendi fikrini önerir, beyan eder. Onlar da kendi aralarında konuşup, bu fakir yiğidi öldürmeye çalışırlar. Küpü bulan onların kötü niyetlerini farkeder de atlılara bakar ve onlara: “Siz beni öldürsünüz. Beni öldürseniz de benim sizden bir ricam olacak. Onu benim eşime iletiniz” der. O zaman atlılar “Hadi isteğini söyle, biz dinleyelim, bize bir zararı yoksa onu senin eşine iletiriz” derler. Garip atlılara bakar da: “Kalenin kapısının girişine yakın bir yerde yıkık bir evde benim eşim yaşıyor. O şimdilerde hamile. Ona siz: “Eşin ölüm halindeyken biz onunla karşılaştık. O size eğer bir çocuğu olursa adına Dat taksın, eğer ikiz olursa birisinin adına Dat öbürüne de Bidat diye ad taksın diye vasiyet etti deyin” der. Atlılar bunu kabul ederler. Küpleri alırlar, fakirin cesedini de küplerin çukuruna salıp gömerler. Günler geçer. Bir gün o iki atlının yolu fakirin eşinin evinin üstünden geçer. Bu ikisi onun evine gelirler ve onun zevcesine “Senin kocan meydana ölüm halde yatıyordu. O bizi görür görmez, “Senin kocan böyle vasiyet bıraktı” deyip, fakirin söylediklerini onun hanımına söylerler. Bu haberi söyleyip, onlar kendi yollarına devam ederler. Onlar gidedursunlar.

Şimdi haberi kimden al, fakirin eşinden al. Zamanı dolup, fakirin eşinden ikiz çocuk doğar. Onun birisi kız, öbürü de oğlan. Fakirin eşi, kocasının vasiyeti gereği onlardan kız olanına Dat, erkek olanına da Bidat diye ad takar. Aylar günler dolandır, geçer, bu gençler 4-5 yaşlarına gelirler, gülüp, eğlenip gezerler. Bırak, onlar oynayadursunlar.

Şimdi haberi kimden al, bu yurdun şahı Zemahşir’den²¹³⁴ al. O asker hazırlıklarını görüp, bir yere gider. Fakirin eşinin çocukları kale kapısının önünde oynuyorlardı. Çocukların annesi büyük ordunun yaklaştığını görüp, oğlum kızım at ayağı altında kalmasın deyip: “Dadu..., Bidat...” diye bağırmağa başlar. Padişah: “Ben herşeye adaletli bakarım. Benim ülkemde – dadu-bidat-yapan da kim? Gidin hemen o kadını benim yanıma getirin” der. Hizmetçiler hemen onu padişahın yanına getirirler. Şah kadına bakar ve “Neden dat, bidat yapıyorsun” der. Fakirin karısı padişaha bakıp, “Ey, şahım, onlar benim evlatlarımdır isimleridir. Benim kocam meydana ölüm döşeğindeyken, bu isimleri çocuklarıma takmayı vasiyet etmiş öyle vefat etmiş” der. Padişah kadına: “Kocanın vasiyetlerini sana kim iletirdi?” dediğinde, kadın: “Padişahım bu haberi bana vezirin, vekilin oğlu getirdi” der. Padişah bunları duyup, hemen o adamları huzuru-dergâhına getirmelerini söyler. Hizmetkârlar derhal onları buraya getirirler. Şah: “Ey, vezir, vekil, olup bitenleri olduğu gibi anlatın, beyan edin. Siz o fakir fukarayı nerede gördünüz? Nasıl olduysa anlatınız” deyince, vezir, vekil: “Ey, keremli padişahım, bir damla kanımızı bağışlarsınız, olan biteni olduğu gibi anlatalım” derler. Padişah: “Kanınızı bağışladım” deyince, bu ikisi olayı olduğu gibi anlatırlar. Bundan sonra padişah bunlara üç gün içerisinde yedi küp altını fakirin eşine bulup getirmelerini ve vermelerini emir buyurur. Vezir, vekiller yedi küp altını bulup, zamanında fakirin eşine verirler. Bunlar olup bittikten sonra, padişah o dul kadını yanına çağırıp, “Senin kızının adı Dat olarak kalsın, ama oğlunun ismini meyveli bahçe anlamına gelen Bağdat olarak değiştir” der. Fakirin karısı bunları uygun bulur, kabul eder. Onun çocukları kemala ererler. Dat evlenir. Bundan sonra onun Dat adını değiştirip, ona Aypara derler. Bağdat ise çok uslu, akıllı, zeki birisi olarak yetişir. O kendi işleriyle uğraşır. Bırak, o uğraşadursun.

²¹³⁴ S. Atanıyazov, “İzmikşir: Tahta ilçesinde (Yagtlılıkta köy) eski bir kalenin adı. Güznümüze kadar bozulmadan, yıpranmadan ulaşan ve devlet tarafından korunan bu kalenin eski adı Zamahşir’dir”, Aşkabat, 1980 y., s. 322.

Şimdi haberi kimden al, bir kötü haber getiren hilekardan al. O hilekar padişahın yanına gelir ve “Edep, padişahım” der. Padişah onun konuşmasına izin verir. Hilekar padişaha bakar ve “Ey, şahım, sizin yurdunuzda Bağdat isimli birisi var. O sizinle taht davası güdecekmiş” der. Bu sözleri duyar duymaz, padişah hilekarı zindana attırır. Bundan sonra, hizmetçilerine Bağdat’ı yanına getirmelerini söyler. Hizmetkârlar Bağdat’ı padişahın yanına getirirler. Hilekar Bağdatı görüp, titremeye başlar. Padişah hilekarın sözlerinin doğru olmadığını anlar ve onu dardan astırır. Bu hadiseden sonra, padişah sarayında bulunan vezirlerine, vekillerine soru sorar. “Bu hilekar neden yalan konuşuyor” der. Bu soruya vezir, vekillerden cevap veren olmaz. O vakit Bağdat yerinden kalkar ve “Edep, padişahım” der. Şah, onun konuşmasına izin verir. Bağdat padişaha bakar ve “Ey, keremli şahım, o hilekar sizin adilliğinize, adaletinize zarar vermek istemiş” der. Bunu şah olanca gönlüyle doğru bulur. Bundan sonra, padişah yine de vezir, vekillerine bakar ve “Bu hilekar bu iftirayı kendi isteğiyle, kendisi için mi söyledi acaba? Yoksa bunu ona yaptıran mı var? Hilekarı bu işe kim destekleyip, soktu acaba?” diye sorar. Bu soruya da vezir, vekillerinden yanıt gelmez. Bu durumu görüp, Bağdat gene konuşmaya izin ister. Padişah da izin verir. Bağdat padişaha bakar ve “Ey, benim keremli şahım, bu hilekarı size gönderen benden öç, intikam almak isteyen birisi olmalı, fakat ben hayatım boyunca kimseye bir kötülük yapmadım. Varsa söylesin” der. Bu sözleri duyan Padişah: “Ey, Bağdat, sana öçlü olan iki kişi var. Onlar baş vezirle, baş vekildir. O hilekarı buraya onlar göndermişlerdir. Bunların oğulları senin babanı öldürüp, bulduğu yedi küp altını almışlar. Ben de bunu öğrenip, altınları geri iade etmesini onlara söyledim. O ikisi hesap etti yedi küp altını bulup size iade etti. Şimdiki bu yaptıklarının tümü bundan dolaydır” deyince, baş vezirle baş vekil yaptıklarını itiraf edereler ve: “Biz yaptık. Siz bizi affedin” deyip padişahın yanına gelirler. Şah ise, bunların ikisini de oğullarıyla beraber dardan asmalarını emir buyurur. Hüküm derhal gerçekleştirilir. Bırak, onların ahını kime lazımsa ona baş olsunlar. “Haksız kan yerde yatmaz” demişler, baş vezir ile baş vekil oğullarıyla birlikte cezasını çektiler. Bu olaylar gerçekleştikten sonra, padişah Bağdat’ı çok sever. Onu kendi sarayına alır. Şahın Abadan Peri dedikleri çok güzel bir kızı vardı. O kız Bağdat’ı can-ı gönülden sever. Şah kızını Bağdat ile evlendirip, büyük bir düğün düzenler. Düğün biter. Sonunda Bağdat kendisinin çok akıllı, zeki, ferasetli olması nedeniyle şahın baş veziri olur. Şah vefat ettikten sonra, Bağdat onun yerine geçer. Şahın tahtına oturur. Yurdu adaletli bir şekilde idare eder. Bundan sonra o padişahlığına tabi yerler, şehir, kasabalar Bağdat yurdu adını alır. Bağdat şahın eşi Abadan Perinin evladı olmaz. Bundan dolayı, Bağdat şah padişahlığını terkeder, zevcesi Abadan’ı da beraberinde alıp, Kabe’ye ziyarete gider. Bundan sonra tahta İzmıkşır şah geçer. Bağdat Kabeden dönerken, Diyarbekir yurduna gelir. Şah Abbas’a misafir olur. Şah Abbas’a Bağdat hediyeler verir. O zaman Bağdat Şah Abbas’a yaşadıklarını tek tek anlatır. Şah Abbas bunları Bağdat’tan duyduktan sonra, ikisi arasında gelecekle ilgili konuşmalar, istişareler, müşaverele geçer. Şah Abbas Bağdat’ı çok sever. Onu kendisine vezir tayin eder. Sonunda Bağdat Şah Abbas’ın baş veziri olur. Bunun daha önceki adını değiştirip, yerine vefat eden baş veziri Hasan’ın adını takar. Bundan sonra, Bağdat’ın adı Hasan vezir diye anılır. Şah Abbas sonralarda Bağdat vezire danışmadan hiçbir iş yapmaz. Şah Abbas ile Hasan vezir hep beraber gezerler. İkisi beraber avlanmaya da giderler. Günlerden bir gün Şah Abbas Hasan vezir ile avlanmaya gider. Avlanacakları yere geldikten sonra, bunların hepsi farklı tarafa av bulmaya giderler. Hasan av ararken, önüne bir hamile tavşan çıkar. Hasan vezir kendi kendine: “Benim eşim şu an hamiledir, gel, ben en iyisi bu tavşanı avlamayayım” der ve bu tavşana dokunmaz. Onun yanından geçer gider. Bundan sonra, Hasan vezir av bulmak için çok uğraşır. Karşısına da hiçbir şey çıkmaz. Sonunda Şah Abbas’ın yanına gelir. Şah Abbas Hasan vezire bakar ve “Ey, Hasan vezir, av bulamadın mı” diye sorar. Hasan vezir Şah Abbas’a bakar ve kendisinin bir hamile tavşanla karşılaştığını, fakat kendi eşinin de hamile olduğundan dolayı ona bir şey yapmadığını söyler. Bu sözleri duyan Şah Abbas, Hasan vezire bakıp, “O hamile tavşan benim karşıma da çıktı, ben de karımın hamile olduğunu hatırlayıp, ona dokunmadım. Biz ikimizin kalpleri birbirimizinkine çok yakınmış. Öyleyse, gel, ikimiz kendi aramızda anlaşma yapalım. Eğer benim oğlun senin de kızın olursa, kızını oğluma vereceksin, eğer senin kızın, benim de oğlum olursa, o zaman ben senin oğluna kızımı vereyim. İkimizin de oğullarımız olursa, onlar arkadaş

olsunlar. İkimizin de kızlarımız olursa eğer, onlar kardeş olsunlar” deyip, anlaşma yapar. Şah Abbas bunun hakkında sözünden anlaşma hazırlatıp, kendi mühürüyle mühürler ve onu da Hasan vezire verir. Anlaşma hakkındaki söz bu ikisi arasında kaladursun.

Şimdi haberi nereden al, Diyarbekir şehrinde al. Günlerden bir gün, ayı, günü, saati, zamanı dolup, Şah Abbas’ın kızı, Hasan vezirin de oğlu olur. Şah Abbas kızının adını Şahsenem, Hasan vezir de oğlunun adını Garip takar. Bunlar kemale ererler. Hasan vezir maksatlarını göremeden vefat eder. Şah Abbas başkalarının sözüne kulak asıp, sözünden, vaadinden döner, kızını Garip’e vermez. Garip’i, annesini, kız kardeşini şehirden çıkartır, uzaklaştırır. Bundan sonra, Garip Şah Abbas’ın zulmüne dayanamayıp, şehirler gezer, dolaşır. Sonunda Halepşirvan’a gelir. Bu olaylar olup bittikten sonra, Şah Abbas kızı Şahsenem’i Şahveled’e vermek amacıyla ona yedi ay düğün yaptırır. Bunları duyup, ben Diyarbekir’e geldim. Gündüz şehirde dilencilik yapıyorum. Geceleri de burada geçiriyorum. Ben sadece Garip’i görmek istiyorum. Bunca zaman burada sadece onu görmek için bekliyorum” der. Garip bu söylenenleri duyup, “O anlattığınız Garip benim” der. Bundan sonra, tekrar yerinden kalkıp, kucaklaşırlar, selamlaşırlar. Yine konuşup biraz otururlar. Sonunda bu ikisi kalkıp Şahsenem’in düğününe giderler. Bu vakit bu düğüne Uz Peri de, Ay Peri de, İzmikşir şah da, Eralı han da, Ezber hoca da, Garip’in kıyametlik annesi Sona ana da, kız kardeşi Handan Peri de, pîri Aşık Aydın da, Nâlâç baba ozan da gelmiş. Onların hepsi de Garip’i bekliyordı. Garip gelip şöyle bir göz gezdirdiğinde onların hepsini görür. O buna çok sevinir. Düğüne gelenlerin arasında Şah Abbas ile Şahveled de kabarıp oturuyorlardı. Şah Abbas; Uz Peri’ye, Ay Peri’ye, İzmikşir şaha, Eralı hana hürmetle sağ tarafında yer vermişti. Düğüne gelen öbür erkekler, kadınlar hepsi kendi taraflarında çok iyi bir sohbet kurup oturuyorlar. Onların ortasında sol tarafta Şahsenem, Akca kendisinin kırk kızıyla birlikte kederli bir şekilde oturuyordu. O zamanın adabına, geleneğine göre, düğüne kim dutarla, tamdırıyla gelirse, onun erkeklerle, kadınların ortasında bulunan aralıkta ayak üstü durarak bir name söylemesi gerekiyordu. Garip o aralığa varır, düğün hürmetine bir name söylemek bir de Şahsenem’e kendisinin geldiğini belirtmek amacıyla bir gazel söyler. O, işte, şöyle:

Kadir Allah yârim ile,
Gezdiğim yerlere geldim.
Hasretinden kanlar ağlayıp,
Durduğum yerlere geldim.

Diken ağlatıp bülbülünü,
Gül yüzlü saçı sünbülünü,
Sevgilimin şirin dilini,
Sorduğum yerlere geldim.

Bülbül girmiş bu bahçeye,
Avazını ulaştırır uzağa,
Yârim ile ak otağa,
Girdiğim yerlere geldim.

Yârim ile sefa tutup,
Maksat-muradımıza erip,
Ak kolunu boynuma atıp,
Durduğum yerlere geldim.

Garip aşık hayran olup,
Aşk ateşine biryan olup,
Yar koynunda giryan olup,
Gezdiğim yerlere geldim.

Garip sözünü tamamlar. Bu nameyi duyar duymaz orda bulunan eminler²¹³⁵ kız tarafından Garip'e bir cüppe, entari, bin altın verirler. Bu duruma erkek tarafının eminleri hayran olurlar, şaşırırlar. Bir emin: "Bu gelen toyun hürmetine name söylemiyor, aksine – yârim – diyor, - dilinden sordum – diyor. O deli, serseri birisine benziyor" diye bağırır. Erkek eminler tarafından yine birisi: "Kadınlar bunu başlarından geçiştirmek için vermişlerdir" der. Ama Garip'in söylediği bu namenin ne anlama geldiğini: Uz Peri de, Ay Peri de, Izmıkşır şah da, Eralı han da, Ezber hoca da, Garip'in kıyametlik annesi Sona ana da, kız kardeşi Handan Peri de, pîri Âşık Aydın da, Nâlâç baba ozan da çok iyi anlar. Onlar bu nameyi duyup, çok sevinirler. Bırak, onlar sevinedursunlar.

Şimdi haberi kimden al, Şahsenem'den al. Şahsenem bu gelenden nameyi duyup, kalbi hızlı atmaya başlar, heyecanlanmaya başlar. Oturduğu yerden kalkıp, "Garip" deyip, kendisini onun üstüne bırakmak ister. Akca Şahsenem'in bunu yapacağını farkedip, ona yavaştan "Belki de bu Garip değildir. Garip ise ne güzel. Eğer Garip değilse başka birisi olursa, biz tüm insanların arasında rezil rüsva oluruz. Biz birazdan ona bir cüppe, entari ve bin altın vererek, bizim hürmetimize bir name söyle deriz. O zaman o kendisinin kim olduğunu namesinde bize söyler" der. Akca'nın bu söylediklerine Şahsenem de katılır, onu uygun bulur. Bu anlaşmadan sonra, kadınlar, kızlar tarafından Garip'e yinede bir cüppe, bin altın verirler. Onlar: "Bizim hürmetimize yine bir name söyle" derler. Buna Şah Abbas'ın, Şahveled'in yanındakiler çok kızar, fakat bir şey demeden oturmak zorunda kalırlar. Garip kendisinin geldiğini açıktan beyan edip, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ağalar, dün gece Halepşirvan'dan,
Muhabbet şarabını içtim de, geldim.
Ayıp etmeyin, beyler, buraya geldi diye,
Bir yâr sevdasına düştüm de geldim.

Halep'ten çıkmışım sabah namazı,
Çoğanlı çölünden²¹³⁶ geçtim güneye,
Yüksekte koşup, alçak yerde yavaşça,
Çok sarplı dağlardan aşım da, geldim.

Gün ortasında geldim, Guyulı düze²¹³⁷,
Öğle vakti geldim, Sultan Tövrize,
Akşam şam verdiler Diyarda bize,
İlgın ılgın koldan geçtim de geldim.

Elimi verdim, ben merdan eline,
Atlayıp bindim ben, Tulpar beline,
Arakıs'ın²¹³⁸ şiddetli taşkın seline,
Hudâ necat verdi geçtim de geldim.

Huptan²¹³⁹ vakti geldim, Bendi hanıma²¹⁴⁰,
Sırrımı açmadım, kardeşime, anama,

²¹³⁵ Emin: Düğünde ödül, armağan, hediye dağıtılışına bakan adil, dürüst, adaletli, güvenilir insanlar.

²¹³⁶ Çoğanlı çölü: Bu bir yer adı. O Halepşirvan harabeliğinin, takriben, dokuz, on kilometre güney doğusunda yer alır. Orasını Türkmenler halen Çoğanlı düzü (ovası) diye adlandırırlar.

²¹³⁷ Guyulı düz (Kuyulu ova): bir yer adı, Çoğanlı çölünün (ovasının) güney doğusunda yer alır.

²¹³⁸ Arakıs: Uzboy'un eski adı.

²¹³⁹ Huptan vakti: Akşam vakti.

²¹⁴⁰ Bendi hanım: Diyarbakır şehrinin harabelerinin yakın batısında bulunan mezarlık adı.

Aşkın hançerini saplayıp kalbime,
Başımdan, canımdan geçtim de geldim.

Yüzünü benzettim, behram ayına,
Kaşımı benzettim keman yayına,
Batmıştım melamatın²¹⁴¹ bataklığına,
Derya gibi dolup taşım da geldim.

Atımı bağladım nar ağacına,
Bir kement²¹⁴² bıraktım darağacına,
Kurban olsun, başım yâr ağacına,
İftira belasından kaçtım da geldim.

Eğilsin, bükülsün düşmanın beli,
Dünyada kör olsun, görmesin gözü,
Kara olsun iki dünyada yüzü,
Aşkın belasından kaçtım da geldim.

Kurban olayım yarin dal gibi boyuna,
Sazımı alıp da girdim oyuna,
Garip âşık Şahsenem'in toyuna,
Mevlam kanat verdi, uçtum da geldim.

Garip sözünü tamamlar. Bunları duyan Şahsenem kendinden geçer. Ürkmüş kuş gibi, zar zar ağlayıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Garip can işit benim zarımı,
Senin geldiğini bilemedim.
Terk eyledim namus ile arımı,
Senin geldiğini bilemedim.

Atam anam kovdular, gitmedim,
Gül yüzüme perdeleri tutmadım,
Şahveled'i asla kabul etmedim,
Yâr, senin geldiğini bilemedim.

Kimisi gülgün giyer, kimisi laleler,
Diyorlarmış beni senden alırlar,
Bana gelsin, sana gelen belalar,
Yâr, senin geldiğini bilemedim.

Senin için ben vereyim canımı,
Ben giyeyim kefen biçip cüppemi,
Ziyade ağlatma Senem canını,
Yâr, senin geldiğini bilemedim.

Ayrılık derdinden ağlayıp kaldın mı,

²¹⁴¹ Melamat: Şikayet, inilti.

²¹⁴² Kement: Bazı hayvanları avlamada kullanılan ucu işlenmiş ip. Mecazi anlamda sevgilinin saç da bu şekildeki ipe benzetilir ve eserlerde bu anlamda kullanılır.

Ya bir yâd ÷lkede yoksul oldun mu,
O gidişinden şimdi geldin mi,
Yâr, senin geldiğini bilemedim.

Şahsenem der, Şah Abbas'ın kızına,
Kan ağlayıp, yaş doldurdu gözüne,
Kararı yok ağlar idi kendi başına,
Yâr, senin geldiğini bilemedim.

Şahsenem sözünü tamamlar. O Garip'i kesin olarak tanır ve kendinden geçer. Şahsenem Garip'e bakar ve "Ey, Garip, beni tut" der ve tahtın üstünden kendini onun kucağına bırakır. Garip de hemen kucağını açıp, onu yakalar. O vakit ikisi de kendinden geçerler. Burada bulunanların birçoğu bu olup bitenleri görürler de yerlerinden kalkıp, tövbe ederek düğünü terkederler. Biraz önceki Garip ile düğüne gelen kalender de Garip'in yanına gelip, iki cüppeyi, iki bin altını, Allam tabibin vermiş olduğu şifalı bitkileri de alır ve derhal Abadan Perilere koşar. O gelişiyile doğru Garip'in annesinin yanına varır. Allam tabibin verdiği otu baytal sütüyle karıştırıp, onu iyice süzgeçten geçirir. Sonra da o sütle Garip'in annesi ve kız kardeşinin gözlerini yıkar. O vakit Garip'in annesinin de, kız kardeşinin de gözleri açılır, iyileşir. Bundan sonra, kalender iki cüppeyi, iki bin altını Garip'in annesine verir ve "Garip geldi, müjdelere olsun, gözünüz aydın, düğününüz mübarek olsun" deyip, onları kutlar. Bu müjdeye Garip'in annesi ve kız kardeşi çok sevinir. Bırak, onlar sevinedursunlar.

Şimdi haberi nereden al, Şahsenem'in sarayında kutlanmakta olan düğünden al. Garip ile Şahsenem kucaklaşıp, kendinden geçerler, bayılıp düşerler. Bunu gören Şahvelet cellatlara: "Gidin Garip'i öldürün" der. Hemen iki cellat yerlerinden kalkarlar ve Garip'e doğru yürümeye başlarlar. Burada bulunan insanlar Garip ile Şahsenem'in hak âşık olduklarını söyleyip, o cellatların önünü keserler. Onları bırakmazlar. Bu durumda cellatlar hiç bir şey yapmadan yerlerinde oturmak zorunda kalırlar. Şahveled buna çok kızar ve hemen kılıcına sarılıp, Garip'e saldırmak içinden yerinden kalkar. O vakit Uz Peri, Ay Peri, Izmıkşır şah, Erali han yerinden kalkarlar ve kılıcına sarılırlar. Bunları farkedenden askerler de, insanlar da ayağa kalkarlar. O zaman Uz Peri Şahveled'e: "Eğer yine bir adım atarsan, başını koparırım, keserim" deyip, ona yavaşça söyler. Bu sözleri duyup, Şahveled çaresiz bir şekilde olduğu yerde oturur. Bundan bir müddet sonra, Şahsenem ile Garip kendilerine gelirler. Garip ile Şahsenem Şahveled'e olanlardan habersizlerdi. O esnada onlar baygın idiler. Şah Abbas da bu olaydan habersiz kalır. Şahveledle olan biten onun arka tarafında gerçekleşir. Bundan dolayı Şah Abbas bunu bilmez. O çok kızgın, öfkeli bir şekilde oturuyordu. Şah Abbas o vakit Garip'e öfkeli bakar ve "Ey, Garip, sen benim düğünümü yasa çevirdin. Beni bütün insanların önünde rezil ettin, küçük düşürdün. Mertebemi yıktın. Sen benim gazabımdan korkmadın mı?" diye olanca gücüyle bağırır. Babasından bunları duyup, Şahsenem gözünde yaş, bağrında taş, zar zar ağlayıp, babasının önüne gelir. Ona yalvarır. Taş yürek Şah Abbas kızının söylediklerine, nalesine kulak asmaz. Acımaz da, merhamet de etmez. O vakit Şahsenem babasına yalvarıp, bir name söyler. O, işte, şöyle:

Babacığım, devletin olsun ziyade,
Bırakın Garip'i, öldürün beni.
Garip canı vermeyin cellada,
Bırakın Garip'i, öldürün beni.

Canım babam, işitin benim sözümü,
Halk içinde kara kılmayın yüzümü,
Kendine kurban eyle, ben kızını,
Bırakın Garip'i, öldürün beni.

Gamda kalmış, esip giden yel benim,
Bahçelerde taze biten gül benim,
Kıyamet günü yaka senin, el benim,
Bırakın Garip'i, öldürün beni.

Babacığım, kendini atma ateşe,
Hicran yakıp, külümü savurma yele,
Davacı olurum, ben yovmul²¹⁴³ cezada,
Bırakın Garip'i, öldürün beni.

Şahsenem Velede gider düşünme,
Garip ölür ise, ben kalır düşünme,
Babam, bugünü ahirzaman eyleme,
Bırakın Garip'i, öldürün beni.

Şahsenem sözünü tamamlar. Garip; Uz Perinin, Ay Perinin, Izmıkşır şahın, Eralı hanın, insanların kendisini destekleyeceğini bilse de, Şah Abbas'a bakar ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Kötü düşmanlar eylediler bizi yaman,
Ölmekten başka şey bana neyler.
Beyler, ben vazgeçtim herşeyimden,
Artık namus ile ar bana neyler.

Yemek gibi her kazanda kaynadım,
Düşüp aşkın deryasını boyladım,
Şahmar²¹⁴⁴ gibi genç üstünde oynadım,
Kendim ovsuncuyum²¹⁴⁵, yılan bana neyler.

Algır bazı²¹⁴⁶ vardır şahın kolunda,
Ürke ürke konar sağına soluna,
Mansur²¹⁴⁷ gibi "Anal hakkın"²¹⁴⁸ uğruna,
Asılsam zülfünden, dar bana neyler.

Koç yiğidin olmaz zerre armanı,
Muhannesin²¹⁴⁹ olmaz ahd-i peymanı,
Bülbülün destinde gülün dermanı,
Gülşende yatmışım, har²¹⁵⁰ bana neyler.

Geceler kan ağlayıp, gündüz kalmışım,
İçip, aşkın şarabına kanmışım,
Garip der, aşk ateşine yanmışım,

²¹⁴³ Yovmul: Kıyamet, kıyamet günü, ahir zaman, ahiret.

²¹⁴⁴ Şahmar: Halk efsanelerinde yılanların şahı. O muazzam bir hazinenin üzerinde yaşıyor inancı var.

²¹⁴⁵ Ovsun: Cadılamak, büyü yapmak, sihir yapmak.

²¹⁴⁶ Baz: Şahin.

²¹⁴⁷ Mansur (Hallac): Daha önce de belirttiğimiz gibi, X yüzyılda yaşamış, ünlü, mistik bir şair. O müslüman ruhaniler tarafından tanrısızlıkla suçlanarak, 922 yılında Bağdat şehrinde dara çekilip (bazı rivayetlere, verilere göre de taşlanarak) öldürülür. Burada o hakkında yazılır.

²¹⁴⁸ Anal hak: Ben Hakk'ım, haklıyım.

²¹⁴⁹ Muhannes: Namerd, korkak, namussuz.

²¹⁵⁰ Har: Eşek, diken, pes, yalancı, riyakar, mazlum, arlı, öcü olan.

Sırât'ta²¹⁵¹, dovzahta²¹⁵² yılan bana neyler.

Garip sözünü tamamlar. Bu sözleri duyan Şah Abbas sesinin yettiğince “Cellat” diye bağırır. Bu vakit Uz Peri Şah Abbas'ın önüne geçer ve bir name söyler. O, işte, şöyle:

Ey, Şah Abbas, sözümü dinle,
Şimdi ahdinden haber ver.
Yalan sözünü dedin sonra,
Şimdi ahdinden haber ver.

Bağdat ile dost oldun,
Vezir edip, onu aldın,
“Hasan vezir” diye geldin,
Şimdi ahdinden haber ver.

Avda, köşkte beraber oldun,
Karşılادين onu gül ile,
Bu dostluğunuz ele yayılıp,
Şimdi ahdinden haber ver.

Nikahladın başta kızını,
Hasan'a dedin kesin sözünü,
Name verdin yazarak kendin,
Şimdi ahdinden haber ver.

Garip can nikahlı kızına,
Sahip olsa da sözüne,
Geri dön verdiğin söze,
Şimdi ahdinden haber ver.

Gittin beraber her yere,
Yaptığın vaadi savurdun yele,
Güvenelim mi verdiğin söze,
Şimdi ahdinden haber ver.

Elalem vaadini bildi,
Yerine getirme zamanı geldi,
Yüzün kızdı, rengin soldu,
Şimdi ahdinden haber ver.

Uz Peri der, ilden utan,
Lanet eder her geçen,
Şanına lekeler değen,
Şimdi ahdinden haber ver²¹⁵³.

²¹⁵¹ Sırât: Cehennem'in üzerinde kurulmuş pek dar ve geçilmesi zor bir köprü ki, üzerinden geçilerek Cennet'e gidilecektir.

²¹⁵² Dovzah: Cehennem.

²¹⁵³ Bu şiir ve buna bağlı olaylar önceden neşredilen varyantlarda yoktur

Uz Peri sözünü tamamlar. O Şah Abbas’a bakar ve “Ey, Şah Abbas, elalemnden, insanlardan utan, çekin. Verdiğin sözü hatırla. Onu yerine getir. Yoksa tahtını yerle bir ederim. Kendini de dardan astırırım” der. Şah Abbas Uz Periden bunları duyup, burada bulunan insanlara, gelmiş olan misafirlere göz altından bakar. Bakarkii onların da hepsi Uz Perinin söylediklerine katılıyorlar. O bu durumu onların yüzlerinden okur. Bu vaziyette Şah Abbas kızını çaresiz, mecburen Garip’e vermeyi kabul eder. Böylelikle, Garip’e Şahsenem’i, Şahveled’e de Gülcemal’i nikahlayıp verirler, evlendirirler. Büyük düğün yapılır. Yedi gece gündüz düğün, eğlence, kutlamalar yapılır. Bu kutlamada at koşturulur. Güreş yapılır. Keçe keçe oyunu oynanır. Ok atılır. Geceleyin saz çalınır. Name destan söylenir. Nâlâç baba ozan saz sohbet işlerine bakıyordu. Meydanda ise deve, öküz, koç, köpek, horoz dövüşleri yapıyordu. Çok keyifli eğlenceler olur. Yine bu düğünde açların karnı doyurulur, elbisesizlere de giysiler dağıtılır. Garip ile Şahsenem insanlara, misafirlere hizmet ediyorlardı. Bu esnada acele acele Garip ile Şahsenem’in yanına Ezber hoca gelir. O Şahsenem’e, Garip’e bakar ve “Akca’yı bana verin” der de bir name söyler. O, işte, şöyle:

Şahsenem can, işit arzı hâlimi,
Herkese kendi yâri gerektir.
Bana bahşedin Akca yârımı,
Herkese kendi yâri gerektir.

Kıyametlik beni sen kardeş dedin,
Yârımı getir de sen yârini al dedin,
Hudâ hakı başımı ortaya koydum,
Herkese kendi yâri gerektir.

Garip cana haberini ilettim,
Renci²¹⁵⁴ minnet çekip, yârini getirdim,
Ezber der, hizmetini bitirdim,
Herkese kendi yâri gerektir.

Ezber hoca sözlerini tamamlar. Şahsenemle Garip bundan sonra, misafirler için üç gece gündüz düğün yapar. Bu düğüne; Âşık Aydın pîr, Nâlâç baba ozan, Uz Peri, Ay Peri, İzmıkşır şah, Erali han, Sona ana, Handan kız, Ezber hoca yine başka birçok insanlar katılırlar. Garip bu düğünde saz çalar name, destan söyler. Garip’in nefis saz çalışına, ustaca name destan söyleyişine herkesler hayret eder, hayran olurlar. Şahsenem ise gelen misafirlere hizmet yapar. Onlara türlü hediyeler, giysiler, elbiseler dağıtır. Kutlamalar bittikten sonra, Nâlâç baba ozan, Uz Peri, Ay Peri, İzmıkşır şah, Erali han Şahsenem’den izin isteyip, evlerine geri dönmeye hazırlanırlar. Onlar vedalaşıp hepsi kendi evlerine dönerler. Garip, Şahsenem, Abadan, Sona ana, Akca, Gülcemal, Handan kız, Ezber hoca, kızlar, insanlar gelen misafirleri tek tek vedalaşıp, hürmetle uğurlarlar. Sonra da köşke geri dönerler. Misafirler, bırak, gidedursunlar.

Şimdi haberi nereden al, Şahsenem’in köşkünden al. Şahsenem sarayında büyük bir düğün düzenleyip, Akca’yı Ezber hocayla evlendirir. Kutlamalar bittikten sonra, Şahsenemle Garip büyük hürmetlerle vedalaşarak Ezber hocayla Akca’yı kendi mekanlarına uğurlarlar. Şahsenem, Garip saraya geri dönerler. Âşık Aydın pîr sarayda idi. Âşık Aydın pîr Şahsenem ile Garip’e dualar ayetler okur. Sonra da evine dönmek üzere kalkar. Şahsenem Âşık Aydın pîre türlü hediyeler, elbiseler verir. Onu Garip, Şahsenem, Abadan, Sona ana, Gülcemal, Handan kız, kızlar, insanlar etrafını sararak evine kadar götürürler. Âşık Aydın’ı evine kadar uğurlayıp, geri saraya dönerler. Sona ana ile Handan kız Şahsenem’in sarayında yaşayıverirler. Şahsenem ile Garip de böylece türlü zorluklardan sonra, sonunda maksad muradına ererler. Sakin, güzel bir hayat sürerler.

²¹⁵⁴ Renci: Zahmet, azap, meşakkat.

SONUÇ

Türk dünyası edebiyatının önemli bir parçası olan Türkmen edebiyatı, hem sözlü hem de yazılı ürünleriyle Türk dünyası edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Azeri, Özbek, Kazak, Kırgız ve diğer Türk boylarıyla birlikte aynı kaynaktan doğan ve aynı köklerden beslenen Türkmen sözlü ve yazılı edebiyatı da bu boylarla aynı tarihi, aynı ruhu ve aynı kaynakları ve dolayısıyla aynı kültürü paylaşmaktadır. Tahir ile Zühre, Âşık Garip, Kerem ile Aslı gibi halk hikâyeleri, Türk dünyasının genelinde anlatılan büyük sözlü edebi ürünlerden bazılarıdır. Bu ürünler Türk dünyasının genelinde olduğu gibi, Türkmenistan'da da yüzyıllardır halkın eğlenme ve kültürel ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde anlatıla gelmiştir. Son dönemlerde bu ürünler sözlü kaynaklardan derlenerek yazıya geçirilmeye başlamış ve yazılı edebiyata da kaynaklık etmiştir.

Türkmenistan, coğrafi olarak çeşitli araştırmacılar tarafından halk hikâyeciliği geleneğinin kültürel köklerinin beslendiği ve çeşitlendiği bir bölge olarak gösterilmektedir. Gerek bu coğrafyada gerekse Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya ve Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyada anlatılan halk hikâyelerinden biri de Âşık Garip'tir. Bu hikâye, Türkmenistan'da Şahsenem Garip adıyla anılmaktadır.

Çalışmamızın esasını teşkil eden Garip adına bağlı Türkmen halk hikâyelerinden Şahsenem Garip hikâyesi ve bu hikâyenin bölümlerinden olan Helalay Garip, Baysenem Garip, Aysenem Garip, Uz Peri ve Handan Peri anlatmaları bir hikâye zincirinin parçalarını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu anlatmalardan her biri, kendi içinde müstakil bir hikâyedir.

Şahsenem Garip hikâyesinin teşekkül yeri konusunda Ata Rahmanov, söz konusu hikâyenin olaylarıyla ilgili olarak tarihte gerçekleşen hadiselerin ve onların yerleri, orada beyan edilen terimleri, şahıs ve yer adlarından hareketle, bu hikâyede anlatılan olaylarının Vas bölgesinde, Uzboy'un kenarında, Sarıkamış Gölü yakınlarında, Küçük ve Büyük Balkan dağlarının ovalarında ve Mangışlak kırlarında cereyan ettiğini ileri sürmüştür. Araştırmacıya göre, Türkmenistan'da teşekkül eden hikâye sonraki dönemlerde Azerbaycan ve Anadolu coğrafyasına yayılmıştır.²¹⁵⁵

²¹⁵⁵ Şahsenem Garip. Yay. Haz. Ata Rahmanov, Aşgabat 1992, s. 328-347.

Rahmanov, hikâyenin yayılma sahasını ve yayılış şeklini ise şöyle açıklamaktadır: “Türkmenistan’ın eski şehirleri uluslararası ticaret yollarının üstünde hatta kavşağında yer almıştır. Batıdan, kuzeyden, doğudan ve güneyden gelen ticaret yolları ve bununla birlikte Çin İpek yolu da eski Türkmen şehirleri üzerinden geçmiştir. Söz konusu ticaret yollarından kervanlar geçip, çeşitli ülkelerle ticaret bağları kurmuşlardır. Bu ticari faaliyetlere eski Türkmen şehirlerinden de tacirler aktif bir şekilde katılmışlardır. Hatta denebilir ki Merv, Nusay, Amul, Anev, Dehistan yanında Kât, Köneürgenç, Mizdahkan gibi diğer şehirlerde hazırlanan ürünler, dokunan ince, güzel halılar ve ipek kumaşlar uluslararası pazarlarda çok meşhurdur. Bunlarla birlikte Türkmenler eski zamanlarda ticaret bağlarını Kafkas halkları, özellikle de Azerbaycan toplumu ile geliştirmişlerdir. Bu ticari faaliyetler kültür alış verişini de beraberinde getirmiş ve böylece Şahsenem Garip hikâyesi de geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Ayrıca araştırmacı Şahsenem Garip hikâyesinde yer alan şiirlerin müzik eşliğinde türkü olarak söylendiğini ve yazılı edebiyata kaynak teşkil ettiğini belirtmiştir.²¹⁵⁶

Şahsenem Garip hikâyesindeki epizotların Türk halk hikâyeleri ile paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Hikâyede kahramanın ailesinin tanıtımı, doğumu, eğitimi, âşık olması, gurbete çıkması ve sevgiliyle kavuşması epizotları diğer halk hikâyeleri ile aynıdır. Ancak Şahsenem Garip hikâyesinin Türkmen varyantını epizot bağlamında incelediğimizde dikkatimizi çeken en önemli özelliğin diğer varyantlara göre olay örgüsünün daha girift ve kapsamlı bir yapıda olduğunu görmekteyiz. Özellikle beşinci epizottan itibaren gurbete beş defa gurbete çıkıp tekrar buluşması olay örgüsünü genişletmiştir.

Şahsenem Garip hikâyesinin motif yapısı, diğer Türk halk hikâyelerinin motifleriyle benzer bir özellik göstermektedir. Çalışmamızda epizotlara göre tespit ettiğimiz motiflerin Stith Thompson’un “Motif-Index of Folk Literature” adlı çalışmasında belirlediği motiflerle önemli ölçüde örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Şahsenem Garip hikâyesindeki şiirleri incelediğimizde halk şiirinin şekil, yapı ve içerik özelliklerini taşıdığını tespit ettik. Şiirlerin konu olarak mensur kısımlarla bütünlük arz ettiğini ve özellikle karşılıklı konuşmaların manzum bir şekilde

²¹⁵⁶ Bu konuda geniş bilgi için bk. **Şahsenem Garip**. Yay. Haz. Ata Rahmanov, Aşgabat 1992, s. 328-347.

anlatıldığını söylemek mümkündür. Hikâyedeki şiirlerin önemli bir kısmı, mensur olarak anlatılan olayları özetleyici ve bütünleyici bir mahiyettedir. Şiirler şekil açısından sağlam, belirli bir hece ölçüsüne ve kafiye düzenine sahip olup, söz sanatları ve anlam yoğunluğu açısından zengin bir yapıdadır. Halk şiirinin koşma ve semai tarzı hikâyedeki şiirlerde en çok kullanılan nazım şekilleridir.

Şahsenem Garip hikâyesi ile Andalıp Oğuznamesi'ni kaynak ve motif olarak karşılaştırdığımızda her iki anlatmada da benzer motiflerin yer aldığı ve bu anlatmaların aynı kaynaktan, yani Türk düşünce ve inanış sistemi üzerine bina edilen Türk sözlü kültür geleneğinden beslendiğini görmekteyiz. Aynı kaynaktan beslenen bu sözlü kültür yaratmaları, tip ve motifleri açısından da benzerlikler göstermektedir. Farklı dönemlerde teşekkül eden, zamana ve mekana bağlı olarak farklılıklar gösteren bu sözlü yaratmaların, toplumun sosyo-kültürel yapısındaki değişimlere paralel bir şekilde çeşitlilik göstermeleri olağan bir durumdur.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet – ERCAN, A. Müge. “Anonim Halk Edebiyatı.” Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Editör: M. Öcal Oğuz, Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004.
- AÇA, Mehmet. Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma. Konya: (Selçuk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1998.
- AÇA, Mustafa. Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznamesi. İstanbul: IQ Yayıncılık, 2003.
- AHUNDOV, Ehliman. Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri. Akt: Semih Tezcan, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978.
- AHUNDOV, B.Şahsenem-Garip. Aşgabat: Türkmenistan Dövlət Neşriyatı, 1959.
- AHUNDOV, M.. Şahsenem Garip. Kum Bedi: Kabus Neşriyat, 1940.
- AKSEL, Malik. “Hikâye-i Âşık Garip”. Folklor. S. 3, İstanbul: Türk Folklor Kurumu Yayınları, 1969, ss. 3-6.
- ALPTEKİN, Ali Berat. “Halk Hikâyelerinde Kahramanlara Nasıl Ad Verilmektedir”. 3. Millî Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi Tebliğ Özetleri, Konya, 1989, s.15.
- _____. Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- ARSLAN, Mustafa. Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar / İnceleme-Metinler. Denizli: Zirve Yayınları, 2008.
- _____. Köroğlu Destanı’nın Türkmen Versiyonu Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İzmir: 1997.
- ASLAN, Ensar. Türk Halk Edebiyatı. Ankara: Maya Akademi, 2008.
- Âşık Garip. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1930.
- Âşık Garip. İstanbul: İkbâl Kitabevi, 1932.
- Âşık Garip ile Şahsenem. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, 1943.

ATNUR, Gülhan. “Kazan Tatarlarında ‘Şahsenem ve Garip’ Hikâyesi.” Millî Folklor, S. 76, Ankara: Kış/2007, ss. 149-156.

ATSIZ, Nihal, Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1997.

BALİ, Muhan. Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.

BANARLI, Nihat Sami. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. C.I, İstanbul: 1971.

BAYAT, Fuzuli. Oğuz Destan Dünyası (Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü). İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006.

BEKMIRADOV, Ahmet. Andalip ve Oguznamacılık Debi (Andalip ve Oğuznamecilik Geleneği)”. Aşgabat: Ilım Neşriyat, 1987.

_____. “Gadımı Türkmen Eposı ‘Oguznama’ (Eski Türkmen Destanı ‘Oğuzname’).” Sovet Edebiyatı. S. 3, Aşgabat: 1987, ss. 184-192.

BİRAY, Himmet. “Andalip ve Oğuznamesi I-II-III”. Milli Folklor, Ankara: Aralık 1989, S.4, s.12-13; Milli Folklor, Ankara: Mart 1990, S.5, s.23-25; Milli Folklor, Ankara: Haziran 1990, S.6, s.21-25.

BORATAV, Pertev Naili. Folklor ve Edebiyat I. İstanbul: Adam Yayıncılık, 1982.

_____. Folklor ve Edebiyat II. Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, 1945.

_____. Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği. İstanbul: Adam Yayınları, 1988.

CEMİLOĞLU, Mustafa. “Azerbaycan ve Anadolu Halk Hikâyelerinde Kahramanların Âşık Olması ile İlgili Motifler ve Bunların Yapısı, TDK Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 3, Ankara 1997, ss. 62-91.

_____. “Halk Hikâyelerinde Kahramanları Eğitimi.” V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 121-137.

_____. Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa 1999.

ÇOBANOĞLU, Özkul. “Türk Mitolojisi.” Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. C. 1, Ankara: AKM Yayınları, 2001.

_____. Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

_____. Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

DIYKANBAEVA, Aygerim. Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metin) (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, 9. C.

DUYMAZ, Ali. “Türk Halk Hikâyelerinde Ortak ve Benzer Şiirler ile Bunların Kaynakları Meselesi.” V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 211-223.

_____. Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

_____. Nevruz Bey Hikâyesi (İnceleme-Metinler). Aydın: Milli Folklor Yayınları, 1996.

_____. Derlemeler ve İncelemeler II, Destan ve Halk Hikâyesi Yazıları, Balıkesir: 2001, s. 35-36.

EKİCİ, Metin. “Araştırma Yöntemleri.” Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Editör: M. Öcal Oğuz, Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004.

_____. “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II.” Millî Folklor, S. 54, 2002.

_____. Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri, AKM Yayınları S. 101, Ankara 1995.

_____. “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi.” Millî Folklor, S.39, Ankara: 1998, ss. 25-34.

_____. “Halk Hikâyeleri’nde Ad Verme”, Palandöken, İzmir, Sayı:4, ss.12-18.

_____. “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış.” Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı. İzmir: 2005, ss. 225-229.

ELÇİN, Şükrü. Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1981.

ERGÜN, Metin. “Manas Üçlemesinde Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü içindeki Yeri”, Manas 1000 Bışkek Bildirileri, AKM Yay. 122, Ankara 1997, ss. 90-99.

_____. Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı- Alıp Manaş. Konya: 1997.

ERSOY, Ruhi. “Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler.” Millî Folklor, S. 61, 2004, ss. 102 -109.

FEDAİ, Harid. “Yazma Bir Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Notlar.” III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu)-Bildiriler. Adana: 1999, ss. 286-343.

FİLİZOK, Rıza. Ziya Gökalp’in Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

GARRİYEV, Seyit Atalıyeviç. Türkmen Eposı, Dessanları ve Gündogar Halklarının Epiki Dörediciliği. Aşgabat: Ilım Neşiriyatı, 1982.

GÖKÇİMEN, Ahmet. “Şahsenem Garip ile Helelay Garip Hikâyelerinin Epizotlarına Göre Bir Mukayesesi.” Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. S. 32, Erzurum: 2007, ss. 127-136.

GÖKYAY, Orhan Şaik. Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul: 1973.

GÜNAY, Umay. “Âşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili.” Mehmet Kaplan’a Armağan. İstanbul: 1984, ss. 153-173.

GÜNEY, Eflatun Cem. Âşık Garip. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1950.

_____. Âşık Garip. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1958.

_____. Folklor ve Halk Edebiyatı. İstanbul: 1971.

GÜNGÖR, Erol. Türk Kültürü ve Milliyetçilik. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004.

GÜZELBEY, Cemil Cahit. “Gaziantep Eğlence Yaşantısında Hikâye ve Halk Hikâyecileri.” Folklor, S. 31, İstanbul: Türk Folklor Kurumu Yayınları, 1984, ss. 53-56.

HOCAYEV, N. Şahsenem Garip. Aşkabat: Türkmen Devlet Neşir Yayınları, 1940.

İBRAEV, Şakir. Epos Alemi, Almatı: Gılım Basımevi, 1993.

İNAYET, Alimcan. Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler (Doktora Tezi), İzmir, 1995.

KETENE, Cengiz. Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

KORGUNAN, Muharrem Zeki. Âşık Garip Hikâyesi. İstanbul: Bozkurt Kitabevi, 1958.

KOROK, Daniş Remzi. Âşık Garip. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1937.

_____. Tam ve Hakiki Âşık Garip. İstanbul: 1971.

KÖKSAL, Hasan. Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı-Metinler, Açıklamalar ve Biyografiler. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad. Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: 1981.

KÖSE, Nerin - İNAYET Âlimcan. Âşık Garip’in Türkmen ve Uygur Varyantları Üzerine. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Sayı.1, İzmir: 1996, ss. 43-57.

KÖSE, Nerin. Araştırmalar I. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 1996.

_____. Türk Halk Hikâyelerinde Gurbet. İzmir: Milli Folklor Yayınları, 1997.

MIRADOV, Amanbay. İlamın Bağış Hem-de Onun Edebi Folklor Mirası. Aşkabat: Magarîf Neşriyatı, 1992.

MOLLOV, Rıza. “Âşık Garip Üzerine Tetkiklerin Bugünkü Durumu.” *Folklorla Doğru*, S. 43, İstanbul: 1975, ss. 3-22.

NASKALİ, Emine Gürsoy. “Destanın Tarifi.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*-1992. Ankara: 1995, ss. 2-8.

OĞUZ, M. Öcal. “Destandan Hikâyeye, Bozkır Medeniyetinden Yerleşik Medeniyetine Geçiş Açısından Manas.” *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Ankara: 1998, ss. 130-139.

ONAY, Ahmet Talat. *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.

ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi II*, Ankara: TDK Yayınları, 1995.

ÖZTÜRK, Ali. *Türk Anonim Edebiyatı*. İstanbul: 1985.

PROPP, V.Y. *Motiv Çudesnogo Rozjdeniya-Uçenie Zapiski LGU, Seriya Filologičeskaya*, L. 1941.

PROPP, Vladimir. *Masalların Yapısı ve İncelenmesi*. Çeviren: Hüseyin Gümüş, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

RAHMANOV, Ata. “Gorkut Ata, Eposının Döremegine Tasir Eden Çeşmeler (Dede Korkut Destanı’nın Ortaya Çıkmasında Etkisi Olan Kaynaklar).” *Garagum*. S. 3, Aşgabat: 2004, ss. 185-190.

_____. “Gorkut Ata, Eposının Döremegine Tasir Eden Çeşmeler (Dede Korkut Destanı’nın Ortaya Çıkmasında Etkisi Olan Kaynaklar).” *Garagum*. S. 4, Aşgabat: 2004, ss. 121-134.

_____. “Gorkut Ata, Eposının Döremegine Tasir Eden Çeşmeler (Dede Korkut Destanı’nın Ortaya Çıkmasında Etkisi Olan Kaynaklar).” *Garagum*. S. 7, Aşgabat: 2004, ss. 115-132.

_____. “Ovuz Hanıñ Döreyşi (Oğuz Han’ın Doğuşu)”. *Yaşlık*. S. 67, Aşgabat: 1992, ss. 19-50.

REICHL, Karl. Türk Boylarının Destanları (Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı). Çev. Metin Ekici, Ankara, TDK Yayınları, 2002.

SAKAOĞLU, Saim – Duymaz, Ali. İslâmiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler-Metinler). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.

SAKAOĞLU, Saim. “Asuman ile Zeycan Hikâyesi. Giriş-Kaynaklar-Metin.” Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, S. 5, Erzurum: 1972, ss. 51-81.

_____. Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.

SAV, Ergun. Halk Hikâyeleri. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1974.

SEVÜK, İsmail Habip. Edebiyat Bilgileri. İstanbul: 1943.

SÜMER, Faruk. Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara, 1992.

Şahsenem Garıp. Yay. Haz. Ata Rahmanov, Aşgabat 1992.

Şasenem-Garıp. Redaktör: A. Allanazarov. Aşgabat: Türkmenistan Neşiriyatı, 1979.

Şasenem-Garıp. Redaktör: G. Gurbansahedov. Aşgabat: Türkmendövlətnəşir, 1957.

ŞİMŞEK, Esmâ. “Halk Hikâyelerinde Kullanılan ‘Epizot’ Terimi ve Türkçe Karşılığı Üzerine.” Uluslar arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 657-664.

TACEMEN, Ahmet. Halk Edebiyatı Verileri Zemininde Türk Kimliği II. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları, 1998.

THOMPSON, Stith. The Motif Index of Folk Literature. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1955-1958.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri. Tarih İçinde Türk Edebiyatı. İstanbul: 1981.

TOGAN, A. Zeki Velidi. Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili). İstanbul: 1982.

_____. “Türk Destanlarının Tasnifi I”. Atsız Mecmua, S.1, İstanbul: 1931.

TUĞRUL, Mehmet. Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler-İsimler-Eserler-Terimler. İstanbul: 1981.

Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C. 2, Ankara: AKM Yayınları, 2002.

Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Editör: M. Öcal Oğuz, Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2005.

Türkmen Halk Dessenları. (Yayına Hazırlayanlar: Amangül Garriyeva, Kakalı Berkeliyev, Kakabay Seyitmıradov). Aşgabat: Türkmenistan Neşriyatı, 1993.

TÜRKMEN, Fikret. Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.

_____. "Ermeniler Arasında Türk Halk Hikâyeleri." Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi. S. 7, Erzurum: 1976, ss. 17-23.

_____. "Manas Destanı ve Anadolu Halk Hikâyeleri.", Manas 1000 Bişkek Bildirileri, AKM Yayınları, 122, Ankara: 1997, ss. 241-251.

_____. "Türk-Ermeni Âşık Edebiyatı İlişkileri." Osmanlı Araştırmaları III. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982, ss. 13-20.

_____. Tahir ile Zühre (İnceleme-Metin). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998.

_____. Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri. İzmir: Akademi Kitabevi, 1992.

TÜRKMEN Fikret, GELDİEV Gurbandurdı. Türkmen Şiiri Antolojisi. Ankara: Türksoy Yayınları, 1995.

YILDIRIM, Dursun. Türk Bitiği. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.

YILDIZ, Naciye. Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller. Ankara: TDK Yayınları, 1995.

YURDATAP, Selami Münir. Âşık Garip. İstanbul: Yusuf Ziya Kitabevi, 1936.

_____. Büyük-Resimli Âşık Garip Hikâyesi. İstanbul: 1966.

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Muğla ilinde doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Muğla’da tamamladım. 1992 yılında, Konya, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girmeye hak kazandım. Aynı bölümden 1996 yılında mezun oldum.

1996 yılında, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrencisi oldum. Aynı bölümden, “*Bir Folklorcu Olarak Yusuf Ziya Demircioğlu*” adlı yüksek lisans tez çalışmamı tamamlayarak 2001 yılında mezun oldum.

2002 yılında, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı- Türk Halk Bilimi bilim dalında doktora öğrenimime başladım. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi Doktora Programı’ndan “*Garip Adına Bağlı Türkmen Destanları İle Türkmen Oğuznâmesi’nin Kaynak ve Motif Olarak Karşılaştırılması*” adlı doktora tez çalışmamı tamamlayarak 2009 yılında mezun oldum.

1996–1997 yılları arasında, Bolu İli, Akçakoca İlçesi Kurukavak İlköğretim Okulunda Türkçe öğretmeni, 1997–1999 yıllarında Muğla İli Yatağan İlçesi Yatağan Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptım. 1999 yılında Muğla Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladım. Çalışma hayatım, doktora programı için 2002 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Halkbilimi bilim dalına atandığım dönemden itibaren Araştırma Görevlisi olarak devam etmektedir.

Evli ve bir çocuk babasıyım.

ÖZET

Türkmen Türklerinin sözlü kültür yaratmaları, zengin Türk kültürü içerisinde müstesna bir yere sahiptir. Özellikle halk hikâyesi türünde çok çeşitli örnekler yüzyıllardan beri aşıklar tarafından anlatıla gelmiş, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yazılı olarak da edebiyat sahasında yerini almıştır. Türk boylarının geneline yayılmış olan halk hikâyelerinin önemli bir kısmının Türkmenistan coğrafyasında teşekkül ettiği birçok araştırmacı tarafından kabul görmektedir. Bu noktadan hareketle coğrafi olarak da Türk dünyasının merkezinde konumlanmış olan Türkmenistan topraklarında önemli bir kısmı yaratılmış olan halk hikâyeleri ve buna bağlı olarak halk hikâyeciliği geleneğinin, araştırma dünyasına kazandırılması için sahada daha pek çok çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışma konumuzu belirlerken göz önüne aldığımız en önemli sebep budur.

Çalışmamızın *Giriş* kısmında, Âşık Garip Hikâyesi ve Andalip Oğuznamesi üzerine Türkiye ve Türkmenistan’da yapılan çalışmalardan ulaşabildiklerimizi kısaca tanıtmaya ve değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamızın *Birinci Bölüm*’ünde halk hikâyesi ve destan gibi halk bilimi türlerinin tanım, teşekkül ve tasnifi meselesi tartışılmış, halk hikâyesi türünün diğer türlerle olan ilişkisi üzerinde durulmuş, bu türün daha önce yapılan tanımlarının özellikleri göz önünde bulundurularak yeni bir tanımlama çalışması yapılmıştır.

İkinci Bölüm’de ise Şahsenem Garip Hikâyesinin epizot yapısı ortaya konulmuş, bu epizotlara bağlı motifler Stith Thompson’un “The Motif Index of Folk Literature (Halk Edebiyatının Motif İndeksi)” adlı çalışması temel alınarak tespit edilip incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca Şahsenem Garip hikâyesindeki şiirler şekil, üslup ve söz sanatları açısından değerlendirilmiştir. Son olarak aynı bölüm içinde, Şahsenem Garip hikâyesinin Andalip Oğuznamesi ile kaynak ve motif olarak karşılaştırılması yapılmıştır.

Çalışmamızın *Üçüncü Bölüm*’ü Şahsenem Garip hikâyesinin transkripsiyonunu yaptığımız ve Türkiye Türkçesine aktardığımız metinlerine ayrılmıştır.

Çalışmanın *Sonuç* kısmında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Kaynakça kısmında faydalanılan kaynaklar Alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

ABSTRACT

Turkmen Turks' samples of oral culture have an important place within the gorgeous Turkish culture. Various examples especially belonging to the type of folk story have been told by minstrels for centuries and they have become written samples of literature since the late 19th century. It is accepted by lots of researches that a relatively big part of folk stories have evolved in Turkmen's geography. Moving from this point, much more field studies are required in order to make the folk stories and tradition of folk story telling, which were explicitly created in Turkmen's land of geographically located in the middle of Turkish world, to become a concern of the scientific world. This is the most important reason of choosing the subject of our study.

In the Introduction part of our study, we try to introduce and briefly analyze the studies we could reach, which were held in Turkey and Turkmenistan on Âşık Garip Hikâyesi and Andalip Oghuznamesi.

In the first part of our study, the issues of definition, evolution and classification of the types of folklore such as folk story and epics were discussed, the relation of folk story with the other type of folklore were stressed and tried a new definition way of this type keeping in mind the previous definitions.

In the second part, the episode structure of Şahsenem Garip Hikâyesi were put in and the motives were picked up and analyzed through the study of Stith Thompson's "The Motif Index of Folk Literature". Additionally poets in Şahsenem Garip Hikâyesi were analyzed from the aspects of form, style and art of expression. Finally a comparison was made between Şahsenem Garip Hikâyesi and Andalip Oghuznamesi according to their sources and motives.

In the third part of the study, the texts of Şahsenem Garip Hikâyesi's transcription and its translation to Turkey Turkish were taken part.

In the conclusion part of the study a general evaluation were done. In the bibliography part the used sources were given according to alphabetical order.